WALTER POHL

AVARLAR

ORTA AVRUPA'DA BİR BOZKIR HALKI (567-822)

Çeviren: Hakan Aydın

SELENGE

WALTER POHL

Viyana Üniversitesi'nde tarih okudu, 1984'te Herwig Wolfram'ın danışmanlığında Avarlar üzerine yazdığı tezle doktorasını tamamladı. 1986'da Avusturya Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nde aldığı eğitimi tamamladı. 1985-1990 yılları arasında Pohl, Avusturya Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmalarının odağına "Erken Dönem Tarih Araştırmalarında Yeni Yollar" konusunu aldı. 1990'dan itibaren Avusturya Bilimler Akademisi'nde (Erken Orta Çağ Araştırma Komisyonu) çalışmaya başladı. (İjevsk'te) Udmurt Üniversitesi (1991), (Los Angeles'ta) California Üniversitesi, (1993), (Budapeşte'de) Orta Avrupa Üniversitesi, (1994/95) ve Leiden Üniversitesi'nde (1996) misafir profesörlük yaptı.

2004'ten beri Avusturya Bilimler Akademisi Orta Çağ Araştırmaları Enstitüsü'nün direktörüdür. 2011-2019 yılları arasında "Topluluk Vizyonları: Hristiyanlık, İslam ve Budizm'de (400-1600) Etnisite, Bölge ve İmparatorluğa Karşılaştırmalı Yaklaşımlar" özel araştırma projesinin sözcülüğünü yapmıştır.

Araştırma alanları, geç Roma dünyasının dönüşümü ve Erken Orta Çağ imparatorluklarının oluşumu, Antik Çağ ile Orta Çağ arasındaki etnik süreçler ve kimlikler, "Kavimler Göçü" ve diğer göçler, tarih yazımı ve onun aktarımı, Erken Orta Çağ yasa kitapları, bozkır halklarının tarihi ve 1000 yılına kadar İtalya'nın tarih ve kültür tarihidir. Pohl, *Lexikon des Mittelalters* ve *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* gibi ansiklopedilerde birçok maddenin yazarlığını yapmıştır.

HAKAN AYDIN

İstanbul'da doğdu. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi lisans, Genel Türk Tarihi yüksek lisans programlarını bitirdi. İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızcadan çeviriler yaptı. Editör olarak birçok kitabın yayımlanmasına katkıda bulundu. Hâlen editör olarak çalışmaya devam ediyor.

AVARLAR

Orta Avrupa'da Bir Bozkır Halkı

(567-822)

WALTER POHL

Çeviren: Hakan Aydın

İstanbul, 2024

SELENGE YAYINLARI

No: **330** | Tarih Serisi: **238** | **Aralık 2024, 1. Baskı**

ÖZGÜN ADI
Die Awaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.

YAZAR
Walter Pohl

ÇEVİREN
Hakan Aydın

EDİTÖR
Ufuk Aykol

YAYIMA HAZIRLAYAN
Murat Çaylı

KAPAK TASARIMI
Şevket Dönmezoğlu

SAYFA DÜZENİ
Hilal Yazlık

BASKI-CİLT
Repar Dijital Matbaası

ISBN
978-625-6967-82-3

SERTİFİKA NO.
40675

Verlag C.H.Beck oHG, München 2015

Selenge Yayınları,
Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında metin ya da görseller yayınevinin izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR **7**

ÇEVİRMEN ÖNSÖZÜ **11**

ÖNSÖZ **12**

GİRİŞ **13**

AVARLARIN GÖÇÜ **41**

YENİ BÜYÜK GÜÇ **104**

AVARLAR VE SLAVLAR **159**

MAURİKİOS'UN BALKAN SAVAŞLARI, 591-602 **215**

AVAR HÜKÜMDARLIĞI'NIN YAPISI VE YAŞAM BİÇİMİ **267**

YEDİNCİ YÜZYIL **389**

TUĞRUL KUŞUNUN YÜZYILI **479**

SONUÇ **555**

KRONOLOJİK TABLO **559**

HARİTALAR **568**

BİBLİYOGRAFYA **576**

DİZİN **608**

KISALTMALAR

A.:	Anmerkung
Abh.:	Abhandlungen
Acta Ant. Hung.:	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
Acta Arch. Hung.:	Acta Archaeologica Academiae Scientiarurn Hungaricae
Acta Orient. Hung.:	Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae
AE.:	Archaeologiai Ertesito
Ann.Alam.:	Annales Alamannici
Ann.Einh.:	Annales qui dicuntur Einhardi
Ann.Fuld.:	Annales Fuldenses
Ann.Guelf.:	Annales Guelferbytani
Ann.Lauriss.:	Annales Laurissenses
Ann.Lauresh.:	Annales Laureshamenses
Anz.:	Anzeiger
Arch.Pol.:	Archaeologia Polona
ArF.:	Annales regni Francorum
Arh.:	Vestnik Arheoloski Vestnik
AW.:	Akademie der Wissenschaften
BG.:	Prokopius, De bello Gothico
BP.:	Prokopius, De bello Persico
Beşevliev, Bulg.G.:	Beşevliev, Die protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte
BSOAS.:	Bulletin of the School of Oriental and African Studies
BV.:	Prokop, De bello Vandalico

BZ.:	Byzantinische Zeitschrift
CAJ.:	Central Asiatic Journal
CFHB.:	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CRAI.:	Comptes Rendus de L' Academie des Inscriptions
CSHB.:	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
DA.:	Deutsches Archiv
DAI.:	Konstantin Porphyrogennetos, De administrando imperio
D.Arnolf.:	MGH Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinorum 3. Die Urkunden Arnolfs (yay. Paul Kehr, Berlin 1940)
D.L.D.:	MGH Diplornata regum Germaniae ex stirpe Karolinorum I. Die Urkunden Ludwigs des Deutschen u.a. (yay. Paul Kehr, Berlin 1934)
D. Kar. I.:	MGH Diplomata Karolinorum I. Die Urkunden Karls des Grossen u. a. (Hg. Engelbert Miihlbacher, Hannover 1906)
De aedif.:	Prokop, De aedificiis
DOP.:	Dumbarton Oaks Papers
DsÖAW.:	Denkschriften der Österreichischen Akadcmie der Wissenschaften
EAZ.:	Ethnologisch-anthropologische Zeitschrift
EL.:	Excerpta de legarionibus, yay. Karl de Boor (1903)
FHG.:	Fragmenta Historicorum Graecorum
FmSt.:	Frühmittelalterliche Studien
fr.:	Fragment
Fs.:	Festschrift
FvSt.-Ausg.:	Ausgewahlte Quellen zur Geschichte des deutschen Mittelalters, Freiherr von Stein-Gedachtnisausgabe
Greg.Reg.:	Gregorii 1. Papae Registrum Epistolarum
HZ.:	Historische Zeitschrift
Jb.:	Jahrbuch
JbLkNÖ.:	Jahrbuch fur Landeskunde von Niederösterreich

JÖB.:	Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik
Joh.Biclar.:	Johannes Biclarensis
JRAS.:	Journal of the Royal Asiatic Society
MAG.:	Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft Wien
MGH.:	Monumenta Germaniae Historica
MGH AA.:	MGH Auctores antiquissimi
MGH Capit.:	MGH Capitularia
MGH Epp.:	MGH Epistulae
MGH SS.:	MGH Scriptores
MGH rer. Langob.:	MGH Scriptores rerum Lombardorum
MGH rer. Mer.:	MGH Scriptores rerum Merovingicarum
MGH rer. Germ.:	MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum
MIÖG.:	Mitteilungen des Instituts fur Österreichische Geschichtsforschung
Mir.Dem.:	Miracula Sancti Demetrii
Mitt.Arch.Insr. Ung.:	Mitteilungen des Archaologischen Instituts der Ungarischen
AW.:	Akademie der Wissenschaften
MMFH.:	Magnae Moraviae Fonres Historici
ÖNF.:	Österreichische Namenforschung
PD.:	Paulus Diaconus Historia Lombardorum
PG J.P.Migne.:	Patrologiae cursus cornpletus. Series Greca (Paris 1857)
PL J.P.Migne.:	Patrologiae cursus cornpletus. Series Latina (Paris 1844-64).
RAC.:	Reallexikon für Antike und Christentum
RE.:	Realencyklopaedie der classischen Altertumswissenschaften
RE Suppl.:	RE Erganzungsband
REB.:	Revue des Etudes Byzantines
RESEE.:	Revue des Etudes Sud-Est Europeennes
RGA.:	Hoops, Reallexikon der germanischen

	Altertumskunde
Sb.:	Sitzungsberichte
Slov; Arch.:	Slovenska Archeologia
SSCI.:	Settimane di Studio del Centre Italiano di Studi sull' Alto Medioevo
SOF.:	Sudöst- Forschungen
SzK.:	Samuel Szideczky-Kardoss Quellenbuch
Th.S.:	Theophylaktos Simokat(t)es
Theod.Synk.:	Theodor Synkellos Homilia De Obsidione Avarica Constantinopolis
TIB.:	Tabula Imperii Byzantini
UAJB.:	Ural-altaische jahrbücher
VIÖG.:	Veröffentlichungen des Instituts fur Osterreichische Geschichtsforschung
VF.:	Vortrage und Forschungen
WdF.:	Wege der Forschung
WdS.:	Welt der Slaven
Wr. slavist. Jb.:	Wiener slavistisches Jahrbuch
ZBLG.:	Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte
ZfO.:	Zeitschrift fur Ostforschung
ZRG GA.:	Zeitschrift der Savignystiftung fur Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung
Zs.:	Zeitschrift
Zs. slav. Phil.:	Zeitschrift fur slavische Philologie

ÇEVİRMEN ÖNSÖZÜ

Avarlar, Türk ve dünya tarihindeki yerleri itibarıyla henüz pek tanınmayan ve bilinmeyen bir bozkır kavmidir. Bunun sebebi bu kavme ilişkin bilgi veren ve günümüze intikal eden tarihî kaynakların kıtlığı, öznel doğası ve Avarlara karşı taşıdığı ön yargıdır. Araştırmaya ilişkin bütün bu müşkülata rağmen Walter Pohl, birçok meslektaşını kıskandıracak bir titizlik ve derinlikle, Avarları linguistik, sosyolojik, iktisadi, kültürel, tarihî, coğrafi ve arkeolojik açıdan yakın bir mercek altına almış, kılı kırk yararak geniş bir perspektiften tutarlı ve bütünlüklü bir tarih anlatısını huzurlarınıza sunmuştur. Ankara Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans yaparken Almanca orijinalinden çevirdiğim bu kitap, teknik açıdan birtakım zorlukları içinde barındırıyordu. Henüz literatürümüzde üzerinde konsensus oluşmamış yer ve şahıs isimleri bu zorlukların başında geliyor. Muhtelif lügatler ve Türkçe literatürdeki çalışmalardan istifade ederek bu noktalarda en isabetli çeviriyi vermeye çalıştım. Bunun dışında yazar, dipnotlarda Almanca çevirisini vermeden çok sayıda Latince, Fransızca ve İngilizce alıntıya yer vermiş. Ben bunları da Türkçeye çevirdim. Fransızca ve İngilizce orijinal alıntıları genellikle uzun olduğu için dipnotlardan kaldırdım. Bu alıntıların Türkçe çevirileri okuyucu için yeterli olacaktır. Ancak bir istisna olarak Latince alıntıları aynen muhafaza etmeyi tercih ettim. Zira bu alıntılar kısadır ve onları orijinal dilinde görmek araştırmacıların işine yarayabilir. Metindeki kimi ibarelerin yanına köşeli parantezler içinde açıklamalar getirerek okuyucuların konuyu daha iyi anlamasını amaçladım. Keza bazı dipnotlarda da notlarımı eklemekten sakınmadım.

Birçok tarihçi ve tarih sevdalısının heyecanla beklediği bu kitap nihayet karşınızda. Başta editör Dr. Murat Çaylı'ya, kapak tasarımcısı Şevket Dönmezoğlu'na, sayfa tasarımcısı Hilal Yazlık'a ve Selenge Yayınevi'nin tüm değerli emektarlarına sonsuz teşekkürlerim var. Bu kitabın okuyuculara yararlı olmasını dilerim.

Hakan Aydın,
İstanbul 2024.

ÖNSÖZ

568 yılından itibaren çeyrek binyıl boyunca Orta Avrupa'nın büyük kısmına hükmeden Avarların tarihi Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir ufku aralar. Bu halka dair kimi şeyler garip görünmektedir. Fakat Orta Çağ Avrupa'sının inkişafını sağlayan koşulları anlamamıza yardımcı olan şey de tam olarak budur. Şayet bu kitap, uzun zamandır ihmal edilen Avar tarihinin geniş çevrelerde bilinmesine katkı sağlarsa -ki kitabın İngilizce çevirisinin hazırlandığı şu aşamada üçüncü baskı yapılmaktadır- yazar mesut olacaktır. Metnin şümullü bir tashihe ihtiyaç duymaması teskin edicidir. Araştırmalarda ilerlemeler yaşanmasına karşın Avarların Erken Orta Çağ dünyasındaki tarihi için bu kitapta verilen tasvir temel olarak güvenilirdir.

Kitap, Herwig Wolfram'ın Erken Orta Çağ'da Avrupa halklarının gelişimi üzerine yaptığı çalışmalarla tevafuk hâlindedir ve bu etnik oluşum süreci hakkındaki araştırmayı "Germen" muhitinin dışına teşmil etmektedir. Önceki Roma vilayetlerinde bile bozkır halkları ve Slavlar, Roma nizamına daha batıdaki Roma sonrası imparatorluklara nazaran daha az dâhil olmuştu. Avar hükümdarlığı altında neşvünema bulan kimliklerinin çeşitliliğini ve kaynaşmasını çalışmak bu dönemin bütün millî benimseyişlerini analiz etmeyi farz kılar. Avarlar kitabının hazırlanması metodolojik bakımdan yeni bir yaklaşımı da gerektirmektedir. Çünkü yazılı kaynaklar az bulunduğu için günümüze kadar yapılmış araştırmalar, münferit delilleri kapsamlı yorumlarla haddinden fazla kullandı. Özellikle arkeolojik buluntuların tefsiri için güvenilir olmayan kaynakların kullanılması gibi durumlarda bu problem kendini şiddetle göstermektedir. Bu arada arkeoloji büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bu dönemde Karpat havzası kadar zengin kalıntılar barındıran ve arkeolojik olarak iyi belgelenmiş yalnızca birkaç bölge vardır. Mevcut çalışma bu kültürel zenginliğe ancak bir ilk bakış olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte hem yazılı hem de somut kaynaklardan Avar dönemi kimlik teşekkülü, iktidar siyaseti, yaşam biçimleri ve koşullarının şaşırtıcı derecede canlı bir tasviri kendini ele vermektedir. Avarlar kitabı, bu hayret verici çağla müşterek bir çekişmenin neticesidir ve başta hocam Herwig Wolfram olmak üzere birçok meslektaşa teşekkür borçludur.

Walter Pohl

Viyana, 2015 İlkbaharı

GİRİŞ

Kötü Avrupalılar

Antik Çağ'dan Orta Çağ'a geçişte Avrupa'nın kaderini tayin eden halklardan Avarlar kadar meçhul kalanı azdır. Avarlar 558 yılından 796 yılına kadar neredeyse çeyrek binyıl boyunca Macar bozkırlarından Orta ve Doğu Avrupa'nın büyük kısmına hükmetmişlerdi. Avar Kağanlığı en kuvvetli olduğu dönemde, Bizanslıları ve Frankları teyakkuz hâlinde savunmaya geçmeye mecbur bırakmış, Pers Sâsânîleri ve Orta Asya Türkleriyle temas kurmuş, Slav yayılmasının Ege Denizi ve Baltık Denizi arasında bir istikamet izlemesine yol açmıştı. Avar Hükümdarlığı yıkılırken bile Charlemagne'ın sarayındaki hazinede Tuna ve Tisa nehirleri arasında hüküm süren kağanlara ait "yüzüklerin" istiflenmiş olması hayret vericiydi.

Ne var ki Avarlar, Avrupa tarihinde yabancı kalmıştır. Egemenlikleri yalnızca yirmi otuz yıl süren Hunlar bile gelecek nesillerin hafızasında daha iyi yer edinmiştir. *Nibelungen* destanı ve Vatikan'daki freskler Attila'dan bahseder. Okula giden her çocuk Attila'nın adını öğrenir. Büyük Avar Hükümdarlığı'nı kuran Bayan Kağan ise neredeyse tek bir el kitabında bile yer almaz. Muhtemelen Franklar ve Lombardların Bayan Kağan ve haleflerinden yakınacakları çok az şey vardı. Hunlar ve Macarlar Karpat havzasından Batı Avrupa'nın yarısını katederken, Avarların saldırıları neredeyse sadece Bizans'a yönelmişti.

Üstelik Avarlar bize karşı suskun kalmaktadır. Bulgarların ve Türklerin hükümdarları büyük yazıtlar yaptırmışken, Avar bölgesinden runik yazıyla yazılmış birkaç kısa metni biliyoruz. Dolayısıyla Avarların tarihini düşmanları yazmıştır. Çağdaş "savaş muhabirleri" için düşmanın neredeyse adı sanı bile bilinmiyordu. Bayan, ismi kaynaklara intikal eden tek Avar hükümdarıdır. Diğer bütün hükümdarlar kağan unvanıyla tanımlanmıştır. Iugurus, Kapgan, Canizauci gibi bir düzineyi geçmeyen isim bizlere ulaşan tek şeydir. Acaba bu "anonimlik" planlanmış mıydı yoksa kronik yazarlarının ne kadar yabancılaştığını mı gözler önüne seriyordu?

Avarlar kaynaklarda vefasız, vahşi, açgözlü ve sağı solu belli olmayan "kıllı barbarların çirkin halkı" şeklinde görülmektedir.[1] Yine de Bizanslılar, ilk defa Avar süvarileriyle Avrupa'da yerleşen üzengi gibi "barbar" kazanımlarını taklit etmekten kendilerini alamamışlardı. Hristiyan imparatorluğun ordusu ve "çirkinler"in süvarileri, zamanın ideolojisinin itiraf ettiğinden çok daha fazla ortak özelliklere sahipti. Gelgelelim modern bilim, uzun bir süre kaynakların önyargılarının etkisinde kalmıştı. En mühim Avar araştırmacılarından biri bile Avarlara, "gelişen devletleri ve halkları bir hortumla yok oluşun girdabına sürükleyen tehlikeli bir fırtına" gözüyle bakıyordu.[2]

Avarların yaptığı seferlerin Avrupa'ya genellikle ölüm ve yıkım getirdiğini inkâr etmek mümkün değildir. Kağanın ordusu tabir caizse sadece savaşın çalıştıracağı son derece uzmanlaşmış bir "savaş makinesiydi."[3] Ne var ki düşmana kör öfke olarak görünen şey, ölçüsü iyi ayarlanmış bir "şiddet ekonomisi", zenginliğin Avarlara akmasını sağlayan tehdit, taarruz ve müzakerede sağlanan başarılı etkileşimdi. Bu şekilde kağanlık kendisine tabi olan savaşçılara kazandığı itibar ve zenginliklerden yasalara göre belirlenen miktarlarda pay veriyordu. Öte yandan imparatorluk için içeride ve dışarıda bu tip savaş ve barış durumları hesaplanabilirdi. İleri düzeyde askerî bir nitelik kazanan geç Roma devlet aygıtı ve barbar hükümdarları, Akdeniz ekonomisinin ürettiği zenginliğin paylaşılması için rekabet ediyordu. Batı'da Germen krallıkları bu aygıtı ele geçirmeyi başarmıştı. Fakat Avarlar için böyle bir şey söz konusu değildi. Avarlar, Bulgarlar ve Macarlar gibi Roma'yı örnek alıp bir Hristiyan devleti kurmaya ve bu itibarla hükümdarlıklarını sağlam bir temele oturtmaya muvaffak olamamışlardı. "Son Avarların", Neusiedl Gölü'nün doğusunda kurduğu Hristiyan kağanlık, daha ziyade, "iyi Avrupalı" olmak için kaybedilen bir imkânın gecikmiş karikatürüydü.

Bu başarısızlık hiç kuşku yok ki kimi göçebe klişelerin üzerine bina edilmiş tarih yazımının kolaylıkla inandıracağı, yüzyıllar süren bir sürecin koşulu değil, sonucuydu sadece. Avarların barbar olarak kalmalarının ve yine Avrupa tarihinden silinmelerinin sebebi, vahşiliklerinden ya da öteki olmalarından kaynaklanmıyordu. Söz konusu başarısızlığın koşulları, aynı zamanda "Avrupa'nın doğuşunun" şartlarıdır ve dolayısıyla da Batı'nın erken tarihinin bir parçasıdır. Bu itibarla bir

1 Johannes v. Ephesos, 6, 45, Marquart'ın *Streifzüge*, s. 482'deki tercümesine göre. Avar resmi için bkz. Bölüm 1. 2.

2 Kollautz, "Schichtung", s. 129.

3 Bu kavram için Deleuze/Guattari, "Mille Plateaux", s. 435.

Orta Çağ uzmanının 6., 7., 8. yüzyılda yaşayan Frankları, Romalıları veyahut da Bizanslıları kendisinden görüp Avarları "yabancı" addetmeye hakkı yoktur. Germenler uzun bir süre "Alman kabileleri tarihinin" bir konusu olarak görülürken, Doğu barbarlarıysa etnolojinin konusu olmuştur. Etnik merkezci dünya tasviri, Hristiyan Batı'nın (ya da İskandinav ırklarının) üstünlüğünü Antik Çağ'da bilinen önyargılarla gerekçelendirebiliyordu. Charlemagne ise tanrıtanımaz Avarlara karşı yaptığı seferlerde bütün hıncını nasıl çıkaracağını iyi biliyordu.[4] Benzer propaganda modern dönemde, deniz aşırı ülkelerdeki "vahşileri" sömürerek boyunduruk altına alınması için de kullanılmıştı. Nihayet milliyetçilik, 19. yüzyıldan bu yana gerekçelerini, özellikle Erken Orta Çağ halklarının yanlış anlaşılmış bir imgesinde aramıştır.

Milliyetçilik ve etnik merkezciliğin yavaş yavaş aşılması "barbar" araştırmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Hem medeniyetin ve hem de (olumsuz anlamda) barbarlığın zirve yaptığı bir yüzyılda kültürümüzün bu ikiyüzlülüğünün kökenleriyle hesaplaşması gerekiyor. "Yabancıya", yani farklı olana atfedilen dogmatik önyargılar ve bunun "medenileşme sürecine" sirayet etmesi sorun teşkil etmektedir. Göçebe, yerleşiğin tam zıttı olarak mükemmelce keşfedilmiştir. "Bir nomadoloji antlaşması", Batı'nın ikili mantığını aşan bir "göçebe düşüncesine" kaldırım döşeyecek "yeni bir felsefeyi" göstermek istemişti.[5] "Gözde bilim" olarak halk bilimi diğer yaşam tarzlarını aydınlatmalı ve medeniyet eleştirileri için malzemeler sunmalıydı. Kültür temasları ve etkileşimleri rağbet gören disiplinler arası araştırma alanları olmaktadır.

Erken Orta Çağ araştırmaları, bu tip bir ilginin Tacitus'tan beri barbarlara ilişkin olan "soylu vahşi" klişesine dayanmadığı bir yerde bu konuyu ciddi bir şekilde ele almak zorundadır. Son yıllarda yapılan bir dizi etkileyici çalışma, Erken Orta Çağ Avrupa'sındaki yaşam biçimlerinin çeşitliliğini ve birbirleriyle olan etkileşimlerini açıkça göstermiştir. Tam olarak Avarların Orta Doğu Avrupa'daki hâkimiyet alanlarında birçok kültür birbirleriyle karşılaşmıştır. Yazılı kaynakların sustuğu yerdeyse arkeoloji konuşmaktadır. Bugün yaklaşık 50.000 Avar mezarı günyüzüne çıkarılmıştır. Bunlara her yıl binlercesi de eklenmektedir. Kuşkusuz bunun tarihsel bakış açısıyla yorumunun sınırı ve imkânı münakaşalıdır ve tarih ile arkeoloji arasındaki diyalog

---

4 Bu savaşın propagandası için bkz. Deér, *Untergang* ve Bölüm 8. 4. Antik Çağ'da barbarların resmi için A. O. Lovejoy/F. Boas, *Primitivism und Related Ideas in Antiquity*, New York 1965, Kolonyalizm ideolojisinin sürekliliği için Urs Bitterli, *Die 'Wilden' und die 'Zivilisierten' Grundzüge einer Geistes- und Kulturgeschichte der europäisch-überseeischen Begegnung*, Münih 1982, s. 367.

5 Deluze/Guattari, *Mille Plateux*, 434-527 ve 9-37.

zaman zaman yanlış anlaşılmalara yol açmaktadır.[6] Ne var ki günümüze değin pek çok şey de açıklığa kavuşturulmuştur. Etnik çeşitlilik ve esneklik, çoğu zaman uzak sınırlar arasında kültürel yaşanan alışveriş, geniş siyasal ve bölgesel farklılıklar bozkır imparatorlukları üzerine yapılan araştırmalarda gitgide daha net gözükmektedir. Modern etno-sosyolojinin Erken Orta Çağ'daki halkları görece küçük bir nüve etrafında toplanan ve aidiyet hissini bu minvalde tanımlayan değişik gruplardan müteşekkil kabul eden görüşü tasdik edilmektedir.[7] Bozkırda bu etnogenezin alışılmadık şekilde hızlı seyri bunda rol oynayan etkenlere ve ilişkilere yeni izahlar getirilmesine müsaade etmektedir.

Dolayısıyla Avarların tarihi, birbirinden oldukça farklı güçlük yaratmaktadır. Bir taraftan son zamanlarda yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilere paralel olarak ortaya çıkan birçok ayrıntılı sorunun cevabını hakkıyla vermesi gerekmektedir. Kaynakların yorumlanmasında farklılıklar, tarihsel bilgilerin az olmasının da eklenmesiyle bütünü görmeyi zorlaştırmaktadır. Bu yüzden başat kaynaklara ve "tarihçinin çalışma alanındaki" münakaşalara göz atmak zaruridir. Üstelik mevcut eser disiplinler arası çalışmanın risklerinin bilincinde olarak Orta Çağcılara alanla ilgili birçok bilim dalıyla diyalog hâlinde olmayı salık vermektedir. Bu alanlar; arkeoloji, klasik çağ çalışmaları, halk bilimi, Bizantinistik, Slavistik, Şarkiyatçılık ve araştırmaları Avarlar hakkındaki bilgilerimizi zenginleştirecek bir dizi başka filoloji dallarıdır. Yazar bu alanların hepsinde kesinlikle uzman olmadığından tarihsel ifadeleri incelemekle yetinmiştir. Bu tip bir hülasaya Avar tarihinin ihtiyacı vardır. Umulur ki bu yolla elde edilen umumi bakış, eksik kalan ayrıntıları telafi etsin. Eğer "Avarların tarihi" kendi hudutlarını aşacak muhtelif başka eserlere aracı olursa, bu kitap da amacına ulaşmış demektedir. Sunulan kimi bakış açıları ve sorunsallar bu bağlamda yararlı olabilir.

Öte yandan mesele yalnızca kimi disiplinlerdeki müktesebatın üzerinden geçmek ve tarihsel bakış açısıyla tenkit içeren bilgilerin toplanıp ortaya koyulmasından ibaret değildir. Amaç, birçok zorluk olsa da bütüne bakmaktır. Farklı yaşam biçimlerinin buluşması olarak tanımlanabilecek kabilevi ve emperyal siyasal birimlerin karşılaşması söz konusu olduğunda bu, Orta Çağ Avrupa'sını husule getiren süreci anlamaya katkıda bulunacak şekilde ele alınmalıdır. Böylelikle Avrupa tarihi çerçevesinde ihmal edilen kısımların tamamlanmasına katkıda bulunulabilir. Dolayısıyla Avarların mevcut tarihi, bu ve diğer

6 Bu sorun ve genel araştırma tarihi için bkz. Bölüm 1. 3.

7 Bu konudaki temel çalışmalar Wenskus, *Stammesbildung;* Wolfram *Goten.*

"ilk halkların" kaderine daha az aşina olan ve bu kitabın yazarı gibi söz konusu tuhaflık karşısında zorlanan okurlara da hitap etmektedir.

Yazar, bu entelektüel maceraya atılmayı evvela kitabın yazılmasını teşvik eden, her aşamada destekleyen ve yayımlatan hocası Herwig Wolfram'a borçludur. Falko Daim de oldukça destek vermiş ve sayısız düşünce sağlamıştır. Daim'in projesi, Herwig Wolfram ve Herwig Driesinger'in yürüttüğü araştırma çerçevesinde hazırlanan "Erken Orta Çağ Araştırmalarında Yeni Yönelimler" için materyal desteği sağlamıştır. Entelektüel arka plandaysa Avusturya Tarih Araştırmaları Enstitüsü vardı. Bu enstitünün üyelerine, başta Heinrich Berg ve Brigitte Resl'e minnettarım. Yunancadan birçok çeviriyi iyileştiren Johannes Koder (Viyana) ve aynı şekilde Csanád Bálint (Budapeşte), Evangelos Chrysos (Yanya), Radoslav Katičić (Viyana), Erich Zöllner (Viyana), Neven Budak (Zagreb) ve Peter Stadler'e (Viyana) kitaba dair bir dizi öneri ve tashih dolayısıyla teşekkürü borç bilirim. Ayrıca ismi burada anılmayan birçok diğer âlimle istişaraler olmadan Avarların tarihini yazmak mümkün değildi. Haritaları Franz Siegmeth ve Burghard List ustalıkla çizdiler. Kapak resmini Falko Daim temin etti. Son olarak C.H. Beck Yayınevi'ne, özellikle bu çalışmayı yayımlayan ve özen gösteren Bay Wieckenberg ve Bay Schünemann'a da ayrıca teşekkür ederim.

Kaynaklar, Resimler ve Önyargılar

Avarlar hakkındaki tarihsel bilgiler genellikle onları dinî ve kültürel açıdan küçük gören düşmanlarınca verilmiştir. Tabii bu durum kaynakları değersiz kılmaz; taraflı tarih tasvirleri nadiren büsbütün uydurulmuştur. Önyargının hammaddesi gerçektir ve bu gerçek tahrif edilir ya da gizlenir. Antik etnografinin binyılı "şemaları" yöntem hâline getiren önyargıları vardı.[8] Tahsil sahibi Bizanslılarla kendilerinden çok daha az tahsilli olan daha batıdaki çağdaşları, İskitleri zaman zaman bahsettikleri gibi Herodotos'un gözünden görmüşlerdir.

400 yılı civarında, neredeyse her yıl yeni bir halkın imparatorluk sınırlarından geçtiği yıllarda, Kyreneli Synesios'a göre hiçbir yeni barbar yoktu, eski İskitler mütemadiyen yeni isimlerle Romalıları kandırıyordu.[9] Onun zikrettiği bu fikir, Karolenj manastırlarında dünyada olup

8 Bu şemalar için Gyula Moravcsik, "Klassizismus in der byzantinischen Geschichtsschreibung" Polychronia, Festschrift für Franz Dölger, Heidelberg 1966, s. 372-377; Roma Etnografisi için L. E. Müller, *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoriebildung*, II, Wiesbaden 1980.

9 Kyreneli Synesios, *Oratio de regno ad Arcadium imperatorem*, 11, Yay. Fitzgerald (1930) 1, 27 ya da Migne, PG 66, 1339-42; Buna ilişkin Wolfram, *Ethnogenesen*, s. 98.

bitenleri kuru bir anlatımla derleyen rahipler için rehber olmaya devam etmişti. Hunlar sık sık İskit olarak adlandırılmıştı. Avarlar ve Bulgarlar da Hun olarak görülüyordu. Gotlar ve onların ardından Slavlar zaman zaman Get olarak ifade ediliyor ve Kitabı Mukaddes'te geçen Yec'üc ve Mec'üc, Yüksek Orta Çağ'ın haritalarında yer alıyordu.[10]

Bu durum, en azın barbarları, bozkırdan gelen süvariler olan "İskitler" ve batıda yaşayan Germenler olarak kabaca ayırmayı mümkün kılıyordu. Böylelikle Gotlar Doğu "İskitleri" olarak görülmüştü. Tıpkı Prokopius'un Slavların "Hun" yaşam tarzını izah ederken yaptığı tarzda, genellikle şematik hükümler yaygınlık kazanmıştı. Buna karşın alıntı, güvenilir bilgilerin şema olarak nasıl verildiğini göstermek için iyi bir örnektir.[11] *Strategikon* adında 600 yılı civarında yazılmış bir savaş kitabı, barbarları yaşam ve savaşma tarzlarına göre üç gruba ayırmaktadır. Franklar ve Lombardlar da dâhil olmak üzere "sarışın halklar"; "İskitler, yani Avarlar, Türkler ve diğer Hun halkları"; Slavlar ve Antlar. Askerî amaçlar için bu açıkça yeterliydi.

6. ve 7. yüzyıllarda barbarlar hakkında bilgi edinmek çok da zor değildi. Uzaktaki Türkler bile, ilk gönderdikleri elçilik heyetinden sonra Konstantinopolis'te nüfusu yüzü aşkın olan bir koloni kurmuştu.[12] Bizanslı diplomatlar, bütün halklarla ilgili imparatorluk için ilginç olabilecek bütün malumatları topluyordu. Barbarların iç teşkilatlanmaları, savaş tarzları ya da iç gerilimleri hakkında güncel bilgilere sahip olmak çatışmalarda genellikle çok önemliydi. Bu çatışmalar yalnızca sarayda değil, barbar akınlarının sık yaşandığı vilayetlerde de görülüyordu.[13] Selanikli din adamlarının *Miracula Sancti Demetrii*'de

---

Bununla birlikte Agathias s. 5, 11, 177'de birçok halkın ortaya çıktığını ve bunların yeniden ortadan kaybolduğunu söylemektedir. (Bkz. Bölüm 2. 2.); benzer şekilde Orosius, *Adversum paganos*, s. 7, 32, 11.

10 Bunun güzel bir örneği Cotton Tiberius Dünya Haritasında Hazar Denizi ile Azak Denizi arasındaki alanda (David Hill, *An Atlas of Anglo-Saxon England*, Oxford 1981; Raoul Manselli, *Popoli immaginari Gog e Magog* SSCI 29 1981, s. 487-518) komşu olarak belirtilen *Turci griphorum*'dur. (Griffein efsanesi için bkz. Bölüm. 2. 5.); Moravcsik, *Byz. turcica* 1, s. 26. Arpadların Latin tesirindeki Macar kronik yazarı da Magog unsuruna yer vermiştir. Anonymus, *Gesta Hungarorum* 4, s. 39.

11 BG 7, 4, 29, s. 528; R. Benedicty, "Prokopios' Bericht über die slawische Vorzeit. Beiträge zur historiographischen Methode des Prokopios von Kaisareia." JÖB 14 (1965) 51-78; Hunger, *Literatur*, 297. Bkz. Bölüm 4. 1.

12 Menander EL 2031 19, s. 170, fr. ise 43.

13 Bizans'ın barbarlara olan ilgisinin onların kendileri için avantaj mı dezavantaj mı olduğu olgusu tarafından belirlendiğini Zinaida V. Udal'cova, "Charakter und Formen der Historiographie des frühen Byzanz", JB f. Gesch. d. Feofalismus 8 (1984) 23-31, özellikle 28.

yaşadıkları şehre yapılan saldırıları tasvir etmesinden düşman üzerine oldukça sağlam malumatlara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Ne var ki çağdaşların verdiği yavan bilgiler olağanüstü bir değere sahiptir. Tahsilli bir Romalıya (ve hatta Batılı mütedeyyin bir din adamına) göçebe yaşamı ham, vahşi ve gayrimedeni görünmelidir. Ammianus Marcellinus'un (4. yüzyıl) yaptığı bir şemada barbar öğeleri şöyle sıralanmaktadır: Vahşilik, dinginsizlik, öfke, aşırı cesaret, kendini beğenmişlik, kurnazlık, küstahlık, değişkenlik, açgözlülük.[14] Tesadüfen veya kasıtlı olarak isimler bile bu tariflere uymaktadır. Latincede Avari "açgözlülük", "Vulgares" "bayağı" anlamına gelirken, Slav ismi antik "servus" adının modern "Sklave" (köle) şeklinde değiştirilmesine yol açtı. Bu menfi yaklaşımı zaman zaman göçebeleri kendi dünyalarının olumlu karşı-tipi şeklinde yansıtan kimi görüşler de değiştirememiştir. Tacitus'un kültürel analizlerle dolu *Germania* adlı eseri veyahut da Herodotos'un İskitleri idealize ettiği *Anarchasis*'i bu yaklaşımlardandır. Avarların bir Tacitus'u yoksa da buna ilişkin kimi örnekler vardır. Kilise tarihçisi Efesli Johannes 582 yılında Avar istilacılarının Sirmium'un kıtlıkla boğuşan halkına yiyecek verecek kadar olduğunu söylemektedir: "Onların vaazlarda yayılan merhameti de, kölelerine ve akrabalarına merhamet göstermeyenlerin lanetlenmesi de Hristiyanların hayretine mucipti."[15] Benzer bir olay, savaşın ortasında, Avar kağanının muarız Roma ordusuna Paskalya kutlamaları için birkaç araba dolusu iaşe gönderdiğinde yaşanmıştı.[16] Bunun yanında İskitlerin sade yaşamının da Bizans'tan dışlanmış birçok Grek için cazip bir alternatif olabileceği Priskos'un, Attila'nın sarayındayken

14 Ursula-Barbara Dittrich, *Die Beziehungen Roms zu den Sarmaten und Quaden im vierten Jahrhundert n. Chr: (nach der Darstellung des Ammianus Marcellinus)*, Bonn 1984, s. 231; Bkz. Gerhard Ladner, "On Roman Attitudes toward the Barbarians in Late Antiquity", Viator 7 (1976) s. 1; Y.A. Dauge, *Le Barbare. Recherches sur la conception romaine de la barbarie et de la civilizsation*, Brüksel 1981; Timpe, "Begriffsbildung", s. 22; Bizans'ın barbar tasviri için Müller, "Etnıgraphie", s. 427; Obolensky, "Principles" s. 45; Opelt, "Barbarendiskriminierung" s. 161-180, özelikle 176; ve Carile, "Nomadi" (SSCI 35), bilhassa Bizans'ın barbar şemasını siyasal bağlamda kullanışını araştırır. Schreiner, "Bulgarenbild" s. 71-78; Theophanes'in ifade ettiği şekliyle "İğrenç Bulgar halkı" ifadesi şematik olarak değerlendirilse de sakin kafayla dile getirilmiştir. İlk defa Hristiyanlaşmayla birlikte Bizanslıların gözündeki "vahşi karakter" bir kenara atılmıştır. Şematik Avar tasviri özelinde bir çalışma için bkz. Tirr, "Attitude" s. 101 ve Zástěrová, "Avares" s. 7. Çin'in Barbar şemasıyla ilgili ilginç bir mukayeseyi C. C. Müller, *Die Barbaren in Etnoghraphie.* (Yay.) Wolfgang Bauer, *China und die Fremden*, Münih 1980; Heissig, "Gruppenbildung", s. 31.

15 Efesli Johannes, 5, 32, s. 256; bkz. Bölüm 3-4.

16 Bkz. Bölüm 5. 7.

rastladığı Hunlarla beraber savaşmaya karar veren bir Grek tüccarla karşılaşması hikâyesi göstermektedir.[17] Ne var ki yazar, "cesaretinin meyvelerini gönül rahatlığıyla toplamak isteyen" ve "şehvet peşinde koşan barbarı" acımasızca eleştirerek, Roma dünyasını savunmaktadır. Romalının "vahşilere" karşı üstünlük duygusu, barbar imgesinde yer alan "asil safdillik" izleriyle sarsılacak türden değildi. Hieronymus ve Salvian'dan bu yana "İskitlere" atfedilen her türlü vahşet, Hristiyan-Roma ekümenisinin dışında bir yaşam tarzının mevcut olamayacağı kanaatinin bir örneğiydi. Birçokları için bu imaj, tıpkı Theodor Synkellos'un tiratlarında görüldüğü gibi kör bir nefrete dönüşmüştür. Kağanı ebedî kötü ruhların uğursuz kanı olarak görüyordu ve onun, şeytanın oğlu olduğu anlaşılmıştı. Tabiatından ötürü değil, kendi seçiminin sonucuydu bu ve bütün şeytanımsı çarpıklıklar şahsiyetinde vücut bulmuştu. Tanrı'nın karalara ve denizlere egemen olan bir tezatı olarak onun terk edilmiş yumurtalara benzeyen halklarını yok etmek için ağzını semaya uzatmış dilini de arza yetiştirmiştir.[18]

Bu türden tasvirlerde asıl hedef, Tanrı'nın cezalandırdığı günahlardan insanların imtina etmesini salık veren ahlaki çağrılardı. Görünen o ki barbar akınlarının Hristiyan âlemine bir ceza olarak geldiği düşüncesi, o dönemde yaşayanların hafızalarına kazınmış olmalıydı. Öyle ki Frank yazar Fredegarius Scholasticus 7. yüzyılda kendisine gelen bir Frank elçisi tarafından "putperest köpek" diye hakarete uğrayan Vendlerin kralı Samo'ya ağzından kendi kitabında şu cevabı verdirir: "Eğer siz Tanrı'nın kulları, biz de köpekleriysek Tanrı'ya karşı fütursuz olduğunuz sürece sizi ısırmak bize caizdir."[19] Hristiyan Bizans devlet ideolojisi, sınırlarına yapılan putperest ve barbar akınlarını ilahî bir kurtuluş çerçevesinde gelip geçici bir olay olarak görüyordu. Barbarların vaftizi ve itaate alınması imparator otoritesi altındaki Bizans (ve daha sonra Frank) siyasetinin nihai hedefiydi.[20]

Avarlar ve diğer "Hunlar" vahşi, güvenilmez, korkunç ve kurnazdı. Başka türlü olmak isteseler bile bu onların tabiatından kaynaklanıyordu. Onlara isnat edilen bu özellikleri vurgulamaktan kaçınmayan birçok Bizanslı yazar, söylediklerinin hakikatle büsbütün uyuşmadığını biliyordu. Menander, Thophylakt ve diğerlerinin tasvir ettiği gibi Bizans ve Avarlar arasındaki savaşların seyri, her iki tarafın da bir-

17 Priskos, fr, s. 8; Bornmann, s. 46.

18 *Theod. Synk.* s. 4., Makk s. 13. 7. ve 8. asırdaki apokaliptik folklor bağlamında bkz. Mandelli, *Gog e Magog* [*Yec'üc ve Mec'üc*].

19 Fredegar 4, 68, s. 236. Theodor Synkellos da buna uygun olarak Avarları "köpek" şeklinde adlandırmaktadır.

20 Bkz. Hélene Ahrweiler, *L'Ideologie politique byzantine*, Paris 1975.

birlerini suçlayacak çok az şeyi olduğunu göstermektedir. İnsan neredeyse anlamsız zulümlerin daha çok Hristiyan tarafına ait olduğu izlenimine uymaktadır.

Düşman topraklarına nadiren de olan yapılan saldırılarda, uykudaki siviller katlediliyordu.[21] 626 yılında yapılan kuşatmada ele geçirilen bir Fars elçisi, ibret-i âlem olsun diye kötürüm edilmiş, boynuna bir başkasının kesik başı dikilerek kağana gönderilmişti.[22] Kağan ise istisnai olarak yalnızca mahkûmları katletmişti.[23]

Her iki tarafın da antlaşmaları ihlal etmesi vakiydi. Romalılar, Avar elçilerini alıkoyan ilk taraftı.[24] Hiç kuşku yok ki kağan da her türlü yemini edip diplomatik kuralları hiçe saymakta tereddüt etmiyordu.[25] "Maurikios-Strategikon" bundan bazı genel sonuçlar çıkarmaktadır: "Onlar huysuz, kurnaz, kötü ve güvenilmez oldukları ve paraya doyumsuz bir tamah duydukları için yeminlerini hiçe saymaktadırlar ve hiçbir anlaşmaya sadık kalmadan kendilerine verileni alıp anlaşmayı akamete uğratmayı ve ilga etmeyi tertiplemektedirler."[26] Aynı kitap Romalı komutanlara düşmanı aldatmak ve gafil avlama hususunda hiçbir fırsatı kaçırmamaları için birtakım tavsiyeler vermektedir.[27] Emperyal ve kabilevi siyaset aynı yöntemlerle işliyordu ve vilayetlerin barbarlardan korktuğu kadar imparatordan korkmak için de gerekçeleri vardı.[28] "Pax Romana" en az Avar kağanlarının cihan hâkimiyeti iddiası kadar saldırgan bir mefkûreydi. Menander İmparator Justinianus'a Avar elçilerinin önünde, "Romalılar için savaş barıştan daha yararlıdır,"[29] sözünü söylettiğinde, aslında bu bir blöf değildi. Roma orduları Avarlarla aynı sıklıkta düşmanlık başlatıyordu.

Bu sınırların kalkma tehlikesinin olduğu yerlerde en azından dil bize net bir ayrım yapmayı mümkün kılmaktadır. Konuşma kalıplarını da barbarlarla nasıl başa çıkılacağı hususunda temel almak

21 Th. S. 6, 9, s. 238 ve 8. 3. s. 288, Bkz. Bölüm 5. 3. ve 5. 5.

22 Bkz. Bölüm 7. 3.; Chronicon Pascale s. 723, 5-15.

23 Theophanes 6092, s. 280; lâkin bu haber Theophylakt'ta bulunmamaktadır. Theophanes de katliamları fidye vermek istemeyen İmparatorun kalın kafalılığına atfetmektedir. Bkz. Bölüm 5. 7. Cividale'nin alınmasından sonra nafile yere bir sürü insan katledilmişti. PD 4, 37, s. 163, bkz. Bölüm 7. 1.

24 Menander EL, 443; 5, 4, s. 52 aynı şekilde fr. 9.

25 Menander EL 473; 25, 1, s. 220 aynı şekilde fr. 63; Theophanes 6110, s. 301; bkz. Bölüm 3. 4. ve 7. 2.

26 11, 2, s. 361.

27 4, 2, s. 195; 9, 2, s. 307.

28 Bkz. Bölüm, 2. 1.

29 Menander EL 197; 12, 6, s. 140 aynı şekilde fr. 9.

mümkündür. II. Justinanus, Maurikios ve Charlemagne bu ideoloji temelindeki siyasetlerine bazı payandalar bulmuştu.[30] Bu dilbilimsel bakımdan oldukça önemli tasvirlerin birçoğunu tarihçiler günümüze kadar tarafından korumuşlardı.[31] "Doğudan gelen düşmanın" siyaseten yeterince istismar edildiği bir yüzyılda, bu değerlendirmelerden kaçınmak gerekir. En azından kaynaklardaki yargılamaları incelenmeksizin olduğu gibi kabul etmek mümkün değildir.

Her türlü peşin hükme karşın kaynaklar sahih malumatlar da içermektedir. Kesinkes söylemek gerekirse klişelerden imtina edilen yerlerde verilen bilgiler oldukça inandırıcıdır. Her bir kaynak için ayrıntılı analizler gerçekleştirilmiştir.[32] Her bir kaynak grubunun etraflıca incelenmesi yepyeni bilgiler sunabilir. Son yıllarda Evangelos Chrysos ve öğrencilerinin yaptığı Bizanslı yazarların siyasal terminolojilerinin analizi buna bir örnek teşkil eder. Bütün çarpıtmalara karşın barbarlarla ilgili haberler, etkileri her iki taraf üzerinde de görülen çalkantılı bir kültürel temasın izlerini taşımaktadır. Avarların tarihini yazmak isteyen biri bilgilerin geldiği ilişkiler ağını da muhakkak hesaba katmak durumundadır.

Avarlar üzerine edindiğimiz bilgilerin büyük çoğunluğunu Bizanslılara borçluyuz. Doğu'dan yeni gelenler, 6. yüzyılın ortalarında tarih literatürünün en verimli periyoduna tesadüf etmişti. Bizans tarihinin çok az bir bölümü Justinanus'un hükmettiği dönem kadar iyi belgelenmiştir. Prokopius eserini yeni bitirmişti; 552 yılına kadar geçen olayları ihtiva eden sekiz ciltlik savaş tarihi eserinde Avarlardan söz etmez artık.[33] II. Justinianus döneminde yazan Agathias, muhtemelen Prokopius'un eserini tamamlamış ve olayları 559 yılına kadar getirmiştir.[34] Avarların ise sadece saç stilinden bahseder. Kendisinin halefi ise Menandros'du. O, Maurikios idaresi altında 558-582 arasına tekabül eden yılların tarihini yazmıştır ki kendisinin yazdıkları erken devir Avar tarihinin başat kaynağıdır. Ne yazık ki eser kayıptır. Bununla birlikte kendisine

30 Bkz. Bölüm 2. 8., 5. 3. ve 8. 4.; Deér, "Untergang", s. 757.

31 Mesela Kollautz, "Schichtung", s. 129 ya da Barišić, "Siége", s. 393.

32 Bu konuda başlıca eserler: Moravsckik, *Byz. turcica I*, s. 302; Hunger "Literatur"; Karayannopoulos/Weiss, "Quellenkunde" c. 2.

33 Hunger, "Literatur" s. 292; Moravsckik *Byz. turcica I*, s. 104.

34 Hunger, "Literatur", s. 310; Karayannopulos/Weiss 2, s. 283; Moravscik, *Byz. turcica I*, s. 254. Son zamanlarda yeni bir Grekçe-İngilizce edisyonu R. C. Blockey gerçekleştirdi; ne yazık ki o eski Dindorf edisyonuna ve de Boors'un Excepta de legationibus (EL) edisyonuna yeni şeyler takdim etmektedir, dolayısıyla üç kitap da EL modeline göre dayalı olarak sunulmuştur; Blockley fr., aynı şekilde Dindorf fr. Doblhofer'in Almanca edisyonu da bu sonuncusuna dayanmaktadır.

ait olan ve mükemmel kaynaklara dayanan çok sayıda elçilik raporu 10. asırda bile o kadar eğitici bir niteliği haizdi ki bu raporların birçoğu 5. asırdan Priskos'un eserinden benzer alıntılarla birlikte *Excerpte de legationibus*'a dâhil edilmişti.[35] Yazınsal tecrübesi iyi olan ve tarihe ilgi duyan hukukçular arasından bize erken Bizans tarihi hakkında eser bırakan son kişi Theophylaktos Simokattes'tir (Schreiner'e göre asıl adı Simokates'tir, fakat biz Simokkattes'i tercih ettik). İmparator Heraklios hükümdarlığı zamanında Simokattes, Menander'e bağlı kalarak Maurikios'un dönemini (582-602) anlatmıştır.[36] Klasik filolojiye retoriğinin yakışıksız bulunması sebebiyle dili "garabetin timsali" olarak görünen bu Mısırlı şahıs bizim için Avar tarihinin baş tanığıdır.[37] Klasik modellerin "mimesis"inde seleflerinin seviyesine ulaşamamıştı belki. Bunun yanında kimilerinin onun söz konusu mükemmel kaynaklarını kısmen yanlış anlamış ve keyfe keder tasnif etmiş olması muhtemeldir. Ne var ki genele baktığımızda, ayrıntılı tasvirleri nadiren derin bir bakış sunsa da kağanlığın yaptığı savaşların ve dolayısıyla sürdürdüğü siyasetin çok değerli bir panoramasını ortaya koyar.

Maurikios yönetimindeki Bizanslı generallerin tecrübeleri, Avar ve Slavlarla birbiri ardına yaptıkları savaşlarda arttığı, 600 yılı civarında ismi bilinmeyen bir yazar tarafından *Strategikon Maurikios* başlığıyla yazılan kitapta özetlenmiştir.[38] Yazarı her kim olursa olsun bu kitap, Bizanslılara düşmanlarıyla mücadele edebilmeleri için nasıl katı ve esnek olmaları, psikolojik savaşı ne kadar ciddiye almaları gerektiğini gösteriyordu.

Barbar akınları yalnızca orduya değil kiliseye de zor durumda bırakıyordu. Erken Avar dönemi hakkındaki en ilginç ama en tartışmalı kaynaklardan biri Michael Syrus'a ait, Haçlı Seferleri dönemine ait Süryanice bir derlemede korunan Efesli Johannes'in kilise tarihidir.

---

35 "Ausband an Fratzenhaftigkeit": Ulrich von Wilamowitz'ten (1905) yapılan bu alıntı, Schreiner'in "Einleitung"; (içinde) Theophylaktos Simokates, *Geschichte*, s. 15; ayrıca yazarın bu konu hakkındaki tutarlı yorumları için bkz. *Geschichte*, s. 8-10; ve Whitby, *The Emperor Maurice and His Historian.*

36 Hungeri Literatur, s. 313; Karayannopoulos/Weiss 2, s. 203; Moravscik, *Byz. turcica 1*, s. 343. Otto Veh, *Untersuchungen zu dem byzantinischen Historiker Theophylaktos Simokkattes,* Fürth 1957; Olajos, "Théophylacte; L. M. Whitby, *The Historiae of Theophylactus Simocatta,* Maschi Diss, Oxford 1981; bu sonuncusu 1986'da Oxford'da Mary Whitby ile ortak olarak bir İngilizce tercüme yayınladı (önerisi için Viyana'dan Brigitte Merta'ya minnettarım) Uzun süre hak ettiği değeri göremeyen bu kaynak son zamanlarda Peter Schreiner tarafından Almancaya da çevrildi. Kronolojik problemler için bkz. Bölüm 5. 1.

37 Karayannopoulos/Weiss 2, s. 296.

38 Wattenbach/Lewison/Löwe 2, s. 99-106.

Monofizit bir rahip olan Johannes, 580'li yıllara tekabül eden hayatının son zamanlarını Konstantinopolis civarında manastırda geçirmiş ve yaşı ilerlemesine karşın, bir dizi güncel bilgiyi eserine iliştirmiştir.[39] Eser güvensiz olmakla beraber, ihtiyar piskopos, 584 yılında yaşanan ilk büyük Avar-Slav istilasının hâlihazırda devam eden etkisi altında yazmıştır. Her ne kadar verdiği bilgiler üçüncü hatta dördüncü elden olsa ve hakikati aktarmak için herhangi bir çaba sarf etmese de söz konusu eser, Konstantinopolis'te o dönem için sağır sultanın bile duyduğu bilgiler veriyor ve dişe dokunur ayrıntılar içeriyordu.

Kilise çevresinde güvenilir başka bir kaynak daha vardır. Bu kaynağın adı *Miracula Sancti Demetrii* olup son zamanlarda çok kullanılmakla beraber şehrin çoktan ölen azizinin Selanik'te yaşanan envaiçeşit tehlikelere mucizevi bir şekilde nasıl karşı koyduğunu anlatan bir derlemedir.

Herakleios döneminde yazılan ilk bölümde şehrin, yani Selanik'in ilk büyük Avar-Slav kuşatması anlatılır. 7. yüzyılında sonuna doğru eklenen bir tekmilde ise başka saldırılar ele alınır.[40] Demetrius'un doğaüstü etkisi eserde etkileyici tasvirin soğukkanlılığında ortaya çıkar. Saldıran barbarlar hagiografi açısından sadece bir varak olsa da orijinal ve etkileyici teferruatlar bakımından zengindir. Johannes Koder yakın zamanlarda bu ve benzeri kaynakların Yunan halkı için önemini, Gotların ve Lombardların türeyiş destanlarıyla karşılaştırarak ele almıştır. Gerçekten de zor zamanlarda toplumun karizmatik bir liderlik altında birbirine tutunması için ortak ata anlatısı, hayati bir öneme sahipti.[41]

---

39 Michael-metninin Süryaniceden modern çevirisi kilit sorulara kısmen çelişkili cevaplar vermiştir. E. W. Brook tarafından yapılan Latince Johannes edisyonunun yanında I. B. Chabot tarafından Michael-edisyonunun Fransızca tercümesi yapılmıştır, eski Almancaya da Schönfelder'in çevirisi Marquart'ın *Streifzüge*, s. 481'de Avar tarihi ile ilgili olarak ve Altheim, Hunnen, s. 88'de yer bulmuştur. Kaynak çalışmalar için Karayannopoulos/Weiss 2, s. 288. Genel olarak F. Winkelmann, "Die Kirchengescichtswerke im oströmischen Reich" Byzantinoslavica 37 (1976), s. 1-10, s. 172-190. Bkz. Bölüm 3. 5.

40 Ayrıntılı bir tefsir cildiyle birlikte yayınlan Grekçe-Fransızca edisyonu 1919/81'de Paul Lemerle yayınlamıştır; orada da zengin bir bibliyografya vardır. Tenkit: Johannes Koder, BZ. 75 (1982) s. 356-59; A. A. Tachiaos, Hellenika 34 (1982/83) s. 245-53. Genel olarak Karayannopoulos/Weiss 2, s. 309. Bu kaynakta Avarlar ve Slavlar için Avenarius, Miracula. Bkz. Bölüm 4. 3.

41 Koder, Romaiosyne, 1986; 523. dipnot hacıyografik maksatla Miracula'nın melez karakteri ve imparator kançılaryası terimleri kullanılan kronik tasvir için. Genel olarak Erken Orta Çağ Hacıyografi ilişkileri için: Friedrich Lotter, "Methodisches zum Umgang mit der frühmittelalterlichen hagiographischen Quellen" HZ 229 (1979) s. 298-356.

Buna benzer maksatları Theodor Synkellos'un Konstantinopolis'in 626 yılında Avar belasından kurtuluşu üzerine verdiği vaazda da görüyoruz. Hemen ardından kaleme aldığı yazıdaysa bu imparatorluk şehrini Meryem Ana'nın kurtardığını vurguluyor, yaşananların ahlaki ve tarihî boyutlarını tartışıyordu.[42] Aynı olay o dönemde yapılan iki farklı kaynakta daha ele alınır. Bu kaynaklardan biri bu olay hasebiyle yazılmış, retoriği dışında verdiği birkaç değerli malumatla Pisides'in dikkat çeken bir şiiri;[43] diğeriyse daha az iddialı ve ne yazık ki bölük pörçük ancak görece ayrıntılı malumatlar veren Doğu kroniğidir (*Chronicon Paschale*).[44]

626 yılından sonra, Avarlar şu veya bu mikyasta Bizans tarihçilik geleneğinde kaybolur. 7. ve 8. yüzyıllarda buhranlarla sarsılan Grek imparatorluğunda tarih yazımı da genel olarak "karanlık bir çağ" yaşamıştır.[45] Theophylaktos Simokattes'ten sonra "edebiyata" dayalı kronik yazma geleneği sona erdi. Yine 9. yüzyılda güçlü bir kalemden çıktığı anlaşılan bir tarih eserinden haberdarız. Bu eser de iyi yetişmiş bir çevreden gelen "itirafçı" keşiş Theophanes'in 800'lü yıllarda yazdığı koronografidir. 285 ve 813 arasındaki yıllar yıllıklara bağlı kalınarak kronolojik açıdan güvenilir şekilde ele alınmıştır. Avar savaşlarının yaşandığı dönem için yazarımız, büyük oranda Theophylakt'ın çalışmasına dayanır. Fakat yazarın ilgisi doğuya yöneliktir. Diğer kaynaklardan öğrendiklerimiz dışında, verdiği bilgiler genellikle kıttır.[46] Avarlar ve Bulgarlar hakkında, aynı dönemde yaşayan Patriark Nikephoros'un *Breviarium*'unda bazı malumatlar mevcuttur.[47]

---

42 Sternbach'ın "Analecta Avarica"daki eski edisyonu Ferenc Makk tarafından 1975'te Fransızca tercüme ve yorumla zenginleştirilmiştir. Genel olarak Krayannopoulos/Weiss 2, s. 312.

43 Agostino Pertusi tarafından yapılan Grekçe-İtalyanca edisyon 1959'da yayınlanmıştır; genel olarak Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 455 ve Karayannopoulos/Weiss, 2, s. 304.

44 Makk tarafından yapılan Fransızca tercümesi, "Traduction", s. 59-66 eski Dindorf edisyonuna dayalıdır; yeni bir tenkide ihtiyaç vardır. bkz. Hunder, "Literatur" s. 328; fakat o CFHB'de planlanmıştır. Karayannoppoulos/Weiss 2, s. 304. 626 olayı ve kaynaklar için bkz. Bölüm 7. 3.

45 Karayannopoulos/Weiss 2, s. 302 ve 319.

46 Hunger, "Literatur" s. 334; Karayannopoulos/Weiss 2, s. 338; Vasilka Tapkova-Zaimova, "Die byzantinische Chronographie, Wesen und Tendenzen" JB f. Gesch. d. Reudalismus 8 (1984) 52-62; A. S. Proudfoot in Bhyzantion 44 (1974) 367-439. Kronoloji için Ostrogorsky, "Chronologie" s. 1; Franz Dölger, *Das Kaiserjahr der Byzantiner*, Münih 1949, s. 38-49; Son zamanlarda Duket, "Study" Theopanes'in kaynaklarını mukayeseli olarak listelemiştir. En önemli edisyon de Boor'undur. Tercümeler kısmen mevcuttur, geçenlerde 602-813 yılları için Harry Turtledove'nin (1982) İngilizce bir edisyonu yayınlandı.

47 Karayannopoulos/Weiss 2, s. 33'te kaynağın değeri takdir edilir. Fakat Mango, bunu "bir tarih çalışmasından ziyade retorik bir pratik" olarak görmektedir. Cy-

Avarlar hakkında malumatlarımızı zenginleştiren iki geç kaynak daha vardır. 10. yüzyılda âlim İmparator Konstantin Porphyrogennetos, büyük bir ansiklopedi hazırlama teşebbüsünün bir gereği olarak ünlü eseri *De Administrando Imperio*'yu derlemiştir. Bu kaynak bilhassa Balkanlar'ın batısında kalan bölgelerin tarihi ile Hırvat ve Sırp etnik kökeninin oluşumu hususunda, çoğu zaman şüpheyle yaklaşmak gerekse de eşsiz bilgiler sunar.[48] 10. yüzyılın sonunda toplanan Suda,[49] Menandros'un fragmanları da dâhil olmak üzere Avarlar hakkında hiçbir şekilde bilinmeyen bazı bilgiler ihtiva eder.[50]

Latin Batı'da Avarlardan çok fazla bahsedilmiyordu. Victor Tonnensis, Johannes Biclarensis veya Isidor gibi dönem kaynaklarında çok az malumat görülür. Öyle görünüyor ki 612 yılında ölen Trientli Secundus'un kayıp eserinde detaylı malumatlar vardı. Paulus Diaconus bu kayıp eserden birkaç erken malumat almıştı.[51] Yazarla aynı dönemde yaşayan Papa Büyük Gregorius her şeyden önce o zamanki dini ve siyasi tartışmalarla ilgileniyordu. Ne var ki kaleme aldığı mektuplarda Slavların ve Avarların Adriyatik'e doğru ilerleyişlerine dair kayda değer imalar vardır.[52] Kağanlık, Tourslu Gregorius'un çalışmasında da kendisine kıyıda köşede bir yer bulur.[53] *Fredegar Kroniği*'nin yazarı, ilk defa 7. yüzyılın ortalarında Frankların doğu sınırlarının ötesinde olup bitenlerle ilgili değerli malumatlar verir.[54] Avarların batıyla olan ilişkisi hakkındaki temel kaynak en başından itibaren 8. yüzyılın sonuna doğru Karolenj rönesansının temsilcilerinden biri olan Diakon Paulus'un başlattığı Lombard geleneğidir. Ailesi Friulili olduğundan, Avarlar söz konusu olduğunda bir "hane geleneği" sunabiliyordu.[55] 610 yılına kadar yaşanan Frank-Avar ve Bavyera-Slav savaşları, Lom-

---

ril Mango, "The Breviarum of the Patriarch Nikephoros" Byzantium, Tribute to Andreas N. Stratos 2, Atina 1986, s. 539-52.

48 Bu hususlaki eski münakaşalar Moravcsik/Jenkins tarafından yayınlanan 1962 tarihli Grekçe-İngilizce edisyonda edisyonun tefsir cildinde mevcuttur. Münakaşalar için bkz. Bölüm 7 5. Genel olarak Hunger, "Literatur" s. 360; Karannopoulos/Weiss 2, s. 392.

49 [Suda ya da Souda, Suidas adlı bir yazar tarafından 10. yüzyılda Bizans'ta yazılmış Antik Akdeniz dünyasıyla ilgili bilgi veren dev ansiklopedi. (ç.n.)]

50 Hunger, "Litteratur 2", s. 40-42; Karayannopoulos/Weiss 2, s. 400; Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 312-15.

51 Wattenbach/Levison/Löwe 2, s. 205 ve 222.

52 Karayannopoulos/Weiss 2, s. 296.

53 Wattenbach/Levison/Löwe 2, s. 99-106.

54 Almanca tercümeyle birlikte en yeni edisyon Andreas Kusternig tarafından Freiherr v. Stein- Gedächtnisausgabe, cilt IVa (1982)'de yayınlanmıştır.

55 Wattenbach/Levision/Löwe 2, s. 203.

bard-Avar antantı ya da Friuli'nin iki defa yağmalanması büyük ölçüde sadece kendi yazdıkları aracılığıyla bilinir.

Paulus, Lombard tarihini yazarken Charlemagne'ın siyaseti, Avarları Franklar arasında yeniden sorun hâline getirdi. İmparatorluğun yıllıkları ve bir dizi başka yıllık, birbirinden farklı derecelerde konuya hâkim olsalar da doğudaki komşularının baş aşağı çöküşe geçtiği konusunda aslına sadık bilgiler veriyorlardı.[56] Kağanlığın çöküşü sayesinde Frank gözlemciler de en ince ayrıntısına kadar Avarların içyapısını inceleme imkânı bulmuştu. Her biri kendi dış siyasetini izlemek istediğinden çeşitli mevki sahipleri kaynaklarda Uzak Doğu'dan gelen isimleriyle yazılırken bazı zorluklar ortaya çıksa da ölümsüzleşmişti.

Avar savaşlarının kahramanları Karolenj toplumunca kutlanıyordu. Kral Pippin'in 796 yılında Avarlara karşı kazandığı zaferi anlatan bir şiir ve Aquileialı Paulinus'un Friulili Erich için yazdığı bir ölüm ilanı günümüze kadar korunmuştur.[57]

796 yılında düşman topraklarında yapılan bir rahipler toplantısında, Alcuin ve Salzburger başpiskoposu Arn'ın da katıldığı, mağluplaların Hristiyanlaştırılması düşüncesi ortaya atıldı.[58] Hatta Charlemagne'ın da 791 yılında yapılan Avar seferi hakkında eşine gönderdiği bir mektup mevcuttur.[59] Charlemagne'ın yaşam öyküsünü yazan Einhard da imparatorun Avarlara boyun eğdirmesinin en büyük başarısı olduğunu vurgular.[60] Hülasa ele geçirilen bu Doğu ülkesindeki Karolenj örgütlenmesi, 9. yüzyıla dek hızla kaybolan Avarların izlerini takip etmemize imkân tanır.[61]

Araştırma, Yöntem ve Dil

"Avar tarihi yazılmayı bekliyor." Dennis Sinor bu cümleyle 1963 yılına kadar yapılan yoğun araştırmalara karşın bu meselenin henüz

56 İmparatorluk yıllıkları Freiherr v. Steingedächtnisausgabe'de yeniden düzenlendi. Kaynak çalışmaları için Wattenbach/Levison/Löwe 2, s. 235; Hartmut Hoffman, "Untersuchungen zur karolingischen Annalistik", Bonner Histor. Gorschungen 10 (1958); Walter Lendi, *Untersuchungen zur frühalamannischen Annalistik. Die Murbacher Annalen,* Freiburg 1971; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 169.

57 MGH Poetae Latini Aevi Carolini 1 (1881) s. 116. ve s. 131.

58 MGH Concilia 2 (1906) s. 172; Alcuin'in mektupları Nr. 99, 107, 110, 112, 113, 118, 165 ve 184'te "res in Avaria gestae" (Avar ülkesindeki durum) konu edilmiştir. Bkz. Berg, "Studien", özellikle 103. Din değiştirmelerin tarihinden özellikler Herwig Wolfram'ın 1979'da yayınladığı "Conversio Bagoariorum et Carantanorum" bahsetmektedir.

59 MGH Epp. Karol. 4, 528.

60 Vita Karoli c. 13, MGH SS 2, 449 ve yay. Rau, 180.

61 Bkz. Bölüm 8. 4. ile 5 ve Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 253.

halledilemediğini vurgulamıştı.[62] Bu cümle, o önsözden bu önsöze aktarılarak bir slogan gibi kullanılageldi. Yakın zamanlarda Omeljan Pritsak ise Avarları, "tarih çalışmalarındaki bozkır çocukları" olarak adlandırdı.[63] Buna karşın yayınlardaki eksiklik nedeniyle, yapılacak bir teşebbüs o kadar da basit olmayacaktır. Arnulf Kollautz bu işe Hisayuki Miyakawa'yla "Kavimler Göçü döneminde bir göçebe halkın tarihi ve kültürünü" ele alarak[64] teşebbüs etmiş, İç Asyalı Juan-Juanlarla Avrupalı Avarları bir bağlamda değerlendirmiştir. Malzeme bakımından oldukça zengin olan eser, Avar araştırmalarındaki temel problemi açıkça ortaya koyar: Kayda değer münferit araştırmalara ve düzinelerce bölgesel çalışmaya dayanarak bir tarih yazmak mümkün değildir. "Avar tarihi" çarpıtılmıştır çünkü araştırmacılar genellikle ayrıntılarda kaybolmuştur.

Alexander Avenarius "Die Awaren in Europa" [*Avrupa'da Avarlar*] adlı eserinde Avarların Avrupa'daki kaderini daha düzenli bir şekilde ele almaya teşebbüs etmişti.[65] Buna mukabil takdire şayan bu eser, araştırmanın bütün alanlarında adil olmamakla suçlanmıştır zaman zaman. Hakikatte tarihçiler, Orta Çağ'dan bahsedildiğinde çok az soruda az ya da çok egzotik disiplinlere ihtiyaç duyarlar. Sadece Latince ve Grekçe kaynakları farklarıyla birlikte bilmek zorunda değildir. Aynı zamanda tarihçi Farsça, Ermenice, Süryanice, Arapça ve Çince kaynakları eleştirip değerlendirmek[66] Slav, Türk ve Moğol dilbiliminin-

62 Sinor, "Introduction", s. 265.

63 Pritsak, "Slavs", s. 353

64 Kollautz/Miyakawa, *Awaren und Jou-Jan,* Klagenfurt 1970. Buna Agnes Son bir inceleme yazmıştır, Agnes Son, BZ 67 (1974) 176-179. Jou-Jan ve Juan-Juan sorunsalı için bkz. Bölüm 2. 3.-4.

65 Bratislavalı tarihçinin eseri 1974'te Amsterdam'da Almanca olarak yayınlandı. Maalesef Avarların teşkilatlanmalarına pek az ışık tutmuştur. Yazar bunu 1987'de Spoleto'da yayınlanan "Die Struktur und Organisation der nomadischen Völker" isimli mükemmel özetiyle telafi etmiştir. Avar tarihine ve arkeolojisine ilişkin eserler başka dillerde de yayınlanmıştır: Magyarország Története (Macaristan'ın Tarihi); bunun bir Almanca özeti Katalog von Awarenuntersellung 1985/1986'da bulunur. Jovan Kovaçeviç'in "Avarski Kaganat" (1977) isimli eseri arkeoloji ağırlıklıdır. Lehçe'de Syzmansky/Dabrowska "Awarzy-Wegrzy" (1979) adında bir çalışma yayınlamıştır. Bunun hakkında Istvan Erdelyi'nin Acta Arch. Hung, 34 (1982) s. 442'de yayınlanan bir incelemesi vardır. Alman dil çevresindeki Orta Çağ çalışmalarında Josef Deér'in "grossen Karld dem Grossen"'de bulunan oldukça dar kapsamlı bir taslağı mevcuttur. Tafsilatlı ve kaynaklara oldukça bağlı bir çalışmalardan biri bir ilahiyatçı olan Lothar Waldmüller'in "Die ersten Begegnung der Slawen mit dem Christentum" isimli çalışmasıdır.

66 Macarlar bu konuda yeni ve önemli bir liste yayınlamışlardır (Harmatta, Hecateus): "Bactrian, Pahlavi, Sohdian, Persian, Sanskrit, Syriac, Arabic, Chinese, Greek and Latin Sources fort he History of Pre-Islamic Central Asia"

deki isimler hakkında uzman olmak, yayımlanmış ve yayımlanmamış arkeolojik sonuçları yorumlayabilmek, halkbilimindeki yeni etnolojik yöntemlere hâkim olmak ve nihayet kendi alanının uzmanı olup eski sorunlara yeni bakışlar sunmak zorundadır. Herwig Wolfram, buna benzer bir konsepti "Geschichte der Goten" [*Gotların Tarihi*] adlı eserinde sunmuştur. Avarların yayıldığı alanın sadece Kerç Yarımadası'ndan Çin Seddi'nin ötesine kadar uzanması, Orta Çağ çalışan uzmanların işini zorlaştırır.

Bozkır araştırmaları klasiklerinden birinin "Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge" [*Doğu Avrupa ve Doğu Asya Araştırmaları*] başlığını taşıması tesadüf değildir. Bu isim, kitabın yazarı Joseph Marquart'ın kısmen düzensiz ve daldan dala atlayan tarzıyla çeşitli disiplinler arasında bugün hâlâ geçerli olan bir bağlantı kurmasını sağlamıştı. Kitap, çeşitli disiplinler arasında gezinen ve göçebe halklarla ilgili araştırmalara kesin ivmeler veren bir eserdi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Wilhelm Radloff, Rus çarının hizmetinde "vahşi Doğu'yu" dolaşmış, halkbilimi ve dilbilim açısından önemli çok sayıda malumat toplamıştı. Buzul çağından kalma mağaralarda ve demir çağından kalma kurganlarda kazılar yaparak metalürjik araştırmalar gerçekleştirmiş ve topladığı malzemeyi *Sibirya'dan* adlı kitabında yayımlamıştır. Gitgide uzmanlaşmaya indirgenen bilimde, "disiplinler arası" tabiri bu kadar yaygın olmadan çok önce Marquart ve Radloff gibi öncü isimler arkeoloji, halkbilimi, dilbilim ve tarih arasında mekik dokuyarak Avar tarihi araştırmalarında bir temel oluşturmuşlardı.

Doğu Avrupa'da çizilen katı millî sınırlar nedeniyle bu geniş ufuk tutunamadı. Uzun zamandan beri, "Germen antikitesini" etnik siyaset ve daha da kötüsü için meşrulaştırma gayreti içinde olan düşünce, esaslı araştırmalar yapmayı engellememiş, ne var ki yanlış sorular etrafında dönen münakaşaların bir kısır döngü içinde kalmasına neden olmuştur. Slavlar Avarların kölesi miydi yoksa Avarlar, Slav kabileler birliğinin öncü kuvvetleri miydiler? Romenler Daco-Romanların torunları mıydı, yoksa Slav ve Macar sınırları arasındaki etnik bir eğilimin ters dönmesinden mi ortaya çıkmıştı? Karantanyalılar ne kadar Kraynalı, Hırvatlar ne kadar Slovak, Slavlar ne kadar Sırp ve Hırvat'tı? Slovakya'da 8. yüzyıla ait mezarlar konusunda uzun süren bir anlaşmazlık vardı. Tarafsız bir terim olan "Avar döneminde" karar kılınana değin, söz konusu mezarların Slavlara mı, Avar-Slavlara mı yoksa Moravlara mı ait olduğu tartışma konusuydu. 1987 yılında yayımlanan bir Transilvanya tarihinin Romanya'da yol açtığı kargaşa, güncel siyasetin tarih araştırmalarını ele geçirdiğinde, araş-

tırmaların ne ölçüde tarihten uzaklaştığını ve tahrip edici olduğunu ispatlar mahiyettedir.[67]

Göçebe halkların etnogenezleri geriye dönük milliyetçi tartışmalara malzeme oluyordu. Eski Türk yazıtlarından, Çin ve Bizans kaynaklarından atlı göçebe halkların ne kadar hızlı devlet kurup dağıldıklarını biliyoruz. Kaynaklar, Gotların İskit olduğunu Hun sarayında Got dilinin konuşulduğunu belirtirler. Avar ve Hun isimleri, farklı kökenlere sahip olup, Avarlar da antropolojik bağlamda komşularıyla karışmıştır. Bu itibarla Germenler Hun kıyafeti giymiş, Bizanslılar Avar silahları kullanmış, Slavlar Avar unvanlarını benimsemiş ve hatta Bavyeralı keşişler, 8. yüzyılda Avar isimlerini kullanmışlardır.[68] Ne var ki son derece değerli araştırmacılar, birbirinden zaman ve mekân bakımından epey uzakta olan bu halklar arasında isim benzerliklerinden yola çıkarak bazı kimlik tespiti yapmaya çalışmışlardır ki[69] bu da araştırmaları bir çıkmaza sokmuştur. Bozkır savaşçılarının gruplar hâlinde Avrasya bozkır kuşağının bir ucundan diğer ucuna göç etmesi fevkalade bir olaydır. Gelgelelim Avarların ya da (proto) Bulgarların kökenleri, isim benzerliği olsa bile Mançurya'da değildi.

Almanca kaleme alınan araştırmalarda ırkçı eğilimleri olan incelemelerin sona ermesinden sonra araştırmaların Reinhard Wenskus'un erken tarih çalışmalarını müteakiben yeniden "ivme" kazanması rastlantı değildir.[70] Bu türden bir etno-sosyolojik yaklaşım, Erken Orta Çağ Doğu Avrupası için de yararlıydı ve bunun kısa sürede farkına varıldı. František Graus 1973 yılında Spoleto'da bu minvalde yayınlar yapmış, Manfred Hellman ve Wolfgang Fritze de benzer doğrultuda katkılar sunmuştu.[71] Gerçi onlar bu çalışmalarını Slav halkları için yapmıştı ama çıkarımları bozkır halkları için de geçerliydi. Bu yeni çıkarımlar, eski araştırmaların değersizleştirilmesi anlamına gelmiyordu. İstenen sadece bildiklerimizi sorgulamak ve nihayet erken tarih araştırmalarını, millî "kanıt bulma ihtiyacından" kurtarmaktı. Bu sorgulamalar, daha ziyade Erken Orta Çağ araştırmalarında Elbe, Ens ve Adriyatik'in doğusunun ihmal edildiğini de kabul ediyordu. Arkeoloji, dilbilimi, Bi-

67 Bkz. bölüm 8. 1. Erken tarih tartışmalarındaki milliyetçi çatışmaların güncelliği için bkz. Chrysos, Nordgrenze, s. 27.

68 Sonuncusu için Zöllner, Namensgut, s. 244.

69 K. Czeglédy kendisinin oldukça esaslı bir araştırmasın (East to West, s. 26) şöyle bir formülizasyon yapmıştır: Haddizatında aynı halka ve kabile birliğine ait kanıtların kalıntılarını kaynaklardan aramak nefes kesici bir görevdir." Bkz. Bölüm 2. 2. ve 4.

70 Wenskus, Stammesbildung; bu hususta Wolfram, Goten, s. 3; Pohl, Gepiden, s. 240.

71 Graus, *Entwicklung*, s. 451; Hellman, *Grundfragen*, s. 387; Fritze, *Bedeutung*, s. 498.

zans ve Slav çalışmaları bu hususta boşlukları kısmen doldurmuştu. Bu da tarih araştırmalarının en güzel ödevlerinden birini üstlenmemiz için cesaret veriyor bize. Sözünü ettiğimiz bu ödev, çeşitli araştırmalardan yola çıkarak resmin bütününü gözler önüne sermek amacıyla Avar tarihinin izah edilmesinden başka bir şey değil elbette.

Arkeologlar Moravya ve Sırbistan Moravası arasında her yıl Avarlara ait binlerce mezar ortaya çıkarırken, tarihçilerin kaynaklarında böyle bir artışa rastlanmıyor. Yine de son on, hatta yirmi yılda yazılı kaynaklarda büyük ilerlemeler yaşandı. Alana ait ilk temel kaynak niteliğindeki kitabı, 1972 yılında Macar Bizantinist Samuel Szádeczky-Kardoss kaleme aldı. Bu kitap, Avar tarihinin her bir durağında ilgili kaynaklardan kısa alıntılar içerir.[72] Benzer fakat daha kapsamlı bir çalışmayı 1980 yılında Münster'de Jadran Ferluga, Manfred Hellman ve diğerleri yayımladı: "Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte Osteuropas" [*Doğu Avrupa'nın Erken Orta Çağ Tarihi Sözlüğü*] adlı eserde kaynaklarda geçen ünlü tüm Yunanca ve Latince isimler listelenmiştir.[73] Janos Harmatta'nın hazırladığı ve üç makalenin yer aldığı "History of Pre-Islamic Central Asia" [*İslâmiyet Öncesi Orta Asya Tarihi*] kitabı da Orta Asya tarihinin kaynaklarıyla ilgilidir.[74] Çekoslovakya'daysa Bohumila Zastérova ve Alexander Averaius Avar tarihinin kaynaklarıyla uğraşmışlardır.

Son yıllarda özellikle münferit kaynakların yayımlanmasında önemli bir yol kaydedilmiştir. Avar tarihi hakkında yazan neredeyse tüm önemli yazarların yeni tenkitlerle yayımlanmış kitapları veya tercümeleri vardır. Söz konusu yayınlar arasında Theophylaktos Simokat(t)es, Menandros, *Miracula Demetrii*, Maurikios-Stategikon, Fredegar ve Karolenj İmparatorluk Yıllıkları da yer alır.[75] *Miracula Demetrii*'de görüldüğü gibi, çoğu durumda yeni baskıları, çığ gibi büyüyen yayınlar

72 *Ein Versuch zur Sammlung und chronologischen Anordnung der griechischen Quellen der Awarengeschichte,* Szeged 1972. Bundan sonra SZK şeklinde atıfta bulunulacaktır. Kaynakların kendisinin baskısı (Macarca tercümeleri) 1978'den beri *Zeitschrift Archeologiai Ertesito*'da devam etmektedir. 1986'da ismi anılan kitap değiştirilmeden tamamlamalarla birlikte *Avarica*'da Samuel Szádeczky-Kardoss tarafından yayınlanmıştır. Ancak bu baskı yazarın öğrencileri Therese Oljos ve Ferenc Makk'la birlikte yaptığı bir kaynak tenkidini de içerir. Bkz. die Rezension von Walter Pohl in *Archaeologia Austriaca* 70 (1987).

73 Belgelerin sevindirici bütünlüğü okuyucu için maalesef sakınca yaratmaktadır. Önemli çağdaş isimlere sonraki isimlerin kapsamı nedeniyle pek yer bulunamamıştır. Fakat bu yüzyılın girişimi tarihsel semantiğin tefsirinde hayati bir yardım temin etmektedir.

74 Prolegomena (1979); Studies (1979); Hecateus (1984).

75 Bkz. Bölüm 1. 2. ve Kaynak listesi.

ve münferit incelemeler takip etmiştir.[76] *Miracula Demetrii*'nin ayrıntı bakımından oldukça zengin ve gerçeğe uygun olan incelemesi, Justinianus döneminden sonra Bizans ve barbarlar arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesinde başvurulan pek çok yaklaşımdan biridir.[77]

Josef Marquart geleneğinin hâkim olduğu yerlerde dil ve tarih araştırmaları bağlamında son zamanlarda Karol Czeglédy, Peter B. Golden ve diğerleri Avar tarihinin Asya'daki arka planına da ışık tutmuşlardır.[78] Slav tarafında mesela Radoslav Katicic vardı. Katicic, Hırvatistan'ın erken tarihine ilişkin farklı bir yorumlama yoluna gitmişti. Yugoslavyalı tarihçiler Lujo Margetić ve Nada Klaić ise yeni teoriler geliştiriyorlardı.[79]

Aslına bakılırsa son zamanlarda yapılan arkeolojik çalışmaların sonuçlarının kısa değerlendirmesi bile sayfalarca sürer. Istvan Bona'nın 1971 yılında yayımlanan fevkalede özeti "Ein Viertel Jahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn"ın[80] [*Macaristan'da Çeyrek Asırlık Göç Dönemi Araştırması*] maalesef devamı gelmemiştir. Bunlara bir dizi "millî" arkeolojik sonuçları da eklemek gerekir. Fakat yazarın buna ehliyeti yoktur. Burada kimi imalar yapıldıysa ve çıkarımlara ulaşılıyorsa bu, sayesinde bir dizi temel bilgiyi borçlu olduğumuz ve

---

76 Bu hususta zengin bir bibliyografyayı Lemerle kendi edisyonunun 2. cildinde s. 13'te sunar.

77 Yunan Orta Çağcısı Chrysos ve öğrencilerinin henüz çoğunlukla yayınlanmamış eserlerini zikredelim. Hâlihazırda klasikçi disipline ait olan Peter Charanis ve Andreas Stratos çok ciltli eserleri "Byzantium in the 7th Century" (İngilizce 1968-71)'de birçok konuya netlik kazandırmıştır. Birçok kitapta ve bir dizi makalede Hans Ditten ve diğer DDR Bizantinistleri Balkan vilayetlerinin barbarlaşması için kaynak bakımından zengin çalışmalar yayınlamıştır (Studien zum 7. Jahrhundert in Byzanz, Berlin 1976; Byzans im 7. Jahrhundert, Berlin 1978 vb.) Bu konuya önemli bir katkıyı Bulgarlar yapmıştı. Bunlar arasında Vasilka Tapkova-Zaimova ve Veselin Beşevliev'in "Die Protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte" (Amsterdam 1981) vardır ki el kitabı nitelğindedir. Viyanalı Bizantinistler tarafından yapılan "Tabula imperii Byzantini" yeni bir temel döşemiştir ve bu bağlamda Johannes Koder'in "Lebensraum der Byzanitiner" (1984) adlı çalışması da sayılamlıdır.

78 Czégledy'nin 1983'te yayınlanan makalesi "From East to West: The Age of Nomadic Migrations in Eurasia" ile ön plana çıkmıştır. Golden, *Khazar Studies* [*Hazar Çalışmaları*] (1980) isimli kitabında bir dizi Avar problemiyle ilgilenmiştir. Erken Orta Çağ bozkır imparatorluklarıyla ilgili yapılmış ilginç çalışmalardan birini Ildiko Ecsedy yayınlamıştır. Bunlar arasında nihayet Omeljan Pritsak sayılmalıdır. O, 1982 yılında Spoleto'da yayınlanan tamamen yeni, cesur bir Avar "Barışı" ve Slav yardımcı birlikleri teorisini ortaya atmıştır; bununla ilgili olarak bkz. Bölüm 6. 1.

79 Bkz. Bölüm 7. 5.

80 Acta. Arch. Hung. 32 (1971) s. 265-336.

olmaya devam edeceğimiz arkeologlara saygının bir ifadesidir. Tarihçi bir çırpıda bir sürü isim sayabilir. Arkeolog binlerce ismi zikredemez ama pek çok tipi ve karakteristik şeyi "tanır." Yeni tahminlere göre günümüze dek yaklaşık "Avarlar ait" 50.000 mezar ve 2.000 yerleşim yeri bulunmuş[81] ne var ki görece çok az sayıda mezarlık tamamen kazılmış ve yayınlanmıştır. Bazen bu çığ gibi büyüyen buluntular kazan kişiyi düşünmeden tarihsel kanaatlere ulaşmaya itse de tarihçinin "zamanın şahitlerini" öylece görmezden gelmesi mümkün değildir.

Bu alanda uzman olmayan biri kazılardan sonra yazılanları okuduğunda, Avarların ölüyken de bizim için canlı olduklarını düşünebilir. Avar dönemine ait olan yerleşim yerleri, az bir mikyasta günyüzüne çıkarılmıştır.[82] Buna karşın Avarların ölü kültü kendisinden geriye belirgin izler bırakmıştır. Soylu savaşçılar bazen atlarıyla ama her hâlükârda zengince süslenmiş elbiseleri ve debdebeli silahlarıyla birlikte gömülüyordu. Bu savaşçıların eşleri de genelde zengin süsler taşıyordu. Bu mezarların seçkin bir örneği hâlâ etraflıca maalesef ortaya çıkarılmamakla birlikte 1971 yılında bulunmuştur. Söz konusu mezar bir kağana atfedilir ve Kunbabony yakınlarındaki bir kum çukurunda ortaya çıkarılmıştır.[83] Bu tip buluntular yalnızca sanat tarihi için önem arz etmekle beraber mezarlardaki statü sembollerinin etkileri ve işçiliği, gömme ritüelleri, mezarların düzeni, beslenme araçları ve vasıtaları, hastalık izleri ve sakatlanmaları ve benzeri pek çok şeyin cevabı da bulunabilir. Macar araştırmalarında, toplumsal ve ekonomik sorunlara büyük önem verilmesi Gyula Laszlo ve Istvan Bona kurdukları ekol sayesinde olmuştur.[84]

Macar arkeolojisinin büyük başarılarından daha sonra özel olarak bahsedilecektir. Son yıllarda Avar Hükümdarlığı'nın merkezinde bir dizi kazı çalışması daha yapıldı.[85] Ne var ki komşu ülkelerde Avar zamanının kültürünü kaydeden bir dizi yeni kazılar gerçekleştirildi. Bilhassa Avusturya'da Daim ve Lippert, Yugoslavya'da Vinski ve Kovacevic, Çekoslovakya'da Bialekova, Çilinska, Dekan, Toçik ve Federal

81 Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987).

82 Bona'dan bu yana Dunaujvaros tarafından çoğunlukla yayınlanmamış kimi özetler hazırlandı. Bkz. Bölüm 6. 6. Devasa sayıda mezar buluntusuna rağmen yayınlar azdır.

83 Elvira Toth, Kunbabony; Resim için Awaren-Katalog s. 50; bkz. Bölüm 7. 8.

84 Lasclo'nun temel eseri: Etudes; onun bu teşvikini Kovrig, Alattyan'ın öncü yayınları takip etti. Laszlos'un birçok yöntemi bugün eleştiriler karşısında tutunamamaktadır. Onun değeri belirtilen problemlerde kendini müdafaa etmektedir.

85 Bona, Kovrig, Sos, Erdelyi, Garam, Balint, A. Kiss, Tomka, B.M. Szöke ve diğerlerinin çok sayıda çalışmasına atıf yapıldı. Bkz. Bölüm 3. 8., 7. 8. ve 8. 1.

Almanya Cumhuriyeti'nden Joachim Werner Avar devrine dair sorularla ilgilendiler. Peter Stadler Viyana'da, bilgisayar modelleriyle Avar devri kemerlerini kronolojik olarak sıraya koyarak çığır açmıştı.

"Fakat buluntuların araştırmacılar soru sormadan bir şeye cevap vermesi mümkün değildir."[86] Bu sorular da yine tarihsel idrak ve alakayla aynı bağlamdadır. Bu yüzden arkeolojik buluntuların tarihsel yorumu sorununda bir anlaşmaya varılamamıştır. Arkeolojiyle kazanılan görece bir kronoloji, ne ölçüde tarihlendirmenin temeli yapılabilir? Arkeolojik kültürün etnik ve siyasi birliğe olan ilişkisi nedir? Sadece arkeolojik malzemelere dayanarak "etnik-siyasi" bir köklü dönüşüm varsaymak mümkün müdür? Bu ve diğer sorular, disiplinler arası iş birliğiyle daha çok tartışılmalıdır. 1986 yılında Zwettl'deki sempozyumda görüldüğü üzere bu tip münakaşalarda yanlış anlaşılmalar doğabilmektedir.[87] Her disiplinin komşu disiplinlerden destek aramadan önce kendi yöntemleriyle verimli sonuçlara ulaşması zorunluluğu ortadadır. "Karışık varsayımlar" araştırmacıyı fasit daireye sokabilir. Aynı risk, tarih ve onomastik arasındaki iş birliği için de geçerlidir.

Bilgi teorisi açısından güçlendirilmiş bir tartışma ve bilimlerin temel "metodolojik farklılığının" anlaşılması, iş birliğinin önünü açabilir.[88] Gerek arkeoloji gerekse de dilbilimi kendi malzemelerini tasnif etmeye çalışır. Ne var ki bu süreçte elde edilen şemanın, tarihsel kategorilerle eş değer olduğunu kabul etmek başlı başına bir hataya dönüşür. Arkeolojik bir kültür ya da dil grubunun hemen bir halk ya da siyasi birlikle özdeştirilmesi mümkün değildir.[89] Bugün dahi modern

86 Daim, Gedanken, s. 69.

87 1986 sonbaharında gerçekleştirilen ve umumiyetle oldukça verimli olan tarihçi, dilbilimci ve arkeolog toplantısı Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften'de iki cilt hâlinde yayınlanmıştır.

88 Buna ilişkin bir yaklaşımı Viyanalı filozof Erhard Oeser Mannheim da 1984 yılında dil teması üzerine toplanan 6. sempozyumda "Methodologischen Bemerkungen zur interdisziplinaren Problematik der Ethno- und Glottogenes" (Enstehung von Sprachen und Völkern, 1-6) adlı konuşmasında sunmuştur. Arkeolojik buluntuların etnik tasnifi ve tarihsel tefsiri hususunda kıymetli bir değerlendirmeyi Casanad Balint'in henüz yayınlanmamış el yazmasında buluyoruz: "Some ethnospecific features in central and eastern European archaeology during the early Middle Ages: the case of Avars and Hungarians" Andrej Pleterski tarihsel yorumun sadece arkeologların görevi olduğunu dile getirmektedir: "Links between the Material and Written Sources in the Study of the Early Middle Ages", Arh. Vestnik 30 (1979) s. 516-20. Gönül ister ki Erken Orta Çağ araştırmacısı her iki disipline de hâkim olsun ancak aralarındaki yöntem farkına da dikkat etsin. Arkeolojiyi tarihe yardımcı bilim olarak kullanan kişi aynı zaman "süpermarket prensibinden" de kaçınmalıdır.

89 Reinhard Wenskus son zamanlarda Yutland'daki Keltler ve Germenler üzerine yaptığı mülahazasında şöyle bir tespit ortaya koymuştur: "Arkeolojide aynı ya-

ulus devletlerin gelişmesinden sonra Almanca konuşan bölgelerde bile bir siyasal birliğe ulaşılamamıştır. Bu sonuç daha açık ve daha melez bir yaşam biçiminin hüküm sürdüğü Erken Orta Çağ için daha da olasıdır. Bununla birlikte erken tarih araştırma yöntemlerinin tümünün kesin olmadığını da dikkate almak gerekir. Arkeolojik ve dilbilimsel kronoloji bakımından zengin malzemelerle desteklenen "Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen"[90] [*Eşitsizliğin Eşzamanlılığı*] isimli çalışma buna emsal oluşturur. Tarihçi birçok olayın tarihlendirilmesinde kesin tespitler yapabilse de kaynakların kendisine bunu yapabilmek için tanıdığı alanın sınırları dardır.

Karşılıklı uzlaşmada ve geniş aleniyette yaşanan bir sorun da kavramlardan kaynaklanmaktadır. "Halk", "kabile", "imparatorluk", "soyluluk" ve başka birçok kavram yakın tarihte çok farklı tarzlarda şekillenmiş ve kabuk değiştirmiştir.[91] Bilim tarihinden kaynaklanan bir dizi mütearife ve kavram sık sık üzerinde düşünülmeden kullanılmaktadır. Bu çerçevede "erken halklar" denildiğinde tıpkı "sınıf, "tabaka" gibi doğal durumdan değil, daha çok soyut düşünceden kaynaklanan kavramlardan bahsedildiği akla gelmelidir. Bu kolektif isimlerin hepsi Erken Orta Çağ'daki hayatı tasvir etmeye yardımcı olmasına olur fakat yaşam biçimlerinin çeşitliliğini idrak etmeye yetmeyebilir. Erhard Oeser'in isabetli bir şekilde belirttiği gibi bu kavramlar

---

şam biçiminden ve dil çevresinden gelen grupların zaman ve mekân açısından aynı düzlemde buluşmadığı durumlar vardır." O, ayrıca Joachim Herrman'ın arkeolojik kültürler ve sosyo-ekonomik alanlar hakkındaki fikriyle devam eder. EAZ 6 (1965) özellikle s. 103'te arkeolojik kültür işlevsel bir sistem olarak tutarlı unsurları kavrar ve kültürü eksiksiz ve mütecanis bir sistem olarak idrak etmemek yönünde uyarı yapar. Reinhard Wenskus, *Über die Möglichkeit eines allgemein interdisziplinären Germanenbegriffs. Germanenprobleme in heutiger Sicht*, yay. Heinrich Beck, Ergänzungsbande zum RGA I, Berlin/New York 1986, s. 1-21; özellikle s. 20. Açıklama için Viyana'dan Heinrich Berg müteşekkirim. Bkz. *Sammelband: Geschichtswissenschaft und Archäologie*, yay. Herbert Jankuhn/Reinhard Wenskus. Aynı şekilde Joachim Herrman, "Archäologische Quellen, Analyse historischer Quellen und Rekonstruktion von Ereignisgeschichte", Slovenska Archaeologie 34 (1986), s. 249-58'deki eleştirilerinde arkeoloji ve tarihin alan olarak değil yöntem olarak ayrıldığını vurgulamaktadır (s. 251). Ona göre arkeoloji münferit bir tarihsel olayı değil tarihsel ufku aydınlatabilir (s. 256). Dilbilimsel bulguların tarihsel tefsiri için bkz. D. Sinor, "Geschichtliche Hypothesen und Sprachwissenschaft in der ungarischen, finno-ugrischen und uralischen Urgeschichtsforschung", UAJB 41 (1969) ve Wiesinger, "Kontinuitäten" (Zwettle Sempozyumu 1986).

90 *Storia d'Italia*'nın ilk cildinden özetlerin tekmilinin yayınlandığı 1980'de Suhrkamp-Verlag'dan çıkan çalışmadaki başlıklardan biri böyledir.

91 Bkz. Pohl, Strategie, s. 93. Avrupa dillerinde halk kavramı sorunu için bkz. Bromlej, Term Ethnos, s. 56; bkz. Bölüm 6. 11.

"tasnif edici" değil "işlevsel" kavramlardır:[92] "Kavramlar özdeş olan tekillerin mantıksal bir tasnifini değil, hakikatte mütemadiyen üretilen bir olguyu tasvir etmelidir."

Orta Çağ'da, bugün de olduğu gibi bir halk ya da kabile ortak bir kökenle tanımlanıyordu. Reinhard Wenskus -yakın tarih tarihte birçok felakete yol açan- bu biyolojik izahın yerine ağırlığı üzerinde tartışılabilecek bir sürü başka etkeni salık vermiştir.[93] Bu itibarla "gelişen kavramlar" (Oeser), "değişik etkenler ve yöntemler bir bireyin bu kavrama dâhil olup olmadığını anlaşılır kılmadığı için" muğlaktır.[94]

Avarlar, Slavlar veya Rumenler söz konusu olduğunda aynı şeyler düşünülmediğinden tarihçiler arasında iletişim de zorlaşıyor. Bu durum disiplinler arası bir uzlaşmada daha da belirgindir. Bir dilbilimci için bir Slav, Slavca konuştuğu ve Slavca bir ismi olduğundan pekâlâ Avar olarak görülmüş ve Avar kıyafetleri içinde defnedilmiş olabilir. Buna mukabil bir arkeolog için eğer etnik sınıflandırma birkaç kritere göre yapılıyorsa, Avar mezarında Slav veya Germen, hatta Roma ordusunun bir askeri bile bulunabilir. Avarlar arasında da yeknesak bir görünüm söz konusu değildir. Kaynakların el verdiği kadarıyla Avar "tipinin" nasıl göründüğü ya da "Avarlık" (ya da daha çok Avarlaşma) durumunu hangi temel ve toplumsal şablonların tayin ettiğini ileride göreceğiz.[95] Bir "Avar tarihi", haddizatında Avarların hâkim olduğu alanlarda Avar olmayanların da tarihidir. Bu aynı anda hem bölgesel hem de küresel bakımından tasvir edilmesi gereken bir olgudur.[96]

Bununla birlikte tarihçiye kavramları hem muasır hem de modern şekilleriyle ele almaktan başka bir çare kalmaz. Çoğu zaman Erken Orta Çağ'daki kavramlara müracaat etmek, kavramları modern hâlleriyle kullanmaktan tarihçiyi kurtarır. Kaynak dillerin kullanılması za-

92 Oeser, Bemerkungen, s. 3, tıpkı yukarıdaki dipnot 86'daki gibi.

93 Wenskus, Stammesbildung, özellikle s. 6; Onun nezdinde "öznel etken" tayin edicidir: "Ortak kadere duyulan bilinç etnik bağa sebep olur." (448). Yalnızca inanmış Marksistler aynı şekilde bilinci tayin eden "nesnel etkenlerin" daha fazla etki sahibi olduğunu düşünmezler. Fakat bu "nesnellik" biyolojik değil, tarihseldir. Dolayısıyla belirleme gücü siyasal daireye tekabül eder. Bu hususta Wenskus tarafından belirtilen etkenler fevkalade birbirine işlemiştir. İlginç olan ise Sovyet araştırmalarında da son zamanlarda "etnos-kavramındaki" psikolojik etkenlerin değer kazanmış olmasıdır. Bkz. Bromlej, *Term Ethnos*, s. 65 genel bir literatürle birlikte. Bu hususta bölüm 6. 11.

94 Oeser, "Bemerkungen" s. 3, s. 27.

95 Bkz. Bölüm 6. 11.

96 "Bölgesel olgu" hakkında Michel Rouche'nin Akitanyalılar örneğinde yaptığı araştırma emsal oluşturmuştur. Bkz. "Peut-on parler d'une ethnogénése des Aquitains? Zwettl", 1986.

rureti yeni değildir. Bununla bir dizi farklı açı ve değişken kazanmak mümkündür ki bu da araştırılan konu açısından az veya çok fakat daima avantaj sağlar. Konumuz açısından tarihçinin işini zorlaştıran şey, birçok Bizanslı tarihçinin kendi dönemlerinde güncel fakat oldukça karmaşık olan eski kavramları kullanmayı yeğlemesidir.[97] Bu yüzden "siyasi semantik", Orta Çağ üzerine yapılan bütün tarihsel araştırmaların en mühim kısmıdır.

Açıklığa kavuşturmak amacıyla burada kullanılan anahtar kavramlar hakkında kısa bir yorum yapmak gerekiyor. Modern "halk" için Orta Çağ Latincesinde evvela "natio", "gens" ve "populus" gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlar birbiriyle örtüşen ve uyumlu kavramlardı. "Populus" siyasi bağlamda, Karolenj zamanında Hristiyanlığın alametifarikası olarak kullanılırken, "natio" en yaygın kullanılan kavramdı.[98] "Gens", dönemin anlayışı uyarınca ortak kökenden gelen bir halkı, kabileyi, hatta hanedanı vurgulayan, aynı zamanda münferit bir siyasal birliği de ifade eden bir kavramdır.[99] Kavramın çeşitliliği tam da bundan dolayı bu kitapta da kullanılmıştır. Buna göre bir "gens", bir bölgede, mesela Roma gibi devletleşmekten farklı olarak, geleneksel "*gentil*" tarzında ortaya çıkan insanlar topluluğudur.[100] Gotlarda, Franklarda veya Lombardlarda her iki teşkilat biçimi de yavaşça birleşmiştir. Avarlardaysa çöküşe kadar görece ileri düzeyde bir "gentil" hiyerarşisi vardı. Roma dışında kalan halklar için gens kavramı halkla (Volk) dönüşümlü kullanılmıştır. Yunanca kaynaklarda onlar çoğunlukla "ethne" şeklinde yer almıştır. Bu kavram da modern literatürde zaman zaman benimsenmiştir.[101]

---

97 Bkz. Hand-Georg Beck, "Das literarische Schaffen der Cyzantiner. Wege zu seinem Verständnis. Sb. ÖAW 294 (1974), 4. Abh.; Peter Schreiner, "Die byzantinischen Kleinchroniken und die Annalistik bei den Südslawen", Studia byzantino-bulgarica 19.

98 Karaninyalıların tesmiye edildiği şekliyle "populus gentis illius"un Conversio'daki kullanımı için bkz. Wolfram, Conversio. Kavramla ilgili genel olarak bkz. Geary, Identity, s. 18; Frantişek Graus, "Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter", Nationen 3 (1980) s. 11; Fritz Loşek, "Ethnische und politische Terminologie bei Jordanes und Einhard. Typen der Ethnogenese" s. 1, Zwettle Sempozyumu 1986 (baskıdadır).

99 Agilofinger'in 'gens'i için bkz. Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 319

100 Dikkat edilmesi gereken husus Doğu Avrupa araştırmalarının 'gentil kavramını doğduğu memba olan Batı Avrupa'dakinden daha dar bir çerçevede ele almasıdır. Kavram daha geniş bir çerçevede Erken Orta Çağ'daki barbar hükümdarlıklarına da uygulanmıştır. Bunların hâkim kadroları "*gentil*" geleneğinde oluşmuştur. Sınırlama için bkz. Wolfram, *Goten*, s. 448.

101 Bromlej, *Term Ethnos*, s. 96. Dikkat buyurunuz, "Ethnos" kavramı da Erken Orta Çağ anlamıyla oldukça siyasi bir kavramdır. Modern Yunancada bu kavram Almanca-

Nefretle "iptidailik" atfedilen kabile kavramı, burada yalnızca çok dar bir bağlamda kullanılmıştır. Avarlar veya Lombardlar geniş bir coğrafyada etkin olan büyük hükümdarlıklar olarak teşekkül etmişti. Birçok "gens" gibi onlar da pek çok kabile ve kabile gruplarını ihtiva ediyordu.[102] Gelgelelim bu tip (kısmi) kabileler az bilinir. Siyasal etkinlik alanları da dardır. Erken dönem Slavlarında da "kabileler" şeklinde tanımlanabilecek birçok bölgesel grup vardır; bunların Roma ülkesinde teşekkül eden birliklere tekabül edip etmediği bilinmemektedir. Bu yüzden okurdan, kulağa çok da anlamlı gelmeyen "birlikler" ve "gruplar" ile benzeri yardımcı ifadelerin kullanılmasının mazur görmesini istiyoruz.

Eski sınırlarının dışında şurada veya buradaki Romalı olmayan büyük kalabalıkları belirtmek için vazgeçilmez gördüğümüz "barbar" kavramı temel olarak daha açıklayıcıdır. Okur, bunun kati surette eski önyargıları yeniden canlandırma amacı taşımadığını zaten anlamıştır. Diğer tarafta da "Romalılar" vardı. Grek Bizanslılar burada sıklıkla "Romalılar" olarak tanımlanıyorsa, bu durum onların kendi imajlarından ileri geliyor zira onlar kendilerini "Romaioi", yani Romalı olarak ve kendi (Grek) dillerini de Latinceden ayırarak yine Romalı görüyorlardı.[103] Onların siyasi örgütlenme biçimi "Imperium" iken sınırlarının dışında gensleri (Grekçe "ethne") ihtiva eden "Barbaricum" bulunuyordu. Artık imparatorluğun hükümdarlığı altında olmayan (Alpler'deki gibi) Roma vilayetleri -kaynaklara da uygun olarak- Romalı şeklinde adlandırılmıştır.

Halk ve kabile isimleri genelde kaynaklarda nasıl geçiyorsa öyle verilmiştir. Orta Çağ'ın başlarında yaşayan Hırvat, Bulgar ya da Türklerin bugün aynı ismi taşıyan milletlerle özdeş olmadığı açıktır. Bu yüzden (Bulgar araştırmalarında yerleşmiş olan[104]) "Proto-Bulgar"

---

daki "Volk" kavramı gibi millî bir anlam değişikliği geçirmiştir. Wolfram, "Überlegungen" Zwettle Sempozyumu, 1986, Evangelos Chrysos'un bildirisinden sonra.

102 Şematik halk-kabile-klan-soy-aile hiyerarşisinin bu *gentes*lerin ne derece bir gerçekliği olduğunu kestirmek zordur. Kavimler Göçü zamanındaki krallık orduları güçlerinin zirvesine maiyet ve ondalık ordu sistemi gibi organizasyonlar yoluyla bu tip geleneksel şemalardan kurtularak ulaşmıştır (Bkz. Wenskus, *Stammesbildung*, s. 439). Bununla birlikte her düzeyde yeniden üretilen kurgusal ortak kökene de tevessül edilir. Kabile kavramı için bkz. Pritsak, *Stammesname*, s. 58 ve Features (Zwttle sempozyumu 1986). Türklerdeki devlet-kabile-klan hakkındaki Çince terminoloji için bkz. Ecsedy, Tribe and Tribal Society, s. 249. Bkz. Bölüm 6. 11.

103 Bkz. Koder, Romaiosyne, Zwettle Sempozyumu 1986.

104 Kavramın detaylı bir şekilde temellendirilmesi için bkz. Ovçarov, "Protobulgaren" s. 172; O bu kavramı Türk-Bulgarları, Hun-Bulgarları şeklindeki isimlendirmelere karşı kullanmaktadır. Kendi tanımına göre Proto-Bulgarlar "Bulgar mil-

gibi yapay terimler kullanılmamıştır. Bugün hiç kimse Sokrates'i veya Perikles'i Proto-Yunan olarak adlandırmaz. Türkler hakkında 6. ve 7. yüzyıllarda oluşan Bizans terminolojisi belirleyici olmuştur. Keza literatürde kullanılan "Türküt" veya "Kök-Türkler" gibi özel isimler de kaynaklarda geçer, ancak bunların da ayırt edilmesi zordur. Juan-Juan örneğinde olduğu gibi, Batı'da kullanılan kavramlarda ihtilafa düşüldüğünde, Çincedeki kullanımları benimsenmiştir. Hipotezlere dayanarak isimlerin yeniden Türkçeleştirilmesinden veya Almancalaştırılmasından kaçınılmıştır. Bir halk ismi olan *Dingling*'in[105] telaffuzu kolaydır, ancak Svabya dilinde bir halk masalını çağrıştırır. Moravyalılar, Franklar için yalnızca Maravani'ydi. İlk defa Konstantin Porphyrogennetos onların ülkesini imparatorluk toprağı olan Sırp Moravasından ayırmak için "Megale Moravia" diye adlandırmıştı. Yerleşmiş "Büyük Moravyalılar" tercümesi bunu açıklamaktan ziyade, muğlaklığa ve yanlış anlaşılmalara sebep olur. Umarım günümüzdeki Moravyılar Kuvrat'ın ülkesini tırnak işareti içinde "Megale Bulgaria" şeklinde adlandırmama gücenmezler, çünkü burada kullanma amacım ayrımı açıklamaktan başka bir şey değildir. (Sonraları ortaya çıkmış) Kısmen daha az görkemli sıfatlar kullanılan haleflerinden ayırt edilen Charlemagne için de durum böyledir. Bu arada onun da kesinlikle ne Alman ne de Fransız olmadığını vurgulamakta yarar var.

Tabii sınırların ya da antik birliklerin olmadığı yerlerde modern siyaset terminolojisine uygun coğrafi isimlendirmeler kullanılmıştır. Bu isimlendirmeler zaman zaman istenmeyen millî çağrışımları da yol açmış olabilir. Burada amaç, ilgili bölgelerin modern haritalarda kolayca bulunmasını sağlamaktır. Orta Çağ'ın başlarında Avusturya, Macaristan, Erdel, Yugoslavya, Romanya gibi isimler yoktu. Kolay olduğundan da modern yer isimlerini kullanmayı tercih ettik. İsimler çoğunlukla bugün resmî olarak nasıl kullanılıyorsa öyle kullanılmıştır. Nagyszentmiklós Hazinesi literatüre bu Macar adıyla yerleşmiştir. Bu nedenle de keşif yeri bugün Romanya'da yer alsa ve hazine Viyana'da olsa bu şekilde adlandırılır.

Barbarların örgütlenme biçimlerini kavramak zordur. Avar Hükümdarlığı burada hükümdarların unvanından mülhem kağanlık şeklinde de isimlendirilmiştir.[106] Kağan Avarlarda (kaynaklarda da

---

letinin başat bölümünü" oluşturmaktaydı. Fakat bu tanım "Erken Orta Çağ'daki bir halkın etnik bir tabakadan ya da başat bir bölümden gelişmediği problemini" göstermektedir. Bkz. Bölüm 6. 11.-12.

105 Bkz. Koder, Romaiosyne, Zwettle 1986.

106 Uzmanlar böyle alışılmadık isimleri mazur görmelidir. (Prensliğin) Muasır Latincedeki anlamı değil, modern anlamın buna damgasını vurmuştur.

görüldüğü üzere) herhangi bir niteleme yapılmazsa her zaman Avar hükümdarını ifade ederdi. Türklerde ve diğerlerinde de kağan hükümdarı ifade ederdi. Slav hükümdarları için terminoloji çok daha muğlaktır. Küçük Slav cemiyetlerinin başındaki kişiler için dolambaçlı ifadeler kullanılıyordu.[107] Onlar Grekçe kaynaklarda Latinceden ödünç alınan "ῥῆγες" kelimesini ἄρχοντες ya da φυλαρχοί olarak ifade ediyorlardı. Buna karşın Latince kaynaklarda "rex" ifadesi ilk kez Samo için kullanılmıştır. Slav prensleri uzun süre duces olarak adlandırılmıştı.[108] Burada terminolojinin yetmediği yerde prensler, hükümdarlar veya önderler olarak bu kişilerden bahsedilecektir. Karl May'ı hatırlatan ve edebiyatta yaygın olan "şef" burada kullanılmayacaktır.

Halk isimleri için söylenen şey, şahıs isimleri için de geçerlidir. Kaynaklardaki isimler Grekçe ve Latince son ekleri düşürülerek aynen benimsenmiştir. Ne var ki Barişiç, Khagan'ı sanki bir şahıs ismiymiş gibi "Haganos" diye uyarlamaya kalkıştığında (ki burada kaynağa sadık kalmamıştır) kaynağın isabetsiz bir taklidini ortaya koymuştu. Grekçe "Χαγάνος"u ve Latince "Caganus"u Khaghan, Chagan, Qagan ya da Qayan olarak aktarıp aktarmamak, öyle görünüyor ki tercih meselesidir. Çince isimlerin transkripsiyonunda literatürde yerleşmiş Walde-Giles sistemi benimsenmiştir. Diğer dillerdeki isimlerdeyse mümkün olduğunca yeni literatürden yararlanılacaktır. Grekçe isimlerin aynen verilmesi zor. Eski Grekçe transkripsiyonlar fonetik konusunda yanıltıcıdır. Buna uysaydık Avarlar, Abarlar olurdu. Bununla birlikte, İmparator Heraklios'u kimse "Iraklios" diye yazmıyor. Zaten günümüze kadar ulaşan az sayıdaki kaynağın da bu isimlendirmeyle bir sorunu yoktur. Avarların ismi -tıpkı Slavlarınki gibi- kaynaklara uygun olarak daima Avar şeklinde yazılmıştır. Ne var ki bu ihmalkârlıkla yazar, yazdığı Avar tarihiyle güzel bir cemiyetin içinde kendi yerini almaktadır.

---

107 Bkz. Menander EL 209; 21, 194 aynı şekilde fr. 48. Belki de bu erken Bizans tarihçilerinin klasik olmayan kavramların kullanmaya mesafeli olmasıyla da ilgili olabilir.

108 "Ῥῆξ" Th. S. 6, 9. s. 236 veya *Mir. Dem.* 2, 4, 231, s. 209; "φύλαρχος" Th. S. 7, 4, S. 252. Fredegar'da "Dux", 4, 68, S. 238 ve 4, 72, S. 242. "Dük" diye çevirmek tıpkı sonraki Roma mareşallerinde yapıldığı gibi hata olacaktır. Bkz. Jadran Ferluga, Archon. Ein Beitrag zur Untersuchung der südslavischen Herrschertitel im 9. nd 10. Jh. im Lichte der byzantinischen Quellen. N. Kamp/J. Wollasch (yay), Tradition als historische Kraft (Berlin/New York 1982) s. 254-66.

AVARLARIN GÖÇÜ

Konstantinopolis, 558

Avarların, Bizanslıların dikkatine çarpan ilk hususiyetleri kirli, Çinlilerinkine benzeyen uzun ve örgülü saçlarıydı. Her ülkeden yabancıların girip çıktığı Konstantinopolis'te Avarların ilk elçilik heyeti izdihama yol açmıştı. Theophanes'in yazdıklarına bakacak olursak: "Bütün şehir daha önce hiç görmediği türden bir halkın mensuplarını incelemek için onların bulundukları yere üşüşmüştü. Çünkü örülmüş ve bağlanmış saçları sırtlarına kadar uzanıyordu. Kıyafetleriyse diğer Hunlarınkine benziyordu." Bu olay 558 yılının Ocak ayında yaşanmıştı.[1]

Bu saç tarzı dönemin çağdaşı olan Agathias'ın da 52-59 yıllarına ait ayrıntılı tarihinde Avarlar hakkında bize anlattığı tek şeydir. Agathias Frank krallarının buklelerini uzattığını da yazıyordu. "Tabii onların saçları Türklerin ve Avarlarınki gibi taranmamış, kaba ve kirli değildi. Dahası düğümlemiyorlardı da."[2] Kaynakların kısıtlı alakasını göz önünde bulundurursak doğudan gelen bu halkın, yüksek bir siyasi mesele olmaktan çok dedikodu malzemesi olduğu intibasını edinmek mümkündür. Theophanes'in aktardığı gibi imparatorluğun sınırlarına "kendi topraklarından kaçıp gelen" bu halkın önemi başlarda hakikaten küçümsenmişti. Avarların siyasi arka planını Menandros izah edecekti.[3] "Avarlar birçok uzun muhaceretten sonra Alanların prensi Sarosios'a, onları Romalılarla tanıştırması için geldiler. Sarosios da Avarların bu isteğini Germanus'un oğlu Justinus'la paylaştı ve Justinus da bunu İmparator Justinianus'a iletti. İmparator da bu halkın

1 Theophanes 6050, s. 232; Malalas 489. Buna ilişkin Tonnensis 563, s. 2. SzK 62 elçiliğin gelişini 557'nin sonu ve 558'in başı olarak tarihlendiriyor, Stein, *Bas-Empire* 2, s. 542; daha kesin olarak Ocak 558'dir, çünkü bu olayın öncesinde Aralık 557'de, sonrasında ise Şubat 558'de bir vaka gerçekleşmiştir. Sadece Blockley Menandros dolayısıyla (s. u. A. 3) bu elçiliğin daha ziyade 559-560 yılında geldiği kanaatindedir ki bu pek inanılacak bir teori değildir.

2 Agathias, 5, 11, s. 177; Bkz. Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 307

3 EL, 442; 5, 1, S. 48 bzw. fr. 4.

Bizans'a, kendisine bir elçilik heyeti göndermesini bildirdi." Şu hâlde Avarlar, Alanların da yaşadığı Kafkaslar'ın kuzeyinde bulunuyordu.[4] Avarlar burada Bizans diplomasinin gereğince başlangıçta hem birtakım aksiliklerden hem de çıkarlardan ötürü bekletildiler. Nihayet elçiler, Kandich kontrolü altında Konstantinopolis'e doğru ilerlediler.[5]

Eğer kronik yazarının aktardığı bilgi doğruysa, "tüm halkların en cesurunun" elçisi imparatorun önünde gürlemişti. Elçi hiçbir şekilde ordularının kaçarak Asya kıtasının yarısını katettiğini belli etmedi ve imparatora "yenilmez" Avarlarla ittifak teklif etti. İmparatorun tüm düşmanlarının kökünü kazıyabilirlerdi. Elbette bu sadece "değerli hediyelerin, yıllık ücretlerin ve verimli bir arazinin yerleşmek üzere verilmesi" koşuluyla mümkündü.[6] İmparator, devlet erkânıyla yaptığı bir müzakereden sonra teklifi kabul etti; "altın zincirler, yataklar, ipek kıyafetler ve birçok armağanlar gönderdi. Böylelikle Avarların bu küstahça istekleri yerine getirilmiş olacaktı." Yapılan ittifakın sonucu olarak Justinanus, Avarlara, Spatharios Valentinos isimli bir elçiyi göndermiş ve "Romalıların düşmanlarına karşı savaşı" kışkırtmıştı.[7]

Bu süreç kesinlikle olağandı. Avarlara benzer biçimde neredeyse tüm barbar halklar Roma İmparatorluğu'yla müttefik olmuştu. Bizans'ın yıllık ödemeleri, küçük veya büyük "İskit" ordu kumandanlarına kendi hâkimiyetlerini güçlendirme ve böylece yağmanın önüne geçme imkânını veriyordu. İmparatorluğun bu silahsız diplomasisi, kuzey sınırında birbiriyle rekabet hâlinde olan kuvvetlerden karmaşık bir sistem yaratmıştı. Gerçi bu kuvvetler, Roma ordularının mukavemet edemediği büyük akınlarını imparatorluğa yöneltmekten de vazgeçmemişlerdi. Bununla beraber, Attila'nın hükümdarlığının bir asır evvelki çöküşünden sonra, Karadeniz bölgesinde hiçbir barbar hükümdarlığı daha büyük bir egemenliğe ulaşamamıştı. Attila'nın oğulları, Gotlar, Bulgarlar, Kutrigurlar, Utrigurlar, Antlar ve Slavlar sırayla Roma topraklarına akınlar düzenlemişti. Ancak rakiplerden biri çok tehlikeli hâle gelirse, imparatorluk diplomasisi söz konusu halkları birbirine karşı sürekli kışkırtmıştır.

Kuzey sınırlarındaki bu "silahsız siyaset" ile Justinianus, parasını ve birliklerini batıya dönük saldırgan planlarını hayata geçirmek için

4 Bkz. Kollautz/Miyakawa I, s. 155.

5 Stein, *Bas-Empire* 2, s. 542; Elçiliğin 558 yılında Kandich kontrolü altına olmadığını ileri sürmektedir. Fakat Menandros ilk Avar elçisi olarak Kandich'i açıkça zikretmektedir. Bu noktada Doblhofer'in tercümesi sessiz kalmıştır.

6 Menander EL 442; 5, 1, S. 48 aynı şekilde fr. 4.

7 Menandros EL 442; 5, 2, S. 50 aynı şekilde fr. 5.

kullandı. Roma orduları Vandal Afrika'sını, Doğu Gotlarının İtalya'sını ve aynı şekilde İspanya'nın bazı kısımlarını fethederken ve doğuda İran'la savaşırken, Balkan Yarımadası barbar akınlarının hedefi olmuştu. 540 ve 544'te Bulgar "Hunları", 545 yılında "Slavlar", 548 ve 550-552'deyse bu kez Gepidlerin desteğiyle yine Slavlar, Balkanlar'ı istila etmişti. 551 yılında da Kutrigurlar saldırdı. İmparator bu istilalara istihkâmların güçlendirmesiyle karşılık verdi. Limesler bilhassa Tuna boyunca uzanmıştı. Kazıların gösterdiği gibi barbar teşekküller Roma vilayetleri için sık sık koruma da sağlamıştır.[8] Orduların birleşimi iki yüzyıllık değişken bir tarihi yansıtır. Prokopius'a göre Singidunum/Belgrad ve Tuna'nın membaı arasında neredeyse 110 tane şehir ve hisar vardı ki bu şehir ve hisarların arasındaki 6 ila 10'ar kilometrelik mesafeler daha önce ulaşılamamış bir yerleşke yoğunluğuna yol açmıştı. Gelgelelim Theophylaktos, yüzyılın sonlarına doğru yaşanan savaşlar esnasında, bunlardan sadece 24 tanesinin ismini zikreder.[9]

Bu tip bir "kapsamlı kara müdafaasının" neticesi kördüğüm olmuştur. Barbarlar önemli şehirleri nadiren alabilmişler ya da limeslerde gedikler açabilmişlerdi. Diğer taraftan Balkanlar'daki Roma yaşamı, sık sık gerçekleşen akınlar nedeniyle giderek kötüleşti. Bir zamanlar imparatorluğun en önemli asker toplama bölgesi olan Trakya insan sermayesini ve ekonomik gücünü önemli ölçüde kaybetmişti. "Justinianus Roma impatoru olduğundan beri, İlirya ve tüm Trakya, İyonya körfezinden Hellas ve Chersonesiot halkının topraklarının uzandığı Bizans'ın dış yerleşim yerlerine dek her yer, Antlar ve Slavların hücumuna uğramış, köleler alıkonulmuş ve buralardaki halklar iflah olmaz hâle getirilmişti. 200.000'den fazla Romalı, öyle sanıyorum ki, öldürülmüş veya köleliğe duçar olmuş, böylelikle İskit çölleri bütün ülkeye şamil olmuştu" der Prokopios, *Gizli Tarih* isimli eserinde.[10] "İblislerin

8 Prokopius'un *De Aedeficiis*'i Justinianus'un istihkâm inşaatları için iyimser de olsa net bir tabloyu aktarmaktadır. Vetters'in kazıları için bkz. *Dacia ripensis* s. 49.; Popoviç, "Témoins" s. 469; bkz. Bölüm 4. 7; Barbar akınları için Ensslin, "Slaveneinfälle", s. 697; *Lemerlei Invasions* 284; Beşevliev, Bulg. G. s. 91; Velkov, *Donaulimes* 160; S. A. Ivanov, "Oborona balkanskih provinsiy Vizantiy i proniknovenye 'varvarov' na Balkanah v pervoy polovine VI" v. (*6. Yüzyılın İlk Yarısında Bizanslıların Balkan Vilayetlerini Müdafaası*), *Vizantiyskiy Vremennik*, 45 (1984) s. 35-53; Genel olarak Rubin, *Zeitalter Justinians*.

9 Velkov, *Donaulimes* 154; Schreiner, *Städte* 64.

10 Anekdota 18, s. 157; aynı şekilde s. 20; Bu ifade muhtemelen 558/559 yıllarını ihtiva etmektedir; buna ilişkin Hunger, "Literatur", s. 293. Günlük "Bulgar, Slav ve Ant" akınları ve eski şanlı günlerin zikrinden vazgeçilmesi için Jordanes, *Historia Romana* 388, s. 52.

prenslerine"[11] karşı tarihçilerin duyduğu nefret aşırı olsa da imparatorluğun "arka bahçesi" kuşatma altındaydı.

İktidarının sonlarına doğru Justinianus dış siyaset bakımından neredeyse tüm amaçlarını hayata geçirirken başarılarının etkisi daima hissedilir türdendi. Prokopius'un *Gizli Tarih*'indeki acımasız çıkarımları diğer tarihçilerde de izleri takip edilebilen ve gitgide artan bir eleştirinin emaresiydi. Agathias yaşlanan imparatorun engel olamadığı Roma ordularının düşüşünden ve çöküşünden yakınıyordu. İmparator barbarları diplomasi ve hediyelerde karşılamayı tercih ettiğinden, 600.000 kişinin yerine silah altında 150.000 kişi vardı. Silah altına alınan bu kişiler de ihmal edilmiş ve memnuniyetsizlerdi.[12] Benzer şekilde Menandros, fakat daha saygılıca, Avarlarla yapılan antlaşmayı şöyle gerekçelendiriyordu: "O (Justinianus) yaşlandığı ve cesur ve muzaffer tabiatı dengeli bir mizaca büründüğü için, barbarlara hadlerini savaşla değil, diğer yollarla bildirmeye karar verdi."[13]

Hiç şüphe yok ki Balkan vilayetlerinin çöküşünün sebepleri daha derinlerde yatmaktadır. Justinianus'un dönemi bir bolluğu da beraberinde getirmişti. Bu dönemde sadece hisarlar değil, aynı zamanda kilise ve başka yapılar da inşa edilmiştir.[14] Şehirler, dış bölgelere kıyasla barbar saldırılarından daha az zarar görüyorlardı. Dış bölgelerdeki zayıflamanın iktisadi sonuçları oldu. Her ne olursa olsun, küçük çiftçiler hayatta kalmak için çetin mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. Justinianus'un ıslahatları, yaşamın hâlâ tehdit altında olduğu bölgeleri korumaya yönelikti.[15] Tuna vilayetlerinde Geç Antik Çağ'dan beri mevcut olan çiftlik örgütlenmeleri (*Villenorganisation*), hâlihazırda çözülmeye başlamıştı.[16] Büyük mülk sahipleri artan iş gücü eksikliğiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu sıkıntılı zamanlar kölelerin ve sömürgecilerin göç etmelerini gerektirmiş, toplumsal gerilim arttıkça artmıştı. Göç eden köleler ve sömürgeciler, sürülen çiftçiler, fakirleşen şehirliler, haydutluk yapan askerler ve dağılmış barbarlar

11 Berthold Rubin, "Der Fürst der Dämonen", BZ 44 (1951), s. 469-81.

12 Agathias, 5, 14, s. 180.

13 Menandros EL 442; 5, 1, s. 48; aynı şekilde fr. 4; bkz. Bölüm 6. 10.

14 Bu Ratiaria/Arcer'deki kazılarda görülmektedir; bkz. Velkov, *Donaulimes* 153; genel olarak Dietrich Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, München 1969.

15 Velizar Velkov, "Les campagnes et la population rurale en Thrace au IVe-VIe siecle", *Byzatinobulgarica* I (1962) 31-60, aynı kişinin Thrace, s. 58; Tapkova-Zaimova, "Rapports" s. 68.

16 Buna ilişkin son zamanlarda Henning, *Südosteuropa*, s. 35 ve s. 108; 1987'de çıkan Güney Doğu Avrupa'nın tarım tarihini aydınlatan eseri tavsiyesi için Viyana'dan Johannes Koder'e teşekkür ederim.

"Skamarlar" denen bir çete oluşturmuştu. Bu çeteler kısmen önemli soygunlar da yapmışlardı. Bu "ἄτακτος βίος", yani "kuralsız yaşam", 569 yılında çıkarılan bir ferman uyarınca güç kullanılarak önlenmeye çalışılmış ancak Bizans otoritesinin altını oymuş ve ülkenin barbarlaştırılmasına ön ayak olmuştu.

Yüzyılın ortalarından beri imparatorluğu düzenli aralıklarla kasıp kavuran "Mısır vebası" husule gelmişti. Bu nedenle demografik bir buhran yaşanmış, nüfus önemli ölçüde azalmıştı.[17] Hâl böyleyken geç Roma devlet aygıtı ters tepki yapan bir siyaset izlemişti. Azalmış, ekonomik zorluklarla savaşan nüfusa ağır vergiler yüklenmiş, imparatorluk, artan askerî karakteri nedeniyle de her şeyi kontrolü altına almaya çalışıyordu. Ara sıra istilaların ardından gelen vergi ve borçlarda yapılan aflar da felakete sürüklenen imparatorluğun kurtulmasında bir çare olmamıştı.

Johanned Lydus halk nezdinde barbar istilalarının vergi memurlarının gelişinden daha yeğ tutulduğunu söyler.[18] Prokopius Romalı vatandaşların vergi vermektense barbarlara teslim olmayı tercih ettiklerini belirtir. Benzer haberi sonradan Papa Gregorius da verir.[19] Maurikios'un Balkanlar'daki savaşlar esnasında Asimos yerlileri imparatorun kardeşini asker toplamak istediği için şehirden kovmuştu.[20] Hiç şüphe yok ki bu dikkat çekici örnekler, Balkan vilayetlerinde yaşayanların her hâlükârda barbar hükümdarını tercih ettiklerini göstermez[21] ancak gelgelelim birçoğunda Tuna'daki Roma düzenini savunma isteğinin eksik olduğunu gözler önüne serer.

---

17 Bu konuda temel bir çalışma: Jean Durliat, *Les hommes et les richesses I*, *Monographies de Travaux et Mémoires*, baskıdadır (Viyana'dan Johannes Koder'in alicenap önerisi). Salgınlar, demografi ve dünyada mikropların yayılması için genel olarak bkz. Emmanuel Leroy Ladurie, *Die Tragödie des Gleichgewichts. Seuchen, Kriege und moderner Staat*, yay. Ulrich Raulff, Vom Umschreibung der Geschichte (Berlin 1986) s. 29-44; Klasik dönemden salgın hastalıklarla ilgili malumatlar Prokopius'ta BP 2, 22, s. 250; Agathias'ta 5, 10, s. 175 ve *Miracula Demetrii*'de 1, 3, s. 75'te mevcuttur. Ayrıca bkz. Stein, *Bas-Empire* 2, s. 758; Balkanlar'da nüfusun gelişimi için genel olarak bkz. Recueils 2, s. 178.

18 Johannes Lydus, TDe magistratibus populi Romani, 3, 70, yay. R. Wuensch (Ndr. Stuttgart), s. 162.

19 Prokopius, Anekdota 11, s. 76; Hartmann, ITalien 2, s. 109.

20 Thç S. 7,3, s. 249.

21 Bunu Ditten de ifade etmektedir, "Bedeutung", s. 94. Yerlilerin isteksizlikleri Barbarlarla birlikte topluca askerîleşme anlamına kesinlikle gelmemektedir. Benzer şekilde J. Moorhead, "Italian Loyalty During Justiniqan's Gothic War", *Byzantion* 53 (1983) 575-596, Prokopius'un savaş raporu Roma halkının Justinian tarafında durduğunu göstermektedir. Doğal olarak kaynakların bakış açıları da göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü daha iyi konumdaki vatandaşlar çoğunlukla Roma'yı tercih ediyorlardı.

559 yılında Avarlar Kafkaslar'da durakladığında, Roma'nın Balkanlar'daki konumu zayıftı. Balkanlar'da yedi yıllık görece uzun bir sükûnet hüküm sürüyordu. En azından herhangi bir barbar akını görülmemişti. 558-59 kışında Zabergan idaresinde Kurtigur Hunları ve birkaç Slav grubu Tuna'yı geçmişti. İstilacıların bir kısmı yüzlerini Yunanistan'a dönerlerken, Zabergan'ın ordusu Konstantinopolis önlerine kadar yürümüş ve başkentin çeperine yerleşmişti. İmparatorun barbar süvarilerini durdurmak için kullanacağı yeterli birliği yoktu. Got ve Vandalları yenen yaşlı Belisarius bile küçük, seçkin bir birlikle ve çoğunlukla silahsız çiftçilerle barbar süvarilerini püskürtmeye çalışıyordu. Fakat ne galibiyeti ne de birkaç başarılı çarpışması Kurtigurları durdurmaya yetmedi. Justinianus çareyi kesenin ağzını açmakta görmüştü.

İmparator, şimdi de Kutrigurların komşusu olan Sandilchos (Sandilkh, Sandilch, Sandilchos, Sandicle ya da Sandil) idaresindeki Hun Utrigurlarına yüzünü dönmüş ve Utrigurları, Zabergsan'a saldırmaları için ikna etmeye çalışmıştı. "Gönderdiği elçiler, bugüne kadar Zabergan'a yapılan ödemenin onun boyunduruk altına alınmasından sonra Sandilchos'a yapılacağını tebliğ etmişti. Roma'nın hoşuna gitmek isteyen Sandilchos, imparatora şu cevabı vermişti: "Aynı kabileden olan kişileri öldürmek ne Tanrı'nın hoşuna gider ne de yaraşır bir harekettir. Onlar bizimle yalnızca dil, yaşam tarzı ve kıyafetleri bakımından değil, kan bağıyla da akrabadır. Yine de ben, Justinianus'un emri gereğince Kutrigurların tüm atlarını alacağım ve onları kendi malım yapacağım, böylece onlar Roma'ya saldıracak süvariden mahrum kalacaklar."

Agathias'ın yazdıklarına bakılırsa Sandilchos'un komşuları, Kutrigurlar üzerine düzenleyeceği saldırı hususunda çok da tereddüt etmemişlerdi. "Böylece her iki taraf birbiriyle savaşa başladı ve ilelebet düşman oldular. Her iki taraf da bütün gücünü kaybedene ve yok olana kadar kâh saldırı ve yağma akınları düzenledi kâh açıktan açığa savaştı. Şüphesiz onlar atalarından yadigâr olan namlarını kaybettiler. Bu nahoş vaziyet içinde bulunan Hun *ethne*'si, bu bölgede başkalarına hizmet etmek üzere dağıldı ve onların hizmetine girdiklerinin isimlerini kabul etmeye mecbur kaldılar."[22] Bu, 559 yılında yaşanmıştı. Zor durumda olan imparatorun siyasi terazisinde görünüşte hiçbir rol oynamayan Avarların geldiği tarihti.

---

22 Menander, 10. 1, çeviri ve editör Blockley, s. 117 ve 12. 5, s. 136; Theophylact Simocatta, 7.4.1, s. 183; Zástěrová, *Les Avares et les Slaves*, s. 41; Göckenjan, "Zur Stammesstruktur," s. 51–53; Franke, "Fremdherrschaften in China," s. 56.

İmparatorluk ve Bozkır Halkları

Bir zamanlar Herodotos'un tasvir ettiği İskit halkları uzun zaman önce Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda kaybolmuştu. Buna rağmen Bizanslılar klasik coğrafya anlayışından binyıl sonra da Pontos Euxeinos'un [*Karadeniz*] ötesindeki halkları İskit olarak adlandırıyordu.[23] Sarmatların, Gotların ve Hunların birbirini müteakiben Güney Rusya'da kurdukları hükümdarlıklar dağılmış, Roma'nın Tuna limesleri otoritesiz kalmıştı. Attila'nın kurduğu imparatorluğun 453-454'teki çöküşünden sonra hiçbir güç Roma'nın kuzey sınırlarında benzer bir egemenlik kuramamıştır. Daha batıda Frank İmparatorluğu'nun yükselişiyle ilişkiler dengeye girerken, Aşağı Tuna'nın diğer tarafındaki kısa ömürlü barbar hükümdarlıklar birbirleriyle mücadele içindeydi.

Romalı gözlemciler bile "İskitlerin" hakikatte imparatorluğun bölgelerine akınlar düzenlemek için en uygun konumu elde etmek üzere birbiriyle mücadele eden muhtelif halklar olduğunun farkındaydı. "Tüm bu halklar önce İskit ve Hun müşterek isimleriyle sonra da kabilelerine göre Kutrigur, Utigur, Ultizugur, Burgund gibi isimlerle adlandırılıyordu. Zaten söz konusu bu halkların varlıkları, arkalarında iz bırakmadan kaybolduklarından kısa ömürlüdür. İmparator Leo (474) zamanına kadar Roma'nın iyi bildiği ve önemli bir askerî gücü haiz olduğu anlaşılan Ultizurlar ve Burgundları bizler ne şimdi biliyoruz ne de hiçbir zaman bilebileceğiz. Muhtemelen ya yok oldular ya da uzak diyarlara göç ettiler.[24]

Justinianus'un yaptığı savaşların tarihçisi olan Prokopius, kendisi Karadeniz'in kuzeyinde halklarla ilgili tasvirini yaparken kesin bir müktesebata sahip olmadığını vurguluyor. Karadeniz'in öbür tarafında ancak elçilikler yoluyla Romalıların bildiği büyük barbar toplulukları yaşıyordu. Eski coğrafyacıların verdiği beyanlardan hiçbir net malumat edinmek mümkün değildi.[25]

Bununla birlikte Justinianus zamanında tarih okuyucularına barbar halklarının çeşitliliğini göstermeye teşebbüs eden etnografik incelemeler filizlendi. Jordanes, Prokopius, Agathias, Eugarios veya Zacharias Rhetor denen kişide az çok ayrıntılı diyebileceğimiz folklorik tasvirler bulunur. Bu tasvirlerden bazıları diplomatik temaslardan edinilen bilgilere dayanır. Prokopius'un sözlerinden Kutrigur ve Utigurlar adlarının ilk defa 547-548 yılında Konstantinopolis'te Kırım

23 Bkz. Wolfram, *Goten* 5; aynı yazarın, *Ethnogenesen*, s. 99; İskit isminin kullanılması için bkz. Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 26; Czeglédy, *East to West*, s. 43 ve Bölüm 1. 2.

24 Agathias 5, 11, s. 177. Bkz. Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 29.

25 Prokopius, BG 4, 5, s. 744.

Gotlarının elçiliği sayesinde geçtiğini tahmin edebiliriz.[26] Bazı bilgiler de görgü tanıklarına dayanır. Şehrinin Persler tarafından işgalini müteakiben işgalcilerce Hunlara satılan Anadolulu zanaatkâr Amida, Zacharias Rhetor'un *Kilise Tarihi*'ne etnografik inceleme için malzeme sağlamıştı. Zacharias Rhetor kimi bilgilerini de bilinmeyen başka yazılı kaynaklardan aldı. Özellikle Kafkaslar'ın ötesinde, üçü şehirlerde, on üçü çadırlarda yaşayan on altı halk hakkında bir liste edindi.[27]

Bu ihtilaflı halk listesi, bozkır kuşağının tarihsel etnografisini ele almanın zorluğunu gözler önüne serer. Metin, 570 yılına kadar olan bütün kronikleri içeren Süryanice tercümede muhafaza edilir. Yakın zamanlardaki araştırmalara göreyse eserin Grekçe aslı, eski Grekçeden Orta Farsçaya yapılan tercümesine kadar dayanır.[28] Türk ve Hun isimlerinin Grek çevirilerinin çeşitliliği göz önüne getirildiğinde haddizatında bu çok değerli kaynakların ispat gücü ihtiyatla değerlendirilecekti. Karışık nakil tarzları olayları tarihlendirmeyi de zorlaştırmaktadır. Yazar belirttiği gibi çalışmasını 555 yılında tamamlasa da bazı bilgiler önceden oluşturulmuş taslakların sonradan yapılan revizyonuna dayanır.

Modern araştırmalar, büyük bir ihtimamla her bir kronik yazarının çelişkili beyanlarını birbiriyle uzlaştırmaya çalışmaktadır. Pek çok dilde mevcut olan kaynaklardaki malzemelerin eleştirel incelemesi büyük bir bilimsel çaba gerektirmektedir.[29] Yine de bu malum halkların günümüze kadar kimliği, illiyeti ve çeşitliliği aydınlatılamamıştır.

Zorluk Avarlarla Karadeniz etrafında karşılaşan Hunlar örneğinde de görülür. Çoğu halk birbirine benzer isimler taşıyordu. Hâlihazırda zikredilen Kutrigur ve Utigurların yanında Onogurlar, Sarogurlar, Ogurlar ve ismini sınıflandırmak pek de mümkün olmayan başkaları da vardı.[30] Sonraları bir dizi kaynaktan Ogurlara yakın ilişkisi olduğu anlaşılan Bulgarlar vardı. Birbiriyle ilişkileri uzun süre karanlıkta kalan bu isimlerin taşıyıcıları Karadeniz-Hazar bozkırlarında 6. yüzyılda önemli bir rol oynamıştır. İlk defa 7. yüzyılda onlar arasında Bulgar ismi baskın

---

26 Prokopius, BG 4, 5, s. 736. Bkz. Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 307

27 Marquart, *Streigzüge*, s. 556.

28 Czeglédy, "Zacharias" 139. Kaynak tenkidi için ayrıca Marquart, *Eranşahr*, s. 120; Kollautz, "Abdelai"; K. Wegenast, RE Suppl. 9, 2 (1967) s. 2212-2216; Karayannopoulos/Weiss 2, s. 267.

29 Bugüne kadar ki en temel çalışma özellikle Marquart'ın "Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge", keza Moravcsik'in Grekçe kaynaklardaki Türkçe isimlerin tamamını listesini kaynaklara atıf yaparak verdiği iki ciltlik *Byzantinoturcica* isimli eseridir. Yakın zamanlarda Czeglédy, Golden, Altheim, Szádeczky-Kardoss, Haussig ve Pritsak 6. yüzyılda bozkır halkları üzerine kaynakları ele aldı.

30 Bu şekildeki erken isimlerden bazıları için bkz. Maenchen-Helfen, *Hunnen* s. 298.

geldi. Karadeniz-Hazar bozkırlarında Kubrat Han önderliğinde Büyük Bulgarlar Onogur-Bulgarlarına ve akraba kabile olan Kutrigurlara hükmetti.[31] Sonrasında Avrupa'da yalnızca Bulgar ismi yaşadı.

Geç dönem yaklaşımlara göre Karadeniz'in kuzeyindeki "-gur-halkları" bu yüzden Bulgar etnogenezinin evveliyatıyla ilgilidir. Bizanslılar 5. yüzyılın sonlarına doğru ilk kez Bulgarlarla temas ettiğinde, Bizans'la mukayese edilebilir bir kuvvetleri yoktu elbette. Ne var ki "büyük" olmadan evvel Teoderik'i birkaç kez zora sokmuşlardı. Birlikleri Balkan geçitlerini Roma ordularının mensupları ya da çoğunlukla yağmacılar olarak katetmişti.[32] Latince kaynakların bu devirde sık sık Bulgar adına yer vermeleri ilginçtir. Bu kaynaklar arasında Teoderik'in saray şairi Ennodius, Cassiodor/Jordanes'in *Getica*'sı ve *Cassiodor Kroniği* vardır. Sonraları bunlara Marcellinus Comes de eklenmiştir. Buna uygun olarak Doğu Got İmparatorlğu eski düşmanları hakkında epey bilgi sahibiydi. Buna karşın Grekçe kaynaklar genel olarak "Hunlar'dan" bahseder. Sadece Malalas ve sonraki birkaç kronik yazarı (Johannes Antiochenus, Zonaras) Bulgar isminden söz ederler. Priskos, Prokopius, Euagrios, Agathias ise bu ismi kullanmazlar. "Hun" ismi altında Kutrigur, Utigur ve benzeri halklardan söz edilir.

Hun ismi Attila'nın imparatorluğu yıkıldıktan ve Gotlar batıya hareket ettikten sonra da Bozkır halklarını işaretle İskit'in yerine kullanılmıştır. Bununla beraber, Justinianus devrinde Karadeniz-Hazar Hunlarının kendilerini "Hun" olarak adlandırdıklarına dair hiçbir ifade görülmemektedir. Doğu Gotlarının İtalya'sında işler daha kolaydır, çünkü Bulgarların temasa geçilen tek grup olduğu aşikârdır. Doğunun sağlam bilgilerle dolu olan tarihçileri, çok da net olmak istemedi veyahut olamadı. Burada çok değişik gruplarla temas söz konusuydu. Dolayısıyla muhtelif egemenlik teşekküllerinin mensuplarından ibaret olan görece tek bir savaşçı tabakayla meşgul olunmaktadır.

Onlar 5. yüzyılın ikinci yarısında üç ayrı gruba ayrılmışlardı. Bunların ilki Karpat havzasından Karadeniz'in kuzeyine çekilen Attila Hunları'ydı. Başlangıçta büyük Hun kralının oğullarının idaresi altındaydılar. Jordanes bu tip bir geri dönüş hareketinden bahseder.[33] Fakat sonraki Bulgar geleneği Attila'nın oğulları İrnik/Ernak'ı ilk Bulgar prensleri arasında zikreder.[34] 60'lı yıllarda doğudan yeni göçler

31 Theophanes 6171, s. 357; Bölüm 7. 6.

32 Kaynaklardan beyanlarla kapsamlı olarak, Beşevliev, *Bulg. G.* ş. 76.

33 *Getica* 5, 38 ve 50, s. 264.

34 Bulgar prens listeleri (bkz. Bölüm 7. 6.), yay. Moravcsik, *Byz. turcica* 2, s. 296; Altheim, *Hunnen I*, s. 16; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 481.

oldu. Priskos'un bir fragmanında: "O zamanlar Sarogurlar, Ogurlar ve Onogurlar Doğu Roma'ya elçiler gönderdiler. Bu halklar Sabirlerle bir savaş sonucunda vatanlarını terk etmiş, sonra yeniden Avarlar tarafından kovalanmıştı" ifadesi geçmektedir. Güney Rusya Ormanları'nda Sarogurlar, Attila'ya ilk tabi olanlar arasındaki Hun Akatzirlerle çarpışmış ve uzun bir savaştan sonra onları boyunduruk altına almıştı.[35] Kavimler Göçü'nde yer alan bütün halklar bu kaynaklarda ilk kez görünmektedir ve çok sonraları yeniden görünecektir.

Üçüncü olarak Prokopius, Hun meskenlerinin istikrarlı bir şekilde Azak Denizi'nde teşekkül ettiğini[36] ve bu yüzden de yalnızca doğudan ve batıdan gelen göçmenlerin bu yeni "Hun karışımına" katılmadığını yazar. İlk defa 6. yüzyılda siyasi olarak etkin olsalar da isim "-gurlar" şeklinde tamamlanıyordu bu kez. 6. yüzyılın otuzlu yıllarına kadar Balkan vilayetlerindeki düzeni bozan Hunlar, Bulgar olarak adlandırılıyordu. 547-548'den önceye tekabül eden bir zamanda Kutrigurlar inisiyatifi ele almıştı. Aynı zamanda 552 yılından önce Onogurlar, Kafkas bölgesine akınlarla kendinden söz ettirmişti. İlk defa sonraları 568 yılında bir Bizans elçisi, İdil'in (Volga) aşağı taraflarında Türk kağanına tabi olan Ogurlara rastlamıştı.[37] Gelgelelim Bulgarlara ilişkin bir bilgi hâlâ yoktur.

6. yüzyılın ellili yıllarında yazılan halk isimlerinin bulunduğu üç liste, bu tabloyu maalesef çelişkili bir biçimde tamamlar. Prokopius "çok sayıda Hun halkı" arasında Kafkaslar'ın kuzeyindeki Sabirlerin yanında, Azak Denizi'nin doğusundaki Utigurları ve batısındaki Kutrigurları da zikreder.[38] Bunların dışında kuzeydeki Antlardan, Kırım'da ve Kerç Yarımadası'ndaki "dört" Gotlarından haberdardır. Daha ayrıntılı bilgi veren kişiyse Jordanes'tir. Antların Dinyester ve Dinyeper arasında olduğunu söyler. Onların kuzeyinde Attila zamanından beri bilinen (ve Sarogurlar karşısında yenilmelerine rağmen

35 Priskos fr. 30, Bornmann, s. 93, Doblhofer s. 70; Ogur ismi Oguroi şeklinde geçmektedir. Genel olarak bkz. A. Mohay, "Priskos' Fragment über die Wanderungen der Steppenvölker", *Acta Orient. Hung.* 24 (1976), s. 125-140; Akatzirler için bkz. Priskos fr. 8, Bornmann s. 52; Otto Maenchen-Helfen, "Akatirs", *CAJ* 21 (1966), s. 275-286; W. B. Henning, "A Farewell to the Khagan of the Aq-Aqataran", *BSOAS*, 14 (1962) s. 506; Czégledy, *East to West*, s. 98.

36 BG, 4, 4, s. 734.

37 Menandros EL 452; 10, 4, s. 124; Aynı şekilde fr. 21; Moravcsik, "Onoguren", s. 62; Szádeczky-Kardoss, "Onoguroi", s. 292; aynı yazar, "Kutriguroi", s. 517; aynı yazar, "Ugoroi", s. 848; arada bir kaynaklardan beyanlarla J. R. Dzafarow, "Onogur i Bisantijkich pissatelj i chajlandur'i elişe", *Vizantiyskiy Vremennik*, 41 (1980), s. 153-62.

38 Prokopius, BG 4, 4, s. 734.

hayatta kalabilen) Akatzirler yaşar;[39] diğer taraftan Karadeniz'in kuzeyinde Bulgarlar; Kırım Yarımadası'ndaki Herson Limanı'nda Hun Altziagirleri; Azak Denizi'nde Jordanes'in Balkan vilayetlerini mesken tuttuğu yönünde bilgi verdiği Hunogurlar mevcuttu. Yalnız bu bilgi Kırım Gotlarına da atfedilebilir. Sabirler, Got tarihinde karışık bir anekdotu da tamamlamaktadır.[40]

Zacharias Rhetor'un zikredilen listesi bozkır halkları için neredeyse "telefon rehberi" niteliğindedir. Bwrgr/Bulgar ismi Kafkaslar'da biri şehirliler biri göçebeler arasında iki kez zikredilmiştir. Bu göçebeler arasında Onogurlar, Ogurlar, Sabirler, Kutrigurlar ve Sarogurlar vardı.[41] Öyle görünüyor ki Utigurlar atlanmıştı.

Listeyi öyle kolayca kendi içinde ve diğer kaynaklarla müşterek bir paydada buluşturmak mümkün değildir. Jordanes'in Hunogurları Onogurlarla özdeşleştirmesi tartışmalıdır. Azak Denizi'nde gerçekten de Kutrigurlar ve Utigurların da olması bekleniyordu. Yoksa bunlar, Jordanes'in bahsettiği Bulgarların arasında mıydı? Bu dilemmayı çözmek için genellikle Onogurlar, çoğu zaman Kutrigurlar ve Utigurlar da dâhil olmak üzere Bulgar ya da Bulgar kabileleri olarak adlandırılır.[42] Fakat öte yandan Bulgarları da Onogurların bir kabilesi olarak görebiliriz.[43]

---

39 Kendi zamanında artık esamesi okunmayan Akatzierler hakkında Jordannes malumatlarını muhtemelen eseri yalnızca Cassiodor tarafından tamamiyete kavuşturulabilen Priskos'tan almıştı (benimle bunu dostça paylaşan Viyana'dan Johan Weissensteiner'dir). Ayrıca bkz. Marquart, *Streifzüge XXIIf.* Jordanes de keza kendi devrinde Akatzirleri Hazarlarla özdeşleştiren Ravennalı coğrafyacı için örnek teşkil etmiştir. Anon. Ravennatis 4, 1, s. 44. Elbette bu iki halkın akraba olduğu anlamı çıkarılmamalıdır.

40 Getica 5, s. 35. Belki de tercümede bulunmayan geriye hicret Gotlar ve Hunugurlar arasında müşterek paydaydı.

41 Süryanice isimlerin yorumlanması için Marquart, *Streifzüge*, s. 356; Czeglédy, "Zacharias", s. 137.

42 Sinor, "Introduction", s. 268; Moravcssik, "Onoguren", s. 80; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 148; Zöllner, "Namensgut", s. 250; Geza Féher, *Bulgarisch-ungarische Beziehung in den V.- IX. Jahrhunderten*, Budapest 1929, s. 24-46; daha fazla literatür için bkz. Szádeczky-Kardoss, "Kutriguroi", s. 518. Menges, "Rezension zu Golden", Studies, s. 57; Ogurları Bulgarların atası kabul etmektedir.

43 Hellmann, "Neu Kräfte", s. 367; Haussig, *Steppenvölker*, s. 238; Bulgarları Ogurların bir klanı olarak kabul etmektedir. Benzer bir şekilde Czeglédy, *East to West*, s. 103 (ayrıca "alternatif bir ismi" olarak). Her iki yorumu Altheim, *Hunnen I*, s. 255'te birleştirmektedir: "Bulgarların idaresinde Onogurlar Protobulgarların nüvesini teşkil etmektedir." Daha fazla literatür için bkz. Ditten, "Protobulgaren", s. 64.

Tüm bu tanımlamalardaki sorun, 7. yüzyıldaki ilişkilerin 6. yüzyıla taşınmasıdır.[44] 9. yüzyılda Theophanes'in 7. yüzyıl Bulgarları üzerine yazdıkları değişen ilişkileri yansıtır. İkinci Bulgar etnogenezi, Avar ve Türk hâkimiyetlerinin gerilemesinden sonra Azak Denizi çevresindeki grupları birleştirmiştir. Justinianus zamanında ne "Bulgar" ne de "Onogur" ismi bir üst kavram olarak kullanılmıştır. Jordanes, Bulgarları ve Onogurları yan yana zikrederken Zacharias bunlara Kutrigurları ve başkalarını da ekler. Tüm bu halklar ise Hun sayılıyordu.

Şüphesiz bu halklar müşterek bir gelenekten geliyordu. Kutrigurların ve Utigurların akrabalıkları ve aynı dili konuştukları,[45] bir zamanlar mensup oldukları büyük bir birlikten koptukları[46] ispat edilmiştir. Öne çıkan şeyse isim geleneğidir. Bu yüzden "Ogur" ya da "Ogur Türkleri" bir üst kavram olarak kullanılır.[47] Ne var ki bu kavram da sorunludur, zira onlar Priskos'ta ve keza Menandros'ta ayrı bir halk olarak sayılırlar. Türklere ise çağdaşları arasında yer verilmez.[48]

Ogurların yapısı daha da karışıktır. 7. yüzyılda Karadeniz'deki çok sayıda benzer isim ortadan kaybolur. Bu isimler Asya bozkırlarında ilk kez zirve noktalarına ulaşır. On Ok, Tokuz Oguz, Oguzlar, Uygurlar ve diğerleri 6. yüzyıldan beri bilinen "-gurların" yanında tarih sahnesine çıkmıştır; "-gur" ve "-guz" bitimleri iki ayrı Türk dil grubuna tekabül eder. Avrupa'da Ugrier/Ungarn Ogur isminin mirasıdır. Bu halklar arasındaki özdeşlik veya ötekilik hakkında yapılan araştırmalarda daima yeni fikirler öne sürülmektedir.[49] Bu teşebbüslere teker teker değinile-

---

44 Kutrigurlar ve (Proto-)Bulgarlar arasındaki akrabalığın bilahare teşekkül eden bir mensubiyetin yansıması olduğu görüşünü Ditten de ifade etmiştir: "Protobulgaren", s. 64.

45 Menandros EL 170; 2, S. 42 aynı şekilde fr. 3.

46 Prokopius, BG 4, 5, 736.

47 Czegledy, *East to West*, s. 36 ve s. 103; Golden, *Studies I*, s. 29 dipnot 53; Hâlihazırda Németh ve Moravcsik.

48 Priskos, fr. 30; Bornmann, s. 93; Menandros EL, s. 452; 10, 4, s. 124 aynı şekilde fr. 21. onlar eğer bir Türk lehçesi konuşuyorsa bile Golden'ın *Studies I*, s. 21'de belirttiği gibi bunun tarihsel analizinin ve isimlendirmesinin müşkülpesent bir şekilde yapılması gerekmektedir. Türk değerlendirmesine karşı Menges, "Rezension zu Golden", Studies 50; daha fazla literatür için Szádeczky-Kardoss, "Onoguroi" s. 905; Ogurları isminin sonu –gur ekiyle biten halklarla özdeşleştirme çabaları fazlaca tartışılmış, en azından tarihsel olarak kanıtlanamamıştır. (Pais, *Ogur*, s. 361-373); Benzer şekilde Elemér Moor, "Die Bezeichnung der Ungarn in den Quellen des IX. und X. Jahrhunderts", UAJB 31 (1959), s. 220.

49 Marquart, *Streifzüge*, s. 27. Bu isimlerin değişik tasnifleri için Marquart, *Streifzüge*, s. 44; Marquart, "Analekten", s. 89; Marquart, "Chronologie", s. 21; Julius Németh, "On Ogur, hét magyar, dentümogyer", *Magyar Nvely* 17, s. 205-207; Ungarn'ın (Macaristan) Onogur'dan geldiğini ileri sürmektedir. Buna ilişkin Moravcsik,

meyecektir. Ne var ki Greklerin Onogurları ile Orhun Abideleri'nin On Okları örneğinde görüldüğü gibi, isim bağlamında aynı veya benzerlik gösteren halkları birbirine bağlamak mümkün değildir.

Birincisi 6. yüzyılda Kafkaslar'da ikinci bir yol oynamış, Kuvrat önderliğindeki Bulgar etnogenezine dâhil olmuştu. On Oklar, Orhun Abideleri'nde Batı Türk Kağanlığı'nın düşmanları olarak mağlup edilmiş, "toplanmış ve toparlanmış" ve Türk kağanlarının "kendi halkı" olarak "birleşmiş Türk halklarının" bir bakiyesi hâline getirilmişti. Oguzlar ve Tokuz Oguzlar da kuzeyde hezimete uğratılmış, fakat yine de Türklerin yanında ayrı bir birlik olarak zikredilmişti.[50] Bu benzer isimlerin çeşitliliği, söz konusu halkların, büyük bir kabile federasyonunun mensupları olduklarını yorumuna götürür bizi. Bu yönde yorumların en makulünü Karol Czeglédy'de görürüz.[51] Karol Czeglédy, "Ogur" kabilelerini Çin kaynaklarından bilinen, 4. yüzyıldan itibaren üçe bölünerek bozkırda yayılmış olan T'ie-leh federasyonuyla özdeşleştirmektedir. Bunların bir kısmı Moğolistan'ın kuzeyinde kalıp 600 yılından sonra Türklere birkaç mağlubiyet yaşatırken Batı T'ie-leh/Ogurları 463 yılında Doğu Avrupa'ya gelmişlerdi.

"Onoguren"; Moravcsik, *Byz. turcica I*, 65; Haussig, "Exkurs" 363; Kollautz/Miyakawa I, 141; Szádeczky-Kardos, "Onoguroi", 902; Szádeczky-Kardos, "Ugoroi", 847; Barthold, Turcs 25; E. G. Pulleybank, "Some Remarks on the Toquz Oghuz Problem", *UAJB* 28 (1956) s. 35-42; J. Hamilton Toquz-Oguz et On-Uygur", *Journal Asiatique* 250 (1962); P. B. Golden, "The Migration of the Oguz", *Archivum Ottomanicum* 4 (1972) s. 45-84; Louis Ligeti, *A magyarság őstörténete*, Budapeşte 1949, s. 47.

50 Thomsen, *Inschriften*, s. 140, s. 150, s. 154, s. 170; Czeglédy, *East to West*, s. 110; On Okları Büyük Ogur halk birliğinin tebaasından görmektedir. Fakat onları Onogurlarla bağlamak zorlama bir teşebbüs olurdu. Mensubiyetin esnekliği buna bir örnektir.

51 Czeglédy, *East to West*, s. 36-40 ve 109. sayfalar. Wei-şu "T'ie-leh'i", Han dönemi "Ti-li'leri"yle özdeşleştirmektedir ki bunlar Yüan-ho olarak adlandırılmaktaydı. Karol Czeglédy bunları Ongur/Onogurlarla aynı kabul etmektedir. Sonradan Angelov/Ovçarov, *Slawen*, s. 63; Juhasz, *Tjurko-balgari*, s. 84'te örtülü bir çıkarsamayla MÖ 2. binde Çin'in kuzey sınırlarında "Türko-Bulgarlardan" söz edilebileceğini ifade etmiştir. Buna ilişkin V. Gjuzelev'in *Mitteilung d. bulgar*, Forschungsinstitutes in Österreich 1/8 (1986) s. 219'daki incelemesine bakınız. Arkeolojik varsayımlar için: Ovçarov, *Protobulgaren*, s. 173'te Altaylardaki milattan sonraki yüzyıllarda neşvünema bulmuş Taştık kültürünü Ogur-Bulgarlarla özdeşleştirmiştir. Fakat bunlar etnik olarak alakasızdır, sadece bozkır halklarındaki birtakım olguları (Tengricilik, Runik alfabe, at teşhizatları vb.) ortak payda olarak taşımışlardır. Bu aşırı yorumlar bir tarafa, Czeglédy'nin varsayımlar silsilesi tarihsel tefekkürle desteklenmektedir; fakat yine de varsayımsal kalmaktadır. İsimlerin aynı olduğu kabul edilse de halkların aynı olması zorunluluk arz etmemektedir. (Pohl, Verlaufsformen). Binyıl geriye projeksiyon çizen bu tip bir özdeşleştirme etno-sosyolojinin bütün kabullerine aykırıdır.

Kaynakların karşılaştırılması, Çince ve Türkçe (veya Grekçe) isimlerin genellikle aynı gruplar için kullanıldığını işaret ediyor.[52] Ne var ki Czeglédy'nin teorisi birçok açıdan izaha muhtaçtır zira "Ogurlar", batıda bölgelerarası bir öneme sahip olan herhangi bir birliğe ismini verememişti. Burada ismi benzeten halkların oluşturduğu bir birlik söz konusudur. Ogur isminin doğudaki vaziyetinin de T'ie-leh başarısıyla izah edilmesi mümkün değildir; Ogurlar, Çin kaynaklarında mütemadiyen zikredilse de rolleri, 6.-7. yüzyıllarda sırasıyla efendileri Juan-Juanlara ve Türklere ayaklanmalarıyla kısıtlıydı. Bulgarlar da aynı kaderi batıda uzun süre paylaştılar. Hun adı bu ismi taşıyan birkaç güçlü imparatorluk sayesinde yayıldı. "Ogur" birlikleri her ne kadar bir birliğe isim veren unsur olmasa da zamanın bütün bozkır imparatorluklarında mevcuttu. Bu nedenle Ogur halklarında -özellikle- başka yönetimler altında gelişirken ve yeni ama benzer isimleri sürekli benimserken bile oldukça sağlam bir etnik tabaka görmek mümkündür. Gelgelelim başka türlü yorumlar da düşünülebilir.[53] "Ogur" kelimesinin kabile anlamına geldiği hususunda öne sürülen çeşitli görüşler hemfikirdir. Çoğunlukla kelimenin Türkçe "ok" kelimesinden geldiği ifade edilir ki *T'ang-shu*'da [Tang hanedanı yıllığı] bunu tasdik eden bir bilgi geçer: "Kağan devletini on kabileye böldü; her bir kabilenin komutanı vardır, kağan her birine ok gönderdi; (bu on adamın) adı "on schê"ydi; bunlar "On Ok" olarak da adlandırılır."[54] Arkeolojik gözlemlere göre ok, Avarlarda muhtemelen bir rütbe sembolüydü.[55]

Bir Türk kağanının "bütün halkları toplamakla"[56] övünmesi, kabilelerden oluşan ve askerî birimlere bölünebilen bir birlik anlamına gelir. Lehçeye göre "Ogur/Oguz" kelimesi bunun için kullanılan bir terimdir. Bu tip bir "kabile inşasının" başlangıçta etnik birliğe sahip

52 Theophlakt'ın eserinde böyledir. Bkz. Bölüm 2. 3.

53 Haussig, "Bedeutung", s. 97'de başka türlü düşünmektedir. O, Ogur/Oguz isminin kesinlikle ayrı bir halk için kullanılmadığını, daha ziyade bunun Orta ve Kuzey Asya'daki Türk göçebe kabilelerini için umumi bir isimlendirme olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşım yine de neden bu ismin belirli grupları diğerlerinden ayırdığını iizah etmemektedir.

54 Chavannes, *Documents*, s. 56; Etimoloji için G. Németh, "Hunnen, Bulgaren, Magyaren (ungar.)", *Budapesti Szemle* 195 (1924), s. 174; Golden, *Studies I*, s. 29 ve dipnot 53; Haussig, "Exkurs", s. 363; Kollautz/Miyakawa 1, s. 141; Sinor, *Introduction*, s. 267; Pritsak, "Stammesnamen", s. 74; daha fazla literatür için Szádeczky-Kardoss, "Onoguroi", s. 905; Pais, "Ogur" s. 361'de ise "karşılamak, toplamak" anlamında geçmektedir. Başka çıkarımları da Marquart Streifzüge, s. 44'te yapmıştır.

55 László, "Etudes", s. 291; Bona, *Völkerwanderungszeitforschung*, s. 291; Wiita, *Ethnika*, s. 137.

56 Orhun Abideleri'nde mevcut olan bir örnek için bkz. Thomsen, *Inschriften*, s. 140.

olması zaruri değildir. Bu etnik birlik ancak zaman içinde kaçınılmaz olarak gerçekleşen etnogenetik süreç sonucunda ortaya çıkar.[57] Ogur isminin bu makul karakteri, bu "kabile inşası" sürecine de uygun düşer. Bu ismin ilk bölümü genellikle sayı veya renklerden oluşur. Böylelikle Onogurlar "on kabile" olacaktır. Utur-gurlar otuz, Kutur-gur ve Tokuz-Oguzlar ise "dokuz kabile/ok" olarak anlaşılabilir.[58]

Ogur isminin kökeninin bozkır imparatorluğunun örgütlenme yapısına dayanan izahı, bu ve benzeri isimlerin ortaya çıkışını açıklamakta etnik çıkarımlardan çok daha güçlüdür. Bu açıklama, Ogur ismini taşıyan ve bir halkı meydana getiren kabilelerin veya kabile birliklerinin akraba olarak yaşadığı anlamına gelmez. Ne var ki böyle bir izah, bilimi her hâlükârda ortak bir soya indirgeme zorunluluğundan kurtarır.

Gelgelelim kimlik sorunu çoğunlukla çözülmüş değildir. Aynı ismin varyantlarının nerede var olduğuna ve bunların sadece benzer isimler olup olmadığına karar vermek genellikle zordur. Konuya bir botanikçi edasıyla yaklaşan kişi, imkânları gözünde büyütür. Carl Linnaeus'un[59] tasniflerine benzer şekilde bozkır halklarını tahmin etmek mümkün değildir. Katı tasnifler ve sıkı bir terminolojik sistemle bu ka-

57 Pritsak, "Slavs", s. 361'de farklı göçebe imparatorluklarında aynı isim altında teşekkül eden "ogur/oguz" birliklerinin pür askerî karakterini vurgulamıştır: Türklerde, Uygur "Tokuz-Oğuzlarında". Fakat o birlikleri büsbütün yeni halklara dönüştüren etnik sürecin değerini küçümsemektedir.

58 Buna ilişkin, daha fazla paralelliklerde Karol Czeglédy, "On the Numerical Composition of the Ancient Turkish Tribal Confederations", *Acta Orient. Hung.* 25 (1972), s. 275-281; Pritsak, "Slavs", s. 363. Ancak okların çokluğu kabilelerin büyüklüğünü vermemektedir. Oguz başına 10.000 kişi olursa Uturgurlar Pritsak'ın hesabına göre 300.000 kişi olmalıydı. Muhtemelen bu oklar bir komutan altındaki silsile-i meratibi göstermekteydi. Avar mezarlarında da rütbeler okların sayısıyla gösteriliyordu. (Bkz. Böl. 6. 4.) Bir diğer önemli fakat az benimsenmiş tefsir Kutrigurlar hakkında Altheim tarafından *Hunnen I*, s. 16'de yapılmıştır. Bulgarların isminin etimolojisi için Togan, *Ibn Fadlan*, s. 146'da "beş kabile" izahı yapmıştır. Fakat bunun için bazı durumlarda lehçesel sapmaların göz önünde bulundurulması lazımdır. Bulgar isminin izahı için daha çok tutan izah "melezdir" Bkz. Tomaschek, "Bulgares", RE 3 (1897) s. 1040; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 317; J. Németh, "Die Bedeutung des bulgarischen Volksname", *Studia in honorem V. Beşevliev*, Sofya 1978, s. 68-71'de "isyancı, kışkırtıcı" ismini ön plana çıkartmaktadır. Her hâlükârda Bulgar türedileri göçebe asilleriydi. Heinrich Kunstmann'ın "Über den Namen der Bulgaren", *WdS* 28 (1983), s. 122-138'de Latinceden mülhem olarak yaptığı "vulgar" çıkarımı ihtimal dışıdır. Sinor'un *Introduction*, s. 269'daki tefsiri de bugüne kadar şüpheli karşılanmıştır: "Bulgar isminin etimolojisi hakkında verilen çok sayıda izah çocukça görünmektedir." Bulgarların muasırı olan meşhur Sevillalı Isidor da benzer paradoksal seçenekleri sunmaktadır. Ona göre "Burgari", "burgus" kelimesinden türemiştir.

59 İsveçli biyolog (1707-1778).

dar dinamik ve çoğu zaman muğlak bir gerçekliği tasvir etmek mümkün değildir. Ayrıca Bizans literatüründe kullanılan "Hunlar" gibi üst kavramlar da sadece soyut anlamda kullanılır: "Daha büyük düzenin birliklerinin (Galatalılar, Trakyalılar, İskitler gibi) isimleri hakikate dayanır. Bunlar aynı zamanda tipik kavramlar ve tasnif içi, münferit kabile isimlerinden daha fazla işe yararlar. Bundan dolayı hakikatten daha çabuk uzaklaşırlar ve kullanımları da çeşitli varsayımlara açıktır." Bu D. Timpe'nin antik etnografiyi tasviridir. Aynı isim hem bir halk ismi hem de etnografik bir ideal tip için kullanılabilir.[60] Bu nedenle, bugünkü anlamda halk mensubiyetinin çok daha dar bir şekilde tanımlandığı modern bir sınıflandırma yapacak olursak bunu yalnızca isim benzerliklerine dayandırmamız mümkün değildir.

Yöntemsel olarak bir halk isminin semantiğine dayanıp bir halk tarihi yerine isimler tarihi yazmak daha makul görünüyor. Dolayısıyla tarihçinin ismi ortak olan halkların daima aynı halka işaret etmesini düşünmesi mümkün değildir. Dilbilimsel mülahazalar, bu yüzden çağdaşlarımızın idrak edemediği türden siyasi veya etnik birlikleri varsaymaktan kaçınmalıdır.[61] Bir bozkır imparatorluğunun "Ogur" birliklerine bölünen müşterek bir etnik temeli ne kadar miras aldığı kaynaklardan yola çıkarak anlaşılamaz. İsim araştırmalarına dayanan hiçbir görüş bu eksikliği telafi edemez. Bu yüzden bozkır halklarının tarihini yazan bir kişi şunun ayrımına varmalıdır: Bir etnonim ancak siyasi bir birlik onu kullandığında tarihsel açıdan kayda değer bir hâle gelir. Avar, Bulgar ya da Ogur halklarının tarihi bu halkların tarih yaptığı yerlerdeki kaynaklara göre yazılmıştır ki bizler buradan onların teşkilatına, siyasetine ve belki etnik ve toplumsal yapılarına ilişkin ipuçları elde ederiz. Bir halkın siyasi birliğini ve değişimini tayin eden alt tabakasını bunlara dayanarak yeniden yapılandırmak pek de mümkün gözükmüyor.

Karadeniz halkları için dolayısıyla şu söylenebilir: Onogurlar 6. yüzyılda ne kadar Bulgar kabilesiyse, Bulgarlar da o kadar Onogur kabilesiydi. Hangi halkların akraba olduğuna ancak belli başlı durumlarda (6. yüzyılda Kutrigurlar ve Utigurlar, 7. yüzyılda Onogur/Hunnogurlar ve Kutrigurlar) saptanabilir. Bu ifadeyi "Ogur" olarak oluşan bir geleneğin ortak kökleri olarak düşünebiliriz.

Agathias'ın da belirttiği gibi,[62] Avar ve Türk hükümdarlıkları zamanında bu "Hun" kabilelerinin çoğu, boyunduruğu altına girdikle-

60 Timpe, "Begriffsbildung", s. 33.
61 Bkz. Pohl, *Verlaufsformen*, Zwettle Sempozyumu 1986.
62 *Strategicon*, 5, 25, s. 196. Bkz. Bölüm 2. 1.

ri diğer halkların isimlerini alınca, 6. yüzyılda Karadeniz'de var olan isim çeşitliliği, tedricen ortadan kayboldu. 7. yüzyılda Bulgar ismi tüm bu isimlere galebe çalmıştı.[63]

Doğudan Gelen Kaçkınlar

Kimdi bu ihtiyar İmparator Justinianus'la iş birliği yapmak isteyen bozkırın örgü saçlı halkı? Bizanslılar onları anlattıklarında işlemeyi de ihmal etmedi. Tam da o dönemlerde Doğu'yla olan temaslar oldukça yoğundu. Konstantinopolis'te uzun zaman Bizans, can düşmanı Persleri arkadan vurabilecek bir müttefik aranıyordu. Mesele aynı zamanda Uzak Doğu ticaretiydi. Persler, İpek Yolu'nu kontrol ediyordu ve 6. yüzyılda değerli eşyaların ücretini azami noktaya çıkarmayı başarmışlardı. Bizans'ın Hindistan'la teması -Kosmas Indikopleustes'in coğrafi eserinin de gösterdiği gibi- bu ticaret savaşını ortadan kaldırmamıştı.[64]

Eftalitler, Ceyhun/Amu Derya ve Seyhun/Sir Derya arasındaki Sogdiana'da yüzyılın ortasına kadar Çin, Hindistan, İran ve Batı ticaretinin merkezinde yer alan bir dizi ticaret şehrine az veya çok hükmetmişti. Çoğunlukla Sâsânî İranı'yla ittifak hâlindeydiler ve Bizans'la nadiren diplomatik temaslar kuruyorlardı. Daha kuzeydoğuda yalnızca Çin kaynaklarından bilinen Juan-Juanlar (ya da Jou-Jan, hatta telaffuzda Rou-Ran) Tanrı Dağları ve Altay Dağlarının kuzeyine ve güneyine, dolayısıyla Tarım havzasındaki İpek Yolu'na hükmediyordu.[65]

Bozkır kuşağının büyük imparatorlukları ortaya çıktıkları kadar da hızlı yıkılmışlardır. Tek bir savaş, bir asır ya da daha fazla bir süre komşularını titreten bir gücün kaderini tayin edebiliyordu. Attila'nın (453) ölümünden sonra çıkan "halklar savaşının" imparatorluğunu hızla yıkmasından yüz yıl sonra 552-555'te Juan-Juan Kağanlığı aynı kaderi yaşamıştı. Onların egemenliğini yıkılana kadar bu devletin tebaası olan T'u-küe/Türk neslinden bir hanedan devraldı. Yeni iktidar sahipleri, kendi efendilerini gölgede bırakmıştı. Kısa sürede batıya

63 Bkz. Theophylact Simocatta, Bölüm 7. 6.

64 Bkz. Hannestad, "Relations" özellikle s. 446. İpek ticareti için Stein, *Bas-Empire 2,* s. 796 ve Bölüm 6. 2. Kosmas için Hunger, *Litteratur*, s. 528; Karayannopoulos/Weiss 2, s. 297; Franz Georg Maier, *Die Verwandlung der Mittelmeerwelt,* Fischer-Weltgeschichte 9, Frankfurt 1968, s. 190.

65 Ghirshman, *Les Chionites-Hephthalites,* Kahire 1948; Kollautz, "Abdelai", s. 88; Kollautz/Miyakawa I, s. 56; Franke, *Chines. Reich 2,* s. 320; Franz Altheim/Ruth Stiel, "Die Hephthaliten", Altheim *Hunnen I,* s. 31-36; Czégledy, Eftalitleri bir Avar-Hun hanedanı olarak görmektedir. Bkz. Czégledy, *East to West,* s. 33; Czégledy, Zur Geschichte der Hephtaliten. Harmatta, Hecateus.

ulaşmış ve 560 yılı civarında Eftalit [Akhunlar] İmparatorluğu'nu yıkmışlardı.[66]

Bizans'ın bu yeni büyük güçten Perslere karşı ittifak ümit etmesi mümkündü. Diplomatik temaslar da sıkıydı. Menandros çok da düşünmeden, "Böylelikle Türkler Roma'nın dostu oldu ve bir daha asla topraklarımıza düşman olarak girmedi" der.[67] Türklerden Avar göçünün nasıl meydana geldiği de öğrenildi. Türk kağanları, Avar-Hun olarak adlandırdıkları Avarları on yıllarca tebaası olarak görmüştü. Ne var ki 60'lı yıllarda Türk Şad bir Romalı elçisini kendisinin firarî köleleri Avar-Hunlarla anlaşma yapmakla suçluyordu.[68] 568 yılında II. Justinianus Türklerin Sogdlu elçisi Manyak'a ne kadar Avar'ın Türk hâkimiyetinden kaçıp ne kadarının kaldığını sormuştu. O ise "Bize tabi olanlar az sayıdalar. Bizden uzaklaşanlar 20 bin civarıdır" şeklinde cevap vermişti.[69]

Avarların Justinianus'tan önce Kandich'in de belirttiği gibi yenilmez olmadıkları, Bizans İmparatorluğu'nda genel olarak biliniyor ve tekrar tekrar dile getiriliyordu. Elçi Komentiolos, 584 yılında kağanın yüzüne karşı Avarların "esas kökeni doğu olan kabilesinden koptu-

66 Eftalitlerin ne zaman yıkıldığı tam belli değildir. Kollautz, "Abdelai", s. 122'de Türklerin ilk kez 565 yılında saldırdığını ifade etmektedir. Fakat aslında bundan daha sonra olduğu kesindir. Çünkü Avarların kaçışı Menandros'a göre savaş zamanına denk gelmektedir. (Menander, Blockley 4, 2, s. 44-46). Chavannes, *Documents*'te savaşın sonucunu 563 ve 567 yılları arasına atfetmektedir. Buna mukabil Hannestad, *Relations*, s. 445. Ayrıca 2. dipnotta en geç 561 tarihini vermektedir. Ye-ta/Eftalitlerin son elçi heyeti Çin'e 558 yılında gelmiştir. Pei Shi, 97, Franke, *Chines. Reich 2*, s. 233. Son zamanlarda imparatorluklarının yıkılışı daha erken tarihlendirilmektedir: M. Grignaschi, "La chute de l'empire hephthalite dans les sources byzantines et le probleme des Avares" Harmatta, Hecateus (iki askeri sefer için: 555 ve 556/557); Czeglédy, *East to West*, s. 38 (557); benzer şekilde Adolf Lippold, "Heohthalitai" RE Suppl. 14 (1974) Ancak Persler de Türklerle ittifak hâlinde savaşmışlardır, onların Eftalitler üzerindeki zaferleri Bizans İmparatorluğu'yla 561 yılının sonunda imzaladıkları barış anlaşmasından sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Bkz. G. Widengren, "Chusrau Anoşurvan, les Hephthalites et les peuples turcs", Orientalia Suecana I (1972), s. 72. Böylelikle savaşın sonu 562/563 yılına tekabül etmektedir ki Türk elçilik heyetinin de 562/563'te gelmesi böylece gerekçelendirilir. Bkz. Bölüm 2. 6. Olaylar için genel oalrak bkz. Kollautz/Miyakawa I, s. 133; Haussig, *Zentralasien*, s. 161; David Bivar, "Die Sâsânîden und die Türkèn in Zentralasien", Hambly, *Zentralasien*, s. 71; Altheim, *Hunnen I*, s. 31; Grousset, *Steppenvölker*, s. 131.

67 Menandros EL 452; 10, 1, s. 116 aynı şekilde fr. 18, Doblhofer 135.

68 Menandros EL 204; 19, 1, s. 174 aynı şekilde fr. 43. Türk Şad için bkz. Bölüm 2. 6.

69 Menandros EL 452; 10, 1, s. 114-16 aynı şekilde fr. 18. Manyak, Eftalit Sogdianasında bir zamanlar Türklere bağlı bir derebeyiydi.

ğunda, Roma topraklarına bir zamanlar kaçak olarak kabul edildiğini" söylemişti.[70] Kağan bu nahoş hakikate o kadar sinirlenmişti ki az kalsın elçiyi idam ettiriyordu. Ne var ki yüzyılın sonunda bile Komutan Priskos bu eski suçlamayı sürdürüyordu. Theophylaktos'ta buna ilişkin incelenmeyi bekleyen bir açıklama vardır.[71] Theodor Synkellos da 626 yılında Bayan liderliğindeki Avarların Avrupa'ya kaçak olarak geldiğini biliyordu.[72]

Hiç kuşku yok ki Avarlar, 558 yılında Orta Asya'daki Türk yayılmasından kaçmışlardı. Üstelik onlar eski Avar-Hun (Οὐαρχωνῖται) ülkesinde gruplara ayrılmış, bu gruplardan bazıları Türk egemenliğinde kalmıştı. Bu 580 yılından kısa bir süre sonra iki Avar-Hun kabilesinin doğuda Avrupa'ya gelip Avar Kağanlığı'na katılmasıyla da kanıtlanmıştır.[73] Avar göçünün koşulları üzerine net bilgiler aktaran kaynak hakikaten az değer gören *Excerpta de sententiis*'teki[74] Menandros bölümleridir. "Türk hükümdarı İstemi Yabgu[75] Avarların kaçışını ve Türklere verdiği zararı işitince", Avarların Türk kılıçlarından kaçamayacağını söylemişti: "Eftalitlere karşı yapılan savaşı bitirdiğimde, Avarlara saldıracağım, benim kudretimden kaçamayacaklar."

Avarlar, Türklerin Eftalitlerle yaptığı savaşı Türk egemenlik alanından gizlice kaçmak için bir fırsat olarak kullanmıştı. Yani onlar daha Eftalitler yıkılmadan evvel Türklerin tebaasıydı. Ordudan mı kaçmışlardı yoksa ordunun yokluğunda cephe gerisini mi terk etmişlerdi, bu belli değildir. Avarların Türkleri en kritik zamanda terk etmesi, Türklerin onlara kinlenmesine yol açmıştı. Türk Şad, Avarları, Türk atlarının nallarının altında karınca gibi ezmekle tehdit ediyordu. Görünen o ki Avarların kendisi de eski efendileri hakkında pek olumlu hisler beslemiyordu.[76]

Ne var ki Türklerden kaçış, Avarlar hakkında Batı'da işitilen ilk şey değildi. Neredeyse tam bir yüzyıl önce Priskos da onlardan, Ogurları ve başka halkları Karadeniz'e doğru iten zincirin bir halkası içinde bahsetmişti. İki değişken anlatıyı içinden çıkılmaz bir hâle sokmuştur. *Excerpta de legationibus*'ta Avarların okyanus halkları tarafından ko-

70 Th. S. 1, 5, s. 20, Schreiner 50.
71 Th. S. 7,7, s. 256.
72 *Theod. Synk.* 5, 15, Makk 14.
73 Bkz. Bölüm 3. 5.
74 Blockley, 4. 2, s. 44-46.
75 İstemi Yabgu (ö. 576), Bumin Kağan'ın kardeşi ve Batı Gök Türk Devleti'nin hükümdarıydı. (ed.n.)
76 Bkz. Bölüm 3. 5.

vulduğu ve Sabirlerle çarpıştığı yazar.[77] Buna karşılık takriben 1000 yılında derlenen *Suda*'da "Avar" sözcüğünü aradığımızda Priskos metinlerinde geçen olayların mitolojik arka planını buluruz.[78] Orada, okyanusta yaşayan halkların, okyanus içinden çıkıp insan yiyen varlıklar ve yükselen sis yüzünden vatanlarından sürüldüğü ve bunun üzerine Avarların bulunduğu toprakları yurt edindikleri yazar. Bu heyecan verici Uzak Doğu (ya da Bizanslıların zaviyesinden uzak kuzey) hikâyesi, Herodotos'un kuzey okyanusta yaşayan Hyperboreios halkı için anlattığı İskit efsanelerinden izler taşır.[79]

Şu ana dek zikredilen kaynaklar Avar göçü hakkında olsaydı, uçsuz bucaksız "İskit" ülkesinden gelip imparatorluğun sınırlarında beliren bu halkın kökenini diğer bütün göçebe halklardan daha fazla bilebilirdik. Gelgelelim iki kuşak sonra bir araya getirilişi belirsiz de olsa pek de güven duymadığı birincil kaynakların yardımıyla Avar savaşlarını anlatan Theophylaktos, çoğu zaman daha çok bilgi aktarmıştır. Kendisinin Avarların doğudan kaçışını anlattığı "İskit incelemesi" bu yüzden ayrıntılı olduğu kadar muğlak ve tartışmalıdır.

Theophylaktos tarafından yapılan birkaç eklentiyle netleşmekten çok bulandırılan incelemenin temel konusu Türk kağanının İmparator Maurikios'a gönderdiği bir mektuptur. Bu mektubun tarihlendirilmesine gelince "bu yıl yazın başında" ifadesi geçmektedir ki bu da oldukça belirsiz bir ifadedir. Daha önce anlatılan savaş olayı 595 yılına tekabül etmektedir. Ne var ki Haussig'e göre Theophylaktos bu bilgiyi 600 yılında gelişmiş bir olaydan ötürü vermişti.[80] Theophylaktos'un savaş hakkında yazdıkları, imparatorun sarayına ne zaman ulaşırsa ulaşsın, burada söz konusu olan Avar göçünden en azından on beş

---

77 Bkz. Bölüm 2. 2; Priskos fr. 30, Bornmann 93.

78 Suidas I, s. 3'te Abaris adı altında; EL 586; Priskos fr. 30a, Bornmann 94. Eklentilerin şüpheli olduğunu çevirmen Doblhofer da ortaya koymuştur, s. 70. Fakat daha Moravcsik, "Onoguren", s. 54'te her iki fragmanın birbirine ait olduğunu göstermiştir.

79 Tuğrul Kuşu efsanesi için bkz. Bölüm 2. 5.

80 Haussig, *Exkurs* 384; Franz Altheim, "Turkstudien", *La Nouvelle Clio* 4 (1952) 36-43; buna karşın Otto Veh, "Untersuchungen zu dem byzantinischen Historiker Theoohylaktos Simokattes" *Programm des Gymnasiums Fiirth* (1956/57) 7; Hunger, "Literatur" s. 313'te şüpheli yaklaşmaktadır. Czeglédy, *East to West*, s. 107'de Labuda'nın fikrine uygun olarak Theophylaktos'un tasvir ettiği savaş yılları bağlamında 598 yılında bu mektubun geldiğini ifade etmektedir. Savaş haberlerinin esas kısmı Haussig, *Exkurs* s. 276'ya göre mektuptan değil daha ziyade Turum isyanından sonra şifahi kaynaklardan gelmektedir. Dölger buna yazdığı incelemede şüpheli yaklaşmıştır. Czeglédy (*East to West*) için de risale evvela mektuba dayanmaktadır. Avar sorunu için bu problem henüz çözülememiştir.

yıl sonra Türk Kağanlığı'nın ele geçirdiği düşmanların bir kayıttı. Bu kayıt, olayları kronolojik olarak aktarmaktan ziyade kağanın kendisini "yedi soyun ve dünyanın yedi bölgesinin hâkimi" olarak tanımlamasını gerekçelendiriyordu. Bu yazıyı yazan kişinin anlatılan tüm zaferleri kendisinin mi kazandığı yoksa bir selefi mi olduğu çok da önemli değildir. Benzer şekilde 700 yılı civarında boyunduruk altına alınan halkları Orhun Abideleri'nde de bulmak mümkündür.[81]

Theophylaktos'ta verilen -ismi zikredilmeyen Türk kağanının- fetih silsilesi şöyleydi: önce Eftalitlere (Abdeloi), sonra Avarlara boyun eğdirilmişti. Avarlardan bir grup Tabgast'a, diğer grupsa Muhri'ye kaçtı. Sonra "Kara Nehir" Til'de oturan Ogurlar dize getirildi. Bunlar arasındaki kabilelerden biri Var (War) diğeri Hunni diye adlandırılıyordu. Sonra kanlı bir savaşta Kolçlar (Kolch) dize getirildi. Bundan sonra bahsedilen, kağanın kendi hanedanının kökeninin dayandığı Turum Ayaklanması meydana geldi ve büyük bir zorlukla bastırılabildi. Bunun kaynağı Theophylaktos'un da belirttiği gibi şifahidir.[82]

Verilen isimlerin tespiti hususunda büyük bir bilgelikle yapılan araştırmalara karşın söz konusu isimlerin tanımlanması araştırmacılar açısından çözülememiş problemlerdendir. Türkçe ya da Moğolca ilk örneklere ulaşmak, doğru coğrafi ve tarihsel tasnifi yapabilmek için Grekçe kaynaklar ile Çin, İran, Hint, Ermeni ya da Arap kaynakları arasında yapılan mukayeseler netice vermemiştir. Görece daha az çelişkili çıkarımlar da son tahlilde kanıtlanabilir değildir. Bunu (mesela Kollautz/Miyakawa gibi) birçok teşebbüsün epistomolojik keyfiyetine rağmen vurgulamak gerekir. Buna ek olarak, Theophylaktos'un kendisi bile hatalar yapmış ve kimi şeyleri karıştırmıştır.

Avarların bir kısmının kaçtığı Tabgaç, kesinlikle Orhun Abideleri'nde Tabgaç olarak adlandırılan Kuzey Çin'dir. Fakat Theophylaktos onu muhtemelen Büyük İskender tarafından kurulan ve bu isimle tanınmayan bir Baktriya şehriyle karıştırır. Bundan dolayı Türk Kağanlığı'yla ilgili yazdıklarında Avar olarak adlandırılan halkların çoğu Uzak Doğu'ya, Kuzey Çin'e ve komşu memleket (Kore ya da Mançurya) Mukri'ye kaçmıştı.[83] "Kara Nehir" Menandros'un Etil'i yani Volga olabileceği gibi başka bir nehir de olabilir; "Kolç" kendisinin 570 yılındaki Türk-Pers savaşından dönüşünde elçi Zemarkos'un arkadaş-

81 Haussig, *Exkurs*, s. 330.

82 Ayaklanmanın 583 yılına tarihlendirilmesi için bkz. Haussig, *Exkurs*, s. 379.

83 Franke *Chines. Reich 3*, literatürle birlikte s. 292; Haussig, *Exkurs*, s. 389; Czeglédy, *East to West*, s. 107.

larının beklediği Kolyatlar olmalıydı.[84] Ayrıca Theophylaktos kendi kaynağına dayanarak Türk kağanlarının anlatılan seferinin Maurikios zamanına tekabül ettiğini söyler. Avar zaferi de şöyle açıklayıcı bir şekilde ifade eder: "O zamanki olayları yanlış anlattığımıza kimse inanmasın, Pannonya'da ve Avrupa'da oturan barbarlar Avarlardı, onların gelişiyse İmparator Maurikios zamanından önceydi. Tuna bölgesindeki barbarlar sehven Avar olarak adlandırılır."[85]

Theophylaktos'un Avarlar hakkında söylediği şey temel olarak şudur: "Türk kağanının fethettiği Avarlar Avrupa'da oturan Avarların atası değildir. Onlar, Ogurların yani "efsanevi iki kraldan adını alan" Var ve Hunnilerin atasıydı. "İmparator Justinianus zamanında bu Var ve Hunni (Οὐάρ καί Χουννί) kabilelerinin küçük bir kısmı ayrıldı ve Avrupa'ya geldi. Bunlar kendilerini Avar olarak adlandırıyorlar ve başlarındaki kişiye de "kağan" diyorlardı. Onların isimlerinin nasıl değiştiğini anlatmak istiyoruz... Barselt ve Onogurlar ve Sabirler ve oradaki diğer Hun kabileleri Var ve Hunniler kendi bölgelerine geldiklerini gördüklerinde çok korktular ve onların Avar istilacısı olduklarını düşündüler. Bunlara hediyeler vererek onurlandırdılar ve karşılığında kendilerine dokunmayacaklarına inandılar. Var ve Hunniler kaçışlarının başarılı olduğunu görünce onlara elçiler gönderdiler. Bunun üzerine Avar ismini benimseme ve kullanma gafletine düştüler. İskit halkları arasında Avarların özel bir maharete sahip olduğu söylenir."[86]

Avarlar mı Sahte Avarlar mı?

Theophylaktos'un Avrupa'daki Avarların esasen sahte Avarlar (ψευδάβαροί) oldukları yönündeki cesur iddiası çok farklı şekillerde yorumlanmıştır. Onun yazdıklarına göre Juan-Juanlara "gerçek" Avarlar olarak yer verilmiştir ki bu özdeşleştirme kimi hatalar içerse de görece şüphe götürmezdir. Her Türk kağanının fetih listesi Türklerin tarih sahnesine çıkarken hezeyana uğrattığı Juan-Juanlar zikredilmeksizin eksik kalırdı.[87]

---

84 Menandros EL, s. 452; 10, 4, s. 120, aynı şekilde fr. 21. Til için bkz. Bölüm 2. 4.; Czeglédy, Kolyatları Seyhun Nehri'nin kuzeyinde yerleştirmektedir. *East to West*, s. 115.

85 Th. S. 7, 7, s. 257, Schreiner, s. 186 aynı şekilde Haussig, *Exkurs*, s. 287.

86 Th. S. 7, 8, s. 259, Schreiner, s. 187.

87 Onların ikinci sırada zikredilmesinde şaşıracak bir şey yoktur. Orhun Abideleri'ndeki iki listedeki fetihler de coğrafi sıraya uygun olarak ilerler. Bkz. Haussig, *Excurs*, s. 330 ve s. 372. Üstelik cihetler saat yönünde izah edilmektedir. Aynı şekilde Haussig'in "sözde" Avarların yerini tespit etme çabasından istifade etmek pek mümkün değildir. Bizanslılar Til adı altında Volga'yı [İdil] anlıyordu, çünkü

Avarların atalarını arama çabası bu ismin bozkır kuşağında değişik şekillerle yayılması nedeniyle zorlaşmaktadır. Buna ek olarak bu öyle görünüyor ki bu isim varyantlaşan bir geleneğe sahip çok eski bir isimdi. Herodotos bile bir İskit "Abaris" efsanesinden bahseder. Buna göre İskitlerin komutanı dünyayı bir ok üzerinde gezmiş olan Hyperboreios Abaris'ti.[88] Çin kaynakları da pek çok kez A-pa isminde bir halktan bahsetmiştir. 585 civarı bunlar Türk kağanı İşbara'ya sığınmışlardır.[89] 600'den kısa süre sonra T'ie-leh Federasyonu'nun Türk Hükümdarlığı'na karşı ayaklanmasına katılmışlardır.[90] Türk yazıtlarındaki "Apar" ismi muhtemelen onları ifade etmektedir.[91] Avar isminin Güneybatı Türkistan'da, Perslerin kuzeydoğu sınırındaki yüz yıllık macerasını İran kaynaklarından öğrenmek mümkündür; mesela Sâsânîlerin ülkesinde Abar-şehr diye tesmiye edilen bir "Avar şehri" vardır.[92] Efesli Johannes, 575 yılı civarında Pers sınırındaki Avarlardan bahseder: Pers kralı, Avarlara sözümona 2.000 Hristiyan bakire göndermiş ama onlar, oraya gitmektense boğulmayı tercih etmişlerdir.[93] Efsanevi anlatı, Avarların Bayan'ın seferinden sonra Pers

---

orada Ogurların olduğunu biliyordu (Menandros EL 452; 10, 4, s. 124 aynı şekilde fr. 21). Bu özdeşleştirme Czeglédy, *East to West*, s. 118'de savunulur. Fakat isim muhtemelen daha doğuda bir yerde bulunuyordu; Alföldi, *Awaren funde*, s. 292'de Marquart ve Chavannes ile Orhun veya Tolo'da olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. Haussif, "Excurs", s. 344'te Til'i Tarım olarak görmeye teşnedir; bunun hilafında Samolin, "Rezension zu Haussig, Excurs", *Central Asiatic Journal* 2 (1956), s. 315; bunun hilafında Szádeczky-Kardoss, "Ugoroi", s. 848; daha fazla literatür için Moravcsik, *Byz. turcica* 2, s. 79. Muhtemelen Menandros'un Ogurların yaşadığını bildiği "Til'de" ifadesi Theophylaktos'a bir eklemeydi. Zafer haberi 567 yılında mağlup edilen Ogurlara mı yoksa Czeglédy'nin de ifade ettiği gibi Türk yayılmasının kurbanı olan Moğolistan'daki *T'ie-leh*'e mi ilişkin bunu cevaplamak zordur.

88 Herodot 4, s. 36. Part kabilelerinden biri olan "Aparnoi" bu ismin şeceresinden midir bilinmez ancak Haussig, "Herkunft" s. 329'de Avar isminin bir varyantı olarak kabul etmektedir. Her hâlükârda bu tıpkı Avar elçisi Targitios gibi tarih öncesi İskitlerden kaynaklanmaktadır.

89 Liu Mau Tsai, *Sui-schu*, s. 51.

90 Lui Mau Tsai, *Sui-schu*, s. 108 ve s. 552, dipnot 555.

91 Bkz. Haussig, "Excurs", s. 330. Alışılageldiği üzere onlar Juan-Juanların geri kalanı olarak görülmüştür. Bkz. Franke, *Chines. Reich 3*, s. 291 ve Liu Mau Tsai, *Sui-schu*, s. 527 dipnot 273.

92 Altheim, *Hunnen I*, s. 28'de bu şehri Pers İmparatorluğu'ndaki Nişapur'la özdeşleştirmiştir.

93 Johannes, 6, 7; Altheim, *Hunnen 2*, s. 27. Michael Syrus'ta bunun yerine "Türkler" vardır, s. 315. Ancak Syrer Roma İmparatorlarını II. Justinianus'a kadar kendi zamanındaki "Frankların" terminolojisine göre adlandırmıştır (2, 316) ve Türkler Avarlardan ayrı olarak ona aşinaydı. Kollautz, Abdelai s. 89'de kanıt vermeden bunları (o dönemde hâlihazırda vurulmuş olan) Eftalitlere atfetmektedir.

sınırlarında görülmesi ihtimalini hesaba katmakla pek ilgilenmemiş gibi görünmektedir. Theophylaktos'a da Avarlar, Perslerin eski komşusu olarak görünmektedir. O, büyük şaman Bookolabras'ın kendi Hunlarına kaçışını (580) anlatırken "birçoğu Türk der ki bunlar Perslere yakındır" diye kaydetmektedir.[94] Pers-Avar ilişkilerine yönelik Corippus da bir ima yapmaktadır. Persler bir kere Avarlardan korkmuş ve onlardan barış istemişti.[95] Bugün Kafkaslar'da Erken Orta Çağ'dan beri yerleşmiş olan Avarlar yaşamaktadır. Bunlar Batı Asya isim geleneğine mensuptur. Bir Oset efsanesine göre Avar ülkesi talihlilerin ülkesidir.[96]

Avar ismi kadar Varhunni isminin bileşeni "Chunni", daha doğrusu "Ch<i>onit", Hun isminin bir varyantıdır ve geniş kullanımı herhangi bir etnik tasnifi engellemektedir.[97] Theophylaktos'un bir Avar kabile önderinin adından geldiğini söylediği "Var", Avar isminin ancak bir varyantı olabilir.[98] Fakat muasırlar iki ismi özdeş olarak görmemektedir. İran dilinde kelime "geniş, vâsi" anlamına gelir ve sık sık büyük nehirlere isim olarak verilir. Hunlar "Var" ismini Dnepr [*Özi Nehri*] için benimsemiştir.[99] *Suda*'da Avarların bir zamanlar Dnepr'in ağzında olduğuna ilişkin bir bilgi vardır.[100] Pers kaynaklarındaki Varvaliz muhtemelen bugünkü Afganistan'da bulunmaktadır.[101] 4. asırda Sogdiana'yı fetheden bir halkın adı olarak Çin kaynaklarında geçen "Var" ve "Hua" ile de tevâfuk hâlindedir.[102] 500 yıl sonra bir Moğol kabilesi Varguni olarak adlandırılmaktadır.[103] Bu isim Varhunnilere

94 Th. S. 1, 8, s. 54, Schreiner s. 252. Bu Schreiner'ın sayfa 252'de yer alan 113. dipnotta belirttiği gibi onların Türk olduğu anlamına gelmez.

95 Corippus, *Laud. Iustini 3*, s. 277-283; burada konu donan Fırat Nehri'nin geçilmesi gibi kimi detaylarla renklendirilmiştir. Ama Panegrycus daima esas olayla ilgilenmektedir. Kollautz/Miyakawa 1, s. 158 ve Stache, "Kommentar" s. 447'deki gibi net bir tasnife zor rastlanmaktadır; mesele Avar göçünü muasırların nasıl konumlandırdığıdır.

96 V. A. Kuznetsov, "The Avars in the Nart Epos of the Ossets", *Acta Orient, Hung.* 38 (1984), s. 165-69; Pek inandırıcı olmayan haber ise Bayan idaresindeki Avarların geçişine ilişkindir; keza bkz. Erdélyi, *Pannoniai Húsvét*, s. 17.

97 Bkz. Bölüm 2. 2.

98 Bkz. Czeglédy, *East to West*, s. 102; Franke, *Chines. Reich 3*, s. 289; Kollautz/Miyakawa 1, s. 105.

99 Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 287; Haussig, *Zentralasien*, s. 141.

100 Suidas, 2, s. 634 s. v. himonia.

101 Haussif, "Excurs", s. 326'da dipnot 126; Haussif, "Herkunft" s. 3; buna ilişkin Schreiner s. 343'te dipnot 966; Czeglédy, *East to West*, s. 93.

102 Haussig, "Exkurs"; Samolin, "Rezension", s. 314; Czeglédy, *East to West*, s. 93.

103 Németh, *Honfoglaló*, s. 103; Alföldi, *Awarenfunde*, s. 192. Avarların Moğol mu yoksa Türk mü olduğu sorusu için bkz. Bölüm 6. 11.

dayanıyorsa bile 6. yüzyılda kimin böyle adlandırıldığını cevaplandıramamaktayız. Bu ismin Doğu Türk Hükümdarlığı'nın merkezinde yer alan günümüz Moğolistan'ındaki Orhun Nehri'ne dayandığı teorisi bayatlamıştır.[104]

Bozkırdaki "Avar" izleri kadar onun tefsiri ve Bayan-Avarlarının kökeni hakkındaki teoriler de çeşitlidir. Ara sıra çıkan kimi itirazlara rağmen Theophylaktos'un Bayan Avarlarının Juan-Juanlardan geldiği yönündeki iddiasını Deguignes henüz 18. yüzyılda doğru varsaymış ve bu varsayım genel kabul görmüştür. Buna ilişkin kronolojinin tartışılması gerekmektedir. Her iki halk hakkında bildiğimiz şey saçlarını ördükleridir.[105] Theophylaktos'un sözde Avarlar tarihi şema bakımından sık sık Tacitus'un Germen ismini izah ederken yaptığı gibi hasmı istiskal etmeye yöneliktir.[106] Daha az gönül okşayıcı bir isim olan "Pseudabaroi" tıpkı Bizanslıların kinayeye müracaat ederek kullandığı isimler gibi kesinlikle şematikti. Fakat şema da sık sık gerçekliğe yaslanır; bozkır halkları arasında isim alışverişi çok yaygındı ki bu Avarlar için şematik bir tasvirle öylece gözden çıkarılamazdı.[107]

Juan-Juanların Avarlarla özdeşliği için etimolojik temellendirmeler de yapılmıştır. Avar ismi Moğolca "abarga", solucan kelimesinden türemişti. Bu tekrardan Çince Juan-Juan'ın anlamına uyuyordu: "kıvrılan solucan" Solucan etimolojisi Varhunnileri, Kermichionları "solucan Hunları" olarak Juan-Juanlarla özdeş kılan bir denklemi ortaya çıkarmaktadır.[108] "Abarga" kelimesini Juan-Juan ile özdeşleştirmek

---

104 Marquart, *Eranşahr*, s. 52; buna ilişkin Macartney, "Sources", s. 268.

105 Juan-Juanlardan türeme için Deguignes, *Histoire Génerale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares occidentaux*, Paris 1756, I, s. 352; Nemeth, *Honfoglaló*, s. 102; Alföldi, *Awarenfunde*, s. 240; Kollautz/Miyakawa I, s. 13; Czeglédy, *East to West*, s. 107; Chavannes, *Documents*, s. 229; buna ilişkin Stein, *Bas-Empire 2*, s. 541; Runciman, *Empire 10*; Zöllner, "Namensgut", s. 250; Deér, "Untergang", s. 735; Grousset, *Steppenvölker*, s. 245; G. Vernadsky, *Ancient Russia*, New Haven 1946, s. 146; Rusu, "Populations", s. 20.

106 Evvela bkz. E. Norden, *Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania*, Leipzig 1923, s. 422; Sonra Alföldi, *Awarenfunde*, s. 290; benzer şekilde Franke, *Chines. Reich 3*, s. 289; Czeglédy, *East to West*, s. 117; Schreiner s. 344'te dipnot 968; Erdélyi, *Pannónia Húsvét*, s. 12.

107 Pritsak, "Stammesnamen", s. 51; Heissig, "Gruppenbildung", s. 29.

108 İlk defa Schaeder tarafından Franke'nin *Chines. Reich. 3*, s. 289'da ileri sürülmüştür; Grousset, *Steppenvölker*, s. 246; Kollautz/Miyakawa I, s. 145. Kermichionlarla benzeştirme için (bkz. Bölüm 2. 6. dipnot) Varhunniler (A)var-Chion(it)lar olarak idrak edilir. Uchida ve ondan sonra Kollautz/Miyakawa I, s. 145'te Varhunniler ve Kermichionlar özdeşleştirilir. Fakat Bizans kaynaklarında Kermichionlar adı altında Türklerin anlaşıldığı açıktır. Bir Varhunni elçiliği imparatordan Varhunni Avarlarını kabul etmemeye davet edemezdi (bkz. Bölüm 6. 2.). Buna ilişkin Kar-

küçümseyici bir kelime oyununa dayanmaktadır. Juan-Juan ismine bir Çin imparatorunun emri üzerine solucan anlamı isnat edilmişti.[109] Bu kadar fethe aç bir bozkır halkının kendisini "solucan" diye adlandırması çok şaşırtıcı olurdu.

Genel olarak Avrupa, Avarlarının kökenine ilişkin bir tartışmada Avar isminin kanıtlanabilir olmayan etimolojik tefsirlerine müracaat etmemelidir. Bunların en yaygını Nemeth'in ortaya attığı teoridir. Buna göre Avar ismi etimolojik olarak Türkçe "isyankâr, itaatsiz" anlamına gelmekteydi.[110] Ancak Türklerin kendisi eski tebaaları isyan ettiği vakit onları Avar değil Varhunni olarak adlandırmıştı. Ayrıca ismin İskit geçmişi Türkçeyle tefsir edilemez. Togan[111] Avar isminin net bir etimolojisini vermenin umutsuz olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde az sayıda korunan Avar isimleri de bu ismin taşıyıcılarının kökeni veya anadili hakkında bizleri fikir sahibi yapmamaktadır.[112]

Sovyet araştırmacıları da bunun peşinden gitmiştir. Onlar Theophylaktos'a çok odaklanmış ve Avarların kökenin Altaylardaki Ogurlar olduğunu düşünmüşlerdi.[113] Her hâlükârda Avar ismini bozulmuş bir Ogur ismi olarak yorumlayan Tomashcek kadar Ogur izini zorlamamak lazımdır.[114] Eğer Czeglédy'nin belirttiği gibi T'ie-leh, Ogur idiyse o hâlde bu bölge elbette ki bir başlangıç noktası olarak görülebilir. 600 yılı civarında isyan eden on T'ie-leh kabilesi demek ki hem A'pa

---

michyon/ kırmızı Hunlar (Bailey'e göre, bkz. Kollautz, "Abdelai", s. 94; Macartney, *Sources*, s. 271; Czeglédy, *East to West*, 77) daha tatmin edicidir. Akhunlardan [Eftalitler] da sık sık çok zikredilir ve değişik halklar renklerle ifade edilir. Bkz. Koronov, "Terminology", s. 62; Ilse Laude-Çirtautas, *Der Gebrauch der Farbbezeihnungen in den Türkdialekten*, Wiesbaden 1961.

109 Wei yıllıkları 103, Franke, *Chines. Reich 3*, s. 291. "Kermichion'da" solucan anlamı mevcutsa da bu harici bir isimdir. Baktriya ve Sogdiana'da yerleşik bir "solucan geleneği" vardı (orada da Chionit ismine rastlanmaktadır) Geç Sâsânîlerde "Karnamagh", "solucanların efendisi" için kullanılan bir unvandı (buna ilişkin Haussig, *Exkurs* 320; Haussig, Herkunft, s. 37'de problem detaylarıyla birlikte tartışılır; bkz. Pulleybank, "Chinese and Indo-Europeans", *JRAS* 1966, s. 9-39). O zamanlar keza solucan ismi filizlenseydi -burada Franke 3, s. 292'de varsayıldığı gibi Türklerin sembolik hayvanı kurtla ilgili bir kelime oyunu da olabilir- o zaman Vahhunileri ve Avrupa Avarlarını Juan-Juanlarla özdeşleştirmek için hiçbir kanıt kalmazdı.

110 Nemeth, *Honfoglaló*, s. 105; buna ilişkin Macartney, *Sources*, s. 270; Beck, *Awaren*, s. 54 (daha fazla literatürle).

111 Ibn Fadlan, s. 225.

112 Bkz. Bölüm 6. 11.

113 Artamonov, *İstoriya Hazar*, s. 65; L. N. Gumilyev, *Trio izçeznuvşih naroda. Strany i narodi vostoka 2*, Moskova 1961, s. 107. Bkz. Avernarius, *Awaren*, s. 234. Benzer şekilde hâlihazırda Howorth, "Avars", s. 722.

114 Tomaschek, "Avares", s. 2264; aynı şekilde Stadtmüller, *Südosteuropa*, s. 90.

hem de Hun isminde bir kabileydi. Bu haberde Theophylaktos risalesinin bütün unsurlar toplanmaktadır: (A)var ve Hun bir zamanlar Türkler tarafından vurulan Ogur federasyonunun bir mensubudur. İsim benzerliği dışında bu özdeşleştirmelerin hiçbiri elbette kanıtlanabilir değildir. Bir diğeriyse Parker ve son zamanlarda Pritsak'ın düşündüğü, önce Juan-Juan sonra da Türk hâkimiyeti altında yaşayan Yüeh-pan'dır. Burada da Çince isim ile Batılı isim arasındaki benzerlik kanıt olarak işlev görmektedir: "yüeh=ör=var" bağlantısı uzman olmayanlara bile inanması zor gelmektedir.[115] O, "var" kelimesini Çin kaynaklarındaki "hua" ile özdeşleştirmişti.[116]

Başka araştırmacılar Avarların kökenini daha batıda aradılar. Türkler tarafından yıkılan Eftalitlerin hükümdarlığı Avarların çıkış noktası olarak görüldü.[117] Buna kanıt olarak bu bölgedeki Var ve Hun adlandırması gösterildi. Ancak Bayan, Karadeniz'de savaşırken Eftalitler ciddi darbeyi almıştı.[118] Avar sorunu hakkındaki müşkülpesent çözüm 1953 yılından beri bir dizi çalışmada bu zorluğu çözmek için önerildi.[119] Nitekim "var" ve Sogdiana'yı dördüncü yüzyılda fetheden Çin kaynaklarındaki "hua" kelimesiyle özdeşleştirdi.[120] Onlar arasında Ak Hunlar, yani 460 yılı civarında Priskos'un raporuna giren Varhunnileri Kafkaslar'a süren Eftalitler galebe çalmıştı. Yüzyıl sonra Kafkaslar'ın kuzeyinde Avarlar, Bizans İmparatorluğu'yla temas kurmuştu.[121] Bu müşkülpesent teorideki bir eksiklik neden Türklerin -Eftalitlerle savaşırken!- Avar hareketine çok kızgın olduğudur. Eftalit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Batı Türkistan'ın büyük kısmı Pers nüfuz dairesine girmişti. Orhun Abideleri'ne[122] göre Perslerle sınır Ceyhun/Amu Derya'nın kuzeyindeki Demir Kapı'daydı. Kafkaslar'daki Avarların 560 yılından önceki çekilişi Türkleri kesinlikle etkileyemezdi.

---

115 E. H. Parker, "China, the Avars and the Franks", *Asiatic Quarterly Review* 3, 13 (1902); sonra Pritsak, *Slavs*, s. 364. Bunun hilafında Franke, *Chines. Reich 3*, s. 292.

116 Marquart, *Komanen*, s. 74; Macartney, *Sources*, s. 266-267.

117 Bk. Bölüm 2. 3.

118 E. H. Parker, "China, the Avars and the Franks", *Asiatic Quarterly Review* 3, 13 (1902); bunun üzerine Pritsak, "Slavs", s. 364. Buna karşın hâlihazırda Franke, *Chines. Reich 3*, s. 292.

119 Haussig, *Excurs*; Haussig, *Lösung*; Haussig, *Herkunft*; Haussig, *Bedeutung*; sonra Altheim, *Hunnen I*, s. 85, Erdélyi, *Kunst*, s. 13; Grafenhauer, *Zgodovina*, s. 270; bkz. Samolin, *Rezension* s. 313-315 ve Samolin, *Notes*.

120 Aynı şekilde Czeglédy, *East to West*, s. 93, Czeglédy, "Seidenstrasse", s. 162; Samolin, *Rezension zu Haussig, Excurs*, s. 314.

121 Haussig, *Herkunft*, s. 39; Haussig, *Seidenstrasse*, s. 162. Varhunni Eftalitleriyle ilişki net değildir.

122 Thomsen, Inschriften, s. 149.

Haussig son zamanlarda yaptığı bir çalışmasında[123] ilginç başka bir görüşü ortaya atmıştır. Buna göre Avar ismi Soğdluların göçebe halklar için kullandığı bir isimdi ve etnik olarak saptanması mümkün değildi. Bu tez Avar isminin olağanüstü derece yaygın olmasını gerekçelendirmektedir. Ayrıca biliyoruz ki Bizanslılar Türk hizmetindeki Soğdlu elçilerden Avarlar üzerine malumatlar toplamıştı. Bozkır halklarının etnonimlerinin yayılması ve tanınmasında yerleşik komşuları büyük rol oynamıştır. Neticede Theophylaktos da kitabında yer verdiği göçebe halkı Avarlar diye tesmiye etmişti. Ancak muasırlar için Avar veya (Türklerin adlandırdığı şekliyle) Varhunniler, Türk Hükümdarlığı'nda kalan bakiyelerinden ayrı bir gruptu.[124]

Bir başka hipotez Czeglédy tarafından geliştirilmiştir.[125] Maalesef burada bunun detaylarına girilmeyecektir. Onun fikrine göre yalnızca Hua (ve onların kurucu hanedanı, Eftalitler) değil, aynı zamanda Juan-Juanlar da Varhunni'ydi. O, Avrupa Avarlarının da Juan-Juanlardan türediğini kanıtlamaya çalışmıştı. Eftalitlerle Avrupa Avarlarını özdeşleştirme çabalarına karşı o, Menandros ve Theophylaktos'un (veya onların Türk ve Soğdlu kaynaklarının) Eftalitler ve Bayan Avarları arasında yaptığı net ayrımı öne sürmektedir. Bittabi her iki yazar Varhunnileri ve Eftalitleri de ayırmaktadır. Czeglédy'nin "pan-Varhunni" teorisi onu Türk Kağanlığı'ndan önceki devirde Varhunnileri ve Ogur/*T'ie-leh*leri birbirinden keskin bir şekilde ayrı iki büyük kabile federasyonu olarak sınıflandırmaya itmektedir.[126] Bu durum Theophylaktos'un Varhunnilerin Ogur oldukları yönündeki haberiyle de çelişmektedir. Ayrıca Juan-Juan teorisinin genel problemleri de aşılacak gibi değildir. Juan-Juanların nüvesi Çin desteğiyle Türkler tarafından alışılmadık bir acımasızlıkla yok edilmişti. Onların son kağanı 3.000 kişilik maiyetiyle nafile yere Çin'e iltica etmiş ve öldürülmüştü. Juan-Juanların yeni bir etnogenez için yeteri kadar güçlü olup olmadığı kuşkuludur. Yıkılmış Juan-Juan İmparatorluğu'ndan başka bir gruptan bu beklenebilir.

Yine de "Avar sorununun çözümü" için Avarların doğudaki muhtemel ataları hakkında hâlihazırda oluşturulmuş mecmuayı zenginleştirmenin çözüm odaklı olmadığı açıktır. Ne Juan-Juan ne de Wu-huan veya ne T'ie-leh ne de Yüeh-pan, gücenmiş Türkler ya da yıkılmış

123 "Bedeutung", s. 98.

124 Menandros EL 452; 10, 1, s. 114-116 veya fr. 18; bkz. Menandros EL, s. 204; 19, 1, s. 174 veya fr. 43; bkz. Bölüm 2. 3.

125 Czeglédy, *East to West*, s. 97.

126 Kendisinin Ogur teorisi için bkz. Bölüm 2. 3.

Eftalitler, Macar ve Uygur Ogurları 558 yılında Kafkaslar'da bulunan Avarlarla öylece özdeşleştirilebilir. Doğunun göçebelerini tekdüze bir hiyerarşik sıraya koymak Batılı tarihçiler arasında yaygın bir yanlışa işaret etmektedir. Bu yüzden Theophylaktos'un Arap saçı gibi karışık eserini açmak için mücadele etmek lazımdır. Haussig'in detaylı araştırması kaynakların karışık durumunu gösterse de nihai olarak bulunması gerekenden daha fazla sonuç ortaya çıkarmıştır. 4. asrın Mançurları, Avar isminin Avrupa'daki taşıyıcılarıyla özdeşti ve bunların rotasını o haritada çizebilirdi.[127]

"Onlar binlerce, hatta on binlerce kabileden müteşekkildir." 600 yılı civarında bir Çin imparatoru Türkler hakkında böyle söylemektedir.[128] Bozkır savaşçılarının büyük hükümdarlıkları kabile federasyonlarının itinayla hiyerarşik bir düzene girmesinden ve değişik gruplar arasında gerçekleşen oldukça esnek egemenlik ilişkilerinden ibaretti. En yakın akraba en kanlı düşman hâline gelebilir ve buna göre yeni birlikler çok farklı unsurlardan teşekkül edebilirdi. 8. yüzyıla ait Tonyukuk Yazıtı'nda "İlteriş Kağan başarmasaydı, ben onu takip etmeseydim, ne devlet kalırdı ne halk!" ifadesi geçmektedir.[129] Ondan da biraz daha eski dönemi anlatan Orhun Abideleri başarılı bir hükümdarın nasıl küçük gruplardan büyük bir halk meydana getirdiğini birçok kez vurgulamıştır: "Kağan oldum, acı içindeki halkı topladım; fakir olan halkı zengin yaptım, az olan halkı çoğalttım."[130] Tabi kılınan halkların mensupları "toparlanırdı" ve behemehal sonraki askerî sefere dâhil edilirdi.[131] Mitolojik olarak meşruiyet kazandırılan halet-i ruhiyeyle meydana gelen bu "toparlama" ikinci Türk Kağanlığı'nın 7. yüzyılın sonunda küllerinden doğuşunu mümkün kılmıştır: "Bu kadar geniş bir kapsamda onlar (yani Türk kağanları) hükümdarsız kalmış, boyları dağılmış "Kök Türkleri" düzenleyerek hükmettiler."[132] Bu tip değişimler bozkır ırkları veya kabilelerinin Radloff'un Kara-Kırgızlar'da gösterdiği gibi diğer halklar veya halkların kabileleriyle aynı ismi taşımalarına sık sık neden olmaktadır. Bu yüzden "bir Orta Asya halkının etnogenezini izah etmek için etnonimleri izah etmek, o ismi taşıyanların hakikatte kim olduğunu söylememektedir".[133]

---

127 Haussig, "Lösung", s. 92.
128 Sui-schu, s. 84; Liu Mau-Tsai, s. 47.
129 Thomsen, *Inschriften*, s. 170.
130 Thomsen, *Inschriften*, s. 142 ve s. 147.
131 Thomsen, *Inschriften*, s. 168.
132 Thomsen, *Inschriften*, s. 145.
133 Heissig, "Gruppesbildun", s. 30.

Bozkır halklarının sağlam ve istikrarlı birlikler olmadığı Attila'nın imparatorluğunda gözlemlenmektedir. Bir Hun asili, sonradan hemen bir Germen kralı oluyordu (Edika); Attila'nın bir torunu, vaziyete göre Hun veya Gepid olarak görünüyordu (Mundo); bir Grek tüccarı Hun askeri oluyordu; Germenler ölülerini "Hun" töresine göre gömüyordu; ve imparatorluğun yıkılışından sonra bir dizi poli-etnik grup Roma İmparatorluğu'na iltihak etmeye çabalıyordu.[134] Kaynakların kötü vaziyeti içerisinde bile Theoderik'in Got İskitlerinin, Attila zamanında Teoderik'in amcasının da aralarında başat bir konum edindiği Hun İskitlerinin torunları olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Bu hareketli ilişkiler içinde köken mitleri ve sonraki eğilimler hakkındaki raporlar hem ilgililer hem de geleneksel fikirleri taşımalarına rağmen etnograflar açısından yararlı olmaktadır. "Evvela göç, yağma savaşları, müttefik akınları antik etnografyanın nahoş telakki ettiği meselelerdi." Antik tefekkür "her şeyden evvel türeme ve gelişme modellerini sağlamaktaydı ve bundan dolayı şemalarında "köken" sorgulanırdı.[135] Şema kisvesinde sunulan şey kesinlikle ilmî bir inşa değildi. Bundan daha ziyade çoğunlukla muasır malumatlarla doluydu. Bu yüzden köken hakkındaki raporlar muhteviyat bakımından hakikate sahip değildi. Ayrıca somut olguları yansıtmıyor, daha ziyade mitolojik bir vakıayı aktarıyordu. Bu nedenle halkların ve etnografların mitleri kaynaklarımızda mezcedilmiştir. Bu tip malumatlar eğer hemen modern bilimin kavramsal diline aktarılırsa hata edilir.[136]

Sık sık eleştirilen Theophylaktos'u kaynak olarak ciddiye almak onu sırf tasvip etmeye veya nakzetmeye çalışmak demek değildir; kendisinin Avarların kökeni üzerine haberlerini barbar türeyiş efsanelerinin Bizans türevi olarak çifte mit şeklinde anlamak lazımdır. Şematik bir biçim verilmiş İskit anlatısı bütün karmaşıklığına rağmen modern etno-sosyolojinin "yeniden keşfettiği" bozkırlardaki etnogenetik süreç hakkında şaşırtıcı bir şekilde fazlaca bilgi içermektedir. Özellikle aşikâr olan bir şey varsa o da "bir halk- bir isim" denkleminin uygunsuz olduğudur. Kaynaklardaki boşlukları ve tenakuzları bir kez olsun ciddiye aldığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

1. Avarların Varhunni olarak da tanımlandığı Menandros'ta çok kez verilmiştir (bkz. Bölüm 2. 3.); ve Theophylaktos "bizim zamanımıza kadar" (7. yüzyıl) Avrupa Avarlarının "hükümdar soylarına bölündüğünü ve birinin daha kadim bir şekilde Var, diğerininse Hunni

134 Bkz. Pohl, "Gepiden", bilhassa s. 260 ve s. 292; ayrıca bölüm 6. 11.
135 Timpe, "Begriffsbildung", s. 36.
136 Bkz. Pohl, "Verlaufsformen"; Wolfram, "Überlegungen"

olarak adlandırıldığını" söyleyerek bunu tamamlamaktadır.[137] Kronik yazarının ifadesi öz Avar geleneğinde izine rastlanan az sayıda bilgiden biridir; diğer tüm haberler onların -Türk veya Hun- düşmanlarından kaynaklanıyordu. Fakat bunlar da Menandros'un onayladığı gibi Bayan Avarlarını, Varhunni olarak görüyordu. Böylece biz Avar isminin yanında üç başka isim unsuruna sahibiz ki bunlar Avrupa Avarlarının atalarını ararken önem arz ederler: Var, Hunni ve Theophylaktos risalesinin belirttiği gibi Ogurlar.

2. Çin kaynaklarındaki Juan-Juanların batıdaki Avarlarla özdeş olduğunu kabul etsek bile onlar bu ismin tek taşıyıcıları olmuş olamazlar. A-pa'dan[138] başka Pers İmparatorluğu'nun kuzeydoğu sınırlarındaki Avar isim geleneğini nakzeden neredeyse hiçbir şey yoktur. İsmin yaşı düşünülünce birçok kez görünmesine şaşılmaz. Bozkır halklarının isimlendirilmesinde böyle bir geleneğe dayanılması yaygındı: "dinî-büyülü bir etkiye ulaşabilmek için her iki ismin de (yani kağan unvanının ve hükümdarlığının isminin) bu amaca uygun olarak atalarının konuştuğu kelimelerden seçilmesine özen gösterilirdi."[139] Theophylaktos'un anlattıkları bu sürecin seyrine tamamen uygundur. Doğru anlayana kendisinin risalesi etno-sosyoloji dersi gibidir. Aynı halk adı altında farklı birlikler gizlenebilirdi; isim ve gelenek yönetici grubun itibarını desteklemeye yarıyordu; harici ve öz isimlendirmeler etkileşimlere bağlıydı. Benzer bir gelenek iktibası sonraki Selçukluların *Oğuznâme*'sinde mevcuttur. Onlarla birlikte Türk Aşina hanedanı en yüksek itibarına ulaşmıştır.[140]

3. Batı Avarları öyle basit bir şekilde Doğu Avarlarıyla özdeşleştirilemez. Onların gelişiminde Theophylaktos'un ortaya koyduğu bağlamdan ayrı olarak rol oynayan ciddiye alınması gereken dört isim vardır: Avar, Var, Hunni ve Ogur. Bu liste özellikle Var ve Hun isimlerinin Eftalit sahasında olduğu göz önüne getirilirse çarpıcı bir şekilde Türk kağanlarının zafer haberini hatırlatmaktadır. Bu, "yeni" Avarların siyasi programına ilişkin çıkarımlar yapmaya izin vermektedir: bozkır halkları arasında kesinlikle itibara sahip bir isim seçilmişti. Aynı zamanda Türk yayılmasından zarar gören hemen hemen herkesin bu yeni oluşuma aidiyet hissetmesi de sağlanmıştı. Artık 552 yılın-

137 Th. s. 7-8, s. 258, Schreiner 187; bu kaynakları tarihsel olarak Szádeczky-Kardoss, "Sozialornung", s. 217'de değerlendirmektedir. Bu tip bilgiler Bizans diplomasisi için temeldi ve iyi tanınan komşulara ilişkindi.

138 Ancak pür dilsel kıstaslara dayanarak Çinli ve Batılı bir ismi özdeşleştirmek yalnızca hipotez olarak kalabilir.

139 Pritsak, "Stammesnamen", s. 51.

140 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 274.

dan sonra Çin Seddi ve İdil (Volga) Nehri arasında yaşayan bozkır savaşçıları için Türk Kağanlığı bünyesinde yaşayıp yaşamama seçeneği doğmuştu. Eski Juan-Juan İmparatorluğu'nun nüvesi Türkler ve Çin arasında yok olurken Bayan Avarları Eftalit savaşını fırsat bilip ayrı bir hareketi organize etmişti. Juan-Juanların her bir mensubu Türk katliamından kurtulsaydı bile böyle bir hareketi başlatamayacakları aşikârdır. (Bu durumda onlar Eftalit savaşından ilk kaçanlar olmazdı).[141] Bu teşebbüsün başlangıç noktasını T'ie-leh/Ogur sahasında aramak olasıdır. Bir kabile federasyonuyla veya bir egemenin etrafında Ogur tarzında toplanmış savaş birlikleriyle uğraşıldığı mühim değildir.[142] Bayan'ın grubu kendi teşebbüsleri için başarı vadeden Avar ismini tercih etmişti. Muhtemelen Juan-Juanlar da bu ismi taşımıştı veya Batı'da böyle adlandırılmıştı; fakat bu isimle de çok fazla özdeşleşemezdiler çünkü onların yenilgisiyle ismin şanından çok şey eksilmişti. Fakat Eftalit savaşları esnasında Türkler tarafından mağlup edilenlerin bir kısmıyla başka Batı Kafkasya grupları batıya yönelen harekete katıldılar. "Yeni Avarlar" bir kısmı önceki Kavimler Göçü'nde batıya ulaşan isim veya soy akrabalarıyla birlikler oluşturduğu bir yola çıkmıştı.

Avrupa'ya gelen Avarlar arkeolojik bulgulardan da daha iyi anlaşıldığı üzere tek bir bölgeden çıkmamıştı. Bálint[143] onların Orta Asya ve İç Asya köklerini, Juan-Juan ve Eftalit bölgelerinden gelen ananelerini ve Kafkas bölgesindeki izlerini göstermiştir. Fakat Theophylaktos'a kadar muasır Bizanslı gözlemciler için Avar etnogenezinin yarım yamalak temel görülebilirdi. Fakat Bayan'ın hanedanıyla birlikte Avar ismi oturmuş ve tekelleştirilmiştir.

Muzaffer Avar Alayı

558 yılında Kafkaslar'ın kuzeyindeki bozkırlarda yaklaşık 20.000 Avar savaşçısı vardı ve Konstantinopolis'ten elçilerinin dönmesini bekliyorlardı. Bir Türk elçisinin sonradan Romalılarla paylaştığı bu sayı kaynakların fantastik beyanlarına rağmen inandırıcıdır. Bir Arap yazarı 9. yüzyılda Macar erkeklerinin sayısının 20.000 olduğunu söy-

141 Bu hususdaki ilginç bir detay Juan-Juanların son büyük kağanı Ana-kuei'nin isminin Anagai olarak Türk Utigurlarında 578 yılında tekrar görünmesidir: Menandros EL 204; 19, 1, s. 172, veya fr. 43. H. Miyakawa/A. Kollautz, "Das Grab der Prinzession Ch'-ih-Ti-Lien, Einer Enkelin des Anagaios (Ana-Kuei der Jou-jan)", BZ 79 (1986) s. 296-301'deki dar kapsamlı yaklaşımı akla yatkın değildir.

142 Buna ilişkin bkz. Bölüm 2. 2.

143 "Öst. Beziehungen", s. 132; Bálint, "Archäologie"

lemektedir.[144] O zamanki ilişkiler bakımından bu dikkate değer bir savaş gücüdür. Nitekim Kavimler Göçü zamanının güçlü bir kabile ordusu 15.000 ila 20.000 kişiden mürekkepti. İtalya'da Doğu Gotlarını pes ettiren Roma ordusu da 12.000 ila 18.000 kişiden fazla değildi. İmparatorluk ordularının tekmil er sayısı 200.000 ila 300.000 arasındaysa da 6. yüzyılda imparator orduları yalnızca üç defa savaş meydanında 30.000'i geçmişti.[145]

Elçi Kandich'in Justinianus önündeki büyük lafları bu yüzden tamamen temelliydi. Menandros'un da memnuniyetle eserini süslediği bu tip yüksek perdeden söylenmiş sözler en başından itibaren Avrupa Avarlarının repertuarının bir parçasıydı. Kaynaklar bozkırdan gelen elçilerin bütün şanslarını denediğini göstermektedir. Elçi belirdiği vakit başarı için belirleyici olan *gens*in hâlet-i ruhiyesi kendisini göstermekteydi. Orta Asya'dan ayrılışta en büyük rolü -ister istemez- Bayan oynamıştı. Kısa zaman içinde kendi maiyetine yeni bir öz bilinç aşılamayı başarmıştı.

Çarpıcı bir şekilde İskit geleneğinden unsurların alınması tesadüf değildir. Bu daha ziyade mitolojik temelli bir hükümdarlık programına tekabül etmektedir. Avar ismi muarızlarını korkudan dizlerinin bağını çözüyordu. Targitios müzakerecilerinin ismi (ya da unvanı) efsanevi bir İskit kralından geliyordu;[146] muhtemelen Tuğrul kuşu da bununla ilgiliydi. Priskos'a göre Avarlar okyanustan çıkan Tuğrul kuşu tarafından sürülmüştü.[147] Benzer bir İskit sagasını Herodotos, Aristeas'a anlatmıştı. O çok defa okyanustaki altın kaplı Tuğrul kuşunu kuzeyde ikâmet eden Hyperboreiosların ve tek gözlü Arimasparın tehlikeli bir komşusu olduğunu söylemiş ve İskitlerin de Tuğrul huşusuna şahitlik etmiştir.[148] Bu motif Grek etnografyasında binyıldan fazla taşınmış ve 6. yüzyılda kendisini Stephanos Byzantios'ta bulmuştur.[149] *Suda-Lek-*

144 Ceyhani ve İbn Rüste, bkz. Bartha, "Hungarian Society", s. 110.

145 Avarların sayısı için bkz. Menandros EL, 452; 10, I, s. 114 veya fr. 18. Barbar orduları için bkz. Wolfram, *Goten*, s. 450. Roma orduları için bkz. Agathias 5, 13, s. 179; Jones, *Empire* 2, s. 679. Stein, *Studien*, s. 80 dipnot 4. Kaçak Avarların sayısını abartmak için ne Türklerin ne de Romalıların elinde bir sebep vardır.

146 Bkz. Bölüm 6. 5.

147 Priskos fr. 30; Bornmann, s. 93. Gerçekliği için bkz. Bölüm 2. 3.

148 Herodot s. 13, 27, 79. "Priskos'un Herodotos'u taklidi gerçek tarihi olayların nüvesini değiştirmeden tarihî olaylarla efsaneleri karıştırmasının bir örneğidir." Bkz. Robert Bededicty, "Zur Authentizität eines Berichtes des Priskos", *JÖB* 13 (1964), s. 1-8.

149 Stephanos Byzantios, Yay. Meineke, s. 603; S. V. tarkynia. Bkz. Moravcsik, "Onoguren", s. 57; Ferdinandy, *Reitervölker*, s. 181.

sikonu'ndaki "Avarlar" maddesi Priskos'un raporundan alınmıştır.[150] Tuğrul 8. yüzyılın bir döneminde Avar sanatının en yaygın motifiydi.[151]

Genel olarak bu, bozkırda binyılı aşkın bir çağrışım silsilesini birbirine bağlamaktadır: "Abaris" Herodotos'a bir Hyperboreios'tu; Hyperboreioslar Tuğrul'un komşusuydu. Tuğrul kuşu 460 yılı civarında ilk kez Avar göçüne sebep olmuştu; Tuğrul sembolü bir dönem Avar sanatında öne çıkmıştı. Bozkır halklarında bir Avar geleneği çıkarımı bittabi varsayımsaldır. Priskos'un yaptığı izah temel olarak Avar isminin Greklerde uyandırdığı mitolojik çağrışımları göstermektedir. Geç Avar Tuğrul stilinde de neyin bozkır üslubuna ait olduğu neyin Bizans ve Sâsânî'den kaynaklandığı tartışılmıştır.[152] Yine verilen isimler (Avar, Targitios) bozkır geleneğine uymaktadır.[153] Fakat yine de hiçbir şematik ayrıma gidilmemelidir. İskitlere ilişkin Bizans tasavvuru ve "İskit" Avarlarının öz bilinci muhtemelen kültürel alışverişle esnasında birbirine mütenasip hâle gelmiştir. Bizans zanaatkârı arkasında gözle görülür şekilde masal fabl hayvanlarını arkasında bırakmıştı. Fakat onların Tuğrul'un ilk defa Avar mitolojisine sokmaları pek mümkün görünmemektedir; çünkü bozkır halklarının ananevi koşullarında hayal edilmesi güç bir şey olurdu.

Daha ziyade Avar ismini ve bununla ilintili bozkırda dostta ve düşmanda derin bir yere sahip olan mitolojik tahayyülü tıpkı Theophylaktos'un tasvir ettiği gibi kabul etmeliyiz.[154] Avarlar "tabiat üstünün siyasetini" oluşturmuştu. Nitekim Batı'da Hunların sözde tabiat üstü kökeninden korkması gibi Avarlara da sihirli güçler atfediliyordu. Franklar büyü ilgili yalanlara kanmıştı: "Büyüde mahirdirler, değişik illüzyonlar gösterirler ve bununla zaferler kazanırlar."[155]

---

150 Suidas I, s. 3, s. v. Abaris.

151 Bkz. Bölüm 8. 1.

152 Bir Avar "kurtuluş tasvirinden" Werner, "Vrap", s. 51'de bahsetmektedir. Bu, erken zamanlarda Kağanlara yönelikti ve sonradan yayılmıştı. Ancak buna rağmen o, Sâsânî etkisini kanıtlamaya çalışmaktadır. Daim, "Greif" (Zwettl Sempozyumu 1986) isimli sunumunda buna şüpheci yaklaşmıştır. O, 8. yüzyılda görece kısa bir dönemde Tuğrul'un Avar sanatında görüldüğünü söylemiş ve Bizans etkisini ön plana çıkarmıştır. Buna ilişkin bkz. Bölüm 7. 8. Tuğrul için genel olarak Brandenburg, "Greif", s. 951. Asya göçebelerinde hayvan tasvir sanatıyla onun türeyiş ve fetih mitleriyla ilişkisi için bkz. Andreas Alföldi, "Theriomorphe Weltbetrachtung in hochasiatischen Kulturen", *Archäologischer Anzeiger* (1931), s. 393-418; Altheim, *Hunnen I*, s. 230 Eliade, *Zalmoxis*, s. 162

153 Haussig, "Bedeutungs" s. 98'de Avar isminin harici bir isimlendirme olduğunu düşünmektedir.

154 Th. S. 7, 8, s. 258.

155 "İsti magias artibus instructi, diversas eis fantasias ostenderunt et eos valde superant", Tourslu Gegor, 4, 29, S. 161; bkz. Bölüm 2. 7. ve Bölüm 6. 8.

Bu mitolojik meşrulaştırmaya muarızlarına oldukça küstah davranan ve hasmını korkutmaya gayret eden Avar siyaset tarzı uymaktadır. Elçinin yüksekten attığı sözler "kendini gerçekleştiren kehanet" niteliğindeydi. Varhunni Avarların çok muğlak ve talihli geleneği başarılarla mütemadiyen tasdik ediliyordu ve böylece heterojen bir halkın müşterek ismi olabiliyordu. Avar geleneğinin nüvesi uzun zamandır imparatorluk sınırlarında meydana gelen savaşlarda imparatorluk ve barbarlar arasında savaşa katılan süvariler için de cazibe merkezi hâline gelmişti.

Muzaffer Avar alayının istikameti Güney Rusya bozkır kuşağı boyun inşa edilememektedir. Menandros bu silsilede Utigurları, Hun Zallarını, Sabileri ve nihayet tabi halk olarak Antları saymaktadır.[156] *Suda Leksikonu*'nda Avarların Danaper/Dneper [Özü] Nehri'nin aktığı yerden çıktığını ifade eden ve Menandros'a kadar geri giden bir malumat mevcuttur.[157] Avar saldırılarından ilk mağdur olanlar, bir asır öncesinde olduğu gibi Sabirlerdi. Onlar 6. yüzyılda Kafkaslar'ın kuzeyinde oturmaktaydı, 518 ve 548'de Ermenilere saldırmışlardı ve Bizans ile Pers imparatorlukları arasında değişen ittifaklar kurarak belirli bir rol oynamışlardı.[158] Sinor ve Beşevliev onları Kafkas bölgesinde, Kollautz Hazar Denizi ve Kuban arasında, Haussig Daryal Geçidi yakınlarındaki Kolçların komşusu olarak, Averanarius ise Kailas Burnu'nda yerleştirir.[159] Hezimetlerinden sonra Avar ordusunda bahsedilmemektedir. Ancak onlar Kafkaslar'daki mevcudiyeti devam etti. Tiberios altında Romalılar ve Persler arasında denge siyasetini tesis ettiler.[160] 559 senesi dolayısıyla Sabiler için bir yıkılış değildi,[161] zafer Avarların tarafındaydı.

Pek az bilinen Zallara boyun eğdirilmesi olayı pek bir önem arz etmemektedir.[162] Fakat kardeş kavgasıyla zayıflamış Utigurlar ve

156 Menandros EL 442; 5, s. 2-3, s. 50 veya fr. 5.

157 2, s. 634 s.v. himonia.

158 Priskos fr. 30, Bonnmann 93; Theophanes 6013, s. 167 (burada adlandırılan Kral Zilgbi Türkçe unvan olan Sizabulos/Ziebel/Syr-Yabgu'yla garip bir benzerlik taşımaktadır. Bkz. Bölüm 2. 6 ve 7. 6.); Kollautz/Miyakawa 1, s. 153; Avenarius, *Awaren*, s. 46.

159 Sinor, *Introduction*, s. 267; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 101; Kollautz/Miyakawa 1, s. 151; Haussig, "Exkurs", s. 364; Avenarius, *Awaren*, s. 46. Sabirlere ve aynı zamanda Avarlara ilişkin bir bilgi Victor Tonnensis a. 559, 2, s. 204'te görülür. "Ugni" Hunlar, Ermenilere saldırmıştı.

160 Menandros EL 463; 18, 6, s. 164 veya fr. 43.

161 Marquart, *Streifzüge*, s. 46.

162 Marquart'ın Zalları Theophylaktos Risalesindeki Barseltlerle (Th. S. 7, 8, S. 258) özdeşleştirmesine karşı Haussig, "Excurs" s. 362'de karşı çıkar. O Barseltleri Sey-

Kutrigurlar için Avarlarla karşılaşmak pek ağır neticeler verdi. Szádeczky-Kardoss "her iki halk da ilerleyen Avarlara yenik düştü" demektedir.[163] Fakat aşikârdır ki her iki halk da aynı kaderi paylaşmadı. Utigurlar Menandros'a göre savaşta boyun eğdiler, Kutrigurlara ilişkin bu noktada bir şey söylenmemişir. Bunlar 568 yılında Avar ordusunda daha az saygı gösterilse de münferit bir birlik teşkil ettiler.[164] Kutrigurların 'at hırsızı' Utigurlara karşı Avar yardımını ileri sürdüğün düşünmek mümkündür. Ödül rakibin elenmesiydi. Avarlar şimdi Bayan'ın ordusunda ikincil role sahipti. Her iki halk için de gerçekleşen "sert ceza" Agathias'ın da belirttiği gibi ismini benimsedikleri başka bir halkın toprağında köleliğe düşürülmekti. Bu kitabın sonunda anlatılan onların yıkılışlarının tarihi için suçlu olarak kaldılar.[165] İmparator kasasındaki paralarıysa Bayan 568 senesinden sonra istemişti.[166]

Örnek göstermektedir ki bir bozkır imparatorluğunun "yok edilmesi" muzafferin bütün yeminlerine rağmen mecazi olarak anlaşılmalıdır. Utigurlar Avar süvarilerinin ayrılışından sonra Azak Denizi'ndeki egemenliklerini korudular. 575 yılı civarında Roma elçisi Valentinos Türklere giderken yolda Türklere tabi olarak sonradan Konstantinopolis kuşatmasına katılan Utigur Kralı Anagaios'un maiyetine rastlamıştı.[167] Şimdi Türkler Karadeniz halklarını boyunduruk altına almakla kendi açılarından övünebiliyordu. Türk Şad bir Roma elçilik heyeti önünde "Bugün onlar kölelerimiz olarak bize hizmet etmektedir" diye çalım satıyordu.[168] Fakat birkaç on yıl sonra Karadeniz-Hazar bozkırlarında Kubrat Han'ın Büyük Bulgarya'sında önemli roller icra eden bir unsur olarak Kutrigurlar yeniden meydana çıkmıştır.[169]

Karadeniz Bulgarları, Avarlarla savaşa girdi mi yoksa onların seferine katıldı mı bunu bilmiyoruz. 590 yılından sonra mükerrer olarak

---

hun/Sir Derya'da yerleştirir. Fakat Berzilia Hazar Denizi'nin batı kıyılarındaki Hazarların vatanıydı; bkz. Studies I, 143-47 Barselt ve "Bardores" için Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 300, ayrıca Ptolemaios'un "Saloi"sini göstermektedir.

163 Kutriguroi, s. 518.

164 Menandros EL 457; 12, 5, s. 136 veya fr. 27.

165 Agathias, 5, 25, s. 196.

166 Bkz. Bölüm 3. 2.

167 Menandros EL 204; 19, 1, s. 172 (bkz. s. 178) veya fr. 43. Kral Anagai'nin ismi çarpıcı bir şekilde Juan-Juanların Kağanı A-na-kuei'yi hatırlatmaktadır. Bkz. Bölüm 2. 4.

168 Menandros EL 206; 19, 1, s. 174 veya fr. 43. İki el yazmasında Unigur, bir el yazmasında Utigur geçmektedir. Blockley tıpkı Boor gibi Dindorf ayrımını tercih ederek ilk okumayı Onogur olarak tefsir etti, fakat Utigurlu Anagay'dan söz edilirken 6. yüzyılda siyasi olarak önemsiz olan Onogurların boyunduruk altına alınmasıyla kağan muhtemelen övünmezdi.

169 Bkz. Bölüm 7. 6.

Avar ordusunda zikredilen "Bulgarlar" ya Tuna'dan geliyordu ya da bu ismi ilk kez Avar tebaasıyken benimsemişti.[170]

Menandros, Avarların Antlar üzerine yaptığı saldırıyı kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. İlk başarısızlıklarından sonra onlar en önde gelen temsilcilerini kağana göndermişti. Slav kökenli Mezamir ismini taşıyordu ve muhtemelen kral olan Kelagast'ın kardeşiydi. Anlaşıldığı üzere tutsakların serbest bırakılması hakkında müzakere edileceği yerde hataya düşerek Avarlarla Avar üslubunda konuştu: "Burun şişirdi ve küstah kelimeler sarf etti." Kağan açıkça bu meselede bilgin bir Kutrigurluyla istişare etti. O ise Antlar hakkında kötü konuşacaktı. Kutrigurlu, mağrur elçinin Antlar arasında en güçlüsü olduğunu ve onu öldürmek icap ettiğini tavsiye etti. "Kibirli gevezenin" öldürülmesi diplomatik teamüllere uymasa bile başarı getirmişti. Ant mukavemeti tamamen kırılmıştı.

Avarların Antlara olan ilgisi görünüşe onları yağmalamak ve köle yapmak istikametindeydi; yerleşiklerle nasıl uğraşılıyorsa onlarla da öyleydi. Göçebe rakiplere itaat gösterildi. Fakat Antlar da böylece "yok edilmedi", ve 602'de bir Avar ordusu Bizans'ın tehlikeli hâle gelen müttefiklerinin üzerine yürüdü.[171] Avarlar gerçi Karadeniz-Hazar bozkırlarındaki "yıldırım savaşlarını" birkaç sene içinde başarıyla tamamlamışlardı. Fakat onlar için "Elbe'den Kafkaslar'a" ya da Dneper'e [Özü] kadar uzanan bir hükümdarlıktan bahsetmek yanıltıcı olur.[172] Bu sahada Avarların, Güney ya da Orta Avrupa'da ilgisini yoğunlaştırdığını gösteren herhangi bir nüfuz alanı (Antlara karşı yapılan önleyici saldırı hariç) yoktur. 562 ya da 563'te Avarlar Tuna'daydı. Onların arkada bıraktığı tek tehlike Türk Kağanlığı'ydı.

Bizans ve Türkler

Avarlar Tuna'da bulunurken Konstantinopolis'te Doğu'nun yeni büyük gücünün elçilik heyeti görülmüştü. Yeni gelenler hakkında imparatorun sarayında bir belirsizlik hâkimdi. Theophanes Byzantios şunlar söylemektedir: "Doğuda Tanais'te (Don) önceden Massaget olarak adlandırılan, Perslerin kendi dillerinde Kermichion olarak adını telaffuz ettiği Türkler ikâmet etmektedir. O zaman bunlar hediye ve elçilerini İmparator Justinianus'a gönderdiler ve Avarları kabul etmemesini ondan rica ettiler. (...) Avarlar daha sonradan gelip Pannonya

170 Bkz. Bölüm 6. 12.

171 Bkz. Bölüm 5. 9.

172 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 102'de; Stratos, *Byzantium I*, s. 31'de böyledir.

civarını yurt tutmayı ve barışı dilediğinde Türklerle yapılan anlaşma ve mukavele gereğince o bunu reddetti."[173] Bu rapor Justinianus'un hüküm sürdüğü 562/563 yılına aittir. Aynı yıl bu haberi Theophanes Confessor'da da görürüz.[174] Onun raporuna göre Kral Askel liderliğindeki Hermichionlar bir elçilik heyeti göndermişti. Bu halk "Okyanus yakınlarındaki barbar halkları arasında" yaşamaktadır (τού ἑσωεν κειένου τού των βαραρων ἑδνους πλησίον τού ωκεανού) ifadesini kitabın editörü de Boor, Avar konjonktürü olarak izah etmektedir. Bu, Kermichionlarla özdeş olduğu gözden kaçırılırken Hermichionlarla Avarları özdeşleştirmeye neden olmuştur.[175] Avarlar doğuda kalsaydı muhtemelen onlar Konstantinopolis'te kendilerine uzak bulunan imparatordan adaşlarını boykot etmekten başka bir şey talep ederdi.

Fakat bu, Türk diplomasisinin daimî talebiydi. Türk kağanına giden bir Bizans elçisi sonradan imparatorun Avarlarla dostluk anlaşması yapması sebebiyle az daha canından oluyordu.[176] Elçiliğin muhtemelen Eftalitler üzerine kazanılan zaferden sonra geldiği açıktır. Fakat neden Türk burada tek seferliğine "Kermichionlar" olarak adlandırılmıştır? Muhtemelen bugünkü Moğolistan'dan imparatorun sarayına kağan tarafından gönderilen elçileri tıpkı birkaç yıl sonra bir Soğdlunun yaptığı gibi bir İranlı tercüman takdim etmişti. İranlılar Türklerle birlikte Eftalitlere karşı ittifak kurmuştu ve kısa süre Romalılarla barış içinde yaşamıştı. Muhtemelen tanımadığı ortaklarını hâlihazırda bilinen bir isimle tanıtmıştı. "Kermichion" ismi Türk, Juan-Juan ve Avar isimleri üzerine yapılan araştırmalarda düğüm noktası olarak görülse de yöntemsel açıdan kuşkuludur.[177]

---

173 FHG 4, 270b. Bkz. Kollautz, "Abdelai", s. 94. Theophanes Byzantios için Karayannopoulos/Weiss 2, s. 285; Erken Orta Çağ Türkleri ve dilleri için genel olarak Barthold, *Turcs;* Grousset, *Steppenvölker;* Hambly, *Zentralasien,* s. 61; K.H. Menges, *Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies,* Wiesbaden 1968; Annemarie v. Gabain, *Alttürkische Grammatik,* Leipzig 2. Baskı 1950; Louis Bazin (yay.), *Fundamenta Philologiae Turciae,* 2. cilt, (Aquis Mattiacis 1951-54); Talat Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic,* Bloomington 1968; Louis Ligeti (yay.), *Studia Turcica,* Budapeşte 1971.

174 6055, s. 239.

175 Böyle yorumlayanlar Stein, *Bas-Empire 2,* s. 545; Altheim, *Hunnen I,* s. 26'da kelimenin türetilen veya değiştirilen kısmı "-erm"e dayanır ve sonraki Bulgar kraliyet ailesi Ermi'yle (bkz. Bölüm 7. 6.) ilişkilendirir. Kermichionların Varhunnilerle hatalı özdeşleştirilmesi için bkz. Bölüm 2. 4.

176 Buna ilişkin bkz. Bölüm 2. 3.

177 Buna ilişkin bkz. Bölüm 2. 4.; Kermichion ve Türkler Haussig, *Herkunft,* s. 37 ve Franke, *Chines. Reich 3,* s. 291'de yapıldığı gibi öylece Türklerle özdeşleştirilemez. Bkz. Czeglédy, *East to West,* s. 87.

Bilinmeyen bir başka isim "Rex" Askel'dir. O, genel olarak Justinus Corippus'un imparatora elçi gönderdiğinden söz ettiği Scultor ya da Scaldor'la özdeşleştirilir.[178] Bu devirde Türkler üzerinde muhtemelen iki kağan hükmediyordu. Biri 553'ten 572'ye kadar hükmeden, Mukan Kağan olarak Çin kaynaklarında Sse-kin'di. Diğeri Çinlilerin Sse-tie-mi olarak adlandırdığı, Çin kaynaklarında İstemi, Bizans kaynaklarında (Theophylaktos) Stembischagan olarak geçen kişidir. O da çoğunlukla Menandros'taki Sizabulos'la özdeşleştirilir.[179] Theophylaktos Stembischagan'a Eftalitlerin ve Avarların hezimetini müştereken atfetmiştir. Bu, Orhun Abideleri'nde devletin kurucuları Bumin/T'u-men ve İstemi'nin bütün düşmanlar üzerinde muzaffer olarak adlandırılmalarına uymaktadır.[180] Bumin'in erken ölümünden sonra küçük kardeşi İstemi Juan-Juanların nihai olarak yok edilmelerinde ve Eftalitlere karşı savaşta belirleyici rol oynamıştı. Theophanes'in Scultor'u o da olabilir, fakat İstemi'nin Batı Türk Kağanlığı hâkimiyet sahasında bağımsızlığı temin etmeye çalıştığı ve sonraları Bizans İmparatorluğu'yla diplomatik temaslar kurmaya önem gösterdiği bilinir.[181] Bir ismin bu kadar varyantının olması başlangıçta şaşırtıcıdır. Fakat bir yabancının bir kağanın ismi ve unvanlarıyla yaşayabileceği zorluğu İstemi'nin yeğeni İşbara'nın tahta geçişi anlatan Çin kaynakları anlaşılabilir kılmaktadır. Sui-schu'ya göre[182] o, I-li-kü-lu Şad Mo-ho-şi-po-lo Kağan unvanıyla seçilmişti ve bunun üzerine Şa-po-lüe olarak adlandırılmıştı.

178 *Laud Iustini 3*, s. 390. Kollautz, "Abdelai", s. 95.

179 Tschou-schu 50; Liu Mau-Tsai s. 7; Franke, *Chines. Reich 2*, Thomsen, *Inschriften*, s. 122 ve 145; Menandros EL 192-195; 10, 3, s. 119 veya fr. 20, Blockley s. 262, dipnot 112; Th. S. 7, 7, s. 257, Schreiner s. 186 (Stembischadas olarak okur) veya Haussig, "Ecxurs", s. 282 (Stembischagan olarak okur; keza bir başka eseri "Herkunft", s. 27'de de). "Kağan" veya "Şad" unvanı nakledilir. Sizabulos'un unvan olarak Syr-Yabgu'yla özdeşleştirilmesi için bkz. Haussig, "Exkurs", s. 174; Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 275. İstemi-Sizabulos özdeşleştirmesi için ayrıca bkz. Macartney, "Sources" s. 270; Czegledy, *East to West*, s. 107. Buna karşın Haussig, "Herkunft", s. 29. Arap kaynaklarına göre Eftalitlerin üstesinden gelen Sincibu'ydu (Altheim, *Hunnen 2*, s. 260). Fakat Syr-Yabgu, batıdaki kağanlar için 7. yüzyıldaki Tung Yabgu Kağan'da da görüldüğü gibi daha yaygın olarak kullanılan bir unvandı. (Bkz. bölüm 7. 6.)

180 Thomsen, *Inschriften*, s. 145.

181 İstemi'nin adı olarak Askel-Skultor: Th. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit des Sâsânîden*, Leiden 1879, s. 17; Kollautz, "Abdelai", s. 95; Togan, *Ibn Fadlan*, s. 194 ve 223; Askel unvanının İstemi için kaynaklanabileceği isimlerin Batı Türk kökeni için bkz. Czeglédy, *East to West*, s. 77 dipnot 35. Ibn Fadlan 10. yüzyılda Volga [İdil] Bulgarları arasında Asgil adında bir rütbe sahibine rastlamıştı. Togan, *Ibn Fadlan*, s. 76; bu bir Bulgar boyu ismine uymaktadır, Togan, *Ibn Fadlan*, s. 223 ve Türk kökenine dayanmaktadır. Ondan sonra Czeglédy, *East to West*, s. 77.

182 Liu Mau Tsai, s. 44.

Birkaç yıl içinde Türk Kağanlığı Avrasya bozkırlarında nadir görülen bir güce ulaştı. Siyaseti başlıca doğuya yönelikti. Çin'deki bölgesel devletlerin çekişmesi destekleniyor, Türk orduları Çin'in içlerine doğru ilerliyor ve başlıca ipek olmak üzere imparatora pahalı hediyeler vermeye icbar ediyordu. Türkler ipek ticaretini batıda -Orhun Abideleri'ne göre- çoğunlukla Temir-kapıq (Demir Kapı) olarak adlandırılan ve bugünkü Semerkant ve Belh arasından geçen Pers sınırına kadar kontrol ediyordu.[183] Yeni hükümdar ipek yüzünden Sâsânî İmparatorluğu'yla çatışmaya girmişti.

Menandros, Türk kağanının tasdikiyle Pers sarayında ticaret izni için müracaatta bulunduğunu anlatmaktadır. Kral Keyhüsrev "Türklerin Pers ülkesinde serbestçe gezmesinin kesinlikle nahoş olduğunu" söyleyerek tahrik edici bir cevap vermişti. O elçilerin ipeklerini satın almış ve gözleri önünde yakmıştı. Bununla ekonomik çatışma devlet meselesi hâlini aldı. İstemi Yabgu ikinci bir elçilik göndererek anlaşmayı zorlarken Pers Kralı eski ittifakın bittiğini ilan ediyordu. Türkler gönderdikleri heyetten birinin zehirlendiğini iddia ettiler. Perslerse bu kişinin iklime kurban gittiğini ifade etti.[184] Keyhüsrev açıkça kârlı ipek ticareti üzerindeki kontrolünü kaybetmekten korkmuştu. O zamanlar batıda ipek altın değerindeydi. Bir libre (yaklaşık 330 g.) ipek için Justinianus 15 solidi (yani yaklaşık 65 gram altın) saymıştı.[185] Fakat Bizanslılar o zamanlar ipek kültürünü Sogdiyana'dan ele geçirmişti. İki Hintli rahibin başrolü oynadığı bir yüksek siyasi kaçakçılık operasyonunda Batı ipek ithalatından kurtulamamıştı çünkü Çin ipeği hâlâ şiddetle arzu ediliyordu.[186] Pers kralı bu kozunu kaybetmek istemiyordu. 567 yılında Çin'de muhtemelen Türk iktidarının kırılması öneren bir Pers elçilik heyeti görülmüştü.[187]

183 Thomsen, *Inschriften,* s. 124; Franke, *Chines. Reich 2,* s. 214 ve 245; Liu Mau-Tsai, s. 11, elçilik ve sefer listesiyle s. 402; "Demir Kapı'nın" tasviri için bkz. *Reise nach Westen,* s. 86.

184 Menandros EL 450-52; 10, 1, s. 110 veya fr. 18. Stein, *Studien,* s. 18'de bu anekdota karşı eleştirel yaklaşmaktadır.

185 Kollautz, "Dokument", s. 19. Arapların zamanında bir balya ipek 200 gümüş-dirheme tekabül ediyordu. Altheim, *Hunnen,* s. 18.

186 Prokopius, BG, 4, 17, S. 844-46; Theophanes Byzantios, FHG 4, 270. A. Hennig, "Die Einführung der Seidenraupenzucht ins Byzantinerreich", BZ 33 (1933) 295-312; Stein, *Bas-Empire 2,* s. 769; Hannestad, "Relations", s. 432; Haussig, *Zentralasien,* s. 151. Kaçakçılık hikâyesinin Tarım havzasından Sogdiana'ya yapılan bir kaçakçılığı tasvir ettiği ancak ipeğin Bizans İmparatorluğu'na getirilişi olgusunu yanlışlamadığı kabul edilir.

187 Hannestad, *Relations,* s. 453.

Dünya siyasetinin bu denkleminde Türkler mantıklı bir yolu seçmişti. Onlar Bizans İmparatorluğu'na elçi göndermişti. Bunu müteakiben yaşanan elçilik alışverişi Menandros tarafından güzel anlatılmıştır. Görmüş geçirmiş Soğdluların inisiyatif aldı ve onların prensi Manyak, İstemi Yabgu tarafından Konstantinopolis'e bir heyetin başında gönderildi. 568'in sonunda başkentte görülen elçilik heyeti hediye olarak çok değerli ipekler getirdi ve bir dostluk anlaşması imzalandı. Fakat bunlar kadar önemli olan şey Pers komisyoncularını ipek ticaretinden dışlamaktı. Bu son talep zor başarılabilecek meşakkatli ve tehlikeli bir yolu gerektiriyordu; ancak ittifak törenler eşliğinde edilen yeminlerle mühürlendi.[188]

İmparator yeni müttefikini titiz bir şekilde sorguladı. Büyük hükümdarlıkları o zamanlar dört prens tarafından yönetiliyor, fakat tepede Sizabulos bulunuyordu.[189] Türkler de tabi halklar gibi ödeme yapıyordu. Bizanslılar bilhassa Pannonya'da yerleşen Avarlarla ilgilenmişti.

Justinianus ittifakın güçlendirilmesi için 569 yazının sonunda[190] kendisinin yüksek rütbeli bir askerini Türk Kağanı'na göndermişti. Doğu ordularının ve nihayet muhtemel Pers Savaşları'nın komutanı Zemarchos. Bu, Türklerden sağlam bir askerî destek beklendiğini göstermektedir. Manyak'ın eşliğinde Bizanslı general Türklerin garip bir karşılama hazırladığı Sogdiana'ya varmıştı. Önce ona satın alması için demir teklif edilmiş -T'u-küeler kutsal bir anlam atfettikleri demircilikle büyürlerdi- ve sonra şamanlar ateşle ruhunu pakladılar.[191] Nihayet yakınlarında kağanın sarayının bulunduğu Ektag'a (Altın Dağ) varıldı.[192]

---

188 Menandros EL 451; 10, 1, s. 114 veya fr. 18.

189 Kendisinin İstemi Yabgu'yla özdeşliği hakkında konuşmak lazımdır. Devletin o zamanki hiyerarşisi ve kağanların birbiriyle ilişkileri tam belli değildir. Fakat Haussif, "Herkunft", s. 27'deki gibi dört tane egemenlik alanı kabul etmek hatalı olur. Çin kaynakları başlangıçta Doğu Kağanlığı ve Batı Kağanlığı olmak üzere 582 yılındaki iç savaştan sonra birbirinden bağımsız hâle gelen iki kağanlık olduğu izlenimini vermektedir. Alt kağanların tayini ise en azından başlangıçta kağanların inisiyatifinde gibi görünmektedir. Bazen bir bazen iki tane atanırdı. Bkz. Liu Mau-Tsai, s. 42; Ayrıca bkz. Bölüm 8. 2.

190 Tarihlendirme için Blockley s. 263, dipnot 126. Doblhofer ise Ağustos 568'i vermektedir. Fakat Justinianus'un 4. hükümdarlık yılı ve 2. resmî ilanın sonu 569 yılını göstermektedir. Menandros'un tarihlendirmesi Justinianus'un 7. hükümdarlık yılını, yani elçinin muhtemelen döndüğü 571 yılını veren Efesli Johannes'inkinden (6, 12, S. 344) daha itimat edilir cinstendir.

191 Menandros 10, 3, s. 118 veya fr. 20. Bkz. Bölüm 6. 8.

192 Türk yazıtları ve Çin kaynakları kutsal dağları kağanın mesken olarak kabul ettiğini mükerrer olarak ifade etmiştir. Ektag'ın tespiti münakaşalıdır; Chavannes,

Sizabulos çarpıcı bir şekilde kendi zenginliğini Romalıların gözüne sokmak için fırsatı değerlendirdi. Zemarchos, kağanla birlikte Perslere karşı yapılan bir sefere katılmak zorunda kalırken kendisine bir Kırgız cariye ve yirmi hizmetçi verilmişti. Nihayet kağan, Zemarchos evine dönerken onun yanında Tagma Tarhan adında bir elçi göndermişti.[193] Menandros heyetin Hazar Denizine kadar zahmetli yolculuğunu, sonra Volga'nın [İdil] kuzey kıyıları boyunca giderken Ogurlara rastlamasını ve nihayet düşman Alan ülkesinden Kubanı geçerek Karadeniz'e varmalarını tasvir etmektedir. Zemarchos'un iki yıllık yolculuğu Bizanslıları çok heyecanlandırmıştır. Başkentte Efesli Johannes'in birkaç bilgi verdiği Türk ülkesi hakkındaki fantastik hikâyeler ve dedikodular dilden dile yayıldı.[194] O elçilerin kağan ağlarken onunla karşılaştığını anlatmıştır. Eski bir kehanete göre bu uzak diyarda bir Roma elçilik heyeti dünyanın sonunu ilan etmişti.

"Dünya hiçbir şekilde daha fazla yaşayamayacak." Konstantinopolis'te halk alışılmadık haberlerden sonra ciddi ciddi bu kanıya varmıştı. Kafkaslar'ın ardındaki "yeni dünya" büyük umut ve korkuları tetiklemişti. Fakat hayalperestler de gerçekçiler de yanılmıştı. Türklerle ittifak bir dizi maceralı elçilik gezisine rağmen pek az hissedilir türden etkiye sahip olmuştur. Bittabi imparator uzun bir vakit Türk kozunu oynayacakmış gibi göründü. Doğudaki ortak imparatora Perslere karşı savaş riskini göze almaya cesaretlendirdi[195] ve onu Avarlara yönelik tehlikeli türden küçümseyici bir yaklaşıma sevk etti. Türklerin "Avar karıncalarına" karşı yüksek perdeden sarf ettiği

---

Documents, s. 235'te Aktag'ın esasen Ak/Beyaz Dağ olduğunu söylemiştir. Altın Dağ'ın tespitini ise son zamanlarda Omeljan Pritsak, Spoleto'da (SSCI 35, 1987, Diskussionsbeitrag zu Carile) Türk yazıtlarını ve Çin kaynaklarını karşılaştırarak teyit etmiştir. Ayrıca bkz. P. A. Boodberg, *Selected Works*, Berkeley 1979, s. 75; Miyakawa/Kollautz (bölüm 2. 4. dipnot 57'deki gibi) keza Blockley s. 264 dipnot 127, doğru bir şekilde belirtmiştir ki Zemarchos ve refakatçisi Altay'dan batıya doğru seyahat etmeliydi. Ayrıca bunu takibe Talas'ta Persli elçilere denk gelindi ki bu da Issık Göl bölgesi ihtimali lehinedir. 630 yılında Çinli keşiş Hsüan-Tsang Batı Türk Kağanı'nın sarayını ziyaret etmiş, kağan ile Tanrı Dağları'nın batı tarafındaki bölgede karşılaşmıştı. (Bkz. Grousset, *Reise nach Westen*, s. 74). İklim bakımından elverişli bölgede o zamanlar İstemi Yabgu da oturuyordu ve bir keresinde buradan Perslilere karşı bir sefer planlamıştı. Ayrıca Haussig, "Exkurs", s. 345'te Ektag'ı Tanrı Dağları'nda görmektedir. "Altın Dağ" veya "Ak Dağ", Altaylarda da olsa Cungarya'da da her hâlükârda Orhun Nehri bölgesinde bulunan Doğu Türk Kağanı'nın sarayından çok batıdaydı.

193 Menandros EL 195; 10, 3, s. 118-23 veya fr. 20. Tagma-tarhan için bkz. Bölüm 8. 2. Sonrası için EL 452; 10, 4, s. 124 veya fr. 21.

194 6, 23, s. 344-46; Michael Syrus, 10, 10, s. 315.

195 Bu, Menandros EL 459; 13, 5, s. 146'da teyit edilir.

sözler ve onlara saygısı Theophanes Byzantios'un da belirttiği gibi uzun süre Bayan'la anlaşmaktan alıkoydu.

Avrupa'nın Keşfi

İmparatorluğun kuzey sınırlarında mütemadiyen artan bir hareketlilik vardı. Halklar arasındaki rekabet savaşları Bizans İmparatorluğu'nun diplomasisi tarafından bütün vasıtalarla körükleniyordu. 559 yılında Utigurlar yağmacı Kutrigurlara karşı kışkırtılmıştı ki Utigurların zaferi destekleniyordu. Aynı zamanda Avarlarla her ikisine karşı ittifak kurulmuştu. Avarlara karşı da Türklerle bir pakt kurulmuştu. Herkesin herkese karşı kışkırtıldığı bu savaşa rağmen imparator kendisini güvende hissetmiyordu. Beklenenden daha hızla Avarlar diğerlerine galebe çalmıştı. Kağan bütün Karadeniz-Hazar bozkırlarını kontrolü altına alamamıştı; ancak hedefine ulaşmıştı. İmparatorluk sınırındaki en yakın rakiplerine karşı muzaffer olmuş ve burada daha güçlü bir konumdan müzakereleri sürdürmüştü.

Bütün tecrübelerinden sonra imparator müttefikleri hâlâ düşmanı olarak kabul ediyordu. O, Zabergan saldırısıyla yeniden ortaya çıkabilecek tehlikeli durumu birkaç yıl önceden hesaplamalıydı. Bununla birlikte gücü hâlâ Kutrigur seferindeki kadar olan Avarlara düşmanca davranılıyordu. Bu yüzden Avarlar bütün vasıtalarla bekletiliyordu.[196]

Bir Avar elçilik heyeti şimdi imparatorluk topraklarında iskân için kendilerine vaat edilen toprakları Konstantinopolis'te talep ediyordu. Bunu takip eden çekişme önceki imparatorların muhtelif Got krallarıyla gerçekleştirdiği uzun müzakereleri hatırlatmaktadır. Mesele bunların Roma askeriyesine intibak ettirilmesiydi. İskân ettirilenler fiilî olarak Roma askerî bütçesinden düzenli hediyeler alan imparator birlikleri oluyordu ve vilayetin sakinleri onların iaşesinden sorumluydu. Aynı zamanda onlar imparatorluk yönetimine daha fazla baskı için bir operasyon üssü kazanmış oluyordu. Bu hassas "Edirne sistemi" Romalılar için daima avantajlar taşıyordu. Çatışmalar hızlandırılıyor ve iç ve dış barbarlar arasında bir uçurum yaratılıyordu. Elbette Roma'nın meşru topraklarında barbar hükümdarlığının teşekkül etme riski vardı ki bu, batıda Germen Hükümdarlığı'nda gerçekleşmişti; bu meseleyle mücadele Justinianus siyasetinin temel amacı olmuştu.[197]

196 Takip eden olayları Menandros tasvir etmektedir. Menander El 443; 5, 4, S. 32 veya fr. 9.

197 Barbar federasyonlarının Edirne Savaşı'ndan beri iskânı için bkz. Wolfram, *Goten*, s. 156 ve 339; Pohl, *Gepiden*, s. 286. Yeni bir tartışma Herwig Wolfram/Andreas Schwarz tarafından yayınlanan "Anerkennung und Integration" in den Denkschriften der ÖAW 193'te (1988) belgelendirilmiştir.

İskân için ülkeyi gezip incelemek isteyen Avar elçisi bu yüzden pek az bir iştiyakla karşılandı. General Justinus'un[198] tavsiyesi üzerine imparator "Levant" tavsiyesinde bulundu. II. Pannonya vilayetinin bir zamanlar Heruliler kabilesinin yaşadığı tarafı. II. Pannonya içinde büyük şehir Sirmium'un bulunduğu Save ve Tuna ile Fruşka Gora arasındaki engin toprakları içermiyordu; bu şehirde Gepid kralları ikâmet ediyor, sadece Singidunum/Belgrad'a giden dar bir yolda Bassianae/Petrovci harabelerinin etrafında bir Roma etki dairesi bulunuyordu. 512 yılı civarında İmparator Anastasius Got sınırında 40 yıl boyunca nüfusları birkaç bini geçmemiş ve büyük kısmı Gepidlere iltihak etmiş Heruliler yerleştirmişti.[199] Roma İmparatorluğu'nun müdafaa hattının bulunduğu bu izole öncü bölgede Gepidler ve Lombardlar arasında Herulilerin kaderine terk edildiği bir çatışma alanı bulunuyordu.

Avarlar reddetti; Menandros'un söylediğine göre onlar İskitya'nın dışında yaşamak istemiyordu. Bununla Bizanslı yazarların kullanımına göre Tuna deltasının güneyindeki Küçük İskitya kastedilmiş olmalıdır.[200] Burada Avar ordusu henüz İmparator Maurikios'un devrinde düşman memleketindeyken kışlamıştı.[201] Avarların "Scythia Minor" [Küçük İskitya] için çarpıcı düşkünlüğü stratejik gerekçelerden kaynaklanıyordu. Bütün zaferlere rağmen Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar gözden uzak tutulamazdı ve diğer yandan imparatorluğun merkezi olarak kalmaya çok yakındı. Bu düz bölgede atlar için yeterli otlaklar vardı.

Müzakereler sonuçsuz kalırken general bir Avar elçisini "çevirdi"; "gizlice anlaştığı Kunimon diye biri ona Avarların müzakere ettiği

198 Germanus'un oğlu ve böylece Justinianus'un yeğeninin oğluydu. 558 yılında Lazike'de Avar elçiliğini karşılamıştı ve 566 yılında adaşının tahta çıkmasını müteakiben ortadan kaldırılmıştı. Bkz. Ernst Stein, "Justin", RE 10, 2 (1919) s. 1329.

199 Prokopius, BG 2, 14 ve 2, 15, S. 311; Schmidt, *Ostgermanen*, s. 554; Wolfram, *Goten*, s. 399.

200 Bkz. Menandros EL 455; 12, 1, s. 128 veya fr. 24. İskitya kavramı için Evangelos Chrysos basılmamış bir esere atıf yapmıştır (Zwettl Sempozyumu 1986); bkz. Bhrysos, *Nordgrenze*, s. 27. Doblhofer çevirisi (İskit topraklarını terk etmek istemediler) hatalı bir algıya neen olabilir. Tam da imparatorluk toprakları istenmesine rağmen Tuna'nın kuzeyindeki İskit ülkesi kastedilmekteydi veya Avar ordusu Tuna'yı çoktan geçmişti. Buna ilişkin, Stein, *Bas-Empire 2*, s. 54; Avarlar için "Scythia Minor" yine de Menandros'un tamamen hatalı bir çevirisidir. Menandros EL, 455; 12, 1, s. 128 veya fr. 24. Goubert, *Avares*, 214'te Avarların II. Pannonya'yı reddi üzerine yaptığı yorumda Bizanslılardan daha çok Bizanslı düşünmüştür: "Onlar bu geniş ve karşılıksız toprakları küstahça reddetmiştir."

201 Bkz. Böl. 5. 7

gibi düşünmediğini söyledi. Onların makul sözler zikredip kurnaz bir dostluk perdesiyle Romalılara güya dostça yaklaştığını böylelikle Tuna'yı geçmeye çalıştığını ifade etti; onların maksadı farklıydı. Onlar Tuna'yı geçip bütün güçleriyle savaş başlatmak istiyordu.[202] Avar Kunimon, Gepid Kralı Kunimund'un ismini taşıyordu. Menandros'un durumu yanlış anlaması ve ve hakikatte Gepid Kralı'nın bir elçisi tarafından yeni tehlike önünde uyarılmış olması ihtimali dışlanacak türden değildir. Bizanslıların barbar elçileri satın alma girişimleri Attila tarafından kellesi alınmaktan son anda kurtulan Priskos'la ilk elden teyit edilmektedir.[203] İki taraflı oynayan Avar ajanı Avar ordusuna sızmış bir Germen olabilirdi ve Tuna'daki vaziyet hakkındaki bilgileri dolayısıyla elçiliğe dâhil edilmiş olabilirdi. O, muhtemelen Bayan'ın *Logades*leri arasında sayılamaz.[204]

General Justinus biraz daha oyalandı, elçileri tekrardan Konstantinopolis'e gönderdi ve imparatora onları orada mümkün mertebe tutması için gizlice tavsiyede bulundu. Esasen onlar talepleri karşılanmadığı hâlde her fırsatta durduruldular. Onlar da silah ve kıyafet satın almak için vakti kullandılar. Bunun üzerine Justinianus topu yeniden General Justin'in sahasına attı ve elçilik heyetinin silahlarını dönüş yolunda ellerinden almasını emretti. Böylelikle Romalılar kartlarını oynadılar: "Uzun zamandır gergin ilerleyen ilişkiler açıktan düşmanlığa dönüşmüştü."[205] Bu arada Justin, Majordomus Bonus'u müdafaanın teşkilatlandırılmasıyla görevlendirdi.[206] Bu noktada olanlar karanlıkta kalmaktadır çünkü Menandros fragmanı bu noktada kesilmektedir. Zaman zaman sözde *Monemvasia* Kroniği (900 yılı civarı) imparatorun nihayet Avarlarla uzlaştığı intibasını bizlere sunmaktadır. Justinianus'un Avarlara Mezya'daki Durorostorum/Silistre'de yerleşme izni verdiği bile ifade edilmektedir.[207] Yine de kroniğin Avarlar ile Slavları karıştırma hatasına düşmüş olması daha yakın bir ihtimaldir. Çünkü

202 Menandros EL 444; 5, 4, s. 52 veya fr. 9.

203 Priskos fr. 8, Bornmann, s. 26.

204 Bkz. Bölüm 6. 5.

205 Menandros EL 444; 5, 4, s. 52 veya fr. 9.

206 Bonus'un unvanı için Stein, "Studien", dipnot 12. Bkz. Martin Kartmann, "Bonus", RE 3 (1897), s. 714. Tek başına bu ifade tıpkı Rubin tarafından "Justinian I", s. 371'de belirtildiği Justinus'un bu devirde Lazike'nin komutasında bulunduğunu ve 558 yılında oradaki Avar elçiliğini karşıladığını ihtimal dışı bırakmaktadır.

207 Lemerle, *Chronique*, s. 9; Dujçev, s. 9; Dujçev, *Cronaca*, s. 4. Buna ilişkin SzK 65; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 101 dipnot 2'de doğru bir şekilde Prokopius, s. 126'ya göre bu bölgede Slavların oturduğunu söylemiştir. Dorystolon/Durostorum için Velkov, *Thrace*, s. 100.

II. Justinianus 565 yılında yönetimi devraldığında Avarlar hâlâ Tuna'nın diğer tarafındaydı.[208]

Savaşın meydana gelmesi lazım olsa bile Avarlar şaşırtıcı şekilde isteksiz davranmıştı. İhtiyar Belisarius ve kendisinin "son seferberlik ilanı" bu kez behemehal harekete geçmemişti. Buna karşın Avar ordusu kendisinden başka bir yerde söz ettirmişti. Karpatlar'ın kuzeyinden bozkır halklarının eski saldırı hattı boyunca Frank İmparatorluğu üzerine sefer gerçekleştirmişlerdi. I. Chlothars'ın ölümünden (5 Aralık 561) sonra kendi oğlu Sigibert "in Thuringia iuxta Albim fluvium"da [Albim Nehri bitişiğindeki Türingiya'da] Kağan'ın birliklerini mağlup etmişti.[209] Bu tarih 558-565 yılları kronolojisi için tek ipucudur. Anlaşıldığı üzere Tuna'daki güç yarışı 561-562, Frank seferiyse 562'yle tarihlenir. Başka türlü bir silsileyi takip etmek için elde hiçbir gerekçe yoktur. Franklara saldırıyı coğrafi olarak Karpat Dağları'nın kuzeyindeki Ant Hükümdarlığı'nın yağmasına eklemek kolaydı. Ayrıca Avarların bu dönüşünü izah etmek imkânsız hâle gelirdi. Çünkü Franklar o devirde Bizans İmparatorluğu'nun en amansız düşmanlarından biriydi. Onlar Bizans'ın yukarı İtalya'daki konumunu tahkim etmesini tehdit ediyordu ve Frank Kralı Amingus daha yeni Narses'in birlikleriyle Etsch'de kanlı bir meydan muharebesi yapmıştı.[210] Avarlar, Tuna bölgesindeki "Soğuk Savaş'tan" sonra imparatorun Frankları arkadan vurma düşüncesine daha fazla tevessül etmesine neden oldu. Bu seçenek için Ermenistan Magister Militum'u Justinus muhtemelen ilk defa Perslerle yapılan barış anlaşmasından sonra Lazike'den çağrılmıştı.[211] 563 yılı için Victor Tonnensis,[212] Justinianus'un "büyük hediyelerle" karşıladığı "ilk" Avar elçilik heyetini tespit etmektedir. Bu, Menandros'un rapor ettiği olaylarla pek uyuşmaz ancak birden fazla heyetin gelişi söz konusu olabilir. Victor'un tarihlendirmesi umumiyetle bir iki yıl geriden takip etse de verdiği bu malumat 563 yılında Tuna'da çıkan karışıklıklarla ilişkilendirilebilir. Frank seferinin senesi bu yüzden 562 olarak tespit edilebilir.

208 Bkz. Bölüm 2. 8.

209 Tourslu Gregorius, 4, 23, s. 155. Bu çarpışmanın önemi ve sonuçları için Fritze, "Bedeutung", s. 524.

210 Menandros EL 171; 3, 1, s. 44 veya fr. 8; Schmidt, "Ostgermanen", s. 586 (561/562'yle tarihlendirir). Eğer Narses'in bu besileyle Amingus'a gönderdiği Comes patrimonii Bonus, Justinus'un Bonus'uyla özdeş olsaydı o zaman Tuna'daki karışıklıkların 563 veya tam olarak 564'te başladığına ilişkin daha net bir işaret söz konusu olurdu. Ancak bkz. L. M. Hartmann, "Bonus" RE 3 (1987), s. 714; Jones, *Empire I*, s. 426; Blockley, s. 252 dipnot 10.

211 Stein, "Justinius" RE 10, 2 (1919), s. 1329.

212 Tonnensis, s. 105.

Avarların Elbe'ye adım atmasının arkasında 558 anlaşmasının mı yoksa elçilik meselesinden sonra meydana gelen bir anlaşmanın mı olduğu[213] hususunda Bizans diplomasisinin şüpheye düştüğü açıktır.[214] Fakat bu her şeyi izah edemiyor. Çünkü birkaç yıl sonra kağan yine tam anlaşılamayan bir sebeple Frank İmparatorluğu'nun kuzeydoğusunda kalan yerlere saldırı düzenlemişti. Bu, yeni İmparator Justinianus'un Targitios'a kaba sözlerle vergi ödemeyi reddettiğini söylediği yıldı.[215] 566 yılındaki bu seferle Frank muharip kuvvetleri ağır bir mağlubiyet almıştı.[216] Kroniğin belirttiği gibi Avarlar sihirli bir güçle birlik hâlinde durmuştu ve Frank mukavemetini her türlü fanteziyle işlemez hâle getirmişti. Bu vesileyle kralın kendisi Avarlara esir düşmüştü. Fakat bu kötü vaziyetten hızlıca kurtulmuştu: "Savaşta yiğitliğiyle değil, hediye vererek üstün gelmişti."[217] Böylece Franklar, Romalılardan yalnızca muzaffer rakibi "hediyelerle" yatıştırmayı değil aynı zamanda bu tatsız meseleyi usturuplu kelimelerle örtbas etmeyi de öğrenmişti.

Yeni ve şaşırtıcı bir manevrayla kağan, Frank kralıyla ittifak kurmuş ve kendisinin savaşta yıpranmış ordusunun beslenmesine rağmen üç gün içinde çekileceğine söz vermişti. Anlaşma şaşırtıcıydı. Neden Frankların topraklarına yapılan büyük seferde elde edilen zaferden sonra "un, baklagil, koyun ve sığırlar" ile karın doyurulduktan sonra geri çekilmişti? Birçok araştırmacı, bu işte kısa süre önce II. Justinianus Avar elçilik heyetini terslese de Bizanslı diplomatların olduğunu düşünmektedir.[218] Başkaları Siegert'in bu anlaşmada Avarlara, Germenik doğuyu bıraktığını ve Slavların Elbe'de ve Oder'de yerleşmeye başlamasını kabul ettiğini ileri sürmektedir ki Fritze haklı bir şekilde reddetmektedir.[219] Bayan'ın anlaşmayla Gepidlere Sigibert'in desteğini kazandığı görüşü çok zayıftır.[220]

Bayan neden iki kez üst üste imparatorluğun Balkanlar'daki zengin vilayetlerinin iaşe zorluklarından başka bir şey yaratmayacak bölge-

213 Meseleden sonra bir anlaşmanın olduğuna dair önemli bir işaret, Avar elçiliğinin 565'in sonunda Justinianus'un önünde kendisinin seleflerinin ödemelerine atıf yapmasıdır. Bkz. Bölüm 2. 8.

214 Fritze, "Bedeutung", s. 527

215 Bkz. Bölüm 2. 8.

216 Tourslu Gregorius, s. 161.

217 "Quos non potuit superare virtute proelii, superavit arte donandi." Tourslu Gregorius, s. 61.

218 Fritze, "Bedeutung", s. 530. Justinianus'a giden elçilik için sonraki kısma bakınız.

219 Fritze, "Bedeutung", s. 522 (literatürle birlikte).

220 Kollauyz/Miyakawa I, s. 166'da böyle olduğu vurgulanmıştır. Alboin'in aracılığı ve yokluğu tamamen varsayımdır. 565 tarihlendirmesi Justinianus'un reddine uymamaktadır. Alboin'in elçiliği ilk defa 566/567 yılında Gepidlere saldırı için kağanı ikna etmeye gitmiştir. Bunu Menandros 454, s. 128 veya fr. 24'te görmekteyiz.

lerine sefer düzenledi? İmparator siyasetinin şeffaf ilgileri tarihçilere Avar Kağanı'nın motivasyonu hakkında yeterli düzeyde hiçbir izah sunmamaktadır. Avarların imparatorluğa saldırmak için hâlâ zayıf olduğu varsayımı bile Balkanlar'a gündelik barbar akınları göz önüne getirildiği hâlde riskli Elbe girişimini izah edememektedir. "Narses'in ve Belisarius'ın gölgesi Avar kamplarında kaygı ve korku yaydı" varsayımının ise savunulacak bir tarafı yoktur.[221]

Bu yıl görülen Avar teşebbüsünü kızgınlık eseri ya da Bizans yanlısı bir siyasetin[222] sonucu olarak izah eden kimi araştırmacılar, Avarların kendine has bir stratejisinin olmadığını ima eder. Fakat barbar halklar emperyal siyasetin piyonları değildi. Ersnt Stein "Avar diplomasisinin Roma diplomasine denk bir şekilde ve halkın kültür seviyesine uymayacak kadar cömert ve makul olduğunu" belirtmiştir.[223] Avar siyaseti bittabi muarızlarının şahitlerinden de çıkarılabileceği üzere idrak etmesi zor bir siyasetti. Dahası tarihçi bugün göçebe hükümdarlarının stratejilerinden daha çok emperyal devlet mantığında gerekçeleri aramaktadır.

Bu zorluklar barbar siyasetinin izah edilemeyeceği sonucuna götürmemelidir. Sorular sormak suretiyle tamamen hipotez olarak kalsa da meselenin bağlamı ortaya konabilir. Bu tip bir izah teşebbüsü pür siyasi menfaat şeklindeki tasavvura yönlendirilmemelidir. Çünkü Bayan Kağan'ın iki Frank seferi siyasi menfaatle gerekçelendirilemez. Aynı şekilde yararlı olan fikirler inançsal açıdan önemli bir yere sahip olan meşruiyet, itibar ve himayeydi. Bu kavramlar barbar toplumlar ve hükümdarlarının başarısı için hayatî bir öneme sahipti. Kağanın yönetme kabiliyeti sunulan iktidar siyasetindeki meşruiyet biçimlerini gerçek hayatla temasa getirmek ve diğer yandan gerçekliği geleneksel hissiyatla yorumlayabilmekten geçiyordu. Eski Türk yazıtları ve Theophylaktos risalesinde mevcut olan Türk Kağanı'nın zafer mesajı ritüellerin damgasını vurduğu bozkır liderlerinin kendini ifade etme geleneğini göstermektedir.[224] En temel unsur yönlere göre düzenlenmiş tabi halkların zikredilmesinde yatıyordu. Bu tip bir bozkır imparatorluğunun kurulmasında bütün cihetlerdeki komşuların fethedilmesi mefhumu yatıyordu.

---

221 Goubert, *Avares,* s. 214'te böyledir. Avar ordusunun zayıflığını Fritze, "Bedeutung", s. 526'da öne sürmektedir.

222 Avernarius, *Awareni* s. 59. Benzer şekilde Kollautz, "Schichtung", s. 133; Rusu, "Population", s. 21.

223 Stein, "Studien", s. 10. Ancak bu diplomasi basit bir kültür modelinin ulaşamayacağı türden bir kültürün ifadesiydi.

224 Bkz. Bölüm 2. 3.

Bunun için tabi kılınan halklar üzerinde esaslı bir kontrol tesis edilmesi zaruri değildi. Türkler gibi onlardan on yıl sonra Pannonya Avarları da onları kendi tebaası olarak görüyorlardı ve bu meseleyi Bizans'la ilişkilerinin düğüm noktası olarak kabul ediyorlardı.[225] Bayan, uzak Karpat hazvasından Azak Denizi'ndeki Kutrigurlar ve Utigurlardan yıllık vergi talep ediyordu "çünkü Bayan bu halklara şüphesiz hükmediyordu".[226] Kağanın ulaşabildiği bütün rakip halklar üzerindeki zaferi bu yüzden belirli bir hiyerarşi ritüeli yaratmakta ve kendi hâkimiyetini meşru kılmaktaydı. İlk Avar elçilik heyetinin Justinianus önünde bütün düşmanları yenmekle övünmeleri söz konusu olamazdı. Sonradan Avar kağanı elçi Theodoros'un önünde kendisinin bütün halkların hükümdarı olduğunu ileri sürmüştü.[227] Bu daha güçlü bir şekilde Türk Şad tarafından vurgulanır: "En doğudan en batıya kadar bütün dünya bana aittir."[228]

Haddizatında Bayan birkaç yıl içinde bütün rakiplerini savaş meydanlarında mağlup etmişti. Frank meselesinde açıktır ki Frank İmparatorluğu'na fetih için sefer yapılmamıştı. 562 hezimetinin altında kalmamak hayati bir öneme sahipti; meratib ritüelleri düzenlenmeliydi çünkü kağan kendi savaşçılarının önünde "Dünya" Hâkimi olarak meşruiyet kazanmak istiyordu. Lombardlarla 566/567 yılında yapılan anlaşmadaki Lombardların Avarlara sığırlarının onda birini bırakması şeklindeki garip koşul benzer anlama sahipti.[229]

Avar siyasetinin ilk on yıldaki başlıca amacı *Barbaricum*'da hegemonya sahibi olmak ve bununla Kağanın konumunu büyüyen ve birçok etnik unsurdan oluşan savaşçı birliğinde güçlendirmekti. İmparatorluğa büyük bir saldırı yapmak bu stratejiyi tehlikeye atabilirdi. 558/559 yılında Zabergan'ın ordusunun yaptığı gibi tecrübeler ışığında yağmacı barbar birlikleri imparator topraklarını sık sık katediyordu.[230] Erken bir başarısızlık Bayan'ın konumunu tamamen kaybetmesine neden olabilirdi. Bu yüzden o başlarda büyük talepler ve küçük müsademelerle yetindi. Bu basiretli stratejisiyle kağan müteakip yıllardaki büyük iktidar siyaseti için temel oluşturdu.

---

225 Menandros EL 205; 19, 1, s. 174 veya fr. 43.

226 Menandros EL 442; 5, 1, s. 48veya fr. 4; Th. S. 6, 11, S. 243

227 Menandros EL 442; 5, 1, s. 48 veya fr. 4; Th. S. 6, 11, S. 243.

228 Menandros EL 206, 13; 19, 1, s. 174 veya fr. 43; Blockley Menandros'taki "ὑποκέκλιται" ifadesini "is open to me" olarak çevirmektedir. Doblhofer s. 86'da "Yer küre bana aittir." ifadesi vardır. En azından her ikisi de kağanın önünde kimsenin duramayacağı anlamına gelmektedir.

229 Menandros EL 456; 12, 2, s. 130 veya fr. 25.

230 Agathias 5, 11, s. 176.

Kader Yılları

565 yılı Kasım ayının 14'ünün gecesi, 78 yaşındaki Justinianus vefat etti; yerine yeğeni ve halefi II. Justinus yönetime geçti. O, en başından itibaren başka türlü bir dış politika izleyeceğini belli etti. Kendisini selefinden ayırmak için "pacificus" unvanını benimsedi. Bu, onun komşularıyla sulh içinde yaşamayı arzuladığını kesinlikle göstermiyordu. Tam aksine devletine Eski Roma'nın faziletlerini geri kazandırmak, Pax Romana'yı bütün vasıtalarla savunmak istiyordu.[231] Justinianus'un sık sık eleştirilen müşkülpesent yatıştırma politikasından vazgeçilmeliydi. Bu adım için sıkıntılı finansal durumu[232] -savaş çoğu zaman satın alınmış bir barıştan daha ucuza mâl oluyordu– değil imparatorluğun yıpranmış itibarını düzeltmek hayatiyet arz ediyordu. Bu bağlamda Haçlı Seferleri zamanının Suriyeli kronik yazarı Michael Syrus'un *Justinus*'u "son Frank", yani "İmparator tahtına oturan son Romalı" olarak tanımlaması yerindedir.[233]

Yeni imparator kendisinin tahta çıkışını tamamen Eski Roma tarzında Latince bir methüsenayla kutladı. Corippus'un şiirinin ilk dizesi günümüze kadar ulaşmıştır. Justinus'u Avarların efendisi olarak kutlama geleneği orada başlamıştır, "ki bu yılan biçimli saçlarıyla, kaba ve korkunç görünen savaşçı halk senin hükümdarlığına tabi ve hizmetine amade oldu, onlar pek mütevazı ve çözülmüş saçlarıyla kabul salonunda sulh talep etmektedir."[234] Bayan'ın imparator önünde diz çöken elçileri bittabi sadece oradaki törene uyuyordu. Bu yüzden şairin elçilerin gelişini tasviri yararlıdır. Corippus'un uygunsuzca tasvir ettiği emperyal debdebe imparatorluğun *Olimpus*'una taleplerini iletmekten çekinmeyen barbarların öz algılamasının tıpatıp aynısıydı.[235] Elçilik heyetinin lideri az tanınan Avar yüksek rütbelilerinden olan Targitios'tu (Corippus onu Targites olarak adlandırır)[236].

---

231 Buna ilişkin Evangelos Chrysos'un 1986 yılında Viyana'da basılmamış bir bildirisi vardır. Aynı kişinin "Das Reich und seine Nachbarn vom 4.-9. Jahrhundert" isimli bir çalışması ileride yayınlanacaktır.

232 Thiess, "Kaiser", s. 45'te 565 yılından itibaren genel kur değişimlerini çarpıcı bir şekilde tasvir eder. Buna ilişkin ayrıca Stache, "Kommentar", s. 431; Stein, *Studien,* s. 4; Jones, *Empire I,* s. 306 ve ileride Chrysos, "Concepts" ve keza Claude, "Begründung"

233 Michael Syrus 10, 11, s. 316.

234 *Laud. Iustini Praefatio,* si 5, Cameron, s. 33.

235 *Laud. Iustini 3,* s. 321, Cameron, s. 67.

236 Edisyon daha ziyade Tegazis varyantını tercih eder. Stache, "Kommentar", s. 442 bunu haklı olarak gelenekte aktarıldığı biçimiyle Targites olarak okumayı tercih eder. Bunun için Bölüm 6. 5.

Hâkimiyetinin yedinci gününde muhtemelen hâlihazırda Konstantinopolis'te bulunan Avar elçilik heyeti imparatorun huzuruna kabul edilmişti.[237] Justinus barbarları etkilemek için salonun tefrişatıyla ilgili gerekli her şeyin yapılmasını emretti. Büyük salonda kanatlı zafer tanrıçaları tarafından çevrelenen görkemli ve masraflı tahtına başında zaferi simgeleyen altın defne tacıyla oturdu. Üzerine altın kaplamalı pelerin ve altın kuşak geçirdiği parlak beyaz ve mora çalan bir kıyafet ve keza Part derisinden yapılmış altın kaplamalı çizme giymişti. Bütün salon savurgan bir şekilde altın, değerli taşlar ve pahalı kilimlerle bezenmişti. İmparatorun etrafında dizilmiş koltuklarda Senatonun mensupları oturuyor, girişte korumalar pahalı üniformalar içinde bekliyordu. Masraflı emperyal temsil barbarları etkileyebilmişti. "Onlar, Roma sarayının ikinci bir cennet olduğuna inandılar." Methiyecilerin bütün kendini beğenmişliklerine rağmen bu ifadeler abartı değildir. Nesiller boyu barbar savaşçıları yaşamlarını Yeni Roma'daki ihtişamın bir yansımasını kendilerinde bulabilmek için hayatlarını ortaya koymuşlardı. "Imitatio imperii" [imparatorluğun taklidi] barbar hükümdarlığının temeliydi. Onlar *Imperium* ve barbarları çelişki içinde olsa da birbirinden kopmayacak şekilde bağlamışlardı.[238]

Avar elçileri saray törenine uygun olarak imparatorun önünde üç kere eğildikten sonra kağanın mesajını ilettiler.[239] Corippius elçilerin sözlerini cımbızlayarak muhtemelen kendi coğrafi tasavvurunu aktarmış ve kuzeyden gelen elçilerin başlı kardan borandan bahsettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Pers İmparatorluğu'nun Avarlardan barışı satın aldığı ifadesi bile Avar tarihi araştırmacısının dileyeceğinden daha az detaylıdır. İddia edildiği gibi Avar ordusunun Fırat Nehri'ni geçmiş olması pek az muhtemeldir.[240] Bu yüzden Targitios'un verdiği

237 Barbarların "dünyanın gözbebeği" olan imparator tarafından kabul edilmesi için son zamanlarda yapılan bir çalışma için bkz. Herbert Hunder, "Der Kaiserpalast zu Konstantinopel. Seine Funktion in der byzantinischen Aussenpolitik" *JÖB* 36 (1986), s 1-11. Tam da II. Justinus idaresinde altın ve değerli taşlarla mücehhez, sekiz köşeli kümbetli taht salonu Chrysotriklinios'un inşası başlamıştı. Yabancı elçiliklerin karşılandığı yer umumiyetle Magnaura Sarayı'ydı. Bunun tahta kaldırma tertibatı gibi teknik malzemeleri 10. yüzyılda Cremonalı Liutprand tarafından etkileyici bir şekilde tasvir edilmektedir.

238 Bkz. Bölüm 6. 10.

239 Diz çökme için bkz. Stache, "Kommentar", s. 444.

240 Gerçekçlikten uzak bir şekilde Kollautz/Miyakawa I, s. 158'de (bundan sonra Stache, "Kommentar", s. 447'de) bunlar Victor Tonnensis, s. 559, s. 204'teki "Ugniler"-le özdeşleştirilir. Fakat "Ugniler", Pers ülkesine değil Ermenistan'a saldırmıştı. Bu bilgi onlardan ayrı olarak daha çok Sabirler hakkındaydı (bkz. Bölüm 2. 4. ve 2. 5.). Avar göçüne ilişkin donan nehir bir şemadır. Bkz. Franz Hornstein &

bilgi güncel bilgi olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla Bayan'ın ordusu Tuna'da kamp kurmuştu. Alışılageldiği üzere elçi bir dizi halkın ve krallığın itaate alınmasıyla övündü. O, Bayan'ın Justinianus devrinde aldığı yıllık vergiyi talep etti. Böylece 558 anlaşması 563'teki karışıklıklardan sonrasına da teşmil edilmişti.

Fakat Justinus Avarları reddetti. O, Justinianus'un "hediyelerinin" onun tasarrufu olduğunu, Avarların bunun üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceğini ifade etti. Türk kağanı Scaldor/Askel/İstemi'yle iyi ilişkilerini hatırlatıp apaçık bir tehdit yöneltti; Avarların doğudaki anavatanlarını bırakıp kaçışını anıştırdı ve Romalıların, Avar saldırılarına karşı kendisini nasıl müdafaa edeceğini bildiğini söyledi.

Hem Avarların talebini hem de Justinus'un reddini Menandros raporu onaylamaktadır.[241] O, her iki tarafın konuşmasını da başka türlü aktarmaktadır. Targitios bu anlatımda çok daha uyumlu gösterilmektedir.[242] Yine de Avarlar -Menandros'a göre- eskisinden daha fazla vergi talep etmiştir. Menandros'a göre altın zincirler, yataklar ve başka lüks eşyalar istenmiştir. Justinus, Avarların Romalılara saldırarak kendi hayatlarını harcamaması için onlara verilecek en iyi hediyenin korku olduğunu söylemiştir.

Justinianus'un Avarlara karşı en düşmanca tutumla tasvir edildiği anlatı Efesli Johannes'indir.[243] Burada Justinianus'un Avar elçilik heyetine ölü köpekler diye küfrettiği ve onları saçlarını kesmekle tehdit ettiği anlatılır. Sonra o, üç yüz güçlü adamı altı ay boyunca Kadıköy'de hapsettirmiş ve onları bir daha huzuruna getirmemelerini emretmiştir. Sonunda barbarların saldırı arzusunu Marmara Denizi'nde sıla izninin verilmesi yatıştırmıştır. 565 yılında gelen elçilik heyetinin çeşitli yazarların eserinde yer bulması ve öğrendiklerinin değişik şekillerde süslenmesi Justinus'un davranışının Bizanslıları etkilediğini göstermektedir. O, tarihin akışının nasıl cereyan ettiği bilinmesine rağmen Romalı izzetinefsini okşayan bir güç siyasetini vücuda getiriyordu. Her hâlükârda Justinus'un tavrı başta istenen başarıyı getirmiştir. Tehlike saldırısı askıda kalmış, Menandros'un da tasvir ettiği gibi Bayan rotasını Franklara çevirmiştir.[244]

Istros Amaxeuomenos, "Zur Geschichte eines literarischen Topos", *Gymnasium* 64 (1967) s. 154, Stache, "Kommentar", s. 449'a eklenebilir.

241 EL 444-46; 8, s. 92 veya fr. 14.

242 Cameron, s. 191 dipnot 267'de bunu Corippus'un imparatorun yumuşak kalpliliğini Avar elçisinin küstahlığıyla vurgulamak istemesine atfetmektedir.

243 6, 24, S. 247.

244 Menandros EL 446; 8, s. 96 veya fr. 14. Bkz. Bölüm 2. 7

Kağanın Roma ordusundan korktuğu için Roma topraklarına saldırmaktan imtina etmesi pek olası görünmemektedir. Muhtemelen bunda Türk tehdidi belirli bir rol oynamıştır. Keza orduların iaşe ve ibatesi de ayrı bir zorluk çıkarmış olmalıdır. 566 kışı olağandışı şekilde sert geçmişti. Avenchesli Marius kendi vatanının beş ay kar altında kaldığını söylemektedir.[245] Franklar bu yıl mağlubiyetlerinden sonra Avarlara iaşe sağlayacaktı. Takip eden yılda Lombardlar ittifak için sığırlarının bir kısmını temlik etmişti. Bu, o an için Bizans'ta bulunabilecek altın zincirlerden ve yataklardan daha önemliydi. İmparatorluğa saldırı üssü evvela garanti altına alınmalıydı.

Batıya dönüş Avarları da hemen içine çeken Lombardlar ve Gepidler arasındaki yükselen çatışma ortamıyla kesinlikle ilişkiliydi. Gepidler, Attila İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra aslan payını almıştı. Onların hükümdarlığı Karpat havzasının doğu yarısını ve Erdel'i kapsıyordu; kralları Kunimund, Roma ve Lombard sınırlarından pek uzakta olmayan Sirmium'da oturuyordu. Lombardlar 508 yılında Heruli Hükümdarlığı'na Güney Moravya ili ve Aşağı Avusturya'da ele geçirdi ve zamanla güneydoğuya doğru ilerledi. Onların güç merkezleri Pannonya'da yatıyordu ve buradan Sirmium'a kadar olan bölgeyi kontrolleri altında tutuyorlardı. Romalılar tarafından körüklenen iktidar savaşı her iki halk arasında 565 yılında tekrar alevlendi. Başlarda darbeler alan Gepidler Sirmium sözüyle Bizans desteğini sağlama almışsa da onlar 566 zaferinden sonra sözlerini tutmamıştı.[246]

Lombard Kralı Alboin bu yaptıklarının Gepidlerin yanına kâr kalmamasını istedi. Bir zamanlar Gepidler ona karşı Kutrigurları topraklarına çağırmıştı. Şimdi de O, Bayan'a bir elçilik heyeti gönderdi. Bunlar kağanı ittifaka ikna etmeliydi. Onlar Gepidleri Romalıların desteklediğini söyledi. Gepid İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması Avarlardan nefret eden Justinus'u da etkilerdi. Gepidia'nın işgalinden sonra Avarlar ve Lombardlar müştereken (küçük) İskitya'ya ve Trakya'ya yürüyebilir ve hatta Konstantinopolis'i ele geçirebilirdi. "Lombard elçilik heyeti Romalılara karşı bir savaşın tam da Avarların menfaatine uygun düştüğünü, çünkü diğer türlü Romalıların gelip

245 Chronica, a. 566, MGH AA 11 (1894) 238. Ayrıca bkz. Arno Borst, "Alpine Mentalität und europäischer Horizont", Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung 92 (1974), s. 10.

246 Th. s. 6, 10, s. 239; PD 1, 27, S. 80; Frank E. Wozniak, "Byzantine Diplomacy and the Lombard Gepidic Wars", Balkan Studies 20 (1979) 139-58; Lakatos, *Quellenbuch,* s. 83; Schmidt, *Ostgermanen*, s. 540; Stein, *Studien*, s. 8; Bona, "Anbruch", s. 97; Pohl, *Gepiden,* s. 299.

nerede bulurlarsa bütün imkânlarıyla Avarlara boyun eğdirebileceğini söylemişti."[247]

"Gerçi Bayan Lombard heyetini karşılamış ancak onlarla ittifakın kendisi için daha iyi koşullar yaratacağı düşüncesini hafife almıştı. Bu yüzden o hiçbir ittifak akdetmeyeceğini, başka zaman bunu yapabileceğini ancak yapmak istemediğini söylemişti. Kısacası müttefik olmamak için düşünülebilecek bütün bahaneleri kullanmıştı; ancak bir şartla Lombardlara yardım edeceğini söyledi. Buna göre Lombardlar bütün sığırlarının onda birini verecekti. Muzaffer olmaları hâlinde ganimetin yarısı ve Gepid ülkesinin tamamını Kağan alacaktı.[248] Kağan pazarlık marifetiyle galebe çalmıştı. Alboin, kan davalıları Gepidlere karşı sefer başlatmak için daha yüksek bir ücret ödemeye dünden razıydı.

Kunimun şimdi kendini çıkmaz sokakta bulmuştu. Fakat bir kere daha o, Roma'ya Sirmium'u teslim etmeyi söz verdi. Bu arada bir başka Lombard heyeti imparatora ittifak teklifi götürdü. İmparator ise olayların doğal akışına karışmayarak Gepid elçilik heyetini muğlak vaatlerle uğurladı. Böylece Gepidler 567 yılında Avar ve Lombardların saldırısına uğradı. Kunimun evvela Lombardların üzerine yürümeye karar verdi; girdiği meydan muharebesi onun felaketi oldu. İddiaya göre krallığını ve hayatını Alboin'in elinde kaybederken Gepid ordusu bozguna uğratıldı. Alboin büyük bir yağmaya girişti, Kunimund'un kızı Rosamunde'yi kendisiyle evliliğe icbar etti. "Gepid soyu (genus) asla tek bir kralın soyundan gelmemektedir, onlar daha ziyade Lombardlara tabi olanlardan ya da kendi memleketlerinde (patria) katı bir hükümdarlık tesis eden Hun idaresinden sağ kurtulanlardan gelmektedir."[249] Avarlar ise büyük bir savaş olmadan Tisa'daki Gepid ülkesini işgal etmişti. Bonus komutası altındaki bir Roma ordusu Sirmium'u ve bir dizi tanınmış Gepid kaçağını ele geçirdi.[250]

Karpat havzasının diğer bir yarısı da savaşmadan Avarların eline geçti. 2 Nisan 568'de Paskalya'nın ikinci gününde Alboins liderliğinde İtalya'ya yönelen bir göç hareketi çığ gibi büyüdü. Gepidler, Sarmatlar, Suebler, Pannonyalılar, Norikler, muhtemelen Bulgarlar

247 Menandros EL 455; 12, 1, s. 128 veya fr. 24.

248 Menandros EL 455; 12, 2, S. 130 veya fr. 24. Bütün literatürde eğer Avarlar Gepid ülkesini kendileri için garantiye alsaydı pasaj ve savaşın sonucu birbirine uyardı şeklinde bir görüş vardır. Fakat "αύτοί" [onlar, ç.n.] ifadesiyle aslında Lombardlar kastedilmektedir (Johannes Koder'in dostça paylaşımı).

249 PD 1, 27, s. 81.

250 Bkz. Böl. 6. 12.

ve hatta Saksonyalılar Lombard ordusuna katılmıştı.[251] Güya Alboin kendi halkının geri dönme hakkı iki yüz senedir saklıyken Avarlara Pannonya'yı terk etmeyi kabul etmişti.[252] Politik açıdan bu tutum ne kadar gerçekçilikten uzak olursa olsun, halk geleneğinin eski vatanlarına duyduğu bağlılığı göstermektedir: İtalya'daki Doğu Gotları da Pannonya'yı vatanları olarak kabul ediyordu; Heruliler ve Vandallar hicretlerinden uzun süre sonra köklerinin bulunduğu bölgeyle temas hâlindeydi.

Az zamanda Orta Doğu Avrupa'nın siyasi coğrafyası temelden değişti. 565-568 yılları arasındaki dramatik olaylar bir fanteziye tepki olarak doğmuştu. 590'dan sonra Maurikios komutası altında Avar savaşları esnasında genç bir Gepid katili kendisine saldırılınca değerli eşyalarını Kunimund'un son savaşında Alboin'in oğullarından birinden yağmaladığını iddia etmişti. O artık hiçbir halka uymayan sözde geleneği kendisine göre yorumlamıştı. *Origo gentis Lombardorum* [Lombard halkının doğuşu] İtalya'da olanları anlatmış ve Alboin karakterine efsaneler mezc olmuştur.[253] Kroniklerdeki çok sayıda kısa açıklamalardan anlaşıldığı üzere muasırlar da gidişatın değiştiğini hissetmişti. Olayların siyasi sebepleri maalesef kaynaklardan net bir şekilde anlaşılamamaktadır. Burada tarihçinin taslağına ihtiyaç vardır.

Dönüm Noktası: 568 Senesi

Avarların Karpat havzasını işgali ve Lombardların çekilmesi bilindiği üzere Kavimler Göçü'nün hatta Antik Çağ'ın sonunu ve "Orta Çağ'ın" başlangıcını temsil eder.[254] 657/658 olayları Orta Doğu Avrupa'nın sonraki karakteri için belirleyici olmuştur. Tarihçinin bunun hakkında nasıl hissettiği, onun olayları nasıl yorumladığıyla alakalıdır. Modern tarihçiler tarafından Erken Orta Çağ hakkında ortaya atılan az sayıdaki siyasi hükümler çok fazla -ve muhtelif yaklaşımlar tarafından- tenkit edilmiştir.

"Svabyalılar Elbe ve Oder arasındaki en eski Germen yerleşim birimini terk ederken Gepidler yok olmaya yüz tutmuş, Alboin adamlarıyla birlikte İtalya'ya göçmüş, Avarlar Tuna'da onların yerini almıştı.

251 PD 2, 26, s. 103. Avarlardan bahsetmese de bu olaya ilişkin diğer kaynaklar için bkz. Lakatos, *Quellenbuch*, s. 86.

252 *Historia Lombardorum Codicis Gothani*, c. 5, MGH rer. Langob. (1878), s. 9.

253 Bkz. Son zamanlarda Otto Gschwantler, "Fragen Lombardischer mübdlicher Überlieferung" Jb. f. internat. Germanistik II (1975) s. 64.

254 Istvan Bona'nın Gepidler ve Lombardlar arasındaki savaşı tasvir eden kitabının başlığı budur.

Avarlar ve Avarların tabiiyetinde bulunan Slavlar böylece Germenlerin yönettiği bölgeye kadar bütün doğuyu ödül olarak almıştı." Kollautz tarafından çok kez atıf yapılan Müllenhof bu yıldaki olaylar hakkında böyle düşünmektedir.[255] Alman tarihçiler tarafından yapılan eski tasvirlerin reddiye ihtiva etmesi tesadüf değildi. Alman Doğu'nun millet için hayat memat meselesi olduğu bir dönemde Alboin'in veya Sigibert'in hareketlerine anlam vermek mümkün değildi.

Sonuçlar *gentil* siyasetinin bir örneğiydi. Germen Kralı Alboin ne Germen odaklı ne de bölge odaklı düşündü. Bu, Ludwig Schmidt gibi sonraki tarihçiler için "büyük bir siyasi yanılgıydı";[256] Gepid İmparatorluğu'nun yıkılması ve Karpat havzasının boşaltılması Alboin'in başarısıydı. II. Justinus da Tuna'da düzen temin eden bir unsur olarak Gepidleri kurban etmesi suçlu tutulur. Fakat bu zamanın imparatorluk geleneğine uyan bir siyasettir; tıpkı Odoacer'in Vandallar ve Doğu Gotları arasında yaptığı gibi açgözlü rakibi gözü tok rakibe karşı kışkırtmak ve barbarlara rahat vermemek.

İlk başta strateji çelişkili görünmektedir çünkü daha az tehlikeli bir rakip yerine mütemadiyen tehlikeli olabilecek bir rakip hâline getiriliyordu. Kendi piskoposuyla eski Kazer şehri Sirmium'da oturan ve hesaplanabilir bir lider olan Gepid Kralı yerine saldırıya meyilli Avar Kağanı ile karşılaşmaya neden olmak. Bu strateji, Alexander Avernarius'un da belirttiği gibi[257] "ucuza" denge siyaseti izlemek yerine Bayan'la "güvenilir ittifak" inşa etme düşüncesine dayanıyordu.

Fakat barbarlardan müteşekkil "güvenli bir koridoru" yaratmak imparatorluğun menfaatine olabilir miydi? Gepidler imparatorluk karşısında giderek artan bir kurnazlığa sahipti ve Kutrigurları ile Slavları kendi kılını bile kıpırdatmazken imparatorluk topraklarına saldırtıyordu.[258] Attila'nın ölümünden sonra çöken Sirmium şehri Gepid hâkimiyetinde ihya edilmişti. Kunimund payitahtı, Piskopos'un ikâmetgâhı ve darphaneydi. İstihkâmlar 567 yılı civarında Bizanslıların gelişinden hemen sonra Avar kuşatmasına dayanacak kadar kuvvetliydi.[259] Konstantinopolis'in rakibinden daha çok düşman olarak korkmak için gerekçesi vardı. Özellikle vergi yükü ve bürokrasiyle boğulan Romalı yurttaşların etkin göçebe cemiyet tarzını daha hafif

255 Karl Müllenhof, *Deutsche Altertumskunde 2*, Berlin 1887, s. 103; Kollautz/Miyakawa 1, s. 167; Kunstman, "Abodriten", s. 415'te hemfikir olduğunu göstermektedir.

256 Schmidt, *Ostgermanen*, s. 545.

257 Avenarius, *Awaren*, s. 85.

258 Prokopius, BG 4, 18-19, s. 580 ve 4, 25, s. 623. Lakatos, *Quellenbuch*, s. 80.

259 Bkz. Bölüm 3. 1.

bir alternatif olarak görmesi de önem arz eder. Priskos'un Attila sarayındaki Grek tüccarlar meşhur konuşması hatırda tutulmalıdır.[260] Prokopius'un gizli tarihindeki şikâyetleri vilayetlerin halet-i ruhiyesini kısmen yansıtsa da Balkan vilayetleri sık sık barbar ordularından muzdarip olmasına rağmen barbarları tercih ediyordu. Alboin'in İtalya'daki başarısının buna dayandığı bilinir. İç Asya'dan kopup gelen Avarlara karşı emperyal propaganda güvenilir Gepidlere karşı olduğundan daha fazla işleyebilirdi. Corippus'un Justinus için oluşturduğu şiirlerinde Avarlı elçilerin de imparator şanının tezatı olarak gösterilmesi tesadüf değildir. Tuğla üzerine yazılan Ritz kitabesinin gösterdiği gibi Got ve Gepid hâkimiyetini yaşamış Sirmium halkı Avarlar önünde korkudan titriyordu.[261] "Deus adiuta Romanis" [Tanrı Romalılara yardım etsin]; bu niyaz 626 yılındaki Avar kuşatması öncesi Herakleios tarafından basılan paralara yazdırılmıştır ve bu para doğuda basılan son Latin parası olmuştur.[262]

Kendini karşıt gelenekte kökleşmiş olarak gören Batılı tarihçilere acı veren şey anlaşılmaktadır. Barbar devletlerinin Tuna'da kurulmasıyla Roma medeniyeti burada temelinden yıkılmıştı. Bunun karşısında Latin temelli[263] barbar imparatorluklar tarafından içeriden çürütülen Batı'nın kaderini paylaşmadı. Justinianus'un yeniden fetih programına da uyan bu siyaset Balkan ve Tuna bölgeleri için şüphesiz büyük sonuçlar doğurdu; fakat sırf Justinus'un 567 yılındaki "yanlış" kararından şikâyet edilirse bunlar gerekçelendirilemez.

Fakat birçok araştırmacı Alboin'in siyasetine anlayışlı yaklaşmamaktadır. Neden Lombard kralı Avarlara böyle olumlu koşullar sunmuştu? Neticede o, savaşa pek de katılmayan müttefikine bütün Gepid ülkesini birkaç başka hediyeyle birlikte teslim etmişti. Bunun açıklaması çoğunlukla psikolojik olarak verilir: Lombard elçilik heyeti buz gibi soğukta bir hafta beklerken Bayan, şeytanî ittifak kabiliyetini konuşturmuştu.[264] Bona, Lombardlardaki esnekliği Slav baskısına dayandırmaktadır ki bu pek belirleyici bir sebep olarak görünmemektedir.[265] Bu yılki Lombard kararında Slav etkisine dair kaynaklarda hiçbir ibare görülmemektedir.[266] Lombardlar neden zaferlerinden bir

260 Priskos, fr. 8, Bornmann, s. 46; Balkan Grek'i artık bir Hun savaşçısına dönmüştü ve konuşmada bunu gerekçelendirmişti. Ayrıca bkz. Bölüm 2. 1.
261 Bkz. Bölüm 3. 4.
262 Stratos, *Byzantium I*, s. 326.
263 Buna ilişkin bkz. Wolfram, "Shaping", s. 9.
264 Bona, "Anbruch", s. 99; Kollautz/Miyakawa I, s. 168; Avenarius, *Awaren*, s. 75.
265 Bona, "Anbruch", s. 102.
266 Bkz. Bölüm 4. 1.

yıl sonra savaşmadan topraklarını terk etmişti? Sık sık Lombardların Avar saldırısından korktuğu ileri sürülür. Bu yüzden "Alboin kendi Pirus Zaferinden sonra halkının Gepidlerle aynı kaderi yaşamaması için Avarlar önünde durmayarak İtalya'ya çekilmişti".[267] Avenarius da İtalya'yı Avarlar için tek kurtuluş yolu olarak görmektedir[268] ve Bona şu fikri ifade etmiştir: "Gepidlerin yıkılması Lombardlar için felaket bir hata oldu. Kendilerini aynı anda bir umutsuz bir durumun içinde buldular."[269] Buna karşın Hauptmann Lombardların kendi iradeleriyle çekildiğini söylemektedir.[270] Hatta Goubert Albion'u her zaman İtalya'yı hedefleyen "büyük bir devlet adamı" olarak görmektedir.[271] Tabii neden Lombardların Gepidlerle savaştığını izah etmeden.

Avarların kendisinin de bağımsız bir siyaset izlediği söylenemez. Goubert, "Avarlar haddizatında Lombardları müteakiben büyük siyasete dâhil olmamıştı." demektedir.[272] Kimileri onların Karpat havzasına seferini onları Karadeniz'den vazgeçmeye zorlamak için kurulan Bizans-Türk ittifakına[273] veya Justinus'un 565 yılında onları bir sonraki en iyi fırsatı aramaya iten reddine[274] dayandırmaktadır.

Bayan, Bizans ya da Lombard diplomasisinin hedefi, Alboin Avar diplomasisinin kurbanı, Justinus kendi diplomasisinin kurbanı ve Kunimund her üçünün kurbanıydı. Bu, yeni literatürde sunulan şablondur. Aktörlerin niyetleri üzerine hiçbir bilgi rapor etmeyen kaynaklar her türlü varsayıma izin vermektedir. 567/568 dönemecinde onlar çoktan unutulmuştu. Bunu Karpatlar'da *gentil* siyasetindeki konum değişiklikleri takip etti. Bu da Alboin'in siyasetini daha anlaşılır kılmaktadır.

Wolfram geç 4. ve 5. yüzyılların Karpat havzasını isabetli bir şekilde "*gentil* göç merkezi" olarak tanımlamaktadır.[275] Neredeyse doğu ve batıdaki imparatorlukların bütün büyük istilalarının çıkış noktası burasıydı. Fakat Tuna'daki doğru anı bekleyen "hazır" bir halk yoktu. Roma İmparatorluğu'nun sınırlarında kendi kabilevi geleneklerine bağlı kalan bir barbar savaşçı asil grubu oluşmuş ancak bunlar impa-

267 Kollautz, "Noricum", s. 619.
268 Avenarius, *Awaren*, s. 77.
269 Bona, "Anbruch", s. 102; benzer şekilde ancak daha ihtiyatlı olarak Stein, *Studien*, s. 11 ve s. 32.
270 "Avares", s. 154; daha az açık olan şey Gepid anlaşmasının neden Kağanın iznini ve Avarlarla dostluğu gerektiğidir.
271 Goubert, "Avares", s. 215.
272 Ebd. 214.
273 Avenarius, *Awaren*, s. 77; Bona, "Anbruch", s. 99.
274 Bury, *Empire* 2, s. 115.
275 *Goten*, s. 397. Bunu müteakiben bkz. Pohl, *Gepiden*, s. 297.

ratorluğun kendilerine sunduğu fırsatlar için yaşam mücadelesi veriyordu: eski kabile temelli toplumun bilmediği bir güç, itibar ve zenginlik. Kimsenin istemediği geç Roma devleti içerideki gergin duruma mütemadiyen artan militarizasyonla cevap veriyordu. Bu, başlangıçta imparatorluk makamı için savaşan hiç kimsenin istemediği ileri düzeyde uzmanlaşmış bir barbar savaşçı kastının gelişmesine imkân tanıdı. Birçoğu Roma askeri olabilmek için kabilevi bağlarından vazgeçti. Attila veya Alarik'le savaşan Roma ordusu oluşum bakımından muarızlarından pek de farklı değildi. 378'den itibaren daha öngörülü bir şekilde *gentil* birlikleri imparatorluk hizmetine alındı ve bu şekilde geleneksel aidiyet ve yeni başarı şansları birbirine bağlandı. Bu tip bir federasyon ordusu birlikleri düzenli maaşa dayanmadığından düzenli ordulara karşı bir avantaj taşıyordu. Gotik ya da başka kökenden gelen gelenek eski kabilevi toplumu koruyan bir değer sistemine sahipti ve yeni koşullara intibak edebiliyordu. Bunlar çekirdek gruba ismini ve aidiyet hissini koruma ve geleneği aktarma imkânını veriyordu.[276] Bu müşterekliğ duygusunun ve askerî başarının gücü hızlı bir şekilde değişen *gentil* birliklerinin kaderini tayin ediyordu.

Attila'nın ölümünden sonraki birkaç on yıl içinde Skir, Sueb, Sarmat, Rug ve Erul Hükümdarlıkları Orta Tuna'da yükseldi ve yıkıldı, Amal hanedanından iki Teoderik ordularıyla birlikte Doğu Got Krallığı ve Romalı Patricius unvanı için savaştı. Bütün bu grupların mensupları etnik bakımdan oldukça heterojen, ancak kültürel olarak homojen askerî asil grubunu maiyetleriyle birlikte ihtiva ediyordu. Onların en önde gelen temsilcileri şanlı atalarını kapsamlı temaslar ve uygun fırsatlar için birleştirdiler. Kimileri, Hun Gepidi Mundo gibi muzafferler arasında mükerrer olarak taraf değiştirdi. Kimileri de Skir Odoacer gibi kendi krallığını kaybettikten sonra bir başka krallık kurmaya muvaffak oldu.[277] Barbar kral, eşkıya ve Roma subayı: Bu, liderlik iddiasının büyüklüğü ve dolayısıyla inanılırlığıyla ilgili bir durumdu.

Karpat havzasının *gentil* aristokrasisi altın çağını 5. yüzyılda yaşadı. Onların göz alıcı başarıları, yaşam tarzlarının sürekli olarak altını oydukları zayıf dengelerine dayandığı hakikatini gizlememektedir. Büyüyen toplumsal farklar "Gens'in" dayanışmasını sağlayan eski kabile düzenlerini yerle bir etmişti. Sadece Roma düzeninin sürekli askerî çatışmalarla yok edilmesi başarıya alışmış barbar savaşçılarının amacına ulaşmasına imkân veriyordu. Halklar arasında rekabet büyümüştü ve Roma, barbar birliklerinin istikrarını engellemek için her

276 Bkz. Wenskus, "Stammesbildung", s. 12.

277 Odoacer'in krallığı için bkz. Pohl, "Edika", RGA, 2. aufl. 6 (1986), s. 446.

şeyi yapıyordu. Sürekli tahribatlar nedeniyle Tuna vilayetlerinde iaşe temini tehlikeye girmişti ki bunda Gotların ve Herulilerin çekilmesinin rolü vardı. 468-473'te Doğu Gotların temizlenmesi Pannonya'da istikrarsız bir durum yaratmıştı. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Doğu Roma'nın etkinlik sahasının küçülmesi jeopolitik olarak hassas olan Karpat havzasını taşra hâline getirdi. Tisa ve Erdel'de önem arz eden Gepid Hükümdarlığı önemini kaybetmişti. Tam da bu taşra konumu onun Doğu Gotlarına karşı defaatle yenilmesine rağmen ayakta kalmasını sağlamıştı. Bundan sonra 504'te Sirmium fethedilmiş ve Lombardlar 508'de Moravya ve Aşağı Avusturya'da Heruli mirasını devralmış ve bundan sonraki birkaç on yılda Karpat havzasında huzur hüküm sürmüştü. Henüz imparatorluğa göç etmeyen yüksekten konuşmamalıydı ve Romalılar, Suebler, Gepidler gibi çiftçi halklar kendini toparlamalıydı.

Buna paralel olarak imparatorluk sınırlarındaki bölgeler de sağlamlaştı. Batıda Teoderik'in hükümdarlığı ve kendisinin ittifak sistemi belli bir dengeye ulaşırken doğuda Anastasius idaresinde ekonomik düzenin sağlanmasından sonra Justinianus diplomasisi atağa kalktı. Büyük "renovatio imperii" [imparatorluğun yenilenmesi] süreci barbar savaşçılarının taşradaki başarı şansını da tazeledi. Kapsamlı nakdi yardım sistemi ve Justinianus'un büyük asker ihtiyacı Tuna'da *gentil* siyasetinde yeni bir konjonktürü tetiklemiştir.

Hunlar, Bulgarlar, Lombardlar, Gepidler, Heruliler İtalya'daki Doğu Gotlarını mağlup eden Roma ordusunda görev almışlardı.[278] Tam da Balkan vilayetlerindeki yeniden inşa faaliyetleri onları ganimet seferi için kârlı bir hedef hâline getirmişti. Uzun süre siyasi açıdan güç boşluğu bulunan Pannonya yeniden askerî geçit bölgesine dönüşmüştü. Gepidler Sirmium'u işgal ettiler ve ilk defa bunun güneyindeki bölgeyi emniyetsiz hâle getirdiler. Bulgarlar uzun duvarlara kadar ganimet seferleri düzenlediler ve Orta Tuna'da Roma hizmetine girdiler.[279] II. Pannonya'daki Heruliler bakiyesi Roma, Gepid ve Lombard tarafları arasında yer değiştirerek savaştıkları gibi kendi aralarında da savaştılar. Frank İmparatorluğu kendi ilgi alanını Pannonya sınırlarına kadar genişletti. Güya Kral Theudebert Konstantinopolis'e yürümeyi bile düşünmüştü. 550 yılı civarında Lombard tahtı adayı Hildigis'in maiyetinde siyasi olarak hissedilir bir unsur olarak Slav grupları Karpat havzasının kuzey bölgelerine ve Eflak'a sızmıştı.[280]

278 Bkz. Beşevliev, "Söldner", s. 21-26.

279 Pannonya Bulgarları hakkındaki modası geçmiş varsayımlar için bkz. Bölüm 6. 12.

280 Prokopius, BG 3, 35, s. 456. Slavların sızması için bkz. Bölüm 6. 12.

Orta Tuna'daki yayılmacı güç Lombardlardı. 500 yılı civarında eski Rugiland'daki Erul vasalları hâkimiyetlerini Pannonya'ya kadar yaymıştı ki 546/547 yılında Justinianus eski Doğu Got Savia'sında ve Noricum'un güneydoğu ucunda onları federasyon olarak tanımıştı. Başarılı Lombard Ordusu kendi bünyesine bilinçli olarak Erul, Sueb, Got gruplarını dâhil etmişti.[281] 550 yılı civarında onlar komşuları Gepidlerle çatışmaya girdiler. Sirmium şehri mutat olduğu üzere her iki güç için de anlaşmazlık konusuydu.[282] Neden Lombardlar 567'deki zaferlerinden sonra Sirmium'a hiçbir ilgi göstermediler? Neden Gepidler başkentlerini Lombard Savaşı'nda kendilerine yardım etsin diye Romalılara vermeyi teklif etti?

En başından beri sanıldığından fazlası söz konusudur. Mesele bölgesel değildi ve Karpat havzasındaki savaşçı asil tabaka üzerindeki hâkimiyet iddiasıyla ilgiliydi. Daha ilk savaşlarda her iki tarafta bir diğerinin tahtına aday olan kimselerle birlikte iş birliği yaptı. Geçici bir barışa ancak her iki tarafı da itaate alarak birleştirmek suretiyle ulaşılabilirdi. Bir geleneğin temsilcisinin düşman tarafında olmasından çok fazla korkuluyordu.

İlk rauntta her iki taraf da berabere kalsa da takip eden yıllarda daha esnek olan Lombard siyaseti açık bir üstünlük kazandı. Sürekli müdafaada kalan Gepid Krallığı hiçbir zaman düşman kabileden bir hizbi dost olarak kazanmada iyi olamadı. 512 yılında Heruliler tekrar çekildiler. Açgözlü Mundo kendi şansını yalnız başına denedi ve Sirmium kuvvetlerinin büyük çoğunluğu 504 senesindeki hezimetten sonra tereddütsüz bir şekilde Doğu Gotlarına katıldı.[283]

560 yılı civarında idareyi ele alan Lombard Kralı Alboin kendisine "daha iyi" bir Gepid Kralı imajı yaratmaya teşebbüs etti. Paulus Diaconus'ta geniş bir yer bulan efsanevi Gepid Savaşları tasvirini başka türlü anlamanın yolu yoktur.[284] Prens Alboin savaşta Gepid taht varisi Thurismod'u öldürmüştü. Babası Audoin'in emri üzerine o, müşkül durumda kalan Gepid Kralı Thurisind'in huzuruna onun kayınbira-

281 Georg Hauptfeld, "Die Gentes im Vorfeld von Ostgoten und Franken im sechsten Jahrhundert", *Die Bayern und ihre Nachbarn I*, s. 121-134. Olayların tarihi için Schmidt, *Ostgoten*, s. 537 ve s. 579; Werner, "Lombarden"; Jarnut, Lombarden", s. 23; Bona, "Anbruch", s. 7; Menghin, "Lombarden", s. 34.

282 Rudolf Egger, *Civitas Noricum. Römische Antike und frühes Christentum I*, Klagenfurt 1962, s. 116.

283 Prokopius, BG 2, 14, s. 212; Jordanes, *Getica 301*, s. 135; Cassiodor, *Variae 5*, 10, s. 145. Pohl, *Gepiden*, s. 292-98.

284 PD 1, 23-27, s. 70.

deri olmasına izin vermesi için gider.[285] Kızgın Gepid'in kan davasına kurban gitmekten son anda kurtularak planında başarıya ulaşır. Paulus'un metni okunduğunda onun ölen kişinin yerine geçtiği intiba uyanmaktadır. Bir başka anlatıya göre Alboin Gepid Kralı, Rosamunde'nin ırzına geçerek müstakbel kral olmuştu;[286] her hâlükârda o, zaferden sonra Rosamunde'yi kendine hanım olarak almıştı. Babası Kunimund'u savaşta öldürmüş ve kellesinden içki içmişti. Bu, ölünün gücünü kendine devralmak için başvurulan eski bir sihirli pratikti.[287]

Bu efsanevi unsurların tarihselliğinin münakaşasından bizi daha ileriye götürmeyecektir.[288] Bütün bu anlatılanların böyle olup olmadığını bilemesek de efsanevi anlatı Alboin'in "*gentil* propagandasına" bakmaya izin vermektedir. Alboin'in bir dizi sembolik hareketle Gepid askerlerinin kendi hanedanlarına olan sadakatini zayıflatarak kendisine çekmeye çalıştığı anlaşılıyor. Bu siyaset başarı getirmişti: Gepid Krallığı'nın güvenilirliği zayıflamış ve Kunimund'un ölümünden sonra onun nesebi tereddütsüz bir şekilde Konstantinopolis'e gitmişti. "Gepid soyu asla tek bir kralın soyundan gelmemektedir."[289] Savaşçıların en etkin kısmı Alboin'e katılmıştı. Skirler, Rugiiler ya da Heruliler kısmen kendi krallıklarını başka isimler altında onarmaya çalışsalar da (Odoacer, Erarik ya da Sindual'ı düşününüz)[290] Gepidler artık Lombard, Avar veya Roma liderinin isimsiz tebaası olmuştu.

Alboin'in ustalıkla güttüğü siyasetin kendi felaketine yol açması tarihin ironisidir. Rosamunde'yi kendiyle evliliğe icbar ettikten, babasının kellesinden içki içtikten sonra o, Alboin'i öldürdü ve Romalılara kaçtı.[291] Alboin, kral olarak kendi mevkiini meşru kılmak ve bunu yeni gruplara teşmil etmek için *gentil* geleneğini kullanmıştı. Onun hükmettiği sürece bunu kullanabileceğine dair olan inancı kendisinin

285 PD I, 24, s. 70. Bona, "Anbruch", s. 11. Germanistik çalışmaları açısından kapsamlı bir yorumu son zamanlarda Otto Gschwantler, "Formen Lombardischer mündlicher Überlieferung", Jb. f. internat. Germanistik II (1987), s. 64'te sunmuştur. Alboin'in savaşın ardından barışa çabalaması, Gepid kralının oğlu olarak kabul edilmesi ve böylece Lombardlarla bir ittifakın kurulması ifade edilir. Bu, burada ortaya konan tefsire uygundur.

286 Th. S. 6, 10, s. 240.

287 PD 2, 28, s. 104.

288 Schmidt, *Ostgemnanen*, s. 540'ta Rosamunde efsanesi hakkında "tarihsel olarak kullanılabilir değildir" demektedir.

289 PD 1, 27, s. 81.

290 Bkz. Schmidt, *Ostgermanen*, s. 123 ve s. 558.

291 Bkz. Otto Gschwantler, "Die Heldensage von Alboin und rosimund", *Festgabe Otto Höfler*, Viyana 1976, s. 214-254.

sonu oldu. Kendisinin İtalya'da hükümdarlık kurması yıllar süren yönetim krizine rağmen hiçbir şeyi değiştirmedi.

Bu arka plan göz önüne alındığında 567/568 olayları daha iyi anlaşılmaktadır. Gepid hükümdarlığı çökmüştü çünkü öz ve yabancı maiyeti için cazibesini kaybetmişti ve artık istikbal vadetmiyordu. Halklar arasında kızışan rekabet ve Jusitnianus'un iktidarının son yıllarında Balkan vilayetlerine yapılan yeni yağmalar *gentil* siyasetinin artık ancak büyük ölçekte başarıya ulaşabileceğini göstermişti. Bir yüzyıl öncesinde olduğu gibi küçük halklar birbirine girmişti. Bu vaziyette Alboin'in tıpkı 470 yılındaki Doğu Gotları gibi Tuna'da kazançlı çıkacağı bir bölge yoktu. Genç Teoderik'in zamanındaki gibi Pannonya'dan başarılı bir şekilde çıkmak için bütün rakiplerin vurulması lazımdı; amaç Tuna'daki savaşçı asil grupların Lombard egemenliğinde toplanmasıydı. Alboin bunu tıpkı bir zamanlar Doğu Got Amallarının umduğu gibi imparatorluğun kalbinde iddia etmeyi umuyordu.

Muhtemelen Alboin elçilerinin Bayan'a ilettiği gibi hakikaten de Konstantinopolis'e Avarlarla birlikte saldırmayı düşünüyordu.[292] Fakat tıpkı bir zamanlar Amal kardeşlerin "ganimetlerini" paylaşması gibi sonradan doğuyu Avarlara bırakmış gibi görünmektedir. Bayan'la anlaşma bir avantaj sunuyordu. Eğer sağlanırsa Avarlar henüz tahliye edilen alana yerleşecek, böylece Alboin'in tebaası Pannonya'da kalarak kendilerinin efendisi olma şansını yitirecekti. Ayrıca 200 yıl sonra dönme şartıyla birlikte göç tehlikesi de ortadan kaldırılıyordu.

Alboin'in kendi amacına tamamen ulaşamadığı açıktır: her göçte görüldüğü gibi halkın bir kısmı geride kaldı ve Avar hâkimiyetine girdi. Bununla birlikte 568 Paskalya'sında İtalya'ya giden orduda bütün *gentil* gruplarının mevcudiyeti temsil ediliyordu. Orta Tuna'daki Germen pozisyonlarının terk edilmesi muhtemelen Alboin'in siyasetiyle hızlandırılmıştı. Fakat Lombard kralı Karpat havzasında kendileri için hiçbir gelecek görmeyen takipçilerinden sorumlu tutulamaz. Orada yeni bir yönetici tabaka yerleşmişti.

292 Menandros EL 454; 12, I, s. 128 veya fr. 24.

YENİ BÜYÜK GÜÇ

Sirmium'a İlk Saldırı

İlk defa eski Sirmium metropolünün duvarları önündeyken Avarların Karpat havzasına olan yürüyüşü kaynaklarımızda hissedilir olmuştur. Kunimund'un hezimetinden sonra Gepid garnizonu görünüşe göre şehri savaşmadan Romalılara bırakmıştı. Komutanları Usdibad, Kunimund'un yeğeni Reptila ve Aryani piskoposu Thrasarich, Gepid kraliyet hazinesini Romalılara teslim etmiş ve sürgüne çıkmıştı.[1] Şimdi Bonus idaresinde bir savaş gücü Sirmium'a hükmediyordu: "125 yıl sonra şehir yeniden Romalıydı."[2]

Gepid hâkimiyetinin son döneminde şehirli yaşam gelişmişti. Kral Kunimund orada oturuyor ve kendi adına para bastırıyordu.[3] Anglo-Sakson şair Widsith'in de belirttiği gibi orada "mid Gefthum"u yazarken bulunmuş olması oldukça muhtemeldir.[4] Hristiyan Gepidlerin kendi Aryan piskoposları vardı; ilk Avar kuşatması esnasında Ortodoks ruhani lideri de rol oynamıştı.[5]

---

1 Menandros EL 456-58; 12, 5, s. 134 veya fr. 27; Joh. Biclar. a. VI. Iustini imp., S. 212; Lakatos, *Quellenbuch,* s. 86. Pohl, *Gepiden,* s. 300; Schmidt, *Ostgermanen,* s. 542; Diculescu, *Gepiden,* s. 163. Bona, "Anbruch", s. 100'de Usdibad'ı Kunimund'un gizli rakibi olarak görür. Sirmium kuşatması için Lakatos, *Quellenbuch,* s. 90. O, ilk kuşatmayı 568 yılı olarak tarihlendirir. Stein, *Studien,* s. 10; Bury, *Empire 2,* s. 116; Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 464 (586); Avenarius, *Awaren,* s. 85 (568); Mirkoviç, "Sirmium", s. 52 (567); Beşevliev, *Bulg. G.,* s. 103 (568); SzK 67 (568-69 civarı); Waldmüller, "Begegnungen", s. 95 (568). 567 yılında olmuş olması akla daha yatkındır; Kunimund'u yendikten sonra Bizanslılar ele geçirmeden evvel Gepid payitahtına hâkim olmaya teşebbüs edilmeseydi bu kavranılamazdı. İlk defa kuşatmadan sonra Gepid şehrinin işgaline geçilmişti (bkz. Menandros EL 458; 12, 5, s. 136 veya fr. 27). 568'de Pannonya alınmış olmalıdır.

2 Bona, "Anbruch", s. 101.

3 Friedrich Stefan, *Die Münzstätte Sirmium unter den Ostgoten und Gepiden,* Münih 1925.

4 Widsith 24, 60, yay. Kemp Malone, Kopenhag 1962; Lakatos, *Quellenbuch,* s. 85; Bona'ın "Anbruch", s. 72'deki yorumun göre "Sirmium şehrinin şöhreti birkaç yıl içinde İngiltere'ye kadar" ulaşmıştı.

5 Menandros EL 456-58; 12,5, s. 136 veya fr. 27; Sirmium piskoposunun konumu için Popoviç, "Evêque", s. 91; Popoviç, "Témoins", s. 447'de Sirmium, o zaman Justinianus'un baş metropolü olarak kabul edilir.

Yeni büyük gücün eski *Imperium* ile ilk karşılaşmasına tehditkâr söylemler eşlik etti. Avarlar Sirmium Savaşı öncesi hasmına korku salmak için korkunç naralarını yükseltmişler ve davullar çalmışlardı. Ancak Bonus da askerlerini uyarmıştı; kalkanlarından ve mataralarından aynı şekilde sağır edici sesler çıkartan askerler barbar "kakofonisine" cevap vermişti.[6] Şehrin sakinleri pek soğukkanlı değildi. Savaştan sonra Avar elçilerinin şehre yaklaştığını hamamların çatısından gören halk savaşın tekrarlayacağından korkmuş ve alarm vermişti. Hamamlar Gepid zamanında da ayakta duruyordu. Hatta 14. yüzyılda bile kudretli harabelere bakıp hayrete düşmek mümkündü.[7]

Menandros'un savaşın gidişatı üzerine verdiği bilgiler ne yazık ki elde değildir. Günümüze ulaşan fragmanı sadece savaştan sonraki görüşmeleri aktarmaktadır. Fakat General Bonus'un yaralandığını biliyoruz; Avarlara zayıf tarafını göstermemek için yarasını Doktor Theodoros dikmişti ve büyük acılara rağmen general şehirden çıkmıştı. Görünüşe göre Romalılar Avarları geçici olarak savurmayı başarmıştı. Bayan'ın ordusu şehirden çekilmişti ve şehrin teslimi söz konusu değildi. Savaş öncesi kağan, imparatorun her iki elçisi Vitalian ve Comita'yı zincire vurmuştu.[8] Şimdi de kendisi Romalılarla müzakere etmek istiyordu.

Şehir duvarları önünde yaralı Bonus'la görüşen elçiler sonraki yılların sağlam müzakerelerinin ana temasını formüle etmişti. Avarlar, Gepid ülkesini fetih hakkıyla kendi mülkiyetine alacaktı. Sirmium'un imparator orduları tarafından işgali bu yüzden tıpkı Usdibad'ın Romalılar tarafından kabulü gibi bir savaş sebebiydi. Bu hususta atlı göçebe halkların hukuk düşüncesinin Roma kamu hukukundan daha güçlü olduğu görülmektedir. Gepidler üzerine kazanılan zaferle Usdibad, Bayan'ın tebaasından biri olmuştu; Romalılar kaçağa kucak açtığında bu hareket, bir *gentil* birliği için en az bir bölgenin işgali kadar ciddi bir mesele olarak görülüyordu. Usdibad'ın teslimi yıllar boyunca müzakerelerin merkez noktasını teşkil etti. İlginç olanı Reptila ya da Thrasarich'in değil de yalnızca Usdibad'ın tartışmaya konu olmasıdır. Muhtemelen bu, Sirmium'un Gepid kralının hâlâ ayrı bir Gepid birliğine komuta ediyor olmasından kaynaklanıyordu. Nitekim Bonus da onları ayıpladı. Çünkü Avarlar, Roma bölgesine saldırmıştı. Barbarlar Justinus'un kendisinin -Justinianus'la yapılan anlaşmadan

6 Menandros EL 456; 12, 3, s. 130-32. Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 474'te buna halk bilimsel paraleller bulur.

7 Menandros EL 456; 12, 5, s. 132 veya fr. 27; Mirkoviç, *Sirmium*, s. 58.

8 Menandros EL 456; 12, 4, s. 132 veya fr. 26.

kaynaklı olarak- Bayan Kağan'a karşı görevlerini ihmal ediyordu. Bonus bunları da çürüttü. İmparator, Avarlar için elçilere para vermişti. İmparator'un Avar kağanının barbarlar için bile alışılmadık şekilde küstahça kaçan davranışları nedeniyle ödemeyi kestiğini söylüyordu.

Bütün bu ayıplamalara karşın Avarların dostluğa hazır olması büyük bir olaydı. Muhtemelen Bayan Kağan uzun sürecek bir savaşı istememişti. Hemen anlaşmanın tamamlanmasını arzu etti. Buna mukabil Bonus müteredditti. O, önce imparatora bir elçi göndermişti çünkü barışa karar vermeye kendisi yetkili değildi.

Kağanın bu teklife karşı gösterdiği reaksiyon inanılmaz bir açıklık taşıyordu: "Beni silah kardeşliğiyle takip eden bir halka (ἔθνη) ait olduğumdan eğer buradan herhangi bir şeyi başaramadan ricat edersem kendimden utanırım. Bu teşebbüsüm tamamen amaçsız ve başarısız görünmesin diye bana birkaç hediye gönderin. İskitya yolunda yanıma hiçbir şey almadım, o yüzden buradan da bir kazancım olmadan gitmemin mümkünatı yoktur."

Büyük bir hükümdarlık kurmuş başarılı bir komutanın böyle bir ifade kullanmış olması garip gelmektedir. O, Avarların durumuna ilişkin birkaç çıkarsamaya izin vermektedir. Burada kahramanımız Alboin'dir. O, Kunimund'u yenmiş ve büyük bir yağma gerçekleştirmişti. Kunimund'un kızı Rosamunde de bu yağmaya dâhildi. Biclarolu Johannes[9] de Gepid Hükümdarlığı'nı Lombardların ortadan kaldırdığına şahitlik eder. Alboin'in galibiyeti o kadar büyüktü ki efsaneleşmişti. Çeyrek yüzyıl sonra Trakya'da ele geçirilen genç bir Gepid yağmacısı ganimetinin bu savaşta eline geçtiğini iddia etmiştir.[10] Avarlar bu kanıya muhtemelen geç varmıştı; yenilen Gepid asilleri Alboin'e veya Roma'ya iltihak etmeye hazırdı. Sadece Lombard anlaşması sayesinde Avarlar muzafferdi, fakat ordu somut bir başarı istiyordu.

"İskitya yolunda" ifadesi Avar ordusunun Bona'nın ifade ettiği[11] gibi Frank İmparatorluğu'nun sınır bölgesindeki Moravya kapısı yoluyla değil, Karpatlar'ın doğusundaki bölgeden geldiği anlamını taşımaktadır. Bu meselenin aydınlatılmasında arkeolojinin az da olsa katkısı olabilir. Comşa Avarların geçiş yolunu bir haritada ikizkenar

9 Joh. Biclar. a. VI. Iustini imp., s. 212.

10 Th. S. 6, 10, s. 239-242.

11 Bona, "Awaren-Katalof", s. 7'de kendisinin onları Oltenyave Marostal üzerinden geldiğini ifade eden eski görüşüne karşıdır. Bona, "Anbruch", s. 100. Diculescu, *Gepiden*, s. 162'de onları kuzeydeki Karpat geçitlerinde yerleştirmektedir. Ayrıca bkz. Nagy, *Studia Avarica I*, s. 202-207; Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 461 (Eflak yolundan geçtikleri düşüncesindedir).

yamuk bir şekilde gösterse de onun yaklaşımı epistemolojik riskler taşır.[12] Doğu Avrupa'da yüzyıl boyunca yayılan değerli bir mücevherin tam da 567 ilkbaharına denk gelmiş olması ihtimali düşüktür. Muhtemelen Avarlar 566/567 yılında tıpkı evvelki yıl gibi Tuna'daki "İskit" mıntıkasında kışlamıştı.[13] Orada hangi yolu seçtikleri spekülasyon konusudur. Gepid ülkesinin işgali -Menandros'a göre- ilk kez Sirmium olayından sonra düzenlenmişti. Bayan'ın Bonus'tan "bir gümüş tabak, az miktarda altın ve bir İskit istemesinden" Avarların Karpat havzasını işgalinin pek de görkemli başlamadığı anlaşılmaktadır. Şehrin müdafileri bu ricayı yerinde bulmuştu; fakat bu, imparatorun yeni barbar siyasetiyle çelişiyordu. Bonus bu noktada kendi inisiyatifini kullanmaya cüret edemedi. Bu bahane Bayan'ı küplere bindirdi ve ordusunu imparatorluk topraklarını yağmalamak üzere göndermekle tehdit etti. Bonus bu maceranın kötü biteceğini söyleyerek cevap verdi. "Bunun üzerine onun (Kağan) cevabı şöyle oldu: Öldükleri vakit hiç de umursamayacağım insanları Roma topraklarına göndereceğim. Böylece o, Kutrigur diye adlandırılan on bin Hun'un Save'yi geçmesini ve Dalmaçya'ya yürümesini emretti."[14]

Bu cümle kağanın tebaasına olan ilişkisini karakterize etmek için sık sık kullanılır. Belli ki o dönemde Kutrigurlar ordu içinde münferit yardımcı birlikler olarak yer almakta ve "Avar" birliği olarak görülmemekteydi. Kağan onları Romalılara müzakerelerde baskı için yedek olarak kullanmaktaydı ve ganimet elde etmek de Kutrigurların işine gelmekteydi. Bu rol hemen akabinde Slavlara geçmiştir. Kutrigurlardan bir daha haber alınamamıştır. Onlar kısmen Avar, kısmen de Bulgar bünyesinde yaşamaya devam etmişlerdir.[15]

Avarlar gerçekten de Kutrigurları gönderdiler mi bununla ilgili bilgi yoktur.[16] Bona'nın en azından sayılarla ilgili şüphesi vardır. Ba-

12 Buna göre Avarların bir kısmı Prut ve Dinyester'in yukarı mecrâsından Laborec Geçidi üzerinden yukarı Tisa Ovası'na ulaşırken diğer bir kısmı March ve Eppel vadilerinden geçmişti; Comşa, "Bemerkungen", s. 69.

13 Corippus, *Laud. Iustini 3*, s. 300.

14 Menandros EL 458; 12, 5, s. 136 veya fr. 27. Bu olayın Kollautz/Miyakawa I, s. 240'ta 578 yılı olarak tarihlendirilmesi tamamen geçersizdir.

15 Bkz. Bölüm 6. 12.

16 Bona, "Bulgaren", s. 103'te kaynağın değerinden ötürü bütün ifadeyi reddediyor. Bu tenkit birçok Macar araştırmacı bütün buluntuları "Kuturgur-Bulgarları"na atfettiği müddetçe geçerlidir. (Csallany, son zamanlarda *Denkmäler*, s. 317; buna ilişkin Bona, "Völkerwanderungszeitforschung, s. 302.) Simonyi, *Bulgaren*, s. 341'de buna karşın Karadeniz'deki Kutrigurlar ile Pannonya'daki Kutrigurlara arasında bir ayrım yapmaktadır (bkz. Bölüm 6. 12). Ancak haberin yalıtılmışlığı onun inanırlığındaki hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Neden Bayan'ın seferine hiçbir Kutrigur katılmamıştı?

yan'ın gerçekten de 10.000 Kutrigur'u belirtilen yere gönderip göndermediğini bilmiyoruz; ancak daha az bir sayıyla Romalıları o dönemde tehdit etmesi pek mümkün değildi.

Müzakereler her hâlükârda başarısızlıkla neticelenmişti. Resmî bir anlaşma olmadan her iki taraf arasında istedikleri gibi bir ateşkes sağlanmıştı. Bayan Tuna'yı ordusuyla birlikte geçerek Gepid ülkesini sistematik bir şekilde işgale başlamıştı. İlk başta Sirmium'a ileride bir saldırı düzenlemek için hiçbir güç serbest bırakılmamıştı. 568 ilkbaharında Lombardlar Pannonya'yı terk edince bu boşalmış bölge organize edildi. Bu arada İmparator Justinus kendi siyasetinin başarısına kani olmuştu. Cüzi bir askerî masrafla ve herhangi bir nakdi yardım yapmadan önemli bir stratejik konuma erişmişti. 567/568 yılında o, Büyük Theodosius'tan beri Roma İmparatorluğu'nun ulaştığı en büyük sınırlara hükmediyordu. Başarı, imparatorun tutumunu sertleştirdi. Sonraki yıllarda Kağanın elçileriyle müzakerelerinde giderek daha fazla bir muzaffer gibi davranıyordu. Süreç içinde emperyal jestler temelini kaybetti. Lombardlar peyderpey imparatorluğun ana vatanını fethetti. Tuna'da Bayan, "akıncı saldırı güçleri" ile Bosporus'ta faal olan eski liderden daha basiretli şekilde büyük bir iktidar inşa etti.

Savaş ve Barış Arasında

Sirmium duvarları önünde akamete uğrayan müzakereler birkaç yıl sürüncemede kaldı. Bu olaydan bahseden Menandros fragmanı sonraki nesillere ibret olsun diye *Excerpta de Legationibus*'ta yer buldu.[17] Barış çabaları arasında nelerin yaşandığı ancak sezgiyle bilinebilir; görünüşe göre ilk defa 570 ve 571 yıllarında savaş patlak verdi ve akabinde barış tesis edildi.[18]

Uluslararası ilişkiler bağlamında da durum belirsizdir. -Menandros'a göre- 568/569 yılında Türklerle kurulan ittifak[19] Romalıların sırtını kuvvetlendirse de Perslere olduğu gibi Avarlara karşı bir Türk saldırısı yapılması konusunda aşırı bir umut yarattı. Türk Kağanı, Avarları nal altında karınca gibi ezeceğini söyleyerek böbürlenince[20] İmparator Justinus da bundan cesaret alarak Avarları küçümsemişti.

Bu arada Alboin, imparatorluğun yirmi yıllık Got Savaşları'nın meyvesini toplamasını engelledi. 569'da Milano düştü, 572'de Lom-

17 Menandros EL 195-98 ve 458-60; 12, 6 – 15, s. 138-151 veya fr. 23-25.
18 Bu konu için temel çalışma Stein, *Studien*, s. 12; Nagy, *Studia Avarica I*, s. 56-63.
19 Menandros EL 450-52; 10, 1, s. 110 veya fr. 18. Bkz. Bölüm 2. 6.
20 Menandros EL 205; 19, 1, s. 174 veya fr. 43.

bard kralının ölümü İtalya'da imparatorluk birliklerinin nefes almasına izin verdi. 569'da olması beklenen Pers Savaşı bir kere daha ertelenmiş ve 572'ye kadar vergi ödenmeye devam edilmişti. Justinus ancak bundan sonra yirmi yıl savaşlarını başlattı. O, 572 yılına kadar Avarlara karşı hazır olmayı umuyordu. Kimi zaman sabırsızlığını Tuna'daki generallerine karşı gösterdi. 567 yılında ilk Avar elçilik heyetini karşılayan Bonus'a barbarlarla müzakere ettiği için hakaretler yağdırmıştı. Başkomutanın Sirmium müzakerelerinde neden mütereddit olduğu anlaşılmaktadır: Savaş için gerekli vasıtaları, barış için gerekli yetkiyi ittihaz edinememişti. Tek yapabileceği şey hasmını oyalayarak vakit kazanmaktı. Eski Roma imparatorları örneğinde gözlemlendiği gibi, barbarları emperyal ihtişamın mütemmim cüzü olan süs eşyaları addeden imparatorun ufkunu Corippus'un şiiri göstermektedir.

Başlangıçta bir anlaşma, kağan için imparatordan daha fazla anlam ifade ediyordu. Bonus, kağana dostluk anlaşması ödemesi yapmayı reddetmişti. Yine de Bayan "cep harçlığını" almıştı. Kağan tarafından esir tutulan Elçi Vitalian zincire vurulmuştu. O, İliryalı Hyparchen'in kendisine gönderilmesini ve 800 solidi elde etmeyi başarmıştı. Yine de Bayan'ın Bonus'tan istediği büyük bir meblağ değil, küçük bir hediyeydi. Kağan bütün kayıtlara hâkimdi. Arkadaşça ricası ifa edilmediği için tehdit etmişti. 800 parça altın onun ateşkesi bozmaması için verilen bir ödüldü.

Bunun üzerine Targitios Konstantinopolis'e Vitalian'ın eşliğinde Avarların taleplerini iletmek için gitti. Talep hep aynı kaldı: Evvela Sirmium'un teslimi; Justinianus'un Kutrigur ve Utigurlara yaptığı sonra yıllık ödemeler; nihayet Usdibad ve maiyetinin verilmesi.[21] Targitios Gepidlerin Avarların kölesi olduğunu hiç kimsenin inkâr edemeyeceğini imparatora iletti. Müzakerenin ilerleyen aşamalarında kendisini savaş hukukuna dayandırdı. Bir halkın itaate alınması o halkın yalnızca bütün mensuplarının değil, topraklarının (bu durumda Sirmium) da muzafferin eline geçmesi anlamına geliyordu. Avar elçisi kendilerine sözleşmeyle verilen yıllık ödemeler hususunda da hukuki iddialar sıralamıştı.[22]

Bayan, Stein ve Fritze'nin ileri sürdüğü gibi her iki Hun halkına ilk defa 567/568 yılında itaat ettirmiş miydi?[23] Azak bataklığına 567/568 yı-

21 Menandros EL 195-98; 12, 6, s. 138 veya fr. 28.

22 Bkz. Bölüm 6. 9.

23 Stein, *Studien*, s. 10; Stein, *Bas-Empire 2*, s. 545'te her iki "Hun" halkının da itaate alındığını ifade etmektedir. Fritze, "Bedeutung"; Avarların ilk defa 526 yılında Karadeniz'deki halkları itaate alabilecek kadar güçlü olduğunu ifade etmektedir; bu şüphesiz Menandros'un önceki raporlarını nakzetmektedir.

lında bir "yıldırım savaşı" düzenlenmiş olması pek olası görünmemektedir; bütün Karpat havzasıyla uğraşılıyordu. Muhtemelen kağan, ilk defa Gepid Hükümdarlığı'nın işgalinden sonra kendi iddialarını dışa vuracak güce ulaştı. Önceleri toprak talebi ön plandaydı. Menandros Tuna'ya varmadan evvel Karadeniz-Hazar bozkırlarından geçen bir seferden bahsetmektedir. Ayrıca Theophanes'e göre 562 yılında "Bulgar" Trakyası'nı yağmalamış olmaları da Kutrigurların Avarlara yenik düştüğü anlamına gelmemektedir.[24] Theophanes'in kronolojik açıdan ihtimamsızlığının kesin bir yorumu güçleştirmesi bir kenara, bir zamanlar Hunların önünde Gotların kaçması gibi Avarların önünde kaçanlar da herhangi bir gruba ait olabilir ya da kağan o zaman hâlihazırda "ölmesinden hiç endişelenmeyeceği" halkları ateşe atmış olabilir.

İlginç olan şey kurnaz elçi Targitios liderliğinde ikinci bir elçilik heyeti yine Avar taleplerini iletmek üzere kurulmuştur. O, Bayan'ın imparatorun oğlu olduğunu bu yüzden iaşe elde etmeye hakkı bulunduğunu ifade etmiş ki bu, imparatorun yönetimini etkilememiştir.[25]

Bu şaşırtıcı saptama Menandros'un retorik süsü değildi ve muhtemelen Targitios'un diplomatik kurnazlığından da fazlasıydı. Onun konuşmasında hukuki teamüllere yer verilmişti, Targitios barbar federasyonlarının yüzyılı aşkın bir zamandır imparatorluk topraklarında yaşadığını ve bir anlamda imparatorların küçük ortakları olduklarını söylemişti. Avarlar böyle bir statüye ulaşmaya 562 yılından beri gayret ediyordu. İmparatorluğun bir dizi müttefikine boyun eğdirmeye muvaffak olmuşlardı. Barbar mantığına göre onlar anlaşmayı diğerlerinden miras almıştı. Bu bağlamda Sirmium stratejik bir konumdan fazlasıydı. Bu, imparatorluk topraklarının meşru devir teslimiydi. Avarların kendi kağanlarının "adoptio per arma" [silahla benimseme] ile İmparatorun "askerî evladı" olarak kabulüne atıf yapıp yapmadıkları Claude'nin belirttiği gibi kesin değildir. Çünkü Justinus Avarlarla bir kere olsun anlaşma yapmamıştı. Yine Claude'nin belirttiği gibi Justinus bunu kabul etseydi bile onun halefinin bu babalık ilişkisini kabul edip etmeyeceği belli değildi. Targitios'un böyle bir öneri yapmış olması düşünülebilir bir şeydir. Fakat muhtemelen bunu mecazen vurgulamıştı.

Çarpıcı olan şeyse 567 ve 571 yılları arasında Konstantinopolis'e gelen elçilerin hiçbiri Justinus tahta çıktığı vakit gelen heyetin taleplerini sıralamamıştı: Bunlar Justinianus'un Avarlara ödediği paralardı. Menandros bunun her hâlükârda istenmiş olduğunun anlaşılabileceğin-

24 Thephanes 6054, s. 236.

25 Menandros EL 196; 12, 6, s. 138 veya fr. 28. Bu, 6. 10. bölümde alıntılanmış ve yorumlanmıştır. Askerî evlatlık meselesi için bkz. Claude, "Begründung"

den dolayı mı böyle bir şeyden bahsetmemişti? Her hâlükârda Avar iddialarının merkezinde savaş hukukuna göre kazanılmış haklar bulunuyordu. Justinianus'tan istenenler daha az tartışma konusu hâline getiriliyordu. Ayrıca bir miktar da belirtilmemişti; bu belirli miktarlar talep edilen sonraki barış müzakerelerinden tamamen farklıydı.

Bu tutum Bayan siyasetinin alamet-i farikasıydı. Burada bir talep artırma değil, ifade edildiği gibi kazanılmış hakların zorlanması söz konusuydu. Sonraki Avar kağanları taleplerini askerî vaziyete göre şekillendirmişti. 567'deki talep mecmuası hezimet veya zafer tarafından değiştirilmemişti. Sonraları bölgesel iddialarda da bulunulmadı ve imparatorluğun mülkiyetinde bulunan topraklar tanındı. Bayan muhtemelen bir zamanlar Gotların yaptığı gibi 60'lı yıllarda federasyonu kurmaya çalışıyordu.

Fakat böyle bir siyaset için vakit geçmişti; Lombardlar da İtalya'da kendi konumlarını İmparatorla meşrulaştırmayı başaramamıştı. Muhtemelen II. Justinus'tan daha az inatçı kafalı biri olsaydı Bayan'la anlaşabilirdi. Fakat bir zamanlar Batı Roma İmparatorluğu'nda görülen ilişkiler Konstantinopolis için kendi topraklarında barbar iktidarının kurulabileceği riskini hatırlatan uyarılar niteliğindeydi. Justinus az ama öz bir cevap verdi: "Göçebe ve serseri Avarlarla dostluk kurmak onlara düşmanları olarak ödemeler yapmaktan daha tehlikelidir."[26]

Genel olarak Justinus Avarların önerilerine tehditler, hakaretler ve "Avar" Gepidlerinin teslimine karşı iddialarla yanıt verdi. Bu kesinlikle blöf değildi. O, bunun savaş anlamına geldiğini biliyordu ve Bonus'a buna yönelik hazırlanmasını emretmişti. Bunun dışında general, imparatordan böyle müzakerecileri kendisine gönderdiği için azar yemişti. Sonra ne olduğunu bilmiyoruz. Büyük bir savaştan kaynaklar bahsetmemektedir. Targitios'un ilk gelişini 567/568 kışı olarak kabul edersek Lombardların ayrılışı ve Pannonya'da yeni görevlerini zuhur savaşın patlak vermesini engellemiş olabilir.

Hemen akabinde -muhtemelen sonraki kış- Targitios bir kez daha Konstantinopolis'e gelmişti. O, İmparatora Bayan'ın taleplerini tekrarlamıştır. Her iki Hun kabilesinin yapılmayan yıllık ödemesi dışında ek ödemeler talep ediliyordu. Justinus, tıpkı geçen sefer olduğunu gibi cevabını yüksekten konuşarak verdi. Bu konu üzerinde Targitios çok konuşunca Justinianus'un sabrı taştı. Targitios'u kovdu ve -o zaman *Comes Excubitorum* olan- Komutan Tiberios'a Avarlarla sonraki temaslar için yetki verdi.[27]

26 Menandros EL 197; 12, 6, s. 140 veya fr. 28.
27 Menandros EL 458; 12, 7, s. 142 veya fr. 28.

Bir Avar elçilik heyeti daha reddedildikten sonra Konstantinopolis'e nihayet Apsich geldi.[28] Geniş bir otoriteyle Konstantinopolis'e geldiği görüldü. Tiberios ve Apsich ve onların refakatçileri arasında bir barış konferansı gerçekleştirildi. Burada barış planı üzerinde çalışıldı. Romalı müzakereciler gerçi Sirmium'u değilse de başka bir yeri yerleşmek üzere Avarlara vermeye hazır olduklarını açıkladılar. Muhtemelen Pannonia Sirmiensis'in geri kalan kısmı ve Avarların zaten talep ettiği Bassianae verilecekti.[29]

Bu nokta şaşırtıcıdır. O esnada Karpat havzasının tamamı emrine amade olan Avarlar neden "yerleşebilecekleri" küçük bir toprak parçasını talep etmişti? Muhtemelen Sirmium'un bununla baskı altına alınması umuluyordu. Daha muhtemeldir ki bu durum 568 yılında Avarların ele geçirdiği Pannonya'nın bir kısmıyla ilgiliydi ve Avarlar, tıpkı daha önce Lombardların yaptığı gibi buraları terk etmek istiyordu. Bu bağlamda Roma terminolojisi uygundu ve barbarların orayı uzun süre yaşamasına rağmen terk ettiğinden bahsediyordu; bu Justinus'un Avarlara "Pannonya'yı yerleşim yeri" olarak vermeyi reddettiğini bildiren Theophanes Byzantios'un raporuna uygundur (bkz. Bölüm 2. 6.). Her hâlükârda Bayan o dönemde bir "iç federasyona", bir nevi "Gotik bir kariyere" ulaşmaya çalışıyordu. Anlaşma koşullarının belirlenmesi de "Gotik" tarzdaydı. Uslu duracağını garanti etmesi gereken Avar tutsaklarının durumu buna emsaldir. Bir zamanlar Teoderik de tutsak olarak Roma dünyasıyla yakınlaşmıştı.

Bu anlaşma üzerine Tiberios ve imparator arasında oldukça aydınlatıcı bir ihtilaf yaşanmıştır. Generalin Apsich ile gerçekleştirdiği anlaşmaya göre "Bizanslılar Avarlardan onların yöneticilerinin (ἄρχοντες) çocuklarını tutsak olarak alacaktı" Ayrıca Justinus, kağanın oğlunu bizzat teslim almak istedi. Fakat bunu Tiberios'a söylemedi. Onun hesabı şuydu: Eğer biri, İskit Archon'unun oğlunu alırsa, esirin babası Kağanın anlaşmayı ihlal etmesine asla izin vermedi.[30]

Bu arada imparator anlaşmayı bozdu. Kendi birliklerinin savaş arzusunu kışkırttı. Tiberios için de daima Sirmium'da bulunan Bonus'a nehir geçişlerinde teyakkuzda olunması tavsiyesini vermekten başka seçenek kalmadı.[31]

---

28 Apsich için bkz. Bölüm 6. 5.

29 Menandros EL 459; 15, 1, s. 148 veya fr. 33; Syrmien için (Tuna, Save ve Fruşka Gora arasındaki Pannonia Sirmiensis) Stein, *Studien,* s. 12; Doblhofer, s. 153.

30 Menandros EL 458; 12, 7, s. 142 veya fr. 29

31 Hauptman, *Avares,* s. 155'te bunun Tuna olduğunu düşünmektedir. Blockley 270 ise Save olduğu kanaatindedir. Save Sirmium'un fethi için Avar ordusu önünde duran önemli bir engeldi.

Maalesef Apsich'in başarısız elçiliğinin tarihsel bağlamı Menandros fragmanından okunamamaktadır. Romalılar için Targitios'un taleplerinden (ki ayrı başlıkta izah edilmeden kaynakta değinilebilirdi) bulundurulursa daha iyi koşullar sunulmuştu. 569/570 yılında İspanyol kronik yazarı Biclarolu Johannes kısaca Tiberios'un Avarlara galibiyetinden bahsetmektedir.[32] Apsich liderliğindeki elçilik heyeti bu olayın ardına yerleştirmek Stein'a makul görünmüştür.[33] Justinus'un uzlaşmaz tavrı da bununla tamamen anlaşılır hâle gelmektedir.

Fakat imparator Balkan ordusunun gücünü abartmıştı. 572 yılında Pers Savaşları'nın başlangıcından beri batıda sadece önemsiz sayıda bir askerî güç emrine amadeydi. Avarlara karşı duran Tiberios yenilmişti. Ayrıntılar Menandros'ta mevcut değildir. Avarların küçük birlikler hâlinde imparatorluk topraklarına ilerlediğini, bunun üzerine Romalı generallerin onlara saldırdığını söyleyen başka bir fragman bu olaya ilişkindir.[34] Her hâlükârda Romalılar ve Avarlar arasındaki nadir büyük meydan muharebelerinden biri meydana gelmiştir. Theophanes ve Euagrios bu olayın 574 yılında yaşandığını söyler. Barbarlara karşı çıkan Tiberios bozguna uğramış ve muhtemelen büyük kayıplarla ricat etmişti. Euagrios'a göre o, büyük ve aceleyle toplanmış orduyla Avarlara karşı yürümüştü. Düşmanın sayısı yeni kiralanan askerlerin gözünde çok fazlaydı. Tiberios esir edilmekten kıl payı kurtuldu.[35] Bu savaş raporuna pek muntazam olmayan Menandros fragmanı uymaktadır. Romalıların hezimetinden sonra Avar komutanı, Tiberios'a "Avar ve İskitlerin" karşısına neden böyle küçük bir orduyla çıktığını soran bir elçi göndermişti: "Sizde İskit kabilelerinin (τὰ φύλα τὰ Σκυθικά) savaşılması ve yenilmesi en güç kabileler olduğunu okuyup öğrenebileceğiniz hiçbir kitap, hiçbir kayıt yok mudur?"[36]

Mağlubiyet, izlenen siyaseti değiştirdi. Tiberios Konstantinopolis'e barış müzakereleri için gönderdiği Avar elçilik heyetinin yanına Jus-

32 Joh. Biclar. a. IV. Iustini imp. s. 212. Yine de kronoiğimizin verdiği tarihte bir ihmalkârlığın bulunduğunu söylemekte yarar var. Gepidlerin inkırazını o daha sonra, Justinus'un 6. yılı (571) veya Leovigild'in dördüncü (572; Claude, *Westgoten,* s. 66) olarak tarihi olarak vermektedir. Mommsen edisyonu Batı Gotları kral yıllarını esas almaktadır ki çoğu Avar ve Slav araştırmacıları bunu tenkit etmeden kabul etmektedir. Görünüşe göre Johannes çocukluğunda Konstantinopolis'te gözlemlediği olayları gelişigüzel bir şekilde kroniğinde ele alınan yıllara dağıtmıştır.

33 Stein, *Studien,* s. 13. Tarihlendirme için ayrıca bkz. Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 475; Blockley, s. 270; Dölger, *Regesten,* s. 3.

34 Menandros 15, 2, s. 148.

35 Theophanes 6066, s. 246; Euagrios 5, 11, s. 207.

36 Menandros, Blockley, 15, 3, s. 150.

tinus'a durumu izah etmek üzere bir Tribün vermişti. Avarlara karşı izlediği stratejisindeki başarısızlık hasta imparatorun hükûmet işlerinden elini eteğini çekmesinde rol oynamış olabilir. Aralık ayında Justinus İmparator tahtını Avarlara bıraktı. Aynı kış içerisinde yeni imparator ile Avarlar arasında anlaşma yapıldı.[37] Maalesef Bizans ve Avarlar arasında Karpat havzasında gerçekleştirilen ilk anlaşmanın koşulları hakkında pek az bilgi sahibiyiz.[38] Ancak Menandros'un sonraki müzakereler dolayısıyla belirttiği gibi Avarlara yıllık 80.000 solidi, dolayısıyla 400 kilo altın ödenecekti.[39]

Bütün araştırmacılar bütün bu haberleri aynı savaşa atfetmezler.[40] 568 ve 574 arasında bir başka savaşın meydana gelmiş olması da muhtemeldir. Muhtemelen Tiberios'un zaferi 570 civarında, mağlubiyeti ise 574 yılındaydı ki bunun akabinde 80.000 solidi ödemenin kabul edilmişti.

Fakat işler bir kere daha karıştı. Avar elçileri dönüş yolunda Skamar tuzağına düştü ki o zamanlar eşkıya şeklinde örgütlenenlere bu isim veriliyordu.[41] Haydutlar kendilerine birkaç at, gümüş ve başka eşyalar almıştı. Bu çirkin siyasi saldırı diplomatik karmaşa yarattı. Tiberios neticede filleri bulmayı ve soygun mallarını iade etmeyi başardı.[42] Olay, Balkan vilayetleri için oldukça önemliydi. Bir grup Avar

37 Bu konuda Menandros'un EL 471; 25, 1, s. 218 veya fr. 63'te barışın Tiberios'un imparator olduğu 574 Aralığında gerçekleştirildiğini söyleyen ifadeleri pek dikkate alınmaz. 576 yılında elçi Valentinos, Tiberios'un imparator olduğunu Türk kağanına bildirdiğinde bu kişi Avarların Roma topraklarına sızdığını, dahasında Romalılarla bir anlaşma sağladığını biliyordu (Menandros EL 206; 19, I, s. 174 veya 43).

38 Menandros EL 460; 15, 5, s. 150 veya fr. 34.

39 Menandros EL 471; 25, 1, s. 216 veya fr. 63. Yıllık ödemeler için bkz. bölüm 6. 10.

40 571 ve 574 yılında iki muhtelif olay olarak Stein, *Studien,* s. 13; bunun üzerine Thiess, "Kaiser", s. 63; benzer şekilde Waldmüller, "Begegnungen", s. 103 ve Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 475; aynı şekilde Hauptman, *Avares,* s. 155; Beşevliev, *Bulg. G.,* s. 103; Avenarius, *Awaren,* s. 87; Dölger, Regesten 34, s. 5; Lemerle, "Invasions", s. 289'da 573/574 yılında Sirmium'un "ihtiyatsız bir şekilde" elden çıktığını ifade eder. Lemerle, *Recueils 2,* s. 181. Goubert, *Avars,* s. 216'da yalnızca iki savaş değil, 570 ve 574 yılında olmak üzere iki barış antlaşması varsaymaktadır. Fakat bu kadar erken anlaşma yapıldığına dair kaynaklarda hiçbir emare yoktur. Theophanes'in kronolojik ihmalkârlığına rağmen 571 (Blockley, s. 270, dipnot 176) veya hatta 570 (Bury, *Empire 2,* s. 117) yılında gerçekleşen bir barış anlaşması söz konusu değildir. Menandros'un ifadeleriyle Theophanes ve Euagrios'un zaman konusundaki tayinleri çelişmektedir.

41 Bkz. Bury, *Empire 2,* s. 117 dipnot 1.

42 Menandros EL 460; 15, 6, s. 50 veya fr. 35. Stein, *Studien,* s. 13 ve 33, dipnot 13; Bury, *Empire 2,* s. 117.

süvarisine saldıran Skamarlar başarısızlığa uğratılmasaydı buradan geçen diğer kimseler asla emniyet içinde seyahat edemezdi.

574 yılı zaferi ve Romalılar ile Persler arasında savaşın patlak vermesi sonraki Avar saldırılarını kolaylaştırdı. Bu yüzden yetmişli yıllarda Bizanslılar daha mutedil davrandılar. Bayan'ın kendisi Tiberios ordularına karşı yürüdüyse de görünüşe göre Balkan vilayetlerine zarar vermemişti. Bu ihtiyatlı siyaset Avarların zayıflığıyla izah edilemez. Sonraları Tiberios üzerine kazanılan zafer ve Pers Savaşları'nın başlaması kağanı cesaretlendirmiş olmalıydı. Slavlar da fırsatlardan istifade etmedi. Fakat Bayan'ın başka bir amacı vardı. O: "Romalılarla düşmanca yaşamak istemiyordu, tam tersi Tiberios'un tahta çıkışıyla birlikte devletimizle iyi ilişkiler içinde yaşamak istiyordu" demektedir Menandros bilâhare.[43] Bittabi öncekiler ne kadarsa Kağan da o kadar "barış timsaliydi" Fakat o başlangıçta kendi amacına Romalılarla savaşmadan ulaşmaya teşebbüs etti. Diğer yandan kendi hâkimiyetini Barbaricum'da tesis etmek için *Imperium* ile iş birliğine de hazırdı.

Bayan'ın Bizans'la İttifakı

Aralık 574'te Tiberios, imparator ve dolayısıyla niyabet ortağı oldu.[44] "Şeytan vebası" görünüşe göre İmparator Justinus'un vahim bir paranoyaya düçar olmasına sebebiyet vermişti.[45] Onun siyasetten çekilmesiyle birlikte Avarlarla ilişkiler düzeldi. Birkaç yıl boyunca Tuna'da her iki büyük gücün müşterek menfaatleri savunuldu. Menandros tarafından vurgulanan Bayan'ın eski muarızı Tiberios'la dostluğu siyasal konjonktürden kaynaklanıyordu.

Kağanın Tuna'nın kuzeyinde kurduğu üstünlük iki taraftan tehdit ediliyordu. Türk birlikleri Hazar-Kıpçak bozkırlarında ilerliyor ve Sizabulos'un (İstemi) oğlu Turxanthos/Türk Şad dörtnala ilerleyerek "köleleri" olan Avarlara karşı tehditler savuruyordu.[46] Tuna'nın

43 EL 208; 21, s. 192 veya fr. 48.

44 İmparator/Καίσαρ [Kayzer] unvanı, niyabet ortaklığı ve tahta adaylığı ifade eder, ancak hiçbir surette kendi başına imparatorluk anlamına gelmez. Bunun için kaynaklarda βασιλεύς ve αὐτοκράτορ kullanılır ki Tiberios bu unvanlara ilk defa Justinus'un ölümünden sonra Ekim 578'de erişebilmiştir. Tiberios'un İmparator olarak 574 yılından itibaren tesmiye edildiği ise Avar araştırmalarında pek dikkate alınmaz. Bkz. dipnot 444 ve Maksimoviç, "Raids", s. 263.

45 "*Quae infirmitas ab aliis quidem cerebri motio, ab aliis daemonium vexatio putabatur.*" diye yazmaktadır Joh. Bicl. a. VII Iustini imp., s. 213. İmparatorun hastalığı için son zamanlarda Ewald Kislinger, "Der kranke Justin II. und die ärztliche Haftung bei Operationen in Byzanz", *JÖB 36* (1986), s. 39-44.

46 Menandros EL 205; 19, 1, s. 174 veya fr. 43.

aşağılarında ise Avar kağanından en ufak bir çekince taşımayan Slav gruplarının etkinliği giderek artıyordu. En azından buna karşı Kağan, Bizanslılarla anlaşarak arkasını sağlama almıştı. Gerçi Slavlar kesinlikle ciddi bir hasım değilse de tatsız bir rakipti.

Bayan'ın siyasi terazisinde Türklerin hangi rolü oynadığını kestirmek müşküldür. İyi bildiğimiz bir şey varsa Türk Şad'ın tehditlerini herhangi bir icraatın takip etmediğidir. Fakat Bayan'ın oğlu idaresinde bir Türk saldırısının gerçekleşeceği şaiyası sonrası Avar ordusunda görülen panik[47] tehlikenin ciddiyetini göstermektedir. Avarların Türk siyasetindeki yeri ise Roma elçilerinin Türk sarayında yaşadığı nahoş sürprizde en net hâliyle görülmektedir.

576 yılında Tiberios, daha önce bu seyahati iki kez gerçekleştiren kendi temsilcisi Valentinos'u Türklere gönderdi. İç Asyalı müttefikle ilişkilerin sıkılığına Konstantinopolis'e yüzün üzerinde bir sayıda gelip dönüş yolunda da Valentinos'a eşlik eden Türk elçilik heyeti göstermektedir. Heyet Kırım'da o sıralar artık Türk hâkimiyetinde yaşayan Utigurların topraklarını katetmişti. Böylece Bayan'ın bütün Utigurlara boyun eğdirme iddiası -eğer daha önce gerçekleşmişse bile- geçerliliğini yitirmişti.

567 yılından beri Roma'nın müttefiki olan İstemi Yabgu vefat etmişti. Şimdi onun oğlu Batı Türk Kağanlığı'na hükmediyordu.[48]

---

47 Bkz. Bölüm 3. 5.

48 Sizabulos (İstemi) ve Turxantos (Türk Şad) için bkz. Haussig, "Herkunft", s. 28; Haussig, "Exkurs", s. 333. Buna göre her ikisi de Buhara bölgesinde ikâmet ediyordu; buna karşın Blockley, s. 276 dipnot 220'de kolay çürütülemez bir fikir ortaya atmaktadır (Aral Gölü'nün doğusunda aramak istemez). Haussig, *Zentralasien*, s. 170'te Valentinos'un elçiliğini Tiberios'un tahta çıkışından sonraya, 579 yılına atfeder. Ancak Valentinos Menandros'un da yazdığı gibi Tiberios'un imparator olmasından sonra gönderilmiştir (Menandros'un buna ilişkin kullandığı terminoloji için bkz. Maksimoviç, "Raids", s. 263) Marquart, "Analekten", s. 81'de Turxantos'u kendisinin unvanı Türk-Şad'la tanımlamaktadır, buna ilişkin yine bkz. Marquart, "Chronologie", s. 31; aynı şekilde Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 276. Golden, *Khazars I*, s. 97'de Şad unvanı Hazarlardaki İşa'yla özdeşleştirilmektedir. İbid. I, s. 188'de bu bağlamda Sizabulos/Sır Yabgu'ya verilen Yabgu unvanı ele alınır. Herakleios'un Pers Savaşları esnasında Tiflis'in Türkler tarafından kuşatılmasında bir Ermeni kaynağı, Ziebil/Syr Yabgu'nun oğlu olan bir Şad'dan bahseder. Marquart, *Streifzüge*, s. 401 ve Bölüm 7. 6; her iki unvanın Golden'ın ifade ettiği birbirine uyup uymadığı ve Türklerde Kağan unvanının mı yoksa Yabgu unvanının mı daha önce geldiği kesin değildir. Kendi siyasal gücü göz önüne kalındığında Turxantos/Türk Şad babası Sizabulos/Syr Yabgu'dan kesinlikle daha aşağı değildi. Fakat durum, siyasi olarak daha yüksek bir konuma ulaşanın eski unvanı yeni hükümdar unvanının yanında taşımasıyla karmaşık bir hâl almaktadır.

Valentinos olabilecek en ince tavırla imparatorun selamını ilettikten sonra usul usul meseleye (yani Pers Savaşları'na) girdiği esnada Türk Şad onu sert şekilde kesti. Romalıların yalancı ve üçkâğıtçı olduğunu söyledi. Çünlü onlar Avarlar/Varhunnilerle ittifak ittihaz etmişlerdi: "Sizin Basileusunuz cezayı hak ediyor, sözde benim dostum olduğunu söylüyor, hakikatte kölelerimiz (Avarları kastediyor) Varhunnilerle iş birliği yapıyor. Ancak Varhunniler Türk tebaası olarak bana geri gelecekler, onlara yalnızca kırbacımı göndersem kendilerine arzın en derin yerinde sığınak ararlar."[49] Birkaç tehdit daha savurduktan sonra o, Romalıları kendi elçilerini Kafkaslar'dan geçirip daha zahmetli bir yola sevk etmek suretiyle saldırı düzenlemekten alıkoymakla suçladı: "Danaper (Dnepr), İster (Tuna) ve Hebros'un (Maritza) nerede aktığını gayet ve tebaamız Varhunnilerin, Roma topraklarında nereden geçtiğini iyi biliyorum."

Usdibad'ın kabul edilmesi Bayan için ne kadar düşmanca ise Avarlarla anlaşma yapılması Türk Şad için o kadar düşmanca bir hareketti. Mesele onun için önemliydi, bu yüzden Romalıları tehdit etmişti. Konu yine tatlıya bağlandı. Valentinos ve refakatçileri Türk âdetleri gereğince İstemi'nin cenaze töreni için tıpkı bir zamanlar Attila'nın cenazesinde yapıldığı gibi yanaklarını parçalayacaktı. Fakat tehdidini vurgulamak için Türk hükümdarı Kırım'a bir ordu göndermiş ve bu ordu Utigur prensinin savaşçılarıyla birlikte Bizans'ın Bosporos/Kerç şehrini fethetmişti.[50] Birkaç yıl sonra -eğer Tiberios uydurmuyorsa- Türkler, Avarları katletmek için Kırım'ın güney sahilindeki Herson'da görünmüşlerdi.[51]

Her hâlükârda Bayan, idaresinin ilk yıllarında öngörülebilir biri olan Türk Şad'ın fırtına gibi kendi üzerine saldırmasını beklemiş olmalıdır. Romalılar ve Avarlar 576 yılında bu endişeyi paylaşmıştır. Konstantinopolis'te de Avarlar arasında olduğu gibi Türk saldırısından korkuluyordu. İkinci ortaklık daha yakındır. 574 yılındaki barış anlaşması Avarların Tuna'da belirmesinden bu yana ilk kez Slavların kendi başına savaş yürütmesine imkân vermişti. Bu başına buyrukluk ne imparatorun ne de kağanın tasvip edeceği bir şey değildi.

İmparator Tiberios'un dördüncü yılı olan 578'de, yaklaşık 100.000 Slav, Trakya ve başka bölgeleri yağmalamıştı. Menandros'un verdiği tarih kesindir ve buna bir hata atfetmek mesnetsizdir. Aynı olaya iliş-

49 Menandros EL 205; 19, 1, s. 174 veya fr. 43
50 Menandros EL 208; 19, 1-2, s. 178 veya fr. 43.
51 Menandros EL 474; 25, 2, s. 224 veya fr. 64.

kin Biclarolu Johannes, II. Justinus'un onuncu yılında Trakya'da Slav saldırısından ve birçok şehrin yıkılmasından bahsetmektedir.[52]

Biclarolu Johannes bittabi Avar taarruzu bağlamında konuşmaktadır. Justinus'un onuncu yılında Avarlar Trakya kıyılarına yaklaşmış ve gemiden saldırmıştı. Tiberios'un ilk yılında ise onlar Trakya'ya yeni bir saldırı düzenleyip uzun surlara kadar ilerlemişti.[53] Bu, Menandros'un, Avarların Tiberios'a imparator olduğundan beri dostça davrandığı ifadesini nakzetmektedir.[54] Bu sorun, kürekçi olarak bilinen Slavlara saldırıyı atfetmek suretiyle çözülür. Atlı savaşçıları olan Avarları deniz korsanları olarak tahayyül etmek zordur.[55]

Biz Avarların, yalnızca 578 yılında Roma'nın Tuna filosuyla Slav ülkesine çıkarmasında yer alması vesilesiyle gemide işitiyoruz. Muhtemelen İspanyol malumatı bu zaman almış ve yanlış anlamıştı. O muhtemelen batıda anlatılan başka bir hikâyeyle bunu değiştirmişti:

---

52 Menandros EL 469; 20, 2, s. 190 veya fr. 47; Joh. Bicl. a. X. Iustini imp., s. 214. Bir dizi yazar Menandros ve Efesli Johannes'in Tiberius hâkimiyetinin üçüncü yılında bir Slav saldırısını rapor etmesini bağdaştırmaya çalışmaktadır. Bu yüzden Menandros'un raporu 579 yılına "ertelenir"; Nestor, "Pénétration", s. 50; Lemerle, "Invasions", s. 289 (581 yılını da ihtimal dairesinde kabul etmektedir); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 103 (Yeni İmparator Tiberios'un idaresinin başında); Popoviç, "Témoins", s. 449 (her üç haberin eşleştirildiği en erken tarih 577, en geç tarih 581'dir); buna karşın Maksimoviç, "Raids", s. 163'te Menandros'ta Tiberios'un imparator olarak hükümdarlığının dördüncü yılından bahsedildiği ve dolayısıyla 581 yılının olabileceği ifade edilmektedir. Epheser tam da bu yılın II. Justinus'un ölümünün üçüncü yılına tekabül ettiğini ve bu tarihin ele alındığını söylemektedir. Ayrıca 584'e kadar dört yıl kaldıklarını söylemektedir. Dahası metinde Sirmium kuşatmasına (579-82) yönelik olduğunu söylemektedir. Bir başka erteleme de Biclarolu Johannes'le tevafuk sağlamaya çalışanlar tarafından yapılır. Buna SzK s. 69 (576/77); Bury, *Empire 2*, s. 216 (577); Goubert, "Guerres", s. 216 (577); Kollautz/Miyakawa I, s. 240 (576/77); Hauptmann, *Avares*, s. 155 (574'ten itibaren Slav akınları). 578 için Jireçek, *Serben*, s. 87; Ensslin, "Slaveneinfälle", s. 700 (Baskı hatasıyla "587"); Grégoire, "Origines" (578/79); Avenarius, *Awaren*, s. 88; Waldmüller, "Begegnungen", s. 106; Popoviç, "Origines", s. 231 (578/79); Grafenauer, "Vpraşanj", s. 52 (577/78). Haddizatında Menandros ne İspanyol ne de Süryani Johannes'in bilemeyeceği bir bilgiyi vermiştir. İspanyol, İmparator Justinus'un onuncu yılına (575), Leovigild'in sekizinci yılına (576) ve Süryani imparatorun ölüm yılına (577) vakayı atfetmektedir. O, daha sonraki bir tarihe dayanmaktadır. Doğru olan tarih bu yüzden kesinlikle 578'dir.

53 Joh. Bicl a. X. Iustini imp. a. I. Tiberii imp. s. 214.

54 Menandros EL 208; 21, s. 192 veya fr. 48.

55 Bu anlamda Kollautz, *Quellenbuch*, s. 108 dipnot 1; Waldmüller, "Begenung", s. 106; ve başka yazarlar Avarların iki yüzlülük yaptığını ve "yüz bin Slavın saldırıyla ortalığı karıştırmasını" sağlayarak kendilerinin fırsattan istifade ettiğini söylemektedir. SzK, s. 69.

Lombard kralı, kağana Trakya adasının fethi için gemi mühendisleri göndermişti.[56] "Avar bahriyesi" hakkında heyecan uyandıran Batı kronikleri bir yana, Biclarenser'in raporu yetmişli yılların ikinci yarısından 585/586 yılına denk gelmektedir. Onun metni 578 yılında Slavların Balkan vilayetlerini hâlihazırda emniyetsiz hâle getirdiğini vurgulamaktadır. Bilhassa Avarlara ilişkin ifadeler içeren bütün somut malumatlar başka bir bağlamdan kaynaklanmaktadır.

Slav yağma akınları hakkında kesin bir kronoloji oluşturmaya yeltenmek haddizatında umutsuz bir teşebbüstür. Avar kağanı kendi taraf olduğu barış anlaşmasını mütemadiyen ihmal ediyordu. Kaynaklar şu veya bu mikyasta onun sürdürdüğü savaşların tarihini tam olarak tayin etmeye müsaittir. Slav akınları ise eğer kağanın kontrolü altında değilse genellikle bir merkeze bağlı olmayan dağınık akınlardı. Slav kabileleri kâh başarıyla kâh başarısızlıkla işitiliyordu. Elçiler vasıtasıyla müşterek harekât talep ediliyor, kâh birleşiliyor kâh ayrı yollara gidiliyordu.[57] Tarihsel tasvir ancak bir yoğunluk eğrisi sunabilir. Görece sakin yıllar akınlar bakımından hareketli yıllarla yer değiştiriyordu. Slav faaliyetleri zirveye 578 yılında ulaştı. Yağmacıların aileleri ve mülkleri iade etmesi Roma ve Avarların toplu harekâtını müteakiben söz konusu oldu.

575'teki Melitene kuşatmasına rağmen imparatorluk birliklerinin büyük kısmını Perslerle muharebe edilen meydanlara bağlıydı. Hâl böyleyken imparator, kağandan yardım istemişti. O, kağanı "Roma topraklarını sürekli olarak yağmalayan Slavlara karşı savaşarak, onları acınası hâle getirdikleri öz vatanlarını savunmak zorunda bırakmaya"[58] ikna etti.

Bayan'ın Slavlara Tuna'nın kuzeyinde saldırmak için kendi gerekçeleri vardı: "Zira Avar prensi Daurenios'un kendisine ve diğer tüm halkların sorumlu liderlerine (Δαυρέντιον καί ὅσοι ἐν τέλει τού ἔφνους) elçi gönderdi ve hepsine Avarlara tabi olmalarını ve vergi ödemelerini emretti. Ancak Dauritas ve diğer prensler (Δαυρίτας δε καί

56 PD 4, 20, s. 154; bkz. Bölüm 5. 6. Herakleia'da bir savaşı için Kollautz, *Quellenbuch*, s. 54 dipnot 1'de varsayıldığı gibi bir şey söz konusu değildir.

57 Bkz. Buna ilişkin derli toplu bir tasvir için Ensslin, "Slaweneinfälle" ve Lemerle "Invasions", aynı şekilde bölüm 4. 7.

58 Menandros EL 209; 21, s. 192 veya fr. 48. Bu ve bunu müteakiben Hauptmann, *Avares*, s. 155 (578 yılına tarihlendirir); Kollautz/Miyakawa I, s. 240 (578); Doblhofer, s. 182 (576); Stein, *Studien*, s. 103 (578); Waldmüller, "Begegnungen", s. 107 (578 civarı). 578 yılı Sirmium kuşatmasının geriye dönük hesaplamasından ve saldırıdan kaynaklanmaktadır, aşağıya bakınız. 578 yılı, Tiberios'un artık "Caesar" değil de "Basileus" ve "Autokrator" olarak adlandırıldığı tarihe tekabül etmektedir.

οἱ γέ ξύν αὐτῷ ἡγεμόνες) şöyle cevap verdiler: "Güneşin altındaki hangi insanoğlu bizim iktidarımıza boyun eğdirebilir? Biz yabancılara boyun eğmeye değil, hükmetmeye alışmışız. Savaş olduğu ve kılıçlar kınından çekildiği sürece kimsenin önünde titremeye razı değiliz." Avarlar, bu küstah lafları eden Slavların altında kalmadı. Böylelikle hakaretler ve küfürler birbirini takip etti, barbarların kaba zihniyeti nedeniyle bunlar büyük tartışmalara dönüştü. Slavlar öfkelerini dizginleyemediğinden kendilerine gelen elçileri öldürdüler, Bayan bunu ancak başka bir elçi göndererek öğrenebildi. Bayan kınamayı Slavlara karşı uzun zamandır yöneltiyordu. Bu olay nedeniyle nefretle doldu ve bu adaletsizliklerinden ayrı olarak kendisine tabi olmadıkları için onlara çok kızdı."[59]

Menadros'un oldukça süs verdiği kimlik bilinci yerinde olan Slav tutumu, Avar-Slav ilişkilerinin anlaşılması bakımından kilit öneme sahiptir. 566 yılından beri kağanlık Tuna deltasının kuzey ve doğusundaki alanlar üzerindeki kontrolünü kaybetmişti. Başarısız elçilik faaliyeti göstermektedir ki kağan, Aşağı Tuna'daki Slavları kendi tebaası olarak görüyordu. Onun bu ilişkiyi nasıl anladığı şöyle tanımlanabilir: Avar emrine itaat edilecek ve vergi ödenecekti. Diğer kaynaklar ordunun başarısına buradan daha net bir şekilde yer vermektedir.[60] "Kendisine tabi olmayı reddetmeleri", kağanı oldukça sinirlendirmişti çünkü bu Avar egemenlik ideolojisine ters düşmekteydi. Avarların tabi halklar üzerindeki gerçek kontrolü onların merkezden uzaklıkları nedeniyle çok yoğun olamazdı. Kağan, Bizans yardımı olmadan elçisinin öldürülmesinin intikamını alamazdı.[61] Avar metbuluğunun tanınması onlar için doğrudan gelecek yararlardan daha önemliydi. Evvela kağan, Slavların imparatorluk topraklarına kârlı çıkacakları akınların Avarlardan bağımsız olarak organize etmelerine tahammül edemiyordu. "Bütün barbarların" önderi olarak o, bu tip teşebbüslerin tamamını tekelinde bulundurmak istiyordu. Bu muhtemelen Slavların kibirli lideri Dauritas ile Avar kağanının tartışmalarının temelini teşkil ediyordu. Bu noktada bile Avar taarruzunun başarı getirmesi şüpheliydi.

59 Menandros EL 209; 21, s. 195 veya fr. 48, Doblhofer 183.

60 Th. S. 6, 2, s. 223.

61 Avenarius'un "Awaren" s. 88'de ifade ettiği gibi kağanın Eflak'ı doğrudan işgal etmeye gayreti ve istenilen verginin askerlerinin iaşe ihtiyacı için olması tamamen temelli bir varsayım değildir; yine Avenarius'un "Problematik", s. 17'de belirttiği oradaki Slavların Bizans'a ilerlemeyi imkânsız hâle getirmesi ve bu yüzden bu geçiş noktasını işgal etmek mecburiyeti de mesnetsizdir. (Bizans, Avarlar ve Slavları aynı seviyede üç güç olarak tasvir etmek de yanıltıcıdır.) 578 yılından sonra hiçbir Avar destek noktası kurulmamıştır.

Slav yağmacıları kendi yurtlarına belirli bir zenginlik getirmiş olmalıydı. Kağan onların topraklarının "mal-mülk bakımından zengin olduğunu, çünkü Roma topraklarının uzun zamandır Slavlar tarafından saldırı ve yağmalara maruz kaldığını, buna mukabil kendi topraklarından hiçbir zaman yabancı orduların geçmediğini" söylemişti.[62] Sonraları kağan, "Slavlar tarafından esir edilen binlerce Romalıyı esaretten kurtarmak"la övünmektedir.[63] Apaçık bir şekilde Slav savaşçıları Aşağı Tuna'da kağanın takipçisi hâline gelmişlerdi. Eğer Menandros'un söylediklerine inanacak olursak Dauritas tıpkı kağan gibi kendiyle övünüyordu.

Bu yüzden kağan uzun bir süre Slavlarla savaşa girmeye ikna olmamıştır. Sonradan Roma askerî mekanizması işlemiştir; Illyricum'un *Praefectum Praetorio*'su[64] [koruyucu muhafız] olan Johannes, organizasyonla görevlendirildi. İddiaya göre 60.000 Avar süvarisini büyük yük gemileriyle Tuna'ya yerleştirdi.[65] Roma himayesi altında Tuna boyunca İskit vilayetine kadar gidildi. Eğer Menandros'un verdiği bilgi doğruysa Dauritas Slavları o civarda yaşıyor olmalıydı ki 593 yılında Priskos burada Ardagast grubunu avlamış ve Durostorum'dan Tuna'yı geçmişti.[66] Orada ya da nehrin aşağılarında ağır silahlı süvariler yeniden yerleştirilmişti.

İyi organize edilmiş yürüyüşe rağmen kağanın ordusu Slavlarla yüz yüze gelmedi. Onları sonraları komutan Maurikios'un yaptığı gibi yollarında ganimet taşıyan yüklere denk gelmedikçe ormanların derinliklerine çekilmişti. Avarlar ormanda savaşmak için teşkilatlanmamıştı. Âdet olduğu üzere Slav köylerini yağmalamakla yetindiler. Zahmetli teşebbüsün yapılan yağmalardan başka bir etki gösterip göstermediğini ise kaynaklar aktarmamaktadır. Slav akınları durdurulamamıştı fakat muhtemelen derslerini almışlardı. Kağanı kızdır-

62 Menandros EL 209; 21, s. 194 veya fr. 48. Grekçe "πολυχσήματος" terimi pek anlaşılır değildir. Altına değil, başka bir zenginlik kaynağına tekabül etmelidir ki bu zenginlik kaynağı esir edilen insanları da kapsayabilir (Viyana'dan Johannes Koder'in dostça paylaşımı).

63 Menandros EL 472; 25, 1, s. 219 veya fr. 63.

64 Bkz. Jones, *Empire I*, s. 307.

65 Bu sayı yeterince fantastiktir. Doblhofer, s. 182'de bunu hatta 600.000 yapmaktadır. Kollautz, "Völkerwanderunen", s. 469'de neden tercümeyi Cuppae/Golubac'a yerleştirdiği belli değildir. Suda'da ileri sürülen kağanın nehrin üzerinden geçerken dalgakıran yaptırdığı bilgisi Roma donanmasının yol hizmetini sunduğunu söyleyen bu pasaja uymamaktadır. Daha hayrete mucip olan şey Drobeta/Turnu Severin'e atfedilen yer tespitidir. O, Küçük İskitya'dan oldukça uzaktı ve 100 kilometrelik bir akıntı iki kere geçilemezdi.

66 Th. S. 6, 6-7, s. 230.

mamakta yarar vardı. Avar hükümdarının her türlü alacağı ganimetten bir payı kendisine göndermek lazım geliyordu. Kağanın Erdel'de Slavlarla olan ilişkisi doksanlı yıllarda görüldüğü üzere sorunlu kaldı.

Kağanın Romalılarla kısa süreli iş birliği muhtemelen başka avantajlar da sağlamıştı. Sonraları İmparator Maurikios 578 yılında gücünü yitiren doğu ordularını ele aldı ve Avar Hükümdarlığı'ndan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı orduyu güçlendirdi. Stein bunu Theophanes'in Tiberios "οώματα έθνικών", barbar halkların erkeklerinden iddiaya göre 15.000 tane satın aldı şeklindeki bilgisiyle eşleştirmektedir.[67] Bir emtia ve iş olarak savaşçılar olağan kabul ediliyordu. Önceki imparatorlar sık sık tam da Pannonya'da barbarları kiralıyordu. Yine de onların Avar Hükümdarlığı'ndan asker kiraladıkları kanıtlanabilir değildir. Buna Avarlarla bu yıllarda kurulan ikili ilişkiler kanıt olarak gösterilebilir. Bayan da böylece daha az saygı duyulan halklardan "hafif birlikler" satın alabilirdi; ağır süvarilerini vermezdi. Çünkü Avar ordusu bir sonraki muharebe için teşkilatlanıyordu.

Sirmium'un Fethi

Siyasi inisiyatifi yeniden ele alan Bayan, Tuna Slavlarına karşı yaptığı savaşla yetinmedi. Başarıya aç barbar ordularının komutanı olarak sadece Roma güdümünde Slav yağmacılarına karşı bir harekât gerçekleştirmekten fazlasını yapmalıydı. Askerlerinin baskısı daha ilk Sirmium kuşatmasını hissedilir türdendi. On yıl sonra dokunulmamış Balkan vilayetlerine "bataklıklarda yaşayan" Slavlar mütecaviz olunca bu baskı daha da hissedilir hâle gelmişti. Bir zamanlar lütfedilen ve Bizanslılarla süren barış artık kağanın işine yaramıyordu.

Tiberios, Avar ordusunun tehlikesini kendi tecrübelerinden biliyordu. Fakat o zamana kadar Bayan'ın gösterdiği siyasi ihtiyat onu yanılgıya düşürmüştü. Yirmi yıl içinde küçük çapta iki-üç savaştan başka hiçbir şey yaşanmamıştı. Kağan ne kadar tehdit etse de Sirmium'un teslimi her şeyden evvel diplomatik bir problemdi ve nihayetinde bunu kağan çözecekti. Tanınmış Targitios 579 yılında tam vaktinde yıllık vergiyi almak üzere Konstantinopolis'e geldiği vakit her şey yolunda görünüyordu. Sirmium ve Singidunum'daki öncü birlikler savaşa hazır değildi. Yeni imparator kullanabileceği bütün güçleri doğuya göndermişti. Bunlar Maurikios öncülüğünde Dicle Nehri üzerinden Mezopotamya'ya geçiriyordu.

67 Theophanes 6074, s. 251. Stein, *Studien*, s. 71 ve s. 85 dipnot 15: "Hatırımıza Avarlara tabi bütün halkların özgür olmayan köleler olarak addedildiği ve Tiberios'un bunları Kağan'dan satın aldığı gelmektedir."

İmparatora kendisini emniyette hissettirmek Bayan'ın planının bir parçasıydı. Son ana kadar bu komedi devam ettirildi. Targitios Bizans'tan âdet olduğu üzere hazinelerle ayrılırken kağan ordusuyla birlikte Sirmium ve Singidunum arasındaki Save'ye varmıştı. Orada bir köprü inşa ettirdi.[68]

Barbarların köprü inşası muasırlarını oldukça meşgul etmiştir. Tuna'da önceki yıl yapılan köprü inşaatını hâlihazırda detaylı bir şekilde tasvir etmiş olan Menandros, Save Köprüsü'ne daha fazla sayfa ayırmıştır. Hiçbir resmî kaynaktan istifade edemeyen ihtiyar muasırlardan Efesli Johannes kendi yaşadığı Adalar'daki manastıra kadar ulaşan şaiyaları aktardı.[69] Böylelikle köprünün tarihi daha geniş çevrelerde yayılmıştır. Theophylaktos da sonradan Save'de yapılan köprü üzerine konuşmuştur.[70] Suda-Leksikonu'nda bile kağanın kendi ordusunu geçirmek üzere yaptırdığı köprüye yer verilmiştir.[71] Hakikaten bir süvari ordusunu büyük bir nehirden geçirmek çetin bir işti. Tuna'nın geçilmesinin "esas eylem" olarak bu geçiş efsanesinin Bulgarlar, Hırvatlar, Sırplar ve Kuber'in Sermesianoilerinde yayılmasında kilit rolü vardır.[72] Tuna'nın hayretlere mucip bir şekilde geçilmesini Antik yazarlar nehrin donmasına bağlamaktadır.[73] Bizanslılar için Tuna'nın geçilmesi, imparatorluk sınırlarının geçilmesi demekti.

Efesli Johannes, İmparator Justinus öldüğü vakit "uzun saçlı" Avarların iki köprü inşasından haberdardı.[74] Birincisi ve belirleyici öneme sahip olanı Tuna'da inşa edilen köprüydü. Onun belirttiğine göre Justinus, Avarlara dostluğunun bir emaresi olarak ricaları dolayısıyla kağana saray ve hamam inşa etmek üzere mimar ve mühendisler göndermişti. Böyle bir "teknoloji transferi" o zamanlar için alışılmadık bir şey değildi. Fakat rapora göre bunun sonu trajik bitti. Bir zamanlar Attila'nın yakını Onegisios için bir banyo inşa eden Sirmiumlu bir mimar, proje tamamlandıktan sonra serbest bırakılmak yeri-

68 Buna ve sonrasına ilişkin Menandros EL 471-74; 25, 1, s. 216-23 veya fr. 63. SzK 71; Lemerle, "Invasions", s. 279; Bury, *Empire* 2, s. 118; Stein, *Studien*, s. 109; Avenariusi *Awaren*, s. 90. Müzakereler 582 yılındaydı, Avarların yıllık ücreti ise geçmiş üç yılın ücretleriyle birlikte (580-582) talep edilmişti. Tiberios Ekim 578'de tahta oturduğuna göre Targitios ancak son geldiği vakit Tiberios Basileus'tu.

69 Johannes için bkz. Bölüm 3. 6.

70 Th. S. 6, 4, S. 226. Bkz. Bölüm 5. 2.

71 Suidas 3, 212, s. v. kymotomos.

72 Bkz. Herwig Wolfram, "Donau", RGA 2. Aufl. (1985), s. 27.

73 Franz Horntstein, "Istros Amaxeumenos", *Zur Geschichte eine literarischen Topos. Grymnasium* 64 (1967), s. 154

74 5, 24, s. 247.

ne hamam sorumlusu yapıldı.[75] Busas, sonunda Avarlara fetih makinesi icat etmek bedbahtlığına düştü.[76] Kağanın mimarı onun Tuna'da bir köprü inşa etmesi isteği karşısında ikilemde kalmıştı. İlk başta bundan kaçındı. "Nehir, tıpkı bir deniz gibidir" dedi. Kağan kılıcını kınından çekip tehdit edince imparatorun da bunu yaparsa kendisini öldüreceğini söyledi. Nihayet pes etti. Umudu köprüyü kurmak için barbarların yeterince odun bulamamasıydı. Köprü hazır olduğunda kağan yeni İmparator Tiberios'tan Sirmium'un teslimini istedi. Reddedilince savaşı başlattı. Mimarlar bundan başka birkaç köprü daha inşa etmiş olmalıdır.

Nehri geçerken Avarların yaşadığı teknik sorunlardan Menandros da bahseder. Fakat o, Avarların bu sorunları Romalıların iş birliğiyle çözdüğüne dair bir şey söylememektedir. Kağan, Tuna donanmasının ve Sirmium'daki garnizonun kendi planlarını bozmasından korkuyordu. "Kendi planını ifşa olmadan tamamlamak için o, Yukarı Pannonya'dan Tuna'ya birçok büyük gemi topladı ve gemi inşaat kurallarına hiç de uymayacak şekilde iyi düzenlenmemiş, barbarların âdeti olduğu üzere kuralsız bir şekilde kürek çeken kayıkçılar ve silahlı adamlar yerleştirmek suretiyle bu gemileri savaş gemisi hâline getirdi. Şimdi gemiler nehirde sık bir şekilde aşağıya doğru ilerliyordu. Kendisi Avar ordusunu yöneterek Sirmium'a getirdi ve Save'ye ulaştı."[77]

Gerçekten de Johannes'in anlattığı gibi Tuna'ya da köprü inşa edildi mi? Sirmium'un fethi öncesi Tuna'da bir köprü olmasının stratejik açıdan hiçbir önemi yoktur. Avar hükûmet merkezi nehrin diğer tarafından bulunduğu hâlde her iki kıyının yüz kilometre çevresini kontrol ediyordu. Roma silahlarının menzili de hiç sorun değildi, destek birlikleriyle birlikte ordu öteki kıyıya ulaşabilirdi. Muhtemelen olay az bilinen, her hâlükârda Tuna'nın devamı olarak düşünülen (ve üzerine birkaç başka köprü inşa edilen) Save'den daha iyi bilinen Tuna'ya atfedildi. Sonraki olayların gösterdiği gibi kuşatma esnasında köprü başlıca Sirmium'a Save üzerinden gelen Roma yardımını kesti.

"Tüm Avar ordusu" var gücüyle köprünün tamamlanması için çalışırken Sirmium ve Singidunum'daki Romalılar şüpheye düştü. Böl-

75 Priskos fr. 8, Bornmann, s. 44.

76 Bkz. Bölüm 3. 7.

77 Menandros EL 472; 25, I, s. 218 veya fr. 63. Tıpkı Hauptman *Avares*, s. 155 ve Blockley 284'te belirtildiği gibi, Yukarı Pannonya'dan bir zamanlarki Panonnia Superior vilayeti değil, Avar Pannonya'sının tamamı anlaşılmalıdır. Grekçe kaynakta "Sirmium Adası" adı altında Tuna ve Save arasındaki bütün Syrmiens kastedilmektedir. Çünkü Sirmium'un yakınlarında olan Save Adası Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 465'e göre, köprü inşaatının yapıldığı yer değildir.

genin en yetkili Roma memuru Singidunum'daki Sethos'tu.[78] İnşaata karşı çıktı ve sorular sordu. Kağan da kafa karıştırmaya başladı. O, yeniden Slavlara karşı harekât düzenlemek istediğini söyleyerek bir kez daha elçisinin öldürülmesi hikâyesini anlattı ve bu yüzden Konstantinopolis'e bir elçilik heyeti göndermek istediğini ifade etti. Eğer inşaat engellenirse, bu davranış anlaşmanın ihlali sayılmalıydı.

Singidunum'daki garnizon aldanmadı, ancak korktu. Böyle bir Avar ordusuna karşı çıkamayacaklarını biliyorlardı. Bunun dışında Bayan, oynadığı tiyatroyu iyice dramatize etmeye çalıştı. Romalılara karşı saldırmayacağına dair yemin etmek için teklif etti ve yeminini Avar töresine göre bir kılıç ve bundan başka bir İncil'le ilan etti.[79] Kağanın zaman kazanmak için kullandığı taktik işe yaradı. Elçi olarak "onu (kağanı) Romalılarla savaşmak için tahrik eden", "şahin" kafasını onun sarayına, Konstantinopolis'e gönderdi.[80] Bu, Tiberios'un tek kelimesine bile inanmadığı Slav seferi planını İmparatora anlatmaya yaradı. Fakat büyük birliklerin yokluğunda o saklambaç oynamak zorunda kaldı. İmparator, teşebbüsü ertelemek için Türklerin Kırım'daki Herson'da bulunduğu bahanesine sığındı. Avarlar durumu anladı. Kağan da görünürde bunu kabul etti ve silahsız Bizans siyaseti son çareyi büyük hediyeler vermekte gördü. Fakat Avar elçisinin başına bir felaket geldi. Geri dönerken Illyricum'da zayıf Roma koruması engel olamadığından yağmacı Slavlar tarafından öldürüldü. Bu, Avar elçilerinin başına birkaç yılda gelen ikinci saldırıydı ve Roma düzenin Balkanlar'da çöktüğünü gösteriyordu. Geçmişte Bayan tarafından yapılan güç gösterisine rağmen Slav savaşçıları Avarlara hiçbir saygı göstermiyordu.[81]

Sonradan kağanın maskesi düştü. Talihsiz meslektaşının ardından elçi Solachos Konstantinopolis'te göründü.[82] İmparatorla açık konuştu: "Romalılar artık Sirmium şehrini dalavereyle elinde tutamaz. Onlara nehir üzerinden gemi vasıtasıyla ne iaşe ne de askerî destek ulaştırılabilir, ancak çok büyük bir güç gelip Avar ordusunu kovar ve köprüyü yıkarsa bu mümkün olabilir." Saygısızca şunu da ekledi, "tencere gibi gülünç bir şehir uğruna" imparator kesinlikle bir savaş başlatmamalıydı.[83] Şehrin teslimini talep etti ve sakinlerinin kendi mal ve mülkleriyle birlikte şehri özgürce boşaltabileceğini temin etti.

---

78 Kendi mevkisinin adı muhtemelen Dux Moesiae primae'ydı, Stein, *Studien*, s. 110.
79 Menandros 473; 25, 1, s. 220-222 veya fr. 63, bkz. Bölüm 6. 8.
80 Menandros EL 475; 25, 2, s. 224 veya fr. 64.
81 Menandros EL 475; 25, 2, s. 222 veya fr. 64, Doblhofeer, s. 206.
82 İsim için bkz. Moravcsik, *Byz. turcica* 2, s. 240, bkz. Bölüm 6. 5.
83 Menandros EL 475; 25, 2, s. 224 veya fr. 64.

İlginç olan kağanın talebini gerekçelendirme şeklidir. Kağan, "Romalılar Pers Savaşları'nı bitirene kadar güya barış anlaşmasını korumak istedi ve ardından, ellerinde tuttukları Sirmium'un siperleri sayesinde avantajlı konumda oldukları Avarlara karşı ne nehirden ne de karadan kaynaklanan zorlukların engelleyemeyeceği büyük bir orduyla sefer düzenlemek istedi. Aşikârdır ki imparator Avarlara saygı duymamaktadır çünkü uzun bir barıştan sonra Sirmium şehrinin etrafına güçlü duvarlar inşa ettirdi. Gerçi kağan, imparatordan gelen yıllık hediyelerden memnundu; altın, gümüş ve ipek kıyafetler kesinlikle küçümsenecek şeyler değildi. Fakat en değerli ve maliyetli şey yaşamdı ve kağan bu yüzden korkmalı ve Romalıların daha önce yerli birçok halka hediyeler vermesine rağmen onlara boyun eğdirdiğini ve onları yok ettiğini düşünmeliydi." Bunu bir kez daha Gepid zaferiyle birlikte Sirmium'un Avarlara ait olduğu iddiası takip etti.

Bir barışı bitirmek için bunlar kesinlikle "geçersiz bahaneler"di. Buna rağmen Bayan, Justinus'un tiradlarına iyi dikkat etmişti. Tarihçilerin verdiği bilgiler maalesef Erken Orta Çağ'daki savaş suçları sorununu aydınlatmamaktadır. Eğer koruma teklifi gerçekten samimiyetle yapıldıysa konu şehir fethetmek değildi. Burada Orta Asya için temel bir ayrım yatmaktaydı. Sınır şehrinin yağmalanması da savaşın öncelikli amacı değildi. En önemli sebep Sirmium'un stratejik önemiydi.

Literatürde Sirmium, Balkan Yarımadası'nın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Şehrin düşüşü "adanın tarihinde bir dönüm noktasıydı".[84] Fakat Save'deki "siper çalışması" hakikaten de "Barbarların Trakya ve Dalmaçya istikametinde beklenen saldırısını durdurmaya uygun muydu?"[85] Şehri fethetmeden de Avarlar Trakya'ya girebilirdi. Sirmium hakikaten de Save Geçidi'ni kontrol etmek bakımından önemliydi; fakat Sirmium'un ele geçirilmesi, sonraları Avar ordusunu nehir üzerinde köprü inşa etme zahmetinden kurtarmadı.[86] Şehri güçlü bir Roma ordusu elinde tutsa bu girişimi kolayca engelleyebilirdi. Balkan Yarımadası'na bir sefer için eski metropolün fethi avantaj sağlardı, ancak belirleyici olmazdı.

Kağanın o an ki esas endişesi Sirmium'un Romalıların kendisine saldırılarında bir üs olarak kullanılmasıydı. Bayan güçlü ve zayıf rakiplerini biliyor, hangi tehdidin ne kadar ciddi olduğunu hissediyordu. Şehrin fethiyle Tuna ve Tisa'daki Avar bölgesi doğal olarak geniş-

84 Bury, *Empire* 2, s. 118; benzer şekilde, Lemerle, *Invasions*, s. 290; Lemerle, *Recueils* 2, s. 181; Fritze, "Bedeutung", s. 512.

85 Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 465

86 Th. S. 6, 4, s. 226.

ledi. Karaları kateden ve duvar gibi emniyet sağlayan nehir, Belgrad'a kadar Avarların eline geçmişti.

Şehrin her iki taraf için de stratejik önemden çok sembolik önemi geçerliydi. Tiberios, Menandros'a göre kağana "Sirmium'u savaşmadan vermektense kızını eş olarak vermeyi tercih edeceğini" söylemişti.[87] Bu bağlamda Stein, şehir için verilecek savaşın "ahlakî öneminin stratejik öneminden çok daha fazla olduğunu" ifade etmektedir.[88] Yetmişli yılların sonunda Roma Balkanlar'ı öncekinden daha fazla kuşatma altındaydı. Roma düzeni Justinianus tarafından son şeklini bulan hisarlara hapsolmuştu. Save'deki eski imparator şehrini kurtarmak, müdafiler için ahlakı açıdan hayati bir öneme sahipti. O, bir hisarı umutsuz durumda bile yönetme iddiasına hazırlığı sembolize ediyordu.

Aynı minvalde Sirmium için bir itibar savaşının yapılması kağan için de kaçınılmazdı. Kendi hukukunu güçlendirmek için şehrin teslimini sık sık talep etmişti. Ayrıca ordusunun önünde kaybeden biri olarak durmaktan da çekiniyordu. Şehrin kapısında Roma iktidarının sembolünün bulunmasının gerçek bir etkisi vardı ki bu Bayan, Theognis'le müzakerelerinde bunu açığa çıkarmıştı. "Onun şehrin efendisi olmak için öne sürdüğü gerekçe Avar ordusundaki kaçaklar değil şehrin kendisini Romalılara adamasıydı."[89] Dolayısıyla Gepid Usdibad, Roma'da sürgünde yaşamayı Avar hakimiyetinde yaşamaya tercih eden son kişi değildir. "Şanlı Sirmium'un" Avar hükümdarlık alanındaki savaşçılar için bir cazibe merkezi olmasına son verilmeliydi.

Solachos'un taleplerini reddettikten sonra Tiberios derhâl şehrin müdafaasını organize etmeye koyuldu. Avar köprüsüyle Save'ye çıkan ikmal yolu kesiliyordu. Singidunum anayolu da Avar kontrolündeydi. Ama ilk başta "kısmen İlirya, kısmen de Dalmaçya yoluyla" müşkül hâlde kalmış şehre yardım ulaştırıldı. Muhtemelen Drina ve Bosna yoluyla bu sağlandı. Johannes'e göre imparator bu esnada Lombard ve diğer halkları taarruza geçirmek istedi. Türkler ve onlara bağlı olan Karadeniz-Hazar bozkırlarındaki halklarla da temasa geçildi. Bir zamanlar Justinus'un yardakçısı olan Ptorospatharios Narses tantana içinde yola koyuldu. Fakat diplomatik saldırı talihsizliğe uğradı. Altın

87 EL 476; 25, 2, s. 226 veya fr. 64. Claude, "Begründung", VIÖG'da bunu İmparator kızlarının barbarlarla evliliğinin "çirkin bir talep olarak sayıldığı" anlamında yorumlamaktadır.

88 Stein, *Studien*, s. 113.

89 Menandros EL 477; 27, 2, s. 238 veya fr. 65. Doblhofer tercümesinde sayfa 210'da meselenin Avar kaçaklarıyla ilgili olduğuna dair net bir ibare vardır.

uğruna ittifaka hazır olan barbarların yüklü olduğu gemi Tuna Nehri'nin membaı yakınlarında battı; Narses de hastalanıp kısa süre sonra öldü.[90] Geminin batmasından mıdır değil midir bilinmez ama Bizans diplomasisi kuşatma altındaki şehrin yükünü kesinlikle azaltamadı. Fakat şehrin 567'den beri inşa edilen istihkâmlarına karşı Avarlar bir şey yapamıyordu. Kuşatmanın akışı maalesef az bilinmektedir. Her iki taraf da savaştan yıpranmış olmalıdır. Mücadele üç yıl sürmüştür.[91] Muhtemelen şehrin yukarısında açılan ikinci bir köprüyle etrafı kapatıldı. Avarların en önde gelen isimlerinden Apsich komutası altındaki bir Avar kıtası Dalmaçya'ya giden yolu köprü üzerinden kontrol etti. Romalılar ortalıkta görünmedi; bunun üzerine Apsich mevkisini terk edip kendi gücünü aşağı köprüde Bayan komutası altındaki ana orduyla birleştirebileceğine kanaat getirdi.[92]

Müzakereler bir kez daha başladı. Kasia ve Karbonaria nehir adalarında Roma komutanı Theognis ile Kağan karşılaştı. Bayan heybetli bir tutumla kendini gösterdi. Bir branda bezinin ve kalkanın altında altın bir taht üzerinde Romalılarla müzakere etti.[93] Kağan, Sirmium'un savaşmadan teslimini ve Theohnis ise Avar ordusunun geri çekilmesini istedi. Müzakereler sonuç vermeden kesildi.

Zaman içinde şehrin ihtiyaç teminindeki zorlukları iyice hissedilir hâle geldi. Avar ordusu yüzünden şehre tahıl giremiyordu. Açlık krizi yaşandı ve bunun sonucunda atlar ve kedilerle beslenildi. Şehrin komutanı Salomon ise durumu kontrol altına alamadı. Bunu yurttaşların yakınmaları ve şikâyetleri takip etti. Bir tuğla üzerine yazılan yazı, halkın önceki yüzyılda bir benzeri görülen müşkül durumunu belgelemektedir: "Yüce İsa, şehrimize yardım et, Avarları defet, Romalıları ve bunu yazanı koru. Âmin!"[94] Ancak Sremska Mitrovica'daki kazılar şu ana kadar kuşatma olduğuna dair hiçbir kanıt sunmamıştır.[95]

Avar yıpratma savaşı kuşatmanın akamete uğrama umudunun olmadığını göstermiştir. Halkın sıkıntılı durumundan imparatorun şehri doğrudan bir müdahaleyle elde tutamayacağına ikna olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka 581 yılında Slav akınları yeni bir zirve-

90 Efesli Johannes 5, 30-31, s. 255; bkz. Stein, *Studien,* s. 112

91 Efesli Johannes 5, 32, s. 256'da iki yıl yazmaktadır, fakat Menandros'a göre savaş 579'den 582'ye kadar sürmüştür.

92 Menandros EL 220; 7, 3, s. 240 veya fr. 66.

93 Menandros EL 476; 27, 2, s. 238 veya fr. 65.

94 J. Brunsmid, "Eine griechische Ziegelinschrift aus Sirmium", Eranos Vindobonensis, 1893, s. 331-33. Buna ilişkin ayrıca Moravcsik, *Byz. turcica I,* s. 165; Mirkoviç, "Sirmium", s. 56; son zamanlarda Erdélyi, "Pannonia Húsvét", s. 27'de resmedilmiştir.

95 Popoviç, "Témoin", s. 464.

ye ulaşmıştır. Efesli Johannes, Justinus'un ölümünün üçüncü yılında Slavların bütün Hellas'ı, Selanik bölgesini ve bütün Trakya'yı uzun surlara kadar yağmalamıştı.[96]

Tefsiri çoğu noktalarda münakaşalı da olsa, Efesli Johannes'in verdiği bilgiler Bizans'ın düştüğü zor durumu net bir şekilde göstermektedir. Pers Savaşları başlayalı on yıl olmuştu ve ufukta netice görünmüyordu; Lombardlara ve Frank İmparatorluğu'na karşı "silahsız siyaset"[97] ancak kısmî başarı getirmişti. "Arka avluda" kullanılabilecek pek bir askerî birlik de yoktu. Tiberios uzun zaman önce bıraktığı haleflerinin siyaseti dolayısıyla zora düşmüştü. Bu bağlamda kendi kararı Sirmium'dan vazgeçmekti.

Tiberios Theognis'e şehrin refakatçiler eşliğinde serbeste boşaltılması karşılığında teslimini müzakere etmesini emretti.[98] Bayan şehir sakinlerinin serbestçe ancak mallarını ve mülklerini bırakmak kaydıyla ayrılabileceğini temin etti. 574 yılında üzerinde anlaşılmış 80.000 solidiyi aldı, ayrıca yüksek miktarda ek ödemeler talep etti. İşler Bookolabras olayında iyice karıştı. Avarların büyük şamanı kağanın karısını ayarttı ve Romalılara kaçtı.[99] Bayan onun teslimini istedi ve müzakereler bunun için neredeyse iflas edecekti. Sonradan o teskin oldu ve vefasızı aramakla yetindi. Şehrin düşüşü böylece mühürlendi.

Bu noktada Menandros'un eseri kesilmektedir. Piskopos Johannes'in sözlerine inanacak olursak, Şehrin felaketi teslimiyle bitmedi.[100] Trajik olan ironi ise barbarların beklenmeyen merhametinin birçok

---

96 5, 25, S. 248. Tarih, Justinus'un ölümünün ve Tiberios'un üçüncü yılına yapılan çifte atıfla birlikte nettir ve 577 yılına çekilemez; Hauptmann'ın (Avares 158) "üç ay" olarak emande etme teşebbüsü de geçersizdir. Slav saldırıları için pek net bir tarih verilemez ancak onlar kışın ortasında saldırmışlardı. Nestor, "Pénétration" s. 51'de bunu haklı bir şekilde tespit eder: "pek de önemli değildir" Johannes'in verdiği bilginin 577, 79 veya 581 yılına ait olduğu. Johannes'in ifadesinde Slavlar "bugüne kadar" olarak geçmektedir, bkz. Bölüm 3. 6. Brooks, s. 248'de "Thessalonike"; sonra Lemerle, "Invasions", s. 290 dipnot 1'de; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 126; Weithmann, *Slawen*, s. 87 (*Miracula Demetrii* 1, s. 12'yle yanlış bir özdeşleştirmeyle); Kollautz/Miyakawa I, s. 249 (Bayan'ın kendisinin 581 yılında Selanik'i kuşattığı şeklindeki tamamen güvenilmez bir çıkarsamayla)'da da aynı şekilde verilir. Buna karşın Schönfelder 119 ve Grégoire, *Origine*, s. 109'da Thessalien; aynı şekilde Nestor, "Pénétration", s. 51 dipnot 18; Waldmüller, *Begegnungen*, s. 110; Avernarius, *Awaren*, s. 91'deki kapsamlı gerekçelendirmeyle birlikte (haddizatında Selanik ilk defa 586 yılında saldırı altına alındı, ancak kilise tarihçisi ancak özet olarak anlaşılabilir).

97 Thiess, "Kaiser", s. 220; ayrıca bkz. Menandros EL, s. 471; 24, s. 216 veya 62.

98 Menandros EL 220; 27, 3, s. 240 veya fr. 66; Efesli Johannes, bu misyonda şehrin Praefectum Praetorio'su Kallisteros ismini anmaktadır.

99 Bkz. Bölüm 3. 6.

100 Efesli Johannes, 5, 32, s. 256.

şehirlinin hayatına mâl olmasıydı. Avarlar kuşatma altında aç kalan kimselerin açlığını gidermek için ekmek ve şarap getirmişti. Tamamen aç kalmış Sirmiumlular büyük bir açgözlülükle yiyeceğe saldırdı ve birçoğu ölene kadar yedi. Hayatta kalanlar şehri terk etti, kimi Solin'e gitti ki buradaki yazıtlarda muhacirlerden bahsedilmektedir.[101] Efesli Johannes'in net bir şekilde belirttiği gibi Avarlar şehre yerleştiler.

Sirmium'un trajedisi bir sonraki yıl büyük bir yangın sonucu şehrin yerle bir olmasıyla tamamlandı.[102] Avarlarda itfaiyecilik diye bir kavram olmadığından yalnızca canlarını kurtarmaya baktılar. Süryani kronik yazarının raporuna göre yangın o kadar ölümcülmüş ki buna inanmak mümkündür. Fakat muasırların kanaatine Avarların şehri yağmaladığı, yaktığı ve anlaşmaya rağmen şehirlileri katlettiği haberi daha uygun düşmekteydi. Bu yüzden Johannes, barbarların merhametini tasvir etse de bu kanaatin karşısında bir görüş ortaya konamazdı. Avarların şehre yerleştiği başka kaynakta yazmamaktadır. Yıkılan evlerdeki Avar süvari mezarları belirli miktarda bir Avar iskânını gösterdiği gibi şehrin yıkılışını da göstermektedir.[103]

Sirmium'un fethi herkesçe kaydedilmiştir. Uzak İspanya'daki Biclarolu Johannes, Avarların Pannonya'yı fethini Slavların Trakya ve Yunanistan'a olan akınlarına bir ara olarak değerlendirmektedir.[104] Fakat Venedik'e ait Dandolo kroniği haberleri toplamıştı. Bu bağlamda *Rex Cacanus*'un ilerleyişi Uzun Duvarlara, Tarsatica'ya (günümüz Rijeka) kadar İstirya sınırlarına uzanıyordu. Bu kaynakta Konstantinopolis ve *limes İtalicus*'a yönelmiş birçok saldırıdan bahsedilir. İstirya'ya bir Avar seferinden 582 yılında haber verilir.[105] Theophylaktos ve Theophanes de ayrıntılara girmeden Sirmium'un düşüşünden bahseder.[106] Bu olay Avar-Bizans ilişkilerinde bir dönüm noktasını teşkil eder. Her iki muarız da yani Bayan ve Tiberios, bu olayın hemen akabinde ölmüştür. Ağustos 582'de tahta çıkan yeni İmparator Maurikios, Tuna'da pek dostça yaşamaya taraftar değildi. Bununla birlikte Bayan'ın oğlu, kendisine sağlam hükümdarlık ve tartışmasız hâkimiyet bırakan babasından bile daha saldırgan bir siyaseti izliyordu.

---

101 Mirkoviç, "Sirmium", s. 57.

102 Efesli Johannes 5, 23, S. 256.

103 Popoviç, *Survey*, s. 131.

104 Joh. Biclar. a. III. Tiberii imp., s. 216. Pannonya aynı zamanda Illyricum yerine geçebilir.

105 *Andrea Danduli Chronicon*, Yay. Ester Pastorolle, Rerum Italicarum Scriptores, nuova ed. 12/2 (1938), s. 86. Kollautz, "Noricum", s 63'te bir Avar ilerleyişi varsayılır.

106 Th. S. 1, 3, S. 43; Theophanes A. M. 6075, s. 252. Büyük ihtimalle Stein, s. 116 dipnot 10'da belirtildiği gibi Euagrios 5, 11, s. 207'deki bir ifade buraya ilişkindir.

584: Hudutta Savaş ve Sembol Harbi

Tiberios, müdafaa konusundaki başarısızlığının ardından birkaç ay yaşadı ve Ağustos 582'de öldü. Halefi Maurikios'a bıraktığı anlaşma yıllık 80.000 altın solidiye mâl olmuştu. O, renkli kıyafetlerin ve gümüşlerin verilmesini öngörmüştü.[107] Theophylaktos alışılagelen kaprisli kelimeleriyle "izzetinefse dokunan anlaşmayı" şöyle izah etmektedir: "Tıpkı savaş hakemleri gibi... görkemli savaş ödülleri mahiyetinde, barbarlara muhteşem hediyeler verdiler."[108] Romalıların "olimpik ruhunu" imtihan eden kağan da istediklerini almıştı.

Görünüşe göre Avarların başında, sonraları Bizans elçisi Komentiolos'un atalarına yapılan dostça kabulü anımsattığı yeni bir adam vardı.[109] Bayan, Sirmium'un fethinden sonra ölmüş ve yerine oğullarından biri geçmiş olmalıdır. Theophylaktos'un Mayıs 583 yılına atfettiği[110] bu olay muhtemelen 582/583 kışında elçiliğin gelişinden evvel olmalıydı. Müteakiben yaşanan olaylar taht değişimine uygundur: "Gerçekçi bir siyasetçi olan" Bayan gitmiş, onun zaferlerinin mirasçısı, imparatora karşı konumunu ayarlamaya çalışıyordu. Yeni kağan derhâl kendi gövde gösterisini gerçekleştirdi.

Barışın üzerinden iki sene geçmişti ki yeni kağan, Theophylaktos'un da anlattığı gibi[111] başka talepler iletmeye başlamıştı. Kulağına imparatorun büyük hayvanlara sahip olduğu gelmişti ve bunlardan istiyordu. İmparator hakikaten ona bir Hint fili göndermişti. Bu, diplomatik

---

107 Th. S. I, 3, s. 44. Stein, *Studien*, s. 113. Schreiner, s. 246 dipnot 81'de altının ödeme birimi olarak düşünüldüğü, fakat ödemenin bu birim üzerinden gümüş ve eşya cinsinden yapıldığı yazmaktadır. Kendisinin "altının bu çevrede Avarlar için kullanılabilir olmaması" şeklindeki gerekçesi bittabi altının barbar hükümdarlıklarındaki merkezî rolünü dikkate almamaktadır. Bkz. Herwig Wolfram, *Das Gold bon der Donau*, Viyana 1895. Theophylaktos'un karışık formülizasyonu "δὶ ἐμποσίας" böyle yorumlanmamalıdır. Ödemeler başlıca altın üzerinden yapılmış, ancak Menandros EL 471; 25 I, s. 216 veya fr. 63'te belirtildiği gibi kısmen de çeşitli mallar verilmiştir.

108 Th. S. I, 3, s. 45, Schreiner, s. 45. Bkz. Ayrıca bölüm 6. 10.

109 Th. S. I, 5, s. 48; Olajos, *Dynastie*, s. 155. "Atalar" ifadesi Schreiner, s. 248 dipnot 95'te sırf bir şema olarak kabul edilir. Theophylaktos'un Avarlarda bir taht değişikliğini genel olarak bilip bilmediği Komentiolos bahsinde bir kere bile kağanın adını aktarmadığından ötürü şüphelidir. Bu anonimlik tam da Olajos'un hipotezine dayanmaktadır. O kişi artık Bizanslıların iyi bildiği Bayan Kağan değildi. 626'ya kadar kendisini iki oğlu takip ettiğini (bkz. Bölüm 6. 3.) ve 583 yılında Avar siyasetinde ani bir değişiklik yaşandığını bildiğimizden elçinin farazi lafları yüzeysel bir önem taşımaktadır.

110 6075, s. 252; aşağıya bakınız.

111 Th. S. I, 3, s. 45. Kronoloji için dipnot 511'e bakınız.

alışverişte hoş bir hediyeydi. Biclarolu Johannes'in[112] de anlattığına göre II. Justinus bir keresinde "elephantos et camelopardum" [filler ve zürafa] almıştı. Gençliğini Haliç'te geçiren İspanyol, Pers Savaşları vesilesiyle şehirden 24 filin yürütüldüğünü hatırlatmaktadır; muhtemelen kağanın fili de bu ganimetten verilmişti. Fakat harika hayvan Karpat havzasında pek uzun konaklamadı ve imparatora geri gönderildi. "Kağan, Hint filini görünce bunun bir oyun olduğunu düşündü ve korkudan mı yoksa küçümsemeden midir, bilinmez bunu İmparatora geri gönderdi. O, imparatoru kendisine iyi işlenmiş altın bir yatak talebiyle rahatsız etti. Talihinin zirvesinde olduğunu biliyordu. İmparator hediyeyi büyük bir debdebe içinde hazırlattırdı ve gönderdi. Fakat o giderek kibirlendi ve böbürlendi. Getirilen hediyeyi sanki değersizmiş ve şahsına bir hakaretmiş gibi geri göndererek daha görkemli bir yatak istedi ve Romalıların yıllık ödemesi olan 80.000 parça altına ilaveten 20.000 parça daha teslim etmesini emretti."[113] Kibir, açgözlülük ve ölçüsüzlük: Bu dönemden haber aktaran kimselerin barbar hükümdarlarına atfettiği özellikler âdet olduğu üzere bunlardır. Fakat hediyelerin "gentil" toplumdaki önemi göz önüne alındığında Kağanın davranışını anlamak kolaydır. Kağan, imparatorun tahammül edebileceği sınıra kadar ilerlemek istiyordu. Bununla da kendi ordusu önünde istifade edebileceği bir saygınlığı temsil edecekti. Hediyeleri reddetmek suretiyle hediyeyi veren tarafa öncelik tanıyan tören hiyerarşisinden de kaçınmış oluyordu. İmparatorun elinden gelen en iyisi kağan için yeterli değildi. Bu, tarihin sembolik mesajıdır.[114] Okuyucular tarafından da bu iyi karşılanmıştır: Hatta Yüksek Orta Çağ kronik yazarlarından Zonaras[115] Pannonya'ya başarısız fil seyahatinden bir kıssa olarak bahseder.

Maurikios ordunun kötü donanımına rağmen savaş riskini bile göze alarak her türlü ücret artırımına karşı çıktı. Avar ücret artırma siyasetinin erkenden kavranılması Maurikios'un sonraki yıllarda Balkanlar'da savaş yoluyla askerî bir çözüme ulaşmak istemesinde muhtemelen pay sahibidir. Maurikios şimdi 584 yılında kağanın almasına izin verilmediği şeyi nasıl elde ettiğini izleyecekti.[116]

---

112 Biclarolu Johannes, a. VII. Iustini imp., s. 214.

113 Th. S. I, 3, s. 45, Schreiner, s. 47.

114 Bkz. Bölüm 6. 4.

115 14, 12, s. 291.

116 Th. S. I, 4, s. 46. Theophanes 6075, s. 252. Theophanes'in 6075 = 582/583 yılına atfettiği tarih kimi tariçilerin Theophylaktos'un iki yıllık barış zamanını kısalttığı çıkarımını yapmasına neden olmuştur. Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 546; Hauptmann, *Avares*, s. 139; Marquart, *Streifzüge*, s. 487. Schreinerr, s. 246 dipnot 82'de

Avarların ilk hedefi Singidunum/Belgrat'tı. Justinianus Save'nin membaındaki şehri tahkim etmiş ve "parlak, çok önemli bir şehir" hâline getirmişti.[117] Sirmium'un fethinden az evvel gözlenen Singidunum şehri kötü donanmıştı ve Theophylaktos'un da belirttiği gibi iflah olmazdı. Herkes burasının Avarların bir sonraki hedefi olduğunu biliyordu. Buna rağmen kimi şehirliler şehrin dışında hasat topladığından ötürü kağan onları sürpriz bir saldırıyla şaşırtmıştı. Önce surların içinde ciddi savaşlar meydana geldi ve burada Avarlar bir "Kadmos Zaferi" kazandılar.

Hızın Avarların en güçlü silahı olduğu bir kere daha tasdik edildi. Kağan hızla iki şehri daha ele geçirdi. İlki Morava Nehri'nin halicindeki Viminacium/Kostolac'dı. Justinianus, Attila'dan beri çöküntü hâlde bulunan şehri bir tepeye kaydırmış ve tahkim etmişti.[118] Bir başka parçası da aşağıya doğru nehrin ağzında bulunan Augusta'ydı ki günümüzde Ogost adıyla bilinir.[119] Bu daha az önemli olan hisarın fethedilmesiyle Kağan Bononia/Vidin ve Ratiaria/Arçer gibi şehirlerle bağlantı kurmuştur. Onu ilerleyen mevsim koşulları da muhtemelen acele ettiriyordu.

Avar ordusu hemen Trakya'daki Anchialos/Anhialo Limanı'nda görülmüştür. Burası kuşatma altına alınmamış, etrafının yağmalan-

---

Theophylaktos'un cümlesini "barış iki yıldan fazla sürmedi" şeklinde yorumlamaktadır ve bir savaş patlak vermediğini, daha ziyade sonraki anlaşmanın iki yıl sonra oluşturulduğunu söylemektedir. Fakat Theophylaktos'ta Avarların seferi anlaşma ihlali olarak görülmektedir. Bir anlaşma bir sonraki anlaşmaya kadar "sürer", alışılmadık bir ifade olurdu. Haussig, "Excurs", s. 401 Theophanes tarafından verilen tarihte -Mayıs 583- Konstantinopolis'te bir Avar elçisinin vardır ve görüşmeler Sirmium'un düşüşünden sonra gerçekleşmiştir. Buna ilişkin bkz. Olajos, *Dynastie*, s. 155, dipnot 21. Theophanes bu bilgileri Theophylaktos'tan alınan fil hikâyesi gibi başka bir kaynaktan almıştır. Savaşın olduğu kesinse, 582'de mi yoksa 584'te mi olduğunun bir önemi yoktur. Avarlar sık sık elçilik ziyaretleriyle biliniyordu. Her yeni kağan gelişinde, yeni talepler de geliyordu. Theophanes'in yaptığı sıralama açıktır. Önce Mayıs ayında ilk kez 20.000 solidi daha istendi; sonra kağan fil oyununu oynadı. Theophanes bunu takip eden savaşı da A. M. 6075'e, yani Theophylaktos'tan alınan haberler doğrultusunda 583, 584 ve 587 yıllarına atfetmektedir. Tarihlendirme ve savaş için bkz. SzK, s. 72 (584); Howorth, "Avars", s. 750 (584); Bury, *Empire 2*, s. 119 (583); Kollautz/Miyakawa I, s. 245 (Haziran 584); Haussig, "Exkurs", s. 300 (585 yazı); Avenarius, *Awaren*, s. 94 (584); Popoviç, "Origines", s. 239 (584) Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 105 (584); Velkov, "Cities", s. 54 (583).

117 Prokopius, De aedif. 4, 5, s. 208. Pülhorn, "Kommentar", s. 447; Mocsy, "Moesia", s. 126; Schreiner, "Stadte", s. 60; Barişic, "Singidunum", s. 1-14.

118 Prokopius, De aedif. 4, 5, s. 209. Balduin Saria, Viminacium. RE 8A (1958) 2172.

119 Prokopius, De aedif. 4, 5, s. 214. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 105.

masıyla yetinilmiştir. Barbarlar bilhassa şehrin yakınlarındaki kaplıcalardan hoşlanmıştır. Justinanus bir zamanlar burayı "sağ salim iyileşme imkânını arayan hastalara" bu fırsatı vermek için kurmuştu.[120] Şimdi burada kağanın hanımları banyo yapıyordu ki onların banyo zevki kaplıcanın yok edilmesinin önüne geçmişti.

Anchialos banyolarında Efesli Johannes'in ölmeden kısa süre önce yazdığı nadir görülecek bir durum yaşanmıştır.[121] Anchialos Kaplıcası'nın fethi esnasında kendisinin sık sık "Slavlar" diye çağırdığı Avarlar, Tiberios'un hanımı Anastasia'nın kaplıcalarda kaldığı vakitlerden birinde kiliseye bağışladığı mor kaftanını buldu. Kağan bunu giydi ve şunları söyledi: "Roma imparatoru istese de istemese de krallık (şimdi) bana verilmiştir!" Tercüme bittabi şüphelidir. Hauptmann, Chabot gibi "royauté" [krallık] diye çevirmektedir; Marquart "Bakın, imparatorluk ve birlik bana verilmiştir" diye okur ve Kollautz da bunu destekler. En iyi tercüme bile kağanın bu davranışında hangi anlamın yüklü olduğunu gösteren mantıki çıkarıma izin vermemektedir. Kısa da Süryani kroniğine girmeden evvel bir asır boyunca kulaktan kulağa aktarıldı. Ayrıca yazarların amacı da kağanın öz bilincini aktarmaktan ziyade onun barbar kibrini ve kilise malına karşı işlediği günahı vurgulamaktı.

Maatteessüf kağanın hâkimiyet anlayışını doğrudan aktaran birkaç haber vardır. İmparator devletiyle ilişkilerdeki tezat karakter bu haberlerde ifade bulur. Bir taraftan Avar hükümdarı kullandığı sembolik dil için, hâkimiyetini mümkün kılan vasıtaları borçlu olduğu Roma İmparatorluğu'na bağlıyken, diğer taraftan her şey için kendisinin savaştığını kanıtlamak zorundaydı. Muzaffer olmanın verdiği hakla görkemli Roma kaftanını giyerek Roma devlet sembolüyle kendi barbar hâkimiyetini ifade ediyordu. Benzer bir seyri MvCormick, I. Clovis'in "imitatio imperii" [imparatorluğun taklidi] yaptığını söyleyerek tespit etmiştir.[122] Bu, Altheim ve Kollautz'un ifade ettiği gibi kağanın, imparatorun yerine geçmeye çalıştığı anlamına gelmez: Bütün Orta Çağ boyunca böyle bir iddiayla ortaya atılan bir barbar hükümdarı gö-

120 Prokopius, De aedif. 3, 7, s. 168.

121 6, 45-49, s. 260 (Süryanice metnin Latince tercümesi). Michael Syrus'ta mevcuttur 10, 21, s. 362 (Fransızca tercümede). Bu Hauptmann, *Avares*, s. 157'de alıntılanmış ve yorumlanmıştır; Marquart, Streifzüge, s. 413'te Almanca tercümesi yapılmıştır. Akabinde Kollautz, "Schichtung", s. 136 ve Altheim, *Hunnen I*, s. 90.

122 Michael McCormick, "Clovis", Bizans "kamusal ayinlerinin" "barbar devlet sembolüne" geçişini ele almaktadır. Clovis'ten ya da Mavros'tan farklı olarak Kağan kendisini imparatorla değil, "taklitle" meşrulaştırmaktadır. Bkz. McXormick, "Analysing Imperial Ceremonies", JÖB 35 (1985), s. 1-20.

rülmemiştir.[123] O, bununla yalnızca kendini güçlendirdi. Ayrıca tahta yeni çıkmıştı ve imparatorluk topraklarına ilk seferi onun hükümdarlık kabiliyetini sergilemesi için bir fırsat sunmuştu.

Anchialos Kaplıcası'ndaki gösteri Johannes ve Michael'de bulunmasa bilinmeyecek türden bir olaydı. Kilise mensuplarının kilise tarihinin son bölümlerinde Avarların, kendilerine tabii Slavlar ve Lombardlarla birlikte yaptığı saldırıya yer verilir.[124] İki şehir ve birkaç kale fethedilmiş, sakinlerine özgürce terk etmeleri ya da Avarlara vergi ödemeleri teklif edilmişti.[125] Sakinleri hasat esnasında saldırıya uğrayan Singidunum ve Viminacium hatıra getirilmeli midir? Hasadın devamının ve bunun bir kısmının istenmesi muhtemelen ordunun ihtiyaçlarını karşılamak içindi. Avar yerleşim alanlarının yakınlarındaki şehirlerin -584 yazında fethedilmesi- uzun vadede akla yatmaktadır.

Johannes bunun akabinde Konstantinopolis'teki endişeyi ve müdafaa hazırlıklarını tasvir etmektedir. Hatta kilise zümresi bile yüksek surlarda bekçilik yapmak için üniforma giymişti. Fakat kilise daha ciddi yağmalara maruz kaldı: "Slavlar" (burada muhtemelen gerçek Slavlarlardan bahsedilmektedir) kilisenin mallarını yağmaladılar. Onların kralı Korinth Kilisesi'nin kiboriumunu çadır niyetine kullandı. Bu pasajın tercümesinde biraz zorluklar vardır. Bu yıl Avar kağanının şahsen Korinth kanalında tasavvur edilmesi pek müşküldür. Putperest bir günahkâr (Avar?) Yunanistan'ı ziyaret eden bir grup Slav yağmacısının lideri olabilir miydi? Bildiğimiz bir şey varsa o da Johannes'in ölümünden bir süre evvel (muhtemelen 585 senesinde)[126] Korinth yağmasını duyduğudur.[127]

Efesli Johannes monofizit eğilimlerinden dolayı yalıtılmış bir şekilde yaşasa da ölümüne kadar olaylara vakıftı. Kendi kaynakları "resmî" savaş raporları veya saray jurnalleri değil, daha ziyade başkentte anlatılan gündelik siyasi meselelerdi. Tam bir düzene koyamasa da seksenlik din adamı duyduğunu aynen aktarabilmiştir. Avarları ve Slavları birbirinden ayırmak onun için zor olmuştur. Fakat Antların açıkladığı, Kiboriumun başına gelen küçümseme onun uydurması olamazdı.

---

123 *Gentil* Regnum'u için bkz. Herwig Wolfram, "Gotisches Könıgtum und römisches Kaisertum vom Theodosius dem Grossen bis Justinian I", FMSt 13 (1979), s. 1; Wolfram, *Goten*, s. 356.

124 Lombardların ilişkisi için bkz. Bölüm 5. 6. ve 6. 12.

125 Johannes,6, 45, s. 259; Michael 10, 21, s. 361. Bu yerin anlamı için bkz. Bölüm 6. 6.

126 Brooks, *Praefatio II*; Hongimann, Kean d'Ephése, s. 623.

127 Bkz. Bölüm 4. 4.

Kendisinin belirttiği gibi seferler esnasında Romalılar tarafından desteklenen Antlar, Batı Nehri olarak adlandırılan Tuna'daki Slavların topraklarına saldırmıştı. Memleketlerinin yağmalanması Slavların kızgınlığını kamçılamıştı. Bu, iyi tahkim edilmiş Konstantinopolis alınamayacağından onların Anchialos'a saldırı düzenlemesine neden olmuş olabilir. Antların Romalılarla ittifakını esasen 600 yılı civarında bir Avar ordusu Karpatlar'ın ötesindeki eski düşmanlarına karşı yürüdüğü esnasında duymaktayız.[128] Onların savunmasız topraklarına saldırı planının arkasında da Bizans diplomasisi vardı. Bu hususta 592'deki savaş listesini hatırlamakta yarar vardır.[129] Avarlar 578 yılında Slav yağmacılarının topraklarına Romalılar tarafından gönderilmişti.[130] Antların kendi başına Karpat havzasına saldırıya cüret etmesinin ihtimali pek azdır, Türkler arkalarında bulunsa bile daha azdır. Sonraları Maurikios bunu kötülük kaynağı olarak kabul etse de Antların Eflak'taki Slav yurduna saldırmış olması daha muhtemeldir.[131] Ne olursa olsun Anchialos saldırısı Johannes'te bu hareketin sonucu olarak görülmektedir.

Kağanın kaplıcadaki kendini tarifinden sonra Avar kampındaki hâlet-i ruhiye değişmişti:[132] "Onu (Kağanı), Türk halkının takip ettiği düşüncesi kendisini çok korkutmuştu. Sirmium'a gitti çünkü (Türkler) ona ait olan sarayı ve (saraydaki) bütün malları alabilirdi. Onlar (Avarlar) ona (Türk halkına) sekiz Kentenaria altını gönderince onlar (Türkler) ondan (kağandan) yüz geri ettiler. Bu zamanda İç İskitlerden yanlarında otuz bin savaşçı getiren üç kardeş (geldiler)..."[133]

---

128 Bkz. Bölüm 5. 9.

129 Bkz. Bölüm 5. 2.

130 Bkz. Bölüm 3. 3.

131 Bkz. Bölüm 5. 3.

132 Brooks 260'ta "Statim"; Chabot 363'te "bientôt aprés"; Johannes 6, 49, s. 260; Michael Syrus 10, 21, s. 363; Almancası Altheim, *Hunnen I*, s. 90; Marquart, *Streifzüge*, s. 484, Fransızcası, Hauptman, *Avares*, s. 157.

133 Altheim'da atıf yapılan yakınmalar onun yorumunu vermektedir. Daha Johannes bile Avar ve Slavları karıştırdığından Süryani koleksiyonları meseleyi aydınlatmak yerine bulandırmaktadır. Sirmium'a ricat ancak Avarlara atfedilebilir. Tartışmalı olan şey kimin kime altın verdiğidir. Chabot'ya göre 363 yılında Maurikios bu miktarı Avarlara ödemiş, Brooks'un tercümesinde kağan bununla Türklerin ayrılışını karşılamıştı. Türklerin Sirmium önünde bulunduğu ifadesi hiçbir yerde geçmediğinden ilki daha muhtemeldir. Kentenaria ise esasen 32,6 kg'lık bir ölçü birimiydi, Viedebantt in RE 21 (1921), s. 179. Marquart saray yerine "mülk", "hizmetçiler" ve "çalışanlar" olarak okumaktadır ki Altheim I, s. 95'te bu konjonktür reddedilmiştir.

Anchialos'tan 584 senesinin sonbaharında Türk korkusu nedeniyle ricat etmiş olmaları tamamen ihtimal dışı değildir. Yılın ilerleyen vakitleri olmasına rağmen bir sonraki yıl kışlanılacak yer göze kestirilmiş olabilirdi. Elçi Komentiolos'a da Türklerin kartlarını Talon'a oynadığı görünmüştür. Kağan önündeki kibirli konuşmasında Avarların bir zamanlar doğudan kaçtığı iması da eksik değildi.[134] Romalı yetkilinin kaba davranışı eğer kağan, Romalıları şüphelendirirse Türkleri kendisine karşı kışkırtabileceklerini gayet güzel anlatıyordu.

Komentiolos'un konuşmasını detaylı bir şekilde inşa eden Theophylaktos bütün bunlara rağmen hiçbir şey bilmemektedir. Bu, Johannes'in söylediklerine hiçbir bağlamda uymamaktadır. Sirmium'un fethinden beri barış hüküm sürüyordu ve 586 yılında ihtiyar kronik yazarı çoktan ölmüştü. Gerçi şehir, Johannes'in de başka bir yerde anlattığı gibi Avarlar tarafından ele geçirilmesinden bir yıl sonra yakılmıştı.[135] Fakat Maurikios'un Türklerle ittifak kurarak Avarları baskı altında bırakması kuvvetle muhtemel 584 yılında olmuştu. Birkaç yıldan beri eski Bayan-Avarlarının ordusu Karadeniz'deydi.[136] Bununla birlikte muvakkaten bozulan Türk-Bizans ilişkileri artık resmî olarak iyileşmişti.

Fakat Avar kağanı doğudan yeni güçlerle kendisini güçlendirmişti. Theophylaktos'un ince retoriği altın ölçülerinden bahsetmese de Kometiolos konuşmasında buna ilişkin net bir ima vardır: Avarların toprakları, ona göre "yeni gelenlerin yokluk çekmeyeceği kadar büyüktü".[137] Bir başka malumat Theophylaktos'un İskit risalesinde mevcuttur ki buna göre Tarniach, Kotzagir ve Zabender kabileleri Avrupa'ya varmıştır. Onlar toplamda on bin kişilik bir gücü temsil ediyorlardı ve Türklerden kaçıp Karpat havzasındaki Varhunni akrabaları Avarlara katılmışlardı.[138] Haussig'in gösterdiği gibi[139] bu, Theophylaktos'un gösterdiği zamanda, yani 595 yılında olmamıştı. İkinci Varhunni göçü Theophylaktos metninden net bir şekilde anlaşılabildiği üzere "Turum Ayaklanması"yla bağlantılıydı. 582/583 yılında Türk Kağanlığı'nda meydana gelen ayrışmayı Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Bir tarafta Doğu Türk Kağanı Scha-po-lüe; diğer tarafta onun hakkı yenmiş taht adayı kuzeni A-pa Kağan vardı ki bu sonuncusu Batı Türklerinin kağanı Tardu tarafından destekleniyordu.

134 Th. S. 1, 5, s. 50, Schreiner, 50.
135 6, 33, s. 256.
136 Menandros EL 207; 19, 1, s. 178 veya fr. 43.
137 Th. S. I, s. 50, Schreiner 50.
138 Th. s. 7, 8, S. 260.
139 Exkurs, s. 379.

A-pa[140] muzaffer Scha-po-lüe'ye karşı silahına sarılmıştı.[141] Tıpkı bir nesil öncesinde olduğu gibi bu savaş ve Türklerin batıya genişlemesi neticesinde batıya doğru bir Varhunni göçü daha yaşanmıştı. Üç kabile 583/584 yılında gelmiş olmalıydı.

Literatürde sık sık yapıldığı gibi Kotzagirleri bir Kutrigur grubu olarak düşünmek akla yatkındır.[142] Bittabi Kutrigurlar, Bizans kaynaklarında başka hiçbir yerde Varhunni olarak ifade edilmemiştir. Onları ayrıca hâlihazırda on yıllardır Karadeniz'de oturuyorlardı ve ancak olaylar vesilesiyle dolaylı olarak kaydedilebilirdi. Tarniach ve Zabender isimleri ise bilinmemektedir.[143]

Yeni gelenler hakkındaki bilgiler de Bayan Avarları örneğindeki gibi eski hükümdarlardan kaynaklanmaktadır. Turum Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, dolayısıyla 583/584 yılında Tardu'nun gönderdiği elçi Altın Dağ'dan Altın Boynuz'a [Konstantinopolis] geldi. Onların raporunu Theophylaktos'un "İskit" halkları üzerine verdiği bilgilere borçluyuz. Muhtemelen yeni İmparator Maurikios'a yapılan bu ziyaret yeni bir siyasetin kapısını aralamıştı. Türkler ve Bizans arasında en son gerilen ilişkiler yeniden "mantıkî" bir ittifaka evrilmiştir. Bu ittifak kendisini ilk olarak ortak düşman Perslere karşı gösterdi. Persler yalnızca Turum Ayaklanması'nı desteklememişti, Tardu da tıpkı Turxanthos/Türk Şad gibi doğrudan yapılan karşılaşmada mağlup olmuştu.[144] Yeniden gündeme gelen Varhunni kaçışı Avarlara karşı bir saldırı teşebbüsünü de akıllara getirmişti.

Bu bağlamda dolaylı tasdiki Michael Syrus'ta buluyoruz. Avarların Sirmium'a ricatından hemen sonra -Efesli Johannes'in ölmeden evvel kaleme aldığı son metinde- "İç İskitlerden üç kardeşin 30.000

140 Bkz. Bölüm 2. 4.

141 Sui-Schu, Liu Mau-Tsai, s. 49-51; Chavannes, *Documents,* s. 49. Turum, Haussig, "Excurs", s. 379'da Eftalit kökenli olan ve Türklere karşı Pers desteğiyle savaşan Sanskrit yazıtlarındaki Toramana'yla özdeşleştirilmektedir. Bayan'ın Varhunnilerinin A-pa'yla (ve T'ie-leh birliklerindeki Hunniler) ilişkisi olduğu varsayılırsa buraya olan ikinci Varhunni göçünün kökeni görülebilir. Eftalitlerin geri kalanları da buna katılmış olmalıdır.

142 Howorth, "Avars", s. 768; Hauptman, *Avares,* s. 161; Szadeczky-Kardoss, "Quellenstelle", s. 78; Marquarti *Komanen,* s. 72; Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 142'de başka literatür önerileriyle birlikte. Bunlardan başka Haussig, "Exkurs", s. 381: Kotschagir = Kuça halkı (Tarım havzasında).

143 Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 119 ve s. 253. Tabi başka bir Kutur-gur şeklinde verilmiş olabilir, bkz. Bölüm 2. 2.; en azından ikinci Varhunni göönde yine '-gurlar'la ilintisi olmasına yönelik bir çıkarım yapılabilir. Pritsak, "Slavs", s. 418'de Zabenderler ile Sabirleri özdeşleştirmeye teşebbüs eder.

144 Haussig, "Zentralasien"

İskit eşliğinde" gelişi rapor edilmektedir.[145] Haçlı Seferlerinin çağdaşı Michael'deki iki kardeş Bulgarların ve Hazarların atasıydı. Ayrıca ilki anakronistik bir şekilde İmparator Maurikios ile Tuna Bulgarlarını yan yana getirmekteydi. Burada açık bir şekilde çalışma yanılmış ve derleyici, hassas konunun yüzyılını karıştırmıştır. Altheim kendisini Efesli Johannes'in birkaç hususta zaman hatasının olmadığını ispata zorlamıştır. O, Maurikios zamanında Tuna'da oturan ve "Türk bayrağı altında" Avarları Sirmium'a kaçmaya icbar eden Bulgaros İskitlerini, "Bulgar federasyonu" olarak kabul etmişti.[146] Fakat Bulgaros efsanesi şüphesiz bir yüzyıl sonra burada oturan Asparuh Bulgarlarının oluşturdurduğu bir şeydi. Fakat Süryani yazarın kurduğu bu yüzyıllık köprüyü kolaylaştıran şey onun Johannes'te Varhunni kaçaklara ilişkin bir ima bulmuş olmasıdır. Çünkü İskitli üç kardeş Efesli münzevi piskoposun yaşamının son yıllarında Tuna'ya gelen üç Varhunni kabilesini net bir şekilde hatırlatmaktaydı.

Türkler 584 yılında Bizanslılarla birlikte Avarlara karşı tehdit teşkil eden bir bloğu kurmak için iyi bir gerekçeye sahipti. İmparator Maurikios muzaffer düşmanlarına karşı çevreleme siyaseti oluşturmak için her türlü ihtimali zorluyordu. Muhtemelen onu ilk defa Türk teklifi bir savaşa hazırlanmaya itmiştir. Onların bir Türk saldırısını umması Romalıların ataletini göstermektedir. İlk defa Anchialos'ta Avarlarla doğrudan müzakereler gerçekleştirildi. Theophylaktos elçiliğin gidişinden evvel üç ay geçtiğini söylediğine göre bu bir savaşın başlangıcı varsayılabilir. Singidunum fethedildiği vakit hasat zamanı ise, Avarların önünde geçirmeleri gereken bir kış vardı. Bu, muhtemelen Avarların hızlı yürüyüşlerine devam etmemelerinin sebeplerinden biri olabilir.

Maurikios kağana uyumsuz bir çift gönderdi: Bir zamanların (veya sonraların?) Sicilya valisi Senator Elpidios[147] ve muhafız subayı Komentiolos.[148] İlki ihtiyatlı bir şekilde Avar hükümdarına 582 senesindeki anlaşmasını hatırlattı. Kağan hiçbir anlaşmanın kendisini uzun duvara ilerlemekten alıkoyamayacağını söyledi. Sıkıntı içinde sus pus duran Komentiolos ise bunun üzerine kendini daha fazla tutamayarak

145 Michael Syrus 10, 21, S. 363

146 Altheim, *Hunnen I*, s. 95.

147 Schreiner, s. 247'teki dipnot 92'ye göre Elpidios bilinmemektedir. Fakat o muhtemelen (wie Statos, *Byzantium I*, s. 71) muhtemelen sonraları Sicilya valisi olarak korkunç bir akıbete uğrayan Elpidios'la aynı kişiydi. O, 605 yılında Phokas'a karşı isyan etmişti ve bunun üzerinde dili, elleri ve ayakları kesilerek diri diri yakılmıştı. Bizanslıların sadizmi, çoğu zaman "acımasız" barbarları açık ara geride bırakmaktaydı.

148 Komentiolos için Schreiner, s. 247'teki dipnot 93, literatürle birlikte.

bir dizi suçlama yöneltti. Theophylaktos dizginsiz elçinin konuşmasını detaylı bir şekilde aktarmıştır.[149] Alışılagelmiş ifadelerin dışında "barbarların" tutumuna karşı sarf edilen karakteristik sözler de vardır. Yıllık ödemeler hediye olarak izah edilmişti çünkü "Romalılar gönlü bol insanlardı ve onlar cömertliğe ve hediye vermeye kıymet atfederdi" Bir zamanlar "doğudaki kabilevi köklerinizden kopup ayrıldığınızda",[150] Avarlar kaçak olarak kabul edilmişti, bu yaygın bir savdı. Şimdi onlar Roma'ya saldırmalarına lüzum vermeyecek kadar geniş bir coğrafyada seyrek bir nüfus olarak yaşıyorlardı.[151]

Kağan bu belgisiz emperyal retorikten hoşlanmadı ve ateş gibi parlayan gözleriyle Komentiolos'un zincire vurulmasını emretti. "Ülkenin töresine" göre ölümle tehdit edildi. Fakat ertesi gün "θυνώτατοι", Avarların "en güçlüsü" Avar hükümdarını teskin etmeyi başardı.[152] Bu, Avar *logades*leri tarafından savunulan tek ihtiyatlı siyaset değildi.[153] Elçiler zarar verilmeden İmparatora dönmeliydi. Bittabi onlar görevde başarısız olmuşlardı.

İlk barış anlaşması ertesi yıl[154] gerçekleşti. Elpidios muhtemelen kış nedeniyle Sirmium'a çekilmiş olan kağanın huzuruna yeniden gitti. Bu arada "güvercinler" Avar sarayına gelmişti. Onların önde gelen temsilcisi Targitios Elpidios'la birlikte imparator şehrine barış koşullarına son şeklini vermek için gitti. Romalılar talep edilen 20.000 solidiyi ödemeliydi. Toplamda yıllık 100.000 altın ödenecekti. Her hâlükârda Attila'nın en güçlü olduğu zamanlarda aldığı miktarın aşağısındadır.[155] Bunu takip eden olaylar anlaşmanın 585 yılında başarıyla tamamlandığını göstermektedir; fakat anlaşma yaz mevsimi bitmeden tamamlanmıştı.

585: Bookolabras Meselesi

Kağan ve imparator arasındaki barış, Balkan vilayetlerindeki savaşı bitirmedi. Avar ordusu yurduna dönse de Slav grupları yağma akın-

149 Th. S. 1, 5, s. 47; Schreiner, s. 49-51; Howorth, *Avars*, s. 750. Son zamanlarda Olajos, *Dynastie*, s. 154'te elçiliğin gelişi için 584/585 kışı verilmiştir.

150 Schreiner, s. 50.

151 Bkz. Katsanakis, "Abaria", s. 55.

152 Th. S. 1, 6, S. 51; Schreiner, s. 51.

153 Bkz. Bölüm 6. 5.

154 J. Higgins, *The Persian war of the Emperor Maurice,* Washington 1939, s. 56'da belirtildiği gibi Theophylaktos yıl adı altında takvim yılını değil, kışlar arasındaki yılı anlıyordu. (Bkz. Schreiner, s. 248'teki dipnot 98.)

155 Bkz. Bölüm 6. 4.

larını yarımadanın büyük kısmına yaydı. Bizanslı gözlemcilere göre bunun arkasında kağan vardı. Slav saldırılarının artık kendi inisiyatif almasına lüzum kalmayan Avar kağanının izniyle gerçekleştiğini varsaymak mümkündür. Ayrıca bu soygunculuk zar zor ulaşılan barış anlaşmasından bu yana ilk kez gerçekleşmiyordu.

Tam bu yıllarda Efesli Johannes kendi kilise tarihini tamamlamıştır: "Bakın hele! Takvimin 895 senesini gösterdiği bugüne kadar onlar kaygısızca, yağmalayarak, öldürerek, yakıp yıkarak Roma topraklarında yaşamış, zenginleşmiş, altın, gümüş, at sürüleri ve birçok silaha sahip olmuş ve Romalılardan daha iyi savaşmayı öğrenmişler."[156] Tarih tam doğru değildir. Süryani takviminde 895 yılı 583/584'e tekabül etmekteydi ancak kronikçimiz ilgili Slav akınının Tiberios'un üçüncü yılında başladığını (581) ve dört yıl sürdüğünü söylemiştir. Bu ihtilaf çeşitli şekillerde çözülebilir: Velkov, Diakonov'a katılarak malum akının 579'da başlayıp 583'e kadar sürdüğünü ifade etmiştir. Stein da 585 saldırısını yeni bir olay olarak değerlendirmektedir. Hauptmann "üç yıl" yerine üç ay okumakta ve Theophylaktos'un net bir şekilde verdiği tarihe karşın iki büyük Avar saldırısını 583 ve 584 yıllarına atfetmektedir; fakat bu tarih kabul edilirse Johannes'in Anchialos olayını kaleme aldığı en erken tarih 584 yılının sonu olur. Nestor ve Maksimoviç de bu kanaattedir; dolayısıyla dört savaş yılı olarak 581-584'ten bahsedilebilir.[157]

Slav istilasının başlangıcı için aslında bir tarih verilemez. Çünkü değişik gruplar kendi girişimlerini pek de aynı anda başlatıp bitirmemişlerdir. Buna ilişkin raporlar Balkanlar'daki Slav yerleşmesinin tarihi hakkındaki tartışmalarda kilit bir yere sahiptir. İlk defa Slav yağmacılarının imparatorluk coğrafyasında yıllarca kaldığını duyduk. Onların Roma topraklarında mı yerleşmişti yoksa Efesli Johannes'in ölümünden sonra dönmüşler miydi? Bu husus 150 yıldan beri tartı-

156 Efesli Johannes 6, 25, s. 248, buna ilişkin Stein, *Studien,* s. 106; Hauptmann, *Avares,* s. 156.

157 Velkov, "Cities", s. 53; Hauptmann, *Avares,* s. 158; Popoviç, *Origines,* s. 232; Charanis, "Slavs", s. 15; Nestor, "Pénétration", s. 52; Maksimoviç, "Raids", s. 271, Avenarius, *Awaren,* s. 91 (belirsiz kalmıştır). Herrman, "Slawen am Ozean", s. 41'de (Justinus yerine) Justinianus'un ölümünün üçüncü yılına ve dolayısıyla (muhtemelen yanlışlıkla) 568 yılına atfedilmiştir. Hunger, *Literatur,* s. 324; Krumbacher, *Literatur,* s. 328'e göre kilise tarihinin esas kısmı 581 yılında gelişmiştir. Tarihler hakkında çeşitli görüşler varsa da bitişi için 583/584 yılı verilmektedir. Honigmann, "Jean d'Ephése", s. 623'te Johannes'in ölümü için 585 yılını vermektedir. 20 yıllık Pers Savaşları verildiğine göre tamamlama işini bir başkası gerçekleştirmiş olmalıdır (Marquart, *Streifzüge,* s. 486).

şılmaktadır. Tartışmanın esası Johannes'in "Tanrı kovana kadar onlar kaldılar" veya "Tanrı sabrettiği müddetçe onlar kaldılar" ifadesinde düğümlenmektedir.[158] Fakat Slav "toprak iktisabı" meselesine bu cümle temel alınarak karar verilemez. Aşikâr olan bir şey varsa o da şudur: "Konu yeni tarlalar arayan açgözlü tarımcılar değil, savaşmayı öğrenmiş yağmacılardı" Şüphesiz ihtiyar piskopos Johannes gibi bir muasır bunları Avarlarla karıştırabilirdi. Orada senelerce kalsalar bile birçoğu tıpkı 585'te Edirne'de yakalanan ve sonraki yıllarda Tuna'nın kuzeyindeki memleketinde bulunan Ardagast gibi bir gün memleketine döndü.[159]

Avarlarla barış Slav akınlarını doğrudan izlenebilir kıldı. Muhtemelen kağanın teşebbüsü Slavları önceki yıl harekete geçirdi ve onun ordusuna katılmaya itti. Kağanın altınlar ve tehditlerle satın aldığı şeyi onlar kendi iradeleriyle getirdiler. Uzun duvarlara kadar ilerlediler. Maurikios, defetme tedbirlerine bizzat katıldı, kendi muhafızlarını siperlere yerleştirdi ve sonra Komentiolos'a yağmacılara saldırı için emir verdi.[160] Diplomatik kabiliyetsizliğine rağmen Komentiolos talihliydi. Erginos/Ergene'de büyük bir Slav grubunun üzerine atıldı ve onlara darbe vurdu. İmparatorun emri üzerine yazın sonuna doğru Edirne istikametine yürüdü.

Orada Roma ordusu büyük bir ganimetle yüklü Slav kervanıyla karşılaştı. Liderlerinin isimleri istisnasız dikkate şayandır: Ardagast ki burada herhangi bir unvanla anılmaksızın yer verilmiştir. (Başka yerlerde geçmeyen) Ensinon Kalesi'nde Roma'nın askerleri Slav savaşçılarına galebe çalmış, esirler özgürleştirilmiş ve Edirne bölgesinin ötesindeki Astike düşmandan kurtarılmıştı. Ardagast'ın güruhu Tuna'ya ricat ederken Komentiolos muharebe meydanına bir zafer anıtı dikmişti.

Bu arada Avar sarayında savaş sebebi olacak bir skandal meydana gelmişti. Theophylaktos'un Bookolabras meselesi üzerinde verdiği rapor kağanlık kulislerine göz atmamıza imkân tanıyan nadir bir fırsatı sunar.[161] Baş şaman Bookolabras riskli bir keyfe tevessül etmiş ve

158 Çeşitli tercümeler ve tefsirleri için bkz. Nestor, "Pénétration", s. 50'de dipnot 17 ve s. 51; bkz. Bölüm 4. 7.

159 Bkz. Bölüm 5. 3.

160 Th. S. 1, 7, s. 52; Theophanes 6076, s. 254. Szk 73 /585 yazı); Howorth, "Avars", s. 752 (585); Bury, *Empire 2*, s. 119 (585); Ensslin, "Slaweneinfälle", s. 701 (585; O, Komentiolos'un *Magister militum praesentalis*liğe yükseldiği görüşündedir); Avernarius, *Awaren*, s. 95 (584 yazı); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 106 (585 yazı); Velkov, "Cities", s. 54 (586 yazı).

161 Th. S. 1, 8, s. 53. "magos" ve "hiereus" Bookolabras yeri için bkz. Bölüm 6. 8.

kağanın hanımlarından biriyle bir aşk macerası yaşamıştı. Konu açığa çıkmış ve devlet meselesi hâline gelmişti. Sihirbaz ölümden kurtulmak için çareyi kaçmakta görmüştü. Maksadı "doğuda Perslerin yakınında bulunan, birçoğu tanıdık Türk isimleriyle tesmiye edilen Hunların arasında yaşamaktı". Bizans etnografisinin bu kaçamak izahının kafa karıştırmasına lüzum yoktur çünkü yazarın İskit risalesini tekrarlamıştır. Bookolabrası bir Türk olarak görmek de mecburi değildir[162] çünkü onun kaçışı Avar etnogenezine yalnızca bir tezat sunuyordu. Zira kendilerine Avar diyen "Hun" Varhunları da bir zamanlar Türklerden gelmişti.

Kaçak, Tuna'yı geçer geçmez Roma sınır birlikleri tarafından yakalanmıştı. Avar Don Juanı'nın bilinmeyen bir yer olan Libidinon'da[163] ele geçirilmiş olması da neredeyse Freudyan bir ironidir. Sihirbaz kim olduğunu, önceki faaliyetini ve kendisini sürgüne icbar eden meylini anlattı; ona inanıldı (veya sihirli güçlerinden korkuldu) ve Konstantinopolis'e gönderildi.

Bunların hepsi 582 Sirmium kuşatması esnasında olmuş olmalıdır. Çünkü teslim müzkerelerinde Menandros[164] isim vermeden bundan bahsetmektedir. Fakat kesindir ki "Kağanın halkından biri" onun hanımıyla "gönül birlikteliğine girmişti" ki bu, şamandan başka hiç kimse olamazdı.[165] Sirmium'un teslimi, neredeyse kağanın, günahkârın teslimini istemesi nedeniyle başarısız oluyordu. Önemli bir zıtlığı İmparator Tiberios kısa bir süre önce ortaya koymuştu: "Kızımı, hanım olarak veririm de Sirmium'u teslim etmem."[166] Şehir ele geçirilmeden evvel kağan yalnızca hanımıyla ilgili mesele hakkında konuşuyordu. Elbette mesele şevk arayışından fazlasıydı. Ortada kağanın itibarı söz konusuydu. Romalı müzakereci Theognis bahane uydurdu; böyle devasa bir imparatorlukta avare bir kaçağı bulmak imkânsızdı. Kağan, Romalı komutana kaçağı bulmasını ve derhâl teslim etmesini veya kendisinin ölümünü bildirmesini diretti.

Bookolabras meselesi uzadı ve karmaşık bir hâl aldı. O, âdet olduğu üzere sonraki müzakerelerde kullanılmak üzere Konstantinopo-

162 Bkz. Marquart, "Analekten", s. 91.

163 Schreiner 52'de "Libadina" olarak okunmuştur.

164 Menandros EL 476; 25, 2, s. 226 veya fr. 64.

165 Blockley, s. 286'daki dipnot 321'de "muhtemelen özdeş değillerdi" görüşü savunulmaktadır. Avar kağanının hareminde yoğunluk vardı. Muhtemelen bu devrin ahlak anlayışına göre "τά ἀφροδίσια" ve "παροδυεύζομαι" bir zina olarak görülüyordu. Doblhofer 212; Theophylaktos yay. Bekker 47; Blockley, s. 241. İlk defa Schreiner bunu "birlikte yaşamak" olarak çevirmiştir.

166 Menandros EL 476; 25, 2, s. 226 veya fr. 64.

lis'te tutuluyordu. Fakat bu kart beceriksizce oynandı. Bookolabras, imparatorun yanında kağana karaçalma fırsatını buldu. 585 yılında barış anlaşması yapıldığında misafirlerine her şeyin bir numara olduğunu anlattı. Targitios 100.000 solidiyi almak için gelmişti ki o sırada kağan bir sonraki savaşa hazırlanıyordu. Şüphe belki de gerekçesiz değildi (aynı şey 579 yılında yaşanmıştı) ancak İmparatorun Avar kaçağın itiraflarına karşı verdiği tepki de umursamazdı. Targitios'u tutuklattırdı ve Adalar'da hapse attırdı. Maurikios kendi nedimi Komentiolos'un kağan huzurunda gördüğü kötü muameleye binaen de böyle davranmış olabilir. Fakat kağanın olduğu yerde mantık hüküm sürerken Konstantinopolis'te inat galebe çalmıştı.

Böylelikle Maurikios bir hamlede iki hata yaptı. Önce Roma elçisinin de kendisini dayandırdığı uluslararası hukuku ihlal etmiş ve kağana savaş gerekçesi vermişti. Sonra da Avar sarayındaki "güvercinlerin" en önemli mümessilini faka bastırmıştı. Komentiolos'un serbest bırakılışını kısmen borçlu olduğu kişi Targitios değildi. Kendisinin önemli etkisi yeniden hissedilir olana kadar on yıl geçmişti.[167] İmparatorun Avar elçisini idam ettirmesine ramak kalmıştı. Vefasız şaman görünüşe göre imparatoru epey etkisi altına almıştı.

Kağan yılın geri kalanını Justinianus'un kurduğu Tuna Lime'sinde büyük bir saldırı için geçirmişti. O, Theophylaktos'un raporunda klasik yankılarını bulduğu gibi "İskitler ve Misyalılara" teklif gönderdi.[168] Daha önce bir Avar ordusu hiç bu kadar kısa bir zamanda bu kadar hisarı ele geçirmemişti. Avarların zafer alayı Demir Kapı mansabında Negotin yakınındaki Akys/Prahovo,[169] Bononia/Vidin[170] ve Ratiaria/Arçer[171] ile başlamıştı. Bir dizi şehir Mezya ve İskitya minor sınırlarında düşmüştü: Durostorum/Silistra, Zaldapa,[172] Tropaeun Traiani,[173] Marcianopolis/Devnja[174] ve Panysos/Kamçaja Nehri'ndeki Pannasa. İlk defa ertesi yıl bahsedilen Apiaria'nın fethini de bunların arasına

167 Bkz. Bölüm 5. 4.

168 Schreiner, s. 250'deki dipnot 118'de bununla tabi halkları anlamaktadır. Fakat Avarların da "İskitlere" dâhil olduğu kesindir.

169 Prokopius, De aedif. 4, 6, s. 112; Beşevliev, "Kastellnamen", s. 117; Velkov, "Cities", s. 87.

170 İbid. s. 89; Patsch, "Bononia", RE 3 (1897) s. 703; Beşevliev, "Kastellnamen", s. 118.

171 İbid. s. 118; Velkov, "Cities", s. 86.

172 Prokopius, De aedif. 4, 11, s. 244.

173 İbid. s. 118; Velkov, "Cities", s. 109; Ch. Poenaru-Bordea, "Quelques monnaies trouvées a Adamklissi et la fin de civitas Tropaeensium", Dacia 12 (1968), s. 409-411.

174 İbid. s. 118. Gerov, "Marcianopolis", s. 49. Fakat Zosimos'a göre şehir 4. yüzyılda Trakya'nın en büyüğüydü; 600 yılına kadar bu şehir stratejik önemini muhafaza etmiştir. Bkz. Velkov, "Cities", s. 99.

katmak mümkündür.[175] Theophylaktos bu şehrin zahmetsiz bir şekilde alındığını yazmaktadır.[176] Bu şehirlerin birçoğu önemini taşımaya devam etti. Listede sunulan şehirlerin kağanın saldırısından sonra hemen düşüp düşmediği sorulabilir. Bununla birlikte Justinianus'un yüzyılın çalışması niteliğindeki birkaç kalesi de düşmüştü.

586: Trakya'da Savaş

Kağanın 585 sonbaharında Tuna'daki zafer alayı Romalılar için de aşikâr olduğu üzere sadece bir emsaldi. Maurikios Slavları alt eden Komentiolos'u *Strategos*luğa ve Avrupa savaşı için başkomutanlığa atadı. Aynı zamanda Pers sınırında meşakkatli bir çöl savaşı yaşanırken,[177] Anchialos'ta 10.000 adam toplanabilmişti. Komentiolos ordunun sayımını yaparken bunlardan 4.000 askerin savaşa uygun olmadığını anlamıştı. Onları depoların ve levazımatın gözcülüğüyle görevlendirdi. Geri kalanları Kastos, Martinos ve kendisinin yönettiği üç birliğe böldü.[178]

Avarlar tıpkı 897/898'de Tomis/Constanta'da[179] yaptıkları gibi Roma topraklarında kışladılar mı bunu bilmiyoruz. Bu kez onların Karadeniz'in "Riviera'sında" yerleşmiş olmaları muhtemeldir çünkü önceki seneden hazırlığına başladıkları harekât başlayacaktı. Her hâlükârda barbar ordusu iaşe veya daha büyük ganimet bulma kaygısıyla küçük birliklere ayrılmıştı. Bu bölünme Roma ordusuna kısa süren bir stratejik avantaj tanıdı.

Kastos askerleriyle birlikte Tuna'da Machianopolis/Devnya yolunda bulunan yıkık Zaldapa'ya gitti ve muhtemelen sayıları kendi komuta ettiği 2.000 askeri geçmeyecek kadar olan bir barbar birliğini köşe bucak aradı. Gafil avlanmış düşmanın elinden ganimeti alındı. Kendi kalkan taşıyıcılarından birini onların başına bıraktı ki bu kişi onları bir kere daha cezalandırdı.

---

175 Th. S. 2, 16, s. 101, bkz. Bölüm 3. 7.

176 Th. S. 1, 8, s. 54; Theophanes 6079, s. 257. Schreiner, s. 53 ve s. 250'de dipnot 119; SzK 73 (585 sonbaharı); Howorth, "Avars", s. 753 (586); Bury, *Empire 2*, s. 120 (586); Avenarius, *Awaren*, s. 96 (584 sonbaharı) Popoviç, "Origines", s. 239 (585 sonbaharı); Kollautz/Miyakawa I, s. 246 (586).

177 Etkileyici bir tasviri Thiess, "Kaiser", s. 256'da buluyoruz.

178 Bu yılki olaylar için Th. S. 2, 10, s. 90 – 2, 17, s. 105; Theophanes 6079, s. 257. (önceki yılın sonbaharındaki olaylardan alır ve Beroe kuşatmasına kadar anlatır). Schreiner s. 75 ve s. 263'te dipnot 244 veya s. 268'te dipnot 279 (586 ve 587) Szk 73 (586 veya daha ziyade 587); Howorth, "Avars", s. 753 (586); Bury, *Empire 2*, s. 120 (587); Lemerle, "Invasion", s. 290 (585); Popoviç, "Origines"; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 107 (586); Velkov, Cities 54 (587).

179 Bkz. Bölüm 5. 7.

Çok daha önemli ve şaşırtıcı bir başarıya Martinos Tomis'te ulaştı.[180] Savaşın gidişatından anlaşılmaktadır ki bu başarı Tomis/Constanta'da değil, Dakya'daki Tomis'te yakalandı.[181] Ajanların verdiği bilgiye göre kağanın kendisi de bu bölgede bulunuyordu. Romalılar ona bir tuzak kurdular ve kağan bundan kıl payı kurtuldu. Ölümü gözünün önüne gelen kağan en yakın adamlarından biriyle bir adaya -Constanta bölgesi lagünler bakımından zengindi- kaçtı. *Strategikon*'da da bahsedildiği gibi[182] ordunun bölünmesi Avarları hassas bir durumda bıraktı. Kısa süre sonra kağan ikinci bir tuzaktan kurtuldu. Görünüşe göre Avarlar kendi silahlarıyla vurulmuştu: Kurnazlık ve çabukluk.

Her iki ordu grubu da Komentiolos'un âtıl bir şekilde beklediği Marcianopolis'e hızla geri çekildi.[183] Nihayet teşebbüse az mütevessil olan komutan Haemus Geçidi'ni işgal etmeye karar verdi. Bütün ordu Anchialos yolunda bulunan Sabulente Canalis'e geri çekildi. Theophylaktos savaş sahnesini "pastoral" bir tarzda vermek için Aelian'ın tasvirine dayanmıştır. Bu arada kağan kendi ordusunu tekrardan topladı. Martinos ve Kastos'a düşmanın hareketlerinin izlenmesi emredildi. Kastos, Panysos/Kamçaja'daki Avar öncü birliğini yıpratmayı başarmıştı. Başarıyla şımardığından emredildiği gibi hemen ordugâha dönmedi. Gece nehirde kamp yaparken bir düşman birliği gelip tahta köprüyü geçti ve onun dönüş yolunu kesti. Bunun üzerine Kastos askerlerine ormana dağılmalarını emretti. Romalılar tıpkı "tavşanlar ve yavru geyikler" gibi çalılıkların arasında oturup gizlendiler. Avarlar düşmanı yakalamayı başardı. Dehşet bir ölüm tehlikesi nedeniyle komutanlarının gizlendiği yeri söylediler. Böylece saklambaç, Kastos'un "küçük bir üzüm demeti" gibi ele geçirilmesiyle son buldu.

Komentiolos Sabulente Vadisi'ni gözetlerken Avarlar başka bir yol bulmuş[184] ve Balkan dağlarının bir kolundan geçmişlerdi. Devasa bir ordu güney istikametinde ilerledi. Mesembria/Nesebar bölgesini savunan 500 Roma askeri ölü bulundu. Şehrin düşmesi[185] ayrıntılarıyla

180 De Boor s. 90'da bu pek de net olmayacak bir şekilde "το μεα την πολιν" olarak emande etmiştir. Fakat eski edisyon daha çekici gelmektedir; "τήυ υέαν πόλιν"i yeniden Bekker s. 87'de verilmiştir.

181 Beşevliev, "Kastellnamen", s. 148; Schreiner, s. 264'te dipnot 247.

182 Bkz. Bölüm 6. 2.

183 Gerov, "Marcianopolis", s. 49.

184 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 107.

185 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 107; Vasil Gjuzelev, "Die mittelalterliche Stad Mesembria (Nesebar) im 6.-15.Jh." *Miscellenae Bulgarica*, s. 38; Schreiner, s. 265'te dipnot 256. Fakat sonraki yüzyıllarda da birkaç sağlam Trakya hisarından bahsedilmeye devam edildi. Velizar Velkob, "Die Bedeutung von Nesebar in der Übergangsperio-

anlatılmaz. Fakat garnizonun akıbetinden söz edilir. Trakya piyade birliklerinin komutanı Ansimuth kurtarabildiğini kurtarmaya çalıştı ve geri kalan birlikleri dokunulmadan Uzun Duvarlara sürdü. Bu esnada bizzat bir Avar öncü birliğinin eline düştü.

Kara haber geldiğinde Komentiolos, Haemus Ormanı'nda savaş meclisindeki değerini kaybetmiş yerini tutuyordu. 4.000 tane savaşa hazır, bir o kadar savaşa hazır olmayan askeri vardı. Thephylaktos biri ricat etmeyi öneren, diğeri ateşli sözlerle Roma'nın erdemlerinden söz eden iki konuşmacının tartışmasını tasvir etmiştir. Bütün retoriğine rağmen *Stategikon* da bir düşman saldırısı olması hâlinde ordunun mümkün mertebe sağlam kalması ve hiçbir savaşı riske atmaması gerektiğini tavsiye etmiştir. Böylelikle rakibe kuşatma için az bir hareket alanı tanındı. Savaş el kitabı, askerî halet-i ruhiyesini de dikkate almaktadır: "Kim bir toprağa sahip olursa, savaşta daha umursamazdır, çünkü o kurtulmak için daha çok imkâna sahiptir ve kendisini hiçbir tehlikeye atmak istemez."[186] Bu yüzden Komentiolos'un tereddüdü yalnızca kendi ödlekliğine atfedilemez.

El kitabı yine de düşmanı saldırılarla huzursuz etmeyi tavsiye eder. Ayrıca Komentiolos'a talih bir kere daha yardım etti. Trakya'ya ordusuyla birlikte dönerken yakınlarda kağanın karargâhını kurduğu ve ordusunun ganimet avına çıktığını işitti. Bir kere daha düşman hükümdarı ele geçirme fırsatı doğdu. Fakat teşebbüs bu kez de başarısızlığa uğradı. Biri, bir katırın kötü yüklenmiş olduğunu görüp bunun binicisine seslenerek yükleri düzeltmesini söyledi. Vulgar Latincede bir komut sözü olan "torna, torna"[187] ordu saflarında dolaştı ve bu, kaçma işareti olarak yanlış anlaşıldı. Panik yaşandı. Gürültüyle irkilen kağan hızla olduğu yerden ayrıldı ve kader bir kere daha gafil Avar hükümdarından yana güldü.

Savaşın gidişatı belli değildir. Komentiolos ihtiyatsız katırcının ihtiyatsızlığını bir kenara bıraktı ve Mesembra'nın yukarısındaki Libi(ob)urgos'tan Apiaria'nın düşüşünü takip etti.[188] Bunu Beroe, Diocletianopolis ve Philippopolis takip etti. Avar ordusu bu yüzden Anchialos-Philippopolis/Plovdiv [Filibe] yolunda ilerlerken önceki yıl her hâlükârda geçilen önemsiz Tuna hisarı Apiaria/Rahovo'da oyalanması

---

de von der Antike zum Mittelalter", Byzantinobulgarica 7 (1981) s. 140'ta Avarlar şimdi yalnızca birkaç hisarı yıkmıştı demektedir.

186 *Strategikon* 10, 2, s. 341.

187 Bkz. H. Mihaescu, "Torna, torna, fratre", Byzantina 8 (1976), s. 21-35; Schreiner, s. 267'de dipnot 267.

188 Th. S. 2, 16, s. 101.

nasıl izah edebiliriz? Ne Howorth'un belirttiği gibi Tuna'ya bir ricat, ne de Velkov'un öne sürdüğü gibi küçük bir birliğin teşebbüsü makul görünmemektedir.[189] Aşağı Mezya sonbaharda savaş meydanına dönmüştü. Muhtemelen Apiaria o zaman yıkımından Theophylaktos'un bahsettiği Tuna'daki başka bir kalenin kaderini paylaşmıştı.[190]

Apiaria'nın düşüşü hakkında anlatılan masallar tamamen eksik değildir. Kağan, Roma ordusunun çeşitli hamlelerinin üstesinden geldikten sonra şehir savaşını tekrardan başlattı. Apiaria bu anlamda Bizans savaş tekniğinin "ilk günahını" temsil etmektedir. Barbarların birçok hisarı ele geçirmesine neden olan günah kroniğin bildirdiğine göre nihayetinde bir kadındı. Kadın, Busas isimli bir içtima erinin hanımıydı ve bu eşi uzun kara yolculuğundayken genç biriyle sevgili olmuştu. Bir gün Busas av esnasında Avarlar tarafından yakalanmıştı: "Avcı, av olmuştu."[191]

Âdet olduğu üzere esirden iyi bir kâr edilmek istenmiştir. O, şehrin duvarına kadar götürülmüş ve fidyeyle kurtarılması için ona bir fırsat verilmiştir. Avarlar aksi takdirde onu olduğu yerde öldürmekle tehdit ettiler. Busas hemşehrilerine gözyaşları eşliğinde kendi askerî hizmetlerini hatırlattı ve kanıtlamak için eski savaş yaralarını gösterdi. Fakat eşi ve eşinin yasak aşkı adamın hayatına duvarın önünde son verilmesi için ellerine bir fırsat geçtiğini hissettiler ve fidyeyle kurtulmasını engellediler. Her şey oluruna bırakıldı. Gazi asker hem kininden hem de canını kurtarmak istediğinden Avarlara şehrin fethinde Avarlara yardımcı olma sözü verdi. "O güne kadar bihaber oldukları bir mekanizma"yı, şehrin fethi kuşatma makinesi olan Helepolis'i, hareketli mancınığı Avarlara öğretti.[192] Hemen akabinde ihanete uğramış hain kendi şehrinin yerle bir oluşuna şahit oldu. Bu hikâyede Avarların kuşatma tekniklerine peyderpey vakıf olduğu olgusu netleşmektedir. Şüphesiz Deleuze/Guattari'nin ifade ettiği şema da ifade bulmaktadır: "Yine de göçebelerin silah tekniklerini ve siyasi fikirlerini emperyal devletin kaçaklarından öğrenmesi ihtimal dışıdır."[193]

---

189 Howorth, "Avars", s. 756; Velkov, "Cities", s. 55. Theophylaktos Apiaria'nın fethini bizzat kağana atfetmiştir. Schreiner, Stadte, s. 34'te kağanın Beroe'den Apiaria'dan Şipka Geçidi üzerinden Beroe'ye yürüdüğünü varsaymaktadır; hâlihazırda Mesembria'dayken neden Şipka Geçidi'ni kullandığı ise izaha muhtaçtır.

190 Th. S. 1, 8, s. 54

191 Tapkova-Zaimova, "Rapport", s. 74'te Busas'ı "hisar makinelerinin şefi" olarak saymakta fakat onların bu altıntısı yalnızca Thephanes'e dayanmaktadır (Bkz. Schreiner, s. 267 A. 270); Velkov, "Cities", s. 55'te onu kumandan kabul etmektedir. Howorth, "Avars", s. 756'da ise "emekli bir asker" olduğu kanaatindedir. Theophylaktos onun için yalnızca "στρατιώτης", "Asker" ifadesini kullanmaktadır.

192 Muasır kuşatma makineleri için bkz. Bölüm 4. 3. ve 6. 2.

193 Deleuze/Guattari, "Mille Plateaux", s. 490.

Bu yeni teknoloji normalde Avarlar için pek müşkül olan kuşatma işlerini kolaylaştırdı. Kağanın ordusu ilk kez Beroe/Stara Zagora'da[194] [Eski Zağra] ciddi bir mukavemetle karşılaştı. Neticede kağan kuşatma altındaki şehri az bir ücret karşılığında bırakmak zorunda kaldı. Diocletianopolis/Hisaya duvarları önüne de (Plovdiv ve Kalovo arasında) Avarlar yaklaşırken katapult ve başka makineler kullanıldı. Kağan, "masaldaki kurt gibi" umudu kırılmış bir şekilde orada bekliyordu. Benzer şey Philippopolis/Plovdiv ve Adrianopolis/Edirne'de yaşandı. Apiaria önündeki umulmadık teknoloji transferine rağmen büyük şehirlere gürültü bile verilemezken Tuna istikametindeki kaleler kolayca düşer hâle gelmişti.

Bu arada Kasots ve Ansimuth'un talihsizliği hakkındaki haber Konstantinopolis'e ulaşmış ve yetkililerin başarısızlığı, imparatoru halkın alay malzemesi hâline getirmişti. İhtiyar muasır Theophylaktos'un da hatırlattığı gibi onun için Kastos'u fidyeyle kurtarmaktan başka bir çare kalmamıştı.[195] Bedbaht Komentiolos yerine o, *Strategos* mevkiine kısa bir süre önce Pers Savaşları'nda yeterince başarılı olamamasından ötürü komutanlık görevinden alınan "bıyıklı" Johannes Mystakon'u getirdi.[196] Bu kişi, Lombard yaveri Drocto'yla Edirne'ye yola çıktı. Romalı üniforması giyen bir barbar olarak Avarları kendi silahlarıyla vurmayı başardı. Savaş esnasında kaçarak rakibini aldattı, aniden döndü ve tertipsiz takipçilerinin üzerine atıldı. *Strategikon* bu hileyi "İskit darbesi" olarak ifade etmektedir.[197] Barbarlar şehrin kuşatmasını kaldırmaya ve çekilmeye mecbur bırakıldı.

Komentiolos'un bir yıl önce yaptığı gibi Mystakon mağlup tarafı takip etmedi. Bu Theophylaktos'un apaçık takdir ettiği bir karardı. Edirne'nin bir eşiği temsil ettiği aşikârdı. Orada başkentin askerî olarak emniyete alınmaya çalışıldığı bir hassasiyet başlıyordu. Bunun ötesinde düşman ordularına kâfi düzeyde bir hareket alanı tanınmıştı. Görünüşe göre Droctos'un burada gösterdiği maharet örneğiyle savaş bitmeyecekti. Çünkü bir barış anlaşmasından söz edilmemekte ve Avarlar birkaç yıl Theophylaktos'un tasvirinde görünmemektedir. Theophanes ise kendi tasvirini Busas hikâyesi ve birçok şehrin fethini imayla kesmekteydi. Balkan Yarımadası'nın batı tarafında bu yıllarda neler olduğu başkent kroniklerinden anlaşılamamaktadır. Trakya'da

194 Bkz. Oberhummer, RE 3 (1897) s. 306. Kesinlikle Tuna deltasındaki önemsiz Beroe/Piatra'dan değil, Balkan sıradağlarının güneyindeki Beroe'den bahsedilmektedir. (Bkz. Velkov, "Cities", s. 111).

195 Th.S. 2, 17, s. 103.

196 Th.S. 1, 13, s. 64. Jones, *Empire I*, s. 310.

197 *Strategikon* 4, 2, s. 195.

huzursuz günler atlatılmıştı. Fakat hemen sonradan Slav akınları yeniden zirveye ulaştı.[198] Savaşlardan havadisler aktaran Theophylaktos bu olayı tek bir cümleyle geçiştirmişti.

Karpat Havzasının İşgali ve İskânı

567 yılında Avarlar, Gepid Hükümdarlığı'nı ve başlıca eski Pannonya vilayetini kapsayan Lombard topraklarını işgal etti. Prokopius Karpat havzasını: "Geniş ve çoğunlukla tenha bir bölge. Barbarlar burada diğer insanlardan uzak, hayvani bir yaşam sürerek seyrek bir şekilde ikâmet etmektedir" diye yüzyılın ortasında tasvir etmektedir.[199] Bu geniş alanların organizasyonu ve iskânı biraz vakit almıştır. Bunun üzerine yazılı bilgiye sahip değiliz. Fakat Avar hâkimiyetinin yerleşik yaşamla ilişkisinin ilk on yılları iyi araştırılmıştır. Bütün sorular cevaplandırılmadıysa da Bayan hanedanı devrinde gerçek bir yaşam çeşitliliği gelişmiştir.

Üç (veya iki) Avar dönemi buluntu grubuyla ifade edilen Erken Avar döneminin karakteristiği otuz yıl önce ortaya çıkmaya başladı: Kopçalı üzengi ve yuvarlak ayak tabanı; demir, yaprak şekilli mızrak ucu; düz, genellikle P-biçiminde bir kulp raptedilmiş çift başlı kılıç. Avarlar için bilhassa karakteristik kıyafetlerinin geleneksel bir bileşeni olan bel kemerleri, aynı zamanda atları için tutamaklı bir koşum ya da metalle kıyafeti süsleyen bir vasıta olarak kullanılırdı. Sonraları Erken Avarlarda sözde tokalar ya da Bizans modelinde gümüş tokalar, pullu zırhlar, piramit ya da halka biçimli küpeler ve ucu orazan şekilli bilezikler buluyoruz. Süs motifleri olarak geometrik nokta, çizgi veya rakam biçimli süslemeler veya maske tasvirleri yaygındı.[200]

Karpat havzasındaki ilk Avarların teçhizatı ve mezarlıkları etkilerin ve paralelliklerin çeşitliliğini göstermektedir. Bu Avarlar, Orta Avrupa'ya hazır bir kültür ithal etmemişti. Arkeolojide de hiçbir münferit köken bölgesi ifade edilememekte ve bir olgu değişik bölgelerde görülmektedir. Bu yalnızca Avarların etnik çeşitliliğini ve bir

198 Th.S. 3,4, s. 116. Bury, *Empire 2*, s. 124'te bunun tarihini 589 olarak vermektedir.

199 Deaedif. 4,5, S. 207.

200 Kovrig, "Contribution", s. 163; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 288; Garam, "Fundstoff", s. 191 ve *Bemerkungen*'da tarafından Eva Garam bu tipolojinin geliştirilemesi ve daha ince bir hâle getirilmesi ele alınır. Keza detaylı bir şekilde Balint, "Archaologie" (baskıdadır). İki aşamalı bir model Istvan Bona tarafından 1987'de Spoleto'da sunulmuştur (Bkz. Bona, "Geschichte", SSCI 35, 1987). Burada Erken Avar zamanı ilk aşama olarak 670/680 yılına kadar değişmeden iki veya üç gruba bölünerek kalır.

göç çığı olduğunu değil, aynı zamanda kökeninde değişik unsurların bir arada bulunduğu bozkır kültürünün karakteristik çeşitliliğini de göstermektedir.

Kimi unsurlar da Orta Asya'nın doğusundan, Çin İmparatorluğu'nun kuzeyindeki ve doğusundaki bozkırlardan, Juan-Juanların hüküm sürdüğü Altay bölgesinden Tuna'ya gelmiştir. Buradan muhtemelen kemik tokalar, Erken Avar mızrakları, Erken Avar kılıç tiplerinden biri veya sembolik zırh giysisi ve diğer ölüye kurban âdetleri gelmişti.[201] Eftalitlerin hükmettiği Orta Asya'nın batısıyla paralellikler daha fazlaydı. P biçimli tutamak raptedilmiş kılıçları, pullu zırhlar, gümüş sözde tokalar, yuvarlak küpeler, muhtemelen "tamga" (kabile işaretleri) sembolleri ve âdetleri ve başka unsurlar Sâsânî Hükümdarlığı'nın kuzeyindeki bozkır bölgelerinden geliyordu.[202] Csengele'de mezarı bulunan bir savaşçının kuşağını süsleyen aslan tasviri gibi kimi unsurlar doğrudan Sâsânî-Pers etkisini yansıtıyordu.[203]

Güney Rusya bozkırlarından ise orada önceden hükmeden Martinovka tipine ait at nalları gibi unsurlar gelmişti[204] Bu çerçevede Kafkas bölgesiyle de benzerlikler görülmektedir.[205] Bu etkiler her zaman kağanın Kutrigur ya da Bulgar maiyetine atfedilemez. Önceki yüzyıllarda olduğu gibi Güney Rusya veya Pannonya bozkırları Bizans etkisi altında barbar savaşçı kültürünün geliştiği görece türdeş bir kültür alanıydı.

Bizans etkisi meselesi oldukça karışıktır. Birçok Bizans zanaatkârı Avar zevkine hizmet etmekteydi. Motifler, teknikler benimseniyor ve

---

201 Kovrig, "Contribution", s. 163; Balint, "Vestiges", s. 206; Kovrig, "Östl. Beziehungen, s. 131 (Sovyet literatüründen referanslarla); Balint, "Archaologie" (baskıdadır); Bona, "Szegvar", s. 45; Bona, "Szegvar-Sapoldal", s. 31; Bona, "Awaren-Katalog", s. 9; Bona, "Völkerwanderungszeitfroschung", s. 290; Vona, "Geschichte", SSCI 35 (1987); Garam, "Bemerkungen", s. 3; Istvan Erdelyi, "Parallélles orientales de sépultures équestres de l'époque avare dans le bassin des Carpathes. Question fondamentales", s. 51-56; Erdelyi, "Das Awarentum und der Osten im Spiegel der archaologischen Quellen" Mitt. Arch. Inst. Ung. AW 8/9 (1978/79) 189-98. Birçok Macar yazar Merkez Asya'nın doğusunu (Bugünkü Çin'in Sinkiang vilayeti, Moğolistan ve Güney Sibirya'nın bir kısmını) Merkez, İç veya Yüksek Asya olarak ifade ederken Merkez Asya'nın batısını (Hazar Denizi ile Tanrı Dağları arasındaki bölgeyi) Orta Asya olarak tesmiye eder. At defni ve mezar âdetleri için bkz. 6. 8.

202 Balint, "Vestiges", s. 206; Balint, "Östl. Beziehunen", s. 132 (birkaç tipin çok daha fazla sayıda Kafkaslar'ın kuzeyinde bulunduğu iddiasıyla); Balint, "Archaologie"; Bona, "Szegvar", s. 74; Garam, "Zsambok", s. 74; Garam, "Bemerkungen", s. 13.

203 "Awaren-Katalog", s. 26'da resmi verilmiştir.

204 Garam, "Fundstoff"; Balint, "Vestiges", s. 206; Balint, "Östl. Beziehung", s. 132; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 291.

205 Balint, "Archaologie" (baskıdadır).

yeniden biçimlendiriliyordu veya cam kaplar (muhtemelen şarap ve yağ muhafazası için), amforalar gibi ticaret ve ganimet malları Karpat havzasına kendi yolunu buluyordu. Szegvar'dan son yolculuğuna giderken seçkin bir Avar hanımının taktığı süs muhtemelen San Vitale'de (Ravenna) İmparatoriçe Theodora'ya ölümsüz bir eser üreten sanatçılar için bir model işlevi görmüştü.[206] Böylelikle "kadim" Roma devamlılığıyla ilgili hassas konu gündeme gelir. Her hâlükârda Avar el sanatlarının gelişmesinde Geç Antik-Bizans unsurları sıklıkla zor ayırt edilebilen temel bir etkendi.

Benzer şekilde çok yönlü bir başka mesele Erken Avar kültüründeki Germen etkisidir. Avar ve Germen "hayvan stili II" bağlantısı aşikârdır. Belirsiz olan bunun Avar havzasında tarihsel olarak temsilinin nasıl tefsir edileceğidir. Margit Nagy'nin son zamanlarda ortaya koyduğu gibi Avar hayvan stili Bizans-Akdeniz örgü süslemesiyle Germen hayvan süslemesinin sentezine dayanmalıdır. Yine Kuzey Germenlerinde yaygın olan rakam süslemesinin Avarlara nasıl intikal ettiği de belirsizdir.[207] Buna karşın rakamlı hayvan stilinin Avar versiyonu özeldir ve Germen etnosuna bir kanıt olarak kullanılamaz. "Tipik Germen" izleri görece az sayıda mezarlıkta (örn. Kölked, Környe) ve Keszthely-Kültür alanında yoğunlaşmakta ve bunların Avar Hükümdarlığı'nda "kültürel bir azınlık" olduğunu göstermektedir. Onların Avar kültürünün gelişimine etkisi kısıtlıydı.[208]

Avar binici kültürünün kültürel kökenini ve çeşitliliğini antropolojik tiplerin analizi de göstermektedir. Mongoloid kafatası biçiminin

206 "Awaren-Katalog", s. 27'de resmi verilmiştir. Bir Avar hanımının Kiskörös-Vagohid'de bulunan göğüs süsü, Laszlo, "Etudes", s. 29 (fig. 8) ve VI. tabloda verilmiştir. Bizans kapları için: Eva Garam, "Awarenzeitliche Glastrinkgefasse aus Kiskőre", Acta Arch. Hung. 23 (1971) s. 115-38; S. Tettamanti, "Der awarische Grabfund von Dany." Acta Arch. Hung. 32 (1980) s. 158. Genel olarak Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 292 ve Balint, "Frage", s. 212.

207 Margit Nagy, "Frühawarische Grabfunde von Budapest: Bemerkungen zur Frage des awarenzeitlichen Tierstils" SSCI 35 (1987)'de Avar hayvan stilinin gelişimini muhtelif etkenlere dayandırmaktadır. Nitelik bakımından değerli yabancı unsurlar kısmen taklit edilmiştir. Hepsinden evvel Lombardlara değer biçilmesi için bkz. Günther Haseloff, "Germanischer und östlicher Tierstill" ibid.; Crema Müzesindeki altın haç bir kenara Lombardlarda rakamlarla süs pek yoktur. Karışık Lombard ile Erken Avar ilişkileri kimi hususlarda izaha muhtaçtır. Bu minvalde gözlemlerini dostça paylaşanlar: Falko Daim ve Peter Stadler (Viyana). Kiss, "Weiterleben", s. 207'de Avar devrindeki hayvan stilinin gelişimindeki itici gücü Gepid zanaatkârlarına atfetse de bugüne kadar bir Gepid örneğine rastlanmamıştır. Sorun için ayrıca bkz. Bona, "Ungarn Völker", s. 129.

208 Kiss, "Weiterleben", s. 203; Balint, "Archaologie"; bkz. aşağıda ve bölüm 6. 12'de.

yüzde bakımından görece azlığı önceki araştırmalarca gösterilmiştir.[209] Yine de Orta Asya'da yalnızca Mongoloid tipte insanlar yaşamıyordu. Ayrıca çeşitli araştırmalarda esas alınan tipolojilerin kısmen birbirinden farklı olduğuna da dikkat etmek lazımdır. Birkaç yıl önce istatistiki yöntemlerle daha kapsamlı bilgiler mukayese edilmişti.[210] Araştırmalar Mongoloid tipin ekalliyette, Orta Asya'nın batısında hüküm süren Pamirik tipin daha büyük bir nispette ve Doğu Avrupa'nın bozkır ve ormanlık alanlarında bulunan Europoid tipin hâkimiyette olduğunu göstermiştir.[211] Karpat havzasının değişik bölgeleri Ery bulgularına göre muhtelif gruplardan mürekkepti. Doğu Avrupalı orman halkları Pannonya'nın kuzeybatısını, bozkır halkları ise eski vilayetin doğusunu tercih ediyordu. Etnik çıkarımlar yaparken ihtiyatlı olunmalıdır. Erken Orta Çağ'da antropolojik bakımdan yeknesak hiçbir toplum bilmiyoruz. Fakat buluntular göstermektedir ki Avar devrinde yerel ve bölgesel olarak bir hususiyet mevcut olmuş ve gelişmiştir.

Bölgesel farklılaşmaları tespit etmek bütün kültürel etkileşimlere rağmen maddi kültürü araştırmaya izin vermektedir. Istvan Bona Erken Avar kültürünün alamet-i farikasını yalnızca Doğu Pannonya'da tespit etmeye teşnedir. Savaria/Szombathely -Balaton Gölü'nde Keszthely- Sopinae/Pécs hattının güneydoğusunda ilk Avar yüzyılından (Lombardlar bu bölgede ikâmet etmemiş olmasına rağmen) bir iz görünmemektedir. Sınır bölgesinde merkezi Balaton Gölü'nün batı ucunda bulunan, geç Roma ile Germen tesirindeki Keszthely Kültürü bulunur.[212] Avar kültürünün görece biraz daha geç unsurları Sirmium'un doğusu ve Save boyunca bulunur.[213] Buna karşın Viyana havzası çoğunun kabul ettiği gibi 7. yüzyılın ortasına kadar ikâmet edilmemiş değildi. Bu döneme ait kılıçlı iki Avar savaşçısının ve daha fazla sayıda zengin kadının mezarlarını Falko Daim 1985/86'da (Ei-

209 Liptak, "Üllo"; Liptak, "Zur Frage der anthropologischen Beziehung zwischen dem mittleren Donaubecken und Mittelasien", Acta Orient. Hung. 5 (1955) 271-312; Liptak, *Avars and Ancient Hungarians,* Budapeşte 1983; bkz. ayrıca Johann Szilvassy, "Kritische bemerkungen zu Pal Liptaks Buch über die Entstehung des ungarisches Volkes aus anthropologischer Sicht", MAG 114 (1984) s. 117-26, bilhassa s. 122 (yeni Avusturya ve Slovakya bulgularıyla). Leober köyü malzemelerinin antropolojik değerlendirmesini Grefen-peters, Daim'de, "Leobersdorf 2", s. 79'da yapmıştır.

210 Ery, "Studies" Yöntem bakımından münakaşaya açık bir şekilde mezarlıkların "çentiklerini" karşılaştırır.

211 Ery, "Studies", s. 125.

212 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 294; Bona, "Abriss", s. 611; Bona, "Beitrage", s. 61. Keszthely kültürü için aşağıya baknız.

213 Vinski, "Nalazima", s. 61; bkz. Kovaçeviç, "Kaganat"

senstadt'ın yakınındaki) Zillingtal'da bulmuştur. Bu buluntu başlıca Roma dönemi şehirlerindeki Erken Avar dönemine ait rastgele buluntulara dayanmaktadır.[214] Daha 6. yüzyılda Avarlar küçük gruplar hâlinde Tuna boyunca Pannonya'yı Viyana havzasına ve bugünki Burgenland'a kadar işgal etmişti.[215]

Bir başka tasnifi en Erken Avar malzemelerinin Eva Garam tarafından yapılan tanzim sağlamıştır.[216] Onun görüşüne göre en eski tipler Tuna-Tisa arasında pek bulunmuyordu. Bu, Lombardlar ve Gepidler arasındaki neredeyse uzun süre insansız kalan tampon bölgeden Avarların istifade etmedi anlamına gelmektedir. Avar iskânı başlangıçta o döneme kadar Gepidlerin yaşadığı Tisa'nın doğu kıyısında, ancak her yerden evvel Doğu Pannonya'da hâlihazırda Bona'nın belirttiği sınırlar içinde yoğunlaşmıştı.[217] Yalnız bu teori Tuna ve Tisa arasındaki prens mezarlarının Bocsa ve Kunbabony tarafından 7. yüzyıla yapılan tartışmalı tarihlendirmesine dayanmaktadır.[218] Pannonya ve Tisa Avarlarıyla Tuna ve Risa Avarları arasındaki muhtemel farklılıklar hakkında gündeme gelmiş sorun da ilginçtir.[219]

---

214 Yerleşme alanı için bkz. Bona, "Awaren-katalog", s. 15 (kendisinin Abriss s. 613'teki başka istikametteki tespitlerine rağmen); ayrıca bkz. Daim, 7. und 8. Jh. s. 93. Buna karşın şimdi Daim, "Leobersdorf", s. 173 ve Daim, "im Vorwort zur Wiener Ausgabe des Awaren-Katalogs" (1986); Friesinger, "Vater", s. 90. Tek tük Erken Avar mezarları Sommerein ve Lebensdorf'ta bulunmuştur.

215 Bona bu anlamda *Ungarns Völker*, s. 126'da bunları Erken Avar yerleşme alanına dâhil eder; Tuna'nın kuzeyinde Pressburg yakınındaki Devin'deki ve Transilvanya'nın bir kısmındaki köprü başını da Avarların doğrudan kontrol ettiği bölgeler arasında sayar. Onun için "kılavuz fosil" bugüne kadar yaklaşık otuz tanesi bulunan 'sembolik at defnidir'

216 "Bemerkungen", Zwettl Sempozyumu 1986.

217 Bunun kozmolojik mekân bölünmesiyle (sağ ve sol yarıya bölünmeyle, bkz. Ferdinandy, "Reitervölker", s. 184) ilgisinin olup olmadığı en azından sorgulamaya değerdir. 6. yüzyılda kağanın mekânın merkezinin kendileri için iddia etmeleri tahayyül edilebilir hâle gelir. Bozkır hükümdarlarının ordusu devletin merkeziydi ve onların etrafında değişken bir bölge vardı. Bkz. Togan, *Ibn Fadlan* ve Bölüm 8. 2.; bu merkezin derinliği henüz keşfedilmemiştir. Fakat pragmatik gerekçeler izahı sunmaktadır. Tuna-Tisa bölgesindeki yerleşimin başlangıcı Garam'a göre şu ana kadarki buluntular ışığında bunun doğusunda ve batısında on veya yirmi yıldır. Bir başka tasviri Peter Stadler'in en yeni haritaları sunmaktadır (Viyana, dostça paylaşımı sayesinde); bu, ilk Avar aşaması için birçok ağırlık noktası göstermekle birlikte Tuna-Tisa arasındaki bölgede buluntusuz alan göstermemektedir.

218 Peter Stadler dostça paylaşımına göre 600 yılı öncesine bir tarihlendirme yapılmıştır. Bkz. Bölüm 7. 8.

219 Peter Stadler son zamanlarda bu tip bir ayrımı birkaç buluntu tipi (üzengi gibi) üzerinden tespit etti (şifahi bir paylaşım). Ery, "Studies", s. 125'te antropolojik farklılıkların tespit edilebileceğine inanıyor. Theophylaktos tarafından öne sü-

İlk Avar neslinin Roma ve başka ulaşım yollarının istikametinde gitmesinde şaşırılacak bir şey yoktur. Yeni gelenlerin göç yolunu buluntu dağılımlarından yola çıkarak inşa etmeye çalışmak mezar buluntuların kısa vadeli hareketleri izah gücünü abartmak demektir.[220] Kazılar her hâlükârda ana ulaşım yollarını ve muhtemelen mevcut yerleşim alanlarının küçük birlikler tarafından emniyette tutulduğunu varsaymaya imkân tanımaktadır. Yine Sopianae-Pécs arasındaki dört anayoldan üçünün şehirden iki-üç kilometre uzaklıktaki küçük mezarlıklardan geçtiği çıkarımı yapılabilir.[221]

Kağanlığın ilk zamanlarında bu tip küçük mezarlıklar yaygındı. Fakat sonraları Környe'deki gibi daha büyük, yüzden fazla sakini olan köyler gelişti.[222] Daha büyük yerleşim yerlerinde batı ve Bizans etkisi diğerlerinden daha güçlüydü. Bir Avar devri Germen köyü Mohaç yakınlarındaki Kölked'de yapılan kazılarda günyüzüne çıkarılmıştır.[223] 570'ten 750 yılına kadar ortalama otuz ailenin yaşadığı bu yerleşim birimi de eski bir Limes yolunda bulunmaktaydı. Muhtemelen eski yerleşim yerlerinden buraya gelen Gepidler yaşıyordu. Bozkır imparatorluklarında tabi halkları güvenlik düşüncesiyle iskân etme siyaseti yaygındı.[224] Kölked'de son zamanlarda bir Erken Avar "prens mezarı" da bulunmuştur.[225]

---

rülen iki Avar soyu Var ve Hunni (Th. S. 7,8, S. 258, bkz. Bölüm 2. 3. ve 4. ve 6. 11.) ayrımını bunlarla bir bağlamda buluşturmak cezbedicidir. Fakat böylece spekülasyon alanına girmiş olunur. İç Asya, Orta Asya ve Güney Rusya Avarları hakkında toplanan örneklere bakıldığı vakit salt etnik bakımdan hiçbir ayrımın söz konusu olamayacağı görülmektedir.

220 Bu minvalde Kovrig, "Contribution", s. 177'de ihtiyatlı bir şekilde Avar ordusunun Dunaszekcso Geçidi'nden Tuna'yı geçtiğini varsaymaktadır. Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 289'da buna eleştirel yaklaşmaktadır. Geçit, çevredeki birçok buluntunun da gösterdiği gibi Avar döneminde önemli bir ulaşım yoluydu. Bkz. Kiss, "Baranya"; Avar göç yolunun Comşa tarafından yapılan temelsiz rekontrüksiyonu için bkz. Bölüm 3. 1.

221 Fülep, "Pécs"i s. 320.

222 Bona, "Awaren-Katalog", s. 14; Bona, "Ungarns Bölker", s. 129; Salamon, "Beziehungen", s. 274 ve keza Salamon/Erdelyi, "Környe" (hatalı bir Bizans-barbar garnizonu varsayımı ile, aşağıya bakınız). Ayrıca bkz. Hans Bott, "Bemerkungen zum Datierungsproblem awarenzeitlicher Funde in Pannonien", Környe mezarlıklarını emsal olarak koyar. Bonner, "Kahrbücher", s. 176 (1976), s. 201-80; Kiss, "Weiterleben", s. 203.

223 Kiss, "Kölked", s. 185, bkz. Bölüm 6. 12.

224 Bulgar Hükümdarlığı'ndaki "yedi sülale" gibi; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 179.

225 Bona, "Ungarns Völker", s. 129'da yayınlanmamış bulgulara binaen 600 yılı öncesine tarihlendirme yapılır.

Bayan hanedanı idaresindeki Avar olmayan gruplarının en dikkat çekici olanı Keszthely Kültürüdür. Balaton Gölü'ndeki Zala'nın membaında bulunan Keszthely-Fenékpuszta yakınlarında terk edilmiş Roma kalesi (ki bugünkü ismini buradan alır) Valcum'da Avar işgalinden sonra yeni bir hayat başladı. Lombardlar döneminde bu yapı şu ana kadar ki araştırmalara göre kullanılmamıştır; kazıların da gösterdiği gibi Lombardlar Vörs'ün güneyinde ikâmet ediyordu. 568'den sonra üç apsisli bir Bazilika yapılmıştı. Ölüler Hristiyan âdetine göre orada gömüldü ve ne yazık ki yağmalandılar. Ancak Batı Germenlerine ait bir örtü tanınmıştır. Bir Roma ambarı olan Eski Horreum'da kalenin sorumlusunun mezarı bulunmaktadır. Zengin mezarlar için karakteristik olan kadın süsleridir: Antik tarzda sepetli küpeler, disk fibulalar, yılan şekilli kol halkaları, iğne kalemler. Şehrin gariban nüfusu güney kapısında gömülüyordu. Süsleme tipleri Horreum mezarlığındakilerin aynısı olsa da kıymetli metalden değildir. Önceki yüzyıl Keszthely-Biergarten ve Keszthely-Dobogo'da keşfedilen büyük mezarlıklar ne yazık ki büyük ölçüde kaybolmuştur. Her hâlükârda bütün bölgede Avarlar döneminde yoğun bir şekilde ikâmet edilmekteydi. Süsleme tipleri Pécs civarında da yoğunlaşmıştı.[226]

Avar hâkimiyeti altında geç Roma'nın damgasını vurduğu kültür gruplarının mevcudiyeti onların siyasi tarihini izah etmek isteyen biri için başta olağandışı görünmektedir. Kazıcılar, barbar coğrafyasının ortasında 546'dan 582'ye kadar bir Bizans garnizonunun olduğuna inanmışlardır.[227] Istvan Bona'nın söylediği gibi bu, tarihsel olarak tasavvuru mümkün olmayan bir şeydir.[228] Bir başka izaha ise Attila

226 Keszthely-Fenékpuszta Kalesi'ndeki yeni kazıları yayınlayan L. Barkoczi, "A 6th Century Cemetery from Keszthely-Fenékpuszta", Acta Arch. Hung. 20 (1968), s. 275-311; Barkoczi/Salamon, "Remarks"; Sagi, Fenékpuszta; K. Sagi ve I. Erdéldyi Mitteilungen des Archaologischen Instituts der Universitat Budapest 8/9 (1978/79)'da ve 10/21 (1980/81)'de. Kiss, "Stellung", 1967'de süsleme tiplerinin dağılımlarını topladı. Güney kapısındaki mezarlıklar için Müller, "Valcum", s. 272 yeni literatür özetiyle birlikte; G. Kiss, "Funde"; Müller, "Valcum"; Baliny, "Frage", s. 209 keza Balint, "Achaologie" (baskıdadır). Tefsir için aşağıya bakınız. İlk defa 50'li yıllarda terimin Avar devrindeki geç Roma kültürüne endeksli olduğu fikri dikkate alınmalıdır. O zamana kadar bu devrin bütün buluntuları "Keszthely Kültürü" olarak adlandırılmıştır.

227 Barkoczi/Salamon, "Remarks", s. 139; Salamon, "Beziehungen", s. 274; Salamon/Erdélyi, "Környe", s. 65; ayrıca bkz. Péter Tomka, "A környei avar kori történeti értékeléséhez temeto", Antik Tanulmanyok 20 (1973) s. 277. Geç Antik kültürel tesirini Bizans hâkimiyeti olarak değerlendirme hatasını Sos, "Problematik", s. 88'de kabul etmektedir.

228 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 296; Bona, "Abriss", s. 614; Bona, "Beitrage", s. 62 ve en kapsamlısı Bona, "Gepiden", s. 33.

Kiss teşebbüs etmiştir. Buna göre Keszthely Kültürü Avar devrinde geleneklerini koruyan yerleşik Roma nüfusunun mirasıydı.[229] Fakat o zaman Keszthely'nin daha önce neden bu kadar tenha olduğu ve sonradan nasıl bir anda daha önce burada olmayan bir kültürün ortaya çıktığını izah etmek zor olurdu. Avarların Romalı ve başka savaş esirlerini Pannonya'da iskân etmesi mükerreren tanık olunmuş bir şeydir.[230] Keszthely halkının refahı ve (kısmen Batı silahlarıyla) silahlanması bu tip bir yoruma uygun düşmemektedir.[231] Fakat *Miracula Demetrii*'de[232] Romalı savaş esirlerinin ayaklanma şansından bahsedilir. Anladığımız kadarıyla bozkır imparatorlukları onları daima "köle" olarak almıyordu. Özgürlüklerini tekrar kaybediyorlardı, ancak sadık olmaları durumunda ekonomide ve hatta askeriyede önemli roller oynuyorlardı. Çiftçi veya zanaatkâr olabiliyor, ihtiyaç duyulduğunda sık sık savaşçı olarak kullanılıyorlardı. Ülkede kalan "Panonnii" ve Germen halkları için de aynı şey geçerliydi. Görünüşe göre Avar meskenlerinin batı kanadındakiler merkez Keszthely ve Pécs civarına iskân edilmişti. Onların kendi yaşam biçimlerine belli bir ölçüde saygı duyuldu.[233] Bozkır savaşçılarıyla tam anlamıyla uyumlu bir müşterek yaşam daha doğuda (Sogdiana ve Taklamakan'daki Tohar şehir devletleri gibi) mevcuttu ve "Moğolistan'daki siyasi merkezde Çinli başka savaş esirlerinin çalıştığı umumiyetle küçük bir tarım bölgesi vardı" ki bunların içinde el zanaatları uzmanları da bulunmaktaydı.[234] Balaton Gölü'ndeki Avar ve Geç Antik dönem temas alanı buna benzer görevleri icra etmekteydi.

Zamardi'deki Keszthely'nin güneyi yakınlarında yakın zamanlarda açığa çıkarılan ve bugüne kadar bulunmuş en büyük Erken Avar mezarı bir tesadüf değildir. Yaygın yağmalara rağmen mezar buluntusu büyük, müreffeh bir Avar grubunun burada yaşadığını göster-

229 Kiss, "Stellung", s. 49'da geç Roma süs tiplrerini Roma'nın bölgesel devamlılığına bir kanıt olarak kabul eder. Fakat iğne kalem için "6. yüzyılın yaygın Merovenj süs eşyası" der. Bkz. Bona, "Gepiden", s. 30; Keszthely süsleriyle paralellikler en çok Kuzey İtalya'da ve Kuzey Balkanlar'da bulunsa da bunlar Keszthely'dekilerle aynı karakteri taşımaz.

230 *Mir. Dem.* 2, 5, 284, s. 222; PD 4, 37, s. 162 ve Bölüm 6. 6.

231 Bunun Müller, "Valcum", s. 272'de kullanıldığını görürüz. O, Avarları Germen-Romalı müttefiki görür ve Pannonyalı Romalıların Lombard egemenliğinde muhitte iskân edildiğini ileri sürse de bu günümüze kadar net bir şekilde kanıtlanamamıştır.

232 2, 5, 284, s. 222; benzer şekilde Priskos fr. 8, Bornmann, s. 46 ve Prokopius, BG 3, 14, s. 522.

233 Bona, "Gepiden", s. 33.

234 Hesse, "Austausch", s. 151.

mektedir. Şu ana kadar yapılan kazılar doğrultusunda 600 ila 700 kişinin yaşadığı yer zamanın kültürel merkezini teşkil etmiş olmalıdır. "Şüphesiz Avar unsurları hüküm sürüyordu, ancak buluntular maddi kültürün yarı Avrupa yarı Ön Asya kaynaklı olduğunu göstermektedir. Bizans gümüş kapları, İtalyan-Lombard gümüş kakmalı demir sandalyeler, Doğu Roma ve İtalya cam kapları ve hatta geç Sâsânî koşumu ve Avar-pagan sembolü, Avar düşünce dünyası, öte yandan gümüş tabaka üzerine yapılmış çok sayıda haç ve haçlarla süslenmiş objeler Hristiyan etkisinin kanıtıdır."[235] Burada bilhassa Germenlerden mülhem diş süslemeleri yaygındı (yukarıya bakınız). Bu zengin Avar meskeninin mevcudiyeti için ekonomik gerekçeyi Kölked ve Keszthely'de ikâmet eden Romalı ve Germen kökenli çiftçiler ve zanaatkârlar sunmaktaydı.

7. yüzyıldaki çatışmalar ve göçler bu bölgenin filizlenmesini dumura uğrattı. 630 yılı civarında muhtemelen bir kuşatmadan sonra Keszthely Kalesi yıkıldı.[236] Günümüze kadar açığa çıkarılan Zamardi mezarları 700 yılının sonuna doğru bitmektedir. Zaman içinde Roma ve Germen geleneğinin taşıyıcıları Avarlaştıkları için kaçmaya teşebbüs etmemişlerdir. Avar cemiyetinin gelişimi yeni bir istikamet kazanmıştır. Fakat Bayan ve haleflerinin Avar Hükümdarlığı'nın kesinlikle etnik ve kültürel bakımdan yeknesak ve izole bir blok olmadığını belirtmekte yarar vardır; içeriden ve dışarıdan o dönem Doğu Avrupa'da bulunan yaşam biçimlerinin çeşitliliğine karşı bir açıklık söz konusuydu.

235 Bona, "Awaren-Katalog", s. 14. Onun kullandığı "ordu ifadesi çoğunlukla Orta Asya'da hükümdarın payitahtı ve buna bağlı savaşçıları kasteder (Togan, *Ibn Fadlan*, s. 182). Zamardi için böyle bir şey kanıtlanmış değildir. Kazılara devam edilmelidir –ilk defa 5000 mezardan 500'ü 1985'te günyüzüne çıkarılmıştır– ve yayınlar sonuçları beklemektedir. Bona, "Ungarns Völker", s. 129'da kısaca kazı maddelerinin "olağandışı çeşitlililiği" hakkında "halkın bu kadar karışıp karışmadığı şüphelidir" demektedir.

236 Müller, "Valcum", s. 272'de güney kulesindeki kapıyı güçlendirmek için sonradan bir kazık dikildiğine göndermede bulunmaktadır.

AVARLAR VE SLAVLAR

Erken Slavlar

"Slavların karanlık ilerleyişi", Lucien Musset Slav yayılmasını "belirsiz Germen" yayılmasından ayırt etmek için böyle karakterize etmektedir.[1] Bir diğer yaygın tasvir modern ordu raporlarından kaynaklanmaktadır: "Nüfuz etme", "sızma", "infiltrasyon" Bunun arkasında çağdaş tarih yazımının mütehakkim bir şekilde organize olmuş büyük gruplara odaklanmasıdır. Diğer yaşam tarzları, temsilcileri Roma'nın daimî komşuları olmalarına rağmen istisnai olarak kabul edilmektedir. Alarich, Geiserich veya Alboin Slav "kavimleri göçünü" temsil etmemektedir. Bu anlamda Doğu Avrupa'nın Slavlaşması hakikaten "karanlık" bir süreçtir. Yaklaşık iki yüzyıl önce aydınlanmış Fransız toplumuna Polonyalı Graf Potocki kendi Erken Slav tarihi programını sunmuş, "Slav Antikitesi" resmini aydınlatmaya çalışmıştır.[2]

Bugün de bütün temel sorunlar üzerinde uzlaşılmış değildir. İskân ve iktisat tarihine dair birçok şey evvela arkeolojideki müthiş ilerlemeler sayesinde aydınlanmıştır. Büyük ilerleme hakkında şu ana kadar çok muhtelif yaklaşımlar ortaya konmuştur. Omeljan Pritsak, Spoleto'da bir "Slav eski çağını", yani çeşitli Slav halklarının dayandığı tek bir Slav halkı tasavvurunu kısaca temelinden sorgulayabildi. Ona göre "Slav" 8. veya 9. yüzyıla kadar Roma'nın ve bazı göçebe imparatorluklarının sınır birliklerinin organizasyon biçimleri için kullanılan bir ifadeydi.[3]

Slav yayılması olgusunu kendi tarihsel kategorilerimizle tasvir ve izah etmek hâlâ çok zordur. 5. yüzyılın sonu ila 7. yüzyılın başı arasın-

1 Musset, *Invasions 2*, s. 83

2 Araştırmaların tarihi için Gieysztor, "Antiquités", ilave literatürle birlikte sorunun daha yeni bir bağlamda tasviri için bkz. Fritze, "Altertumswissenschaft"; Fritze, "Bedeutung", s. 498-507; Hellmann, "Problematik"; Fritze, "Grundfragen"; Grauf, "Verfassungsgeschichte"

3 Pritsak, "Slavs", bu kesinlikle uç bir tutumdur. Fakat bir Harvard profesörünün Erken Orta Çağ hakkında yapılan muhtemelen en itibarlı forumda bunu söylemesi araştırma için alakasız değildir.

da Doğu ve Orta Avrupa'nın geniş kısmında sessiz bir devrim yaşandı. Tarihçi, Baltık Denizi ile Ege Denizi arasındaki kaynaklarda giderek artan bir sıklıkla beliren "Sclavi" (ya da Grekçe biçimiyle "Sclaveni") "Venedi" tespit edebilir. Açıktır ki her iki isim de "Slav" kabilelerini ifade etmekteydi. Birçok dilbilimcinin ifade ettiği gibi, bu bir "kendini isimlendirme"ydi ve bu yüzden Slavca konuşanların "nemce" (sonradan Almanları ifade etti), yani "*dilsiz*den" "güçlü kelimeleri" konuşana tekâmülünü vurgulamaktaydı.[4] Almancada "Venedi", "Wenden" [Elbe'nin doğusundaki Slav sakinleri için kullanılan bir isim] ve "Windische" [Sloven dili için 19. yüzyıla kadar Almancada kullanılan tarihsel bir terim] muhafaza edilmişse de bu isim köken olarak yabancıydı ve Antik Venediklilerin isminden geliyordu. Buna uygun olarak Slavist, Slavların konuşulan bütün lehçelerinde şaşırtıcı bir şekilde tekdüze olan *lingua franca*sının izini tek bir bölgede bulur. Arkeoloji, bütün bölgesel farklılıklara rağmen kendi arasında olmaktan çok kendisinden öncekilerle çok daha fazla çelişen bir kültüre rastlar.

Uzlaşmaya rağmen Erken Orta Çağ'da bir Slav halkı veya bundan doğan Slav halkları ailesi mücerret bir tasvirdir. Kullanışlı olduğu kadar yanlış çıkarımlara ve sorun tespitlerine götürebilir (sonradan Macar ve Çekoslovak arkeolojisi arasında Güney Slovakya'nın nüfusunun Avarlar zamanında Slav mı yoksa Avar mı olduğuna ilişkin çıkan tartışma gibi).[5] Salt etnik bir düşünce tarzıyla Avrupa'nın yarısının görece kısa bir zamanda nasıl Slavlaştığını izah etmek güçtür. Germen fatihleri görkemli teşebbüsleriyle *Germanya*'yı yalnızca birkaç yüz kilometre güneydoğuya genişletebilmişlerdi. Roma İmparatorluğu'nun kendisi beş yüzyılda hâkimiyet alanının batı yarısını Romanize edebilmişti. Slavlaşma ise birkaç nesil içerisinde kalıcı bir başarıya ulaşmıştı. Bu çok referans kabul edilen Kavimler Göçü'yle izah edilebilecek bir şey değildir. Slav "kültür devrimi" Dinyeper bataklıklarından devasa, insansız bölgeleri ele geçiren bir halkın "toprak iktisabıyla" bitmemiş-

4 Herrman, *Welt d. Slawen*, s. 22. Slav isminin "konuşan" olarak tefsiri "dilsiz" Alman'ın semantik olarak aydınlatıcı olmasına rağmen etimolojik olarak sağlam değildir (dostça paylaşan: Radoslav Katitic, Viyana). Her iki etimolojiye karşı Otto Kronsteiner, "Sind die Slavene 'die Redenden' und die die 'Nemci' die Stummen?", *Sprache und Namen in Österreich*, Fs. f. Walter Steinhauser. Hg. Peter Wiesinger, Viyana 1980, s. 339-361. Kronsteiger, "Zur Etymologie der slavwischen Bezeichnung Nemci für 'die Detuschen'", ÖNF 9-11 (1981-93), s. 10-15. Muasırların "Sklavenoi" ve "Sklavoi" şeklinde bir ayrıma gittiğini, ikinci ismin kabile oluşumunu ifade edebileceğini düşünmek mümkündür (dostça paylaşan: Evangelos Chyrsos, Yanya). Samo raporundan mülhem olarak -az ikna edici olan- "Sclavi" ve "Venedi" ayrımı için bkz. Bölüm 7. 4.

5 Bkz. Bölüm 8. 1.

tir ve şüphesiz bu süreçte büyük bir halk hareketi gündeme gelmiştir. Roma düzeninin çöküşü ve bu düzenin organize ettiği grupların çekilişi veya hicreti yalnızca yeni muhacirlere değil, aynı zamanda yeni bir toplumsal ve ekonomik gelişime imkân tanımıştır. Bunların birçoğu modern anlamda ilerleme olarak anlaşılamaz; sözgelimi toplumsal iş bölümünde yaşanan apaçık daralma bunlardan biridir. Yine de burada sırf "barbarlığın inhıtatı" söz konusu değildir. Belki Güneydoğu Avrupa'da tarımın küçük birimler hâlinde etkin bir şekilde yapılmasını mümkün kılan, daha hafif ve ancak tarlayı eken bir saban ilk kez Roma Hükümdarlığı'nın çöküşüyle birlikte kabul gördü.[6]

Germen muhacir halkları örneğinde gelişen etnogenez modeli yalnızca belirli koşullar altında kullanılabilir. Kavimler Göçü zamanının büyük Germen boylarının "oluşumu ve yapısının" harmanlanması erken zaman Slavları için anlaşılır bir şey değildir. İlgili anlatının nüvesini bilmiyoruz. Çünkü egemenlik, geliştiği yerden sık sık ithal edilirdi ve has "Slav topluluğunun" yapısını yeniden inşa etme girişimi ancak toplumsal ve hukukî düzenlerinin bu minvalde saptanmasıyla mümkün olabilir.[7] "Karanlık ilerlemeyi" muhtemelen en iyi şu şekilde karakterize edebiliriz: Slav olmak, başarıya ulaştı. Bu sürecin modeli birleştirici soy ağacı değil, çok birçok dalı bir arada tutan kök olarak tanımlanabilir.[8]

Bu sürecin kısa bir tasviri her ne kadar detayları aktarırken farklılıklar taşısa da konuyu basitleştirmeli ve bu Slav erken tarih araştırmalarının durumuna mümkün mertebe uymalıdır.[9] 5. yüzyılda Karpatlar'ın kuzeydoğusunda ilk defa Erken Slav kültürünün net bir şekilde görünür hâle geldiği açıktır. Dinyester ve Prut'un yukarı mecrasında Prag-Korçak tipi karakteristik keramikler, bunun doğuda bitişiğinde

---

6 Joachim Henning, "Untersuchungen zur Entwicklung der Landwirtschaft in Südosteuropa am Übergang von der Spatantike zum frühen Mittelalter", EAZ 25 (1984) 123-30; Henning, *Südosteuropa,* s. 108 (Hennings'in çalışmasına dikkatimi arkadaşça celbeden: Johannes Koder, Viyana).

7 Erken Slav toplumunun müşterek olarak yeniden inşa çabalarına karşı Graus, "Verfassungsgeschichte", s. 292 ve s. 307; Hâkim terim "Slav topluluğu" değildir. Fakat bütün Slav dillerinde hukuk ve toplum yaşamına ilişkin kavramlar kilit bir önemle ön plana çıkmaktadır. Bkz. Radoslav Katitic, "Ispraviti pravdo", Wr. Slavist, JB 31 (1985), s. 41-46.

8 Deleuze/Guattari, "Mille Plateaux", s. 9. İki Fransız filozofu tarafından botanik biliminden ödünç alınan bu tasvir bir paradigma değişimini göstermektedir. Bütün olgular batı düşüncesinde egemen olan soyağacı modeliyle nedensellik çerçevesinde izah edilememektedir.

9 Mükemmel bir el kitabı: Joachim Herrman, *Slawen in Deutschland;* ancak benzer şekilde bir dizi çalışma bölgesel ve zamansal ayrımlara katkıda bulundu.

ise bozkır kültürünün etkisindeki Penkowka Kültürü bulunmuştur.[10] Slav tipi ve bu kültürün sonradan geniş bir şekilde yayılan hususiyetleri Prag tipi keramik yanında ocaklı veya sürülü evler ve ölülerin yakılarak gömüldüğü tümülüslerdi.[11] Fakat bu hususiyetlerin hepsi sonraki Slav kültüründe bulunmamaktadır.

500 yılından sonra Slavlar ilk defa yazılı kaynaklarda görünmüştür. Otuz yıldan beri Aşağı Tuna'ya Slav akınlarından söz ediliyordu.[12] Prokopius yeni düşman hakkında evvela onların Romalı esirlere yaptıkları değişik işkenceleriyle ilgili nahoş bilgiler aktarmaktadır.[13] Fakat bir Chilbuldios denen bir Ant'ın Romalı komutanla aynı ismi paylaşması gibi garip bir hadise nedeniyle Prokopius, Slavlardan ve komşuları Antlardan bahsetmektedir: "Birbirinden uzak, ucube evlerde yaşarlar ve evlerindeki eşyaları sık sık takas ederler. Bir savaşa girdiklerinde genellikle ayaküstü giderler; kalkan ve mızrak kullanırlar, zırh giymezler. Bazıları ne gömlek ne de mont giymek yerine sadece bellerine kadar uzanan bir pantolon giyerler ve böylece düşman üzerine atılırlar. Her iki kabile de birdir, gerçi tamamen barbar dilini konuşurlar ve dış görünüşleri itibarıyla birbirinden ayrılmazlar. Yaşam biçimleri tıpkı Massagetlerin ki gibi kaba ve ilkeldir; her zaman kir içindedirler. Fakat kesinlikle kötü ve art niyetli insanlar değillerdir, bilakis sadelikleri Hun yaşam tarzına benzer."[14]

Slavların akrabaları olarak görülen (Jordannes'in[15] Venethilerin "fortissimi" -en güçlüsü- olarak adlandırdığı) Antlar, Slav erken ta-

10 Kapsayıcı bir çalışma olarak: Herrman, *Wanderung*, s. 78; Z. Kurnatowska, "Die 'Sclaveni' im Lichte der archaologischen Quellen", Arch. Pol. 15 (1974), s. 52; Godlowski, "Slawensitzener, Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen", Actes du VIIIe Congrés International des Sciences Préhistoriques I (Belgrad 1971), s. 243-252; Balint, "Archaologie" ilave literatürle birlikte. Dinyester ve Prut'un yukarı mecrâsı varsayımı için: Jürgen Udolph, "Zum Stand der Diskussion über die Urheimat der Slawen", s. ZfO 28 (1979), s. 405-415; Karl W. Struve, "Die Ethnogenese der Slawen aus der Sicht der Vor- und Frühgeschichte", *Ethnogenese europaischer Völker*, Hg. W. Bernhard und A. Kandler-Palsson, Stuttgard/New York 1986, s. 297-321 ilave literatürle birlikte.

11 Herrmann, *Wanderungen*, s. 79. Gömülü evler için Vladislav Popoviç, "Note sur l'habitat paléoslave", Lemerle, Recueils 2, s. 235-241.

12 Ensslin, "Slaveneinfalle", s. 697; Ditten, "Bedeutung", s. 84; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 91; Velkov, "Donaulimes", s. 157, hepsinde kaynak bilgisi ve literatürle birlikte.

13 Prokopius, BG 3, 38, s. 690-694.

14 Prokopius, BG 3, 14, s. 528. Hunlara ve Massagetlere yapılan gönderme bittabi klasik etnografinin bu kanaatini etkileyen eğitim yükünü göstermektedir. Childios böylece kendini bir Roma komutanı gibi göstermeye çalışan bir Romalı köle olarak "isteksiz bir dolandırıcı" oluyordu.

15 5, 35, s. 63

rihinin müstesna bir unsurunu teşkil etmektedir. O, başlıca Slavlar tarafından sırtlanmış ve şu veya bu mikyasta hâkimiyet düzeni oluşturmuş, diğer Slavlardan -hem de ismen- net bir şekilde ayrılan bir cemiyet düzenini mümkün kılmış ilk etnogenezdi. Prokopius; gerçi Slavların tıpkı Antlar gibi "tek bir adam tarafından yönetilmeyen, bilakis eskiden beri demokratik bir düzende yaşayan" ve kararlarını topluca alan bir topluluk olduğunu belirtmiştir.[16] Fakat muhtemelen pek güçlü olmasa da bir krallığın mevcudiyeti kanıtlanmış veya birkaç kez ima edilmiştir ve 6. yüzyılın Antları diğer Slavlardan "siyasal bir birim" olarak ayrılıyordu. Bu ayrım sık sık Slav çiftçilerin üzerinde yer alan İran-Sarmat geleneğiyle izah edilir.[17] Bittabi bilinen Ant isimleri Slav kökenliydi.[18] Kaynaklara göre Antlar arkeolojik olarak kısmen Erken Slav kültürünün hissedilir olduğu Dinyester ve Dinyeper arasındaki alanda yaşıyordu.[19] Şüphesiz Ant etnogenezi komşu olduğu

16 BG, 3, 14, s. 527. Bu anlamda Herrman, "Welt der Slawen", s. 22'de onları "askerî demokrasi" olarak nitelendirir (bkz. Bölüm 6. 1.). Havlick, "Byzantiner", s. 174'te "Archonlar meclisi" nihai kurul olarak görür.

17 Dvornik, "Making", s. 279; Manfred Vasmer, *Untersuchungen über die altesten Wohnsitze der Slawen I: Die Iraner in Sudrussland*, s. Leipzig 1923; G. Vernadsky, "On the origin of the Antae", Journal of the American Oriental Society 59 (1939), s. 56-66; G. Vernadsky, "Slawentum", s. 255; Hauptmann, "Frühzeit", s. 302. Bkz. Ditten, "Vedeutung", s. 82; B. Struminskyj, "Were the Antes Eastern Slavs?", Harvard Ukrainian Studiyes ¾ (1979-1980), s. 786-96; C. Bonev, "Les Antes et Byzance", Etudes Balkaniques 19 (1983), 108-20. Antların halk ismi de çoğunlukla İranîydi: Altheim, *Hunnen I*, s. 71 (Vasmer'e göre, yukarıdaki gibi); Pritsak, "Slavs", s. 398. Antların ismi için ayrıca bkz. Milan Budimir, "Antai-Antes-Anti-Anticus", Zbornik Radova 8, 2 (1964), s. 37-45.

18 Mezamiros ve klanı Menandros EL 443; 5, 3, s. 50 veya fr. 6'da açıklanmaktadır. Bir istisna efsanevi Kral Boz'dur. Bu kişi Johannes'e göre (48, s. 247) Got Kralı Vinitharius'u yenmişti; bkz. Wolfram, *Goten*, s. 311-313.

19 Jordanes 5, 35, s. 63'te 550 yılı civarı Antların, Orta Dinyester'de ve bunun doğusundan Dinyeper'e kadar olan alanda yaşadığı yazmaktadır. Prokopius, BG 4, 4, s. 734'te "çok sayıda Ant kabileleri" daha doğuda, yani Azak Denizi etrafında yaşayan Utigurların kuzeyinde gösterilmektedir. Slav ve bozkır geleneğinin bir sentezini ortaya çıkarmak suretiyle onlara bozkır kuşağının kuzey uçları, Don ve Karpatlar arasında kalan bölge de mekân olarak tayin edilir. Fakat Balint, "Archaologie" adlı çalışmasında (baskıdadır), Antları Aşağı Tuna'da gösteren tespiti Efesli Johannes, 6, 47-49, s. 260'ta verilen bilgilere zıt düşmektedir. Karışık ve kötü bir şekilde aktarılan metin "Tuna'nın batısında" sadece Avar ülkesini ya da pek çok Slav yerleşim alanını ifade etmiş olabilir. Detaylı şekilde tasvir edilen Maurikios Savaşları'nın gidişatı anlatılırken Orta Tuna'daki Antların mevcudiyetinden (bkz. Bölüm 5. 3. ve 9.) bahsedilmemektedir. Yer tespiti için ayrıca Marica Comşa, "Einige Bemerkung üver die Ereignisse des 6.-7. Jahrhunderts an der unteren Donau", Slavia Antiqua 21 (1975), s. 61-81. Balint, "Östl. Beziehung", s. 136 ve keza Balint, "Archaologie", ilave literatürle birlikte Antlar hakkındaki arkeolojik prob-

bozkır kuşağından gelen etkiler ve dürtülerle izah edilmelidir. Bir zamanlar Gotların "İskit" yaşam biçimini benimsemesi örneğinde görüldüğü gibi Antların yaşam tarzında Sarmatların mı yoksa Slavların mı belirleyici rolü oynadığını kestirmek zordur.

Tuna'nın kuzeyinde ise en geç 6. yüzyılın ikinci yarısında haklarında iyi bir malumat edinebildiğimiz Slav sakinleri ve savaşçıları[20] vardı. Muhtemelen 551 yılında Illyricum'u yağmaladıktan sonra Tuna'ya dönmek için Avar yardımından faydalanan Slavlar da vardı. Gepidler geçiş ücreti için kelle başına bir altın almış[21] ve böylece mütevazı bir yıllık gelir elde edilmişti. Bu Slav yağmacıları kesinlikle gariban insanlar değildi.

Daha batıda "Avar öncesi" Slavların mevcudiyetini daha az tanıklık edilmektedir. İki eski ismin zikrini 550 yılından önce onları yazan Prokopius'a borçluyuz.[22] Heruliler Hükümdarlığı'nın yıkılığından (508) hemen sonra bu insanlar gelmişti. Bir kısmı Roma topraklarında yerleşti, diğer kısmı Thule Adası'ndaki eski yurtlarıyla temas kurdu. Bu göç "bütün Slav kabilelerini" etkilemiştir.[23]

Slavlarla daha yakın bir teması 550 yılına doğru Karpat havzasında Germenler kurdu. Lombard taht adayı Hildigis 547/548 savaşları esnasında uzun zamandır birlikte açıkça hareket ettiği bir Slav maiyetiyle Gepidlere geldi. Orada yapılan barış anlaşmasından sonra maiyetiyle birlikte geri döndü. Sıkıştırılmış Lombard kralı, Slavlar arasında sürgündeyken tıpkı sonradan kendi maiyetiyle birlikte ortaya atıldığı İtalya'da ve Bizans'ta olduğu gibi hoşnutsuzdu. Gepid-Lombard olaylarına ikinci kez dâhil olması onun hayatına mâl oldu.[24] Kendi Slavlarıyla meydana çıkan, sözde ilk Slav kralı Hildigis'in nereden geldiğini

---

lemi karakterize eder. Sovyet araştırmacıları tarafından Ant olarak kabul edilen Orta Tuna bölgesinin halkı, bozkır kültüründen güçlü bir şekilde etkilenmişti. "Ant" ve "Slav" kültürünün sınırını belirleme, her şeye rağmen başarı vaat eden bir çaba değildir.

20 Bkz. Bölüm 4. 7; Dujçev, "Arrivo", s. 132'de 5. yüzyılın sonra doğru tarihlendirir ancak bunu yaparken kaynaklara dayanmaz.

21 Prokopius, BG 4, 25, s. 914.

22 Hunger, "Literatur", s. 292.

23 Prokopius, BG 2, 15, s. 320. Göç, Moravya kapısı (Szydlowski, Anwesenheit, s. 234) ile Karpatların doğusundaki (Schmidt, *Ostgermanen*, s. 553) Dokla ve Yablonka Geçidi (Herrman, *Welt d. Slawen*, s. 33) üzerinden mi oldu yoksa gemiyle Dinyester yukarısına doğru mu (Pritsak, *Slavs*, s. 407) gidildi bu tartışmalıdır. Kaynakların kısırlığına mukabil tefsir çarpıcı bir şekilde çeşitlidir. Fakat metin, Karpatların güneyinde Slavların mevcudiyetine hiçbir işaret taşımamaktadır.

24 Prokopius, BG 3, 35, s. 672.

kestirmek zordur. Prokopius'a göre Tuna'nın kuzeyinden gelmiştir.[25] Slavların Orta Tuna'daki mevcudiyetine dair daha muğlak bir ima, eski yurdunda Rugiler ve Noriklerin yanında Slavları sayan Bracara başpiskoposu Martin'in 570 tarihli kabir taşında yazmaktadır.[26]

Antlar gibi Venethilerden saydığı Slavlar için Jordanes bize çok sık atıf yapılan bir yer tespiti sunmaktadır.[27] "Onlar," der Jordanes, "Novietunum şehri ve sözde Lacus Mursianus'tan Danaster'e (Dinyester), kuzeyde Vistula'ya (Vistül) kadar olan topraklarda yaşarlar" İlk iki bilgiyi tanımlamak güçtür; Novietunum şehri Tuna deltasındaki şehirlerden biri olarak düşünülmüştür. Pannonya'daki Mursa/Osijek bataklığı ise sözde Lacus Mursianus olabilir.[28] Bu sonuncusu ise genellikle Slavların, Sirmium sıcak noktasında bulunduğuna dair bir kanıt olarak görülür. Fakat Got tarihinin Roma açısından önem arz eden kısmı Slavların -Gepid yardımıyla olsa da- saldırı hesabı yaptığı Tuna bölgesidir. Slavların başlıca bölümü ise Jordanes'in netleştirdiği gibi her hâlükârda Gepidlerin doğusunda ve dolayısıyla Karpatlar'ın dışında yaşıyordu.

Yeni arkeolojik araştırmalardan sonra 6. yüzyılın ilk yarısında Slovakya'da en azından bir Slav yerleşimi olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Burada Doğu Germen sıralı mezar kültürüne ait buluntulara artık rastlanmaz olmuştur.[29] Slav yerleşiminin tarihini tayin etmek yine de zordur, çünkü Prag tipi uzun süre kullanımda kalmıştır. Çok benzer kap kacak tipleri Germen mezarlarında (mesela Szentendre) bulunmaktadır ve bunlar Slavlara unsurları olarak yorumlanmak zo-

25 Schwarz, *Vordringen*, s. 96'da Galiçya; Vana, *Einführung*, s. 60'ta Moravya; Szydlowski, *Anwesenheit*, s. 234'te Bohemya/Moravya; Herrman, *Welt d. Slawen*, s. 15'te Karpatların kuzeyi olduğunu söyler. Hildigis Warneler arasındaki Slavlarla karıştığına göre bu Slavlar, Warneler gibi Karpatların kuzeyinde, geçitlere yakın bir yerde oturuyordu. Bu süreç içerisinde onların Karpat havzasına ayak basması düşünülebilir bir şeydir.

26 MGH AA 6, 2, s. 194-96. Syzdlowski, *Anwesenheit*, s. 235; tartışmaya katkı için ayrıca bkz. E. Demougeot in Spoleto 1983, SSCI 30, s. 290.

27 Getica 5, 34, s. 62.

28 H. Lowmianski, "Lacus Mursianus", Opuscula C. Tymeniecki septuagenario dedicata, Poznan 1959, s. 222; Kollautz/Miyakawa I, s. 241'teki dipnot 5; Herrmann, *Welt d. Slawen*, s. 21. Promleme dair kapsamlı, ancak nihayetinde tatminden uzak fikri Pritsak, *Slavs*, s. 370 sunmaktadır.

29 Godlowski, "Aufhören", s. 230; Godlowski, s. 227'de daima âdet olduğu üzere imparator dönemi Przeworsk Kültürü'nün Slavlara atfedilmesini reddetmektedir. Keza 4.-5. yüzyılın Preşov Kültürü, Parczewski, "Besiedlungsgeschcihte", s. 39'da veya Vana, "Einführung", s. 19'da yapıldığı gibi öylece Slavlara ait anlaşılmamalıdır.

runda değildir.[30] Bu zorluklar böyle karışık varsayımlar yapılmak suretiyle aşılamaz çünkü tarihî kaynaklar da bizlere yerleşim tarihi için bir ipucu sunmamaktadır. Buna göre kaynaklarda yalnızca 6. yüzyılın ortasında Slav komşularla karışma ve onların varlığından haberdar olma sürecine şahit olmaktayız. Pek güçlü bir mevcudiyete sahip olmamalarına rağmen onlar Lombard-Gepid Savaşları'nda kendilerine göre bir rol oynamışlardı. Gepidler destek için daha ziyade Karadeniz'deki Kutrigurları çağırmıştı.[31]

Bohemya ve Moravya'nın ne zaman Slavlaştığı da tam aydınlatılamamıştır. Birçok araştırmacı bunu 6. yüzyılın ortasına ve hatta ilk yarısına atfetmeye teşnedir.[32] Bugüne kadar Slavlar ve Lombardlar arsında bir teması gösteren bir malzeme bittabi pek günyüzüne çıkmamıştır. En yeni araştırma sonuçlarına göre Lombard mezarlıkları ancak 6. yüzyılın ikinci yarısına kadar geri gidebilmektedir.[33] Hem Slav çiftçilerinin Lombard hâkimiyetinin son safhasına (568'e) kadar uzun süre içinde gerçekleşen göçlerini hem de Lombard dönemi alt sınıflarının bir kısmının geride kalmış olmasını varsaymak gerekmektedir.[34] Karpat topraklarının geniş kapsamda Slavlaşması, Baltık Denizi ve Doğu Alpler arasındaki bölgedeki Slav yerleşimcilerin "son dalgasına" dayanmaktadır.[35] Her hâlükârda *Germenik'* ve *Slavik* yerleşim aşamaları arasında belirli bir sürekliliğe yönelik bir işaret değerlidir.

Aşağı Avusturya'daki mezar hırsızları da bu tartışmada bir yer bulmaktadır. Lombardlı mezar hırsızları, bilhassa Tullnerfeld ve Winviertel'dekiler, birkaç yılda bir sistematik yağmalar gerçekleştiriyorlardı. Horst Adler[36] bunu hâlihazırda civarda kısa bir süre yaşayan Slav mu-

30 Bona, "Beweis", s. 44.

31 Prokopius, BG 4, 18, s. 852.

32 Vana, "Einführung" s. 49; Vana, *Welt der alten Slawen,* s. 29-37; J. Zeman, "Zu den chronologischen Fragen der ältesten slawischen Besiedlung im Bereich der Tschechoslowakei", Arch. Rozhledy 18 (1966), s. 157-189; J. Tejral, "Grundzüge der Völkerwanderungszeit in Mähren", Studie AU CSAV 4/1, Prag 1976; Adler, *Lombarden,* s. 81; Syzdlowski, "Anwesenheit", s. 236.

33 Jaroslav Tejral, "Probleme der Völkerwanderungszeit nördlich der mittleren Donau", *Germann, Hunnen u. Awaren,* s. 351-360 ve bilhassa s. 358; bkz. Tejral'ın 1986 Zwettle Sempozyumu'na katkısı.

34 Son zamanlarda Joachim Herrmann, Viyana'da, IfÖG'de, 1986 sonbaharında vermiş olduğu yayınlanmamış bir konferasında bunu varsaymıştır. Bohemya'da bir Germen-Slav temasını Jiri Zeman, "Böhmen im 5. und 6. Jahrhunder" *Germanen, Hunnen u. Awaren,* s. 515-533, özellikle 525'te varsaymıştır.

35 Herrmani *Welt d. Slawen,* s. 39.

36 *Lombarden,* s. 81; buna uygun olarak Friesinger, *Slawen,* s. 7; Friesinger, "Väter", s. 113.

hacirleriyle izah etmektedir. Bittabi bir mezarlığın ustalıkla "boşaltılması" için bir avuç insan yeterliydi ki bunlar kazandıkları büyük zenginlikten sonra tenha bir yer olan Aşağı Avusturya'da kalmak zorunda değillerdi. Slav mezar hırsızları burada oldukça nadir bulunmaktaydı. Friesinger,[37] ölülerin küllerinin taşındığı Prag tipi mütevazı kavanozların nadiren bulunduğuna haklı olarak işaret etse de Moravya veya Slovakya'nın yerleşim yoğunluğuna Aşağı Avusturya'da 9. yüzyıla kadar ulaşılamamıştır.

6. yüzyılda daha kuzeyde ve esas olarak başlıca Elbe-Saale bölgesinde Slav nüfusu, görece cılız Germen grupları tarafından ikâmet edilen bölgeye diş geçirdi. Burada tamamlanmış bir göçten değil, çok sayıda küçük hareketten söz edilmektedir. Prag-Korçak Kültürü'nden ayrılan Sukow-Szeligi tipinin "gösterişsiz çiftçi kültüründe" burada da çavdar eken ilk Slav nesillerinin izlerini görmek mümkündür.[38] Büyük ormanlık bölgenin münferit yerleşim alanlarına doğal olarak bölünmesi zaman içinde kabile toplumlarının bölgesel hâkimiyetini ortaya çıkardı. Avarlarla bu bölgenin nüfusu, Avarların Elbe'ye ilerlemesine rağmen zayıf bir temasa sahipti. Elbe ve Oder'de Avar dönemi mezarları ve yerleşim yerlerine pek rastlanmamaktadır. Hatta Saale'deki Sorbların etnogenezi, eski varsayımlara rağmen Avar tesiri taşımamaktadır. Bu hususta daha ziyade Franklar rol oynamışlardı.[39]

Avarlar geldiği vakit Slav gruplarını Karpatlar'ın dışında Elbe'den Aşağı Tuna'ya kadar uzanan bir kuşakta buldular. Karpatlar'ı birkaç noktada çoktan geçmişlerdi. Fakat durum istikrarsızdı; Antların dışında hiçbir büyük birlik yoktu. Birçok gruplar tamamen kırsal huzur içinde yaşamıyordu. 568 yılında Slavlar kaynaklarda göründüğünde onlar (aşağıdaki Hildigis gibi) müttefik birlik oluşumuna aşina olan fakat kendi içerisinde de istikrarlı olmayan savaşçı ve yağmacılar olarak ortaya çıkmıştı.

Yunanistan'ın Hafızasında "Avar Dönemi"

900 yılı civarında Kayserili Arethas, Patras metropolünün Slavlarla piskoposluk bölgesi üzerine mücadelesi hakkında bir rapor hazırlarken Yunanistan'a Slav göçünün tarihini yeniden inşa etmeye teşebbüs etti. Çabası kayıtlardadır ve "Monemvasia Kroniği" ismindeki yanıl-

37 *Slawen*, s. 8.

38 Herrmann, *Weldt d. Slawen*, s. 33; Herrmann, "Slawen in Deutschland", Herrmann, "Wanderungen", (özellikle s. 84).

39 Bunu tarihsel açıdan kapsamlı şekilde belgeleyen Fritze, "Bedeutung" isimli eserdir.

tıcı başlığıyla bir dizi bilimsel münakaşanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[40]

Dikkate değer bir şey var: Yazar, Yunanistan'daki Slav mevcudiyetini Maurikios'un ilk yıllarındaki Avar saldırısıyla birlikte anmaktadır. Çeşitli arşiv çalışmaları neticesinde Avarların ve onların 582'den 586'ya kadar olan fetihlerine kökenine ilişkin birkaç malzeme bulmuştu. Bu, iyi bilinen bir meseleydi. Sirmium, Singidunum, Viminacium, Augusta, Anchialos'un fethi, Elpidios'un elçiliği ve Uzun Duvarlara akın -hepsi bize de intikal eden- Menandros, Euagrios, Theophylaktos, Theophanes gibi kaynaklardan alınmıştı.[41]

Haddizatında 582'den 586'ya kadar olan tarihi, "savaşlar teşkil ediyordu" Bunlar yüzyıllar sonra kronikten kroniğe aktarılmıştı. Peleponnes'teki kilise evrakları, Suriyelilerin (Michael Syrus, Barhebraeus) aktardıkları, Yüksek Orta Çağ kronikleri (Georgios Monachos, Zonaras) tuna ve Trakya'daki savaşlara dair birçok detay içermektedir.

Monemvasia Kroniği'nin yazarının kendi konusu Peleponnes'in büyük kısmındaki Slav askerî faaliyetleri hakkında ortaya koydukları hakkında nispeten fakirdir. O tam bir tarih -Maurikios'un 6. yılı, A. M. 6096 (587/88)[42]- vermekte ve Yunanistan'da Avar ve Slavların yerleştiği bölgeleri zikretmektedir. Bildiği birkaç detay, adadaki şehirlerden kaçan Greklerin sığınma noktalarıydı. Bu dikkate şayandır: Binyıl önce ne Konstantinopolis'te ne de Yunanistan'da Slav göçü hakkında bugün bildiğimizden daha fazla bir bilgi mevcut değildi. Kronikte: "Onlar (Avarlar), Selanik ve bütün Hellas'ı, Eski Epiros'u, Attika ve Euböa'yı bir başka istila hareketiyle ele geçirdiler. Peleponnes'e sızanlar, orayı silah gücüyle ele geçirdiler. Yerli ve Helen nüfusu kovalayıp yok ettiler ve orada yerleştiler. Katil elleri boş kalanlar, başka yerlere uzandılar" denmektedir. Bunu müteakiben çeşitli adalarda, Sicilya'da ve yarımadanın doğu kıyısında yeni kurulan Monemvasia'daki çeşitli sığınma noktalarından bahsedilmektedir: "Avarlar, Peleponnes'i işgal

40 Arethas'ın yazarlığı Viyanalı Bizantinist Koder'in (Arethas, s. 75) bir varsayımıdır. Kresten, "Sigillon", s. 15'teki dipnot 2'de "onun olma ihtimalini oldukça yüksek" görmektedir. Lemerle, *Recueils 2*, s. 63'te Koders'i anmadan "şüphesiz" demektedir. Bir yarım asır sonra bunun tarihini kroniğin derleyicisi Dujçev, "Cronoca" XLIV yapmıştır (orada tartışmanın "literatürdeki tarihini" verir). Kaynak değerinin kapsamlı bir etüdünü literatürden yorumlarla birlikte Weithman, *Slaw. Bevölkerung*, s. 33-43; buna ilişkin bir tenkit için bkz. Koder, BZ 74 (1981), s. 88-90 ve S. Vryonis jr. Balkan Studies 22 (1981), s. 405-439.

41 Lemerle, "Chronique", s. 8; Dujçev, "Cronaca", s. XXVIII; Moravçsik, *Byz. turcica I*, s. 237.

42 Lemerle, "Chronique", s. 10; Dujçev, *Cronaca*, s. 16.

ettikten ve orada yerleştikten sonra orada 218 yıl kaldılar, dünyanın yaratılışından sonra 6096 yılından, yani Maurikios idaresinin 6. yılından, 6313 yılına, yani Staurikios'un büyük oğlu Nikephoros'un idaresinin 4. yılına kadar ne Roma imparatoruna ne de bir başkasına boyun eğdiler."[43]

Patras'ın *Beyaz Kitabı*'nın kısır bilgileri Güneydoğu Avrupa'nın Erken Orta Çağ'daki tarihine ilişkin yazınında hakkında en çok yorum yapılanlardan biri olmuştur.[44] Fakat kaynağın değeri nadiren sorgulanmıştır.[45] Eserin 900 yılından önce mi yoksa sonra mı yazıldığı ikinci dereceden bir önem ifade etmektedir. Kısır bilgiler, tarihi resmî olarak düzenlemek adına fikirlerle ve uç tutumlarla törpülenmiş olsa da farklılıklar arz etmektedir.

19. yüzyılın başında geriye dönük millî kavgalarda "advocatus diaboli" (şeytanın avukatı) olarak ortaya çıkan kişi, modern Yunanların "aslında" Slav olduğu tezini ortaya atan Alman Fallmayer'di. Bu, genç Yunan devletinin tarihçileri için kalıcı bir meydan okumaydı. *Kronik*'teki Helen diasporasının verdiği rapora inanmalı mıydı? Sonraları farklı tartışmalar temelinde yeni kaynakları kapsayan ayrıntılı çalışmalar meydana geldi: Vasmer'in Yunanistan'daki yer isimleri hakkındaki araştırması veya esaslı ve arkeolojik sonuçlarla destekelen Bon'un *Peleponnes Tarihi* gibi eserler meydana geldi.[46] Lemerle "kronik" metninin tenkidini derinleştirdi ve onu düzenledi. Charanis'in kaynağın değeri konusunda bir dizi savunma ortaya koydu ve Dujçev İtalyanca-Grekçe bir edisyonu gerçekleştirdi. Koder ve Kresten metinle alakalı meseleyi çok titiz bir incelemeye tabi tuttu. Popoviç para bulgularını ek kaynaklar olarak sistematik biçimde kaynaklara dâhil etti.[47]

---

43 Dujçev, *Cronaca*, s. 12-19; Lemerle, "Chronique", s. 9. εὐγενή (soylu) yerine ἔγγενή (yerli) okumasına bit atıfı Johannes Kuder (Dujçev, asil der) yapar. Yunanistan ve başka yerlerdeki Avar-Slav fetihlerini son zamanlarda Koder, "Anmerkungen", s. 528'de de gösterildiği gibi *Miracula Demetrii* 2, 1, s. 179'da da bulabiliriz. Muhtemelen 615'teki olaylara ilişkindir ancak 7. yüzyılın sonra gelişmiştir ve bu yüzden 6. yüzyıldaki Slav fetihlerinin coğrafi sınırını çizmeye hizmet eder. Metnin anlamı için ayrıca bkz. Koder, "Romaiosyne", Zwettle Sempozyumu 1986.

44 Buna geniş bir bakışı bilhassa 1945'teki Duvçev'in edisyona yazdığı ön sözden beri bulmak mümkündür.

45 En son Karayannopoulos, "Frage", s. 443-460.

46 Vasmer, *Slawen;* Karayannopoulos, *Frage*, s. 443-460.

47 Lemerle, "Chronique"; Charanis, "Chronicle"; Charanis, "Settlement"; Charanis, "Observations"; Charanis, "Slavs"; Dujçev, *Cronaca;* Popoviç, "Origines"; Koder, "Arethas"; Koder, "Arethas"; Koder, "Anmerkungen", Kresten, "Sigillion"; Moravcsik, *Byz. turcica*, s. 237 ve Duvçev tarafından yorumlu bir bibliyografi.

Avar tarihçilerini her şeyden evvel iki husus ilgilendirmektedir. Birincisi *Kronik*'in yazarına göre Avarlar bu topraklara göçmüş ve iki yüz yıl yaşamıştı, fakat 9. yüzyılın başında buraya Bizans hâkim olduğunda boyun eğenler Slavlardı. Yunanistan'daki Slavların, Avar Hükümdarlığı'yla ilişkileri nasıldı? İkincisi: yarımadanın en güneyine yönelen Avar-Slav ilerleyişi genel olarak Balkanlar'da yaşanan olaylarla aynı bağlamda nasıl ele alınabilir?

Slavların toprak iktisabına Avar iktidarının katkısı çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Peleponnes'teki pür Avar istilasını varsaymak için kaynaklar nadiren kelimesi kelimesine dikkate alınır. Barişiç[48] aksini varsaymış, yani Avar adı altında "pür Slav yayılması" olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte sık sık kullanılan teknik bir terim olan Avar Slavlarındaki terminolojik farklılığı atlayarak Barişiç sorunu çözmekten ziyade karmaşıklaştırmaktadır. Diğer taraftan Nustazopoulou-Pelekidou, Avar-Slav "müttefiklerinden" bahsetmektedir.[49]

Neden *Kronik*'te Avarlardan söz edilmektedir? Terminolojik "tertipsizlik" bir izah olarak göze çarpmaktadır ve kapsamlı tarihsel giriş göstermektedir ki yazar ne konuştuğunu bilmektedir. Kullandığı kaynaklar Slavların erken tarihini yazmak adına onun için yeterliydi. Hatta o, kendi emsalleri Theophylaktos/Theophanes gibi kağanı Slav istilasının destekleyicisi olarak göstermişti. Arethas -veya kendisinin bilinmeyen bir meslektaşı- Patras'tan, Greklerin çekilişini izah edecek kadar Avar tarihinden istifade etmişti. Bu tasvirde şüphesiz bir eksiklik vardır. Yunanistan'ın fethedilmesi hakkında detaylar birdenbire azalmaktadır. Avarlar kimdi ve etraflarına ne şekilde korku ve huşu yayıyorlardı? Bunu izah edebilmek için o, başka bölgelerdeki olaylar hakkındaki müktesebatını paylaşmaktaydı.

Kaynaktan Avarların Grek felaketinde payı olduğuna dair bir izlenim, doğudan gelen süvariler hakkında yazarın uzmanca ortaya koyduğu diğer malumatlarda olduğu gibi çıkarılamamaktadır. İsim ve tarih belki sürülenlerin hafızasında muhafaza ediliyordu. Hatta Pannonya'da ele geçirilen şehirler, kökenlerini çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına kadar vermektedir.[50] Sicilya'da sürgünde bulunan Patraslıların en azından sürüldükleri tarihi ve kendilerini sürenleri dile getirmesi ve bu bilgilerin yeniden inşa edilen piskoposlukta korunmuş olması aydınlatıcıdır. Öte yandan sayısız nahoş detayın mev-

48 *Hronika*, s. 95.
49 "Symbole", s. 146.
50 *Mir. Dem.* 2, 5, 285, s. 238.

cut olmasında şaşırılacak bir şey yoktur. Fethin muasırları bile bunun Avarlarla ilgisi olduğunu varsaymışlardı.

İmparator Nikephoros'un birliklerinin iki yüzyıl sonra Peleponnes'te yalnızca Slavlarla karşılaşması az bir şey ifade eder. Çünkü daha kuzeyde bile çöküşte olan Avar Hükümdarlığı'nın varisleri bile bir nesilde Slavlaşmıştı. Bununla birlikte kağanlığın dışında bir kütle hâlinde ikâmet eden Avar topluluğundan bahsetmek pek müşküldür. Fakat Avar ordusunun başında kağan -veya onun ailesinden biri- bulunmadan harekete geçmesi de yeterince garip olurdu. 600 yılı civarında Apsich iki kez kağanın yerine Avar ordusunu sürdüyse de bunu ağır bir iç çatışmanın ifadesi olarak düşünmek lazımdır.[51] Avarların merkezî tabakasının Avar bölgesinin dışında ve bilhassa Roma topraklarında yerleştiğini gösteren hiçbir kanıt yoktur. Pannonya'nın ötesinde yerleşmeyi icbar etmek asla kağanın savaş amacı olmamıştı. Kağanın Alpler'e, Friuli sınırına ve şüphesiz Selanik'e Slavlara yardım için gönderdiği ordusu da buralardan geldiği hızla geri dönmüştü. Bozkır savaşçıları için hiç de uygun bir bölge olmayan Peleponnes'te neden durumun farklı olması gerektiğini anlamak mümkün değildir.

Bu yüzden Avarların büyük gruplar hâlinde daimî olarak Yunanistan'a yerleşmiş olması söz konusu değildir. Buna işaret eden arkeolojik bir kanıt da yoktur.[52] Onların 6. yüzyılın seksenli yıllarında yapılan Slav yağma akınlarına katılan bakiyelerinin ne kadar güçlü olduğu sorusuysa bakidir. Çarpıcı olan şey ise bu olayların anlatıldığı seyrek sayıdaki kaynaklarda bile Avarlar ile Slavların tam olarak ayrılmamış olmasıdır. *Monemvasia Kroniği* durup dururken Avarları Slav yapmaktadır. Korinth Kiboriumu'nun ayaklar altına alınmasını anlatan[53] Efesli Johannes ikisini genellikle karıştırmaktadır. İkinci kısmında Avar-Slav ilişkilerinin tasvirini bulabildiğimiz[54] *Miracula Demetrii* bile ilk kuşatmada herkesi toptan "barbar" olarak ifade etmektedir.[55] Bu, net ve neredeyse şematik bir ayrıma giden diğer Bizans kaynaklarında -*Strategikon* bu hususta vurgulanmalıdır- daha garip bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Selanik'e ilk barbar saldırısı esnasında kutsal Demetrius'a saldırılmasının haberi Yunanistan'ın Avar-Slavlar tarafından fethedildiğini gösteren elimizdeki en iyi örnektir.

51 Bkz. Bölüm 5. 9.
52 Popoviç, "Origines", s. 235.
53 6, 47, s. 260.
54 *Mir. Dem.* 2, 2, s. 197.
55 *Mir. Dem.* 1, s. 13-15.

Mukaddes ve Barbarlar

Sadece Menandros, Theophylaktos veya Theophanes gibi imparatorluk perspektifinden yazılmış dünyevi kroniklere sahip olsaydık barbarların bütün Balkanlar'daki en önemli vilayet olan Selanik'e yaptıkları saldırı hakkında hiçbir şey bilemeyecektik. Bereket versin bu hususta başka türden bir kaynağa sahibiz: Şehrin mukaddes koruyucusunun olağanüstü müdahalesi -"Miracula Sancti Demetrii"- hakkında verilen haberler. Doğaüstü konulara rağmen bu eser esasen efsanelerle ilgilenmemektedir. İyi bir müktesebata sahip, çoğu kez olayların tanığı olan muasırların detaylı kayıtlarını sunmaktadır. Mukaddesin kendi şehrinin kaderini nasıl etkilediği soğukkanlı ve net bir şekilde tasvir edilmektedir. Kaynakların az olduğu bir zamanda birinci el bir kaynak olarak Miracula, Vita Severini'yle mukayese edilebilir; ilki daimî barbar saldırılarının yaşandığı bir dönemde yaşayan bir kutsalın etkisini tasvir ediyorsa ikincisi de müteveffa bir kutsalın güvenilirliğini kanıtlamaktadır.[56] İlk mucize haberleri kitabını başpiskopos Johannes hemen 610 yılından sonra Herakleios'un ilk yıllarında kaleme almıştır. Kendisinin de bizzat içinde bulunduğu 6. yüzyılın son yirmi yılındaki olayları tasvir etmiştir.[57] İkinci kitapta ise 7. yüzyılın olayları anlatılır ki redaksiyon bu yüzyılın sonuna doğru olan olayları aktarmamaktadır.[58] Bu devirde mukaddes, kendi şehrini barbar kıskacından kurtarmıştır. Bunun üzerine Avar ve Slav saldırısı hakkında öğrendiklerimiz maruz kalanların bakış açısını yansıtmaktadır. Böylelikle bu olayları az veya çok Bizans bürokrasisi perspektifinden ele alan kronikleri dikkate şayan bir şekilde tamamlamaktadır.

Başkentteki kronik yazarları için tüm yollar Konstantinopolis'e çıkmaktaydı. Bundan uzakta olan biten çoğunlukla göz ardı ediliyordu.[59] Bu sessizlik imparatorluğun merkezindeki siyasete uygun düşmektedir. Avar saldırıları zamanında Sirmium veya Novae onlar için Selanik ve hatta bütün Grek adasından daha büyük bir problemdi. Büyük ordular Tuna'ya veya Balkan geçitlerine yürürken batıda yalnızca bölgesel milisler bulunmaktaydı. Tam da bu yüzden Balkanlar'ın batı kısımlarındaki olaylar için Miracula'nın en iyi kaynağımız olması bir

56 Bir kaynak olarak "Miracula" için bkz. Lemerle, "Composition", s. 349; Barişiç, "Çuda", s. 145; Koder, "Anmerkungen", s. 523; bkz. Bölüm 1. 2.

57 Barişiç, "Çuda", s. 148; Lemerle, "Composition", s. 354.

58 Lemerle, "Composition", s. 360.

59 "Saray dalkavuklarının tarih yazımındaki" vurdumduymazlığı Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 15'te ifade etmektedir. Benzer şekilde Tapkova-Zaimova, "Aspects", s. 114.

tesadüf değildir. Selanik, kurtuluşunu imparator ve generallerine değil, mukaddes Demetrius ve papazlarına borçluydu.

İlk kitabın yazarı Johannes şehrin yaşadığı ilk büyük kuşatmadaki koşulları yazdığında şehrin imparator için çok değerli olması garip bir ironidir. Onun raporuna göre Avarların lideri -kağan unvanını henüz bilmiyordu- Maruikios kendi elçilik heyetini reddedince öyle sinirlenmişti ki, "ona en büyük acıyı yaşatmak için" bir vasıta aramıştı. O, imparator için Selanik'in Trakya ve Illyricum'daki diğer bütün şehirlerden daha önemli olduğunu bildiği için "bütün yabani Slav kabilelerini bir araya davet etti (gerçi bu halk o zaman ona büsbütün tabiydi), onlara başka barbar kabileleri ekledi ve hepsine Selanik'e ilerlemelerini emretti. 100.000'den fazla kişiden müteşekkil, zamanımız için büyük bir ordu meydana gelmişti."[60]

"Çöle çevrilecek ülke" istikametinde yürüyen ordu 22 Eylül'de güneşli bir günde şehrin önünde belirdi. Selanik'e yapılan saldırılarda sık sık olduğu gibi şaşkınlık anı büyük bir role sahipti. Kuşatmacılar gelişlerinin haberiyle neredeyse aynı anda şehrin önünde görünmeyi başardılar. Vakit iyi seçilmişti. Haziran'a kadar şehri salgın bir hastalık kasıp kavurmuş ve nüfusun yarısını almıştı.[61] Geri kalanlar kısmen hasatlardaki ve kazançlardaki düşüşten muzdaripti. En saygın yurttaşların kendi maiyetleriyle birlikte Konstantinopolis'e bu komutanı şikâyet etmek için kaçtığı esnada faaliyette olan en iyi birlikler Hellas vilayetindeki piskoposluğun emrindeydi.[62]

"Denizdeki kum kadar çok olan" düşman bu yüzden şehri savunucularından mahrum olarak buldu. Yazar her ne kadar durumun umutsuzluğunu abartsa da şehirde emniyette hissedildiğine dair değerli bir ipucu gözden kaçmamaktadır: "Bu durum şehri kelimelerle ifade edilemeyecek kadar korkuttu ve ilk kez barbar hatlarıyla karşı karşıya kalındı." Sadece ufukta askerî vazifelerini ifa edenler korkunç manzarayı biliyordu.[63] Justinianus devrindeki[64] büyük Kutrigur ve Slav saldırılarından bu yana şehrin duvarları önünde hiçbir barbar ordusu görünmemişti.

Kuşatmacılar da acemi göründü. Eylül'ün 22'sini 23'üne bağlayan gecede Selanik'e ulaştıklarında onlar yanlışlıkla şehrin kendisi zannet-

60 *Mir. Dem.* 1, 13, 117, s. 134.

61 Salgın için bkz. Bölüm 2. 1. Kaynakların salgının etkisini sık sık abarttığını Durliat, "Peste" ortaya koymaktadır.

62 Miracula I, 13, 124-129, s. 136.

63 1, 13, 124, s. 136.

64 Lemerle, "Invasions", s. 285; Waldmüller, "Begegnungen", s. 164, bkz. Bölüm 2. 1.

tikleri kutsal ananın muhkem mabedinde kamp kurmuşlardı. İlk defa sabah yanlarında getirdikleri merdivenlerle savunmacıların aceleyle paylaştıkları şehrin hakiki duvarlarına tırmanmaya teşebbüs etmişlerdi. Duvara tırmanın ilk düşmanı savuran kişi üniformalı bir azizdi. Beklenmedik mukavemet kuşatmacılar arasında paniğe neden oldu ve ricat ettiler. Başarısızlık sürpriz bir durumdu ki şehirde savunmacıların liderinin basiretine atfediliyordu[65]

Barbarlar şimdi daha uzun bir kuşatmaya geçmişti. Şehir yalıtılmıştı; etten duvar ören savaşçıların sayısının çokluğu nedeniyle siper kazıkları dikmeye lüzum görülmemişti. Şehrin çevresinde barbarlar yağmalar yapmış ve ordunun iaşesi için malzemeler toplamıştı. Papa Gregorius'un mektubundan bildiğimiz[66] Başpiskopos Eusebios bu arada şehrin "ruhsal silahlanması" için gayret göstermişti. O, bir rüyayla uyarılmıştı.[67] Kendi "coşkun vatan savunması" duvarların önünde savaşmak için gelen "hayalet askerlerin" korkusunu taşıyordu.

Barbarların kampında buna karşın zorluklar artmıştı. Saldırganlardan büyük bir grup Bizanslıların tarafına geçmişti. Tercüman yardımıyla onlardan kağanın Selanik'te salgın sonrası ortaya çıkan durumdan haberdar olduğunu öğrendiler. Bundan dolayı o kendi birliklerinin şehri ilk gün alacağını hesaplamıştı.[68]

Bütün çabalara karşın kuşatmacılar iaşe sorunlarını çözemedi. Şehrin etrafından toplanan malzemeler sadece ikinci günün kahvaltısına kadar yetmişti. Bu noktada barbarlar pek korkak değildi. Hatta onlar meyve, dal, kök, yeşillik, deve dikeni ve başka yabani bitkiler, hatta toz bile yiyordu. Fakat bu "barbar menüsü", "dünyanın taşıyamadığı" kuşatma ordusunun beslenmesi için yeterli değildi.[69]

İlk saldırıdaki beklenmedik başarısızlık hummalı bir çabayı tetikledi. Fakat daha ilk akşam yurttaşlar tüyler ürpertici bir manzarayla karşı karşıya kaldılar. Şehrin etrafında alevden bir nehre benzeyen devasa bir yangın çıkarıldı ve barbar naraları "ateşten daha korkunç bir şekilde" her tarafta yankılandı. Psikolojik savaştan sonra "ses ve ışık" bütün geceye hâkim oldu ve ertesi gün namütenahi savaş makinesi ortaya çıktı. Savaş konusunda tecrübeli olan başpiskopos, Roma savaş tekniğinin bütün cephanesini izah etti. Helepolis, "kaplumbağa" ve "koçbaşı" vardı; keza mancınıklar taze kesilmiş hayvanların derisiyle -birkaç de-

65 1, 13, 119-121, s. 134.
66 Greg. Reg. 8, 10, 196, s. 184'ten 597'ye kadar; Lemerle, "Recueils 2", s. 24.
67 1, 14, 131-132, s. 146.
68 1, 14, 136, s. 148.
69 1, 14, 137, s. 148.

nemeden sonra– ateşe karşı dayanıklı hâle getirilmişti ve iddiaya göre duvarların sadece doğu bölümünde bunlardan 50 tane vardı.[70]

Üçüncü gün barbarlar kuşatma makinelerinin yardımıyla şehrin duvarlarına saldırdılar. Fakat doğaçlama geliştirilen aletlerin güvenilirliği yetersizdi ve duvara atılan kuşatma bloklarından yalnızca bir tanesi amacına ulaştı. Buna karşın savunmacılar taş fırlatarak ve ateşli ok atarak kuşatma makinesini savaş dışı bırakmıştı. Bu kayıplar "kaplumbağa"yla korunan şehrin duvarlarının çökertilmesine engel oldu. Şehrin kapısının sıkışmasına ve kapanamamasına rağmen mukaddesin koruyuculuğu en kötü senaryonun gerçekleşmesine engel oldu.[71]

Şehrin kullanılmayan hamamları siyasi sığınmacılarla dolup taşarken savunmacıların morali peyderpey artmıştı. Kuşatmanın yedinci günü yani cumartesinde sığınmacıların önceden haber verdiği gibi barbarlar genel bir saldırıya geçtiler. Fakat canhıraş bir muharebenin patlak vermesi yerine savunmacılar nadir görülecek sahneye tanık oldular. Saldırganlar birden naralarla şehrin etrafındaki tepelere yöneldiler. Sonradan anlaşıldığı üzere onlar şehirde saklanan büyük bir ordunun bütün kapılardan çıkarak kendilerine saldıracağını zannetmişlerdi. Bu düşünce bir keresinde kağanın, Çorlu kuşatmasından vazgeçmesine sebebiyet vermişti.[72] Kuşatmacılar kuşatma esnasında izlenecek genel siyaset üzerinde birbirine düştüler. Bizanslılar münakaşa hâlinde çadırlarına dönen düşmanı şehrin duvarlarından seyretti.[73]

Fakat geceleyin kağanın ordusunun büyük kısmı geri çekildi. Ertesi gün geri kalan barbarlar şehre kabul edilmek için yalvardı. Savunmacılar ilk başta bunun bir savaş hilesi olduğunu düşündüler, ancak sığınmacıları muzaffer tarafa katılmaya iten şey açlıklarıydı. Onların ifadesi süvari üniforması giyen ve hayalet ordusunun lideri olan mukaddesi tanımalarını sağladı. Henüz gönderilen süvari barbarların büyük bir bozgun hâlinde geri çekildiği haberiyle geri geldi. Yollar kıyafetler ve eşyalarla dolup taşmıştı.

Bu anılmaya değer Slav-Avar kuşatması ne zaman gerçekleşmişti? Maurikios idaresi esnasında cumartesi günü 22 Eylül'de iki kez tekabül etmektedir: 586 ve 597 seneleri. Piskopos Eusebios'a Papa Gre-

70 1, 14, 138-39, s. 148-151, s. 154-155. Kapsamlı kuşatma raporunu korkunç kuşatma makinelerinin tasvirinin süslemesi (bkz. Bölüm 7. 1. ve 7. 3.), bu yüzden Evangelos Chrysos'un ortaya attığı gibi bir şema olabilir. Bizans savaş tekniğinin gelişimi için bkz. Taxiarches Kolias.

71 1, 14, 146-55, s. 152.

72 Th. S. 6, 5, s. 229.

73 1, 14, 156-60, s. 156.

gorius'un 597'den 603'e kadar olan mektuplarında buna şahit olunmaktadır fakat bu kişi, Selanik Kilisesi'ni henüz 586 yılında bile idare etmiş olabilir. Dolayısıyla ancak genel siyasi durum üzerine yapılan açıklamalardan tarih çıkarılabilir. Son yıllarda 586 yılı genel olarak kabul görmektedir ki bunda Lemerles'in fikrini değiştirmesinin özel bir ağırlığı vardır.[74]

Tam da 586 yazında başkentteki kronik yazarları Edirne'nin ötesindeki Avar ordusunu gözden kaybetmiştir. Selanik kuşatmasındaki başarısızlığı bu yıllardaki Avar şehir savaşlarıyla ilişkilendirmek cazip gelmektedir. Kağanın, Lanogbardlı savaşçılarla olan çarpışmasından sonra geldiği yolu tutmaması muhtemeldir fakat Maurikios zamanı için benzeri bir durumu gösteren bir kanıt yoktur. Kağanı küpelere bindiren, imparatorun huzurunda elçilik heyetinin haksızlığa uğraması olayı da bir savaş sebebi olmak üzere 585/586 yılına mükemmel bir şekilde tekabül etmektedir. Targitios'un elçiliği kendisinin Adalar'da hapsedilmesiyle neticelenmişti.

Fakat Lemerle'nin haklı olarak belirttiği üzere kağan kuşatmada yoktu.[75] Savaşın esas yükü Slavların üzerindeydi. Kağanın getirdiği diğer barbarlar Avarlar ve Bulgarlar olabilirdi ki muhtemelen bunların arasında Gepidler de vardı. Selanik'in ani bir baskınla alınabileceğini ummuştu. Her bakımdan kötü hazırlanan kuşatma ordusu hızlı bir şekilde başarıya ulaşmalıydı. Kağan bu harekâta yazın doğaçlama bir şekilde karar vermiş olmalıdır. Özellikle Avar karargâhı yolda olduğundan şüphesiz kimi hazırlıklar istenmişti. Planın uygulamaya geçirilmesi Avar prensinin kelamının o zamanki Slavlar nezdindeki değerini göstermektedir. Aşikârdır ki böyle bir Slav ordusunu toplayabilecek tek kişi kağandı. Fakat kuşatmanın gidişatının gösterdiği gibi münakaşalar ve ayrışmalar da aynı hızla gündeme gelmişti.

---

74 Lemerle, *Recueils 2,* s. 49-69'da tarihsel bağlamı detaylandırmaktadır ve 586'yı "Composition", s. 352'deki yaklaşımına karşın daha olası bulmuştur. Barişiç, "Çuda", s. 147; Charanis, "Settlement", s. 101; Grafenauer, "Nejaj vpraşanj", s. 124; Avenarius, *Awaren,* s. 98; Avenarius, "Miracula", s. 18; Waldmüller, "Begegnungen", s. 172; Popoviç, "Origines", s. 132'de 586 tarihi verilmektedir. Buna karşın 597 tarihini Velkov, "Cities" s. 56; Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 173 savunmaktadır. 597 tarihi için (ilerlemiş savaş tekniği imasıyla) son zamanlarda Vryonis, Lemerles'in Miracula edisyonunu değerlendirdiği Hesperia 50 (1981) 378-380'de 597 tarihini savunmaktadır; bkz. Rezension von Tachiaos, Hellenika 34 (1982) s. 248. Daha başka literatür önerisi için Lemerle, *Recueils,* s. 13. Hakikatenseksenli yılların büyük seferlerinin Selanik'i ıskalamış olmasını anlamak pek mümkün değildir. Çünkü bunun hafızada yaşayan ilk kuşatma olduğunu bilmekteyiz.

75 *Recueils 2,* s. 48.

Teşebbüsün başarısızlığı büyük barbar ordularının yürütümünün ne kadar zor olduğunu öğrenmeye imkân tanımaktadır. İaşenin temininde yaşanan zorluklar Hacıyografi'de bir kez olsun mukaddesin himayesine atfedilmez. Belirli bir büyüklüğü aştıktan sonra bir ordu, katettiği memleketten kendi ihtiyacını karşılayamaz hâle gelir. Bu tip zorlukları imparatorluk coğrafyasında Roma ordusu bile yaşamaktaydı.[76] Barbarlar kuşatma tekniklerinde Romalıları taklit etse de acemiydi. Daha çetin olanı psikolojik sorunları karşılarken yaşanıyordu. Modern şehirlilerin perspektifinden antik şehirler "uğursuz barbarların akınlarının" tehdit ettiği medeni yerlerdi. Fakat taş yapılara aşina olmayan taşralı Slav savaşçıları üzerinde Romalıların ülkesinde karşılaştıkları devasa hisarların korkunç bir etki bıraktığını unutmamak lazımdır. Bataille, Orta Çağ'da taşralıların burçlarla olan karşılaşmasını şu şekilde tasvir etmeye teşebbüs etmiştir: "Şehirler, korku ve endişenin hâkim olduğu ve bir ölçüde dinî gücün kullanıldığı yerlerdi."[77] Benzer izlenime barbarlar sahip olmuş olabilir. Kudretli duvarların ardında her şey gizli olabilirdi. Kaynakların bahsettiği korku ve feraset bu yüzden şehirlilere göründüğü kadar mucizevi olmayabilirdi.

Barbar ordu idaresi bu yüzden psikolojik bir sorun değildi. Kağanın dayandığı karizma ve doğaüstü güçler, dinî bir esas üzerinde yükselen Romalı bilincine karşı duruyordu. Selanik mucizesi, mukaddesin desteği karşısında kuşatmacıların savunmacılara bir şey yapamamasında yatıyordu. Ne kendinden emin savaş naraları[78] ne de uzaktaki kağanın iradesi, küçük korkusu büyük paniğe ve nihayet büyük tartışmaya dönüşen ordunun dağılmasını engelleyememişti.

Büyük bir gücün toplanmasıyla görkemli bir zafere ulaşmayı hedefleyen Avar stratejisi, kağan ve onun "maiyeti" olmadan gerçekleştirilebilecek türden değildi. Slavlar çoğu zaman başka taktikleri takip etti. Onlar birkaç yüz veya birkaç bin savaşçıdan müteşekkil küçük birlikler hâlinde faaliyet gösterdi. Selanik önünde de sonraları tıpkı kutsal tatil gününde şehri ani bir sürprizle almaya çalışan birlik gibi çok daha küçük bir Slav ordusu görünmüştü.[79]

Selanik gözleminden Grek Yarımadası'ndaki olaylara ilişkin ne çıkarımı yapılabilir? Şöyle olumsuz bir sonuç çıkarılabilir: Balkanlar'ın batısındaki en önemli şehir, bu yıl duvarlarının önünde Avar ordusu-

76 Bkz. Bölüm 5. 8.

77 Georges Bataille, *Gilles de Rais*, Frankfurt/M. 1975, s. 22'de Orta Çağ burçlarının taşralılar üzerindeki etkisini ele alır.

78 Slavların savaş çığlıkları için bkz. *Strategikon* 11, 4, S. 374; bkz. Bölüm 6. 2.

79 *Mir. Dem.* I, 12 (muhtemelen 602, bkz. Lemerle, *Recueils 2*, s. 72 ve Bölüm 7. 1.).

nu bir kere bile görmeseydi, Grek Yarımadası'na planlanmış bir Avar istilasını tasavvur etmek zor olurdu. Maalesef kağanın 586 yılında Selanik kuşatmasını Slav takipçilerine neden bıraktığını bilmiyoruz. Yarımadanın Trakya'daki bölümünde ikinci bir cephe mi açmak istiyordu? Eski Hellas'ın dağlık bölgeleriyle mi ilgileniyordu? Ertesi yılın olayları hakkında da aynı derecede az malumat sahibiyiz. Kaynaklarımız ne bir barış antlaşmasından ne de Avarlarla savaştan bahsetmektedir. Illyricum yoluyla Peleponnes'e 587 veya 588 yılında yapılmış bir Avar seferini tasavvur etmek mümkün müdür? Theophylaktos veya diğer kaynaklarımız Slav birliklerinin şuursuz bir hareketi yerine böyle bir olayı tasvir eder miydi?

Yine de "Miracula" o zamanlar Ege'de Avarlar olmadan böyle kader tayin edici eylemlere girişilemeyeceğini tasdik etmektedir. Yazar net bir şekilde 586 yılı civarında "bütün" Slavların Avarların tebaası olduğunu Herakleios'un ilk yıllarındaki kayıtlardan farklı olarak ifade etmektedir. Bu ifade tam da Grek adasına ilişkin olmalıdır. Slavlar bu yıllarda nerede aktif olursa olsun Bizanslı gözlemciler için onların arkasında kağan vardı. Menandros, Theophylaktos, Efesli Johannes ve Miracula bu hususta ittifak hâlindedir. Euagrios ve *Monemvasia Kroniği* ise sürekli olarak etkin görmektedir. Peleponnes'e yapılan Slav saldırısının arkasında Avar hükümdarının olduğu konusunda emin olabiliriz. Bu kabul bir fedakârlığın ürünü değildi. Romalılar üzerindeki baskının artması ve böylelikle kendi müzakere pozisyonlarının güçlendirilmesi istenmişti. Bu, Selanik saldırısındaki "Miracula'nın" sebebiydi. Ayrıca Slav savaşçıların sadakatini kaybetmemek adına onların diledikleri gibi davranmasına izin verilmişti.

Avarların sefere ne mikyasta katıldığını kestirmek zordur. Zaten net bir etnik çizgi de çizilemez. "Çekik" gözleriyle hemen dikkat çeken Avarların sayısı azdı. Buna karşın kıyafet ve silahlanmaları, kendine saygı duyan her askek için -imparatorun ordusunda bile- emsal oluşturmalıydı.[80] Olaya askerî açıdan yaklaşan Romalı askerler *Strategikon*'un açığa çıkardığı gibi etnik aidiyeti savaşma biçimine göre değerlendiriyordu. Eğitimli âlimler daha azdı. 586 yılındaki mucize haberlerinin yazarı ise şehirdeki birkaç kıdemli asker dışında kimsenin barbar ordularının nasıl göründüğünü bilmediğini net bir şekilde ifade etmektedir. İlk defa taraf değiştirenler vasıtasıyla karşı taraftakilerin kağanın gönderdiği Slavlar olduğu öğrenilmiştir. Bu Slavların, istila ordusunu hakikatte olduğundan daha Slav bir tarzda tasvir etmiş olması ihtimal dâhilindedir.

80 Bkz. Bölüm 6. 2.

Daha güneyde kağanın emirlerini (veya tavsiyelerini) başarıyla tahakkuk ettirenlerin kendilerini Avar olarak hissetmek için daha fazla sebebi vardı. Bir zamanlar kaçak ve barbar grupları tek başlarına çevreye korku salabilmek için kendilerini Hun olarak tanıtıyordu.[81] Avarların kendisi de bir zamanlar isimlerini sırf "kiralıyordu" "Avarlar geliyor": Uzak Peleponnes'te kim bu korku verici çağrının arka planını aydınlatabilirdi? Çünkü Slav "yarı zamanlı çiftçileri" bir zamanlar romantik tarihçilerin tasavvur ettiği gibi bir muhacir grubundan başka her şeydi. Toprak arayışındaki çiftçiler hasat zamanında büyük şehirlere saldırmak için uzak diyarlara gitmezler. Eski Hellas'ta Spartalıların son torunlarını sürgüne gönderenler uzun yıllardan beri seferlerdeydi ve Selanik önlerine haberlerle neredeyse aynı anda ulaşma hüneri piyadelerin başarılabileceği bir şey değildi. Süvari tarzında savaş ise en iyi Avarlardan öğrenilebilirdi.

Benzer şekilde Avarların ne kadar ustalık yaptığının cevapları da çok muhteliftir. Bu soru karşısında Avar dönemi mezarlarının kapsamı akla gelmektedir. Bu mezarları Grek coğrafyasından öğrenmek zordur. Çünkü orada kalanlar kendini Avar olarak tanıtmaktan derhâl vazgeçmiştir. Greklerin bu yağmacıları besleyecek iaşe gücü de yoktu. Yeniden tarımla meşgul olunarak yaşanmalıydı; Avar kisvesi işe yaramamıştı. Patraslı yurttaşlar Avarlar tarafından kovulduğu kesin olan kimseleri kabul etmişti. Muzafferler arasında kendisini Avar olarak hissedenler geri çekildiler. Kalanlar ise Slav olarak yerleştiler.

Grek Yarımadası'na Slav Akınları

Dağınık hâldeki kaynaklar Greklerin anavatanının Maurikios'un ilk yıllarında ağır barbar akınlarına maruz kaldığı konusunda ittifak hâlindedir. Tarihsel olayların akışını inşa etmek ise buna mukabil zor iştir. Sahip olduğumuz az sayıdaki bilgiler üzerinde bile ihtilaf söz konusudur.

Miracula Demetrii'den ötürü, büyük çabalara karşın Selanik'in alınamadığı saldırının ilk defa 586'dan sonra patlak verdiği varsayılır. Aynı bilgiyi *Monemvasia Kroniği* de zikreder: 587/588. Şehirde konuşlanan birliklerin kuşatma esnasında Hellas'ta bulunduğu ifadesiyle Miracula kafa karıştırmaktadır.[82] Onların yokluğuna neden olan "devlet meselesi" muhtemelen Slav akınlarıyla ilgiliydi.

81 Zosimos, s. 227; bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 57.

82 1, 13, 128, s. 137.

Yunanistan'a daha erken bir Slav istilası için başka bir kaynak tarih vermektedir. Schreiner'in atıf yaptığı[83] 17. yüzyıldaki Athos el yazması Monemvasia'nın kuruluşunu A. M. 6075'e ve Maurikios'un zamanına tarihlendirmektedir. İskenderiye hesabına göre bu tarih 583'e tekabül etmektedir. Yunanistan doğumlu Kievli Isidor da kafa karışıklığını artırmaktadır. 6. yüzyılda Korinth'in yıkılması Monemvasia'nın rekabet hâlindeki piskoposlarının iddiaları için bir sav olarak işlev görmüştür. Slav-Avar saldırısından sağlam bir şekilde kurtulmak neredeyse beş yüzyıl sonra bile bir kilisenin rüçhan hakkını gerekçelendirebilmişti. Eser *Monemvasia Kroniği*'ni hatırlatmaktadır ancak burada Kutrigurlar ve onlarla akraba kabileler daha Justinianus devrinde Korinthlileri kovmuştu.[84] Isidor belli ki 580 yılından sonraki olayları 558 yılında Zabergan'ın fethiyle bağdaştırmaktadır. Setton bundan yola çıkarak 641/642 yılında bir Bulgar fethi olduğunu ortaya atmış ancak bu tez Charanis'in itirazlarına dayanamamıştır.[85] Tıpkı bir zamanlar Arethas'ın yaptığı gibi âlim Papaz Isidor barbar fetihlerinden sonra yarımadada vesika aramıştı ve sadece Justinianus zamanına ait, muhtemelen Prokopius tarafından yazılan raporu bulmuş ve böylelikle olaylar hakkında kendi kafiyelerini oluşturmuştur.

Kendi kilise tarihini bu olaylardan on yıl sonra yazan muasır Euagrios'un şahitliği ise şüphelidir.[86] Antiocheialı avukat, "bütün Hellas'ın" fethi ve itaate alınmasını Singidunum ve Anchialos'un 584 yılındaki düşüşü ve barbarların Uzun Duvarlara olan ilerleyişiyle ilişkilendirir. O, bununla sık sık ileri sürüldüğü gibi tekmil Balkan Yarımadası'nı değil de hakiki Hellas'ı kastettiği için Charanis Hellas isminin eski yaklaşımların aksine başka türlü de kullanıldığı sonucunu çıkarmıştır.

Euagrios'un birçok yılın olaylarını derlediğini kabul etsek de aynı şeyi Efesli Johannes'in yaptığını düşünmek pek mümkün değildir. Çünkü Selanikliler kendi faaliyetlerinden ilk defa barbarlar yüzün-

83 Fondation, s. 471; *Kleinchroniken I*, s. 319; buna ilişkin Lemerle, *Recueils 2*, s. 63; Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 101'de yılı sayımı "tarihsel olarak gayriciddi" görülmüştür.

84 Charanis, "Chronicle", s. 157; Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 45.

85 Kenneth Setton, "The Bulgars in the Balkans and the Occupation of Corinth in the Seventh Century", Speculum 25 (1950) s. 502-543; Setton, "The Emperor Constans II. and the Capture of Corinth by the Onogur Bulgars", Speculum 27 (1952), s. 351-362. Buna karşın Peter Charanis, "On the Capture of Corinth by the Onogurs and its Recapture by the Byzantines", Speculum 27 (1952), s. 343-50; Charanis, "Settlement", s. 102.

86 6, 10, s. 228; Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 132.

den koptuklarında Efesli Johannes muhtemelen çoktan ölmüştü. Buna rağmen o Korinth'in "Slavlar" tarafından yağmalanmasını kilisenin 584/585 yılındaki büyük Avar-Slav akınları için bir örnek olarak açıklamaktadır. Barbar kralı kiboriuma bir çadır gibi kurulmuştu ve Michael Syrus'ta açıklandığı gibi orada oturmuştu.[87] Bu olay Johannes'in ölümünden önce, yalnız 585 yılına kadar gerçekleşmiş olmalıdır.

Korinth'in teslim olmasını ve sakinlerinin Aegina Adası'na ricat etmesini *Monemvasia Kroniği* açıklamaktadır.[88] Fakat Korinth önemini korudu. Şubat 591'de Papa Gregorius, Bonifacius'u bir dizi önemli mektupla birlikte Konstantinopolis'e gönderdi, elçi ise Korinth üzerinden yola koyuldu. Gregorius'un selamlama mektubu Korinthli Piskopos Anastasios'a verildi ki bu mektupta Papa "zamanın sıkıntılı olmasından ötürü yolda büyük engellerin bulunduğunu" söyledi ve elçisinin bütün vasıtalarla desteklenmesi için "kara veya deniz yoluyla alınabilecek bütün önlemlerin alınmasını" rica etti.[89]

Tekin olmayan zamanlardı ancak Korinth'te (muhtemelen Akrokorinth hisarında) papalık elçilerine yolculuğunda yardımcı olan bir piskopos oturuyordu. 584 yılındaki Slav-Avar fethi bu yüzden berzahtaki şehrin çöküşü anlamına gelmemektedir. Muhtemelen barbarlar şehrin alçak kesimlerini ele geçirmiş ve şehirliler etkileyici duvarlarla çevrili Akrokorinth'e ricat etmişti. Veyahut Charanis'in ifade ettiği gibi şehir hemen fethedilmişti ki bu *Miracula Demetrii*'de açıklanan Selanik birliklerinin görevi olabilirdi.[90]

Maurikios devrinde Korinth'in teslim olmadığını oradaki kazılar tasdik etmektedir. 584 ya da hemen akabinde buranın savunulması için Justinianus tarafından Isthmia Hisarı inşa edilmişti. O zamanlar gömülmüş bir hazine en son 583/584 yılına ait bir madeni para içermektedir.[91] Aynı tarihte şehrin alçak kesimleri yağmalanmıştı. Kazılar kuşatmanın izlerini ortaya çıkarmıştır: Yangınlar, çökükler, Agora'da bir kadın cesedi ve birkaç barbar mezarı. Fakat muzafferlerin hemen

87 Efesli Johannes 6, 47, s. 260; Michael Syrus 10, 21, s. 362; Marquart, *Streifzüge*, s. 483; Altheim, *Hunnen I*, s. 90. Johannes için bkz. Bölüm 1. 2. ve 3. 5.; ölüm tarihini sadece kendisinin ileri yaşı ve çalışmasında anlattığı son olaylar ele vermektedir.

88 Lemerle, "Chronique", s. 9; Dujçev, "Cronaca", s. 13.

89 Greg. Reg. 1, 26, s. 39. Ayrıca bkz. 1, s. 24 ve 1, s. 28-30.

90 Charanis, "Settlement", s. 104. Korinth'in 7. ve 8. yüzyılın Konsül seremonilerinde zikredilmesi için Popoviç, "Origines", s. 251; Charanis, "Slavs", s. 8.

91 Popoviç, "Origines", s. 233 literatürle birlikte; J. Rosser, "The Role of the Great Isthmus Corridor in the Slavonic Invasions of Greece" Byzantin. Forschungen 9 (1985), s. 245-53.

geri çekildiği de aşikârdır.[92] Yıkımın bulunduğu tabakaya Korinth'in düşen doğu limanı Kenchreai'de rastlanmıştır. Orada II. Konstans (642-668) devrine kadar çok sayıda madeni para bulunmuştur.[93] Burasının bilahare hızlı bir şekilde gerilemesi kesinlikle şehrin teslim olduğuna bir kanıt olamaz.[94]

Monemvasia Kroniği, Avar saldırısından ve Peleponnes şehrinin tesliminden bahsettiğinde uzun bir tarihsel süreci tek bir olaya sığdırmaktadır. En önemli şehrin teslimini vurgulaması Patras Kilisesi'nin ilgisi çerçevesinde yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçi şehrin başpiskoposunun o zamanki yerinden şüphe edildiğine dair hiçbir şey bilinmemektedir.[95] Fakat görünüşe göre yazar konuyu netleştirmek için muhtemelen yurtta uzun süre kalmaktan kaynaklanacak bütün iddiaların önüne geçmek adına Patras'la birlikte yarımadadaki diğer bütün kilise önderlerinin sürgüne gönderildiğini yazmaktadır. Yine de Korinth'in fethi öncesinde Patras başpiskoposun emrindeydi.[96] Helen diasporasının tasvirinin ve kaçış yeri hakkındaki anlatımının bütün metnin nüvesini (43-52) oluşturması tesadüf değildir. Korinth ve Argos'un tesliminden bahsediliyorsa da bu, bilahare Peleponnes'in doğu kısmının, Korinth'den Malea Burnu'na kadar olan yerin Slavlardan özgürleştiğine ve imparator otoritesinde kaldığına dair yapılan imaya (s. 58) uymamaktadır.

Görünüşe göre bu hadise hem 680 ve 692 yıllarında toplanan konsüllerde hem de -ihtiyatla söylemek gerekirse- Slav yer isimlerinin yayılmasıyla tasdik edilmiştir.[97] Malea Burnu'nun yakınlarında ulaşılamayan, putperest oldukları için 10. yüzyıl Grekleri tarafından "Helenler" olarak adlandırılan "eski Romalıları", Konstantin Porphyrogennetos zamanına kadar muhafaza eden Maina şehri bulunmaktadır.[98] Bundan sonra Monemvasia Hisarı gelmektedir. Barbarlar, Argolis eteklerinde hisarı ele geçirmiş ve Charbati ismini buraya -gerçi yalnızca My-

92 Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 215 ve s. 246.

93 Morrison, "Byzance", s. 158; Bon, "Peleponnése", s. 54.

94 Para akışının 7. yüzyıldaki çöküşü için bkz. Stratos, *Byzantium 2*, s. 167; Morrison, *Byzance* (karşılaştırma tablolarıyla); para buluntularının bir araya getirildiği R. M. Harrison, *Excavations at Saraçhane in Istanbul I*, Princeton 1986, s. 308.

95 Kresten, "Sigillion", s. 68.

96 Stratos, *Byzantium 3*, s. 166.

97 Bunun için temel çalışma Vasmer, *Slawen*, s. 317; Charanis, "Settlement", s. 99; bilhassa etkileyici bir haritayı buluğumuz eser Koder/Hild, *TIB I*, s. 331 veya Koder, *Lebensraum*, s. 144, resim 22.

98 DAI 50, S. 70-75, s. 236. Bizanslılar kendilerini "Romalılar" olarak adlandırmakta ve Helen ismi ise putperestleri çağrıştırmaktaydı. bkz. Koder, *Romaiosyne*.

kene burcuna- vermiştir (fakat bu isim sonraları kullanılır olmuştur); bu "Hırvat" yerleşiminin yukarısında bir Slav tanrıçasından ismini alan dağ zirvesi Zara ise fatihlerin kabristanı işlevi görüyordu.[99]

Konstantin Porphyrogennetos, Peleponnes'in sonraki Slavlaşmasını ilk defa bir salgın hastalıkla yerli halkın kırıldığı 8. yüzyılın ortasına atfetmektedir.[100] Buna karşın Anlosakson Willibald gibi seyyahlar Monemvasia'yı "*in Sclavinia terra*" [Slav ülkesinde] olarak açıklamaktadır.[101] "İskit Slavlarının" Yunanistan ve Peleponnes'i neredeyse tamamen işgal etmesi 7. yüzyıldaki Strabon özetinde belgelenmiştir.[102]

Kaynakların çelişkili vaziyeti tefsir için daha da büyük bir alan sunmaktadır. Birçok araştırmacı Slav iskânını 580 yılı civarındaki fetihlerle ilişkilendirmektedir.[103] Büyük Slav iskânıysa sık sık 7. yüzyılın başı olarak kabul edilir.[104] Ülkenin Slavlaşmasının derecesine ilişkin yaklaşımlar da çeşitlidir.

Slavların Yunanistan'ı fethi ve iskânının resmi uzun münakaşalar boyunca değişmiştir. Burada söz konusu olan şey tek bir istilayla buraların yurt ittihaz edinilmesi değil, silahlı çatışmalar ve barış hâlinde peyderpey gerçekleşen karşılıklı etkileşimlerdir. Şehre zaten önceden nüfus kabul edilmesi de yeni gelenlerin iskânını kolaylaştırmıştır.[105]

---

99 Vasmer, *Slawen*, s. 317; Withmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 164.

100 De thematibus, yay. Pertusi, s. 91; buna ilişkin Stratos, *Byzantium 3*, s. 153 ve Koder, *Romaiosyne*. Nüfus kaybı ve salgın hastalık için bkz. Bölüm 2. 1.

101 Itinerarium S. Willibaldi, MGH SS 15, 1, s. 93.

102 *Geographi Graeci minores 2*, s. 574.

103 Dvornik, "Slavs", s. 40; Waldmüller, "Begegnungen", s. 167; Schreiner, "Fondation", s. 475; Charanis, "Slavs", s. 7 ilave literatürle birlikte. Schreiner tarafından keşfedilen Monemvasia'nın 583 yılındaki kuruluşuna dair ifade bu tefsire yeni bir nefes getirdi. Binyılı aşkın aktarılan bilgilerin güvensizliği bir kenara, bu tarih sadece Slavların ricatını belgelemektedir, etkin Slav iskânını değil. Daha önemli bir Slav iskânını 580 yılı civarından itibaren, kuzeydekinden daha erken, Popoviç, "Origines", s. 234'te kabul etmektedir. Ferluga, "Slavi", s. 312'de ilk ciddi iskânı 578-584 yıllarında Orta Yunanistan'da, 586 yılından itibaren ise güneyde kabul etmektedir. Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 104'te Peleponnes'in iktibasını 587/588 yılında diğer yerlerden daha önce olarak atfetmektedir. Koder/Hild, *TIB I*, s. 54'te Slav iskânının Yunanistan'daki başlangıcı 578 yılı olarak görülmektedir. Tapkova-Zaimova, "Aspects", s. 116'ye göre 580 yılından itibaren Slavlar tekmil Balkanlar'da kalmıştır. Benzer şekilde Zasterova, "Kolonisation", s. 61.

104 Stratos, *Byzantium 3*, s. 145'te literatürdeki kapsamlı tartışmalarla birlikte; Lemerle, "Chronique", s. 48; Nystazopoulou-Pelekidou, *Slaves*, s. 350; fakat sonraları, yani 7. yüzyılın sonundan itibaren J. Karayannopoulos, "Byzance et les Slaves", 17. int. Byzantinistenkongress, Dumbarton Oaks 1986, s. 166.

105 Ferluga, "Slavi", s. 350'de bunu "vuoto militare e demografico" olarak vurgulamaktadır; bkz. Lemerle, "Invasions", s. 281. Bittabi bölgesel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Bkz. Bölüm 2. 1.

Bizans ıslah aşamasını yeni çatışmalar takip etti. Atina'daki Agora'da yapılan kazılarda 580 ve 633/634'ten sonra iki yıkımın izlerine rastlanmıştır. Şehirde 662/663 yılında konaklayan II. Konstans devrinde ise birçok yapı yeniden inşa edilmişti.[106] Ayrıca hemen hemen aynı zamanda Batılı papazlar "Grek şehirlerinin en seçkinini" ziyaret etmişti. Görünüşe göre 8. yüzyılda Atina piskoposu başpiskopos hakkını elde etmiştir.[107] Birçok "huzursuzluk" olduğu da Popoviç tarafından toplanan Grek Yarımadası'ndaki madeni para stoklarından anlaşılmaktadır.[108] Atina'daki Agora, Olympia ve Isthmia'da bulunan üç hazinenin her biri 580'li yıllardan öncesine gitmektedir. 616 ve 625 yılları arasında Herakleios devrinde de birçokları servetini yere gömmeyi tercih etmiştir. Bununla birlikte Atina'da 7. ve 8. yüzyıllardaki para akışı daha kısıtlı bir biçimde gerçekleşmiştir.[109]

Savunacak veya saklayacak hiçbir şeyi olmayan çiftçiler ve çobanlar ise göçmenler karşısında dağlara çekilmişti. Ricat bölgesine olan bu hareket de *Monemvasia Kroniği*'nde açıklanmaktadır.[110] Slavlar tarafından da vadi tabanlarındaki şehirler yerine birçok küçük köyün geliştiği dağ yamaçlarının tercih edildiği, Epir'de Dropulli Vadisi'ndeki buluntulardan da anlaşılmaktadır.[111] Hood, adanın kıyısı yakınlarında bir dizi sığınmacı yerleşimini kazılarla ortaya çıkarmıştır.[112]

Burada esas Slavlaşma zemini için veya buna karşı bir "nokta" aramaktan daha önemlisi yeni gelenlerin yerlilerle müşterek yaşamına ilişkin sorundur. Yunanistan'daki Slav etnogenezi ve 9. yüzyıldan itibaren adanın yeniden Helenleşmesi için verilen askerî kanaatlerin izah gücü yetersizdir. Bu arada henüz yeterince araştırılmamış bir kültürel etkileşim süreci önümüzde uzanmaktadır. Fakat umut verici hipotezler de mevcuttur. Arkeologlar hem Korinth ve başka yerlerden[113]

---

106 Popoviç, "Origines", s. 233; M. Thompson, *The Athenian Agora 2,* Princeton 1954.

107 Stratos, *Byzantium 3,* s. 370. 370 yılı civarında Illyricum Kilisesi de sorumluluğunu Papalıktan Konstantinopolis Patrikhanesi'ne değiştirdi.

108 "Origines", s. 234; buna ilişkin ayrıca Nystazopoulos-Pelekidou, "Slaves", s. 348.

109 Nystazopoulou-Pelekidou, "Slaves", s. 349.

110 Lemerle, s. 38, s. 10. Bu dağlılar sonradan Tzakonlar olarak adlandırılmaktadır. Kavram için bkz. Dujçev, *Cronaca,* s. 17 dipnot 52; Weithmann, *Slaw. Bevölkerung,* s. 101.

111 Koder, *Lebensraum,* s. 122. Vadideki üç büyük şehrin yerine yamaçlarda yaklaşık 50 tane köy gelişmişti. Bkz. Peter Soustal, "Nikopolis und Kephallinia", TIB 3 (1980).

112 Sinclair F. Hood, "Isles of Refuge in the early Byzantine Period", BSA 65 (1970), s. 37-44. Bu adaya kısa süreli olarak sığınılmıştı ve uzun süreli bir yerleşim için burası gerekli koşulları taşımamaktaydı (Johannes Koder'in dostça paylaşımı).

113 Hem Avar hem de Kutrigur buluntuları G. R. Davidson/Tibor Horvath, "The Avar Invasion of Corinth", Hesperia 6 (1937), s. 227-234'te yayınlanmıştır. Popoviç, "Origines", s. 235'te bu buluntuları bütün imparatorluk coğrafyasında ya-

çıkarılan "Avar" ve "Bulgar" kemer tokalarında hem de "Slav" mask fibulalarında[114] aynı etnik aidiyeti görmektedir. Her ikisi de Geç Antik dünyanın barbarlaştığına şahitlik etse de izole edilmiş olgular Slav iskânı için kesinlikle bir kanıt olamaz.

İsim araştırmalarında Malingoudis[115] gibileri tarafından öne sürülen hipotezler yarımadadaki Slav yaşam biçimini aydınlatmaktadır. Birçok yer ismindeki Slavca tarımcılık terminolojisinin gösterdiği gibi fatihler görece gelişmiş bir tarıma sahipti.[116] Pulluk, tırpan, dirgen, tırmık veya balıkçı ağı gibi Yeni Grekçedeki kelimeler Slavca kökenlidir. Ayrıca bunlar dişi kurt dışında Erdel'den gelen muhacirlerin Grek fantezisinde yer edinmesine neden olduğu tamamen barışçıl kelimelerdir.[117] Bu Slav çiftçilerin izini Olympia'da 7. yüzyıla veya sonrasına ait ceset külü kavanozlarının bulunduğu damgalı Slav mezar alanları bir kenara dursun arkeoloji maalesef ortaya çıkaramamıştır.[118] 7. yüzyılda Korfu'daki Afiona yerleşim alanına, bir zamanlar Avar olarak gösterilen güçlü Slav seferlerinin gerçekleştirilmesi merkez Arnavutluk ve ötesinde "Kuman kültürüne" işaret etmektedir.[119]

Slav çiftçileri 586 yılında Selanik duvarlarına hücum eden ve bu yıllarda bir dizi Grek şehrini fetheden savaşçıların akrabaları mıydı? Fetihten iskâna yine de geçiş büyük bir adımdır. Justinianus devrinde de Slavlar ve Kutrigurlar Yunanistan'a ilerlemiş, ancak orada kalmamıştı. Buna uygun olarak Stratos[120] istilacılar ve yerleşimciler arasında bir ayrım yapmıştır. Fakat Selanik'in ilk fethi yağmacıların ne kadar hızlı bir şekilde "tozu yemek" ve çekilmek ile ülkede kalmak ve "adam akıllı" beslenmek seçenekleri önünde kaldığını göstermektedir. Slav savaşçıları yağma akınlarının sonuçlarının yetersiz kaldığını görünce süvari savaşçıların aksine toprağı yeniden ekip biçmekte bir beis gör-

---

yılmış "Syrakus-tipine" dâhil etmektedir. Popoviç, "Témoins", s. 454'te Bizans garnizonuna ait olmadığı çıkarımını yapmaktadır.

114 Slavik köken için başlıca hipotez Joachim Werner, *Slawische Bügelfibeln des 7 Jahrhunderts, Reinecke Festschrift*, Mainz 1950, s. 150-172; farklı bir yorumu ortaya koyan Popoviç, "Origines", s. 254 ve Balint, "Archaologie" etnik tefsiri reddetmektedir.

115 Phaedon Malingoudis, "Frühe slawische Elemente im Namensgut Griechenlands" Südosteuropa-Jahrbuch 17 (1987), s. 53-68; Malingoudis, *Studien zu den slawischen Ortsnamen Griechenlands I. Slawische Flurnamen aus der messenischen Mani*, Mainz 1981.

116 Buna ilişkin Henning, *Südosteuropa*, s. 35.

117 Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 167.

118 Popoviç, "Origines", s. 236.

119 Popoviç, "Témoins", s. 455; Kollautz/Miyakawa I, s. 289; kapsamlı bilgi için Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 244. Ancak o, Slav muhacirlerini açık bir şekilde bir şekilde bağlamaktadır.

120 *Byzantium 3*, s. 162.

memişlerdir. Bu, onların kalıcı başarıları arasındadır. Avar-Slav ilerleyişinin ceberut karakteri hakkında bilgiler edinsek de Yunanistan'daki Slav yerleşimcileri evvela çiftçiydi. Bu yerleşim ilişkileri için belirleyici olan şey kaynaklarda zikredilen münferit, olağandışı olaylar değil, uzun süreli fakat büyük ölçüde gözden kaçırılmış olaylardı.

Bütün bu izahlardan sonra Yunanistan'a Slav ilerleyişi şöyle ortaya konabilir: Tiberios'un son yıllarındaki büyük Slav istilalarından Makedonya ve Yunanistan görece az etkilenmişti. Muhtemelen daha güçlü askerî kıtalarla, yukarıda da bahsi geçen Sirmium'da 581/582'de gerçekleşen fetihte, Ege'de ise (kuruluş tarihi 582/583 yılı olarak verilen Monemvasia gibi yerler bir kenara dursun) kesin olarak en geç 584'te, Avarlar Trakya'ya yürüdüğünde karşılaşılmıştı. 584 tarihi Grek Yarımadası'nda bulunan madeni para depoları tarafından da tasdik edilmiştir.[121] İstilacılar başlangıçta Selanik'i es geçmişlerdi. Thermophylen üzerinden giden sahil yolunu tutmamışlar, daha ziyade Trikala-Naupaktos hattı boyunca ülkenin içlerine ilerlemişlerdi. Bu dağlık bölgede yoğunlaşan yer isimleri sonraki Slav iskânına kanıt niteliğindedir.[122] İlk defa sonraki iki yıl içinde 584/585 yılına ait bir miktar madeni parayı ihtiva eden hazinenin bulunduğu Makedonya'ya saldırı gerçekleştirildi. Bu yağma akınlarının zirve noktası 586 yılındaki Selanik kuşatmasıydı. Burada Avar kağanı inisiyatifi almış, ancak harekete bizzat katılmamıştı.

Selanik saldırısının başarısızlığından sonra Grek Yarımadası'ndaki muharebe yeri değişmiş ve 587/588'de Patras'ın fethedilmişti. Piskopos ve sakinler Sicilya'ya kaçmaktan başka bir çare görmemiştir; sınırlı şehir yaşamı 600 yılına kadar devam etmiştir.[123] Fakat takip eden yıllarda durum göçmenlere geri dönmeyi düşündürtecek kadar iyiye gitmedi. O zamanlar gerçi merkezdeki dağlık bölgeden Arkadien'e kadar olan alanda da olsa bir grup Slav'ın Peleponnes'te kaldığını düşünmek de mümkündür. Bu zayıf iskân edilen açık ülkede onlar pek az mukavemetle karşılaşmıştır.[124] En azından Korinth, Atina, Argos ve Monemvasia anakarada dayanmaya devam etti. Bu durum 616 ve 626 yılında yarımadaya Slav yerleşimlerini önemli ölçüde güçlendiren yeni göç dalgaları gerçekleştiğinde değişmedi.

---

121 Bkz. Popoviç, "Origines", s. 241'deki harita.

122 Koder/Hild, *TIB I*, s. 331'deki harita bunu göstermektedir. Korinth Körfezi üzerinden Isthmos'taki hisara gidilmiş ve böylelikle tahkim edilmeyen Peleponnes'e ulaşılmıştır. Ayrıca bkz. Johannes Koder, "Zur Frage der slavischen Siedlungsgebieteim mittelalterlichen Griechenland", BZ 71 (1978), s. 315-31.

123 Bunu Nystazopoulou-Pelekidou, "Slaves", s. 349'da A. Avramea'nın derlemesine atıfta bulunan para buluntuları göstermektedir.

124 Koder, "Rezension"; Bölüm 4. 2.

Kesin olan bir şey varsa o da Yunanistan'ın Slavlaşmasının Avarlarla ilgisinin olduğudur. Avar süvari savaşçılarının nüvesinin fetih seferlerinde yer alması kanıtlanmamıştır. Ancak 6. yüzyıldaki ilk dalga Slavlarının Selanik'e sığınanların belirttiği gibi kağana tabi olduğu düşünülmektedir. Onların ifadesine göre büyük teşebbüsler kağan tarafından koordine ediliyordu. Kimi "Avar Slavları" Avar isimleri taşıyordu. Avar isimleri sonraları da Slav gruplarında muhafaza edilmiştir ki "Vita sancti Pancratii" bunu Atina civarı için kanıtlamaktadır.[125] Korinth yağmacılarının jestleri tamamen "Avar" intibası uyandırmaktaydı. Efesli Johannes zaferini kiborium altında debdebeli bir şekilde kutlayan kişi "kral" olarak görmekteydi. Fakat aşağı yukarı aynı zamanda Anchialos'ta benzer bir manzaranın müsebbibi olan kağanın bu kişi olması pek mümkün değildir. Aynı derecede az bir şekilde bu 'imitatio Cagani' [kağan taklidi] fethedilen şehirlerdeki etnik vaziyeti savaşçıların mezarlarından çıkarmaya izin vermektedir. Mezarlarda barbar zevkine hitap eden Bizans kemer tokaları, çalıntı Bizans yüzükler, kısmen Avarlarınkine benzeyen silahlar ve -Karpat havzasında günyüzüne çıkan[126] en iyi hâliyle Erken Avar zamanının altın zengini savaşçılarının "fakir kuzenleri"- Slavlara ait keramik[127] bulunmuştur.

Avar süvari savaşçılarının arasındaysalar da tekrardan arkalarında pek iz bırakmadan silinip gittiler. Peleponnes'te yerleşenler ise artık Avar hükümdarının kontrolüne boyun eğmeyenlerdi. Bu, güneye seferlerin "bittiği durakta" görece Erken Slav iskânının gelişmesinin bir sebebi olabilir. Ayrıca yarımada yağma akınları için de olgun koşulları taşımaktaydı: Gerçi Justinianus berzahı güçlendirmişti, ancak bunun güneyinde herhangi bir ıslah yapılmamıştı.[128] Büyük ordu yollarından uzaktaki dağlık bölgede küçük yerleşim birimleri kroniğin belirttiği gibi görece kolay bir şekilde "kimseye boyun eğmeden" yaşayabilirdi. Fetihten uzun süre sonra Bizans Devleti sinir bozucu Slavların Peleponnes'te çıkardığı daimî problemlerle uğraştı.[129] Bu yüzden başka vilayetlerden evvel yarımadada büyük Slav gruplarının yerleşmesine şaşırmamak gerekmektedir.[130]

125 Thérése Olajos, "Quelques remarques sur une peuplade slave en Hellade", 17. int. Byzantinistenkongress, Dumbarton Oaks 1986, Abstracts 243. Yazar kaynağın neşrine çalışmaktadır.

126 Vgl. Bölüm 3. 8. ve 6. 4.

127 Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 246.

128 Bkz. Koder/Hild, *TIB I*, s. 53.

129 Konstantin Porphyrogennetos, *DAI*, 49 ve 50, s. 228.

130 Bu fikir Popoviç, "Origines", s. 256; Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 280; Ferluga, "Slavi", s. 315'te savunulmaktadır.

"Obor" ve Slavları

Avar-Slav ilişkileri sorunu hakkında uzun süredir çok hararetli münakaşalar yaşanmaktadır. Bilimsel tartışmaların arkasında Slav kimlik bilinci, Alman veya Macar üstünlük duygusu yatmaktadır. Almanlaşmış Çek Jan Peisker 20. yüzyılın dönemecinde her türlü Slav tekâmülünün "Avar boyunduruğu" altında gerçekleştiğini söylemişti; Avarlar ve bilahare Franklar, Slavlara kültürü ilk getirenlerdi.[131] Fakat 1950li yıllarda Helmut Preidel, Slavları Germenlerin "âdet sahibi" köleleri olarak görmüştür ki bunlar arasında ilk defa Frank Samo bir aristokrasinin temelini atmıştı.[132] Bu minvalde Pritsak'ın göçebe hükümdarlar tarafından "Slavların yaratıldığı" teorisi gelmektedir; bu teoride kendi başına bir gelişim dışlanmıştır.[133]

Diğer yandan Karpat havzasının dışında Slavlar üzerinde şümullü bir Avar hâkimiyeti reddedilmekte ve Avar Hükümdarlığı, Avar metbuluğu altında Slav kabile ittifakının vücut bulduğu bir düzen olarak anlaşılmaktadır.[134] Benzer bir minvalde sonraki ilişkilerden yola çıkarak erken zamanlardaki orijinal Slav cemiyetinin kültürünün inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir.[135] Fakat Slavlığın mütemadi ve organik bir gelişimi varsayılamaz.[136]

Bugün Avar-Slav münasebetinin tek bir basit formüle indirgenemeyeceği su götürmez bir durumdur. Bir yandan Slav yayılmasının sadece atlı göçebelerin baskısından kaynaklanmadığına ve kendiliğindenliğine olan kesin bir kanaat söz konusudur. Avar iktidarı zirveye ulaştığında bile Slavların oldukça münferit olan karakteri göze

131 Jan Peisker, "Die alteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschcihtliche Bedeutung", Vierteljahresschrift zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 3 (1905), s. 187. Aynı şekilde kendisinin katkıda bulunduğu *Cambridge Medieval History 2* (1913), s. 418. Benzer şekilde Hauptmann, "Umwalzungen", s. 232 ve sonraki hipotezleri, Historia Mundi 5 (1956), s. 301; Kollautz, "Schichtung", s. 132. Peisker için bkz. Gieysztor – Fritze in SSCI 30 (1982), s. 45.

132 Preidel, "Anfange", s. 203; Buna ilişkin Hellman in Bosl, Handbuch, s. 141'te dipnot 7.

133 Pritsak, "Slavs", s. 353.

134 Mal, "Probleme", s. 11; farklılık arz ettiği noktalar olmakla birlikte Grafenauer, "Razmerje", s. 145'te benzer yaklaşım mevcuttur. Grafenauer, "Zgodovina", s. 102'de konu daha kapsamlı olarak ele alır; Avenarius, "Problematik", s. 11'de "bir bağımlılıktan ziyade özgür ittifak" vurgusu yapılır.

135 Lubomir Niederler, *Slovanske starozitnosti I*, Prag 1902.

136 Hellman, "Problematik", s. 196; Fritze, "Altertumswissenschaft", s. 19; Graus, "Verfassungsgeschichte", s. 307; Graus, "Entwicklung", s. 462. Herrmann, *Welt d. Slawen"*, s. 9'da "yeknesak bir Slav kültürünün ve tarihinin söz konusu olmadığı" ifade edilmiştir.

çarpmaktadır. Diğer yandan askerî bakımdan uzun süre baskın gelen süvari savaşçılarla gerçekleşen karşılaşmalar Slavlarda iz bırakmıştır. Gerçi onlar bağımsız bir gelişmenin önüne geçmiştir, ancak aynı zamanda bir öğrenme sürecini ve toplumsal değişmeyi de tetiklemiştir.[137] Benzer şekilde Erken Slav cemiyetine Bizans ve Frank cephesinden de tesirler gelmiştir. Hem bölgesel hem de zamansal olarak bu faktörler muhtelif şekillerde etkili olmuştur.[138]

Slavların kendi müşterek hafızasında Avarların edindiği yer umumiyetle menfidir. "Obor" adı sonraki efsane ve masallarda korkunç devler için veya küfür yerine kullanılırdı.[139] 7. yüzyılda Samo liderliğinde Bohemya Slavlarının ayaklanması "Fredegar'ın" yazarının ifade ettikleri daha tarihseldir:[140] "Her yıl Slavlara onların arasında kışlamak, Slavların hanımları ve kızlarıyla birlikte olmak için Hunlar gelmektedir. Slavlar bu ve başka aşağılanmalara tahammül etmekte ve üstüne üstlük Hunlara talep ettikleri vergileri ödemektedir." Benzer şeyleri 1000 yılından sonra Rus rahip Nestor kendi kroniğinde anlatmıştır: "Avarlar Slovenlere karşı savaşmış ve Sloven Dulebenleri ezmiş, Dulebenlerin hanımlarına tecavüz etmişlerdi; bir Avar bir taşıt kullanmak istediğinde at veya öküz yerine üç veya beş kadına arabayı sırtlamasını ve Avarlara götürmelerini emrederdi."[141]

Her iki rapordaki paralellikler izah edilmek istendiğinde Nestor'un bilgilerinin diğer durumlarda olduğu gibi Moravya'dan geldiğinin şüpheli olduğu göze çarpmaktadır.[142] Ortaklıklar başlıca Slav kadınlarının her iki durumda da Avar zorbalığına maruz kalmasında söz

137 Graufenauer, "Razmerje", s. 145'te böyle görülür.

138 Fritze, "Bedeutung", s. 544'te farklılaşma fikrini ortaya atmakta ve bunun için bir dizi gerekçe sunmaktadır. Benzer şekilde Ditten, "Bedeutung", s. 81.

139 Zasterova, "Quellen", s. 234; Kollautz, "Quelle", s. 316; Deér, "Untergang", s. 783; Avenarius, *Awaren*, s. 214. Gerçi Obor efsanesinin kaynağı belirli koşullarda İskit mitine irca etmektedir ki bundan ayrıca Avar ismi de kaynağını almaktadır. Bkz. Haussig, "Zentralasien", s. 159. Fakat bu efsanenin oluşumunda Avarlarla karşılaşmak esasen daha hoştur.

140 Fredegar 4, 48, s. 208.

141 Trautmann, "Nestorchronik", s. 6.

142 Bunun için Bruno Krusch, "Die Chronik des sog. Fredegar", Neues Archiv 7 (1882), s. 434; Chaloupecky, "Considerations", s. 227; Kollautz/Miyakawa I, s. 236; Zasterova, "Quellen", s. 231-38; Kollautz, "Quelle", s. 320; Pannonya-Steiri geleneğinde Duleben'i Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 402; Avenarius, "Awaren", s. 191-218, ilave literatürle birlikte; Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 222'de paralellikler, "tarihsel koşulların aynılığı"na dayandırılmaktadır. *Kitab-ı Mukaddes* örneğini Kollautz, "Quelle", s. 307 zikretmektedir. Fakat Samuelis 8, 10'de arabayı sırtlayan erkeklerdir. Cevap, Dulebenlerin yerinin tespit edilmesinde saklıdır ancak verilecek cevap farazidir ve kanıt olamaz.

konusudur. Bu şaşırtmamaktadır. Çünkü Cividales'in fethinden sonra yalnızca kadınlar köle olarak götürülmüştü.[143] Macaristan'daki bazı mezarlıklarda Avarların Slav kadınlarıyla birlikte gömülmüş olması ihtimal dâhilindedir.[144] Dulebenlerin görüş sahasından Avarlar derhâl iz bile bırakmadan kaybolurken sadece Fredegar vergi ve ordudan bahseder. Sıkı bir hâkimiyet ilişkisine kanıt bu yüzden Nestor Kroniği'nden iktibas edilememektedir. Bilakis Avarlar birden Slav köylerinde görünen, buraları ele geçiren ve aynı hızla buralardan izi silinen, hesapta olmayan fatihlerdi. Sevilmeyen bu misafirlerin muntazam olarak ortaya çıkmasına Bohemya ve Moravya Slavları belli ki alışmıştı. Onlar Avar savaşçı gruplarını kışın kabul edip ilgileniyor olmalıydılar ki Avarlar bu durumdan hoşnuttu. Avarların kabul edilmesi aynı zamanda cemiyet yapısını da değiştirmiş ve orta tabaka gelişmiştir. Bittabi Fredegar raporunda yalnızca Avar-Slav müşterek yaşamına ilişkin bir modeli ve bir eğilimi görmekteyiz. Bu tasvirin Bohemya ve Moravya'da nasıl vücut bulduğu belirsizdir.[145]

Fredegar'a göre Slavlar, üretim ve yeniden üretimdeki rollerinin yanında Avar ordusunda "harcanan piyonlar" olarak kullanılmaktaydı. "Slavlar, Hunlar için eskiden beri hep *befulci* olarak işlev görmüştür, onlar herhangi bir halka karşı savaşa gittiklerinde onların ordusu tam bir savaş düzeninde kamplarında kurulur, ancak Slavlar savaşırdı. Zafere ulaşacak gibi olduklarında Hunlar ganimeti toplamak için ileri atılırdı. Slavlar bir kenara atılır, sonra Hun himayesinde yeni güçler toplanırdı. Onlar bu yüzden Hunlar tarafından befulci olarak adlandırılırdı çünkü savaşın başında bunlar ikinci bir hattı oluşturur ve Hunlar önünde savaşa girerlerdi."[146] *Befulci* ifadesi üzerinde çok tartışılmıştır; Slavca "manda sürücüsü" anlamına geldiği, Umbriya'da kullanılan "bebulci" (çobanlar) kelimesinden geldiği, Franklara müteallik "halk topluluğu" veya iki dilli "bis-folc"un yerini tuttuğu, modern Macarca'daki "mufurc" (acemi er, çaylak) kelimesinden türediği çeşitli yazarlar tarafından ileri sürülse de bunların hiçbiri kelimenin yorumunu kolaylaştırmamakta ancak yoruma dayanmaktadır.[147]

---

143 PD 4, 37, s. 186 bkz. Bölüm 6. 7.

144 Üllo I: Liptak, Üllo, s. 285; Pokaszepetk: Sos, Problematik, s. 93. Buna eleştirel yaklaşn Balint, "Archaologie"

145 Bu hususta şüpheli olduğunu gördüğümüz Avenarius, "Struktur", SSCI 35 (1987)'de Avar buluntularındaki eksiklik ve başka şeyler tartışılır.

146 Fredegar 4, 48, s. 208

147 En yaygın kabul göre tefsir Theodor Mayer, "Zu Fredegars Bericht über die Slawen", MIÖG Erg. Bd. 11 (1929) 114-20. Bundan başka Kollautz/Miyakawa I, s. 229; Chaloupecky, "Considerations", s. 227; Preidel, *Anfange I*, s. 86; bkz. Kus-

Slavların Avar ordusunda büyük kıtalar hâlinde yer alması çeşitli açılardan kanıtlanmıştır. Theophylaktos tarafından verilen Tisa Savaşı'nda[148] esir edilenlerin sayısı Slavların çoğunlukta olduğunu göstermektedir. 626 yılındaki Konstantinopolis kuşatmasında Slavlar kuşatma birliklerinin çoğunluğunu teşkil etmekteydi.[149] Fakat Fredegar'ın, Avar Hükümdarlığı'nın kuzeydoğusuna ilişkin aktardığı bilgileri çok da genellememek lazımdır. Başka bölgelerdeki muharebe meydanlarında Avar süvarilerinin önünde Slav piyadeleri pek de görünmemektedir.[150] Bizans'a karşı verilen savaşta Avar süvarisi kesinlikle başrolü oynamıştır.

Avar ordusunun içinde Slavların konumu değişmekteydi. 626 yılında ön sıradaki Slav kuşatma birlikleri "çıplak", yani en azından savunmasız savaşçılardı, ikinci sıra da zırhlı piyadelerden müteşekkildi.[151] Birçoğu köprü ve gemi inşaatı gibi işlerde öncü hizmetleri ifa ediyordu. Diğerleri -kısmen de bunlar- tamamen bağımsız hareket edebiliyordu.[152] 593 yılında kağan için Save'de bir köprü inşa eden Slavlar, "bu işi sırf emri veren komutanın korkusundan ifa etmişlerdi".[153] Slavların, kağana yalnızca icbar edildiklerinde itaat etmesini 626 yılındaki Konstantinopolis kuşatmasında gözlemlemek mümkündür.[154] Slavlar tekrardan amfibik birlikler olarak hizmete girmiş ve geri Monoxylalarında, yani ağaç kütüğünden kayıklarında da kayıkçı olarak görev icra etmişlerdi. Üstelik 626 yılındaki Konstantinopolis kuşatmasında birkaç bin tekneyle Tuna'dan Haliç'e gidilmişti.[155] Slavlar

---

ternig, s. 209'da dipnot 71. Aşikârdır ki Fredegar, o zamanlar âdet olduğu üzere, Avar veya Slav dilindeki bir ifadeden kendi kelime izahını çıkarmıştı.

148 Bkz. Bölüm 5. 8.

149 *Chronicon Paschale* s. 719; Barişic, "Siege", s. 394'te dipnot 2; bkz. Bölüm 7. 3.

150 Kollautz/Miyakawa I, s. 320'de ileri sürülenler de kanıtlanmış değildir (Bunun üzerine Kusternig, s. 209'da dipnot 71). Avar savaş düzeninin en kapsamlı tasviri *Strategikon* II, 2, s. 362'de verilirken Slav savaş hattından bahsedilmemekte, Avar süvarileri safları sıklaştırmış vaziyette bulunmakta ve sık sık taktik için bir yedek geride bırakılmaktadır denilmektedir. Ayrıca Kollautz, 626 kuşatmasında "demirler kuşanmış Avar süvarisinin" Slavların arkasında olduğunu bir kanıt olarak ileri sürse de *Chronicon Paschale* s. 719'da böyle bir şey geçmemekte ve sadece iki (başlıca Slav) savaş hattının Avarlar tarafından "gözetilmeyen" birliklerde bulunduğu yazmaktadır. Bkz. Bölüm 7. 3.

151 *Chronicon Paschale*, s. 719.

152 Th. S. 6, 3-4, s. 226.

153 Th. S. 6, 4, s. 226, Schreiner, s. 166.

154 *Chronicon Paschale*, s. 725, 6-9.

155 *Chronicon Paschale*, s. 273; Slav kayıkçıklarından bahis Kutrigur istilasının olduğu 559 yılına tekabül etmektedir. Agathias 5, 22, s. 192, bkz. Bölüm 2. 1; Avar ordusunda Th. S. 6, 3, s. 226.

sık sık kendi başlarına, ancak kağanın emri üzerine[156] savaşmışlar ve hatta Lombard kralına "kiralanmışlardı".[157]

Diğerleri savaşa yalnızca davet edilebilirdi veya hediyeler ve yumuşak baskıyla savaşa iştirak ettirilebilirdi. Bu hususta Theophylaktos'un bir kıssası ilginçtir.[158] 592'deki garip Maurikios seferinde, silahsız ve kitharalı üç Slav ele geçirilmişti: "Onlar, Slav kabilesine ait olduklarını ve onların yurtlarının batı okyanusunun sonunda bulunduğunu, ancak kağanın oradaki kabilelere savaş gücü oluşturmak adına toplanmaları için hediyeler gönderdiğini ve kabile liderlerini çok sayıda hediyeler verildiğini söylediler. Gerçi onlar hediyeleri kabul ettiyseler de onunla ittifakı kesip attılar. Fakat böylece zulmün uzun yoluna adım attılar ve tutsak edilip müdafaalarını sunmak üzere kağana gönderildiler. 15 ayda gittikleri yolu geri geldiler. Elçilik hukukuna saygısızlıklarından ötürü kağan onların dönüşünü engellemişti." Bunun üzerine onlar Roma tarafına kaçmıştı. Nihayetinde bu üç "vahşi asil" kendi yurtlarında demirin bilinmediğini ve kendilerinde de "savaşa dair hiçbir şey duymadıklarını" ve daha çok lir çalmaya ve müzik yarışı yapmaya ilgi duyduklarını söylemişti.

Bu Schwejkiade'de, bütün klişe dolu ifadelere rağmen Avar-Slav ilişkilerine dair sistematizasyonu aşan bir mütalaa gizlidir. Kağanın, Slavları uzak diyarlardan savaşmak için getirme çabası; kendisinin hediyeler ve üstü kapalı tehditleri ihtiva eden çifte stratejisi; Slavların kendi taleplerini açıktan reddetmek yerine bahaneler ve sahte masumiyetle boşa çıkarmaya çalışması; nihayet Avarların elçilere sembolik bir misillemeden fazlasını elçilere cevap olarak verme konusundaki yetersizliği. Bu sonuncusu bittabi uzaklıktan ve mevcut siyasi durumdan kaynaklanmaktaydı. Elbe ve Oder membaları arasında aranan "Okyanus Slavları",[159] korkmak için Avar atlarının nallarına daha yakın olanlardan daha az sebebe sahipti.

Literatürde kağanın Slav gruplarını "iç" ve "dış" olarak böldüğü kabullenilmiştir.[160] Ancak net bir tabakalanmayı görmek mümkün değildir. Kağanın siyasi iddialarında "dış Slav" diye bir şey görünmemektedir. Reelpolitik her hâlükârda kazancı ve kaybı dengelemekte-

156 *Mir. Dem.* 1, 13, 117, s. 134.

157 PD 4, 28, s. 157.

158 Th. S. 6, 2, s. 223, Schreiner, s. 164.

159 Herrmann, "Slawen am Ozean", s. 42.

160 Avenarius, "Awaren", s. 133. Bu farklılaşma daima çağdaş terminolojinin kullanılmasına dayanmaktadır: *Mir. Dem.* 1, 2, 198, s. 185.

dir. Bu çifte gerçekliğin ne kadar karışık olduğunu ise Bizans ve Tuna Slavları dolayısıyla yapılan diplomatik güç yarışı göstermektedir.[161] Slav tarafında daha büyük bir ihtiyat söz konusuydu. Samo Ayaklanması'na kadar yalnızca Antlar ve Dauritas'ın[162] Tuna Slavları arasında açıktan bir karşıtlık vardı ki burada kağanlığın üstünlüğü aşikârdı. Fakat 626 yılında kağan kızgınlık hâlinde Slav başarısızlığından sağ kurtulanları Haliç'e kılıç üstüne göndermekten sakınmamıştı.[163] Fakat Avar gücünün yeterince toplanmadığı yerlerde küçük Slav gruplarının inadı daima daha büyük bir özgürlük alanının kazanılmasıyla neticeleniyordu.

Yine de kağanla birlikte hareket etmek Slavların yeterince menfaatineydi. Selanik'in 615 civarında başarısızlıkla sonuçlanan kuşatmasından sonra Chatzon Slavları zararlarını gidermenin yollarını aradı: "Onlar çok sayıda hediye toplayıp kağana getirdiler; ona eğer Slavlara fetih için yardım ederse Selanik'i ele geçirip kendisine büyük miktarda altın ve ganimet getirme sözü verdiler." Kağanın meseleye olan ilgisini kamçılamak için başka fikirler de geliştirdiler. Kağan mucizeler kitabında[164] zikredildiği şekliyle "iç" Slavlarını da ihtiva eden kendi ordusunu mobilize etmeliydi. Ondan sonra Makedonya Slavları kendi birlikleriyle birlikte devreye girecekti.

Görünüşe göre büyük bir düzeni tesis etme teşebbüsü kağanın tasdikini ve desteğini gerektiriyordu. Slav savaşçıları nadiren büyük istila orduları oluşturmuşsa da hiçbir zaman kalıcı büyük birliklere sahip olamamışlardı; çoğunlukla birkaç yüz veya daha az kişiden müteşekkil gruplar hâlinde savaşıyorlardı. Bu yüzden muasırları Avarları ve Slavları yaşam ve savaşma biçimlerine ve değişik organizasyon biçimlerine göre ayırt edebiliyordu. En kapsamlı bir şekilde Maurikios-Strategikon, Avar istibdadı ile Slav cemiyeti arasında bir ayrıma gitmektedir. Bu yüzden Slavlar "hükümdarsız ve birbirinden nefret eden, hiçbir taktik bilmeyen ve birlikler hâlinde savaşmaya gayret etmeyen" bir halktı. Onlar, "ormanlarda erişilmesi güç yerlerde ve su kenarlarında" yaşıyor, hayvancılık yapıyor, darı ekiyorlardı. Misafirperverlerdi ve "ne kimseye boyun eğer ne de kimseye hükmederlerdi" Yalnızca küçük mızraklar ve küçük oklarını geçirdikleri tahtadan yaylarla silahlanmışlardı. "Onlarda birbiriyle birlikte hareket etmeyen

161 Bkz. Bölüm 5. 4.

162 Bkz. Bölüm 3. 3. ve 5. 9.

163 Bkz. Bölüm 7. 3.

164 "Τά ένδότερον αύτού βάρβαρα δύλα", *Mir. Dem.* 1, 2, 198, s. 185; ayrıca bkz. Bölüm 7. 1. Lemerles'in tercümesi "kendo topraklarında yaşayan" (s. 181) esasen çok şey anlatır.

çok sayıda kral olduğu için aralarından birkaçını ikna veya hediyeyle kazanmak ve diğerlerine saldırmak münasip değildir" demektedir savaş el kitabı.[165]

Yazar eserini 600 yılı civarında veya sonraki on yılda yazmış olsa da verdiği bilgiler 590'lı yıllarda Romalıların Aşağı Tuna'daki Slavlara yaptıkları saldırıya ve Theophylaktos'un savaş raporlarına dayanmaktadır. Nadiren Slavlar, Roma ordusuyla açık savaşa girişiyorlardı. Bununla birlikte onlar araziden istifade etmekte ustaydılar ve kurdukları çok sayıda tuzakları büyük kurbanlar gerektiriyordu. Bu "anarşik" Slavların amansız mukavemetinden Avarlar da haberdardı.[166] Başarılı yağmalardan sonra kural olarak onlar tarımcılıkla meşgul olmaya devam ettikleri yurtlarına çekilirlerdi. Bununla birlikte sık yaşanan savaşlar ve başarılı yağma akınları bölgesel hâkimiyet alanın gelişmesine zemin oluşturmuştur. Prokopius ve Menandros'un da belirttiği gibi kabile yoldaşlarının eski "demokratik" oy kullanma hakkı iktidarlarını kısıtlasa da Daurentios, Ardagast, Peiragast ve diğerleri ordu kumandanları olarak temayüz etmişti.[167] En parlak zamanlarında onlar neredeyse ordu kralları gibi görünüyordu. Fakat "dinî-kutsal dairede kök salmış meşruiyetleri"[168] yoktu ki onların konumunu daimî kılabilecek tek unsur buydu.

İyi müktesebata sahip Bizanslıların, Avarlar ve Slavlar arasında yaptıkları net ayrım bittabi bugünkü anlamda hiçbir etnik sınırın çizilmesinde kullanılamaz. Efesli Johannes'in artık at üstünde savaşan ve bütün "modern" savaş tekniklerini öğrenen, güç ve zenginlik iktibas eden Slavlar üzerine yaktığı ağıtı tam da geleneksel Slav yaşam tarzı değiştiğini göstermektedir. Slav kabile cemiyetinin prestij ve zenginliğin ifadesi için hiçbir vasıtaya sahip olmaması, Roma ve Avar örneklerinin benimsenmesine yol açmıştır. Avar Hükümdarlığı'nda birçok Slav savaşçının kariyer yapmış olması muhtemeldir. "Avarlara gelip orada bir konum elde eden bir Slav asili kendisini hemen Avar olarak hissediyordu."[169] Slav savaşçılarının Avarlaşmasıyla bir "Avar süvarisi" ve bir "Slav piyadesi" arasında yapılan eski ayrım yeni bir anlam kazanmıştır. Keskin olmayan ve bu sürekli hareketle gelişen durum daha az müktesebat sahibi çağdaşların Avarları ve Slavları karıştır-

165 *Strategikon* 11, 4, s. 372-381

166 Bkz. Bölüm 3. 3.

167 BG 3, 14, S. 527; Menandros EL 464-69; 21, s. 194 veya fr. 47.

168 Hellmann, "Grundlagen", s 404.

169 Daim, "Awaren", s. 18. Bkz. Hellmann, "Problematik", s. 198. Slavların da süvari savaşçılar olarak temayüz edebilmesini Schwarz, "Vordringen", s. 96'da vurgulamaktadır.

masına veya bir potada değerlendirmesine neden olmuştur: Efesli Johannes, Victor Tonnensis veya akıbeti *Monemvasia Kroniği*'nde verilen sürülmüş Grek buna örnektir. Bu yüzden arkeolojik sonuçların etnik yorumunu yaparken ihtiyatlı olunmalıdır. Bütün Slavlar koltukları altında "Prag tipi" bir çömlekle gezmediği gibi Avar gibi donanmış her savaşçı da Avar kimliği taşımamaktadır.

Bizanslılar tıpkı Germenler gibi Avarları ve Slavları evvela hasım olarak görüyordu. Bu yüzden ilk etapta Avar-Slav münasebetlerinin askerî veçhesiyle ilgilenmişlerdir. İktisadi ve kültürel veçhelere dikkat celbedilmemiştir. Her hâlükârda iki tip Avar haraç iddiasına şahit olmaktayız. Altmışlı yılların sonunda Dauritas Slavlarının kendilerine haraç talebiyle gelen bir Avar elçisini öldürmesi örneğinde görüldüğü gibi, bir zamanlar bu iddialara karşı gelmek "casus belli" [savaş sebebi] sayılıyordu.[170] Haraçlardan Fredegar da bahsetmektedir.[171] Hukuk tarihi ihtisası yapan modern araştırmacılar bu haraç ilişkilerinin karakteri üzerine çok sayıda varsayım geliştirmişlerdir.[172] Bu tip fikirler bittabi genel kabullere dayanıyordu. Birbirinden çok farklı iki haraç görevinin mesele hâline getirilmesi hakkında pek az düşünülmüştür. Bir yandan kağanın metbu olarak tanınmasına binaen sembolik bir vergi talep edilmekteydi. Bu bağlamda haraç talebi itibar meselesiydi ve bu tip bir talebin reddi Dauritas grubuyla savaşı tetikledi. O zamanlar Tuna Slavlarının yağma seferlerinde elde edilen ganimetin bir kısmının Avarlara tevcihi hakkında anlaşmazlık yaşanmıştı. Bu tip sembolik talepler Bizanslılarla yapılan müzakerelerde de öne sürülmekteydi.

Haracın bir diğer çeşidi Avar savaşçı tabakasının yaşamı için gerekli olan doyumun temin edilmesine yönelikti: Hayvan veya yiyecek, zanaat ürünleri vb. şeyler. Bu, bilhassa Avar muhitindeki tarımcı grupları ilgilendirmekteydi. Bunların dışında Fredegar'ın tasvir ettiği gibi kışı Avar birliklerinde geçirenler vardı. Bu teminatın organizasyonu hakkında kaynaklar neredeyse lâl olmuş vaziyettedir. Arkeoloji ise yalnızca muhacirlerin gerçekleştirdiği göçebe hayvan ekonomi faaliyetiyle tamamlayan ve zaman içinde onlarla mezc olan tarımcı bir nüfusun izlerini tespit etme noktasında yararlı olmaktadır.[173] Nasıl bir yaşam düzeninde veya üretim biçiminde bu birliklerin gerçekleştiği tam da Karpat havzasında bir spekülasyon konusudur. Mülkiyet iliş-

170 Bkz. Bölüm 3. 3.

171 Fredegar 4, 48, s. 208; yukarıya bakınız.

172 Preidel, *Anfange I*, s. 85; Avenarius, *Awaren*, s. 87.

173 Ekonomik iş bölümünü vurgulayan çalışma Grafenauer, "Zgodovina", s. 102.

kileri veya vergi sistemi, toplumsal tabakalanma ve onların etnik karakteri kaynaklardan çıkarılamamaktadır.[174]

Slav iskânının Avar seferleri için bir kolaylık getirdiğini varsaymak da mümkündür. Erken teşebbüsler, Selanik kuşatmasında görüldüğü gibi, mütemadiyen iaşe müşkülâtı nedeniyle tehlikeye düşmüştü.[175] Bu şehre yapılan sonraki kuşatmalarda hem kuşatmacılar hem de kuşatılanlar yerel Slav kabilelerinden istifade etmişti.[176]

Avar Hâkimiyeti ve Slav Yayılmacılığı

Slavların Avar emri üzerine mi, Avarlardan kaçtıkları için mi yoksa kendi isteklerinden ötürü mü Tuna'ya ve Elbe'ye ilerledikleri hakkında sorulan eski soruların cevabı pek verilememiştir. Kaynaklar bu yayılmanın karakterini ve kronolojisini netleştirmeye bir kez olsun izin vermemiştir. Bununla birlikte umumiyetle bu ilerlemenin maksadı da saptanamamaktadır. Slav yayılma hareketi Avar istilasından öncesine dayanır. Onlar 568 sonrası gelişen yeni siyasi vaziyetle değişmişlerdi. Arkeolojik buluntular ve toplanan yazılı kaynaklarla çizilmiş harita geniş bir zamana yayılan kağanlığın Karpat havzasındaki merkezinin çevresinden dolanan bir kıskaç hareketini göstermektedir. Bu istikamette gelişen ilerleme Aşağı Tuna üzerinden Balkan vilayetlerine yönelmiştir; diğerleri ise Karpat ön bölgesinden Bohemya ve Moravya üzerinden Alp ülkelerine ilerlemişlerdir.[177] Slav dünyasındaki "Avar boşluğu" Orta Tuna'da hiç Slav bulunmaması olarak anlaşılmamalıdır. Fakat onlar kültürel olarak kavranılamamış ve siyasi olarak pasif kalmışlardır.[178] Her şeye rağmen Slav kimliğini daha iyi muhafaza edenler Avar Hükümdarlığı'ndaki kuvvet hatlarına daha çok tesir etmişlerdir.

Avar Hükümdarlığı'nın her iki kanadında Slavların benzer veya aynı isimlerle temayüz etmesi çarpıcıdır. Hırvatların ismi Kuzeybatı Balkanlar'ın dışında Karintiya ve Karpatlar'ın her iki tarafında zikredilmektedir.[179] Keza Konstantin Porphyrogennetos'a göre Sırplar, tıpkı İlirya Hırvatları gibi Karpat ön bölgesinin kuzeyinden gelmişlerdi

174 Bkz. Bölüm 6. 6. ve 6. 12.

175 566'daki Frank seferi: Menandros EL 454; 11, s. 128 veya fr. 23. Selanik kuşatması: *Mir. dem.* I, 14, 137, S. 148. Bkz. *Strategikon* 11, 2, s. 365 ve Bölüm 6. 2.

176 *Mir. Dem.* 2, 5, 290, s. 223 ve 2, 4, 254, s. 203; Lemerle, *Recueils 2*, s. 121.

177 Herrmann, *Welt d. Slawen*, s. 12.

178 Bkz. Bölüm 6. 12.

179 Bkz. Bölüm 7. 5.

ki Franklar 7. yüzyıldan beri buradaki Sorbları tanıyordu.[180] Budweis bölgesindeki bir Çek kabilesi Duleben olarak tesmiye ediliyordu ki bunlar *Nestor Kroniği*'ne göre Karpat kuşağının doğusundaki (belki Bug'daki) Volhinyalıların atalarıydı. Steiermark'taki yer isimleri bile onları hatırlatmaktadır.[181] Nihayet Abodritler 9. yüzyılda hem Mecklenburg'da hem de Belgrad'da bilinmekteydi.[182]

Buradaki bahis Avar Hükümdarlığı'nda parçalanmış, muhtemelen tembdil-i mekânı hedeflemiş eski Slav kabileleri üzerinde ilerlemektedir. Çünkü bu en yaygın izahtır.[183] Fakat birkaç soru işareti de yok değildir. Avarların belirmesiyle bu kabilelerin ilk defa zikredilmeleri arasında iki-üç yüzyıl vardır; Avar ilerleyişinin bu halkları kapsadığı zamana ilişkin (Antlar dışında) hiçbir özel Slav ismi bilmemekteyiz.[184] 7. yüzyılda Sorblar zikredilmektedir ancak bu ismin Sırp ismiyle özdeş olduğu çıkarımını koşulsuz desteklemek mümkün değildir. Sorblar ve daha çok Mechlenburglu Abodritler Avar tesir alanının dışında yaşıyorlardı. Hırvatlar örneğindeyse ismin etnik olmayan başka türlü tefsirini yapmak tasavvur edilebilir bir şeydir.[185] Slav gruplarının değişik yerlerde aynı isim geleneğini benimsediğini veya işin içinde Avarların tesmiyesi olduğunu düşünmek mümkündür.[186]

---

180 DAI 32, s. 152; Fredegar 4, 68, s. 234. Golab, Sever, s. 9-22'de Sever ve Severyane olarak kabul edilmektedir.

181 El-Mesudi, Marquart, *Streifzüge*, s. 101'de; Trautmann, "Nestor-Chronik", s. 6; d. Kar. 3, 185, s. 286; daha başka kayıtlar için Preidel, *Anfange 2*, s. 15 ve Kunstmann, "Dulebi", s. 44.

182 Elbe'de ilk defa ArF a. 789, s. 58; "Abodriti, qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgarias Daciam Danubio adiacentem incolunt", ArF a. 823, s. 138; Wolfram, "Mitteleuropa", s. 272. ArF a. 818, 116 ve a. 822, s. 130'da Abodritlerin kuzeyine ilişkin olmalıdır. Sorun için bkz. Herrmann, "Slawen am Ozean", s. 36; orada da Makedonyalı Smoljanlar ve Elbe Smeldingleri arasında net paralellikler bulunur; benzer şekilde Heinrich Kunstmann, "Die Namen der altslavischen Derevljane, Poloçane und Volynjane", WdS 30 (1985), s. 235-239 ve yine Kunstmann, "Kamen die westlichen slavischen Daleminci aus Dalmatien?", WdS 28 (1983), s. 364-371.

183 Wolfgang Fritze, *Probleme der obodrischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herschaftsstaat. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Salle und Oder*, Giessen 1960, s. 150; Herrmann, "Slawen am Ozean", s. 35.

184 Kunstmann, "Derevljane", (dipnot 6'daki gibi) s. 253: "Şu ana kadar yapılan araştırmalarda Slavların Balkanlar'da 6.-7. yüzyıllardaki toprak iktibasına kadar hiçbir otokton Slav kabile isminin mevcut olmadığı intibası edinilmiştir." Kendisinin çıkarımları için aşağıya bakınız.

185 Bkz. Bölüm 7. 5. Akraba anlamında genel bir yorumun yapıldığı eser: Golab, "Sever", s. 9'da Sırp ismi de mümkün görülmektedir.

186 Değişik etimolojiler için bkz. Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 496'daki dipnot 34. Kunstmann, "Abodriten", s. 398'de Grekçe ἄλατρις -vatansız- ismini

Fakat durumların arasındaki paralelliklerin bir ağırlığı söz konusudur. Yine de Slav halklarının erken tarihini sadece farazi yaklaşımlara dayanan isim benzerlikleri temelinde tasvir etmeye teşebbüs etmemelidir.[187] Ayrıca görece küçük, geleneği kuvvetli çekirdek grupların farklı yerlerde etnogenez sürecine girmeleri de söz konusu olabilir. Arkeolojik buluntular muhtemelen kuzeybatı Slavlarının muhaceratını anlamaya yardımcı olacaktır. Bu hususta 7. yüzyılın başlangıcından hemen sonra Elbe bölgesinde yeni Slav kültürünün belirdiği tespit edilmektedir.[188]

Burada meselenin o zamana kadar Avar tesir alanında yaşayan ve artık kağanlıktan uzaklaşmak isteyen Slav göçmenleri hakkında olduğunu tasavvur etmek mümkündür. Bu ne 600 yılı civarındaki savaşlar esnasında (Priskos'un hareketleri, kağanlıktaki iç durum, Apsich'in Antlara karşı seferi, bkz. Bölüm 5. 9.) ne de 626 yılı civarındaki sarsıntılar esnasında (Konstantinopolis kuşatması, Avar hâkimiyetine karşı ayaklanma, Karadeniz'de Bulgar Devleti'nin oluşumu, bkz. Bölüm 7. 3. ve 7. 6.) gerçekleşebilirdi. Avar Hükümdarlığı'ndaki bu ayrılıklar Sorb veya Abodrit geleneğini kuzeybatıya getirmiş olabilir. Bu isimlerin ne kadar "Slav" veya "Avar" olduğuna ilişkin hiçbir itimat edilir ifade yoktur. Şu ana kadar ki arkeolojik çalışmalar kuzeybatıda hiçbir "Avar" kültür unsurunun egemen olmadığını ortaya koymuştur. Fakat tam da Sorbların veya Abodritlerin görece büyük ve saldırgan bir hükümdarlık kurması muhtemelen Avar ordusunda (veya Avar ordusuyla birlikte) edindikleri tecrübeleriyle izah edilebilir.[189]

---

düşünse de bu pek az ikna edicidir. Ayrıca Abodritler arasında tıpkı Hırvatlar ve Sırplarda olduğu gibi köken olarak "İranî ticaret kuruluşlarının" bulunduğu ifade edenler de vardır. Bkz. Pritsakk, "Slavs", s. 418. Ancak kaynaklarda bunu destekleyen bir şey yoktur.

187 Bunu yapan çalışma Dvornik, "Making", Ekler kısmı. Fakat isimlerdeki eski birlik kabul edildiği vakit en azından Erken Slavlarda Ant örneğindeki gibi büyük kabilelere ulaşmak pek mümkün olmamaktadır. Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 12'de haklı olarak yöntemsel ihtiyatı elden bırakmama hususunda uyarıda bulunmaktadır: "Özdeş halk isimleri gerçi bu dip göçlere işaret edebilir, ancak bunun için başka tanıklara, mesela tarihi destekleyecek filolojik bulgulara ihtiyaç vardır."

188 7 yüzyılın başında Rüssen grupları yukarı Elbe'de ve Saale'de, belki Bohemya ve Moravya'dan temayüz etmişlerdir. Biraz sonra ve daha kuzeyde, Abodrit bölgesinde, Feldberg ve Tornow grupları, yukarı Oder ve Weichsel kültürüyle bağlanmıştır. Herrmann, "Slawen am Deutschland", s. 28'de bu göçü Sob ve Abodrit maiyetleriyle ilişkilendirmektedir. Herrman, "Slawen am Ozean", s. 37'de: "Bunların Tuna ve Balkan bölgesindekilere nazaran iskânı, Avar hâkimiyetinden kaçmak için daha az cazip bölgeleri takip etmiştir.

189 Fakat 1981 yılında kuzeybatı Slavlarının kökenine ilişkin bir dizi varsayım geliştiren ve onların ismini Grekçeyle açıklamaya çalışan Kunstmann kadar ileri gi-

Kuzeyde Baltık Denizi'ne doğru olan Avar nüfuzu her hâlükârda asgari düzeydeydi. Orada kağanın tuttuğu askerler pek az anlaşma içindeydi.[190] Görece korunaklı vaziyeti nedeniyle Slavlar genel göç yollarının aksine burayı tercih etmiş olabilir. Genel olarak kağanın uzun kolları bırakın Elbe Slavlarını, Karpatlar üzerine bile pek uzanamıyordu.[191] Burada gözlemlenen toplumsal farklılaşmada doğrudan bir Avar etkisi müşahede edilememektedir. 7. yüzyılda küçük bölgesel birlikler değişik tiplerde tahkim edilmiş merkezlerle istikrar kazanmıştır.[192] "Hradschin ve Vineta arasındaki"[193] toprakların Slavlaşması bu yüzden Avarlara dayandırılamaz.

Buna mukabil daha güneyde, Fredegar'ın Bohemya ve Moravya için varsaydığı gibi, Slav grupları bir nevi Avar Hükümdarlığı'nın ön bölge organizasyonunu teşkil etmişti.[194] Benzer şekilde tıpkı Elbe-Oder alanındaki gibi, fakat muhtemelen daha sonra ticaret noktaları ve hâkimiyet yerleri muhkem Gordlara gelişti. Samo'yla çatışmalar nedeniyle Franklar 630 civarı böyle bir istihkâmı, Wogastisburg'u kuşatmıştı.[195] Avarların kendi hâkimiyet alanında böyle bir yapının tesisine izin vermesi şüphe götürür. Çünkü Avarların daimî işgaline ilişkin Fredegar da bir rapor aktarmamaktadır. İlk defa Avarlarla müşterek bir iş ifa eden yerel idareci tabaka ortaya çıktığı zaman Fredegar bunları "Avaroslav" melezler olarak addetmiştir. Tam da bu Avar hâkimiyetinin hamilleri sonradan nevi şahsına münhasır bir tekâmülün mümessilleri olmuşlardır.

---

dilmemelidir. Bu tez kuzeybatıya olduğu varsayılan ikinci Slav göçünü ve genel olarak kesin olmayan bir etimolojiyle tarihsel kanıt ileri süren Herrmann'ın fikirlerini fazla abartmaktadır. 7. yüzyıla kadar olan kaynaklar hiçbir Slav kabile ismi sunmamaktadır (ilki *Mir. Dem.* 2, 1, 179, s. 175; bkz. Bölüm 7. 1) ki eğer hepsi Grek kökene sahipse bu durum hayrete muciptir; Kunstmann tarafından varsayılan göç ancak 650'den öncedir. Bunun dışında Balkanlar'da oturan kimse yoktu, daha ziyade "istikrarsız" gruplar Avar ordusundaki birlikler içinde bulunuyordu ki bunlar kuzeybatıya gitmişti. Bu Slav savaşçı gruplarının Slavca olmayan yabancı isimlendirmesini arama çabası, eğer yapılacaksa Avar muhitinden başlanmalıdır.

190 Bkz. Bölüm 4. 5.

191 Bu, Fritzei "Bedeutung", s. 544'te önceki yaklaşımlara rağmen ikna edici bir şekilde temellendirilmiştir.

192 Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 17; Peter Donat, "Die Entwicklung der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhaltnisse bei den slawischen Stammen zwischen Oder und Elbe nach archaologischen Quellen", SSCI 30 (1982), s. 437-459.

193 Joachim Herrmann'ın bir kitabının (Leipzig 1971) başlığı böyledir.

194 Bkz. Bölüm 4. 5.

195 Fredegar 4i68, S. 236. "Castrum Wogasticburg" için üç günlük bir kuşatma kuruldu. Bkz. Bölüm 7. 4.

Benzer bir gelişmeye Doğu Alp bölgesinde ve günümüz Slovenya'sında tanık olmaktayız. Fakat burada 6. yüzyılda kısmen filizlenen bir Germen-Roma yerleşimi vardı. Karintiya'da önemli burç şehirleri mevcuttu. Son zamanlarda 6. yüzyıla ait birkaç kilisenin günyüzüne çıkarıldığı Hemmaberg, eski Teurniya, Aguntum sakinlerinin sığındığının anlaşıldığı Lavant yakınlarındaki Doğu Tirol Kirchbichl'i ve Meclaria/Maglern gibi bir dizi kale buna örnektir.[196] Slovenya'da son zamanlarda bir dizi tepe yerleşimleri günyüzüne çıkarıldı ki 6. yüzyılın ortalarına doğru Lombard hamiliği altında burada çok katmanlı bir Roma-Barbar muhiti gelişmişti: Celeia/Celje yakınlarındaki Vranje'nin kilise merkezinde ve Kuçar'da, Rifnik'teki sığınma yeri olan burçlarda ve Prapretno yakınındaki Gradec'de ve Zidani gaber, Krijna gora, Velike Malence vb. küçük askerî karakollarda bu gelişmeleri takip etmek mümkündür.[197] Karavanke'nin her iki tarafında da 600 yılı civarında melez nüfusun izleri silinmektedir ancak bazen zeminde yıkım tabakasını tespit etmek mümkün olabilmektedir.

Buna mukabil Slavların tarihsel olarak iyi bir şekilde tanık olunan kültürü 7.-8. yüzyıllarda ne Karintiya'da ne de Slovenya'da hissedilir değildir. İlk defa 8. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alp Slavları net bir şekilde kanıtlanabilir bir durumdadır.[198] Tuhaf bir iz eksikliği Aşağı Avusturya ile Yunanistan arasında yaygın bir olgudur. Bunu kısmen araştırma eksikliğiyle -ki buralarda Slav mirasının zayıf olmasının bunda payı vardır- ve Erken Slavları bulmaya yönelik ilginin azlığıyla izah etmek mümkündür. Slavların bu taraflarda Avarlar arasında olduğundan daha az mücehhez olduğu aşikârdır. Tuna'nın kuzeyinde Slav mezarlıkları ölü küllerinin muhafaza edildiği kavanozlar açısından

196 Hemmaberg'deki kazılar için Franz Glaser, *Die römische Siedlung Juenna und die frühchristliche Kirche amd Hemmaberg*, Klagenfurt 1982; Glaser, "Grabungsergebnisse", s. 55; Glaser, "Archaologisches vom Hemmaberg", Carinthia I, 174 (1984), s. 31-55; Glaser, "Das spatantike Graberfeld auf dem Hemmaberg", Carinthia I, 175 (1985), s. 85-90. Teurnia: Reclams Archaologieführer Österreich und Südtirol. Yay. Andreas Lippert, Stuttgart 1985, s. 302-06; Franz Glaser, *Die römische Stadt Teurnia,* Klagenfurt 1983; Maglern, *a.g.e.*, s. 128; Dolenz, "Funde", s. 732; Lavant yakınındaki Kirchbichl: *Reclams Archaologieführer*, s. 298-301. Ayrıca bkz. Bölüm 5. 6.

197 Ciglenecki, "Weiterleben", s. 265; Ciglenecki, "Kastel, utrenjo naselje ali refugij"? (Kale, muhkem yerleşim birimi mi yoksa sığınak mı?), *Arh. vestnik* 30 (1979), s. 459-72. Marijan Slabe, "The Ljubljana Area at the Time of the Arrival of the Slavs", *Archaeologia Iugoslavica* 17 (1976), s. 50-53'te bölgenin nüfusunun Slav göçü esnasında zaten kısmen yok edildiğini vurgulamaktadır. Kavimler Göçü buluntularının bir özetini Knific, "Carniola", s. 115'te vermektedir.

198 Friesinger, "Alpenslawen", s. 110. Daha net kanıtları Franz Glaser'in Spital/Drau yakınındaki Molzbichl'de yaptığı kazılarda bulmak mümkündür.

Prag tipinde tanınmıştır; muhtemelen daha güneydeki Slavlar ölü yakma geleneklerine ilişkin daha az iz bıraktılar. Karolenj zamanı Köttlach kültüründeki ölülerin pek azının kabri vardı. Erkekler sadece bıçak, çakmak veya tığa sahipti. Bu "fakir" kabirler gömülenlerin kesinkes fakir olduğu anlamına gelmez. Hristiyan kabirleri çoğunlukla "fakirdi", daha ziyade ölülere yönelik olan o zamanki yaklaşımı göstermektedir. "Köttlach kültürü" bu yüzden tarihlendirmesi ve sınırlarının çizilmesi zor bir kültürdü. 9. yüzyılla tarihlendirilen birçok şeyin mevcut buluntu boşluğuna ait olduğunu düşünmek mümkündür.[199] Buradan şöyle menfi bir netice çıkarılabilmektedir. Karavanke'nin kuzeyi ve güneyinde Avar geleneğine göre yaşayan savaşçı grupları muhtemelen kültürel açıdan değil siyasi güç açısından sözünü geçirmişti.[200]

Muhkem yerlerin fethi ve Bayernliler ve Lombardlarla karşılaşma belli ki daha kuzeyde mevzubahis olduğu gibi büyük çıkarımlara neden olmuştur. Avarların mevcudiyeti de muhtemelen daha güçlü bir iz bırakmıştır. Fakat Slavların Bayernlilere karşı savaş inisiyatifini başlangıçta Avar desteği olmaksızın aldığı görülmektedir; ilk defa 595 hezimetinden sonra kağandan imdat umulmuştur.[201]

Çarpıcı olan ve bugüne kadar pek dikkat celbedilmeyen husus Avar faaliyet alanının ne kadar da Slav yayılma alanıyla örtüştüğüdür. Batıda hiçbir yerde kağanın birlikleri Slav muhaceretinin sınır-

199 Bunu savunan çalışma: Paola Koroşev, "Die altesten Staatsbildungen im Lichte der archaologischen Funde auf dem Gebiete der Südostalpen", Balcanoslavica 5 (1976), s. 101-110 şu esere karşı çıkmaktadır: Zdenko Vinski, *Köttlacher Kultur. Enzyklopadisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas I"*, Prag 1969, 632. Fakat onlar tarihsel argümanların dışında onun için az bir bahis açmaktadır. Konuyu genellikle es geçen çalışma: Knific, "Carniola", s. 118. Köttlach kültürü kavramına karşı şüpheli yaklaşan çalışma: Giesler, "Archaologie des Ostalpenraumes", s. 85'te yerel kültür biçimlerinin 9.–10. yüzyılın akışında peyderpey sentezi olduğu düşünülmektedir. Karintiya'daki buluntu eksikliği için Herbert Mitscha-Marheim, "Bemerkungen zum Grühmittelalter aus Karnten", Carinthia I 150 (1960), s. 750-752; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 159; Dolenz, "Funder", s. 733.

200 İhtiyatla arkeolojideki *"argumentum ex silentio*ya" karşın şu ana kadar ki materyallerin Avar kültürünün tesirini kanıtladığı söylenebilir. Slovenya'da şu ana kadar bir tane Avar kemer tokası (Knific, "Carniola", s. 118), Karintiya'da birkaç Geç Avar eşyası (Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 143) ve Dalmaçya Hırvatistan'ındaki daha erişilebilir olan Slav buluntu yerlerinde, gerçi 800 yılına doğru tarihlendirilse de, şu ana kadar az sayıda Avar mezarı bulunmuştur: Duşan Jelovina/Dasen Vrsaloviç, "Die materielle Kultur der altkroatischen Graberfelder auf dem Gebiet des dalmatischen Kroatien", Archaeologia Iugoslavica 7 (1966), s. 85-97; Beloşeviç, "Kultura"; Kovaçeviç, "Kaganat" 7. ve 8. yüzyıllara ait başka "beynelmilel" Karintiya ve Slovenya'da pek bulunamamıştır. Neredeyse oradaki Slavların kendi zamanlarındaki Romalı-Barbar "elit kültüründen" olmadığı intiba uyanmaktadır.

201 PD 4, 10, s. 150.

larını aşmamıştır. Hunlardan ve Macarlardan başka, Bayernlilerin ve Kuzey İtalyalıların da kılına zarar verilmemiştir. İstirya ve Cividale, Aguntum ve Lorch, Thüringen ve Elbe hem Avar ordularının hem de Slav yerleşimcilerinin en son amaçlarıydı. Bu sınırların içinde küçük, ademimerkeziyetçi bir Slav ilerleyişi ve Avar müdahaleleri vardı. Kağanın muarız merkezlere çok daha engelsiz bir ilerleyişi mümkün kılan zaferlerini ani ricatlar takip ediyordu.

Fritze haklı olarak "Avar hâkimiyetinin 6. ve 7. yüzyıllarda batıya ve güneybatıya uzanmasının müdafi bir karaktere sahip olduğunu" söylemiştir. Fakat bu savaşlarda aslında tehdit altında olmayan "Avar merkezî bölgelerinin"[202] emniyete alınması o kadar da amaç edinilmemişti. Kağanın batı siyaseti ile Slav siyaseti tamamen aynı değildi. Bir taraftan Avar Hükümdarlığı'na dayanan Slav yerleşim hareketi emniyete alınıyordu. Bu şekilde Nor mirasını behemehal sahiplenen Bayern dukaları beklenmedik derslerini "*inruente Cagano*" [Kağanın saldırısıyla] almışlardı.[203] Aynı zamanda 596 yılı civarında Avarlar bir kere daha ıssız Thüringen'de kendi mevcudiyetlerini göstermişti. Belki de tam bu sırada Drau'da Slav iddialarının galebe çaldığını düşünmek yanlış olacaktır.[204] Drau'da tıpkı Elbe'deki gibi kağanın kendi tekelini savunmaktaydı. Eğer bir başka hükümdar kendisinin yerine Slav yerleşimcilerinin Orta Avrupa'da metbu olarak geçseydi Avar hâkimiyeti temelinden tehdit edilmiş olacaktı. Bu yüzden sadece komşular değil, daha ziyade evvela sınır boyunca dağlık ve tepelik bölgelerde yaşayan Slavlara askerî mevcudiyetlerini göstermeliydiler.

Aşağı Tuna'daki Slavlardan farklı olarak batı Slavları çoğunlukla dokuzuncu yüzyılın başında yerleşim sınırları inşa etmiş ve görünüşe göre daha başka yağma akınlarıyla ilgilenmemişlerdi. 626 yılından uzun bir süre sonra ilk defa Friuli'a birkaç küçük saldırı ve Samo Slavlarıyla Sorbların yerel faaliyetleri hakkında bilgi edinilmektedir.[205] Kağanın batıdaki büyük güçlere karşı barışçıl siyaseti buna uymaktadır. Slavları mümkün mertebe kontrol altında tutma ve Bizans'a karşı savaşta arkayı sağlama alma şeklinde kendini gösteren çifte amaca 626 yılına kadar ulaşılmıştı. Bunun için saldırgan bir batı siyasetinden vazgeçilmiş ve adım adım ve küçük alanlarda gelişen Slav ilerleyişine rıza gösterilmişti ki savaş hâlindeki Slav gruplarının hamiliğine ve efendiliğine soyunmak bu amaca genel olarak uygundu.

202 Fritze, "Bedeutung", s. 514.
203 PD 4, 10, s. 150; bkz. Bölüm 5. 6.
204 Fritze, "Bedeutung", s. 450'de böyledir.
205 PD 5, 23, s. 196; Fredegar 4, 74 ve 75, s. 244.

Batılı gözlemciler Avarları ve Slavları ayrı, ancak çoğunlukla iş birliği hâlindeki halklar olarak algılamıştır. Bittabi bu daha çok kağanla birlikte kimi zaman da onsuz hareket eden Balkan Slavları için geçerliydi. 626 yılına kadar Slavların görüldüğü Pusterdal, Cividale ve İstirya gibi yerlerde veya Salona'nın fethinde Avarlar Slavlara hep yakındı. Dauritas'ın halkının yaptığı gibi Avar haraç talebine karşı çıkmak buralarda zinhar söz konusu olmamıştır. İlk defa bilahare Dinar Alpleri'nde ve Alpler'de Slav savunma pozisyonları teşekkül etmişti.

Balkan Vilayetlerinin Slavlaşması

Avar hâkimiyet bölgelerinin doğu ucunda imparatorluk ile Avar-Slav münasebetleri daimî çatışmaya dönüştü. Bugünkü Eflak'taki Slavlar üzerinde Avar iktidarı hiçbir zaman büyük olmamıştı. Bayan'ın 578 yılındaki büyük seferi[206] de Ardagast gruplarını ve diğerlerini kendi hesaplarına hareket etmekten alıkoymuştu. Bittabi hepsini kendi tebaası olarak kabul eden kağan onlardan imparatorluk coğrafyasına saldırmalarını talep edebiliyor ve ricat eden Romalılardan bunun için tazminat talep ediyordu. Slavların Aşağı Tuna'da özgür mü yoksa Avarlara tabi mi olduğu hakkındaki münakaşa[207] bu esnek ilişkiler için anlamsız kalan sözlerden ibarettir.

Arkeolojik olarak bugünkü Eflak'ın 6.-7. yüzyıldaki nüfusunda Slavların Ipoteşti-Cîndeşti kültürünün olduğu anlaşılmaktadır.[208] Romanyalı araştırmacılar burada Roma unsurlarını kanıtlamak için uğraşmışlardır. Yazılı kaynaklar Tuna Slavları arasında Romalıların ve Gepidlerin yaşadığını her hâlükârda göstermektedir.[209] Aşağı Tuna'daki kazılarda Avar kültür mevcudiyeti kuvvetli bir şekilde temsil edilmemektedir. Muhtemelen Sarata Monteoru'daki büyük mezarlıkta 1.500 ölü külü kavanozuyla izlerine rastladığımız[210] Tîrgsor'daki Avar mezarları[211] tarımsal olarak şekillenmiş Slav muhitindeki bir is-

206 Bkz. Bölüm 3. 3.

207 İlki için Rusu, "Populations", s. 21; Sonuncusu için Hauptmann, "Avares", s. 158.

208 Kapsamlı bilgi için bkz. Balint, "Achaologie"

209 Comşa, "Eindringen", s. 197; Comşa, "Pénetration", s. 175; Nestor, *Autochtones*, s. 30; istikrar problemi için bkz. Bölüm 6. 12. Yazılı kaynaklar: Slav Gepidleri için Th. S. 6, 9, s. 236; Slav Romalıları için *Strategikon* 11, 4, s. 380 (bkz. Bölüm 4. 6.).

210 Comşa, "Pénétration", s. 175'te onu ilk defa 7. yüzyıl oalrak tarihlendirmektedir; bkz. Comşa, "Slawen", s. 175; Nestor, "Etablissement", s. 433'te 6. yüzyıl; Rusu, "Relations", s. 257'de antik olduğu tespit edilir.

211 Rusu, "Populations", s. 22'de ilave literatürle birlikte bunu 6. yüzyıla atfetmekte ve 578 seferinin bir kurbanı olarak düşünmektedir. Horedt, "Awarenproblem", s. 105'te "atlı göçebe" kemer tokalarını sonraya, 7.-8. yüzyıla tarihlendirmekte ve

tisnaydı. Bizanslıların bir zamanlar kral olduklarına kanaat getirdikleri Slav şeflerinin zenginliği kazılarda bölük pörçük tasdik edilmiştir; fakat bu zenginlik kaynaklarda daha çok ifade bulmaktadır.[212] 600 yılına doğru bir hâkimiyet teşekkülüne izin veren sosyal bir "ilerleme" katedildi ki bu hâkimiyet burada diğer Slav bölgelerinden daha fazla neşvünema bulmuştur. Elbette Slavlarının Aşağı Tuna'daki en etkin unsurlarının kendi yurtlarından Roma vilayetlerinde talihlerini bulmak üzere ayrıldığını hesaba katmak lazımdır. 7. yüzyılda Slavlar için Tuna'nın kuzeyinin artık kazanılabilir bir yer olmaktan çıkmış, Dauritas veya Ardagast örneklerinde gördüğümüz türde askerî asillerin gelişimine yönelik temel önerme, daha fazla gelişememişti. İlk defa Asparuh Bulgarları, imparatorluk için tehlike arz eden güçlerine Tuna'daki Slavları dâhil etmişti.

Slavların Balkan Yarımadası'nda ne zaman ikâmet etmeye başladıkları -tıpkı Yunanistan'ın Slavlaşmasında olduğu gibi- hâlâ tartışılmaktadır. Şafarik ve Niederle'nin Slav çiftçilerinin hâlihazırda 6. yüzyılın ilk yarısında iskânını ön gören klasik pozisyonu ile Slav fethinin başlangıcını ilk defa 600 yılından sonraya tarihlendiren Robert Rösler arasında gidip gelen fikirler gerçi değişmiştir.[213] Kaynaklar dolayısıyla tefsir imkânının ne kadar fazla olduğu en önemli tartışma noktalarından biridir. Efesli Johannes'in Yüksek Orta Çağlardaki Michael'in Süryanice metnini içeren kilise tarihi, 580 yılı civarında Balkanlar'ı yıllarca sefalet içinde bırakan büyük Slav saldırısından bahsetmektedir.[214] İstilacıların "Tanrı onları kovana kadar", "Tanrı sabrettiği sürece" veya "Tanrının iradesiyle" kalıp kalmadıkları tercümeye göre değişir ve bu doğrultuda 580 yılındaki iskânı destekleyen veya bunu nakzeden varsayımlar geliştirilebilir.[215] Johannes 585 yılında henüz Slav yağmacıları

Avar düzenini kanıtlanmamış olarak görmektedir. Balint, "Archaologie"de onu Geç Avar (8. yüzyıl) olarak, ancak yine de hiçbir tarihsel çıakrımın yapılamayacağı mücerret bir nesne olarak görmektedir.

212 Bkz. Bölüm 2. 3. ve 4. 3. Şefliğin gelişimi ve toplumsal farklılaşmanın başlangıcı için Herrmann, *Welt d. Slawen*, s. 24 ve s. 45.

213 Klasik olanı Şafarik, *Slawischer Altertümer*, Prag 1843/44; Lubomir Niederle, *Manuel d'antiquité slave I, L'histoire*, Paris 1923; Robert Roesler, *Über den Zeitpunkt der slawischen Ansiedlung an der unteren Donau*, Sb. kais. AW 73, Viyana 1873, s. 77-126; Literatürdeki tartışmaların bir özeti için Nestor, "Pénétration", s. 41; Yeni yer tespitleri için Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 134; Charanis, "Demography", s. 11; Maksimoviç, "Raids", s. 269; Popoviç, "Temoins", s. 488; Lemerle, *Recueils 2*, s. 179; Stratos, *Byzantium I*, s. 33; Ditten, "Bedeutung", s. 84; Koder, "Lebensraum", s. 142; Nystazopoulou-Pelekidou, *Slaves*, s. 346.

214 Efesli Johannes 6, 25, s. 248. Bkz. Bölüm 3. 5.

215 Literatürle birlikte özet Nestor, "Pénétration", s. 50'de dipnot 17.

sağlam bir güce ulaşma fırsatını yakalayamadan ölmüştü; esas tanık olarak Johannes'in kullanılması pek uygun değildir.

Daha yeni tartışmaların gösterdiği gibi kesin bir tarih arama çabası her hâlükârda nafiledir. Trakya ve İlirya'nın büyük kısmının Slavlaşması, aşamaları takriben tayin edilebilecek bir süreç olarak kavranmalıdır.[216] Bu noktada Slav mevcudiyetinin belirli bir zaman diliminde hangi biçimlerde göründüğü gerekçeleriyle birlikte ortaya konmalıdır.

Roma Tuna limeslerinin en azından 5. yüzyıldan beri irili ufaklı barbar gruplarının nehri geçmesine engel olacak hiçbir sete sahip olmadığı evvela aşikârdır. Roma memurlarının âdeti olduğu üzere 378 yılından beri cılız nüfusa sahip olan bölgelerde barbar federasyonları yerleşiyordu. "Romalı" Tuna vilayetleri, kısmen Romalılaşmış veya Romalı olmaktan vareste kalmış her kökenden barbar grupların oldukça renkli bir resmini uzun süredir sunmaktaydı. Burada, kalelerin işgalinde ve teorik olarak Roma ordularının düzenli birlikleri olan diğer savaşçı gruplarında yer alan barbarların dışında barışçıl "Küçük Gotlar" gibi çiftçilik yapan yerleşimciler de mevzubahistir. "Küçük" vergiler, imparatorluğa aidiyetin bir emaresiydi.[217] Limes bölgelerinin barbarlaşması, Justinianus zamanında -buluntuların gösterdiği gibi- güçlendirilmiş Limes hisarlarında hükmedecek bir federasyonun kurulması yönünde hissedilen büyük bir gereklilik tarafından hızlandırıldı.[218] Ayrıca Justinianus'un Antlarla Tuna'nın batı sahilindeki Turris Hisarı'nın terki üzerine müzakere ettiğini de biliyoruz.[219] Daha o zamanlar "Romalı" askerler ve çiftçiler olarak imparatorluğa gelmiş küçük Slav grupları kesinlikle dışlanmamıştı.[220] Kronik yazarları ise bu muhacirlerle stratejik bir sorun yaratmadıkları sürece ilgilenmemişlerdir. Bizans Tuna kalelerindeki keramik ile Slavların İpoteşti keramiğiyle benzerlikler tespit edilmesi[221] Roma sınır vilayetlerinin Barbaricum'a ne kadar açık olduğunu göstermektedir. Bizanslıların sınır için çoğunlukla "μεσίτης", yani "aracı" kelimesini mütemadiyen tekrar etmesinde şaşıracak bir şey yoktur.[222]

---

216 Bu yönde aşamalı bir taksimata giden bir teşebbüsü Ditten, "Bedeutung", s. 84'te ortaya koymaktadır.

217 Evangelos Chrysos 1986'daki Zwettle sempozyumundaki yayınlanmamış bir katkısında böyle düşünmektedir.

218 Vetters, "Dacia Ripensis", s. 49; Popoviç, "Temoins", s. 479; bkz. Bölüm 2. 1.

219 Prokopius, BG 3, 14, s. 530.

220 Prokopius tarafından açıklanan kimi yer isimleri Slavca anlamlar taşımaktadır; Velkov, "Donaulimes", s. 156, literatürle birlikte.

221 Popoviç, "Témoins", s. 482.

222 Chrysos, "Nordgrenze", s. 29.

Balkan vilayetleri bu yüzden kesinlikle Slavlara düşman olarak göze çarpan tecrit altındaki bölgeler değildi.[223] Toplumsal gerilimler barbarlaşmayı kolaylaştırıyordu; salgın hastalık tarafından bu gelişme güçlendirildi.[224] Birçok uzak ve nüfussuz bölgelerde çiftçiler ve çobanlar gelip mukavemet görmeden yerleşmişlerdi.[225]

Skamar "kanun kaçakları" ve Romalı askerler arasındaki geçişler sık sık barbar kökenliydi -"asker" ve "barbar" halk arasında aynı kavramlardı[226]- ve kronik yazarlarının bahsettiği Slav ve başka kökenlerden gelenlerin oluşturduğu yağmacı istila orduları geçişken yapılardı. Becerikli maceraperestlere yaşamları süresince üç isim atfedilmişti.[227] Yağmacılar ve yerleşimciler arasındaki fark iyi ayırt edilmelidir. Suç yerinde yerleşenlerin kesinkes yağmacı olması gerekmiyordu. Gerçi onlar yıllarca hedefledikleri yerde kalıyor ve düz bölgeyi sistematik şekilde yağmalamak konusunda ittifak ediyorlardı.[228] Fakat Ardagast kendi halkıyla birlikte büyük ganimetlerle mütemadiyen Tuna'ya geri dönüyordu.[229] Bizans ordusu kapsamı genişleyen yağmalara karşı çaresiz kalınca düşmanı yapabildiği tek şey fırsat bulunca düşmanın elinden ganimeti geri almak veya Tuna'nın kuzeyindeki Slav yerleşimlerine karşı intikam seferleri düzenlemek oldu.

602 yılında bir Slav ordusunun başarılı bir seferden sonra ele geçirdiği ganimetleri ve esirleriyle birlikte imparatorluk topraklarına yerleşmesini tasavvur etmek pek müşküldür. Aksi takdirde Erken Slavlaşmaya karşı çıkanların makul bir şekilde ileri sürdüğü gibi Maurikios Tuna'nın ötesindeki Slavlara karşı önleyici darbeler yöneltmezdi. Bir kara parçasını yağmaladıktan sonra Slav savaşçıları, kılıçlarını pulluklara işledikten ve barış içinde çalışmaya koyulduktan hemen sonra, sağlam bir orduya sahip oldukları sürece Romalıların onayına ihtiyaç duyuyordu. Diğer taraftan zaman içinde nüfustan yoksun bölgelerde Slavların yerleşmesi muhtemelen pek gözden kaçmıştır.

---

223 Bkz. Tapkova-Zaymova, "Staat", s. 50 ve Velkov, "Donaulimes", s. 155.

224 Bkz. Bölüm 2. 1.

225 Bu düşünceyi Johannes Koder "Rezension Weithmann Slaw. Bevölkerung", BZ 74 (1981), s. 88'de ifade etmiştir.

226 Manfred Clauss, "Heerwesen (Heeresreligion)", RAC Lieferung 103 (1986), s. 1104, literatürle birlikte.

227 Buna Hun Gepidlerinden, Attila'nın torunu ve Gepid aristokratları tarafından baş yağmacılığa, sonra da Got krallığına ve nihayet Roma generalliğine getirilen Mundo ulaşmıştı.

228 Muhtemelen ilk defa 550'den 551'e kadar; Prokopius, BG 3, 40, s. 710. 580 yılı civarında Slav keşif gezileri daha da uzundu. Bkz. Efesli Johannes 6, 25, s. 248.

229 Ardagast'ın geri dönüşünü Th. S. 1, 7, s. 52 ve 6, 7, s. 232 vermektedir.

Daimî "kuşatma vaziyetinde" bulunan vilayetler arasındaki ilişki, yerleşim alanlarının Slav gruplarının iskânına terk edilmesi, doğrudan yerinden etmeye nazaran daha uzun bir süre içinde etkisini gösterse de aynı sonucu vermiştir.

Romalıların karasal bölgelerden adın adım çekildiğini gösteren belgeler 6. yüzyılın sonuna doğru artmaktadır. Mayıs 591'de Papa I. Gregorius, İlirya piskoposuna barbarlardan kaçan meslektaşlarını kabul etmesini emretmişti. O bunu imparatorun bir emriyle tasdik etmişti.[230] Sürülen kardeşlerin hiçbir şekilde kucak açılarak kabul edilmemesini birçok münakaşa hâli göstermektedir. Bugünkü Arnavutluk'taki Lissuh/Lesh piskoposu İtalya'ya kaçmaya zorlanmıştı.[231] 7. yüzyıla kadar birçok büyük şehrin tutulduğunu Cariçin Grad (Justiniana Prima?) ve Naissus/Niş'teki madeni para buluntuları göstermektedir. Serdica/Sofia'da 6. yüzyılın sonuna doğru su tesisatı kurulmuştu.[232] Çariçin Grad'daki kazılar şehrin uzun süreli bir "barbarlaşma" ve "çöküş" sürecine girdiğini göstermektedir. Üç kanatlı ok uçları ve "Bizans" tencereleri arasında başka "doğu" süs malzemeleri, çöken evlerin bileşenleri, yangın tabakasındaki yerleşim kalıntıları, şehrin içinde hayvancılık ve kırsallaşmaya işaret eden diğer emarelerdir.[233]

Daha kuzeybatıda, Bosna'nın doğusunda Slav yerleşiminin izleri bulunmaktaydı fakat bu izler 6. yüzyılın ikinci yarısına kadar geri gitmektedir.[234] Višegrad yakınlarındaki Muşiçi'de, Naissus/Niş'den Dalmaçya'ya giden yolda, birkaç çukur evi bulunmuştur; keramik Suceava'yla (Romanya) ilişkiliydi. İlk defa 7. yüzyılın ortasından itibaren Bijeljnia yakınlarındaki Batkovici'deki gibi uzun süre ikâmet edilen köyler ortaya çıkmaktadır. Sırplar ve başka halklar kendi isimleriyle ilk defa 9. yüzyılda fark edilir olmuştur.[235]

---

230 Greg. Reg. 1, 43, s. 69; Dölger, "Regesten", s. 105, s. 13.

231 Haziran 592 mektubu, Greg. Reg. I, 2, 37, s. 132. Bilahare İstirya'da da münakaşa olmuştur. Bkz. Bölüm 5. 6. Mektupta 1, 2, 23, s. 120'de İlirya praefektusu Jobinus'a (Mart 592) ve 2, 10, 15, s. 249'da Salona piskoposuna (Haziran 600) yapılan barbar saldırıları da açıklanmaktadır.

232 Velizar Velkov buna ilişkin kanıtı kendisinin 1985 yılındaki Tutzing Sempozyumunda sunmuştur.

233 Popoviç, "Témoins", s. 491; Popoviç, *Cariçin Grad*, Belgrad 1980. Benzer bir kırsallaşma bilahare Salona'da varsayılmaktadır. Bkz. Bölüm 7. 1.

234 Irma Çremoşnik, "Die Chronologien der altesten slavischen Funde im Bosnien und der Hergezowina", Archaeologia Iugoslavica 11 (1970), s. 99-103; Irma Çremoşnik, "Die altesten Ansiedlungen und Kultur der Slawen in Bosnien und der Herzegowina", Balkanoslavica I (1972), s. 59-64.

235 Budak, "Ethnogenesen"; bkz. Bölüm 7. 5. 9. yüzyılda Ercegoviç-Pavloviç/Miniç, "Serben", s. 100'de önerildiği gibi çok net münasebetler görülmemektedir.

Balkan Yarımadası'ndaki başka yerlerde Erken Slav mevcudiyeti arkeolojik olarak genel anlamda daha az kanıtlanmıştır. Tuna'daki Sırp limeslerde bulunan mask fibulalar buna kanıt olarak değerlendirilemez.[236] 7. yüzyılda Slatinska Reka'da çiftçi yerleşimleri gelişmiş ve Tuna'nın batı kıyısındaki Mihajlova'da dikdörtgen biçiminde çukur evler ve "tipik Slav" keramikleri ortaya çıkmıştır.[237] Siregiden bir tarımsal kültürün izlerini eski Sirmium bölgesindeki 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar ikâmet edilen Maçvanska Mitrovica köyü göstermektedir.[238] Makedonya'da Prilep'in kuzeybatısındaki Gradişte yakınlarında Slav yerleşimleri günyüzüne çıkarılmıştır. Diğer türlü Selanik'in iç bölgesinde Slav izine dair yazılı kaynaklara arkeoloji şahitlik etmemektedir.[239]

Slav yaşam biçiminin kalıntıları kuzeydoğu Bulgaristan'da daha zengindir. Muhacirlerin erken izleri Silistra bölgesindeki Dzedzov ve Lozja'da bulunan tarımsal yerleşim biriminde, Slav toprak iktibasının ağırlık noktalarından biri olan eski Durostorum'da görülmektedir.[240] Sonraki Bulgar Hükümdarlığı'nın merkezi olan Preslav yakınında da Slav karakteri galebe çalmıştı.[241]

Genel olarak Balkanlar'da tipik Slav biçimlerinde 7. ve 8. yüzyıla kadar göreceli bir eksiklik göze çarpmaktadır. Bu da Balkan vilayetlerinin Slavlaşmasına başlangıçta Slavların Bizanslılaşmasının eşlik ettiğini göstermektedir.[242] Yerliler ile muhacirlerin müşterek yaşamından doğan bölgesel kültürler henüz pek araştırılmamıştır.[243] Muhtemelen, Balkanlar'ın kuzeybatısındaki Slavlar hariç, bugüne kadar hiçbir erken "Gord'a" rastlanmamış olması Bizans kalıntısı yapılardan yarar-

236 Balint, "Archaologie"

237 Ercegoviç-Pavloviç/Miniç, "Serben", s. 101.

238 Duşica Minic, *Le site d'habitation médiévale de Macvanska Mitrovica,* Sirmium 9, Belgrad 1980; S. Ercegoviç-Pavloviç, *Les nécropoles romaines et médiévales de Macvanska Mitrovica,* Sirmium 12, Belgrad 1980.

239 Boşko Babiç, "Ohrid, Byzanz und die Slawen in Makedonien"; Herrmann, *Welt der Slawen,* s. 84; genel olarak Vasilka Tapkova-Zaimova, "La ville de Salonique et son Hinterland slave (jusqu'au Xe siecle). Tapkova-Zaimova, "Byzance", s. 355-362.

240 Angelov/Ovçarov, "Slawen", s. 62

241 Jordanka Çangova, *Les Slaves aux environs de Preslav aux VIIe- VIIIe siécles d'aprés les donneés archéologiques. Studia in honorem Veselini Beşevliev,* Sofia 1978, s. 363-368. Zivka Vazarova, *Slaven und Protobulgaren,* Sofia 1976'da Bulgar Devleti'ndeki Slav arkeolojisinin bir özetini vermektedir. Keramik kronolojisi ise ilk defa Bulgarların zamanıyla birlikte başlamaktadır.

242 Herrmann, *Welt d. Slawen,* s. 38; Babic, "Ohrid", s. 84.

243 Ivanka Nikolajeviç, "L'arte bizantina: Ricettivita e creativita locale", SSCI 30 (1983), s. 811'de bugüne kadar ki Slav arkeolojisinin sonuçlarına bu açıdan yaklaşmaya teşebbüsü oldukça tartışmalı önermeler içermektedir.

lanılmaya devam edilmesinden mütevellit izah edilebilir.[244] Fakat bunun için kanıtlar, tam da erken zamanlar için elbette nispeten zayıftır; bunlar Balkan Slavlarının sosyal farklılaşması izah için çıkarım yapmaya izin vermemektedir.

Slav yerleşimcileri bulundukları yerleşim alanlarının taksimine açıkça katılmamışlardır. Onlar ilk etapta sınır bölgelerinde de görülmemiş fakat sonraları imparatorluğun iç bölgelerini işgal etmişlerdir.[245] Yazılı kaynaklardan ve şu ana kadar ki arkeolojik kalıntılarından okunabildiği kadarıyla onlar ilk başlarda Illyricum'un dağlık iç bölgelerini tercih etmişlerdi: Bosna, Makedonya, Arnavutluk ve sahilden uzakta kalan kesimleri olmak üzere Yunanistan.[246] Bunun için belirleyici olan şey muhtemelen Bizanslıların dengesiz askerî mevcudiyetiydi. İmparator hareket ordusu Trakya'da ve Tuna limesleri boyunca 602 yılına kadar savaşmıştı. Deniz yolundaki sahil şehirlerine tahkimat yapılabilmişti. Selanik ve Salona gibi merkezler saldırgan operasyonlar da gerçekleştirebilen (fakat bizatihi bu şehirleri tehlikeye de atabilen) askerî kıtalara hükmediyordu.[247]Dalmaçya'nın iç bölgelerinde Romalılar 594 yılına kadar kağanın ordusunu tali yollarda takip edip levazımatını ele geçirmekle yetindi. Avarlar yine de kırk kaleyi yıkabildi; bundan Slavlar sorumlu değildi.[248] 600 yılında bir Roma ordusu, üç küçük şehri fethedip ganimetleri ve esirleriyle yola koyulan Slavları püskürtmüştü. Slav "Getlerinin" Skopis'in fethinden sonra daha güneye çekilmeleri onların felaketi olmuştu.[249]

İlk defa 602 yılından sonra bu istilacılar birçok yerlerde fatih olarak temayüz ederek engelle karşılaşmadan yerleştiler. 615 yılında Selanik'i kuşatan Slavlar, ailelerini ve mülklerini iddiaya göre şehirde yerleşebilmek adına beraberinde götürmüşlerdi.[250] Onları koruyabilecek

244 Bunu vurgulayan kişi Beloşeviç, "Kroaten", s. 89; Beloşeviç, "Kultura", s. 23'te 8. yüzyıla ait bir Slav merzarlığının Bizans harabeleri arasında bulunduğu, sonraki Hırvat merkezi Nin'i örnek olarak alıntılamaktadır. Benzer şekilde Ercegoviç-Pavloviç/Miniç, "Serben", s. 102.

245 Bunu hâlihazırda Popoviç, "Témoins", s. 449'da ifade etmektedir; Velkov, "Donaulimes", s. 161'de yerleşimcilerin ilk defa Timok- ve Moravatal'da güneye doğru çekildikleri kanaatindedir.

246 Bkz. Bölüm 4. 4.

247 Selanik için bu resmi *Miracula Demetrii* vermektedir; ilk kuşatmada Epacrh ordusu vardı. Bkz. Bölüm 4. 3. Salona örneğinde Konstantin Porphyrogennetos'un saldırgan-maceracı işgal hakkındaki efsanevi tasvirine dayanılmaktadır, bkz. Bölüm 7. 1.

248 Th. S. 7, 12, s. 265; bkz. Bölüm 5. 5. Avar seferi öyle Bosna'da Slav iskânını başlatmak maksadıyla gerçekleştirilmemiştir; esas amaç yağma gerçekleştirmekti, toprak kazanmak değildi.

249 Th. S. 7, 2, s. 247. Bkz. Bölüm 5. 4.

250 *Mir. Dem.* 2, 1, 180, s. 175.

bir Roma ordusu olmadan Tuna limeslerindeki son hisarlar da düşmüştü.[251] Bunu müteakiben Slav yerleşimleri nadiren tespit edilebilmiştir.[252] Birçok yerleşim yerinde, bilhassa İskitya Minor'da 602 yılına kadar bir süre Roma nüfusu muhafaza edilmiştir. Yanya'nın doğusundaki karasal bölgelerde onlar yok olmuştu ki bunu Slav öncesi yer ve hatta su isimlerinin kaybolması göstermektedir.[253] Bunları Serdica ve Naissus gibi iç bölgelerdeki büyük şehirlerin çöküşü takip etmiştir. 626'ya kadar Konstantinopolis ve Selanik'in ön bölgelerini geçen hiçbir Roma ordusu olmamıştır.[254]

626 yılından sonra Balkanlar'daki Roma pozisyonu tekrardan sağlamlaşmıştır. Yerleşimciler peyderpey Roma teşkilatına eklemlenmiştir. Kaynaklarda teorik olarak İmparatora karşı sorumlu bir prensin idaresi altında yaşayan bölgesel bir Slav birliğine "Sklavinia" denmekteydi.[255]

---

251 Popoviç, "Témoins", s. 482. O, (s. 483'te) çoğunlukla kalelerdeki çoğunlukla 592/593 veya 594/595'te basılan madeni paraların bir değerlendirmesini vermektedir. Bu, Popoviç'in ifade ettiği gibi kalelerin ertesi yıl mutlaka düştüğü anlamına gelmez; uzaktaki sınır birliklerinin ödemeleri yeni basılmış paralarla yapılmamış olmalıydı. Fakat bu, 600 yılında Limesin teslim edildiğine yönelik çarpıcı bir tasdiktir. Bkz. Ditten, "Bedeutung", s. 95'te 602 yılında Balkan vilayetlerine bir Slav "akınından" bahsetmektedir. Konuyu özet için yakın zamanlarda Scorpan, "Limes Scythiae"

252 Raitiaria harabelerinde sadece tek bir Slav keramiği günyüzüne çıkmıştır. (Kanıt Velizar Velkob, tutzing Sempozyumu 1985); ayrıca bkz. Alexandru Barnea, "Bemerkungen zur Chronologie des Limes an der unteren Donau in spatrömischer Zeit", (Tutzing Sempozyumu 1985).

253 602'den sonra Sucidava, Histra, Tropaeum Traiani ve Tomis'te izler hâlâ vardı; bkz. Velkov, "Donaulimes", s. 163; Kollautz, "Ausbreitung", s. 144; Schreiner, "Stadte", 64 (Mezya şehirlerinin çölüşünün başlangıcını 602 yılı olarak kabul etmektedir).

254 bkz. Bölüm 7. 1.

255 Araştırmalarda Sklavinia çoğunlukla orijinal Slavca, otonom bir biçim olarak kabul edilmiş, özellikle son zamanlarda bu fikri Havlik, "Byzantines", s. 174'te savunmuştur. Ayrıca Lemerle, *Recueils 2,* s. 300; J. Karayannopoulos, "Byzance et le Slaves", 17. int. Byzantinistenkongress, Dumbarton Oaks 1986, s. 165; Nystazopoulou-Pelekidou, "Slaves", s. 352; Angelov/Ovçarov, "Slawen", s. 58; Tapkova-Zaimova, "Staat", s. 51. Buna karşın Chrysos, "Gentes und Landerbezeichnungen" (yayınlanmamış, Zwettle 1986)'da bu Sklavinia'nın türetilmiş diğer halk isimlerindeki gibi Bizans İmparatorluğu'nun yapısına eklemlenmesi için oluşturulduğu kanaatindedir. Haddizatında terimin zuhuru ilk defa 7. yüzyılın ikinci yarısında Thephanes tarafından kullanılmak üzere bilaharedir. Theophylaktos ise bunun ne olduğunu bilmiyordu (Sık sık alıntılanan bir kullanım olan "χατά τῆς Σκλαυινίας πληθύος" ifadesini muhtemelen niteleyici olarak algılamaktaydı). İzahların kapsamlı bir özeti için Charanis, "Observations", s. 11. Mesele umumiyetle terminolojiktir; çünkü kavramın Bizanslı kullanımı, Sklavinya'nın şüphesiz Slavik "İç Organizasyonu" üzerine hiçbir şey söylememektedir. Daha

Onlar Kavimler Göçü esasında yıkılan eski kabilelerden türemişlerdi. Buna uygun olarak Slav birliklerinin ilk isimleri bildiğimiz kadarıyla evvela bölgeseldir.[256] Styrmonların kralı Perbund, henüz 670 yılı civarında Helenleşmişti. Bizans âdetine göre giyiniyor ve zarif bir Grekçe konuşuyordu. İlk defa bu "gidişatın düzeni" Bizanslı gözlemciler için ne idiği belirsiz "Slav kütleleri" adlandırılır ve fark edilir olmuştu.[257]

Avarlar ve Bizanslılar, sonraları Tuna Bulgarları, Slavlarla ilişkileri kendilerine göre düzenleme hususunda rekabete giriştiler. Erken Slav nizamının tarihi oldukça kuvvetli bir şekilde yabancılar tarafından tayin edilmiştir. Buna ilişkin sık sık Slavların kendi başına yüksek bir teşkilat kurma konusundaki beceriksizliğine işaret edilir. Kuzeybatı Slav bölgesindeki görece farklılaşmış topluluk biçimlerini tanımaya imkân veren bir kenara dursun[258] böyle bir kanaat sadece başka yaşam biçimlerini anlama konusundaki beceriksizliğini göstermez, aynı zaman Slavların başarısını da izah edilemez hâle getirir.

Germenler büyük Kavimler Göçü öncesine henüz yüzyıllardır Roma dış siyasetinin odak noktası ve antik medeniyetin etkisi altındayken öncülük etmişlerdi. Onların başlangıçtaki göz alıcı başarısı yüksek düzeyde uzmanlaştıkları savaşçılık becerisi ve güçlü krallar altında merkezîleşmeleriyle izah edilir. Bu "ileri" teşkilat biçimine Slavlar sahip değildi.[259] Fakat onlar birkaç nesil içinde Doğu Avrupa'da yayıldılar. Sonuç, daha az gelişmiş, "ilkel" teşkilat biçimi için koşulların daha uygun olduğunu göstermektedir. Slavların başarısını mümkün kılan 6. yüzyıl yazarlarının ileri sürdüğünün aksine[260] büyük sayıları değildi. Çokluk, yaşam biçimleri ve teşkilatları harici koşullara iyi

---

iyi bir ayrım için burada imparatorluğa ait olmayan, teşkilatları hakkında az şey bildiğimiz Slav gruplarını en azından İmparatora teorik olarak bağlı Slav gruplarının anıldığı kavramla zikretmemek yararlı olacaktır.

256 Slav gruplarının yeniden bölgesel olarak gruplandırılması için Herrmann, *Welt d. Slawen*, s. 24. Özellikle net olan bir şey bu sürecin muhtelif Selanik kuşatmalarında görülmesidir. Bkz. Lemerle, "Invasions", s. 300; Lemerle, "Composition", s. 357. Makedonya Slavlarının isimleri (*Mir. Dem.* 2, 1, 179, s. 175'te sunulmaktadır) için son zamanlarda Pritsak, "Slavs", s. 402'de Hun veya İranî köklerden geldikleri yönünde bir teşebbüs yapmıştır. Araştırmanın durumu için Ditten, "Bedeutung", s. 99'da tekrardan verilmiştir (kısmen Slavca olmayan bir etimolojiyle); bkz. Bölüm 7. 1. Bizans Slavları üzerinde bir çalışma için Graebner, "Role of the Slavs"

257 Bizanslıların teorik iddialarının yaptığı ayrım ve onların siyasi iktidarlarını hâkim kılmalarını doğru bir şekilde Avenarius, "Problematik", s. 21 vurgulamaktadır.

258 Bkz. Bölüm 4. 5.

259 Musset, "Vagues", s. 986'da Germenlarden farklı olarak Slavların "Romalı ilk-eğitiminden" yoksun oldukları fikrini ileri sürmüştür.

260 Prokopius, BG 3, 29, s. 423 ve Bg 3, 38i, s. 467; Jordanes, Getica 23, 119, s. 88; Menandros EL 469; 20, 2, s. 190 veya fr. 47.

uyum sağlarsa bir halk oluşturabilir. Her ikisi de Slavlarda vardır. Basit, ancak oldukça uyumlu bir karma tarım[261] onların Baltık Denizi'nde ve Ege'de tahrip edilmiş veya ekilmemiş toprak şeridine yerleşmesine izin vermiştir. Jordannes, Slavların geri çekildikleri bataklık ve orman gibi yerlerde yeni ekili alanlar yaratmaları için: "Hi paludes silvasque pro civitatibus habent" [bu bataklıkları ve ormanları yurt tuttular] demektedir.[262] Doğu Avrupa'nın diğer kesimlerinde tarımsal üretim oldukça geriledi. Yüzyıllardır her türlü istila ordusundan muzdarip olan çiftçi halkların sayısı bayağı azaldı. Germenlerin merkezîleşmesi ve askerîleşmesi bu bölgede onların başarısızlığına etki etmişti. İaşe müşkülatı ganimet ekonomisinin ileri düzeyde uzmanlaşmış halkının geniş savaşçı tabakasını ve rekabet gücünü perişan hâle getirdi.

Erken Slav yapısı buna karşın merkezî olmaktan uzaktır. 6. yüzyılda ne yerel grupların daimî birlikteliği ne de bir Slav kralının eski kabile ve klan liderlerine galebe çalması mevzubahisti. *Strategikon* bu segmentli düzeni: "Onlar özgürdü, evvela öz yurtlarında ne kimseye hükmediyorlar ne de kimseye boyun eğiyorlardı" diye tasvir etmektedir.[263] *Devlete Karşı Toplum* isimli kitabında Fransız etnolog Pierre Clastres hâkimiyetin güçlendirilmesini engelleyen çok farklı mekanizmalar arasında bu ilkeyi zikretmiştir.[264]

Bu dağınık yaşam tarzını ve orman ve bataklığa temayülü ihtiva eden ademimerkeziyetçi teşkilatın güzel bir resmini *Strategikon* ve Theophylaktos'un savaş raporu vermektedir.[265] Ayrıca Slav kabileleri kendi mensuplarının tehdit altında olduğu her türlü duruma karşı olağanüstü esnek bir şekilde tepki gösterebiliyordu. Savaş el kitabı bir köye veya bir kabileye saldırırken komşularının müdahalesini daima hesaba katmak konusunda uyarmaktadır.[266] Perbund meselesinde,

---

261 E. E. Lipşic, *Byzanz und die Slawen. Beitrage zur byzantinischen Geschichte des 6.-9. Jahrhunderts,* Weimar 1951, s. 101; Genning, "südosteuropa", s. 108.

262 Getica 5, 35, s. 63; Herrmann, "Slawen im Deutschland", s. 16'da ekili alanların genişlemesini ele almaktadır. Ayrıca Yunanistan'da da Slav yerleşimcileri evvela dağlık bölgelerde bulunmaktaydı, bkz. Koder, "Lebensraum", s. 144 ve bölüm 4. 4.

263 11, 4, s. 371.

264 Pierre Clastres, *Societés contre l'état,* Frankfurt/M. 1976. Buna ilişkin bkz. Christian Sigrist, *Regulierte Anarchie. Untersuchungen zum Fehlen und zur Entstehung politischer Herrschaft in segmentaren Gesellschaften,* Freiburg 1967. Benzer şekilde inşa edilmiş ve düzenlenmiş segmentli toplumların klasik tasvirini Emile Durkheim *De la division du travail social,* 10. baskı, Paris 1978, s. 150'de sunmaktadır.

265 *Strategikon* 11, 4, S. 372 ve 376. Wiita, "Ethnika", s. 332. Bizans diplomatlarının da Slavları yavaş yavaş bilmeye başladıklarını Peter Schreiner, *Die slawische Welt zwischen Byzanz und dem Westen. Studia byzantino-bulgarica,* s. 52'de vurgulamaktadır.

266 *Strategikon* 11, 4, s. 372; Wiita, "Ethnika", s. 332.

Selanik'e karşı harekete geçirilen geniş ittifak kötü bir şekilde idare edildiği vakit bu etkisini göstermiştir.[267] Başarılı yağmalar gerçekleştirildikten sonra da Slav ordusu başka yerlere gidiyor, ancak tekrar kolayca bölünebiliyordu.[268]

Bittabi Slav savaşçılarının bu geniş kitleselleşmesi muvakkattendi. İlk Selanik kuşatmasında daha bir hafta geçince ciddi münakaşalar vuku bulmuştu.[269] *Strategikon* Slav kabile liderlerinin birbirine racon kestiğini hissetmiştir.[270] 9. yüzyıla kadar (Antlar hariç) hiçbir Slav "halkı" veya büyük Slav kabilesi temayüz etmemiştir. Kaynaklarda sadece birçok bölgede yerel olarak görülen ancak çoğunlukla coğrafi olarak kullanılan Slavlar-Wendler'den bahsedilmiştir. İlk defa 6. yüzyılın son otuz yılında şekil kazanan Slav Krallığı da başlangıçta kabile hiyerarşisini ilga etmemiş, bilakis tamamlamış yerel bir müessese olarak şekil kazandı. Ölçüsüz Dauritas bile Avar elçilik heyetine tek başına değil, kendi kabilelerinin "ἡγεμόνες" ile topluca cevap vermişti.[271] Ardagast gibi "Etnarchların" en başarılısının tercih ettiği amaç Bizans karşı darbesiydi.[272] 7. yüzyılda "*reges*ler" de Bizans'ın Makedonya'daki Sklavinya'sında belirmişti; Franklar sınırlarındaki kabile liderlerini "duces" olarak adlandırmaktaydı.[273] İlk defa Samos Franklardan mülhem üst krallığıyla büyük bir birliği ihtiva etmiş, ancak bu birlik kısa sürmüştür.

Aşağı Tuna'daki Slav prensleri muhtemelen kendi maiyetlerine sahipti ve tarımsal çalışma yükünden varesteydi.[274] Fakat muhacir Germen halkları gibi yabancı üründen bağımsız olarak yaşayan yüksek düzeyde uzmanlaşmış bir savaşçılık teşekkül edilememişti. Bu, Eflak'ta 6. yüzyılın sonunda 7. yüzyıla kadar kullanılan Sarata Monteoru nekropolü yakınlarındaki buluntular da kanıtlamaktadır.[275]

---

267 *Mir. Dem.* 2, 4, s. 198.

268 Prokopius, BG 4, 25, s. 623.

269 *Mir. Dem.* 1, 14, 157-60, s. 144.

270 11, 4, s. 380.

271 Menandros EL 209; 21, S. 194 veya fr. 48. Bunun 'primi inter pares' olarak tespitini yapan Havlik, "Byzantiner", s. 175.

272 Bkz. Bölüm 5. 3.

273 Bkz. Bölüm 7. 4.

274 Bunu varsayan Hauptmann, *Welt d. Slawen*, s. 45. Havlik, "Byzantiner", s. 175'te "Balkan Slavları'nın tarıma hiçbir temayülünün bulunmadığını" ve karışık nüfusun artı ürünle yaşadığını ifade etmiştir. Fakat kendisinin tek kanıtı Efesli Johannes'te Avarlara atfedilen belirsiz bir yerdir (6, 25, bkz. Bölüm 3. 5. ve 6. 6.). Buna karşın Miracula'da bir dizi malumat bulunur: 2, 4, 254 ve 2, 5, 289.

275 "Yaşayanlar arasında, uzak diyarlara yağma akınları düzenleyen savaşçılar yoktu", demektedir Zaşterova, "Avares", s. 66.

Avarların aksine Slavlarda esir edeni köleleştirme pek yaygın değildi. "İnsan ganimetleri" sık sık öldürülür veya satılırdı.[276] Onlar nadiren Avarların ve Bulgarların yaptıkları gibi tebaa olarak esirleri yerleştirirdi. *Strategikon*: "Esirleri diğer halklar gibi ilanihaye kölelikte tutmazlar, daha ziyade belirli bir zaman onları alıkoyup sonra kendilerine ödeme yapmaları karşılığında evlerine göndermek veya arkadaş olarak orada kalmalarına müsaade etmek suretiyle serbest bırakırlardı" demektedir.[277] Bu, Beşevliev'in[278] de belirttiği gibi pek de misafirperverlik meselesi değildi. Wenskus, savaş el kitabının bilgilerine "savaş esirlerini köleleştirme ihtiyacı salt ekonomik ilişkilerden kaynaklanmaz" yorumunu getirmektedir.[279]

Fakat *Strategikon*'da başka toprakların hızlı Slavlaşmasına ilişkin olan değerli bir ibare vardır. "Hun" ve doğu Germen halkları savaşta alplik sosyal yükselmenin[280] tek yoluyken Slavlar arasında bir çiftçi özgür yaşayabiliyordu. Savaş el kitabının bir uyarısı bunu göstermektedir: "Yol göstermek ve haber vermek için gönderilen sözde kaçaklara dikkat etmeli: Onlar kendilerini unutan ve sadakati düşman tarafından kazanılan, Slav olma aşamasındaki Romalılar ise iyi niyetlilerine iyi davranmak, art niyetlilerini cezalandırmak icap eder."[281] Romalılığını savunmak için nüfusun bir kesiminin elinde hiçbir gerekçesinin kalmadığı bir zamanda Balkan vilayetlerinin Slavlaşması öyle sırf bir halkın başka bir halkın yerini alması demek değildi.

Gotlarda, Lombardlarda veya Avarlarda görülen büyük *gentil* siyaseti çağdaşları da modern tarihçiler gibi etkilemiştir. Fakat onların başarıları ve sebep oldukları sosyal kutuplaşmalar zamanla kendi temelini kaybetti. 6. ve 7. yüzyıllardaki Slavlar hiçbir Theoderik çıkaramadı, ancak onlara da bir Teja esirgendi. Oluşturdukları birçok küçük birlikler hem *gentil* hem de emperyal muarızlarına doğrudan karşılaşmalarda yenik düştü. Fakat onlar, diğer herkesten daha fazla yaşayacakları iyi bir şansa sahipti.

---

276 Öldürme için bkz. Bölüm 5. 7. ve 6. 7.; Esir edilenlerin satılması için bkz. *Mir. Dem.* 2, 2, 214, s. 183.

277 11, 4, s. 372.

278 *Bulg. G.*, s. 142

279 Wenskus, "Stammesbildung", s. 454; benzer şekilde Hauptmann, "Frühzeit", s. 306. Wenskus yine de tenakuz hâlindeki malumatlara atıf yapmaktadır. Prokopius, BG 3, 14, S. 522-524'te antik kölelerden çok bahsetmektedir.

280 Bkz. Priskos fr. 8, Bornmann, s. 46.

281 *Strategikon* 11, 4, 131-136, s. 381.

MAURİKİOS'UN BALKAN SAVAŞLARI, 591-602

İmparatorun Seferleri ve Savaşların Tarihleri

"Bu devirde Romalılara karşı savaşan Avarlar, demirden çok altınla savılıyordu." Maurikios yönetiminin bu özlü bilançosu uzak İspanya'da *İsidor Kroniği*'nde bulunmaktadır.[1] Kronik yazarının kanaati muhtemelen imparatorun çabasını değil ama başarısını hesaba katmıştır. Balkan cephesi onun için nadiren hâkimiyetinin son on yılındaki kadar merkezî bir mesele teşkil etmiştir. 591/592 yılında Pers Savaşları'nın bitişinden beri burada Roma ordusunun büyük kısmı toplanmıştı.[2] Maurikios devri idaresini altı kitapta tasvir eden Theophylaktos Simokat(t)es'in tarih eserinde Balkan savaşları en geniş yeri tutar.

7. yüzyılın yirmili ve otuzlu yıllarındaki olaylardan takriben bir nesil sonra eserini kaleme alan Mısırlı Theophylaktos,[3] kendisinin emsali olan Menandros'un bilgisine ve görüşüne pek sahip değildir. Buna rağmen o kullanmak için birinci sınıf kaynaklara sahipti. Haussing kronik yazarının en azından muhtemelen 599 yılında ortaya çıkan fakat bugün kaybolan derlemeler vasıtasıyla savaşa katılanlardan birinin günlüğüne ve resmî raporlara dayanmış olabileceğini varsaymaktadır.[4]

Kısmen ayrıntılı sefer raporu modern tasvirlerde birkaç cümlede özetlenmektedir.[5] Krumbacher,[6] Theophylaktos'un verdiği bilgiler

---

1 Isidor, Chronicon 5800, s. 478.

2 Th.S. 5, 16, S. 218; Zakythinos, *Byz. Geschichte*, s. 51; Stratos, *Byzantium I*, s. 32; Ostrogorsky, *Geschichte*, s. 58.

3 Haussig, "Exkurs", s. 293; Hunger, "Literatur", s. 313; Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 343; Schreiner s. 1 ve 13 ('Simokates' yazımı için); bkz. Bölüm 1. 2.

4 Haussig, "Excurs", s. 295; buna ilişkin Schreiner, "Stadte", s. 59.

5 Göreve kapsamlı tasviri Howorth, "Avars", s. 758; Bury, *Empire 2*, s. 124; Ensslin, "Slaveneinfalle", s. 697; Thiess, "Kaiser", s. 289; Grafenauer, "Vpraşanj", s. 62-74; Waldmüller, "Begegnungen", s. 137-63; Avenarius, *Awaren*, s. 102; Avenarius, "Problematik", s. 21; kaynaklar ve kısa özeti için SzK s. 76.

6 Krumbacher, "Literatur", s. 249; farklı yaklaşan Szadeczky-Kardoss, "Sozialordnung", s. 223'te Justinianus'un ölümünden sonraki on yılı "Orta Çağ Avrupa'sına azametli, korkunç bir giriş" olarak görür.

üzerine şöyle bir kanaat geliştirmiştir: "Maurikios zamanı, Justinianus devrine damgasını vuran büyük savaşların verildiği kahramanca seferlerden yoksundur." Büyük savaşlar nadirdi, bir tesadüf veya aksaklık başarı veya başarısızlığı tayin etmekteydi. Hasım, tanıması zor olan ve kâğıt üstünde anonim kalan kimseydi. Bu devirde Avarlar ve Slavlar arasında hiçbir Witigis veya Totila temayüz etmemiştir.

Tam da bu eksiklik tasviri çekici hâle getirmektedir. Geç Antik Çağ'ın pek az kronik yazarı zamanlarının barbar savaşlarının Theophylaktos gibi örneksiz tasvir etmiştir. İmparatorun cimriliği, generallerin yüreksizliği, birliklerin isyankârlığı ve halkın itimatsızlığı, onun gösterdiği gibi Bizanslıların yıllar süren çabalarını boşa çıkarmıştı. Düşmanlar giderek birbirine benziyordu: "Barbarlar" her iki tarafta da savaşıyordu, Kağan kimi zaman Hristiyan imparatordan ve generallerinden daha insanca davranıyordu. Theophylaktos'un raporu sönük kaldıysa da ele aldığı mesele de pek görkemli değildi. Balkan vilayetlerinin istikbali için verilecek büyük kararlar savaş meydanlarında belirlenmiyordu.

Tarihçilerin Theophylaktos ile müşkülatının bir başka gerekçesi daha vardır. O, münferit seferlerin tarihlerini kesin ve net olarak verememiştir. Muhtemelen yazar, her seferinde elindeki malzemeyi belirli tarihlere göre doğru bir şekilde nasıl düzenleyeceğini bilmiyordu. 9. yüzyılda Theophanes, Theophylaktos'ta verilen olayları görece daha rastgele bir şekilde yıllara dağıtmıştır.[7] Modern tarihçi daha az akıllıdır. Tam da ipucunu bulduğu yerde tenakuza düşmektedir.

Yalnız Maurikios'un Kasım 602'de iktidardan düşmesiyle savaşın sonlandığı tartışılmaz bir gerçektir. İmparatorun ne zamana taarruza geçtiğini Theophylaktos da söylemektedir. Fakat verdiği kronolojik ipuçları birbirini nakzetmektedir. O, Pers Savaşları'nın bitişinden sonra İmparatorun Balkanlar'da Avarları ve Slavları defetmek için birlikler yerleştirdiğini söylemektedir. Hüsrev'le barışı 591 sonbaharında gerçekleştirdiğine göre[8] imparatorun yola koyulması 592 ilkbaharından evvel olamazdı.

---

7 Theophanes 6082-6094, s. 267-290. Kendisinin tarihlendirmesinin güvenilirliği için bkz. Ostrogorsky, "Chronologie", s. 1, özellikle s. 24.

8 Eski literatür çoğunlukla bu yılın ilk baharını esas almaktadır, bkz. Dölger, "Regesten", s. 104, s. 13. J. Higgins, *The Persian War of the Emperor Maurice*, Washington 1939, s. 42 çalışmasından beri sonbahar esas alınmaktadır. Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 194; Zakythinos, *Byz. Geschichcte*, s. 51; Schreiner, s. 321'de dipnot 793.

Theophylaktos'un bununla çelişen bir başka bilgisi, imparatorun dokuzuncu yılında birliklerin sevk edildiğidir ki bu, 590 Ağustos'u ila 591 Ağustos'u arasına tekabül etmektedir. Evvela eski literatürde savaşın başlangıcı bu yüzden 591 yılına atfedilmiştir.[9] Theophylaktos, Haussig'in ileri sürdüğü gibi[10] ayrıca hâkimiyet yılını bir yıl önceden takip eden konsüllük yıllarına göre hesaplayarak hataya düşmüş olabilir.

Bir başka nirengi noktası imparatorun kendi ayrılışında gözlemlediği güneş tutulmasıdır. Maatteessüf güneş, bu şüpheli zaman aralığında iki kez 4 Kasım 590 ve 19 Mart 592 tarihlerinde tutulmuştur.[11] Fakat daha kesin hesaplamalar, 592 tutulmasının Konstantinopolis'te görülmediğine işaret etmektedir.[12] Gerçi Ekim 590 imparatorun dokuzuncu yılıdır, ancak bu tarih kesinlikle Pers Savaşları'nın kader aşamasından evveldir. Bu yüzden Maurikios'un sonbaharda böyle büyük bir sefere çıkmasın şaşırtıcı olurdu.[13]

İmparator taşınabilir muhtelif eşyalarla Anchialos'a geldiğinde ordusunu tekrar terk etti çünkü başkentte iki feraset onu bekliyordu. Bunlardan biri iddiaya göre Frank Kralı II. Theuderik'indi.[14] Fakat bu kişi II. Childebert'in ölümünden sonra zalim Brunhildenin vesayeti altında 596 ilkbaharında çıkmıştı.[15] Çoğu yazar[16] Theophylaktos'un iki hükümdarı karıştırdığı kanaatindedir; haddizatında iktidara geldiklerinde yaklaşık sekiz yaşında genç Theuderik ve kardeşi II. Theubert'in

9 Howorth, "Avars", s. 758; Bury, "Chronology", s. 310; Avenarius, "Awaren", s. 103 ve 220; Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 344; Dölger, "Regesten", s. 102; ilk savaşın sonunu Pers barışından önceye yerleştirir.

10 "Excurs", s. 413. Bu hatayı Bystazopoulou-Pelekidou da "Symbole", s. 154'te ilave literatürle birlikte savunmaktadır.

11 Rheodor v. Oppholzer, *Canon der Finsternisse,* Viyana 1887, s. 172. Literatürde bu iki ihtimale dikkate alan çalışmalardan Labuda, "Chronologie", s. 168 ve Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 153 ise 592 tarihine dayanmaktadır.

12 Ginzel, "Spezieller Kanon der Sonnen- und Mondfinsternisse", (1899), s 227. Haussig, "Excurs", s. 410 ve Avenarius, *Awaren,* s. 219'da bu yüzden 590 tarihine taraftardır.

13 Bu çelişkiler Priskos'un güneş tutulmasından sonra Schreiner, "Gesandschaft", s. 197'de belirttiği gibi bir yanılma sonucu 592 olarak tarihlendirdiği imparatorun 590 yılındaki seferinde çözülmemektedirdir. Maurikios'un hangi orduyla 590 yyılında Anchialos'a sefere çıktığı da bu önermenin açmazlarındandır.

14 Th. S. 6, 3, s. 225.

15 Fredegar 4, 16, s. 172. Tarih için (Mart ve Haziran 596 arası) Reindhard Schneider, *Königswahl und Königserhebung im Frühmittelalter,* Stuttgart 1972, s. 131; bundan sonra Schreiner, "Gesandschaft", s. 198; Kusternig s. 173; Ewig, "Teilungen", s. 148'de 595, yenilerde (Merowinger, s. 48) keza 596.

16 Howorth, "Avars", s. 759'dan beri; Literatü için Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 154.

tarihe geçmek için pek fırsatları yoktu ve bu yıllarda Frank Hükümdarlığı'ndaki karışık ilişkileri uzaktaki gözlemcilerin tamamen karıştırması mümkündü.

Bir başka kronolojik tuzak savaş raporunun gidişatında kendini göstermektedir: Petros'un Tuna Slavlarına karşı seferinden sonra Theophylaktos Patrik Johannes Nesteues'in ölümünü "dört yıl önce" ifadesiyle açıklamaktadır.[17] "Perhizci" patrik 2 Eylül 595'te ölmüştü. Bu bilgiyi ciddiye aldığımızda Petros hareketinin 599'a kadar çekilmesi lazım gelecek. Bu sorunlu bir önermedir çünkü kendisinin Slav ülkesindeki çarpışması Theophylaktos'ta tasvir edilen savaş yıllarının üçüncü veya dördüncüsüne denk gelmektedir.

Geleneksel yaklaşım ise bu yüzden savaş raporunda 594-597 arasını bir boşluk olarak kabul etmektedir.[18] Bu hususta çoğunlukla Theophylaktos'un verdiği kronolojik ipuçları dikkate alınmaktadır. Bunun için savaştaki olaylarda ender bir dengesizlik görülür; ilk seferler dört yıla taksim edilir, 600 yılı civarına ise birçok seferin tasviri sığdırılır. İlk yılların olaylarını kronolojideki "boşlukları" doldurmak için en kapsamlı olarak Grafenauer[19] ele alır.

Bu boşlukların üstesinden gelmenin bir başka yolunu Labuda aramıştır; o, bu hususta Frank elçilik heyetinin tarihlendirmesine ve patriğin ölümüne dayanır ve savaşın 595 yılında başladığını ifade eder.[20] Petros kumandası altındaki amaçsız olaysızlık yerine o Pers ve Avar savaşları arasındaki uzun zaman dilimini esas almaktadır. Bununla da Maurikios seferlerinin kronolojik nirengi noktasından uzaklaşmaktadır. Arada bir bağ kurmaya Avenarius çalışmıştır.[21] Maurikios 591 yılında çekilmiş ve Herakleia'daki bir Pers elçilik heyetinden ötürü geri dönmüştü. Lâkin Franklar, Theophylaktos'un yazdığı gibi "üçüncü günde" değil, daha ziyade ilk defa dört yıl sonra gelmişlerdi. Fakat eğer

17 Th. S. 7, 6, s. 254.

18 İlk başlarda Bury, "Chronology", s. 310; Howorth, "Avars", s. 758; Baynes, "Construction", s. 39; Kollautz/Miyakawa I, s. 249; Ensslin, "Slaveneinfalle", s. 702; Ostrogorsky, *Geschichte*, s. 50; Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 344; en son Goubert kendisinin maalesef artık yayınlanmayan *Byzance avant l'Islam*'daki Tuna halkları cildi, bkz. Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 145, dipnot 1; kusaca Goubert, "Guerres", s. 38. 596-599 ve sonra Priskos'un seferini Hauptmann, "Avares", s. 161 boşluk kabul etmektedir. Bu teorilerin hiçbirinde sonuçlandırılmadı Nesteutes'in ölümünden dört yıl sonraki çıkarımı yapılmamaktadır, çoğunlukla iki ya da üç yıl olarak kabul edilmektedir.

19 *Vprasanj*, s. 124.

20 "Chronologie", s. 170; bundan sonra Fritze, "Bedeutung", s. 539.

21 *Awaren*, s. 219.

kronik yazarının bu şekilde cümlenin ortasında dört yılı atladığına inanılırsa, büyük bir azametle başlayan Avar Savaşı'nın Pers elçilerinden ötürü neticede dört yıl beklediğine inanmak güçleşecektir. Genel olarak Avenarius tıpkı Labuda gibi savaşların sonuna doğru sıkıntıya düşmektedir.[22] Son zamanlarda uzlaşmacı bir çözümü Duket sunmuştur: Sadece kıssalar şeklinde aktarılan ve Maurikios seferlerinin tasvirinde yoğunlaşan, Trakya'da Maurikios komutası altındaki beş yıllık (591-596) "gizem savaşından" sonra o, savaşın başlangıcını 597 olarak kabul etmektedir.[23] Anlaşıldığı üzere savaşların II. Childebert'in ölümü ile Phokas'ın isyanı arasına sığdırılması pek de mümkün değildir.

Haussig[24] bu yüzden seferin gidişatından yola çıkar ve onu 602 sonbaharına dayandırır. Bununla o bütün belirsizliklere rağmen Pers Savaşı'nın yakınlarına gelir. Maruikios'un seferi için inşa edilen tarihin -doğuda savaşın bitmesi, 9. hükümdarlık yılı, güneşin tutulması (muhtemelen 4 Kasım 590), Pers ve Frank elçilerinin gelmesi- ona göre şahidi yoktur. Daha ziyade Theophylaktos'un değişik kaynaklardan edindiği bilgilerin bir romancı edasıyla birbirine karıştırılması mevzubahistir. Patriğin ölümünü de kendi kronolojisi dikkate almaz. Neden Theophylaktos sanki tam sırasıymış gibi bundan sonraki dört yılı gözden çıkarmıştı? Bu ifadeler daha ziyade kronik yazarlarının eskizlerinden birinden kaynaklanmaktadır. Haussig'in 599 yılına atfettiği, Priskos'un Tisa'ya ilerleyişinden sonra savaş raporunun oldukça yüzeysel kalması buna uygundur. Theophylaktos ana kaynak olarak bu yüzden 599/600 yılından itibaren gelişmiş olmalıdır.

Nystazopoulou-Pelekidou'nun Haussig'in çalışmasını bilmeden gerçekleştirdikleri ayrıntılı çalışması[25] çok benzer sonuçlara ulaştığı aşikârdır. Haussig esas savaşların başlangıcını 593 yılına yerleştirir-

22 O, üç yılın olaylarını 601 yılına sıkıştırmaktadır, sadece Labuda gibi Trakya'daki pandemi yılını ve Priskos saldırısını değil, aynı zamanda "erken sonbaharda" Petros'un kumandayı devralmasını da (bkz. 5. 7 ve 5. 9.). Bu hususta bu yılın kronolojisi Theophylaktos'un ifadelerinden açıkça ortaya çıkmaktadır: İmparatorun kardeşi kendisinin görevlendirilmesinden sonra Tuna'da yazı âtıl geçirmiş, sonbaharda Apsich'e karşı şelalere yürümüş, kışı ise Trakya'da geçirdikten sonra bir sonraki yaz Guduin'i Slav ülkesine bir askerî harekât için göndermiştir. Bu, 602 yılında Maurikios'a tahtı kaybettiren hayatî kış harekâtının emrinden evvel gerçekleşmiştir.

23 Duket, "Study", özellikle s. 17 (tablo), s. 23 ve maalesef yeni literatürü dikkate almadan, s. 52. Özellikle Slav seferleri için imparatorun Priskos'u ve Petros'u görevlendirdiği savaş yılı 598'dir. Priskos'un yazın ilerleyen vakitlerinde görevinden alındığı vakit imparatorun kışlama emrini nasıl reddettiği ise çözülememiştir.

24 "Exkurs", s. 293 ve s. 406.

25 "Symbole", s. 145.

ken onlara göre 592 yılında başlamıştır. 18 aylık bir savaş arasını onlar 595'in sonundan 597'nin ortasına tayin ederken Haussig'e göre bu ara 596'nın sonunda 598'in başına kadar sürmüştür. O, bu noktada Theophylaktos'un bu yılki harekâtın sonbaharda başladığını söylediğini unutur. Bu yüzden Grek araştırmacıların önermesi Theophylaktos'un tasvirine en uygun olanıdır. O da bunu zaten sık sık kabul etmiştir.[26] Eğer burada genel olarak bu tarihlendirmenin esasını kabul ediyorsa diğer birçok olayın da tefsire açık olduğunu vurgulamalıdır. Tartışılmaz bir kronoloji oluşturmak Theophylaktos'taki çelişkiler nedeniyle pek mümkün değildir. Temel olarak pek çözülebilir bir konu değildir bu. Çünkü muhtemelen Avar Hükümdarlığı'nın güneydoğu ve batısındaki olayları birbirinden ayrı olarak değerlendirmek, olay dolu 591 ve 595 yıllarının siyasal iklimini tanımak için gereklidir. Fakat münferit olayların bir yıl erken veya geç vuku bulması Tuna'daki facianın gidişatında pek bir şeyi değiştirmemiştir.

Maurikios'un Ordusunun Yolu

Prokopius bir zamanlar İmparator Justinianus'u kendisinin Balkan vilayetlerindeki birlikleri boşaltan ve bununla felakete sebep olan hırslı siyaseti yüzünden suçlamıştı.[27] II. Justinianus Pers Savaşı'yla birlikte Tuna sınırlarını aynı derecede az etkinlikte savunma riskini göze almıştı. Tiberios ve Maurikios ondan Tuna ve Dicle'de iki cephede süren bir savaşı miras almış ve Avarlara karşı yaşanılan birçok hezimet kronik yazarları tarafından birliklerin eksikliğine dayandırılmıştır. İmparatorun, Balkanlar'daki vaziyeti büyük ordusuyla birlikte temelinden değiştirmesine imkân verecek avantajlı bir barışı yeni Pers kralıyla imzalamayı umması bu yüzden anlaşılır bir şeydir.

Fakat o başlangıçta kendisini savunma pozisyonunda buldu. İddiaya göre Avarlar Trakya'ya saldırmıştı ve Maurikios onları kendi ordusuyla birlikte Anchialos yakınlarında karşılamayı planlıyordu. Ne yazık ki geçen yıllarda yaşanan olaylar ve imparatorun karşılaştığı stratejik durum hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Kendisinin "Anchialos teşebbüsü" hakkındaki bütün anlatım doğrudan tehdidin mevcudiyetini değiştirmemiştir. Avarlarsa bir vesile hariç güç gösterisi için gelmemişlerdir.

İmparatorun müşkülatı muhtelifti. Başlarda danışmanları, patrik ve imparatoriçe, Maurikios'u bizzat savaş meydanına inmekten

26 Tıpkı Ditten, "Einwanderung", s. 93; Schreiner, "Gesandschaft", s. 198'dek gibi.
27 Anekdota 18, s. 156.

vazgeçirmeye çalıştı. İstikametteki ilk duraklardan biri olan Hebdomon'da bir güneş tutulması yaşandı. İmparator bunun üzerine döndü ve gizlice Pers elçisini karşıladı. İkinci teşebbüste iddiaya göre İsa'nın gerildiği çarmıhın bir parçası taşınsa da daha az uğursuzluk emaresi yoktu.[28] Devasa bir vahşi domuz imparatora saldırmış ve atı onu savurmakla tehdit etmişti.[29] Bunun üzerine Maurikios gemiyle ileri açıldı ve korkunç bir fırtınaya tutuldu. Karaya inmesinin hemen ardından ona bir kadından daha yeni doğmuş bir canavar, balık kuyruklu ve gözsüz bir çocuk getirildi.[30]

Başkentten pek uzakta bulunmasa da muhit kısa süre önce Avarlar tarafından tarumar edilmişti. Marmara Denizi'ndeki Herakleia/Ereğli'de onlar Glykeria Kilisesi'ni yakmışlardı. Bu meşhur 586 istilasında mı yoksa sonra mı oldu bunu bilmiyoruz.[31]

Uğursuzluk dolu olaylar yolun devamında da yaşandı. İmparatorun atı, taşıdığı altın yükünün altında çöktü. Avar süvarilerinin mezarlarında bulunduğu gibi atın zengin ziyneti bu yüzden hiçbir surette saf bir "barbar" töresine uygun değildi. Theophylaktos'un masallara olan temayülü burada bir savaş tavsiyesini de ihtival etmiştir. Kuşkulu bir şekilde zengin altın süslemelerle ortaya çıkan Gepid haydutlarının foyası ilk defa birçok bölüm geçtikten sonra ortaya çıkmaktadır.[32] Bunun yerine kitharalarıyla kağanı kendi kabilelerinin savaş konusundaki beceriksizliğine inandırmak isteyen okyanustaki silahsız Slavlara yer verilmektedir.[33]

Ordu Xerogypsos bataklığından büyük sıkıntılarla geçtikten sonra Anchialos'a varmıştı (Theophylaktos yanlış bir uzaklık bilgisi ver-

---

28 Çarmıh parçasının kullanması yalnızca Schreiner, s. 322'deki dipnot 802'de ihtimal dışı tutulmaktadır.

29 Th. S. 5, 16, S. 128.

30 Th. S. 6, 1, s. 220; Schreiner, s. 162.

31 Th. S. 2, 10-17, s. 90. Schreiner s. 162. 584 ve 585/586'daki büyük seferlerde Avarlar, Herakleia'ya kadar gelmemiş gibi görünüyor, ancak muhtemelen Slavlar gelmişti. Kronolojinin tersine dönmesi ve Theophylaktos'ta Maurikios seferini takip eden saldırının ve Herakleia önünde meydana gelen savaşın önceye yerleştirilmesi cazip gelmektedir. Bunu SzK, s. 75-77'de yapmaktadır. Fakat böyle bir silsileye tek bir işaret vardır. Ayrıca Priskos komutası altında bir ordunun mevcudiyeti sadece Pers Savaşları'ndan sonra ihtimal dâhilindedir. Daha ziyade gidişatın tersine çevrilmesi -Herakleia'nın Avarlar tarafından şehir tazminat ödedikten sonra sarsılması- Maurikios maceracılarının sonraki yeniden tasarısı gibi görünmektedir.

32 Th. S. 6, 10, s. 240.

33 Th. S. 6, 2, s. 223. Buna ilişkin Herrmann, "Slawen am Ozean", s. 35; Schreiner, s 323'teki dipnot 812 ve bölüm 4. 5.

mektedir).[34] Savaş henüz başlamamıştı, ancak imparator ricat etmişti. Buna yine bir Pers elçilik heyeti sebep olmuştu. İki gün sonra Fran Boso ve Betto da II. Theuderik'in elçileri olarak görünmüştü.

Büyük Avar Savaşları'nın başlangıcı bir satir oyununa benzer. Theophylaktos bunu muhtemelen kendi yaşamında revaçta olan imparator üzerine kıssalardan yaratmıştır. Birbirine karışsa da bunun tarihsel bir nüvesi de muhtemelen vardı. Her hâlükârda onun anlattıkları Konstantinopolis'te Maurikios'un Balkan siyaseti -ve yetenekleri- hakkında ne düşünüldüğünü göstermektedir.

Uzak bir tarihsel zemin Frank elçilerinin gelişiyle belirir.[35] Franklarla diplomatik ilişkiler sıkıydı. Yıllar boyunca Lombardlara karşı onlardan yardım alınmaya çalışılmıştı. Maurikios'un II. Childebert'e gönderdiği beş elçilik heyeti bilinmektedir.[36] Sonuncusu 590 veya 591 yılında Slav elçilerinin Kartaca'da katledilmesi sonrası ortaya çıkan sıkıntılı durumun çözülmesi adına gönderilmişti.[37] Childebert'in 592 ilkbaharında Burgonya'da tahta çıkması bile Konstantinopolis'e elçi göndermek için bir gerekçe addediliyordu; Goubert[38] Boso ve Betto elçiliğini 592 yılına atfemektedir.

Theophylaktos'taki diğer ilgiler daha ziyade 596 yılına tekabül etmektedir. Hem II. Theuderik'in tahta çıkışı ki bu kişi Burgonya'yı zirvedeyken babasından miras almıştı hem de Frankların teklifleri. Onlar İtalya'ya bir müdahale hâlinde ihtiyaten birkaç kez topladıkları gibi Avarlara karşı bir savaş için Romalılardan para talep etmişti. Maurikios Frankların ödeme yapılmadan da savaşabileceklerini ifade etmişti. Frankların önerisi Brunhilde halkının 596 civarında Thüringen'de Avarlarla olan çarpıştıkları savaşla bir bağlamda değerlendirilmelidir.[39]

Guntram altında bir düklerden biri olan Boso 585 yılından evvel taht adayı Gundovald'ın katili ve sonra Batı Gotlara 589 yılında yüz kızartıcı seferi düzenleyen kişi olarak biliyordu.[40] Bittabi tam da bir zamanlar Bizans tarafından desteklenen Merovenjli prensin katilini Bi-

34 Haussig, "Exkurs", s. 411. Xerphypsos (Tzurullon/Çorlu yakınlarında) için Schreiner s. 323'te dipnot 802 ve bölüm 4. 5.

35 Th. S. 6, 3, s. 225, Schreiner, s. 165.

36 PD 3, 17, s. 123; 3, 22, s. 127; 3, 29, s. 133; Tourslu Gregorius 8, 17; 9, 25; 10, 4; Lounghis, "Ambassades", s. 466; Goubert, *Byzance I*, bilhassa 161; Ewig, "Merowinger", s. 44.

37 Lounghis, "Ambassades", s. 467; Goubert, *Byzance I*, s. 82-85.

38 *I*, s. 90; yine de o *I*, s. 86'da Guntram'ın ölümünü 593 yılı olarak vermektedir.

39 PD 4, 11, s. 150. Schlesinger, "Ostbewegungen", s. 35; Fritze, "Bedeutung", s. 336; bkz. Bölüm 5. 6.

40 Fredegar 3, 89, s. 156; Joh. Biclar. a. VII. Mauricii imp., s. 218.

zans sarayına göndermek büyük bir duyarsızlık intibası uyandırmıştı. "Vahşi" Brunhilde'nin yeterince hassas olduğu düşünülmek istenirse başka bir Boso varsayılabilir, çünkü Franklarda Boso ismi hakikaten yaygındı.[41] Bizanslıların yazdığı şekliyle Busa 595 yılı ilkbaharında Maurikios'tan Papa Gregorius için altın istemişti[42] ve o, muhtemelen ertesi yıl bir Frank meslektaşıyla birlikte İstanbul'a geri gelmişti.

Muhtemelen Theophylaktos iki Frans elçilik heyetinin getirdiği malumatları harmanlamıştı; hem Childerbert'in 592'deki hem de Theuderik'in 596'daki elçileri taht değişikliğini bildirmiş ve Avarlara karşı ittifak kurmak talebini iletmişti. 592 yılında Childebert tarafından gönderilen Bavyeralı dük Tassilo, Karintiya Slavlarıyla savaşmıştı.[43] Başka bir elçiliğin daha gönderilmiş olduğunu düşünmek tamamen mümkündür. Bütün Avar Savaşları'nın tarihlendirilmesi için Frank elçilerinin verdiği malumatların İmparator Maurikios'un ordusunun efsaneler karıştırılan yolundan ayrı tutulması lazımdır; bu zamansal karışıklıklar artık çözülemez.

Avarlar Taarruzda

Theophylaktos'taki efsanevi "imparator manevrası" haberini hakiki Avar saldırılarının oldukça soğukkanlı bir tasviri takip etmektedir. Her iki paragrafın nasıl birleştirildiği tam belli değildir ve bu yönde her çaba tartışmalıdır.[44] Fakat yurda dönen imparatorun komutayı Priskos'a devrettiğini düşünmek tamamen mümkündür (ordunun yurda dönmesinden bahsedilmez). Anchialos'tan yeni bir Strategos'un işgal ettiği Haemus geçitlerine olan uzaklık pek büyük değildi. Theophylaktos bu bölümde Maurikios teşebbüsünün daha anlaşılır kıldığı tarihsel arka planı sunmaktadır. Korkunç Avar saldırısı başlarda imparatorun kaçınamayacağı türden bir saldırı olarak görüldü. Kağan önce küçük bir taktik hile yaptı. Slav birliklerine Tuna'yı geçmelerini emretti. Hedefi Roma'nın huzursuz olması ve böylece imparatorun ödediği yıllık vergiyi artırmaktı.[45] Muhtemelen Anchialos'a yürüyüşteki güç gösterisini de bu amaca yönelik olarak yapmıştı.

Slav Guerrillerosları bu yüzden Tuna'yı geçmek üzere donandı. Kağanın 584'ten beri çevrelediği Tuna Limes'indeki Roma pozisyonu bunun üzerine tahkim edilmiş görünmektedir. Sadece Tuna sınır ola-

41 Bkz. Fredegar, 4, 8, s. 166; 4, 54, s. 219.
42 Greg. Reg. 5, 30, s. 310; Lounghis, "Ambassades", s. 103; Hartmann, *Italien 2*, I, 108.
43 PD 4, 7, s. 146; bkz. Bölüm 5. 6.
44 Bkz. Wolfram, *Goten*, s. 72
45 Th. S. 6, 3, s. 226. Bkz. SzK, s. 78.

rak adlandırılması, aynı zamanda 584'te yıkılan Singidunum yeniden iskân edildi. Sace membaındaki şehrin silahlı sakinleriyle ilk hatta karşılaşıldı. Onlar kağanın emrine sadık kalan Slavlardan bir grubu gözlemlediler. Romalılar nehri geçtiler ve Slavların küçük filosunu yaktılar. Böylelikle düşmanı üzerlerine çektiler. Fakat mesele bir kez daha yatıştı; bir haftalık kuşatmadan sonra kağan barbarlarını çekti. Onlar, savunmacılardan bunun için ödeme alacaklarını bilecek kadar zekiydi. Böylelikle Singidinum'da hemen 2000 parça altın, altın işlemeli bir masa ve pahalı bir elbise alınabilmesi, o zamanlar savaşılan birçok şehrin kesinlikle çökmüş sınır kaleleri olmadığını göstermektedir.[46]

Slav amfibi birlikleri Sirmium yakınlarında zaten kağan tarafından bekleniyordu. Burada o, Avar ordusuna Save'yi geçirtmek için botlar inşa ettirmişti. Böylelikle kağan, Roma ordusunun toplanmasına rağmen savaşa bizzat girmeye karar vermişti. Son Avar savaş hazırlıklarının kapsamlı tasviri şaşırtıcıdır. Roma ordusunun savaş günlüğü tutulurken Sirmium'dan marş uzaklığı 5 fersah olarak verilmişti.[47] Nehrin geçilmesiyle ilgili tüm hikâye Menandros'un Sirmium'un fethi için yapılan hazırlıkları anlatımının sanki bir yankısıdır.[48] Kaynaklardan Sirmium'u, bir zamanlar Gepid krallarının ikâmet ettiği gibi kağanın o zamanki başkenti olarak çıkarsamak sorunludur.[49] Sadece Avar ordusunun bu bölgede toplandığı rapor edilmektedir. Yine de 582/583'teki fetihlerinden sonra yanan metropol hâlâ kimi açılardan stratejik öneme sahipti.

---

46 Th. S. 6, 4, s. 226, Schreiner, s. 166. Singidunum'un o zamanlar daha uzun bir süre Avarların elinde bulunduğunu ifade eden bütün spekülasyonlar yanlış anlamalara dayanmaktadır. Böylelikle Kollautz/Miyakawa I, s. 246'da kağanın 584'ten 596'ya kadar Singidunum'u işgal ettiği ve ilk defa o zaman 2.000 solidi elde ettiği yönündeki iddia ve Barişiç, "Singidunum", s. 10'da şehrin 584'ten 592'ye kadar Avarların olduğu (benzer şekilde Haussig, "Exkus", s. 300: 585'ten 595'e kadar) fikri boşa çıkmaktadır. Theophylaktos raporu Singidunum'un 584 fethinden sonra tekrardan Romalılar tarafından işgal edildiğini varsaymaya cevaz vermektedir. Her hâlükârda 592 yılında şehir romalıydı ve 595 yılında muvakkaten Avarların eline düşmüştü. Bunun ve müteakip olayların üzerine bilgi edinmek için bkz. Theophanes 6084, s. 269. SzK, s. 77 (592 veya 595/596); Howorth, "Avars", s. 759 (592); Bury, *Empire 2,* s. 126 (591); Avenarius, *Awaren,* s. 103 (596); Hauptmann, "Avares", s. 160 (592); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 108 (593); Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 162 (592); Popoviç, "Témoins", s. 476 (592 veya 593, seferin son senesine atfetmektedir. Çünkü 593/594 tarihli madeni buluntularından sonra Balkanlar'da para akışı neredeyse muvakkaten kesilmiştir).

47 Bir fersah takriben 4 mil, 5 fersah 27,5 km.

48 EL 471-74; 25, 1, s. 216 veya fr. 63, bkz. Bölüm 3. 4.

49 Mirkoviç, "Sirmium", s. 58; Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 481; Hauptmann, "Avares", s. 160.

Çarpıcı olan kağanın ordusundaki iyi teşkilatlanmadır. Bir süvari ordusunun bir nehri geçmesinin ne türlü müşkülata sahip olduğu Menandros raporundan açıkça anlaşılmaktadır. Şimdi ise "Taxsiarklar" [bir birliğin veya süvari taburunun komutanı] tarafından gözetlenen Slav mütehassıslar mevcuttu. Singidunum önlerinde olduğu gibi tek başına taarruzdan iyi düzenlenmiş bir ilerleyiş hesabına vazgeçilmişti.

Kağan, Save'yi geçtiğinde imparator da Priskos'u Avrupa ordularının kumandanı tayin etti. Anadolu'da birkaç yıl önce ücret kesintilerini hayata geçirmek üzere görevlendirilen ve orduları kovalayan Priskos, Theophylaktos'un oldukça müspet bir tasvirini aktardığı şekilde en hızlı değişen başkomutanlardan biriydi. Buna rağmen bu olayda iyi hazırlanmış Avar saldırısı önünde bir varlık gösteremedi.

Kağan küçük bir süvari ordusunu Romalıların huzursuzluğunu kamçılamak üzere gönderdi. İddiaya göre Avar öncü birliği beş gün içinde 300 km ötede bugünkü Tuna yolundaki Bulgar kesiminde bulunan Bononia/Vidin'e ulaşmıştı.[50] Acele etmek icap ediyordu. Priskos da Salvian liderliğinde bulunan 1.000 kişilik süvari birliğini Balkan geçitlerini korumak üzere organize etti.

Haddizatında Salvian, Anchialos-Marcianopolis[51] yolunda bulunan Prokliana Geçidi'ne Avar öncüleri beş gün önce varmayı ve onları bir günlük savaşta savurmayı başarmıştı. Kağan bunun üzerine ana ordunun geçişini serbest kılması için 8.000 eri ileri gönderdi. İstisnai bir durum olarak bu birliğin liderinin adının Samur olduğunu öğreniyoruz.[52] Bu üstün gücün karşısında da Romalılar tutunabildi. Dağlık arazi Avarların alışık olduğu savaş biçimi için uygun değildi. En nihayetinde kağan elindeki bütün güçle buraya yaklaştığında müdafiler kendilerini bu gelenlerden korumak için gecenin örtüsünden istifade etti.

İlk defa dördüncü günde Avar ordusunda geçitlerin artık serbest olduğu fark edildi. Ertesi günün alaca karanlığında tehlikeli dar geçit geçildi. Oradan üç gün içinde birkaç yıl önce savaşın teğet geçtiği Sabulente Canalis[53] Vadisi'ne ulaşıldı ve hemen akabinde Avarlar günümüzde turist cenneti olan Neşebar yakınlarındaki Anchialos/Anhialo önlerinde durdu. Birkaç Romalı zanaatkâr yakalansa da bunlar kötü muameleye rağmen ketumiyetlerini korudu.

---

50 Müteakip olaylar için Th. S. 6, 4, s. 226; Theophanes 6084, s. 269'da savaşın başlamasının suçunu genel olarak İmparatora isnat etmektedir.

51 Beşevliev, "Kastellnamen", s. 142; Schreiner s. 327'de dipnot 829.

52 İsim için bkz. Bölüm 6. 5.

53 Bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 28 ve bölüm 3. 7.

İddiaya göre beş günde Avarlar (Lüleburgaz'daki) Drizipera/Karıştıran'a kadar 200 km mesafe katettiler ve böylelikle başkentin 150 km yakınına vardılar.[54] Avarlar muhtemelen (Anchialos'ta değil) buradaki Şehit İskender Kilisesi'ni yaktılar. Görünüşe göre saldırganlar gittikleri yolda kısa süre önce karşı istikamette ilerleyen imparatordan daha az engelle karşılaştılar.

Avarlar, Driziperas'ı kuşattılar ancak beklemedikleri bir mukavemetle karşılaştılar. Bir hafta sonra sabrı tükenen kağan kuşatma makineler inşa ettirdi. Fakat "kim kendisine yardım etmeyi bilirse, Tanrı da ona yardım eder"; savunmacılar kapıları açtılar ve düşmanın üzerine atılarak tehdit oluşturdular. Kağan gündüz gözü devasa bir ordunun kendi üzerine geldiğini görünce kaçtı.[55] Bittabi bu "kaçış" doğru istikamette, yani ileri doğru gerçekleşti. Akabinde Avarlar Marmara Denizi'ndeki eski Perinth'de bulunan, sakinleri -Theophylaktos'a inanacak olursak- Avarların son tarumarından ötürü imparator tarafından alicenap bir şekilde tazmin edilen Herakleia/Ereğli önlerine geldi.[56]

Burada da Roma ordusu tekrar saldırdı. Kağanın sahte ordusu savurulduktan sonra Priskos Avarların ani saldırısının nihai olarak püskürtüldüğüne kani olmuştu. Fakat Romalıların hayretine mucip bir şey oldu. Fırsattan istifade Avarlar gece saldırmıştı ki savaş el kitapları bunu bir misal olarak vermektedir.[57] "Diğerleri açık bir muharebeden birkaç gün evvel kendi kamplarının yakınında başka bir kamp kurdular ve düşmanı korkutmak ve böylelikle kendi kamp arazisini terk etmemek için onları aldattılar. Onları böylelikle zayıflatıp geceleyin taarruz altına aldılar. Avar kağanının bu hareketi Herakleia'daki süvariler piyadelerle sağlam bir şekilde kamp kurmadığı için değil, dışarıda ihtiyatsızca oyalandıkları için işe yaradı." Romalılar bu yüzden açık bir meydan savaşı yaşanmadan vuruldular ve süvarileri perişan hâlde ülke içlerindeki Tzurullon/Çorlu'ya ricat ettiler. Orada Avar ordusu tarafından kuşatıldılar. Priskos, büyük umutlarla başlayan savaşta Romalılar açısından hayli utanç verici bir durumun içine düşmüştü.

İmparator, komutanı maharetli bir harp hilesi içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtardı. Uydurma bir mektupla Priskos'a bir elçi

54 "Das Itinerarium Burdigalense", s. 12 Drizipera-Konstantinopol uzaklığını 104 mil olarak vermektedir.

55 Th. S. 6, 5, s. 228, Schreiner, s. 167.

56 Bkz. Bölüm 5. 1.

57 *Strategikon* 9, 2, s. 307; Dennis, s. 16 tarihlendirme için. *SzK* hadisenin 589-591 erken seferinde yaşandığı kanaatindedir ki Schreiner s. 329'daki dipnot 342'de aynı kanaattedir. Fakat o zamanlar kullanılabilecek hiçbir Roma ordusu yoktu.

gönderdi ve elçiye düşman tarafından Çorlu'ya giderken yakalanma emri verdi. Mektupta o kendi komutanına bir filoyu Pannonya'ya oradaki Avar ailelerini esir etmek için gönderme planı haber veriliyordu. Theophylaktos'ta[58] bu sözde mektup "adi" ve "lanetli" Avarlara küfredilmeden yeniden verilmiştir.

Hile işe yaradı. Kağan iddiaya göre az bir miktarda altına karşı kendi hükümdarlığına ricat etti. Tarihçiler büyük Avar saldırısının bu insaflı neticesine gayrimemnun bakmaktadır. Çünkü hilekâr imparator barbar ordusunu başarılı bir şekilde aldatsa da bu, takip eden yılın başlangıcında ilişkilerin apaçık sözleşmeyle düzenlenmiş bir barışa nasıl ulaştığını izah etmemektedir.[59] Muhtemelen Priskos yalnızca küçük bir ödenekle kalmamış, aynı zamanda Theophylaktos'un müteakip pasajlarında görüldüğü gibi düzenli bir barış anlaşmasını meydana getirmişti.[60] Sonraki iki yılda devamlı bir "soğuk savaşa" rağmen her iki güç arasında hiçbir savaş vuku bulmadı. Romalıların Aşağı Tuna'daki Slavlara karşı elleri serbest kaldı.

593: Tuna'nın Kuzeyindeki Slavlara Karşı Savaş

Avar Savaşları'ndan bir süre vareste kalarak rahat nefes alan Maurikios, daha az görkemli, ancak aynı düzeyde nahoş olan hasmını karşılamak için bu fırsatı kullanmak istedi. Amaç Tuna'nın ötesindeki Slavlardı. Kendisinin Priskos'a olan talimatları stratejik bir güveni içeriyordu ki bu kendi yıkılışına kadar sürmüştür. Şimdi Trakya savunulabiliyordu. Tuna sınırları da bütün vasıtalarla savunulmalıydı, ancak Tuna'yı tutmak için, sınırın ötesindeki düşmanları huzursuz etmek şarttı.

Yine de mefhumun mantığı vardı. Geçmiş yıllardaki savaşlar Justinianus'un pür savunma stratejisinin -Limesin sağlam hisarlarla Barbar saldırılarına karşı güçlendirilmesi- sürdürülemediğini göstermişti. Hâlihazırda Sirmium'un düşüşünden sonra bir dizi önemli kaleyi fethetmiş Avarlar kuşatma tekniklerinde ilerleme kaydetmişlerdi. Ayrıca sağlam Limes hisarları onları başkentin yakınlarına doğru ilerlemekten alıkoymamıştı. Neticede 592'deki Singidunum saldırısında görüldüğü gibi Slavlar da büyük şehirler önünde korku taşımıyordu. İmparatorun stratejik düşünceleri buna sadece bir cevaptı: Slav tehdidini kökünden ortadan kaldırmak. Bunun için baskı kurulmuş ve

58 Th. S. 6, 5, s. 229.
59 Th. S. 6, 6, s. 231.
60 Th. S. 6, 6, s. 231, Schreiner, s. 169.

güvenilir olmasa da ittifak sağlanmıştı. 4. yüzyıldan beri Romalı birlikler hiç böyle büyük bir mikyasta Tuna'nın ötesine harekât düzenlememişti. Kuzey Tuna Gotları bile o zaman yakalanamamış, vurulamamış ve ortadan kaldırılamamıştı.[61] Bu sefer Limes-Glacis "temizliği" için başlangıçtaki konum çok daha talihsizliklerle doluydu. Onların saldırılarının ne olduğunu gösteren bir şey vardı; henüz imparatorluk topraklarına nüfuz etmiş Slavlar bile tehlike addedilmiyordu. Onların düşman kabul ettikleri, sınırın ötesinde bulunan, 585 yılında Edirne yakınlarına büyük Slav istilasını yöneten Ardagast idaresindekilerdi.[62] O şimdi, dokuz yıl sonra hedef tahtasındaki ilk isim olmuştu.

593 ilkbaharında[63] Priskos, piyadelerin komutanıyla birlikte Germen Gentzon/Gento'yu, Herakleia'da ve Drizipera'daki kendi kuvvetlerini topladı. Oradan yirmi günlük yürüyüş sonucunda Tuna'daki Durostorum/Silistra'ya vardı.[64] Avarlar arasında Roma birliklerinin hareketi dikkatle izlendi. Daha Durostorum'dayken Roma'nın amacının ne olduğunu soran bir Avar elçilik heyeti belirdi.

Heyetin liderin Koch[65] isminde biriydi. Bunun konuşması dair Theophylaktos'ta, kendi emsali Menandros'tan ayrıntılı atıflar buluruz.[66] O, Romalıların ihlal ettiği barış ve anlaşmanın sağlanması yönünde sağduyulu bir çağrı yapmıştı; tam da barışın mümessillerinden olan Priskos, Tuna'da oldukça iyi donanmış bir şekilde duruyordu. Elçi, Romalı generale: "Sizler barbarlara felaket getirdiniz. Eğer sizin katmerli yalancı olduğunuzu bilmeseydik, anlaşmanın ihlalini görmezden gelirdik" dedi. Şöyle hızlı bir bakış attığımızda basmakalıp vefasız barbar tasvirinin tersine "asil vahşileri" görebiliriz. Askerler şaşırmıştı, ancak Priskos soğukkanlılığını kaybetmedi. Kağanın elçilerine Getlere (Slavlara) karşı savaşmak suretiyle Avarlarla ittifakın ve anlaşmanın sona ermediğini (ταῖς Αβαρικαῖς συνθήκαις τε καὶ οπουδαῖς) izah etti.[67] Roma devletlerarası hukukundaki bu dersi evvela hatip barbarlar almalıydı.

---

61 Bkz. Wolfram, *Goten*, s. 72.

62 Th. S. 1, 7, s. 52. bkz. Bölüm 4. 7.

63 Schreiner s. 329'daki dipnot 841 (593); Haussig, "Exkur", s. 296 (594); SzK, s. 78 (594, muhtemelen ayrıca 596); Howorth, "Avares", s. 760 (5939; Ensslin, "Slaveneinfalle", s. 702 (592); Kollautz/Miyakawa I, s. 250 (593); Labuda, "Chronologie", s. 170; Nystazapoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 163 (593); Avenarius, "Awaren" (597).

64 Müteakip olaylar için Th. Ş. 6, 6, s. 230; Schreiner, s. 169; Theophanes 6085, s. 270.

65 İsim için bkz. Bölüm 6. 5.

66 Th. S. 6, 6, s. 231, Schreiner, s. 270.

67 Th. S. 6, 7, s. 232, Schreiner, s. 170.

Priskos bir filo inşa ettirdi ve Tuna'yı geçti. Roma istihbarat servisi iyi işliyordu. Savaşçılarının bir kısmı yağma seferine çıkmış olan Ardagast'ı gece gafil avlamayı başardılar. Uykudan korkuyla uyanan Slav prensi kendisini atına atmış ve dörtnala sürmüştü. Peşindekilerden biri kısa süre sonra ona ulaşmış, bunun üzerine o ise direnmiş ve atından atlayarak tabana kuvvet kaçmış. Engebeli arazide eğer bir ağaç gövdesine toslamasaydı Romalılardan neredeyse kurtulacaktı. Maceralı takip olağan dışı bir şekilde sonuçlandı. Neredeyse kaybetmiş olan Ardagast son bir hamleyle kendini civardaki bir nehrin suları altına atıp ortadan kaybolmayı başarmıştı. Halkının çoğu ise aynı şekilde şanslı değildi. Onlar imparator ordusu tarafından bu sırada katlediliyordu.[68]

Daha sonra Romalılar, Slavların kovulduğu bölgeleri tarumar, tarlaları hercümerç etti ve hayatta kalan herkesi köleleştirerek Bizans'a götürdü. 20. yüzyıldaki gerilla savaşlarında bu süreç "temizlik hareketi" olarak görülmektedir. Üzerinde münakaşaların yaşandığı önemli bir yağma yapıldı. İmparatorluk sınırındaki Slavlar da kesinlikle fakir çiftçiler değildi. Birçok seferlerden elde edilen yağma malları, ganimete alışmış Romalı askerlerinin vazgeçmek istemeyeceği bir şeydi. O zamana kadar pek başarılı olmayan Priskos, bu yağmadan ele geçirilenlerin büyük bir kısmını imparatora hediye etmek istedi. Orduda bunun üzerine huzursuzluk ve kargaşa patlak verince Priskos şafak sökmeden subaylarını topladı, kendisine destek sağladı ve askerlerini Latin dilinde bir "Themistokles nutku" attı. Theophylaktos bunu kelimelerin gücüne örnek olarak gösterir. Kumandanın mala-mülke tamahtan değil, şan ve şeref uğruna savaşmak yönündeki çağrısı bir an olsun birlikleri teskin etmişti. Uzun vadede kendisinin bu yaklaşımı zahmetli Slav savaşları için gereken coşkunun azalmasına neden olmuştu.

Slav ganimetlerinin başkente intikali daha kolay bir mesele değildi. Priskos bunun için Tantimer'le birlikte 300 eri teşkilatladı. Altıncı günde bu birlik Slavların saldırısına maruz kaldı. Tatimer bu savaş esnasında yaralansa da saldırganları defetmeyi ve hazineyi sağlam şekilde Konstantinopolis'e götürmeyi başardı. Vaka göstermektedir ki bu devirde imparatorluk sınırlarının içinde Slav savaşçılarına tesadüf etmek mümkündü, fakat bu saldırı mucibince onların burada zaten oturduklarına dair çıkarım yapmak şart değildir. İmparator için bu tam da elle tutulur bu muvaffakiyetti. Halk, Tatimer'e tazim etti, İmparator Aya Sofya'da şükür duası ettirdi.

68 Th. S. 6, 7, s. 232, Schreiner, s. 170; Theophanes 6085, s. 270.

Bu arada Tuna'nın kuzeyinde Slav savaşçılarının mevcudiyeti sürdü. Artık esas sorun umumiyetle düşmanı arayıp bulmaktı. Taxiark Alexander, Priskos'un görevlendirmesiyle Helibakios/Ialomita[69] Nehri'ni geçti ve Slav bakiyelerinin yakınlarında konuşlandı. Darbe alan Slavlar bataklıklara ve sık çalılıklara ricat ettiler ve orada şaşkın Romalıları kapana kıstırmayı kıl payı kaçırdılar. Romalıların ormanı yakma ve böylece Slavları gizleyen örtüyü yok etme girişimi arazinin neminden ötürü mümkün olmadı. Yakalanan az sayıdaki esir işkence altında bile Slavların gizlendikleri yeri ifşa etmediler.[70]

"Cengel Savaşı'nda" yardımsız imparatorluk birlikleri nihayet selamete erdi. Bir siyasi kaçak, Taxiark Alexander'in emrine amade oldu. Bu kişi bir zamanlar Hristiyan olmuş, ancak Slavlar arasında yaşayan bir Gepid'di. Ondan öğrendiklerimiz, kaynaklarda bulunmayan, birçok etnogenez ve içtimaiyat sürecini tahmin etmemize izin vermektedir. O, Slavca konuşuyor ve Avar dilinde şarkı söyleyebiliyordu. Kendi çevresini olağanüstü düzeyde iyi tanıyordu ve Slavların itimadına o derece nail olmuştu ki Kral Musukios onun tek bir sözü üzerine 150 teknelik bir birlik tanzim etmişti. Romalılar bir zamanlar Roma vilayeti olan Tuna'nın kuzeyindeki yerlerde onun gibi muhbirler veya Hristiyanlarla sık sık karşılaşıyordu.

Bir savaşın kaderini tayin edebilecek kalibrede "büyük hainler" nadiren görülüyordu. Halibakios yeşilliklerinde birbiriyle kavgaya tutuşan Slav bakiyeleri, "sözde" Slav krallarından biri olan Musukios'un 30 fersah (takriben 165 km) uzaklıkta olduğu bilgisini alınca onun huzuruna geldi. Onlar Ardagast'ın kovalanması ve Romalıların hareketini bildirmiş olmalıdır. Gepid menşeili kişi, kralın emrine amade olduğunu bildirdi, kral ise ona bunun için yüksek bir ödül sözü verdi.

Priskos Slav esirlerinin katledilmesini emrettiği esnada Gepid sığınmacı, Musukios'un yanına aceleyle gitti ve ondan Ardagast'ın kaçak tebaasını Paspirion Nehri'nde yakalamak için kürekçiler ve tekneler istedi.[71] Geceleyin o, Alexander ile birlikte iki yüz adanmış kişiyi getirtti. Henüz şarap uykusuna yatmamış olan Slavlar bu Gepid şahıs tarafından ninni söyleyerek uyutuldu. Şarkı aynı zamanda

69 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 113; Schreiner, s. 331'deki dipnot 858.

70 Th. S. 6, 8, s. 235, Schreiner, s. 173.

71 Muhtemelen Buzau, Howorth, "Avars", s. 763; Schreiner, s. 332'deki dipnot 864, mantıklı bir gerekçesi olmadan Theophylaktos'un bilgilerine şüpheyle bakmaktadır. Ialomita ve Buzau arasında 165 km'lik mesafe tamamen gerçekçidir. Erdel'de Slav buluntularındaki yoksunluğa dair sav burası için uygun değildir ve yöntemsel olarak yanlıştır.

Romalılar için bir işaretti. Alexander mürettebatın üzerine atıldı. Onları uykuda gafil avladılar.

El koyulan tekneleri Priskos aynı gece 3.000 erle tanzim ederek nehre sürdü. Bedbaht Musukios kendi biraderinin mezarı başında içkiden mest olmuş hâlde uyurken canlı yakalandı ve tebaası kırıma uğradı. Romalılar tekmil geceyi Theophylaktos'un çevirmesi müşkül, kısa ve tesirli ifadesiyle "kan içinde" geçirdi. Sabahleyin kanlı teşebbüsten sonra Priskos ordunun geri kalanını Paspirion'a gönderdi. Başarılı yıldırım savaşı birlikleri endişeden vareste bırakmıştı. Şimdi ise kutlamalardan sonra gafil avlanma sırası onlardaydı. Sadece piyade birliklerinin komutanı ihtiyatlı Gentzon intikama susamış Slavların imparator birlikleri arasında önceki gün yaşanan türden bir katliam yapmasını engelledi. Priskos nöbet hizmetinden subayları mesul tuttu ve bir dizi askeri kırbaçlattı.[72]

Ordu artık daha fazlasını umuyordu. Slavları kuzeyde kesin olarak karşılayabilmek için o zamana kadar elde edilen başarıların artırılması umudunu taşıyan Maurikios "temizleme hareketinin" teşmil edilmesini diledi. Tatimer'i Priskos'a geri gönderdi ve "düşman topraklarında" kışlamalarını emretti.[73] Bunun arkasında *Strategikon*'da[74] vurgulandığı gibi Slavlarla savaşmayı öğütleyen strateji yatıyordu. Kışın, nehirler, bataklıklar ve ağaçlar donduğunda savaş el kitabı Slavlarla daha rahat savaşılabileceğini salık veriyordu. Fakat "*tabula rasa*" [boş levha, boş hafıza] teorisi pratiğe intibak ettirilemedi, askerlerin kanaati farklıydı. Onlar bu korkunç kıştan ve mütemadi düşman saldırılarından korkuyordu ve ayaklanmayı sadece Priskos'un ikna kabiliyeti engelleyebiliyordu. Hemen sonra o, imparatorun emrine karşı gelerek orduyu Tuna'nın gerisine çekti.[75]

594: Anlaşmanın Feshi ve Neticeleri

Kağan elçisi Koch'un sert protestosundan Slav ülkesindeki Roma macerasına tahammül ediyordu. Muhtemelen o, muzaffer Roma ordusunun oradaki bataklıklarda battığını görmeyi ummuştu. Şimdi, 593/594 kışında, artık kendisini bu olaylardan uzak tutamazdı. Priskos Tuna'nın gerisine çekilirken bir Avar elçisi ona planlarının neler olduğunu sordu. Komutanın süslü kelimeleri kağanı tatmin etmemiş görü-

72 Th. S. 6, 9, s. 238; Schreiner, s. 174; Theophanes 6085, s. 271

73 Th. S. 6, 10, s. 239, Theophane 6086, s. 272; Dölger, "Regesten", s. 112, s. 14'te bu olayı 592/593'le tarihlendirir.

74 11, 4, s. 376

75 Th. S. 6, 10, s. 239 ve 6, 11, s. 242.

nüyor. Hemen akabinde Priskos, kağanın yeni bir istila tasarladığı haberini aldı. Hatta o Slav bakiyelerine Tuna'yı geçme emrini vermişti.[76]

Kağanın vaziyeti kesinlikle basit değildi. İstisnai bir biçimde Theophylaktos bize barbar hükümdarının müşkül durumuna bakış atma imkânı vermektedir. Bir yandan Slavlar Priskos'un gaddarlığına ve muvaffakiyetine kızgındı. Onlara kağanın -imparatorluk topraklarına saldırı- emriyse kendiliğinden bile gelişebilirdi. Fakat kağan, Slav kabile liderlerinin Tuna'da kendi inisiyatif hakkını reddetmesine müsamaha gösteremezdi. Ayrıca o "Roma birliklerinin başarısına karşı kıskanç"tı.[77]

Diğer yandan kağanın sarayında bir barış grubu vardı ki buna dair Theophylaktos'ta değerli bir ipucu mevcuttur: "Targitios ve barbar Logades, kağanın huzuruna bir münakaşa konusunu getirdiler; onun haksız yere Romalılara kızdığını söylediler."[78] Barış güvercinleri nihayet kağana Priskos'un bir elçisini kabul ettirmeyi başardılar.

Hatip bir hekim olan Theodor'un[79] kağan huzurunda belirmesini Theophylaktos kelimelerin gücü için umumi bir ders olarak aktarmaktadır. Firavun Sesostris'in bisiklet kıssası ve bisikletin dönüşünün kaderin gidişatı olduğunu anlayan esir düşmüş kral, "kibirli" kağanın yüreğine dokunmuştu. Firavunun, "kenarlarında mücevherler bulunan" ve "altın ziynetlerle bezenmiş seyahat aracını" vurgulayan ifadeler Avar prensinin iştahını kabartmış görünmektedir.

Daha ilginç olanı bu bağlamda kağanın tavrıdır. O, "kendisinin bütün halkların efendisi olduğunu ve güneş dünyayı aydınlattığı sürece kimsenin kendisine karşı gelemeyeceğini" söyleyerek böbürlenmiş ve kendisinin haşmetli talihiyle övünmüştü.[80] Son zamanlarda yaşananlar kendisinin tartışılmaz konumuna gölge düşürmüştü. Slav prenslerini "arka bahçede" oturup desteklemek onun hoşnut olacağı bir şey değildi. Diğer yandan imparatorluk topraklarına açılacak savaşlara koyduğu tekeli de sürdüremiyordu. Çorlu önündeki hareket kendi prestijini zayıflatan bir başka unsur olmalıydı. Bu yüzden o, açıkça kendi karizmasını vurguluyor, bütün barbar halkları üzerindeki hâkimiyet iddiası üzerinde ısrar ediyor ve -bir zamanlar ilk Avar elçisinin 559 yılında yaptığı gibi- yenilmezliğinin altını çiziyordu.

76 Th. S. 6, 11, s. 242.

77 Th. S. 6, 11, s. 242, Schreiner, s. 177.

78 Th. S. 6, 11, s. 242, Schreiner, s. 177, Targitios için bkz. Bölüm 6. 5.

79 Bkz. R. C. Blockley, "Doctors as Diplomats in the Sixth Century A. D.", Florilegium 2, (1980), s. 89-100.

80 Th. S. 6, 11, s. 243, Schreiner, s. 177

Az veya çok klasik eğitimle yetişmiş Greklere hayasızlık ve sırf küstahlık olarak görülen şey Avar hâkimiyet ideolojisinin ifadesiydi. Kağanın iktidarda kalmak için denge kurmak zarureti mucibince bu iddia imparator elçilerinin önünde kuvvetlendirilmişti. Konuşmacılar bu yüksekten atılmış sözleri kendi halkının önünde sarf ediyordu. Hem etkilemek için hem de müzakerelerde elle tutulur netice almak için bu elzemdi. Kağan bundan dolayı ganimetin bir kısmını talep etti, çünkü dedi: "Priskos benim bölgeme girdi, benim tebaama karşı suç işledi. Bu talihli kazancı müşterek paylaşmalıyız!"[81]

Bizanslılara kağanın umulmadık itidale sahip olarak görülmesi, Avar hükümdarının küçük bir diplomatik başarısıydı. Çünkü ganimetin bir kısmının teslimiyle Romalılar aynı zamanda Tuna'nın kuzeyindeki Slav bölgesinin Avar tesir dairesine girdiğini kabul etmiş oluyordu. Böylelikle Priskos Romalıların Slav ülkesine seferinin Avar menfaatlerine dokunmayacağı şeklinde Koch'a verdiği cevabı fiili olarak geri almak mecburiyetinde kalmıştı. Elde edilen ganimetlerin bir kısmının kağana intikali Priskos'un bu kabulünü tekmil etti. O, hükümdarı olduğunu iddia ettiği topluluk üzerine yapılan başarılı saldırının sessiz ortağı olmuştu.

Bugünkü Eflak bölgesindeki ihtilaflı vaziyet tarihçilerin de fikirlerinin muhtelif olmasına sebebiyet vermiştir. Aşağı Tuna'daki Slavlar Avar hâkimiyetine tabi miydi değil miydi? "Eğer bu Slavlar Bayan'ın tebaası veya müttefikiydi ise, o onlara destek vermek zorundaydı" demektedir Lemerle.[82] Hauptmann'a göre[83] "Eflak" Slavları 579 yılından beri Avar hâkimiyet altındaydı ve ilk defa Drizipera Anlaşması'yla (598) Romalılara "teslim edilmişlerdi" Başka araştırmacılar Slavların hakikaten bağımsız olduklarını vurgulamaktadırlar.[84] Avenarius, Koch ve Theodor elçiliklerinin farklı neticelerini ayrıntılı olarak incelemiş ve kağanın barış teklifinin "mantıksal ve psikolojik bakımdan ihtimal dışı" olduğunu vurgulamıştır. O, kağanın hakiki ve potansiyel iktidarı ayırdığı sonucuna varmıştır.

Elbette kağanın iktidar iddiasıyla gerçek iktidarı arasında fark vardı.[85] Hakikatte onun tabiiyetindeki topluluklar mütemadiyen değişmekteydi. Avar Hükümdarlığı'nın iktidar alanını uzun zaman için-

81 Th. S. 6, 11, s. 244, Schreiner, s. 178.

82 "Invasions", s. 291.

83 "Avares", s. 158.

84 Aşağı Tuna'daki Slavların bağımsızlığı için Ferluga, "Slavi", s. 312; Ditten, "Bedeutung", s. 90; bkz. Bölüm 4. 7.

85 Bkz. Bölüm 2. 5.

de tahdit etmeye yönelik her girişim başarısızlığa uğruyordu. Hatta kağanın hükümdarlığının haritaya sığmadığı zamanlar bile olmuştu. Avar siyaset alanı ve hareket serbestisi değişikti. Yalnızca Bizanslılarla anlaşma yapıldığı vakit kesin sınırlar belli oluyordu. Sınırın diğer tarafında da emniyet kuşağı oluşturuluyordu ki bir Roma ordusunun buraya geçmesi savaş suçu kabul ediliyordu. Aksi takdirde Koch Priskos'u daha Durostorum'dayken barışı ihlal etmekle suçlamazdı. Bu Roma bölgelerinin ötesinde Roma hâkimiyetinin değişik seviyelerde görüldüğü bölgeler vardı ki en son hâkimiyetin yalnızca mitolojik mahiyette kaldığı yerlere varılıyordu. Avar siyasetinin her adımı bu hâkimiyet inşasını akamete uğratacak veya tehdit edecek her şeye cevaptı. Bize ihtilaflı görünen şey, büyük bir gücün devlet aygıtı olmadan daimî denge çabasından kaynaklanmaktadır. Kağanın siyasi faaliyetleri hem yarar hem de sembol odaklıydı.

593/594 anlaşması buna güzel bir örnektir. Burada her iki taraf içinde savaş tehdidini ortadan kaldıran makul bir çözüme ulaşılmıştır. Priskos, kağana kendi savaş ganimetlerinin bir kısmını vermişti ki bu ne bir savaş tazminatıydı ne de bir bakıma yeterli mikyastaydı. Priskos, evvelki yıl imparatora yaptığı gibi Avar hükümdarının ayaklarına kendi zaferinin ganimetinden bir kısmı serdi. Kağan, Theodor'a verdiği cevapta kendi topraklarını yağmalamasına izin verdiği "arkadaşı" Priskos'tan ganimetin bir kısmını hediye etmesini vurgulamıştı. Kağan, kendi tebaasının korunmasından kendini mesul hisseden türden bir devlet lideri kesinlikle değildi. O, bir barbar ordusunun komutanıydı. Bu yüzden kendi ordusuna mensup olmayan her insan onun için potansiyel ganimetti. Aşağı Tuna'daki Slavların Bizans İmparatorluğu ve Avar Hükümdarlığı arasındaki suç ittifakına kurban gitmesi birden çok kez yaşanmıştı. Avarların 578'deki[86] Slav savaşından 598[87] anlaşmasına kadar "anarşik" Slavlara karşı müşterek menfaat hattı oluşturulmuştur.

Ganimetin bir kısmını düşmanla paylaşmayı gerektiren ihtiyat, Roma ordusunda yeni huzursuzluklara neden oldu. Askerleri teskin etmek için Priskos'un yüksek ikna kabiliyetine ihtiyaç vardı. Kağanın tüm esirleri teslim etmesi ve ganimetin geri kalanını bırakması hususunda ittifak söz konusuydu. İddiaya göre barbarların serbest bırakması gereken kişi sayısı 5.000'di. Sonra ordu Dirizipera'ya dönüş yoluna koyuldu.[88]

86 Menandros EL, s. 452; 21, s. 192 veya fr. 48.

87 Th. S. 7, 15, s. 273

88 Theophylaktos'un formüle ettiği şekilde kağanın Romalılarla anlaşma mucibince "geçişi koruma altına alması" (Schreiner s. 334 dipnot 897'deki gibi) Avar kont-

Priskos bu tehlikeli durumun üstesinden gelirken kendisinin başkomutan olarak günleri sayılıydı. İmparatorun onun yerine öz kardeşi Petros'u getirmesi keyfi bir siyasetin ürünüydü. Maurikios bilhassa savaş esirlerinin teslimine sinirlenmişti. Ona göre bu aptallıktı. Kendisinin Avrupa savaşındaki hedefi bu tip bir fayda odaklı çözümle ifa edilemezdi.

594 yılındaki savaş göstermiştir ki imparatorun büyük umutları boşa çıkmıştı. Ne Priskos'un Slav ülkesine akını ne de kağanla yapılan tehlikeli anlaşma Slavları saldırılarından alıkoyamamıştı. İmparatorun kardeşi harekâtına öz topraklarında başladı. Karadeniz'deki Odessus/Varna'da karargâhını kurdu.[89] Onun Tuna'da yönettiği çete savaşı Avarların dikkatli gözleri önünde gerçekleşti. Kağan, Tuna savaşlarına tabiri caizse fesihe kadar tahammül gösterdi ve askerleri hâlet-i ruhiyesi o kadar kötüleşti ki dışarıdan bakınca orduda üstü kapalı bir ayaklanmanın olduğu intiba uyanıyordu.

İmparator ve kardeşi ordudaki havanın iyileşmesine az katkıda bulundu. Petros, imparator buyruğuyla kumandan olarak paranın gelecekte sadece üçte birinin ödemeye, geri kalanının silah ve kıyafete ödeneceği yürütümünü vermişti.[90] Bunu hemen kargaşa ve imparatora yönelik bayağı küfürler takip etti. Sadece malul durumdaki askerlerin bakımının ve maktul düşmüşlerin çocuklarının personel çizelgesine kaydının kabulü ortamı yatıştırabildi.

İlerleyişin daha ilk aşamalarında Slavlara rastlanıldı ve sık sık olduğu gibi yağmacılar açgözlü olduklarından ganimetle yüklüydü. Zaldapa, Skopis ve Akys'a çullanmışlardı. Scupi/Skopje[91] etrafına de-

---

rolü altındaki Doğu Trakya'yla izah edilmemelidir. Kağan saldırmakta tereddüt etmiş ve Romalıları Tuna'dan çekilirken rahat bırakmıştı.

89 Th. S. 7, 1, s. 245, Schreiner, s. 179; Theophanes, s. 6088, s. 274. *SzK*, s. 79; Howorth, "Avars", s. 765.

90 Dölger, "Rgesten", s. 113-115, s. 14 (aşağıda 592/593). Askerlerin genel olarak ödemeleri için Jones, *Empire I*, s. 314: "O zamana kadar askerler nakit alacaklarını silah ve üniformaları için almışlardı ve şüphesiz her zaman da bu amaç için harcamamışlardı" Öte yandan Schreiner, s. 335'teki dipnot 902'de, Gross, "Mikitargeschcihte", s. 243'le birlikte bu "şablonun" imparator tarafından kesinlikle değiştirilmediği ve isyan sebebi olarak sayılamayacağı kanaatindedir. Bittabi Annona büyük ölçüde tabiatta bulunuyordu. Fakat en azından altın ve doğal ödemeler arasındaki ilişkileri bunun kötüleştirdiği kabul edilebilir.

91 *SzK*, s. 79 ve Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", Haritalar. Zaldapa Prokopius, De aedif. 4, 11, s. 244'te Mezya'nın içinde verilmektedir. Petros'un kısa bir süre sonra Tuna'da yürüdüğü yol üzerine konuşlanmaktaydı. Bkz. Velkob, "Cities", s. 109; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 28. Akys pek kale olamaz, Prokopius, De aedif. 4, 6, s. 212'de Tuna'da İlirya kısmında Demir Kapı yakınlarındaki bir yer olarak zikredil-

ğil de Aşağı Mezya, daha doğrusu Odessus/Varna ve Durostorum/Silistra arasındaki küçük İskitya'da bulunan kalelere saldırılmıştı. Petros itimat edilen Alexander komutası altında 1.000 adamı ileri göndermişti ancak bir saldırı için pek de iştah yoktu. Slavlar ise kendilerini araba kaleler arasında tahkim etmiş, kadınları ve çocukları da aralarına almıştı. Alexander askerlerine onların ana dilinde -alt rütbedekilerinin konuşma dilinin Latince olduğuna dair bir ipucu- saldırıya geçmeleri üzere komuta verdi. Savaş batıdan birçok kimsenin bildiği gibi ilerledi. Romalılar önce huzursuzlandı kimi kurbanlar şikâyet etti, ama en sonunda araba kalelere saldırdı. Savunmacılar ise kendilerinden önce Romalı esirleri kılıçların önüne attılar. Petros hiçbir katkısının olmadığı zaferi, yaralandığı bir avla kutladı. Maurikios ise seferin devam etmesinde ısrar etti ve kardeşine pek müşfik olmayan birkaç mektup gönderdi. Fakat nihayet Trakya'yı terk etmemesini emretti çünkü Slavların başkente saldıracağını işitti. Petros bu yüzden Slavların geldiği yola koyuldu ve Piston, yıkık Zaldapa ve Iatrus üzerinden Tuna'daki Novae/Svištov şehrine ulaştı.[92] Bu, 22 Ağustos'ta gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü şehirliler şehit Lupus'un törenine onunla birlikte katılmak konusunda ısrar etmişlerdi.[93]

Petros daha az tatmin edici neticelere yakınlarda konumlanan, ismi bugüne kadar Osam Nehri'nde muhafaza edilen Asimos'ta ulaştı. Şehrin büyük bir güçle işgal edilmesinde büyük bir saygıyla karşılandı. Şehirdeki muhafızların kendisini okkalamasından o kadar hoşlanmıştı ki onları yanında götürmek istemişti. Buna karşın şehirliler kendilerini barbar akınlarına karşı koruyan İmparator Justinus'u çağırıyordu. Komutan şehirden muhafızların boşaltılmasında ısrar edince bunlar kiliseye sığındı. Petros hâlâ piyadelere komuta eden Gentzon'u oradan şehir muhafızlarını oradan çıkarmakla görevlendirdi ancak Germenler, imparatorun kardeşinden çok kutsal mekân için huşu duyuyordu. Ertesi gün Petros piskoposu tutuklamaya çalıştı ancak Asimos sakinleri kendilerini öne attı ve kapıyı kesti. Duvarlarda uzaklar-

---

mektedir (Popoviç, "Témoins", s. 471'deki dipnot 1). Grekçe ismi Latincede yaygın olarak kullanılan Aquis/Aquae'den gelmektedir; Beşevliev, "Heerstrassen", s. 493'e göre böyle bir durak Scopi Kalesi gibi Tuna'daki Marcianopolis/Devnja'da da bulunmaktadır. İlirya şehirlerinin en önemlilerinden biri olan yaklaşık 800 km uzaklıktaki Scupi/Skopje ise muhtemelen Alexander'in adamları tarafından yıkıma uğratılan Slav karavanları için çok büyüktü. Aşağı Mezya'da konuşlanan üç kale için ayrıca Ensslin, "Slaveneinfalle", s. 70 ve Schreiner, s. 335'teki dipnot 906.

92 Schreiner, s. 335'teki dipnot 906'da buna şüpheli yaklaşır. Çünkü ordu Zaldapa'dan bir günde Iatros'a ulaşamazdı. Fakat muhtemelen bilgiyi sorgulamakla yetinmiştir.

93 Th. S. 7, 2, s. 249, Schreiner, s. 181. Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 197.

daki İmparator için ilahiler söylendi ve komutan lanetlendi. O, bir şeyi başaramadan şehri terk etmek zorunda kaldı. Bu rezaletin vilayetler ve imparatorluk yönetimi arasındaki ilişki kopukluğunu gösterdiğini varsaymak mümkündür.[94]

Hemen akabinde neredeyse en vakim başarısızlık komutan için bir hafta sonra yaşandı. Petros 1.000 adamını Tuna'ya istihbarat toplamak üzere gönderdi. Burada onlar beklenmedik şekilde bir Bulgar binliğine denk geldiler. Barbarlar, imparator ve kağan arasındaki barıştan ötürü kendi yollarında güven içinde ilerliyorlardı. Romalı lider onlara ağır bir zılgıt verdi. Bunun üzerine onlar kendisine barışa sadık kalması uyarısı yapan bir elçi gönderdi. Petros'a bir subay gönderildi. Bu da barışa işaret etti ve küstah bir şekilde onların hemen kılıçtan geçirileceğini bildirdi. Bunun üzerine Bulgarlar, Roma birliğine saldırdı ve onları kovaladı. Petros yaptığı hatayı gördüyse de ceremesini subay çekti.

Bu arada diplomatik yollar açık tutuldu. Kağan kendi elçiyle anlaşma ihlali en katı şekilde kınadı. Petros ikiyüzlülük yaptı ve Avarlardan görkemli hediyeler almayı ve tazminat koparmayı başardı.[95] Yerin topografik nizamına bakılırsa çarpışmanın Tuna'nın güneyinde olduğunu varsaymak mümkündür. Fakat o hâlde anlaşma ihlali Avar tarafına isnat edilirdi. Roma birliği muhtemelen Tuna yolundaki bölgeyi değil düşman topraklarını istikşaf ediyordu.[96] Tarih ise Bulgarların, Avar Hükümdarlığı'ndaki mevcudiyetinin ve rolünün önemine işaret etmektedir. Onlar muhtemelen Avar ordusunun bir kısmını teşkil ediyor, fakat aynı zamanda görece müstakil hareket edebiliyordu. Herhâlde onlar kağan için Roma ordusunun hareketini gözlemliyor veya Slav bölgesindeki mevcudiyetini kanıtlamak üzere bulunuyordu.[97]

Yaşanan bütün zorluklardan sonra Petros bir muvaffakiyet daha göstermek istedi. Seçilmiş yirmi askere düşmanı bulmak üzere Tuna'yı geçirtti. Âdet olduğu üzere ihtiyatlı casuslar geceleyin hareket ettiler ki bu onların felaketi oldu: Yarı yolda uyku esnasındayken hazırlıklı

94 Th. S. 7, 3, s. 249, Schreiner, s. 181; Theophanes 6089, s. 274. Buna ilişkin Dietrich Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, Münih 1969, s. 130.

95 Th. S. 4, 7, s. 251, Schreiner, s. 183; Theophanes 6089, s. 275.

96 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 88'de buna karşın Bulgarların "Bizans topraklarına sorumsuzca" girdiği kanaatindedir. Bkz. Ditten, "Protobulgaren", s. 68. Yine de ilk defa 598 anlaşmasıyla değil, hâlihazırda Tuna'nın Slavlara karşı aşılmasına daha önce rıza gösterdiğini ve Bulgarların yasal olarak Roma topraklarından hareket edebileceğini düşünmek mümkündür. Fakat Petros kendi savaş amacı olan Tuna'nın ötesine öncü birlikleri koymuştu.

97 Bkz. Szadeczky-Kardoss, "Quellenstelle", s. 78; Ditten, "Protobulgaren", s. 68; bkz. Bölüm 6. 12.

birkaç Slav tarafından fark edildiler ve esir alındılar. İşkence altında Petros'un planlarını ifşa ettiler. Bu Slavların lideri -"phylarchos"- Peiragast şimdi Romalılara bir ders vermek istiyordu. Düşmanının nerede olduğunu bilmeyen Petros, Tuna'ya 1.000 asker çıkarınca ormanda gizlenmiş Slavlar onların hepsini katletti.

Buna rağmen Petros birliklerinin ezici gücüyle Slavların geçişi zorlaştıran teknelerini ele geçirmeyi başardı. Peiragast da bir ok darbesiyle yaralanarak öldü. Fakat Romalılar hiçbir atı geçiremedi ve bu yüzden vurulanların birçoğu kaçtı. Yolun ilerleyen kısımlarında İmparator ordusu susuz bir bölgeye geldi -Baragan Bozkırı olması muhtemeldir[98]- ve askerler bu yüzden susuzluktan kırıldı. "Orduda yeteri kadar su olmadığından, onlar bu eksiği şarapla giderdi."[99] Orduda büyük bir kargaşa meydana geldi. Nihayet sadece 4 km (yaklaşık 22 km) uzaklıktaki Helibakios/Ialomita'da[100] bulunan bir Slav esiri olanları açığa çıkardı. Ordu hemen bir kez daha "amfibik" Slav tuzağına düştü. Romalılar suya doğru ilerlerken Slavlar karşı kıyıda saklandıkları yerlerden çıktı ve büyük bir katliam gerçekleştirdi. Güçlendirilmiş sallarla diğer kıyıya geçme girişimi daha büyük bir hezimetle sonuçlandı.[101]

Şimdi, Petros'un yerine gerilla savaşlarında kendisinden daha yetenekli ve çok daha şanslı olduğu görülen Priskos'un getirilmesi önleminin vakti gelip geçmişti bile. Kendi rakibinin talihsizliği Tuna Slavlarının önceki yıllardaki savaş gücünün de azalmadığını gösteriyordu. Hiçbir kalıcı başarının sağlanamaması herhangi bir komutanın beceriksizliğinden kaynaklanmıyordu.

595: İlirya Savaşı

592 yılında Romalılar Avar ordusunu başkentin çevresinden büyük bir şans sonucu uzaklaştırabilmişlerdi. Buna rağmen aldanmış kağan, Tuna'da devletlerarası hukuk bakımından kimseye ait olmayan topraklarda Roma birliklerinin hareket etmesinin yeni bir saldırı için yeterli bir sebep olduğu hâlde iki yıl kılıcını kuşanmadı. Neden bundan imtina etti? İmparator ordusunun mevcudiyeti başarıya alışkın Avarlar üzerinde çok korkunç bir etki mi bırakmıştı?

Muhtemelen bu Romalılarla karşılaşmayı pek riske atmayan kağanın siyasetinden kaynaklanıyordu. İlk defa 598 yılında Avar ordusu

98 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 112.
99 Th. S. 7, 5, S. 254, Schreiner, s. 284.
100 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 112.
101 Th. S. 7, 5, s. 254.

tekrar Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'daki merkezlerine saldırmıştı. 592 yılında görüldüğü gibi bu yılda imparator ordusu Avarların sağlam yürüyüşüne karşı pek mukavemet edebilecek durumda değildi. Evvela her iki sefer de pek ürkek olmayan Priskos ordusunu kurtarmak için çaba göstermişti. Bu yüzden Romalıların savaş gücü bunu izah etmeye yetmemektedir.

Ayrıntılar bakımından çok az bilinen büyük Avar seferlerinin kronolojisi her şeye rağmen teşebbüsler arasında kural olarak birkaç yıl bulunduğunu göstermektedir. Stratejik avantajlardan istifade etmemek anlamına geldiği zamanlarda dahi iki istilanın birbirini doğrudan takip ettiği pek görülmemiştir. Avar savaş tarzı uzun süren yıpratma muharebelerine uygun değildi. Avarlar da hiçbir zaman kader tayin eden savaşlar aramamışlardı. Çünkü düşmanın topyekûn imhası onların işine gelmiyordu.[102] Romalıların Tuna saldırısında olduğu gibi savaş sebebi hareketler her zaman da savaş için gerekçe sayılmıyordu.

Tam da 595 yılı civarında Bizans'a karşı bir saldırı düzenlemek için bir sebep doğmuştu. Çünkü Avar Hakümdarlığı'nın batı kanadında bir hareketlilik meydana gelmişti. Birkaç yıl Trakya'da sükûnun hâkim olması, bu yüzden Roma generallerinin başlıca bir hizmeti değildi. Bilakis imparator orduları Slav Savaşları'ndan bir ölçüde yaralı çıkmıştı. 595 ilkbaharında kendi mevkisine dönen Priskos Astike'de birliklerini toplamış, yaşanan önemli kayıpları fark etmişti. Ordusunun en erken iki haftada Tuna'ya ilerleyebileceğine kanaat getirmişti.[103] Nehri geçti ve Novae superiorda [Yukarı Novae'de] kampını kurdu -"τά ἀνω Νόβαι" muhtemelen Novae/Sviştov'un karşısında bilinmeyen bir kamp değil, daha ziyade Novae/Çezava'nın yıkarısında Justinianus'un tahkim ettiği Demir Kapı veya diğer kıyıdaki bir köprübaşıydı- dolayısıyla Avar Hükümdarlığı'nın merkezine çok daha yakındı.[104] Oyun yeniden başladı. Kağan elçilerle seferin sebebini sordu. Romalı

102 Bkz. Bölüm 6. 2.

103 Bu yılın olayları için Th. S. 7, 7, s. 256, Schreiner, s. 186; Theophanes 6090, s. 276. SzK, s. 80 (596 veya 598-99 yılı); Howorth, "Avars" s. 798 (598); Bury, *Empires 2*, s. 136 (598); Kollautz/Miyakawa I, s. 250 (596); Hauptmann, "Avares", s. 161 (595); Avenarius, *Awaren*, s. 106 (599); Popoviç, "Témoins", s. 476.

104 Prokopius, Deaedif. 4, 6, S. 208'de adlandırılır. Beşevliev, "Kastellnamen", s. 118'de onu Vidin yakınlarında bir harabeyle; Popoviç, "Témoins", s. 476'da günyüzüne çıkarılan Çezava Kalesi'nin yukarısındaki Demir Kapı, keza Mocsy, Mezya (harita) ile özdeşleştirir. Schreiner, s. 340'daki dipnot 949 Theophylaktos yine de Priskos'un Yukarı Novae'ye gelmeden evvel nehri geçtiğini ve Çezava'nın Roma tarafındaki kıyıda kaldığını söyler. Generalin Demir Kapı'da hangi manevraları gerçekleştirdiği bilinmemektedir. Muhtemelen o da nehrin sol kıyısında bulunan eski Dierna/Orsova ve Drobeta/Turnu Severin kalelerini yeniden işgal ettti.

komutan ağzından bir parmak bal çalarak gerekçelerini sıraladı. Bölgenin av için bilhassa uygun olduğunu ve ayrıca su bakımından zengin olduğunu ifade etti. Fakat artık Avarların karnı bu sözlere toktu. O, Romalıların yabancı bölgeye girdiğini ve böylece barış anlaşmasını ihlal ettiğini söyledi. Romalılar kesinlikle Tuna'yı geçmişti. Kağanın bu sefer ki itirazlarına Romalı komutan Romalıların sık sık yaptığı gibi bu bölgedeki barbar hâkimiyet iddiasını sorguladı ve Romalıların iddialarını vurguladı. Çünkü Priskos Tuna'nın kuzey kıyılarının, yani eski Trajan Daçyası'nın da Roma bölgesi sayılabileceğini ve en azından akıntının kuzeyindeki köprübaşı için böyle olabileceğini hatırlattı.[105] Kağanın kınamak için iki gerekçesi vardı. İlk olarak Roma birlikleri nehri geçmişti ve böylece şimdi Avarların ikâmet ettiği bölge hakkında eski iddialarını gündeme getirmişti. Bu ikinci sebep Roma ordusunun Tuna'da açıkça saldırgan amaçlarla ilerlediğini göstermek bakımından kınamaya yeterli bir zemini hazırlamaktadır. Aynı sebepten ötürü kağan birkaç yıl önce Koch'u göndermişti (bkz. Bölüm 5. 3.). Karşılıklı itirazlar bir yere varmadı. Avar elçisi her seferinde buraların kimin toprağı olduğunu savaşın tayin edeceğini söyledi ve çekildi.[106]

Her zamanki gibi Priskos tartışmaya ilginç bir yön kazandırdı. O, Avarların kendilerinin Türkler önünde Avrupa'ya kaçan sığınmacılar olarak azarladı. Böylelikle de Theophylaktos'a kendisinin meşhur İskit risalesi için bir sebep vermiş oldu. Priskos Avarların yarasına tuz basmıştı. Priskos yalnızca Avarların Hükümdarlığı'nın doğuşunun butlan olduğunu ileri sürmemiş, aynı zamanda onlara güncel bir tehdidi yöneltmişti. Romalıların Türklerle diplomatik temasları hâlâ Avarlara karşı bir koz olarak saklanıyordu.[107] Priskos mevcut durumdan yola çıkarak Avar tarihindeki karanlık noktaya ima mı yapmıştı? Kendisinin itirazları pek tesirli değildi, muhtemelen cevap da hazırdı. Bu defa kağan kendi tehditlerini dozunda hamlelerle destekledi. Mülakattan sonraki onuncu günde elçiler Barbarların Singidunum'u ele geçirdiği ve sakinlerini düşmanlarının memleketine sürmek istediği bilgisini

105 Bu tefsiri Evangelos Chrysos ile gerçekleştirdiğim bir sohbete borçluyum. Bkz. Chrysos, "Nordgrenze", s. 34. Avarlar bu savdan o kadar etkilenmişti ki ilk defa 598 anlaşmasında Tuna sınırı belirlenmişti.

106 Theophylaktos Priskos'a cevap olarak Avar elçisini konuşturmaktadır ancak sonradan umumiyetle olduğu gibi canlı bir şekilde kelimeleri kağanın ağzından sarf ettirmektedir. Th. S. 7, 7, s. 256, Schreiner, s. 186; Haussig, "Exkurs", s. 300'de Barişiç, "Singidunum", s. 11'deki gibi yanlışlığa düşerek Singidunum'un 585'ten beri Avarların elinde olduğunu kabul ettiğinden münakaşanın Singidunum'da ve çevresinde olduğuna inanmaktadır. Priskos orya geri çekilmiş, sonra Avarlar şehri almıştı ve sonra da ilk defa kağanla şahsi olarak karşılaşma gerçekleşmişti.

107 Th. S. 7, 5, s. 254.

getirdiler.[108] Vakit kaybetmeden Priskos Tuna'nın yukarılarına doğru ilerledi ve Constantiolas yakınlarındaki Singa Adası'nda kampını kurdu. İddiaya göre burası Singidunum'dan 30 mil uzaklıktaydı. Muhtemelen Belgrad'ın 30 km aşağısındaki günümüz Vinça Adası'ndan söz edilmektedir.[109]

Orada Roma başkomutanı ile Avar kağanı arasında anılmaya değer bir karşılaşma gerçekleşti. Avar hükümdarı kıyıda yerini almıştı. Priskos'un teknesi ise Tuna'da ona kulak erimi kadar mesafede demir attı. Yüksek toplantının Tuna'da düzenlenmesi o zaman her iki güç arasındaki itimatsızlığı göstermektedir. Theophylaktos kendi belagat zevkine uygun olarak akit tarafların yeknesak söylevlerini yeniden aktarmaktadır:[110] "Εένος ὁ Ιστρος ὑμίν", (Tuna size bigânedir). Kağanın önermesinin merkezinde yer aldı. O, Roma ordusunun Tuna'dan çekilmesini barış koşulu olarak talep etti: "Siz Romalılar ve benim topraklarımın ne bağı var? Neden size ait olmayan yerlerde arşınlıyorsunuz? Tuna size bigânedir, onlun dalgaları başka memleketindir. Onu sizden silahla aldık."

Bununla birlikte bu iddianın Tuna'nın sağ kıyısına teşmil olduğunu kabul etmek şart değildir. Daha ziyade uyarı nehrin aşılmasına yönelikti.[111] Fakat bu sırada Priskos hâlâ nehirdeki bir teknede bulunuyordu ve kendi filosunu Singa Adası'na demirlemişti. Roma ordusunun nehirde daimî mevcudiyetini kağan, Avar menfaatlerinin aleyhine görüyordu. Aşağı akıntıdaki Slav savaşı zaten hoş görülmüştü. Şimdi Priskos, Karpat havzasının kenarında duruyordu. Kağan, Roma ordusunun behemehal buraları terkini talep etti. "Ister Avaricus" [Tuna Avarlarının] deklarasyonu bunu destekledi. Ertesi yıl buraya bir Roma ordusu yaklaştığında Singidunum ve "Şelale" arasında karşıtlaşma meydana geldi. Avarların Tuna doktrini için yeterli çıkarımlar da yapılmamıştı. Bu, her iki büyük gücün stratejik poker oyunundaki siyasi bir hamleydi. Avarlar Trakya'ya sefer düzenledikten sonra 598 barışıyla Tuna müşterek sınır kabul edilmişti, sadece Slavlara sefer düzenlemek amacıyla burasının geçilmesi mümkün olabilirdi. Avarlar 600 yılı civarında zora düştüğünde 595'in daha geniş bir şekilde yorumlanması gündeme geldi (bkz. Bölüm 6. 7 ve 9.). Burada bile özellikle savunmacı bir karakter göze çarpmaktadır. Çünkü Avarlar yağma yapmak

108 Menandros EL 203-208; 19, 1, s. 174 veya fr. 43, bkz. Bölüm 3. 3. ve 3. 5.

109 Barişiç, "Singidunum", s. 11; Kollautz/Miyakawa I, s. 250; Schreiner, s. 347'deki dipnot 996.

110 Th. S. 7, 10, s. 263, Schreiner, s. 190.

111 Yanya'dan Evangelos Chrysos'un dostça paylaşımı ve ayrıca Popovic, "Témoins", s. 477

istiyordu ve aslında kendilerini üst Limeslerdeki pek kârlı olmayan sınır garnizonlarına sınırlamamışlardı.

Popoviç, Avar iddialarından mülhem kağanın İlirya Limesi'ne bu yıl (ona göre 596) yaptığı harekâtının ölümcül bir darbe getirdiğini ileri sürmüştür. Limes kalesinde bulunan son madeni paralar 592/593 yılına müteallik tir.[112] O, 596 yılından sonra Roma savunma hattının "İç Limes'e" çekildiği kanaatindedir.

Fakat biz Singidunum hadisesinden bir teslimden ziyade yeniden fethin söz konusu olduğunu ve müteakip yılda burasının Roma ordusunun harekât üssü olarak kullanıldığını biliyoruz. Avarlar belli ki diğer kaleleri almamıştı. Romalılar Singidunum hadisesini işittikten sonra derhâl şehirden 30 mil geri çekilmişti. Viminacium Singidunum'dan 50 mil uzak olduğuna göre[113], yoldaki Margus/Morava haricinde bulunuyor olamazlardı. Kağan sonradan Dalmaçya'ya ilerledi. Eğer Avarların hâlihazırda Priskos'un ilerleyişinden evvel İlirya Limesi'nde sistematik bir tarumar gerçekleştirmediği kabul edilirse -ki general onları davranışlarından ötürü sert bir şekilde kınamıştı- o hâlde bu sene hayatiyet arz eden bir olay yaşanmamıştı. Keza Tuna sınırlarından Bizanslıların vazgeçmesi de kesinlikle mevzubahis olamaz. 595 yılı bu yüzden Limeslere hiçbir temel değişiklik getirmemiştir. Hem 592 yılında hem de 597 sonbaharında Avar ordusu geçtiği yerlere pek zarar getirmemişti. Priskos yine de "ulusal sınırların" tahkimatı için bir emir vermemişti. Singidunum'un iadesini istemişti. Bunun üzerine sinirlenen kağan onu birçok başka şehri almakla tehdit etti ve nehrin kıyısından çadırını toplatıp çekildi. Müzakerelerin akamete uğramasından sonra Priskos, Guduin'i ordunun bir kısmıyla gemilere bindirdi ve Singidunum'a gönderdi. Avar birlikleri Roma filosunun yaklaştığını görünce şehir önünde arabalardan siper oluşturmaya çalıştılar. Akabinde Romalılar savunma hattının üzerinden geçti ve barbarları kaçarken yakaladılar. Çünkü şehrin sakinleri tarafından da saldırıya uğrama korkusu vardı.[114] Görünüşe göre barbarlar şehri yerle yeksan etmemiş, sadece orada birliklerini konuşlandırmıştı; zaten şehirdekiler Romalıların korktuğu gibi çekilip götürülememişti. Ertesi gün tahrip olmuş duvarlar tekrardan inşa edildi.

Kağan bunun üzerine bir elçiyle Prsikos'u resmî barışa davet etti. Fakat o Tuna boyunca mutat yoldan gitmeyi tercih etmedi. Bu kez "İyonya Körfezi" istikametinde, yani Adriyatik'e doğru yöneldi ve

112 *A.g.m.*, s. 482.

113 *Itinerarium Burdigalense*, s. 10.

114 Th. S. 7, 11, s. 264, Schreiner, s. 191; Theophanes 6090, s. 267.

Dalmaçya'ya yürüdü.[115] Avar ordusunun amacı tam olarak kestirilememektedir. Theophylaktos'a göre birkaç günlük yürüyüşten sonra bilinmeyen Bonkeis şehrine gelinmiş ve burası nihai olarak fethedilmiştir.[116] Şehir ve kırk hisar barbarların eline geçmişti.

Priskos, Dalmaçyalıları Avar yağmacılarının saldırısından korumak için hiçbir şey yapmadı. Yalnızca küstah Guduin'i 2.000 adamla düşmanı müşahede etmek için göndermişti. Roma birliği düşman gibi ana caddeyi kullanmaya cüret edememişti. Geçilmesi zor ve bilinmeyen bir araziden ilerlendi. Girişimin sonucu umulmadık türdendi. Guduin'in adamları birkaç gün boyunca yükseklerden bir Avar birliğini izlemişti. Romalı ajanlar, geceleyin yanların usulca sokularak birkaç barbarı canlı ele geçirmeyi başardılar. Guduin onların birliklerinin iki bin erden müteşekkil olduğu ve kağan tarafından ganimetin muhafaza edilmesi göreviyle görevlendirildikleri bilgisini aldı. Her fırsatta olduğu gibi düşman yine şarapla çakırkeyif oldu. Romalılar gaflet hâlindeki barbarlara bu yüzden kolay bir oyun oynadı. Geri kazanılan ganimet vakit kaybetmeksizin Priskos'a geri gönderildi. Kağanın fethinin meyvesini toplamak zor olmamıştı. Theophylaktos Avarların ataletini Avar ve Roma orduları arasında "18 aydan fazla bir zamandır" kayda değer bir olay yaşanmamasına bağlamaktadır. Bu zaman süresince her iki ordu Tuna'da kamp kurmuştu.[117]

---

115 Th. S. 11, 12, s. 265, Schreiner, s. 191; Theophanes, 6091, S. 277. Howorth, "Avars", s. 769 (598); Hauptmann, "Avares", s. 161 (595); *SzK*, s. 80 (596 veya 598/99); Avenarius, *Awaren*, s. 220 (599 ilkbaharı); Kollautz-Miyakawa I, s. 250 (596 ilkbaharı); Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 170 (595); Grafenauer, "Vprasanj", s. 66; Popoviç, "Témoins", s. 476 (597). Tıpkı Theophanes, s. 6091, s. 277 gibi son iki yazar da Dalmaçya seferini Singidunum seferinden sonraki seneye atfetmektedir. Theophylaktos'un (onuncu günde...) tasviri kağanın tehdidini hayata geçirmeden evvel bir yıl vurguladığını varsaymaya izin vermemektedir. Buna ilişkin Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 170.

116 Thephylaktos bununla Balkis şehrini anlamaktadır. Kendisinin çağdaş çevirmeni Anastasius ise Balcam olarak anlamaktaydı. Th. S. 7, 12, s. 265; Theophanes 6091; Anastasius, s. 590, yay. de Boor, s. 171. Başka bir Theophylaktos edisyonunda Βάγκεις/Βάγγες geçmektedir, yay. Bekker, Bonn 1834, s. 291. De Boo, s. 265'te Prokopius, Deaedif, 4, 4, s. 200'de, Dacia Mediterranea'daki Serdica/Sofya'nın kuzeyinde bulunan Balbai/Litrica'yla özdeşleştirmiştir. Fakat Beşevliev, "Karstellnamen", s. 96; Voinovitch, "Dalmatie", s. 238'de bugünlü Verlika olarak görmektedir; bkz. Frano Barişiç, *Fontes Jugoslavie*, Belgrad 1955, s. 254; onu "muhtemelen Sirmium/Salona yolunda" kabul etmektedir Popoviç, "Témoins", s. 486, bunun üzerine Schreiner, s. 348'teki dipnot 1003.

117 Th. S. 7, 12, s. 266. Theophanes, Guduin'in katakullisi sonra kağanın kendi ülkesine döndüğünü ancak ertesi gün Trakya'ya büyük bir saldırı düzenlediğini yazmaktadır (6091, s. 277 ve 6092, s. 2789). Tarih için (595 kışından 597 yazına kadar) bkz. Bölüm 5. 1.

O zaman Dalmaçya'nın hangi kısımlarının tahrip edildiğini kestirmek güçtür. Sahilde yaşayanlar bu devirde Papa Büyük Gregorius'un Salona başpiskoposuyla yıllar süren münakaşalarının yarattığı iletişim kopukluğu gibi zorluklardan zaten mağdur olmuştu.[118] Fakat Sava boyunca bir ilerlemenin o zaman Bizanslıları çok rahatsız etmesi şüpheli bir husustur. Muhtemelen kağan Sirmium'dan Salona'ya çorak ve dağlık bir yoldan geçerek gitmişti. Dağlık bir alanda savaşıldığını Guduin'in girişimi de göstermektedir. Böylelikle bugünkü Bosna'da Slav yayılmasının başladığını düşünmek mümkündür.[119]

Kağanın dağlarda görece daha az kârlı bir sefer gerçekleştirmesi kendi hükümdarlığının batısındaki vaziyetle bir bağlamda değerlendirilmelidir. Güneybatıya yönelen bir sefer, imparatorluk topraklarına yönelmiş bir tehditti. Aynı zamanda o, Slavların mütemadiyen güçler dengesini etkilediği bir bölgede Avar mevcudiyetini gösteriyordu. Muhtemelen kağan başlangıçta Dalmaçya sahillerini yağmalamayı planlamış ve Drau Vadisi'ndeki Slav-Bavyeralı çatışmasına konu olan yolu öğrenmişti. Her hâlükârda bu yıllarda batıdaki olaylar en azından Bizans'a karşı bir savaş kaybetmeyi göze alacak kadar önemli değildi.

Alpler'deki Slavlar ve Avarların Batı Siyaseti

Aşağı Tuna'da Bizanslı komutanlar Slav ülkesinde değişik ölçülerde başarılı oldukları savaşlar verirlerken, Avar Hükümdarlığı'nın batısında benzer çatışmalar başlamıştı. Kağan da benzer zorluklar yaşıyordu. Yönetiminden sorumlu olduğunu iddia ettiği Slavlar orada olduğu gibi burada da kendi başlarına savaşıyorlardı ve mücavir alanlarda karşılıklı saldırılar söz konusu oluyordu. Karşı saldırılar tekrardan Avar reaksiyonunu icap ettiriyordu. Kağan, Slavların sürekli olarak tek başlarına inisiyatif almasına müsaade edemezdi. Diğer taraftaki Bizans gibi batıda kaçınılmaz karşılaşmayı kısıtlamak mümkün olmuştu. Hızlı müdahale, tehdit ve diplomasının ölçülü bir şekilde harmanlanmasıyla uzun süreli savaşın engellenmesi kağanın maharetini bir kez daha göstermiştir.

---

118 En iyi genel bakışı Barişiç, *Fontes I* edisyonu (dipnot 16), s. 244'te bulmaktayız. Popoviç, "Témoins", s. 487'de Dalmaçya sahillerinin o zaman görece sükûnet içinde yaşadığını vurgulamıştır.

119 Wilkes, "Dalmatia", s. 436'da Dalmaçya'nın iç vilayetlerindeki kaybı kağanın seferiyle bir bağlamda değerlendirmiştir. Fakat Bosna'da tek saldırıyla Slavların gerçekleştirdiği işgal izah edilmemektedir. Kimi toprakların hercümerç edilmesi sadece Slavların buraları peyderpey iskânını kolaylaştırmıştı.

Seksenli yıllarda Alp Slavları, muhtemelen Avar desteğiyle Karintiya'da ve Kranj'da Germen-Romalı hâkimiyetini kırmayı başarmışlardı.[120] Bu, kroniklerin menfi neticelerine pek dikkat etmediği bir olaydı. Bunu, Aquileia piskoposluğunda zuhur eden Kilise siyasetine ilişkin münakaşalara borçluyuz. En azından bundan yola çıkarak Slavlaşan bölgedeki kilise organizasyonunun sonlanmasını takip edebiliyoruz.

568'deki Lombard fethiyle Aquileia Kilisesi'nin büyük bir kısmı "ecclesia in gentibus" [halkın kilisesi] olmuştu.[121] İmparatorluk ve Lombardlar arasındaki gerginlikler, papa ve Ortodoks piskoposu arasındaki Aquila "cephesi kilisesini" ciddi bir anlaşmazlığın konusu hâline getirdi ve "üçayaklı münakaşa" giderek ayrışmaya sebep oldu. Bu anlaşmazlığa ilişkin 591 tarihli bir mektup Lombardların hâkimiyetindeki bir bölgenin piskoposuna aittir ve papayı Maurikios'a şikâyet etmektedir.[122] Önceki yıl Marano konsülü Roma'yla yıllar süren bir anlaşmazlığın son bulmasına aracı olmuştu ve Paulus Diaconus her iki tarafa ilişkin de temsilcileri saymıştır.[123]

7. yüzyılın başlangıcında Bizans'a ait olan Grado'daki "muhacir piskoposluğu" ile Lombard Aquileia'sındaki yeniden ihya edilen piskoposluk arasında çok ciddi ayrılık meydana geldi. 827 yılında Mantua konsülü rakipler arasında karar vermek durumunda kaldı. Her iki kilise de 600 yılından itibaren kendi kanıtlarını ortaya koyabildi. 572 ve 577 yılları arasında Grada'da toplanan kilise meclisindeki atılan imzalar, bu şekilde protokollerde 827 yılına kadar tutulmuştu.[124] Piskopos anlaşmazlıklarının devamında bu tip belgelerde sahtecilikle yapıldı. Bunun tasdik eden bir örnek İtalyan literatüründe yaygın bir şekilde kullanılan 579 kilise meclisinin imzaları arasında yer alan sahte iş yeri Gradenser'dir.[125]

---

120 Slav yayılması için bkz. Bölüm 4. 1. ve 4. 6. ve 7. Sık sık Sirmium'un 582'deki düşüşüyle Slavlara batı yolunun açıldığı kabul edilir. Bkz. Ferluga, "Slavi", s. 3129. Fakat batıya başka yollar da vardı.

121 Greg. Reg. I, 16, s. 20. Berg, "Bischöfe", s. 82.

122 Greg. Reg. I, 16a; yeni edisyonu ACO 4/1, s. 132. Mektup için en son yapılan çalışma Hagedener, "Kirchl. Organisation", s. 216.

123 3, 26, s. 129. Liste, konsülün Berg, "Bischöfe", s. 81'de verilen katılımcılarıyla özdeş değildir.

124 MGH Leges 3, 2, 2, s. 583. Buna ilişkin Berg, "Bischöfe", s. 78 ve Wolfram, "Mitteleuropa", s. 90 ve 110.

125 Venedik kroniklerinde buna ilişkin bilgiler vardır. Johannes Diavonus ve Andrea Dandolo, Roberto Cessi, "Nova Aquileia", Attil del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed. Arti 188 (1928/19), s. 548; Paschini, "Friuli", s. 100; Rajko Bratoz, "Das Christentum in Slowenien in der Spatantike", Herbert Grassl (yay.), *Kulturhistorische und archaologische Probleme des Südostalpenraumes in der Spatanti-*

Piskopos listelerindeki silsileye baktığımız zaman "ecclesia in gentibu" olayına şahit olmaktayız. Altmışlı yıllarda Celeia/Celje ve Emona/Laibach, Spittal/Drau'daki Teurnia ve Aguntum/Lienz piskoposları Venedik'ten meslektaşlarıyla birlikte Gradenser kilise meclisine katıldılar. Hemen akabinde Hristiyan muhacir burcu Avarlar, Franklar ve Lombardlar arasında Slavların eline düştü. 590 yılı civarında Kilise siyasetindeki ayrışmalarda Karintiya Alpleri'nin kuzeyinden hiçbir piskopos ön plana çıkmadı. Bilahare Celeialı piskopos Johannes ortaya atıldı: Paulus Diaconus'a göre o, 587 yılından sonra uzlaşma hizbine tabi oldu ve muhtemelen 590 yılında kendi piskoposluk bölgesinde bulundu.[126] Ancak hemen akabinde "de Pannoniis" [Pannonya'dan] İstirya'ya kaçtı ve Civitas Nova'da bir piskoposluk kurdu. Ayrılıkçılar onu nihayet Sicilya'ya kaçmaya icbar etti. Bunu da Papa Gregorius'un 599 tarihli bir mektubundan biliyoruz.[127]

6. yüzyılın altmışlı yıllarında sık sık Siscia piskoposundan bahsedilir. Gradenser kilise meclisindeki "Vindemius Cessensis" buradan gelmelidir.[128] İtalya'daki araştırmalar buna karşın onu Rovinj körfezin-

---

ke, Symposion Klagenfurt 1981, Viyana – Köln – Graz 1985, s. 41. Buna karşın Berg, "Bischöfe", s. 79.

126 Berg, "Bischöfe", Emmena ve Celeia olayının 587 yılında olduğunu savunan Grafeauer, "Naselitev", s. 26 ve Waldmüller, "Begegnungen", s 223'e karşıdır. Kollautz, "Noricum", s. 625'te bu olayı ilk defa 594/595 yılına tarihlendirmektedir; fakat bu papazın zaten uzun yıllardır Slav iç bölgesinde olduğu anlamına gelmektedir. Yeni bir şey söylemeyen bir başka eseri Kollautz, "Baiern, Franken und Awaren im Puster- und Drautal, die Bischofssitze in den Alpen und die Kirchenversammlung zu Grado", Der Schlern 55 (1981), s. 578-593. Bratoz, "Christentum, (tıpkı dipnot 6'daki gibi) Sloven piskoposluğunun sonunu "591'e kadar" tamamlanmış kabul etmektedir. Karintiya ve Kranj'da kilise organizasyonunun çöküşünün genel bir tasviri için Grafenauer, "Herzogseinsetzung – Eger'in (die ecclesia secundae Raetiae. Antike und Christentum 73), Scarabantia piskoposunu 572/577 evraklarında "Karavanke piskoposu" olarak gösterme teşebbüsü Jauntal tarafından kabul edilse de Berg, "Bischöfe", s. 85'te bu fikir nihai olarak nakzedilmiştir. Buna ilişkin ayrıca Toth, "Vigilius", s. 269. Arkeolojik tartışmalar için Marijan Slabe, "Versuch einer Darstellung der Besiedlung des Talkessels von Ljubljana", *Archeologia Iugoslavica* 22-23 (1982/83), s. 63-69'da Emona piskoposluğunun (bulunmamış olan) muhacir hisarını kabul eder. Slovenya'da son zamanlarda ortaya çıkarılan buluntular Slav öncesi Lombard kralı Kleph'in (572-74) Kranj ve Rifnik'teki madeni paraları için ipucu niteliğindedir. Bkz. Knific, "Carniola", s. 116.

127 Greg. reg. 9, 155, s. 155. Civona piskoposluk sürgününe Emona neden olmuştu. Burası Yüksek Orta Çağ'da "Aemonensis" olarak geçmektedir. Klebel, "Einbau", s. 666. Fakat bu niteleme belki de bu çağa ait bir gelenekti. Johannes'in ismi akla Celaialı Johannes'i getirmektedir. Bkz. Berg, "Bischöfe", s. 87'teki dipnot 122.

128 Conc, "Mantuanum", MGH LEges 3, 2, 2, 588, 17. Siscia'yla özdeşleştiren J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans le provinces danubiennes de l'empire romain,* Paris

deki Cissa Adası'nda göstermektedir. Bu İstiryalı "küçük Atlantis'in" kaderi tam bir bilmece gibidir. İddiaya göre 700 civarındaki bir depremden kaçarken helak olmuştu.[129] Piskoposluğun yıkıldığına dair en güzel işaret Ursinus'un 680 tarihli Roma kilise meclisinin bir protokolündeki imzasıdır. Grek rivayetine göre o "ἐπίοκολος Κείσολος ἐλαριας Ιστρίας" idi. Çağdaş Mansi'nin Latince rivayetinde ise o yine de "Cenetensis"ti (dolayısıyla Vittorio Veneto yakınlarındaki Ceneda)[130]. Bunu aynı şekilde anlaşılamayan "ἐπὶοκολος Κελειάυης" (Latincesi "Vejentanae") imzası doğrudan takip etmektedir. Coğrafi sıraya göre gidilirse Celeia geleneğinin temsilcisi olarak ilk ilk Cissa, ikinci ise Civitas Nova gelir. Her hâlükârda Avar zamanında Siscia piskoposluğuna Vindemius Cessensis yardımıyla ulaşılamaz

Slavlar ne olursa olsun Karintiya'da 590 yılı civarında hâkimdir. Bu hususta Paulus Diaconus gayet sarihtir. O, 592 yılında Bavyera dükü Tassilo'nun saldırdığı "provincia Slaborum"du [Slavların vilayeti].[131] Kendisinin Bizanslı meslektaşı Priskos gibi Bavyera dükü Avarların "gariban kuzenlerinden" zengin ganimetler elde etmişti. Bu şekilde bir zamanlar son Noriklere ait olan mülkiyetin bir kısmını almıştı. Karintiya'da 6. yüzyıla ait muhacir kalelerinde -Hemmaberg, Grazerkogel, Laubendorf veya Lavant Kirchbichl'indeki[132]- kazılar göstermektedir ki Norik kiliseleleri Slav saldırıları önünde belirli amaçlar için kullanılmıştı. Bugünkü İtalya sınırındaki Maglern yakınlarındaki Hoischhügel'de buranın savunucuları, içlerinde II. Justinus (578) madeni paraları ve Lombard mühürlerinin olduğu 20 solidi gömmüştü.[133] Benzer şekilde Tassilo da Slav yağmacılarını yağmalamak istemişti.

Umumiyetle Tassilos'un muarızları arasında "Karintiyalı" Slavların zikredilmesiyle 610 yılı[134] civarındaki Bavyera saldırısı arasında

---

1906, s. 140; Popoviç, "Témoins", s. 465. Bu meseleye değerli bir yaklaşımı Viyana'dan Heinrich Berg'e borçluyum.

129 F. Babudri, "Il vescovado di Cissa in Istria", Memorie della societa istriana di archeologia 31, (1919), s. 35; Kandler, *Indicazioni per riconoscere le cose stroiche del littore*, Triest 1855, s. 13; Paschini, "Friuli", s. 78, Carlo de Franceshi, "Saggi e considerazoni sull' Istra nell alto medievo 2. Cessensis episcopus", Atti memorie della Societa per la Storia dell' Istra 18 (1970), s. 69-106.

130 Mansi II, 311. Ceneda için Waldmüller, "Begegnungen", s. 218.

131 PD 4, 7, s. 146.

132 Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 85; Kollautz, "Noricum", s. 633; Hagender, "Kirchl. Organisation", s. 210; Hemmaberg'deki kilisenin 6. yüzyıldaki refahını büyük bir mozaik tevsik etmiştir, Glaser, "Grabungsergebnisse", s. 59. Bkz. Bölüm 4. 6.

133 Dolenz, "Funde", s. 732; Grafenauer, "Herzogseinsetzung", s. 598'de Maglern olayını 585 yılı civarına atfetmektedir.

134 Bkz. Bölüm 7. 1.

paralellikler ortaya çıkmaktadır. O zamanlar Aguntum/Lienz etrafında savaş vardı. Bu alanda doksanlı yıllarda yapılmış savaşların yeri genel hatlarıyla tespit edilebilmektedir.[135]

Saldırganlar, her iki durumda da Bavyeralıydı. Çiçeği burnunda Bavyera dükü Tassilo'nun ilk defa tam da Drau Vadisi'nde rüştünü ispatlamış olması pek ihtimal dâhilinde değildir. 589'dan beri bir Bavyeralı hanım ilk kez bir Lombard kralıyla evlenmemişti ve Bavyeralılar Merovenj kralının kendilerine mütenasip siyaset izlememesine rağmen güneydeki komşularıyla iyi ilişkiler içinde bulunmaya itina göstermişlerdi. İlk defa 591'de Lombardlarla yapılan barış anlaşmasından sonra, II. Childebert, Tassilos işgaliyle -muhtemelen 592'de- Bavyeralılara Kandare'yi alma iznini vermişti.[136] 591/592'de yeni Lombard Kralı Agilulf evvela Avarlarla bir dizi barış anlaşması imzaladı.[137] Bu bir zamanlar Isonzo ve Karintiya Alpleri'nin ötesindeki Lombard pozisyonlarından vazgeçmek anlamına geliyordu.

591'de Grado'da bir araya gelen piskoposlar da Norik piskoposlukların dağılmasını görünüşe göre metanetle karşılamışlardı. İmparator Maurikios'a gönderdikleri mektupta eski Alp piskopos koltuğu açıklansa da imza eksikti.[138] Slav tehlikesi henüz geçmemişti. Aquileia piskoposluğundaki esas endişe üç taraflı anlaşmazlık ve Papa Gregorius'la yaşanan müşkülattı.[139] Konuyu netleştirmek için bir zamanlar İç Noricum'da Frank piskoposlarının rahip olarak atandığını hatırlatmakta yarar vardır. İmparator kendilerine destek vermediğinde piskoposlar küstahça tehdit savurabiliyor ve benzeri durumlar kendini tekrarlıyordu.

Haddizatında inisiyatifi yine Franklar aldı; yukarı İtalya'ya yapılan gönülsüz saldırının başarısızlığa uğramasından sonra Bavyeralılar, Brenner'in güneyini gözlerine kestirdi. Tassilo, sonraki Nurih Vadisi'ni, Puster Vadisi'ndeki[140] "Küçük Noricum'u" üs tutarak Frankla-

---

135 Fritze, "Bedeutung", s. 537'deki dipnot 170; Wolfram, "Ethnogengesen", s. 126; Wolfram, "Mitteleuropa", s. 92.

136 PD 4, 7, S. 146. Reindel, "Agilofinger", s. 143; Kahl, "Baiern", s. 1822'de Lombardlar ve Bavyeralılar arasındaki iyi ilişkilerin devamını vurgulamaktadır.

137 PD 4, 4, s. 145. Grafenauer, "Zgodovina", s. 104.

138 Üç piskoposluğun Aguntum, Teurnia ve Virunumla yapılan genel özdeşleştirmesine karşın son zamanlarda Stefan Karwiese, "Die Franken und die Suffragene Aquileias", Jahreshefte des österreichischen archaologischen Instituts 51 (1974/77), s. 182'de Saben, Tierno ve Verona'yı tercih etmiştir. Kendisinin itirazlarını destekleyen Hageneder, "Kirchl. Organisation", s. 216.

139 Greg. Reg. I, 16, S. 20. Goubert, *Byzance 2*, s. 102; Krahwinkler, "Friuli", s. 69.

140 Wolfram, "Ethnogenesen", s. 123; Wolfram, "Mitteleuropa", s. 337.

rın ricatıyla birlikte Drau boyunca ilerlemeye teşebbüs etti. 591 yılında üç büyük kuvvet birbiri arasında barışı muhafaza ederken Bavyeralılar ve Slavlar, Alpler'de vekâlet savaşları icra ediyordu.[141] Bu, siyasal erk bakımından er veya geç sonuçlar doğurmuştur. Fakat 592 yılında Bavyeralıların saldırısına hemen cevap vermek isteyen Maurikios'un ilerleyişini Avarlar engellemişti.

Diğer yandan yukarı İtalya'daki karışık vaziyet bu taraftan her türlü müdahalenin önüne geçmişti. Agilulf isyankâr dukalıklarla meşguldü, piskopos Romanus bu müşkülatı çözmeye çalışsa da Papa Gregorius'la münakaşa hâlindeydi ve Aquileia piskoposluğunda ayrılıkçı piskoposlar kendi aralarında tartışmaktan vazgeçmiyordu.[142] Gregorius'un yüreğine dert olan muhacirlerin kabulü ve barındırılması bile bu ayrılık nedeniyle mümkün olamamıştı ki Celeialı piskopos Johannes buna emsaldir. Her şeye rağmen Slav yayılması İtalya sınırlarında durdu. "Lombard Limes'i[143]" ve Avar-Lombard ekseni Lombard İtalya'sını Balkan vilayetlerinin kaderini paylaşmaktan kurtardı. Görünüşe göre Alp Slavları Lombardlarla kesinlikle karşı karşıya gelmek istemeyen kağanın güç siyasetinde temel bir yere sahipti. Diğer yandan 592'den sonraki yıllarda tekrardan Bizans-Frank menfaat ortaklığı egemen oldu. Şaşırılacak bir şey yoktu, çünkü güneyde tıpkı doğuda olduğu gibi Avusturasya kralı, imparatorun düşmanlarına sınır olmuştu.

Tam da Bavyera'da Avar Hükümdarlığı'nda olanlar gözlemlenmişti. 595'te kağanın ordusu Singidunum civarındaki savaşlara dâhil olduğunda Drau'daki Slavlara yeni bir saldırı yapmak güvende hissedilmişti.[144] Fakat evdeki hesap çarşıya uymamıştı. Kağan Slavlara yardıma gelmiş ve 2.000 Bavyeralı helak olmuştu.

---

141 Bu çatışmaların anlaşılabilmesi için Braumüller'in eski tezini (Noriker und Karantanen, Carinthia I, 123, (1933), s. 24), yani Slavların hakikatte imparatorun Doğu Alpler'deki Lombard karşıtı federasyonu olduğunu gündeme getiren Kahl, "Baiern", s. 195'in amacında pek başarılı olmadığını söylemekte yarar vardır. Slavları "yardımcı halklar" olarak kazanmayı Bizans diplomasisi 6. yüzyılda hiçbir zaman başaramamıştı. Adriyatik'e Slavlar ilk kez 601/602 yılında Lombardların müttefiki olarak gelmişlerdi.

142 Hartmann, *Italien 2,* s. 99.

143 Grafenauer, "Herzogseinsetzung", s. 597

144 PD 4, 10, S. 150. Fritze, "Bedeutung", s. 536 (595); Mal, "Probleme", s. 18 (595; Kağanın saldırısı ertesi yıla tarihlendirilmektedir fakat Paulus Diaconus'un metni daha ziyade Bavyeralı saldırganların yangına yakalandığını göstermektedir); Avenarius, *Awaren,* s. 117 (595); Wolfram, "Mitteleuropa", s. 93 (595); Hauptmann, "Avares", s. 166 (595'e doğru); Labuda, "Chronologie", s. 171 (595/95); Kollautz, "Noricum", s. 633 (595). Muhtemelen Bavyeralılar 592 ve 595'te Avar-Bizans savaşlarını Slav ülkesine sefer düzenlemek için fırsat bilmişlerdi.

Bu olayların siyasal depremi tetiklediğine ilişkin her çıkarım, bu çıkarımların dayandığı tarihlendirmeler gibi farazidir. Theophylaktos'un doğudaki savaş hakkın verdiği kronoloji gibi Paulus Diaconus'un tasvir ettiği olaylar da ancak yaklaşık olarak tanzim edilebilir. Lombardların muharriri eğer olayları doğru bir silsilede tanzim ettiyse Bavyera Dekabel'i II. Childebert'in ölümünden kısa bir süre önce gerçekleşmişti. Bir müddet sonra Franklar bizzat kağanın ordusuyla temasa gelmişti. Avarlar, Thüringen'e girmiş ve II. Theuderich ve Theudebert adına yürütüm veren Brunhilde onlara hediyeler vermişti.[145]

562 ve 565'teki gibi Avarlar, Franklar üzerine aldıkları galibiyeti Ren bölgesine girmek için fırsat olarak kullanmamışlardı. Burada pür güç teşhiri söz konusuydu. Fritze haklı bir şekilde şöyle bir tespit yapmaktadır: "Kağan, Bavyera dükü ile Frank kralı arasında siyasi bir bağ olduğunu gayet iyi biliyordu ve Drau Vadisi'nin Avar iktidar alanına dâhil olduğunu sarih bir şekilde bunlara göstermeyi aklından geçirmişti".[146]

Avarlarla olan karşılaşmalarında Franklar, imparatorla olan eski ittifaklarını hatırladılar. Hâlihazırda zikredilen Boso ve Betto elçiliği (veya kaynaklarda geçen sefaretlerden biri)[147] her türlü olacak olan Avar savaşında Romalıların desteğini kazanmaya çalıştı. Avarlar'ın Thüringen'e saldırması bu müzakerelerin sebebi miydi sonucu muydu bilinmez.[148] Muhtemelen Karintiya'ya yapılan saldırıdan sonra Bavyeralılar çareyi "ağabeylerinden" yardım istemekte görmüşlerdi. Her iki Merovenj çocuğunun da tahta çıktığı haberini Konstantinopolis'e getiren Frank elçisi, imparatora bir Avar savaşı önerisinde bulunmak için fırsattan istifade etmek istemişti. Güvenilmez müttefikinin[149] etkisiz Lombard savaşı için yaptığı harcamalardan bıkan Maurikios onları güzel sözlerle atlattı. Avar darbesinden sonra onların sonraki maceralarında daha büyük kayıplar verdiğini düşünmek mümkündür. Bavyeralılar ise şimdi on beş yıldır sükûnet içinde yaşıyordu.

145 PD 4, 11, s. 150, Fritze, "Bedeutung", s. 536 (en erken 596 ilkbaharı); Avenarius, *Awaren,* s. 119 (596); Schlesinger, "Ostbewegung", s 35 (596); Ewig, "Teilungen", s. 148; Ewig, "Merowinger", s. 48 (596).

146 "Bedeutung", s. 539. Avar-Frank çıkar çatışmasını izah için Avenarius, *Awaren*, s. 118 gibi Drau'daki Slavların yayılmasını Tuna'dakilerle aynı kabul etmeye gerek yoktur.

147 Bkz. Bölüm 5. 1.

148 Bkz. Avenarius, *Awaren,* s. 119; Fritze, "Bedeutung", s. 539'da Labuda kronolojisini esas alır ve Theophylaktos'un hata yaptığını Childebert'in elçiliğinin 595'te gitmesi gerektiğini söyler.

149 Bkz. Goubert, *Byzance 2,* s. 22.

Lombard-Avar münasebetleri Franklarla savaş nedeniyle bozulmadı; bilakis kağan yeni elçilerle Agilulf'u da evvelden temin etmişti.[150] Bunu Agilulf'un II. Theuderich ile bir anlaşma tanzim etmesi takip etti.[151] Kağanın tehditlerle kurduğu baskı yüzünden büyük barbar güçlerin karşılıklı saldırmazlık paktı tekrar vücuda geldi. Halklar ittifakı kurulduğuna göre üç ortak da kendi meselelerine odaklanabilirdi.

Ludmil Hauptman'ın[152] kanıtlamaya çalıştığı gibi Avar siyasetinin batıya yönelmesinin kesinlikle ağır neticeleri olmamıştır. Onları bu tip bir cephe değişimine Bizans ordusu zorlamadığı gibi batı sınırlarında artan çarpışmalar bu iddiayı tevsik edemez. Sadece stratejik güç dengelerinin kısa süreli değişimi söz konusuydu. Alpler ve Elbe arasındaki savaşlar, büyük gayretleri ödüllendirecek kârları beraberinde getirmemişti.[153]

Fakat Avarların batıya yönelmesinin Alp Slavlarının köleleştirilmesini artırdığını ileriye süren Hauptmann'a bu noktada katılmak çok daha zordur. Mal'ın teşebbüs ettiği gibi tersini çıkarsamak da mümkün değildir.[154] Fritze'nin bunları bir nesil sonra Avarlarla müşterek Selanik kuşatmasını cazip hâle getiren Makedonya Slavlarıyla mukayesesi[155] maksada uygundur. Fakat Avar saldırısı Fritze'nin iddia ettiği gibi Bavyeralıların Pannonya'ya -zaten pek ihtimal dışı olan- saldırısını engellemek için değildi. Bunun için iki yüz yıl evvelki adaşından çok daha iyi koşullara sahip olan III. Tassilo bile buna hiçbir zaman teşebbüs etmemişti.

İlk etapta Slav yayılma hareketinin muhtemelen kontrol altında tutulduğu bir durum söz konusuydu. Kağanın yürütüm iddiası kendisinin savaştığı her yerdeki mevcudiyetiyle kaim oldu. Hauptmann'ın ileri sürdüğü gibi bütün Alp vadilerinde kendi demir yumruğunu hissettirecek bir güce sahip değildi. Fakat icap ettiği vakit müthiş bir süratle ortaya çıkabiliyordu. 595 yılında Bavyeralıları desteklemesi Slavlara da kimin efendi olduğunu göstermesi bakımından emsaldi. Böylece en azından o, kağanlığının yanında kendi alanında hiçbir ikincil bölgesel hâkimiyet merkezinin gelişemeyeceğini gösteriyordu.

150 PD 4, 12, s. 150.
151 PD 4, 13, s. 150.
152 "Avares", s. 168.
153 Avar batı siyasetinin savunmacı karakteri ve Bizanslılarla savaşın mukayese edilmeyecek şekilde daha büyük öneme sahip oluşunu Fritze, "Bedeutung", s. 513 de vurgulamaktadır. Benzer şekilde Bona, "Awaren-Katalog", s. 11.
154 Mal, "Probleme", s. 18.
155 Fritze, "Bedeutung", s. 518.

Batıdaki sorunlar Avarların doğuda ihtiyatla ortaya çıkmasını daha anlaşılır kılmaktadır; muhtemelen henüz 593 ve 594 yıllarındaki tereddüdünü ve şüphesiz harp yılı 595'te Balkanlar'ın batısına yönelmesini ancak bu izah eder. Bu yıl Avarlar Singidunum civarındaki savaşlardan sonra ve resmî bir savaş ilanından sonra Bizans ordusunun görüş açısından "kaybolmuş"tu. Yüksek ihtimalle Adriyatik istikametindeki seferle Batı Slavları arkalarını güçlendirmek istemişti. Kağan, Tuna'da bunu takip eden on sekiz aylık savaş arasını batıdaki vaziyeti düzeltmek için fırsat bilmişti.

598: Avarları Sadece Veba Durdurabilir

Görünüşte herhangi bir anlaşma gerçekleştirilmemesine rağmen Romalıların taarruzu durmuştu. Theophylaktos da 598 yılı olaylarını Romalıların anlaşmayı ihlal etmesine bağlamaktadır. Muhtemelen bununla kastedilen 595 yılında Tuna'nın geçilmesiydi.[156] Kağan batıyla ilişkilerini şekillendirmek için zamandan yararlanmış, Roma İmparatorluğu'na eski saldırı yolunu izlemek için ordusunu toplamıştı. Bu, Mezya yoluyla Tuna boyunca Trakya'ya giden bir istikameti takip ediyordu.[157] Theophylaktos'un tasvirine göre sefer zaten sonbaharda (böylece 597'de) başlamış, Avarlar Karadeniz'de Tomis/Constanta'ya kadar ilerlemişlerdi.[158] Şehrin imdadına Priskos yetişmişti. Theophylaktos ayrıca Roma ordusunun Singidunum önlerinden geri döndüğünü söyler.[159] Muhtemelen Priskos Singidunum'daki savaş arasında bir tür karargâh inşa ettirmişti. Her hâlükârda daha önce bu kadar savaştan vareste kalmış bir şehrin diğer Limesler gibi Avar ordusunu durdurabilmesi ihtimali pek azdı.

---

156 Th. S. 7, 15, s. 271.

157 Th. S. 7, 13, s. 267; bu rota Avarların Selanik'i kuşatmaya giden yolunu imkânsız hâle getirmektedir, bkz. Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 173, bkz. Bölüm 4. 3. 7, 12, s. 266'daki 600/601 yılını (Maurikios'un 19. yılını) gösteren ek, Schreiner, s. 348 dipnot 1005'te doğru bir şekilde tespit edildiği gibi seferlerin kronolojisi için ehemmiyetsizdir.

158 Son zamanlarda Gh. Stefan, "Tomis et Tomea", Dacia 11 (1967), s. 235-258'te ortaya atılan bir teori büyük taraftar toplamıştır. Burada Remesiana yakınlarındaki Daçyalılara ait Tomea'dan bahsedilir. Bunun için Popoviç, "Témoins", s. 478 ve Beşevliev, "Kastellnamen", s. 109'ya bakınız. Ancak Theophylaktos Avarların "Trakya Mezyası"ndan çekildiğini söyler. Mezya'da Nikopolis ve Iatros arasında birbirini takip eden savaşlar gerçekleşmişti. Başka türlü Tuna yolu boyunca bilinen 596 yılından sonra "İç Limes" etrafına intikal eden Popoviç'in Daçya Tomea'sı için olduğunu söylediği bütün Avar saldırıları kabul edilemez hâle gelirdi.

159 6092, s. 278.

Her iki ordu Tomis önünde birbirine karşı kamp kurarken zemheri kış tesirini gösterdi. Bir zamanlar Roma'dan uzak bu şehirde Ovidius çetin sürgün yıllarını tüketmişti. Şimdi ise birbirinden az uzakta Romalılar ve barbarlar kışlıyordu.[160]

Şimdi yaşananlar barbar psikolojisine verilebilecek en güzel örneklerden birini açığa çıkarıyordu. İlkbahar ülkeye nüfuz ettiği vakit Romalıları açlık krizi tuttu. İskitya minor vilayeti savaşlardan o kadar muzdarip olmuştu ki burada yeterli iaşenin temin edilmesi mümkün değildi.[161] Paskalya günü -bu yıl 30 Mart'a tekabül etmekteydi- beklenmeyen olaylar yaşandı. Kağan, elçileri yoluyla aç kalan Romalılara eğer dilerlerse seve seve yardım edebileceğini bildirdi. Bu "yeni tür teklif" Priskos'u başta işkillendirdi. Fakat kağan beş günlük bir ateşkes yemini etti ve sözünde durdu. Darboğazdaki düşman askerlerine büyük iaşe yükü taşıyan arabalarla yardım gönderdi.[162] Barbarların bu hengâmede yaptığı yardımla Romalılar Paskalya'ya yaraşır bir gün geçirdiler. Bu zamana kadar der Theophylaktos, "barbar hayırseverliğinin" bu inanılmaz emsali hep hürmetle anılmıştır.[163]

Dördüncü günde kağanın elçileri tekrar belirdi ve kendilerini hediyelerle kabul etmelerini istediler ve ayrıca Hint baharatları talep ettiler. Mutfağında çok fazla baharat mevcut olduğu anlaşılan Priskos Avar ordusuna biber ve Hint yaprağı, senna didymobotyra ve costum (bir Hint kökü) gönderdi.[164] Kağan heyecanlanmıştı, "καταρωματισάμενος", mealen; aromaların etkisinde kalmıştı. Şimdi durum kontrol dışıydı. "Her iki mevzide de yüreklerinde korku olmayan düşman askerler vardı." Muhtemelen bu tip bir kardeşleşmenin temeli henüz uzun kış esnasında atılmıştı. Hatta 20. yüzyılda ateşli millî nefretlerin damgasını vurduğu savaşlar bile "cephede Noel'i" bilmektedir.

Kağanın tutumu çağdaşlarımızın bile propagandasını yaptığı "yakıp yıkan" barbar klişesiyle her açıdan tenakuz hâlindedir. Muhtemelen bunun arkasında sırf nezaket yatmıyordu. Bu görkemli alicenaplık, bütün başarılı barbar hükümdarlarının hususiyetiydi. Romalılar

160 Th. S. 7, 13, s. 267. Schreiner, s. 193. Bu ve bunu takip eden olaylar SzK, s. 80 (598 veya 600); Howorth, "Avars", s. 770 (599); Bury, *Empire 2*, s. 138 (600); Avenarius, *Awaren*, s. 106 (601); Haussig, "Exkurs", s. 296 (598); Kollautz/Miyakawa I, s. 253 (596); Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 174 (598); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 115 (600).

161 Vilayetin akıbeti için bkz. Kollautz, "Völkerbewegungen", s. 448.

162 Sadece Theophylaktos 400 arabadan bahsetmektedir, 6092, s. 278.

163 Th. S. 7, 13, s. 268; Schreiner, s. 193. Buna ilişkin ayrıca Tirr, "Attitude", s. 112.

164 Bkz. Schreiner, s. 349'daki dipnot 1013.

bu hususiyetin çoğunlukla bir yönünü, yani kendine hediye göndertebilme yeteneğini görüyordu. Bu yüzden barbarlar açgözlü olarak kabul ediliyordu. Cömertlik böyle finanse ediliyordu, *gentil* toplumun diğer mensupları da buna uyuyordu. Rütbe yükseldikçe hediye de büyüyordu.[165] Tomis'teki Paskalya'da Romalılar bu hediyeleri kabul ettiğinde bu, hediye verenlerin itibarını yükseltiyordu. Buna rağmen bu şekilde izzetinefsini yüceltmek istediyse de kağanın hamlesi hesapladığı gibi etki göstermedi, keza baharat talebi gibi istekler, buradaki bütün kültürel süzgeçlerden süzülerek bir Avar hükümdarının yaşama ilişkin gelişigüzel tutumunu gözlemlemeye imkân vermektedir.

Bu Paskalya barışını tek bir buyruğuyla bitiren yine kağanın kendisiydi. Bayramın bitmesinden sonra -muhtemelen bunun haberini almıştı- muharip birliklerin dağıtılmasını istedi. "Böylelikle Romalılar yeniden barbarlardan uzaklaştı." Her iki hizip için de kayıplarla dolu bir yıldı.

Altıncı günde kağan bir Roma ordusunun Komentiolos liderliğinde Nicopolis'e[166] geldiğini işitti. Zikidiba[167] üzerinden Iatrus/Krivina'ya ulaştı ve burada kamp kurdu. Avarlar ondan derhâl geri çekilmesini istedi. Şüphesiz bu, onun Priskos'la birleşmesini engellemek içindi.

Theophylaktos Komentiolos'u ihaneti için suçlamaktadır. Kağan, Novae/Svištov yakınlarındaki Iatrus'a geldiği vakit komutan gizli bir elçiyle kendi ordusunu teslim etme sözünü iletti. Barbarlar şafak sökünce saldırıya geçtiğinde, Romalı kumandan herkese kendi birliklerini toplattırdı. Buna rağmen akşama doğru ordu yok olmaya yüz tuttu. Geceleyin Komentiolos gizlice en iyi birliklerini kendiyle birlikte kaçmaya davet etti. Ertesi gün geri kalan Romalılar, Iatrus/Jantra Nehri üzerinden ricat ettiler. Burada bir kez daha Avar tuzağına düştüler, ancak büyük kayıplar vererek ve yaman zorluklar çekerek, dar-

165 Bölüm 6. 4.

166 Nicopolis ad Istrum/Nikjüp, bkz. Prokopius, Deaedif. 4, 11, s. 242; G. Seure, "Nicopolis ad Istrum", Revue archeologique (1907, 2), s. 257. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 18. Daha sonra Priskos'un ordusuna ne oldu bilmiyoruz, ilk defa müteakip yıl içinde Komentiolos, Singidunum'da ona rastladı.

167 Şu ana kadar Sucidiva'yla yapılan umumi özdeşleştirme (Beşevliev, "Kastellnamen", s. 141) Schreiner, "Stadte", s. 34'te şüpheyle karşılanmıştır. Hakikaten Nikopolis etrafındaki dolambaçlı yol çok daha doğudaki Sucidava'ya nazaran daha akla yatkındır. Ancak Komentiolos bunun için bir haftalık bir zamana sahipti. Bu koşullar altında onun en azından Priskos'un ordusuyla birleşebilmeyi umut ettiğini, ancak sonradan yaklaşan Avar ordusu karşısında geri çekildiğini düşünmek mümkündür.

boğazda savaştılar.[168] Komentiolos kaçışının ardından kabul edilmeyi arzu ettiği Drizipera'ya vardı. Ancak kapı yüzüne açılmadı. Şehrin duvarlarından hain generalin üzerine taşlar ve beddualar yağdı. Bu, kendisini Konstantinopolis'e kaçmaya icbar etmiş olmalıdır. Burada ordusu tarafından resmen ihanetle suçlandı. Maurikios hakem tayin etti, komutanın beraatine yönelik bir karar verildi. Ertesi yaz Komentiolos yeniden görevine ve rütbesine sahip oldu. Phokas ise iktidarı ele geçirdikten hemen sonra onun canını aldı.[169]

Yaşananların bir başka anlatımını Johannes Antiochenus[170] sunar. Ona göre bu komplonun arkasında ordudan nefret eden imparatorun kendisi vardı. O, Komentiolos'u isyankâr ordunun Avarlara teslim edilmesiyle görevlendirmişti. Fakat kendisinin mektubu keşfedilmiş ve işi komutanın üzerine yıkmıştı. Komentiolos askerler tarafından suçlanırken imparatorun üvey oğlu Philippikos Trakya'da komutayı ele almıştı.

Gerçi Theophylaktos, Philippikos'un Avar savaşındaki faaliyetine ilişkin hiçbir şey bilmemekteyse de buna zıt düşen bir bilgi de vermemektedir. Bu, Michael Syrus'un[171] bir fragmanıyla tasdik edilmektedir. Buna göre Bulgarlar henüz Romalılar Philippikos liderliğinde onlara karşı gelmeden Trakya'ya girmişti. Bundan Bulgarların kağanın ordusunda çoğunluğu teşkil ettiği sonucunu çıkarmak elzem değildir. Avarların değil, Bulgarların çağdaşı olarak Michael kendi kaynağını böyle yorumlamış olabilirdi.[172] Ayrıca imparatorun ihanetini betimlediği rivayeti de birçok çağdaşında yankısını bulduğu kadar tarihseldi; Komentiolos'un skandal bir şekilde görevine dönmesi bunun için yeterli bir sebepti. Philippikos başkent çevresinde püskürtücü bir güç olarak pek az etkinlik gösterebilmişti. Ertesi yaz yerine Komentiolos'un getirilmesi makul görünmektedir.

Kaçan Komentiolos'u Avarlar kovalamıştı. Hemen akabinde onlar Drizipera önünde belirmiş ve şehri fethetmişti. Orada İskender Kilisesi'ni yerle yeksan etmişler, şehitlerin gümüş kaplı kabirlerini yıkmışlar ve kemiklerini etrafa dağıtmışlardı. Birkaç yıl içinde ikinci kez bir

168 Th. S. 7, 14, s. 269, Schreiner, s. 194; Theophanes 6092, s. 278. Sonraki kroniklerden Zonaras (14, 13, s. 236) ve Georgios Monachos (2, 658) Komentiolos ihanetinin tasvirini sonraki tasvirlerinin merkezine oturtmaktadır. Onlar aynı zamanda Avarlara karşı tecrübe edilen hezimeti ve Maurikios'un inkırazını da izah etmektedirler.

169 Th. S. 8, 1, s. 284. Zakythinos, *Byz. Geschichte*, s. 57.

170 Excerpta de insidiis, s. 106, yay. de Boor, s. 147; ayrıca bkz. Schreiner, s. 349'daki dipnot 1018 ve Szadeczky & Kardoss, "Quellenstelle", s. 77.

171 10, 24, s. 374. Szadeczky-Kardoss, "Quellenstelle", s. 77

172 Bkz. Bölüm 6. 12.

İskender Kilisesi'nin yıkıldığını işitiyoruz.[173] "Şehitlerin istiskal edilmesini" Theophylaktos barbarlardaki kâfirliğe atfetmektedir. Zaferin hemen ardından Drizipera'da gerçekleştirilen toyda veba patlak verdi. Kağan bundan pek müteessir oldu; evlatlarından yedi tanesini bir günde lanetli salgına kurban verdi.[174] Bu arada uğursuz Komentiolos hezimetin haberini Konstantinopolis'e getirerek büyük paniğe sebebiyet vermişti. Avrupa yakasından vazgeçmek ve boğazın öte tarafındaki Kadıköy'e yerleşmek bile düşünüldü. Buna mukabil imparator son birliklerini harekete geçirdi, şehrin yurttaşlarını silahlandırdı ve "Uzun Duvarlara" yerleştirdi. Bir hafta sonra senatonun kağana bir elçi gönderme ricasını kabul etti.

İmparatorun memuru olarak Harmaton Drizipera'ya geldiğinde kağan onu on gün beklettirdi. Matem tutan kağanı elçinin getirdiği görkemli hediyeler bir kez olsun etkilemedi. Harmaton on ikinci günde kağanın çadırına girdiğinde, kağanın hediyelerini kabul etmeye tenezzül etmedi. Elçi bütün belagatiyle kendi hediyelerini vermek için geldiğini söyledi. Ancak kağanı barış anlaşması için ertesi gün ikna edebildi. Kağan bir kere daha imparatoru barışı ihlal etmekle itham etti ve tekrardan tıpkı Tuna kıyısındaki Priskos'a yaptığı gibi kendisiyle Maurikios arasında hakem olması için Tanrı'yı çağırdı. Haddizatında bu, makûs talihin darbesini yedikten sonra yapılmış gözü pek bir hareketti.[175]

Bu menfi koşullar altında yapılan müzakereden nihayet iki tarafın da avantajına olan bir barış anlaşması çıktı. Kağan yıllık haracını 2000 solidi daha artırmıştı ve şimdi yıllık iktibas edilen miktar 120.000'e tekabül ediyordu.[176] Romalılar Tuna'yı açıkça sınır olarak tayin etmeyi başarmıştı. Onlar bununla 595 yılında tartışılan ve nehrin kuzeyindeki köprübaşlarına ilişkin haklarından feragat ediyordu. Bunun için Slavlara karşı savaş hâlinde Tuna sınırının aşılması konusunda açık bir anlaşmaya varılmıştı. Böylelikle Roma için geçmiş yılların en önemli meselelerinden biri halledilmiş oluyordu. Çünkü bu koşul anlaşma nötr bir karakter taşısa da daha çok Bizanslıların menfaatineydi.[177] Bu

173 Th. S. 7, 15, s. 272; bkz. Th. S. 6, 5, s. 227. Schreiner, s. 350'deki dipnot 1022'de bu haberi bunun için mükerrer kabul etmişti.

174 Veba için bkz. Bölüm 2. 1.

175 Th. S. 7, 15, s. 272, Schreiner, s. 196.

176 Th. S. 7, 15, 15, s. 273. Bkz. Stratos, *Byzantium I*, s. 33. Bona, "Awaren-Katalog", s. 11'de hatalı olarak ilk defa 604 yılına atfetmektedir.

177 Hauptmann, "Avares", s. 169'da Avarların değil, sadece Bizanslıların "Slav avı" için Tuna'yı geçme hakkı aldığı kanaatindedir. Konu çok açık olmasına rağmen kapanamamıştır. Avarlar da Tuna'yı geçen kaçak tebaasıyla ilgileniyordu. Anlaş-

"her iki devletin sınırları için yaşayan Slavların devletler hukukunun öznesi olması" manasına da gelmekteydi.[178]

Anlaşma Konstantinopolis'in, Tuna'nın kuzeyindeki Slavlara karşı eli kolunu serbest bırakmak için Avarlarla uzlaşmaya dünden razı olduğunu göstermektedir ve keza kağanın kendi ordusu kırıldığı hâlde müzakerelerde güçlü bir konuma sahip olmasına rağmen "tebaasının" akıbetini pek önemsememesi de meselenin diğer bir yüzüdür. Tuna'nın güneyindeki ülkeyi işgal etmek Kağanın siyasetinde aynı derecede önemsiz bir amacı temsil ediyordu. Tam da 598'de Roma savunmasının hassasiyetinin ayan beyan ortaya çıkması sonrası Kağan, İlirya kıyısına kontrol edilmeksizin çıkarma yapabileceğine inanmıştı.

Drizipera'daki müzakereler hakkında Theophanes[179] istisnai olarak kendi emsali Theophylaktos'tan daha çok şey bilmektedir. O, barışın sağlanmasından önce kağanın esirler için kelle başına bir Bizans altını istediğini anlatmaktadır. Maurikios bu teklifi reddetmiş, bunun üzerine barbar fiyatı yarısına indirmişti. Bununla birlikte cimri imparator kelle başına bir çiğit bile vermek istemedi. İnsan hayatı üzerine oynanmış bu kumarın başarısızlığa uğraması sonucu gücenmiş barbarlar tekmil esirleri katletti.

Maurikios hakkında benzer havadisi Johannes Antiochenus[180] da vermektedir. Sadece kendi tasvirinde her şey Komentiolos'un ihanetinin ahirine değil, evveline atfedilmektedir. Şüphesiz Konstantinopolis'te Maurikios'un inkırazından evvel kötü şayialar dolanıyordu. Bunun tarihsel özünü tespit etmek mümkün değildir. Fakat yine de Barbarların hangi konuda itimada nail olup olmadığı görülmektedir. Esirlerin katli istisna olarak kabul edilmişti; onlarla iş birliği umumiyetle kâr getiriyordu.[181]

Akit tarafların konumu yıl içinde yaşanan olaylar tarafından sarsılmıştı. Maurikios kendi ordusunun güvenini kaybederken halk içinde huzursuzluklar mütemadiyen daha geniş kesimlere yayılıyordu. Ordu yürütümünde Komentiolos şahsında yaşanan skandal da bu güven-

---

manın sarih bir tefsiri için Chrysos, "Nordgrenze", s. 36; daha sonra Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 176; Avenarius, "Problematik", s. 23; bkz. Dölger, "Regesten", s. 15.

178 Chrysos, "Nordgrenze", s. 36.

179 6092, s. 280.

180 Exc. de insidiis, s. 108, yay. de Boor, s. 147; bu olay da Zonaras (14, 13, s. 897) ve Georgios Monachos (2, 659) kroniklerine girmişti.

181 Bkz. Bölüm 6. 6.; Stratos, *Byzantium I*, s. 43'te hadiseyi Avarlara iltica eden Romalı kaçakları imparatorun fidyeyle kurtarmak istememesi olarak temellendirmeye teşebbüs etmektedir.

sizliği perçinlemişti. Diğer yandan kağan kendi zaferinin meyvesini toplayamamış, düşman kampında peyda olan entrikadan istifade edememişti. Bizim idrakimizde salgın hastalık, birinin boynuna suç isnat edilmeyecek türden bir buhran ise de karizmatik bir barbar hükümdarı bundan tıpkı bir savaşı kaybetmiş olmak kadar sorumluydu.[182]

Fakat aynı yıl savaşın devam ettiğini ve Priskos'un Avar memleketinin neredeyse merkezine kadar ilerlediğini varsaymak mümkündü.[183] Priskos, *Strategikon*'daki direktifler mucibinde ordusunu sapasağlam muhafaza etmeyi başarmıştı.[184] Bununla birlikte karşı saldırılar Romalılar için apar topar bir taarruzu daha az uygun kılmaktaydı: "İskitlerden başka hiç kimse, bir savaşı kaybettikten hemen sonra yenisini başlatmaya alışkın değildir" demektedir savaşın el kitabı.[185] Eğer savaş ertesi yıla kadar sürmeseydi, barış anlaşması bu kadar teferruatlı tasvir edilemezdi.

599: Kağan Müşkülde

Vebadan muzdarip barbar ordusu Tuna üzerinden geri çekilirken Priskos yerine geçti. Roma müdafaa hattının payandası olan Singidunum'da kışladı. Bu arada Konstantinopolis'te nihayet tekrar "strategos" olarak atanan Komentiolos'a karşı süreç başlatılmıştı. Böylelikle onun Priskos'un üstü olduğu intiba uyanmaktadır. Yılın sıcak zamanları gelince komutasını almak üzere ordunun başına geçti. İmparatorun emrine binaen Avarlarla barış anlaşması ihlal edildi.[186]

Şimdi ordu nehrin aşağı doğru akıntısından görünüşe göre 584 yılında yıkılan şehrin adını taşıyan Viminacium/Kostolac yakınlarındaki Tuna Adası'na çekilmişti. Morava Halici'nin aşağısında Tuna'nın birçok akıntıya bölündüğü yerde nehir geçilmek istendi. Sirmium'a giden eski imparatorluk yolundan ilerlenmemesi İlirya metropolünün o zamanlar kağanın ikâmet ettiği yer olmadığına yönelik bir

182 Bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 341.

183 Böylelikle Labuda, "Chronologie", s. 170; Avenarius, "Awaren", s. 220; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 117; Duket, "Study", s. 17.

184 8, 2, s. 297; 10, 2, s. 341.

185 *Strategikon* 7B, 11, s. 251.

186 Th. S. 8, 1-2, s. 285; Theophanes 6093, s. 281. Schreiner, s. 353'teki dipnot 1060 (599); Dölger, "Regesten", s. 132 (600); SzK, s. 82 (599 veya 600); Howorth, "Avars", s. 773 (601); Bury, *Empire 2*, s. 140 (600); Hauptmann, "Avares", s. 168 (600); Haussig, "Exkurs", s. 296 (599); Goubert, "Guerres", s. 38 (601); Labuda, "Chronologie", s. 170 (600); Kollautz/Miyakawa I, s. 254 (600); Stratos, *Byzantium I*, s. 44 (602); Avenarius, *Awaren*, s. 108 (601); Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 178; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 116.

emaredir. Kağan, Tuna'nın kuzeyinde düşmanın nehri geçişini engellemek üzere dört oğlunu tanzim ettiği ordu birliklerinin başına geçirmiş bekliyordu.

Fakat nehri bir köprüyü geçmeye çalışan bir Roma birliği Avar kıyısına ulaşmayı ve burada bir köprübaşı inşa etmeyi başardı. Bu arada Komentiolos Viminacium'da hasta hasta oturuyordu ve Avar ülkesinde riskli bir girişimi başlatmaya pek hevesli değildi. Priskos tekrardan kendi meslektaşları olmadan savaş başlatmak istemedi. İlk defa kuşatılmış askerlere tahkimat için haber gönderildikten sonra Priskos mecburen savaşa girdi. Kağanın oğullarının ilk saldırısı başarıyla püskürtüldü. Ertesi gün Priskos bütün sallarını ve filosunu askerlerine bir kaçış yolu açmak için adaya geri getirdi.

Dördüncü gün Avarlar saldırılarını yenileyince Priskos ordusunu toprak tabya önünde üç bloka böldü. Tam teçhizatlı olan Avarların ordusu her taraftan taarruz eden on beş bölüme ayırmıştı. Buna rağmen Romalılar kampı savunmaya muvaffak oldu; güneş, harp meydanının üzerinden batarken iddiaya göre Romalılar 300, barbarlar 4.000 muharip kaybetmişti.[187] Üçüncü gün ilk Avar saldırısında Priskos kendi birliklerini üçe böldü ve düşmanı muhasara etti; güya bu kez muharebe meydanında 9.000 Avar askeri vardı. Kağanın oğullarının tekrar savaşa başlamasından evvel on gün geçti. Priskos düşmana karşı çıktı ve onu meydana inmeye çalıştı. O, Avarları ablukaya almayı ve bataklığa çekmeyi başardı. Romalıların konuşlandığı yükseklikler muhtemelen Kubin ve Alibunar arasındaki engin bataklıkların bulunduğu Roma topraklarıydı.[188]

Romalılar, Slav bataklıklarından ders çıkarmıştı. Avar prensleri ordularıyla birlikte yok oldu. Muzafferlerin tuttuğu kayıtlara göre yaşanılan kayıplarla birlikte Tuna'daki savaşlarda tekmil Avar ordusunun mahvolmuş olmalıydı; sadece kader savaşında onlardan 15.000'i hayatını kaybetmişti.[189]

Görünüşe göre bu kez savaşa bizzat katılan kağan, Tisa Nehri'nde kıl payı firar etmeyi başarmıştı. Yedi oğlunu ve ordusunun bir kısmını veba nedeniyle kaybettikten sonra kader hükümdara bir darbe daha vurmuştu. İkbal, direktiflere sadık kalan Priskos'tan yanaydı.[190] O, yüzyıllardır hiçbir Romalının giremediği aşağı Tisa'ya Banat yoluyla

187 Th. S. 8, 2–3, s. 286, Schreiner, s. 205.

188 Kollautz, "Abaria", s. 5 "Temeşvarlı lise profesörü Franz Wettel'e" göre.

189 Th. S. 8, 3, s. 288, Schreiner, s. 206; Theophanes 6093, s. 282.

190 *Strategikon* 7B 12, s. 255'te "düşman tamamen yok edilene kadar" kalmak salık verilmektedir.

girmişti. Theophylaktos'ta zikredilen Tissos Nehri yerine Temesle özdeşleştirilmesi için hiçbir gerekçe mevcut değildir.[191]

Avar Hükümdarlığı'nın nüvesini oluşturan bölgelerde Viminacium Savaşı'ndan bir ay sonra yeni bir savaş meydana geldi. Savaş günü taraflar alışılmadık bir yiğitlikle cenk ettiler. Kağan ordusunu on iki gruba böldü; çünkü "onlar savaşta Romalılar ve Persliler gibi gibi üç blokta tanzim edilmiyor, daha ziyade alaylar hâlinde sistematik bir nizama giriyorlardı".[192] Priskos hasmını atılgan bir tebdili mekânla şaşırttı ve böylelikle zafer silsilesini devam ettirdi. Bu, bütün Avar Savaşları arasındaki en büyük meydan muharebelerinden biriydi.

Fakat komutan Tuna ile Tisa arasındaki düşman merkezine yürümeye cüret edemedi. Bu, bozkırlılara karşı savaşın geleneksel şekilde kazanılamayacağını gösterdi. Bir Pers savaşında Herakleios'un yaptığı gibi düşman başkentine ilerlemeye karar verilebilirdi. Fakat Avarlar yalnızca savaşta fethedilebilirdi. Sonra bile bir savaş nadiren neticesiz kalmıştı. Eğer hükümdarın mevkisi sarsılmasa da devleti kendiliğinden dağılabilirdi. Priskos'un yapabildiği her şey 4.000 kişilik birliği düşmanı gözetlemek üzere Tisa'ya yerleştirmek oldu. Romalılar ilk önce üç Gepid köylüsüne rastladı. Savaşın tantanasından pek müteessir olmayan sakinler akşamüzeri büyük bir toy gerçekleştirmiş sonra da gürültünün ortasında uykuya dalmıştı. Şafak sökmeden kısa süre önce Roma birlikleri uyuyan barbarlar arasında korkunç bir katliam yaptı. Theophylaktos'un savaş raporuna bakılırsa zaferlerin en büyüğüydü bu. Öldürülen Gepid sayısı 30.000'den aşağı değildi ve elde edilen büyük ganimet de cabasıydı.

Bu örnek birçok bakımından ders doludur. Evvela savaş meydanına ilişkin haberlerin ne kadar şişirildiğini göstermektedir. Maurikios kendi komutanının zaferine feci hâlde muhtaçtı ve sarhoş çiftçilerin kıyımı büyük bir olay olarak aksettirilmişti. İkinci olarak Gepid köylülerinin Tisa'daki eski yerleşim alanda ikâmetini tevsik etmektedir. 567'de fethedilenlerin nesli Avar hâkimiyeti altında gayet hâli vakti yerinde yaşamaya devam ediyordu. Üçüncüsüyse düşman coğrafyasındaki Roma askerlerinin davranışı göz önünde bulundurulduğunda, Roma İmparatorluğu'nun barbar hasımlarını kınamaya hakkı olmadığını göstermektedir. Kağan, yatakta değil eli silahlı olarak karşısında bulmasına

191 Bu tezi ortaya atan Diculescu, "Gepiden", s. 223; daha sonra Kollautz, "Abaria", s. 5. Bu bölgedeki son Romalı muhabir yarım asır önce bir başka Priskos'tu. Onun uzun daha uzun bir yolculukla ulaştığı "Tiphisos" Nehri'nin Temes olabilmesi pek ihtimal dâhilinde değildir.

192 *Strategikon* 11, 2, s. 363.

rağmen Singidunum veya Drizipera nüfusunun canını bağışlamıştı. Romalılar uyuyan sivilleri katledecek hiçbir gerekçeye sahip değildi. Hasmını barbarların bütün zalimlikleri Romallılardan öğrendiğini söyleyerek ayıplayan Avar elçisi Koch'un bir miktar haklı olduğu anlaşılıyor.

Kağanın aralarında Slavların da bulunduğu kendi birliklerini harekete geçirmek için üç haftaya ihtiyacı vardı. Priskos bu esnada Tisa'daydı. Seferlerde gerçekleşen son savaş en az evvelkiler kadar yıkıcı olmuştu. Romalılar tekrardan düşmanı kovalamış, bilhassa Slavlar telef olmuştu. Romalılar daha büyük sayıda tutsak elde etmeyi başarmıştı. Bunların sayısı kayıtlara geçmiştir. Şüphesiz bu noktada mübalağalar söz konusudur; buna rağmen Slavların bu kez savaşın esas yükünü taşıdığı görülmektedir.

Theophylaktos ve Theophanes'in verdiği bilgiler ne yazık ki sayılar bakımından farklılaşmaktadır.[193] Theophylaktos 3.000 Avar, 6.200 "başka barbarlar" ve 8.000 Slavdan bahsetmektedir. Theophanes'e göre ise aynı şekilde 3.000 Avar, 3.200 Gepid, 2.000 başka barbarlar ve 800 de Slav vardı. Theophylaktos'un hesabı, bilhassa Slavlar hakkında daha güvenilirdir; fakat Theophylaktos'un Gepidlere ilişkin verdiği bilgi de değerlidir ve "başka barbarlar" adı altında evvela Bulgarlar ve Gepidler anlaşılabilir. Her iki halk da münferit birlikler hâlinde takriben Avarlarla aynı sayıya tekabül ediyordu.

Fakat bu sayılar bir Avar ordusunun teşekkülü bakımından pek karakteristik değildir. Kağanın "son teklifi" tabi halkları kârlı yağma seferlerine kesinlikle daha güçlü bir şekilde çekmişti. Her iki yılın da olayları Avar birliklerinin nüvesinde ciddi yaralanmalar meydana getirmişti. Ayrıca ilk savaşlarda ön saflarda savaşan Slav piyadeleri Avar süvarilerinden daha fazla hayata tutunabilmişti. Nihayet Romalıların eline geçen bir savaş tutsağının kimlerden olduğu anlaşılmadığı durumlarda kişi Avarlardan sayılsa da "başka barbar" olarak tesmiye ediliyordu. Tutsak edilen Slavların Karpat havzasından mı yoksa Karpatlar'ın eteklerinden mi geldiği, Avarların "düzenli" ordusuna mensup olup olmadığı pek bilinmez çünkü bunlara bir sınır çizmek mümkün değildi. Priskos aldığı zaferden sonra esirleri Tomis'e getirmişti. Gerçi kağanın ordusu vardı, ancak insicam bozulmuştu. O, imparator askerî vaziyeti öğrenmeden ona elçi göndermeye muvaffak oldu. Orada barbarlar tehditle esirlerin teslimini istedi. İmparator tongaya düştü ve kağanın savaşçılarını Tomis'ten geri gönderttirdi.[194]

193 Th. S. 6, 6, s. 231.

194 Th. S. 8, 4, s. 289. Szadeczky-Kardoss, "Sozialordnung", s. 220'de yardımcı halkların değil, yalnızca "hakikî Avarların" serbest bırakıldığı ileri sürülmektedir. Haki-

Bu arada yılın çetin zamanları başlamıştı. Priskos zaferinden daha fazla istifade edemezdi. Başarıda görünüşe göre payı olan Komentiolos Konstantinopolis'e en kısa yoldan gitmek istedi. Novayw/Svištov'a geldiğinde Balkanlar üzerinden eski Via Traiana yolunu kolaçan ettirdi.[195] Bu yolu bilen bir tek yaşı yüzü geçkin bir ihtiyar vardı. 90 yıldan beri buradan kimsenin geçmediğini belirtti. Bütün uyarılara rağmen sabırsız komutan yola koyuldu; sıradağlar arasındayken kış bastırdı ve maiyetinin önemli bölümü soğuğa ve kış fırtınasına kurban gitti. Komentiolos bunun üzerine Philippopolis/Plovdiv'de kışlamaya karar verdi. İlk defa ilkbaharda başkente geri döndü, ancak Maurikios bütün beceriksizliğine rağmen onu görevinde tutmaya devam etti.[196]

Yarımadada Roma teşkilatının yıkılışını gösteren bu hikâyeyle Theophylaktos'un detaylı savaş raporu son bulmaktadır. Kendisinin dayandığı eskiz muhtemelen 599/600 yılında şeklini almış[197] ve Roma ordusundaki huzursuzlukları yansıtmıştır; sadece Priskos başarıyla ön plana çıkmış ve zaferi kendisine saygı kazandırmıştı. Diğer türlü imparatorun ve kendi kumandanının basiretsizliği ve istibdadı ve ordu içindeki huzursuzluklar bu savaş raporunun ana temasını oluşturmuştur. Fakat ordunun kendi başına savaşma kapasitesini de yansıtmıştır. Priskos'un galibiyeti ordunun neye muktedir olduğunu gösteriyordu. Fakat raporun gidişatından -cimri imparatorun ve beceriksiz komutanların orduyu zaferin meyvesini toplamaktan menettiği- intibası uyanmaktadır. Avar savaşının kazanılamayacağını tam da Avar ülkesindeki başarı gösteriyordu. Roma ordusunun tüm zaferleri nihayetinde hiçbir kalıcı sonuç getirmemişti.

602: Tuna'da Emperyal Siyasetin Sonu

Priskos'un görkemli başarısı imparatora nefes alma şansını vermişti. Maurikios'un 19. hükümet yılında -böylece Eylül 600'den Ağustos 601'e kadar olan zamanda- Tuna'da savaş olmadı.[198] İmparatorun tekrardan kumandan olarak atadığı uğursuz Komentiolos da bu atalete

---

katen Theophylaktos bu noktada sadece tutsak Avarlardan bahsetmektedir; ancak Avar ordusuna mensup herkesin kastedilmesi de aynı derecede mümkündür.

195 Via Traiana için Beşevliev, "Heerstrassen", s. 484.

196 Th. S. 8, 4, s. 290; Theophanes 6093, s. 282.

197 Haussig, "Exkurs", s 407.

198 Th. S. 8. 4, s. 290. Avenarius, *Awaren*, s. 201'de bu bilgi önceden açıklanan on sekiz aylık ateşkese atfedilmektedir (Th. S. 7, 12, s. 266). Onlar göre bu ara 599/600'dedir. Fakat olayları böyle terkip etmek için giçbir gerekçe yoktur. 600 yılı olaylarına ilişkin bir şey öğrenilememesi sadece kayda değer bir şey yaşanmamasından kaynaklanmaktadır.

her hâlükârda uygun bir isimdi. Bu, Priskos'un sonuçsuz zaferinden ve iç siyasetteki durumun bir tür emperyal uyuşukluğa dönüşmesinden dolayı söz konusu olmuştu.

Bu arada kağan âtıl kalmadı. 599'daki zararını diplomatik bir taarruzla telafi etmek istedi. Lombardlarla temas sonrası evvela sıkı bir bağ kuruldu ve elçileri vasıtasıyla kral Agilulf'la daimî barış tesis edildi.[199] İtalya'ya dönüş yolunda onlara kendi elçisiyle "sonra Galya'ya seyahat ettiğini ve Frank kralından Avarlarla olduğu gibi Lombardlarla da barış içinde yaşamasını rica ettiğini" bildirmiştir. Avar elçiliklerinin barış görevi muhtemelen evvela Bizans'ı yalnızlaştırmak amacına yönelikti; Bizans-Frank ittifakı 596 yılında engellenmişti.[200]

Bundan başka Lombardla yapılan pakt bir saldırı anlamına geliyordu. Zaten Agilulf önceden Kağana "gemi inşası için zanaatkâr" göndermiş, bununla "Trakya'da bir ada fethedilmişti".[201] Tuna'nın son savaşlarda stratejik önemi ve Roma filosunun Singidunum'a darbesinin kağanda bir Tuna donanmasına sahip olma arzusunu uyandırmış olması muhtemeldir. Eldeki Slav *Monoxyla*ları (ağaç kütüğünden yapılmış kayık) sadece güvenli karaya çıkış manevraları için kâfiydi. Daha geniş bir düzlemde Bizans dromonlarıyla boy ölçüşemezdi. Burada İtalyalı gemicilerin yardımı vardı. Lombard tekneleri daha Apsich'in yürüyüşünde şelaleleri 601 sonbaharda işgal etmişti.

Avar Lombard anlaşmasının bir diğer noktası çok daha dikkate şayandır. Fakat Avar sefiri, kendi iyi niyet turunu Avrupa krallarının saraylarında tamamlamadan Avarlar, Slavlar ve Lombardlar müşterek olarak Bizans İstirya'sına saldırdı.[202] Bu ortak hareketini Papa Gregorius, Mayıs 599'da tebrik dahi ettiği[203] piskoposun müdafaa başarısını

199 PD 4, 24, s. 156. Krahwinkler, "Friuli", s. 36; Fritze, "Bedeutung", s. 520.

200 "Yeni gelişen Tripel ittifakı" İmparatoru batıda edinebileceği bütün ortaklardan mahrum etmiştir demektedir Hartmann, *Italien 2*, s. 115.

201 PD 4, 20, S. 154. Bu malumatın tanzimi zordur. Paulus'ta bu bilgi, Agilulf'un kızının 601 yılının başlarında piskopos Kallinikos tarafından esir edilmesiyle aynı bölümde geçmektedir. Buna ilişkin Hartmann, *Italien I*, s. 115; o, Tomis kuşatması için dua ediyordu (Th. S. 7, 13, s. 267. Hartmann, *Italien I*, s. 123'teki dipnot 12). Fakat Karadeniz şehri yalnızca bir yarımadada kalmaktadır ve kağanın elçiliği henüz 597'de İtalya'dan zanaatkâr takımını almak için geçmişti. Kollautz (Völkerbewegungen, s. 480; bunun üzerine kapsamlı bir şekildde Krahwinkler, "Friuli", s. 394) Tuna Adası'nı Viminacium'da 599 yılından evvel savaşılan bir yerde önermektedir; fakat orası ne Avarlar tarafından fethedilmiş ne de savaş esnasında uzaktaki Lombard kralından teknik yardım istenmiştir. Bu yüzden Theophylaktos'taki Lombard taarruz teknelerinin kullanılması umut edilemezdi.

202 PD 4, 24, s. 156. Krahwinkler, "Friuli", s. 36; Fritze, "Bedeutung", s. 520 ve 535.

203 Greg. Reg. 9, s. 154.

bir hiç hâline getirdi. Agilulf ve piskopos arasındaki ateşkes hâli Mart 601'e kadar sürdü. Hartmann İstirya'ya yapılan saldırıyı Padua'nın fethiyle bağlamakta ve bunu 601 yılına atfetmektedir;[204] Krahwinkler[205] ise 602 yılına.

Lombardların zor gününde kendisine verdiği desteğe teşekkürün bir ifadesi olarak kağan, Cremona'nın fethi esnasında Lombard kralını bir Slav birliğiyle Ağustos 603'te desteklemişti.[206] Batıdan aldığı destek sayesinde kağan, karşısındaki baş düşmanı sendelerken kendi içinde bulunduğu buhranın üstünden geldi.

Konstantinopolis'te giderek daha fazla sıkıntıların içine düşen Maurikios 601 yılında bir kez daha mutat çareye başvurdu ve Tuna'daki başarıyla imajını cilalamaya çalıştı. Kendi kardeşinin göreve getirilmesi "στρατηγός τής 'Ευρώπης" bu kez imparator ailesine daha büyük bir dikkatin celbedilmesine yol açmıştı. Muzaffer Priskos sakin ve rahattı.[207] Theophylaktos'a göre bu imparatorun hükûmetinin yirminci yılında, 601-602'de ve Prens Theodosios'un düğününden sonra (Kasım 601'de[208]) olmuştu. Fakat imparatorun kardeşinin komutası altındaki olaylar 602 yılına sığdırılamaz. Theophylaktos'un ifadesi bu yüzden muhtemelen Petros'un komutan olarak tayinine değil, hadisata işaret etmişti.

Kendisinin göreve gelmesinden sonraki yaz yeni kumandan Tuna'da bulunan Palastolon'da[209] vaktini atalet içinde geçirdi. O, sonbaharın başlangıcında Demir Kapı'daki "şelalelerde" Avar komutanı Apsich'in ordusunu topladığı haberini aldı.[210] Petros durumu müzakerelerle kotarmaya çalıştı. Avarların elçisi, "ὑποστρατηγός", Demir Kapı'daki mevkileri terk etmelerini istedi, Petros ise bunun barış anlaşmasıyla çeliştiğini ifade etti. Priskos saldırısının etkisi altında kalarak Avarlar Drizipera barışını değiştirmeye gayret etmişti. Muhtemelen onlar Roma'nın Singidunum ve "şelaleler" arasında kalan saldırı üssünü kontrol altına almaya teşebbüs ediyordu. Büyük sözleri icraat takip etmedi, her iki taraf da kış karargâhlarına geri döndü.

---

204 Hartmann, *Italien* 2, s. 115.

205 Friuli, s. 36.

206 PD 4, 28, s. 128.

207 Th. S. 8, 4, s. 128.

208 Haussig, "Exkurs", s. 413.

209 Muhtemelen Prokopius, De aedif. 4, 6, s. 215'te Osam Halici'nin yakınlarındaki Palatiolon kastedilmektedir. Bkz. Beşevliev, "Kastelnamen", s. 121; Schreiner, s. 365'teki dipnot 1082.

210 Th. S. 8, 5, s. 292; Theoohanes 6094, S. 284. SzK, s. 83 (601); Howorth, "Avars", s. 775 (602); Bury, *Empire* 2, s. 141 (601); Labuda, "Chronologie", s. 170 (602); Goubert, "Guerres", s. 38 (601); Stratos, *Byzantium I,* s. 44 (602); Apsich için bkz. Bölüm 6. 5.

Kağanın ordusunun karargâhı Constantiola'da kurulmuştu. Orada Priskosla hafızalara kazınan bir karşılaşmaları olmuştu. Görünüşe göre kağan da ordusuyla birlikteydi; ancak harekâtın yürütümü ve müzakerelerin kontrolü komutan Apsich'in uhdesine bırakılmıştı. Bu alışılmadık bir durumdu. Avar hükümdarının geçmiş yıllarda hızlı bir şekilde yaşlandığı varsayılmazsa bu kısmen gücünü yitirmesinden kaynaklanıyor olmalıydı. Kendi konumu kesinlikle zayıflamıştı ve her "Logades" fırsat doğduğunda onun etkinliğini azaltıyordu.

Kağanın tereddüdü Konstantinopolis'in dikkatinden kaçmamış ve bunun için 602 yılında ani bir saldırı planlanmıştı. Fakat kağan feci bir şekilde başarıya muhtaç olmasına rağmen imparatorluğa doğrudan bir saldırı düzenlemeye ertesi yıl da cüret etmedi. Bunun yerine 602 yazında Apsich, Romalıların müttefiki olan Antlara karşı yürüdü.[211] Fakat Efesli Johannes'in[212] belirttiği gibi Roma-Ant ittifakı seksenli yıllarda Avarları arkadan tehdit ediyordu. Avarların önleyici darbesiyle imparatorun karnesi tamamlandı. Bugünkü Ukrayna'da oturan Antlar hakkında geçen son bahiste Apsich'in başarılı olduğu görülüyor.

Ancak bu yıl Avarların konumunun zayıf olduğunu gösteren olağandışı bir şey oldu. Bir grup Avar, imparatorun tarafında savaşmak üzere kağanı terk etti.[213] Bayanın elçilerinin kaçakların geri verilmesini nasıl bir havayla istediği hatırlanırsa bu hareketin önemi de kavranır. Theophylaktos başka barbarların imparatorun ordusuna iştirak etmesi neredeyse alelade bir olay olduğu için bunun üzerinde pek durmaz. İddiaya göre kağan bunun haberini alınca şok olmuş ve dönekleri geri getirme hususunda ümitsizliğe düşmüştü. Avar ayrılıkçıları kağanın artık kendilerini imparatordan teslim etmeyi isteyecek kadar gücü olmadığına açıkça kaniydiler.

Maurikios sabırsızlanıyor, hasmının zayıflığından yararlanmak istiyordu. Edirne'de emniyet için kışlayan Petros'a Tuna'yı geçmesini emretti. O, kendi yardımcısı Guduin'i Slav ülkesine göndermeye karar verdi. Phokas devrinde Napoli dükü olan teğmenin[214] saldırısı mutat şekilde ilerledi. Romalılar bulduklarını öldürdüler ve sefer "şöhret ve ganimet" elde edilerek intaç etti. Fakat görevini ciddiye alan Guduin, askerlerinin nehir üzerinden geri gitmesine engel oldu.

---

211 Th. S. 8, 5, s. 293. Bu yılın olayları için Howorth, "Avars", s. 776; Bury, *Empire 2*, s. 142; SzK, s. 84; Avenarius, *Awaren*, s. 109; Stratos, *Byzantium I*, s. 44; Thiess, "Kaiser", s. 314; Nystazopoulou-Pelekidou, "Symbole", s. 181.

212 5, 47, s. 260.

213 Th. S. 8, 6, s. 293.

214 Greg. Reg. 14, 10; Hartmann, *Italien 2*, s. 123.

Akabinde yaşananlar ise "büyük bir hikâyedir": Tuna'da ölümcül bir mahiyet kazanan olaylar kader tayin edici bir öneme sahip oldu. Maurikios'un inkırazı olmadan otuz yıllık Pers Savaşları patlak vermezdi ve her iki "kan düşmanı" zayıflamadan Araplar bütün yakın doğuyu fethedemezdi. Fakat bardağın taşmasına henüz vardı. İmparatorun geniş siyasal ufku ve bunun askerî açıdan tatbik edilebilirliği arasında daima bir uyuşmazlık vardı. Kağana karşı elde ettiği başarılar evvela Slavların konumunu güçlendirmişti. Böylelikle imparatorluk telafisi mümkün olmayan bir savaşta geriye düşmüştü. İmparatorun iç siyasal hesabı -kendi mahlası "Pacificus'a" [barış yapıcı, barışı tesis eden] uygun olarak- dışarıdaki başarılarla içeride huzuru hâkim kılmayı ön görüyordu.

İmparator menfi tecrübelerine rağmen bir kere daha Slav ülkesinde kışlama emri vererek bütün teşkilatın yıkılmasına sebebiyet verdi. Bu emir aşikârdır ki vilayetlerdeki tahıl temininde yaşanan darboğazın önüne geçmek içindi.[215] Askerler başlangıçta az veya çok mantıklı itirazlar öne sürdüler; ganimet elde etme noktasındaki umutsuzluk, at eksikliği ve düşmanın sayısal üstünlüğü. Komutan cevabı kardeşine bıraktı. Maurikios kendi planını ciddileştirdi. Uzun bir bekleyişten sonra kızgın askerler isyan etti ve Tuna üzerinden Palastolon'a, sonra da Asimos üzerinden Carisca'ya çekildiler. Burada bir kere daha Tuna'nın geçilmesi planlandı.[216] Maurikios gönderdiği basiretsiz bir mektupla huzursuzluğu perçinledi. Ordu şimdi kontrolden çıkmıştı. Tıpkı asker imparatorların zamanındaki gibi *Exercitus Romanus* [Roma Ordusu] bir imparatoru atayabilmek hususunda hak talep etti. Bu iddia başkentte beklenenden daha az mukavemetle karşılandı, subay Phokas ise imparator ilan edildi, kaçmaya teşebbüs eden Mauikios yakalandı ve 27 Kasım 602'de kendi ailesiyle birlikte öldürüldü. Böylelikle Balkan harbi son buldu.

215 Dölger, "Regesten", s. 139, s. 16.
216 Th. S. 8, 6, s. 294.

AVAR HÜKÜMDARLIĞI'NIN YAPISI VE YAŞAM BİÇİMİ

Göçebeler, Süvariler, Bozkır Halkları

Tanrı Dağları'nın iki tarafındaki büyük bozkırlardan Avarların sadece ekalliyetinin çıktığı düşünülse bile 568 yılından sonra Orta Asya'dan Viyana Ormanları'na uzanmanın belirli gerekçeleri olduğu ileri sürülebilir. Çin Seddi'nden Roma'nın Tuna Limes'ine kadar görece yeknesak bir kültür alanında benzer teşkilat ve yaşam biçimi uzanıyordu. Siyasal bakımdan da Orta Tuna Yaylası kimi zamanlar Uzak Doğu'da olup bitenden etkileniyordu. Avar Hükümdarlığı'nın hususiyetini anlamak için önce Orta Asya'nın iç bölgelerine bakmak elzemdir. Bozkırdaki yaşam yakından incelendiğinde nizam bakımından çeşitlilik göze çarpmaktadır. Göçebelik kavramı bile öylece Avrupa Avarlarına atfedilmek için birden çok cihete sahiptir.[1] Burada göçebe halkların karakteristik özelliklerinin çerçevesi çizilmeli ve onu var eden koşullarla imkânlar, hakkında az sayıda bilgi bulunan Avar Hükümdarlığı'nın teşkilatı için bir arka plan olarak verilmelidir. Tasvirimiz bu yüzden farkları belirgin kılmalıdır. Orta ve Batı Asya'da ve Güney Rusya'daki bozkır imparatorluklarına karşın Tuna'daki kağanlık, doğal muhitinin koşullarıyla ilişkili olarak münferit bir örnek teşkil etmektedir.

"Medeni" gözlemciler bugün olduğu gibi o zaman da yerleşik çiftçiliği kaba çoban yaşamı karşısında üstün bir kültür düzeyi olarak görmekteydi.[2] Bu, gerekçelendirilebilir değildi. "Çoban göçebeliği

1 Settimenta di Studio in Spoleto 1987'de Avarlar ve Macarlar için göçebelik etiketine karşı eleştirel yaklaşan kimseler arasında Alexander Avenarius, Antal Bartha ve yarı-göçebelik kavramını da anlamsız olarak reddeden Omeljan Pritsak vardı. Bozkır halkları üzerine umumi ifadelerdeki sıkıntılara örnek olarak göçebe halkların sözde göçebe tipte çifte krallıkla idare edildiği savı ön plana çıkmaktadır. Bkz. Bölüm 8. 2.

2 Deleuze/Guattari, "Mille Plateaux", s. 490'da olaya felsefi bir zaviyeden yaklaşmaktadır: "Sovyet burjuvaları, tarihçiler göçebeleri hiçbir şeyi anlamayan hilkat

ekonomik faaliyetin mütehassıslaşmış bir biçimiydi"[3] ve başkalarının yaşamadığı kurak alanlardan daha çok istifade etmeyi mümkün kılıyordu. Bu yaşam biçimi tarımcılıktan binyıl sonra Orta Asya'da takriben 3.000 yıl önce gelişmişti.[4] Çünkü Avrasya bozkır kuşağı çok muhtelif koşullara sahipti ve -çöl, yarı bozkır, çayır bozkırı üzerindeki dağlık bölgelerden kuzey uçlardaki orman bozkırlarına kadar- zaman içinde yerleşik olmayan bir yaşam demeti zuhur etmişti: Yakın ve uzak menzilde develi ve atlı göçebelik, yaylacılık, dağ çobanlığı vb.[5]

Bu "ekolojik birimlerde" yaşam sertti ve çayırla sudan müşterek bir disiplin, belirli bir iş bölümü ve teknik beceriyle azami faydalanmayı gerektiriyordu.[6] Ayrıca avlarda ve sürünün korunması esnasında üstün bir hıza, tecrübeli ve güçlü bir süvariye ihtiyaç duyuluyordu. Bu, bozkır savaşçılarının yerleşik halklarla çarpışmalarında askerî olarak üstün gelmesine neden olmuştur. Sadece eski dünyanın büyük imparatorlukları zaman zaman onlara galebe çalabiliyordu. Tam da

---

garibeleri olarak görmektedir", ancak o, onların "cehaletle değil, müspet bir karakterle, özel yerleriyle, münferit yapılarıyla" tanımlanabileceği kanaatindedir. Hambly, "Zentralasien", s. 23'te Orta Asya göçebelerinin "kudretli itibarı"nın bir yandan yerleşiklerde huşu uyandırdığını vurgulamaktadır. Bugünkü araştırmalarda da göçebelik yerleşikliğe göre zaman zaman daha iptidai görülmekte, asil olarak düşünülmektedir; Pletnewa, "Chasaren", s. 96'da hareket noktasını bu anlayıştan almaktadır (göçebe kamplarından şehirlere). Avrupalı bozkır halkları hakikatte zaman içinde yerleşikleşmiş ve böylece hâkim çevresel koşullara intibak etmişti. Bu bir yüksek tekâmül değildi. Ayrıca bkz. Ildiko Ecsedy, "Nomads in History and Historical Research", Acta Orient. Hung. 35 (1981), s. 201-227. Belirli bir nüfusun ekonomik örgütlenme biçime ilişkin sorulan sorular, yöntemsel bakımdan onların etnik nizamından katı bir şekilde müstesna kalmalıdır; yoksa etnik karaktere ilişkin mantıksal çıkarımlarda Bulgarların kesinlikle göçebe olmadığını, daha MÖ 2. binyılda (!) Çin kaynaklarında gelişmiş bir tarıma sahip olan yerleşik bir halk olduğunu ifade eden Juhasz, "Tjurko-balgari", s. 84'le aynı duruma düşülebilir. Ayrıca kitap eleştirisi için bkz. Vasil Gjuzelev, Mitteilungen des bulgar. Forschungsinstitutes in Österreich 1/8 (1986) s. 212.

3 Hambly, "Zentralasien", s. 20.

4 Özel için Jettmar, "Steppenvölker", s. 214.

5 Umumi bir bakış için Krader, "Peoples"; Lattimore, "Frontiers", s. 61-65. Değişik görünümleriyle dağ göçebeliği için Carl Rathjens/C. Troll, *Vergleichende Kulturgeographie der Hochgebirge des südlichen Asiens*, Wiesbaden 1973, s. 42. Göçebelik mefhumunun bir etnolojik eleştirisii için Fred Scholz, *Belutschistan. Eine sozialgeographisce Studie des Wandels in einem Nomadenland seit Beginn der Kolonialzeit*, Göttingen 1974. Tarihi literatür sık sık Avrasya bozkır kuşağının yeknesaklığına ve muvazenesine işaret ederken Takla-Makan, Ceyhun vahaları veya Güney Rusya çayır bozkırları hayrete düşürür. Avrupa Hunlarının "yarı göçebeliği" için bkz. Maenchen-Helfen, "Hunnen"

6 Anderson, "Antike", s. 268.

Çin, İran ve Roma devletleriyle gerçekleşen temaslar göçebe devletler için ciddi bir düelloyu temsil ediyordu. Askerî karşılaşmada her iki taraf da birbirinden öğrenmeye ve savaş tarzlarını mükemmelleştirmeye mecbur kalıyordu. Şehirli kültürler arasındaki uzak ticaret bozkır halkları için de yeni iktisadi imkânlar doğuruyordu ve büyük devletlerin zenginliği mütemadiyen daha büyük süvari birliklerinin teşekkül etmesini tetikliyordu.[7]

Hunların yayı mucizevi bir silahtı. 6. yüzyılda üzengi daha geniş bir alanda yayılmış, binicinin at üstünde yayıyla ve mızrağıyla daha sağlam durmasına sebep olmuştu. Wittfogel bunu "ikinci süvari devrimi" olarak adlandırır. Üçüncü "devrim" 6. yüzyılda Türklerle birlikte başlayan askerî teşkilatın ıslahıdır. Her iki muvaffakiyet de yüzyıllık süreçte süvari ordusunun gücünü artırmış ve neticede Kitanların ve Moğolların üstünlüğüne payanda olmuştur.[8] Ancak yüksek kültürlerin güney yamacında 6. ve 11. yüzyıl arasında Araplar ve Kuzey Afrika bedevileriyle birlikte bozkır halkları terakki göstermişti.[9]

Orta Asya halklarının tarihi ve etnolojisi 1945'ten beri bir dizi münferit araştırmalar ve kuş bakışı tasvirlerle detaylıca incelenmiştir.[10] Bahusus bozkır halklarının bir dizi karakteristik özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Çarpıcı olansa göçebelerin devasa hareket kabiliyetine karşı bir denge olarak güçlü, karmaşık ve tenakuzlarla dolu bir klan teşekkülünün ve müşterek düşünme tarzının mevcudiyetidir.[11] Ondalıklı sistem temelinde kurulan askerî teşkilatı Germen "İskitleri" de benimsemişti.[12] Orduların mekânsal organizasyonunda ve tanzi-

---

7 İpek ticareti için bkz. Bölüm 2. 6; savaş tekniği için bkz. Bölüm 6. 2.

8 Wittfogel, "Kavallerie-Revolution", s. 25; Wittfogel/Feng, "Liao"

9 Xavier de Plantol, *Kulturgeographische Grundlagen der islamischen Geschichte,* Zürich 1975; Musset, *Invasions I,* s. 223.

10 Kuş bakışı çalışmalar için bkz. Sinor, *Introduction,* ilave bibliyografyayla Barthold, *Turcs; Historia Mundi Bd. 5* (içinde Ferdinandy, Haussig ve başka tarihçilerin çalışmaları vardır); Hambly, *Zentralasien,* Lawrence Krader, *Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads,* Den Haag 1964; Lattimore, "Frontiers"; Vladimirtsov, *Régime social;* Haussig, "Zentralasien"; Grousset, *Steppenvölker.* Avarlara ilişkin son zamanlarda Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge" ve Avenarius, "Struktur", SSCI 35 (1987); Kollautz, "Schichtung" ise her yanıyla güvenilir değildir. Arkeolojik sonuçların eleştirel bir özeti için bkz. Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 308.

11 Ecsedy, "Tribe and Empire", s. 7; Ecsedy, "Tribe and Tribal Society", s. 245; Pritsak, "Stammesnamen", s. 62; Göckenjan, "Stammesstruktur", s. 77; Hambly, "Zentralasien", s. 21.

12 Göckenjan, "Stammesstruktur", s. 51; Wenskus, "Stammesbildung", s. 443; Vernadsky, "Slawentum", s. 254; Franke, "Fremdherrschaften", s. 56; K. Czegledy, "On the Numerical Composition of the Ancient Turkic Tribal Confederations", Acta Orient. Hung. 25 (1972), s. 275-281.

minde kozmolojik tasavvur önemli rol oynuyordu. Semavi istikamet, renkler ve sayılar sembolik kategorilere hizmet ediyordu.[13] Savaşçılar itibarları ve rütbeleri bakımından çok çeşitli olarak kademeleniyordu. Bu durum hiyerarşi içki törenlerinde,[14] görev ve fahri payelerin verilmesinde kendini göstermekteydi. Çin kaynaklarına göre 6. yüzyılda Türkler arasında soya dayalı 28 tür rütbe sahibi vardı.[15]

Bozkır kuşağında devletlerin ve halkların teşekkülü ve inkırazı yerleşiklere nazaran çok daha hızlı bir tempoda cereyan etmektedir.[16] Çinli P'ei-chü'nün 605 yılı civarında tamamlanan *Batı Ülkeleri Üzerine Rapor*'unda şu anlar ifade edilir: "Evvelden bu yana birçok nesil gelip geçti, ülkeler arasında ilhaklar ve savaşlar yaşandı, yükselişler ve çöküşler görüldü. Eski adlandırmalar değişti ve yeni iskân eden halk eskinin adıyla tesmiye edildi. Dahası kabilelerin mensupları karıştı ve bölgeler edebi (yani eski) isimlerle zikredildi."[17]

Türk Kağanları arkalarında zarif bir üslupla yazılan ve imparatorluklarının kuruluşu hakkındaki bilgileri ihtiva eden kitabeler bırakmıştı. Çekirdekten başlamanın kusuru yoktu. Bilakis peyderpey yabancı hâkimiyetinden kurtulmakla övünülüyordu: "Kağan olan babam 17 adamla ayrıldı. Cenk ettiği haberi yayılınca şehirde yaşayanlar yokuş yukarı çıktı, dağda yaşayanlar yokuş aşağı indi. Bunlar bir araya gelince yetmiş kişi ettiler. Gök ona güç verdiği için kağan olan babamın grubu kurt gibiyken, düşmanlar koyun gibiydi. O, doğuya ve batıya seferler düzenledi, insanları topladı ve bir araya getirdi. Sayıları kâmilen 700 kişiydi. Onlar 700 olduğunda o, halkı ataların kanununa göre tanzim etti."[18]

---

13 Kononov, "Terminology", s. 62; Bleichsteiner, "Trinksitten", s. 197; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 184; Ilse Laude-Cirtautas, *Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten*, Ural-Altaische Bibliothek 10, Wiesbaden 1961; Annemarie v. Gabain, "Inhalt und magische Bedeutung der alttürkischen Inschriften", Anthropos 48 (1953), s. 537-556.

14 Bleichsteiner, "Trinksitten", s. 197; Jettmar, "Steppenvölker", s. 241.

15 "Sui-schu", Liu Mau-Tsai, s. 41; Jettmar, "Steppenvölker", s. 240.

16 Bunu hâlihazırda Wenskus, "Stammesbildung", s. 442'de vurgular. Keza Altheim, *Hunnen 2*, s. 265'te değişik bozkır imparatorluklarını "tarihsel özgünleşme" olarak algılar ve bunları daima yeni, ancak otantik yapılar takip ettiğini ifade eder.

17 Kollautz, "Dokument", s. 11. Bkz. Bölüm 2. 2. ve 6. 11.

18 Thomsen, "Inschriften", s. 146; Orhun Abideleri Türk Kağanlığı 700 yılından sonra tekrar inşa edilince gelişti; İngilizce tercümeyle birlikte yeni bir edisyon için bkz. Talat Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington 1968, s. 231-295. Talihini kazanmak için kendi grubunu terk eden bu tip maceraperestlere Kırgızlar arasında "Kazak" deniyordu, bkz. Göckenjan, "Stammesstruktur", s. 72. Bir halkı

Daha ilk Türk kağanları kitabelerde de belirtildiği gibi "Türk halkının devletini ve anayasasını" düzenlemişti. "Dünyanın dört köşesindeki bütün halklar birbirine düşmandı; ancak atalarım onların üzerine yürüdü dünyanın dört köşesindeki halklara boyun eğdirdi, aralarında barışı hâkim kıldı ve onlara baş eğdirip, diz büktürdü."[19] Muzaffer orduya katılanlar da tanzim edilmiş ve en yakın sefere katılabilmişlerdi.[20] Kazanılan taraftarlarla askerî başarıda ve yeni teşkilatlanmada kurulan etkileşim eski Türk yazıtlarında yer verilmektedir. Erken Orta Çağ'da kabile oluşumu ve kuralları arasındaki doğrudan ilişkiye nadiren böylesine net bir vurgulama yapılmıştır.

Theodor Synkellos[21] benzer bir Avar tarihi tasviri yapmıştır: Bayan "sadece kendi halkının (ἔθνος) yaşadığı uzak topraklardan Allah'ın laneti bir veba gibi kaçıp gelmişti... (Bayan ve oğulları) kısa süre içinde komşu halkları yağmalayarak, köleleştirerek ve katlederek güç terkip etmiş ve büyüyen nüfuslarıyla bu toprakları kaplamışlardı." O bilhassa başarı ve çoğalma arasında Orhun Abideleri'nde zikredilen ilişkiye dikkat çekmektedir. Kağanın tabiriyle halkların güç kullanarak tanzim edilmesi ona kölelik gibi görünüyordu.

Kağanın bir başarısı da mümtaz kökeniydi; bunun gerçek veya düzme olması pek önem arz etmez. "Ak Kemik", yönetme kabiliyetine sahip soy, alelade şecerelere sahip olan, tüm halklardan ve dillerden yoldaşları "kara kemiklerden" yüksek bir itibara sahipti. Bir dişi kurttan türeyen (efsanenin kimi varyantlarında "Liber Latinus'tan" yankılar bulunduğu intibası uyanmaktadır) Türk Aşina soyu müteakip yüzyıllarda kurulan neredeyse her devleti meşrulaştıran bir referans olarak kabul edilmiştir. Fakat Selçuklular, kökenlerini "kağanların" soyunun bir şubesine atfederek başkalarını kandırmakla suçlanıyordu.[22] Bila-

---

"toplamak" için bkz Bleichsteiner, "Trinksitten", s. 207. Tamamen benzer bir süreç *Moğolların Gizli Tarihi*'nde görülür, bkz. Vladimirtsov, *Régime social*", s. 90.

19 Thomsen, "Inschriften", s. 145.

20 Tonyukuk Anıtı, Thomsen, "Inschriften", s. 168.

21 5, 15, Makk, s. 14.

22 Buna ilişkin Togan, "Ibn Fadlan", s. 274; "ak kemik", onların kültürel muhafazakârlığı ve başkalarını dışlamaya temayülleri için bkz. Jettmar, "Steppenvölker", s. 241. Türklerin kurt efsanesi, Türk şeceresinin veya gelişmesini bir dişi kurda borçlu olduğunu vurgulayan bir efsanedir. Liu Mau-Tsai, s. 6 (Tschou-schu) ve s. (Sui-schu). 1967'de Negmatov tarafından Orta Asya'da Kahkaha Kalesi'nde keşfedilen fresk, Kadar, "Animali", s. 1376'da da vurgulandığı gibi Romulus-Remus mitinin "interpretatio nomadica'sı" [göçebe yorumu, ç.n.] olarak görülmemelidir. Eliade, "Zalmoxis", s. 19, Türkler arasında Kurt bayrağı ve mitini savaşçı ittifakıyla halk isminin ananevi kuruluşu arasındaki geniş sembolik ilişki olarak görür. Bkz. Rouxi "Religion", SSCI 35 (1987).

hare Cengiz Han'ın soyu sonraki Türk hükümdarlarının bile rahatça kendilerini dayandırdığı en saygın menşei olarak öne çıkmıştır.

Meşruiyette ve hâkimiyetin tanımlanmasında mevcut olan bu tip muhafazakârlık gerçekteki hızlı yıkılışa uygundur. Theophylaktos'ta bir kez daha bir Bizans elçisinin Avar kağanının iktidarının geçici olduğuna ilişkin eski bir konuşması kıssa olarak anlatıldığında, tasvir çok güzel bir şekilde seçilmiş oluyordu.[23] Orhun Abideleri ilk Türk Kağanlığı'nın ancak cesur ve basiretli kağan, zeki danışmanlar ve beyler, asiller ve halk uyumlu olduğu vakit iktidara sahip olabildiğini açıkça izah etmektedir. Fakat devlet kurucularının oğulları bu erdemi miras almamışlardı. Onların arasındaki fesattan "kurnaz ve hilekâr" Çinliler istifade etmiş ve devlet yıkılmıştı. Çin kaynakları da komşuları Türkler arasındaki daimî iç savaştan memnuniyetle bahseder. Birçok Türk savaşçısı için Çin'deki imparatorluğa hizmet etmek daha çok talih sunuyordu. "Türk beyleri Türkçe isimlerinden vazgeçmiş, Çin isimlerini benimsemiş, Çin imparatoruna itaat etmişti." Halk yakınıyordu: "Biz kendi devletine sahip olan bir halktık, şimdi nerede benim devletim? Nerede benim kağanım? Hangi kağana hizmet ediyorum?"[24] "Halk" evvela bir halkı toplayacak karizmatik kağana ihtiyaç duyuyordu.[25]

Kitabelerdeki mutlu sonun geçici olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. "Kök"-Türkler, Uygurlar ve Karluklar tarafından, bunlarsa Oğuzlar tarafından dağıtılmıştı. Sürekli gelgitler yeni fırsatların ortaya çıkmasını ve yeni halk terkiplerinin ve siyasal birliklerin teşekkül etmesini sağladı. Bu daha Radloff'un 19. yüzyılda Kara Kırgızların durumunu tasvirinde görülmektedir. Bu "halk" sağ ve sol yarıya bölünmüş, bunlar her seferinde altı boya bölünmüş, bunlardan tekrar bir dizi soy oluşmuştu.[26] Boyların ve soyların tesmiyesinden onları bir araya getiren hareketli bir tarih okunabiliyordu. Onlardan bir düzinesinin isimleri başka halk veya halk gruplarınkine uyuyordu. Halk isimleri sadece başka halkların küçük gruplarına veriliyordu. Yalnızca geçmişteki bir devletin şanlı temsilcileri bir başkasına tabi olduğunda değil, aynı zamanda itibarlı isimlere sahip başka gruplar için de bu

23 Th. S. 6, 11, s. 212.

24 Thomsen, "Inschriften", s. 145. Çin kaynakları için Liu Mau-Tsai, s. 47. Tarihsel arka plan için İldiko Ecsedy, "Western Turks in Northern China in the Middle of the 7th Century", Acta Antiqua Hung. 28 (1980), s. 249-258.

25 Thomsen, "Inschriften", s. 170; bkz. *a.g.e.* s. 146 ve bunun üzerine düşünceler için bölüm 6. 3. Bunu vurgulayan yine de bir kağanın yazıtıydı.

26 Radloff, *Sibirien I*, s. 230.

durum geçerliydi.[27] Muhafazakâr biçimlerin bilincinde ve kısıtlı imkânlara sahip olan bu sürekli değişimi kavramak araştırmanın temel bir sorunudur.

Az veya çok sayıdaki kaynaklarla geliştirilen modeller bu dinamik açıyı genellikle ihmal ederler.[28] Erken Orta Çağ Orta Asya'sında net bir hiyerarşiyi kavramak mümkün olsa bile bunu hemen Avar Hükümdarlığı'na tatbik etmek mümkün değildir.[29] Daha mühimi bozkır cemiyetindeki içsel çelişkileri ve onları çözen süreci tespit etmektir. Buna ilişkin etnografik materyallerle "zenginleştirilen" geleneksel tabaka modeli pek uygun değildir, ancak Marksizm de göçebe toplumun analizinde çok sıkıntılar çekmektedir. Friedrich Engels'in klasik eseri *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*[30] bozkır halkları hakkında tek söylediği şey "Kavimler Göçü esnasında güneydoğuda, Karadeniz'deki bozkır göçebelerinin Almanların ahlâkını oldukça bozduğu ve üstün binicilik kabiliyetlerinin dışında fıtratlarındaki menfi hususiyetlere Almanları alıştırdıkları"dır. Marksist sınıf modelinde açık bir şablonlaştırma söz konusudur. Ellili yıllarda Sovyetlerdeki araştırmalara damgasını vuran "Ataerkil feodalizm" kavramı, bilhassa dinamik göçebe toplumların anlaşılması için hiçbir başlangıç noktası sunmamaktadır. Bu anlayış Marksist araştırmalarda da giderek güçlenmektedir.[31]

---

27 Bkz. Pritsak, "Stammesnamen", s. 55'te buradan yola çıkarak bozkır halklarının "kültürel sınırlamalarına" varır; fakat eski seçkinlerin yeni gelişen seçkinler tarafından itaate alınmasının seçkin değişimini meydana getirdiği ve kültürel saldırı anı anlamına geldiği kabul edilemez. Kültürel ve zanaatsal bilgiler de sık sık vaha şehirlerine geçmiş gibi görünmektedir. (Jettmar, "Steppenvölker", s. 241). Ancak hakikatte bozkır devletlerinin gelişiminin sınırları dardı. Bunun ekonomik sebepleri vardı; buna ilişkin bkz. Anderson, "Antike", s. 264 ve sonraki sayfalar.

28 Örneğin Kollautz, "Schichtung", s. 148, "üçlü bir modelle" birlikte: yönetici boy, münferit boylar ve soyları. Benzer şekilde Beşevliev, *Bulgar. G.*, s. 328'de Tuna Bulgarlarını yönetici bir Onogur ve her biri soylardan müteşekkil çok sayıda Slav boyunun birleşmesi olarak görür.

29 Bu tip benzeştirmeler için Hambly, "Zentralasien", s. 21'de uyarmaktadır.

30 13. baskı (Berlin 1977), s. 80; İlk baskısı 1884.

31 Tıpkı son zamanlarda çevrilen Khazanov, "Nomads", s. 228; keza Antal Bartha, "Tipologia degli imperi nomadi", SSCI 35 (1987)'de kendisinin önceki göçebe feodalizmi fikrinden uzaklaşmıştır (Bartha, "Hungarian Society"); bkz. ayrıca Anderson, "Antike", s. 265 (literatürle birlikte) Moğol cemiyetinin feodal bir modelini geliştiren, Vladimirtsov, *Régime social;* her hâlükârda *Moğolların Gizli Tarihi*, Reşiddin veya *Kutadgu Bilig* gibi 11.-14. yüzyılın kaynaklarına bakılarak 6.-8. yüzyıla ilişkin çıkarım yapılamaz. Uygurlarda toplumsal farklılaşma ve sınıfların gelişimi için Karoly Mesterhazy, *Nemzetsegi szervezet es az ostalyviszonyok kiakakulasa a hon folgalo magyar sagnal* (Macar Fethine İştirak Eden İnsanların Cemiyetindeki Sınıf İlişkilerinin Teşekkülü ve Klan Teşkilatı), Budapeşte 1980.

Bir başka ihtimali Marx ve Engels tarafından benimsenen "askeri demokrasi"[32] kavramını geliştiren, son zamanlarda Marksist tartışmalarda saygıyla anılan Morgan sunmaktadır. Burada *gentil* toplumundan sınıflı bir topluma geçiş mevzubahis edilir. Tarımsal artı ürünün elde edilmesi, iş bölümünün gelişmesi ve toplumsal eşitsizlik son zamanlarda Doğu Almanya'da yayınlanan çalışmalarda ön plana çıkmıştır; (daha az tercih edilen) isim savaşların belirleyici rolünden ve halk ve orduların toplanmasından türer. Bunlarsa giderek kendi taraftarlarını artıran aristokratların etkisi altına girer. Hem Geç Antikite'deki Germen toplumu hem de Erken Orta Çağ'daki Slav toplumu bu tipe göre düzenlenmiştir. Eski sömürü yapısının ortadan kaldırılması ve yeni yönetici tabakanın ortaya çıkmasıyla feodalizme geçişi hazırlar.[33] Temelde bu kategori Marksist değildir çünkü üretim ilişkilerini değil, sadece siyasal hiyerarşiyi tasvir eder.[34]

Buna rağmen model Erken Slav toplumunun idrak edilmesi için kullanışlı görünmektedir. Avarlar hususunda ise istifade edilmesi sorunludur. Avarlarda sosyal eşitsizlik ve muhkem hâkimiyet muhtemelen çok büyüktü; diğer yandan bu olmadan bile teşekkül etmiş sınıfları kanıtlamak mümkündü.[35] Fakat zorluk sadece tipolojik değildir, mülkiyet ilişkileri arkeolojik olarak kanıtlanmamıştır. Avar hâkimiyet alanında bulunan yerleşim alanlarındaki kazılarda üretim gücünün tekâmülüne ilişkin yeterli materyal ortaya çıkarılamamıştır. Avarların ordu hiyerarşisi, ordu meclisinin ve maiyet birliklerinin ağırlığı da aydınlatılabilmiş değildir. Gerçekteki etkileri muhtemelen inişli çıkışlıydı. Kağan ve ordu meclisi arasındaki o zaman mevcut olan dengenin üretim ve yağma ilişkilerini tayin edebilecek türde olmadığı anlaşılmaktadır.

---

32 Lewis H. Morgan, *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization*, London 1877

33 Khazanov, "Military Democracy", s. 133; Joachim Herrmann, "Militarische Demokratie", (çeşitlenen farklı kademeler denemesiyle); Günter Guhr, "Das Wesen der militarischen Dmokratie bei Morgan sowie bei Marx und Engels", EAV 25 (1984), s. 229-256'da askerî demokrasiyle "aristokratik *gentil* toplumu" özdeşleştirilir s. 239); bkz. aynı ciltte" Doğu Almanya Cumhuriyeti Tarihçiler Günü" tartışmaları. Kendi fikrine karşılık keskin olmayan bir mefhum için Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 146.

34 Khazanov, "Military Democracy", s. 144'te üst kavram olarak geçen, daha çok Marksist kavram inşasına benzeyen "sınıf oluşumu periyodu" kavramı genel olarak anlamlı değildir.

35 Khazanov, "Military Democracy", s. 142'de bu tip durumlarda "barbar devleti" kavramıyla işin içinden çıkmaktadır; bkz. Khazanov, "Nomads", s. 228'de "iptidai sınıf toplumları"ndan bahsetmektedir.

Ayrıca bütün bozkır imparatorluklarında (ve Kavimler Göçü zamanının birçok Germen halkında) Erken Slavlardan farklı olarak temel bir problem dikkat çekmektedir. Onların hâkimiyeti çeşitli üretim ilişkilerinin "mezc olmasına" dayanmaktaydı. Önce *gentil* ailede ve boy birliklerinde çoban ekonomisi icra edilir. Bu görece kendine yeten ve temel gıda vasıtalarını ve günlük ihtiyaçları kendi kendine karşılayabilmek üzerine kuruludur.[36] Görünüşe göre burada "hayvan üzerindeki özel mülkiyetle toprak üzerindeki müşterek mülkiyet" birleştirilmiş, otlaklar üzerindeki tasarruf gücü belirleyici bir husus olarak ön plana çıkmıştı.[37] Böylelikle zaman içinde aristokratik kontrol, müşterek iradeye galebe çalmıştır. İkinci olarak otlak ekonomisinin yanında "yağmacı yayılma" belirleyici bir role sahipti. Haraca konu olan mal transferi ve büyük bir devletin askerî bürokrasisine az veya çok eklenme vasıtasıyla savaşçı sınıf bu sınıf toplumunun sömürülmesi sürecine katılır.[38] Üçüncü olarak atlı savaşçılar kendi hâkimiyet alanlarındaki yerleşik çiftçi halkın mahsulünü de alırlar.[39] Geniş askerî teşkilatlarına karşın göçebe toplumları yerleşikler üzerinde çeşitli biçimleri ihtiva eden bir hâkimiyet geliştirebilecek durumda değildi; yerleşik emeğin küçümsenmesinde bu tenakuz başka biçimleriyle daha güçlüdür. Çünkü otlak ekonomisi sınırlı imkânlar sunması ve "yağma ekonomisiyle" hızlı bir şekilde çatışmaların doğması bu yağma devletlerinin ömrünü kısıtlıyordu. Göçebe yaşamı arkalarında bırakıp savaşçı kast olarak bir devletin üst kademelerini işgal ederlerse bu sorundan vareste kalabiliyorlardı.[40] Bir diğer ihtimali Avrupa

36 Bkz. Hesse, "Austausch", s. 152

37 Khazanov, "Nomads", s. 123; Anderson, "Antike", s. 266.

38 Bu bağlanmasının anlamını yerleşik toplumlarda Khazanov, "Nomads", s. 3'te şöyle ifade etmektedir: "Göçebeliğin önemli bir olgusu (göçebe olarak kalırken) onun dış dünyayla çözülemez ve gerekli irtibatıdır." Bu irtibatlanma tek taraflı değildir, yerleşik toplumlara da avantaj getirir demektedir Ecsedy, "Nomads", s. 223; Bozkır bölgesi antikitenin Akdeniz'inin refahına temel olan bir komşu, bir ortaktı.

39 Buna ilişkin Ildiko Ecsedy, "Cultivators and Barbarians in Ancient China", Acta Orient. Hung. 38 (1984), s. 263-287. Göçebelerin ve yerleşiklerin bozkır cemiyetindeki müşterek yaşamı için Avenarius, "Struktur", SSCI 35 (1987).

40 Bkz. Anderson, "Antike", s. 262; Lattimore, "Frontiers", s. 61. Khazanov, Nomads", s. 228'de üç muhtemel gelişim görür. İlki yerleşiklerin kovulması ve bölgenin "yeniden iptidaileştirilmesi", ikincisi göçebelerin yerleşikleşmesi ve üçüncüsü her ikisinin harmanlanmasıdır. Ancak şunu vurgulamak gerekmektedir ki göçebeler ve yerleşikler arasındaki hassas denge bütün gelgitlere rağmen Orta Asya'da binlerce yıl sürmüştür. Şu veya bu yaşam biçiminin ilerlemesi veya gerilemesi buna karşın ikincil bir hususdu. İlk defa 20. yüzyıldaki tekniklerle zorlama tedbirleriyle ve kısmen çok kalıcı çevresel sonuçlarla göçebe yaşam biçimi gerilemiştir.

bozkır imparatorlukları (Bulgarlar, Macarlar) sunmaktadır. Onların "toprak iktisabının", göçebe ekonomiyi kısıtlamalarının ve yağmalara son vermelerinin sonucu mücavir bölgelerin yerleşik kültürüne ulaşmak olmuştur.

"Yaşamı savaş olan vahşi halklar", 626 yılında Avarların Konstantinopolis kuşatmasına katılanlar için çağdaş bir müellifin kullandığı ifade böyledir.[41] *Strategikon*'da Türkler hakkında söylenen de buna uygundur: "Bir sürü ciddi meselenin arasında düşmanlara karşı cesur olmak itiyadındadırlar."[42] Savaşçıların "üretim aracı" onların silahlarıydı ki bu kitapta bunlar bir bölümde tasvir edilmiştir. Askerî hususiyetin kendi dinamik doğası son zamanlarda yayınlanan bir "etno-felsefi" bir çalışmada, Gilles Deleuze ve Feliz Guattari'nin "Traité de nomadologie"sinde ele alınmıştır.[43] Burada "göçebe savaş vasıtası", "devlet aygıtını" dengeler; hâkimiyet, sınırları belirli bir alanda vücut bulurken, "icbar ekonomisi" sayesinde iktidar, sınırların ötesinde cari kılınır, esnek bir tanzim sayesinde bu güce itaat gösterilir. Bozkır imparatorluklarının teşkilatı herhangi bir devlet aygıtına hükmetmeden kısa sürede azami güce ulaşır. Bu da onların uzun vadeli imkânlarının kısıtlılığını izah eder. Emperyal devletlerin, "devletsiz hükûmet"le etkileşiminin çerçevesi şöyle çizilebilir: Devlet savaş vasıtasını kontrol altına almaya çabalar; bozkır savaşçıları devlet aygıtına ve onun maddi imkânlarına erişmeye çalışır (Traité de nomadologie, ihmal edilen budur).

Askerî teşkilat açısından Pritsak da "Avar pax" modelinden hareket eder.[44] "Pax", yerleşik imparatorlukların tersine bozkır imparatorlukları için yanıltıcıdır. Bunun bozkır imparatorlukları için kullanılan karşılığı Türkçe "el"/barıştır. O -Dumézil'in belirttiği anlamda- törenle ittifak etmiş savaşçılar tarafından taşınırdı ve "sarraflar, yeni ortaklar, yeni bölgeler, menkul eşyalar ve erzaklar" onların başarısına aitti. Bu liste gelişigüzeldir ve Pizarro, Clive veya Peter gibi kolonyal maceraperestlere uyacak türdendir. Varsayım ise bütün değerli etkisine rağmen bozkır imparatorluklarının pür askerî anlayışının sınırlılığını göstermektedir. Bunda göçebe ekonomisinin rolü yoktur. Göçebe imparatorlukları amaçlar etrafında birleşmiş, *gentil* yapısı uzun vadede ondalıklı sistemle bastırılmış askerî birliklerdi. Fakat geniş bozkırlarda "erzakların" temini pür askerî biçimde organize edilemezdi. Atların

41 *Theod. Synk.* 6, s. 26, Makk 6.
42 11, 2, s. 361.
43 Mille Plateaux, s. 435
44 Slavs, s. 353-432.

yetiştirilmesi bile tamamen başka bir yapıyı gerektiriyordu. En güzel köleler (Pritsak için savaşçılar nezdinde "mükemmel" ganimetlerdi) bile ailenin ve hane halkının yerini tutamazdı. Bunun bir sebebi de askerî birliklerin ve er gruplarının mütemadiyen etnik kökenlerine göre teşekkül etmesi, yeni ve eski *gentil* birliklerin başarılımı olmasıydı.

Pritsak kendi modelinin tamamlamak için 1987 yılında Spoleto'da bu eksikliği dikkate almıştır. Eski Türk yazıtlarındaki siyasal semantiği Erken Orta Çağ Avrupa'sının etnososyolojisinin sonuçlarıyla taşıdığı çarpıcı paralellikler bakımından karşılaştırmıştır. Bozkır imparatorluğu (el) geleneksel kurallara (törü) ve hükümdarın meşruiyetine (kut-ülüg), hanedanın karizmasına (kut) ve semanın verdiği hükümdarlık yetkisini (ülüg) dayanmaktaydı. Kağan hem askerî birliklere (tümen, ok) hem de boy (Çincesi pulo) ve klanlara bölünmüş "bodun"a, yani tebaanın hepsine hükmediyordu. Boyların kendi liderleri, beyleri ve askerî bir bölüğü vardı. Bunlardan başka meratip silsilesini sık sık hanedana mensup kimselerin işgal ettiği merkezî bir idare ve askerî bir maiyet (buyruk) vardı. Yerleşim birimi çadırdı ve avul olarak da bilinen "el-kün", barış birliği, 50 çadırdan mürekkep yaklaşık 300 kişiyi ihtiva ederdi.[45] Benzer sonuçlara 6. yüzyılda imparatorlukları üçlü teşkilat ilkesi temelinde vücut bulan Türkler için kullanılan Çince terminolojiyi araştıran Ecsedy ulaşmıştır: Ekzogami yoluyla kurulan ilişkiler ağı, ataerkil "akraba grupları", klanlar (tsu veya hsing; son kavram bastırılmış anaerkil geleneğe temayül eder); birliklerin ekonomik-bölgesel gruplandırılması, boy (pu-lo); ve hâkim birkaç boyun yönettiği merkezî siyasi-askeri organizasyon (kuo/devlet).[46]

Gentil aileler ve boy birlikleri bir şey, ordu teşkilatı başka şeydir. Bu ikisinin oluşturduğu yapı da bozkır devletidir. Onlar arasındaki diyalektik, "avul", yani birçok soyun veya ailenin köleleriyle ve başka ekonomik unsurlarıyla birlikte paylaştığı kamplardaki göçebe yaşama kadar nüfuz eder. Birden fazla ailenin yurtlarıyla birlikte terkibini zaten hayvanların korunması zaruri hâle getirir. Diğer yandan sürüler otlakları yok etmemek için ancak küçük birlikler hâlinde ademimerkezi olarak organize edilebilir. Avarlarda "avul" diye bir şey tevsik edilmemiştir, ancak birçok Avar mezarlığında bunun izine rastlamak mümkündür. Yer bakımından incelendiğinde mezarlıkların muhtelif

45 Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987).

46 Ecsedy, "Tribe and Tribal Society", s. 261. Sonraki Moğolca terminolojiyi Vladimirtsov, *Régime social*, s. 56 ve s. 73'te aydınlatır: Devlet (ulus), boy (irgen) ve klan (oboq) bölünmüş birlikler olarak görülür.

yerlerinde çeşitli soylara mensup kimselerin gruplar hâlinde mütenasip bir şekilde gömüldüğü anlaşılmaktadır.[47]

"Avul", değişen büyüklüğe sahip oldukça hareketli bir birlikti.[48] Evliliklerle birliktelik kurmalar, sürülerin kaderi, münakaşalar ve göçler yerleşik bir köylü cemaatten daha kolay halledilen meselelerdi. Bir "avul" bu yüzden bir boyun alt birliği şeklinde geçiştirilemez, zamanla artan askerî faaliyetlerle boyların dayanışması kaybolur, "avul" askerî güç değişimlerinde rol oynar hâle gelir. Bozkır imparatorluğundaki temel çelişkilerden biridir bu. Askerî bakımdan daha büyük bir güç üzerine inşa edilirler. Diğer yandan sürülerin bakımı mekânda, hatta askerî seferlerde dağılmayı gerektirir.[49] İkinci olarak boy liderlerinin kendi aralarında daimî rekabeti ve hükümdarın onların güçlenmesine engel olmaya teşebbüsü meydana gelir. Bunların hepsi istikrarlı bir iç düzenin gelişememesine neden olur, değişen ittifaklar ve gruplaşmalar, savaştaki talihin etkileri, savaşçı birliklerinin ve maiyetlerin teşekkülü boy yapılarını sürekli olarak bozar. Kağan gücü olduğu müddetçe sürekli olarak yeni birliklerle ordu teşkilatını tanzim eder, kendi hanedanının (sık sık kendisiyle rekabet hâlinde olan) mensupları ve başka mümtaz kimseler arasında iş bölümü yapar ve büyük ailelerin itibarını ve nüfuzunu karışık rütbe sistemiyle daima dengesiz hâle getirir. Diğer yandan aileler ve boylar da bilhassa merkezî otoritenin zayıfladığı anlarda mütemadiyen belirli isimlere ve kökenlere dayanan toplulukları yeniden kurmaya çalışırlar.[50]

Kaynaklardaki bilgilere göre yabancı hâkimiyetten kopuşlar çoğu zaman binlerce kilometreyi aşan ve yeni etnogenezleri tetikleyen irili ufaklı göçlerin de en önemli sebebiydi. İklim değişikliklerinin sebep olduğu kıtlıkların bu hareketleri hızlandırmış olması mümkündür.[51]

---

47 "Avul" için Göckenjan, "Stammerstruktur", s. 71; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 176. İran dağ göçebeleri arasında buna uygun olarak 3-12 çadırdan müteşekkil, göç vaktinde ise daha da küçük olan "obalar" vardır. Bkz. Rathjens/Troll, s. 42. Arkeoloji: Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 308-310 (Laszlo'nun sonuçlarının tartışmasıyla). Bona, "Awaren-Katalog", s. 13'te "avul" kavramını sadece kağanın mümtaz maiyeti için kullanmaktadır ki bu kelimenin genel kullanımına uymamaktadır.

48 Muhtelif büyüklükte kamp kuran veya göçen gruplar geleneksel örneğe uygun olarak değişik boylarla tıpkı Moğollardaki gibi birbirinden ayrılmaktadır; Vladimirtsov, *Régime social*, s. 43.

49 Bkz. Bölüm, 6. 2.

50 Buna ilişkin bkz. Ecsedy, "Tribe and Empire", s. 5; Göckenjan, "Stammerstruktur", s. 71; Pritsak, "Stammesnamen", s. 55; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 176.

51 Bkz. Son zamanlarda B. Brentje, "Nomadenwanderungen und Klimaschwankungen", CAJ 30 (1986), s. 7-21.

Kudretli bozkır imparatorlukları bu tip sorunlara genellikle seri yayılmalarla cevap vermişti; büyük çaplı göç hareketlerinin nüvesini teşkil edenler bir hanedanın veya muzaffer bir klanın mağdur mensuplarıydı. Bunun için daima nesnel sebepler vermek zarureti yoktur. Kaynaklar göçler ve kopuşlar için umumiyetle bağımsızlık çabalarını ve iç rekabetleri sebep olarak vermektedir. Çoğunlukla bir teşebbüs sadece olağanüstü bir başarıya ulaştığında işitilmektedir; benzer teşebbüsler küçük ölçeklerde bütün bozkır imparatorluklarında gündelik olarak yaşanabiliyordu ve bu onların iç dinamiğine katkıda bulunuyordu. Bu süreç Türk İmparatorluğu'nda en yüksek düzeydeydi, Avarlardaysa daha az hissedilir türdendi.[52] Kaynaklardaki dinamik modelin çerçevesi en uygun şekilde aşağıdaki gibi çizilebilir.

"Savaş Onların Yaşamıdır"[53]

"Açık sahada veya engebesi ölçülü olan bir alanda kargılarıyla birlikte ilerleyen Avar ağır süvarilerini Avrupa'daki çağdaşları arasında -Bizans ordusu da dâhil olmak üzere- durdurmaya muvaffak olacak tek bir hasım yoktu." Istvan Bona, Avar ordusunun üstünlüğünü böyle tasvir etmektedir.[54] Avarların yenilmezliği üzerine tartışılabilir. Bize haberi gelenlerden görece az sayıdaki meydan muharebesinde Romalılar da oldukça cesurca savaşmış ve rakibini hızla taklit etmeye çalışmıştı.[55] Fakat Avar ordusu savaş tekniği bakımından Avrupa ordularından öndeydi. Bunu, hâlihazırda dönemin kaynakları tasdik etmektedir. Maurikios, *Strategikon*[56] adlı kitapta "savaşta tecrübeli" olarak gösterilen Avarlara çok saygı duymaktadır.

---

52 Bkz. Bölüm 6. 5.

53 *Theod. Synk.* 6, s. 26, Makk 16. Bu, belki kategorik ancak gerekçesi olan bir ifadedir.

54 Bona, "Ausbruch", s. 106.

55 Savaş tarihi için bkz. Bölüm 3. 1. ile 7 ve 5. 1. ile 9. Avarların müstesna savaş tekniği için Avusturya Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nde Erken Orta Çağ üzerine tez yazan Andreas Bracher'in çalışması incelenebilir.

56 11, 2, s. 360-369. Pratik amacı doğrultusunda savaş el kitabı bazı şemalarına rağmen Avarlar hakkındaki en iyi kaynaklardandır (bkz. Bölüm 1. 2.) Buradaki haberler üzerine yapılan kapsamlı çalışmalar: Zasterova, "Avares" (1971); Wiita, "Ethnika", (1977); Szadeczky-Kardoss, "Einfluss", s. 205 ve Moravsik, *Byzç turcica I*, s. 250-53 (literatürle birlikte) ve keza Moravcsik, *Le tactique de Léon le Sage çömme source historique, Studie Islamica*, Amsterdam 1967, s. 221-238. Bizans ve Batı Avrupalı çağdaş savaş taktiği hakkında SSCI'nin 16. cildi (1968) "Ordinamenti militari"; F. Aussaresses, *L'armée byzantine a la fin du VI siécle d'apres le Strategicon de l'Empereur Maurice*, Bordeaux 1909; yakın zamanlarda Viyana'da çıkacak olan Taxiarchas Kolias'ın Bizans silahları üzerine çalışmasına da bakılmalıdır.

Hunlar, İskit yaylarını "mucize silahlar" olarak Doğu Avrupa'da tekrar hâkim kılmıştı. Odun, boynuz ve kirişin birkaç katmanının birbirine yapıştırılmasıyla elde edilir ve sık sık kemik tabakalarla berkitilirdi. Bu "karışım yayları" harika menzile sahipti; ağır, üç kanatlı uca sahip okları neredeyse 500 metre ileriye gönderebiliyordu. Ayrıca 60 ila 160 cm uzunluğuyla çoğu yaydan kısaydı, eyer üstünde tutması kolaydı, Hunlarda ve Avarlarda şaşırtıcı bir başarıyla kullanılıyordu. Dörtnala giderken öne veya arkaya doğru dönüp dakikada 20 ok atabiliyorlardı. On yıl sürebilen zahmetli üretimi ve borana karşı dayanıksızlığı bu yayların Orta ve Batı Avrupa'da yaygınlaşmasını engellemişti. O, doğunun süvari halklarının bir hususiyetiydi.[57]

Avarlar uzaklardaki savaşlara sadece ok ve yayla gitmiyordu. "Zırh, kılıç, yay ve mızraklarla donanarak genelde savaşı iki silahla icra ediyorlardı. Omuzlarında mızraklarını taşıyorlar ve ellerinde yaylarını bulunduruyorlardı. Her ikisini de ihtiyaca göre kullanıyorlardı. Sadece silah taşımıyorlar, ayrıca atlarının da göğsünü demirle veya keçeyle koruyorlardı." *Strategikon* tam teçhizatlı Avar zırhı süvarilerini böyle tasvir etmektedir.[58] Benzer şekilde Çou-şu, Türk savaşçısını şöyle betimler: "Onlar silah olarak yay, ok, ıslıklı ok uçları, zırhlı ceketler, uzun süvari kargısı ve kılıç taşırlar; kemer süsü olarak hançer de taşırlar."[59] Yay ve üzengi olmaksızın ağır zırhlar taşıyan mızraklı bir süvariyi Nagyszentmiklos'un hazinesinde altın kaplardan biri göstermektedir.[60] Mızrak, yayı daha az kullanan Ak Hun savaşçılarının da esas silahıydı.[61] İki zırhlı okçuya ait zırh düğmesine *Mödling'de* 144 nolu mezarda rastlanmıştır. Onların zırhı Nagyszentmikos süvarilerininki gibi görünüyordu.[62]

---

57 Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 165; Andreas Bracher, "Der Reflexbogen als Beispiel *gentil*er Bewaffnung", Zwettl Sempozyumu 1986; Bona, "Anbruch", s. 106. Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987)'de Erken Avar yaylarının alışılmadık derece ağır olduğunu vurgulamıştır. Genel olarak "göçebe yaylı süvariler" üzerine Heinz Meyer, *Geschichte der Reiterkrieger*, Stuttgart 1982, bilhasse s. 45; Juhasz, "Trjuko-balgari", s. 183.

58 11, 2, s. 363. Bkz. Zaşterova, "Avares", s. 38. Hafif ve kullanışlı okçular değil, ağır süvarilerin Avar ordusunun nüvesini teşkil etmesine hep itibar edilmemektedir. Bona, "Anbruch", s. 105. O yine de ağır ve hafif süvarilerin *Strategikon*'dan çok daha şematik bir şekilde ayırır. Mümkün olduğunda zırh, yay ve mızrak taşınıyordu; diğerleri ise tamamen kuşanmadan savaşmak zorundaydı.

59 Liu Mai-Tsai, s. 9. Sui-şui, *a.g.e.*, s. 41'de yayların boynuzlarla süslendiğini söyler.

60 Bkz. Bölüm 6. 4.; Laszlo/Racz hazineyi geleneksel bir hatıra olarak görmektedir. Buna ilişkin Wolfram, "Botschaften", s. 24.

61 Altheim, *Hunnen 2*, s. 276 ve s. 269.

62 *Awaren-Katalog*, Mödling, s. 21; Friesinger, "Vater", s. 94'te onu "iğne ardı edilmiş kaya" olarak tasvir etmektedir. Keçeden miydi demirden mi tasvir bunu an-

Muhtemelen Roma zamanının zırhlı süvarisi Avrupa'da böyle bir rol oynamıyordu.[63] Bu, Avarların getirdiği bir yenilikti. Demir üzengi "Hun savaşçılarının" duruşlarını sağlamlaştırmıştı. Bu aletin önemi muhtelifti. Lynn White bunu teknolojinin "toplumsal dönüşüme" etkisine örnek ve süvariliğin teşekkülünde belirleyici unsur olarak görmektedir. Muhtemelen bu Avar hatırasının birazcık abartılmasıdır çünkü üzengi Batı'da çok uzun sürede benimsenmişti.[64] Bizanslılar onu her hâlükârda askerlerinin standart teçhizatı arasına sokmuştu.[65]

Roma ordusu umumiyetle Avar savaşçılarından çok şey benimsemişti. İmparatorun askerleri sık sık "çirkin" hasımlarına uyarak 6. yüzyılın "silahlanma yarışını" ve Avarların üstünlüğünü açığa çıkarıyordu. Üzengi ve hâlihazırda taklit edilmiş yayların dışında Bizans süvarisinin standart teçhizatı bir dizi Avar vasıtasını daha içermekteydi.[66] Ortası kayışlı süvari kargısı; saçaklı, keçeden ve yünden yapılmış boyun koruyucu; demir veya keçeden yapılmış atın göğsünü ve boynunu kaplayan göğüs koruyucu ve nihayet "Avar tarzında işlenmiş" uzun ve rahat, savaşçının dizine kadar uzanan tunik. Bu Avar kıyafeti binicinin "görkemli görünmesinin" sebep olmalıydı. *Suda Leksikonu*'nun[67] ifadesine göre sonradan Bulgarların o kadar hoşuna gitmiş ki hemen benimsemişlerdi. Bu, sonraki kıyafet benzerliğini izah etmektedir. 574'te Tiberios'un yeni ordusu Avar ordusunun heybetinin tesirinde kalmış ve kaçmıştı.[68] Romalılar Avar çadırlarını da

---

lamamıza müsaade etmemektedir. *Strategikon* her ikisini de koruyucu kıyafetler olarak açıklamaktadır.

63 Bona, "Anbruch", s 105.

64 Lynn White jr., *Die mittelalterliche Technik und der Wandel der Gesellschaft,* Münih 1968, s. 25. Üzenginin benimsenmesini sonraya atfeder ancak zayıf kaynaklara dayanır (Maurikios, *Strategikon*'un 8. yüzyıla mutat olmayan bir şekilde atfedilmesi) Üzenginin Avrupa'ya Avarlar tarafından tanıtıldığını Szadeczky-Kardoss, "Einfluss", s 208'de vurgular. Avrupa'daki arkeolojik materyaller arasında üzengi ilk defa Erken Avarlarla birlikte Avarlarla birlikte ortaya çıkmıştır. Bracher bunu tıpkı dipnot 3'te üzenginin "Hun" savaş gücünde yerini küçümsediği gibi aynı şeyi Avarlar için de yapar. *Strategikon*'da Avar ordusu hakkında tasvirin yapıldığı pasajda umumiyetle üzengiden bahsedilmez. Yine de üzengi sonraki binici tekniğinde tahayyül edilmemiştir. Ayrıca bkz. Meyer, "Reiterkrieger"

65 *Strategikon* I, 2, s. 80.

66 *Strategikon* I, 2, s. 78-83. Bkz. E. Darko, "Influences Touraniennes sur l'evolution de l'art militaire des Grecs, des Romains et des Byzantines", Byzantion 12 (1937), s. 119-147; Szadeczky-Kardoss, "Einfluss", s. 207; Kolias, dipnot 4. Kapsamlı arkeolojik paralellikler için Katalin Kohalmi, *A steppek nomadja lohaton, fegyverben,* Budapeşte 1972, bilhassa s. 103.

67 1, 483, s.v. Bulgaroi.

68 Euagrios 5, 11, s. 207.

"hem görkemli hem de kullanışlı" bulmuş ve süvarileri için bunu taklit etmişti.[69] Nihayet Bizans "öncüleri" de Avarlardan bir şey öğrenebilmişti: "İskit tarzında" tekne köprüsü yapmak.[70]

Avar taktiği birçok bakımdan Romalılar için mükemmeldi. Türkler ve Avarlar, İskitler arasında taktik üzerine kafa yoran yegâne halklar olarak takdir ediliyordu.[71] Savaş el kitabı "Türk ve Avar süvarisinin kendisini savaşta her şekilde müdafaa ettiğini ve bu yüzden münferit hataları savaş esnasında hızla telafi edebildiğini" ifade etmektedir.[72] Dahası Avarlar arasında stratejik bir birliği geride bırakıp, ani saldırılar gerçekleştirmek yaygın bir âdetti.[73] Bu "İskit darbesini" Bizanslılar taklit etmeyi denemişti.[74]

Bu ve benzeri ani saldırılar ve tuzaklar Avarların tercih ettiği bir stratejiydi. "Savaş esnasında düşmana karşı uzaktan darbeler vurup, ring içine almaktan, sahte ricatlar ve dönüşler yapmaktan zevk alırlar... Doğru zamanda üstün gelirler ve zaman kaybetmezler çünkü genellikle düşmanla çıplak elle boğuşmazlar, çoğunlukla hileyle irticalen yapılan saldırılarla, düşmandaki eksikliklerden yararlanarak savaşırlar."[75] Hunların ve Avarların "uydurma ricatları" Fredegar zamanında Batı'da da bahis konusu olmuştu. Fredegar tarafından aktarılan Theoderik efsanesinin hakiki versiyonunda ismi Romalı Alexander'den gelen Avar Xerxer, Got rakibine bu şekilde yaklaşmıştı.[76] Benzer hileleri başka bozkır halkları da yapıyordu. Macarlar da İtalya'ya ilk saldırılarında buna tevessül etmişti.[77] Avar "savaş makinesi" hızı,[78] serbest ancak birbirine mütekabil hareketiyle ön plana

69 Szadeczky-Kardoss, "Einfluss", s. 212; Aussaresses, "Armée", s. 58; bkz Fodor, "Altungarn", s. 67; Togan, "Ibn Fadlan", s. 118.

70 *Strategikon* 11, 4, s. 377. Bkz E. Schuldt, "Westslawische Brücken" RGA 2. yay. 3 (1978), s. 578-580 köprüler.

71 *Strategikon* 11, 2, s. 360.

72 *Strategikon* 2, 1, s. 111.

73 *Strategikon* 11, 2, s. 362.

74 *Strategikon* 4, 2, s. 195.

75 *Strategikon* 11, 2, s. 365 ve 363.

76 Fredegar 2, 57, s. 56-58.

77 Gina fasoli, *Le incursioni ungare in Europa nel seculo X*, Firenze 1945, s. 91; Györfy, "Landnahme", s. 2422

78 Bu kavram Deleuze/Guattari, "Mille Plateaux", s. 435'te otomatikliğe veya mükemmelliğe değil, daha ziyade Avar savaş cemiyetinin amaç odaklılığına yönelik bir metafor olarak düşünülmüştür. Makine her iki filozof tarafından da kapsamlı felsefi sistemlerin anahtar kavramıdır. Ayrıca bkz. Deleuze/Guattari, *Anti-Ödipus*, Frankfurt/M. 1974, bilhassa s. 7. "Savaş makinesi" kavramını Wittfogel, "Kavallerie-Revolution", s. 26'da 600-900 yılları arası mükemmelleştirilmiş bozkır orduları için kullanmaktadır.

çıkıyordu.[79] Psikolojik harp tekniği olarak savaş naraları dikkat çekiyordu. Avarlar (tıpkı Slavlar ve başka barbarlar gibi) savaşın başında çığlık atıyordu.[80] "Kurt uluması" Bizanslılar için bozkır halklarının alametifarikasıydı.[81]

Avarlar büyük acımasızlığıyla da kendilerini göstermekteydi: "Düşmanı yendikleri vakit her şeyi bir kenara bırakırlar, Persler ve Romalılar ve başka halklar gibi alelade bir şekilde düşmanın malını mülkünü yağmalamakla yetinmezler, düşmanı bütün fertleriyle yok edene kadar birçok yola başvururlar.[82] Diğer yandan savaşta mağlup olan diğer halklar gibi vazgeçmezler, birçok farklı şekillerde düşmanla cenk etmeye çalışırlar."[83] Bunu Theophylaktos'un savaş raporu da tasdik eder; Priskos'un 599'da Viminacium'da inşa ettiği köprübaşı birçok başarısız girişimin ardından geçilmişti.[84] Muhtemelen Avarların itibarı böyle bir başarısızlığı kabul etmemişti. Bizatihi kağanın hayatını tehdit eden ağır hezimetlere bozkır halklarında sık sık tanık olunmaktaydı.[85]

Avar savaş tarzının zaafları da vardı. Bilhassa Germenlerin uzmanlaştığı yakın dövüşten ve boğuşmadan Avarlar mümkün mertebe kaçınıyordu. Ayak üstünde savaşmak onlara göre değildi. *Strategikon* süvari halklar üzerine bu eski şemayı gerekçelendirmiştir: "Onlar at üstünde yaşarlar ve attan inmezler. Ayak üstünde duramazlar çünkü atlarla büyürler ve yürümeye fırsat bulamazlar."[86] İncelemeler bu yargıyı güçlendirmektedir; Radloff bile şunu gözlemlemiştir: "Altaylılar yürümekten pek anlamazlar. Yürürken hantal ve yavaştırlar, sendelerler; kötü ayakkabıları buna katkıda bulunur... Ancak Altaylı

79 Buna ilişkin Paul Virilio, "Métempsychose du passager" Traverses 8 Deleuze/Guattari, "Mille plateaux", s. 493'te alıntılanır. Bu hareketin avcıların av hareketine benzediğini ileri süren düşünce boy efsanelerine şaşırtıcı bir şekilde uygun düşmektedir. Bunlardaki motif "hayvan izi dürmektedir". Mesela Hunların Azak bataklıklarını geçmesinde inek etinin izi vardır. Bundan başka Eliade, "Zalmoxis", s. 143'te Hunların savaşta "avlanan hayvanı kovalayan avcı hayvan gibi" davrandığını söylemektedir (s. 146) Çin kaynaklarıysa Türk "muhafızlarını" "kurt" olarak tesmiye ediyordu. Bkz. Çou-şu, Mai Tsai, s. 9.

80 Menandros EL 456-58; 12, 3, s. 130-32 veya fr. 27; Mir Dem. 1, 12, 112, s. 123; *Theod. Synk.* 15, Makk 30.

81 Suidas 3, 294, lykethmos; bkz. Ludwig Steindorf, "Wölfisches Heulen. Ein Motiv im mittelalterlichen slawischen Quellen" Byzantinoslavica 46 (1985), s. 40-49.

82 *Strategikon* 11, 2, s. 365.

83 *A.g.e.* 11, 2, s. 369.

84 Th. S. 8, 2-3, s. 285. Bkz. Bölüm 5. 8.

85 Bkz. Bölüm 6. 3. ve Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 341

86 11, 2, s. 365. Şema için Zaşterova, "Avares", s. 26; Wiita, "Ethnika", s 155. Benzer şekilde Hunlar üzerine genel olarak Suidas I, s. 93 akrosfaleis ve Ammianus Marcellinus 31, 2, 6.

ata biner binmez, bütün duruşu değişir. Yeri burada hisseder... At ve binici bir beden olur."[87] Peter Fleming Moğolları yerdeyken Shakespeare'in "hilkat garibesi Caliban'ına" benzetirken, at üstünde belirmesini "doğal Sentor asaletine" sahip olarak görmektedir.[88]

Savaşta Avarlar her hâlükârda atlarına muhtaçtı; "otlak yokluğu" onlar için başarıyı zorlaştırırdı.[89] Umumiyetle savaşta kullanmak üzere çok sayıda atı yanlarında getirirlerdi. Savaş esnasında yedekteki atları zayıf bir koruma altında geride bırakırlardı. Romalı öncüler büyük sayıda atla Avar ordusunun gerçek gücü üzerinde kolayca üstünlük kurabilirdi: "(Savaşçıların) sayıları 20.000 midir yoksa 30.000 mi birçoğu için muammadır."[90] Avarların, savaşlarında gerçekleştirdiği birçok ani ricat sürü eksikliğinden muzdarip olmalarıyla izah edilebilir. Otlak alanlara duyulan ihtiyaç, ordunun birçok farklı noktaya dağılmasına neden olmuştur.[91] Bunun stratejik açıdan mahzurlu olduğu Bizanslıların çoğu kez kağanı küçük bir maiyetle birlikte ele geçirme fırsatını kıl payı kaçırmasından anlaşılmaktadır.[92]

Kuşatma tekniğine gelince, burada görece hızlı bir şekilde Avarlar için müşkülat peyda olmuştur. Sirmium 579-582 arasında açlık sıkıntısı yaşamış, ancak şehrin duvarlarına karşı hiçbir çare üretilememişti.[93] Bu durum ertesi yıl değişti, bir dizi Limes hisarı yıkılmış, bazen buralar hızlıca katedilmişti. Avarların kuşatma tekniğinde gösterdiği ilerleme, ele geçirilen Apiarialı bir Roma askerine atfedilir.[94] Selanik sakinleri 586'da barbarların kuşatma vasıtalarını nasıl şekillendirdiğini şehrin duvarlarından gözlemlemişlerdi. Yine de bu vasıtalar istenildiği gibi çalışmadı.[95] Fakat Avarlar eski Grek sanatı olan "πολιορκία", yani şehir kıranın marifetli talebeleriydi. Aynı şekilde kağan Save Köprüsü'nü inşa için "geliştirme yardımına" ihtiyaç duymuş, Efesli Johannes'e göre Romalı mimarlardan yardım olmak zorunda kalmıştı.[96] Avarların önünde pek de müdafaa hâlinde kale bulunmaması açıkça onların işine yarıyordu. Singidunum'daki işgal

87 Radloff, *Sibirien I*, s. 287.
88 Peter Flemin, *News from Tartary*, London 1938, bkz. Tirr, "Attitude"
89 *Strategikon* 11, 2, s. 365.
90 *Strategikon* 9, 5, s. 328.
91 *Strategikon* 11, 2, s. 363; bkz. Menandros, Blockley 15, 2, 5, s. 148.
92 Th. S. 2, 10, s. 90 ve 2, 15, s. 100, bkz. Bölüm 3. 7.
93 Bkz. Bölüm 3. 4.
94 Th. S. 2, 6, s. 101; bkz. Bölüm 3. 5. ve 3. 7.
95 *Mir. Dem.* 1, 14, s. 153; bkz. Bölüm 4. 3.
96 Bkz. Bölüm 3. 4.

esnasında şehrin önünde arabaların arkasında siper almışlardı.[97] Bu araba burçları Slavlar ve başka halklar tarafından da biliniyordu.[98] İlk defa Geç Avarlarda siperlerin düşmanı savurmak üzere dikildiğine şahit olunmuştur.[99] Kuşatmaların esas yükünü Slavların ve başka halkların çektiği açıktır. Özellikle Slav Monoxyla (kayıkları) sık sık istiflenirdi.[100] Kıyı şehirlerine karşı "amfibik" girişimler için kağan bir keresinde Avar uzmanlarını bile getirtmişti.[101]

Kazılarda elde edilen buluntular genel olarak savaş el kitabının çizdiği resmi tasdik etmektedir. Avar savaşçıları sıklıkla silahlarıyla birlikte gömülmüşlerdi. Tamamen kuşanmasalar bile onların teçhizatını yeniden inşa etmek mümkündür. Muhtelif eşyaların büyük değeri göz önünde bulundurulmalıdır; her savaşçı her şeye sahip değildi ve bazıları yalnızca kendilerine miras kalanı kullanabiliyordu. Silahsız veya savaşa müteallik olmayan seçkin kimseler arasında silahlarla gömülenler de vardı.[102] Zırhlardan sıklıkla yalnızca simgesel parçalar konuluyordu.[103] Fakat zırh parçaları, demir kargı, demir üzengi, üç kanatlı ok ucu ve yay "alelade" mezar eşyalarıydı.[104] En sık rastlanan eşya kılıçtı. Bunlar Erken Avarlardaki tipik kılıçlar, görece uzun, tek tarafı keskin süvari kılıçlarıydı.[105] Seçkin kimselerin hepsi değilse de bazıları dizgini takılmış atlarıyla birlikte gömülürlerdi.[106]

Kazılar, sarih bir şekilde görülen Orta Asya'yla benzerliklerin yanında Avarların, Bizans zanaatlarına da değer verdiğini veya Bizans silahlarını emsal kabul ettiğini göstermektedir. Bittabi "İskitler" ve Bizanslılar arasındaki silah alışverişi henüz yeterince araştırılmamıştır. Erken zamanlara ilişkin bir Menandros fragmanı, Avar silahlarının Konstantinopolis'te satıldığını göstermektedir.[107] Frank silah ithali sonraki zamanlarda Charlemagne tarafından konan ithal yasağıyla

97 Th. S. 7, 11, s. 264; bkz. Bölüm 5. 5.

98 Th. S. 7,2, s. 248; bkz. Bölüm 5. 4. Bozkır halklarının arabaları için Togan, *Ibn Fadlan*, s. 120.

99 ArF dipnot 791, s. 58-60; bkz. Bölüm 8. 4.

100 Bkz. Bölüm 7. 1.

101 PD 4, 20, s. 114.

102 Kovrig, "Alattyan", s. 203; Elvira, "Toth", Kunbabony, s. 21.

103 Bona, "Szegvar", s. 45'te Altay bölgesinden paralellikleri izah eder. Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987)'de çok sayıda zırh buluntusuna dikkat çeker. Hun zırhları için Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 177.

104 Bona, "Anbruch", s. 105; Witta, "Ethnika", s. 133 (literatürle birlikte).

105 Bona, "Anbruch", s. 105; Kovrig, "Contrbution", s. 163; Garam, "Zşambok", s. 139.

106 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 314; Bona, "Szegvar", s. 92; Bona, "Awaren-Katalog", s. 9.

107 Menandros EL, s. 443; 5, 4, s. 52 veya fr. 9.

durdurulmuştu.[108] İmparatorluk ve barbarlar arasındaki "teknoloji transferi" dağınık hâldeki malumatların da gösterdiği gibi her iki taraf için de oldukça iyiydi.

Avar ordu teşkilatı ne yazık ki pek az bilinmektedir. Orta Asya'da 6. yüzyılda eski kozmolojik tasavvurlar temelinde istikamet kazanan orduların tanziminde ve komuta kademesinin taksiminde büyük bir tekâmül görülmüştü.[109] Bundan başka kaynaklarda Avrupa Avarları üzerine bir şey okunamamaktadır. Sadece binlikler ve tümenler hâlinde vücut bulan teşkilatlanmaya iyi şahitlik edilmiştir.[110] Avarların ve Türklerin "birlik hâlindeki diğer İskitlerden daha güçlü" savaştığı[111] ve daha merkezî olarak teşkilatlandığı Bizanslı gözlemcilerin dikkatinden genel olarak kaçmamıştır. Ayrıca *Strategikon*, Avarların başarısını özellikle tabi oldukları despotik idareyle açıklamaktadır.

Erken Avar Kağanlığı

"Zahmeti ve cefayı yiğitçe karşılarlar, çünkü onlar bir hükümdar tarafından yönetilir, hata hâlinde lider tarafından acımasızca cezalandırılırlar (ἐκ τῶν ἀρχόντων) ve sevgiyle değil, huşuyla yönetilirler." *Strategikon*, Avar "istibdadını" böyle tasvir etmekte ve Avarların (ve Türklerin) diğer İskit halklarına ve anarşik Slavlara olan üstünlüğünü bununla izah etmektedir.[112] Avrupalı bir Geç Orta Çağ gözlemcisi olan Plano Carpini de kıskançlık ve hayranlıktan ötürü aynı hataya düştüğü bozkır halklarının istibdadından bahsetti: "Tatarlar arasındaki muti tebaa gibisini dünyada ne avam içinde ne de tarikat çevresinde bulmak mümkün değildir."[113]

Başka türlü kanaatlerin olduğu da aşikârdır. 6. yüzyıldaki bir Çinli general Türkler hakkında şunu söylemiştir: "T'u-küe askerleri görkemi ve ödülü küçümser; yüksek Hsüan-Tsang Tanrı Dağları'nda daha

108 Bkz. Bölüm 8. 4. ve Karl Brunner, "Diedenhofener Kapitular" RGA 2. yay. 5 (1984), s. 407-409.

109 Wittfogel, "Kavallerie-Revoluiton", s. 25; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 184.

110 Menandros EL 452; 10, 1, s. 116 veya fr. 18 ve EL 458; 12, 5, s. 136 veya fr. 27; Th. S. 7, 4, s. 251; Zaşterova, "Avares", s. 41; onlar 20.000 Avar'ın hicret ettiğini ve aralarında zikredilen iki sülalenin (bkz. Bölüm 2. 3.-4.) idaresinde iki tümenin Avrupa'ya geldiğini söylemektedir. Bu teoriye uygunsa da pratiğe muhtemelen tersti. Binlikler hakkında genel bilgi için Göckenjann, "Stammesstruktur", s. 52; Franke, "Fremdherrschaften", s. 56; Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987).

111 *Strategikon* 11, 2, s. 361.

112 11, 2, s. 361; bkz 11, 4, s. 374. Göçebe istibdadının şeması için Carile, "Nomadi", SSCI 35 (1987).

113 Togan, "Ibn Fadlan", s. 285'ten alıntılanmıştır.

yeni bir kervan yağmalamış ve "âdet olduğu üzere" ganimetin paylaşılması üstün münakaşa etmeleri sonucu silahlarına davranmış bir Türk süvari birliğine denk gelmişti."[114] "Son Avarların", Bulgar kağanına haber verdiği devlet içindeki bölünmüşlük ve isyankârlık, Eski Türk yazıtlarındaki yakınmalarla aynı cinstendir.[115]

Bozkır imparatorluklarının filizlendiği ve yıkıldığı periyodla ilgili tenakuz da tam budur. Başarılı ve ihtiyatlı bir hükümdar göçebe toplumun çeşitli harp hatlarını kontrol altına alabiliyordu. Tam da bu başarı iki veya üç nesil içinde çok hırslı namzedin ön plana çıkmasına neden oluyordu. Merkezkaç temayül pek de emniyet altında olmayan merkeze karşı üstünlük kazandığındaysa yeni bir periyod başlıyordu.

Benzer periyodlar Avrupa Avarlarının tarihinde de vardır. Fakat Avar Hükümdarlığı'nın görece istikrarı şaşırtıcıdır. Tuna'daki kağanlık 600 civarında Priskos'a karşı yaşadığı hezimetin, 626'da Konstantinopolis felaketinin ve bununla meydana gelen baş aşağı çöküşün, 680 civarında Asparuch Bulgarlarının başarısının ve 740 yılında Bavyeralılara karşı aldığı ağır yenilginin üstesinden gelebilmiştir. Avar idareci tabakasının tesanütü bütün bunlara rağmen korunmuştu. Bu dayanışma alışılmadık bir durumdur. Hicretler, bölünmeler ve muarız hâkimiyet merkezlerinin teşekkül etmesi bütün bozkır imparatorluklarında sık görülen bir şeydi. Hunlar ve Gotlar münferit olarak veya Roma himayesinde kendi kariyerlerini sürdürmek için mütemadiyen krallarını terk ediyordu. Nesiller boyunca Roma birlikleri barbar kaçaklar tarafından idare edilmişti. Henüz Justinianus devrinde İtalya'da bir Bulgar birliği vardı.[116] Bulgarlar 7. yüzyılda Volga'da, Don'da ve Tuna'da, Bizans'ta, Bavyera'da, Karintiya'da ve İtalya'da, Avar ve Hazar devletlerinde, Trakya'da ve Makedonya'da değişik hükümdarlar altında yaşamış ve savaşmışlardı. Türk komutanlar Tang Hanedanı hizmetinde Orta Asya'da bir zamanlar Türklere ait olan bölgeleri Çinliler için fethetmişlerdi. Aynı dönemde Avarlarsa bildiğimiz kadarıyla yalnızca kendi kağanları hesabına savaşıyorlardı.

600 civarındaki başarısızlıktan sonra Theophylaktos'un aktardığına göre bir istisna yaşanmıştır: "Birçok Avar terkle mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde imparatorun tarafına geçti. Kağan bunu anlayınca dehşete düştü ve korkusundan dolayı her şeyi yaptı. Çok niyaz etti ve ayrılan birlikleri geri getirmek için birçok yola başvurdu."[117]

114 Grousset, "Reise nach Westen", s. 73.

115 Thomsen, *Inschriften*, s. 145; Suidas I, s. 484 Bulgaroi; bkz. Bölüm 8. 5.

116 Beşevliev, "Söldner", s. 21-26.

117 Th. S. 8, 6, s. 293; Schreiner, s. 209. Bkz. bölüm 5. 9.

Bu tip kopuş hareketlerinin tehlike yaratmasıyla ilgili olarak *Strategikon* şu tespiti yapmaktadır: "Dönekler onları çok müşkül hâlde bırakıyordu; çünkü onlar düzensiz bir şekilde, kazanç güdüsüyle birçok kabilelerden müteşekkildi. Akrabaları ve kendi aralarındaki âdetleri pek umursamıyorlardı; biri taraf değiştirdi mi, aynı hissiyattaki olanlar sürü hâlinde onu takip ediyordu."[118]

Bu tip taraf değiştiren kimseler arkalarında iz de bırakmamıştır; muhtemelen onlar Avar ismini kağanlıklarının yıkılmasından sonra muzaffer Avarların başına geldiği gibi hızla kaybetmişlerdir. 6. yüzyılın sonuna doğru Bizans için savaşan "Hun" Apsich bile kendisinin aynı şekilde tesmiye edilen daha önemli çağdaşları gibi Avar Hükümdarlığı'nda büyük bir yere sahip olmuş olmalıydı. O, imparatorun ordusunda Avar olarak görülmüyordu.[119] Benzer şey 8. yüzyılda Bavyera klişesinin idari işlerine katılan, ismi Avarlardan geliyormuş gibi intiba uyandıran Bavyeralılar için de geçerliydi.[120] Bookolabras, iğfal sanatının ustası olan Kağan aldattıktan sonra onun kinini kazandığından ve Gepid hizmetçileriyle birlikte "kendi" Türklerine kaçmak istemişti.[121] 7. yüzyılda Alcios grubunun 630 civarında kaçması veya Kuber'in halkının 680 civarında Bulgar adı altında ayrılması gibi büyük olaylar meydana gelmişti. Onların kağanlık dışındaki macera-perestleri artık kesinlikle Avar olarak adlandırılmıyordu.[122] Kendi devletleri muhtemelen bu tip bir gelişmenin sonucu olsa da Avrupa'daki Avar kağanlarının rekabet hâlinde olan Avar hâkimleri veya Türkler arasında sık sık meydana gelen hükümdarlığa yükselme olaylarıyla pek ilgisi yoktu.[123]

Avar isminin bu kadar başarılı bir şekilde tekelleşmesinin hangi koşullarda gerçekleştiğini ne yazık ki bilmiyoruz. Bayan kendi mevkisini muzaffer bir komutan olarak tıpkı Hun ve Gotik selefleri gibi evvela askerî başarılarına ve yönettiği ordusunun sadakatine borçluydu.[124] Onun, hiçbir barbar hükümdarının başvurmaktan imtina edemeyeceği kutsal ve geleneksel meşruiyet kaynaklarından hangisine yaslandığını da bilmiyoruz. Bizanslıların 6. ve 7. yüzyıllarda dikkat ettiği şeyse 800 yılına doğru Frank fatihlerin karşılaştığından açıkça ayrılmakta-

118 11, 2, s. 367.
119 Th. S. 1, 8, s. 53; bkz. Bölüm 3. 6.
120 Bkz. Zöllner, "Namensgut"
121 Th. S. 1, 8, s. 53; bkz. Bölüm 3. 6.
122 Bkz. Bölüm 7. 5.-6.
123 Bkz. Bölüm 2. 4.
124 Komutan olarak kendisinin yerini vurgulayan eser: Avenarius, "Sturktur", SSCI 35 (1987).

dır. 700 yılından evvel Avar siyasetinde bir Iugurrus veya Tudun'un rol oynadığına dair hiçbir işaret yoktur. Bu devirde hâkimin sarih bir şekilde tespit edilebilen tek bir unvanı vardır: "Kağan". Avar hükümdarı uzak doğuda bir süredir kullanılan bu unvanı Avrupa'da kullanan ilk kimsedir.[125] Yanına geldiği ismi çoğu zaman gölgede bırakan bu unvan sık sık isim olarak karıştırılırdı. Fredegar'ın "*rex Gaganus*'u" kesinlikle tek sefere mahsus bir hata değildi.[126]

Bayan ismi bize ulaşan tek kişi olarak kaldı ve 582'deki Sirmium'un fethinden sonra ismi kaynaklardan silindi, fakat başka isimler arasında yaşadı: 7. yüzyıldaki Bulgar hanlarından Kubrat'ın oğullarından biri bu ismi taşımıştı. Cengiz Han'ın atalarından birinin ismi Toholjin Bayan'dı ve Kubilay Han liderliğinde Çin'in fethine katılan komutanlar arasında Bayan diye tesmiye edilen bir komutan vardı.[127] Moğolcada ve birçok Türk lehçesinde "bay" kökünden "devlet" için kelime oluşturulmuş, bu da çoğunlukla isimlerin izahı için kullanılmıştır.[128]

---

125 Unvanın (münakaşalı) etimolojisi ve ortaya çıkışı için: Tomaschek, "Avares", s. 2264'te Moğolca "ayırıcı" olarak izah etmektedir; K. Shiratori, "On the Titles Khan and Khagan", Proceedings of the Imperial Academy of Japan 2 (1926) s. 242'de de Moğolca olarak görülmektedir; bunun üzerine Kollautz/Miyakawa I, s. 58. Buna karşı Franke, *Chines. Reich 3,* s. 252, kaza Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 232-34; Sinor, "Qapgan", s. 174; Marquart, *Eranşahr,* s. 53. Efsanevi İran demir kralı Kavi'den geldiğini ifade eden Altheim, *Hunnen I,* s. 207. Sien-pi totemi "Yaban domuzu" (Osmanlıcası "gaban") olarak açıklayan Haussig, "Herkunft", s. 42'de unvan için Louis Bazin'in bir mektubu alıntılanır.

126 Fredegar 4, 48, s. 208; benzer şekilde Sigebertus Gemblacensis, "Chronica", MGH SS 6, s. 311.

127 Kubrat'ın oğlunun adı (Theophanes 6171, S. 357; Nikephoros, s. 33, bkz. Bölüm 6. 6.) ayrıca "Bat" ön eki (Farsça "prens" veya Türkçe "beg") olarak ifade ediliyordu, bkz. Haussig, "Exkurs", s. 337 ve 354; Lauterbach, "Untersuchungen", s. 590; Marquart, "Streifzüge", s. 505; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 150 dipnot 12. Moğollar: *Geheime Geschichte,* Heissig 9; Franke, "Kaiserreich", s. 226.

128 Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 84 (literatürle birlikte); Haussig, "Exkurs", s. 361. Louis Ligeti'nin yeni eserine maalesef ulaşamadık. O kelimeyi Çuvaş Türkçesine dayandırarak Bayan biçimi için bir temel göstermektedir; bkz buna ilişkin Andas Rona-Tas ve Omeljan Pritsak, Spoleto 1987 (SSCI 35). Bir diğer etimolojiyi K. H. Menges, "On Some Loanwords from or via Turkic in Old Russian", Fuat Köprülü Armağanı, yay. O. Turan/H. Eren, Konstantinopolis 1953, s. 370; müteakiben Slavca 'boyan'ı Bayan, "eski kabile efsanelerinin ozanı" olarak değerlendirir; bunun üzerine Golden, *Studies I,* s. 126. Sık sık unvanın Hırvatça Ban'dan geliştiği zikredilir. Bkz. Bölüm 7. 5-7. Bu tip rütbe isimleri diller arasında gezer durur; dilbilimsel izahlar herhangi bir tarihsel çıkarım yapmaya izin vermemektedir. Özellikle Bayan'ın etimolojik izahından Avarların Moğolca mı yoksa Türkçe mi konuştuğu veya Hırvatların nüvesinin doğudan mı geldiği yoksa hepsinin Slav mı olduğuna yönelik bir izah geliştirilemez.

Bayan'ın kendisi hakkında bile kaynaklarda bir tasvir yapılmamaktadır. Kurnazlığı, gaddarlığı, tamahkârlığı, dönekliği, küstahlığı, dizginsizliği ve alplığı, sebatı ve basireti Bizans kaynaklarında bütün önemli barbar liderine atfedilen özellikler olarak değerlendirmek mümkündür. Muhtemelen bu özellik genelde birçok imparatora da uymaktadır. Bugünkü literatürde bu tip bir portrenin çizilmesi kaynaklardaki mühim malumat eksikliğiyle gerekçelendirilemez.[129]

Sadece Theodor Synkellos'un kazara verdiği bilgilerden Bayan'ın ardından onu iki oğlunun takip ettiğini, bunlarda ikincisinin Avarları 626 felaketine sürüklediğini biliyoruz.[130] 626 yılında kağanın babası uzak diyarlardan kaçarak Romalılardan iltica talep etmişti: "Babasının hâkimiyeti halefi ve bugünkü köpeğin abisi olan oğluna geçmişti." Küçük kardeşin 610 yılından kısa süre önce hâkimiyeti eline alması genel olarak Paulus Diaconus'un Cividales'in fethi hakkındaki raporunda, genç bir Avar prensinin maktul Lombard dükünün hanımının kalbini çaldığını ifade eden pasajında geçmektedir.[131] Bittabi anlatım efsanevidir. Fakat bununla 602 yılından sonra hâlihazırda gücünü yitiren kağanın yerine derhâl başkasının geçtiği daha anlaşılır olmaktadır. Tıpkı Therese Olajos'un bir Bizans elçisinin ifadelerinden kısaca çıkarsadığı gibi en erken 583'ten beri hükmediyordu.[132] Buna kendi emsali Menandros'a maruf olan Bayan'ın Theophylaktos'ta artık zikredilmemesi uymaktadır. Her üç hükümdarın da hükümdarlık zamanının 20 yılın üzerine sürdüğü ulaşılmaktadır: 562'deki Bayan (bu kişinin büyük hicreti yönetip yönetmediği bilinmez) takriben 583 yılına kadar; büyük oğul 602 yılına kadar; genç oğul ise 626, en geç 630 yılına kadar. Bayan'ın ilk oğlunu kendisinin uzun süredir yetişmiş olan oğlu değil, onun genç bir kardeşinin takip etmesi büyük olanın o sırada hayatta olmadığını (muhtemelen vebadan öldüğünü) göstermektedir.[133] Türklerde ve Bulgarlarda bile kimi zaman hükümdarın oğullarından biri değil, kardeşlerinden biri onun halefi olurdu.[134] Buna kararın nasıl verildiğini bilmiyoruz, ancak en azından 602 yılındaki hâkimiyet

129 Mesela Kollautz, "Schichtung", s. 136; Barişiç, "Siege", s. 393.

130 *Theod. Synk.* 5, 20, Makk, s. 14.

131 PD 4, 37, s. 162.

132 Th. S. 1, 5, s. 48; Olajos, "Dysnastie", s. 155; buna karşın Schreiner, s. 248'te dipnot 95; bundan başka ayrıca Bona, "Ungarns Völker", s. 129'da Bayan 562-602 arasında "göklerin oğlu" olarak hükmetmişti (unvan sır varsayımdır). Tartışma için bkz. Bölüm 5. 3.

133 Th. S. 8, 2, s. 285 ve 7, 15, s. 271; bkz. Bölüm 5. 7. ve 8.

134 Bkz. Sui-schu, Liu Mau-Tsai, s. 42. Bulgarlarda veraset kuralı için bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 337.

değişiminden sonra Apsich idaresi altında büyük olanın daha güçlü bir nüfuzu olduğunu kabul etmek mümkündür.

"Bayan oğulları" diye bir sülale ismi bize maruf olmamıştır; Theophylaktos'un "Var" ve "Hunlar" üzerine kullandığı ifadeler muhtemelen bir sülaleden ziyade büyük bir birliğe ilişkindi.[135] Sülalenin itibarının 626 yılından sonra zedelendiği varsayılabilir. Bu tip felaketler bir bozkır hükümdarının karizmasını genel olarak yıkar ve ananelere uygun olarak onun ölümüne sebep olabilirdi.[136] Kısa süre sonra bir Avar ve Bulgar, Avar kağanı unvanına namzet olmuş ve bu uğurda birbiriyle savaşmıştı.[137] Kağanın mevkisi görünüşe göre başlangıçta istiskale maruz kalmamıştı; dahası o tek başına Avar siyasetinin kurucusu olarak temayüz ediyordu. İlk defa sonraki dönemde Avar Hükümdarlığı çifte krallık görünümü kazanmıştır.[138]

Göçler zamanının Doğu Germen ordu komutanları gibi Bayan ve halefleri neredeyse hep kendi başlarına Avar ordusunu yönetti. Sadece bir kere Bayan'ın halefi bu görevi kendi oğullarına bırakmıştı. Onların muvaffakiyetsizliğini takip eden yıllarda kağan geri planda durdu. 601 yılında bir Avar ordusu şelalelere doğru yürürken Romalılar müzakerelerde komutan yardımcısı (Hypostrategos) olarak Apsich'le karşılaşmıştı. Ertesi yıl kağan Antlara karşı Apsich'i gönderdi.[139] Bizans kaynaklarından barış ve savaş üzerine verilecek kararın kağanın elinde olduğu intiba uyanmaktadır. Elçileri gönderir ve karşılar, şahsen müzakereleri yönetirdi. Buradaki gecikmeler imparatorun elçileri tarafından kimi zaman onun keyfi tutumuna bile atfedilirdi.[140] Bütün halkını muahede ve yeminlerle bir araya getirmiş veya en azından buna katkıda bulunmuştu. Sirmium kuşatması öncesi "tekmil Avar halkının" adına (Menandros'ta bu bağlamda hem "τό 'Αβρων ἔθυος" hem de "τό 'Αβρων ἅπαν φῦλον" ifadelerini kullanır)[141] yemin etmesi buna örnektir.

Bu anlamda Kollautz şu uç yorumu yaparken pek de haksız değildir: "Türk göçebe halkların tarihi onların kağanlarının tarihidir".[142] Bu yaklaşım (eski Türk ve Bulgar yazıtlarında görüldüğü gibi) hem

135 Bkz. Bölüm 2. 4. ve 6. 11.
136 Bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 341.
137 Bkz. Bölüm 7. 6.
138 Bkz. Bölüm 8. 2.
139 Th. S. 8, 2, s. 285; 8, 5, s. 292.
140 Tıpkı Th. S. 7, 15, s. 272.
141 Menandros EL 473; 25, 1, 70-72, s. 220 veya fr. 63.
142 Kollautz, "Schichtung", s. 134.

bozkır hükümdarının kendisini tasvirine hem de Bizanslıların "İskit" istibdadı şeklindeki görüşüne uyar.[143] "Düzenini ve kağanını kaybetmiş"[144] bir halk hüviyetini ve birliğini de kaybederdi. Avar tarihinin tek bir insandan ibaret olmadığını birkaç kaynak ortaya koymakta, bu kaynaklarda kağanın iktidarı ve yürütme imkânları açıkça ifade bulmaktadır. Aşikârdır ki o, bir dereceye kadar seçkin askerlerin ve boy liderlerinin uzlaşmasına muhtaçtı.

Bayan ve II. Justin arasında bizzat Tiberios ve Apsich'in yönettiği yıllar süren müzakereler nihayet bir barış planına temayül ettiği esnada, Justin ve Tiberios arasında ciddi fikir ayrılığı gündeme gelmişti. Birkaç seçkin Avar'ın evlatlarının rehine olarak gönderilmesi hususunda anlaşılmıştı. İmparator ise bizzat kağanın oğullarını elinde tutmak istiyordu. Avarlar nezdinde münasebetler bakımından daha itimat edilen Tiberios, bununla Avar seçkinlerinin "Kağanın anlaşmayı ihlal etmesine asla izin vermeyeceğine inanmıştı".[145] Bu düşüncenin gerçekçi olduğuna birkaç kez tanık olunmuştur. Avar sarayında nüfuzlu "lobiler" vardı. Sirmium Savaşı öncesi 579 yılında bir elçilik Konstantinopolis'e gelmişti. Bu elçilikten kağanın Romalılara karşı bir savaş için mütemadiyen bastırdığı anlaşılmaktadır. Onun dönüş yolunda yağmacı Slavlar tarafından öldürülmesi uzun süreden beri karar verilmiş olan savaşın başlamasına belirleyici bir etki yapmamıştı.[146] Bu Bayan'ın barışı bastıran oğlunun saldırgan siyasetine uygundu. 584 yılında kağan, Romalılarla müzakerelerde öldürtmek istediği elçi Komentiolos yüzünden küplere binmişti. "Ancak ertesi gün sakinleşti. Avarlar arasındaki en güçlü kişiler liderlerini teskin edici kelimelerle yumuşattılar ve onu Komentiolos'a ölüm cezası vermemeye ikna ettiler."[147] Yaklaşık on yıl sonra "en güçlüler" savaşın patlak vermesini önlemişlerdi. Kağan, Priskos'un Slav ülkesine gerçekleştirdiği seferini "casus belli" olarak değerlendirmiştir: "Targitios ve barbarların önde gelenleri Kağanınkine tezat fikirler öne sürerek tartışma başlattılar. Onlar nafile yere Romalılara hiddetlendiğini söylediler."[148] Muhtemelen kısa süre sonra kağanın elçiler önünde kendisinin "bütün halkların

143 İskitler hakkında "korkuya dayanan idare" şeklinde çizilen şema Herodotos'a kadar geri gider. Carile, "Nomadi", SSCI 35 (1987); 6. yüzyılda göçebe istibdadı önem bakımından Hristiyan imparator hükümdarlığının karşısındaki bir yansımadan ibarettir.

144 Thomsen, *Inschriften*, s. 145; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 79.

145 Menandros EL 459; 15, 1, s. 148 veya fr. 33, bkz. Bölüm 3. 2.

146 Menandros EL 474-76; 25, 1, s. 224 veya fr. 64; bkz. Bölüm 3. 4.

147 Th. S. 1, 6, 3, s. 51, Schreiner, s. 51.

148 Th. S. 6, 11, s. 242, Schreiner, s. 177.

efendisi" olduğunu ve karşısında durabilecek kimse olmadığını söylemesi tesadüf değildi.[149]

Bütün iktidarına rağmen kağanın mevkisi keyfi bir hâkimiyete izin vermiyordu. Bu hâkimiyet gelenek ve kanunlarla kısıtlanıyordu. Ordu meclisinin veya "Logades" şuarasının hangi biçimlerde kurumsallaştığını bilmiyoruz. Hükümdarın neticede bu tip bir müşterek organa karşı mesul olması kendi hâkimiyetinin tabiatında yatıyordu.[150] Bu Avar grubu ayrıca kendisinin hükümdar olarak tasvirinde yer alıyordu ki hem Bizanslı muasırları hem de modern tarihçiler bunu "sıradan övüngenlik" olarak değerlendirmişlerdir. Fakat bu kesinlikle sırf barbar âdeti değildi. Hristiyan Roma imparatoruyla elçilerin suçlu bulunduğu saray seremonileri de aynı vasıtalarla çalışıyordu: Debdebe, güç teşhiri, hediyeler, âdet hâline gelmiş kendini beyan, övünme, tehdit ve hedeflenmiş blöfler.[151] Birliği zorlamaya değil daha ziyade iradeye dayalı itaatle sağlanan, devletsiz hükümet bir izlenim bırakmak için daha fazla deneme yapmak zorundaydı. Avar kağanının kendisini tasvirine ve onun doğudaki benzerlerine ilişkin az sayıdaki rapor hâkimiyet tatbikinin yöntemine göz atmaya bir mikyas izin vermektedir.

Avar Altını: Prestij, Hediye ve Temsil

Attila'nın sarayındaki Priskos ve Türk kağanının karşısındaki Menandros'un sunduğu gibi kapsamlı kaynaklar Avar Hükümdarlığı için yoktur. Barış müzakereleri münasebetiyle söz konusu olan kısa bahislerden yalnızca Avar kağanının kendisini tasvirini bilmekteyiz. Bu tasvir, antik retoriğe öykünen kronik yazarları tarafından süslenmiş, "barbar prenslerin lügatinden" üretilmiş ve muhtemelen güncel olaylarla zenginleştirilmişti. Bu tip karşılaşmaların koşulları nadiren şematik olarak verilmiştir. "Bayan geldi, atından indi ve altın tahtına oturdu. Keten kumaştan çadırlar dikildi. Fakat göğsünü ve yüzünü korumak için kalkan tutuldu çünkü Romalılar ona uzaktan saldırıyordu." Kağan bu şekilde 580 yılında Sirmium civarında yapılan müzakerede Romalı komutan Theognis'le karşı karşıya geldi.[152] Birkaç yıl sonra Anchialos'taki kaplıcada nadirattan bir sahne yaşandı. Burada

149 Th. S. 6, 11, s. 242. Bkz. Bölüm 5. 4. Logadesin yeri için bkz. Bölüm 6. 5: Göçebelik.

150 "Boil meclisi" ve Bulgarlarda yasama için bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 343. halklarda müşterek irade teşekkülü için Franke, "Fremdherrschaften", s. 62.

151 Bkz. Avar elçisinin karşılanmasının tasviri için Corippus, *Laud. Iustini 3*, s. 230, s. 67; Michael McCormick, "Analyzing Imperial Ceremonies", JÖB 35 (1985), s. 1-20; bkz. Bölüm 2. 8.

152 Menandros EL 476; 27, 2, s. 238 veya fr. 65.

yeni kağan, İmparatoriçe Anastasia'nın kıyafetlerinde görüldü.[153] Theophylaktos'un savaş raporu bilhassa detaylar bakımından fakirdir; kendisinin yakışıksız atışma biçimi pek bir çerçeveye sığdırılmamıştır. Filosu menzilde bulunan komutan Priskos'la Tuna kıyısında kurulmuş kağanın münakaşasıysa çok canlı bir ifade bulmuştur.[154]

Bizans kaynakları kağanın oturduğu yere ilişkin hiçbir ibare ihtiva etmemektedir. Sirmium bölgesinde çok kez konaklaması ve bir kere de Türkler önünde buraya sığınması onun başkentinin Sirmium olduğunu ispat etmez.[155] 796 yılında Frankların işgal ettiği muhitin ismi kaynaklarda zikredilmemektedir. 7. yüzyılda Tuna-Tisa arasındaki alanın kuzeybatısında bulunan prens mezarları hâkimiyet merkezlerinin bu bölgede bulunduğuna işaret etmektedir.[156]

Yeni iktisap edilmiş bütün zenginliğine rağmen 6. yüzyılda Avar sarayının Türk kağanlarının meskeniyle boy ölçüşemeyecek düzeyde olduğu varsayılabilir. Buradan Zemarchos'un elçiliği (569-571) Konstantinopolis'e çarpıcı bir rapor getirmişti: Kağan "bir çadırda iki tekerlekli olan, icabında bir at tarafından taşınabilen altın tahtı üzerinde oturuyordu." Ziyafetler ipek kumaşlardan hazırlanmış üç farklı çadır içinde verilmekteydi. "Sizabulos sırf altından oluşan bir odada oturuyordu, odanın ortasında altın sürahiler, kaynak suyu içeren kazanlar ve büyük altın testiler vardı." Üçüncü gün bu kez altın kaplı kütüklerden yapılan başka bir çadırda toplanıldı. İstirahatgâh da altınla kaplanmıştı. Burada dört altın tavus kuşu tarafından taşınıyordu: "Bu çadırın girişinde gümüş nesnelerle, levhalarla, anahtarlarla ve keza gümüşten yapılmış birçok hayvan figürüyle bezenmiş bir araba park edilmişti ve bu gümüş işleri kesinlikle tanıdık değildi. Türk hükümdarının ihtişamı bu kadar büyüktü."[157]

Çin kaynakları Türk sarayını benzer şekilde betimlemektedir. Kağan, Şa-po-lüe Çinli elçileri karşılamak için askerleri görevlendirmiş ve "gösteriş için kendi hazinesini kuşanmıştı".[158] Haleflerinden biri

153 Efesli Johannes 6, 49, s. 260; bkz. Bölüm 3. 5.

154 Th. S. 7, 11, s. 263.

155 En net emare Efesli Johannes 6, 49, s. 260'tan kaynaklanmaktadır ve temel olarak Roma topraklarından Sirmium'a doğru aile ve mülklerini korumak için ricat ettiklerini söylemektedirler. Keza Th. S. 6, 4, s. 226'da sadece kağanın Sirmium yakınlarında Save'ye köprü yaptırdığı yazmaktadır. Priskos'un saldırısı eğer kağanın başkenti Sirmium olsaydı şüphesiz aşağı Tisa'daki bataklıklara doğru yönelmezdi. Bkz. Bölüm 5. 2.

156 Bona, "Awaren-Katalog", s. 12 (tartışılmayan) tarihlendirme için bkz. Bölüm 7. 8.

157 Menandros EL 442; 5, 2, s. 48 veya fr. 5, Doblhofer, s. 91.

158 Sui-schu, Liu Mau-Tsai, s. 50.

Çinli bir misafiri böyle karşılamıştı: "Kağan yeşil satenden bir manto giymişti, saçları tamamen açıktaydı. Sadece alnı on adım uzunluğunda, sırtına sarkan bir ipek kuşakla kat kat bağlanmıştı... O, parlaklığı göz alan altın çiçeklerle çevrili altın bir çadırda yaşıyordu." 7. yüzyılın meşhur hacısı Hsüan-Tsang Batı Türklerinin kağanını böyle görmüştü.[159] Eftalitlerin 518 yılındaki merkezini Sung-yün şöyle tasvir etmektedir: "Kral kırk adım büyüklüğündeki avlu üzerine keçeden yapılmış bir çadır diktirmişti; etraftaki duvarlar yün halılardan hazırlanmıştı. Bezenmiş ipeklerden yapılan kıyafetler giyiyordu ve altında dört altın tuğrul kuşu bulunan altın bir tahtta oturuyordu."[160] Buna karşın Priskos'un tasvirinde yer bulan Attila'nın tahtadan sarayı ve bunun içinde düzenlenen ziyafet bir istisna teşkil etmektedir.[161]

İlk Avar kağanlarından bildiğimiz, Türk sarayında misafirlerin hayretine mucip olan şatafatın bir benzerini imparatorlardan gelen hediyeler sayesinde kendilerinde haiz bulundurduklarıdır. Henüz 558 yılındaki ilk Avar elçiliği "altın kaplı zincirler, yataklar, ipek kıyafetler ve birçok başka hediye" elde etmeyi başarmıştı.[162] "Yüksek ve zarif bir kültüre ait olan, kaçakların yerinde tutulması için yapılan altın zincirler, yataklar ve benzeri birçok diğer eşya" sonraki yıllarda olağan hediyelere dönüştü.[163] "Altın ve gümüş, kıyafet ve kuşak, altın eyer ve sair emtia" ihtiyarın Justinianus'un Avar elçilerine kendileri ve prensleri için verdiği şeyler arasındaydı. Efesli Johannes'in anlatımına göre böylece Avar elçileri lalettayin bahanelerle mütemadiyen Konstantinopolis'te belirir olmuştu.[164] II. Justin'in iktidara gelişinden sonra talepler daha mütevazı hâle gelmişti. Bayan 567 yılında Sirmium önünde nafile yere "gümüş bir kâse, biraz altın ve İskit seçkinlerinin giydiği türden bir tulum" istemişti.[165] Sonraları müzakereler giderek miktarı tespit edilmiş paralar, muhtemelen kısmen altın kısmen gümüş sikkeler ve ipek kıyafetler üzerinden ilerledi.[166] Avarların altına, gümüşe ve de-

159 Grousset, *Reise nach Westen*, s. 76 ve s. 78'den alıntılanmıştır.

160 *A.g.e.*, s. 76'daki dipnot 1.

161 Priskos fr. 8, Bornmann, s. 64.

162 Menandros EL 442, s. 90; 5, 2, s. 48 veya fr. 5, Doblhofer, s. 91.

163 Menandros EL 44; 8, s. 92 veya fr. 14, Doblhofer, s. 118.

164 6, 24, S. 246. Bunun bir benzer hâlihazırda Hunlar hakkında rapor edilmiştir, bkz. Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 141.

165 Menandros EL 456; 12, 5, s. 136 veya fr. 26.

166 Menandros EL 460; 15, 6, s. 150 veya fr. 35 ve EL 475; 25, 2, s. 226 veya fr. 64; Th. S. 1, 3, s. 45. Schreiner s. 47'de Theophylaktos'taki anlaşılmayan bir yeri şöyle çevirmiştir: "Onlar yıllık 80.000 altın ödemenin gümüş ve çeşitli malzemelerle ticaret biçiminde yapılması hususunda anlaşmışlardı." Altını sırf hesaplama birimi olarak addetmiştir. Barbarların altın hâlinde yapılan ödeme miktarının bir kısmını

ğerli taşlara talebini *Suda Leksikonu* hatırlatmaktadır.[167] Ayrıca kağanın 580 yılından sonra geri gönderdiği, "sanatla hazırlanmış altın yatak" gibi özel hediyeler de veriliyordu.[168] Ayrıca Hint baharatları da heyecan uyandırmıştı.[169] Çinliler, kendi imparatorlarının Türklere gönderdiği mallar hakkında daha detaylı bir beyan ortaya koymuştur: Arabalar, atlar, davullar, üflemeli çalgılar, bayraklar, altın vazolar, kıyafetler, kumaşlar, yatak takımları. Bunlar alıcının rütbesine göreydi.[170]

Barış anlaşmaları Acar gücünün piyasa değerini solidi cinsinden gösteriyordu.[171] Bir solidus 4,55 gram, 72 solidiyse bir libre ediyordu. Bir Roma askerinin yıllık maaşı Justinianus devrinde yaklaşık 5 solidi tutarındaydı; böylece günlük bir buçuk kilo ekmek, yarım kilo et, yarım litre şarap ve 5 santilitre yağ alınabilirdi.[172] Yüksek memurların (vali, dük) maaşları 400 solidiyi geçiyordu. Afrika praefektusu 7.200 solidi alırken bir başka üst düzey memur 45.000 solidi alıyordu ki bu, küçük bir özel ordu kurmaya yeterdi.[173] Askerî masraflar da bu şekildeydi; -Stein'in hesabına göre- 6. yüzyılda 6 milyon solidi tutarında bir askerî harcama kararlaştırılmış ve bu da beklenileceği üzere bütçenin büyük kısmını kaplamıştı.[174]

Buna karşın Avar imtiyazı görece mütevazı kalmaktadır. 574/575'te Bayan 80.000 solidi toplamıştı. Bu miktar Sirmium'un fethinden sonra başlangıçta değişmedi.[175] 585'te Bayan'ın oğlu başlangıçta nafile müzakerelerden sonra 100.000 solidiye çıktı. 598 yılında 120.000'de uzlaşıldı.[176] Savaş yıllarındaki genel olarak yeni ödemeler yapılıyordu. Bayan ve oğlu 602 yılına kadar neredeyse 3 milyon toplamıştı. Mukayese edince baya başarılı oldukları anlaşılıyor. Attila gerçi birkaç yıl içinde yıllık haracı 25.000'den 150.000 solidiyi aşkın bir miktara çekmişti, an-

---

satın alma için kullanmış olmaları da mümkündür. Menandros EL 444; 5, 4, s. 52 veya fr. 9'da Avar elçilerinin ceman yekûn kıyafet tahsil ettiği ve ayrıca silah satın alan imparatorun memnuniyetsizlik duyduğu varsayılır.

167 Suidas 3, s. 270: lithos.

168 Th. S. 1, 3, s. 46, Schreiner, s. 47.

169 Th. S. 7, 13, S. 267, Schreiner, s. 193.

170 Sui-schu, Liu Mau-Tsai, s. 64.

171 Bkz. Bölüm 6. 9.

172 Jones, *Empire 2*, s. 447. Bilgiler Mısır ve Afrika piskoposluklarından gelmektedir.

173 Jones, *Empire 2*, s. 397; Stein, "Studien", s. 154.

174 Stein, "Studien", s. 143. Bir dizi mukayese hesabını ayrıca Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 138.

175 Menandros EL 460; 15, 5, s. 150 veya fr. 34 ve EL 214 214; 27, s. 240 veya fr. 66. Th. S. 1, 3, s. 45.

176 Th. S. 1, 6, S. 51 ve 7, 15, s. 273. Bona, "Awaren-Katalog", s. 11'deki tespitte birkaç hata mevcuttur.

cak bunu sadece birkaç yıl alabildi.[177] Persler 565 yılı civarındaki barış yıllarında 30.000 solidiyle yetinmişti.[178] Türkler, Çin İmparatorluğu'ndan altın değil ipek istemişti. 570 civarında yıllık dört ipek çeşidinden 100.000 parça, 607'de 200.000 parça istemişlerdi.[179] Yine de Türk kağanları sık sık birkaç bin atı mukabil hediye olarak verirdi.[180]

602 yılından sonra Avarlar umumi haraçlarını almaya devam etti. Bu, 604 yılında yükseltilmiş olmalıdır[181] 623/624'te Herakleios tekrar Perslere saldırmadan önce onlar rekor bir miktara ulaştı ve 200.000 solidi aldı.[182] 626'daki hezimetten sonra Avarlar eğer bir şey alıyorduysa kesinlikle daha az alıyorlardı. 680 civarında Tuna'da Bulgar Hükümdarlığı'nın kurulmasından sonra onlar az veya çok Bizans'ın ufkundan silindiler. En azından takriben 6 milyon solidi altın ve değerli eşya kağanların kesesine aktı, esirler için verilen fidyeler ve yağmalanan mallar da cabasıydı.[183] Verilen büyük paralar Karpat havzasında bir "altın çağ" başlatmıştı. Bunun izlerini kazılarda elde edilen buluntular da göstermektedir: "626 yılından evvel altınsız hiçbir Avar mezarı olmadığını iyi biliyoruz."[184] Buna karşın Bizans solidisi nadiren ölüyle

177 Jones, *Empire I*, s. 192.

178 Stein, "Studien", s. 3.

179 Lie Mau-Tsai, s. 13 ve s. 63.

180 Bkz. Liu Mau-Tsai s. 402'deki beyan.

181 Theophanes 6095, s. 292; bkz. Bölüm 7. 1.

182 Nikephoros, s. 17; bkz. Bölüm 7. 2.

183 Haracın tanzimi için eke bakınız. 6 milyona Jovan Kovaçeviç, "Avari i zlato", Starina 13-14 (1962-63) de ulaşmaktadır; bkz. aynı tespit için Kovaçeviç, "Kaganat", s. 150; bunun üzerine Wiita, "Ethnika", s. 132. Yıllık 80.000 solidi ödemesi için 558-565 yılı verilir, 120.000 solidi ise sonraki yıllara (Labudas kronolojisine göre, bkz. Bölüm 5. 1.) atfedilir. 8 milyon olarak hesaplanan Ernst Stein, "Untersuchungen zur spatbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte", Mitteilungen zur osmanlischen Geschichte 2 (1929), s. 10. Değerlendirmede daha ihtiyatlı olan Bona, *Magyarorszag törtenete I*, s. 324'te 4,5 milyon (esirler için istenen -hesaplaması güç- miktar dâhil olmak üzere) vermektedir. Bunun üzerine Kiss, "Goldfunde", s. 109. O, 7. yüzyıl Bizans'ında haraç ödemelerinde zaman zaman yapıldığı gibi daha hafif solidilerin kullanılması suretiyle değerin azaltılmasına gidildiği kanaatindedir. Bkz. G. Abgarian, *Light Weight Solidi and Byzantine Trade during the Sixth and Seventh Centuries*, New York 1957; N. Bauer, "Zur byzantinischen Münzkunde des 7. Jahrhunderts", Frankfurter Münzzeitung 2 (1931), s. 227-229; W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini I*, Viyana 1973, s. 48; Stratos, *Byzantium 2*, s. 167; Balint, "Frage", s. 219 dipnot 12 ve s. 220'de dipnot 25. Ancak bu sorun modern ölçülerle yapılan hesaplamalarda rol oynamamaktadır. Avarların hangi ölçüde hafif solidiyle para aldığına dair bir kayıt yoktur. Bona'nın yaptığı gibi, daha az solidi miktarıyla muhtemel değer tenzilatı önermesi yanıltıcıdır.

184 Bona, "Awaren-Katalog", s. 11; Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 219'da kullanılan "Altınlar görünüşe göre sadece hükümdarı ve muhtemelen kendisinin

birlikte mezara gömülürdü. Neredeyse yirmi Erken Avar mezarında da hakiki para darbı bulunmuştur. Roma parasının belli bir mikyas itibari değere sahip olduğunu yedi mezarda bulunan yeni basılmış paralar göstermektedir.[185] Fakat altınların büyük kısmı eritilmiş, çoğunlukla külçelerde, kısmen gümüş ve başka emvalde toplanmıştır.[186]

7. yüzyıldaki prens mezarlarında büyük miktarlarda altın bulunmuştur. 1971'de Kunbabony'de yapılan kazı çalışmalarında bulunan ve ilk defa sonraları kısmen emin olunan bir Kağana veya prense ait mezar buluntuları hâkimlerin görünüşüne dair bir izlenim vermektedir. Mevta görkemli silahlarla gömülmüştür. Altın tabakalı bir kılıç, altın kabzalı bir pala, altın uçlu bir tören yayı, altın kaplamalı sadak ve altınla bezenmiş hançerler ve bıçaklar da yanına konulmuştur. Ona içmek için altın boynuz ve kupalar, keza devasa bir altın sürahi verilmişti. Toplamda neredeyse üç kilogram altın gömülmüştü.[187] Aynı zenginlikteki mezarlar Bocsa ve Kunagota'da, biraz daha mütevazı olanlarsa Kunmadaras, Kecel vb. yerlerde bulunmuştur.[188] Arnavutluk'taki kazılarda 8. yüzyıla ait bir Avar kağanının hazinesi Vrap'ta bulunurken Erseke'de toplamda 9 kg kap kacakla, kuşak süsleri ve neredeyse 7 kg gümüş ortaya çıkarılmıştır. Sadece orda bulunan devasa altın kemer tokası ve bu tip kuşak tokalarının tanesi 150 gram gelmekteydi.[189]

---

mümtaz adamlarını zenginleştiriyordu" ifadesi pek doğru değildir. Bugüne kadar Avar mezarlarında bulunan altınları Kiss, "Goldfunde", s. 130 derlemiştir; eğri göstermektedir ki 600 civarında zenginlik zirve noktasına ulaşmıştır (bkz. 110. sayfadaki grafik). Daha yüksek bir noktaya 800 yılından evvel sadece Nagyszentmiklos, Vrap ve Erseke'deki tarihi tartışmalı kazıda ulaşılmıştır; ancak bu hazinelerin çok sayıda eski eşya içerdiğini 600 yılı civarına kadar götürülmesi gereken, önemli bir kısmı "altın istilasına" ait olan soymetal göstermektedir.

185 Yeni baskılar için bkz. Bona, "Szegvar", s. 34. Genel olarak L. Huszar, "Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donaubecken", Acta Arch. Hung. 5 (1955), s. 61-109; Balint, "Frage", s. 211; paraları tarihlendirilen mezarlar hakkında son zamanlarda Budapeşte'den Eva Garam çalışmaktadır.

186 Bunu Hunlar için varsayan Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 139.

187 Elvira Toth, "Kunbabony", s. 21.

188 Istvan Bona, "Die grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts", A szolnok Megyei Muzeumok Evkönyve (1982/83), s. 138-144 (tüm makale önemli Macarca makalelerin Almancaya çevrilmesi çalışması çerçevesinde tercüme edilmiştir). Prens mezarları üzerine son zamanlarda Eva Garam, Folia Archaeologica 27 (1976); Werner, "Vrap", s. 55; Bona, "Awaren-Katalog", s. 12. Bkz. Bölüm 7. 8.

189 Werner, "Vrap", s. 15 ve s. 66'da 7. yüzyıla tarihlendirir, ancak Viyana'dan Falko Daim'in fikrine göre 8. yüzyıl daha mantıklıdır. Aynı şekilde Garam, "Rezension"; Balint, "Archaologie" (baskıdadır); Kiss, "Goldfunde", s. 112'de hazinenin saklanmasını Avar Hükümdarlığı'nın yıkılmasıyla bağlamaktadır. Bkz. Bölüm 7 7.

"Asırlar içinde biriktirilen bir dizi" devasa hazinenin bir kısmı Franklara ganimet olmuştu ve Charlemagne'ı hayretler içinde bırakmıştı. Northumbria kronikleri "XV plauris auro argentoque pallisque olosericis pretiosis repletis, quorum quodque quatuor trahebant boves"[190] demiştir. İmparator "thesaurus inestimabilis" [paha biçilemez hazineyi] piskoposluklar, manastırlar ve dünyevi büyükler arasında bölüştürdü, sarayını süsledi, ganimetin bir kısmını da papaya gönderdi. Anglo-Sakson kralı Offa'ya "unus balteus et unus gladius huniscus et duo pallia Sirica" gitti.[191] Charlemagne'ın biyografisini yazan Einhard için bu, Frankların ele geçirdiği gelmiş geçmiş en büyük hazineydi. O, Avarların bu zenginliği yağmalara borçlu olduğundan emindir.[192] Bir Lombard tarihçisi bu bağlamda "bu zalim günahkârların yağmaladığı birçok kutsal kap kacaktan" bahseder.[193] Bulunan hazineler Alman efsanelerinde de akis uyandırmıştır. Saksonya kroniği "Eczelin kralının neslinin uzun sürede biriktirdiği altın ve gümüş hazinesi" diye bahsetmektedir.[194]

Avar hazinesine ait son iz 1799 yılında Nagyszentmiklos'ta, yani günümüz Transilvanya'sındaki Sînicolul Mare'de günyüzüne çıkarılmıştır. Toplamda neredeyse 10 kg ağırlığında, birkaç tanesine Grek yazısı veya Runik alfabe işlenmiş olan 23 altın kap mevcuttu. Bir testi üzerinde mızraklı zırhlı süvarinin tasviri vardı. Bu, son zamanlarda Herwig Wolfram'ın bir çalışmasının başlık sayfasında "Orta Avrupa'nın Doğuşu'nu" sembolize etmiştir. Bulguların tefsiri ve tarihlendirilmesi münakaşalıdır. İlk başlarda hazine Attila'ya ait zannedilmiş, sonraları 9. yüzyıl Bulgarlarına veya 10. yüzyıl Macarların atfedilmişti. Olağan dışı birçok bulgu gibi bu da değişik dönemlerden nesneler içermektedir. Bu yüzden tek ve kesin bir tarih vermek zordur. Grek yazıları Bulgar Hanlarının kaya yazıtlarını andırır ve Tuna Bulgar Devleti'nde tevsik edilen unvanları zikreder (Boila Zoapan) gibi. Fakat Tuna Bulgarlarından bununla mukayese edilebilecek bir nesne bilinmezken bunların çoğu Avar sanatını anımsatmaktadır. Runik yazılarsa Avar-

190 "Her biri öküzler tarafından taşınan on beş araba, altın ve gümüş ve pahalı ipeklerden yapılmış kıyafetlerle doldurulmuştu". MGH SS 13, S. 55.

191 "Bir kemer, bir Hun kılıcı ve iki farklı kıyafet", Charlemagne'ın 18 Nisan 796 tarihli mektubuna göre, MGH SS rer. Langob, s. 215.

192 Einhard, *Vita Karoli*, 13, s. 449.

193 Historia Lombardorum cod. Gothani MGH rer. Langob. 11. MGH Epp. 10, s. 335'te daha başka havadisler vardır; Theodulf s. 25-26; Abel/Simson 2, s. 106. Ayrıca bkz. V. H. Elbern, "Awarenschatz", Lexicon Mittelalters I, (1980), s. 1287 ve Bölüm 8. 5.

194 Yay. Grimm, s. 463. Bkz. Tirr, "Attitudes", s. 116.

ların 8. yüzyılın ilk yarısına ait Szarvas'taki kemik yazıtlarına benzer ancak Doğu Avrupa'daki diğer Runik yazıtları da anımsatır.[195] Karpat havzasının kenarındaki altın dolu hazinenin bir zamanlar bir Avar kağanına ait olduğunu ve 800 yılı civarındaki (veya bir yüzyıl sonraki) karmaşada gömüldüğünü düşünmek de akla yatkındır.[196] Ne şekilde olursa olsun hazine gömülmüştü. Altından yapılmış zarif masa seti, kağanın 8. yüzyıla nasıl görünebileceğine dair iyi bir fikir vermektedir.

"Barbar altını" ve diğer pahalı eşyalar ödeme vasıtası olarak işlev görmüyordu. "Barbar altını, Greklerin diline pelesenk olmuştu. Onların şehirlerinde hazineye ihtiyaç duyulmuyordu ve soymetalden yapılmış bir milyon librelik parayla şikâyet etmesi bile pratik değildi."[197] Araplar, İdil Bulgarlarının boyunlarında, hâkimlerin kollarında fazlaca dirhemle gezmesine şaşırmıştı.[198] Romalı askerler için de aynı şeyi

---

195 Eski literatür için Moravcsik, *Byz. turcica I*, s. 164. En yeni, resimli monografi için bkz. Gyula Laszlo/Istvan Racz, *Der Goldschatz von Nagyszentmiklos*, Budapeşte 1977, burada hazinenin az dikkate alınan Macar kökeni üzerinde durulur. Yazıt okumaları için Julius Németh, *Die Inschriften des Schatzes von Nagyszentmiklos*, Leipzig 1932; Németh, "The Runiform Inscriptions from Nagyszentmiklos and the Runiform Scripts of Eastern Europe", Acta Linguistica Hung., s. 21 (1971); Moravcsik, *Byz turcica I*, s. 163 ve 2, 30; Gabor Vékony, "Zur Lesung der griechischen Inschriften des Schatzes von Nagyszentmiklos", Acta. Arch. Hung. 25 (1973), 293-306; Vékony, "Rovasfeliratok", s. 130; Omelijan Pritsak, "Die bulgarischen Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren", (1955), s. 85-89; Altheim, *Hunnen 5*, s. 293-317; *Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa*, yay. K. Röhrbon/W. Veenker, Wiesbaden 1985, bilhassa H. W. Haussig'in katkısı (s. 17-52); Runik yazının Avarlarla paralellikler ifade eden bir okuma denemesi için Rona-Tas, "Problems", SSCI 35 (1987), bkz. Bölüm 6. 11. Bulgar izini süren bir çalışma için bkz. N. Mavrodinov, "Le Trésor Protobulgare de Nagyszentmiklos", Archaeologia Hungarica 29 (1943), özellikle s. 208; son zamanlarda Stamen Michailov, "Neue Angaben über den Goldschatz von Nagyszentmiklos", 16. int. Byzantinistenkongress, Viyana 1986, Resumés der Kurzbetrage 10, 2; birkaç küçük Runik işareti o Bulgar prens listesinden bilinen sayı sözcükleri olarak okumuş ve ilgili nesneyi Bulgarların Hristiyanlaştığı zamana atfetmiştir. Fakat altın işleme sanatı o zamanlar beynelmileldi. Yine de büyük paralellikler her hâlükârda Geç Avarlara işaret etmektedir. Benzer şekilde son zamanlarda Wolfram, "Botschaften", s. 24; Bona, "Awaren-Katalog", s. 114 ve 120'de konu ele alınmıştır. O, Brestovac'taki bir nesneyle mukayeseye dayanarak 8. yüzyıla ait Petrovci'deki sikkelerle bir köprü kurmuştur. Orta Avar zamanının paralelliklerini Horedt, "Völker", s. 16'da vurgulamaktadır; kendisinin Kubrat'ın bir oğluna dair anıştırması "Bulgar" ve "Avar" teorilerini uzlaştırmaya çalışsa da bu şimdilerde bırakılan Kuber istilası tezine dayanmaktadır.

196 Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 311'de kağanın hazinesinin bir kısmının 795/796'daki istila önünde Tisa üzerinden kurtarıldığı düşüncesiyle bunu ileri sürmektedir.

197 Wolfram, "Goten", s. 430.

198 Balint, "Dirhems", s. 110.

Strategikon hissetmiştir:[199] "Çünkü bir asker silahlarla ne kadar mücehhez ise, o kadar hazırdır ve düşmanına korku verir." Zenginlik orada burada teşhir içindi; görkem ve itibar birbirine sıkı sıkıya bağlıydı.

Bu, hükümdarın hazinesi için de aynı şekilde geçerlidir. Kralın hazinesinin Germen Hükümdarlığı'nın yükselişi ve yıkılışında hangi rolleri oynadığı bilinir. Bizanslı tarihçiler, görece kısa bir zamanda Doğu Gotları, Gepidler ve Langorbardlar örneğinde görüldüğü gibi düşman kralın sarayını ele geçirmeyi daima imparator siyasetinin bir zaferi olarak görürler.[200] Duby, Erken Orta Çağ münasebetlerini "neticede tekmil halk şöhretini kralları etrafında toplanan zenginlikten alır" diye tasvir etmektedir.[201] Kralların sarayı hükümdarın şatafatı sayesinde tebaaya da etki eden sihirli bir güce sahipti.

Bu prestij ücreti hükümdarın hazinesini tamamen hakiki bir güç vasıtasına çevirdi. İyi ayarlanmış hediyelerle lider kendi maiyetinin sadakatini tahkim ediyordu. *Suda Leksikonu*, Bulgar hanı olan Tervel'in muzaffer II. Justinianus'un iktidara yeniden gelişine ettiği yardımdan sonra ordusunu ödüllendirmesini şöyle tasvir etmektedir: "Bulgar hükümdarı atının kırbacını ve kılıcını yere koydu ve bunların üstü kapanana kadar para döktü. Sonra kargısını yere çaktı ve kıyafetlerini enine ve dikine istifledi. Neticede askerlerine mütemadiyen doldurduğu bir sandıktan sağ eliyle altın, sol eliyle gümüş dağıttı."[202] Bir savaşçı grubunun Cengiz Han'a katılmasını Reşidüddin şöyle gerekçelendirmektedir: "Kıyafetini çıkardı ve onu hediye etti; atını armağan etmek için atından indi. O, bir memleket idare etti, ordusunun ve ulusunun (devletinin) geçimini alicenap bir şekilde temin etti."[203] Marcell Mauss klasik etnografik araştırmasında "hediye"[204] üzerine şöyle bir tespit yapar: "Derebeyi, vasal ve hizmetçileri arasındaki hiyerarşi bu tip hediyelerle sağlanır. Vermek, üstünlüğünü kanıtlamak demektir. Bu şekilde kimin yüce ve efendi olduğu gösterilir. Mukabele etmeden veya geri vermeden yapılan kabulse maiyete girildiği ve uşak olunduğunu gösterir... Derebeyi bu şekilde henüz hâkimiyetine aldığı vasalları ve akrabaları arasında bölüştürdüğü efsun gücünü kabul ettirir." Charlemagne da

199 1, 2, s. 79.

200 Wolfram, "Goten", s. 431; Pohl, "Gepiden", s. 300.

201 Georges Duby, *Krieger und Bauern. Die Entwicklung von Wirtschaft und Gesellschaft im frühen Mittelalter*, Frankfurt/M 1977, s. 56.

202 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 195'te Suidas I, s. 483 Bulgaroi'den alıntılar. Ayrıca bkz. B. Primov, "Bulgaria in the Eighth Century. A General Outline", Byzantinobulgarica 5 (1978), s. 10.

203 Reşideddin 2, s. 98, Vladimirtsov, *Régime social*, s. 104'ten alıntılanmıştır.

204 Mauss, "Gabe", s. 170.

Aachen'de elde ettiği Avar ganimeti sonrası farklı bir şey yapmaz. Bir hükümdarlık, idari teşkilatlanma biçimleriyle ne kadar az bezenirse bu tip değiş tokuşlar o kadar önem kazanıyordu. Barbar cemiyetinde daimî bir hediye mübadelesi vardı. İtibarî malların bu tedavülünün merkeziyse kralların veya kağanların saraylarıydı. "Hazine ancak insanları görevlendirmek için daha sonra dağıtılmak üzere biriktirilir."[205]

Mesele hediyelerin kullanım değeri değildir. Kunbabony'deki buluntuların gösterdiği gibi prenslerin debdebesi savaş için değil muhtemelen "sırf" defnedilmek içindi. "Bu cemiyetlerde tedavül faydadan bambaşka bir düzlemde cereyan ediyordu. İtibarî mallar faydalı mallar kadar zenginlik kaynağıydı."[206] Barbarların çağdaşları tarafından vurgulanan "tamahkârlığı" ve "aç gözlülüğü" lükse değil itibara yönelik bir gayretti ve görkemle temayüz ediyordu. Bu ihtiyacı gidermek için seçkin Avarların mezarlarından da anlaşıldığı üzere pek zahmetli bir "gösteriş ekonomisi"[207] kurulmuştu. Gyula Laszlo Avar mezarlarını tetkikinden bu tip nesnelerin kabir hediyeleri olarak kullanıldığı, maliklerin içtimai mertebelerini ifade ettiği, bir bakıma ebediyen muhafaza edildiği neticesini çıkarmıştır.[208] Tarz bakımından arkeolojide karşılaşılan etkilerin çeşitliliği şu konuyu netleştirmektedir: Tam da yabancılardan elde edilen ganimetler onu taşıyanın başarı ve rütbesini gösteriyordu. Barbar savaşçıların kılık kıyafeti uyumun ve gösterişin, rahatlığın ve israfın arasında bir yerde duruyordu. İtibarın işaret dili aynı zamanda ilgili gruba eklemlenmeyi ve taşıyıcısının kendisine biçtiği müstesna konumu vurguluyordu.

Strategikon birçok diğer "medeni" çağdaşı gibi Avarları "altına olan doyumsuzlukları"yla karakteriz ettiği vakit[209] bunun arkasında başka bir şey yatıyordu: Savaşçıların birincil yaşam hedefi itibar kazanmaktı. Etnolog Mario Erdheim yaptığı araştırmada itibarın savaşçı toplumundaki önemi üzerine (Aztekler özelinde) farklı bir analiz geliştirmiş ve Avarlar için de değer arz eden bir neticeye varmıştır. "Bireyin itibarı, kendi grubunun mensuplarının örnek bir tabiata sahip olduğu bilincinden kaynaklanır."[210] Bu bağlamda başarı, geleneksel değerlerin gerçekleştirilmesi olarak anlaşılmaktadır. "İtibar peşinde koşarak

205 Mauss, "Gabe", s. 172

206 Mauss, "Gabe", s. 167 ve 171.

207 Erdheim, "Prestige", s. 90.

208 Kanos Harmatta'nın ön sözü, Laszlo, *Etudes,* s. 9; Kovrig, "Alattyan", s. 198. Her ne kadar varsayım bu münferit olayın ötesine geçemese de buradaki tefekkür heyecan vericidir.

209 11, 2, s. 361.

210 Erdheim, "Prestige", s. 27.

birey kendisine tevarüs edilen geleneği, dolayısıyla geçmişin bilgisini gerçekliğe aktarır ve devamlılığa, yani kendi kültürünün muhafazasına ve tekâmülüne katıkıda bulunur."[211]

Kısmen bugün de olduğu gibi itibar statü sembollerinde ve dış görünüşte, giyim kuşamda, süsün çeşitliliğinde ve silahlanmada ifade buluyordu. Avar rütbelerinin en iyi okunduğu nesneler kuşaklardı. En azından mezarlarda görüldüğü kadarıyla bele bağlanan kemerleri mümtaz kimseler taşıyordu. Askılar, kemerlerin tarzı, sayısı ve süslemenin zenginliği kuşağı iyice belirgin hâle getiriyordu. Csallany, araştırmasında ulaştığı sonucu "İki aynı kuşağın mevcut olduğu pek nadirdir... Her kuşak, askı, kemer ve süs vasıtasının kendine has bir önemi ve rolü vardı"[212] diyerek toparlamaktadır. Dolayısıyla bir Avar savaşçısının başladığı ve devam ettirdiği kariyerini onun kuşağından okuyabilmek mümkündü.

İtibarî işaret dili deşifre edilmesi pek kolay bir şey değildir. Csallany'nin çeşitli kuşak süsleri için yaptığı tefsirler sadece birer varsayımdır. Nadiren yazılı kaynaklarda "kullanım talimatı" üzerine bilgi verilmektedir. Bir Türk savaşçının mezarına dikilen kabir taşının onun öldürdüğü düşmanların sayısını gösterdiğini bir Çin kroniği açığa çıkarmaktadır. Kronik, özlü bir şekilde "taşların sayısı bazen yüzleri, hatta binleri gösteriyordu" demektedir.[213] Sonraki mezar soyguncularının başarısından Avar mezarları vareste kalmamıştır. Leobersdorf'taki kazılarda mezar derinliğinin ve çapının toplumsal statüye uygun olduğu gözlemlenmiştir: Kuşak taşıyanlar, daha büyük mezarlara defnediliyordu.[214]

Macar arkeologları gömülen bir askerin sadağındaki okların sayısının onun rütbesini gösterdiğini varsaymışlardır. Kunbabony ve Bocsa'daki prensler iki düzinenin üzerinde, Szeged-Csengele'dekilerden biri on bir, geri kalan en çok sekiz ok taşımışlardır sadaklarının kapasitesi daha büyük olduğu hâlde.[215] "Altı ok" aşikârdır ki Avar devletin-

211 Erdheim, "Prestige", s. 114.

212 Callany, "Gürtel", s. 454 ve 461. Bittabi kuşakların çeşitliliği de zanaatla izah edilebilir. (Csanad Balint'in değerl paylaşımı); Csallany'nin izahı modern tefsirde "sembol dili" olarak karşılık bulur (buna ilişkin Giorgio Cardona, "Sistemi simbolici e circolazione comunicativa tra i popopi delle steppe", SCI 35, 1987) ancak bunu tasdik etmek pek mümkün değildir. Ayrıca Lippert, "Westgrenze", s. 165'te kuşak taşımayı bir imtiyaz ifadesi olarak görür.

213 Liu Mau Tsai, Sui-schu, s. 42; bkz. Ildiko Ecsedy, "Ancient Turk" /T'u-chüeh Burial Customs", Acta Orient. Hung. 38 (1984), s. 263-287, bilhassa s. 283.

214 Daim, "Lebensdorf", s. 171.

215 Laszlo, *Etudes*, s. 291; Wiita, "Ethnika", s. 137; Bona, "Völkerwanderungsforschung", s. 312; Elvira Toth, "Kunbabony", s. 21. "Kağan mezarında" 24 adet ve

den gelen Bulgar liderlerinden birinin fahri unvanıydı.[216] Türklerde ok, tasdik işaretiydi: "Onlar askerleri tanzim ettiğinde veya hayvanları topladığında sayıları bir kütüğe çentiklerdi. Bu kütük sonra bir ucu metalden olan bir okla balmumu yardımıyla mühürlenirdi; bunlar vesika yerine geçerdi."[217]

Bir savaşçı nasıl itibar kazanırdı? Savaşta veya çok çok avda gösterilen yararlılığın diğer bütün hizmetlerden üstün tutulduğu bilinen bir gerçektir. Attila'nın sarayında bulunan, seçkin bir Hun'a mükemmel bir hamam inşa eden ve "ödül babında" hamam kölesi olarak toplumsal hiyerarşinin en aşağısına itilen Romalı bir mimar bunu tecrübe etmiş olmalıdır.[218] Yalnızca referans alınan grup, ferdin "örnek davranışın bilgisini" aktarabilirdi. Kabile toplumlarında bu görevi klan, olağanüstü durumlardaysa kabile ifa ediyordu. Bozkır imparatorluklarında bu ufuk aşılmıştı. Çarpıcı olansa hemen her noktada kuşağın biçiminin ve sembolik dilinin ayırıcı bir unsur olarak kullanılmasıdır. Bu, sırf tarz meselesi değildi. Statü sembolleri belirli bir bağlayıcılığı gerektiriyordu; bu noktada statü sembolü olarak mülkiyeti benimsemiş toplumumuz (satın alınması pek kolay olmayan unvanlar hariç olmak üzere) eski toplumlardan farklı bir konum benimsenmiştir. Kimse kendisine ait olmayan bir onursallığı talep etmemeliydi. Teşhir edilen ödül tıpkı "honoris causa" [fahri olarak] gibi kendisinden sonra gelen daha basit değilse bir değer ifade ediyordu.

Bu bağlayıcılığın teminatı kağan ve getirdiği kurallardı. Farklılaşmış statü ayrımları devlet içinde belirli ölçüde dengede tutulduğu sürece hükümdar otoritesini koruyabilirdi. Tersi bir durumda otoritesini kaybedebilirdi. Eğer bir hükümdar düzeni itibar kazanmak suretiyle tesis etmekten daha fazlasını başaramazsa o zaman "tamahkârlık ve birbirini suçlamalar" meydana gelirdi. Avar tutsaklarının kendi devlet-

---

muhtemelen daha fazla ok ucu oluyordu; Bocsa prensinin mezarındaki sadakta 25 ok vardı. Ok uçlarının rütbe sembolü olarak yorumlandığı kapsamlı bulgu analizi için Zelovce Szentpéteri, "Gliederung", s. 93; oradaki 56 mezarda ok sayısı bir ila üç arasında değişiyor, taş çatlasın beşi buluyordu. Bunun bir statü sembolü olarak yorumlanmasına yönelik şüpheler taşıyan Péter Tomka 1986 yılında Viyana'daki bir Avar mezarı üzerine bir konferans vermiştir. Macar şehri Sekeller'de okların sayısının meydanların bölüşülmesini sembolize ettiğine (muhtemelen "savaşçı" köken de buradan kaynaklanır) atıfta bulunur. Mezardaki ok sayısının Gepidler ve Lombardlarda rütbeyi gösterdiğini (bunun muhtemelen Hunlardan alındığını) Bona, "Gepiden", s. 39'da varsaymıştır.

216 Bkz. Bölüm 7. 5.

217 Tschou-schu, Liu Mau-Tsai, s. 9. Ayrıca Türkçe "ok" kelimesinin müphemliği için bkz. "ok/boy/birlik" (Bkz. Bölüm 2. 2.)

218 Priskos fr. 8, Bornmann, s. 44; buna ilişkin Wolfram, *Goten*, s. 451.

lerinin yıkılışı hakkında Bulgar hanına yakınmaları bunu göstermektedir.[219] Kağanın mevkisi ve üzerinde anlaşılan düzen böylece tehlikeye girerdi. Avar Hükümdarlığı kendi birliğini her şeyden evvel itibar iktisap ederek meydana getirmişti. Her türlü kilit konum, rütbe ve işlev ayinsel dünya düzeninde kendine göre bir değer buluyordu. Kağanın bölüştürdüğü hediyenin "birleştirici sihirsel gücü"[220] böyle ortaya çıkar. Nasıl kağan savaşçıların emsaliyse, onun bölüştürdüğü mallar da emsal teşkil ediyordu. Kimi teşebbüslere rağmen henüz kanıtlanamadıysa da sarayı Avar "itibar sanatının" işlendiği merkez atölye olarak görmek mümkündür. Birçok nesnenin daha ziyade bölgesel atölyelerde işlendiği varsayılabilir.[221] Avar devlet yapısındaki oldukça yeknesak tarzı da reddetmek olmaz. Avarların "gösteriş ekonomisi" sanatkârane bir görünüm arz ediyordu. Bu siyasi sistem itibar iktisabını temin ediyordu. Kağan savaşçı gruplarının birliğini ve başarısını sembolize ediyordu. Hazarlar gibi birçok bozkır imparatorluklarında kağan gücü olmayan pür sembolik bir figüre düşürülürdü. Avarlarda büyük siyasi dengeleri, sonradan belirli bir mikyas gücü çözülse de kağan kurardı.

"Logades" ve Savaşçı

"Beyler ve halk" eski Türk yazıtlarında kağanın ve sülalesinin yanında devletin en önemli payandaları olarak gösterilir. Bunların birliği ve dirliği devletin kaderini tayin ediyordu.[222] Daha büyük bir farklılaşmayı bilmeye, Uygurların 8. yüzyıldaki Terkin yazıtı imkân vermektedir. Kağanın seçimine üç ayrı birim katılmaktaydı: 9 büyük buyruk (tokuz buyruk); bin askerî lider ve "kara bodun" (silahlanmış ve böylece katılmaya hak kazanmış).[223] Hazarlardaki ikiye bölünmeyi

219 Suidas I, 484 Bulgaroi.

220 Wenskus, "Probleme", s. 38.

221 Son zamanlarda Kağanın sarayına atölye olarak büyük rol atfeden Werner, "Vrap", s. 62; gerçi burada Geç Avar döneminde daha geniş kitlelere yayılana kadar Anka kuşu sembolü üzerinde öncül hak kağan isnat edilir (bkz. Bölüm 7. 7.); Daim, "Greif" ve Csanad Balint'in dostça paylaşımı. Atölye çevresinde kuşak kemerlerinin üretimi hakkında Peter Stadler (bkz Zwettl Sempozyumu 1986).

222 Thomsen, *Inschriften*, s. 145 ve s. 168; ayrıca bkz. Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987). Hazar Devleti'nde "bey" sonradan prenslerin unvanı olmuştur. Bkz. Golden, *Studies I*, s. 162 ve Bölüm 8. 2. Bir İran etimolojisi (baga Gott, König) öneren Altheim, *Hunnen I*, s. 214; bkz. Marquart, *Streifzüge*, s. 168. Thomsen'in "halk" çevirisi yazıtta "bodun" olarak verilmektedir. Terminoloji için Pritsak, "Stammesnamen", s. 60 ve sözlük için Tekin, *Tariat Inscription*, s. 62.

223 Klyashthony, "Terkin Inscription", bilhassa s. 344; bkz. Klyashthorny, "The Tes Inscription of the Uighur Bögü Khagan", Acta Orient. Hung. 39 (1985), s. 137-156, bilhassa s. 153; Tekin, "Tariat Incription", s. 46 ve sözlük s. 62. Yorum için Pritsak,

el-Mesudî varsaymıştır.[224] Tuna Bulgarlarında ise yazıtların da gösterdiği gibi hanı iki asil zümresi, bolyarlar ve bagaylar, keza muhtemelen orduya mensup olan "Bulgarlar" takip ediyordu.[225]

Avarlar için benzer bir tabakayı varsaymak mümkünse de yazılı olarak tevsik edilememektedir.[226] Kağan dışında gelen Avar seçkinlerinin yeri kaynaklarda şöyle verilmiştir: Menandros'ta[227] "οἱ παρὰ Σκύδαις ἄρχοντες", yani "hükmedenler"; Theophylaktos'ta[228] "οἱ δυνώτατοι" (en kudretliler) veya "οἱ τῶν βαρβάρων λογάδες" (barbarların seçkinleri) olarak geçmektedir. Kamu hukuku bakımından belli bir niteliği olmayan "ἄρχοντες" unvanı hem yüksek Roma görevlilerinin hem de Kavimler Göçü halklarının liderlerinin muadilini ifade edebilir.[229] Hükümdar için "rex" unvanı yerleşince artık bu konum daha oligarşik bir muhteviyat kazanır. Resmî belgelerde yine de barbar hükümdar unvanıyla zikredilmeye devam eder, ancak 10. yüzyılda Bulgar hanına Bizanslılar tarafından "ἄρχων Βουλγαρίας" deniliyordu.[230] İbare her hâlükârda "Logades'ten" ayrılmakta, *gentil* kavrayıştan çıkış noktasını alan nevi şahsına münhasır bir iktidar konumunu akla getirmektedir.

"Logades" kavramı kaynaklarda Attila Hunları için de kullanılmıştır. Otto Maenchen-Helfen tarafından Priskos'un kelimeyi kullanımı hakkında yapılan araştırmalar göstermiştir ki bu, teknik bir terim olarak asıl anlamında, yani "seçilmişler" şeklinde anlaşılmamalıdır. "Hunların ileri gelenlerinin kendi aralarında kalburüstü olmaları dışında müşterek yönleri olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur."[231] Logades arasında evvela Attila'nın etrafındaki "ἐπιτήειοι", yani "arkadaşlar",

---

"Features", SSCI 35 (1987). Klyashtorny ve Tekin "*buyruk*u" "komutan" olarak çevirir. Pritsak, ise "koruyucu": "*begi*" Pritsak boy lideri olak görmektedir. Tekin ise umumiyetle "prens" olarak görmektedir.

224 Dunlop, "Khazars", s. 208.

225 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 330 ve s. 352.

226 Avar toplum düzeni için evvela Zaşterova, "Avares", s. 27; Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge"; Kollautz, "Schichtung"; Laszlo, "Etudes" ve Avenarius, "Struktur", SSCI 35 (1987).

227 Menandros, EL s. 459; 15, 1, s. 148 veya fr. 33.

228 Th. S. 1, 6, S. 51 ve 6, 11, s. 242. Avar Logadesi *Theod. Synk.* s. 6; Makk, s. 15'te de zikredilmektedir.

229 Bunun Latincedeki karşılığı 'iudices'tir. Bkz. Chrysos, "Kaiser", s. 146'daki dipnot 22.

230 Konstantin Porphyrogennetos, "De cerimoniis 2, 48, s. 690; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 336.

231 Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 147-149; o bilhassa bu ifadeyi şu çalışmaya karşı kullanmıştır: Janos Harmatta, *The Significance of the Hun Golden Bow. Hun Society in the Age of Attila I*, Acta Arch. Hung. I (1951), s. 107-151, Logades'ten bir nevi feodals asil türetilir.

temayüz etmektedir; ona şahsi sadakatle bağlı olmak suretiyle boy yapısına karşı bir denge unsuru, "κατά φύλα καί γένη ἄρχοντες" teşkil etmekteydiler.[232] Benzer bir rolü Moğollarda hükümdarın nökerleri oynardı.[233] Hunlar arasında bu "seçilmişlerden" birkaçı Priskos'un raporunda göze çarpar. Avarlarda bunlardan sadece bir avuç isim biliyoruz. Her şeyden önce Avar "Logades'inin" boy liderlerinden mi yoksa kağanın şahsi maiyetindekilerden mi geldiği konumlarını ona ne kadar borçlu oldukları konusu belirsizdir.[234] Elçileri kağan seçiyormuş gibi görünmektedir; orduda kendisini kimin temsil edeceğine her hâlükârda o kadar veriyordu. Ayrıca bir kağanın birini -kendisine bunun için pek vefa göstermeyen Kuber'i- valilikle görevlendirdiği bir vakadan da haberdarız.[235]

İsimler neredeyse sadece Avar elçilerinden gelmektedir. Bunlardan ilki olan Kandich hakkında bir şey bilmemekteyiz.[236] Yine de o, ismi bozkır halkları arasında alışılagelmiş rütbe unvanına benzeyen birkaç Erken Avar isminden biridir: Hazarlar arasında 9. yüzyılda hiyerarşide üçüncü sırada olan ve sonraları Macarlar arasında Arpadlar iktidarı tek elde toplayana dek kutsal kral olarak birinci mertebeyi alan Kündür/Kende bir başka isimdir.[237] Fakat Kandich'e, isminin (veya unvanının) kökeni ve anlamına ilişkin çıkarımlarda bulunmak için benzerlikler yeterli değildir.

Daha iyisini ilk defa 565 sonbaharında elçi olarak zikredilen[238] ve bundan sonra tekrar tekrar bahislerde geçen Targitios bilir. Avar lider kadro-

232 Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 147-149; Altheim, *Hunnen 4*, s. 280; Pohl, *Gepiden*, s. 245. Boy büyükleri de bozkır imparatorluklarında sık sık önemli birer denge unsuru olarak göze çarpmaktaydı. Hsiung-nularda başlangıçta "en yüksek meclis" 24 boy büyüğünden müteşekkildi. Bunlar cesaretleri ve çatışma hâllerindeki maharetleri hasebiyle seçilirlerdi (Hesse, Austausch, s. 156).

233 Franke, "Fremdherrschaften", s. 54; Vladimirtsov, *Régime social*, s. 110.

234 Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 218'de ilkine taraftardır. Ancak en azından soylu kökeni ve görevlendirmeyi tamamlamaktadır.

235 Bkz. Bölüm 7. 7.

236 Menandros EL 442; 5, 1, s. 48 veya fr. 4. Rubin, *Zeitalter Justinians I*, s. 371'de hatalı bir şekilde bunu ilk kağan olarak kabul etmektedir. İsim için Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 135; Haussig, *Exkurs*, s. 361.

237 Golden, *Studies I*, s. 200; Kende için Ann. Sangallenses maiores a. 902, 77; Ann. Alam. s. 904, s. 54; Vejay, "Stammebund", s. 35; Togan, *Ibn Fadlan*, s. 260; C. A. Macartney, *The Magyars in the Ninth Century*, (Cambridge 1930), s. 39 ('Kandich' ile paralellikler için). Bkz. Bölüm 8. 2.

238 Corioous, *Laud. Iustini 3*, 258, s. 68; Stache, "Kommentar", s. 442'de "Tergazis" şeklinde okumayı edisyondaki "Targites'e" yeğler. Bu hususta da isimlendirmelerin bir özeti için bkz. Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 252. Ayrıca bkz. Haussig, "Exkurs", s. 361. Bkz. Bölüm 2. 8.

sunun bir mensubu olarak o 567/568 elçiliği vesilesiyle takdim edilmiş ve müteakip yıllarda sık sık imparator sarayına gelmiştir.[239] Theophylaktos onu 585 yılındaki gergin ortamda Konstantinopolis'te kaldığı kısa süre içinde barış anlaşmasını meydana getirdiğinde "Avar halkı içindeki çok mümtaz bir kişi" (τῶν Αβάρων ἡγούμενος) olarak tanımlamıştı. Takip eden elçilikler kendisi Adalar'da hapis tutulurken muvaffak olamamıştı.[240] Onun nüfuz sahibi olduğunu 593/594 kışında "Logades"le birlikte kağanın Romalılara savaş ilan etmesini engellemesi göstermektedir.[241] Kendisinin bu Logades'e mensup olup olmadığı açıktı. Bu vakada diğer Logades mensupları ifadesi beklenmesine rağmen onun bizzat ismiyle zikredilmesi Romalıların onu iyi tanıdığını göstermektedir.

Avar "şef diplomatlarının" konumları üzerine birçok hipotez öne sürülmüştür. Apsich'te olduğu gibi otuz yılı aşkın bir süre mevzubahistir. Bu isimler hakikatte rütbe unvanı mıydı? Haussig Targitios'un Erken Avar çifte krallığında ikinci adam olabileceğini bile varsaymıştır.[242] Fakat o, hiçbir zaman müşterek hükümdar olarak ortaya çıkmadı. Bozkır halklarının zengin unvan hazinesinde bu zamanda buna ilişkin hiçbir paralel ifade de yoktur. Ayrıca otuz yıllık hizmet süresi bir diplomat için olağandışı değildir. Çarpıcı olan şey Targitios'un eski İskit kral ismini taşımasıdır.[243] Bu bozkır asillerindeki geleneksel çiliğe işaret eder ve Targitios'un bilhassa eski mümtaz ailelerden neşet ettiğini varsaymayı mümkün kılar. Sözde kral görev unvanını farz edebilmek için vesikalar yetersiz kalmaktadır.

Targitios'un mevkidaşı olan, 6. yüzyılda yaşamış başka sadece bir Avarı biliyoruz: Kendisinin ismi, makam ismi veya unvanı Apsich'di. O da elçi olarak imparator sarayında bulunmuştu. Targitios'un 567'den beri II. Justinus'la sürdürdüğü müzakereler akamete uğradıktan sonra her iki taraftan da aynı anda yeni isimler geldi: Apsich ve Tiberios. Her iki taraf da mümtaz bir Avar'ın oğullarının tutsak olarak teslim edilmesi hususunda anlaşmış, Justinus bunu engellemişti.[244] Tiberios'un iddiasına göre kağan birkaç öz evladının esir edilmesiyle daha

239 Menandros EL 195-98; 12, 6, s. 138 veya fr. 28; EL 458; 12, 7, s. 142 veya fr. 29; EL 471-74; 25, 1, s. 216 veya fr. 63, 579 yılında "âdet olduğu üzere" destek akçe almaya gelmişti.

240 Th. S. 1, 6, s. 52.

241 Th. S. 6, 11, s. 242, bkz. Bölüm 3. 6.

242 Haussig, "Exkurs", s. 358. Bir rütbe unvanı olduğunu Stein, "Studien" s. 33 dipnot 13'te varsaymıştır. Bunun üzerine Stache, "Kommentar", s. 443. Buna karşın Zaşterova, "Avares", s. 32; Deér, "Untergang", s. 759.

243 Bkz. Bölüm 2. 5.

244 Menandros EL 459; 15, 1, s. 148 veya fr. 33, bkz. Bölüm 3. 2.

iyi kontrol edilebiliyordu ve Apsich'in müzakere tekniklerine geri dönülebilirdi. Her zaman olduğu gibi Apsich de askerî yeteneklerini kanıtladı. Sirmium kuşatması esnasında (580-582) bir Avar birliğine Roma işgal birliklerini Dalmaçya Köprüsü'nde savurma emrini verdi. Fakat hiçbir Romalı belirmedi. Bunun üzerine Apsich'in halkı Bayan'ın esas ordusuna katıldı ve başka bir köprüde üç günlük bir savaş gerçekleşti.[245] Bundan sonra Apsich uzun süre sükûnet içinde yaşadı. İlk defa 601 yılında bir Avar "*hypostrategos*'u" bu isimle zikredilmiştir. Kağanın örselendiği bu yıl içinde o belirleyici bir rol oynamıştı. 601 yazında o bir Avar ordusunu Demir Kapı'ya sürdü ve Romalılarla müzakere etti. Bu esnada kağan Constantiola'da kararhâhındaydı, ancak olaylara müdahil olmamıştı. Takip eden yaz Apsich emir üzerine Antlara karşı yürüdü.[246] Apsich de kaynaklarda hemen hemen otuz yıl boyunca görünmüştür. Bu zamanın sonunda o yine de Ant memleketine atla gidebilecek güce sahipti. Bu ve uzun aralar iki tane generalin bu ismi (veya unvanı) Targitios evvel benimsemesine izin vermiştir. Bittabi her ikisi için de hiç kanıt yoktur; Narses ve Belisarius da büyük zaferlerini kazandıkları esnada pek genç değillerdi. Fakat unvan, rütbe isimleri ve şahıs isimleri arasında oldukça esnek bir geçişkenliğin olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Bu tip rütbelerin görev sınırları çoğunlukla değişiyordu ve belirli işlevlerle bağlı kalmıyorlardı. Aynı zamanda Bizans'tan ödeme alan "Hun" generali Apsich'le bağlantısı nedir bilinmez.[247] İsim aynı bitimle Hun isimlerini (Dengizich, Kursich, Basich) ve Pers rütbe unvanı Zich'i hatırlatmaktadır[248] ancak etimolojik tefsir teşebbüsler hiçbir nihai açıklık getirmemiştir.[249]

Zamanlarının en güçlü Avarlarından yalnızca birkaç ismi bilmekteyiz. Solachos denen bir elçi 580 yılında Bayan'ın savaş ilanını bildirmişti.[250] 8.000 savaşçıdan müteşekkil öncü bir birliğin dağ geçidini savaşmadan geçmesini 592 yılında Samur denilen biri buyurmuştu.[251] Ertesi yıl Priskos'un Durostorum'daki kampında Koch isminde bir

245 Menandros EL 214; 27, 3, s. 240 veya fr. 66.

246 Th. S. 8, 5, s. 292.

247 Th. S. 1, 14, S. 67.

248 Hun isimleri için Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 83; Maenchen-Helfen, *Hunnen,* s. 275. Yezdegunasp denilen Zich Menandros'ta sık sık Pers müzakerecisi olarak bahsedilmektedir, bkz. Blockley, s. 254.

249 Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 83; Haussig, "Exkurs", s. 361 (bunun Türkçe yorumu "avda kalan"dır); Maenchen-Helfen, *Hunnen,* s. 286 (Alan-Türk etimolojisine binaen "küçük at").

250 Menandros EL 474-76; 25, 2, s. 224 veya fr. 64. Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 240.

251 Th. S. 6, 4, s. 227; Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 227'de hatalı bir tarihi, 585 yılını vermektedir.

"barbar" belirmişti ve kağanın adına Slavlara karşı başlattıkları savaşı kınamıştı.[252] Ermitzis isminde bir Avar "*Exarch*'ı" 626'daki büyük kuşatma esnasında savunmacıları paylamasıyla ön plana çıkmıştı.[253]

Zikredilen diğer tüm Avar seçkinleri[254] kaynakların kanaatine göre Bulgar halk gruplarının mensuplarıydı. 562 yılından önce Antlara karşı kışkırtmada bulunan "Kotrageros" pek de şahıs ismi olarak değerlendirilemez; yine de onun kanaatine kulak asılmıştı.[255] Avar elçilik heyetinin azası olan Kunimon bir Gepid kralının adaşıydı. Kendisini pek Avar hissetmiyordu ve muhtemelen Avrupa'daki ilk Avar heyetinde bilinen bir Avrupalıydı.[256] 7. yüzyıla müteallik daha çok sayıda şöhretli Avar ayrılıkçılarından haberdarız. Bunlara (en azından kaçıp gittikten sonra) Bulgar deniyordu: Alciocus, Kuber ve kendisinin çok dil bilen adamı Mavros.[257] Keza Unguimeri de vefalı değildi. O, en eski Germen isimlerinden birini taşıyordu ve 8. yüzyılda "Avar" olarak ismi bilinen tek kişiydi.[258] Az sayıdaki isimler istatistik olarak pek bir önem arz etmese de Avarlar arasındaki etnik çeşitliliğinin en yüksek tabakaya kadar uzandığını ortaya koymaktadır.

Yazılı demeçlerin zayıf bilançosu birkaç noktada arkeolojiyle tamamlanabilmektedir. Erken Avar çağının en yüksek tabakası için Kunagota, Szentendre ve Ozora mezarlıkları birer örnek niteliğindedir. Savaşçılar pahalı bir şekilde bezenmiş atlarıyla gömülüyor ve altın kaplamalı kılıfa sokulmuş uzun kılıçlar taşıyordu.[259] Hâli vakti yerinde olan savaşçıların sayısı hakikaten çoktu; bunlar küçük avullarda yaşıyordu. Birkaç düzine mezar vardı. Onların yanında atların gömülmesi sık sık olan bir şeydi. Zenginliğe derecesine göre kuşaklar ve silahlar altına veya gümüşle kaplanıyordu.[260] Çok zengin mezarlar

252 Th. S. 6, 6, s. 231; Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 153'te bu isimleri Türkçe "kök"/mavi kelimesiyle ilişkilendirmektedir; bu atıfla Orhun Abideleri'ndeki Türkler öne çıkmaktadır.

253 *Chron. Pasch.* S. 724. Moravcsik 2, s. 117 ve Altheim, *Hunnen I*, s. 26'de benimsendiği gibi. İsmin halk ismi (K)ermichionlarla (bkz. Bölüm 2. 6. ve sonraki Bulgar ailesi Ermi/Ermares'le (Bölüm 7. 6.) ilişkili olması muhtemeldir.

254 Bookolabras için bkz. Bölüm 6. 8.

255 Menandros EL 443; 5, 3, s. 50 veya fr. 6; Sık sık yapıldığı gibi bir Kutrigur ismi Kotrageros yerine Kutrigurların bilmediği bir ismi dikkate almak gerekmektedir.

256 Menandros EL 443; 5, 3, s. 52 veya fr. 9, bkz. Bölüm 2. 7. Avarların niyetini öğrenmek isteyen Avar kralıyla da karıştırılmış olabilirdi.

257 Bkz. Bölüm 7. 6. ve 7. 7.

258 *Carmen de Pippini regis Victoria Avarica, MGH Poet. Lat. 1, 117*; bkz. Bölüm 6. 11 ve 8. 4.

259 Bona, Awaren-Katalog, s. 9.

260 Bona, Awaren-Katalog, s. 13. At defni için Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 314; bkz. Bölüm 3. 8.

alışılmadık şekilde Balaton Gölü'nün güneyinde bulunan Zamardi'deki büyük mezarlıklarda bulunuyordu.[261]

Kimi zamanlar mezarların tanzimi büyük metropollerde sosyal ilişkileri yakınlaştırıyordu. Alattyan'da kuşağı gösterişli ancak silahsız olan bir adamın yanında çepeçevre donanmış kadın ve çocuk mezarları vardı ve daha ötede görece fakir mezarlıklar bulunuyordu.[262] Benzer bir mezarlık tanzimi, liderleri çoğu zaman merkezde bulunan ve böylece tespit edilebilen birden fazla aile arasında mevcuttu.[263] Erken Avar savaşçılarının hangi mikyasta göçebe olduğu veya göçebe olup olmadığı aydınlığa kavuşturulamamıştır. Gyula Laszlo sonraları daha ihtiyatlı bir şekilde değerlendirilen bir iç göçü varsaymıştır.[264]

Genel olarak arkeolojik bakımdan Erken Avar toplumunu yeniden inşa etmek görece müşküldür. Göçebelerin yerleşik çiftçilere nazaran arkalarında daha az iz bırakması eldeki bilinen olgulardandır. Arkeolojide son on yıllarda tarımsal faaliyetin ve çiftçi yerleşim biçimlerinin analizi için iyi bir vasıta geliştirdi. Avarlara ait ekseri kazı bulguları daha öteye giden yerleşim kazılarına izin vermemektedir. Avar savaşçısının dünyası arkada başka tür izler bırakmıştı: Rütbe sembolü, defin âdeti, sanatsal ifade biçimleri, bölgeler üstü rabıtalar ve etkiler. Mevcut sonuçlar yalnızca bütün ilişkiler ağı çözüldüğü vakit çıkarım yapmaya izin verecektir. Bunun olması için çok büyük sayıda ve detaylı malzemeye, ayrıca dikkatle sorulan sorulara ihtiyaç vardır. Laszlo'nun Avar cemiyet düzeni hakkındaki kesinlikle etkileyici olan taslağı oldukça dar bir temel üzerine inşa edilmiştir.[265] Sorunun tespitinde hep aynı noktaya odaklanması sık görülen bir şeydir; özellikle etnik yapıya ilişkin sorular mütemadiyen ön planda durur.[266] Son zamanlarda koşullar çok daha iyileşti. Bona'nın az sayıdaki Erken Avar malzemelerini kaydettiği 1971'deki çalışmasından[267] bu yana veri tabana hızla genişledi ve bir dizi çeşitlenme mümkün hâle geldi.[268] Tarihçi bir dizi yeni bulguyu beklemelidir.

---

261 Bona, "Awaren-Katalog", s. 14. Bkz. Bölüm 3. 8.
262 Kovrig, "Alattyan", s. 200.
263 "Völkerwanderungszeitforschung", s. 286.
264 Bkz. Bölüm 3. 8.
265 Bunun ölçülü bir tenkidini hâlihazırda Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 308 ortaya koymuştur.
266 Bkz. Bölüm 6. 11.
267 "Völkerwanderungszeitforschung", s. 286.
268 Bkz. Bölüm 3. 8.

Üretim Biçimleri ve Benimseme Biçimleri

Şu ana kadar Avar cemiyeti hakkında söylenenler çoğunlukla uzun süredir tekrarlanagelen tarih yaklaşımını hatırlatmaktadır. Prenslerden, komutanlardan, asillerden, savaşçılardan, altından ve iktidardan bahsettik. Şimdi Bertolt Becher'in iyi bilinen bir şiirindeki gibi sorgulayabiliriz: Günahın bedelini kim ödedi?

Bozkır halkları üzerine yapılan çalışmalarda bu soru açık veya üstü kapalı bir şekilde iki türlü cevaplanır. Bir taraftan ekonomi hakkındaki cılız sayıdaki kaynaklara dayanılır. Beşevliev'in Proto Bulgarlar üzerine yaptığı kapsamlı çalışması neredeyse iki yüz yıllık yaşam ve kültür üzerine olan bahsi "Ziraat, Hayvancılık, Endüstri ve Ticaret" başlığında ele almış ve gerçi kısmen "Töreler ve Âdetler" başlığında da bu konulara yer vermiştir. Bu yazılı kaynakların el verdiği ölçüde ziraat ve hayvancılığın düzeyini tespit etmeye izin verir ki bunda şaşırılacak bir şey yoktur.[269] Arkeolojik kaynaklara dayananlar biraz daha kesin şeyler söyleyebilir; mesele genellikle evcilleştirilmiş hayvan türleri ve tahılların ötesine geçmez. Üretim ve bölüşümün nasıl düzenlendiği kazılarla pek ortaya çıkarılamamaktadır.

İkinci yaklaşım boşluğu doldurmak için eski "akıncı" klişesine sarılır. Bu kulağa biraz dokunaklı gelmektedir: Avarlar başka halkların üzerine onları yağmalamak için çullanmıştı; günahın bedelini evvela "Romalılar", Antik medeniyet ve ikinci olarak da Slavlar ödemişti.[270] Bu anlatı kurbanların tanıklıklarını oturuma dâhil edebilir. Haddizatında savaşçı Avar toplumu da haydutça ganimet iktisap etmek üzerine uzmanlaşmıştı. Fakat yağma teorisi iki temel sebepten ötürü kolaya kaçmak demektir. Birincisi Geç Antik toplumlarının an azından barbar muarızları kadar yağmaya dayalı olmasıdır. Bu yağmanın gerçekleştirildiği zemin olan hukuki biçimler ve buna dayanarak meydana gelen büyük kültürel başarılar imparatorluğun birçok sakininin Roma İmparatorluğu'nun organlarından en az barbar hâkimiyet kadar korktuğu gerçeğini gözden kaçırmaya sebep olmamalıdır. İkincisi ise Avar toplumunun da kendi içinde farklılaştığıydı. Başlıca üretim görevleri kendi arasında ayrılıyordu; gerçi yağma ve haraç Karpat havzasına devasa bir zenginliğin gelmesine neden oluyorsa da Avar savaşçısının daha uzun yaşamasına katkıda bulunmuyordu.

Avar savaşçı toplumu bir tür çifte iktisap düzenine dayanıyordu. Onlar evvela Romalılara karşı savaşlarda prestij mallarını elde ediyor-

269 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 412.

270 Kollautz, "Schichtung", s. 129'da böyledir.

lardı ve içeride, umumiyetle küçük birlikler hâlinde, gıda maddeleri ve kullanışlı mallar üretiyorlardı (veya onlardan gelir yaratıyorlardı). Bu iki ekonomik çevre birbirinden tamamen ayrı ilerlemiyordu ancak bizzat az sayıdaki yazılı kaynak bunları net bir şekilde ayırt etmeye izin vermektedir. Hükmeden savaşçı tabakanın iki farklı iddiasının tahakkuk etmesini sağlıyorlardı. Hayatta kalmayı temin etmek ve insan haysiyetine yaraşır bir hayat sürmek. Aşağıda bu "çifte ekonominin" izleri taslak hâlinde verilecektir.

Avarların işgal ettiği iktisadi daire onların hükümdarlıklarını tesis için her türlü temeli sunmaktaydı: Orta Tuna'daki geniş bozkırlar onların sürülerinin otlak alanlarıydı; Slav ve kısmen Romalı ve Germen çiftçiler iaşe teminini tekmil ediyordu ve Roma İmparatorluğu sınırındaki stratejik konum onların yönettiği devasa zenginliğe ulaşma imkânını veriyordu.

Bu unsurların Avar iktisadi dairesini nasıl tamamladığı buraya kadar ancak yaklaşık olarak verilebilmiştir. Bundan fazlasını sistematik yerleşim kazılarından çıkan bilgiler verebilir. İlk defa altmışlı yıllarda Dunaujvaros'ta Avar çağına ilişkin ilk yerleşimler ortaya çıkarılmış, on tane yerleşim yeri daha yayınlanmadan buna eklenmiştir.[271] Yine de bulgular yurt yerleşimlerinin yanında görece seyrek bir şekilde, "Doğu Avrupa ev tipinde" yapılmış tahtadan evlerin bulunduğu köylerin geliştiğini bilmeye el vermektedir. Dunaujvaros'ta en eski Limes yolunda 7. yüzyıla ait 34 tane topraktan yapılmış ev bulunmuştur.

Göçebe hayvancılığa ilişkin sadece az sayıdaki işaretler kağanlıkların ilk yüzyılına müteallikti. *Strategikon*, Avar ordusunun seferlerde beraberinde getirdiği devasa at sürülerine dikkat çekmektedir.[272] Aslında mezarlara et de konulmaktaydı. Bu, tüm Avar tarihi boyunca az çok yaygın bir pratikti[273] fakat buradan fazla bir sonuç çıkmaz. Zengin savaşçıların daha geniş sürülere hükmettiği kesindir. Bu malların müşterek mi yoksa münferit mi sahiplenildiği ve hayvanları kimin koruduğu buluntulardan okunamamaktadır. Fakat ölümde bile kendi emsalleri gibi gömülen prenslerin kabirleri hariç birçok fakir veya hediyesiz mezar bulunmuştur. Bu savaşçı klanların avullarında

271 Istvan Bona, "L'agglomeration avare de Dunaujvaros, les differentes periodes. Questions fondamentales", s. 25-34; Bona, "Abriss", s. 616; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 314; Csanad Balint, "Die awarenzeitliche Siedlung von Eperjes" (Komitat Csongrad); maalesef henüz yayınlanmamış olan el yazmasına yönelik işareti yazara borçluyum; Kiss, "Kölked"

272 II, 2, s. 364; 9, 5, s. 328.

273 Bkz. Bölüm 6. 8. ve 8. 1.

"tüm hane halkının" fakir yaşayan köleler olup olmadığı hakkındaki tartışmaya kazılardan mülhem bir karar verilemez. Laszlo'nun, bıçağı özgürlerin statü sembolü olarak gören teorisi pek tevsik edilebilecek türden değildir. Dahası savaşçı bozkır toplumu için "özgürlüğün" ne olduğu tam olarak aydınlatılabilmiş değildir.[274] Bu hukukî statüsü ne olursa olsun bu kölelerin görevleri ev işleri ve hayvanlarla ilgilenmekti.[275] Bilhassa erken zamanlardaki birçok mezarlıkta onların sayısının az olması çarpıcıdır. Alattyan'da bıçaksız ve kadınsız gömülen erkekler tüm mezarlığın %10'unu oluşturmaktadır. Bundan başka erkeklerin bıçak, demir toka, ara ara çakmak taşı ve bileği taşıyla gömüldüğü fakir mezarlar vardı.[276] Bozkır halklarında köleye duyulan ihtiyaç genel olarak azdı; hâli vakti yerinde olan binici çobanlar sadece birkaç köleye sahipti.[277] Şu ana kadar zengin ve fakir mezarlar arasında antropolojik açıdan hiçbir fark tespit edilememiştir; hediyesiz mezarlarda da "Orta Asyalı" kafatasları bulunmuştur.[278] Bu, Doğu Avarlarının yabancı köleler üzerinde hükmeden hâkim bir tabaka olmadığını göstermektedir; sosyal ve etnik yapı aynı şekilde az örtüşüyordu.

Avar savaşçısının ve ailesinin üretimde ve hane ekonomisinde ne kadar yer aldığı henüz pek açıklığa kavuşmamıştır. Erken Avar zamanının seçkin kadınları çok süs, az iş aleti taşırdı.[279] Buna karşın Kollatuz'un dediği gibi "angarya, tehdit dolu bir alanda", "zengin ve bağımsız bir yaşam içinde zevk ve sefa süren" Avar asillerinden bahsetmek de abartı olacaktır.[280] Yine de atçılık ve göç yaşamı, talim ve savaş, devlet teşkilatı ve Avar savaşçısı (ile eşi) tarafından toplumsal yükümlülüklerin icrası kendi başına büyük işlerdir. Avın önemi geleneksel İskit hayvan stilinden beslenen tokalı bir av sahnesini varsaymaya izin vermektedir. Mezarlarda karaca ve başka vahşi hayvanlara ilişkin etler bulunsa da ekseriya evcil hayvanların etleri gömülmekteydi.

274 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 311; Kovrig, "Alattyan", s. 199; bu konuda şüpheli olan kişi Peter Tomka'dır. Kendisi 1986 yılında Viyana'daki bir konferansında bunu dile getirmiştir.

275 Bona, "Völekrwanderungszeitforschung", s. 309; Kovrig, "Alattyan", s. 199.

276 Kovrig, "Alattyan", s. 200.

277 Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 152; Vladimirtsov, *Régime social*, s. 73; Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987). Sık sık kaynaklarda mağlup edilen halklar toplu şekilde köle olarak ifade ediliyordu; ancak uluslararası ilişkiler bakımından dar anlamda kölelik tabi edilen grupları kapsamaz.

278 Kovrig, "Alattyan", s. 199.

279 Kovrig, "Alattyan", s. 201; en azından işe az değer verildiği sonucunu çıkarmaya izin vermektedir.

280 "Schichtung", s. 149.

di.[281] Her hâlükârda Erken Avar savaşçıları kendi çevrelerinde işleyen bir sürü ekonomisini yürütmeye özen gösteriyor, giderek başka tarımsal üretimin başka biçimleriyle bunu tamamlamaya çalışıyordu. Göçebe orduların önceki yüzyıllarda gayret ettiği gibi, Roma "*annona*sı" ve bölgelerarası gıda maddeleriyle beslenmek artık mümkün değildi.

Avrasya bozkır kuşağının büyük kısmından ekolojik bakımdan farklı olarak Avarlar kağanlıklarını tarım topraklarına kurmuştu. Geniş bölgeler tarımsal olarak ihya edilmiş veya en azından ekilebilir vaziyetteydi. Bu avantaj başlangıçta yararlı olmuştur. Bittabi binici savaşçılar ve çiftçilerin yaşam biçimleri başlangıçta birbirinden görece bağımsız bir şekilde mevcudiyetini sürdürmüştür. Avar savaşçıları Fredegar'ın da şahit olduğu gibi[282] hükümdarlıklarının kenar bölgelerinde, Slav çiftçilerin yanında kışlıyorlardı. Gepid köyleri yerinde bırakılmış ve muhtemelen eski Gepid topraklarının dışında yeni Gepid köyleri kurulmuştu.[283] Mohaç yakınlarındaki Kölked'de yapılan kazılar sürekli olarak muhtemelen Gepid köylülerin iskân edildiği bir Germen köyünün belirli bir otonomiye sahip olduğunu göstermektedir. Onlar kendi "köy aristokrasisine" sahipti ve kendi bayramlarını kutlayabiliyor, kendi alıştıkları tarzda eğlenebiliyorlardı.

Aynı şekilde karışık olduğu açıkça görülen bir nüfus, Balaton Gölü bölgesindeki Keszthely Kültürünü meydana getirmiştir.[284] Geç Antik ve Germen zanaat biçimi burada kağanın hoşgörüsü ve desteği sayesinde kendine has bir Avar korumacılığıyla gelişmiştir. Zamardi kabristanının ve içindeki zengin mezarların keşfiyle birlikte Avarlar arasında bölgenin iktisadi faaliyetinden istifade eden seçkin ve hâli vakti yerinde çevre görüş alanına girmiştir.[285] Keszthely kültürünün evvela Geç Antik Çağ'ın devamlılığına kanıt olduğunu ileri süren önceki yorumlara karşın Avarların onları bu hâlde bulmadığını vurgulamak lazımdır. Eğer Keszthely ve Pécs etrafında ihya olmuş iktisadi merkezler filizlendiyse bu, bilinçli bir iskân ve iktisat siyasetinin sonucuydu. Bunun ne kadarının Bizanslılar, yerli Pannonyalılar, Germen maiyet veya Avar savaşçıları tarafından dumura uğratıldığı tartışılabilir. Daha esas olan şey bunların Avar Hükümdarlığı'nın ekonomisi ve kültürü için taşıdığı ehemmiyettir.

---

281 Klarafalva'daki tokaları "Awaren-Katalog", s. 74 göstermektedir. Et hediyesi için bkz. Daim, "Leobersdorf", s. 165. Avın Moğollardaki önemi için Vladimirtsov, *Régime social*, s. 48.

282 Fredegar 4, 48, s. 208.

283 Bkz. Bölüm 6. 12.

284 Bkz. Bölüm 3. 8.

285 Bona, "Awaren-Katalog", s. 14.

Avarların iyi işleyen bir ekonomiye yönelik ilgisini 6. yüzyılın seksenli yıllarında Efesli Johannes'in muğlak havadisleri göstermektedir. Avarlar iki Roma şehri ve başka kaleleri fethetmişti; "Yerlilere dediler ki: Buradan gidin, ekin ve biçin, gelirinizin yarısını sizden haraç olarak alacağız."[286] Buradaki mevzubahis yerler muhtemelen 584 yılında düşen Singidunum, Viminacium ve diğer limes kaleleriydi. Singidunum sakinlerinin tam da hasat toplamak için tarlalarında olduğunu Theophylaktos bildirmektedir. Johannes'in kesinlikle sağlam bir muhbiri yoktu. Kendisinin ifadesinin tercümesi ve tefsiri münakaşalıdır.[287] Yine de savaş süreci içinde sürekli el değiştiren Singidunum'un akıbetine bakıldığı vakit şehrin muhafaza edildiği ve nüfusunun korunduğu görülmektedir.[288]Sirmium'un aç kalan sakinlerine Avarların fetihten sonra gıda malzemeleri verdiğini ve ilk defa bir yıl sonra patlak veren yangınla yerle bir olduğunu söyleyen Efesli Johannes'in şehrin güzelleşmesi hakkında raporu bile vardır.[289] Aşikârdır ki Avarlar fethettikleri yakınlarındaki şehirlerin iktisadi yaşamını korumaya ve istikrarlı bir vergi münasebeti tesis etmeye (tıpkı Rugiiler, Gotlar, Gepidler ve Lombardlar gibi) çalışıyordu. Fakat şurası da önemlidir ki bu girişimler Romalıların sert karşı taarruzlarıyla hemen akamete uğruyordu.

Avarlar Romalı savaş esirlerini ve diğer üretici grupları münferit olarak, Roma sınırlarından güvenli bir uzaklıkta iskân etmeye koyulmuştu. Bunun kanıtı Herakleios'un yönetiminin ilk yıllarında (610 yılından sonra) gerçekleştirdiği büyük seferlerdi: "Başkenti bir zamanlar Tuna'daki Sirmium olan bütün nüfus Pannonya bölgesine sürüldü. Kağan onları burada tebaa olarak iskân etti."[290] Singidunum'un ikinci fethinden sonra bile (595) iddiaya göre kağan yerlileri "evlerini terk etmeye ve onları vatansız bırakarak düşman memleketine gelmeye"

---

286 Efesli Johannes 6, 45, s. 259; Michael Syrus 10, 21, s. 362; bkz. Th. S. 1, 4, s. 46 ve bölüm 3. 5.

287 Tapkova-Zaimova, "Rapports", s. 74 de "yarısını haraç olarak" çevirisini önermiştir; (Roma) "vergisinin yarısını" ise Brooks s. 259; Chabot s. 261; Marquart, *Streifzüge*, s. 482; Altheim, *Hunnen I*, s. 89; Hauptmann, "Avares", s. 157; Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 22 önermektedir çünkü barbarlar umumiyetle Roma bürokrasisinden daha az vergi almaktaydı. Son zamanlarda Michael-Johannes'teki bir ifadeyi kendisinin Erken Slavlarda feodalizmin olduğunu ortaya teorisi için ayıran ve hem de yanlış atıf yapan Havlik, "Byzantiner", s. 175'in belirttiği gibi Romalılara bir Slav elçisinin gelmesi ise kesinlikle söz konusu olmamıştır. Kollautz'un çabalarına karşın (Schichtung, s. 156) kağanın Slavlara elçi göndermesi de kaynaklardan okunamamaktadır.

288 Th. S. 6, 4, s. 226; 7, 11, s. 264; 8, 1, s. 285. Bkz. Bölüm 3. 5. ve 5. 5.

289 Efesli Johannes 5, 32, s. 256.

290 *Mir. Dem.* 2, 5, 285, s. 228.

icbar etmişti.[291] Fakat plan Romalıların hızlı karşı taarruzuyla başarısızlığa uğratılmıştı, barbar garnizonu saldırganlar ve şehirliler arasında kalmıştı. 623 yılında Konstantinopolis çevresindeki "erkekler, kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar" Tuna üzerinden düşman memleketine zorla götürülmüştü.[292] Kağan, fethedilen Cividale'deki Lombardlara onların Pannonya'ya yerleştirileceğini söz vermişti; başlarda eli silah tutmayan erkekler öldürülmüş, sadece kadınlar ve çocuklar "*patria Avarorum*'da" [Avarların vatanında] "esaretin elemini" tecrübe etmişti.[293] *Miracula Demetrii* gibi Paulus da yıllar sonraki kaçış teşebbüslerini bildirmektedir. Yaşı iyice kemale ermiş olan büyük dedesi Lopichis, dört kardeşi Avarlar arasında kalırken kendi başına kaçmayı göze almıştı; yine de Avar tarzında ok ve yay kullanıyordu. Bu hususta çarpıcı olan şey, güya onun bozkır halklarının efsanelerinde yaygın bir unsur olan kurt sırtında kaçmasıdır.[294]

Fakat Pannonya'daki Romalı esirlerin kaderi üzerine *Miracula Demetrii*'nin ifade gücü daha fazladır.[295] Verdiği bilgi bir kişinin Hristiyan, Romalı ve savaş esiri olarak barbar cemiyetinde neler meydana getirebileceğini göstermek bakımından hayatiyet arz eder. Bu, Avar Hükümdarlığı'ndaki üretici sınıfların yerine kapsamlı çıkarımlar yapmaya izin verir. Tabiiyete girenler özgür değildi ve bunun doğal sonucu olarak Avar Hükümdarlığı'nı terk edemezlerdi ve muhtemelen vergi ödüyorlardı. Bunun karşısında onların yaşam tarzına ve cemiyetlerine saygı duyuluyordu. Avar yerleşim birimleri arasında köle olarak dağıtılmıyorlardı.[296] Zaruret hâlinde onlar savaş hizmet

---

291 Th. S. 7, 10, s. 262, Schreiner, s. 190.

292 Theodor Synkellos 5, s. 35, Makk, s. 15; Nikephoros, s. 14; bkz. Bölüm 7. 2.

293 PD 4, 37, s. 162.

294 Altheim, *Hunnen I*, s. 235'te bundan (ve Vita Severini'deki "sürülen ayılardan") yola çıkarak göçebe halkların Germen efsane dünyasına tesiri olduğunu söyler; Hunlardan onları Avrupa'ya geyiğin getirdiğini biliyoruz (kapsamlı olarak Eliade, "Zalmoxis", s. 143, bilhassa s. 145. "Rehber hayvan" için ayrıca bkz. Roux, "Religion" SSCI 35, 1987.) Ayrıca kurt Türk hanedan hayvanıydı. Lopichis onu bir okla öldürmek isteyince kurt kaçmış, yalnızca merhametli Slavlar aç kalan adamı kurtarmıştı. Doğduğu eve yerleşmiş, filizlenen bir ağaca sadağını asmıştı. Paulus Diaconus'un anlatımındaki unsurların bir analiziyle ev geleneğindeki Avar izlerini görmek heyecan vericidir. Her hâlükârda ailelere ilişkin kıssaların kabile ve göç efsaneleriyle aynı unsurlardan oluştuğunu bu örnek göstermektedir. Paulus Diaconus'un "ev efsanesi" için bkz. Otto Gschwantler, "Formen Lombardischer mündlicher Überlieferung", Kb f. internat. Germanisitk 17 (1987), s. 81.

295 *Mir. Dem.* 2, 5, s. 285, s. 228, bkz. Bölüm 6. 12.

296 Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 221'de tutsakların "katı bir kölelik" hâlinde yaşadıklarını söylüyorsa da bu oldukça göreceli bir durumdur. Birçok tutsak Miracula'nın şahitliğine göre kendisini "Babilonya esaretinde" hissediyordu ve dönmek istiyordu. Fakat onların talihsizliği birçok Romalı köleninki kadar şedit değildi.

yapabilirlerdi (veya yapmak zorundalardı); değerlerini kanıtladıkları takdirde hürriyetlerine ulaşabilirlerdi. Romalı sürgünlerin savaş gücüyle Kuber kağanın ordusunu bir kez olsun karşılayamamıştı. Hürriyet silah taşımanın sonucu mu yoksa koşulu muydu bu açık değildir. Pannonya Romalıları arasında toplumsal yükselmenin yolunun iktisadi başarıdan geçtiği, bu şekilde kişilerin iyi bir askerî teçhizatı ittihaz edinebildiği düşünülebilir; hürriyete, muhtemelen Hunlarda olduğu gibi[297] savaştaki başarılar sayesinde sahip olunuyordu. Görünüşe göre boyun eğenin statüsü süvari aileleriyle evlilik bağı kurmada hiçbir engel teşkil etmiyordu. Bu resim "Keszthely Kültürü'ne" ilişkin kazılarda açığa çıkmıştır. Hem yazılı hem de arkeolojik kaynaklar çeşitli gerekçelerle 7. yüzyıl boyunca Avar toplumunda "Ethne'nin" münhasıran gelişmesinin yolları daraltılmıştı. Sürekli artan çatışmalar Pannonya'daki çekici "Hristiyan-barbar" modelini yıkmıştı.

Birçok bozkır halkı gibi Avarlar bu yüzden başlangıçta tarımın ve zanaatın icrasının büyük kısmını yerleşik nüfusa bırakmıştı.[298] Bu bizi Erken Avar el sanatlarının hakikatte ne kadar Avar olduğu sorunsalına götürmektedir. "Tipik Avar" kuşak tokalarını, silahlarını veya mücevheratını kim üretiyordu? Cevap, malzemenin fazlaca mevcut olmasına rağmen kesinlikle basit değildir. Avar kültürüne Bizans'ın etkilerinin ne kadar güçlü olduğu çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Seçkin Avarların mezarlarında bulunan en nadide parçalar umumiyetle Bizans atölye geleneğini açığa çıkarmaktadır.[299] Bu, kesinlikle kültürel "az gelişmişlik" anlamına gelmez ve sırf kendi nesnelerinin yanında lüks malları görme sevdasıyla açıklanamaz (ipek eşyalarda böyle bir durum söz konusu edilmiştir); alışılmadık malların "egzotik" görünümü genellikle eşyalara daha yüksek bir itibar tanıyordu. Diğer yandan Avar kültürü yabancı tesirleri mükemmel derece özümseme kabiliyetine sahipti; birçok yabancı atölye teslim alınmış ve daha da geliştirilmişti.[300] Savaşçının dünyasındaki en önemli şeyler, yani silahlar, kuşak tokaları, koşum takımı, süs vb. nesneler Avar stilini daha görülür hâle getiriyordu. Bu nesneleri meydana getiren zanaatkârın hangi kökenden geldiği Avar savaşçısı için ikincil bir önem arz ediyordu.

297 Priskos fr. 8, Bornmann s. 46.

298 Orta Asya'daki ilişkiler için bkz. Jettmar, "Steppenvölker", s. 241.

299 Bkz. Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 293; Werner, "Vrap", s. 66; Daim, "Greif", Sempozyum Kitabı Zwettle 1986; Balint, "Identifizierung", s. 264.

300 Bunun için güzel bir örnek Bizans ve Germen unsurlarından mülhem nevi şahsına münhasır Avar hayvan stillerinin geliştirilmesiydi. Margit Nagy, "Grabfunde", SSCI 35 (1987)'de bunu ortaya koymuştur; bkz. Bölüm 3. 8.

Arkeoloji ancak zanaat geleneğini tespit edebilir. Bunun Bizanslı esirlerden mi yoksa belirli işlemlere riayet eden yerlilerden mi geldiğini söyleyemez. Kağanın ara sıra yabancı mütehassısları getirttiğine kaynaklar şahitlik etmektedir. Bizanslı "mechanici et architecti" [mühendisler ve mimarlar] iddiaya göre Bayan onları Tuna'da bir köprü inşa etmeye zorladığı vakit onun için bir saray ve hamam inşa etmişlerdi.[301] Dost Lombard kralı Agilulf, bir kağana[302] gemi inşa etmesi için "artefices" [ustalar] göndermişti. Bu tip gelişme yardımları o zamanlar dostluk ifadesi olarak normaldi. Bir zamanlar Rugiilerin kralı Giso'nun yaptığı[303] gibi üst düzey zanaatkârların ele geçirilmesi de o zamanlar alışılagelmiş bir durumdu. Avarların için böyle bir eylem kaynaklarda geçmemektedir.

Avar demirciliği ve kuyumculuğu her hâlükârda saygın bir konuma sahipti. Sık sık atlarıyla birlikte tam teçhizatlı bir şekilde donanırlardı ve eşyalarıyla mücehhez şekilde gömülürlerdi.[304] Kunszentmarton'da 7. yüzyılda yaşamış bir kuyumcunun mezarında o zamanın güncel kuşak tokaları ve süs eşyaları için (kısmen Bizans tipinde) baskı modelleri, döküm biçimleri ve kalıplar bulunmuştur. Keza kerpetenler, çekiçler, ayar damgaları, döküm kaşığı, körük ağızları ve Bizans ağırlık birimiyle ölçen hassas terazi de bulunmuştur.[305] Demircilikte ise kısmen Bizans kısmen Doğu motifleri benimsenmişti. Ancak kesinlikle çok zarif bir zanaat söz konusuydu. Onların iş yerlerinden çıkan ürünler kısmen çok uzaklara gidiyordu. Kendileri mi götürdü yoksa ürünleri ticaret veya hediye etme yoluyla mı tedavüle konuldu bilinmez. Atölye çevresinin araştırması ancak yerel iş yerlerinin sadece o muhitte veya daha büyük bir coğrafya da yayılıp yayılmadığını gösterebilir. Yayılmanın malikin, zanaatkârın veya tüccarın hareketine dayanıp dayanmadığı anlaşılamamaktadır. Avarlarda sipariş, pazar için üretim anlamına gelse de bölgelerarası işlemler de dışlanmazdı.[306]

---

301 Efesli Johannes 6, 24, s. 247; Latince ifade Süryanice metnin modern tercümesidir. Metin genel olarak mütemadiyen Konstantinopolis'te anlatılanları tekrarlamakta ve Menandros raporunun güncel bilgilerini kısmen nakzetmektedir. Bkz. Bölüm 3. 4.

302 PD 4, 20, s. 154.

303 Vita Severini 8, yay. Lotter, s. 23; Wolfram, *Goten*, s. 451.

304 Bona, "Awaren-Katalog", s. 13.

305 "Awaren-Katalog", s. 64. Benzer aletleri bir dizi başka kazılardan -Gater, Fönlak, Justas vb.- biliyoruz; Bona, "Ungarns Völker", s. 129. Bir baskı modeli hazinesi Hırvatistan'daki Biskupije'de bulunmuştur. Bkz. Vinski, "Nalazima", s. 61.

306 Bu konudaki temel çalışma, Joachim Werner, "Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten (Werkstatt-Wanderhandwerk-Handel-Familienverbindug). Early Medieval Studies I. Antikvarist arkiv 38 (1970), s. 65-81. Bilgisayar hesaplarına dayanan ilk raporu 1986'da Zwettle Sempozyumu'nda Peter Stadler orta-

Bozkır toplumlarında demirciliğin itibarı karakteristik bir durumdur. Herodotos Kral Targitaos'un oğullarından en gencinin kızgın altına dokunabilen tek kişi olduğundan tahtı miras aldığını söyler. Demirci ve şaman, demirci ve kral mitolojik bakımdan sıkı bir ilişki içindedir.[307] Bazı araştırmacılar kağan unvanının İran mitlerindeki demirci Kava'ya dayandığı kanaatindedir.[308] Türklerin demirci bir kökenden geldiği kesindir. Demircinin itibarındaki ihtilaf kağanın evlilik ilişkisi kurmak yönündeki teklifinin Juan-Juanlar tarafından reddedilmesinden anlaşılmaktadır. Bu aşağılanmadan sonra Türkler silahlarına sarılmış ve Juan-Juan Hükümdarlığı'nı yıkmıştı.[309] Türklerin, Bizans elçisi Zemarchos'u demirle karşılaması, sembolik olarak satın almasını teklif etmeleri bu türeyiş efsanesiyle bir bağlamda değerlendirilmelidir.[310] Fakat Cengiz Han bile demirci ata mitine dayanmıştır. Geç Avarlarda da "tarkan" unvanına rastlanması eski destanlardaki demirci "tarkanı" hatırlatmaktadır.[311] Bu ihtiram muhtemelen madenciliğin gelişmesinin askerî üstünlüğü ve göçebenin iktisadi bağımsızlığını temellendirmesinden ileri gelmekteydi.[312]

Metalin nereden geldiği henüz aydınlatılamamıştır. Bilhassa Geç Avar çağındaki bronz dökümler tartışma konusudur; her bir kuşak tokası sürekli olarak ortalama 300 gram gelmektedir. Joachim Werner Slovakya'daki Erzberg'den bakır rezervlerinin yağmalandığını ileri sürse de bu şu ana kadar hiçbir şekilde kanıtlanamamıştır.[313] Pannon-

---

ya koymuştur. Bu noktada kısmen dikkat çekici bölgesel odak noktaları vardı, kimi tipler oldukça revaçta kalmıştı. Tuna çevresinde Geç Avar dönemi bulguları arasındaki farklı daha ileri düzeyde çalışan kişi Gabor Kiss (Szombathely)'dir, bkz. Bölüm 8. 1. Leobersdorf'daki kuşak malzemelerinin röntgenle yapılan analizi sayesinde yeni imkânlar doğmuştur. Bu da Avarların bronz dökümlerinin gelişimine bakmak için yeterli, mukayeseli malzemeler sunmaktadır. Çarpıcı olan ise bronzların Geç Avar döneminin üçüncü aşamasının başlangıcındaki (8. yüzyılın üçüncü çeyreği) değişimidir. Bkz. Peter Wobrauschek/Wolfgang Haider/Christina Streli, Daim, *Leobersdorf 2*, s. 45. Slovak buluntularının maden bilimi bakımından incelenmesi üzerine Çilinska, "Anfange", s. 300; *a.g.e.*, s. 301'de tedavüle konu olan mallar üzerinde durulur.

307 Altheim, *Hunnen I*, s. 195; Ferdinandy, *Reitervölker*, s. 180.

308 Altheim, *Hunnen I*, s. 213; Sinor, "Qapgan", s. 174; yine de bkz. Franke, *Chines. Reich. 3*, s. 178.

309 Tschou-schu, Liu Mau-Tsai s. 5 ve s. 7.

310 Menandros EL 192; 10, 3, s. 116 veya fr. 20.

311 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 276.

312 Deleuze/Guattari, *Mille Plateaux*, s. 503'te göçebelik ile madencilik arasındaki psikolojik ortaklıkları tespit etmektedir.

313 Werner, "Vrap", s. 45; aynı şekilde Horedt, "Völker", s. 26. Kendisinin bronz döküm işlerinin Erzberg'den uzaklaştıkça azaldığını ifade eden varsayımı Viyana'dan Peter Stadler'in yaptığı haritayla desteklenmemektedir.

ya'daki Roma bronz heykellerinin sistematik olarak eritildiğini ifade eden görüşün modası geçmiştir. Yine de Slovakya'daki Zemiansky Vrbovok gümüş deposu hurdaların geri dönüşüme sokulduğunu göstermektedir.[314] Geç Avar bronz döküm "endüstrisi" her hâlükârda bölgelerarası bir iş bölümünü gerektirmektedir. Muhtemelen atölye ve malzeme analizlerinin de gösterdiği gibi kısmen tamamlanmış alaşımların ticareti yapılıyordu.[315]

Yerel bir Avar demir cevheri çalışmasının izleri son zamanlarda ortaya çıkarıldı; Eperjes'te fırınların ve demir posasının artığı kalmıştı.[316] Karpatlar'ın kuzeyindeki Slav bölgesi için sahip olunan bilgilerin durumu daha iyidir; burada limonitin söküldüğü ve işlendiği belgelenmiştir.[317] Büyük yerleşim birimlerinin, Moravya'ya bağlı Mikulcice'deki Geç Avar dönemi dökümlerinden de anlaşıldığı gibi kendi maden çukurları vardı. Avar çağında madenciliğe yönelik doğrudan bir işaret yoktur. Transilvanya'da tuz kesin olarak çıkarılmıştı. Kurt Horedt 7. yüzyılın ortalarına kadar Transilvanya'da Gepid "tuz efendileri" olduğunu varsaymıştır; Mureş Vadisi'ndeki Avar buluntuları 700 yılına doğru Avarların tuz ticaretini kendi ellerine aldığını ifade edebilir.[318] 9. yüzyılın sonunda Kral Arnulf Moravyalılara Bulgar Hükümdarlığı'ndan gelen tuz ithalini kesmek istediğinde yüzünü Mureş'teki tuzlara çevirmişti.[319]

Mal Akışı ve Sınırlar

Avar ticareti üzerine bildiklerimiz hakikaten azdır. Son zamanlarda Erken Orta Çağ'daki ticaret bağları üzerine çıkmış bir çalışmada Avarların sadece kıyıdaki korsanlar olarak ifade edilmesi tipiktir.[320] Yazılı kaynaklar sayesinde yine de Avar silah ithalinden haberdarız. 562'de satın alınan silahlar Konstantinopolis'teki bir Avar elçiliğinden tekrar alınmıştı.[321] Kağanlığın çöküşünden sonra Charlemagne, Avarların ve

314 Çilinska, "Anfange", s. 302.

315 Bkz. Daim, "Leobersdorf", s. 166.

316 Balint, "Eperjes"

317 Peter Donat, "Hanwerk und Gewerbe", Herrman, "Slawen in Deutschland", s. 103 (*a.g.e.*, s. 109'da bronz kullanımıyla ilgili bilgi).

318 Horedt, "Contributii", s. 61; Horedt, "Fortleben", s. 164.

319 Ann. Fun. a. 892, 408; Horedt, "Völker", s. 25; bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 414; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 304.

320 Dietrich Claude, "Der Handel im westlichen Mittelmeer wahrend des Frühmittelalters. Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit im Mittel und Noreuropa", Abg. AW Göttingen 3. F. 144 (185), s. 263.

321 Menandros EL 443; 5, 4, s. 92 veya fr. 9.

Slavların silah imalathanelerini kapattırmıştı.[322] Diğer türlü kriz hâllerinde yasak olanlar, sıradan hâle gelecekti. Yine de imparatorluk ve barbarlar arasındaki ticaret bir siyasi bir konuydu. Ticaret serbestisi anlaşmaların gündemiydi. 468/469 yılında Attila'nın oğlu İmparator Leo'ya bir sefaret göndermiş, bu elçilik "Hunların Tuna'da eskisi gibi Romalılarla birlikte bir pazar tanzim etmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek istediğini" iletmişti.[323] "Çin'le ticaret sürdürmek için sınır boyunca pazarlar kurmayı" isteyen benzer bir teklifi, 584'te bir Türk heyeti Çin imparatoruna sunmuştu.[324] Avarların Bizanslılarla anlaşması en azından Avarlara yıllık ödemelerin bedelini "δι ἐμπορίας" (ticaret sureti)[325] mallarla kapatma imkânını tanıyordu. Bulgar Hanı Kurum 812 yılında oldukça kapsamlı bir sistem ortaya koymuştu.[326] Bulgar tüccarlarına getirilen ticaret kısıtlamaları ve sınır dışı kararları 894 yılında Bulgarlar ve Bizans arasında bir savaş meydana getirmişti.[327]

Avarların Bizans'tan ne aldığı kazılardan bir nebze olsun çıkarılabilmektedir. Teferruatlı kanıtlar göstermek mümkün değilse de Karpat havzasına giden yolda ticaret emtiası olarak bir unsur bulunmuştur: Altın ve gümüş malzemeler, bilhassa süsler; camdan kaplar ve amforalar, ipek kıyafetler ve muhtemelen kağanın 598 yılında Tomis önünde çok arzuladığı[328] baharatlar da bunlar arasındaydı. Daha sonra kağanlığın düşüşünden sorumlu tutan şarap.[329] Daha az mikyasta Lombard İtalya'sı ve Merovenj İmparatorluğu'yla ticaret yapıldığı kazılarda tespit edilmiştir.[330]

Avarların ihraç ettiği şeyleri kaynaklar bildirmemektedir. Yazılı olarak yalnızca tek, ama oldukça kârlı bir şeyin ticaretinin yapıldığı tevsik edilmiştir: İnsan ticareti. Roma vilayetlerinden toplanan savaş esirlerinin satılmak koşuluyla geriye verilmesinin teklif edilmesi yaygındı. Büyük Selanik kuşatmasından (616 civarı) ve bir barış anlaşmasının gerçekleşmesinden sonra "barbarlar korkusuzca duvarlar önüne gelerek esirlerini düşük fiyata satmaya ve değişik nesnelerin

322 Capitulare von Diedenhofen (805), s. 7; MGH Capit. 1, s. 271.
323 Priskos fr. 36, Bornmann, s. 100 veya Doblhofer, s. 73.
324 Sui-schu, Liu Mau-Tsai, s. 56. Hsiung-nu sınır pazarları ve Çinlilerle bu minvaldeki müzakereler için bkz. Hesse, "Austausch", s. 165. Çinlilerin Liao'yla ticareti de resmî olarak sınır ticaretini tahdit edilmişti.
325 Th. S. 1, 3, s. 45, Schreiner, s. 47.
326 Aşağıya bakınız.
327 Györffy, "Landnahme", s. 236.
328 Th. S. 7, 13, s. 286, bkz. Bölüm 5. 7.
329 Suidas I, s. 483; Bulgaroi.
330 Bona, "Beitrage", s. 49; Friesinger, "Alpenslawen", s. 110; bkz. Bölüm 8. 3.

ticaretini yapmaya cüret etmişlerdi".[331] Esirlerin fiyatına dair müktesebatımız bile vardır. 598 yılında Kağan iddiaya göre kelle başına bir solidus talep etmişti. İmparator buna rıza göstermemiş, talebi yarısına indirtmişti. Maurikios bu "özel fiyat indiriminden" yararlanmak bile istememiş, bunun üzerine kağan esirleri öldürtmüştü. Açgözlü imparator böylece nefretleri iyice üzerine toplamıştı.[332] Attila zamanında bir esir için 8 ila 12 solidus arası fiyat ödenmek zorunluydu.[333] Bu tip bir anlaşmanın gerçekleşmemesi istisnai bir durum olurdu. Papa 640 yılında bir görevliyi düşen Salona'da ele geçirilen kutsal emanetleri ve esirleri özgürleştirmek için Dalmaçya'ya göndermişti.[334]

Antik medeniyetin "itkilerinden" biri olan köle ticaretinin Avarlardaki önemi kaynaklarda belirtilmemiştir. Batıda Slavların isminden türetilen "Sklave" kelimesinin Latince "*servus*un" yerini alması Avarların suçu olmamalıdır; benzer şey Araplarda da oldu.[335] Macaristan'da 9. yüzyılda görüldüğü gibi Slav esirlerinin Hersonos'ta lüks mallara karşı satıldığı[336] kapsamlı bir köle ticareti Avarlarda tevsik edilmemiştir. Savaşçı toplumun genç kölelere duyduğu gereksinim buna izah olabilir; misafire saygının bir ifadesi olarak kaldığı süre boyunca yanına bir köle bırakılması âdettendi. Priskos'un elçiliği "İskitlerin misafirlerini böyle onurlandırdıklarına" Attila'nın huzuruna giderken tekrar tanık olmuş, ancak imparatorun habercileri bu tip bir arkadaşlığa müteredditt yaklaşmıştı.[337] Bir savaş esiri de Türkler arasındaki elçi Zemarchos'un emrine amade bulunmuştu.[338] Bu beşerî ganimetlerin kaderi kadınlar için

331 *Mir. Dem.* 2, 2, 214, s. 189.

332 Theophanes 6092, s. 279; Th. S. 7, 15, s. 273 bunun üzerine hiçbir şey bilmemektedir. Muhtemelen Maurikios'a karşı bir propaganda hikâyesi söz konusudur. Bu yüzden onun fiyatı bilhassa düşürdüğünü düşünmek mümkündür. Bu olay gerçekten böyle yaşandı mı bilinmez, bizim için her halükârda daha önemlisi makul bir etki uyandırdığıdır.

333 Jones, *Empire I*, s. 192; Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 140'ta bir dizi başka örnekten yola çıkarak fidyenin rütbe ve zenginliğe göre değiştiği ortaya konmuştur.

334 Bkz. Bölüm 7. 1.

335 Charles Verlinden, "L'origine de Sclavus = ésclave", Archivium Latinitatis Medii Aevi 17 (1937), s. 97'de ismin gelişimi tersine çevrilmeye ve Slav ismi köle (Sklave) statüsünden türetilmeye çalışılır. Bu da Preidel, "Anfange", s. 40'taki yumuşatılmış biçim (Pritsak, "Slavs", s. 406) gibi pek zamane değildir.

336 Györffy, "Landnahme", s. 258.

337 Priskos fr. 8, Bornmann, s. 40 veya Doblhofer, s. 38.

338 Menandros EL 194; 10, 3, s. 120 veya fr. 20. Pritsak, "Stammesnamen", s. 71'de "Orhun Abideleri'ni okuyanlar göçebeler için köle cariyelerin mükemmel ganimetler" olduklarını bilir demesine rağmen bu biraz abartı gibi görünmektedir; altın, gümüş ve kıyafetler kaynaklarda çok daha sık geçmektedir. Tonyukuk Yazıtı'nda da (Thomsen, "Inschriften", s. 169) altın ve gümüş "genç kadınlar ve kızlardan" önce zikredilmektedir.

genel olarak kötü bir zamanda Paulus Diaconus tarafından oldukça dramatik bir şekilde tasvir edilmiştir. Cividales'in 611 yılındaki fethinden sonra kadınlar tecavüze uğramış, erkekle öldürülmüştü. Kağana kapıyı açan "ducissa" Romilda'ya bir gece sonra sırasıyla on iki Avar'ı tatmin etmeye mecbur bırakılarak işkenceye tabi tutulmuştu" Kızları tavuk kokusuyla kendilerini tiksindirici hâle getirmeyi o kadar iyi başarmışlardı ki "iğrenç Lombard kızları" bu şekilde iffetini korumuştu; "onlar sonraları başka ülkelere satıldılar ve asil doğuşlarına uygun şekilde evlendiler."[339] Masal en azından seçkin Bavyera ve Alamanların Avar kadınlarını köle, eğer iyi ailelerden geliyorlarsa eş olarak almakta bir beis görmediklerini varsaymaya izin vermektedir ancak bu tip ilişkilerin ne kadar sık olduğunu ise bilmiyoruz.

Pratik veya Rus malların ticareti ansızın izaha kavuşmuştur. 6. yüzyılda Onogurların Karadeniz'de kürk ticareti yaptığını Jordanes rapor etmektedir.[340] Hazarlar 9. yüzyılda Konstantinopolis'e kürk, balık ve balık tutkalı, bal ve balmumu ihraç ediyordu.[341] Avarlarda da hayvan ve kürk ihracatının olduğu akla getirilebilir. Daha doğudaki göçebe halklardan farklı olarak onlar kârlı ipek yolu ticaretinden istifade edemiyordu. Hersonos'an "açgözlü Asyalı tacirlerin getirdiği mallar"[342] doğudan Konstantinopolis'e, oradan da daha batıya giden ürünlerdi.

Karpat havzası ile Güney Rusya bozkırları arasında belirli bir alışverişin evvela zanaata ilişkin mallar etrafında gerçekleştiği kazılarla belgelenmiştir. Uzak Doğu'dan aynı şekilde Avarlara da mallar geliyordu. Bunlar muhacirler tarafından mı getirildi yoksa Bizans'tan zorla veya ticaretle mi alındı bilinmez.[343] Kimileri en azından Erken

339 PD 4, 37, s. 162-64, Abel, s. 89.

340 5, 37, s. 63.

341 Pletnewa, "Chasaren", s. 108; başlıca kaynaklar Arapça raporlar ve Kağan Yusuf'un Hasday bin Şarput mektubudur (a.*g.e.*, s. 148). Ayrıca bkz. Balint, "Archaologie" Bozkırdaki ticaret malları için genel olarak Hambly, "Zentralasien", s. 25.

342 Jordanes 5, 37, s. 63, Martens, s. 13. Ayrıca bkz. John Smedley, "trade in Cherson, 6th-10th Centuries", Actes du XVe Congrés International d'Etudes Byzantines, Atina 1976 cilt 4, Atina 1980, s. 291-297; kendisinin görüşü her şeyden evvel kaynak eksikliğini göstermektedir. İpek yolu ticareti için Ostrogorsky, *Byz. Geschichte*, s. 50; Haussig, "Zentralasien", bilhassa s. 154; Th. S. Noonan, "Russia, the Near East, and the Steppe in the Early Medieval Period", Archivum Eurasiae Medii Aevi 2 (1982)'de 9. yüzyılda Hersonos'taki doğu ticaretinin ihya olmasını Hazar-Arap savaşlarının bitişiyle birlikte meydana gelen durgunluk döneminden sonrasıyla bir bağlamda ele almaktadır. Bazı ilginç detaylar için Kollautz/Miyakawa I, s. 118 ve Kollautz, "Dokument", s. 15'te 6. yüzyılda Bizans solidisinin Çin'de dolaştığına ilişkine bir buluntuya işaret etmektedir.

343 Bkz. Balint, "Östl. Beziehungen", s. 132.

Avarlar zamanında kehribar yolunda bunların dolaştığını ileri sürmektedir.[344] Baltık Denizi ve Karadeniz arasında Arap dirheminin yayılma alanında mütekâmil bir ticaretin olduğuna Arap kaynakları ve kazılar 9. yüzyıl için şahitlik etmektedir ki bu devirde Avar tarihi dinamizmini kaybetmişti; dinamizmin görüldüğü rotalar çoğunlukla Karpat havzasındaydı.[345] Petrovci'de, eski Bassianae'de, Belgrad'ın doğusunda ortaya çıkan (762 ve 794/799 yılları arasında) taze basılmış sekiz dirheminin gösterdiği gibi 8. yüzyılın ikinci yarısında Avar iktidar alanında Arap dünyasıyla bir ticaret vardı.[346]

Sözde Mesudî'nin yazmasının Bulgarlar hakkında belirttiği türden gelişmiş bir para iktisadiyatı söz konusu olamaz.[347] Bizanslılar tarafından ödenen solidi kısmen satın almada işe yarıyordu, ancak onlar esasen eritiliyor ve Avar el sanatlarının altın ihtiyacını karşılıyordu. İtibarî değer açıkça ön planda duruyordu.[348] Mezarlarda altın paralar sık sık ölü obolusu olarak kullanılmıştır; ölünün ağzına yerleştirilmesi Çin'den Roma dünyasına kadar yaygın bir âdetti.[349] Bizans iktisadi alanında günlük ticarette kullanılan küçük bakır paraları Avarlar arasında bulmak pek mümkün değildir. 680 yılından sonra Bizans paraları Avar bulguları arasından genel olarak silinmektedir. Bu tarihte yalnızca Avar Hükümdarlığı'nın yalnızca siyasi vaziyeti değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal temelleri de değişmiştir.[350] Keza aynı tarihte Bizans'ta da para dolaşımı gerilemiştir. Yine de Wolfgang Hahn'ın yeni çalışması Doğu Alpler'de "en karanlık" yüzyıllardan beri belirli bir para akışının mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Bugünkü Aşağı Avusturya bölgesinde ve Burgenland'da II. Justinus devrine ait beş, Maurikios devrine ait iki, Phokas devrine ait iki, Herakleios devrine ait dört ve II. Konstans devrine ait iki ve keza 8. yüzyıla ait bir madeni para bulunmuştur. Bu imparatorların paraları ayrıca Karin-

344 Thomas, "Romanitat", s. 293.

345 Donat in Herrman, "Slawen in Deutschland", s. 146; Balint, "Dirhem", s. 131 (haritayla birlikte sayfa 108).

346 Kiss, "Goldfunde", s. 120 ve s. 137.

347 Marquart, *Streifzüge*, s. 205'te düzenlenmiştir. Hsiung-nu ve Çin ticareti için bkz. Hesse, "Austausch", s. 165.

348 Bkz. Bölüm 6. 4. Slavlarda da Doğu Avrupa ticaretinin 9. yüzyıldan beri para birimi olmuş olan gümüş dirhem esasen bir mal olarak kabul ediliyordu ve her şeyden evvel malzeme değerine bakılıyordu. Bkz. Balint, "Dirhem", s. 110; Donat in Herrman, "Slawen in Deutschland", s. 110. Slavlar kürk, keten, balta demiri veya demir anahtarları para olarak kullanıyorlardı.

349 Bona, "Szegvar", s. 74; Garam, bölüm 7. 8'deki gibi.

350 Bkz. Bölüm 7. 8.

tiya'nın merkezlerinden Zollfeld ve Aichfeld'de (Knittelfeld) ve aynı şekilde Poetovio/Ptuj ve Celeia/Celje bölgesinde bulunmuştur.[351]

Genel olarak Avarların temel iktisadi dairesi pek ticarete açılmamıştır. Hayatta kalmaya yönelik, yaşamsal gereklilikleri karşılayan ekonomi ticarete pek az yer veriyordu. "Avullar" ve köylerde görece otonom birlikler meydana gelmişti.[352] Buna rağmen savaşçıların ihtiyaçlarını karşıladığı kaynak doğrudan veya dolaylı olarak hükümdarın çevresinde bulunan savaşçıları besleyen çiftçilerin ödedikleri vergilerdi. Orta Asya'da işgalci güçlerin iaşesinin yerel nüfus tarafından karşılanması yaygındı.[353] Ildiko Ecsedy Çin kaynaklarından Türklerin vergi sistemine ilişkin bilgileri toplamıştı. Buna göre yerleşiklerin oturduğu bölgeler arasında gezen klanlar ve savaşçı grupları vergi topluyordu. Fakat bunlar iaşeden ziyade "itibarî karakterindeki nadir malları" topluyorlardı.[354] Slav kabileleri Macarlara haracı sansar kürkü biçiminde ödemek zorundaydı.[355] Benzeri Hazar Hükümdarlığı için geçerlidir. Hazarlar "Doğu Slavlarına gelerek bize haraç ödeyin" demişti. Slav kabileleri her baca için imkânlarına göre bir "beyaz sincap" veya sikke ödeyecekti. Doğu Slavları rivayete göre Hazarlarla bir tür haraç üzerinde anlaşmıştı ve sincap yerine kılıçlarını önermişlerdi.[356] Benzer bir önem Aşağı Tuna'nın kuzeyindeki Slavlara giden Avar elçilerinin haraç talebine atfedilmiştir.[357] Konunun gıda malzemelerinin elde edilmesi olmadığı rahatlıkla tasavvur edilebilir; en çok canlı sığırlar istenmiş olabilir.[358]

İtibarî malların ana kaynağı Romalılar, aslında Roma Devleti'ydi. Bu ödemelere nasıl yaklaşılırsa yaklaşılsın[359] yüksek değerine rağmen

351 Wolfgang Hahn, "Die Fundmünzen des 5.-9. Jahrhunderts in Österreich und den unmittelbar angrenzenden Gebieten", Wolfram, "Mitteleuropa", s. 453-64. Macar para bulguları için Lajos Huszar, "Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken", Acta Arch. Hung. 5 (1954), s. 61-109. Bizans'taki para akışı için Morrison, "Byzance"; Stratos, *Byzantium* 2, s. 167; Bkz. Bölüm 4. 4.

352 Yerel üretimdeki süs malzemeleri ve çalışma vasıtalarına açıkça işaretleri Daim, "Lebensdorf", s. 166; Daim, "Sommerein", s. 125'te bulmak mümkündür. Viyana havzasındaki mezarlarda bulunan muhtelif küpeler ve ağırşaklarda büyük kronolojik sapmalar mevcuttur. Bu bittabi bütün zanaat ürünleri için geçerli değildir.

353 Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987).

354 Ecsedy, "Tribe and Empire", s. 7.

355 Györffy, "Landnahme", s. 258.

356 Trautman, "Nestorchronik", s. 9, s. 11 ve 14; Pletnewa, "Chasaren", s. 10'dan alıntılanmıştır.

357 Menandros EL 208-10; 21 s. 194 veya fr. 48. Bkz. Bölüm 3. 3.

358 Orta Asya'da hayvan vergisi için bkz. Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987).

359 Bkz. Bölüm 6. 10.

sembolik işlevi ön plana duruyordu. Zenginliğin terekküp etmesi her şeyden evvel "itibar ekonomisini" destekliyordu. İtibar malları kolayca değiştirilebilen lalettayin mallar değildi. Onların "önemi", "değerine" galebe çalıyordu. Lüks mallar için kesinlikle belli bir iç pazar vardı, ancak itibar fonksiyonu, bizim anladığımız edinmeyi alım-satımdan ayırıyordu. Bir Avar savaşçısının bir zanaatkâra veya tüccara süs eşyası için para ödemesi mümkündür. Tahayyül etmesi zor olan şey aldığı malı kendisinin satmasıdır. Aldığı birçok şeyi o miras bırakmaz, kendisiyle beraber mezarına götürürdü. Eğer onu bir başkasına verecekse olsa olsa yoldaşlarından birine hediye olarak verirdi.

Bu açıdan bakıldığında Bulgar Hanı Kurum'un 812 yılında Bizanslılara önerdiği oldukça katı sistem anlaşılır hâle gelmektedir: "Her iki ülkenin tacirleri istikbalde mallarını belge ve mühürlerle donatacaktı. Buna uymayan mallar müsadere edilecekti."[360] Eğer her şey satın almak suretiyle elde edilebilseydi itibara dayalı merâtip silsilesi ve hükümdarın da içlerinden birini oynadığı roller tehdit altında kalacaktı. Bu bağlamda esir düşmüş Avarlar hana devletlerinin inkırazını şöyle izah etmişti: "Herkes tüccar oldu ve birbirini dolandırdı."[361] Kurum'u korumacı önlemler almaya iten şey onların uyarısıydı. Süvari mal ekonomisiyle bir arada yaşayabilir ve ondan istifade edebilirdi. Fakat onların toplumsal düzeni bu sistemi benimsedikleri vakit tehlikeye giriyordu.

Bölüm 6. 4'te tasvir edilen itibar ekonomisiyle Avarların kağanlıklarına olan sadakati zafer anlarının da ötesinde diri tutulabilirdi. Tek mesele altın, esir veya yağmanın ele geçirilmesi olsaydı, Avar savaşçıları alışılageldiği tarza haydutluk yaparak veya imparator ordularında savaşarak kendi başına bunu başarabilirdi. Fakat barbar hükümdarlığı öyle basit menfaat birlikleri değildi. Savaşçı, yüce bir birliğin mensubuydu. Onu buraya bağlayan aidiyet hissi kesinlikle pür ruhsal-psikolojik bir olgu değildi. "İtibar ekonomisi" ve savaşçı dünya görüşü, itibar ve bunun ifade biçimleri, hediyeler ve sembolik önemi, hâkimiyet meşruiyeti ve onun siyasal tatbiki bozkır imparatorluklarının ruhsal ve maddi temelleri arasındaki sıkı bağa işaret etmektedir.[362] Bu

360 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 249.

361 Suidas I, 484 Bulgaroi. Bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 262 Suda'nın raporu Vaczy, "Der frankische Krieg" ve Wolfram, "Mitteleuropa", s. 520'de dipnot 14 (Caesar, *De Bello gallico* 4, 2'ye atıf ile) Suda'nın sadece barbar devletlerinin inhitatını kavramaya yönelik bir şema olduğunu ifade etse de böyle bir cemiyet düzeninde "bağnazlığın" olmadığını açığa çıkarmaktadır.

362 Macel Mauss bunun için "bütünsel toplumsal gerçek" kavramını kullanmaktadır (Gabe s. 17; benzer şekilde Erdheim, "Prestige", s. 19): "Bu "bütünsel" ve top-

savaşçı cemiyetin idrakinde siyasal birlik ve askerî kudretin artırılması temel bir yere sahipti. Bu idrak değişik bozkır imparatorluklarının çok çeşitli yağma münasebetleri geliştirmesine imkân tanımıştı. Onlar devletçi, kentsel ve kırsal iktisadiyata dâhil olmayı ve bu arada kendi yapılarını ve yaşam biçimlerini korumayı biliyordu.

Erken Avar Hükümdarlığı için kaynaklar bu yapının hassaten kolektif bir şekilde teşkilatlandığını varsaymaya izin vermektedir. Pannonya'daki savaş tutsakları her bir Avar "asiline" değil, topluluk hâlinde kendi üretimlerini bir dereceye kadar kontrol eden Avar Kağanlığı'na açıkça boyun eğmişti. Bozkır toplumu otlak alanlarının esnek bir şekilde büyük ve küçük birliklere (boy, avul, klan bölüştürülmesine alışkındı[363]) ilk defa zaman içinde bozkır asillerinin etkisi hâkim oldu. Hükümdarların cömertliği kendini unvan ve rütbelerin bölüştürülmesinde, hediye ve itibar mallarının aktarılmasında gösteriyordu. Bağımsız ürünler üzerinde bireysel, "feodal" tasarruf Erken Avar toplum düzeninin bu resmine pek uymaz.[364] Yine de Geç Avar çağı toplumunun üst tabakasının kendi maiyetine ve hazinesine sahip olduğuna dair tek tük emareler vardır. Kuber'in danışmanı Mavros (bkz. Bölüm 7. 7.) ve 796'daki Tudun (bkz. bölüm 8. 4.) buna örnektir. Fakat bu üretim biçimleri üzerine yine de çok şey söylemez.

Ayin ve Din

Bozkır halklarının dinî âdetleri hakkında Hristiyan Bizanslılar pek az müktesebata sahipti. Elçi Zemarchos, Türkler arasında alışık olmadığı bir şey tecrübe etmişti: "Uğursuzluğun kovucuları olduklarını söyledikleri, kendi kabilelerine mensup başka bir grup Zemarchos'un etrafında toplandı. Taşıdıkları bütün eşyaları alıp yere koydular. Tütsüler yaktılar ve İskit dilinde barbar kelimeleri fısıldadılar. Çan ve kösle sesler çıkarıp köz hâlindeki tütsüleri eşyaların üzerinde salladılar; vecde gelerek, nidalarla ve hayallerle kötülüğü kovdular. Çünkü bu şekilde onların inancına göre felaketi önlüyor ve musibeti kovuyorlardı. Onlar uğursuzluğu engellemek için Zemarchos'u ateşler arasından geçirdiler. Böylelikle kendisinin temizleneceğine inanıyorlardı."[365] Bu

---

lumsal olgular tüm müesseselerle aynı anda ve tek nefeste ifadeye gelebilir. Dinî, hukukî ve ahlaki olarak onlar siyaset ve aileyle uyuşur. Bunlar ekonomik olarak üretim ve tüketim biçimlerinin veya performansın ve bölüşümün koşullarını hazırlar; bedii olgulara gelince susarlar."

363 6. yüzyıl Türkleri için bkz. Ecsedy, "Tribe and Empire", s. 5.

364 Bkz. Bölüm 6. 1.

365 Menandros EL 192; 10, 3, s. 118 veya fr. 20.

tasvirde Şamanizm'e ait birkaç unsur bulabilmesi için Şamanizm hakkında az bilgi sahip olmak yeterlidir: Kendinden geçme, büyü sözleri, duayla defetme, ateş ayini.[366] Türklerde ateşe tapınma, hayvan kurban etme, kâhinlik olduğu Theophylaktos tarafından da kanıtlanmıştır.[367] Bunlardan hiçbiri göçebelere has değildir; hatta bunlar Avarlar için birer ön koşul olarak kabul edilirse hataya düşülmüş olur.

Avar mezarlarında Şamanist pratiklere dair bugüne kadar sadece tek tük işaretler tespit edilmiştir. Bazı mezarlarda kafatasının eksik olması tehlikeli bir büyünün izi olarak yorumlanır. Bu büyünün bir hayalete karşı savunma veya ölünün ruhundan faydalanma amacıyla kullanılıp kullanılmadığı sorgulanır.[368] Buna karşın Devnja'da Tuna Bulgarlarının mezarlarında sadece kafatası bulunmuştur; muhtemelen ölünün bedeninin en önemli kısmı olarak muharebe meydanından toplanmışlardı.[369]

Bir Avar şamanının unvanını kendisinin cüretkâr günahına ve bunu takip eden felakete borçluyuz: Theophylaktos'ta "büyücü, papaz" olarak çevrilen Bookolabras.[370] Tamamen benzer bir unvanı

366 Genel olarak H. Findeisen, *Schamentum,* Stuttgart 1957; Mircea Eliade, *Chamanisme et les techniques de l'estase,* 2. baskı, Paris 1968; I. M. Lewis, *Ecstatic Religion,* Harmondsworth 1971; Geza Roheim, "Hungarian Shamanism", Psychoanalysis and Social Sciences 3 (1951), s. 131-169; Mihaly Hoppal, "Shamanism: An Archaic and/or Recent System of Beliefs", UAJB 57 (1985) 121-40 (literatürle birlikte); Avrasya bozkır halklarında Şamanizm için Radloff, *Sibirien 2,* s. 1'de değerli malzemeler toplanmıştır; temel olarak Vilmos Dioszegi, *Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker,* Budapeşte 1963; Vilmos Dioszegi/M. Hoppal, *Shamanism in Siberia,* Budapeşte 1978; buna ilişkin ayrıca Uno Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker,* Helsinki 1938; K. H. Menges, "Zum sibirischen Schamanismus", CAJ 25 (1981), s. 260-309 (Sovyet literatürüyle birlikte); Walter Heissig, *The Religions of Mongolia,* Londra 1980 ve Janos Balasz, "Elementi orientali dello sciamanismo ungherese", SSCI 35 (1987), keza Roux, "Religion" SSCI 35 (1987). Roux Şamanizm'in özel bir dini pratik olarak din olarak değil, tanrılara inanç olarak tutulabileceğine işaret etmiştir. Tuna Bulgarları için Zivko T. Aladzov, "Die Religion der heidnischen Protobulgaren im Lichte einiger archaologischer Denkmaler" Prahistor Zs 60 (1985), s. 70-92; Beşevliev, *Bulg. G.,* s. 380-387. Oradaki dipnotlarda Avarlarda Şamanizm'e kanıt olarak alıntılanan Kollautz/Miyakawa I, 34-38'deki yerler yine de MÖ 2. bindeki Şang hanedanı zamanına denk gelmektedir.

367 Th. S. 7, 8, s. 260, Schreiner, s. 188.

368 Kovrig, "Alattyan", s. 71'de ilk yorumdan yanadır. Bona, "Völkerwanderungszeitforschun", s. 317'de Laszlo'ya uygun olarak ikinci yoruma yakın durur. Sonuncusu için (sonraki Alattyan mezarlarındki) kuşak taşıyıcılarının ve aile reislerinin kafataslarının eksik olduğu görülmektedir.

369 Beşevliev, *Bulg. G.,* s. 406. Tarih öncesi kafatası kültü için oldukça kapsamlı bir çalışma: Kollautz/Miyakawa 2, s. 252-295.

370 "μάγος", "ἱερεύς"; Th. S. 1, 8, s. 53, Schreiner 52; bkz. Bölüm 3. 6.

Bulgar yazıtlarından bilmekteyiz: "Kolobros", veya "Kulubros" ki bu da eski Türkçe "*qolobura*" (ayrıca "qolaguz"- mürşit, lider) uymaktadır.[371] "Tanrı mürşidinin", faaliyetin Papa I. Nikolaus'un genç Bulgar Hristiyan cemiyetine olan cevabından da çıkarılabilir. "Kolobros memuriyeti onun savaşın gününü ve saati seçmesi, sihirli işlemler yapması ve ordunun başarısını emniyet altına alacak kehanetlerde bulunmasından ibaretti" çıkarımını yapar Beşevliev.[372] 566 yılında Avarlar Franklara karşı zaferlerini böyle bir pratiğe atfetmişti: "Magias artibus instructi, diversas eis fantasias ostenderunt".[373] *Suda Leksikonu*'nda Avarların bir zamanlar yağmur yağdırma ve karanlık oluşturma sanatıyla Romalı öncü birlikleri aldattığı ve böylelikle onların yakınına sokulabildikleri bildirilmektedir.[374] Theophylaktos Türkler arasında geleceği önceden görebilen sihirbazlar olduğunu söylemiştir.[375] Bookolabras ve kendisinin işlediği suç Bayan için Sirmium'un fethinden sonraki zafer anında neredeyse barış müzakerelerini akamete uğratmak pahasına, kaçağın ölü ya da diri olarak teslim edilmesi talebinde ısrar etmesine yeterli bir sebepti.[376] Kağan, Romalıların kaçağa izzetüikramını öğrenince bu yeni bir savaş için gerekçe sayılmıştı.[377]

Avar dininde siyasal bir mesele hâline gelen ve bu yüzden tarih eserlerinde kendine yer bulan diğer bir olay bundan birkaç yıl önce yaşanmıştı. Bayan Sirmium'u kuşatma hazırlıkları kapsamında bir köprü inşa ettirmişti. Romalılara kendilerini güvende hissettirmek için Singidunum sakinlerine: "Kınından çıkardığı kılıcıyla kendisinin

371 Moravcsik, *Byz. turcica* 2, s. 162; Marquart, "Chronologie", s. 40'ta dipnot 2; Marquart, "Analekten", s. 90; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 350 (yazıt örnekleriyle). İlk isim unsuru için Franz Altheim, "Türkstudien", La Nouvelle Clio 4 (1952), s. 32-54'te (özellikle s. 43'te) Türkçe "bago, bo" (tanrılar) önerisinde bulunmuştur. Buna uygun olarak Schreiner 249 dipnot 111 (bir başka eski Türkçe tefsir "baga"-genç önerisi için bkz. Marquart, "Analekten", s. 91). Bu kelimeden ayıca Türkçe asalet unvanı "beg" (bkz. Bölüm 6. 5.) geliştirilmiştir. Benzer şekilde Bulgar yazıtlarındaki unvan kombinasyonu "*bogotor boila kolobros*un" "baga (bogo) kolobros", dolayısıyla "Tanrı mürşidi", "asil mürşit" anlamına gelmesi mümkündür. Sonraki bozkır halklarında şaman çoğunlukla "kam" olarak adlandırılmıştır. Bkz. Radloff, *Sibirien* 2, s. 16.

372 Die Responsa Nikolaus I. in MGH Epp. Kar. 4, s. 568-600. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 351, s. 356 ve s. 382.

373 "Kendilerini sihir sanatına adayarak çeşitli illüzyonlar sergilediler."; Tourslu Gregorius 4, 29, s. 161. Bkz. Bölüm 2. 7. Ayrıca Kollautz, "Awaren, Franken und Slawen", s. 236.

374 Suidas 2, s. 11, diopteres.

375 Th. S. 7, 8, s. 260.

376 Menandros EL 214; 27, 3, s. 240 veya fr. 66.

377 Th. S. 7, 8, s. 260.

ve Avar halkının üzerine bir Avar yemini etmişti; eğer Save'yi köprü üzerinden geçerek Romalılara saldırırsa, o kılıcın altında kendisinin ve tüm Avar soyunun yok olmasını niyaz etmişti. Üstte gök ve gökte tanrı, kendi başlarına ateş salacak, ormanlar ve dağlar üzerlerine yıkılacak, Save'nin sularında boğulacaklardı. Kağan böylece barbar âdetine göre yemin ederek şunu söyledi: Şimdi de Roma yemini edeceğim." Tahtından inerek İncil'in önünde titreyerek diz çöktü. Kısa bir süre sonra kendisinin yeminini tutmayı aklından bile geçirmediği ortaya çıktı.[378]

Kendini yeminle lanetleme bir barbar davranışıydı; böyle bir yeminle onlar kendilerini düşmanlarına karşı sorumlu hissetmiyorlardı.[379] Dostlar arasındaki anlamıysa farklıydı. Avarların yeminlerine olan sadakatinin şöhretini, sürülmüş ve Avarlar tarafından kabul edilmiş Lombard Kralı Perctarit sonraları İngiliz sürgünündeyken yaymıştı.[380] Lombardlı elçiler kendisinin teslimi için kağana altın teklif ettiğinde bile o "Tanrı huzurunda" ettiği yeminiyle koruması altında bulunan Perctarit'e karşı mesul olduğunu söylemişti, ancak yine de diplomatik gelişmelerin önünü kesmek için kendisine kaçmaya devam etmesini ima etmişti.

Bayan'ın yaptığı gibi kılıçla yemin etmek Bulgarlarda da yaygındı.[381] Hayvan, ateş ve su imgesi dışında Avar kılıcına tapıldığını Vita Pancrati ileri sürmüştür, ancak bu haber her ne kadar konumuz değilse de muhtemelen Grek Slavlarını ilgilendirmekteydi.[382] Bulgarlar hakkında barış anlaşmalarının her iki tarafın âdetine göre yemin edilerek yapıldığı bilgisi verilmektedir. İmparator V. Leon 815/816 yılında yere su dökmek, atın eyerini yere atmak ve tavuk kesmek zorunda kalmıştı; pagan ayin gereğince kendini lanetlemek Bizans'ta bir devlet krizine yol açmıştı.[383] Benzer bir sorunu Salzburg başpiskoposu Theotmar 900 yılı civarında yaşamıştı. Papaya gönderdiği bir mektubunda kendisinin Macarlarla yaptığı anlaşma esnasında "köpek, kurt ve başka şeyler üzerine günahkâr ve zındıkça yemin etmesini" gerekçelen-

378 Menandros EL 473; 25, 1, s. 220 veya fr. 66.

379 Esasen her bir yemin, yalan yere yemin edilmesi durumunda kişiye lanet getirecek sihirli bir hareketti.

380 Vita S. Wilfridi, MGH rer. Mer. 6, s. 28; bkz. Bölüm 7. 7.

381 Nicolaus Papa, "Responsa", s. 67; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 376; Bozkı halklarındaki kılıç kültü için Rouc, "Religion", SSCI 35 (1987).

382 Kollautz/Miyakawa I, s. 2828; Kadar, "Animali", s. 1383; kaynaklar için bakınız Bölüm 4. 4.

383 Nikeporos, s. 207; Theophanes Continuatus, yay. Bekker, s. 31; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 377.

dirmektedir.[384] Bayan'ın yemininde göğün arza çökmesi, Radloff'un çok zarif bir şekilde bahsettiği bir Türk yaratılış mitini hatırlatmaktadır.[385] Buna göre ilk insan Erlik en yüce tanrıyı emsal kabul ederek kendisine bir gök kurmak istedi; fakat çöktü ve üzerine yıkıldı; "o zamana kadar dümdüz olan arzın sathı bozuldu", dağlar, kanyonlar ve ormanlar oluştu.

Kağanın gök tanrıya yemin ettiğini bildiren haber değerlidir. Çoğu "pagan" bozkır halklarında Kök Tengri en yüce varlık olarak tanınır.[386] Theophylaktos'a göre Türklerin taptığı tek tanrı "yeri ve göğü yaratan"dı.[387] Orhun Abideleri Türklerin anlayışına göre Kağanı göğün tayin ettiği söylenir.[388] Eğer yazıtlarda Bulgar Hanının unvanı "ἐκ θεοῦ ἄρχων" olarak geçiyorsa bu Grek Basileus unvanının (ἐκ θεοῦ βασιλεύς) alelade bir taklidi değil, bilakis Hristiyan ve pagan hâkimiyet meşruiyetinin bir terkibidir.[389] Avar kağanı kendisiyle imparator arasında hakem olarak Tanrı'yı çağırdığında bu Hristiyanlara tamamen makul görülmüş olmalıdır.[390] Bir Bulgar yazıtında Tanrı hakikatin koruyucusu olarak açıklanmaktadır.[391]

Tengrici dünya görüşü Mokrin'de bulunan muhtemelen Avarlara ait kaya çiziminden anlaşılabilmektedir.[392] Çifte bir tepe üzerinde güneşe ve kamere dokunacak kadar büyümüş dokuz dallı bir ağaç altında hayvanlar otluyordu. Arzın merkezinden semanın 17 bölgesi boyunca uzanan gök ağacından bir Türk yaratılış miti bahsetmektedir.[393] Ağaç tasvirleri Avar sanatında tekrar tekrar ifade bulmuştur.

---

384 "Per canem et lupum aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramentas et pacem egisse" Yay. Lubomir Havlik, MMFH 3 (Brno 1969), s. 240. Yeni bir edisyonu Fritz Loşek, Krems, hazırlamaktadır. Göçebe anlaşma ayinleri için genel oalrak bkz. Juhasz, "Tjurko-balgari", s. 343.

385 *Sibirien 2*, s. 5.

386 Grousset, *Steppenvölker*, s. 137; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 183; Heissig, "Gruppenbildung", s. 37; Menges, "Rezension zu Golden, Studies", s. 61; Roux, "Religion", SSCI 35 (1987).

387 Th. S. 7, 8, s. 260, Schreiner, s. 188.

388 Thomsen, *Inschriften*, s. 142 ve s. 188.

389 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 335; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 183.

390 "Barbar da tam olarak bunu söyledi: Kağan ve İmparator Maurikios arasında tanrı hakem olsun" Th. S. 7, 10, S. 263, Schreiner 190; Th. S. 7, 15, S. 273.

391 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 379.

392 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 316. Gy. Laszlo'dan (literatürle birlikte).

393 Radloff, *Sibirien 2*, s. 7; bozkır halklarındaki ağaç kültü için Balasz, "Elementi Orientali" SSCI 35 (1987) ve Roux, "Religion", SSCI 35 (1987). Yaşam ağacı elbette sadece bozkır halklarına has bir şey değildi, bkz. Geo Widengren, *The King and the Tree of Life in Ancient Near Eastern Religion*, Uppsala 1951.

Şüphesiz bu tasvirler yaşam ağacının antik ikonografisinden etkilenmiş olabilir. Sopronkohida'daki (Avar zamanı sonrasına ait olan) bir mezarda bir kemik tava üzerine işlenmiş bir ağacın yanında boğa maskeli iki at bulunması bozkır Şamanizm'ine dair bir işaret olarak daha ziyade Kuzey Avrupa'daki emsallerine dayanır.[394] Nazar boncukları ve musibet kovucu semboller de yaygındı.[395] Szarvas'ta bulunan iğne mahfazalarında runik yazının muhtemelen ayinsel önemleri vardı.[396]

Arkeoloji Avarların defin âdetlerine ilişkin zengin bir malzeme sunmaktadır. Bahusus Daim[397] mezar bulgularının şahsi inanç tasavvurlarını değil daha ziyade -coğrafi alan ve yerel değişkenler göz önüne alınarak- toplumun âdet ve geleneklerini tespit etmeye yaradığını anlamaya yardımcı olmuştur. Bizlere mezar alanlarının sadece yer altı kısımları açıktır. Valentinos'un Bizanslı elçisinin bir Türk matem töreninde hançerle yanaklarını kesmek zorunda kalıp kalmadığının[398] arkeolojik kontrolünü yapmak mümkün değildir. Çin kaynaklarına göre[399] Türk cenaze törenleri aynı zamanda mezarı kazana pek dikkat buyrulmayan bir "izdivaç yerleriydi". Bir başka çıkarımı dolaylı olarak yapmak mümkündür: Mezarlara işaretler koyulması, sonraki mezar hırsızlarına neyi aradıklarını bulmak imkânı tanıyordu.[400] 808 tarihli bir belge "loca Avarorum'u" (Avarların yerini) Neusiedl yakınlarındaki "*tumuli*de" göstermektedir.[401] Orta Asya bozkır halklarının defin ayinine ait olan ölü yemeklerine ara sıra hayvanlar veya vücutlarının bir kısmı ekleniyordu. Fakat bu âdet her yerde yeknesak değildi.[402]

---

394 Szoke, "Problematik", s. 98; keza bundan başka Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 316.

395 "Halk inançları"na dair kapsamlı bir tasviri Laszlo, "Etudes", s. 131 vermektedir; nazar boncuğu için bkz. Szentpeteri, *Gliederung 2*, s. 159.

396 Bkz. Rona-Tas, "Problems", SSCI 35 (1987), bkz. Bölüm 6. 11.

397 "Sommerein", s. 126.

398 Menandros EL 207; 19, 1, S. 176 veya fr. 3. Türkler için aynısını Sui-şu da bildirmektedir, Liu Mau-Tsai 42; ayrıca buna ilişkin olarak bkz. Ildiko Ecsedy, "Ancient Turk (T'u-chüeh) Burial Customs", Acta Orient. Hung. 38 (1984) 263-287, bilhassa s. 266; V. V. Barthold/J. M. Rogen, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", CAS 14 (1970) 195-227.

399 Sui-Schu, Liu Mau-Tsai, s. 42.

400 Kovrig, "Alattyan", s. 63; bkz. Bölüm 6. 4.

401 *Urkundenbuch des Burgenlandes Nr. 1*, yay. Hans Wagner, Viyana 1955, s. 1.

402 Bona, "Szegvar-Sapoldal", s. 31'de Karpat havzasındaki ilk Avar neslinin savaş atını gömdüğünü, yedek atı yediğini varsaymıştır. Bkz. Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 314. Szöke, "Problematik", s. 51'de parçalanmış boğa kafatasları yardımıyla 9. yüzyılda Sopronkohida mezarlığındaki ölü yemeklerini inşa etmiştir. Genel olarak bkz. Jean-Paul Roux, *La mort chez les peuples altaiques anciens et médiévaux d'aprés les documents écrits*, Paris 1963; Roux, "Religion", SSCI 35 (1987). At defni için bkz. Bölüm 3. 8.

Mezarların istikameti doğu-batı ve güneydoğu-kuzeybatı yönelimlidir. Erken ve geç zamanlarda bu istikamet egemen olsa da arada istisnalar da çıkmıştır. Mezar istikametinin güneşin doğuşuna göre yön kazandığını düşünmek mümkündür; hâkim rüzgâr istikameti de düşünülebilir.[403] Ölüler sık sık tabutlara konulurdu[404]; münferit hâllerde "son istirahatgâhın bir yaşam alanı olarak düzenlendiği sevgi dolu bir intiba" bile uyanırdı.[405] Erken zamanlardaki mümtaz Avarların tabutları pek masraflı, mezar çukurları pek genişti.[406] Mezara et konulması yaygındı. Bu etin kalitesi ve muhafazası mezardan mezara değişiyordu.[407]

Her hâlükârda Avrupa Avarlarında ölünün gömülmesi esastı. Bu, Orta Asya'daki her bozkır halkında kendiliğinden anlaşılan bir şey değildi. Çin kaynaklarının ifadesine göre 6. yüzyılda Türkler ölülerini yakıyorlardı.[408] Bulgular oldukça ihtilaflıdır; Türk bölgelerindeki kazılarda ölü yakmaya yalnızca nadiren rastlansa da cesetlere çoğunlukla rastlanmaktadır. Ayrıca içinde bedenin bulunmadığı "sembolik" mezarlar da bizlere maruftur.[409] Aynı sorun Orta Asya'daki at definlerinde de vardır; arkeolojik bulgular Türk bölgelerinde atların bedeninin mezarlara konulduğunu gösterirken, Sui-şu, mümtaz bir Türk'ün mezarına yakılan en sevdiği atının küllerinin konduğunu söylemektedir.[410] İbn Fadlan 10. yüzyılda Oğuzlar arasında mezarlara atların

403 Kapsamlı bilgi için bkz. Kovrig, "Alattyan", s. 89; son bir öneriyi Avar mezarları üzerine 1986'da Viyana'da verdiği konferansında Peter Tomka ileri sürmüştür. Fark her zaman yeknesak farklar olarak düşünülmemelidir; Mödling-Goldene Stiege ve Lebensdorf'ta, Alattyan'daki gibi tersi yönde bir gelişim de vardı. Bkz. Daim, "Leobersdorf", s. 170. Ara sıra Bulgarlar arasında kuzey-güney istikameti bulunuyordu (Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 405).

404 Bona, "Szegvar", s. 92.

405 Daim, "Sommerein", s. 127; kazılan toprağın büyüklüğü ve bir tabutun kullanılması toplumsal farklılaşmanın işaretiydi (Daim, "Lebensdorf", s. 171)

406 Bona, "Ungarn Völker", s. 129.

407 Kovrig, "Alattyan", s. 73; Daim, "Sommerein", s. 127'de çeşitlilikleri "neredeyse boşluk bırakmadan takip edilen kurallar" çerçevesinde belirli bir inisiyatif hakkından istifade ederek yerel geleneğin ön plana çıkarılmasından kaynaklı görmektedir.

408 Sui-şu, Liu Mau Tsai, s. 42.

409 Günyüzüne çıkarılan az sayıdaki mezarlarda -Avarlar zamanı Karpat havzasındakinin yüzde biri kadar bile değildir- tam bir tespite ve etnik tanzime izin vermemektedir. Ayrıca sembolik mezarların ölü yakma izi olarak görülmesi de düşünülebilir bir şeydir. Bunun için bkz. Balint, "Archaologie". Bkz. Ecsedy, "Burial Customs", s. 282'de Türk mezarlarındaki çeşitlilik üzerinde durmaktadır.

410 Liu Mau-Tsai 42; Roux, "Religion", SSCI 35 (1987). Moğollarda at kurban edilmesi için Heissig, "Gruppenbildung", s. 36. Mezarlar için Balint, "Archaologie"

kurban edilerek asıldığına şahit olmuştur.[411] Tatarlar arasında ölü gömüldükten sonra kırkıncı günde en sevilen atın kellesi bir kazığa bağlanarak mezara dikilmesi yaygındı.[412] Erken Avarların mezarları da yeknesak değildi. Sık sık mezarda bir at yakılırken diğerleri ölenle birlikte gömülürdü ki bu durum ateş izinden ve koşum takımından anlaşılmaktadır; diğer hâllerde bütün atlar birlikte gömülürdü.[413] Atların kısmen ve tamamen gömüldüğü benzer mezarlar Doğu Avrupa bozkırlarında bulunur.[414] Ancak tüm Avar savaşçıları atlarıyla ve atlarından geri kalanlarla gömülmüyordu. Hem Türkler hem de Bulgarlar için gözlemlenen şey seçkin bir ölü kadının veya kölenin mezara müteakiben gömülmesiydi. Menandros'a göre bu şekilde onlar ölü ahiret için uygun bir mezar rapor etmiş oluyordu.[415] Bugüne kadar Avarlarda böyle bir şeye rastlanmamıştır. Bir seçkin savaşçının mezarının kadınlar veya fakirle kuşatılması zaman içinde olan bir şeydi. Orta Asya'daki gibi büyük kurganlar (içinde tahtadan odalar bulunan tepecikler) veya taş anıtlar ve Bulgarlarda ara sıra görülen süslü mezarlar pek açıktır ki Avarlar arasında yaygın değildi.[416]

Erken Avar zamanındaki kemer tokalarındaki süslemelerde dindar bir mana mevcut olabilir. Bona onları İran-Sarmat âdetlerine ait olan "tamga" olarak yorumlamıştır. Süsler aynı zamanda Orta Asya'nın batısındaki yaygın parçalara benzemektedir.[417] Kuşak süsleri bilhassa

411 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 20 ve s. 138'de çok sayıda paralellikler verir.

412 Radloff, *Sibirien I*, s. 380.

413 Bona, "Szegvar", s. 93; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 290; Bona, "Ungarns Völker", s. 126'da 'sembolik' at gömülmesini tam da Erken Avarların karakteristiği olarak görmektedir. Kollautz/Miyakawa 2, s. 128 (eski literatürle birlikte).

414 Fodor, "Alungarn", s. 23 ve s. 34; Balint, "Archaologie"; Pletnewa, "Chasaren", s. 76.

415 Menandros El 207; 19, 1, s. 178 veya fr. 43 (yer maalesef bozulmuştur); Bulgarlarda bu âdet üzerine kaynakları Beşevliev, *Bulg. g.*, s. 403 toplamıştır. Herodot 4, 71'de bunu hâlihazırda İskitler için rapor etmektedir.

416 Jettmar, "Steppenvölker", s. 73; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 408. Orta Asya babaları için Frumkin, "Archaeology", s. 47'de bu tip taşlardaki düz, şematik yüz ifadelerinin 6.– 8. yüzyıldaki Batı Türkleri için tipik olduğunu söylemiştir. Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 152 ve Tafel, 30'da aşağı Avusturya'daki taş mezarları hem Orta Asya hem de Geç Avar dönemi mezarlarla benzeştirmiştir, ancak Grossburgstall, Strögen ve Klosterneuburg'dakiler Viyana'dan Herwig Friesinger'e göre daha geç zamanlara aittir.

417 Bona, "Szegvar", s. 70; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 312; Laszlo, "Etudes", s. 158; genel olarak Sammelband Runen, Ringas und Graffiti aus Osteuropa, yay. Klaus Röhrborn/Wolfgang Veenker, Wiesbaden 1985; Karl Jettmar, "Festbilder und Inschriften am Karakorum Highway", *CAJ* 24 (1980), s. 185-221, bilhassa s. 200.

geç devirlerde Avar savaşçılarının ayinsel sembol dilinin en temel unsurlarından biriydi. Keza mezar hediyeleri ölünün kendini tasvirine yarıyordu. Fakat Hristiyanlık defedene kadar bu âdet Erken Orta Çağ barbar halkları arasında müşterekti.[418]

Avarların Hristiyanlığı veya Hristiyan Avarlar üzerine söylenecek şey azdır. Türk kağanı Budizm'i kabul etmişti, Hazarlar Yahudi olmuştu, Uygurlar Maniheizm'i tanımıştı, Bulgarlar ve Macarlar Hristiyanlığın çeşitli biçimlerinde karar kılmıştı ve daha doğudaki bozkır halkları arasında nihayet İslam hâkim olmuştu. Avarlarda buna benzer bir süreç için ilk defa Frank hâkimiyetine girdikleri zaman bilgi verilmiştir. Onların pagan olduğunu Karolenj propagandacıları ve din siyasetçileri tasdik etmişlerdi: "Haec autem gens bruta et irrationabilis vel certe idiotate et sine litteris" demekteydi Synode 796 yılında Tuna'daki seferde onlarla karşılaştığı vakit.[419] Enns'i ne Rupert ne de Emmeram geçmişti ve batıdan gelen diğer inançlı elçiler de Avar elçiliğine yönelik ilgilerini daha deyalı bilgi alır almaz kaybetmişlerdi. Bir dizi kutsal adam Columban gibi 610 yılında onlara gitmişti. Bu kişiye "küçük bir ölçekte, öz bir biçimde dünyanın yapısını gösteren bir melek görünmüştü": "Görüyorsun" dedi, "yeryüzünün bütün muhitleri çölleşecek. Sağa sola git, bir yer seç ki gayretlerin bir ödüle nail olabilsin" Bunun üzerine bu pagan halkların henüz hazır olmadığını görünce, inananlara yüzünü çevirdi."[420]

Bizans 9. yüzyılın ortalarında bir kez olsun yakınlarındaki Bulgarları inançlarından döndürmeye çalışmadı. Gündemde çözümü *in hoc signo*da [bu işarette, yani haçta] aramak gerekip gerekmediği noktasında kendisini gösteren bir siyasal soru vardı. Sonra Bulgarlar büyük bir kırılma noktasına geldi; tahttan indirilen baba Hristiyan olmuş oğluna karşı ayaklandı ve bu pagan hareketinin bedelini kör edilerek ödedi.[421] Fakat uzun vadede pek de inançla ilgisi olmayan bu Hristiyanlaşma süreci Bulgarların temayüz etmesine izin verdi. Avar kağanı

418 Mezarlara bırakılan nesnelere bakılarak Hristiyan ve pagan ayrımının kesinlikle yapılamayacağını Daim, "Sommerein", s. 126'da vurgulamaktadır.

419 "Ancak bu halk aptal, akılsız, kesinlikle cahil ve yazısızdır."; Conventus episcoporum ad ripas Danubii MGH Concilia 2, 174, s. 14. Avarların aptallığı ve yazısızlığı hakkındaki kanaat genelde onların İncil'i benimsememelerinden kaynaklanıyordu. Özet bilgi için Deér, "Untergang", s. 726; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 261. Bkz. Bölüm 8. 4.

420 Ionae Vita Columbani 1, yay. F. Haupt, F.v.St.-Ausf. 4a, s. 488. Bkz. Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 94; Heinz Löwe, "Westliche Peregrinatio und Mission", SSCI 29 (1983) s. 339 ve Bölüm 8. 3.

421 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 391.

bu problemi hiçbir zaman çözememiştir. Bayan, İncil üzerine yemin ettiğinde evvela ona bu kitabın anlamı izah edilmeliydi.

Avar mezarlarındaki Hristiyanlık sembolleri (veya bunların mezarlardaki eksikliği) Avarların Hristiyanlığına kesinlikle kanıt olamaz.[422] Son zamanlarda Zamardi'de günyüzüne çıkarılan[423] çok sayıdaki haç veya haç süslemesi bile bu kişilerin Avar olduğu anlamına gelmez. Keza Malaya Pereşçepina veya Nagyszentmiklos'ta bulunan ayinsel vasıtalar da bunlar Hristiyanlığın sembollerinin benimsendiğini gösterse de Hristiyanlığın benimsendiği anlamına gelmez. Bu sembolleri taşıyan onların anlamının bilincinde olduğu sürece onu kendi dünya görüşüne herhangi bir zorluk yaşamadan eklemleyebilir. Bu Hristiyanlığa ait emareleri dışlayan hiçbir katı paganlık söz konusu olmamıştır. Diğer tarafta pagan ifade biçimleriyle savaşan teşkilatlı bir kilise olmadığı sürece (bahusus Papalığın Bulgarların vaziyetine olan esaslı cevabı bunun belagatlı bir şahididir), pagan senkretizmi Hristiyan hususiyetleriyle birlikte gelişebilir.[424]

Fakat Avar çağında Karpat havzasında Hristiyanlık vardı. Temsilcileri çoğunlukla daha Avarların veya bir başkasının hâkimiyetine girmeden Hristiyan olmuş kimselerdi. Fenékpuszta Kalesi'nde ihya edilen basilikadan bu durum en iyi şekilde anlaşılabilmektedir.[425] Balaton Denizi Hristiyanlarının altın çağında 600 yılı civarında kutsal topraklara hac görevi bile ifa edilmiştir. Kesthely-Fenékpuszta'da bulunan ve Hristiyan motifler taşıyan disk fibulalar bile Filistin'deki hac hatıraları olarak yaygındı.[426] 7. ve 8. yüzyıllarda bile bölgenin kimi sakinleri açık elleriyle ve hediyesiz olarak gömülmüştü.[427] Hristiyan nüfusun izleri yalnızca Keszthely civarında değil aynı zamanda Avar devrinin sonuna kadar Savaria/Szombathely veya Sopianae/Pécs gibi diğer yerlerde

422 Kapsamlı malzeme derlemesi için Kollautz, "Denkmaler"; Gyula Laszlo, "Die Awarren und das Christentum im Donauraum und im östlichen Mitteleuropa. Das heidnische und das christliche Slventum", Annales Instituti Slavici 2, 1, Wiesbaden 1969, s. 141-152 (oldukça iyimser çıkarımlarla birlikte); Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 293.

423 Bona, "Awaren-Katalog", s. 14.

424 Dinden dönme sorunu için genel olarak Otto Gschwandtler, "Bekehrung und Bekehrungsgeschichte", RGA 2 Aufl. 2 (1976), s. 175-205; Knut Schaferdiek, "Germanenmission", RAC 10 (1978) 492-548 (*a.g.e.*, s. 543; "Hristiyanlığın tarihsel kudretinin tecrübe edilmesi" din değiştirmeye itici sebep olarak gösterilir); La conversione al Christianesimo nell'Europa dell'alto medioevo, SSCI 14 (1967); Wolfgang Fritze, "Universalis gentium confessio", FMSt 3 (1969), s. 78; Pohl, *Gepiden*, s. 283.

425 Sagi, "Fenékpuszta", s. 412; bkz. Bölüm 3. 8. ve Bölüm 6. 6.

426 Thomas, "Romanitat"

427 G. Kiss, "Funde", s. 170.

de kalmıştı.[428] Avar çağı Hristiyanlığı hakkındaki mesele Roma'nın vilayet geleneğinin devam etmesiyle ilişkiliyse de özdeş değildir. Bu "ada Hristiyanlığının" cazibesi Avarların üst tabakasına tesir etmemiş gibi görünmektedir. Kendisinin kültürel etkisi belki ilk on yıllarda belirli bir bölgelerarası irtibatı kuracak kadar yüksek seviyedeydi.[429]

Takip eden yıllarda Hristiyan cemaatler kendini muhafaza etse de âdetleri Ortodoksluktan saptı. Suyla vaftiz olundu ama gerekli Latince dualar unutuldu. 796 yılında[430] rahipler meclisi vaftizin "ab clericis illiteratis", okuma yazması olmayan rahipler tarafından yapılıp yapılamayacağını tartışılmış ve en azından kutsal ruhun çağrılmasının zaruri olduğu (sola aqua nihil valet) kanaatine varılmıştı. Bunun yerliler hakkında olması sık sık kuşkuyla karşılanır, ancak Bavyera'dan gelen İrlandalı veya Aquileia'dan[431] gelen şizmatikler de olsa Karolenj misyonerinin kabulü tatmin edici bir alternatif değildir. 8. yüzyılda batıdan gelen misyonerler İrlandalı da olsa heretik de vaftiz kurallarına hâkimdi. Vaftizin "a sacerdotibus terrae istius", bu memleketlerin rahipleri tarafından yapıldığını meclis protokolü[432] de açıkça vurgular. Bu rahiplerin bilgisi teslis adına başarılı oldukları sürece talih getirecekti. Aynı şey Pannonyalı ruhbanlar için de geçerliydi.

Avar misyonu büyük propagandist gayret ve sağlam bir kararlılıkla yönetildi ancak sonuç pek meyve vermedi, sadece "vahşi doğuda" bulunan başpiskopos Arn'ın isteksizliğinden kaynaklanmamıştır bu durum. Avar önde gelenleri Abraham veya Theodor olarak çağrıldılar ve Frank hoşgörüsü altında Kağanlıklarını toplamaya çalıştılar, ancak yeni din onlara pek şans getirmedi. Pagan Slavlar "siyasal misyonun" neticelerini ortadan kaldırdı. Son Avarların bu kadar hızlı bir şekilde tarih sahnesinden silinmesine neden olay şey onların kutsal geleneklerini yitirmesiydi. İlk defa 9. yüzyılın ortasında Franklar Keszthely yakınlarındaki Mosapurc/Zalavar'da yaşamaya az veya çok namzet bir kilise merkezi kurdular.[433]

---

428 Thomas, "Savaria", s. 12; Toth, "Savaria", s. 89; Fülep, "Pécs", s. 320.

429 Bona, "Beitrage", s. 62.

430 MGH Concilia 2, 176, s. 7.

431 F. Kos, *Gradivo zu zgodovino slovencev v srednjem veku I*, Ljubljana 1902 s. 342; Franz Zagiba, "Die Missionierung der Slawen aus 'Welschland' (Patriachat Aquileia) im 8. und 9. Jahrhundert", *Cyrillo-Methodiana*, hg. M. Hellmann ve diğerleri (Viyana-Köln-Graz 1964), s. 284; Cibulka, *Velkomoravsky Kostel v Mordré u Velehradu a Zacatky krest'anstvi na Morave*, Prag 1958, s. 321; Waldmüller, "Begegnungen", s. 524. Buna karşın Toth, "Obere Wart", s. 91.

432 MGH Concilia 2, 175, s. 39.

433 Bkz. Bölüm 8. 5.

Avarlar ve Bizans

Daha imparatorluğun ufkuna girmeden Avarlar bütün zorluklar içerisinde Konstantinopolis'e ilk elçiliklerini göndermişlerdi.[434] Bu acele Bayan siyasetinin hususiyetidir. İlk kağanın iktidarını kurması Bizans olmadan tasavvur edilemezdi. Savaşta ve barışta Avar Hükümdarlığı, Akdeniz iktisadiyatına ve orada üretilen itibar mallarına bağımlıydı. Bugünkü "birinci" ve "üçüncü" dünya ülkeleri arasında mevcut olandan çok daha farklı bir bağımsızlık türüydü bu. Fakat emperyal "merkez" ile barbar "taşra" arasındaki ilişki Erken Avar toplumunun idrakine uygundu. Bizans İmparatorluğu'nun merkezinde devasa bir zenginlik birikmişti. Bu zenginlik bürokrasinin ağır vergi sistemleriyle üreticiden topladığı gelirlerle meydana geliyordu. Barbar halklar doğrudan, ancak daha az istikrarlı olan yöntemleriyle bu bürokrasinin hem rakibi hem müstefit olanıydı. Slav çiftçileri veya gariban Pannonyalılar üzerinde sırf hüküm sürmek benzer bir yapıyı kesinlikle meydana getirmezdi. Bu, Avar Hükümdarlığı'nı çağdaşları Slavların cemiyet biçiminden ayırmakta ve Kavimler Göçü zamanının Germen ordularını hatırlatmaktadır.

Kağanın itibar mallarının akışına ne kadar borçlu olduğu ilk Sirmium kuşatmasından (567) başarısızlığa uğramasından sonra Bayan'ın münasebetlerinden okunmaktadır. O "küçük hediyeler" talep etmesini açıkça kendine tabi olan halkı, silah yoldaşlarını göz önünde bulundurmanın zaruretine ve elle tutulur bir başarı olmadan çekilmesinin imkânsızlığına dikkat çekerek gerekçelendirmişti.[435] Yine de talip, neredeyse bütün Gepid Hükümdarlığı'nı savaşmadan ele geçirmişti. Bu tip örnekler barbarların sınırsız tamahkârlığına ilişkin kanaati güçlendirmektedir. Fakat Bonus ve müşavirleri bu talebi ucuz ve makul görmüş, çünkü kağan "bir gümüş kâse, biraz altın ve seçkin İskitlerin giydiği türden bir tulum istemişti". Kağan, Lemerle'nin büyük Selanik kuşatması (616 civarı) sonrası iletilen benzer bir talep için söylediği gibi[436] "yaralanmış öz saygısı" ve "aç gözlülüğü" dolayısıyla bunu talep etmemişti. Karakterinin zayıflığı olarak değil, *gentil* "toplum sözleşmesinin" gereği olarak sembolik hediyeleri istemişti. Kendisinin kavimler ordusunun üzerindeki baskıya işaret etmesi kesinlikle ucuz bir bahane değildi, bilakis içinde bulunduğu çetin durumu gösteriyordu.[437] Sırf toprak kazanmak Bayan'ın ordusunu tatmin etmezdi.

434 Bkz. Bölüm 2. 1.

435 Menandros EL 457; 12, 5, s. 134-36 veya fr. 27, bkz. Bölüm 3. 1.

436 *Recueils 2*, s. 99.

437 *Gentil* hükümdarlarının başarı zorunluluğu için bkz. Pohl, *Gepiden*, s. 285.

Şu veya bu Gepid çiftçi geride kalsa bile durum böyleydi. Muharebe meydanında zafer kazanıldıktan sonra Avarların üstünlüğü en azından maddi olarak ifade bulmalıydı.

Eski nesillerin barbar ordusunun lideri, mevkisini borçlu olduğu tek unsur olan başarıyı Roma vilayetlerini yağmalayarak veya işgal ederek elde edebilirdi. Bayan ve oğulları için koşullar daha ağırdı. Avarların Bizans'a karşı siyasetinin analizi onların amaçlarına giden yolun ne kadar uzun olduğunu göstermektedir. Başından itibaren onlar diğer barbar krallarından daha yüksek bir yerdeydi, ancak bu özel bir "vahşilikten" veya "tamahkârlıktan" kaynaklanmıyordu. Çünkü bunun için çok başka bir siyaset lazımdı.

Araştırmalar Bayan'ın siyasetinin ilk başlarda Kavimler Göçü zamanının modelini takip ettiğini birden fazla kez göstermiştir. Justinianus'un onlarla uzlaşması, -arada terminoloji değişse de-[438] *gentil* orduları imparatorluğunun içinde veya dışında kendi komutanları idaresinde Roma ordusuna eklemleyen[439] "klasik" anlamdaki "*foedus*e" [ittifak] tekabül ediyordu. İkinci bir "mantıklı" adımı Bayan birkaç yıl sonra imparatorluk topraklarında iskân talebinde bulunduğu vakit atmıştı. Fakat Gotlarla yaşanan acı tecrübelerden sonra imparatorluk daha ihtiyatlı davranır hâle gelmişti. Herulilerin Bassianae etrafında intifa hakkı talep etmesi azıcık cazipti, ortakların hiçbiri gelecek on yıllarda buraları kasıp kavuracak en ağır savaşların gerçekleşeceğini muhtemelen tahmin bile etmemiştir. Avarlar açıkça Küçük İskitya'ya çekilmiş, Karadeniz bozkırlarındaki harekât üslerinde kontrollerini sürdürebilmişlerdir.[440]

Avarların müzakerelerdeki iyi konumu II. Justin'in 565 sonbaharında tahta oturmasıyla değişmişti. Justinianus kendisinin Tuna'daki ıslah çalışmalarını silaha sarılmadan mütemadiyen güçlendirmeye çalışırken şimdi uzun süredir takdir edilen ve başarıya ulaşmış strateji-

438 "Foideratoi" artık sık sık Romalı komutanların komuta ettiği yönetimiydi; eski anlamı çoğunlukla "Symmachoi" kavramı karşılıyordu. Prokopius, *De Bello Vandalico I*, 11, s. 3-4; Jones, *Empire* 2, s. 654; yine de bkz. Chrysos, "Concepts" "Symmachia" olarak ifade eden Menandros EL 444-46; 8, s. 94 veya fr. 14'te Justin tarafından 565 yılında sona erdirilen Avar ilişkileriyle ilgili yerde söyler. İttifak sorunu için genel olarak bkz. Chrysos, "Τό Βυξαντιον χαί οί Γότδοι", Selanik 1972, s. 27; Keza her iki sempozyum cildi: Byzantium and the Barbarians in the Late Antiquit (hg. Evangelos Chrysos/Andreas Schwarz, VlöG) ve Annerkung und Integration, hg. Herwig Wolfram/Andreas Schwarcz, Denkschriften der ÖAW 193, Viyana 1988.

439 Bkz. Wolfram, *Goten*, s. 156.

440 Bkz. Bölüm 2. 7.

nin zıddına müracaat ediliyordu. Hâlihazırda ihtiyarlamış Justinus'un tahta çıkışını kutlayan Corippus'un şiiri buradaki Avar elçiliğini anlatırken ileride barbarların nasıl istiskale maruz kalacağını göstermekteydi. İmparatoru yeniden muvazzaf kılan "Pacificus" unvanı komşulara pek az barış vadediyordu.[441] Blöf mü yapıyorlardı yoksa zaten başka bir amacı mı güdüyorlardı bilinmez ama Avarlar bu yeni siyaseti tartmaktan vazgeçmişti.

Buna rağmen 568 yılında imparatorluk topraklarını dolaylı olarak işgal ettiler. Sirmium'da değilse bile Pannonya'da uzun zamandır hiçbir imparator memuru görülmese de Justinianus Lombardları yirmi yıl evvel müttefiki olarak burada meşru kılmıştı. Gepidler de bir yıldan beri Roma müttefikiydi. Bayan garip bir şekilde takip eden yıllarda bu iki müttefik üzerinde değil, daha ziyade Kutrigurlar ve Utigurlar üzerine yasal bir hak iddia etmişti (kendisi için aşikâr olan bu konu hakkında birkaç kez sessiz kalan Menandros için bu durum garip değildi). Koşullar (talep Gepid Usdibad'ın tesliminden sonra gelmişti) ılımlı görünse de Justinus'un inatçı tutumu nedeniyle anlaşma gerçekleşememişti. Avarların Bizans'la ittifak kurmaya ne kadar çabaladığını bu amaç doğrultusunda imparator sarayına gönderilen elçilikler gösterir. Bunlar, başlangıçta imparatorluk topraklarına yapılan saldırılarla eş zamanlı olarak gönderiliyordu. Şehirler ele geçirilmemiş, Tiberios'a karşı elde edilen zaferden istifade edilememişti. 567 yılındaki Kutrigur keşif seferi müzakerelerdeki baskı imkânını sınırlamıştı. Yıllar sonra nihayet Avarların konumu anlaşmayla sağlamlaşınca her bir halef, selefinden daha fazla yıllık para iktisap eder oldu. Tahta kimin geçeceği sorunu bunda bir rol oynuyor muydu ve anlaşma Pannonya'nın terkini gerektiriyor muydu bunu bilmiyoruz. Bayan'ın o zamanlar Bizans'la "iyi ilişkiler içinde yaşamak"[442] gayretinde olduğunu yeni yerleşim alanlarındaki teşkilatın birkaç vakit sürmesinden anlamak kısmen mümkündür.

Bayan'ın şu ana kadar yeterince izah edilememiş ihtiyatlı siyaseti[443] göstermektedir ki bir bozkır imparatorluğu kurmak adına yalnızca saldırı siyaseti izlemek her zaman en iyi strateji değildir. Barbar rakipleri saf dışı bırakmak komşu imparatorlukla geçici bir süre el ele verince daha olası hâle geliyordu. Hemen hemen aynı zamanlarda Türkler ve Çinliler arasında yaşananlar bunu daha açıkça görünür hâle getirir. 545 yılında T'u-küelere ilk Çin elçiliği geldiği vakit "her-

441 Bkz. Bölüm 2. 8.

442 Menandros EL 208; 21, s. 192 veya fr. 48; bkz. Bölüm 3. 3.

443 Bkz. Bölüm 2. 7 ve 2. 9.

kes sevinmiş" ve "devletimiz filizlenecek çünkü bugün büyük bir devletin elçisi bize geldi" denmişti."[444] Çin sarayıyla yakın irtibat Türk kağanı için düşmanlarına karşı mütemadiyen bir kozdu. Bayan aynı şekilde devletinin Orta Avrupa'daki yerini sağlamlaştırmak amacıyla Bizans'la ittifak kurmuştu.

Fakat görünüşe göre kağan altmışlı yılların sonunda Romalılarla barış imkânının artık kalmadığı düşüncesine varmıştı. 578'de yine de Bizanslıların yardımıyla dik kafalı Slavlara ders verilmiş, böylelikle kendisinin Barbaricum'daki yeri tartışılmaz hâle gelmişti.[445] Sirmium'un tesliminden sonra Bayan'ın kapıldığı coşkunluk, kendisinin Roma topraklarında nihayet daimî olarak ayak basma umudunu göstermektedir. Eski Save metropolüne saldırı Avar Bizans ilişkilerinde yeni bir merhaleyi başlatmıştı. Balkanlar sık sık Avar saldırılarının hedefi oluyor, Avar ordusu Roma şehirlerine ve hisarlarına sistematik olarak saldırıyordu. Müzakerelerde esaslı savlar arka planda kalıyordu; bölgesel talepler tanınmıyordu. Kağan, bir zamanlar Attila'nın yaptığı gibi Tuna'nın güneyindeki tampon bölgeyi bir kez olsun istememişti. Bittabi Avarlar Justinianus'un hisar kuşağını peyderpey aştı. Singidunum olayına ilişkin bildiğimiz tek şey, ricat eden Romalı askerlerin yerine bir barbar garnizonunun koyulduğudur.[446] Buna karşın 598 Anlaşması Tuna'yı sınır hâline getirmişti.[447] Bu yılın olayları tenakuzu daha iyi göstermektedir: Avarlar kendisini güçlü hissettiği vakit Tuna'nın güney kıyısının kontrolüyle ilgilenmemişlerdi. Lâkin Roma ordusu İlirya'nın hassas Tuna bölgesine yürüdüğü vakit kağanın protesto sesi yükseliyordu. "İstros size bigânedir," güya Kağan böyle cevap vermişti. Fakat bu sözler uluslararası hukukun güney kıyıdaki hisarlar bakımından ihlaline atıf olmaktan ziyade Roma'nın saldırgan siyasetine tehditkâr bir cevap niteliğindeydi.[448]

Şimdi daha yüksek bir yıllık verginin tasdik edilmesi gündemin ana maddesini oluşturuyordu. Hemen akabinde Sirmium'un fethiyle (582) Bayan'ın oğlu bu oyunu başlattı.[449] İmparator Maurikios devrinde (582-602) Avar ordusu en azından dört kez Konstantinopolis önlerine geldi (584/585, 585/586, 592, 598); sınır savunmasının çökmesinden sonra Balkan vilayetleri 626'ya kadar şedit saldırılara maruz kaldı. Fakat bu savaş da oyunun bir kuralıydı. Kaynakların detaylı tasvirinden

444 Sui-schu, Liu Mau-Tsai, s. 6
445 Bkz. Bölüm 3. 3.
446 Th. S. 7, 11, s. 264.
447 Th. S. 7, 15, s. 272 bakınız Bölüm 5. 7.
448 Th. S. 7, 15, s. 263 (bakınız Bölüm 5. 5.); bkz. Th. S. 8, 5, s. 292 (bakınız Bölüm 5. 9.)
449 Th. S. 1, 3, s. 45; bakınız bölüm 3. 5.

anlaşıldığı gibi ortada kesinlikle kuralsız yağma seferleri yoktu. Saldırılara iştirak eden muharip gruplar kontrol altında tutulmalıydılar. Bu yüzden kağan hele ki askerî açıdan ikbal kendisinin yanındaysa barışı sağlamaya dünden razıydı. Şüphesiz müzakerelerdeki konumu iyileştirmek için yağma fırsatlarının kaçmamasına dikkat ediliyordu. Fakat imparatorluk savunma sisteminin çökmesiyle başı çekilecek müşterek harekâtı imkânsız hâle getirecek bir *gentil* anarşinin doğmasından da korkuluyor olmalıydı. Dışarıdan bakılınca neredeyse kağanın neredeyse Bizans mukavemetine ihtiyaç duyduğu intibası uyanmaktadır. Hasmına en kritik anda vurulması vurulacak darbenin ertelenmesi savaş raporlarında görülebilmektedir.

Lâkin diğer taraftan Priskos'un görkemli başarılarından sonra yaralı kağana daha fazla darbe vurmaya temayül edilmediği de görülmektedir. Bu çok başarılı saldırıları devam ettirmek yerine Aşağı Tuna'nın kuzeyindeki Slavlara karşı siyasal aksiyonlara girişilmiştir. Avar Hükümdarlığı daha güçlü ve tehlikeli bir hasımdı ancak siyaseti hesaplanabilirdi. Kendisinin çöküşüyle hiçbir şeyin iyileşeceği beklenmiyor, bilakis sağı solu belli olmayan Slav faaliyetlerinin genişlemesi öngörülüyordu. Bu nedenle Bizans, kağanla iki kez açıkça Slavları hedef alan ittifak kurmuştu.[450] Doksanlı yıllarda Slav seferlerine karşı yoğun saldırıların fitilinin ateşlenmesi tesadüf değildi. Böylelikle imparatorluk birlikleri Avarlara karşı savaş için de daha rahat bir şekilde motive oluyordu. Slavlara karşı sefere gidilirken orduda ayaklanma çıkması söz konusu olamazdı.[451] Tuna Slavlarına karşı "çamurlu savaşlarda" kazanılacak pek az itibar ve ganimet vardı; önce çetin arazi koşullarıyla savaşmalı, sürekli tuzaklardan sakınmalı ve zafer kazanıldığında aza kanaat getirmeliydi. Neredeyse kağanın Eflak'ta bütün protestolara rağmen savaşı memnuniyetle sürdürdüğü intibası uyanmaktadır. Hâlbuki Avarların oradaki derdi başından aşkındı.

Bizans için Avar savaşı iki tür avantaj sunuyordu: Saçları örgülü süvarilere karşı daha kolay bir cephe açılacaktı. Romalı nüfusla uzun zaman önce Hristiyan olmuş Germenler arasındaki iş birliği Batı İmparatorluğu'nu yiyip bitirmişti. "Uğursuz" ve pagan Avarlar kesinlikle bigâne görülüyordu. Balkanlar'daki birçok vilayet daha ziyade Lombardlar tarafından tehdit edilen İtalya'ya gitmeye teşneydi. Barbaricum'a açık olan sınırlar kapsamlı saldırı bakımından buraları imparatorluğun tedrici olarak verdiği zarardan daha fazla tehdit teşkil etmiyordu. İmparatorun kardeşinin bir imparatorluk ordusunun ba-

450 578: Menandros EL 208-10; 21, s. 192 veya fr. 48; s. 598: Th. S. 7, 15, s. 273

451 Th. S. 6, 7, s. 233; 6, 10, s. 239; 6, 11, s. 245; 7, 11, s. 245; 8, 6, s. 293.

şında şehrin sakinleri tarafından dışlandığı Asimos'taki acınası vaziyet, imparator otoritesinin vilayetlerdeki vaziyetini göstermektedir.[452] Yalnızca muntazam, merkezden yönetilen bir savaş vasıtasıyla emperyal devlet aygıtı belirli bir itimada nail olabilirdi. Müzakere edilmeyen ve barış imzalanmayan Slavlar kapalı bir savunma siyasetini imkânsız hâle getiriyordu. İmparatorluk sınırlarının her iki tarafında meydana gelen sonuçsuz çatışmalar imparatorluk ordularının Slavlar karşısındaki çaresizliğini açığa çıkarmaktaydı.

Slav savaşında nihayet bir isyanın patlak ermesi ve Tuna sınırının çözülmesi bunun bir belirtisidir. Kağan için bu silahsız bir zaferdi; ancak bu uzun süreli savaşsızlık durumu barbarlar için de bir tehditti. O mütemadiyen daha büyük ve riskli teşebbüslere koyulmalı, başarısını ortaya koymalıydı.[453] Nihayet Bizans'la kritik bir karşılaşmanın patlak vermesine sebep oldu. Bu adım imparatorluk ile kağanlık arasındaki hassas dengeyi bozdu. Çin'de bir dizi "kuzey barbarının" ulaştığı şeye, yani emperyal devlet aygıtını işgale, Bayan Macar Ovası'nda muvaffak olamadı. İbre diğer tarafı göstermişti; Konstantinopolis'ten gelen altın akışı kesildi. Kağanlık buna rağmen neredeyse iki asır ayakta kalabildiyse, bunun sebebi çevredeki diğer bütün büyük güçlerin iç krizlerle uğraşmasıydı. İki nesilde terekküp eden zenginlik kağanlara diğer bütün *gentil* rakiplerden ileri olma imkânını tanıdı.

Hediye mi Haraç mı?

Avarlar ve Bizans arasındaki ihtilaflı karşılaşma yukarıda tasvir edildiği gibi gerçekleşmiştir. Tehlike altındaki bir medeniyetin doğudan gelen "ölümcül belaya" karşı verdiği kahramanca bir müdafaa asla söz konusu olmamıştır. Fakat asil vahşilerin çürümüş bürokratlara karşı cesur hücumu da mevzubahis değildir. Burada tarihsel akışı özetlenirken onların diğer türlü az bilinen yapıları -ve bu yapıların değişen önemleri- görünür kılınmaktadır. Bizans-barbar ilişkilerinin -daha geniş kapsamda da imparatorluğun bütün komşularıyla ilişkilerinin- uluslararası hukuk bakımından analizini zamanımızda Evangelos Chrysos ve talebeleri üstlenmiş,[454] konuya kesinlikle yeni açılar kazandırmış, Romalıların terminolojilerini ve hukuk görüşünü

452 Th. S. 7, 3, s. 249.

453 Bkz. Bölüm 7. 1. ve Bölüm 3.

454 Bu projenin temelinde Bizans'ın komşularıyla tanzim ettiği devlet anlaşmaları yatmaktadır. Bakınız Chrysos, "To Byzantion", s. 75 (Konu hakkındaki tezler için genel bir bakış); Chrysos, "Concepts"; kendisi ileride imparatorluğun komşularıyla ilişkileri üzerine bir kitap yazma hazırlığındadır.

açıklığa kavuşturmuşlardır. Bir kavramın tamamen değişik şekillerde yorumlanmasının doğurabileceği sonuçlar bakımından Doblhofer'ın Menandros çevirisini önemli noktalarda Grekçe orijinaliyle karşılaştırmaya ihtiyaç hasıl olmaktadır. Menandros'ta geçen ve başka yerlerde tekrar aktarılan konuşmaların kılı kırk yaran, eleştirel bir kaynak araştırmasından doğan neticeler de belirli hususlara aydınlık kazandırabilir. Yine de bu tip bir araştırmanın sonucunda Avar-Bizans ilişkilerinin "tek bir kavrama" indirgenmesini beklemek de pek makul değildir. Şüphesiz imparator ve kağan arasındaki ilişki temelde uluslararası hukuk tarafından yönlendiriliyordu; savaş ve barış açıkça ayırt edilebilirdi. Her iki taraf için bağlayıcı anlaşmalar (mütemadiyen bozulsa da) müzakere ve tanzim edilebilir, diplomatik biçimlere (ara sıra uyulmasa da) riayet edilebilir ve hukuki savlar Avar diplomasisi tarafından bile kullanılabilirdi.

Fakat riayet edilen hukukî biçimlerde bile dikkat çekici bir müphemlik vardı. Güç siyasetinin hukukî nitelik kazandığı yerlerde durum umumiyetle böyleydi. Geç Roma ve Avar toplumu arasındaki temel farklılıklar, onların o zaman içeride yaşadıkları ihtilafları ve menfaatleri bu noktada hukukî iddiaların çeşitliliğini bahusus belirginleştirmekteydi. Bizanslı tarihçilerin retorik süslemeleri her iki ortağın farklı hukukî tefekkürlerinin yorum sorununu nasıl güç meselesi hâline getirdiğini göstermektedir. Bizans-Slav Savaşları'ndaki diplomatik ayrışmalar buna şahittir. Kim Slavların Aşağı Tuna'da o zamanki hukuksal konumunu nakzetmek istese hemen Roma'nın hukukî terminolojisinin sınırlarına tosluyordu.[455] Toprak nerede olursa olsun Roma'nın ve Avarların mekâna birbirinden farklı anlamlar atfettiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Kağanı ve imparatoru birbirine bağlayan belirleyici rabıta da bize göre işte bu müphemlikti. Muntazam ödemeler, barbarlara kendi hâkimiyetleri için bir vasıta verirken Romalılara askerî güçleri ve siyasal iddiaları arasında köprü kurma imkânını tanıyordu.

Bu ödemelerde her iki tarafın birbirine olan karşılıklı bağımlılığı açık bir ifade buluyor ancak bu bağlamda olup biten her şey örtbas ediliyordu. Romalılar için yıllık ödeme mecburiyeti diğer komşular gibi sırf devletin maliyesi için değil, aynı zamanda hâkimiyetler için bir külfet oluşturuyordu. Devrinin diplomasisinin en keskin tasvirini yapan Menandros bu ödemelerin uzun süredir elzem olduğunu bütün gayretiyle gerekçelendirmeye çalışmıştır. "Önceden hiç kan dökülmesini istemeyen Justinanus vardı, korkudan değil merhametten

455 Bkz. Bölüm 5. 4.

Hunlara hediyeler ihsan ederdi." O, böylelikle II. Justinus'a Targitios önünde halefinin siyasetini izah etmişti.[456] Menandros, Justinianus zamanında Avarların silah zoruyla püskürtülmediğini anlatıyordu.[457] Aynı zamanda o eski imparatoru hediyeler vererek barbarları karşı hediye vermeye teşvik etmekle övmekteydi. "Fikrimce İmparator cevval zekâsıyla Romalıların her hâlükârda Avarların galibiyetine veya mağlubiyetine göre vaziyetten istifade edebileceğini ön görmüştü."[458]

Diğer yazarlar Justinianus'un mali destek siyasetine daha keskin yargılarla yaklaşır. Yıkıcı bir kanaati Prokopius, kendisinin gizli tarihinde paylaşmıştır. Agathias Roma ordularının çöküşünden şikâyetçiydi. İmparator zamanla artan savaş riskinden kaçınmış ve böylece düşmana saldırmak yerine hediye göndermeyi tercih etmişti.[459] Türk sarayına giden Zemarchos misyonu hakkında dikkate değer bir hikâyeyi Efesli Johannes paylaşmıştır. Orada kağan ona şunu sordu: "'Persler bana, Roma kralı bize tabidir, çünkü bize vergi vermektedir,' dedi. Bu doğru mu?" Romalılar yalnızca İran'da Romalıların üstünlüğünü çağrıştıran Trajan'ın anıtına atıfta bulunarak işin içinden çıkabilmişlerdi.[460] Az sonra Johannes Konstantinopolis'te imparatorluğun barbarlara satıldığı "*murmuratio*sunu" [şikâyet, güceniklik] izaha girişmiştir.[461]

Takriben aynı zamanlarda aynı şikâyetleri bunlara mütenasip sözlerle Çin'den işitmekteyiz. İmparator Kao-tsu 583 yılında o yıla kadar izlenegelen imparatorluk siyasetini tenkit etmiştir:[462] "Onlar, devletin kaderinin barbarların görüşüne bağlı olduğunu ileri sürdüler... Bu yüzden halklarının tekmil servetini T'u-küeler ile dostluğu sürdürmeye harcadılar; onlar devletin kasasını boşalttılar ve paraları çöle attılar... Bana göre hükümdar, halkın sırtına ağır vergiler yüklenip bununla Çin'e vefalı olmak yerine haydutluk eden kötü kurtlara (yani T'u-küeleri) hediyeler saçmak yolunu reddetmelidir." Çinlilerin henüz Han devrinde Hsiung-nulara kaşı izlediği siyaset, bilahare Bizanslıların izlediği siyasete benziyordu. "İ-i chih-i" siyaseti muhtelif barbar hükümdarları arasında rekabeti kızdırmak için değişen miktarlarda para ve unvan bahşedilmesini öngörüyordu. Bunlar haraç değil, ifa edilen hizmetlere bir ödül veya eli açık hediyeler olarak ad-

456 Menandros EL 196; 12, 6, s. 138 veya fr. 28.
457 Menandros EL 442; 5, 1, s. 48 veya fr. 4.
458 Menandros EL 443; 5, 2, s. 50 veya fr. 5.
459 Agathias 5, 13, 5-5, 14, 2, s. 179.
460 Efesli Johannes 6, 23, s. 245.
461 6, 24, s. 246.
462 Sui-schu, Liu Mau-Tsai, s. 45.

dedilmekteydi.[463] Binyıl sonra Sung İmparatorluğu'nun Liao'ya aynı ödemeleri yaptığında "haraç" ifadesinden bilinçli olarak sakınıldığı göze çarpmaktadır.[464] İddia ve hakikat arasındaki benzer dilemmaya Franklar 566 yılındaki Avar saldırısından sonra Sigibert'in "arte donandi", "hediye sanatı" ile pahalı bir anlaşma gereğince muzafferlere devredilmesi sonrası düşmüştü. "Ancak bu anlaşmayı kabul, Franklaın şöhretine hiçbir zarar vermemiştir" diyerek Frank kronik yazarları kendilerini teskin etmeye çalışmışlardı.[465]

II. Justinus bu dilemmadan Romalıların eski duygu sömürüsüyle tahsisat pratiğine son vererek kurtulmaya çalıştı. Yeni imparator münasebetiyle gelen ilk Avar elçilik heyeti Menandros'ta alışılmadık şekilde açık bir tasvir bulmaktadır. Avar elçileri şunu ileri sürdüler: "Babadan oğula geçen hâkimiyetin mirası olarak sen, imparator, babanın dostlarına babanın gösterdiği iyiliği göstermelisin... Böylece biz de aynı hissiyatı taşıyalım... Bize ihsan eyleyene mukabelede bulunmazsak bu bizim hicabımız olur; ama baban cömert ve biz hayırsever olduğumuzdan babana hediyeler verdik. Roma ülkesini ordumuzla çiğneyebilirdik, ama bundan imtina etmekle kalmadık babana iyilik de yaptık. Siz komşu olan, Trakya'yı tarumar eden tüm diğer barbarları yok ettik. Trakya sınır bölgelerine mütecaviz kimse kalmadı... Gafil olmayın, bizim liderimiz koşul olarak tespit ettiği ödülünü aldığı sürece sana ve Roma Devleti'ne müşfik kalacak, Romalılara karşı silahına sarılmayacaktır. Avar elçisi böyle konuştu ve görevini bütün vasıtalara başvurarak, kâh rica ederek kâh tehdit savurarak ifa etti. İmparatorun yüreğine endişe ve korku salmayı ve böylece Romalıları Avarlar bir tür vergi ilişkisine girmeye zorlamayı umdular."[466] Justinianus'un cevabı heybetliydi: "Sizin yardımınıza asla ihtiyaç duymayacağım, bizden umduklarınızı zannettiğiniz gibi haraç olarak (φορολογία) değil, sadece hizmetkârlığınız için bir ödül takdir ettiğim vakit alabilirsiniz."

Menandros tarafından uyarlanan bu konuşmalar problemi açığa vurmaktadır; her iki tarafında yıllık para alıyordu. "χρήμα" (para) terimi o kadar yaygın kullanılıyordu ki uluslararası hukuk bakımından hiçbir sonuca götürmüyordu. Hizmeti takdir veya askerî hizmet için tanıma hediyesi (Justinus'un formülize ettiği şekliyle "ἔρανος βουλείας") olarak yorumlamak Bizans devlet teorisine de uymakta-

463 Hesse, "Austausch", s. 158.

464 Franke, *Kaiserreich*, s. 210.

465 Tourslu Gregorius 4, 29, s. 162; Fredegar 3, 61, s. 133. Bkz. Bölüm 2. 7.

466 "ὡς ἀναγκασφδήσονται Ρωμαῖοι ὥσπερ ὑποφοροι εἶναι Αβάρων", EL 445; 8, S. 94 veya fr. 14.

dır. Bundan başka imparatorun arkadaşı olan prense hediyesi olarak da anlaşılabilir; "βαρα" (hediye) literatürde en sık tercih edilen biçimdir. Kimi zaman bunlara "genel" niteleme sıfatları getirilir (Latince: "consueta dona") ve bununla barbarların hukukî hakları örtbas edilir. Bu, hediyeyi alan Bizans'a karşı silaha sarılmadığı ve böylelikle ileri ödemelere mecbur bırakıldığı sürece devam eder. Bunlar kolayca haraç olarak anlaşılabilir (Justinus "φορολογία" derken Menandros "ὑπόφοροι"). Bu durumda bir ödemeyle düşmanın geri çekilişini satın almak daha makuldür. Avarlar özelinde sık sık görüldüğü gibi barış anlaşmalarında düzenli ödeme yapmayı kabul etmek, karşılığında dostça hediyeleri ve askerî hizmeti elde etmek anlamına geliyordu.

Bizanslı yazarlara inanacak olursak Avar elçileri, Bizans terminolojisinden yararlanmayı biliyordu. Haraçtan bahsetmedikleri vakit ödemeyi daha rahat alacaklarını anlamışlardı. Dalkavukça ricalarla üstü açık tehditleri birleştirerek taleplerine inandırıcılık kazandırıyorlardı. Lâkin Bizans ödemeleri kağan için de ideolojik bir problemdi. Vermek *gentil* toplumda üstünlük anlamına geliyordu.[467] Kağan, Konstantinopolis'ten gelen hediyelere bağımlıydı; mevzubahsin haraç olduğu fikri birçok bölgede Bizans'ın üstünlüğü göz önüne alındığında pek sürdürülebilir değildi. Kabul ettiği hediyelere verdiği küçük karşılıklarla o, imparatorun üstünlüğünü tasdik ediyordu. Yıllık paranın bir kısmının imparatorun resmini taşıyan sikkelerle verilmesi bu üstünlüğü perçinliyordu. Hediyelerin niteliği üzerine yapılan münakaşaların sembolik düzlemde önemi vardır. Nitekim Bayan'ın oğlunun sonradan geri gönderdiği fil ve altın yatak hikâyesi buna emsaldir.[468] Bu hediyeleri küçümseme yoluna başvurarak o ayinsel mertebe düzeninden kendisini çekmeye teşebbüs etmişti. Savaşın da bu anlamda sembolik bir boyutu vardır. Yıllık ücreti artırmaya muvaffak olsun olmasın bir zafer, meselenin hediye elde etmek olmadığını gösteriyordu. Ödemelerin bu temel çifte anlamını hiçbir şey değiştiremezdi.

Sirmium'un fethi öncesi Bayan altın ve hediye almayı reddetmiş, Menandros ise bunu şöyle gerekçelendirmiştir: "Gerçi kağan, imparatordan yıllık olarak aldığı hediyeler hususunda mutludur ve hazineler, altın, gümüş ve ipek almak onun için hoştur. Fakat en değerli ve pahalı hediye yaşamdır. Kağan ürkmeli ve Romalıların erken zamanlarda bu topraklarda dolaşan halkları bu hediyelerle cezbedip nihayet uygun zamanda saldırmak suretiyle tamamen yok ettiğini düşünme-

467 Mauss, "Gabe", s 170. Bkz. Fritze, "Bedeutung", s. 512. Haraçlardaki müphemlik için bkz Ecsedy, "Tribe and Empire", s. 7.

468 Th. S. 1, 5-7, s. 48. Bakınız Bölüm 3. 5.

lidir."[469] Burada imparatorun hediyelerinin en sonunda yok oluşa götürebilecek bir bağımlılığı temellendirdiği fikri açıkça zikredilmiştir.

Bu yalnızca sembolik açıdan değil, reelpolitik açıdan da önem arz eder. Bizanslıların hediyeleri Barbarlara karşı oynamak için kullandığını hediyeyi alanlar da fark etmişti. Elçi Valentinos'a Türk kağanı "Turxanthos" şunları söylemişti: "Siz Romalılar dilinde on yalan olan, ama yalnızca hileyi ve yalanı düşünebilen insanlara değil misiniz? Pek konuşamıyordu çünkü ağzını on parmağıyla bastırmıştı. Sonra devam etti: Tıpkı ağzımda tuttuğum on parmağım gibi birçok farklı dil kullanıyorsunuz, kâh bana, kâh kölelerim olan Varhunnilere bu dillerle yalan söylüyorsunuz. Hakikaten tüm halklar başlarına bir zeval gelince ve gücenince, kelimelerin çeşitliliğinden yararlanarak, kurnazlığa başvurarak pusuya yatarlar ve ağızlarıyla kazandıkları meyvelerin tadını çıkarırlar."[470] Tamamen benzer şekilde bir Türk kağanı Orhun Yazıtları'nda Çinliler hakkında yakınmaktadır: "Altını, gümüş ve ipeği pek çok olan Çinliler hep yaltaklanırlar ve hantal bir zenginliğe hükmederler. Tatlı sözleri ve hantal zenginliklerini uzaklarda yaşayan halkları kendilerine yakınlaştırmak için kullanırlar. Fakat bunlar onlara yakınlaştıkları zaman, orada bir yanlışlık olduğunu fark ederler."[471] "Çin halkının yalancılığı, kurnazlığı ve entrikacılığı" ile nifak tohumları ekmiş ve ilk Türk Kağanlığı'nın inkırazına sebep olmuştu."[472]

Hem barbarlar hem de imparatorluklar arasında bu yüzden mal akışı sistemine karşı çok oturmuş kuşkular vardı. Romalılar ve Çinliler Barbarların zaten artırılmış vergilerle ihtişamlı hediyeler aldığını ve buna teşekkür için bir kendilerini soyup yağmaladığı şikâyetle dile getirmektedir. Avarlar ve Türkler savaşla elde edilmiş zenginliklerinin bir bağımlılık ilişkisi yarattığının, emperyal diplomasinin kendilerini yok etmek için ilk fırsatı kaçırmayacağının farkındaydı. Her ikisi de haklıydı. Fakat bütün büyük sözlere rağmen "umumi hediyeleri" vermekten başka hiçbir yol olmaması bu sistemin kaçınılmazlığını göstermektedir. Sembolik ve ideolojik manevralar bunu gizleyemezdi. Kavramların ve yorumların çeşitliliği uluslararası hukuk bakımından bir tefsire götürmüyordu. Güç siyaseti bu tenakuzu zorunlu kılıyordu.

Avar-Bizans münasebetlerinin birçok temel yapısı aynı zamandaki Türk ve Çin ilişkilerine benziyorsa da buradan hiçbir analojik çıkarım yapılamaz. Birçok farklı varsayımlar geliştirilmiştir. Çin ve kuzey bar-

469 Menandros EL 475; 25, 2, s. 226 veya fr. 64.
470 Menandros EL 205; 19, 1, s. 172-174 veya fr. 43.
471 Thomsen, *Inschriften*, s. 141.
472 *A.g.e.*, s. 145.

barları arasında mütekabiliyet ilkesine güçlü bir şekilde dayanan bir alışveriş sistemi kurulmuştu. Haraçlar ve hediyeler bu alışverişin bir parçasıydı. Çin kaynakları Türklerin hayvancılık ve "toprak ürünleri" alanındaki başarısından mütemadiyen bahsetmektedir.[473]

Bu denge doğal olarak sık sık bozuluyor, yeni dengeler kuruluyordu. Görünüşe göre uzak doğuda tüm kanaatlere karşın her iki toplumun açıklığı Bizans ve Avarların açıklığından fazladır. Onların ilişkileri daha çok Geç Roma-Germen ilişkileriyle mukayese edilebilir. Henüz ilk Türk kağanlarından olan T'a-po (571-581) Budizm'i benimsemiş, iddiaya göre "sadece vejetaryen rejime riayet etmiş ve Çin'de doğmadığına candan teessüf etmişti".[474] Öte yandan Türkler de Çin üst tabakasının yaşamını etkilemişti. Meşhur şair Po Kü-i (800 civarında) kışın göçebe gibi yaşadığı ve hiçbir sarayı denk tutmadığı mavi keçe çadıra iki gazel okumuştu.[475] Bu yeğ kültürel taban Türklere de Çinliler gibi daha büyük tesir imkânları tanımıştı. Başarılı imparator birçok "dış vasalın" biatını kabul etmiş, Türkler böylece her ne kadar başarıları Moğolların yanında sönük kalsa da Liao ve Çin siyasetine etki edebilmişti. Birçok Türk kağanı Çinli prenseslerle evlenebilmişti. Juan-Juanlara saldırdığı yılda Bumin Kağan, Çin prensesiyle nikâhlanmıştı. Scha-po-lüe Kağan da trajik kaderi kaynaklarda detaylı bir şekilde ele alınan bir prensesle evlenmişti.[476] Kağanın bir kızı 568 yılında İmparator Wu-ti'yle evlenmişti.[477]

Bizans'ın imparatorluk hanedanı ile Avarlar bu tip bir bağ kurmamıştır. Targitios 567 yılında Bayan'ın bir bakıma imparatorun oğlu olduğunu söylemekle yetinmişti. Bayan'ın genç oğlu da İmparator Herakleios'u 626 öncesinde kendisi için bir "baba ve hayırsever" ola-

---

473 Tenkit için Liu Mau Tsai, s. 410; Hsiung-nu için Hesse, "Austausch", s. 158: "Çin sarayı ve Moğolistan'daki siyasi teşkilat arasındaki alışveriş siyasal gerçekler tarafından belirlenmişti." Haraç ilişkisine mal ve hizmetlerin alışverişi olarak yaklaşan bu görüş bilhassa askerî yardımlar bir hizmet ifası olarak anlaşıldığı vakit Romalılar ve Barbarların münasebetleri için de pek verimli olabilir.

474 Sui-schu, Liu Mau-Tsai. Ayrıca bkz. Liu Mau-Tsai, "Beziehungen", s. 194.

475 Liu Mau-Tsai, "Beziehungen", s. 203'te moda ve müziğe ilişkin bir dizi etkileri ele alır.

476 Tschou-schu, Liu Mau-Tsai s. 56'da iddiaya göre bu prenses, hayatını "bir barbar sarayında sürgün içinde geçirmesini" şikâyet eden bir şiir yazmıştı ve bu o güne kadar muhafaza edilmişti. Kocasının ölümünden sonra da Çin tarafından fişteklenen bir entrikaya kurban gitmişti. Batıda imparator ailesinden birinin barbar hanedandan biriyle evlenmesi 500 yılından sonra tasavvur edilemez bir şeydi. Bkz. Claude, "Begründung"

477 Tschou-schu'daki kısa biyografisi için bkz. Liu Mau-Tsai, s. 19.

rak adlandırmıştı.[478] Bu ifadeler uluslararası münasebetlerde bir barbar âdeti olduğu kadar Bizans geleneği de sayılırdı. İmparator Zeno Theoderik'i, bu ise Heruli Kralı Rudolf'u silah evladı olarak kabul etmişti. Bu tip konumlandırmaların değerini Alboin efsanesi göstermektedir.[479] Çin imparatoru da sık sık barbar hükümdarları oğlu olarak benimserdi. 11. yüzyıldaki Tangut Hsi-hsia buna bir örnektir.[480] Avarlar özelinde bu tip bir benimseme hareketi muhtemelen dışlanmıştı. Bayan ve Justinus bir kez olsun doğru düzgün bir mukavele münasebeti kurmamış ve Claude'nin belirttiği gibi silah evlatlığı muhtemelen halefe tevarüs edilmemişti. Eğer Justinianus Bayan'ı benimseseydi, Menandros'un raporunda buna ilişkin bir açıklama olurdu.[481] Kollautz'un ifade ettiği şekliyle[482] Avar kağanının bir benimsenmeden mülhem olarak imparator tahtında hak iddia etmesi hiçbir kaynakta geçmemektedir. Keza Dölger'in başında imparatorun bulunduğu kurumsal "kral ailesi" yaklaşımı[483] da izaha pek az katkıda bulunmaktadır. Daha ziyade sonraları Herakleios'un kendi yokluğundaki zaman için kağanı "oğlunun koruyucusu" olarak adlandırdığındaki gibi ayrıca siyasal ilişkilerde de kullanılan genel sembolik ifade biçimleri akla getirilmelidir. Bu mektupta o, kağana başkentin ve sarayın müdafaası için güvenmiştir.[484] Muhtemelen kağanın ruhunu okşamış olan bu tip bir fahri ifade hukuki bir ilişkiyle temellendirilemez. İmparatorluklar

478 *Theod. Synk.* 6, s. 20, Makk, s. 16.

479 Cassiodor, Variae 4, 2, s. 114; PD 1, 24, s. 70. Barbar krallarının imparator tarafından benimsenmesi çin bkz. Claude, "Begründung" Bir tür baba-oğul ilişkisi sonraları Cengiz Han olarak adlandırılan genç Timuçin ile Kerayit Lideri Ong Han arasında *Moğolların Gizli Tarihi*'nde bildirdiği gibi (Heissig, s. 32) gündeme gelmişti; bkz. Vladimirtsov, *Régime social*, s. 76.

480 Franke, "Kaiserreich", s. 221.

481 "Kan kardeşi" olarak biçimsel bir benimseme, Kollautz, "Schihctung", s. 136'nın Ernst Stein, *Studien zur Verwaltungsgeschichte des oströmisches Reiches*, Viyana 1928 s. 33'ü yorumladığı hâliyle tamamen yanlış anlaşılmaktadır. II. Justinus'un ihtilaflı siyaseti dışlanmalı ve şahit kabul edilmemelidir. Stein'ın Kollautz tarafından yanlış anlaşılan tezine karşın Orta Asya türü bir benimseme modeli için Claude, "Begründung"; o, haklı olarak sadece Roma-Germen örneğine göre silah evlatlığının ele alınabileceğini tespit etmektedir. Fakat buradaki diplomatik münakalede mecazi ifadelere başvurulması daha muhtemeldir.

482 "Schichtung", s. 136.

483 Franz Dölger, *Byzanz und die europaische Staatenwelt*, Ettal 1953, s. 34 ve s. 159; bundan başka Erhard Rosner, "Die Familie der Völker' in der Diplomatiegeschichte Chinas", Saeculum 32 (1981), s. 103-116; Sevçenko, "Byznaz", s. 98; bu konuya kritik yaklaşan eser Chrysos, "Concepts", bkz. Chrysos, "Kaiser", s. 143.

484 Theophanes 6113, s. 303; *Theod. Synk.* 6, 14 ve s. 34, Makk, s. 16. Bu pek resmî bir vilayet olarak anlaşılamaz (Dölger, "Regesten", s. 177, s. 20; Waldmüller, "Begegnungen", s. 264.); aynı zamanda kağan Herakleiosa "baba" şeklinde hitap ediyordu.

ve barbar hükümdarlıkları arasındaki ilişkilerin yorumunun siyasal gerçeklere ne kadar uyduğunu Türk örneği göstermektedir. Kudretinin zirvesinde 570 yılı civarında T'a-po Kağan kendi adamları önünde böbürlenmişti: "Her iki oğlum da merhametli ve itaatkâr kaldığı sürece herhangi bir şeyin eksikliğinden endişe edebilir miyim?" Bununla o, Çinli Kuzey Tschou ve Kuzey-Ts'i devletlerinin liderlerini kastediyordu.[485] Neredeyse iki nesil sonra bir Türk kağanı yine bir imparatorun oğlu olarak zikredilmişti.[486]

İmparator sarayında Avar kağanları için unvan bahşetme konusunda pek cimri bir tutum takınıldığı aşikârdır. Attila ve Theoderik gibi birçok "büyük" selef, bir "patricus" veya Roma ordusunda kumandan mevkisine denk gelen "magister militu" unvanını taşırdı.[487] *Patricius* unvanı 620 civarında Konstantinopolis'e vaftiz olmak üzere gelen bir Hun prensine bahşedilmişti.[488] II. Justinianus'un tekrar tahta oturmasına yardımcı olan Bulgar Hanı Tervel buna teşekkür için imparator olarak adlandırılan ilk barbar prensidir.[489] Bunların hiçbiri Avarlar için söylenmemiştir. Hun zamanındaki gibi Romalı-Barbar karışımı bir aristokrasi filizlenmemiştir; muhtemelen Batı Roma'nın çöküşünden Bizans bir ders çıkarmış ve en azından karşılıklı sızmaların önüne geçecek şekilde pozisyonunu katılaştırmıştı. Bu reaksiyon Avar siyasetinin olanaklarını kısıtlamış ve Roma dünyasına daha güçlü bir şekilde eklemlenmesine ket vurmuştu. Fakat Avarlar, kendilerini buna diğer birçok barbar halkından daha hazır görüyordu.

---

485 Tschou-schu, "Liu Mau-Tsai", s. 13.

486 Chavannes, "Documents", s. 27.

487 Buna ilişkin bkz. Alexander Demandt, "Magister Militum", RE Suppl. 12 (1970), s. 553-790, özellikle s. 753 (Attila), s. 788 (barbar askerî asili). Justinianus devrinde Illyricum'da ve Trakya'da bir magister militum kumandanlık yapmıştı; Priskos da Maurikios devrinde "στρατηγός τής περί τήν θράκην έκατέρας δυάμεως", yani "magister utriusque militiae per Thraciam"dı [Trakya'da magister militum, ç.n.] (Th. S. 6, 5, 12, s. 229. Bkz. Schreiner, s. 329'da dipnot 838). Sonraları (Petros 601, Th. S. 8, 4, 10, s. 291'deki gibi) sadece bir "στρατηγός τής 'Ευρώπης" komuta ediyordu. Bkz. Hans Ditten, "Dier Veranderung auf dem Balkan in der Zeit vom 6. bis zum 10. Jahrhundert im Spiegel der veranderten Bedeutung von 'Thrakien' und der Namen der Provinzen der thrakischen Diözese", Byzantinobulgarica 7 (1981), s. 157-179 ve bilhassa s. 161. Bölge kayıpları ve yürütüm yetkilerinin yoğunlaşmasıyla magistri militumun sayısı azalmıştır. Muhtemelen bu yüzden unvan barbar prenslerine verilmiyordu. Çünkü bu tesmiye sırf fahri değildi, daha ziyade bununla müsemma olan kimselere yıllık ödemeleri hukukî bir zemine oturtan gerçek bir memuriyet hakkı tanıyordu. Ancak bu noktada acı tecrübeler yaşanmıştır.

488 Nikephoros, s. 12. Ayrıca bkz. Beşevliev, *Bulg. G.* s. 517 ve Bölüm 7. 6.

489 Nikephoros, s. 42; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 193 ve Bölüm 7. 7

Avar Etnogenezi

Bayan 567 yılındaki zaferi borçlu olduğu çok uluslu ordusunu "Beni silah kardeşliğiyle takip eden halklar" olarak tesmiye etmektedir.[490] Avar Hükümdarlığı'nın sonunda, 796 yılında Frank Alcuin bir mektupta Charlemagne'a artık alt edilen "gentes populique Hunorum"-dan [Hun toplulukları halkı] bahsetmiştir.[491] Bizanslı elçi Zemarchos Türk kağanıyla arkadaşlığı "Türklere itaat edenler ve Türklere boyun eğen kabileler" dolayısıyla temin etmişti.[492] Erken Orta Çağların halklarının asla homojen olmadığı artık daha iyi anlaşılmaktadır.[493] Fakat bir halkın birden çok halktan müteşekkil olması daima izaha muhtaç bir paradokstur. Avar Hükümdarlığı'nda *ethne*nin rolü diğer imparatorluk oluşumlarına nazaran daha yakından tespit edilmiştir.

Polietnik bir devlet tarzının istatistiki bir modelini vermekle iktifa edilemez. Diğer halkların tabi olduğu ve altında yer aldığı "efendi halk" modeli hem etnik hem de sosyal süreçleri ihmal eder. Zorla boyun eğdirme de "ilgili topluluğun halk niteliği kazanması hususunda sonuçsuz kalmaz" ve daima muzafferlerin kurmaya çalıştığı bütünselliğe ve kültürel etkileşime menfi bir etki bırakır. Zorla bütünleşme hem eski Türk yazıtlarında hem de Moğol destanlarında geniş yer alır. Moğollar zaferden sonra "en iyi konuşanları", yani düşmanının geleneğini taşıyanları ve "art niyetlileri" öldürüyordu; "iyi niyetliler", "iyi halk" oluyordu ve "kendi halklarına", "yurtlarına" kabul ediliyor, "her iki hanın tebaası olarak birbirine bağlanıyordu".[494] Bir benzeri Orhun Abideleri'nde dile getirilmiştir. Düşman kağan ve yüksek rütbeliler öldürüldü, "begler ve halk" birleşti, "toplandı ve tanzim edildi".[495] Diğer yandan mağdur bir prens etrafında toplanan küçük bir grubun kopması seri şekilde yeni bir halkın oluşmasına neden oluyordu.[496] Bu tip etnogenez süreçleri zaman içerisinde Avar Hükümdarlığı'nın etnik yapısını değiştirmiştir. Siyasal koşullara göre bu süreçler bir Avarlaşmaya veya bölgesel bir birliğin oluşumuna etki ediyordu. Avarlar kimdi ve kim değildi? Bu soru bugünden geçmişe bakarak kolayca cevaplandırılamaz. Kaynaklarda kavramların kullanımı görece muğlaktır. Avar Hükümdarlığı'nın tebaası olarak nitelendirilenler, aslında yalnızca Avar

490 Menandros EL 456; 12, 5, s. 134 veya fr. 27.

491 Ep. 110, s. 157.

492 Menandros EL 193; 10, 3, s. 118 veya fr. 20.

493 Bkz. Bölüm 1. 3. ve 6. 1.

494 Heissig, "Gruppenbildung", s. 47, bilhassa s. 49; alıntı *Kürel haan, Baldanteri Mergen haan* ve *Erinçen mergen* destanlarından alınmıştır.

495 Thomsen, *Inschriften,* s. 168.

496 Bu tip olaylar *Moğolların Gizli Tarihi*'nde çok anlatılır (yay. Heissig, c. 1, bilhassa s. 14).

ordusuna müteallik olabilirler. Bu orduda savaşan süvariler nadiren detaylı tasvir edilmektedir. Bu dar anlamda Avarlar kendi ordularında sadece bir ekalliyeti temsil ediyordu. En azından Priskos'un Tisa'daki savaşta ele geçirdiği esirlerin sayısı buna işaret etmektedir: 3.000 Avar'ı takriben aynı büyüklükte Gepid ve diğer barbarlar ve nihayet 8.000 Slav.[497] Bu yine de kağanın son seferberliğiydi. Ayrıca piyadelerin savaşa daha fazla motive olan Avar süvarilerine nazaran yakalanmaya daha namzet olması da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir başka resmî arkeolojik buluntular göstermektedir ki kendi özellikleriyle müstesna olan Avar kültürü dar anlamda kesinlikle Avar olarak kabul edilmeyecek birçok başka kültürü kapsıyordu. Tıpkı 5. yüzyılın ortasında Hun kıyafetlerini benimsemiş, ancak Hun olmayan kültürler gibiydi. Fakat arkeolojide Avar tipi olarak geçen rütbe kuşağı gibi birçok nesne aynı zamanda sadece bir azınlığın mezara kendisiyle beraber götürdüğü statü sembolleriydi. Burada da mezarında sembolik eşyaları silahlar, kuşaklar, altın süsler bulunan Avarlarla ahirete olsa olsa bıçak veya ağırşak götürebilen, "hüviyetini ispat etmek" üzere yanına et veya keramik konulan çoğunluk arasında bir ayrım göze çarpmaktadır. Fakat bunlar olguları bir silsilede toparlamak için anlamlı bir sınır tayin etmemekte ve alelade definler sınırı belirsizleştirmektedir. Bu yüzden yazılı kaynaklarda tanınan Avarlarla Karpat havzasında Avar zamanına ilişkin bulgu mecmuasını özdeşleştirmek caizdir. Avar ismi bu yüzden henüz kapatılamamış bir sürü boşluğu ihtiva etmektedir. Biri kültürel olarak Avar giyim kuşamını ve âdetlerini benimseyebilir. Siyasal olarak Avar Hükümdarlığı çatısında yaşayabilir ve sosyal olarak süvarilerden müteşekkil olan üst tabaka altında idrak edilebilirdi. Hatta bunlara aile veya yerleşim birimi hâlinde doğrudan bağlı olanlar ödemeler de yapabilirdi. Etnik ve sosyal anlamda özünü ve özgeyi adlandırma bizler için ayrım yapmayı kolaylaştırmamaktadır. Tam anlamıyla Avar olan kişi, bu müşterek kökene, geleneğe ve yapıya mensubiyetine inanan, giyim kuşamda ve törede bu mensubiyetin gereklerini ifade eden kişidir. Bu tanıma uyanlar başlangıçta muhtemelen küçük bir insan çevresini teşkil ediyordu. Kağanlığın muvaffakiyeti, temsilcilerini emsal hâline getirdi. Avar ismi folkloruyla ve giyim kuşamıyla yönetici klan için büyük bir cazibe gücü oluşturdu.[498] Anglo-sakson kültür antropologlarının tabiriyle bu "trickle-down effect" [zenginlerin daha da zenginleşmesiyle zamanla toplumun refahının artacağını savunan mefhum] görece yeknesak

497 Th. S. 8, 3, s. 289; bakınız Bölüm 5. 8.

498 Ayrıca bkz. Pritsak, "Stammesnamen", s. 51.

bir "devlet kültürü" oluşturdu ve Avar isminin teşmil olmasına neden oldu. *Moğolların Gizli Tarihi* muzaffer Cengiz Han'ın organize ettiği küçük bir grubun nasıl büyük bir halka dönüştüğünü göstermektedir.[499] Bu anlamda kağanın özgür tebaası Avarlar olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen hâkim savaşçı tabakası arasında önemleri kağanlığın başarısına göre değişen başka isimler ve gelenekler vardı. Temel bir siyasal etkiyi ilk defa 7. yüzyıldaki Avar Bulgarları kazanmıştı.

Attila gibi Avar kağanı da kendi hâkimiyet alanında görece içe kapalı savaşçı grupların mevcudiyetine tahammül etmişti. Bir Kutrigur tümeninin, bir Bulgar binliğinin bağımsız operasyonlarına şahitlik edilmiştir.[500] Onların itibarının hakiki Avarlardan daha düşük olduğunu kağanın Kurtigurlar hakkındaki "onlar için üzülmeye değmez" şeklindeki aşağılayıcı sözü göstermektedir.[501]

Karpat havzasında bir etnik birliğin mevcudiyetine dair bir işareti *Miracula Demetrii*'deki Kuber tarihinde buluruz.[502] Buna göre Pannonya'ya Balkan vilayetlerinin sakinleri zorla götürülmüştü. "O zamandan beri Bulgarlar, Avarlar ve diğer halklar (ethnikoi) birbiriyle karışmış, birbirilerinden çocukları olmuş ve nüfusu büyük bir ahali meydana gelmişti. Her evlat babasından geleneğini ve soyundan Roma âdetlerine olan temayülünü devralmıştı... Barbarlar onların atalarını zapt etmesinin üzerinden altmış yıl veya daha fazla geçtikten sonra, orada başka, yeni bir insan topluluğu (laos) teşekkül etmişti; zaman içinde bunlar özgür oldular. Bunların şimdi yeni bir etnos olduğunu düşünen Avarların kağanı, bu halkın başına Kuber adında birini lider (archon) olarak koydu." Rapor, Romalıların karşıtı bile olsa bir barbar etnogenezinin nasıl gerçekleştiğini sanki bir ders kitabı gibi anlatmaktadır. Binaenaleyh Karpat havzasında Avarlar, Bulgarlar ve başka "ethnikoi" vardı. Romalı esirlerin torunları bunlarla karışmış ve böylelikle bir "laos" (bu ifade büyük çoğunluğu vurgular ve hem bir halk hem de bir ordu olarak kabul edilebilir) olmuşlardı. Kağan yeni "halkı" bir "ethnos" olarak düşünmüş ve bunlara, başlarına bir "archon" atayarak *gentil* yapılarına göre bunlara belirli bir siyasal otonomi vermeyi uygun görmüştü.

499 Yay. Heissig, c. 8, s. 112 (dipnot 2 ile).

500 Menandros EL 458; 12, 5, s. 136 veya fr. 27; Th. S. 7, 4, s. 251.

501 Bu Tisa'da ele geçirilen Avarların serbest bırakılması meselesinde kağanın söylediği bir sözdür. Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 219'da bu ifadeden mülhem, kağanın kendi ordusunun diğer mensuplarını önemsemediğini söyler. Burada "Avarların" bir üst kavram olarak kullanılması daha muhtemeldir ve bu üst kavram diğer etnik unsurların mensuplarını da içerir.

502 2, 5, 285, s. 227.

Bu münferit pasajda kullanılan etnik kavramların çokluğu Avar Hükümdarlığı'ndaki etnogenez sürecinin katmerli oluşuna dair teorik mülahazalardan daha iyi kanıt gücüne sahiptir. Değişik ifadeler (Latince "gens", "populus", "natio" gibi)[503] sık sık üslup kıstaslarına göre eş anlamlı olarak kullanılsa da burada anlamlar birbirinden bir mikyas ayırt edilebilir. "Ethnikoi" yeni ahit anlamında paganlığa atıfta bulunur ve burada köken anlamına gelir. Kuber'in "ethnos" tanımına giren Avarlar ve Bulgarlar böyle adlandırılmaya devam eder ki bu onların paganlıklarına katkıda bulunur.[504] "Laos" yeni gelişmiş, nüfusu büyük olan halktır; kelimenin kullanımı tutarsızdır. Bir yerde "etkniokoi" yanında sadece Romalıların torunlarını ifade ederken başka yerde büyük polietnik birlikleri ifade etmiştir.[505] "Ethnos", kağanın halk olarak kabul ettiği ve *gentil* yapıda tanzim ettiği birlik olarak zikredilir. Buna ek olarak kelime ayrıca bölgesel bir sınır da ima eder.[506] Benzer anlamda bir bölüm öncesinde Selanik civarında kendi kralları altında Bizans Devleti'ne eklemlenmiş Slav "*ethne*sinden" bahsedilir.[507]

Dolayısıyla Miracula'nın anonim yazarı Avar ve Bulgarların (pagan) halk grupları olarak oluşturdukları "ethnikoi" ile (büyük nüfus ihtiva eden) "laos" veya (evvela teşekkül etmiş yapısı vurgulanan) "ethnos" arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu yeni birlikte başlangıçta "ethnikoi" ayırt edilebilir kalmıştır, ancak zaman içinde "Sermesianoi" ismi galebe çalmıştır. Avarlar içinde yer alanlar tekrardan kağanın "*genos*u"ydu ki bununla kendisinin soyu, hanedanı anlaşılabilir. Keza Avarların[508] yanında Bulgar Avarları[509] da *ethnos* olarak adlandırılabilirdi.

---

503 Bkz. Bölüm 1, 3. "Ethne" ve "ethnikoi" kelimelerinin Romalılardaki karşıtlığı için bkz. Koder, "Romaiosyne" (Zwettle Sempozyumu 1986). Burada Avarları Slav kabilelerinden ayrı olarak "ethnos" olarak nitelendirmeyen sözde *Monemvasia Kroniği*'ne atıf yapılır.

504 5, 2, 287, s. 228; Lemerle burada (s. 223) İncil bağlamında "paganlar" çevirisini tercih eder (bkz. s. 223, dipnot 2). Ancak onun "peuplades" olarak çevirdiği aynı grupların *ethnikoi*si biraz yukarıdaki (2, 5, s. 285) anlamı verir.

505 2, 5, 288, s. 228'de açıkça Kuber tüm halkıyla Tuna'yı geçti der; kısa bir süre önce de onun "τπν πάντα Ρωμαίων λαόν μετά και ἑτέρων ἐδνικῶν" ile kağanı yendiği söylenir.

506 Bkz. Koder, "Romaiosyne"

507 2, 4, 241 ve 242, s. 211. Yine de bu Slav kabileleri de toptan "πᾶν τῶν Σκλαβίνων ἔφνος" olarak adlandırılır. Ancak bu yalnızca Selanik civarındaki Slavlara ilişkindir. Benzer şekilde 2, 1, 179, s. 175.

508 Th. S. 7, 7, S. 256.

509 *Mir. Dem.* 2, 2, s. 185. Aynı bağlamda kağanın emrindeki barbar halklar da anlaşılabilir.

Avar Hükümdarlığı kurucu etnik birliğinin yanında sonunda kendisinden, gerçi kağanın müsamahasıyla da olsa yeni "halklar" çıkarabilecek bölgesel grupları da bünyesinde barındırıyordu. Lâkin bu grupların hareket alanı Hun Hükümdarlığı'nda olandan daha dardı. Attila kendi hâkimiyeti altında Gotların veya Gepidlerin teşkilatlarına saygı göstermiş, onların krallarını kendisinin seçkin danışmanları olarak tanımıştı.[510] Avar kağanı ise Avar teşkilatlanması mucibince yabancı bir "Archon" atıyordu. Bu durumda merkez-kaç eğilimler dizginlenemiyordu. Fakat "*sermesianoi*nin" etnogenezinin tamamlanması için onların kağana saldırması ve onun hâkimiyet alanından kopması gerekiyordu.[511]

Kimilerin Avarların ethnikoinin karışmasına sabır gösterdiğini veya hatta bunu teşvik ettiğini söyler. Fredegar kışlayan Avarların Bohemya Slavlarının kadınlarından ve kızlarından düzenli olarak çocuk yaptığını söylemektedir.[512] Süvarilerde ekzogamiye işaret eden arkeolojik bir bulgu mevcuttur.[513] Bu tip bir "karışım", temelini göçebelerdeki yaygın ekzogamide bulur.[514] Fakat köle kadınlar burada cinsel obje olarak işlev görür.[515] Böyle bir birleşmeden doğan çocuğun annesinden daha saygın olduğunu Fredegar göstermektedir. Bohemya Slavları özelinde ise çocuklar kendisini yine de Slavlara ait hissediyordu. Avar üst tabakasındaki diğer birçok yükselişte ise Avar kökeninden gelmek tek "giriş bileti" değildi.

Avar hâkimiyet alanın dışından Avarlar Slavlardan, Slavlar da Avarlardan nasıl ayrılıyordu? Erken Orta Çağ araştırmaları bu konuda maalesef pek şanslı bir durumda değildir ve genellikle elinden "halk kavramını görmezden gelmek" gelir.[516] Kaynaklarımız ise her

510 Bkz. Pohl, *gepiden*, s. 246.

511 Bkz. Bölüm 7. 7.

512 Fredegar 4, 4, s. 206.

513 Ullo I, iddiaya göre Evrupoid erkeklerin bir grubu neredeyse tamamen sinoid kadınlarla birlikte gömülüyordu (Liptak, Ullo, s. 285). Pokaszepetk'te buna karşın çarpıcı şekilde zengin silahlı süvarilerin 'kıyafetlerini ve gömülme âdetlerini kısmen muhafaza etmiş' Slav kadınlarla gömülmüşlerdir." (Sos, Problematik, s. 93). PécsGyarvaros, Pécs-Köztemeto ve Cserkut'ta gömülenler "önde gelen Bulgar erkekleri ve Doğu Slav kadınları" olarak yorumlanmıştır (Bona, "Beitrage", s. 62; Fülep, "Pécs", s. 317). Bittabi bu etnik nizam için malzemeler kısmen zayıftır; evvela antropolojik çıkarımlarda ihtiyat şarttır.

514 Vladimirtsov, *Régime Social*, s. 56; Bleichsteiner, "Trinksitten", s. 204.

515 Bkz. Bölüm 6. 6.

516 Bunu saptayan Mühlman, "Ethnogonie", s. 16'da doğru bir şekilde sonraki halklarla ilgili malzemelere uyduğu sürece tarih öncesi araştırmalardan yararlanır. Girtler, "Ethnos" s. 54'te sırf ethnos ile sosyal grup arasındaki aşamalı bir fark olarak görür ve ikincisinin araştırmasını kültür bilimi merkezinde ele almak ister.

ne kadar kategorik olarak neyi kastettiği sorunsalı baki kalsa da neredeyse tamamen etnik tasnifler kullanır.

Bir halkı (ya da "*ethnos*u") neyin bir halk hâline getirdiği tartışması kesinlikle kapatılmış bir konu değildir. Malumat bakımından zayıf temeline rağmen Erken Orta Çağ araştırmaları buna zaman zaman katkıda bulunabilmektedir. Bromlej, Kavimler Göçü'nü ethnos araştırmalarının "laboratuvarı" olarak nitelendirir. Burada ethnosun ayırt edici özelliklerine (yapısalcılık anlamında "*distinctive features*") dair hipotezler değerli kabul edilir.[517] Bereket ki ırkçı-biyolojik ayrımların köhneleşmesinden sonra üzerinde ittifak kılınan alametlerin tam bir listesi oluştu: Köken, dil, bölge, kültür, aidiyet hissi, müesseseler vb.[518]

Bu kıstasların bazıları bozkırlardaki etnik aidiyet için neredeyse anlamsız kalmaktadır. Avarları karakterize eden şeyin ırk olmadığını antropolojik araştırmalar göstermektedir.[519] Çok dilli Erken Orta Çağ'da dil de belirleyici bir öneme sahip olamaz. Aksi takdirde Dranklar veya Bulgarlar veya Çin'in değişik göçebe fatihleri o kadar kolay bir şekilde kendilerine tabi olan halklarını dillerini benimsemezlerdi.[520] Her hâlükârda "sözde linguistik halkları"[521], yani "ana dilde konuşanların" istatistik miktarını tarihsel anlamda etnik unsurlarla özdeşleştirmek konusunda dikkatli olunmalıdır. Maddi kültürü Bavyeralılar ve Almanlar veya Gepidler ve Lombardlar gibi birbirinden net bir şekilde ayrılmayan komşu halkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gotların "uzun yürüyüşü" göz önünde bulundurulduğunda muhacir halkların kimliği için müşterek bir bölgenin olmazsa olmaz görülmesi şart değildir. Hiçbir sınırın olmadığı yerlerde insanların kendisi sınır alameti oluyordu.[522]

Ayrıca bkz. K. Wemdhardt, "Ethnosnotiz, Bemerkunggen und Überlegungen zu einem Zentralbegriff der anthropologischen Disziplin", MAG 109 (1979) s. 173; o, ethno kavramını küçük grupları ve büyük halkları kapsayan çerçeve bir kavram olarak görür. Buna ilişkin Daim, "Gedanken", s. 66'da kavramın her halk grubuna biz hissiyatıyla yayılmasına karşıdır.

517 Bromlej, "Term Ethnos", s. 59.

518 Bkz. Kozlov, "Concepts", s. 79; Bromlej, "Term Ethnos", s. 61 (Sovyet literatürle birlikte); Wenskus, "Stammesbildung", s. 6; ayrıca bkz. Sempozyum cildindeki katkılar için *Entstehung von Sprachen und Völkern,* Mannheim 1984, literatür listesine bakınız.

519 Bkz. Bölüm 3. 8.

520 Pohl, "Strategie", s. 98.

521 Mühlmann, "Ethnogonie", s. 15.

522 Mühlmann, "Ethnogonie", s. 19. Bozkır halklarının işaret sistemleri ve 'sembolik iletişimi' için bkz. Giorgio R. Cordona, "Sistemi simbolici e colazione comunicative tra i popoli delle steppe", SSCI 35 (1987).

Bu yüzden Erken Orta Çağ'daki gözlemciler giyim-kuşam, âdet ve silahlanmaya göre kanaat getiriyordu. Jordanes 454 yılında Nedao'daki "halklar savaşına" iştirak edenleri onların savaş biçimine göre ayırmıştı.[523] *Maurikios-Strategikon* da yaşam teçhizat ve savaş biçimine göre ayrım yapmaktadır. Bunlara yaşam biçimi ve teşkilat da eklenir. Yalnız bu ayrımlar sadece Germen veya "İskit" halklarını büyük etnik yapılanmalar olarak birbirinden ayırmaya yeter. Avarlar başlangıçta saç şekillerinden tanınabiliyordu. Fakat bu resim hem Roma ordusunun hem de Bulgarların silahlanma ve giyinme bakımından Avarları taklit etmesiyle beraber bulanıklaştı; keza kendilerini Avar hissetmediği hâlde onlara büyük saygı duyan ve Avar kıyafetlerine karşı zaaf gösterenler de vardı. Böyle giyinenlerin birçoğu muhtemelen bilinçli olarak Avar intibası uyandırmaya çalışıyordu. Bu "etnik taklitçilik" hem itibarlı grupların yükselmelerine uygun bir özümseme hem de gözlemcileri karşı tarafın kimliğini tespit ederken hataya düşüren bir "sahte değişim" olabilir.[524] Benimsenmiş, kısa vadeli veya kısmi uyuma sahip olan, becerikli taklitçilik ve sırf bir yanılsamayla sahip olunan isimler arasında geçişkenlik vardı. Bu hususta Romalı gözlemcilerin "sahte teorisi" onların yabancıların gerçekliğini göz önünde bulundurma noktasındaki yetersiz algılama becerilerinden kaynaklanıyordu.[525]

Böylece arkeolojik malumatların etnik bakımdan yorumlanmasında bir dizi problem çıkar. Bu, bir yanda kıyafet ve kabir arasındaki ilkesel ayrıma, diğer yandan bilhassa Karpat havzasındaki Avarlar özelinde çok net olan, etnik nizama ilişkin izahlar getirmeye çabalayan epistemolojik pürizmle ilgilidir. Ancak belli bir toka tipinden yola çıkarak onu takanın Doğu Gotlu veya Slav olduğu gerekçelendirilemez. Bu tip yolar daima yalnızca istatistik olasılığa dayanır. Kendi başına etnik çözümlemeye imkân verecek hiçbir bulgu veya buluntu yoktur.[526]

Tanım gereği halkları bir alametle rahat bir şekilde birbirinden ayırmak mümkün değildir; her bir tekil, kendi yansımasına sahiptir.[527] Reinhard Wenskus bu dilemmadan her bir etnosun kendisini

523 Jordanes, *Getica*, s. 261; bkz. Pohl, *Gepiden*, s. 255.

524 Mühlmann, "Ethnogonie", s. 24.

525 Romalıların Barbar hakkındaki "sahte teorisi" için Herwig Wolfram, *Das Reich und die Germanen* (hazırlıktadır).

526 Daim, "Gedanken", s. 69; ayrıca bkz. S.A. Arutjunov/A.M. Chazanov, "Das Problem der archaologischen Kriterien mit ethnischer Spezifik", EAZ 22 (1981) s. 671 ve Bölüm 8. 1.

527 Bu anlamda Timpe, "Begriffsbildung", s. 38; Geary, "Idendity", s. 15.

hissettiği şey neyse ona ait olduğunu söyleyerek doğru bir şekilde kurtulmuştur.[528] Bu aidiyet hissi müşterek kökenden mülhem bağlayıcı davranış biçimlerinin gelenekle aktarılması suretiyle oluşur. Bu hususta barbar cemiyette sürekli olarak aktarılan köken bilgisi önem taşır. Bahusus Reşidüddin'in Moğollar hakkındaki canlı tasviri mühimdir: "Diğer insanlar gibi, çocuklarını mucibince yetiştirdikleri ne bir dinleri ne de inançları vardır. Baba ve anne yeni çocuklarına kökenlerini açıklarlar ve klanlarını tasvir ederler."[529] Kabile efsaneleri, ritüeller, yasa ve teşkilat el ele gidiyordu ve *gentil* cemiyeti bir arada tutan demeti teşkil ediyordu. Öznellikler nesnel gerçekliğe uyduğu sürece müşterek sembolik dil müşterek hareketleri mümkün kılıyor, cemiyetin teşekkülünü sağlıyordu.[530] Bu noktada ayrımlar siyasal alana da dokunuyordu. Aidiyet hissi umumiyetle hakikate karşı temayül gösteriyordu; birçok kimse hâlihazırda yıkılmış bir etnik birliği tanıyordu. Bu etnik muhafazakârlık küçük bir grubun aidiyet hissi ve biz-hissi arasında hiçbir ilkesel ayrımın girememesini kolaylaştırıyordu.[531] Bir etnik birliğin çöküşü veya küçük çaplı göçünde, ayrılan tayfa gittiği yabancı muhitte az veya çok alışmış olduğu etnik kimlik etrafında kenetlenir. Büyük mesafeler arasında da aidiyet hissi muhafaza edilebilir. Erken Orta Çağ'da Doğu Alpler'de yer alan Walchen bölgesi, Paulus Diaconus'un tasvir ettiği İtalya'daki Bulgar veya Gepid köyler buna şahittir; bozkır kuşağında ise büyük etnik hareketlilikle birlikte bu olguya daha fazla rastlanılmaktadır.[532]

Dolayısıyla "kabile bilinci" veya "etnik aidiyet hissi" gerçekliğe uymaktadır. Bize maruf olan Erken Orta Çağ halkları için yalnızca bir şey müşterekti. Onların aidiyet hissi kesinlikle pür psikolojik, ruhsal bir olgu değildi. Kökenlerinin ifadesi anlamlı ve tarihsel bakımdan etkili bir biçimde bulunuyordu. Bir kere herkes için verilmiş bir şey değil, sürekli korunması gereken bir şeydi. Bu anlamda bizim sormamız gereken soru kimin Avar veya Slav olduğu değil, daha ziyade kimin belirli, sabit pratiklerle Avar veya Slav olduğu ve böyle bilindiğidir.

528 Wenskus, "Stammesbildung", s. 12. Bu "öznel varsayım" ayrıca Geary, "Identity", s. 15'te de vardır. Ancak bir açıdan farklılaşır: "Etnisite, nesnel bir olgu değildi, ancak tamamen öznel de değildi." (25). Ayrıca bkz. Bölüm 1. 3.

529 Reşideddin 2, s. 28, Vladimirtsov, *Régime social*, s. 56'dan alıntılanmıştır. Buna ilişkin bkz. *Miracula Demetrii* 2, 5, s. 285.'de Avarlardaki Grek esirlerinin kökenine ilişkin bilgiler.

530 Bkz. Girtler, "Ethnos", bilhassa s. 55.

531 Bkz. Girtler, "Ethnos", s. 54.

532 Bkz. Bölüm 6. 1.

İktisadi bir faaliyet belirli bir "*etnosferde*"[533] ifade bulabilir. Sosyal statünün muhafazası ve iyileştirilmesi sık sık etnik aidiyet doğrultusunda belirlenir. Bu tip bir sosyal-etnik ayrım Avarlar ve Slavlar arasında kesinlikle rol oynamıştır ve bu durum Avarların askerî-siyasal etkinlikleri bittikten sonra çarpıcı bir şekilde yok olmasını izah eder. Yine de Erken Orta Çağ kaynaklarında geniş kitlelerin etnik yapısına pek dikkat buyurulmazken üst tabakanın mensupları ve düzenli orduya ilişkin etnik isimlendirmeler mahfuz kalmıştır.[534] "Etnik pratik" alanına lisan ve yetişme, evlilik kuralları ve defin âdetleri, din ve anlatılar, giyim-kuşam ve süslenme aitti. Bu kültürel ifade biçimlerinin tümünün sembolik "etnik" muhtevası hakikaten farklı görünmektedir. Endogami veya saç biçimi, kuşakların yapılış tarzları veya belirli bir tanrısallığa duyulan inanç etnik önemini koruyabilir veya kaybedebilirdi. Bu aidiyet hissinin "tarihsel semantiği" görece kısıtla malzemelerle ortaya çıkarılabilir. Muhafaza edilen maddi kültür sadece bir zamanlar canlı olan sembol dilinin "ölü bir artığı"ydı.[535] Fakat arkeolojik sonuçların tefsirinin henüz başlangıç aşamasındayız.[536]

Tarihçi için etnos ve siyasal müessese arasındaki bağ genel olarak kavranabilir bir şeydir. Bu umumiyetle "etnik pratiğin" odak noktasıdır. Müesseselerin meşruiyetini gelenekte bulanların kral, oligarşik idare veya (askerî) demokrasi olması bir fark yaratmamaktadır. Müşterek müesseselerde vücut bulunduğu sürece etnik bağın korunması umumiyetle müspet bir şeydir. Erken Orta Çağ kaynakları krallıkların kaybını sık sık etnik kimliğin kaybıyla özdeşleştirir. Lâkin karşı örnekler de vardır. Yahudi diasporası etnik kimliğini uç durumlarda koruyabilmiş, Bulgarlar uzun süre yabancı hâkimiyetinde kendi geleneklerine sadık kalmış ve Slavlar müşterek şekilde merkezî müesseselere hiçbir zaman sahip olmamıştır. Küçük grupların yeterli bir topluluk oluşturmasına yeterli bir güç sağlayan ve onlara kurumsal sağlamlık sunan şey, yabancı bir muhitte kendilerine yeniden bir kimlik üretecek gelenekti. Bu "etnik pratiğin" neticesi Erken Orta Çağ koşullarında birçok modern düşünürün önerdiği gibi tam teşkilatlı, bütünsel bir halk kavramı değil bilakis aşırı derecede çeşitli, bünyesinde tenakuzlar barındıran ve değişken gerçeklikti.[537]

---

533 Bu kavram için bkz. Bromlej, "Term Ethnos", s. 71.

534 Bu gözlem için bkz. Geary, "Identity", s. 15.

535 Girtler, 'Ethnos', s. 55.

536 Belirli olguların bağlayıcılığı ve değişkenlik kapsamı hakkında değerli düşünceleri Daim, "Sommerein", s. 122'de bulabilirsiniz.

537 Girtler, "Ethnos", s. 56.

"Etnik topluluklar" bu yüzden değişik düzeylerde ve çok muhtelif büyüklüklerdeydi.[538] Avarlar tam anlamıyla Türklerin *"kara bodunundaki"* gibi Avar Hükümdarlığı'nda silah taşıyan nüfusu belirten siyasal bir etnostu. Bir yandan kendi hâkimiyetleri altında yaşayan, bir bakıma "halk ordusu" (veya daha doğrusu "ordu halkları") olarak kağanlığa katılan ve büyük isimlerini küçük gruplar hâlinde muhafaza etme imkânı bulan Avar Bulgarları gibileri vardı. Diğer yandan münferit gruplara bölünmüş, yerel birlikler hâlinde çiftçi veya çoban olarak yaşayan halk kitlesi vardı. Onlardan hangisini Slav veya Romalı olarak geçtiğini bilmiyoruz. Nadiren bu tip isimler bu gruplara ceman atfedilmektedir. Bütün bu üç düzlemde alternatif gelenekler ortadan kalkmadan, Avar etnogenezi faal, Avar kültürü ve muhtemelen Avar bilinci yaygındı. Avar iktidarının 7. yüzyılda zayıflamasıyla birlikte Avar olmayan gelenek nüvesi -Sermesianoilerinki gibi- tekrar yeni bir etnogenezin başlangıç noktasına geldi, ancak yalnızca Avarların merkezî bölgesinin dışında istikbale sahip oldu. 8. yüzyılda Karpat havzasında Avar ismi ve Avar yaşamı öyle bir baskın geldi ki kağanlığın inhitatından sonra bölgenin nüfusu başka hiçbir gelenek nüvesi temelinde teşkilatlanamadı. Fakat Avar olarak adlandırılan "siyasal etnos" iktidar kaybına uzun süre dayanamadı.

Varhunniler

"Doğal olarak zamanımıza kadar 'sahte' Avarlar hükümdarlarının soylarına göre bölündüler ve biri eskiye tazimin bir gereği olarak Var şeklinde adlandırılırken diğeri Hunni olarak ifade edildi."[539] Theophylaktos'un tasvirine inanılacak olursa Ogurların bir kısmı Var, diğer

538 Bu problem için Bromlej, "Term Ethnos", s. 71; O, "etnik toplulukları" genel bir kavram olarak önermiş, "ethnos" kavramını daha geniş bir anlamda, "ethnikos" kavramını daha dar bir anlamda ele almıştır. "Etnik-sosyal organizma" (ESO) adı altında bir devlette bulunan sosyal biçim ve etnik birlik arasındaki somut bağı anlamıştır. Bu farklılaştırmayla o Marksist temelde etnik nizamın "öznelliğini" pür köprüsel olgu olarak maddi temele oturmuş etnisitenin karşına koyar. Bu konudaki bir görüş için bkz. Karl R. Wernhart, "Ethnogenese und Nationswerdung", MAG 115 (1985), s. 173-180. Bromlejs'in önerisi Macar araştırmalarında dağınık olarak kabul edilmiştir (mesela Péter Tomka); binaenaleyh Avar Hükümdarlığı kendi hâkimiyet alanındaki etnik topluluklarda "ESO" olarak ayrılabilir. "ESO"-kavramı bittabi Erken Orta Çağ münasebetleri doğrultusunda bütünsel ve yeknesak olmayan bir insicamı önermektedir (Bkz. Bölüm 1. 3.); o zamanki etnisitede mevcut olan kopukluklar ve tenakuzlar burada ortaya atılan ethnosu nesnel koşullarında öznel olarak değerlendiren "etnik pratik" kavramına daha uygundur.

539 "Οὐάρ" ve "Χουννί", Th. S. 7, 8, s. 259, Schreiner, s. 187. Bkz. Bölüm 2. 3. ve 4.

kısmı Hunni olarak adlandırılıyordu. Her ikisi de bu isimleri mitolojik hükümdarlarından alıyordu.[540] Bu karışık köken meselesi nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, Theophylaktos zamanına kadar gelen Avarların ikiye bölünmesinin haberi inandırıcılığa sahiptir.[541] Binaenaleyh Avar geleneği isimlerini mitolojik krallarından alan iki ayrı yönetmeye kabil soya dayanır. Bu efsane Macar kabilevi efsanesinde Macarların ataları olan iki kardeşi, Hunor ve Magor'u hatırlatmaktadır.[542] Biri Hun ismini, diğeri Macar ismini taşıyordu.

Her iki sorunun yakınlaşması ve birleşmesinden Avrupa Avarları gelişmişti. Muhtemelen Avar ismi Bayanoğullarının Var hanedanından türemiş ve bir ihtimal iktidarı ele geçirmek suretiyle Bayan her iki soyu bir araya getirmişti. Avarlardaki ikilik yeni etnosa başka gruplar iştirak etmesine rağmen kendisini muhafaza etmiştir. Theophylaktos'un çizdiği şema, Avarlardan bir yandan "Var" ve "Hunnileri" iki yönetici klan olduğu, diğer yandan bu klanlara tabi olan iki halk veya iki hükümetin bulunduğunu bilmeye imkân tanımaktadır. Bu tip ikili bölünmeler bozkır halklarının yabancı olduğu bir şey değildi. Radloff[543] bunu Kara-Kırgızlarda gözlemlemiş, Moğollar tıpkı Türkler gibi 600 yılından sonra iki rahip soy tarafından yönetilmiş[544] ve Hsiung-nular merkezlerinde hükümdarın yer aldığı iki kanada bölünmüştü.[545] Elbette bu bölümler kesinlikle kendi içine kapalı birlikler değildi. Bizanslılar burada hiç başaramasa da düşmanının içindeki ihtilaflardan yararlanmaya hep hazır ve nazır olmuştu. Avar ordusunun savaş biçiminden böyle bir intiba uyansa da yapısında da ikili bir

540 Th. s. 7,7, s. 258.

541 Bunun için Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 217

542 Simon de Keza, *Gesta Hungarorum 1,* s. 1-5, yay. Alexander Domanovcky, *Scriptorum Rerum Hunngarorum I,* s. 144. Bkz. Marquart, *Streifzüge,* s. 172. Son zamanlarda edisyonu yeni yapılan 15. yüzyıla ait Thuroczlu Johannes'in *Chronica Hungarorum*'u keza aynı şekilde Hunor-Magor efsanesini içermektedir: yay. Elisabeth Galantai ve Kulius Kristo (Budapeşte 1985). Macar kronik yazarları yine de kendi geleneklerinden ziyade Latin geleneğine dayanmışlardır; her iki kardeşim atalarını Eski Ahit'ten ve hem Jordanes hem de Theophylaktos'ta pek bulunmayan lider Hindin'in Hun efsanesinden çıkarmaktadırlar. Macar kronikleri için genel olarak bakınız: C. A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical guide,* Camridge 1953; Istvan Vasary, "Medieval Theories Concerning the Primordiak Habitat of the Hungarians", SSCI 35 (1987) ve Gabriel Silagi, "Die Ungarnstürme in der ungarischen Geschichtsschreibung", SSCI 35 (1987). Bu eserlerde konuya ilişkin zengin Macar literatürü için başka atıflar yapılır.

543 *Sibirien I,* s. 230. Bkz. Bölüm 6. 1.

544 Heissig, "Gruppenbildung", s. 30.

545 Hesse, "Austasuch", s. 156. İkilik için temel olarak bkz. Claude Lévi-Strauss, *Git es dualistische Organisationen? Strukture Anthropologie I,* Frankfurt/M. 2. Aufl. 1981.

nizam görülmemektedir.[546] Moğollarda ordunun kanatlarına "barangar" ve "juangar" denilmekteydi. Bu isimlendirmeler şüphesiz belirli varsayımları tetikleyebilir.[547]

Arkeoloji ve antropolojinin son zamanlarda ırksal köken, kültürel arka plan ve yerleşim alanlarıyla ilgili ortaya koyduğu çalışmalar Avarların Karpat havzasında izole bir "halk" olmadığını çok iyi kanıtlamaktadır.[548] Dikkat etmek gerekir ki aynı şekilde Varhunni grupları olan Tarniach, Kotzagir ve Zabender de Avarları 580 yılından sonra güçlendirmişti.[549] Ancak "Var" ve "Hunnilere" herhangi bir kültürel veya ırksal hususiyetler atfetmeden evvel dikkatli olunmalıdır. Varhunnilerin hangi kritere göre ayrılığını bilmiyoruz. Kökenlerine ilişkin anlatı çok kısadır ve onlara katılan her kimse aynı kökenden gelmek zorunda değildi.

Ne yazık ki Avarların kendilerini Varhunni olarak adlandırıp adlandırmadığını da hiç bilmiyoruz. Theophylaktos'tan sonra isim kaynaklardan silinmiştir. Çok sonraları Moğol kabile isimleri arasında zikredilen Varguni[550] muhtemelen aynı isim geleneğinden türemişti ancak bu Avar Varhunnilerinin kaderine ilişkin hiçbir çıkarıma izin vermemektedir. Keza yukarı Tisa'nın sağındaki "Tiszavarkony" gibi sık sık rastlanan Varkony tipindeki yer isimleri de bizi bu anlamda bir sonuca götürmemektedir. Bunlar bağlamı yakalamaya imkân verse de Macaristan uzun süredir kullanım dışı olan Varhunni isminde yerlerin mevcut olduğunu izah etmeye cevaz vermemektedir.[551]

---

546 Bkz. Bölüm 6. 2.

547 "Eğer Avarlar gerçekten bir Moğol halkı olsaydı, Avarların Barangar ve Zuangar adında iki kabilesi veya ordu bölümü olurdu." demektedir Togan, *Ibn Fadlan*, s. 193. İsim benzerliği hakikatte varsayımların düğümlendiği noktadır: "Var" ve "Hunninin" kökeni burada mı yatmaktaydı veya "Juan-Juan" bir zamanların büyük bir birliği içinde sol kanadı teşkil ediyordu da "Var" ismi sağ kanada mı veriliyordu? Maalesef Theophylaktos'un verdiği bilgiler böyle kapsamlı varsayımlar geliştirmek için yetersiz kalmaktadır.

548 Bkz. Bölüm 3. 8.

549 Th. S. 7, 8, s. 260; bkz. Bölüm 3. 5.

550 Nemeth, "Honfoglalo", s. 103; Alföldi, "Awarenfunde", s. 192.

551 Deszo Csallany, "Neue Ergebnisse der awarenzeitlichen Forschungen in Osteuropa", Studijne Zvesti (1968), s. 66'da bu yer isimlerinden yola çıkarak ilk Avarları tespit edebileceğimize inanmaktadır. Bu çalışmanın tenkidi için Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 301. Daha ihtiyatlı olan Gyula Kristo, "toponomastica unne ed avara in Ungheria", SSCI 35 (1987)'de küçük Avar gruplarının Macaristan'da yaşamaya devam ettiği çıkarımını yapmıştır. Bu çıkarım akla yatkındır, ancak kanıtlabilir değildir.

İlginç şekilde ne Macarlar ne de Almanlar arasında Avar ismi yer ismi olarak görülmemektedir. Kuzey İtalya'daki bir avuç dolusu yerde bile Cavallese'de Avareno veya Varengo gibi yer isimlerinin Avarlarla ilişkili olduğu yorumu yapılamaz.[552] Güney Slav yer isimlerinin kökeni izah edilirken de dikkatli olunmalıdır. Mesela Obrov(ac), Slav anlatısında Avar olan korkunç Obor'un[553] isminden türetilir. Bu aynı zamanda obrovati/kazmak kelimesiyle de açıklanır. Karintiya'daki Völkermarkt yakınlarda bulunan Vobre/Haimburg'un net bir şekilde ilk defa 1103 yılında zikredilen Huneburg biçimini Avarlarla ilişkili olarak yorumlamak ilmî sınırların dışında bir davranış olmaz.[554] Karintiya'daki görkemli Obir Dağı, kesinlikle bunun tevarüs edilmiş "devasa" anlamından türemiştir.[555]

Avar Dili

Avar dilini tespit etmeye yönelik dilbilimsel teşebbüsler tarihçiyi acele çıkarımlara sürüklememelidir. Kendisinden geri linguistik açıdan önemli miktarda "dil kalıntıları" bırakmış bozkır halklarında bile ele geçen dilsel malzemeyle tarihsel aidiyet bağı kurmak zorunlu değildir.[556] Avarlar hakkında Moravcsik'in[557] derlemesine göz atıldığı vakit böyle bir araştırma için temelin ne kadar zayıf olduğu görülmektedir. Bu yüzden günümüze kadar Avarların dili hakkında birçok hipotezin ortaya atılmasına şaşırmamalıdır. Pelliot ve ondan sonra Menges, Avarların Moğolca konuştuğunu kanıtlamaya çalışmıştır ki birçok araştırmacı bu görüşü paylaşır.[558] Bu hususta karşılaştığımız sorun,

552 Bkz. Giovan Vattista Pellegrini, "Tracce degli Ungari nella toponomastica italiana ed occidentale", SSCI (1987).

553 Bir derlemeyi Jovan Kovaçeviç, *Avari na Jadranu. Materijali III. simpozijum preistorisjke i srednjovikovine sekcije arheoloşkog druştva Jugoslavije,* Belgrad 1966, s. 71 sunmaktadır. Ayrıca bkz. Kollautz, "Nestors Quelle", s. 317.

554 Zagreb'ten Neven Budak'ın ve Prof. Kozszak'ın değerli paylaşımı. Haimburg için bkz. Eberhard Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Karnten I,* Klagenfurt 1958, s. 60; Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 144. Kranzmayer ayrıca Abriach/Obrje ismini de "Küçük Avar'a" dayandırmaktadır; her hâlükârda bu tip bir youm burasının Avar yerleşimi olduğunu kanıtlamaz çünkü buraya efsanevi bir figür ismini vermiş olabilir.

555 Hans-Dieter Pohl, "Karnter Bergnamen" ONF 12 (1984) s. 34.

556 Bkz. Müglmann, "Ethnogonie", s. 15.

557 *Byz. turcica 2,* s. 303.

558 K. H. Menges, Golden'ın çalışması hakkında yayınladığı tenkidi "Studies", CAJ 30 (1986), s. 56'de kanıt olarak Eski Slavcada mevcut olan Moğolcayla izah edilebilecek kelimeler ve toponomiyi gösterir ancak çoğunlukla Avarlarla batıya gelen Altay Türklerine kendini kısıtlar. Bkz. K. H. Menges, "Oriental Elements in the Vo-

Moğol dilinin 13. yüzyıldan evvel ele gelen bir tarafının olmamasıdır.[559] Buna karşın Gumbocz, Németh, Moravcsik ve diğerleri Avarların Türk olduğunu savunurlar.[560] Ligeti'nin etkisiyle ortaya çıkan yeni tartışmalarda farklı bir pozisyon kazanılmıştır; temelde birçok dillilik veya dil etkileşimi olduğu düşünülmektedir.[561] Bu çok basiretli çabalar Doerfer'in Hun dilinin kalıntıları hakkındaki ayrıntılı araştırmasında temsil ettiği pesimist epistemolojinin karşısında makul bir yere sahiptir.[562]

Tarihçi bu tartışmayı evvela dil bilimcilere bırakmalıdır. Bir çalışmanın farazi karakterdeki bütün düşüncelerine rağmen dayandığı dar malumat temeli göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde tarihçi kolay çıkarımlar yapar ki dilbilimciler bunun koşullarının ne olduğunun farkındadır. Eldeki neredeyse bir düzine Avar ismiyle sarih bir düzenleme yapmak mümkün değildir; Targitios eski İskitçe, Apsich ve Kandich açıkça Hunca (her ne demekse), Bayan ise Moğolca veya Çovaş Türkçesinden türetilebilir ve Bulgarlarda da mevcuttur. Koch tıpkı Alciocus gibi olsa olsa Türkçeyle izah edilebilir. Kağan unvanı keyfi olarak Farsça veya Moğolca algılamak mümkündür. Avar ve Varhunni isimleriyle ise açıkça dil sınırları aşılmaktadır.[563] Bozkır halkları bir

---

cabulary of the Oldest Russian Epos, The Igor Tale. Suppl. to Word 7 (1951). Moğol aidiyeti için ayrıca Grousset, *Steppenvölker*, s. 245; Czegledy, *East to West*, s. 89; Samolin, "Nores", s. 63; K. Shiratori, "On the Titles Khan and Khagan", Proceedings of the Imperial Academy of Japan 2 (1926), s. 242; Kollautz/Miyakawa I, s. 58; soru işaretiyle Togan, *Ibn Fadlan*, s. 193; bkz. Barthold, *Turcs*, s. 19; Mikkola, "Avarica", s. 158; B. v. Arnim, "Avarisches", ZS f. slav, Philologie 9 (1932), s. 403-406.

559 Franke, *Chines. Reich 5*, s. 140; Heissig, "Gruppenbildung", s. 29.

560 Zoltan Gombocz, "A pannoniai avarok nyelverol" Magyar Nyelv 12 (1916), s. 97-102; Németh, "Honfoglalo", s. 102; Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 59; macartney, "Sources", s. 273; Grafenauer, "Zgodovina", s. 270; Vojislav Trbukoviç, "Sprachliche Vorgeschichte Euarisens im Lichte neuerer archaologischer Forschungen", Archaeologia Iugoslavica 14 (1973), s. 44-47. Bunların dilini Ogur dili olarak gören Gyula Laszlo, "A kettos honfoglalas – rol", Arch. Ertesito 97 (1970), s. 161-187. İhtiyatlı bir şekilde Golden, *Studies I*, s. 28 (çoğu Hun ismi muhtemelen Türkçedir) ve I, s. 36 (Avarlar kısmen Hun kökenlidir).

561 Mamafih Lajos Ligeti'nin yeni çalışması *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalas elott es az Arpad-korban*, Budapeşte 1986'da kendi düşüncesine Çuvaş Türkçesini de dâhil eder.

562 Gerhard Doerfer, "Zur sprache der Hunnen", CAJ 17 (1973), s. 1-50; O, hakiki Hun dilinin hiçbir dil ailesiyle ilişkilendirilemeyeceği sonucuna varır. Aynı şekilde Paolo Daffina, "Gli Unni e gli altri: Le testimonianze letterarie e le lore interpretazioni moderne" SSCI 35 (1987).

563 Bkz. Bölüm 2. 4., 6. 3. ve 6. 5. Moğol kabilelerinin Türkçe, Türk kabilelerinin ise Moğolca isim taşıması sonraki zamanlarda nadir görülen olaylar değildir. Bkz. Menges, "Rezension zu Golden, studies", s. 5-6.

insan -bir isim- bir dil temelinde ilerlemezler. Unvan (ki yabancı unvanlara sık sık değer verilir) ve isimler birbirine karışır, birçok mümtaz kişi bu tip bir dizi rütbe ismi taşır. Bu unvanlar umumiyetle "kültür tarihi ve linguistik bakımdan dolaşımda olan unsurlara" aittir.[564] Cengiz Han, babasının kendisinin doğduğu vakit bir Tatar prensini alt etmesinden sonra Temuçin olarak adlandırılmıştı.[565] Kimse Hunların onların en önemli kralı Attila'nın ismi doğrultusunda Germen olarak tespit edilmesine inanmazdı. Nihayet halkın kimliğini vurgulayan "sembol dili"yle sık sık antik isimleri, kelimeleri ve işaretleri kapsayan geleneksel ve/veya anlaşma dili arasındaki ayrımı yaparken dikkatli olunmalıdır.[566]

Avar Hükümdarlığı'nda konuşulan dilleri sadece bir kaynak zikretmektedir. Kuber'in Grekçe (veya Grekleşmiş) bir isim olan Mavros ismini taşıyan *archon*u, *Miracula Demetrii*'deki geçtiği gibi: "Bizim dilimiz tıpkı Romalılar, Slavlar ve Bulgarların ki gibi iyidir" demişti. Son zamanlarda Martha Grigoriou-Ioannidou, Romalıların dilinin o zamanlar Latince olduğunu ve böylelikle Selanik'in Grek sakinlerinden ayrıldıklarını ortaya koyarak bugüne kadar ki şüpheleri ortadan kaldırmıştır.[567] Rapor en azından Kuber'in yönettiği alandaki etnik çeşitliliği gözler önüne sermektedir. Fakat bundan ötesine yorum yapılamaz. Bu, Priskos'un Attila'nın sarayındaki çok dilliliğe ilişkin verdiği bilgiye uymaktadır: "Çünkü onlar çok renklidir. Ya Hunların ya Gotların barbar dillerini ya da Romalılarla olan temaslarından ötürü Ausonialıların (Romalıların) dilini konuşurlar."[568] İskitli bir şakacı kendisinin "Latince, Hunca ve Gotça'dan müteşekkil jargonuyla bastırılamaz kahkahalara neden oluyordu".[569]

---

564 Franke, *Kaiserreich*, s. 84;10. yüzyıla kadar Slavca olmayan 186 Bulgarca isim %41 Altaylı (Türkçe veya Moğolca), %51 İranî ve Kafkaslı ve %8 diğer kökenden geliyordu, bkz. Ovçarov, "Protobulgaren", s. 173. Bu araştırma diğerleri gibi büyük oranda farazi etimolojilere dayansa da Bulgar isminin kökeninin sarih bir şekilde tespit edilemeyeceği açığa çıkmaktadır.

565 *Geheime Geschichte*, yay. Heissih, C. 2, s. 19.

566 Girtler, 'Ethnos', s. 47.

567 *Mir. Dem.* 2, 5, 291, s. 229; Grigoriou-Ioannidou, "Remarque", s. 3-15. Başkaları Lemerle, *Recueils 1*, s. 223'ü kabul eder; Vladimir Iliescu, "Ethnische und sprachliche Gegebenheiten der östlichen Romania um 600 n. chr. 1985'te Tutzing'deki yayınlanmamış sempozyuma atıf yapılır).

568 Priskos fr. 8, Bornmann, s. 46.

569 Bornmann, s. 61, Doblhofer, s. 55. Kavimler Göçü zamanının çok dilliliği için Otto Kronsteiner, "Spracher und Völker des Donauraums iö 5. und 6. Jahrhundert aus namenkundlicher Sicht", Zwettle Sempozyumu 1978, konferans belgeleri; Pohl, "Strategie", s. 98.

Bayan'ın "Varhunnilerinin" ne konuştuğunu anlamak zordur. Avar Hükümdarlığı'nda konuşulan tek dil olmadığı kesindir. Bunlardan hangisinin "lingua franca" olarak hükmettiği bir başka sorundur. Birçoğu tıpkı Bulgar Hükümdarlığı'nda olduğu gibi en azından 8. yüzyılda Slavcanın galebe çaldığı kanaatindedir. Bittabi Bulgarların Slavlaşması karanlıkta kalmış bir süreçtir.[570] Avar üst tabakasında Slav unsurlara dair hiçbir işaret yoktur. Sorunu yer isimleri araştırmasıyla çözmeye teşebbüs edenler olmuştur. Lâkin Slav yer isimleriyle ilgili olan bölgelerde bulunan Geç Avar çağı bulguları tıpkı Aşağı Avusturya'da olduğu gibi, sonraki gelişmelere dayanmaktadır.[571] Bu tip uygun yerler mütemadiyen aranmış ve oralarda bulunan yerleşim birimleriyle ilgili çıkarımlar hep yapılmıştır. Genel bir izah ancak Geç Avar Hükümdarlığı'nda *lingua franca*nın Slavca olduğunu kabul edebilir. Bu dönemde Slav dilinin çarpıcı yeknesaklığı ise Avar Hükümdarlığı'nda konuşulan dili izah edemez.[572] Fakat bu gözlem başka dillerin mevcudiyetini kesinlikle dışlamaz.

Geç Avarların diline şahit olan rütbe unvanları çağdaşları Bulgarların ve Hazarlarınkine benzemektedir. Onların kökenli dil bakımından tek değildir ancak yayılmaları muhtemelen Türk Kağanlığı'na dayanmaktadır.[573] Buna ilişkin Avar mezarlarında günyüzüne çıkan bir dizi kemik nesne üzerinde runik yazıya rastlanmıştır. Bunlardan en uzunu birkaç yıl önce Szarvas'ta bulunan ve 58 işaret kapsayan 8. yüzyılda yaşamış yaşlı bir kadının iğnedenliğidir. Onlar, Rona-Tas'ın tasdik ettiği gibi Nagyszentmiklos'taki altın nesneler üzerinde yazılı olan runik yazıtlara uymakta ve bu hazinenin kökenine ilişkin yeni bir ışık getirmektedir. Buna karşın buradan Avarların dil bakımından mensubiyetini tayin etmek mümkün değildir. Rona-Tas gerçi bir kelimenin Türkçe olduğunu öne sürmüş, ancak kendisinin teşebbüsü oldukça farazi kalmıştır. Bu malzeme azlığında başkası da mümkün değildir. Ayrıca Doğu Avrupa'daki diğer runik yazılar ve onların ilişkileri aynı şekilde az aydınlatılmıştır.[574] Salzburg başpiskoposu Arn da olsa İstir-

570 811 yılında muzaffer Bulgarların İmparator Nikephoros'un kafatasıyla yaptığı Slav kadeh tokuşturması "*sdravitsa*ya" erken zamanlarda yapılan atıf için bkz. Runciman, "Empire", s. 57 ve s. 70; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 327. Sonraları Malamir Slav ismini taşıyan ilk han olmuştur.

571 Buna ilişkin bkz. Daim, "Zeugnisse", s. 192'de döngüsel akıl yürütmeye karşı ve arkeolojik bulguların yer isimleriyle mukayesesinde güçlü bir yöntemsel ihtiyat için uyarılar sıralamaktadır.

572 Viyana'dan Rodoslav Katitiç'in dostça paylaşımı. Benzer şekilde Pritsak, "Slavs", s 420; Zagiba, "Geistesgeben", s. 96.

573 Bkz. Bölüm 8. 2.

574 Araştırmanın vaziyetiyle ilgili güzel bir özeti bulabileceğiniz çalışma Rona-Tas, "Problems" (SSCI 35); işaretlerin okunması için bkz. Istvan Vasary ve Omeljan

yalı bir "İskit" de, "Aethicus Ister'in" yazarı kendi fantezi alfabesinin taslağını çıkardığı vakit benzer runik işaretlerini biliyordu.[575]

Yeni yazıtların ortaya çıkması ve bunları okuma girişimleriyle ilgili tartışmalar muhtemelen istikbalde konuya daha fazla aydınlık getirecektir. Geç Avar kültürü çerçevesinde değerlendirildiği vakit Nagyszentmiklos altın taslarında kullanılmasına rağmen Avar runik yazısı oldukça marjinal bir olguydu. Her hâlükârda bunlar gündelik dile yönelik bir çıkarıma bizleri götürmeyen ayinsel bir çevreye ilişkin unsurlardı. Keza teşkilatta olduğu gibi ayinde ve tasvirde de dil bakımından eskimiş münasebetlerin yansıması bulunabilir. Dilbilimciler Erken Orta Çağ dil haritasındaki bu garabetten rahatsızlık duyabilir; tarihçi bu yüzden çağdaş dil sorunlarına sadece az bir dikkat buyurabilir. Çünkü bu garabet bir renk cümbüşüydü.

Avar Olmayanların Tarihi

Kaynaklar Avarların faaliyetlerinden bahsetmektedir; sadece bu bağlamda istisnai olarak diğer halklar zikredilmektedir. Bu, umumiyetle büyük bir tehlike hasıl olduğu zaman gerçekleşir. Theophanes 626 yılındaki Konstantinopolis kuşatması hazırlığından bahsettiği vakit bir Pers elçiliğinin "Avar olarak adlandırılan Hunları", Bulgarları, Slavları ve Gepidleri müştereken Konstantinopolis kuşatmasına davet ettiğini söylemektedir.[576] Bu yüksek siyaset dairesinde kağanlığın halklarının tek tek zikredilmesi alışılmadık şeydir ve Konstantinopolis'e karşı harekete geçirilen cephenin ne kadar geniş olduğunu vurgu-

---

Pritsak arasındaki eleştirel tartışmalar, Avar kemik yazıları için Istvan Vasary, "Runiforms Signs on Object of the Avar Period" (6th-8th Centuries AS), Acta Orient. Hung. 25 (1972), s. 335-347; bkz. Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 312; "die Szarvas-Inschrift I. Juhasz, ein awarenzeitlicher Nadelbecher mit Kerbschrift aus Szarvas (Komitat Békés)", Acta Arch. Hung 35 (1983), s. 373-378. Okuma önerileriyle kapsamlı yeni bir yayın için Vékony, "Rovasfeliratok", (sonuç s. 129'da verilmektedir); kendisinin "geç Macarca" tefsiri ve bundan mülhem, Bulgar Türklerinin yanında, "800 yılı civarında Karpat havzasında Macarca konuşan halk gruplarının mevcudiyetine dair kanıt"ı (s. 136) şüphecilikle karşılanmalıdır. Doğu Avrupa'daki runik yazıtlar için ayrıca bkz. *Sammelband Runen, Ramgas und Graffiti aus Osteuropa*, yay. Klaus Röhrborn, Wolfgang Veenker, Wiesbaden 1985; Juhasz, "Tjurko-balgari", s. 251-289'de ilave literatürle birlikte.

575 Bu konuda hakkında bkz. Heinz Löwe, "Aethicus Ister und das alttürkkische Tunenalphabet", DA 32 (1976), s. 1-22; Heinz Löwe, "Ein literarischer Widersacher des Bonifatius. Virgil von Salzburg und die Kosmographie des Aethicus Ister", *Festschrift für Max Spindler*, Münif 1969, s. 75-90, bilhassa s. 87; Vékony, "Rovasfeliratork", s. 147.

576 Theophanes 6117, s. 315.

lamak içindir. Benzer sebeplerle Frank kaynakları Charlemagne'ı Avar Hükümdarlığı'ndaki bir dizi halkı yenen bir fatih olarak kutlamıştı. Bu halklarla ilgili bilgiyi Geç Antik literatürüne borçluyuz.[577] Bizanslılar genellikle Avar ordusundaki Bulgarları, Gepidleri ve Slavları yeniden tanıtmakla yetinmiştir. Bilhassa bunlar esarete düştüğü vakit, özel isimleri bilhassa vurgulanıyordu. Muhtemelen birçok kimse düşmanın elinde Avar olarak tanınmanın bunlar için müspet bir şey olduğunu düşünmez. Tam tersine, Slav grupları ara sıra Romalılarda daha büyük saygı uyandırmak için kendilerini Avar isimleriyle tanıtıyordu.

Fakat komşularının hayatını güçleştiren Avar ordusu, Karpat havzasındaki Avar dönemi nüfusunun ana kitlesini oluşturmuyordu. Birçok Erken Orta Çağ hükümdarlığında olduğu gibi bu ordu tarih yapıcı silahlı bir azınlıktı. Başarı ve zenginliklerinin süs ve silahlarıyla temsil edildiğini dönemin arkeolojik resmi de tespit etmektedir. Avar devri arkeolojisinin "başlıca fosillerinin" keramik ve kullanışlı eşyalar yerine kuşak tokaları olması tesadüf değildir. Gömülenin garibanlığının (veya Hristiyanlığının) hediye yokluğunda ifade bulduğu yerlerde bilgi edinme imkânları kısıtlıdır.

Lâkin bu grupların etnik aidiyetlerini tespit etmek üst tabakanın mensuplarınkinden daha çetindir. Yazılı kaynaklarımız bu hususta yalnızca istisnai durumlarla (mesela kendi ataları bunlardan birine ait olan Paulus Diaconus gibi) ilgilenmektedir ve arkeolojik bulgular hiçbir etnik çıkarıma izin vermemektedir.[578] Münferit mezarlarda arkeoloğun duyarlılığına uygun olarak hakikatin ortaya çıkarılması, hemen her mezarlıkta büyük önem arz etmektedir. Tatbik edilebilecek genel bir kıstas elde olmadığı gibi böyle bir kıstasa güvenilip güvenilemeyeceği sorusu da bakidir. Çünkü zengin ve güçlü Avarlar gibi alt tabakalarda kültürel etkileşim sürecine maruz kalıyordu. Bir yandan onlar hâkimlere öykünerek Avarlaşırken diğer yandan kendi aralarında birbirlerini asimile ediyorlardı. Birçok kimse Roma öncesi birkaç vilayetinin halklarının Romalılaşması sürecinin ilk defa Germenler arasında tekmil olduğuna atıfta bulunur.[579] Avar Kağanlığı'nda Romalı ve Germen unsurlar yeni başka unsurlarla karışmış, Keszthely sentezi meydana gelmişti.[580]

Bunu sağlayan Avar cemiyetinin etnik kökenin ve sosyal rütbenin tamamen farklı olmasına imkân tanıyan hareketli yapısıydı. Romalı-

577 Theodulf c. 7, MGH Poet. Kar. I, s. 461; Noetker, *Gesta Karoli magni 2, I*, s. 49-51.
578 Bkz. Bona, "Abriss", s. 12.
579 Wenskus, "Stammesbildung", s. 12.
580 Bkz. Bölüm 3. 8.

ların köle veya zanaatkâr, Slav ve Gepidlerin çiftçi olması, Avarların da süvari kalması mecburi değildi. Yakındaki Roma ordusuna aldırış etmeksizin Gepid çiftçiler 599 yılında Tisa'da lanetli kutlamalarını yapıyorlardı.[581] Buradan savaş hizmetlerinden muafiyeti ihtiva etmek suretiyle "Gepid kabilelerinin özel statüsü" olduğu çıkarılmak istenmektedir.[582] Lâkin müteakip muharebede Priskos'un elinde Avar esirleri kadar Gepid esirleri de vardı ve Gepid savaşçıları kağanı, Konstantinopolis'in kapılarına kadar takip etmişti.[583] Buna karşın kağan gibi Orta Asya'dan neşet etmiş, Avar cemiyetinin "mazlumları" vardı.[584] Münferit haberler, bütün bir etnosun kaderine yönelik çıkarsamalar yapmaya cevaz vermemektedir.

Karpat havzasında Avar çağı nüfusunu karakterize etmek için etnik etiketler bu yüzden görece elverişsiz kalmaktadır. Tarihçi bu yüzden Avarları, Avar olmayanların tarihinden yola çıkarak tasvir etmelidir. Gerçi bu da kendi görevini kolaylaştırmaz çünkü bu gruplarda farklı derecelerde Avarlaşmıştı. Bunların muasırları da bütün tenakuzlara rağmen etnik kategoriler hâlinde düşünür ve zamanlarının hakikatlerini bu şekilde tasvir eder.[585] Salzburglu misyonerle 9. yüzyılda Karpat havzasında Gepidlerle karşılaşması, bu ismin iki yüzyıldan fazla bir vakit nesilden nesle aktarıldığı anlamına gelmelidir. İsim ile kültürel gelenek ve sosyal bilinç arasında bir illiyet bağı vardır. Dolayısıyla bunlar bölgeler arasında hep birlikte hareket eder. 9. yüzyıldaki Gepidlerin Kunimund zamanının Gepidlerinden türemesinin zaruri olmadığı akılda tutulmalıdır. Bunlar yerleşik yaşama geçmiş süvari göçebelerin veya Germenleşmiş Romalıların da torunları da olabilirdi. Fakat bunlar tıpkı ataları gibi "babalarından geleneklerini ve kendi soylarına temayülü âdet" olarak benimsemişlerdi ki Romalı savaş esirleri arasında bile bu gelenek aktarılıyordu.[586] Yazılı kaynaklarda çoğunlukla hiç algılanmayan bu tip bir sürecin öneminin ne olduğunu Güneydoğu Avrupa tarihinin büyük paradoksu tanımaya imkân vermektedir. Romalılar Daçya vilayetini (bugünkü Erdel ve Eflak'ın bir kısmını) terk etmesinden neredeyse binyıl sonra bile bu bölgede Romalı Ulahlar belirmektedir. Tuna'nın kuzeyinde ve bilhassa güneyin-

581 Bkz. bölüm 5. 8.

582 Katsanakis, "Abaria", s. 56.

583 Aşağıdaki "Gepid" başlığına bakınız.

584 Bkz. Bölüm 6. 6.

585 Dekan, "Problematik", s. 72'de etnisitenin dışında hiçbir toplumsallığın bulunmadığına işaret eder, ancak bu görüş, etnisite çok geniş çerçevede algılansa bile savunulabilecek türden değildir.

586 *Mir. Dem.* 2, 5, 285, s. 228; bakınız bölüm 6. 1.

deki dağ çobanları ve çiftçileri bütün nüfus değişikliklerine rağmen binyıl boyunca "Romalılıklarını" korumuş, geliştirmiş ve yeni "Eflak" etnogenezinin nüvesi olmuşlardır.[587]

İhtiyatlı olunduğu vakit Avar devrindeki isim adlandırmalarından Avar olmayanların geleneklerini anlamak mümkündür. Tarihsel akışın ancak yer yer aydınlatılabildiği bir zamanda belirleyici nüfus değişimleri sadece çarpıcı hususlarıyla birlikte vurgulanabilir. Çünkü zayıf malumatlar arasındaki boşluk o kadar çoktur ki her etnik tespit sadece bir izi takip eder. Erken Orta Çağ'ın tarih yazıcılığı da bu şekilde "İskit" bozkırlarındaki baş edilmesi zor süreçle temasa gelmeye çalışır.

Bu halkları modern anlamda tasavvur etmeye çalıştığınız an yönteminiz yanıltıcı hâle gelir. Millî tefekkür biçimi, bugüne kadar millî duyguları coşturan bir dizi probleme sebep olmuştur. Avar-Slav münasebetleri veya Romalı-Rumen sürekliliği bugün birçok yerde tartışılması hararetli konular olarak karşımıza çıkar.[588] Buna birbiriyle ihtilaf hâlinde bulunan ön kabuller katkıda bulunur. Bu paradigma mesela Karpat havzasında Bulgarların kaderiyle ilgili iki yeni teori örneğinde netlik kazanmıştır. Ellili yılların sonunda Simonyi kaynaklardaki zayıf malumatlardan yola çıkarak Pannonya Bulgarlarının kader ağını örmeye teşebbüs etmişti.[589] Kendisinin tezine göre Bulgarlar Karpat havzasında 5. yüzyılda yerleşmişti ve orada 9. yüzyıla kadar çağın bütün fırtınalarına karşı ayakta kalmıştı. Bambaşka bir sonuca kısa süre önce Vékony varmıştır.[590] O, 150 yıl içinde dört farklı Bulgar grubunun Karpat havzasında faal olduğu görüşündeydi. Her iki teorinin de arkasında Erken Orta Çağ'da bozkır kuşağında halkların rolleri hakkındaki devletçi yaklaşımlar yatmaktadır. Bir etnik süreklilik iddia edilemediği vakit bütün değişimler yeni halkların veya halk gruplarının belirmesiyle izah edilir.[591]

Bulgarlar

Tam da 6. ve 7. yüzyılın Bulgarları, bir halk adının arkasında gizlenen çok çeşitli kopukluklara, yeni başlangıçlara ve yeniden gruplanmalara emsaldir. İsim, mütemadiyen sahiplenilen, alışılmadık şekilde

587 Aşağıdaki "Romalılar ve Ulahlar" başlığına bakınız.

588 Bakınız Bölüm 1. 3.

589 Simonyi, *Bulgaren*, s. 227-250; ayrıca Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 75-90'da da üstlenmişti. Bu teoriye ilk defa kısa süre önce Bona, "Bulgaren", s. 79'da karşı çıkmıştı. Buna ilişkin bkz. Pohl, "Awarenreich", s. 48.

590 "Onogurok", s. 71.

591 Buna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Pohl, "Khaganat", s. 41.

güçlü olan bir geleneği vücuda getirmektedir. Bu isim altında etnogenez sürecine giren tüm grupların birbiriyle akraba olması şüphelidir.[592] Bu ismi tek başına kendisine atfedilebilecek hiçbir grup veya hanedan görünmemektedir. Tuna Bulgarlarının hükümdarları Bulgar prens listelerinin de gösterdiği gibi bir dizi soydan neşet etmekteydi.[593] Cenk edilen her yerde Bulgarları bulmak mümkündü. Roma, Lombard ve Avar ordularında, hatta Bavyera ve Karintiyalılar arasında bile onlar bulunuyordu, ancak diasporada bile bu Bulgar macera-perestleri isim ve kimliklerini korudular.

5. yüzyılın sonlarından beri Karadeniz'in kuzeyinden Balkan vilayetlerine saldıran Bulgarlar, Avar göçü zamanında hâlihazırda önemini yitirmişti. Güçlü Bulgar birlikleri Roma ordusunda savaşıyordu.[594] Daha küçük bir grup Lombardlara iştirak etmiş ve Alboin'le birlikte İtalya'ya gitmişti.[595] Karadeniz'de inisiyatif Kutrigurlar ve Utigurlara

592 Bkz. Bölüm 2. 2.

593 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 481. Bunlardan en şöhretlisi Türk Dulo hanedanıydı. Bkz Bölüm 7. 6 ve 7.

594 Paulus Diaconus 2, 26, s. 103'te kendi zamanında Bulgarların başka birçoklarının yanında kendi köylerinin bulunduğunu söyler. Onların Alboin'le birlikte İtalya'ya geldiğini kendisi çıkarsar. Bona "Bulgaren", s. 99'de bunu sırf bir faraziye olarak görür; hakikaten Alciocus-Bulgarları bile kastedilmiş olabilir. Fakat 567 öncesindeki halklar hicreti evvelinde Bulgarların Lombardlara katılmaları oldukça olasıdır. (Gepidler de Kutrigur yardımcı birliklerini kontrol ediyordu, Prokop BG 4, 18, s. 852-854).

595 Simonyi'nin (Bulgaren, s. 227) ve Beşevliev'in (*Bulg. G.*, s. 75) gösterdikleri kanıtlar zayıftır: 488/489 olaylarda Bulgarları sadece Paulus Diaconus, *Historia Romana 15*, MGH AA 2, s. 213; Oldukça süslü bir anlatımla zikretmektedir. Onun çağdaşı Panegyricus Ennodius (s. 28-34) için bunlar Sarmatlardı. (Şüpheci Ditten, "Protobulgaren", s. 56 bile bunu "Germenlerin ve Bulgarların birlikte hareketinin ilk defa zikredilmesi" olarak görmektedir, ancak daha sağlam bir tefsiri Schmidt, "Ostgermanen", s. 294'teki dipnot 7'de buluruz; ayrıca bkz. Pohl, *Gepiden*, s. 291). Cassiodor'un kroniğinde (a. 504, MGH AA 11, s. 160) Sirmium'un fethi vesilesiyle açıklanan "Vulgarlar", Gepidler arasında değil, daha ziyade Ennodius'un gösterdiği gibi (Panegyricus d. Theodorico 60-69, s. 210) imparatorluk ordularının komutanı Sabinian'ın mağlup ordusunda bulunmaktaydı. (Simonyi'nin yanlış tefsirini Avenarius, *Awaren*, s. 69 ve Bulgarlara daha Attila zamanında bile "hayatî bir rol" atfeden Ovçarov, "Protobulgaren", s. 174 takip etmiştir.) Keza Beşevliev'in "Bulgarların çoğu durumda İllirya'ya saldırdığı" şeklindeki çıkarsaması da sırf bir faraziyedir (*Bulg. G.i* s. 82-85). Onların diğer yağmacılar gibi Roma piskoposluk sınırlarında tutunamaması Pannonya'dan geldikleri anlamına gelmez. Buna karşın Theoderik'in Doğu Gotları muhtemelen Novae/Sviştov'da oturdukları sırada Bulgalarla çarpışmışlardı. Bkz. Ennodius, Panegyricus d. Theodorico, MGH AA 7, 19, s. 205; bkz. Wolfram, *Goten*, s. 346'daki dipnot 15; Ditten, "Protobulgaren", s. 55'te ilave literatürle birlikte.

geçmişti. Onların hükümdarlığı muhtemelen önceden Bulgarların hâkimiyetindeki grupları kapsıyordu.

Bulgarların ne 559/562'deki Avar seferlerinde ne de 567'de Avar ordusunda zikredilmemesi çarpıcıdır. Buna karşın burada daha büyük Kutrigur grupları mevcuttu.[596] Avar Kutrigurları hakkında verilen ilk malumat, aynı zamanda onlar hakkındaki son malumattır. Alışılageldiği üzere isim, bayrağı üzerine yazıldığı krallıktan daha uzun yaşamamıştı.

Buna rağmen 6. yüzyılın sonuna doğru güçlü Bulgar geleneği Avar -ve muhtemelen daha doğuda Türk- hâkimiyeti altında yaşamayı başardı. Avar Kağanlığı'nda Avar olmayan süvarilere "ethnos" oluşturmak için en elverişli imkânlar sunmuştu. 594 yılında bir Roma öncü birliğinin Olt-Mündung bölgesi yakınlarında bir Bulgar tümenine rastladığına ilişkin Theophylaktos[597] tarafından verilen haberde bunun ilk ipuçlarını buluruz. Saldırı Romalıların yalnızca bir ayıbı olmamıştı. Aynı zamanda kağanın şiddetli bir protestosunu da kışkırtmıştı. Görünüşe göre Bulgarların görevi Roma ordusunun hareketini takip etmek ve muhtemelen uluslararası hukuk mucibince gri alan olan Slav ülkesinde kağanın mevcudiyetini göstermekti. Bu, bozkır imparatorluklarının dış bölgelerdeki başka "*ethne*leri" alt düzeylerdeki birliklerle korumak şeklindeki umumi stratejisine uymaktadır.[598] Olay göstermektedir ki Bulgarlar Avar ordusunun "karargâhı"yla sıkı temas hâlindeydi.

Bir hata sonucu Theophanes, Bulgar ismini Singidunum'unn 595 yılındaki fethinde zikretmiştir.[599] Bulgar gruplarının Avar ordusundaki mevcudiyetine dair bir kaynak olarak Maurikios devrinde Gene-

---

596 Menandros EL 458; 12, 5, s. 136 veya fr. 27. Bona, "Bulgaren", s. 103'te verilen 10.000 sayısını (sadece tehdit için yazıldığı düşüncesiyle) şüpheyle karşılamaktadır, ancak verilen malumatı sorgulamak için hiçbir sebep yoktur.

597 Th. S. 7, 4, s. 251 Bakınız Bölüm 5. 4. Mekânın topografik yapısı karşılaşmanın akıntının güneyinde olduğunu varsaymamıza neden olmaktadır. Fakat bu kez anlaşma ihlali Avarların mesuliyeti olur. Bu seferin izlediği yeknesak olmayan topografi için bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 113; aynı kitapta 88. sayfada Beşevliev, Bulgarların "ihtiyarsızca Bizans toprakların" hareket ettiğini ileri sürer. Ayrıca bkz. Ditten, "Protobulgaren", s. 68.

598 Ayrıca bkz. Pritsak, "Slavs", s. 358. Kağan, Bulgarlara yönelik bir harekete Slav seferinden daha sert tepki göstermişti; Szadeczky-Kardoss, "Hauptsüzge", s. 148'de bundan mülhem (Avar ordusunun mensupları olarak kağana doğrudan tabi olan) Bulgarların daha yüksek bir rütbede olduğu çıkarımını yapmaktadır.

599 Theophanes 6090, s. 277; Th. S. 7, 11, s. 264'te sadece "βάρβαροι"yi takip etmektedir. Muhtemelen burada (Szadeczky-Kardoss, "Quellenstelle", s. 78) Theophylaktos'un bir hatası vardır.

ral Philippikos'un Bulgarlara karşı savaştığı bilgisi veren Michael Syrus'u kabul edebiliriz.[600] Kaynaklarda Bulgarların büyük Selanik (618 civarı) ve Konstantinopolis (626) kuşatmalarına katıldıkları geçmektedir.[601] Fakat onların savaşlarda hiçbir belirleyici rolü olmamıştır.[602]

Bu Bulgarların o zamanlar Karadeniz'de veya Karpat havzasına ikâmet ettiğine dair bu kaynaklardan bir bilgi edinilememektedir. Yalnız Avar Kağanlığı'nın 626 yılındaki hezimeti ve hemen ardından içine düştüğü çetin süreç Bulgarlar için de hayatî bir itki oluşturmuştu. Kısa süre içinde disiplinli savaş arkadaşları birçok cephede Avar Kağanlığı'na meydan okuyan tehlikeli rakiplere dönüştü.[603]

Gepidler ve Diğer Germen Grupları

568 yılında Alboin'le birlikte çekilenler Lombardlardı. Kalanlar ise Avarlara katılmış olmalıdır. Büyük bir seferle kendi ikbalini umanlar Lombard kralının çok etnik unsurlar ihtiva eden ordusuna iştirak ettiler. Bunlardan başka Lombard yönetici tabakasına şahsi veya ekonomik bakımdan bağlı yaşayanlar vardı. Buna karşın Lombardların yerleşmediği bölgelerde çiftçilerin kalmak için sebebi vardı. Bunların dışında Romalılara katılmaya karar vermedikleri sürece Kunimund'un davasına sonuna kadar sadık kalan Gepidler de vardı. Gepid geleneğinin en mümtaz temsilcileri Bizans'a katılmışlardı. Kunimund'un yeğeni Reptila ve kral hazinesini kendisiyle birlikte götüren piskopos

600 Michael Syrus 10, 24, s. 374. Bu yorumu öneren Szadeczky-Kardoss, "Quellenstelle", s. 77'dir ve bunu Philippikos'un Theophylaktos'ta geçmeyen bir komandosundan bahseden Johannes Antiochenus, *Excerpta de insidiis,* s. 108, yay. de Boor, Berlin 1905, s. 147'yle destekler. Ayrıca Michael'in Avarları daha iyi tanıdığı Bulgarlara olarak aktarmış olması da düşünülebilir bir şeydir. O, bir keresinde romalılar Franklarla özdeşleştirmişti 10, 11, s. 316.

601 *Mir. Dem.* 2, 2, 198 ve 202, s. 185'te onları münferit bir "ethne" olarak adlandırır; Pisides 197, s. 185'te, tıpkı Theophanes 6117, s. 315'teki gibi onlar Hunlar, İskitler, Slavlar, Perslerle birlikte Konstantinopolis'e karşı görkemli bir halklar saldırısında saymaktadır. Pisides 409, s. 194'te onlar toplumsal konumların uygun olmayan bir şekilde Slavlarla birlikte hareket ederek haliçte tekneleri doldurmuşlardı.

602 Bunu Bona, "Bulgaren", s. 105'te vurgulamaktadır. Ditten, "Protobulgaren", s. 69'da onların *Miracula Demetrii*'de tekrar tekrar zikredilmesinden "bilhassa büyük rollere" sahip olduğunu çıkarmıştır. Fakat savaşın tasvirinde onlara ilişkin bir bilgi geçmemektedir. Aynı eser dipnot 211'de Ditten haklı olarak hem *Chronicon Paschale* hem de Theodor Synkellos'ta 626 yılında Bulgarların vurgulanmadığını açıklamaktadır. Bu listelerin muhtemelen rastgele düzenlendiği akılda tutulmalıdır; sadece somut bilgiler bir grubun önemini değerlendirmeye izin verir. 626 yılında Slavlar hakkında verilen bilgiler buna elverişli niteliktedir. Bkz. Bölüm 7. 3.

603 Bkz. Bölüm 7. 6. ve 7.

Thrasarich bunların başında geliyordu.[604] Sonraları kağanın teslimi ısrarla istediği, maiyetiyle birlikte Usdibad da Bizans'a katılmıştı.[605]

Bütün bu gruplar tarihçilerin mantığına uygun olarak davranmasa da Hunların hareketi tartışılmaz bir şekilde müstesna kalmaktadır. Bunlar Karpat havzasında, Attila'nın imparatorluğunda hayatî önemi haiz olan "İskit"-Germen asil tabakasına katılmıştı. Lâkin Bayan, Orta Tuna'da karşısında neredeyse isimsiz, birlikler hâlinde *gentil* kimliğini kısmen korumuş ancak hiçbir önemli role sahip olmayan topluluklar bulmuştu. Paulus Diaconus'un kanaati[606] bu bakımdan bir gerekçe sunmaktadır: "Gepid soyu o kadar düştü ki, ne zamandır bir krala bile sahip değiller."

İmparatorluğa iltica hareketi 567 yılından sonra da durmadı. Kanun kaçağı Bookolabras'ı sürgünde takip etmeye hazır altı Gepid vardı.[607] Bütün kaçaklardan en fazla onların görkemli ataları hakkında bilgi edinilebiliyordu. Sadece doksanlı yılların başlarında genç bir Gepid katili Trakya'daki imparatorluk gözcülerine kendi faaliyetinden bahsetmişti;[608] dağılmış Gepidler arasında belli bir geleneğin korunduğunu genç adamın elindeki ganimetlerin, anlatacak kadar bildiği (neredeyse otuz sene evvelki) Lombard muharebesine dayandırarak gerekçelendirmesi göstermektedir. Yine de bu anlatımlar cemiyet oluşturucu gücünü kaybetmişti ve bir kanunsuzun kendi uydurduğu bir efsane olabilirdi. Bir başka "kaçak" da 593 yılında Romalıların Slavlar üzerine aldığı en görkemli zaferlerinden birinde Aşağı Tuna'nın kuzeyinde yardımcı olmuştu. Bu kişi Slav archonu Musukios'un altında saygın bir yere sahipti, Avar şarkıları söyleyebiliyordu, Gepid-Hristiyan geleneğini korumuştu ve çok kritik bir anda Bizanslılara yardım ederek Slavlaşmış yurduna ihanet etmişti.[609]

Avar devrinde geri planda kalan Gepidler Kağanın seferlerine katılmıştı. 599 yılında Tisa'da vatanlarının müdafaasına katkıda bulunmuşlar, önemli sayıda esir vermişlerdi.[610] Gepidlerin 626 kuşatmasına

604 John. Biclar. a. VI. Iustini imp. s. 212; Lakatos, "Quellenbuch", s. 86.

605 Menandros EL 195-98; 12, 6, s. 138-40 veya fr. 28; EL 458; 12, 7, s. 142 veya fr. 29.

606 PD I, 27, S. 81; bkz. Pohl, *Gepiden*, s. 299.

607 Th. S. 1, 8, s. 53.

608 Th. S. 6, 2, s. 222 ve 6, 10, s. 240.

609 Th. S. 6, 8-9, s. 236.

610 Theophylaktos, 8, 3, s. 289'deki "başka barbarlar" arasında Gepidler olduğunu ilk defa Theophanes 6093, s. 282 söylemektedir; bu kendisinin sırf bir varsayımı bile olsa onlar buraya getirilmişlerdi. Buna ilişkin olarak o aynı yıl başka bir kaynaktan yararlanmıştır. Maalesef Theophanes'in verdiği sayıları (3.200 Gepid'den bahsetmektedir) kontrol etmek mümkün değildir. Bkz. Schreiner, s. 354'teki dipnot 1068 ve yukarıdaki bölüm 5. 8.

katıldığına Theophanes şahitlik etmektedir.[611] Fakat genel olarak bakıldığı vakit Avar ordusunda Slavlardan ve Bulgarlardan daha az vurgulanmışlardır. Çağdaş gözlemcilerin (Theophylaktos, *Miracula Demetrii*, *Chronicon Paschale*, Pisides vd.) gözüne çarpmamış görünmektedirler.

Daha karakteristik olan örnek Priskos'un emrindeki bir birliğin Tisa'da rastladığı ve katlettiği Gepidlerdir;[612] Savaşlar bu üç köyün sakinlerine yabancıydı: "bir yemek etrafında toplanmış ve mahalli bayramlarını kutluyorlardı. Tamamen kendilerini içkiye vermiş ve tüm geceyi yiyerek geçirmişlerdi" ve "ayyaş barbarları" felakete götüren bu olmuş olmalıydı. Okunduğu üzere taş çatlasa 30 000 nüfusu olan bu topluluk, sırf "sıkı çalışarak" yaşamazdı.[613] Bayramlarını kutlamasını bilirlerdi ve onlar yağmalanmaya değerdi.

Avar zamanında Germenlerin, muhtemelen Gepidlerin yaşadığı Kölked'deki kazılarda bu intiba tasdik edilmiştir.[614] Köy, kağanlığın sonuna kadar meskûndu; bu köye ait olan mezarlıklarda "içinde çok sayıda silah, gümüş hediye bunun mezarlar" vardı. Mahalli toplumsal yapı muhafaza edilmişti. Kıyafetleriyle diğerlerinden pek ayırt edilmesi mümkün olmayan zengin soyların mensupları ayrı olarak gömülmüştü. Bir kuşak tokası üzerindeki tanrısal simge Germen geleneğinin devam ettirildiğini göstermektedir.[615] Zaman içerisinde Avar kültürel etkisi mütemadiyen arttı ve buralarda Geç Avar çağı tarım kültürü galebe çaldı.

Kölked'teki Germen köyünün Gepidlerin eski yerleşim alanlarında konumlanmaması (eğer sadece Lombardlarla ilgili değilse) Bayan'ın nüfus siyasetiyle ilgili olabilir. Tisa'daki eski Gepid bölgelerinde Avar çağı Gepidlerine ilişkin hiçbir sarih bulgu günyüzüne çıkarılmamıştır. Elbette büyük Gepid mezarlıklarının son bulması tarihsel olarak 567 yılına götürülebilir, fakir kabirlerinin yoğun bulunduğu mezarlık alanları sonralara ilişkin olabilir.[616] En Erken Avarların Maros ve

611 6117, s. 135.

612 Th. S. 8, 3, s. 288, Schreiner, s. 206.

613 Kollautz, "Noricum", s. 619'da Paulus Diaconus 1, 27, s. 81'deki "*durum imperium*" böyle formülleştirmiştir. Bu Gepidler için ayrıca Szadeczky-Kardoss, "Hauptzüge", s. 221'de köylerin sayısını 10 000 üzerinde (abartıyla) değerlendirmektedir.

614 Kiss, "Kölked"; Kiss, "Fortleben", s. 205.

615 Attila Kiss, "Die bildliche Darsellung eines frühen germanischen Hauptgottes auf einem südpannonischen Fund", Zwettle Sempozyumu 1978.

616 Horedt, "Fortleben", s. 164. Deszlo Csallany, *Archaologische Denkmaler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Archaeologica Hungarica 38, Budapeşte 1966, s. 326-328'de ortaya atılan fikirlerin geçerliliği yoktur, bkz. Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 298.

Körös arasındaki bölgede mücavir alanlardaki kadar yerleşmediği söylenebilir.[617] Fakat geç Gepidlerin Avar unsurlarıyla içtimaileşmesine ilişkin varsayımları güçlendirecek bilgilere sahip değiliz.

Erdel'de Avar zamanı Gepidleriyle ilgili mesele çok münakaşalıdır. Kurt Horedt ve Rumen araştırmacı Band, Veresmort ve Moreşti'deki büyük Gepid mezarlarından buralarda 7. yüzyıla kadar gidebilen bir "geç Germen buluntu horizonu" olduğunu çıkarımını yapmıştır.[618] Istvan Bona bu yaklaşımı birçok açıdan eleştirse de karşısına değerli bir başka önerme koyamamıştır.[619] 567 yılının Erdel yerleşim tarihinde büyük çalkantıların yaşandığı bir boşluk olduğunu Horedt de vurgulamaktadır.[620] O, Firtoşu Yaylası'nda bulunan birkaç bin solidiyi ilk defa 630 yılında yok olan tuz zengini Gepid beyleriyle ilişkilendirmektedir.[621] Rusu, Noşlac mezarlıklarının Avar öncesi nüfusun bir kalıntısı olduğuna işaret etmiş, burada otokton Hristiyan işçilerinin yaşadığını düşünmüştür.[622] Erdel'deki tuz bölgelerinde 630 yılı civarına kadar karışık, müreffeh bir kültür yaşadığı düşünülebilir bir şeydir; Bayan oğulları batıda Keszthely civarında benzer bir şeye tahammül etmişti. Ancak konu ancak hassas arkeolojik yöntemlerle açıklığa kavuşabilir.

Fakat her hâlükârda arkeolojik ipuçları erkenden kaybolmuştur. Karolenj zamanının Frank fatihi burada Gepid denilen insanlarla karşılaşmıştı. Paulus Diaconus, "usque ad hodie" [bugüne kadar], yani Karolenjler devrine kadar Gepidlerin Avar hâkimiyeti altında kaldı-

---

617 Kovrig, "Contributions", s. 177. Yeni katkıları Garam, "Bemerkungen", (Zwettl Sempozyumu 1986) sunmuştur. Yeni bulguların Viyana'dan Peter Stadler tarafından şahsımla paylaşılan haritası bu bulguları onaylamamaktadır.

618 D. Popescu, "Das gepidische Graberfeld von Moreşti", Dacia 18 (1974), s. 189-238; Kurt Horedt, "Der östliche Reihengraberkreis in Siebenbürgen", Dacia 21 (1977), s. 251-268; Horedt, "Moreşti", s. 297; Moreşti, "Awarenproblem", s. 110; Horedt, "Ergebnisse", s. 490; Comşa, "Eindringen", s. 197; Comşa, "Eindringen", s. 197; Rusu, "Relations", s. 261; Berciu, "Daco-Romania", s. 133; ayrıca bkz. Kiss, "Fortleben", s. 208.

619 Bona, "Gepiden", s. 41'de bu mezarlıklarda Avar ve Gepidlerin farklı zaman dilimlerinde gömüldüğü kanaatindedir. Bkz. son zamanlarda, "Daciatol Erdoelveig", s. 162.

620 "Wandervölker", s. 118. Kendisi "Fortleben", s. 168'de "geç Germen" gruplarının etnik tanziminde ihtiyatlıdır.

621 Horedt, "Völker", s. 21. Paralar ilk defa Herakleios zamanında basılmıştı. Bkz. Horedt, "Awarenproblem", s. 110. Vladimir Iliescu'nun yakın zamanlarda Spoleto'da vurguladığı gibi (Diskussionsbeitrag, SSCI 35, 1987) 5.000 sikkeden sadece yaklaşık 250 tanesi ele geçirilmiş ve 15 tanesi korunmuştur. Etnik nizam ise göreceli bir konudur.

622 Rusu, "Noşlac", s. 288; Rusu, "Avars", s. 137 Buna ilişkin Bona, "Gepiden", s. 22.

ğını vurguluyor.[623] "Muhtemelen onların en büyük isimlerinden biri 796 yılında Pippin'in birliklerine iştirak ettiği için Kağanın pek az dostça andığı Unguimeri'ydi."[624] (Her hâlükârda Geç Antik literatürüne vakıf olan) Orleans piskoposu şair Theodulph "*deromis Abar*'ın" yanında "Pannonicus Gipes"i zikretmektedir.[625] 871 yılında yazılan "*Conversio Bagoariorum et Carantorum*'da", "Pannonia inferior" üzerine bir hatıra kesinlikle yoktur: "De Gepides autem quidam adhuc ibi restant"[626] Pannonya Gepidleri hakkında verilen son bilgi, onların imparatorluklarını üç yüzyıl önce yıkan Avarlar hakkında verilen son bilgiden daha sonradır.

Avar hâkimiyetinde kalan Lombard bakiyeleri hakkında ise çok daha az şey söylenmiştir. Kaynaklar geride kalan Lombardlara ne olduğu konusunda her hâlükârda bilgisizdir. Avenchesli Marius onların 568 yılında göçleri esnasında eski yurtlarını ateşe verdiklerini söylemektedir.[627]Fakat bilindiği üzere Kavimler Göçü zamanının halkları nadiren bir bütün hâlinde çekilmiştir. Kaynaklar bu hususu vurgulamaktadır. Lombardların Slavların yanında Avar hâkimiyeti altında yaşadığını belirten Efesli Johannes'in sözlerinde[628] bir yanlışlık olmalı çünkü Avar ordusunda Lombardların mevcudiyetine dair hiçbir işaret yoktur. 611 yılındaki Cividale olayından beri Lombard savaş esirleri (ve onların nesebi) Pannonya'da[629] yaşıyordu; sonraları kağanın sarayı seçkin Lombard kaçakları için bir hedef hâline gelmişti.[630]

---

623 PD 1, 27, s. 81.

624 Woldram, "Conversio", s. 105'te *De Pippini regis Victoria Avarica,* MGH, poet. Lat. 1, s. 116'den naklen. Buna rağmen bu hususta Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 349'da "Kendisinin sürekli olarak ihanetle zikredilen -açıkça Inguomer olan- ismi Gepid ismiyse de Suebler ve Elbe Germenleri arasında da yaygındı." demektedir. Burada mevzubahis muhtemelen Aio gibi, Avarlara iltica etmiş bir Lombard'dır. Bkz. Bölüm 6. 5 ve 8. 4.

625 Theodulf c. 7, s. 32; MGH Poet. Lat. I, s. 461.

626 "Orası ise bugüne kadar Gepidlerle meskûn olmuştur", Conversio 6, s. 45. Yazılma tarihi için Wolfram, "Conversio", s. 15. Bu malumat sadece Conversio'daki Avar karşıtı yaklaşımın bir ifadesi olarak yorumlanamaz; Conversio'da "Slav ülkesi" olarak zikredilen bölgelerde Gepidlerin mevcudiyetine dair bir haber Avar karşıtı ima için pek uygun değildir. Eğer Avarlar küçümsenmek istenseydi o hâlde Avar nüfusunun yok olmasına vurgu yapılırdı. Bu haberin geçerliliği için ayrıca bkz. Kiss, "Weiterleben", s. 204.

627 Marius Aventicus a. 569, MGH AA 11, s. 238. Ayrıca bkz. Istvan Bona, "Die Lombarden in Ungarn", Acta Arch. Hung. 7 (1956), s. 242.

628 Efesli Johannes 6, 45, s. 259; Michael Syrus 10, 21, s. 361. Ayrıca bkz. Hauptmann, "Avares", s. 157.

629 PD 4, 37, s. 165; bkz. Bölüm 7. ve 6. 6.

630 Bkz. Bölüm 7. 7 ve 8. 3.

Konu arkeolojik bakımdan da aydınlatılamamıştır. Altmışlı yılların başında bir süre için Lombardları kadınlarla kölelerin yeni bir efendiyle birlikte yaşadığına dair arkeolojik kanıtlar bulunabileceğine inanılmıştı; ancak bu yorum tutmamıştır.[631] Környe'deki mezarlıkta demir kuşak parçaları, tokaları, dişli hayvan süslemeleri (bunu Avarların kendileri de kullanıyordu), kalkan kabartmaları ve kürekler (biri Avarlarda kullanılmayan, sadece Kölked ve Erdel'de nadir olarak görülen Germen kılıcı tipinde) gibi Germenlere ait unsurlar bulunmuştur. Keramik ve gündelik kullanıma müteallik eşyalar da "Batı" dilindeydi.[632] İrtibatlı oldukları Keszthely kültürü gibi Környe'de Merovenj kültür evresinin tespit edilebilir dalından bir etnik tespit çıkarmak mümkündür.[633]

Avar zamanı mezarlarında tek tük batı izleri sık sık görünmektedir. Eloszallas'taki yüz tasviri bulunan kemer tokaları Bavyeradakilerle paralellikler taşımaktadır.[634] Germen silahı ve süsleriyle mücehhez bir savaşçının koşulsuz şartsız Germen olması gerekmiyor; diğer yandan değişik kökenlerden Germen savaşçıların Avarların yanında ikballerinin peşinden gittiğini düşünmek mümkündür. Fakat gündelik eşyalardan yola çıkarak etnik yorumlamalar yapmak daha çetin bir iştir. İçe kapalı Batı Germen gruplarına veya Lombard kökenlilere dair bugüne kadar bir bulgu bulunmamıştır, ancak Erken Avar çağının çok katmanlı birleşmeleri Karpat havzasında Avarların iktidara gelmesiyle birlikte bir demir perde çekilmediğine veya kültürel yaşamın yeknesaklaşmadığına işaret etmektedir. Germen hayvan stillerinin ve diş biçimlerinin Avarlar tarafından benimsenmesi ve daha da geliştirilmesi Erken Avar çağındaki karmaşık kültürel etkileşime bir örnektir.[635] Aceleci etnik tasnifler nedeniyle bunlar gözden kaçmaktadır.

---

631 Wener, "Lombarden", s. 65; sonra Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 17; Kollautz/Miyakawa I, s. 183; Avenarius, "Awaren", s. 79. Ancak mezarlıklardan iki grup hâlinde farklı zamanlarda istifade edilmişti: Bona, "Wölkerwanderungszeitforschung", s. 281; Bona, "Lombarden in Ungarn", Aus den Ergebnissen von 12 Forschungsjahren, Arh. Vestnik, C. 21-22 (1970), s. 45-71.

632 Salomon/Erdelyi, Környe'deki mezarları daha erkene atdetmek ve yanlış bir şekilde Bizans'ın müttefikleriyle bir bağlamda ele almak hatasına düşmüştür, bkz. Salomon, "Beziehungen", s. 273. Buna karşın Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 300. Bkz. Kiss, "Weiterleben", s. 206, tablo s. 25.

633 Yöntem ve münferit tipler için Bona, "Gepiden", s. 23.

634 Bona, "Beitrage", s. 66'da Avar hizmetinde Bavyeralı savaşçıların bulunduğu varsaymaktadır. Daha Fçok örnek için Lippert, "Germanen", s. 490.

635 Margit Nagy, "Grabfunde", SSCI 35 (1987); bkz. Bölüm 3. 8.

Romalılar ve "Ulahlar"[636]

Orta Çağ'da Germen batıda ve Grek doğuda Romalı vilayetlerin ahfadına "Vlachoi", "Welsche" veya "Ulahlar" deniyordu. Bu grupların tam anlamıyla "Romalılaşmış" yerleşim alanlarının dışında hayatta kaldığını bugünkü Romenler ve Rumenler kanıtlamaktadır. Onlar Nordtirol ve Salzburg'da Yüksek Orta Çağ'a kadar bulunmuş, umumiyetle Avusturya'da Ulah-yer isimlerini korunmuştur.[637] Yine de "Romalı sürekliliği"yle ilgili mesele detaylı olarak tartışılmalıdır.

Bu vilayetlerin barbarlaşmış efradı Erken Orta Çağ'da sadece nadiren münferit bir etnos olarak temayüz etmiştir. Özel hâllerde onlar, Alboin'in "Norici" ve "*Pannonii*si" gibi gentil örnek doğrultusunda teşkilatlanmış ve bir göçebe orduya iştirak etmişlerdi.[638] Genel olarak onlar mahalli veya bölgesel gruplar hâlinde yaşamış ve zamanın hâkim halklarına katılmışlardır. Bölgelerarası piskoposluk teşkilatları bu tip durumların sadece Güney ve Batı Avrupa'da gerçekleştiğini kanıtlamaktadır.[639] Birçok vilayetteki Romalı geleneği kaybolmuştu; barbarların işine yarayan veya cemiyet hüviyetini ileri süremeye yardımcı olan şey çoğunlukla korunmuştu. Barbar yaşam biçimleri benimsenmişti. Fakat en güçlü etkiler zamanın fatihlerinden daha ziyade barbarlara boyun eğen halk gruplarından geliyordu. "Yönetici tabakaları benimseme konusunda başarısız olurken fethedilen bölgelerin etnik ve kültürel bakımdan muhtelif halk grupları bu süreci sık sık görece hızlı tamamlıyordu."[640] Diğer yandan eski Roma kültür biçimleri Germenlerde veya Slavlarda yaşamaya devam ediyordu.

Yerli nüfusların bu yüzyıllardaki kaderi Roma sürekliliğinin devamlılığı açısından genellikle aydınlanmış olmaktan ziyade muallakta kalmıştı. Orta Tuna'da ve mücavir Alp bölgelerinde Roma-Hristiyan geleneklerinin Karolenj zamanına dek tespit edilebilir olması bir is-

636 Romalılar ifadesi 6. yüzyıldan sonra Karpat havzası ve kenarlarında kaynaklara göre Romalı gruplar ortadan kaybolduğu için problemlidir. Şüphesiz kimi bölgelerde barbarlaşmış antikite ile Hristiyanlığın mirasını kendi bünyesinde birleştirmiş hâlde yaşayan insanlar vardı. Bunlar Romalı vilayetlerden mi geliyordu, Romalı barbarlardan mı neşet etmişti yoksa savaş esirleri ve çocukları mıydı bilinmez. Ancak onlar arasında Latin dili, Hristiyan dini ve "Romalı" hüviyetinin ne kadar canlı yaşadığını tespit edememekteyiz. Bu dağılmış ve birlikten uzak, "barbarlaşmış tutunamayanların" gruplarını burada Romalı diye adlandırıyorsak bu kesinlikle sağlam bir kimlikle tekmil olmuş bir halkı kastetmek için değildir.

637 Bkz. Wolfram, "Mitteleuropa", s. 333.

638 PD 2, 26, s. 103.

639 Bkz. Berg, "Bischöfe" ve Bölüm 5. 6.

640 Wenskus, "Stammesbildung", s. 12.

tisnadır.[641] Böyle bir devamlılığa ilişkin hiçbir kanıtın bulunmadığı yerde vilayetlerin ahfadı ve onların barbar kader yoldaşları öylece yok olmamıştı. Fatihler onların kökünü kazımakta yarar görmüyordu: onların hasatlarından gelen kazançları, bilgi ve becerileri göçebe savaşçılar için lüzumluydu.[642] Kaybolmuş Romalılığın "Romalıları" sık sık güneye veya güneybatıya çekiliyordu. 488'de Noricum'da ve 568'de Pannonya'da böyle olmuştu ancak bu tip çekilmelerin bütün nüfusa teşmil olması nadirattandır. Şüphesiz makul olduğu sürece barbar bir çevrede çiftçi alt tabakanın Romalı veya ziyafet ahfadı olarak sorgulanmasında bir beis yoktur.

Karpat havzasında Romanın sürekliliğiyle ilgili tartışma Keszthely kültürü çevresinde döner. Pek tabii bu Avar olmayan geleneğin odak noktasında bölgesel sürekliliği kanıtlamak mümkün değildir. Keszthely-Fenékpuszta Kalesi'ndeki yeni yerleşimciler bu yerin Romalı geçmişiyle pek bağdaştırılamaz; onların kendisi de muhtemelen başka yerlerden geliyordu. Bu karışık nüfus içinde ve müreffeh Pannonyalı ve Norik üst tabaka arasında Romalı esirlerin ve Germenlerin ne rolü oynadığı Bizanslı-barbar kültürünün geniş alanı göz önünde bulundurulduğunda ayırt edilmesi ve tartışılması zor bir meseledir.[643] Erken Avar çağı Balaton Gölü kültürünün karakteristiği Hristiyan-antik mirası devam ettiren karışık biçimlere sahip olmasıdır. Bilahare Hristiyan nüfusun kendisini Keszthely civarında bulduğu izolasyon,[644] yabancı kültür çevresinde bu tip adaların mevcudiyeti için tipiktir.

Çoğu durumlarda Pannonya'daki Roma şehirlerde daha Bayan'dan evvel medeni yaşam son bulmuştu. Enkazlarda ne Romalıların ne de Fatihlerin izine rastlanmamaktadır.[645] Elbette Avarlar devri istisnadır. Bahusus Savaria ve Scarabantia için bu geçerlidir. Her iki şehirde de Hristiyan nüfusun belirli bir mikyas korunduğuna dair sarih işaretler vardır.

---

641 Doğu Alpleri'nde bir mal sayımını Hans-Dietrich Kahl, "Zwischen Aquileia und Salzburg-Beobachtungen und Thesen zur Frage romanischenRestchristentums im nachvölkerwanderunszeitlichemn Binnen-Noricum (7. bis 8. Jahrhundert), Völker an der Donau", s. 33-82. Ayrıca bkz. Pohl, *Gepiden,* s. 280 ve Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 343.

642 Kahl, "Aquileia", s. 76.

643 En son Bona, "Ungarns Völker", s. 129 savaş esirlerinin bir bölümünün Balkanlar'dan geldiğini, Müller, "Valcum", s. 272 Pannonya çevresinden gelenlerin rollerini vurgulamıştır. Bkz. Bölüm 3. 8.

644 Bkz. Bölüm 8. 1.

645 Fülep, "Pécs", s. 316.

Scarabantia 568 yılına kadar sonraları Lombardlarla birlikte İtalya'ya giden ve 572 yılındaki meşhur imza listesini "Vigilius episopus Scarava(n)ciensis" adı altında ölümsüzleştiren piskopos Vigilius'un ikâmet ettiği yerdi.[646] Muhtemelen o Geç Antik Çağ'da Pannonya'nın son piskoposu değildi; aksi takdirde Toth'un beyan ettiği gibi, onun "episcopus Pannoniae primae" olarak adlandırılması izaha muhtaç olacaktır.[647] Ayinsel aletlere ve Hristiyanlık sembollerine ait bulgular Erken Avar çağına atfedilebilir.[648] Scarabantia gibi Pannonya şehirlerinde Karolenj zamanına kadar Savaria'da istikrarlı bir yerleşim olduğuna işarettir. Bugünkü Szombathely'de her an dolu olmadığı anlaşılan Roma zamanına müteallik bir kanal vardır.[649] Sonraki Martin kilisesinde yapılan kazılar orada Karolenj zamanı öncesinde Şehit Quirinus için mütevazı bir anıt bulunduğu varsayımını desteklemektedir.[650] İçinde hediye bulunmayan Hristiyan mezarları veya antik kalıntıların benimsenmesi genellikle kanıtlaması zor bir iş olduğundan yıkılmış şehirlerin başka yerlerde de kullanıldığı ihtimali dışlanamaz.[651] Şüphesiz zikretmeye değer bir şehir yaşamı söz konusu değildir.

Herhâlde Karpat havzasının kenarlarındaki münasebetler Pannonya'dakinden farklı değildi. Antik geleneğin Karintiya ve Steiermark'ta yaşadığına dair emareler, Rudolf Egger, Herbert Mitscha-Marheim ve diğerlerinin[652] büyük çabalarına rağmen eksik kalmıştır. Şehir ve Hristiyan yaşamının önemli izleri 600 yılı civarında sığınma burçlarının terkiyle son bulmuştur.[653] Yer isimleri araştırmasındaki bulgular da oldukça menfidir-Karintiya ve mücavir Slovenya'da su isimlerinin sadece %6'sı Slav öncesi döneme aittir. Bunlar Bavyeralılar geldiği vakit zaten Slavlaşmıştı.[654] Sadece Celeia/Celje ve "Hunnenburg"

646 MGH Leges 3, 2,2, s. 583. Özdeşleştirme için Toth, "Vigilius", s. 269 ve bunun için yeni paleografik kanıtlar getiren Berg, "Bischöfe", s. 55.

647 Toth, "Vigilius", s. 275.

648 Thomas, "Romanitat", s. 284.

649 Toth, "Savaria", s. 89; Ayrıca bkz. Toth, "Obere Wart", s. 91.

650 Edith B. Thomas, "Savaria Christiana", *Savaria, A Vas Megye Muzeumok Ertesitoje,* 9/10 (1975/76), s. 129.

651 Roma zamanı şehirlerinin Neusiedl Gölü civarında Erken Avar çobanları tarafından benimsenmesi için Daim, "Leobersdorf", s. 175.

652 Bakınız Reichenau Cildi 1961: *Die Alpen in der europaischen Geschichte des Mittelalters, Vortage und Forschungen 10 (1965),* Egger ve Hermann Vetter'in katkılarıyla ve Egger'in bu konudaki bütün tezleri için *Römische Antike und frühes Christentum,* Klagenfurt 1962 ve Mitscha-Marheim, "Spuren"

653 Bkz. Bölüm 4. 6. ve 5. 6.

654 Kronsteiner, "Sprach- und Besiedlungsverhaltnisse", s. 15.

Haimburg/Vobre yakınlarındaki halk pazarı civarında eski Avrupa ve Ulah yer isimleri görülmektedir.[655] Arkeolojik bakımdan Karavankların hem kuzeyinin hem de güneyinin 7. ve 8. yüzyılları henüz araştırılmamıştır. Bled mezarlıkları 6. yüzyılın sonu için çok katmanlı bir kültürel etkileşim sürecine göz atmaya izin vermektedir. Buranın dilinin Kasteliç için Slav, Werner için Almanca ve Korosec için Apl Rumencesi olarak kabul edilmesi tesadüf değildir.[656] Grafeauer Bled'de eski sakinlerin 600'e doğru etkinliklerini kaybettiklerini, Bona ise bu Roma-barbar kültür çevresinin Keszthely kültürüyle birleştiğini varsaymıştır.[657] Şüphesiz bunlar 7. yüzyılda etkinliklerini kaybetmiş, 8. yüzyılda Slavların varlığı kanıtlanabilir olmuştur.

Bir başka problem Avar Hükümdarlığı'nın doğu kenarlarında günümüz Romanya'sında yatmaktadır. Çünkü sonuçlar Alpler'in ve Adriyatik Denizi'nin doğusundakinden tamamen ayrılmaktadır: Roma dili konuşan bir Ulah-Rumen halkı kısmen Romalılara hiç ait olmayan, kısmen Tuna'daki diğer vilayetler gibi vazgeçilen bir bölgede henüz üçüncü yüzyılda yaşıyordu. Orta Çağ'ın başlarındaki etnik kopmalar ve gelişmelerle ilgili pek aydınlatıcı bir örnek yoktur. Hakiki Ulah etnogenezi ilk defa yükse Orta Çağ'da Maurikios'un ordusunun bitmez tükenmez düşman Slav birlikleriyle çarpıştığı Aşağı Tuna'da gerçekleşmişti. Roma Ulahları hiçlikten teşekkül edemeyeceği, Tuna'nın güneyindeki "Romalı" komşularının uzun zamanlardır Grekçe konuştuğundan daha açıktır. Fakat antik Dakoromanlar ve Ulahlar arasındaki süreklilik münakaşalı bir konudur. Rumen tarihçiler Romalı-Rumen sürekliliğinin kesintisizliğine ilişkin kanıtlar toplamaya mümkün mertebe gayret ederken Macar araştırmaları bu yaklaşıma eskiden beri şüpheli yaklaşmaktadır. Bu bizi kırklı yıllardaki "klasik" Daicoviciu-Alföldi ihtilafına, yetmişli yıllardaki Horedt ve Bona tartışmasına ve 1987 yılındaki Macarca *Erdel Tarihi* kitabına götürür.[658]

---

655 Peter Petru, "Kontinuita in diskontinuiteta neselitve v prehodnem obdobju iz kasne antike v zgodnji srednji veh", Zgodovinski Çasopis, C: 32, 1978), s. 231; Grafenauer, "Kontinuatsfrage", s. 67 ve s. 69'da Slovenya'da Roma koridorunun bir bölümünün bulunduğunu ancak burada çobanlık yapıldığını ifade eder. Daha ilave literatür için bkz Bratosz, "Christentum", s. 54'teki dipnot 110. Haimburg için bkz. Bölüm 6. 11.

656 J. Kasteliç, *Slovanska nekropolu na Bledu,* Ljubljana 1960; Werner, "Lombarden", s. 15; Korosec, "Kulturreste", s. 60.

657 Grafenauer, "Kontinuitatsfrage", s. 67; Bona, "Beitrage", s. 63.

658 Constantin Daicoviciu, *Siebenbürgen im Altertum,* Bükreş 1943. Andreas Alföldi, *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum,* Budapeşte 1944. Bona, "Gepiden", s. 9'da ilave literatürle birlikte. 1986'da Budapeşte'de Erdely Története'nin (*Erdel Tarihi*) ilk cildi yayınlanmıştır: A. Kezdetol 1606-ig. Yay. Laszlo Makkai ve Andras

Erdel'in değişen efendilerinin -Gotlar, Hunlar, Gepidler, Avarlar, Macarlar- her seferinde insansız, tenha bir bölgeye geldiğini kabul etmek olanaksızdır. Fakat buluntular yalnızca bu hâkim kültürlerin izlerini göstermektedir; mahalli gelenekler yalnızca münferit eşyalarıyla tespit edilebilmektedir.[659] Slav öncesi yer isimleri muhafaza edilememiştir.[660] Dakoroman teorisi umumiyetle nüfus sayıları gibi dolaylı argümanlara dayanır.[661] Geç Antik kültürünün izleri daha çok 5. asırdan 7. asra kadar Eflak'taki çiftçi kültürde aşikârdı. Burada "Bizans" tipi süslerin üretildiği iş yerleri bulunmuştur.[662] Fakat Bükreş'te "Bizans" fibulalarını ve küpelerini üretenlerin koşulsuz şartsız Romalı olması gerekmiyor.[663] Burada Maurikios'un birlikleri 6. yüzyılın sonunda Slav cemaatleriyle karşılaşmıştı. Slavlarla birlikte yaşayan tek tük Gepidler ve Romalılar vardı, ancak onlar kimi hususiyetlerini korumuşlardı.[664] Lâkin Rumen araştırmaları 7. yüzyılda Ulahların ayrı bir halk olarak yaşadığına dair kanıtı 11. yüzyıldaki *Nestor Kroniği*'ndeki bir haberden almaktadır. Burada Slavların Tuna'da başlangıçta Bulgarlar tarafından bastırıldığı sonra "Ak Ogurların" Slav ülkesinde yerleşik bulunan Ulahları kovaladığı yazmaktadır. Bu "Ak Ogurların" belirmesini kronik, İmparator Herakleios zamanına atfetmektedir.[665]

Mocsy. Burada Istvan Bona, "Daciatol Erdoelveig", s. 107-234'te 271'den 896'ya kadar olan bir dönemi ele alır.

659 Özet için Horedt, "Ergebnisse", s. 407. Stilus iğnelerinin Roma mevcudiyetine işaret olup olamayacağıyla ilgili tartışmada (Horedt, "Wandervölker", s. 121'de buna taraftardır) Bona, "Gepiden", s. 36'da bu öneri reddedilir.

660 Horedt, "Völker", s. 23.

661 "6. yüzyılda yerleşim alanları o kadar çoktu ki onlar sadece Germenlere bağlanamaz"; Horedt, "Wandervölker", s. 21. Daha başka literatür önerileri için Dan. G. Teodor, "Continuiteta Populatiei Autohtone la est de Carpati in secolele VI-XI e.n., Iaşi 1984; Teodor, "Romanitatei"; Rusu, "Relations"; Rusu, "Populations"; Comşa, "Pénétration"; Nestor, "Autochthones"; Horedt, "Awarenproblem"; Berciu, "Daco-Romania"; son zamanlarda şüpheli yaklaşan Horedt, "Völker", s. 21.

662 Gheorge Diaconu, "Einheimische und Wandervölker an der unteren Donau im 4.-7. Jahrhundert", Zwettle Sempozyumu 1978; Berciu, "Daco-Romania", s. 152

663 Ayrıca bkz. Balint, "Östl. Beziehungen", s. 134.

664 Th. S. 6.9, s. 236; *Strategikon* 11, 4, s. 381'de "Zaman içinde Slavlaşan Romalılar" için bkz. Bölüm 4. 7.

665 Trautmann, "Nestor-Chronik", s. 6; Rusu, "Populations", s. 27'de Altheim, *Hunnen I*, s. 90'la birlikte Bulgarları Maurikios'un Mezya federasyonunda kabul etmektedir ki bu tutulabilecek bir fikir değildir (yukarıya bakınız). Ayrıca Ak Ogurları Bulgar Onogurları saymakta ve 680 öncesinde Eflak'ta Slavlar üzerinde bir Ulah hâkimiyeti olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca Moravcsik, "Onoguren", s. 87'de Ak Ogur-Bulgar özdeşleştirmesi önermektedir. Fakat Bulgarlar aynı cümlede Bulgar olarak geçmektedir. Ogur-Macar isimlerinin Slav biçimleriyle ilgili problem için Golden, *Studies I*, s. 71'de ilave literatürle birlikte.

Haber "Ak Ogurları" Macar ve Onogur karışımı bir hâlde sunan çok katmanlı bir haberdir. Ulahların Slavlar üzerine ikinci kez zikredilen saldırısı Frank, Bizans veya hakikaten "Ulah" intibası uyandırsın uyandırmasın tam bir tarihsel tasnif yapılamamaktadır. Bu bilgi Tuna'nın kuzeyinde Roma sürekliliğine dair bir kanıt işlevi görmez; bilakis bu bölgenin değişken, muhtelif halklar tarafından damga vurulan kaderini tevsik eder.

Fakat Slavlar, Grekler ve Avarlar, bilahare Macarlar arasında Roma geleneği ve dilinin yaşamaya devam ettiği meselesi bakidir. Dilbilimsel analizler bu grupların "*etnosferi*nin" gerilerdeki dağlık bölgelerde bulunduğunu bu bölgede çoban ekonomisinin işletildiğini göstermektedir.[666] Bu "dağ Ulahları" kendilerini başlıca Balkan Yarımadası'nın dağlık alanlarında muhafaza etmiştir.[667] Bu Roma geleneklerinin (tıpkı Eflak'taki gibi) başka yerlerde de yaşamaya devam ettiğini dışlamak için hiçbir sebep yoksa da bunu kanıtlanmış bir şey olarak görmek yanlıştır. *Barbaricum*'daki "Roma" geleneğinin büyük bir sebat gücüne sahip olduğunu Kuber tarihi göstermektedir; benzer durum 9. yüzyılın ilk yarısında, Edirne sakinlerinin afradı Tuna'nın kuzeyine yerleştikten 20 yıl sonra toplanıp çekilmesinde görülmektedir.[668] Tecrübelerin gösterdiği gibi bir etnogenezin vücuda gelmesi için en uygun koşullar altında küçük bir gelenek yeterlidir. Lâkin şu anki bilgilere göre Avarlar zamanı için böyle bir şeyi hesaba katmak mümkün değildir. Eğer "Karpat Romalıları" vardıysa da onlar tıpkı Avar hâkimiyet alanındaki diğer vilayet afradı gibi silik bir yaşam sürmüştü.

Slavlar

Erken Slav kültürünün yayılma haritaları Karpat havzasında az veya çok beyaz noktalar işgal etmektedir. Bu, buradaki Avar hâkimi-

---

666 Rusu, "Relations", s. 263; Gottfried Schramm, "Die Katastrophe des 6. bis 8. Jahrhunderts und die Entstehung des rumanischen Volkes", Südosteuropa-Jahrbuch 17 (1987), s. 85-94'te filolojik araştırmalar yardımıyla daha sağlam bir tasnife girişmekteyse de yine de iler sürdükleri tartışmalıdır.

667 Bu tip dağ çobanlarını Monemvasio Kroiniği açıklamaktadır, bkz. Bölüm 4. 4.; ayrıca bkz. Nicolae Dunare, "Typologie des traditionellen Hirtenlebens im karpato-balkanischen Raum" ZS f. balkanologie 11, 2 (1975), s. 5-40; Josef Matl, "Hirtentum und Stammesverfassung als Kulturfaktor", Südosteuropa I, s. 103-124.

668 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 259 ve s. 292; Runciman, "Empire", s. 86; Rusu, "Relations", s. 258'de bu esirlerle birlikte Tuna'nın kuzeyindeki Roma unsurlarının güçlendiğini savunur, ancak bu meselede mevzubahis Greklerdir ve onlar yeni yurt olarak adlandırdıkları Makedonya'dan tekrar çekilmişlerdi. Bittabi esirlerin iskânı genel olarak Tuna'nın kuzeyindeki etnik vaziyeti değiştiren etkenlerden biriydi.

yetine Slavların hiç tabi olmadığı anlamına gelmez. Karintiya veya Slovenya'daki izlerdeki eksiklik de böyle yorumlanamaz.[669] Bu sadece Karpat havzasındaki Slav yaşam biçimleri üzerine ifadelerin az olduğunu gösterir.

Slavlar Avar seferlerine iştirak ediyordu, onlar birçok vesileyle Karpat havzasında zikredilmiştir.[670] İlk bakışta onların yakınlardan gelerek bu seferlere iştirak ettiği akla gelmektedir. Ancak Efesli Johannes Antların 584 yılı civarında "Tuna'nın batısındaki" Slavlara saldırdığını söyler. Yazarın muğlak muhayyilesindeki *Barbaricum*, Pannonya Slavlarının mevcudiyetine dair bir kanıt olarak düşünülemez.[671] Yazılı kaynaklar bunu kabul etmeye izin vermemektedir. İlk defa 796 yılından sonra Slav grupları Orta Tuna'da siyasal bir etken olarak temayüz etmiştir.

Avar merkezî bölgesine ilişkin Avar çağı bulgularının tamamında Slavlara müteallik olarak değerlendirilebilecek çok az iz vardır.[672] Avar mezarlıklarındaki hediyesiz ve fakir mezarlarda Slav kökenli insanların da gömüldüğünü düşünmek mümkündür; bu hususta eğer Slav geleneğine ilişkin bir emare taşımıyorsa terminolojik olarak Slavlardan bahsetmenin mantıklı olup olmadığı sorulmaya değerdir. Slavların tıpkı Gepidler veya Romalı esirler gibi kendi yerleşim alanlarında yaşaması, bunların izlerinin bulunmaması da tamamen ihtimal dairesindedir. Sadece Avar yerleşim alanlarının yakınlarında yaşayan Slavlar kendi tarımsal ürünlerinden belirli bir mikyas kârını emniyet içinde toplayabiliyordu. Avar ve Slav ekonomi biçimleri başlangıçta birbirini tamamlıyordu. Slav (ve diğer) çiftçiler Avar sürülerini ve

669 Fakat araştırmalarda ufak bir ayrım yatar. Eğer Karpat havzasında Avar çağına ilişkin ortaya çıkan 50 000 mezarda Slavların izleri bu kadar nadirse, bunun 7. ve 8. yüzyıllarda neredeyse hiç gelişmeyen Karintiya'dakinden farklı bir konumu vardır.

670 Th. S. 6, 3-4, s. 226; 8, 3, s. 289.

671 Efesli Johannes 6, 48, s. 260'ta Avarlar ve Slavları sürekli olarak karıştırmaktadır, bkz. Bölüm 4. 5.; bundan başka Avenarius, "Problematik", s. 19.

672 Bunların açığa çıkarılması için Macaristan'da evvela Agnes Sos çalışmıştır; "Problematik", s. 92; Sos, "Angaben", s. 217'de Pokaszepetk mezarlıklarında Slavlara ait olarak değerlendirilen bulgular üzerine bunun bir özeti vardır. Bkz. Sos, "Bevölkerung. Awarenzeitliche Slawen vermutete Sandor Nagy Mecka – ein frühmittelalterliches Graberfeld beim Dorfe Aradac", Studijne zvesti 16 (1968), s. 165-174. 1970 yılına kadar ki sonuçların iyi bir özeti için Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 303. Daha muğlak olan Avenarius, *Awaren*, s. 80. Kısa süre önce de Erdelyi, "Slawen", s. 153 (Oroszlany'deki Slav kıyafetleri). Etnososyolojik açıdan bulguların yorumlanması için Daim, "7. u. 8. Jhdt" Slovakya'daki mezarlıklar problemi için bkz. Bölüm 8. 1.

yağma ekonomisini tekmil ediyordu. Fakat "bir yanda merkezî olarak teşkilatlanmış göçebe süvarilerin, diğer yanda daha gevşek biçimde birbirine bağlı küçük çiftçi grupların birbiriyle uyum içerisinde yaşaması"[673] tasavvuru sadece bir çıkış noktasıdır. Etnik ve sosyo-ekonomik ayrım hatları birleşse de bunlar esnekti ve mütemadiyen örtüşmek zorunda değildi.

Avar ordusunda Avarlardan sonraki en önemli birliği Slavların oluşturması, Karpat havzasında nüfusunun görece önemli bir kısmının Slav kökenli olduğunu varsaymaya izin vermektedir.[674] Bu, Avar Hükümdarlığı'nın merkezî bölgesinde herhangi bir mühim grubun Slav kimliğini koruduğu anlamına gelmemelidir. Geniş ve görece yeknesak bir kütle hâlindeki Geç Avar nüfusu üzerinde etnik aidiyetlerine dair hiçbir ifade kullanılamaz. Her hâlükârda Karpat havzasında kağanlık yıkıldıktan sonra onun yerini alabilecek bütünlüğe sahip bir Slav tabakasından bahsedilemez. Diğer yandan Geç Avar nüfusu görece hızlı bir şekilde Slavlaşmış olmalıdır. En azından Aşağı Avusturya'daki bulgular buna işaret etmektedir.[675] Eğer Karpat havzasında yeni, dikkate değer hiçbir buluntu grubu ortaya çıkmıyorsa daha sağlam bir zeminde araştırma yapmak için evvela Avar Hükümdarlığı'nın Slav bölgelerindeki Slav mirası izah edilmelidir.[676] Her hâlükârda etnogenez sürecinin iki taraflı olduğuna dikkat edilmelidir; 6. ve 7. yüzyılda Bulgarlar arasında veya daha sonraları Ulahlarda görüldüğü gibi kağanlığın 8. yüzyılın sonunda (kenar bölgelerde çok daha önce) yıkılmasından sonra kağanlığa tabi olan Slavlar arasında Avarlar yutulmuştur.

673 Fritze, "Bedeutung", s. 545; benzer şekilde Grafenauer, "Zgodovina", s. 102.
674 Bkz. Bölüm 4. 5.
675 Bkz. Bölüm 8. 5.
676 Balint, "Archaologie" (baskıdadır).

YEDİNCİ YÜZYIL

Güçlenme ve Yeni Taarruzlar: 602 Yılından Sonra Avarlar

Priskos'un başarıları kağanlığın itibarına leke düşürmüştü; İtalya'da da Bizanslıların zaferi takip ediliyordu. Hatta Paulus Diaconus bu başarıyı Maurikios'un en önemli hizmeti olarak görmektedir.[1] Fakat Lombardların Avarlarla dostluğunda hiçbir şey değişmemiş, Avarlar yüzyılın dönemecinde gönderdiği elçiliklerle aradaki dostluğu daha da güçlendirmişti.[2] İç çatışmalar yaşanmasına rağmen Avar Hükümdarlığı, karşılaştığı tehditkâr vaziyeti hızlıca atlatmıştı. Kayzerin generalleri saldırıları tazelemeye teşne değildi ve Maurikios'un 602 sonbaharının sonlarına doğru gidişiyle tehlike nihayet bitmişti. Avar Hükümdarlığı'nın o zaman "dağılmanın eşiğinde olması"[3] şeklindeki yorum, biraz mübalağalıdır.

Balkanlar'ın tarihinde 602 yılı çok kritik bir eşiğin aşıldığı bir anı temsil etmektedir. Bu tarihten itibaren Avarların Slavlar gibi Roma vilayetlerine istedikleri gibi geçebildiği ifade edilir. Şüphesiz Maurikios'un "ileri savunma" stratejisinin çöküşünün bunda belirleyici bir rolü vardı.[4] Lâkin Avrupa ordusunun isyanı ve Phokas ihtilali uzun zamandır yorumlandığı şekliyle Tuna'daki Roma düzenini temelinden sarsmıştı. Bu, Maurikios'un barbar savaşlarını trajik bir şekilde akamete uğratan bir tür saray entrikası değildi. Limesteki umutsuz savaş imparatorun akıbetini belirlemişti.

Yeni vaziyet sonuçlar doğurana kadar bu böyle devam etti. Olayların akışını teferruatlarıyla birlikte bilmek zordur. Theophanes'in verdiği kısır malumatların yanında 615 yılına kadar sadece bir Mısır

1 Pd, 4, 26, s. 156.

2 Bkz. Bölüm 5. 9.

3 Stratos, *Byzantium I*, s. 66. Buna karşıns Lilie, "Herakleios", s. 18'de kaynakların Maurikios idaresinde Bizans için Phokas'a karşı uygun bir vaziyet yaratmaya çalıştığını ifade etmektedir. Yine de Theophylaktos ve Theophanes Maurikios'un Balkan savaşlarını tenkit etmektedir.

4 Bkz. Bölüm 4. 7.

ve bir İspanyol kaynağı Avar ve Slav saldırılarını bildirmiştir. Theophanes, Theophylaktos'tan Herakeios'un tahta çıkışı esnasında Phokas'ın ordusundan iki askeri bulduğu havadisini almıştı. Buna Avarların Trakya'yı tarumar ettiğini eklemiş, ancak hiçbir ayrıntıyı rapor etmemişti.[5] Nikiulu Johannes 609 yılı civarında, yalnızca Selanik'te durdurulabilen saldırılar hakkında bilgi sahibidir ve Sevillalı Isidor 614 yılında "Graecia'nın" Slavlar tarafından fethini bildirmekteyse de bu muhtemelen bütün Illyricum'a ilişkindi.[6]

Bu yüzden Barişiç'in Balkan Yarımadası'ndaki büyük seferlerin yeninden başlamasını ilk defa Herakleios'un ilk yıllarına (610'dan sonra) atfetmesi haksız değildir.[7] Romalıların ahfadı zorbalara tek zırnık bile koklatmamıştı[8] Bütün çağdaşları onu Roma Forumu'unda onuruna anıt dikilen son kişi olarak görmez. Haddizatında musibet yalnızca tedrici olarak ilerliyordu. Pers savaşı 604 yılından itibaren yavaş yavaş kızışmış, 606'da sınır hisarı Dara, 609'da Edessa düşmüş, müteakip kış Bizans savunması çözülmüş ve bir Pers ordusu ilk defa boğazdaki Kadıköy'e kadar ilerlemişti.[9] 604/605 Ayaklanması'nda gaspçılar hızla kontrol altına alınmıştı. İlk defa 609 yılında hasat toplanamaması ve soğuklar, artan huzursuzlukların genel bir ayaklanmaya dönüşmesine neticede Afrika valisinin oğlu olan Herakleios'un iktidara gelmesine neden olmuştu.[10]

Doğu sınırındaki ciddi tehdide Phokas tıpkı selefleri gibi tepki gösterdi. Birlikleri Avrupa'dan çekti ve yetersiz korunan Tuna sınırlarında barışı satın aldı. İhtimal o ki 604 yılında o, kağanla yeni bir anlaşma

---

5 Theophanes 6094, s. 290, benzer şekilde 6103, s. 300; Th. S. 8, 12, s. 308.

6 Isidor, "Chronicon", 5813, s. 479: "Sclavi Graeciam Romanis tuleriunt" [Slavlar Romalılardan Graecia'yı aldılar, ç.n.]. Yer tespiti için Peter Charanis, "Graecia in Isidore of Seville", BZ 46 (1971), s. 22-25. Bkz. Ditten, "Bedeutung", s. 96.

7 Barişiç, "Foka", s. 73; benzer şekilde Stratos, *Byzantium I*, s. 162 (tek bir şehir veya geniş bir kasaba bile işgal edilmemiştir ifadesi kesinlikle toptan bir hüküm içerir) ve yeni fikirler için Lilie, "Herakleios", s. 17.

8 Henüz Orta Çağ'da Romalıların yenilgisi sonradan Phokas'a atfedilir olmuştur. Dandolo Kroniği (yay. Esther Pastorelle, *Rerum Italicarum Scriptores*, nova. ed. 12/1 1938) bunun bir örneğidir. "Suo quoque tempore hinc Persae, inde Huni in Romanorum crasantur provincias, Ierusalem capiunt..."

9 Stratos, *Byzantium I*, s. 61-65.

10 Stratos, *Byzantium I*, s. 71-91. Lilie, "Herakleios", s. 22'de Herakleios isyanını ilk defa "Bizans'ın Balkanlar'daki pozisyonunun nihai olarak yıkılmasının" sebebi yapmaktadır. Phokas'ın görevine yeniden gelmesi belki biraz aşırı bir hareket olabilir, ancak Herakleios'u kendisinin 626-630'daki başarılarıyla muhteşem görmek de kesinlikle tek taraflı bir yaklaşımdır. Roma düzeninin Balkanlar'daki çöküşünün sorumluluğu da bir imparatorun omzuna yüklenemez.

gerçekleştirdi. Avarların yıllık olarak aldıkları paraya getirdikleri zam (muhtemelen 140.000 solidi) kabul edilmişti.[11] Bu anlaşma herhâlde Limesin çöküşünü ve Slavların daha geniş bir karasal alanda genişlemesinin hızlanmasını engellememişti.[12] Bu zamanlarda Tuna'da kısa bir süre önce Priskos ve Petros'un ordularına marş üssü olarak hizmet veren şehirler ve hisarlar teker teker düşmüştü. Singidunum, Novae, Durostorum, Tomis, inatçı Asimos ve 6. yüzyılın sonunda zikredilen kaleler.[13] Avarların buna umumiyetle katılmadığı kabul edilemez; 603/604 ve 609/610 yılları bu tip hareketler için özellikle sorgulanmaya değerdir. Yine de 604 Anlaşması en azından başlarda iç bölgelerdeki büyük şehirleri yoğun Avar saldırıları önünde korumuştur.

Bu yıl Avarlar arasında herhâlde bir iktidar değişikliği olmuştu. Hükümdarlık kurucusu Bayan'ın daha genç bir oğlu büyük ağabeyinden ayrılmıştı.[14] Mevcut kağanın oğullarının verasette amcalarının rüçhan hakkını tanıması, Türklerde de vardı.[15] Bayan'ın torunları pek şanslı değildi; bunlardan birkaçı 598'de vebadan ölmüş, diğerleri ise ertesi yıl bir dizi Avar hezimetinden mesul tutulmuştu. Daha 582/584 yılında yeni hükümdarın adı veya hükümet değişikliğini hiçbir kaynak kaydetmemiştir. Ayrıca tam bir tarih de verilmemiştir. Yeni kağanın 610'dan kısa bir süre önce tahta çıktığı kabul edilebilir. Çünkü o ana kadar Avar teşebbüsleri hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Bayanın daha az saldırgan olan büyük oğlunun halefinden muhtemel dış politikada daha aktif olması bekleniyordu ve hakikaten 610 yılından sonra Avar ordusu kendinden yeniden söz ettirmişti.

Batı Siyaseti ve Cividale'nin Fethi

Kağanın, Nikiulu Johannes'in ifade ettiği gibi 609/610 yılında Bizans'taki karışıklıkları bir saldırı düzenlemek için fırsat bilip bilmedi-

11 Theophanes 6095, s. 292'de 603-604 yılı olarak gösterilmektedir. Theophanes'in 602 yılından sonraki kronolojisi için bkz. Ostrogorsky, "Chronologie", s. 1. 603/604 anlaşması için Stratos, *Byzantium I*, s. 66; Ditten, "Bedeutung", s. 95. Hüsrev 604 ilkbaharında saldırmıştı; Phokas anlaşmanın sağlanmasını ve Avrupa ordusunun çekilmesini fazla erteleyememişti. 140.000 solidiyi Nagy, *Studia Avarica*, s. 142'de hesaplamıştır; Kiss, "Goldfunde", s. 109; Bona, *Magyarorszag törtenete*, s. 324.

12 Ditten, "Bedeutung", s. 952'de böyle yorumlanır.

13 Bkz. Bölüm 4. 7.; Singidunum'un, Barişiç, "Singidunum", s. 12'de ifade edildiği gibi, 630 yılına kadar "dokunulmadan" korunması Konstantin Porphyrogennetos'taki Sırp bölümünden (bkz. Bölüm 7. 3. ve 7. 5.) çıkarılmaz.

14 Bkz. Bölüm 6. 3.

15 Liu Mau-Tsai, s. 42'de T'a-po meselesinde ölen amcanın oğulları ile yeğenleri arasındaki bir çatışmadan bahsedilir.

ği belirsizdir. O açık bir şekilde kısa süre sonra batıdaki komşusunun iç çatışmasında dengeleri değiştirmişti. Burada Avusturasya Kralı II. Theodebert ve Burgonya'da Brunhilde'yle birlikte hüküm süren kardeşi II. Theuderich arasında yıllardan beri süren gerilim iyiden iyiye kızışmıştı. Bu nifak Avrupa diplomasisini belirlemişti. Lombard Kralı Agilulf 604 yılında oğlu Adaloald'la Theudebert'in kızını nişanlamıştı. Buna karşı Theuderich, Batı Gotları Kralı Witterich'in bir kızıyla evlenmişti, ama Brunhilde'nin fişteklemesi üzerine o gelini geri gönderip çeyizi tutarak Gotları aldattı. Bunun üzerine Burgonya kendisine pek az etki edebilen bir ittak bloğu tarafından çevrelendi. Şubat 610'da Gundemar tahtı ele geçirdi. O, Brunhilde'ye karşı cephede ön sıralarda kaldı ve onun rakibi Theudebert'i parayla bile destekledi.[16]

Bu manevranın müsebbibi Frank münasebetlerinden en çok etkilenen Narbonne yakınlarında korumasız Septimania'daki yüksek memurdu. Kendisinin adı Bulgar'dı. Kendisinin Frank muhafızına ödemeyi bildirdiği mektup korunmuştur. Bu mektupta o, Brunhilde'nin Avarları Theodebert'e karşı yardıma çağırdığını ve Theudebert'in Avarlara saldırıp saldırmadığını öğrenmek istediğini söylemektedir.[17] 596 yılındaki gibi Avarlar ve Franklar arasında doğrudan bir çatışma meydana gelip gelmediğini bilmiyoruz. Lâkin Doğu Tirol Alpleri'nde açıkça bir tür vekâlet savaşı yaşanmıştı. II. Tassilo'nun oğlu Bavyera dükü Garibald, Aguntum/Lienz'de Slavlar tarafından vurulmuştu. Slavlar bunun üzerine Bavyera'da (muhtemelen Puster Vadisi'ndeki) sınır bölgelerini tarumar etmişti. Yine de Bavyeralılar düşmanı tekrardan kovmay ve ellerinden ganimetleri geri almayı başarmıştı.[18]

Avarların kendisi aynı zaman diliminde başka yerlerde aktifti. Onların Friuli Dükü II. Gisulf üzerine yaptıkları saldırıyı Paulus Diaconus detaylı olarak anlatmaktadır. Muharebe meydanında Gisulf ve ve maiyetinden dört adamının hayatını kaybetmesinden sonra hanımı Romilda ve (aralarında bir sonraki kral Grimoald'ın da bulunduğu) oğulları ve ordunun geri kalanı Iulii/Cividale Forumu'na sığındılar.

16 Claude, "Westgoten", s. 75; Jarnut, "Lombarden", s. 46; Ewig, "Merowinger", s. 50.

17 MGH Epp. 3,9, Nr. 12, s. 679. Mektup muhtemelen Got kralının tahta çıkmasından sonra 610/611 yılına müteallikti. En geç 612 yılı olabilir, çünkü bu yılda hem Gundermar hem de Theudebert ölmüştü.

18 PD 4, 39, s. 167. Paulus'taki malumat Phokas'ın çöküşünden sonraki olaylarla bir bağlamda değerlendirilmelidir. Muhtemelen bunlar 612 yılında ölen Trientli Secundus'un tarih çalışmasından kaynaklanmaktadır ki bu da tarihi destekler. Buna ve siyasal bağlama ilişkin olarak Reindel, "Agilolfinger", s. 143; Wolfram, "Ethnogenesen", s. 126; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 94.

İddiaya göre genç kağanın güzelliğiyle büyülenerek bizzat kendileri ona kapıyı açmış, bunun üzerine erkekler katledilmiş, kadınlar ve erkekler kaçırılmıştı. Sadece Gisulf'un oğulları kaçmayı başarmıştı ki Paulus bu olayı efsanevi unsurlarla süslemektedir.[19]

Kimse müşkülde kalmış Friulililara yardım etmedi. Buna rağmen kağan zaferinin meyvelerini ilerlemeye devam ettiğinden toplamadı. Bu, Girulf'la çok zorluklar yaşayan Kral Agilulf'un uzlaştığı çıkarımına götürmektedir. Aynı şeyi bu kez mağdurlar arasında olan Grimoald kral olunca yaptı.[20] Böyle bir entrikanın düşünülebilir olup olmadığı zamanının sağı solu belli olmayan ittifak münasebetleriyle bir bağlamda ele alınmalıdır; ilişkileri tasnif etmek pek kolay değildi. Lombard kraliyet ailesi Agilulf'un hanımı Theudelinde üzerinden Bavyera Agilolfingler ile Adaloalds'ın hanımı sayesinde II. Theudebert'le ittifak kurmuştu. 612 yılında bunun ölümünün kısa bir süre önce Avusturasyalılarla ittifak tazelenmişti. Avarların Brunhilde'yle

19 PD 4, 37, s. 161; şehrin düşmesinden sonra yaşanan olaylar için bkz. Bölüm 6. 6. Tarih belirsizdir; Paulus olayı sık sık net olmayan "circa haec tempora" [bu zamanlarda, bu civarlarda, ç.n.] ifadesiyle Phokas olayına iliştirmektedir; keza Aguntum savaşı gibi bu da kesinlikle 612 yılına tarihlendirilen olayların evvelinde yaşanmıştır (Theudebert'in ölümünü göz önünde bulundurunuz). En çok tecih edilen yıl 610'dur; Ewig, "Merowinger", s. 51; Kollautz, "Noricum", s. 626; Gasparri, "Duchi", s. 66; Paschini, *Friuli I*, s. 120; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 137; Menghin, "Lombarden", s. 131; Jarnut, "Lombarden", s. 46; M. Brozzi, "Cividale", RGA 2. Aufl. 5 (1984), s. 3; daha ihtiyatlı olan Hartmann, *Italien 2*, s. 235'teki dipnot 9. Eğer olay hakikaten Phokas'ın çöküşünden sonra (610 Ekim ayının başında) yaşandıysa 611 yılı 610 sonbaharından daha olasıdır. 611 yılına tarihlendiren bir çalışma Grafenauer, "Zgodovina", s. 104. Trientli Secundus'un bu olayı 612 yılından öncesi için önem taşıyan kabulü de tartışmalıdır; Krahwinkler, "Friuli", s. 395'teki dipnot 70 buna karşıdır. Hakikatte bu bölümde güçlü bir Friuli mahalli geleneği yansımasını bulur (Paulus Diaconus'un aile efsanesi için bkz. Bölüm 6. 6.); ancak tarihsel tasnifin Secundus temelinde başarılabileceğini nakzeden hiçbir iddia yoktur. Bir başka önermeyi Hauptfeld, "Völker", s. 125'te yapmaktadır: Grimoald bir çocukken Avar gözcüsünü öldürebilmiş, Taso ve Cacco'nun öldürülmesi esnasında (muhtemelen 625 civarı) "gençliğe" ulaşmış ve 662-671'de kral olmuşsa, daha genç bir tarih olan 615 daha muhtemeldir. Tefekkür çok güçlüyse de muhtemelen çok süslü Grimoald efsanesine dayanmaktadır. Krahwinkler, "Friuli", s. 395'teki dipnot 70'te belirtildiği gibi 610-615 arasından daha net bir tarih verilemeyecektir. Fakat olay en çok 611 yılının çalkantılı siyasal iklimine uymaktadır; bu düşünce de olan bir başka kişi de Wolfram, "Ethnogenesen", s. 126'daki dipnot 149 ve Wolfram, "Mitteleuropa", s. 94.

20 Grimoald'ın bir kışkırtması olduğunu düşünenler Kollautz, "Noricum", s. 626; Jarnut, "Lombarden", s. 46; Krahwinkler, "Friuli", s. 396'daki dipnot 71; Wolfram, "Ethnogenesen", s. 127; buna karşın Ewig, "Merowinger", s. 50'deki dipnot 217; bundan başka Hartman, *Italien 2*, s. 210.

anlaştığı şayiası doğru ise bu başka bir meseledir. Bu anlaşma da tekrardan bir Bavyera saldırını tetiklemesi[21] veya Avarların Frankların içine katılmasına işaret etmesi bir yana esasen Slav Bavyeralı çatışmasına uygun düşmektedir. Yine de Avarların Friuli'a yaptığı sefer pek de Brunhilde'yle muhtemel bir ittifakla gerekçelendirilemez; ittifak oyunu bu yıllarda teoride kalmıştır. Theudebert'in (612 yılındaki) ölümünden sonra Franklar arasında çatışmalar yaşanmış, Lombardlar bu çatışmalardan vareste kalmış ve Cividales olayı diğer cephelerde bir sonuç doğurmamıştır. Görünüşe göre Avarlar ve Lombardlar arasındaki iyi ilişkiler yine de kalıcı bir şekilde kötüleşmemiştir.

Dolayısıyla Avar hâkimiyet alanının batı sınırlarındaki hareketler tamamen Avar -ve Slav- amaçlarına hizmet ediyordu. Genç kağan kendi ordusuna parlak bir başarı sunmuştu. Friuli'un zayıflamasından yararlanan Slavlar kısa süre sonra İstirya'da yağmalar gerçekleşmişti.[22] Agilulf bu saldırıyı fişteklememiş olsa bile inatçı Gisulf'a yapılan saldırı onun kafasındaki planlara uyuyordu. Frank tartışmalarının daha çok ciddiye alındığı uzak İspanya'da, kâfir Avarların Brunhilde'yle bir hizip oluşturduğu haberi alınmıştı. Herhâlde bundan memnuniyetle propaganda malzemesi yapılmıştır. Neredeyse 200 yıl sonra Frank İmparatorluğu'nda bu tip bir şayia bir rakibin -III. Tassilo'nun- dışlanmasına sebep olmuştu. Her hâlükârda Avarlar batı güçlerinin bu kumar oyununa daha fazla dâhil olmadı. Onlar gergin siyasal vaziyetten yeni başarılan elde etmeye de tevessül etmedi. Avar-Slav ortak darbesi bir kez daha kağanlıkla oyun oynanmayacağının sinyalini vermişti. Friulilular ise tıpkı kendine has ve kimi zaman yayılmacı bir dış politika izleyen Bavyeralılar gibi bu sinyali almıştı. Şimdi kağan tekrar Balkan siyasetine yönelebilirdi.

615 Yılında Büyük Taarruz

Bizans'ta Maurikios'un tahtına ve hayatına mâl olan Balkan siyaseti yerine artık bir siyaset izlenmiyordu. Konstantinopolis'e bir kurtarıcı olarak giren Herakleios, hâkimiyetinin ilk yıllarında hezimet üzerine hezimet yaşayarak sendeledi. Ordu ve maliye iç savaşla bu savaşın köklerinin bulunduğu toplumsal gerilimler nedeniyle iyiden iyiye yıpranmıştı. İmparatorluğun en zengin vilayetleri birer birer Perslerin eline geçiyordu: 613/614'te Suriye fethedildi, 614'te Kudüs düştü ve

21 Bunu varsayan Wolfram, "Ethnogenesen", s. 127'de Columban'ın bir Slav misyonu planını bu bağlamda yorumlamaktadır.

22 PD 4, 40, S. 168.

619'da bunları Mısır takip etti.[23] Hâl böyleyken Romalıların fakirleşmiş Balkan vilayetlerinde yapabileceği pek bir şey olmadığı açıktır. İlk defa 619/620 yılında Herakleios mali ve askerî reformla dış politikada tekrardan faal olmanın vasıtasını eline aldı.[24]

Bu karanlık zamanlar bilahare Bizans'ta pek mutlu yad edilmedi. Kaynaklar ilk defa 620 yılından sonra tekrardan detaylı raporlar vermeye başlamaktadır. Balkanlar'da olup bitenlerle ilgili neredeyse sadece varsayımlar geliştirmek icap etmektedir. Sadece tekrarlanan Selanik kuşatması hakkında *Miracula Demetrii* daha iyi bilgiler vermektedir. Bu bilgiler aynı zamanda kapsamlı vaziyete ilişkin değerli çıkarımlara izin vermektedir.

İnisiyatif tekrardan Slavlara geçmişti. Aksilik bu ya tam da 26 Ekim'deki Demetrius bayramı gecesinde çok büyük olmayan, ancak savaş görmüş askerlerden müteşekkil bir Slav birliği kimseye hissettirmeden şehre yaklaşmıştı. Sanki bir mucize dokunmuş gibi, 5.000 düşman şafakta saldırmadan evvel fark edildi ve meydan muharebesinde püskürtüldü.[25] Her yerde "derin bir barış" hükmettiğinden şehrin sakinleri az daha gafil avlanacaktı. Bu, olayın Phokas'ın Avarlarla bir barış anlaşması tanzim ettiği 604 yılında yaşandığını varsaymamıza izin vermektedir.[26] Şüphesiz bu zamanda Selanik'te hâkim olan düşünce kağanla yapılan bir anlaşmanın Slavlara da saldırmaktan alıkoyacağı yönündeydi, ancak bunu düşünmekle aldanıldı. Şehrin çevresine hâlihazırda ulaşmış olan Slav kabileleri İliryalıların metropolüne iyi organize edilmiş sürpriz bir saldırı düzenlemek için kağanla uzlaşmaya hacet görmedi.

Slavların kendi başına teşkilatlanma sürecinde daha ileri bir adım on yılın ardından gelen başka bir Selanik kuşatmasında kendini gösterdi.[27] İlk defa bu kuşatmada (gerçi iki insan ömrü sonra düzenlenen

---

23 Stratos, *Byzantium I*, s. 103; Ostrogorsky, *Geschichte*, s. 56; Zakythinos, *Byz. Geschichte*, s. 60. Bizans'ta 610 yılından sonraki huzursuz ilişkiler için ayrıca bkz. Walter Emil Kaegi jr., "New Evidence on the Early Reign of Heraclius", BZ 66 (1973), s. 308-350 veya Kaegi jr., *Army, Society and Religion in Byzantium*, Lonra 1982.

24 Stratos, Stratos, *Byzantium I*, s. 124.

25 *Mir. Dem.* I, 12, 100-114, s. 120.

26 Bayram günü pazartesi gününe denk gelmektedir. Dolayısıyla ya 604 ya da 610 yılı mevzubahistir. 604 yılını tercih eden Lemerle, *Recuils 2*, s. 72'de 610 yılı olması ihtimalini de dışlamamaktadır. Barişiç, "Cuda", s. 149'da 610'a taraftardır. Lâkin 610 yılının Ekim ayında Herakleios Phokas'ı devirdiğinden bu ıl pek de "derin barışın" hüküm süreceği bir yıl olamaz. Szk 85'te 609 yılı öne sürülmüştür, ancak bu yılda ayın 26'sı pazartesine denk gelmemektedir.

27 Lemerle, *Recueils 2*, s. 91'de siyasal vaziyete ve İsidor'un 615 yılı haberlerine göre değerlendirmektedir. Fakat metnin hiçbir değerlendirme kıstası vermemesi ne-

bir eserde de olsa) Slav kabilelerinin isimleri zikredilmiştir: Drogubitler, Sagudatlar, Belezegitler, Baiunatlar, Berzetler. "Onlar bütün Tessalya'yı ve Hellasların sığındığı adaları tarumar ettiler, daha sonra Kiklad Adaları'nda ve bütün Ahaya, Epiros ve Illyricum'un büyük kısmında ve terk edilmiş birçok şehirde ve vilayette de aynı şeyi yaptılar."[28] Anlatımda kesin bir coğrafi çıkarıma izin vermese bile derin bir barışın hüküm sürdüğü 604 yılındaki siyasal durumu göstermektedir. Ayrıca bu inisiyatifin tek başına Slavlara atfedilmesi de dikkate değerdir.

Şu ana kadar tahkim olmuş ve iyi bir şekilde örgütlenmiş barbar ordusunun lideri (archon) Chatzon adında biriydi. Slavlar şehre deniz tarafından saldırmak için çok sayıda kayık hazırlamıştı ve başka kuşatma vasıtalarını elinde bulunduruyordu. Fetihten sonra yerleşim alanlarına yerleşebilmek için kadınlarını ve mallarını yanlarında getirmişlerdi. Kavimler Göçü zamanında olduğu gibi bütün bir halk fethedilen alanı işgale gelmişti. Bir ikinci husus, saldırganlar henüz şehrin yakın veya uzak çevresinde yerleşmediğinden onların isimlerinin anlatılması muhtemelen saldırının evvelinde gerçekleşmişti. Keza şehre iki yıl sonra saldırının yenilenmesi, kabile isimleri Selanik ahalisine maruf olan birçok kişinin kalmak istediğine işaret etmektedir. Onların birçoğu yarım asır sonra Perbund olayında zikredilmiştir.[29]

Başlarda ürkmelerine rağmen kaçaklarla güçlenen şehrin sakinleri başarılı bir müdafaa ortaya koymaya muvaffak oldu. Bir dizi Slav esiri Selanik'e sığınmak için ellerine geçen fırsatı kullandı. Slavlar tekrardan şehri bütün vasıtalarla ele geçirme planını güçlendirdi: "Önemli hediyeler topladılar ve bunlarla Avar kağanını getirmeye çalıştılar. Ona eğer kendilerine silah yardımında bulunursa bizim şehrimizden elde edilebilecek devasa bir hazinenin sözünü verdiler. Şehrin kolayca alınabileceğini temin ettiler. Çünkü şehirlerde ve piskoposluk-

---

deniyle bu varsayım makuldür. Stratos, *Byzantinos I*, s. 119'de 616-620 yılını hesaba katmaktadır. Ditten, "Bedeutung", s. 982'de 616 yılı civarı öne sürülmektedir. Barişiç, "Çuda", s. 149'da 616; SzK 88'de "614" civarı; Koder, "Anmerkungen", s. 530'da "615" yılı (bir yıl sonrası veya öncesi olabilir denererek) kabul edilmektedir. İki (veya üç) yıl sonra kağan tarafından gerçekleştirilen kuşatma için aşağıya bakınız.

28 2, 1, 180, s. 175. Koder, "Anmerkungen", s. 530'da yüzyılın ikinci yarısının terminolojisini yansıtan bu listenin unsurları arasında bir bağlantı kurmaktadır. Ayrıca bu tip metinlerde geçen "bütün" ifadesi geleneksel olarak kullanılan ifadelerdir.

29 *Mir. Dem.* 2, 4, 179, s. 175'te Sagudat, Belezegit, Drogubitleri ve bunlardan başka Strymon Slavlarını (nehir isminden mülhemdir) ve Runchinleri zikretmektedir. İsimleri ve mekânları için Lemerle, *Recueils 2*, s. 89; Ditten, "Bedeutung", s. 99. Genel olarak Vasilka Tapkova-Zaimova, "La ville de Salonique et son Hinterland slave (jusqu'au Xe diécle)", Tapkova-Zaimova, "Byzance", s. 355-362.

larda kimse yaşamıyordu ve önlerinde sadece bu şehir engel olarak duruyordu. Burası Tuna'daki bütün bölgelerden, Pannonya'dan, Daçya'dan, Dardania'dan ve diğer piskoposluk ve şehirlerden kaçakların iltica ettiği bir yerdi."[30] Bu kaçaklar arasında sonraları zikredileceği gibi barbarların kuşatma vasıtalarının etkinliğini acı bir şekilde tecrübe etmiş Naissus/Niş ve Serdica/Sofia sakinleri vardı.

Selanik ahalisinin içinde bulunduğu karamsar vaziyet Nikiulu Johannes ve İsidor'un verdiği kısır bilgilere uymaktadır.[31] Herakleios'un hâkimiyetinin ilk yıllarında Roma'nın Balkan Yarımadası'ndaki son kaleleri düştü. Sadece sahildeki birkaç yer ve Konstantinopolis civarındaki şehirler muhafaza edilebildi.[32] Fethin kronolojisi sikke bulguları yardımıyla tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çariçin Grad'da sikkeler 607/608'de biterken, Naissus'ta bir Bizans mezarında 613 yılına ait bir para bulunmuştur. En son Solidus 613-616 arasına aittir.[33] Dolayısıyla Naissus'un düşüşü 614/615 yılına yerleştirilebilir. Avarların bu işgalde ne kadar yer aldıklarını Miracula tam olarak söylememektedir, ancak metin kaçakların terk ettikleri bölgeleri kağanın mıntıkaları olarak görebilir. İsidor saldırganların sadece Slav olduğunu bilirken Nikiulu Johannes değişik barbarlar adı altında sadece Avarlar zikretmektedir (yine de kaş yapayım derken göz çıkarır ve Avarları "Alwarikon" olarak yazar).

Selanik'e Karşı "Kağanın Savaşı"

Avarlar ve Slavlar arasında münasebetler Miracula'nın yardımıyla şöyle özetlenebilir: Chatzon idaresinde Selanik'e karşı harekete girişen Slavlar, kağandan "symmachia" [ittifak] isteyebilecek kadar bağımsız davranabiliyordu. Yine de onunla temasta müracaat eden kimseler konumundaydılar (her ne kadar ara sıra kağan da kendisiyle beraber

30 *Mir. Dem.* 2,2, s. 197, s. 185.

31 Nikiulu Johannes, s. 175; İsidor, *Chronicon* 5813, s. 479.

32 Buna ilişkin Ditten, "Bedeutung", s. 11; bu korunan hisarlar arasında Ohilippopolis/Plovdiv, Adrianopolis/Edirne, Develtos, Mesembria ve Sozopolis vardı; Serdica'dan nihai olarak vazgeçilmemişti. Bkz. Velizar Velkov, "Zu Gesschichte der Stadt Serdica/Sofia im 4.-9. Jhdt.", Etudes historiques 3 (1965), s. 33-36; M. Stançeva, "Sofia au moyen age a la lumiere de nouvelles études archéologiques", Byzantino-bulgarica 5 (1978), s. 211-228. Balkan şehirlerinde 7. ve 8. yüzyıllarda yaşamın devamı sorunu için ayrıca bkz. Schreiner, "Stadte", s. 65. Piskoposluk merkezi için Georg Ostrogorsky, *Zur byzantinischen Geschichte*, Darmstadt 1973, s. 107; bkz. Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Early Ages", DOP 13 (1957), s. 56.

33 Popoviç, "Témoins", s. 491 ve 494; Lemerle, *Recueils* 2, s. 100. Çariçin Grad'daki muhtemelen Naissus'un güneyindeki kazılar için bkz. Bölüm 4. 7.

savaşmaları için onlara hediyeler sunsa da[34]). Savaşta kağanın emrinde olmalıydılar. Sıkı bir şekilde Avar hâkimiyet alanında yaşayan Slavlar ise kağanın emrine doğrudan bağlıydı ve onun Selanik'e yönelttiği muharip birlikler arasındaydılar. İddiaya göre hazırlıklar iki yıl sürmüştü; sonra 617/618'deki gibi kuşatma ordusu geri çekildi.[35]

Miracula'nın adlandırdığı şekliyle "kağanın savaşı" kutsal Demetrius'un şehrin sakinlerine yardım eli uzattığı en şiddetli savaştı.[36] Evvela şehir farkına bile varmadan önce seçkin süvariler ileriye atıldılar ve şehrin duvarları dışında karşılaştığı herkesi ele geçirdiler. Birkaç gün sonra kağanın yürütümü altında büyük bir ordu, beraberinde kuşatma makinelerini taşıyarak geldiler. Saldırı açıkça imparatoru da şoka sokmuştu; yine de şehrin ihtiyaçlarını doğru zamanda karşılayan bir dizi ikmal gemisinin gelişi bir mucizeye bağlandı. Fakat barbarlar 586 yılından daha iyi kuşatma vasıtalarıyla mücehhezdi[37] ve bu kez onlar şehir duvarlarından yüksekte bulunan bir platform üzerindeki zırhlı savaşçılarla tekerlekli merdivenlerle ve alev atan mancınıklarla şehre saldırdılar. Lâkin bütün bu mekanizmaların bir yararı olmamıştı. Bir kule çökmüş ve mürettebatını gömmüştü ve duvarlara karşı birliklerin kalkanları bir işe yaramamıştı. Ayrıca savunmacılar üzerine gönderilen ok yağmuru da onlara pek az zarar verebilmişti. Kuşatma 33 gün sürdü; dolayısıyla bu sefer daha iyi hazırlanmışlardı. Saldırganların önceki kuşatması, morallerini yitirmelerinden ve ikmal zorluklarından ötürü bir iki gün içinde başarısızlığa uğramıştı.

Bir ay süren sonuçsuz saldırılardan sonra kağan hâlâ saygınlığını koruyordu. Savunmacı tarafla müzakerelerde buluştu, geri çekilmesi için para talep etti ve yeni saldırı tehdidini savurdu. Anlaşma Avarların kilise çevresini yakıp yıkmadan geri çekilmesi şeklinde tamamlandı. Diğer barbarlar şehirlilerle ticaret yaptılar ve onların esirlerini

34 Th. S. 6,2, s. 223.

35 *Mir. Dem.* 2,2, s. 196, s. 185; saldırıya maruz kalanların gözünde hazırlık iki yıl sürmüştü ve önceden gelen müzakereler sonuçlandırılmıştı (Lemerle, *Recueils 2*, s. 99'daki hesaplamaya karşın). Tarihlendirme için yukarıya bakınız; en son muhtemel tarih Herakleios'un düşüşü ve müteakip anlaşma olabilir (bkz. Bölüm 7. 2.), her ne kadar Stratosi *Byzantium I*, s. 119'da 623 yılı olması ihtimalini dışlamasa da durum böyledir. Birçok başka yazar 617-618 yılından yanadır. Bkz. Ditten, "Bedeutung", s. 98; Barişiç, "Çuda", s. 149 (618); Avenarius, "Miracula", s. 21 (617-619); Grafenauer, "Nekaj vpraşanj", s. 80; Popoviç, "Témoins", s. 493'te dipnot 2; Lemerle, *Recueils 2*, s. 99; bkz. J. D. Breckenridge, "The 'Long Siege' of Thessalonika. Its Date and Iconography", BZ 48 (1955), s. 116-122.

36 *Mir. Dem.* 2, 2, 195-215, s. 180.

37 Bkz. Bölüm 4. 3. ve 6. 2.

sattılar.[38] Bu muhtemelen Selanik ile Slav komşuları arasında barışçıl müşterek yaşamın bir başlangıcıydı ve şehir bir nesilden fazla saldırıdan vareste kaldı.

Dalmaçya

Henüz yüzyılın başında Papa Gregorius, Kilise siyasetine dair bir meselede Salona'yla uzun soluklu bir münakaşanın muhatabı oldu.[39] Bu nahoş çekişme şehrin yaşadığını gösteren son alametti. Eski Dalmaçya metropolü Salona'nın düşüşü üzerine çağdaş kaynaklar hiçbir şey söylememektedir, ancak Konstantin Porphyrogennetos'ta efsanevi bir anlatı mevcuttur. 29 ve 30. bölümlerde iki değişik efsane aktarılır. Dalmaçya'nın sınırındaki nehir, söylenene göre Tuna'ydı. Bu nehrin öteki tarafında Avarlar yaşıyordu ve Salona garnizonu nehirde nöbet tutuyordu. 30. bölümde çok tutulan anlatıya göre bir keresinde Avarlar seferdeyken Dalmaçyalılar onların kadınları ve çocuklarına saldırmıştı. Müteakip yıl Dalmaçyalılar yapma seferlerinden dönerken Avar esaretine düşmüşlerdi. Avarlar Roma kıyafetleri giymiş ve Kutsal Cumartesi gününde Salona şehrine girmeyi başarmışlardı. Şehri bu şekilde ele geçirdiler, oradan Dalmaçya'nın büyük kısmını fethettiler ve yakıp yıktılar.[40]

Bu hikâye başlangıçta olayların tarihsel arka planı hakkında pek az sonuç çıkarım sağlamaktadır. Hakikaten Salona birliklerinin Avarları yağmalamak için Tuna'yı geçmesi 602 yılından sonra olanaklı görünmemektedir. Olsa olsa bunda Priskos'un seferinin bir anısı gizli olabilir. Salonalıların kibrini anlata bu kıssa daha yakın bir tarih olma ihtimalini dışlamaktadır. Yalnız uzun Yunanistan'daki gibi burada da uzun süredir Slavlarla temas hâlinde olunmasına rağmen Avar adının saldırgan olarak korunması dikkate şayandır. Münakaşadaki büyük bir rolü baş rahibenin Salona'da bulunan yıpranmış mezarıdır. Bir zamanlar Sirmium'dan kaçıp gelen dindar kadın beşinci imparatorluk takvimi ilanında 4 Mayıs'ta ölmüştü. Bu da çoğunlukla 612 yılına denk gelmektedir ki şehrin düşüşü için "terminus post quem" [en erken tarih] budur.[41] Böylece İsidor'un "Graeca'nın" fethi için verdiği 614 tarihi civarına gelmekteyiz. Bu tarih Salona'nın düşüşü için kabul

38 Bkz. Bölüm 6. 7.

39 Bkz. Bölüm 5. 6.

40 DAI 29 ve 3, s. 122-124 ve s. 140-142.

41 CIl 3, 9551; 506 veya 551 de düşünülebilirdi; ayrıca *quinta*yı "quarta" olarak okumak da mümkündür. Yazıt için bkz. Katitiç, "Literatur", s. 29.

edilmiş ve birçok el kitabına girmişti.[42] Bir sonraki tarihi, 625 yılını ilk defa 13. yüzyılda ortaya çıkmış olan Spalato Archidiakonu, *Thomas Kroniği*'nde geçer. Bu kişi şehrin fatihlerini "Got" diye adlandırır ki burada Hırvatlara Gotların torunu olarak atıfta bulunulur çünkü geç Orta Çağ âlimleri Hırvatların Gotlardan geldiğini düşünüyordu.[43] Önemli bir çağdaş kaynak *Liber Pontificalis*'tir. Bunda göre kendisi de bir Dalmaçyalı olan Papa IV. Johannes 640/641 yılında Abt Martin'i Dalmaçya'ya esirlerin fidyesini ödemek ve Avarlar ile Slavlar tarafından yıkılan kiliseleri ıslah etmek üzere büyük miktarda parayla birlikte göndermişti.[44]

Son yıllarda Salona'da yapılan kazılar sayesinde tartışmalarda gelişmeler yaşanmıştır. O zamana kadar son paraların 613/614'e kadar basıldığı düşünülüyordu,[45] en son bulunan 51 madeni para bu kanaatin düzelmesini sağladı. Hazineden son para 625 ila 630 arasında basılmıştır, iki tane daha 614/615 yılına ait para vardır.[46] Bu temelde Nikolo Jakşiç Konstantin'in metnini bir kere daha analiz etmiştir.[47] Şimdiye dek 30. bölümün daha güvenilir olduğu düşünülmüştür çünkü bu bölüm (Konstantin'in Türkleri, Macarların ülkesi olan) sonraki Macaristan'a, yani Avarların hâkimiyet alanına ilişkindi ve Avar savaşçılarının yokluğu Salonalıların başarılı bir yağma seferi gerçekleş-

42 F. Buliç, "Sull' anno della distruzione di Salona", Bulletino di archaeologia e storia dalmata 29 (1906), s. 268; Ennslin, "Slaveneinfalle", s. 704; Voinovitch, "Dalmatie", s. 252; Stratos, *Byzantium I,* s. 119; Popoviç, "Témoins", s. 487; Charanis, "Observations", s. 19; Kollautz/Miyakawa I, 268; "644" civarı için ayrıca Ditten, "Bedeutung", s. 114, SzK, s. 87 (alternatif olarak 625 ve 602/603 tarihiyle birlikte). 602/603 yılında veya hemen akabinde tarihlendirilebilecek yazıtlar tükendiği için Konstantin Jireçek, *Die Romanen in den Stadten Dalmatiens wahrend des Mittelalters,* Viyana 1901, s. 26; Jireçek, *Serben,* s. 95; Balduin Saria, "Dalmatia" RE Suppl 8 (1956), s. 21-59, bilhassa s. 41.

43 Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana.* Yay. Franjo Raçki, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium 26, Zagrep 1894 C. 7. Ara sıra modern bilim adamları arasında da Hırvatların Gotik kökeni hakkında münakaşalar yürütülür. Mesela bkz. Stanko Guldescu, *History of Medieval Croatia,* The Hague 1964, s. 26.

44 *Liber pontificalis,* yay. Duchesne I, s. 330 ve yay. Guglielmo/Pandolfo, Studia Gratiana 22, Roma 1978, s. 194; o dönemde Dalmaçya kutsallarına ait birçok emanet Roma'ya getirtilmiştir (bkz. DAI, Commentary, s. 108). Bunan mülhem olarak Dümmler, "Slawen", s. 353'te Salona'nın düşüşünü 639 olarak tarihlendirmektedir. Ayrıca Kollautz, "Ausbreitung", s. 152'de 641 yılından çok öncesine götürmek istemez.

45 Popoviç, "Témoins", s. 488.

46 Franko Orb, "Archaeological Excavations in the Eastern Part of Ancient Salona", *Disputationes Salonitanae 2,* Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku 77 (1984) 25-36. Maroviç, "Reflexions", s. 297'de yıkımın tarihini 631-39 olarak verir.

47 Jakşiç, "Konstantine", s. 315-326.

tirmesini daha makul kılabilmektedir. Hakikatte "Avar olarak adlandırılan silahsız Slavlardan" bahseden 29. bölüm "Avarlar" hakkında bilinen her şeye ters düşmektedir.[48]

29. bölüm yine de mahalli gelenekten kaynaklanmış olması gereken ilginç bir ayrıntıyı içermektedir. Sınır nehri olarak yalnızca Tuna'dan değil, aynı zamanda şehirden birkaç mil uzaklıkta Salonalıların şehrin girişini gözetlediği Kleisa Geçidi'ndeki *clisura*dan da bahsetmektedir. Tasvirden burasının Tuna kadar uzak olduğu intibası uyanmamaktadır. Jakşiç bu sebepten ötürü kastedilenin hakikaten uzun süre bölgesel bir sınır teşkil eden Cetina olduğunu ifade etmiştir. Onun düşündüğü gibi nehrin diğer tarafında meskûn olan Slavlar muhtemelen 619 ila 626 arasında Salona'yı fethetmişlerdi.

"Avar olarak adlandırılan Slavlar" paradoksu ise sonraki kaynakların boş yere Avar saldırılarının anısıyla Slavların ayan beyan iskânı arasındaki tenakuzu ortaya kaldırmaya çalıştığı Yunanistan'da hatırlanmaktadır.[49] Karışıklığın sebebi muhtemelen *Miracula Demetrii*'den anlaşıldığı gibi karışık Avar-Slav münasebetleridir. Dalmaçya sahilleri yakınlarında da Slav grupları 7. yüzyılın ilk çeyreğinde yerleşmişlerdi. Başlangıçta onlardan hiçbir tehlikeli saldırı umulmamıştı. Herhâlde Salonalılar Slavların Cetina'nın öteki tarafını yağmalayacağını düşünmüşlerdi. Onların da Chatzon Slavları gibi Kağandan yardım istemiş olmaları mümkündür. 604 yılında Selanik'te olduğu gibi saldırı için bir bayram günü beklendi. Salonalıların gafil oldukları Paskalya günü seçildi. Bu bir kez daha saldırganların Hristiyan âdetlerini gayet iyi bildiğine işaret etmektedir. Esirlerin ve ganimetin büyük kısmı sahil şeridini işgal edenlerde kaldı. Bu, 617/618 yılında Selanik önünde olduğu gibi kağanın yürütümü altında büyük bir seferberliğin olmadığını varsaymaya izin vermektedir. Daha ziyade yüksek itibarı harekete nam kazandıran küçük Avar grupları mevcuttu.[50] Saldırının tam olarak ne zaman yaşandığını söylemek zordur. Seferden sonra yerin altına bir tane bile olsa solidus girmiş olması ihtimali bakidir. Madeni paralardan anlaşıldığı kadarıyla kesinlikle 614/615'ten sonra, muhtemelen 625 yılından sonraydı. Esirlerin 641 yılında geri satın alınması, onların kaçırılmasının hemen ardından gerçekleşmek zorunda değilse de bunun için çeyrek yüzyıl beklenmiş olamaz. Böylelikle muhtemelen 626 yılından sonraki bir tarihte saldırının gerçekleştiği sonucuna varmaktayız.

48 Bu bağlamda DAI, Commmentary, s. 101.

49 Bkz. Bölüm 4. 2. ve 4.

50 Buna kağanın ordusunun hareketine Paskalya'nın bir başlangıç noktası teşkil etmesi uymaktadır (bkz. Th. S. 7, 13, s. 267 ve Bölüm 7. 5.)

Kazılar, Salona'da yaşamın fetihle birlikte bir hamlede bitmediğini göstermektedir. İlk defa 7. yüzyılda Spalato'daki eski Diokletion Sarayı'na taşınma tamamlanmıştı.[51] Romalıların Slavlarla daha sonraki müşterek yaşamı barışçıl seyretmişti. Spalato/Split'in yanında Diadera/Zara/Zadar ve Ragusa/Dubrovnik (yıkılmış Epidamnus'un nüfusu dâhil) gibi bir dizi Roma şehri ayakta kalmıştı.[52]

Efsane dolu Dalmaçya anlatısına Konstantin metninin son hâli meydana gelene kadar çok şey dâhil edilmiştir. Avarlarla sınır olarak Cetina, bu efsaneyi aktaranların tarihsel bilgileri doğrultusunda vaktiyle Avar ve hatta Dalmaçya sınırı olan Tuna'yla değiştirilmiş.[53] 30. bölümdeki anlatı "Avar olarak adlandırılan silahsız Slavlar" şeklindeki tuhaf ifadeden imtina etmekte ve sadece tarihî kaynaklarda geçen Avarlardan bahsetmektedir. Daha makul anlatı, hep doğru olacak diye bir kaide yoktur; kulağa garip geldiği hâlde orijinal anlatının gerçeği temsil ettiği de olmuştur.

İmparatora Sürpriz Saldırı

5 Haziran 623 Pazar günü: Bugün için olağanüstü bir "zirve konferansı" planlanmıştı. Marmara Denizi'nde Selymbria/Silivri ve Herakleia/Eregli arasında, Konstantinopolis'in 60 km batısındaki "Uzun Duvarların" yakınlarında imparator ve kağan barış koşullarını müzakere edecekti. Herakleios, Pers sınırındaki ordusunun büyük kısmını geri çekmiş ve başkentinde bekletiyordu. Amaç, diplomatik vasıtalarla kağanın tehditlerine dur demekti.[54] Patrikios Athanasios, Kosmas eşliğinde kağanla barış koşulları hakkında konuşmak üzere gönderildi.

51 I. Nikolajeviç, "Salona christiane aux VIe et VIIe siécles", *Disputationes Salonitanae I*, Vjesnik za Arheologiju i Histoiju Dalmatinsku 68 (1975), s. 95. Dar anlamda şehir yaşamı bitmişti, ancak 7. yüzyılda burada yaşayanlar vardı. Hatta Salona'nın tamamen fethedilmediği ve şehri düşüş hikayesinin bir anlamda Spalato/Split halkının türeyiş efsanesi olduğunu varsayanlar bile vardır (Ivo Goldstein, Zagrep'ten Neven Budak'ın dostça paylaşımı).

52 Dalmaçyalıların sonraki kaderi için bkz. Jadran Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venedik 1978; Ferluga, "Les îles dalmates dans l'Empire byzantin" Ferluga, "Byzantium", s. 97-130; Balduin Saria, "Dalmatia", RE Suppl. 8 (1956), s. 41; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, Londra 1969.

53 Bu düşünce biçimi DAI 29, s. 13-15'te izlenebilmektedir: Dalmaçya bir zamanlar Tuna'ya kadar uzanıyordu. Bu yüzden bu nehir onları Avarlara karşı koruyan bir sınırdı. Sözde *Monemvasia Kroniği*'nin yazarı da az sayıda ve mahalli kaynaktan gelen tuhaf bilgileri Theophanes, Euagrios ve diğerleri vasıtasıyla tamamlanmış, muhtemelen bir de "doğrulamıştı"

54 Müteakipolaylar için *Chronicon Paschale* s. 712-713; Nikephoros, s. 12-14; Theophanes 6110, s. 301'de önceki Avar saldırılarından birini bildirmektedir.

Avar hükümdarı Romalılara karşı dostça yaklaştığını ve İmparatorla barışı şahsen müzakere etmek istediğini söyledi.[55] Herakleios kabul etti ve toplantı düzenlendi.

Roma delegasyonunun Selymbria'ya gelmesinden üç gün sonra kağan, Herakleia'da göründü. İmparator barbarları etkilemek için her şeye başvurmuştu. Tamamen süsler için kafasında bir taç taşıyarak, beraberinde senatör ve din adamlarından, üst mansıptan ve seçkin yurttaşlardan, müzisyenlerden ve saray korosundan müteşekkil bir maiyetle gelmişti. Avarlar için zengin hediyeler ve hükümdarlara yaraşır kıyafetler getirilmiş, hatta bir at yarışı hazırlanmıştı.[56] Orada imparator, "Uzun Duvarlara" kadar olan alanda silahlanmış Avar süvarilerinin gizlendirildiği haberini aldı. Onların görevi açıkça bu çok süslü, ancak savunmaya hazır olmayan kafilenin dönüş yolunu kesmekti.

Hakikaten bu, imparatoru şahsen ele geçirmek için uzun zaman öncesinden planlanmış bir hareket miydi yoksa kağan müzakereler esnasında sadece ilaveten bir etki mi yaratmak istemişti bilinmez. Bizanslı ve modern tarihçiler ilkinden yanadır ve olayların gidişatı da buna uygun düşmektedir. İmparator hızlı davrandı ve giysisini alelade bir kıyafetle değiştirdi. Tacını koltuk altında sakladı ve geniş adımlarla başkente doğru geri yürüdü. Avar süvarileri ise onu takip etti. Onlar ilk defa bu şekilde Uzun Duvarlar'ın içine sızmayı başardı. Nihayet Herakleios ve maiyyeti Theodosius duvarının güneyindeki altın kapıya ulaştı. O, Avarlar Hebdomon Sarayı'nda, şehrin duvarlarından birkaç mil ötede (bugünkü Bakırköy'de) kamplarını kurmuşken garnizonu harekete geçirdi. İmparatorluk kıyafetleri, hediyeler, müzik enstrümanları ve kaçanlardan kalan her şey Avarların eline geçmişti; onlar başkentin çevresini yağmaladılar ve birkaç kiliseyi yıktılar.[57] Böylece Avarlar çok sayıda esir ele geçirmişti. İddiaya göre Tuna üzerinden erkek, kadın, çocuk ve ihtiyar olmak üzere 70.000 Bizanslı kaçırmışlardı.[58]

---

55 Nikephoros 13, s. 2-7.

56 Törenin en kapsamlı tasviri Nikephoros, 13'te mevcuttur; benzer şekilde *Chronicon Paschale* s. 712.

57 Chronicon Paschal, s. 713'te Kutsal Komas Kilisesi ve günümüz Eyüp'ünün, yani Blachernai'nin kuzeyindeki Damian Kilisesi'ni (Barişiç, "Siége", s. 390'daki dipnot 1) ve Galata yakınlarında kutsanan baş meleği açıklamaktadır. Orada Avarlar kiboriumu ve kilise hazineleri yağmalamış ve sunak masasını kırmıştı. Ayrıca bkz. Waldmüller, "Begegnungen", s. 263.

58 Nikephoros 14, s. 8'de zikredilen 270.000 sayısı Stratos, "Guet-apens", s. 130'da tespit edildiği gibi Georgios Monachos, s. 669'da açıklanan sayıya karşı bir kalem hatası olmalıdır.

Bu olayın ne zaman olduğu uzun zamandır tartışılmaktadır. Çünkü *Chronicon Paschale* olayı 623 yılı olarak (bu yılda 5 Haziran hakikaten bir cumartesi gününe denk gelmektedir) tarihlendirirken Theophanes 619 yılını vermektedir. Çağdaş *Chronicon Paschale* ise Herakleios'un 623 yılında artık doğuya doğru yola koyulduğunu söyleyen zıt bir bilgi vermektedir. Bu yüzden birçok kimse 619 yılına taraftar olmuş veya Baynes'in bir araştırmasına binaen 617 yılı önerisini desteklemiştir.[59] Yakın zamanlarda Stratos yaptığı kapsamlı bir analiziyle 623 yılına karşı olan itirazları temelinden yıkmış, tenakuzdan uzak ve uygun olan zamanı ortaya koymuştur. Barbarlardan kurtulma şerefine düzenlenen şükran günü törenlerinin çok sonra olduğu gerçeğiyle 5 Haziran onaylanmıştır.[60]

Bu olayın İspanya'ya kadar duyulduğuna ve *İsidor Kroniği*'nde bir yer bulduğuna pek az dikkat buyurulmuştur: "Huni murum longum irrumpentes et ad menia Constantinopolis peraccedentes cum predicto imperatore (Eraclio) in muro stante conlocuntur; qui acceptum precium ab eo pacis ad tempus recedunt." Olay Herakleios'un 14. yılına (Ekim 623/624) ve Frank kralı Chlothar'ın 40. yılına (623/624) atfedilmektedir. Bu 623 tarihi için önemli bir argümandır.[61] Barbarların Uzun Duvarlar'ı aşması tıpkı imparatorun şahsen müzakereleri yürütmesi gibi ön planda duran bir hususdur.

"Zirve konferansının" başarısızlığa uğramasıyla birlikte barış çabaları sona ermemişti. Onun Perslere saldırmaktan başka hiçbir seçeneği yoktu. *Chronicon Paschale* anlaşmanın tamamlanmasıyla ilgili hiçbir şey söylememektedir. Theophanes bunu Ereğli saldırısından bir yıl

59 Baynes, "Date" s. 110-128; Ostrogorsky, *Geschichte*, s. 56 ve s. 61 (617); Zakythinos, *Byz. Geschichte*, s. 60 (617); Dölger, "Regesten" s. 171 (617); SzK 88 (619); Barişiç, "Siége", s. 391; Bury, *Empire 2*, s. 222 (619); Avenarius, "Miracula" (617); Pernice, "Eraclio", s. 97 dipnot (617); Kollautz/Miyakawa I, 269 (617); Waldmüller, "Begegnungen", s. 262; Lemerle, *Recueils 2*, s. 101 (617 veya 619).

60 Stratos, "Guet-apens", s. 113-136; tören Konstantinopolis Kilisesi'nin tipikonunda ifade edilmiştir, bkz. *a.g.e.*, s. 115. 623 yılını ayrıca Avenarius, *Awaren*, s. 113'te tartışmıştır. Ayrıca Theodor Synkellos'taki (6, 9, Makk 16) Herakleios'un tasviri bu tarihi destekleyebilir: Darbe önceden açıklanmıştı. İmparator şehrin Tanrı'nın korumasında olduğunu hissetmiş ve sözünde kaypak olan kağana karşı da -muhtemelen kendisinin ilk yola çıkışı olan 622 yılında- güvende olduğunu hatırlamıştı.

61 "Hunlar uzun duvarları geçtiler, Konstantinopolis duvarlarına kadar ilerlediler ve duvarlarda bulunan, adı önceden zikredilen imparatorla (Herakleios) müzakere ettiler. Ondan barış için ödül aldılar ve bir zaman için geri çekildiler." Yay. Mommsen, MGH AA 11, s. 490. İmparatorun 14. yılına tarihlendirme muhtemelen barışın sonrasına ilişkindir.

sonrasına, yani 620 yılına yerleştirmektedir.[62] Hiçbir tarih vermeyen Nikephoros (Perslere karşı yürüyüşten önce sadece) o zamana kadar ulaşılmamış bir miktar olan 200.000 solidinin verildiğinden haberdardır;[63] bunu içinden kurtuldukları müşkülat göstermektedir. Ayrıca imparator tutsak olarak oğlu Johannes Athalarich'i, kız kardeşi Maria'nın oğlu olan yeğeni Stephanos'u ve Patrikios Bonos'un oğlu Johannes'i Avarlara teslim etmeliydi. İlk defa 626 yılından sonra, en geç 636'da, Maria oğlunu kağandan geri almayı başarmıştı.[64] Barış müzakereleri çetin geçmiş olmalıdır; şehirde bulunan bütün malları ve hazineyi aldıktan sonra kağan boş yere Konstantinopolis'i yıkmakla tehdit etmişti.[65] "Logades'i" ile kağan nihayet anlaşmayı "geleneksel yeminiyle" vücuda getirdi[66] Avarların sakinleşmesiyle birlikte Herakleios ertesi yılın ilkbaharına kadar başkentte kalmış görünmektedir. İlk defa Mart 624'te o tekrardan Pers savaş meydanına döndü.[67] Dolayısıyla anlaşma muhtemelen 623/624 kışında tamamlanmıştır.

Bu 623/624 anlaşması Phokas zamanından bu yana ilk anlaşma mıydı? Pek öyle olduğu kabul edilemez. Maurikios zamanında da Avar seferlerinden sonra daima resmî bir barış anlaşması tanzim edilirdi. Herakleios'un ilk yıllarındaki savaş ve barış kroniği inşa edilememektedir; iç şehirlerin fethi ve Selanik'e saldırı herhâlde anlaşmayla korunmuş bir durumu tekrardan değiştirmiş ancak kağan, Bizans'tan gelen ödemelerin devam etmesinde hayır görmüştür. Bir imparatorun tahta geçişinde önceki anlaşmanın uzatılması âdettendi. 610/611 yılında da böyle olmuş olmalı; Avarları huzursuz oldukları bu yıllarda başka türlü dizginlemek mümkün değildir. Dolayısıyla 614/615 olaylarından sonra bir barış anlaşması gerçekleşmiş olmalı. Selanik sakinleri 617/618'de kağanın saldırısının önüne ödemeler yoluyla geçtikten sonra, ihtimal o ki Theophanes'in 619 yılına atfettiği Trakya'ya kadar süren ilerleme gerçekleşmişti. En son kağan ve imparator arasında müzakereler yürütülmüştü. Herakleios'un arkasını resmî olarak sağlama almadan Perslere saldırması düşünülemez bir

62 Theophanes 6111, s. 302.

63 Nikephoros 17, s. 17-20; eski anlaşmanın öngördüğünden daha fazla olduğunu *Theod. Synk.* 6, s. 4-5 ve Makk, s. 15 vurgulamaktadır. Yıllık ödemelerin yüksekliği için genel olarak bkz. Bölüm 6. 4.

64 Nikephoros 24, s. 3-8'de serbest bırakmadan bahsetmekte ve Bizans kaynaklarında 626'dan sonra Avarlar üzerine olan az sayıdaki bilgilerden birini sunmaktadır.

65 *Theod. Synk.* 5, s. 38-40, Makk, s. 15.

66 *Theod. Synk.* 6, s. 4-6; Makk, s. 15. Logades için bkz. Bölüm 6. 5.

67 *Chronicon Paschale* tarafından verilen bu tarih Stratos, "Guet-apens", s. 121'de doğudaki olayların yeniden inşasında gösterildiği gibi Theophanes'in verdiği bilgiye yeğdir.

şeydir. O ilk defa yola çıkmadan evvel (Theophanes bu tarihi doğru bir şekilde 622 olarak vermektedir), Kağana kendi oğlunun koruyucusu olarak hitap ettiği ve müttefik yükümlülüklerini hatırlattığı bir mektup dahi gönderdi. Bu mektupta kağana, şehrinin korunması ve kendi meseleleri hakkında genel olarak bilgiler veriyordu. Kağan da bu mektubun karşılığında onu bir baba ve hayırsever olarak adlandırmıştı.[68] Dolayısıyla imparatora istinat eden bir anlaşma bu zamanda sağlanmıştı.[69]

Elbette bu anlaşmanın tarihinin Theophanes'te doğru aktarılmış olması da muhtemeldir: 619/260.[70] Tam da bu zamanda Herakleios, kilise mallarını kendisine almasıyla birlikte ilk defa tekrardan dış politikayı da eline aldı. Ordusunu düzenledi ve diplomasiyle tahkim edilen uzun süreli bir strateji geliştirdi.[71] Daha Phokas döneminde yıllık 120.000 solidi ödendiği düşünülürse Herakleios döneminde bu miktarın artırıldığı ihtimali dışlanmamalıdır; 180.000 parça altın olduğu da düşünülebilir. 623'teki 200.000 her hâlükârda en son adımdır.[72]

Herakleios teşkilatlı olduğu sürece anlaşma bakiydi; muhtemelen ordusuyla Perslere karşı ilerlediği 622 yılında bu anlaşma bozulmuştu, aksi takdirde İmparator ertesi yıl başkente dönmezdi.[73] Her hâlükârda 623 yılında saldırı olduğu kabul edilmelidir. Bu iki yılda Slavlar da yeni teşebbüsler başlatmak için ele geçen fırsatları kullandılar. Bir Süryani kaynağı onların kayıklarının Kreta'ya kadar geldiğini söylemiştir.[74] İmparator yine müşkül durumdaydı. Şahsına yapılan bu

68 *Theod. Synk.* 5, s. 38-40, Makk, s. 15.

69 *Theod. Synk.* 6, s. 4-6; Makk, s. 15. "Logades" için bkz. Bölüm 6. 5.

70 Theophanes 6111, s. 302.

71 Stratos, *Byzantium I*, s. 125; 621/622 yılında kilise mallarının eritildiğini ve çok büyük miktarda madeni para yapılmasını Theophanes Perslere karşı saldırının ön koşulu olarak bildirmektedir (6113, s. 302). 620 yılında anlaşmanın tamamlandığını söyleyen bir başka kimse Lemerle, *Recueils 2*, s. 103; kendisinin yorumuna göre bu anlaşma 626 yılına kadar geçerli kalmıştır.

72 Kesinlikle 120.000'den 200.000'e doğrudan artırılamaz; aşamalar arasında 144.000 (2.000 libre, Attila'nın ulaştığı miktardı. Bkz. Bölüm 6. 4.) ve 180.000'nin de bulunması muhtemeldir. Tam miktar spekülasyona konu olarak kalacaktır, ancak 620 yılı öncesi 10 veya 15 yıllık bir anlaşmasız dönem kesinlikle olmadığı anlaşılmıştır. Ne zaman olursa olsun Avarlar yıllık haraçlarını teminat almaya çalışıyordu. Savaş yıllarındaki müzakerelerde ek ödemeler üzerinde çok duruluyordu.

73 Stratos, "Guet-apens", s. 135'te Herakleios'un Mart 623'te geri döndüğü kanaatindedir. Thephanes, 6113, s. 306'ya göre o ilk teşebbüsten sonra kışı başkentte geçirmişti.

74 Thomas Prebyster, yay. Brook/Chabot, *Vropus Scriptorum Chritianorum Orientis*, Louvain 1907, s. 115; Ensslin, "Slaveneinfalle", s. 705; Waldmüller, "Begegnungen", s. 264.

saldırıyı karşılıksız bırakmalıydı. Cesur planına devam etti ve şehrin güçlü hisarlarına güvendi.

Fakat kağan da baskı altındaydı. Balkan Yarımadası'nın hemen her yerinde Slavlar faaldi ve zaman zaman Avarların yardımına ihtiyaç duysalar da artık etkin bir şekilde kontrol edilemiyorlardı. Kağan sadece tek başlarına olmaktansa kendisinin yürütümü altında büyük başarılar elde etmelerini umuyordu. İyi tahkim edilmiş büyük duvarları kuşatmanın Slav kabileleriyle ittifak imkânını artırdığını 616/618 olayları göstermişti. Dolayısıyla kağanın genç oğlu "Poliorkeutes" ile münasebet baskısı altında kuşatma uzmanına dönüşmüştü. Bu noktada bozkır süvarilerinin savaş biçimi duvarlara doğru koşmaya uygun değildi. Cividale ihanet nedeniyle düşmüş, Salona gafil avlanmış, Selanik ise mukavemet etmişti. Lâkin kağana başka bir seçenek kalmamıştı. O, imparatorluğun merkezini hedef alan daha büyük bir girişimi başlatmak zorundaydı. Zahmetine değecek tek girişim buydu. Çünkü iktidarına doğrudan tabii olan gruplar arasında huzursuzluk büyüyordu. Öyle görünüyor ki Samo Ayaklanması 623/624 yılında başlamıştı.[75] İmparatora saldırmak, Stratos'un ileri sürdüğü gibi[76] başarı şansını imparator diplomasisinin entrikalarına kızmaktan daha çok artırıyordu. Girişimlerin gidişatı göstermektedir ki hedeflenen kuşatma olmadan toplanabilecek büyük bir Avar ordusu yoktu. Kaynaklar her iki kiliseyi de yağmayanlarının sayısını devasa olarak gösterse de durum böyledir. Bu tip başarılar kağanın öncü konumunu uzun vadede teminat altına almıyordu. Şimdi varını yoğunu ortaya koyması mantıklıydı.

626: Konstantinopolis Kuşatması

23 Eylül 626'da Türkler, iddiaya göre 100 kuvvetli adamla Çin'in başkenti Chang-an kapıları önünde belirmişti. O sıralarda tahta çıkmış olan İmparator T'ai-tsung, gücünü denedi. Bu bir zamanlar Avarların önünden kaçtığı Türk Kağanlığı'nın son büyük hareketiydi; birkaç yıl sonra Çinlilerin hâkimiyetine girdiler.[77] Konstantinopolis kuşatması buna paralel düşmüş gibi görünmektedir, ancak bu bozkır imparatorluklarının emaresi olan ritmi açığa çıkarmaktadır. Attila'nın Hunları ve Asparuh'un Bulgarları, Arpad'ın Macarları ve Bumin'in Türkleri, hepsi Bayan'ın Avar Hükümdarlığı gibi iki-üç nesil içinde ağır bir krizin içine düşmüş, bu krizler sık sık güçlerinin zirvesine ulaşmalarının hemen akabinde gelişmiştir.

75 Bkz. Bölüm 7. 4.

76 Stratos, "Guet-apens", s. 132.

77 Grousset, *Reise nach Westen*, s. 23.

Bu durum Konstantinopolis kuşatmasının etkilerini çağdaşların gözünde küçültmemiştir.[78] Bizans'a son Avar saldırını açgözlü Bayanoğulları gerçekleştirmişti. Barbar orduları Konstantinopolis'e daha önce de tehdit oluşturmuştu. Theoderik, İmparator Zeno'ya baskı kurmuş[79] ve yaşlı Belisarius Kutrigurları, Konstantinopolis önlerinden kovalamak zorunda kalmıştı.[80] Frank Kralı Theudebert kendisinin Lombard ve Gepidlerle birlikte Konstantinopolis üzerine yürümesinden söz edip böbürleniyordu.[81]Fakat hakikatte barbarlar Bosporus'taki şehri hiçbir zaman kuşatmamışlardı.

Olayların ehemmiyeti, genel olarak "karanlık" olan 7. yüzyıldaki birçok kaynağın ayrıntılı bilgi vermesini gerektirmektedir. Kağana giden delegasyonun azalarından biri olan Thedor Synkellos'a atfedilen bir vaaz şehrin kurtuluşunu tıpkı Georgios Pisides'in *Bellum Avaricum* şiiri gibi methetmektedir. Kuşatma sürecini *Chronicon Pashcale* oldukça ayrıntılı bir şekilde tasvir etmektedir.[82] Sonraki kronik yazarlarından Patriark Niekephoros cılız bilgiler veren Theophanes'ten daha sağlam bir kaynaktır.[83]

---

78 Paul Lemerle, "Quelques remarques sur le régne d'Heraclius", Studi medievali 3, I (1960), s. 347-361'de 626 yılındaki Avar saldırısının öneminin abartıldığını ifade etmektedir. Aslında Herakleios eğer daha büyük bir risk içinde yer alsaydı sadece 12.000 elit askerini ortaya çıkarmazdı. Fakat yine de Avar teşebbüsü sırf bir güç gösterisinden başka bir şeydi.

79 Wolfram, *Goten,* s. 346.

80 Bkz. Bölüm 2. 1.

81 Stein, *Bas-empire 2,* s. 525.

82 *Chronicon Paschale,* s. 717-26; Theodor Synkellos'un vaazı Sternbach tarafından 1900 yılında *Analecta Acarica*'da düzenlenmiş, F. Makk son zamanlarda bunun Fransızca bir çevirisini yapmış, Samuel Szadeczky-Kardoss ise kaynak değeri bakımından bunu incelemiştir (Avarica, s. 173-195). Szadeczky-Kardoss, "Zur Textüberlieferung der "Homilia de obsidione Avarica Constantinopolis auctore ut videtur Theodoro Syncello", Acta Arch. Hung 24 (1976) s. 300 veya Avarica, s. 178'de eserine yazarı meselesi hakkında bilgiler bulunur. Bkz. Moravcsik, *Byz. turcica I,* s. 455 ve son zamanlarda Speck, "Zufalliges"

83 Nikephoros 18; Theophanes 6117, s. 316. Avar saldırısını aktaran bir dizi vaiz ve destancı nitelikte başka kronik yazarı bilgilerimize pek bir katkıda bulunmamaktadır. Bkz. SzK, s. 91; Stratos, *Byzantium I,* s. 173; Barişiç, "Siége", s. 372-77. Bu sonuncu yazar olayların en kapsamlı ve modern tasvirini sunmaktadır (s. 371-95). Benzer şekilde ayrıntılı bir tavsiri Stratos, *Byzantium I,* s. 173-96'da buluruz; daha kısa bir özet ise yine Stratos, "Attack", s. 370-376'da mevcuttur. Münferit ayrıntıları pek ele almasa da yine detaylı bir başka tasvir için Pernice, "Eraclio", s. 142-147 ve Waldmüller, "Begegnungen", s. 265-281'e bakınız. Kısa özetler için Avenarius, *Awaren,* s. 115; Bury, *Empire 2,* s. 239-241; Grafenauer, "Nekaj vprasanj", s. 77-79; Ditten, "Bedeutung", s. 97; Ostrogorsky, *Geschichte,* s. 61 (27 Temmuz'dan 10 Ağustos'a kadar verilen hatalı süreyle birlikte). Kollautz/Miyakawa kuşatmanın sadece (2, s. 12) kağanın "Altaylı metaforu" olduğunu söylemektedir.

Büyük kuşatmanın diplomatik hazırlığı maalesef az bilinmektedir. Heraklios'un doğuya seferini sadece kağana paralar ve güzel sözlerle değil, komşularıyla temasa geçerek temin etmesi Bizans diplomatik teamülleri göz önüne alındığında varsayılabilecek bir şeydir. Lâkin batıda bu yönde adım atıldığını gösteren bir belge yoktur.[84] Avarlar ve Persler saldırılarında koordinasyon hâlindeyken[85] aynı zamanda Herakleios Türklerle temasa geçmişti.

Herakleios'un geçmiş yıllarda Perslerin kuzey sınırlarında eriştiği başarılardan sonra Şah Hüsrev baskı altında kalmıştı. Geri çekilen rakibine karşı hayati darbeyi vurmayı umuyordu. Düzenlenen yeni ordu Şehrberez liderliğinde Suriye'den boğazın Anadolu yakasında bulunan Kadıköy'e kadar ilerledi. Herakleios o ana kadar kuzey sınırında ulaşılan stratejik avantajlardan vazgeçmeye niyetli değildi ve birlikleriyle beraber kaldı. Konstantinopolis'teki komuta "Magister militum praesentalis Bonos'un" elindeydi ve genç yaştaki Caesar Konstantin ve Patrikark Sergios da şehirdeydi. İmparator, beklenen kuşatmaya karşı tedbir alınması için mektup yoluyla talimat verdi.[86] Ayrıca ordunun bir kısmını başkente gönderdi. *Chronicon Paschale* tarafından 12.000 süvarinin gönderildiği şeklinde verilen bilginin doğru olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.[87] Patrikios Athanasios liderliğinde bir elçilik heyeti kağana gitmiş, onu son anda

84 Lounghis, "Ambassades", s. 468'deki listeye bakınız. Ne yazık ki Paulus Diaconus bu zamanda bilhassa verimsizdir. Fredegar 4, 49, s. 210'da Lombard kralı Adaloald'a 623/624 yılında giden bir elçilikten bahsedilmekteyse de amaç sadece Lombard aristokrasisini yok ettikten sonra strese giren krala banyoda kafasına sürmesi için bir merhemin götürülmesiydi. En azından ayaklanma (Stratos, "Attack", s. 370'te belirtildiği gibi) Bizanslı elçiler tarafından çıkarılmış olsa bile Bohemya Slavlarına verilen Frank desteğinin Bizans tarafından tetiklendiği düşünebilir). Belirsiz Hırvat göçü de imparatorun becerikli bir dış politika izlediğine kanıt gösterilemez ve Patrikios tarafından 619 yılı civarında Konstantinopolis'te zikredilen "Hunlar", kesinlikle Avar karşıtı Bulgarlar değil, daha ziyade Perslere karşı muhtemel müttefiklerdi (bkz. Bölüm 7. 6.).

85 Buna karşın Barişiç, "Siége", s. 391'de malum Pers misyonunun kuşatma esnasında ilk teması başlattığını ifade eder. Ancak bunun 626 yazında Konstantinopolis önünde tamamen tesadüf eseri gerçekleştiği pek söylenemez.

86 Theod. Sykn. 6, s. 28, Makk, s. 16; *a.g.e.*, s. 7, Makk, s. 17'de tehdit altındaki şehirdeki "ruhsal" teçhizatlanmanın maddi hazırlığına ilişkin çok daha detaylı bilgiler vermektedir. Merkup ayrıca Pisides, s 266, s. 188'de açıklanmaktadır.

87 *Chron. Pasch.*, s. 718; Herakleios'un birlikleri de gönderdiğini Pisides 280-282, s. 189 açıklamaktadır. Stratos, "Attack", s. 375'te ilk defa Satala'daki savaştan sonra Temmuz'un ortasında imparatorun kardeşi Theodoros kendi ordusuyla birlikte Konstantinopolis'e doğru yola çıktığı ve oraya 7 Ağustos'ta ulaştığını ileri sürmektedir.

planlarından vazgeçirmeye çalışmıştı. Kağan ona ironik bir şekilde Bizanslıların kendisini bu kez hangi hediyelerle şehrin fethinden alıkoyabileceğini düşünmesi görevini vermişti.[88] Fakat Patrikios, kağanla bir kere daha konuştuğunda kağan bütün teklifleri şehrin teslim edilmesi isteğiyle reddetmişti.[89]

29 Haziran'da iddiaya göre 30.000 güçlü süvariden müteşekkil bir Avar öncü birliği şehrin etrafına ulaşmıştı.[90] Şehrin surlarından bir uzak olan Marmara Denizi'ndeki Melantias'a varmış ve orada kamp kurmuşlardı. Hisarlara kadar ara sıra küçük birlikler gitti. Orada görülen bir düşman olmadığından on gün sonra yurttaş grupları askerî koruma altında hasat toplayabilmek adına şehirden on sınır işareti geçtiler. Fakat burada birkaç Bizanslının yaşamını yitirdiği veya esir alındığı küçük bir çatışma meydana geldi.[91] Aynı gün (muhtemelen 8 Temmuz) yaklaşık 1000 Avar Sykai/Galata'ya ilerledi ve boğaz kıyısında, Makkaeber Kilise yakınlarında, Persler ise diğer kıyıda görüldü. Onlar bugünlerde şehrin önündeki kilise ve binaları yakıp yıkmaya başladılar.[92] Valens su kemeri de muhtemelen bu olaylar esnasında yıkıldı.[93]

Öncü birlikten tam bir ay sonra kağan geri kalan birliklerinin başında 29 Temmuz Salı günü belirdi. Pisides kuşatmacıların sayısını 80.000 olarak vermektedir. Bunun biraz abartılmış olması sayının fantezi ürünü olduğu anlamına gelmez.[94] Dönemin koşullarına göre zaten 30.000 kişi büyük bir orduyu oluşturuyordu. Kağan "yaşamı

88 *Chron. Pasch.* s. 718.

89 *Chron. Pasch.* s. 718.

90 *Chron. Pasch.* s. 717.

91 *Chron. Pasch.* s. 717.

92 *Chron. Pasch.* s. 718; bkz. *Theod. Synk.* 12, s. 15-18, Makk, s. 26.

93 *Theod. Synk.* 8, s. 31-35, Makk, s. 20.

94 Pisides 219, s. 186; malumat literatürde umumiyetle ciddiye alınmıştır, bkz. Barişiç, "Siége", s. 379; Stratos, *Byzantium I,* s. 184'te kayıklardaki savaşçılarla birlikte sayının 120.000-150.000 olduğunu hesaplamıştır. Roma tarafında ise 12.000 süvarinin yanında şehir milisleri savaşıyordu. Konstantinopolis'te birkaç yüz bin insanın yaşadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bkz. Koder, "Lebensraum", s. 117; I. Justinianus zamanında 600.000 insana ekmek dağıtımında tükenme yaşanmıştı. Bunların sayısı salgın hastalıklar ve başka faktörler nedeniyle kırılsa da geç devirlere kadar 100.000'in üzerinde bir nüfus vardı. Cyril Mango, *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siécles), Monographies de Travaux et Mémoires 2,* Paris 1985, s. 54; İkonoklasma zamanı için o o 40.000 sayısı vermektedir. 7. yüzyılın başında Balkan vilayetlerinden şehre birçok göç yaşandığı dikkatlerden kaçmamalıdır. 626 yılı için 200.000-300.000'lik bir nüfus yüksek sayılmaz. Theodor'un (9, 20) müdafi başına 100 saldırgan düştüğü şeklinde verdiği bilginin bir mübalağa olduğu aşikârdır.

savaş olan bütün vahşi halkları"[95] kullanarak bu sayıyı çok rahat bir şekilde aşabilirdi.

Esas savaştan önce psikoloji savaşı başladı. Kağan, (Theodosius surlarının orta bölümündeki birkaç önemli kapıdan biri olan) Filozof Kapısı önüne çekildi ve orada gücünü gösterdi. Şafak sökünce Avarların zırhları ve kalkanları parıldadı. Bu, duvarlara koşuşturan yurttaşlar için korkunç bir manzaraydı.[96] Patriark Sergios moralleri yükseltmek için güya insan eli değmemiş bir boyalı ikonu duvarlara çekti.[97] Hisarlar arasında bir dizi Meryem tasvirleri de boyatmıştı.[98] Ana tanrı (Theotokos), nasıl kutsal Demetirus Selanik'i koruduysa, başkenti de öyle korumalıydı.

Şehir etrafındaki kuşatma çemberi henüz kapanmamıştı. Ertesi gün kağan bütün soğukkanlılığıyla saldırıya hazırlandı. Şehirlilerde hayvan istemekten de geri durmadı. İmparatorun oğlu cömertlik namına ve daha fazla kışkırtmamak adına bu isteği yerine getirdi.[99] 31 Temmuz'da sabah ağardığında, şehrin surlarına saldırı başladı. Kağan ve Avarları, taarruzlarını bir kilometre uzaktaki Pemptu ve Plyandriu kapısı arasında bölümde yoğunlaştırdılar. İlk savaş hattında korunmasız Slav muharipler harp ediyor, onların arkasında daha itibarlı zırhlı piyadeler bulunuyordu.[100] Saldırganlar siperleri ok yağmuruna tuttu.[101] Savaş 11 saat sürdü ve ilk defa akşamleyin kuşatma makineleri faaliyete hazır hâle getirildi. Bu arada barbarların bu aletlerin inşasında oldukça mahir olduğu aşikârdır.[102]

1 Ağustos'ta makinelerin yardımıyla ilk büyük taarruz başlatıldı. Kaynaklar genel olarak mancınıklarla taş ve alev atıldığını, koçbaşı kullanıldığını yazmaktadır.[103] Polyandriu ve Hagiu Romanu Kapısı

95 Theod Synk. 6, s. 21, Makk, s. 16.

96 *Chron. Pasch.*, s. 719; *Theod. Synk.* 9, s. 13, Makk, s. 20.

97 Buna ilişkin Speck, "Zufalliges", s. 27'de H.V. Beyer'in BZ 76 (1983), s. 26'daki incelemesiyle birlikte; Waldmüller, "Begegnungen", s. 266.

98 *Theod. Synk.* 8, s. 47, Makk, s. 18.

99 *Theod. Synk.*, 9, s. 28, Makk, s. 21.

100 *Chron. Pasch.*, s. 719. Kuşatma çeberinin büyük çoğunluğunun Slavlardan müteşekkil olması, gözlemle desteklenmese de kuvvetle muhtemeldir. Barişiç, "Siége", s. 381'deki dipnot 1'de buradan yola çıkarak kağanın ordusundaki güç ilişkilerine yönelik çıkarımlar yapmaktadır. Aynı eserde ikinci zırhlı muharip hattının Avarlardan oluştuğu ifade edilmektedir (tıpkı Grafenauer, "Nekaj vpraşanj"i s. 114'te vurgulandığı gibi); ancak kronik "Slav" bölümünden bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Bölüm 4. 5.

101 *Theod. Synk.*, 8, s. 4-7, Makk, s. 18.

102 *Theod. Synk.*, 10, s. 14, Makk, s. 22.

103 *Chron. Pasch.*, s. 719.; Pisides 220-22, s. 186; Nikephoros 18, s. 2; Theod Synk. 6, s. 21, Makk, s. 16; ayrıca bkz. Germanos vaazı: V. Grumel, "Homélie de Saint Ger-

arasına platformu surları aşan on iki devasa kuşatma kulesi getirilmişti. Kuşatılan taraf bir bahriye eri sayesinde maharetle bu kulelerden birkaçını yakarak küle çevirdi.[104] Kuşatma çeperinin Haliç'e ilerlediği yerde tek ağaçtan yapılmış kayık olan monoxylalar ile Slavlar sulara girdi. Bunlar Tuna'dan gelen levazım arasındaydı.[105] Slav kayıkçıları birçok yağma akınından sonra artık bu tip savaşlarda büyük tecrübe kazanmışlardı.[106] Kayıklar darlığı nedeniyle büyük Bizans gemilerinin manevra yapamadığı Kalliniku Köprüsü'nde toplanmıştı.

Savaş esnasında kumandan Bonos, kağana başka bir müzakere teklifi daha yaptı. Kağan bu teklife şehrin ve bütün zenginliklerinin kendisine teslim edilmesi cevabını verdi Lâkin ertesi gün, 2 Ağustos'ta yüksek rütbeli bir delegasyon zengin hediyelerle kağanın huzuruna gönderildi. "Baş müzakereci" Athanasios ve meslektaşı Georgios'un yanında aralarında sonraları görgü şahidi olarak rapor veren Synkellos'un da bulunduğu üç kişi daha yer aldı. Kağan, Bizanslıları ipekten kıyafet giymiş üç Pers'le aynı anda karşıladı. İranlıların oturmasına cevaz verilirken Bizanslılar ayakta tutulmuştu. Değişen rollerle gerçekleşen benzer bir rakip elçilik heyeti buluşmasının tadını Türk Kağanı çıkarmıştı.[107] Avar Kağanı Romalılara Şehrberez'in destek kuvvetler gönderdiğini muzafferane bir şekilde söyledi. Söz konusu Pers desteği 3.000 kişilik miydi[108] yoksa 1.000 kişilik mi[109] bunun bir önemi yoktur. Çünkü mühim olan bu desteğin sembolik öneminin pratik önemine üstün gelmesidir. Romalılar önünde hiç umursamadan Slav kayıkçıların Pers savaşçılarına boğazda katılması kararlaştırılmıştı.[110] Sonra kağan şehrin hiçbir kurtuluş umudunun kalmadığını söyledi. İmparator ordusuyla beraber Persler üzerine saldırmayı başarsa da başkentte kalsa da bu durum değişmeyecekti. Fakat Romalıların gözü korkmamıştı; hakikatte İmparatorun Sahin'in ordusu üzerine zaferini işitmişlerdi.

---

main sur la delivrance de Constantinole", REB 16 (1958), s. 195. Stratos, *Byzantium I,* s. 372 dipnot 27; Bölüm 6. 2.

104 *Chron. Pasch.*, s. 720; Nikephoros 18, s. 4-5'te sadece onları yok eden tanrısal güçten bahsetmektedir.

105 *Chron. Pasch.*, s. 720; *Theod. Synk.* 6, s. 22, Makk, s. 16; Nikephoros, 18, s. 10. Grumel, "Homélie", s. 189'da haklı olarak kayıkların Tuna ağzından deniz yoluyla sürülerek getirildiği görüşüne karşı çıkmaktadır.

106 *Theod. Synk.*, 11, s. 13, Makk, s. 24.

107 *Chron. Pasch.*, s. 271; *Theod. Synk.*, 10, s. 20, Makk, s. 22; Pisides 323, sS. 191; bkz. Menandros EL 194; 10, 3, s. 120 veya fr. 20.

108 *Chron. Pasch.*, s. 721.

109 Pisides 342, s. 192.

110 *Theod. Synk.*, 11, s. 4-7, Makk, s. 23.

Nihayet kağan kendi talebini temel bir nokta üzerinde toplamıştı: şehir boşaltılmalı ve bütün hazineleri Avarlara verilmeliydi. Şehrin sakinleri Perslere teslim edilmeli, Şehrberez onlara hiçbir zarar vermeyecekti. Muhtemelen bu Perslerle yapılan anlaşmaya uygundu. Pers desteğinin mükâfatı şehirlilerin teslimiydi. Bu teklif kağanın savaş amacına önemli bir ışık tutmaktadır; mesele şehri fethetmek ve yağmalamaktı. Görgü şahidi Theodor barbarların Konstantinopolis'i kimsenin yaşamadığı tenha bir yere dönüştürmek istediğini bile söylemiştir. Kağanın amacı bozkır halklarının mütemadiyen Çin'de yaptığı gibi kendisini başkente efendi yapmak değildi. Muhtemelen böyle büyük bir şehirde Avar hâkimiyetinin sürdürülebilmesinin zor olması bu düşüncenin arkasında yatıyordu. Bu aşamada herhâlde Avar savaşçı tabakası sadece hızlı başarıya odaklanmıştı. Avarlaşmış Roma Hükümdarlığı vizyonu Bayan'ın genç oğlunda yoktu.

Bizanslıların işin müzakereler yoluyla çözülmesinde bu kadar ısrar edilmesi şehrin siperlerine koşulsuz şartsız güvenilmediğini göstermektedir. Bu, ayrıca o zamana kadar Avarlarla girilen temaslardan elde edilen tecrübelere uymaktadır. Kağanla barış daima en hassas zamanlarda satın alınabiliyordu. Kendisinin hiddeti ve tehditleri hep bir müzakere taktiğiydi. Ancak bu kez alışılagelen müzakere stratejisi işe yaramadı. Kağan artık bu yoldan geri dönemeyeceğini biliyordu. Muhtemelen Bizans'ın durumunun umutsuz olduğuna inanmıştı ve Persler onun bu kanaatini güçlendirmişti. Şehrberez'in boğazda Roma donanması hükmettiği sürece yapabileceği pek az icraat olduğunu Avarlar doğru değerlendirememişti.

Birkaç söz düellosundan sonra seçkin delegasyon sonuç vermeyen hediyeler bırakılan düşman kampını terk etti. Bu cumartesi akşamı Konstantinopolis'te bir kasvet hükmediyordu. Fakat ne pahasına olursa olsun iki ordunun birleşmesinin önüne geçilmesine karar verildi. Boğazdaki ihtiyat sayesinde bu gece de atlatılmıştı. Buradaki dar yerlerden biri olan Chalai/Bebek yakınlarına üç Pers murahhas geçmek istemiş, bunlar Roma gemileri tarafından durdurulmuş ve derdest edilmişti. Bu sembolik zafer Bizanslıların hep hoşuna giden acımasız bir gösteriş için kullanılmış, esirlerden biri elleri baltayla kesilerek kağana gönderilmişti. Kesilen elleri, tıpkı yakalandıkları esnada öldürülen bir meslektaşının kesilen kellesi gibi boynuna asılmıştı. O, Madonna ikonu tarafından korunan kapıdan geçirildi. Üçüncü elçinin de bir gemide Perslerin görüş açısında boynu vuruldu ve kafası alaycı bir mektupla karaya fırlatıldı.[111] Bu Pazar günü esnasında, 3 Ağustos'ta

111 *Chron. Pasch.*, s. 723.

Ermitzis adında bir Avar lideri (*Chronicon Paschale* onu "Exarchos" olarak adlandırır[112]) surlara geldi ve önceki gün kağanla birlikte yemek yiyen Romalıların ölülerini attı. Kağan da şöyle bir surlara baktı. Bu ölüm kalım savaşının garip bir âdetinden olsa gerek kağana şehirden yiyecek ve şarap gönderildi.

Bu tali olayların hepsi kuşatma sürerken yoğun sembolik iletişimi gösteren bir lahzaydı. Bunu da kuşatan ve kuşatılan arasındaki kanlı güreş belirliyordu. Yardımlar, hediyeler, kesilen kafalar, tehditler ve sunulan barış teklifleri psikolojik savaştan fazlasına tekabül ediyordu. Bu işaretleri birer birer deşifre etmek bizler için kolay değildir, ancak her bir duygu ve anlamın insanüstü (sık sık ölü) bir çabada mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden kaynaklarımız bu tip detaylara sık sık savaş müzakerelerinden daha çok yer vermektedir. Bu düzlemde kutsal bakire, tartışmalarda gerçek bir etken olarak öne çıkıyordu. Onun şehrin kurtarıcısı olarak kutsanması savaşa katılanların tahayyülünde tamamen gerekçelendirilmiş görünüyordu.

Savaş tüm Pazar, Pazartesi ve Salı günü surlarda sürdü. Theodor Synkellos bu üç gün için kuşatmanın altıncı gününden sekizinci günü olması dışında bir bilgi vermemektedir. *Chronicon Paschale* anlaşılmaz şekilde bunun ötesine giderek sularda yaşanan olaylardan bahsetmektedir. Muhtemelen Pazartesi akşamı, bir Slav monoxylası Bebek'te Pers kıtalarının geçişini sağlamaya çalışıyordu. Bizans gemilerini inatçı fırtınalar başlangıçta engellemiş ve Slav kayıkçıları Anadolu yakasına ulaşmıştı. Fakat neticede Romalı denizcilere galebe çaldı. Bu teşebbüs Slav kayıklarının işgali ve muhtemelen Pers yolcularının dönüş esnasında çok sayıda kayıp vermesiyle sonuçlandı.[113]

Bu boğazı geçme teşebbüsünün Persler tarafından kuşatmaya yapılan yegâne katkı olup olmadığı belli değildir. Theodor, Avarların ağır süvarilerini boğazın kıyısında topladığını bildirmektedir. Bu hareket diğer kıyıda da aynı cevabı bulmuştu. "Böylece," der Synkellos, "düşmanlar Avrupa ve Anadolu yakasından şehre saldırdılar" Fakat bu geçiş bir güç gösteri olmaktan öteye gidemedi.[114] Görünüşe göre Persler kayıklarını kullanmamıştı; onların stratejik amacı evvela Herakleios'u saldırgan planlarından vazgeçirmekti. 6 Ağustos Çarşamba gününden itibaren barbarlar saldırılarını her taraftan güçlendirdi.

112 *Chron. Pasch.*, s. 723; bkz. Bölüm 6. 5.

113 *Chron. Pasch.*, s. 724; buna ilişkin olarak Ermeni kroniği Sebeos kendisinin *Herakleios Tarihi* (yay. Macler, s. 79) isimli eserinde bilgi vermektedir. Bkz. Stratos, "Attack", s. 374; Barişiç, "Siége", s. 385.

114 *Theod. Synk.*, 12, s. 22-28, Makk, s. 26.

Kağan sonucu getirmek istiyordu. Perşembe gecesi de savaş devam etti.[115] Perşembe günü şehrin surlarında Patriark Sergios bir kez daha insan eli değmemiş mucizevi İsa resmiyle birlike savaşçıların arasında görünmüştü.[116] Savaş, sonunda Haliç'e bakan şehrin surlarının bulunduğu Blahern muhitinde yoğunlaştı. Karada Avarlar Meryem Kilisesi'nde, Theodosius surlarının dışında mevzilenmişti.[117] Hisarları hedef alan büyük saldırıya ateş, trompetler, savaş naraları ve maktullerin gözyaşları eşlik etmişti.[118]

Avar yürütümü altında sebatlı, ancak başarısız bir şekilde siperlere yapılan saldırıdan netice çıkmadı. Saldırganların umutları Haliç'teki zayıf tahkim edilmiş kıyıya yapılacak monoxyla saldırısına bağlanmıştı.[119] Slav kayıkçıların yanında başlıca Bulgar piyadeleri vardı.[120] İddiaya göre Slav kadınları bile kayıkçılar arasındaydı. Bunların suda sürüklenen cesetlerine rastlanmıştı.[121] Haliç'te kayıklardan ötürü iğne atılsa yere düşmezdi. Bu kayık mecmuası sanki bir kara parçasını bir araya getirmişti.[122] Sularda da saldırı şehrin kuzeybatı köşesine tekabül eden Blahern muhitine yönelmişti.

Slav "*Armada*sına" karşı Bizans "bireme" ve "triremeleri" durmuş, büyük gemiler kısmen boğazda kalmıştı.[123] Savaşın gidişatına ilişkin verilen malumatlar birbiriyle tamamen örtüşmemektedir: Pisides ve Theodor Synkellos kıran kırana bir deniz savaşı olduğundan, Roma filosunun neredeyse kaçmaya tevessül edeceği sırada üstünlük kazandığından bahsederler.[124] Diğer kaynaklar savaş hilelerini merkeze alırlar. *Chronicon Paschale* zarara sebep olan Ermeni denizcilerinden

115 *Theod. Synk.*, 12, s. 22-28, Makk, s. 26.

116 Pisides 366, s. 193.

117 Pisides 405, s. 194. Herakleios'un kiliseyi surları genişletmek suretiyle koruduğu ancak bunun kuşatmadan önce değil sonra olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Beyer'in Speck, "Zufalliges", s. 35, ve s. 47'ye karşı itirazı için bk. R. Janin, *La géographie ecclesiastique de l'empire byzantin I, Le siége de Constantinople et le patriarchar oecumenique*, Paris 1969.

118 Pisides 392, s. 194.

119 Hisar sorunu için bkz. Grumel, "Défense"; buna karşı Stratos, *Byzantium I*, s. 190'da bunun muhtemelen gerçekten kötü durumda bulunan deniz surları olduğunu ifade etmiştir.

120 Pisides 409, s. 194'te kağanın Slavları ve Bulgarları kayıklara bindirdiğini söylemektedir. Bkz. *Theod. Synk.*, s. 8 ve 15, Makk, s. 12, s. 30 ve Makk, s. 25'te ağır silahlanmış "Hoplitlerin" kayıkları doldurduğunu ve işgal birliğinin yalnızca Slavlardan müteşekkil olmadığını tasdik etmektedir.

121 Nikephoros 18, s. 22.

122 Pisides 444, s. 196; *Theod. Synk.*, 12, s. 8, Makk, s. 25.

123 Stratos, *Byzantium I*, s. 190.

124 Pisides 462, s. 197; *Theod. Synk.* 15, s. 29, Makk, s. 31.

bahsetmektedir. Onlar, Hagios Nikolaos Limanı'nda ateş yakmış, böylece Slavlar bunu yanlışlıkla Avarların işareti sanmışlardı. Bunun üzerine Slavlar körfezi geçmiş ve Ermenilerin tuzağına düşmüş, tamamen katledilmişti. Romalılar bu şekilde kayıkları karaya çekmişti.[125] Hayatî savaş hilesini Nikephoros başka bir biçimde anlatmaktadır. Bonos'un emri üzerine Slavlara ateş işareti verilmiş, onlar da bu işareti kağanın saldırı emri sanmıştı.[126]

Savaşın gidişatını değiştiren bu hilenin ne Pisides ne de Theodor tarafından dillendirilmemesi onların niyetini açığa çıkarmaktadır (her ne kadar barbarların gafletini ana tanrının işi olarak tasvir etme imkânları olsa da). Fakat *Chronicon Paschale* versiyonu diğer türlü olsaydı da iki çağdaşının savaş raporuna uymamaktadır. Ermenilerin savaşın hengâmesinin ortasında bütün sakinlikleriyle duvarların dışında kurbanlarını beklemesi ve onları katledebilmesi ihtimal dışı görünmektedir. Saldırı emri versiyonu ise muhtemelen Nikephoros değişik anlatıları bir paydada birleştirmeye çalışmıştı ve modern tasvir onu takip etti.[127] Lâkin neden kader savaşının ilk gününde, tüm gece savaşıldıktan sonra, şafak sökerken yanıltıcı bir saldırı işaretinin bu kadar etkili olduğu tamamen aydınlatılamamıştır. Savunmacılar yine de en ağır savaşlardan kurtulmamıştı. Ayrıca *Chronicon Paschale*'deki hikâye kuşatmanın son günündeki kopukluğa ilişkindir.[128]

Yalancı ateş kuşatmanın kaldırılmasına ne kadar katkıda bulunursa bulunsun, şehrin kaderi -sonraları çok kez tekrarlandığı gibi- denizde şekillenmişti. Avar "mucize silahları", zırhlı süvariler Sykai kıyısında

125 *Chron. Pasch.*, s. 724.

126 Nikephoros 18, s. 22.

127 Stratos, "Attack", s. 374; Barişiç, "Siége", s. 387'de iki yanıltıcı ateş varsaymaktadır. Bunlardan Bonos'un emri üzerine yakılanı savaşın başında Ermeniler tarafından yakılanı ise sadece birkaç hayatta kalan kurbanı tuzağa düşürmek üzere savaşın sonundaydı; aynı şekilde Waldmüller, "Begegnungen", s. 273. Bu birbiri ardına aynı tuzağın kullanılması oldukça makul ise de Slavların aynı tuzağa iki kez düştüğü anlamına gelmektedir.

128 Buna ilişkin Stratos, *Byzantios I*, s. 188; doğrudan Slavların Persleri Boğaz üzerinden geçirmek istediği Pazartesi gecesine ilişkin bir rapordu. Stratos buradaki boşluğu doldurmaktadır, ancak Ermeni hilesinin kader günü olan Perşembe'den önce yaşandığ düşünülebilirdi. Yine de anlatı sonradan hiçbir boşluk bırakmaksızın kağanın çekilmesine kadar gelmektedir. Kroniğin iki savaş hilesini bir taneye indirip indirmediği veya bunu kopya edenin kayıp sayfaları birleştirip birleştirmediği veya bu hilenin savaşın bağlamına ait olup olmadığı ancak çok detaylı bir kaynak araştırması sonucunda açığa çıkarılabilir. Muhtemelen kuşatmadan hemen sonra kader savaşlarına ilişkin çeşitli anlatılar etrafta dolaşır olmuştu.

geçit töreni tertip etmekten fazlasına yaramamıştı.[129] Birçok savaşın sonucunu tayin eden ölümcül ok yağmuru Konstantinopolis bastiyonlarına işlememişti. Avarların kuşatma makineleri her şeye rağmen Bizanslıların savaş tekniğindeki üstünlüğünü bitirememişti. Persler şehre deniz tarafından saldırmak için açıkça üzerine düşen tedbirleri ihmal etmişti. Böylelikle bütün kaynaklar işin Slav kayıkçılara bağlı olduğu konusunda ittifak etmektedir. Fakat kağan ve kendisi için pek zahmetli görevleri ifa eden Slavlar arasındaki bağ harika değildi. Ateş sinyalinin yanlış anlaşılması iletişimi bozmuştu. Hem sonra kağan, Haliç'teki katliamdan kurtulan son Slavları katlettirmişti.[130] Kudretli barbar prensinin şedit tepkisi "çıplak Slavların" başarısızlığının tartışılmaz şekilde kendi başarısızlığı anlamına geldiğini göstermektedir. Birçok kayıkçı son mürettebatlarıyla birlikte savaşmadı: suya atlayıp, saldırı kayıkları altında saklandılar veya kendilerini yüzerek kurtarmaya çalıştılar. Kimileri diğer kıyıya kaçıp orada çevredeki tepelere kendini atmaya muvaffak oldu.[131]

Kağan, Haliç'teki deniz savaşını takip etmişti: Bir tepede at üstünde silahlı adamlarıyla çevrelenmişti. Hezimet kesinleşince şehir önündeki karargâhına geri çekilip göğsünü ve yüzünü dövdü.[132] Düzenli bir ricat tertip etti. Barbarlar tüm gece kuşatma makinelerini takmakla uğraşırken ertesi gün bunlardan geriye tüten dumanlar kalmıştı. Birkaç dinî mabet de ateşe verilmişti. Bunlar arasında 623 yılında yağmalanan Kosmas ve Damian Kiliseleri de vardı. Sadece Blahernai'deki Ana Tanrı Kilisesi ayakta kalmıştı.[133] Persler yangınları görünce şehrin gerçekten düştüğüne inanmıştı; onlar karışık duygularla olay yerini takip ettiler. Çünkü onlar düşman başkentinin düştüğüne seviniyorlardı, ancak bu başarıyı kağana çok görüyorlardı.[134]

Bizans'ın "köpek" olarak adlandırdığı kağan eve dönüyordu. Ricatı öncesinde Bizanslılara bir elçi göndermişti. Korkudan değil, iaşe eksikliğinden geri çekildiğini bildiriyordu. Birliklerinin ihtiyaçlarını temin etmeliydi ve bunu yapar yapmaz geri gelecekti.[135] Devasa bir ordunun beslenmesi kesinlikle bir sorundu ve bunun karşısında hızlı karar vermek bir zaruretti. 586 yılındaki Selanik kuşatması bir hafta içinde yaşanan iaşe sorunlarından ötürü başarısızlığa uğramıştı. Bi-

129 *Theod. Synk.*, 12, s. 15, Makk, s. 26.
130 *Chron. Pasch.*, s. 724.
131 *Theod. Synk.*, 15, s. 35, Makk, s. 31.
132 *Theod. Synk.*, s. 16, I, Makk, s. 32.
133 *Theod. Synk.*,16, s. 31, Makk, s. 34; Nikephoros, s. 18-27; *Chronc. pasch.*, s. 725.
134 *Theod. Synk.*, 17, s. 14, Makk, s. 34.
135 *Chron. Pasch.*, s. 725.

zanslılar ayrıca imparatorun kardeşi Theodoros'un kendi ordusuyla birlikte yaklaştığını biliyordu. Bonos bunu Kommerkiarios Theodor'la bildirmişti. Bu kişinin gerçi barış müzakeresi için tam otoritesi vardı, ancak imparator ordusu bir barışın tanzim edileceği yere kadar Avarlara ricatları esnasında eşlik etmişti.[136] Ricat aşaması birkaç yıl önceki Selanik kuşatmasından sonra gelişen olaylara uymaktadır.[137] Bunlar kuşatma makinelerinin ve surlar önündeki birkaç kilise ve binanın yakılması, yeni saldırı tehdidi ve aynı anda müzakerelerin kabulüydü.

8 Ağustos Cuma günü, surların önünde birkaç artçı süvari göründü. Slav kaçakları, kağanın Slavları peşinden gelmeye zorladığını anlattılar.[138] Ordunun içinde artan gerilim kağanı kuşatmanın başarısı noktasında şüphelere düşürmüştü. Yine de o düzenli ricat tertip ederek ordusunu bir ölçüde bir arada tutabilecek kudrete sahipti. Fakat bu ayrışmalar Bizanslılar için bile gözden kaçacak gibi değildi. Bonos şehirlileri surların önünde kendi başlarına barbar avına çıkmaktan menetmiş olmalıydı. Kadınlar ve çocuklar bile sorumsuz harekete iştirak etmişti.[139] Artçılar Cuma günü çekilirken Patriarch Sergios altın kapı önünde şükür töreni gerçekleştirdi. Burada muharebe meydanında geriye kalan ateş dumanları gözlemlenebiliyordu.[140] Yüzyıllar boyu 7 Ağustos günü, barbar belasından kurtuluşun günü olarak hatırlandı.[141]

Bizanslı yazarlar Avarların akıbetine gözlerini kapatmış ve Konstantinopolis'ten çekilmeleriyle birlikte Avarlar ufuktan silinmişti. Çağdaşların dikkati Perslere karşı verilen kader savaşına celbedilmiş olmalıdır. Avar Hükümdarlığı'nı parçalayan iç çatışmalara sadece yüzeysel olarak değinilmiştir. 629 yılında Pisides kendi şiirinde Kudüs'ün "İskitlerin" ve Slavların müşterek savaş başlatmalarını engelle-

136 *Chron. Pasch.*, s. 726; buna ilişkin Stratos, *Byzantium I*, s. 192'de Roma ordusunun yaklaşmasını kuşatmadan hızlı bir şekilde vazgeçilmesinin sebebi olarak görmektedir. Barişiç, "Siége", s. 392'de ise iaşe müşkülatını esas sebep olarak görmektedir. Kağanın "ayrılmasına" ilişkin tüm pasajdan (*Chron. Pasch.*, s. 725-726) yola çıkarak Speck, "Zufalliges", s. 31-47'de (burada 617 yılına ait görülen) olayları imparatora atfetmek istemektedir. Hakikatte bu varsayımı destekleyen birkaç paralellik mevcuttur. Fakat yine de belirleyici olan unsur muhtemelen o zaman Herakleios'un şahsen bulunmasıydı. Kağan ile Bonos müzakere etmemişti ve imparatorun kardeşinin yaklaşması hakkındaki ifade uygun değildi.

137 *Mir. Dem.*, 2, 2, s. 180.

138 *Chron. Pasch.*, s. 725.

139 *Theod. Synk.*, 16, s. 11-18, Makk, s. 32.

140 *Theod. Synk.*, 16, s. 39, Makk, s. 33.

141 Buna ve "Hymnos Akathistos" sorununa ilişkin olarak Waldmüller, "Begegnungen", s. 281 (literatürle birlikte).

yen kanlı çatışmaları sayesinde yeniden kazanılmasına yer vermektedir.[142] Bizanslıların ise bu stratejik avantajları ne kadar kullanabildiği tartışılır. Stratos, imparatorun kardeşi Theodoros'un aynı yıl Sirmium'a ulaştığı ve böylece Tuna sınırını sağlama aldığı kanaatindedir.[143] Buna kanıt olarak Konstantin Porphyrogennetos'a göre Sırpların iskânı görevi tevcih edilen Romalı generalin Belegradon/Singidunum'da zikredilmesi gösterilmektedir.[144] Buna son zamanlarda Lilie karşı çıkmıştır. O, haklı olarak Pers Savaşları'nın ortasında Tuna'daki tenha vilayetlerin yeniden kazanılmasının pek mümkün olmadığı mülahazasıyla itiraz eder.[145] Tuna'ya kadar olan alan kesinlikle imparatorluk toprakları olarak kabul ediliyordu; ancak bu taraftan hiçbir tehdit gelmemesi dolayısıyla bir an için de olsa memnuniyet vermiş olmalıdır. Muhtemelen Avar Hükümdarlığı'ndaki "ayrılıkçı" hareketlerin mevcudiyetiyle iktifa edilmiş ve Balkan Slavlarıyla münasebetlerin normalleşmesi aşamasına geçilmiştir. Henüz 634 yılında Arapların ilk büyük seferi imparatorluk üzerine yönelmiş en yakın tehlike hâlini almıştır. Bu tehlike Bizans'ın Balkan siyasetini uzun vadede kısıtlamıştır. Ayrıca yaralı kağanlığın 626 senesindeki hezimeti ve akabindeki ağır çatışmaları atlatması da bir başka önemli hususdu.

Samo

623 yılında diğer bütün rakiplerinin üstesinden gelen Frank Kralı II. Chlothar, oğlu Dagobert'i Vogesler ve Ardenlerin doğusunda küçülmüş Avusturya'nın başına kral olarak yerleştirdi.[146] Frank merkezî alanından kopan Dagobert aktif bir doğu siyaseti başlattı. Fredegar'da yeni kral üzerine verilen ilk haberin daha geniş bir alana yayılan Samo Ayaklanması olması kesinlikle tesadüf değildir.[147] Dagobert huzursuz Avusturya'daki yerini sağlamlaştırmak için isyanı bastırmaya mecburdu; kudretli Agilolfinder'in Avusturya'daki kolu düşmanına aitti.[148] İlk defa yakın zamanlarda bu Avusturya asillerinin muhalefetinin Samo

142 Pisides, "Restitutio crucis", s. 78-81, yay. Sternbach, Wiener Studiesn 13 (1891), s. 4-8; bkz. Barişiç, "Siége", s. 395.

143 Stratos, *Byzantium I*, s. 195 ve s. 315; Barişiç, "Singidunum", 12'de Singidunum'un 630'da düştüğü çıkarımını bile yapmaktadır ancak Naissus ve Serdica bile 615 yılında fethedildiğinden bu zor görünmektedir.

144 DAI 32, s. 152.

145 Lilie, "Herakleios", bilhassa s. 23-26. Belegradon ile Singidunum'un kastedilip edilmediği sorunsalı için (Lilie bunu reddeder) bkz. Bölüm 7. 5.

146 Fredegar 4, 47, s. 206.

147 Fredegar 4, 48, s. 206-210.

148 Fredegar 4, 52, s. 214.

Ayaklanması arkasındaki itici güç olduğu varsayılmıştır.[149] Fakat 631 yılında belirli çevrelerin Dagobert'in zaferinden vareste kalması Samo'nun en başından itibaren buraların koruyucusu olduğu anlamına gelmemektedir. Dagobert'in doğudaki amaçlarına ne kadar ulaştığını birkaç yıl sonra babasının tahtına çıkarak tüm imparatorluğun başına geçmesi göstermektedir. Ondan, Avarları ve Slavları Frank hâkimiyetine sokmasından daha aşağısı beklenmiyordu.[150]

Yüksek politikaya ilişkin bu sorunlar Fredegar Kroniği'nden okunmakta ve burada Samo iş seyahati eden biri gibi tasavvur edilmektedir: "Chlothar'ın hâkimiyetinin 40. yılında Samo adında pagus Senonago'dan bir Frank, onlarla müşterek ticaret güden birkaç adam Wende olarak tesmiye edilen Slavları kendilerine çekmek ve onlarla ticaret geliştirmek için toplandılar."[151] Kroniğin az sayıdaki ifadeleri çok ayrıntılı tartışılmıştır. Samo'nun Frank kökeni açıkça yanlışlanmadığı sürece[152] ya Belçika'daki Soignies[153] ya da Burgonya'daki Sens[154] kendisinin vatanı kabul edilecektir. Kunstmann ısrarla onu alt Frankça'daki Saal(e)gau ile özdeşleştirmekte, bunun Slav biçiminin Fredegar'da "Senonago" olarak saklı olduğunu savunmaktadır.[155] Samo'nun kültürünün Merovenj Hükümdarlığı periferisindeki karışık Frank-Slav kültüründen geldiği yönündeki ifade çekici bir varsayım olmaktan ileri gidememektedir.

Hâlihazırda Avar Hükümdarlığı'na karşı ayaklanmada bulunan Slavlar arasında seyahat eden Samo'nun niyeti hakkında da fikirler paylaşılmıştır. Samo'nun "*negucianteslerini*" sadece kısmen tacir sayılmıştır.[156] Sık sık Dagobert'in elçilerinin ayaklanmayı desteklediği

149 Alfred Friese'nin paylaşımıyla Heinrich Kunstmann, "Herkunft", s. 306; bu sebepten ötürü Dagobert bilahare Samo'ya karşı bir plan kurmuştur.

150 Fredegar 4, s. 58. Merovenjlerin doğu siyaseti için genel olarak Schlesinger, "Ostbewegung", s. 9.

151 "Anno 40. regni Chlothariae homo nomen Samo natione Francos de pago Senonago plures secum negutiantes adcivit, exercendum negucium in Sclavos coinomento Winedos perrexit." Fredegar 4, 48, s. 206-208, Kusternig, s. 207-209.

152 Pelzel, s. 1775'te böyledir, Kunstmann, "Herkunft", s. 296'da bu yaklaşım benimsenir. Conversio Bagoariorum et Carantorum 4, S. 40 onu hakikatte Slav olarak tanımlar; fakat Wolfram, "Conversio", s. 7'de Fredegar'daki bu yanlış anlaşılmanın Gesta Dagoberti'ye (27, MGH SS 2, 410) dayandığını göstermiştir.

153 Ch. Verlinden, "Problémes d'histoire économique franque I. Le Franc Samo", Revue Belge de Philologie et Histoire 12 (1933), s. 1090; Kusternig, s. 208'deki dipnot 66.

154 Labuda, "Panstwo", 112; Chaloupecky, "Considerations", s. 224; J. Mikkola, "Samo und sein Reich", Archiv für slavische Philologie 42 (1928), s. 78.

155 "Herkunft", s. 297.

156 Otto Abel, "Fredegar-Chronik", GdC 11, 4. Aufl. (1940), s. 26; Hellmann, "Grundlagen", s. 391; Turek, "Bögmen", s. 134; Kunstmann, "Herkunft", s. 311.

düşünülmüştür.[157] Fredegar resmî elçileri şüphesiz "legationes" vb. şekillerde adlandırmaktadır. Fakat tacir, maceracı ve devlet memuru arasında sınırlar Erken Orta Çağ ilişkilerinde belirgin değildir. *Barbaricum* ile ticaret içine zaman zaman silahların karıştığı siyasal bir sorundu. Tam da bu sırada Frank "*negucianteslerinin*" öldürülmesi birkaç yıl sonra Dagobert ile Samo arasında bir *casus belli* yaratmıştır.[158] Samo ve yoldaşlarının Slav ülkesiyle iyi ilişkilere daha oraya gitmeden sahip olmaları lazımdır. Onlar savaşta hemen ticaret ortaklarının yanında yer almışlardı. Umumiyetle tacirlerin *terra Sclavorum* [Slav ülkesinde] dayanma noktası siyasal gelişimin başlangıç noktasıydı ve büyük bir stratejik öneme sahipti.[159]

Fredegar, Slavların Avar Hükümdarlığı'nda ezilmesini ayrıntılı olarak tasvir eder.[160] Bu arada Avar savaşçılarının Slav kadınlarından doğan evlatları da büyümüştü. Bu "filii Chunorum" ayrıca babalarına karşı ilk ayaklananlar oldu. Kronik, Samo'nun saldırısını Chlothar'ın 40. yılına, 623/624'e atfetmektedir. Bu henüz büyük Konstantinopolis kuşatmasından evvel Avar Hükümdarlığı'nın uzak batısında bir kopuş hareketinin gündeme geldiği anlamını taşır. 623 yılında Avar ordusu Konstantinopolis'e yürürken[161] bu hareket problem hâline gelmişti. Lâkin efsanevi ve kronolojik yanlışlar Lombard Hükümdarlığı'nda yaşanan olaylar üzerine verilen bilgileri zenginleştirmekte ve Chlothar'ın 40. yılına olaylar yerleştirilmektedir ki tarihe ilişkin verilen bilgiler hassas bir teraziyle ölçülmemelidir. Nihayetinde 626'dan sonraki bir tarihi vermek akla yatkındır.

Samo, Hunlara karşı savaşta kendisinin "*utilitas*ını" [fayda, yararlılık] göstermiş, neticede Slavlar arasında temayüz etmişti. "Samo'nun yeteneğini gören Slavlar onu kral olarak seçti".[162] "Utilitas" kavramı askerî beceriyi başka liderlik özellikleriyle bağdaştırmaktadır.[163] Samo'nun seçimi kesinlikle Slavların Frank tercihinin bir ifadesiydi.

157 "Un seigneur Franc chargé de mission politique", Chaloupecky, "Considerations", s. 231; Preidel, *Anfange I*, s. 89.

158 Fredegar 4, 68, s. 234; politika olarak ticaret için bkz. Bölüm 6. 7.

159 Hellmann, "Grundlagen", s. 390; Kunstmann, "Name", s. 7; Kunstmann, "Samo", s. 171-177.

160 Bkz. Bölüm 4. 5.

161 Bkz. Bölüm 7. 2.

162 "Winidi cernentes utilitatem Samones, eum süper se eligunt regem" Fredegar 4, 48, s. 210, Kusternig, s. 211.

163 Buna ilişkin kapsamlı bir çalışma Karl Bosl, "Leitbilder und Wertvorstellungen des Adels von der Merowingerzeit bis zur Höhe der feudalen Gesellschaft", Sb. bayr. AW 5 (1974), s. 3-32 ve bilhassa, s. 14-17.

Dagobert'in Avarlara karşı arkasını güvene alması başlangıçta kaçınılmazdı. Ayrıca çeşitli kabilelerle bölgesel bir birlik arasında yaptığı basit menfaat hesabı bu seçimini mümkün hâle getirmişti. Bu gruplardan birinde yerleşmiş Slav kralı artan gücü Avar savaşlarıyla azaldığı sürece kendi üstünlüğünü koruyamazdı. Samo'nun yönetimi başlangıçta Frank Kralından belirli oradan bağımsızlık anlamına geliyordu. Birkaç yıl sonra Dagobert'le aralarında çatışma yaşandığında bile Samo bu konuyu hiç tartışmadı.[164]

Fakat Samo Slavlar arasında kendi konumunu nasıl büyüteceğini hızlı bir şekilde anlamıştı. Avarlara karşı bir dizi savaşta yeni krallık eski efendisine karşı başkaldırdı. O, içeride mevkisini bir dizi siyasi evlilikle pekiştirdi. Fredegar'ın bahsettiği 12 Slav hanımı tamamen efsanevi bir süslemeden ibaret olmamalı,[165] bilakis Samo'nun önde gelen klanları evlilik yoluyla kendisine bağladığı anlamına gelmelidir. Bozkır imparatorluklarındaki hükümdarlar da bir dizi kadınla evlenirdi.[166] Her hâlükârda iddiaya göre 35 yıl hâkimiyetini sürdürdü. Kendisinin ölümünden sonra hükümdarlığı parçalandı, ancak kendi başına yönetim geleneği sürdürüldü.

Samo'nun hâkimiyetindeki Slav temellerini son zamanlarda Heinrich Kunstmann gündeme getirdi.[167] O, Samo'nun şahsi ismini Kelt dilinde arayan geleneksel anlayıştan[168] ayrılarak bunun Slav kökenli bir unvan olduğunu keşfetmeye girişti. Buna göre eski Slavca sıfat olan "sam" (kendi, öz, tek) isim olarak "efendi" anlamına gelebilirdi. Nitekim "samo rex" unvanı ise "solus rex" [tek kral] unvanıyla aynı anlama gelmekteydi. Kunstmann bu terminolojiyi Samo'nun hâkimiyetine boyun eğen dükler Derwan ve Walluc ile tamamlamakta[169] ve onu "senior dux" ve "maior dux" olarak yorumlamaktadır. Kendi sisteminde eski Slavca senyörlük elbette ilk defa sonraları kanıtlanmış ve Frank unvanıyla karışmıştır. Kaynakların bir unvanı şahıs ismi olarak algılayabilmesi tarihçilerin aşina olduğu bir olgudur.[170] Latince-Slavca karışık terminoloji olabileceği de düşünülebilir; Sonraki Slav hükümdar unvanlarının çoğu yabancı kökten gelen Slavlaşmış kelimelerdir. Lâkin tam da Kunstmann'ın kendi varsayımının gücünü gördüğü yerde, yani unvanın yapısının terminolojik türdeşliğinde bir

164 Fredegar 4, 68, s. 236.
165 Chaolopecky, "Considerations", s. 228'de böyledir.
166 Bkz. Bölüm 8. 2.
167 Kunstmann, "Name", s. 1; Kunstmann, "Samo", s. 171.
168 Mikkola, "Samo", s. 77; Chaloupecky, "Considerations", s. 225.
169 Fredegar 4, 68, s. 236 ve 4, 72, s. 242.
170 Bkz. Bölüm 6. 2. ve 6. 5.

soru işareti ortaya çıkmaktadır. Dervan ve Walluc az veya çok başarılı bir Slav kralına katılsa da birbirleri tarafından belirlenen unvanın hangi andan itibaren galip geldiği sorusu bakidir. Sonraları hiçbir unvan da tevsik edilmemiştir.[171] Kunstmann'ın ifadesi hâlâ izaha muhtaçtır.

Frank ve Slav kralı arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgiyi 631 yılında ikisi arasında çıkan savaş vesilesiyle öğreniyoruz.[172] Frank "*negucianteslerinden*" Slav ülkesinde yağmalanmış ve öldürülmüştü. Dagobert elçisi Sycharius'u tazminat istemek üzere Samo'ya gönderdi. Fredegar tasvirinde Sycharius ve Slav kralını bir söz dalaşına sokmakta ve Erken Orta Çağ uluslararası hukuku için bir ders niteliğinde örnek vermektedir. Fredegar'ın bilgi kaynağı buna ne kadar elverişli olursa olsun, diyalog Frank İmparatorluğu'nda doğudaki huzursuz komşularla olan ilişkinin nasıl görüldüğünü göstermektedir. Samo başta elçiyi karşılamaktan imtina etti. Bunun üzerine elçi, Slav gibi giyindi ve kralın karşısına çıktı. Orada maktuller için kralın adına tazminat talep etti. Samo "putperest küstahlığıyla" bu talebi reddetti, ancak iki ortak arasında bir "placeta" (mahkeme müzakeresi) kurulmasını önerdi. Böylelikle Samo, iki tarafta başka münakaşa konularının açığa çıkmasını istedi. Bu tip müzakereler elbette ortak tarafların eşitliğini ima ediyordu. Sycharius küplere bindi ve Samo'ya sert gözlerle onun Frank kralının "servicium" borçlu olduğunu, "yani haraç veren devletlerden birinde bulunduğunu hatırlattı."[173]

Samo kırılsa da şöyle bir diplomatik cevap vermişti: "Eğer bizimle arkadaşça ilişkiler sürdürürse hem yaşadığımız toprak hem de biz Dagobert'e aitiz."[174] Fritze'nin belirttiği gibi Merovenjler zamanında "amicitia" sırf belirsiz bir arkadaşlık ilişkisi değil, daha ziyade aynı düzlemde olanların yeminli dostluğunu ifade eden hukuki bir terimdi. Samo'nun cevabı bu yüzden "onun Dagobert'e Sycharius'un anladığından çok daha başka bir şekilde bağlı olduğunu, yani aralarında mütekabiliyete dayanan ve Slav haraç yükümlülüğü kadar Frank otoritesini de dışlayan bir sadakat bağlılığı bulunduğunu gösteriyordu."[175] Sycharius "sicut stultus legatus" diyerek ayıplamalarla cevap verdi: "Tanrının hizmetkârlarının ve Hristiyanların köpeklerle bir ittifak kur-

171 Kunstmann'ın bu tezini Pritsak, "Slavs", s. 393'teki dipnot 88'de tarihsel olarak imkânsız bulmaktadır.

172 Fredegar 4, 68, s. 234-238'de Dagobert'in 9. hâkimiyet yılı (631/632) olarak kabul etmektedir ve bu arada da kral imparatorlukta tek başına hükmediyordu.

173 Fritze, "Schwurfreundschaft", s. 113.

174 "Et terra quam habemus Dagoberto est, et nos sui sumus, si tamen nobiscum disposuaerit amicitias conservare." Fredegar 4, 68, s. 236, Kusternig, s. 237.

175 Fritze, "Schwurfeundschaft", s. 114.

ması mümkün değildir."[176] Bunun üzerine Slav kralı elçiye köpeklerin tanrının isyankâr kullarını dişleriyle paramparça edebileceğini ima etti.

Sycharius Samo'nun sözlerindeki ikiz anlamı fark etmemişti. Samo, Frank kralına bağlanmayı kesinlikle reddetmiyor, bunu doğal olarak genel bir durum görüyordu ve "teknik" bir ifade kullanmadan bunu formülize ediyordu: "Amicitia" talebi bu yüzden münakaşa konusu oldu. Fritze, Slav kralının talebinin temel olarak eşit düzlemde olma iddiasını süslediğini ve her iki ortak tarafından böyle anlaşıldığını ifade etmiştir. Erken Orta Çağların algısında "amicitia" adı altında eşit olmayan ortakların yer alması da tamamen akla yatkındır.[177] "Toprağın ve insanların" Dagobert'e ait olduğu iddiası boş değildi. Kavram teşekkülünün keskinliği böyle bir ifadenin belirsizliğini dikkatlerin dışında bırakmaz. Bizanslılar tarafından Avarlara ödenen yıllık ücretler gibi[178] Franklar ve Samo arasındaki diplomatik münakale de görünüşe göre tarafların iletişimlerinde kullandıkları geç Roma terminolojisinin alışıldığı üzere belirli ölçüde yanlış anlaşılmasına dayanıyordu. Bu her iki tarafında normalde birbirine saygı duymasını mümkün kılar. İlk defa ortaklardan biri kendi hukuk tasavvuruna dayanan bir iddiayı gerçekleştirmeye kalktığı vakit çatışma meydana gelir. İlginç olan Fredegar'ın Sycharius'un tavrını oldukça eleştirel olarak kaydetmesidir. Bu, "aptal bir elçiydi" çünkü Samo'yla tartışmalara neden olabilecek yoruma muhtaç konuları gündeme getirmişti.[179] Lâkin savaşı meydana getiren şey sadece Frank görevlisinin dizginsiz tutumu değildi: Dagobert'ten doğuya yönelik bir saldırı uzun zamandır bekleniyordu. Bütün Frankların kralı iki yıldan beri doğu siyasetini beynelmilel olarak garantiye almak istiyordu. 630 yılında bir Frank elçiliği Konstantinopolis'le "ebedî" ittifakı tamamlayıp geri döndükten sonra bu yüzyılda ilk defa bu konuya ilişkin sağlam bir bilgi edinmiş oluyoruz.[180] Lombardları da müttefik olarak kazanmıştı. Fredegar Lombard ordusunun Dagobert'in Slav savaşında muzaffer olarak görev ifa ettiğini vurgulamaktadır.[181] Bu siyasetin ortağı açıkça Lombard kralı değil -Pavia'da Slav sınırındaki münasebetlerinle pek ilgilenilmiyordu-

176 Non est possebelem, ut christiani et Dei servi amicicias conlocare possint." Fredegar 4, 68, s. 236, Kusternig, s. 237.

177 Fritze, "Schwurfreundschaft", s. 114. Bundan başka, Chrysos, "Concepts": "Geç Antikitenin beynelmilel dünyasında arkadaşların eşit olması bir zaruret değildi"

178 Bkz. Bölüm 6. 10.

179 Bunu zaten Fritze, "Schwurfreundsschaft", s. 115'te doğru bir şekilde gözlemlemiştir.

180 Fredegar 4, 62, s. 2228; Ewig, "Merowinger", s. 52; Lounghis, "Ambassades", s. 108.

181 4, 68, s. 236.

daha ziyade bütün 7. yüzyılda tam anlamıyla bağımsız bir dış politika güden Friuli düküydü.

Paulus Diaconus'un bir haberine göre 611 yılında ölen II. Gisulf'un iki oğlu Taso ve Cacco "regionem quae Zellia apellatur usque ad locum qui Meclaria/Medaria dicitur"[182] şeklinde bilgi verilen bölgeyi işgal etmişti. Yer tespiti ve kronoloji pek aydınlatılamamış bir hususdur. "Medaria" varyantının yazılı kaynaklar ve paleografi bakımından daha yakın bir ihtimal olan Waitz'in anıt edisyonundaki Meclaria'ya yeğ tutulmasının sebebi kesinlikle daha doğuda kalan Windisch-Matrei ve Celeia/Celje özdeşleştirmesidir. Buna karşın tam da Cividale yakınlarındaki Cormons'ta Zellie/Cegle bulunmaktadır. 824 yılında Dindar Ludwig tarafından Aquileia'ya gönderilen malların "*in Sclavinia*'da" olduğu varsayılabilir. Bu sadece bir "locus"tu [konum], kesinlikle "regio" [hükümdarlık] değildi ve "Medaria=Medana" yakınlarında bir özdeşleştirme çabası da inandırıcı değildir. En yaygın tefsir Meclaria'yı bir tepe üzerinde bulunan Geç Antik Çağ'dan beri gelen isimsiz bir kalenin mevcut olduğu Maglern'le özdeştirir. "Regio Zellia" Gail'in nehir isimlerinden biriyle ilişkilendirilir. Buna göre Friulililar Kanaltal vasıtasıyla kuzeye giden yolu ve Gail'e kadar olan Gailitz bölgesini, muhtemelen aşağı Gailtal'ı kontrol ediyordu. Şüphe götürmez bir şekilde bu iki isimde ilk defa Yüksek Orta Çağ'da zikredilmiştir. Geç Antik Çağ'daki isim biçimlerine yönelik farazi çıkarımlar görmezden gelinmemelidir.[183] Zellia, Slavlarının haraç yükümlülüğü 740 civarında Dük Ratschis zamanına kadar devam etmiştir. Bu bölgenin Karintiya sınırında kalması, bu münasebetlerin Karantanyalılar üzerinde Bavyera hâkimiyetinin başlamasıyla bittiği izahını kolayca getirir.[184]

---

182 "Zellia bölgesini Medaria olarak adlandırılan bölgeye kadar", PD 4, 38, s. 166.

183 Maglern için Eberhard Kranzmayer, "Ortsnamenbuch von Karnten", "Archiv für vaterlandische Geschichte und Topographie", 51 (1958), s. 77; Primus Lessiak, "Die karntischen Stationsnamen", Carinthia I 122 (1958), s. 75-77; Walther Fresacher, "Zur Geschichte der Herrschaften Finkenstein und Rpsegg", Carinthia I, 150 (1960), s. 753; Kollatuz, "Noricum", s. 639; Mal, "Probleme", s. 22; Mollautz/Miyakawa 2, s. 391; Klebel, "Lombarden", s. 107-109; Herrmann Vetters, "Die Kontinuitat von der Antike zum Mittelalter im Ostalpenraum", VG 10 (1965), s. 41; Grafenauer, "Zgodovina", s. 112. Cegle için Hauptmann, "Umwalzungen", s. 230; Wolfram, "Conversio", s. 76'daki dipnot 9, yalnız kendisi "Ethnogenesen", s. 127 dipnot 253'te buna mesafeli davranır ve Gail'i tercih eder. Daha kapsamlı literatür için Krahwinkler, "Friuli", s. 313-319; O, Meclaria seçeneğini dışlamak istemez, ancak onu (Şaşel'le birlikte) kanıtlamaz bulur. Ayrıca Bertels, "Carantania", s. 100'de bütün tartışmaları dikkate alarak Gail bölgesine taraftar olur.

184 Bkz. Bölüm 8. 3; O zamanlar Bavyeralılar ve Lombardlar arasındaki ilişkiler istisnai olarak gergindi; Liutprand (714) Südtirol'de birkaç yeri işgal etmişti ve Agilol-

Lombard ilerleyişine daha yakın bir tarih verilemez. Taso ve Cacco babaları II. Gisulf'u 611 yılı civarında takip etmişti; olsa olsa 625 yılında onlar Bizans piskoposunun, muhtemelen amcaları -ve babalarının halefi- II. Grasulf'un ve Lombard kralının da katıldığı entrikasına kurban düşmüşlerdi.[185] Bu yüzden her iki kardeşin girişimi Langobartların Dagobert'e verdikleri destekle tespit edilemez.[186] Bu olay muhtemelen 626 öncesindeki huzursuz yıllarda gerçekleşmişti.

Dagobert, Samo'ya karşı büyük bir seferberliği bütün Avusturasya'dan üç kol hâlinde başlattı; "solucione Dagoberti" [Dagobert'in talebiyle] Slavlara karşı harekete geçen Lombardlar da buna katıldı.[187] Keza Chrodobert liderliğindeki Alman seferberliği gibi Langobartlar Slav hasımlarını yendiler ve çok sayıda esir aldılar. Daha az başarılı olan Slavları nafile yere üç gün boyunca Wogastisburc "*castrum*unda" kuşatan ve nihayetinde oradan kaçan Dagobert'in esas ordusuydu. Bu pek bilinmeyen kale çoğunlukla Kuzey Bohemya'daki Kaaden'de aranır; bunu daha batıda Obenfranken'deki Forcheim yakınında bulunan Burk'ta arayan Kunstmann'ın varsayımı da tamamen makuldür.[188]

---

finglerle evlilik bağı olmasına rağmen Bavyeralıların işine çok karışan Karolenjlerle yakın bir ittifak içinde bulunuyordu.

185 Paulus Diaconus 4, 38, s. 126'ya göre Patricius Gregorius her ikisini de öldürüldükleri yer olan Opitergium/Oderzo hakkında yalan yanlış sözlerle cezbetti. Fredegar 4, 69, s. 238'de buna karşın bir (Toskana) dükü Taso'nun kendisini ancak piskopos Hysacius'un yardımıyla alt edebilen Kral Charoald'a borçlu olduğunu söylemektedir. 625 yılı civarına ilişkin bir tarihlendirme için bkz. Gasparri, "Duchi", s. 66; Jarnut, "Studien", s. 357; Krahwinkler, "Friuli", s. 39; Glossar 2 (1983), s. 279; Bertels, "Carantinia", s. 103. Ancak Agilulf'un ölümünden evvel (616) olayı tarihlendiren Paschini, *Friulii I*, s. 121'de yine de daha sağlam bir temellendirme sağlamaz.

186 Özdeşleştirme için Klebel, "Theodo", s. 189; buna karşın Kollautz/Miyakawa 2, s. 404 (617/620 yıllarına tarihlendirilir); Fritze, "Bedeutung", s. 122; Kahl, "Baiern", s. 185 dipnot 751'le birlikte; bkz. Krahwinkler, "Friuli", s. 401'deki dipnot 94.

187 Zaman zaman Lombardlar Dagobert'in üç birliğinden biri olarak anlaşılmıştır. Mesela Kollautz/Mikyakawa 2, s. 435; Chaloupecky, "Considerations", s. 234; fakat Fredegar'ın formülü onların bağımsız hareket etmesini daha mümkün kılmaktadır (bkz. Krahwinkler, "Friuli", s. 401'deki dipnot 94); "solucione" "emri üzerine" diye çevirilse bile. Buna ilişkin bkz. Kusternig s. 237'deki dipnot 96. Bavyeralıların zikredilmemesi çok tartışılan bir başka konudur; buna ilişkin kapsamlı bilgi için Fritze, "Untersuchungen", bilhassa s. 93; ayrıca bkz. Kahl, "Baiern", s. 185.

188 Gerard Labuda, "Wogastig-Curg", Slavia Antiqua 2 (1949/50), s. 241-252; Chaloupechky, "Considerations", s. 235; Ernst Schwarz, *Die Ortsnamen der Sudetenlander als Gescichtsquelle"*, Münih 1961, s. 63; Preidel, *Anfange I*, s. 91; Walter Schlesinger, *Das Frühmittelalter. Geschichte Thüringens"* yay. Hans Patze/Walter Schlesinger I, Viyana-Köln-Graz 1968, s. 336; Wolfram, "Conversio", s. 74. Kunstmann, "Name", s. 7; aynı düşüncede olan H. Jacob, "War Burk das historische Wogastis-

Fredegar Frank ordusundaki savaş hazırlığının eksikliğini ve iki yıl sonra krallığın bölünmesine neden olan Avusturyasya büyüklerini bu hezimet için sorumlu tutar.[189] Başarısızlık Slav sınırındaki Frank pozisyonunda bir zayıflama meydana getirmişti: O zamana kadar bir Frank vasalı olan Sorbların Kralı Dervan, muzaffer Slav kralına iştirak etmişti.[190] Thüringen ve birkaç Frank comitatusu Slav yağma akınlarının hedefi olmuştu; Saksonya bunun üzerine Frank kralına haraç ödemeyi kesmiş, Thüringen'de istiklal mücadeleleri başlamıştı.[191]

Frankların "doğu hareketine" ağır bir darbe vuran Samo Hükümdarlığı'nın yayılması ve vaziyeti tartışılmaya devam edilmektedir. Hükümdarlığın merkezi çoğunlukla Bohemya ve Moravya'da aranır.[192] Ayrıca Karantanya sık sık Samo'nun hâkimiyet alanı olarak görülür ki bu Dagobert'in savaşına Lombardların katılmasından çıkarılır.[193] Samo'nun merkezinin Karintiya'daki Zollfeld'de aranması her hâlükârda yanlış bir tasavvurdur.[194]

Elbe'den Karavanklara kadar uzanan bir Samo Hükümdarlığı içinde çok tenakuzları barındırır. Avarlardan kaçan Alciocus'un Samo'nun bölgesinden Bavyera'ya ulaşamayacağı konusu da itiraz götüren hususlar arasındadır.[195] Ancak o zamanlarda insanların yaşamadığı Tuna

---

burc, und wo lag das oppidum Berleich? Eine historisch-geographisch Standortanalyse", WdS 25 (1980), s. 39-67.

189 Bkz. Fredegar 4, 75, s. 246.

190 Fredegar4, 68, s. 238.

191 Fredegar 4, 74-76, s. 246.

192 Chaloupecky, "Considerations", s. 234; Preidel, *Anfange I,* s. 228; Kollautz/Mikayawa I, s. 231; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 162. Güney Moravya ve Aşağı Avusturya'nın kuzeyi için Avenarius, *Awaren,* s. 127; Friesinger, "Vater", s. 115. Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 341'de "ağırlık noktasını Südet ve Tuna bölgesinde" görür.

193 J. Goll, "Samo und de karantanischen Slawen", MIÖG 9 (1890), s. 443-476; Grafenauer, "Kontinuitatsfrage", s. 73; Grafenauer, "Zgodovina", s. 107; Grafenauer, "Mitteleuropa", s. 341; Avenarius, *Awaren,* s. 137; Kollautz, "Noricum", s. 638; Bertels, "Carantania", 107'de meselenin aydınlatılabilir olmadığını düşünür ve olasılıkların eşitliğini hesaba katar.

194 Hermann Baltl, *Zur karantanischen Geschichte des 6.-9. Jahrhunderts",* Festschrift dür Nikolaus Grass 2 (Münih 1979), s 408; Gotbert Moro, "Zur politischen Stellun Karantaniens im frankischen und detuschen Reich", SOF 22 (1965), s. 78. Bu yaklaşım gerçi Conversio'ya kelimesi kelimesine dayanmaktadır. Buna göre Samo "manens in Quarantanis fuit dux gentis illius" (C: 3, s. 40) ancak onlar Salzburg misyon raporunun maksadını ve anlatı tarihini ihmal etmektedir (buna ilişkin Wolfram, "Conversio", s. 73). Sorbların katılması ve Thüringen tehdidi böyle pek izah edilemezdi.

195 Bona, "Bulgaren", s. 105; Chaloupecky, "Considerations", s. 234; Dvornik, "Slavs", s. 61; Preidel, *Anfange I,* s. 96; onların hepsi Samo'nun hâkimietinin Bohemya/Moravya'ya kısıtlandığını bilmek istemektedir.

Vadisi'nde bir demir perdenin olduğunu varsaymak da pek mümkün değildir. Samo hâkimiyeti bugünkü Aşağı Avusturya'ya uzanmış olsa bile bu hâkimiyet kaçan savaşçıların geçişini engelleyecek durumda olamazdı. Son zamanlarda Kunstmann Samo'nun hükümdarlığının bölgesel bakımdan kısıtlı olduğunu ifade etmiş, "Bohemya'nın batısında, Doğu Franklarının ve Frankların erken doğu sınırlarının yakınlarındaki küçük ve herhâlde hareketli Slav kabile birlikleri" üzerinde geçerli olan bir hâkimiyete sahip olduğunu düşünmüştür.[196] Fakat Samo'nun iki komşu büyük güce karşı muzaffer iddiası yerel bir olay değildi. Avarlara karşı ayaklanma Karpatlar ile Alpler'i kapsıyordu ve Dagobert'in seferi sınırdaki küçük bir liderin isyanının gerektirdiğinden çok daha büyük bir seferberliği zaruri kılmıştı. Neticede Samo'nun kral unvanı Sorbların dükü veya "marca Vinedorum'un" sahip olduğundan daha yüksek bir rütbeyi bahşediyordu.

Samo'nun merkezini Avar merkezî bölgesinde daha yakın bir yerde -gerçi "evvela Viyana havzasında, Marchfeld'de ve Yukarı Macar Ovası'nda"-[197] arayan Wolfgan Fritze başka türlü düşünmüştür. Böylelikle Slovakya yorumunu takip etmiş ve Aşağı Avusturya'daki Samo geleneğine katılmıştır. İsim ve yurt araştırmaları Melk'in Samo Hükümdarlığı'nın batı sınır olduğunu ortaya koymuştur.[198] Fakat Tuna'da bir Slav hükümdarlık merkezi bulunduğu iddiasına karşı bu dönemde Aşağı Avusturya'daki Tuna Vadisi'nde nüfusun açıkça pek seyrek olması bir tenakuz oluşturur. Ayrıca Karpat havzasının kenarındaki ovada Avar süvarileri cirit attığı sürece böyle bir şeyin gerçekleşmesi herhâlde oldukça zor olurdu. Franklarla yaşanan gelişmeler, Sorbların iştiraki ve Thüringen ve Saksonya'ya yönelik sıklaşan yağmalar bile Aşağı Avusturya'da bir Samo Hükümdarlığı'nın bulunduğu iddiasına ters düşmektedir. Son zamanlardaki arkeolojik araştırmalar genel ola-

196 Kunstmann, "Herkunft", s. 310 ve 312.

197 Fritze, "Bedeutung", s. 519. Slovakya ve Aşağı Avusturya için, "Beziehungen", s. 52; Çilinska, "Development", s. 250'de "Pannonya Slavlarını" da Samo Hükümdarlığı'nın bir parçası olarak sayar. Ancak bu sırf bir varsayımdır.

198 Lechner, "Siedlungsgeschichte", s. 326'da "Melk/Medjilica" hakkındaki sınır nehri etimolojisine dayanmaktadır. Buna karşın Kronseinet, "Grenzbach", s. 15. Melk'in aşağı akıntısında, halk ağzında "Bohemya sınırı" diye tanımlanan yerde bugün eski sınırı simgeleyen beyaz bir taş düzenli olarak kireçlenir. Unsere Heimat 35 (1964), s. 63; Wolfgang Hausler, *Melk und Dunkelsteiner Wald*, Viyana 1978, s. 40. Wolfram, "Ethnogenesen", s. 130'daki dipnot 167'de buna eleştirel yaklaşır ve bu tip bir gözlemin temel kronolojik ölçüyü ihmal ettiğini söyler. Ayrıca bkz. Bölüm 8. 3. Karl Oettinger, *Das Werden Wiens,* Viyana 1952'de Samo'nun ikametgâhını Viyana'da aramak ister; buna karşı Mitscha-Marheim, "Spüren", s. 165; Zöllner, "Bevölkerung", s. 129.

rak Samo Hükümdarlığı'nın başlangıcının veya bitişinin dönüm noktasını Viyana'daki yerleşim tarihinde göstermemektedir.[199]

Araştırmaların mevcut vaziyeti bu yüzden Bohemya ve Moravya'yı Samo Hükümdarlığı'nın merkez bölgesi olarak dışlamamaktadır. Önemli bulgular doğrultusunda Orta March ve Thaya arasında sonraki Moravya hükümdarlıklarının nüvesinin daha o zamanlar merkezî bir öneme sahip olduğu düşünülebilir. Bilahare Karantanyalılar üzerinde hüküm süren Dük Walluc belki de Dervan'a benzer şekilde Samo'ya katılmıştı. Bu tip bir bağlanmanın sebebi Avarlara karşı verilen müşterek savaş olabilirdi ve devam eden Avar tehdidine karşı kesinlikle bir avantaj sağlıyordu (benzer bir hesabı muhtemelen Dervan, Franklara karşı yapmıştı). Elbette "ilk Slav kralının" konumu kurumsal olarak kurulmamış, üstünlüğü belli bir öncülükten öteye geçmemişti.[200] Hükümdarın 660 yılı civarındaki ölümüyle hükümdarlığı da parçalanmıştı; daha kuzeyde yerel ve bölgesel birliklere sonraki gelişmeler için hayatta kalması mühimdi.[201] Belirleyici olan, Samo'nun kendi hükümdarlığını aşan ve Avar ve Frank büyük güçleri arasında az veya çok kendi başına gelişebilen bir dizi Slav etnogenezi için Avar Hükümdarlığı'nın batı kanadında bir hareket serbestisi yaratma noktasındaki zaferiydi.

Hırvat Etnogenezi

626 yılı civarındaki hareketli yıllarda Kuzeybatı Balkanlar'da nelerin yaşandığını hiçbir çağdaş kaynak belirtmemektedir. O zamanlar bir dizi Roma sahil şehrinin Slav-Avar birliklerinin hışmına uğraması olayları yeniden inşa etmeye kısmen izin vermektedir (bkz. Bölüm 7. 1.). Bunun dışında sadece Friulilu Lombardların Slav komşularıyla sınır savaşlarını işitmekteyiz. Avar Kağanlığı'na karşı Save ve Adria'da başlatılan ayaklanma mücadelesi olsa olsa bir varsayım olabilir. Bu bağlama 10. yüzyılın ortasında Konstantin Porphyrogennetos'un derlemesi uyar: Hırvatların ve Sırpların sonraki yurtlarına girişleri hakkında haberler.

---

199 Daim, "Leobersdorf", s. 176; bundan başka ayrıca Bona, "Abriss", s. 613.

200 Herrmann, "Staatsbildung", s. 33'te Samo'nun devletini "askerî demokrasi" meydanı olarak görmektedir; filhakika güçlü bir toplumsal ayrışmanın olmadığı görülmektedir. Daha ileriye giden Pritsak, "Slavs", s. 393'teki dipnot 88'de "Samo'nun faaliyetlerinin ilk Slav devletini oluşturduğu fikrinden vazgeçilmelidir" Kendisinin askerî elitler olara "Winidi" ve halk kütlesi olarak "Sclavi" arasında farklılaştırma teşebbüsüne her iki ismi aynı anlama gelen şekilde değerlendiren Fredegar (Sclavi coinomenti Winidi) şahitlik etmemektedir.

201 Bkz. Bölüm 4. 6.

Hırvatların kökeni hakkında birbirine zıt iki görüş vardır.[202] "De administrando imperio" 30. bölümde Salona'nın alınmasından sonra Avarların Dalmaçya'ya yerleştiğini anlatmaktadır: "Hırvatlar o zamanlar Bavyera'nın öteki tarafında, bugün Belo-Hırvatların bulunduğu yerde yaşıyordu. Onlardan bir soy ayrıldı, yani beş erkek kardeş Klukas, Lobelos, Kosentzis, Muchlo ve Chrobatos ve iki kız kardeş Tuga ve Buga. Bunlar kendi maiyetleriyle (laos) Dalmaçya'ya geldiler; orada onlar bu toprakların sahibi olarak Avarları buldular. Bir süre birbirleriyle savaştıktan sonra Hırvatlar galebe çaldılar ve Avarların bazılarını öldürdüler, bazılarını boyunduruk altına aldılar."[203] Böylece Hırvatlar Dalmaçya'ya sahip olur. Konstantin'in zamanında onlar arasında Avar olarak muteber olanlar vardı. Belo-Hırvatlar (veya yazarın çevirdiği gibi Beyaz-Hırvatlar) yakınlarında kaldıkları Frankların Kralı I. Otto'ya boyun eğmişlerdi. Franklara bağlı oldukları süre içinde Karolenj zamanındaki Dalmaçya Hırvatlarının kaderi hakkında daha kesin haberler verilmiştir. Fakat Kotzilis üzerine aldıkları zaferden sonra onlar bağımsız kaldılar ve Archon Porinos idaresinde Papa tarafından vaftiz edildiler.

31. bölümdeki ikinci metin her hâlükârda Dalmaçya Hırvatlarının Macaristan'ın ötesinde, Frankların yakınındaki Beyaz Hırvatlardan türediğini belirtmektedir. Zaman içinde Avarlar, Dalmaçya Romalılarının boyun eğdirince tıpkı bilahare Sırpların yaptığı gibi Hırvatlar İmparator Herakleios'a katıldılar, onun yetkilendirmesi üzere Avarları Dalmaçya'dan çıkarttılar. Bu ayrıca onların Romalılar tarafından Hristiyanlaştırılmasına ve aralarında Porgas'ın da olduğu kendi piskoposlarına sahip olmalarına neden oldu. O zamandan itibaren onlar da imparatora boyun eğdiler.[204] Burada da 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren somut bilgiler ele geçmektedir.

Bu ikili göç raporu ağır münakaşaların müsebbibi olmuştur. Dümmler'den sonra "Slav eski çağ araştırmaları" onu tamamen red-

202 Metnin eleştirisi için Klaic, "Problemima", s. 255; Margetiç, "Konstantin", s. 14; B. Ferjangçiç, "The Structure of Chapter 30 of the Treatise De administranto imperio", Zbornik radova 18 (1978), s. 67-80'de 30. bölümü anonim bir kaynaktan alıntı olarak görür; benzer şekilde Grafenauer, "Prilog kritici", s. 18; buna ilişkin Moravcsik, "DAI, Commentary", s. 97. Her hâlükârda Konstantin'e veya bir başka anonim kaynağa yapılan atıf, keza daha erken veya geç bir tarihlendirme Hırvatların kökeni hakkındaki raporun güvenilirliği hakkında genellikle varsayılandan daha az izah gücü taşır. Anlatı tarihi için Radoslav Katiçiç, *Bog Hrvata u Konstantin Porfirogeneta. Mélanges Skok*, Zagreb 1985.

203 DAI 30, s. 142. *Laos*'un "maiyet" olarak çevirisi için Ditten, "Bemerkungen", s. 452, DAI 32, 41, s. 154'te paralellikleri alır; ayrıca bkz. 32, 124, s. 158. Jenkins s. 143'te "with their folk" diye çevirir.

204 DAI 31, 1-25 ve 59-60, s. 146-150.

detmiş ve Hırvat ve Sırp güney Slavlarının tekâmülünü mahallinde kabul etmiştir.[205] Fakat 10. yüzyılın Arap yazarları Hırvatların Karpatlar'ın kuzeyindeki mevcudiyetini tasdik etmiştir. Konstantin'in "De cerimoniis'i" "Krevatades" ve "Sarban'ın" Kafkaslar'da tespitine izin vermektedir. Birçok araştırmacı bu sebepten ötürü Hırvat kabilelerinin nüvesinin İranî-Sarmat kökenli olduğunu hesaba katmıştır. Buna yedi erkek ve kız kardeşin isimlerinin Slavcayla izah edilememesi de uymaktadır.[206] Bu teoriye göre İran kökenli savaşçılar Karpatlar'ın kuzeydoğusunda Slav nüfusa boyun eğdirmişti. Bu Hırvatların bir kısmı 626 yılı civarında Dalmaçya'ya ilerledi, orada Avarların Slavlar üzerindeki hâkimiyetini bitirdi. Elbette bunu tasdik etmek için yüzyıllar boyu eksik olan anlatıların boşluğunun doldurulması gerekmektedir.

Margetic ve Klaiç'in hipotezi başka bir yol izlemektedir. Buna göre Konstantin tarafından bildirilen göç 8. yüzyılın sonunda, Avar-Frank Savaşları esnasında yaşanmıştır. Porinos/Porgas Karolenj zamanında kaynaklarda geçen Dük Borna'yla özdeşleştirilmektedir.[207] Gerçi

205 Dümmler, "Slawen", s. 335-430; Jireçek, "Serben", s. 108; Bury, *Empire 2*, s. 275; Mal, "Probleme", s. 57; Grafenauer, "Zgodovina", s. 107-10; daha ilave literatür için Jenkins, "Commentary", s. 95; Ostrogorsky, "Geschichte", s. 85'teki dipnot 2.

206 Konstantin Porphyrogennetos, *De cerim.* 2, 48, s. 688; Max Vasmer, *Untersuchungen über die altesten Wohnsitze der Slaven: Die Iranier in Südrussland*, Leipzig 1923; S. Sakaç, "Iranische Herkunft des kroatischen Volksnamens", Orientalia Christiana Periodica 15 (1949), s. 313-340'ta Hırvatların "Horohati" adında bir Pers vilayetinin ismiyle Daryus zamanına kadar geriye takip etmeye çalışmıştır; milattan sonra 2. yüzyıldan bir ibareyi Tuna'nın ağzında üzerinde "Choroathos" yazan bir Grek kabir taşı sunmaktadır. Benzer şekilde Hauptmann, "Frühzeit", s. 265; Dvornik, "Making", s. 268; Dvornik, "Slavs", s. 26; Grégoire, "Origine", s. 88-118; Waldmüller, "Begegnungen", s. 305'teki dipnot 302; ayrıca bkz. Ditten, "Bemerkungen", s. 444 (araştırmanın vurgulanan durumuyla birlikte).

207 Margetic, "Konstantin", s. 5-88; kendisinin fikrine göre Hırvatlar Frank-Avar Savaşları'ndan kısa süre önce Avar emri üzerine Dalmaçya'ya gelmişti. Klaiç, "Problemima", s. 253-270; onlar Hırvatların Karantanya'dan geldiği görüşünü müdafaa etmektedirler (böylece Beyaz Hırvatlarla özdeşleştirmektedirler). 9. yüzyılda Frank düzenine girmişlerdi. Bunu münasip bulan Rapaniç, "Corta orientale", s. 839 ve Vilfan, "Evoluzione", s. 124; şüpheli yaklaşan Katitiç, "Anfange", s. 310'daki dipnot 49; ayrıca bkz. Diskussion in SSCI 30 (1983) s. 144'te Jadran Ferluga'nın eleştirisiyle birlikte (s. 149); Ditten, "Bemerkungen", s. 45. Klaiç'in teorisi son zamanlarda inşa edilmiştir; "Najnovi radovi o 29, 30, 31. poglavlju u djelu De administrando imperio cara Konstantina VII Porfirogeneta", Starohrvatska prosveteja ser. 3, 15 (1986), s. 31-60'ta Hırvatların Bramir liderliğinde Franklara karşı ayaklanması üzerinde durulur. *Oko* dergisinde (1987) Hırvatların Balkanlar'dan Karantanya'ya ileri ve geri göçü bile varsayılır (Viyana'dan Prof. Katitiç'in ve Zagreb'ten Neden Budak'ın dostça paylaşımı). Bu tip tefekkürler mevcut tartışmaları ileriye götürmemektedir.

bu, iki karanlık yüzyılın ortadan kalkmasına izin vermektedir, ancak isim benzerliği yeterli bir kanıt olamaz. Frankların Avar seferinde bir halk hareketinin yaşanmış olması tamamen mümkündür. Karpatlar'ın kuzeyinden Adria'ya bütün bir halkın hicreti için çağdaş kaynakların hiçbirinde detaylı bilgi yoktur.[208] Evvelki zaman için de Dalmaçya'da bir boşluktan sonuç çıkarılamaz. Kaynaklar çok kısırsa da Adria'da 7. yüzyıldan itibaren Slavların mevcudiyetini kanıtlamaktadır.[209] Arkeolojik buluntulardaki eksiklik aceleci fikirlere meydan vermemelidir. Dalmaçya'daki Slav bulguları 800 yılı evvelinde cesetlerin yakıldığı Zadar'daki Kaşiç mezarlığına kadar olan alanda görece azdır, ancak Nin'deki kilise merkezinde Slav yerleşimi 8. yüzyıla tarihlendirilebilmektedir. Cetina'daki kazılar iç bölgelerde Avar etkisini göstermiştir.[210]

Karintiyalı Hırvarlat problemi[211] aynı şekilde uzun süre tartışılmıştır. Birçok araştırmacı Hırvatların (İranî) bir grubunu Avar hâkimiyetinin bir temsilcisi olarak Karantanya Slavlarının yönetici tabakası şeklinde tasvir etmektedir. Tartışmanın bam teli geç Orta Çağ'a kadar "asillerin" özel bir hukukî konumlarının olmasıydı. Slavlar bunun için "kazaze" ifadesini kullanmış ki bu ifade Slav kökenli olamaz ve genellikle Hırvatlarla irtibatlıdır.[212] Değiştirilmiş bir biçimle son zamanlar-

208 Hırvatların Frank emri üzerine Karantanya'ya gelmesi konusunda kaynaklardaki bilgi eksikliği özellikle şaşırtıcıdır. Borna'nın dukalığındaki terminolojik belirsizlik "Frank" Hırvatlarını düşünülebilir olmaktan çıkarmaktadır. Evvela Klaiç versiyonu Hırvatların 800 yılından önce değil çok sonra Karantanya'da tevsik edilmesi bakımından zorluklarla karşılaşır. 700 yılında Karantanya'da hiçbir Hırvat yoktu, daha ziyade burada bir Karantanya etnogenezi söz konusuydu. Henüz 800 yılı civarında bu isimde kaynaklarda geçmeyen Karantanya Hırvatlarının Dalmaçya'da Hırvat ismini hâkim kılması pek makul görünmemektedir.

209 Bkz. Bölüm 7. 2 ve aşağı.

210 Rapaniç, "Costa orientale", s. 840'ta 800 yıl öncesinde bir boşluk olduğunu buluntulardaki eksikliklerden mülhem söylemesi yöntemsel bakımdan doğru değildir. Nin'de 8. yüzyılın izleri için: Beloşeviç, "Kroaten", s. 89; Beloşeviç, "Kultura", s. 23. Zrmanje b. Cetina: Duşan Jelonvina, *Starohrvatske nekropole na podrucju izmedu rijeka Zrmanje i Cetina*, Split 1976, bilhassa s. 82 ve s. 147; 9. yüzyıla ait "Eski Hırvat" bulguları yine de Avar ok uçlarından pek az daha fazla şey ortaya çıkarabilmiştir. Bkz. Duşan Jelovina/Dasen Vrsalociç, "Die materielle Kultur der altkroatischen Graberfelder auf dem Gebiete des dalmatinischen Kroatien", Arch. Iugoslavica 11 (1970), s. 92; Frank etkisi ağır basmaktadır.

211 Onların varlığı St. Veit ve Feldkrichen (954 ve 993) arasında "pagus Crouuati" adlandırmasıyla ve beş Steir ile üç Karantanya yer ismiyle tevsik edilmiştir. Belgelerin özet için Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 138.

212 Ludmil Hauptmann, "Die Herkunft der Karnter Edlinge", Vierteljahresschrift dür Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 21 (1928), s. 245-279; Hauptmenn, "Umwalzungen", s. 259 (Sarmat "kasogos'unu" İrani olarak izah eder); benzer şekilde Dvornik, "Making", s. 289; Primus Lessiak, "Edling-Kazaze", Carinthia I 103 (1913), s.

da Kronseiner Karintiya'daki Slav mirasında Avar unsurlarını özetlemeye teşebbüs etmiştir.[213] İleri tartışmalar şu iki hakikati görmezden gelemez: Birincisi Karantanya'da Hırvatlar tespit edilebilir, yeterince önemli, "pagus" olarak adlandırılan, böylelikle Slav olmayan bir geleneği muhaza eden gruplar hâlinde yaşıyordu. İkincisi Karantanyalılar sadece Karantanyalıydı; onlar (vera prensleri) asla bir halk ismi olarak Hırvat ismini taşımadılar. Konstantin'in son zamanlarda çok rağbet gören Beyaz Hırvatları Karantanyalılarla özdeşleştirmesi tarihsel olarak pek makul değildir.[214]

Hırvat ismine dair bir dizi yorum onun Slav kökenli olmadığını izah etmektedir. İran "okulu" İranî "Haurvata-sığır çobanı" kökeninden geldiğini düşünmüştür.[215] Hauptmann'ın yenilerde Hırvat ismini Grekçeden çıkarma çabası pek ikna edici değildir. Böylelikle Konstantin'in kendisinin sunduğu (çok memleket fetheden) etimolojisinin iz-

---

81 (Türkçe "kazak"/özgür, yağmacı); Türkçe köken, ancak sonradan Slavlaşma için Mal, "Probleme", s. 36 (kendisinin kazaze-Canizauci özdeşleştirmesi pek tutulabilir türden değildir); Mal, "Eigenart", s. 33'te Hauptman'ın tezine karşın bir Hırvat üst tabakası ileri sürmektedir; daha kapsamlı bir şekilde Grafenauer, "Herzogseinsetzung", s. 478-505 ve s. 601'de "kazaze" için bir Germen-Slav etimolojisi önermekte, ancak her hâlükârda Hauptman'ın Hırvat tezini reddetmektedir; ayrıca bkz. aynı kişinin "Hrvati" adlı çalışmasının 207. sayfası; Kronsteiner, "Alpeslawen", s. 145'te Andreas Tietze, "Kroaten ein türkisches Ethnonym?" Wr. Slavist. Jb 25 (1979) s. 140'taki Tatar "gaziz"/arkadaş izahını reddeder. Buradan Erken Orta Çağ asilzade münasebetlerine ilişkin çıkarsama yapılacağı bugün oldukça şüphedi karşılanmaktadır. Bkz. Wolfram, "Conversio", s. 88'deki dipnot 61'de literatürle birlikte.

213 Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 144. Kendisinin derlemesi elbette ihtimallere dayanmaktadır; bu derlemenin ispat gücü konuşulan dilin, Avar dili hakkında bir kez olsun kesin olarak söyleyemediğimiz şekilde bir Türk dili olduğunu söylemesi nedeniyle zayıftır (bkz. Bölüm 6. 11) Slavcadan türetilmesi müşkül olan "Hırvat" ve "kazaze" ifadeleri aydınlatılamamış kalmaktadır. Hırvat unvanı "Ban'dan" türetilmiş iki yer ismi (Fanning ve Fohnsdorf) tıpkı aynı bölgedeki bir dizi yer ismi gibi çarpıcı bir şekilde Alp Slavı tipinden ayrılmakta ve "doğu" etimolojisinde tartışmaya açık kalmaktadır. Kronsteiner'in yararı "etnik" Hırvat tezi yerine "sosyal" bir öneri yapmış olmasıdır.

214 Klaiç, "Problemima", s. 257; Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 141; Heinrich Kunstmann, "Wer waren die Weisskroaten des byzantinischen Kaisers Konstantin Porphyrogennetos?" WdS 29 (1984), s. 111-122, bilhassa s. 18 onun için Karintiya henüz 9. yüzyılda Beyaz Hırvatların kuzeye hicretinin çıkış noktasıydı. bu tip yorumlar 740'dan beri Bavyera Frank hâkimiyetinin bulunduğu Karantanya'nın konumu ve yapısını tamamen hafife almaktadır.

215 Sakaç ve diğerleri, başka literatür için Ditten, "Bedeutung", s. 444. İranî teorinin yeni bir varyantını son zamanlarda Trubaçov geliştirdi. Ona göre "Harvat", "Sarmat" kelimesinden türemişti; Viyana'dan Radoslav Katitiç'in dostça paylaşımı.

lerine rastlarız ki Karpatlar'ın kuzeyinde kadar ismin yayılmasını bununla pek anlayamayız.[216] Keza bir keresinde Mikkola'nın yaptığı gibi Kronsteiner ismi Türkçe olarak izah etmeye çalıştı; kendisinin "özgür savaşçı" tefsiri elbette Türkoloji tarafından iyi gerekçelerle reddedildi.[217] "Kubrat'ın" Orhun Abideleri'nde mevcut olduğu gibi tarihsel olarak akla yatkın olan "toplamak" anlamını araştırmak Türkoloji'ye kalmıştır.[218] Fakat Hırvatların kökenine dair cevap veren her etimoloji bir açmaz içine düşmüştür.

Hırvatların Avar öncesi tarihini açıklığa kavuşturma meselesine gelince; büyük zamansal ve mekânsal sıçramalar göz önünde bulundurulduğunda, bu tip yeniden inşa çabalarının başlangıçta umutsuz olduğu görülmektedir. Bir başka boşluk ise yeterince sorunludur. Konstantin Hırvat göçünü 7. yüzyılın başlarına yerleştirmekteydi ve ilk defa 9. yüzyılın ikinci yarısına bu isim çağdaşlar tarafından zikredilmektedir. İlk defa umumi olarak "halklar" veya "Slavlar" deniyordu. Martin 641 yılında Dalmaçyalı papa IV. Johannes'in talimatı üzerine Dalmaçya ve İstirya'ya "halkların" aldığı esirleri fidyeyle kurtarmak ve kutsal kalıntıları teminat altına almak maksadıyla gitmişti.[219] Papa Agathon 680 yılında birçok piskoposun "in medio gentium, tam Lombardorum, quamque Sclavorum"[220] [Lombard ve Slav halkları arasında] memurluk yapmasından şikâyet etmiştir. Friuli'da 7. yüzyılın ikinci yarısında Slav saldırılarıyla savaşmak zarureti doğmuştu[221] ve Benevent Dukalığı'na henüz kırklı yıllarda Adria'ya gelen Slavlarla dâhil olmuştu; Friuli'da büyüyen Raduald "propria illorum lingua" [onların

216 Heinrich Kunstmann, "Über den Namen der Kroaten", WdS 27 (1982), s. 131-136; bkz. DAI 31, 7, s. 146. Hipotez güney-kuzey istikametinde Slavların, bunlar arasında da Hırvatların yayılması fikrinde kök bulur, ancak Konstantin raporundan böyle bir çıkarımda bulunmak sırf farazi nitelikte kalmaktadır.

217 Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 155; buna karşın Andreas Tietze, "ein türkisches Ethnonym?", Mikkola, "Avarica", s. 158-160.

218 Buna Kubra Han bağlamında işaret eden çalışma J. Németh, "Die Herkunft der Namen Kobrat und Esperüch", Körösi Csoma Archivum 2, 6, (1932) 440-47 ve Pair, "Ogur", s. 369'da Hırvat meselesini tartışmadan konuyu ala alır. "Kubrat" kelimesinin "toplamak" anlamı Altheim, *Hunnen I*, s. 211'de (Gabain, "Grammatik", s. 39 ve s. 56). Kubrat'ın Hırvat ismiyle bağlantısını Türkolog Tietze ve birçok başka araştırmacı mümkün kılmaktadır, ancak onlar belirli etimolojik müşkülata rastlamakta ve bu yüzden konuyu anlaşılır bir şekilde açıklığa kavuşturamamaktadırlar.

219 *Liber pontificalis*, yay. Duchesne I, s. 350 ve yay. Guglielmo/Pandolfo, Studia Gratiana 22 (1978), s. 194.

220 PL 87, 1224. Bkz. Katitiç, "Literatür", s. 32.

221 PD 5, 23, s. 195.

dilini] konuşabiliyordu.[222] Ayrıca 7. yüzyılın ilk yarısında bütün kronolojik belirsizliğe rağmen Salona'nın ve diğer Dalmaçya şehirlerinin yıkılması uymaktadır.[223] O zamanlar Adria'da Slavlar mevcuttu; ancak Hırvatlar zikredilmiyor. Zupanen hâkimiyet altında küçük gruplar, Konstantin Porphyrogennetos'un kitabında mevzubahisti;[224] siyasal birliğe sahip bir Hırvat Hükümdarlığı henüz yoktu.

Bu bölgedeki Karolenj yayılması Franklar tarafından kısmen Geç Antik dönem sonrası isimleri verilen Slav halklarına rastlamıştır: Borna hem "dux Dalmatiae qtgue Liburniae" olarak hem de "dux Guduscanorum" olarak adlandırılıyordu.[225] İlk defa 9. yüzyılın ortasında kaynaklarda "dux Chroatorum" [Hırvatların dükü] ifadesi galebe çalmıştır.[226]

Hemen aynı zamanlarda ilk defa Karpatlar'ın kuzeyindeki Hırvatlar kaynaklarda görünmeye başlamıştır. Kral Albert'in Anglo-Sakson Orosius tercümesine göre Moravya'nın kuzeydoğusunda Dalamentsan/Daleminsiz, doğusunda Horigti/Hırvatlar ve kuzeyinde Surpe/Sırplar yaşıyordu.[227] 10. yüzyılın Arap coğrafyacıları Ceyhanî İbn Rüşt ve el-Mesudî, "Hrvat'ı", Slav kralı "Svet Melik'in" başkenti olarak veya "Hrvatin'i" "Srbin", "Mrava" ve diğer Slav halklarının yanında zikretmektedir; Marquart'ın araştırmasına göre bu rapor 9. yüzyıldaki

222 PD 4, 44, s. 170.

223 Bkz. Bölüm 7. 1.

224 DAI 29, d. 67.

225 ArF a. 821 ve a. 818. Bu hususta kapsamlı bir şekilde Katitiç, "Anfange", s. 301'de Dukalık, Patria ve Gens bağlamında detaylara oldukça iyi girmiştir. Guduskani DAI 30, 94, s. 144'te doğrudan Hırvat Ban'ına bağlı gösterilen Goutsiska'nın sakinleriydi ki bugünki adı Gacka'dır. Katitiç "Guduscani'nin" sadece Borna'nın unvanında açıklandığını, çünkü onların komşu Liudewit'e karşı savaşların esas yükünü çektiğini, Borna'nın kabile liderlerinin hâlihazırda Hırvat olduğunu ifade etmektedir. Aslında Borna'nın hâkimiyeti sadece Guduscani üzerine kısıtlı değildi ve onlar onu savaşta terk ettiklerinde, Borna kendisinin doğrudan maiyeti olan "praetoriani" vasıtasıyla onların sağduyulu davranmasını sağlamıştı (ArF a. 819, s. 118-120. Bkz. Wolfram, "Liudewit", s. 293). Bir prensin unvanı tamamen günlük siyasetlerin gereklerine göre şekillenir ki bunu Herwig Wolfram, "Intitulatio I", MIÖG Erg. Bd. 21 (1967) bilhassa s. 9'da göstermiştir; ancak eğer Borna hakikatte Hırvatların dükü olarak birçok *gentil* birliği yönlendirilebilecek bir konuma sahip olsaydı İmparator Ludwig önünde sırf Dux Guduscanprum olarak tanıtılmazdı. Yüksek Orta Çağ'da Balkanlar'ın kuzeybatısında bir *gentil* çeşitliliğinin olduğunu yakkın zamanlarda Budak, "Ethnogenesen", Zwettle Sempozyumu 1986.

226 İlk defa Trpimir'in 852 yılındaki raporu, gerçi daha sonraki kopyalarında da olsa, bunu ifade etmiştr. İlk sağlam bahsi ise Branimir'in seksenli yıllardaki raporunda buluyoruz. Bkz. Katitiç, "Anfange", s. 307.

227 Yay. H. Sweet, Londra 1883, s. 16; E. Herrmann, "Beziehungen", s. 170; Dvornik, "Making", s. 272.

bir numuneye kadar geri gitmektedir.[228] 1000 yılı civarında bir Rus, *Nestor Kroniği* Slav kabileleri arasında Hırvatları da saymaktadır.[229] Sonraları Karpatlar'ın güneyinde Bohemya Hırvatlarını işitmekteyiz. Onlardan IV. Heinrich'in Prag piskoposluk bölgesi için verilen 1086 tarihli tasdik raporunda "Chrouati et altera Chrowati" [Hırvatlar ve başka Hırvatlar] diye bahsedilir.[230]

Neisse ve Dinyester arasında, Dvornik'in belirttiği gibi "unutulan imparatorluğun" izleri var mıdır?[231] Hırvat ismi daha da yayılmıştı. Karintiya'da 10. yüzyılın ikinci yarısında kilise meydanı ve St. Veit adlandırılan yer arasında, bundan başka eski Karantanya'da bir dizi Hırvat yer ismi muhafaza edilmiştir. Benzer isimler Doğu Almanya'da, Bohemya'da, Moravya'da, Slovenya'da ve Yunanistan'da (eski Mikene yakınlarında) mevcuttur.[232] Benzer şekilde Duleben ve Sırp isimlerinin geniş yayılmasına dair bulgular karışıktır; birkaç başka kabile ismini Karpatlar'ın güneyinde ve kuzeyinde bulmak mümkündür.[233]

(Bohemya için Karintiya gibi) bu ismin mümessillerinin ilk defa 900 yılı civarındaki nüfus hareketine dayandığı çıkarımı yapılamasa bile Avar Hükümdarlığı'nın yıkılmasından sonra kağanlık merkezi etrafında beliren isimlerin çember görünümü arz etmesi dikkate şayandır. Onlar 626 yılına kadar Avar hâkimiyetinde kalan, buna karşın 7. yüzyılın ilk yarısında ayaklanmaların yaşandığı ve bilahare Avar Hüküm-

228 Marquart, *Streifzüge*, s. XXXIi 102 ve 468; E. Herrmann, "Beziehungen", s. 170; Dvornik, "Making", s. 272.

229 Trautmann, s. 5 ve s. 12.

230 MGH D.H.IV. 390, S. 517 (yine de yanlışlanmıştır); E. Herrmann, "Beziehungen", s. 183; Preidel, *Anfange 2*, s. 49, ilave literatürle birlikte.

231 Dvornik, "Making", s. 277.

232 Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 144; Magdeburg yakınlarındaki Chrvat/Krobetha için Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 12; Yunanistan için: Vasmer, "Slawen", s. 123, 127, 175, 319 (ancak yeni zamanlarda aktarılan kimi yer isimleri başka türlü açıklanır, Viyana'dan Radoslav Katiçiç'in dostça paylaşımı); bkz. Bölüm 4. 4.

233 Bkz. Bölüm 4. 6. Duleben isimlerinin listesi için Kunstmann, "Dulebi", s. 44 (pek az tatmin edici olan Grek etimolojisiyle); Karintiya ve Stir isimleri Dudleipa, Dulieb ve benzerlerinin Duleben'le alakası olması konusu bir zamanlar Pirchegger, "Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit", MİÖG 23 (1912), s. 294 ve Mal, "Probleme", s. 32'de tartışılmışsa da konu halledilmemiştir. İrani teoriye göre Duleben, tıpkı Hırvatlar gibi, doğrudan Antlardan türemişti; Dvornik, "Making", s. 281'de her ikisinin de Avarlar tarafından etkilendiğini temellendirmeye daha çok temayül edebilmiştir. Buna ilişkin bkz. Zaşterova, "Quellen", s. 231. Ne olursa olsun Duleben isminin ilk defa 9. ve 10. yüzyıllara götürülebileceğine dikkat buyurmak gerekmektedir (Cosmas, Masudi, Nestor; D.L.D. 102 (860)'da "ad Tulepin" denir ki bu D. Arnolf 185 (891)de işaret taşındaki "Dudleipa" comitatusunu yanlışlar.

darlığı'nın tehdit eden bölgesel, komşu Slav etnogenezine ev sahipliği yapmış bölgelerde temayüz etmişti. Bu izler takip edildiği vakit müthiş iki tespitin yapılması mümkün hâle gelmektedir.

İlki Hırvat isminin 850 yılından önce etnik bir ifade olarak bilinmemesidir. Fakat 7. yüzyılda buna ilişkin münferit paralellikler bulunur. Patriark Nikephoros'un raporuna göre 635 yılında Avarlara karşı ayaklanan ve "Megale Bulgaria'nın" kurusucu olan Bulgar hanı, Kubrat olarak adlandırılmaktadır.[234] Kubrat, Roma kökeninden gelenlerle birlikte kağana karşı Pannonya'da ayaklanan ve Makedonya'ya çekilen valinin adıdır.[235] Konstantin'in raporunda beş Hırvat hükümdarlık kurucusundan biri olarak gösterilen Chrobatos bu hususta akla gelebilir.[236] Şaşırtıcı isim benzerliği çoğu kez kimilerini ikisinin aynılığına veya akrabalığına yönelik tespitler sıralamaya cezbetmiştir.[237]

Paralellikler yalnızca isme has değildir. *Miracula Demetrii*'deki Kuber raporu, Nikephoros ve Theophanes'teki Bulgar kabile destanı, Konstantin Porphyrogennetos'taki Hırvat türeyiş destanı[238] değerlendirildiği vakit, değişik silsilede de olsa aşağıdaki karakteristik unsurlara karşımıza çıkmaktadır:

- Büyük bir *gentil* birliğin bölünmesi ve içlerinden bir grubun eski yurdundan ayrılması
- Tuna'nın geçilmesi
- Avarlarla savaş ve onların hâkimiyetini sarsma
- Yerel (Slav) gruplarına boyun eğdirme
- Hem Hırvat hem de Bulgar türeyiş destanının beş kardeş motifi taşıması; bunların merkezinde bir kardeş yer alır. Bulgar destanında bu kişi Kubrat'ın en büyük oğlu, ismi sonraları Hırvat prens unvanı olarak göze çarpan (Bat)baian'dı. Hırvatlarda ise ismini halkı tarafından taşınan en son adlandırılan (en küçük?) kardeşti. Bu, birçok boz-

234 Nikephoros 24, 9-12; bkz. 7. 6. Kubrat ismi hakkındaki bir tespite (Bulgar prensleri listesinde Kurt olarak, Türkçe aktarılması) ve Chrobatos'a karşı Dvornik, "Making", s. 288; elbette Theophanes, Nikephoros ve Pseudo-Moses Chorenaçi'de mevcut olan Kubrat/Chubraat (bakınız bölüm 7. 6.) kesinlikle sırf bir hata değildir. Etimolojik özdeşleştirmeler farazi kalmaktadır; bu hususta heyecan verici olan üç bölgesel ayaklanmadaki paralelliklerdir.

235 *Mir. Dem.* 2, s. 5; bkz. Bölüm 7. 7.

236 DAI 30, 65, s. 142.

237 Gregorie, "Origine", makalesinde her üç haberinde tek ve aynı olaya ilişkin olduğu önerisi tekrarlanmak istenmiştir. Haufig buna karşı Kuber'in Kubrat'ın oğlu olduğunu söyleyen Beşevliev'in teorisini benimsemiştir, bkz. Bölüm 7. 7.

238 *Mir. Dem.* 2, 5; Nikephoros 33, 24-34, 7; Theophanes 6171, s. 357; DAI 30, s. 61-69, s. 142; 32, s. 152. Bkz. Pohl, "Kroat. Ethnogenesen", s. 294.

kır halkındaki kozmolojik mekân tanzimini yansıtmaktadır.[239] Gerçi bu gelenekten sapan iki kız kardeşle Hırvatlardaki anaç hissiyat ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yedi sayısı da birçok bozkır halkında mevcut olan motiflere ilişkindir.[240]

Konstantin'in verdiği bilgi Hırvat türeyiş destanının bir parçası olarak algılanırsa bilgiyi "doğru" veya "yanlış" olarak değerlendirmek şeklindeki, tarihçinin talihsiz kaderinden kaçınılmış olur. Türeyiş destanları kendi hakikatlerine sahiptir, bunlar münferit olayların birebir yansıması olmak zorunda değildir.[241] Dalmaçya Hırvat geleneğinde bir Hırvat aidiyet hissiyatı korunmuştur. 10. yüzyılda bu, eğer Bizanslı yorumlu cari değilse Karpatlar'ın ötesinde Beyaz Hırvatlardan türeme olarak yorumlanmıştı. Bu, 6. yüzyılda Beyaz Hırvatların birlik olduğu anlamına gelmez. Onların etnogenezinin Balkan Hırvatlarından daha evvel başladığına dair hiçbir ibare yoktur. Eğer Hırvat türeyiş destanının ortak bir atası (Bulgarlardaki Kubrat gibi) eksikse, bunu uydurmaya tevessül etmemek lazımdır. Daha önemlisi Hırvat etnogenezinin Avarlar üzerinde galip gelmesi ve Tuna'nın güneyindeki vatan -"böylelikle Roma toprakları"- üzerindeki boyunduruğu püskürtmeleridir. Bu sürecin Herakleios zamanına tarihlendirilmesi, gerçi sonraki bir yorumlamadan kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu bizim 7. yüzyılın olayları hakkındaki bilgilerimize mükemmel bir şekilde uymaktadır.

Böyle bir isyanının nasıl devam ettiği çağdaş kaynaklardan mülhem daha detaylı bir şekilde yeniden inşa edilebilmektedir. Kuber raporu, ama aynı zamanda Samo tarihi, Kağana karşı ayaklanan müteşekkil

---

239 Buna ilişkin kapsamlı bilgi için Pohl, "Kroat. Ethnogenesen", s. 295. İlginç olan şey Diocleia papazının kendi kroniğinde (12. yüzyıl) Hırvatistan'ı Dalma merkez ölmek üzere ideal bir dörtlü şemaya bölmesidir. Bkz. Steindorf, "Synode", s. 306 ve s. 320'deki harita. Bu Hristiyan kozmolojisiyle ilişkili olabilir, ancak tamamen eski bozkır geleneklerinin bir kalıntısını da temsil edebilir. Bozkır geleneğine bir nehrin aşılması motifi de uymaktadır. Bkz. Roux, "Religion", SSCI 35 (1987); "en eski hakikat" olarak nehrin geçilmesini anlayan Herwig Wolfram, "Donau", RGA 2. Aufl. 6 (1985), s. 27.

240 Eftalitler (bkz. Bölüm 2. 6.) onu isminde bile taşırlar. Theophylaktos'ta mevcut olan zafer mesajını Bizans'a gönderen Türk kağanı "kendisini yeni soyun hükümdarı ve dünyanın yedi kuşağının efendisi" (Th. S. 7,7, s. 257, Schreiner, s. 186) olarak ifade ediyordu. Macarlar da DAI 38, s. 170'e göre yedi kabile sayıyordu; bkz. Anonimus, Gesta Hungarorum 2, s. 37 ve 10, s. 46'daki yedi efsanevi dük ve Karly Mesterhazy, "Die landnnehmenden ungarischen Stamme", Acta Arch. Hung. 30 (1978), bilhassa s. 334.

241 Bkz. Wenskus, "Stammesbildung", s. 46; Wolfram, *Goten,* s. 454 ve Wolfram, *Das Reich und die Germanen*. Konstantin raporunu "Hırvat halkının doğuşunun kalıntısı" olarak algılayan Katičić, *Anfange,* s. 308.

bir halk olmadığını göstermektedir. Ayaklanmanın temsilcileri bölgesel çok etnik unsurlu birliklerin üzerine Avarların kendisi tarafından konulan savaşçı tabakasıydı. Bu yüzden 7. yüzyılda Hırvat adında hiçbir etnonimin olduğu, daha ziyade köken bakımından Hırvat olanlar arasında Avar Hükümdarlığı'nın lider atlı göçebe takımının görüldüğü daha akla yatkındır.[242] Muhtemelen burada bir onursal unvan veya rütbe ismi mevzubahistir ya da bu isim imparatorluğun kenarındaki tabi nüfusu kontrol eden savaşçı grupları ifade etmekteydi. Bunlar arasında Borna'ya kendi hâkimiyetini yeniden kurma imkânı tanıyan "*praetoriani*leri" de tasavvur etmek mümkündür. Hırvat isminin böyle toplamsal veya işlevsel bir öneminin yankısını Konstantin'de çok tartışılan bir ifade olan, Ragusa sakinlerinin "τούς Χρωβάτους καὶ λιπούς Σκλαβάρχοντας" kendi gemilerinde Sarazenlere karşı göndermesinde görebiliriz.[243] İlk defa Avar Hükümdarlığı yıkıldıktan sonra isim zaman içinde toplumsal veya işlevsel önemini kaybetmiş ve sadece mahalli (savaşçı) grupları ayırmak ve nihayet taşıyıcılarına etnogenez sürecinde hizmet etmek bakımından anlam ifade etmiştir. Bozkır halklarında böyle bir süreç kesinlikle alışılmadık bir şeydir.[244]

Bu şekilde Hırvatlar arasında uzun süre tespit edilebilir olarak kalan bozkır geleneğini de izah etmek mümkün olurdu. Konstantin zama-

242 Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 155. Bu düşünce biçimi Kronsteiner'in Tietze tarafından tartışılan Hırvat isminin etimolojisi olmadan da sağlam bir zemine basabilir. Elbette bu Hırvatlar sadece Avar Hükümdarlığı'nın yönetici tabakası olarak görülemezler. Bkz. Pohl, "Kroat. Ethnogenesen", s. 293 ve Budak, "Ethnogenesen", Zwettle Sempozyumu 1986.

243 DAI 29, 113, s. 128. Bu metnin anlamı tartışılmaktadır; Hauptmann'ın Hırvatları "Slavların Prensleri" şeklindeki tefsirine çok kez Bogo Grafenauer, "Sklabarchontes = 'gospodarji Slovano' ali 'slovanski knezi'?", Zgodovinski çasopis 9 (1955) s. 202-219'da karşı çıkmış, "Hırvatların ve diğer Slavların *archontesi*" olarak ankamuştur. Aynı şekilde Vilfan, "Evoluzione", s. 123 (Hauptmann-Grafenauer ihtilafının bibliyografyasıyla birlikte). Bundan başka Jenkins, s. 129 (Hırvatlar ve Slavların diğer şefleri). Son zamanlarda Johannes Koder, "Zu den Archonten der Slawen in De Administrando Imperio 29, s. 106-115.", Wr. Slavist. Jb. 29 (1983), s. 128-131'de iyi gerekçelerle "Slavların Hırvat ve diğer Archonları" diye çevirmektedir. Aynı zamanda Ratiçiç tarafından yapılan yayıncı notunda da ilave literatür vardır. Aslında bunun formulizasyonu Hırvatların ve diğer Slavların askerî seferberliğine ilişkindir, ancak bu Hırvat isminin tamamen toplumsal belleğine ilişkin olabilir. Wilfan, "*archontesi*" bir "funzione, non uno strato sociale" olarak tasvir ettiğinde, burada önerilen düşünce biçimine karşı çıkmamaktadır. Hırvat isminin sabık toplumsal anlamı bakımından pasajı ayrıca Budak, "Ethnogenesen" değerlendirmektedir; benzer şekilde o da Konstantin'in etimolojisini (çok memleket fetheden) kabul etmektedir.

244 Haussig, "Exkurs", s. 346; Pritsak, "Stammesnamen", s. 50.

nında kimi Hırvatların kendi kökenlerini Avarlardan türetmesi ve bu yüzden Avar olarak kabul edilmesi,[245] bu anlatıya atıfta bulunmaktadır. Hırvat hükümdar unvanı Ban'ın muhtemelen doğulu kökeni Bayan ismiyle (veya unvanı) ilişkilendirilmektedir.[246] Benzer şey sadece Hırvatlarda yaygın olarak bulunmasa da Zupan ismi için de geçerlidir.[247] Böylelikle Slavik olmayan, Asyatik kökenli kozmolojik renk ifadeleri geleneği gündeme gelir.[248] Bu izler elbette etnik bakımından yanlış anlaşılmamalıdır. İsmi Slav halkına mâl olan (veya onlar arasında korunan) "Hırvat" gruplarının sabık etnik mensubiyeti, hiçbir önerme sunamaz. Kağanlığın altın çağında Avar ordusunda Slavların da sivrildiği ve orada birçok geleneği benimsedikleri değerlendirilebilir.[249]

Sonraki Hırvatların 800 yılına kadarki gelişimi ve kendilerini isimlendirmesi hakkında çok az şey söylenmiştir. Keza Hırvat türeyiş mitinin etnogenezin kurucu unsurlarını içermesi gibi Bizans kançılaryasının *mit*i de imparatorluk nezdinde önemli şeyle ihtiva eder. İmparatordan toprak ricası, iskân izni, Avarlara karşı ittifak ve Hristiyanlaşma talebi. Bu görüş neredeyse bir formül gibi 31. bölümde[250] ifade bulmuştur, tıpkı *gentile Origo* [halkın doğuşu] gibi ileriye gitmese bile "interpretatio Romana" [Roma yorumu] uzun ve belirsiz bir tarihsel süreci hukuki vaziyeti meşrulaştırmak adına yoğunlaştırmıştır. Bu tasvirden Herakleios'un Hıvarlar arasında tam bir kilise hiyerarşisini tesis ettiği sonucu çıkarılamaz. Olsa olsa Slav Hristiyanları Dalmaçya şehirlerindeki piskoposluklara tabi kılınmış, Hırvat piskoposluğu ilk defa 9. yüzyılda kurulmuştur. Fakat 7. yüzyıldan beri eski Dalmaçya'da Slav yerleşimcilerinin Bizans'la muahhadeyle düzenlenen ilişkiler içinde olduğu çıkarımının haklı gerekçeleri vardır.[251] Konstantinopolis'te 7.

245 DAI 30, 70, s. 142. Bu koşulsuz şartsız bir devamlılık anlamına gelmemelidir. Avar etnik gruplarının bu kadar uzun süre yabancı hâkimiyet altında kalması diğer türlü hiçbir yerde tevsik edilmemiştir.

246 Max Vasmer, *Russiches etymologisches Wörterbuch I*, s. 203; Dvornik, "Making", s. 273; Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 145; Ditten, "Bemerkungen", s. 449. Bayan için bkz. Bölüm 6. 3.

247 Bkz. Bölüm 8. 2; Hırvat "Ban" ve "Zupan" unvanları için ayrıca bkz. Steindorf, "Synode", s. 322.

248 Ludat, "Farbenbezeichnungen", s. 151; Steindorf, "Synode", s. 298; Mikkola, "Avarica", s. 158-160; Ludmil Hauptmann, "Kroaten, Goten und Sarmaten", Germano-Slavica 3 (1935), s. 95-127 ve s. 315-353; Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 142; Ditten, "Bemerkungen, s. 454.

249 Viyana'dan Radoslav Katitiç'in benimle dostça paylaştığı şekliyle bu istikamette varsayımları vardır.

250 DAI 31, s. 146-148.

251 Bunu Katiçiç, *Anfange*, s. 309'da varsaymaktadır.

ve 8. yüzyıllarda Balkan vilayetlerindeki inişli çıkışlı münasebetleri en azından hukukî olarak "normalleştirmeye" dikkat ediliyordu.[252]

Konstantin'in bir dizi başka Slav halkını Balkanlar'ın batısında iskân edilmesine ilişkin söyledikleri de çok benzerdir: Sırplar, Zachlumlar, Terbuniotlar ve Paganlar.[253] Bizans için neyin hayatî olduğu tekrardan tespit edilmektedir. Misal kadim Roma vilayetleriydi; onlar Avar saldırılarıyla nüfuslarını kaybetmişti ve Herakleios devrinde vaftiz edilmemiş Sırplar, Macaristan'ın ötesinde (ya da Zachlumlar örneğinde Vistül'deki "Litziki'de") gruplara bölünmüşler, İmparator Herakleios'a tabi olmuşlar ve onun tarafından izin verilen vilayetlere yerleştirilmişlerdi. Bunun dışında maalesef Sırp "*Origo gentis*ine" dair hakiki unsurlara rastlayamıyoruz. İdaresinde Sırpların bölündüğü iki kardeş isimsizdi. Onların ardıllarının adı da Boieslav'a kadar zikredilmemiş ve sonra bir Sırp kroniği şecere oluşturmuş, bundan mülhem Konstantin devamını getirmiştir.[254] Hırvat başlığında olduğu gibi tam bir tasvir, Boieslav'ın torununun oğlu Blastimer'in Bulgar hanına (muhtemelen 852'de ölmüştür[255]) karşı savaş verdiği 9. yüzyılın ortalarından evveline gidememektedir.

Bunun dışında Konstantin'in Sırpların iskânına ilişkin aktardığı bilgiler daha ziyade Bizans perspektifinden kaynaklanmaktadır: Herakleios ilk başta Sırpları Selanik'teki Serblia'da yerleştirmiş, ancak sonradan Sırplar tekrar yurtlarını dönmek istemiştir. Tuna'yı geçtikleri esnada onlar bir kez daha plan değiştirmiş ve Roma *strategos*undan Belegradon topraklarını istemiş, Herakleios da buna müsaade etmişti. Bu karman çorman hikâye çeşitli ölçülerde ciddiye alınmıştır; Jireçek[256] onu tamamen reddetmiş, Dornik ve Stratos[257] neredeyse tamamını gerçek kabul etmiştir. Bu sonuncular verilen bilgiyi Bizans'ın 626/627 yılında Singidunum/Belgrad'ı tekrardan işgal etmesine bir kanıt olarak görür; tam tersine Lilie bu geri kazanmanın tasavvur

252 Bkz. Chrysos, "Gründung", s. 7.

253 DAI 32-36, s. 152-164. Uzun süre Sırpların ve Hırvatların yanında yaşamını sürdüren diğer küçük Slav halkları hakkında bkz. Budak, "Ethnogenesen" (Zwettle Sempozyumu 1986).

254 Buna ilişkin Ljubomir Maksimoviç, "Struktura 32. glave spisa 'De administrando imperio'", Zbornik Radova 21 (1982) s. 25-32; buna göre bölümün ilk 29 satırı yazarın bir derlemesiyken, Sırp prenslerinin şeceresini konu alan müteakip satırlar bir Sırp kroniğinden yaratılmıştır. Patrikios Michael'in Zachlum prens ailesinin kökenine ilişkin haber kaynağını muhtemelen bir aile anlatısından almıştır.

255 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 296.

256 Jireçek, *Serben*, s. 107; "10. yüzyılda kuzey ve güneydeki birkaç kabile isminin benzerliğine dayan kombinasyon"

257 Dvornik, "Commentary", s. 131; Stratos, *Byzantium I*, s. 321.

edilemeyecek bir şey olmasından mütevellit Konstantin anlatısının inanmaya değer olmadığını temellendirir. O, Bizans kumandanlarını Zadar yakınındaki Biograf/Zara Vecchia'da arar. Bu yorum her hâlükârda karışık bir Sırp hicretini ve bir *Strategos*'un Biograd'da pek az muhtemel olan mevcudiyetini varsayar.[258]

Aslında Sırp bölümünde neyin kurgusal neyin hakiki anlatım olduğunu ayırt etmek zor değildir. Muhtemelen burada Balkan Yarımadası'na uzun süren bir hicretin anısı gizlidir. 7. yüzyılda Karpat arazisinin kuzeyinde Sırpların kökeni olduğu, hemen aynı zamanda Elbe'de hakiki Sorbların bulunmasıyla tamamen desteklenmektedir. Keza "Sırp" ve "Sorb" özdeşleştirmesin çok sonraki zamanlara dayanması da elbette düşünülebilir.[259] Kuzeydeki vaftiz edilmemiş toplulukların yaşadığı yerlerden Balkan Slavlarının neşet ettiğini vurgulayan klişe de bu sonuncu görüşle aynı istikamette gitmektedir. Bu, her etnosa çifte yurt tayin eden Bizans dünya görüşüne uymaktadır. Biri imparatorluk sınırlarının ötesinde, putperest nüfusun yaşadığı yerde (Megale, İskitya, Bulgarya, Moravya vb.), diğeri ise Hristiyan Ekümeni'nin bir paydası olarak (Gotya minör, Slavya vb.) yaşar.[260] Hırvatların, Sırpların ve diğerlerinin imparatorluk topraklarında iskânının devlet idaresi bakımından amacı, Konstantin'in "*De administrando imperio*yu" başlıca yazma sebebinde yatar. Bu eser kesinlikle sırf ilim sevdasından değil, daha ziyade pratik siyasal boyutlar göz önünde tutularak geliştirilmiş bir kronikti. Haberin merkezinde Herakleios'un imparatorluk topraklarında Sırt iskânını meşrulaştırmasıyla yeni bir hukuki durum yarattığı yatıyordu. Diğer yandan etnonimin hakikaten fantezi dolu etimolojik tartışması gibi ana yurt tartışması da tali bir meseledir. En azından Avar yağmacılarıyla yeni meşru sakinler arasında çok ihtiyatlı ve şematik bir ayrımın yapıldığı intibası uyanmaktadır.[261] Bunun kökeni de muhtemelen Hırvatların ve Sırpların ana vatanının çok uzaklarda bulunmasıdır. Roma geleneği böylece yağmacıların yerleşmesinin sonradan meşrulaştırıldığı izleniminin oluşturmaktan kaçınmıştır.

---

258 Lilie, "Herakleios", s. 56. Buna eleştirel yaklaşımını dile getiren Viyana'dan Radoslav Katičiçi ve Zagreb'ten Neven Budak'a teşekkür ederim. Biograd Erken Orta Çağlarda Bizans'a ait görünmüyor. Buna karşın Vita Clementis (PG 126, 1222) 9. yüzyılda Belegradon isminin eski Singidunum için kullanıldığına şahitlik etmektedir. Bkz. Barişiç, "Singidunum", s. 12.

259 Balkan Sırplarının Sorblardan türemesi noktasında şüpheli olan kişi Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 12.

260 Chrysos, "Nordgrenze", s. 29; Chrysos, 1986'daki Zwettle Sempozyumunda yayınlanmamış bir sunumunda da aynı şeyi vurgulamıştır.

261 DAI 30, s. 142; 31, s. 148; 32, s. 160; 35, s. 164; 36, s. 164.

Sırplar arasında küçük halklar sayılması da Budak'ın gösterdiği gibi 10. yüzyılın gerçekliklerine tam uymamaktadır. Henüz 9. yüzyılda kaynaklar Adria ve Morava Vadisi arasında bölgesel etnogenezin çeşitliliğini ve iki ayrı organize büyük devletin kesinlikle söz konusu olmadığını göstermektedir.[262]

Tıpkı Hırvatlar arasında olduğu gibi Sırplar arasında da yüksek ihtimalle 630 yılında Avar hâkimiyetinden kopan bir bölgesel Slav birliği mevcuttu. Muhtemelen onlar 623 ve 626'da vurulan kuşatma ordularının bakiyeleri tarafından güçlendirilmişlerdi. Konstantin'in Sırp iskânı raporu böyle bir iç göçün yansımasını içerebilir. Keza 800 yılı civarında Avar Hükümdarlığı'ndan kaçıp gelenler Kuzeybatı Balkanlar'daki *gentil* çeşitliliği güçlendirdiler. "Sorabi", "quae natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur" [Dalmaçya'nın büyük kısmını işgal ettiği söylenen Sorb milleti] imparatorluk yıllıklarında ilk defa 822'de açıklanmaktadır.[263] Benzer isimlerin yayılmasının kökeni Slav aile terminolojisi alanından izah edilebilir.[264] İsmin İranî kökenine yönelik düşünceler de ortaya koyulmaktadır; ancak her iki halkın veya bunların bir kısmının İranî kökenine dair hiçbir kanıt yoktur. İsim ne anlama gelirse gelsin, 9. yüzyıl öncesinde Kuzeybatı Balkanlar'da bir *etnos*u ifade ettiklerine dair hiçbir belge mevcut değildir.

Alciocus ve Kubrat

Avar Hükümdarlığı'ndaki durum Konstantinopolis fiyaskosu sonrası biraz Attila'nın ölümünün peşi sıra meydana gelen savaşları anımsatmaktadır. Her iki durumda da çoğu kimsenin inandığı gibi hâkim bir göçebe halka karşı baskı altında kalan kabilelerin sözde millî ayaklanmaları söz konusu değildir.[265] 454 yılında olduğu gibi süreç hâkim süvari savaşçı sınıfının parçalanmasıyla sonuçlanmıştı ve sonradan yapılan etnik yorumların başlıca sebebi toplumsal fay hatlarından nihayet etnik ayrımların doğmasıydı. Hun İmparatorluğu özelinde değişik birliklerin özetinin bulunduğu Jordan raporunun

---

262 Budak, "Ethnogenesen", (Zwettle Sempozyumu 1986).

263 ArF a. 822, 128.

264 "Srb" = "ortak köken" olarak açıklamaktadır Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 12; Golab, "Sever", s. 19'da "akraba" kelimesini önermekte ve sadece Sorb-Sırp değil, Bulgarca "sever" ile Rusça "severyan" kelimesinin özdeşliğine ilişkin bir yorum getirmektedir. Yalnız her iki yorum da farazidir. Kafkaslar'daki "Sarban" da pek Slav tefsiriyle kavranamaz. Buna karşın Hırvat ismini esasen bozkır süvarilerinin düzenli savaş nizamına göre "toplanmış" olarak değerlendirilmek de çekici bir girişimdir. Fakat bu sırf bir varsayımdır.

265 Bkz. Pohl, "Gepiden", s. 252.

yeniden inşa edilmesi görece kolay bir iştir. Nedao Savaşı'ndan sonra Doğu Germen askerî krallığı hızlı bir şekilde açık ilişkiler tesis etmeyi başarmıştı. Avar Hükümdarlığı'na karşı bu tip büyük çekim gücüne sahip "alternatif" gelenekler söz konusu değildi. Avar Kağanlığı güçlü itibarını kaybetse bile onun yerine geçebilecek merkezî bir teşkilat biçimi yoktu.

Bu, Fredegar'ın Avar Hükümdarlığı'ndaki iç çatışmalara ilişkin raporunun arka planıdır. O, müteakip olayları Dagobert'in dokuzuncu hükümdarlık yılına (631/632) yerleştirmiştir. Bu tarihin kesin olması gerekmez, ancak sık sık önerilen 635/636 tarihi de varsayıma dayanır.[266] "Bu yıl Hun olarak adlandırılan Avarların hükümdarlığında, Pannonya'da ağır bir savaş meydana geldi çünkü bir Avar ve bir Bulgar hâkimiyeti kimin devralacağı için tartışıyor ve birbirlerine karşı düzenli savaş güçleriyle savaşıyordu."[267] Bulgarlar için Avar Kağanlığı'nı ikame etmekten ziyade ele geçirmek mevzubahisti. Bu cephelerin Avar Bulgarları ile "gerçek" Avarlar arasında açıldığı anlamına gelmek zorunda değildir. Bütün Bulgarların Avar hâkimiyeti altında bulunduğu bir teşkilat biçimine ilişkin hiçbir şey işitmemekteyiz.[268]

Bulgar iktidar talipleri yenildi, kendisinin iddiaya göre 9.000 kuvvetli erden müteşekkil gücü Pannonya'dan kovuldu ve kadınları ve çocuklarıyla Bavyera'ya kaçtı. Bunlarla temasa gelen Frank Kralı Dagobert iddiaya göre Bulgarların kışın misafir edilmesini emretti, ancak sonradan hepsinin kökünün kazılmasını buyurdu. Sadece Alciocus 700 adamıyla birlikte yıllarını Slavların kralı Walluc'un yanında geçirdiği "marca Vinedorum'a" kaçmıştı.[269]

Bu tuhaf Bartholomeus gecesini birçok araştırmacı efsane olarak kabul etmektedir.[270] Son zamanlarda Kunstmann, Nibelungen efsanesindeki malzemelerden yola çıkarak olayların gelişimini yeniden

---

266 Kollautz/Mikakawa I, s. 160; bundan sonra Kunsternig, s. 242'tekş dipnot 12'de aynı şekilde tarihi pek kesin olmayan Kubrat Ayaklanması'yla varsayımsal özdeşleştirilmesi sebebiyle aşağıya bakınız. Lauterbach, "Untersuchungen", s. 601'de Fredegar'daki Gundeberga tarihi sebebiyle 636-639 tarihi olabileceğini düşünür, ancak 633 yılından beri Sigibert Avusturyalıların başındaydı.

267 "Eo anno in Abarorum cuinomento Chunorum regnum in Pannia surrexit viamens intentio, eu quod de regnum ceterint, cui deberetur ad sucedendum: unus ex Abares et alius ex Bulgaris, collicta multetidinem, uterque in invicem inpugnarint", Fredegar 4, 72, s. 242, Kusternig, s. 243.

268 Bkz. Bölüm 6. 12.

269 Fredegar 4, 72, s. 242.

270 Reindel, "Agilolfinger", s. 154; Schlesinger, "Ostbewegung", s. 40; Kahl, "Baiern", s. 187.

inşa etmeye kalkıştı.[271] 8.000'in üzerinde savaşçının aileleriyle birlikte öldürülmesi tasavvur edilemeyecek bir şeydir. Fakat hadise 630 yılı civarındaki siyasal dünyaya uymaktadır. Bu dönemde Avar Hükümdarlığı'ndaki iç savaş çok daha net bir şekilde tevsik edilmiştir. Dagobert'in doğu siyasetine ilgisini de biliyoruz. Sığınmacılara gösterilen düşmanca davranış Frank kralının değişen stratejine uygun olmalıdır. O zamana kadar Avar Hükümdarlığı içindeki ayrılıkçı hareketleri desteklerken, bu kez aynı zamanda korumasında bulunan Samo'ya da saldırmıştı. Herhâlde bununla o, yeni bir göç hareketinin önüne geçmeyi planlamış olmalıdır. Bu hareketiyle Avarları kızdırmamayı başarmış olmalıdır. Kağanla gelişen münasebetlere Bulgar sığınmacıları tamamen kurban edilmiştir.

Alciocus halkının Slav ülkesine kaçışı Paulus Diaconus tarafından dolaylı olarak aktarılan gerçeklere uymaktadır. "Kral Grimoald liderliğinde (662-671)", der Diaconus, "bilinmeyen bir nesepten" olan Alzeco adında biri, "Vulgarum dux" [Bulgarların kralı], ordusuyla birlikte İtalya'ya geldi ve Lombardların kralından onun hizmetinde bulunmak için izin istedi. Bunun üzerine Bulgarlar Isernia'da Benevent Dukalığı'nda yerleştirildiler ki buraya Grimoald'ın oğlu Romuald hükmediyordu. Alzeco herhâlde dük unvanından yoksun kalmış ve Lombard aristokratik cemiyetine eklemlenmiş olmalıdır. İddiaya göre 8. yüzyılın sonunda Latincenin yanında kendi dillerini konuşuyordu.[272] Alzeco Dukalığı genellikle bir Bizans unvanı olarak algılanıyordu ve Bulgarlar imparatorluk ordusundan kaçtığı sonucu çıkarılıyordu.[273] Alzeco'nun "cum omni sui ducatus exercitu" [bütün dukalığının ordusuyla birlikte] bir "dux gentis" [halkın dükü] konumuna otonom, krallığa ait olmayan ordu komutanlığı uyuyordu. Bir Lombard dükünün altına girerek bu güçlü konumunu yitirmiş olmalıdır.[274] Beşevliev'in neden Alzeco ile Alciocus'u özdeşleştirmediğini ve daha ziyade onu Kubrat Han'ın Ravenna'daki Pentapolis'e varan efsanevi beşinci oğlu olarak gördüğünü anlamak mümkün değildir.[275]

---

271 Heinrich Kunstmann, *Vorlaufige Untersuchungen über deb bairischen Bulgarenmord von 631/632,* Münih 1982.

272 PD 5, 29, s. 196.

273 Jarnut, "Lombarden", s. 60; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 157.

274 Lombard dukalığı için Wolfram, *Intitulatio I,* s. 145; Hauptfeld, "Studien", s. 59; ayrıca bkz. Hauptfeld, *Völker und Institutionen des Exercitus Lombardorum in Italien (568-680). Masch. Diss.,* Viyana 1982.

275 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 156'da Fredegar raporuna hiç dikkat etmez; dük unvanı nedeniyle Alzeco'yu Ravenna'da, Bulgar göç destanının teşekkül ettiği yerde arar. Fakat Paulus Diaconus'un "a dua gente digresso, Iraliam pacifice introiens (...) ad regem Grimuald venit" ifadesi göstermektedir ki Alzeco Ravenna'ya gelmemişti. Ditten,

663 yılında İtalya'ya gelen Alzeco ise 631 yılındaki sığınmacılardan birinin oğlu veya halefi olabilir. Kaynakların şahıs ismini rütbe unvanı veya mansıp ismi zannettiği şeklindeki birçok bozkır asilzadesi için geçerli olan varsayım (bkz. Bölüm 6. 5.), burada etimolojik bir destek bulmaktadır: Alciocus Türkçe "altı ok"la rahatça izah edilebilir.[276] Ok, bozkır halklarında mühim bir mansıp işaretiydi. Alciocus gruplarının uzun süre yanında kaldığı Slav Dükü Walluc'un isminin etimolojisi daha az açıktır. İsim sık sık Slavca "wladyka/hükümdar"la izah edilir. Kronsteiner buna paralel bir ifadeyi Kırgızlardaki "boluk/kalınlık" kelimesinde bulur ve Kunstmann'ın sisteminde büyük "valuk", "magnus dux"tu.[277] Bir dereceye kadar "marca Vinedorum'un" hemen hemen sadece sonraki Karantanya bölgesini kapsaması gerektiği anlaşılmaktadır çünkü bu Slavlar "hem Bavyeralıların hem de Lombardların komşusuydu".[278]

Alciocus ve Bulgarlar Alp Slavları arasında konaklarken daha doğuda bir başka Bulgar Hükümdarlığı'nın yükselişi ve düşüşü gerçekleşti: "Megale Bulgaria", Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda Kubrat'ın hükmettiği "eski" Bulgar Hükümdarlığı. Kaynaklarda çok kez Avarlarla irtibatlandırılan Kubrat Hükümdarlığı'nın tarihi bir yapboz oyunu gibidir. Bu oyunun bileşenleri aşağıda şöyle verilebilir:

1. Patriark Nikephoros (9. yüzyıl), kendisinin Brevarium'unda[279] Unogundurların efendisi olan Organa'nın yeğeni Kubrat'ın kağana karşı ayaklandığını ve bu halkın (*laos*) bütün mensuplarını ülkeden kovduğunu bildirmektedir. Bunun üzerine o Herakleios'la hayatının sonuna kadar sürdürdüğü bir barış anlaşması gerçekleştirmiş ve imparator tarafından Patrikios olarak atanmıştı.

"Protobulgaren", s. 70'te Zlatarski'yle birlikte sadece Alciocus-Alzeco özdeşleştirmesini reddetmekle kalmaz, aynı zamanda bunu Fredegar'ın uydurması olarak görür. Fredegar Kroniği'nin Burgonyalı yazarının ilk defa eserin bir araya getirilmesinden sonra İtalya'da kayda giren bir Bulgar prensinin ismini nasıl bildiğiyse elbette izah edilmemiştir. Her iki raporun da "tamamen başka bölgelere", Bavyera ve Güne İtalya'ya yönelik olması görüşü ise savunulabilecek türden değildir; Alzeco ilk İtalya'ya gelmiştir. Lauterbach, "Untersuchungen", s. 595'te tam tersi bir bağlamda konuyu ele almaktadır. Kubrat'ın beşinci oğlunun İtalya'ya gelmesi hikâyesi buna göre tarihsel Alzeco göçünün efsanevi bir izdüşümüydü ki bu görüş çok daha makuldür. Alciocus-Alzeco özdeşleştirmesi için ayrıca Bertels, "Carantania", s. 104.

276 H. W. Haussig'in Beşevliev'le bir paylaşımı *Bulg. G.*, s. 320'teki dipnot 26.

277 J. J. Mikkola, "Ein altslowenisches Wort in Fredegars Chronik", Archiv für slawische Philologie 41 (1927), s. 160'ta "wladyka" için, Mal, "Probleme", s. 25 gibi; buna karşın Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 144; Kunstmann, "Samo", s. 174 (ilave literatürle birlikte).

278 Wolfram, "Conversio", s. 75; Wolfram, "Ethnogenesen", s. 131; Deér, "Untergang", s. 737; Zöllner, "Namensgut", s. 242.

279 24, s. 9-15.

2. Nikiulu Johannes, Herakleios'un[280] (11 Şubat 641) ve halefi III. Konstantin'in (24 Mayıs 641) ölümünden sonra, dul Martina'nın oğlu Herakleonas'la birlikte Konstantin'in oğlu Konstans'a karşı mücadele verdiği çatışmaları anlatmaktadır. Şayiaya göre Kuerneka'nın yeğeni ve Moutan halkının hâkimi Ketdrates, Martina'yla oğullarını destekliyordu. Çünkü o, Konstantinopolis'te büyüdüğü ve vaftiz olduğu için bütün putperest halklara üstün gelmişti ve Herakleios'la hep dostça münasebetler içinde olmuştu. Bu çarpık isimler çoğunlukla "Organa'nın yeğeni, Hunların hâkimi Kubrat" olarak anlaşılır.[281]

3. Müşterek bir kaynağa dayandıkları açıkça belli olan Nikephoros ve Theophanes Bulgarların kökeni üzerine malumat vermektedir. "Παλαιά Βουλγαρία ἡ μεγάλη" Azak Denizi'nde ve Bulgarların kabilevi akrabaları Kotragların bulunduğu Kuphis boyunca yerleşmişti. Theophanes bildirmektedir: "İmparator Konstantin batıya gittiği vakit tekmil Bulgarya'nın ve Kotragların efendisi Krobatos öldü ve ardında beş oğlunu bıraktı.[282]" Akabinde beş oğlun babalarının dileğine karşı gelerek maiyetleriyle birlikte birbirinden ayrılmasından bahsedilir. Bunlardan ilki olan Batbayan (Theophanes) veya Bayan (Nikephoros), "günümüze kadar" (μέχρι τῆ βεύρο) babasının ülkesinde kalmıştı. Bu formülizasyon, 9. yüzyıla ait her iki kroniğin kaynağının 7. yüzyılın sonundan kaynaklandığını varsaymaya izin vermektedir. İkinci oğul Kotragos Tanais/Don Nehri'ni geçmiş ve ilkinin karşısında yerleşmişti. İsimleri zikredilmeyen üçüncü ve dördüncü evlatlar, Pannonya veya Ravenna'ya gitmişlerdi. Üçüncü oğul Asparuh Danaper/Dnjapr ve Danaster/Dinyester'i geçerek Tuna'ya gelmiş, orada en en istikrarlı Bulgar Hükümdarlığı'nı kurmuştu.[283]

4. Daha önce Nikephoros bir Hun etnosunun hâkimi ve archontesinin Konstantinopolis'te nasıl vaftiz edildiğini, Patrikios olarak atandığını anlatmıştı.[284]

---

280 Chronik, yay. Zotenberg, Paris 1883, s. 580 (Fransızca çeviriyle birlikte) veya R. Charles, Londra 1916 (İngilizce tercüme). Mısırlı piskoposun eseri Arapça bir tercümeye dayanan Etiyopya dilinde korunmuştur.

281 Buna ilişkin Josef Marquart, "Die altbulgarischen Ausdrücke in der Inschrift von Çatalar und der bulgarischen Fürstenliste", Izvestija Russkago archaeologiçekskago instituta v Konstantinopole 15 (1911), s. 7; keza Zotenberg ve Charles tercümeleri ve bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 512 (ilave literatürle birlikte).

282 Theophanes 6171, s. 357, 8-14; benzer şekilde Nikephoros 33, s. 14-20. De Boor Theophanes edisyonunda Krobatos okumasını tercih ederken Nikephoros'ta Kobratos vardır. Lauterbach, "Untersuchungen", s. 555.

283 Theophanes 6171, s. 357; Nikephoros, s. 33. Asparuh ve kardeşleri için bkz. Bölüm 7. 7.

284 Nikephoros 12, s. 20-28; bir başka metni içeren yayın: The London Manuscript of Nikephoros' Brevarium, yay. Louis Oros, Budapeşte 1948, s. 20 ve s. 168-175.

5. Bulgar hükümdarı üzerine başka bilgileri geç Orta Çağ'daki bir kronik içermektedir ancak bu şüphesiz Bulgar prens listelerinin eski anlatısından beslenmiştir. Buna göre aslında Attila ve oğlu Ernak'ın hatırasının gizli olduğu mitolojik hükümdarlar Avitohol ve Irnik, Ermi sülalesinden "vali" Gostun'u müteakiben yalnızca iki yıl hüküm sürmüştür; bundan sonra Kurt 60 yıl, Bezmer üç yıl ve Esperih 61 yıl yönetmiş, böylece Tuna Bulgarları prensleri silsilesi başlamıştır; üçü de Dula soyundan geliyordu.[285]

Kubrat yapbozu çeşitli unsurları bir araya getirir. Bundan "en çok" Kubrat'ın 620 yılı civarında Konstantinopolis'te vaftiz edildiği (veya bir tutsak olarak burada büyüdüğü), sonra amcası Organa'yı takip ettiği, Herakleios'la ittifak hâlinde ve bir Roma Patrikiosu olarak kendisinin Pontus Hükümdarlığı'nı tesis ettiği, Herakleios'un ölümünden sonra bir vakit öldüğü yeniden inşa edilebilmektedir. 620 yılı civarında Patrikios olarak atanan Hun hükümdarı amcası Organa da olabilir.[286] Fakat bu haber Pers Savaşları esnasında Herakleios'un topraklarına çekilen Kafkas Hunlarına ilişkin de olabilir.[287] Bundan başka Beşevliev, Nikiulu Johannes'in verdiği malumatı ekleme olarak değerlendirmekte ve pek az itimat etmektedir. O, bunu daha ziyade Roma hizmetindeki bir barbar memura ilişkin görmektedir.[288] Elbette Martina'nın taht savaşı için "dış barbarların" yardımını aradığı şeklindeki şayiayı muarızının çıkarmış olması elbette tasvire uymaktadır. Johannes'in verdiği Ketdrates/Kubrat'ın Konstantinopolis'te büyüdüğü bilgisini kelimesi kelimesine kabul etmemeli, bunun bir şayia üzerine yazılmış bir haber olduğu unutulmamalıdır.

---

285 Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 296; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 482; bkz. Pritsak, "Fürstenliste", s. 38'de Avitohol'u Hsiung-nuların "Shan-yü" unvanıyla özdeşleştirmektedir. Buna karşı Altheim, *Hunnen I*, s. 28; Halperin, "Bulgars", s. 192; Gjuzelev, "Asparuh", s. 9; Haussig, "Fürstenliste"; Hans-Dieter Döppmann, "Die Entwicklung eines bulgarischen Geschichtsbewusstseins und seine Widerspiegelung in der bulgarischen Historiographie von den Anfangen bis zum 14. Kahrhundert", Jb. f. Gesch. des Feudalismus 8 (1984), s. 3-72. Dulo soyu için aşağıya bakınız; Ermi soyu Avar Ermitzis'inden (Bölüm 6. 5.) ve Bulgar Ermar sorundan geliyordu. Altheim, *Hunnen I*, s. 26.

286 Moravcsik, "Onoguren", s. 71; Runciman, "Empire", s. 14; Kollautz/Miyakawa I, s. 160; Stratos, *Byzantium 2*, s. 163; Lauterbach, "Untersuchungen", s. 578; Szadeczky-Kardoss, "Onoguroi", s. 904 (soru işaretiyle).

287 Theophanes 6115, S. 310; Marquart, *Streifzüge*, s. 21; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 519; Avenarius, *Awaren*, s. 255 dipnot 15; o, Kubrat'ın 720 ve 735 yılında iki kez Patrikios olarak atanamayacağı kanaatindedir.

288 *Bulg. G.*, s. 516'de ilave literatürle birlikte; bu "nadir öneri"ye karşı Werner, "Grabfund", s. 39.

Fakat "en azından" Kubrat'ın Herakleios'un son, Konstans'ın ilk yıllarında Karadeniz'in kuzeydoğu kıyılarında hükmeden Organa'nın yeğeni olduğu daha emin bir şekilde söylenebilir. Onun ne kadar hükmettiği belli değildir. Dönemin çağdaşı Nikephoros tarafından Organa'nın yeğeni olarak verilmesi, onun 640 yılı civarında henüz uzun süredir yönetimde olmadığını göstermektedir. Kesin olan onun Konstans idaresi esnasında (641-668) öldüğüdür.[289] Hükümdarlığının yeri Theophanes'in bilgilerine ilk bakışta belli olmaktadır. Kuphis'i Kuban'la özdeşleştirmek ve burayı Magna Bulgaria olarak kabul etmek akla yatkındır. Fakat onu Lauterbach'ın ayrıntılı şekilde temellendirmeye çalıştığı gibi Azak Denizi'nin diğer bu tarafındaki nehirlerden biri olarak görmek de mümkündür.[290] Kubrat Hükümdarlığı'nın

289 Bunu Theophanes 6171, S. 357, 11-14'ten çıkarmak mümkündür. Harry Turtledove, *The Chronicle of Theophanes,* Philedelphia 1982, s. 75'te metni "Konstantin'in batıda olduğu bir vakit" yani 668 yılından evvel öldüğü şeklinde anlamıştır; H.W. Haussig, "Die protobulgarische Fürstenliste", F. Altheim/W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa,* Baden-Baden 1958, s. 13 (663-68); Altheim, *Hunnen I,* s. 20 (663-68); Gjuzelev, "Asparuch", s. 13 (663-68); Lauterbach, "Untersuchungen", s. 581 (663-68); Pritsak, "Fürstenliste", s. 36 (665); Beşevliev, *Bulg. G.* s. 153 dipnot 19 (665 civarı); Kollautz/miyakawa I, s. 159 (668/69). Ancak batıda duraklama izahı muhtemelesen sadece Konstans'ı Konstantin adındaki diğer hükümdardan ayırmakta, 641 ila 668 arasındaki zaman arasında kesin bir tarihe el vermemektedir. Kubrat'ın Herakleios'tan hemen sonra ölmesini Artamonov, *Istorija Hazar,* s. 163; Grousset, *Steppenvölker,* s. 251; Ditten, "Bedeutung", s. 128 (642); Stratos, *Byzantium 2,* s. 165 (642); Avenarius, *Awaren,* s. 157'deki kabulleri ne bu metinden ne de Nikephoros'un Herakleios ve Kubrat arasındaki yaşam boyu süren dostluğa ilişkin ifadesinden çıkmamaktadır. 650 civarına ilişkin hassas tarihlendirme (Werner, "Grabfund", s. 43) veya tam 651 (Angelov/Ovçarov, "Slawen", s. 64) kaynaklar tarafından desteklenmemektedir. Asparuh 680 yılı civarında bugünkü Bulgaristan'a çekildiğine ve Kubrat'ın oğlu olduğuna (veya en azından prens listesindeki verilen bilgiye göre birkaç yıl sonra onu takip ettiğine) göre Kubrat'ın kırklı yıllarda öldüğü düşünülemez.

290 Lauterbach, "Untersuchungen", s. 557. Ayrıca DAI 42, 59, S. 184'te Kuphis Don'un bu tarafına yerleştirilir. Ancak Kubrat Hükümdarlığı Lauterbach'ın ifade ettiği gibi Bug'da konumlanamazdı; çünlü Arparuk kendisinin tuna'ya seferini ilk önce Dinyeper ve Dinyester'i aşarak gerçekleştirmişti. Lauterbach'ın (Untersuchungen, s. 603) Asparuh'un Bulgarlarını Kubrat'ın Kafkaslar'dan gelen Onogundurlarından ayırma çözümü şeklindeki çözümünün Kubratla ilgisi yoktur ve sağlam bir görüş değildir. Aşağı Tuna'nın kuzeyinde yerleşen Kubrat Hükümdarlığı görüşü hâlihazırda Dvornik, "Slavs", s. 64'te mevcuttur. Kendisinin 635 yılında Avarların kuzeydoğu istikametinde kovulduğunu belirten görüşü anlaşılır türden değildir. Lauterbach'ın tezine karşı ve Kuban Hükümdarlığı için Balint, "Östl. Beziehungen", s. 137. Kuphis'te Ravennalı coğrafyacı (4, 1, s. 44) 700 yılı civarında Hazar Hükümdarlığı'nı yerleştirmektedir ve bunun merkezi kesinlikle Bug'da değildi ki bugüne kadarki tartışmalarda göz ardı edilmiştir.

Dinyeper ve Don arasında olduğu düşünülebilir. Muhtemelen Azak Denizi'nin her iki kıyısını da kaplıyordu ki Theophanes bu vesileyle Karadeniz sahillerinin kuzeyindeki bütün coğrafyayı dolaşmış olmalıydı. Her hâlükârda Kubrat Hükümdarlığı, büyük hükümdarından çok daha uzun yaşamamıştır: Batbayan kısa bir süre sonra devletleri Karadeniz'in bütün kuzey sahiline yayılan Hazarların boyunduruğuna girmişti.[291] Onların Hazar Denizi yakınındaki Sulak Nehri yakınında bulunan şehri Belencer 652 yılında Arapların saldırına uğramış, bunun üzerine başkent kuzeye doğru İdil'e (Volga) yerleştirilmişti. 659 yılında Batı Türk Kağanlığı Çin saldırısına kurban gitmiş, bu da Hazarların, gücünü önemli ölçüde artırmasına neden olmuştur. Böylece muhtemelen onlar Orta Asya'dan gelen kaçaklarla güçlenmişti. Hemen akabinde saldırı pozisyonuna geçtiler. Altmışlı yılların başlarında Ermenistan'a saldırmışlar ve bu dönemde Bulgarları da kendilerine tabi kılmışlardı.[292] Lâkin Hazar Kağanı Yusuf'un 10. yüzyıldaki mektubu, Tuna'da Hazar Kağanlığı'nın yükselmesi üzerine muhtemelen Onogundur/Bulgarların sürülmesine atıfta bulunmaktadır.[293]

Jachim Werner kısa bir süre önce bir monografi eserinde Kuzey Ukrayna'daki Poltava'da Malaya Pereşçepina hazine buluntusunu Kubrat'ın ebedî istirahatgâhı olarak görmeyi önerdi. Hakikaten mezardaki zenginlik ve sanat Bizans'la yakın ilişkide bulunan önemli bir hükümdara işaret etmektedir.[294] Kronolojik bulgular ve 642 ila 647

291 Theophanes 6171, s. 358.

292 Dunlop, "Khazars", s. 56; Golden, *Studies I*, s. 59; Pletnewa, "Chasaren", s. 64. Çir-Yurt'daki kazılar için Balint, "Archaologie"

293 Almancası Pletnewa, "Chasaren", s. 153; mektup için Marquart, *Streifzüge*, s. 8; metin için Golden, *Studies I*, s. 58.

294 Werner, "Grabfund", s. 43-44. Yüzükteki tuğra, Viyana'dan W. Seibt'e göre tamamen "chobratou patrikiou' ile dağılmıştı. Kubrat hipotezine yönelik sorulan sorularla birlikte birlikte çok detaylı bir münakaşayı Balint, "Identifizierun", s. 263-69'da ortaya koymuştur; o, Rus ismi Mala Pereşçepino'yu tercih eder. Bunu bir incelemesinde reddeden H. W. Haussig in UAJB N.F (1985) 275-77'de Hazar hazinesi olduğunu düşünür, ancak kendisinin savları kısmen zayıftır. Patrikios Kubrat'ın Hristiyan inancı pek sağlam olmadığından o törensel vasıtalar olmadan gömülmezdi. Haussig'in Tomis'i 668 yılında yağmaladığı ve hazinenin metal tabağını aldığı şeklindeki tarihsel çıkarımı da pek az aydınlatıcıdır. O zamanlar Kubrat'ın iki oğlu Alzeco ve Kuber'in "İskitya Minor'da" (Küçük İskitya) hükmetmesi de sırf bir varsayımdır. En başta Alzeco'nun Paulus Diaconus'a göre 663 yılında İtalya'da belirdiği dikkate alınmalıdır. Elbette burada iletilenin mezar mı yoksa bir hazine buluntusu mu olduğu konusunda net bir ifade yoktur. Bu soruna ilişkin, en yeni Sovyet literatüründen alıntılarla konuyu ele alan Michel Kazanski/Jean-Pierre Sodini, "Byzans et l'art nomade: Remarques a propos de l'essai de J. Werner sur le dépot de Malaja Pereşçepina", Revue Archéologique 1987, s.

arasında İmparator Konstantin adına basılan paralar bir kimlik tespitini desteklese de mezarın yeri problemi ortaya çıkmaktadır. Gerçi Magna Bulgaria tamamen Dinyeper'e kadar uzanıyordu; buluntular ise bozkır kuşağının kuzey kenarında, Kubrat Hükümdarlığı'nın periferisinde konumlanmaktadır. Yoksa Kubrat, Hazarlar önünde kaçarken mi ölmüştü?[295] Ya da çok sayıda merkezden biri burada mı bulunuyordu? Bulgar Hükümdarlığı "Ermeni coğrafyasının" bahsettiği gibi muhtemelen dört hükümdarlık bölgesinden müteşekkildi ve Hazar Kağanlığı da orman kuşağının yakınlarında bulunmayan birden fazla merkeze sahipti.[296] Tarihsel yorum en az da hazinenin sahibini Kubrat'la özdeşleştirmede görüldüğü gibi ihtimallere dayanan varsayımlar geliştirebilir. Her hâlükârda mezar hediyeler, 7. yüzyılın bir bozkır hükümdarının hazinesi için kültür tarihî bakımından büyüleyici bir görsel materyal mecmuası sunmaktadır. Böyle bir hazinede bulunan nesneler arasında 4. yüzyıla ait Sâsânî gümüş kaseleri ve 520 yılında bir Tomis piskoposunun metal tabağı göstermektedir. Fakat Bizans ve Sâsânî gümüş tabakları ve altın boynuz kadehi, paralel bir şekilde Avar mezarlarında da günyüzüne çıkarılmıştır.[297]

Kubrat (ve muhtemelen amcası Organa) dolayısıyla 7. yüzyılın ilk yarısında Onogurları, Kutrigurları ve Karadeniz'de kalan Bulgarları bir Bulgar Hükümdarlığı'nda birleştirmeyi ve böylece yeni bir etnogenezi başlatmayı başarmıştır.[298] Sürecin iktidar siyaseti bakımından

---

71-88 ve bilhassa 81; onlar A. K. Ambroz'un varsayımını desteklemekte yani tıpkı Türk prensleri arasında görüldüğü gibi burada bir anıtın bulunduğunda ve hakiki bir gömülmenin söz konusu olmadığı görüşüne katılmaktadır. Binaenaleyh Kubrat'ın mezarının tespiti elzemdir (incelemeye dikkatimi çeken Viyana'dan Peter Stadler'e teşekkür ederim). 7. yüzyılın son otuz yılına ilişkin bir tarihlendirmeye kendi incelemelerinde, Mechthild Schulze-Dörrlamm, Bonner Jahrbücher 187 (1987), s. 852-854'te taraftar olmuştur.

295 Buna ilişkin Werner, "Grabfund", s. 43; Balint, "Identifizierung", s. 267. Ambroz'un tezi kabul edilirse, bu kült mezarı ölen kişinin yaşamındaki hayati olaylardan veya büyük zaferlerden birinin yeri olarak düşünülecektir. 7. yüzyılda Karadeniz bölgesinin arkeolojisi için bkz. Balint, "Archaologie"; Fodor, "Altungarn", s. 14. Kaynaklarda herhangi bir destek olmaksızın arkeolojik tartışmalarda 6.-7. yüzyıla ait bir "Doğu Avar" Kağanlığı tezi bu buluntuya atfedilmektedir. Bkz. Bona, "Ivancsa", s. 309; Balint, "Östl. Beziehungen", s. 137.

296 Dört Bulgar kabilesi için bkz. Bölüm 7. 7.; Hazar Kağanlığı'nın merkezleri için Pletnewa, "Chasaren", s. 96; Csanad Balint, "Some Archaeological Addendo to P. Golden's Khazar Studies", Acta Orient. Hung. 35 (1981), s. 397-422 ve Balint, "Archaologie"

297 Werner, "Grabfunde", s. 9-16; boznuz kadeh için bkz. Bölüm 7. 8.

298 Çok sayıda basiretli görüşün öne sürüldüğü Onogur/Onogundurların, Kutrigur/Kotragların ve Bulgarların akrabalık veya özdeşlik problemi (bkz. Bölüm 2. 2.) bu

arka planı tamamen açık değildir. Nikephoros'u takip ettiğimizde Kubrat'ın 635 yılında Avar hâkimiyetinden çıktığını görüyoruz. Lâkin metin bağlamında bu tarihlendirme sadece takriben verilebilir ki Herakleios'un kaybedilen Yermuk Savaşı'ndan sonra (636) doğudan dönüşü de bunun üzerinedir. İmparatorun kız kardeşi Maria'nın 623 yılında tutsak olarak alınan oğlu Stephanos'u serbest bırakmaları için Avarlarla elçiler ve hediyeler yoluyla temas kurduğu bundan hemen önce bildirilmiştir. 626 yılından sonra neden bu kadar uzun beklenildiği hayrete muciptir. Ayrıca bu iki haberin "vahşi kuzeye" müteallik olarak tematik bakımdan ele alındığı ve mutlaka kronolojik temellere sahip olmak zorunda olmadığı da düşünülebilir.[299]

635 yılına kadar Azak Denizi'ndeki bölgenin Avarlara ait olması hayret verici bir şey olurdu. Bayan'ın Kafkaslar'dan Tuna'ya ilerlemesinden beri bu bölgede Avarların etkisinin olduğuna dair en ufak bir emare bulunmamıştır. Kağanlığın Aşağı Tuna'da Slavlarla ve 602 yılında Bizans'ın müttefiki olarak saldırılan, Karpatlar'ın kuzeydoğusundaki Antlarla yaşadığı zorluklar vardı.[300] Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları Utigurların ve Ogurların boyun eğdiği Batı Türk Kağanlığı kontrol ediyordu. 576'da Turxanthos, Bosporos/Kerç şehrini almıştı.[301] Türk gücünün -ve Bizans diplomasisinin- çöküşüyle birlikte 602'den sonra Karadeniz-Hazar bozkırlarında Avarların nüfuzunun büyümüş olması düşünülebilir. Azak'a geldiler mi bu bilinmez ama 626'dan sonra onların büyük güç olarak rolü her hâlükârda son bulduğundan bizatihi Karpatlar'daki sorunlar Azak'taki Bulgarya üzerine bir hâkimiyeti imkânsız hâle getirmiştir. Türkler 627 ve 628 senelerinde Hazar kapısından geçerek Pers ordusuna saldırmış, burada Herakleios'un Tiflis kuşatmasını desteklemişlerdi.[302] Theophanes saldıranlar arasın-

---

etnogenez sürecinin kabulüyle çözülür. 6. yüzyıldaki Onogurlar, Kutrigurlar ve Bulgarlar birbiriyle özdeş değilken 7. yüzyılda onların kimi zaman "Onogur-Bulgar" birliği olarak da görülen Bulgar isminde mezcedilmiştir.

299 Nikephoros, s. 24; bundan mülhem Marquart, *Streifzüge*, s. 126; Marquart, "Chronologie" s. 75 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 149; Balint, "Östliche Beziehungen", s. 132; Szadeczky-Kardoss, "Onoguroi", s. 904; Ditten, "Bedeutung", s. 128; Artamonov, *Istorija Hazar*, s. 160; Werner, "Grabfund", s. 39; Kollautz/Miyakawa I, s. 160; Bona, "Bulgaren", s. 105; Stratos, *Byzantium 2*, s. 136. Lauterbach, "Untersuchungen", s. 576'da barış zamanını 630 ila 634 arasında hesaplamıştır. Stephanos'un tutsak alınması için bkz. Bölüm 7. 2.; Stratos, *Byzantium 2*, s. 150.

300 Bkz. Bölüm 5. 9.

301 Menandros EL 207; 19, 1-2, s. 178 veya fr. 43. Kayıtlara göre şehir 590 yılında tekrar Bizans'ın eline geçmişti. Bkz. Szadeczky-Kardoss, "Wandlungen", s. 270.

302 Theophanes 6117 ve 6118, s. 316; Ermeni kaynakları da "kuzeyin kralının" savaşa iştirak etmesini tasvir etmektedir. Bkz. Dunlop, "Khazars", s. 28 (kaynak

da Hazarları da zikretmektedir, ancak Ziebel unvanı (Ermeni kaynaklarında Jebu veya Jebu Kağan diye geçer) Türk unvanı (Sir) Yabgu'ya uymaktadır. Bu unvanın yerine yine bir başka Türk unvanı Şad da kullanılmaktadır. Bu unvanları Menandros "Sizabulos" ve "Turxanthos" olarak aktarmıştır. Hazarlar o zamanlar Kafkaslar'ın kuzeyinde henüz Batı Türk Kağanlığı'na bağlıydı.[303]

Organa ve Kubrat, kökenlerini 630 yılınca Nu-shi-pi gruplarıyla ciddi bir çatışma yaşayan Türk Dulo hanedanından türetiyordu.[304] Bulgar prens listesine göre "Dulo" Kubrat, Bulgarlar arasında Ermi soyundan Gostun isimli bir valinin yerini almıştı. Bu yabancı hâkimiyetinin yansıması Nikephoros'un anlattıklarına uymaktadır. Sogdiana'nın Türk hükümdarını Bizanslılar bir İrani ifadeyle (K)ermichionlar, (K)ermi-Hunları diye adlandırır.[305] Kubrat ismi prens listesinde "Kurt" olarak gösterilmektedir. Nitekim Kurt veya böri Türklerde hanedan sembolüydü.[306] Tarihsel haberlerle Bulgar müşterek hafızası birbirine tevafuk etmektedir. Karadeniz'de 7. yüzyılda Bulgar etnogenezini meydana getirenler doğudan gelen gruplardı. Bu hakikatte Türk Dulo klanının mensuplarından mı müteşekkildi yoksa sonraki Bulgar geleneği mi bunu böyle ummuştu, bu ikincil bir meseledir. Her hâlükârda Kubrat'ın Avar değil Türk hâkimiyetinden koptuğu açıktır.[307]

---

bilgisiyle). Anlatı için ayrıca Margit Biro, "Georgian Sources on the Caucasian Campaign of Heracleios", Acta Orient. Hung. 35 (1981), s. 121-132. Üçtepe'deki zengin bir mezarın bu döneme dayandığını düşünmek mümkündür. Balint," Archaologie"'de bunu izah etmektedir.

303 Golden, *Studies I*, s. 51; Dunlop, *Khazars,* s. 30. Burada Çin kaynaklarında T'ong che-chou olarak bilinen Batı Türk Kağanı mevzubahistir. Bkz. Marquart, *Streifzüge,* s. 498; Chavannes, *Documents,* s. 52; Karoly Czegledy, "Herakleios török szövetsegesei" (The Turkic Allies of Heraclius), Magyar Nyélv 49 (1953), s. 319-323; ayrıca bkz. K. H. Menges, "Rezension zu Golden, Studies", s. 59. Bundan başka Grousset, *Steppenvölker*", s. 255'te Ziebil'i bir Hazar Kağanı olarak saymaktadır. Fakat böyle bağımsız bir Hazar Hükümdarlığı'nın bu dönemde böyle bir güce ulaştığına dair bir kanıt yoktur. (Aynı mezarklıklarda gömülmüş) Türkleri ve Hazarları arkeolojik olarak ayırma teşebbüsünü yapan bir çalışma, Gumiliev, "Data", s. 96; Hazar etnogenezi mahalli grupların ve onların nihayet Türk Kağanlığı'ndan kopan Türk liderlerini birleştirmiştir.

304 Hanedan Bulgar prens listesinde verilmektedir. Bkz. Moravcsik, *Byz. turcica 2,* s. 296 ve Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 482; Çin kaynaklarındaki Türk Tu-lu-hanedanı için Liu Mau-Tsai 2, s. 602; Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 267; Altheim, *Hunnen I*, s. 25; Pritsak, "Fürstenliste", s. 38; Golden, *Studies I*, s. 39. Ayrıca bkz. Avenarius, *Awaren*, s. 154.

305 Bkz. Bölüm 2. 5. ve 6.

306 Bkz. Bölüm 2. 6.; Altheim, *Hunnen I*, s. 227.

307 Bu fikir henüz Moravcsik, "Onoguren", s. 74; Pletnewa, "Chasaren", s. 28; Gjuzelev, "Asparuch", s. 32; Avenarius, "Awaren", s. 157; Ovçarov, "Protobulgaren", s. 175 (6. yüzyılın sonuna ilişkin yanlış bir tarihlendirme ile).

Nikephoros'un kendi kaynaklarını yanlış anlamasına şaşırmamak lazımdır. Bulgarların aynı zamanda Avarlara karşı ayaklandığını Fredegar rapor etmiştir. Bu bağlamda Kubrat'ın mansıp ismi (veya rütbe adı) de belirebilir. Kronik yazarının Karpat havzasında Avar-Bulgar iktidar savaşlarını çok daha fazla bilinen bir Bulgar hanıyla bir bağlamda ele aldığı açıktır. Neticede imparatorun kız kardeşi Maria'nın Avarlarla elçi teatisinde bulunduğunu söyleyen rapor ayan beyan ortadadır.[308]

Böylelikle Kubrat Ayaklanması'yla Fredegar tarafından Avar tahtı için açıklanan savaşın özdeşleştirilmesi hususunda son zamanlarda alevlenen tartışmanın pek dolu bir münakaşa olmadığı görülmektedir.[309] Her iki durumda Bulgarların Avarlara karşı savaşmayı müzakere etmesine ilişkin Fredegar ve Nikephoros'ta verilen haberlerin pek az ortak noktası vardır: Fredegar'da mevzubahis Avar Kağanlığı'yken Nikephoros'ta Avarların kovulmasıdır. Fredegar'da Avarlar, Bulgarları kaçmaya icbar ederken Nikephoros'ta Avarlar kovalanmaktadır. Nikephoros'un yaptığı gibi 9. yüzyılda Bulgarların ayaklanmasını Avar Hükümdarlığı'nın yıkılışıyla bir bağlamda ele almanın haklı gerekçeleri vardır. Aslında Bulgarlar, Doğu Avrupa bozkırlarında kağanlığın en tehlikeli rakibi olmuşlardı. Sadece 630/635'te (tıpkı sonra olduğu gibi) birçok Bulgar grupları kendilerine has şekilde hem Avar hem de Bulgar büyük güçlerinin yıkılışından istifade etmek istemişti. Onların çabalarının neticeleri de farklı olmuştu. Doğuda Kubrat büyük bir Bulgar İmparatorluğu kurarken, batıda Avar Kağanlığı hâkimdi.

Kuber ve Asparuh

626 yılından sonraki şiddetli iç savaşlardan sonra kağanlık, *Barbaricum*'daki tekel konumunu tamamen kaybetti. Aşağı Tuna'da ve Balkan vilayetlerinde bölgesel Slav hâkimiyet alanları oluştu ve bunlar Bizans'la anlaşmayla düzenlenen ilişkiler içine girdi. *Miracula Demetrii*'de Makedonya'daki Slav kabile bölgeleri ile Mezya'daki Severler ve sonraları Bulgarların çarpıştığı "yedi sülale" zikredilmektedir.[310] Her

308 Nikephoros 24, s. 2-8.

309 Bona, "Bulgaren", s. 105-107'de Avarlar ve onların "yolaş müttefikleri" Onogurlar arasında Karadeniz'de doğrudan bir çatışma olduğu düşünülmektedir. Kendisinin fikrine göre onlar batıya en çok bin kişi gelmiş ve "sınırda tenha bir yerde" konumlanmışlardı. İkisinin özdeşleştirilmesi için ayrıca Kusternig, s. 242'deki dipnot 12'de Kollautz/Miyakawa 1, s. 160'tan hareket edilmektedir.

310 *Mir. Dem.* 2, 1, 179, s. 175 ve 2, 4, s. 209-11 (bkz. Bölüm 4. 7. ve 7. 1.); Theophanes 6171, s. 359, s. 13-14. (kabileler yerine çağdaş Anastius tercümesinde, generationes) "soy" tercümesi için Cankova-Petkova, "Bildung", s. 143. Her iki ethnenin yerini Theophanes görünüşte çelişkili bir ifade olan "ὑλό λάκτος ὄντες" ile izah

ne kadar çağdaş gözlemciler konunun hususiyetlerine yönelik dikkatli bir ayrım yapamamışsa da aynı ilişkiler Kuzeybatı Balkanlar'da da vardı. Avar Hükümdarlığı'nın batı sınırı boyunca Karantanya'da (Marca Winedorum) ve Bohemya/Moravya'da (Samo Hükümdarlığı) yeni bölgesel güç merkezleri teşekkül etmişti. Elbe ve Güney Alpler'i arasında büyük çaplı bir politik organizasyon 630 yılı için elbette iddia edilemez. Burada bilhassa etkiler batıdan gelmektedir. En azından Fredegar alışık olduğu Slavlar hakkında Reges, Duces ve Marca gibi kelimeleri seçtiğinde Frank terminolojisini kullanmaktaydı.

Bütün iç çatışmalara rağmen Karpat havzasında ayakta kalabildi.[311] Mantıklı bir Balkan siyasetini başlatmaktan uzak olan Bizans İmparatorluğu otuzlu yıllardaki Pers Savaşları'nın 634'te bitmesinin arsından Arap saldırılarıyla yeni bir zorluğun içine düşmüştü. Bu tartışılmaz konumun bir temel nedeni diğer büyük güçlerin zayıflığında yatmaktadır. Frank kralı da 633 ve 639'dan sonra hiçbir aktif doğu siyaseti başlatmamış ve Slav sınırındaki dukalıkların pratik bağımsızlığını sineye çekmiştir. Lombard Kralı Rothari'den beri (636-652) güçlü dukalıklara ve piskoposluklara karşı tekrar güç kazanmasına rağmen her iki cephede takılıp kalmıştı. Friuli tıpkı Bavyera gibi kendine has, görkemli bir yayılma siyaseti nedeniyle zayıf düşmüştü ve kendi kralların hamleleri onları tehdide açık hâle getirmişti. Taso'nun veya Lupus'un kaderi buna örnektir (bkz. Bölüm 6. 4. ve devamı).

Genel olarak Pannonya bölgesi kendi jeolopolitik önemini kaybetmişti. Tenhalaşmış Sirmium Theoderich zamanının aksine artık İtalya'nın veya Balkanlar'ın anahtarı değildi. Konstantinopolis için Slavların durdurulması artık Orta Tuna'daki gelişmelerden daha önemliydi. Karpat havzasındaki *gentil* göç merkezlerinde yabancı topraklarla kuşatılmış bölgeler oluşmuştu; muhtemelen Orta ve Doğu Avrupa'daki ademimerkezi etnogenezler sağlamlaşmış, ancak buralar *Barbaricum*

---

etmektedir ki bunun anlama uzun süredir tartışılmaktadır: Bizans'la mı yoksa Bulgarlarla ilişkileri mi tanımlıyordu? Ancak bu Roma hukuku kavramı muhtemelen Bizans'la ittifak ilişkisini ifade ediyordu ki bu izahla görünüşteki çelişki çözülür. Bkz. Chrysos, "Gründung", s. 7; Chrysos, "Nordgrenze", s. 38 (dipnot 52). Ayrıca bkz. Avenarius, *Awaren*, s. 172 (her bir konuma ilişkin ilave literatürle birlikte); Hans Ditten, *Zum Verhaltnis zwischen Protobulgaren und Slawen vom Ende des 7 bis zum Anfangs des 9. Jahrhunderts. Besonderheiten der Byzantinischen Feudalentwicklung*, yay. Helha Köpstein, Berlin 1983, s. 92; Halperin, "Bulgars", s. 129 ve s. 135; Gjuzelev, "Asparuch", s. 18. Bundan başka Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 179; Bulgar Hükümdarlığı'nda Slavların statüsü üzerine bir tartışmanın temeli olarak bu metin her hâlükârda ileri sürülemez.

311 Genel olarak Avenarius, "Konsolidierung", s. 1021-1030.

ve imparatorluk vilayetleri arasındaki güç düşüşlerinin odak noktası olmaktan çıkmıştı. Tam da güney ve batıdaki zengin toprakların düzey farkı çok gelişmiş ancak hassas devlet aygıtı ve sınırlarındaki uzmanlaşmış özgür yağmacılarıyla Pannonya'nın rolünü belirliyordu. İmparatorlukla bu bağ 626 yılında koptu. Romalıların püskürtmedeki başarısı değil, daha ziyade Balkan vilayetleri ve barbar toprakları arasındaki ayrımlar yok edilmişti. Şehir ekonomisi sadece sahile kısıtlanmış, gerisi çiftçi toprağı hâline dönüşmüştü ve bölgelerarası bağlar önemini yitirmişti.[312]

Ufkun daralması Avar Hükümdarlığı'nın büyük kudrete sahip yerinin altını oymuştu, ancak kendisinin çöküşünü de engellemişti. Değişen ilişkilerle birlikte yeni bir gücün büyümesi eski gücün sürdürülmesinden daha zor hâle gelmişti. Kağanın iyi zamanlarda biriktirilen hazinesi bu eski konumu destekleyebildi. Daha geniş bölgelerin tarımsal iktisadiyata açılması, Slav yayılmasının sebepleri ve sonuçları zaman içinde birçok Avar'ın çiftçi olmasına yol açtı.[313] Böylelikle Avar Hükümdarlığı'nın ekonomik temeli teminat altına alınmıştı ancak buna karşın saldırı gücü de azalmıştı. Avarların zamanın az sayıdaki kaynağındaki nadir bahsi bundandır.

626'dan sonraki otuz yıl içinde kağanlara ilişkin hiçbir şey duymamaktayız. İlk defa altmışlı yıllarda bunlar tekrar mevzubahis olmaya başlamaktadır. Çok defa olduğu gibi bu kez de Avarlar Lombard iç siyasetine çekilmişti. Daha Agilulf idaresinde Lombardlarla kağanın önem verdiği bir barış anlaşması tanzim edilmişti. 662 yılında Grimoald'ın iktidara el koymasından sonra Perctarit, Avarlara sığınınca Lombard kralı bu anlaşmaya atıfta bulunmak ihtiyacını hissetti ve kağanın bu kaçağı geri teslim etmiyorsa bile kovmasını istedi.[314] Anlaşmanın sonlandırılması şeklindeki tehdit de kısaca kağana iletildi. Paulus hatta Grimoald'ın "emrinden" bahsetmektedir *(cacano... per legatos mandavit*). Kaçakların nihayet aralarında kabul gördüğü Franklar ise

312 Stratos, *Byzantium 2,* s. 163-167; Beşevliev, *Bulg. G.,* s. 12; Ditten, "Bedeutung", s. 113 ve s. 132; Tapkova-Zaimova, "Schichten", s. 66; Tapkova-Zaimova, "Byzance"; Charanis, "Changes", s. 23; ve die Aufsatze der Bande Byzanz im 7 Jahrhundert, Berlin 1978 ve Studien zum 7. Jahrhundert in Byzans Berlin 1976. Bölgeselleşme için A. Guillou, *Régionalisme et indépendance dans l'empire byzantin au VIIe siécle. L'exemple de l'exarchat et de la Pentapole d'Italie,* Roma 1969. Yerleşim tarihi için Jadran Ferluaga, "Untersuchungen zur byzantinischen Ansiedlungspolitik auf dem Balkan von der Mitte des 7. bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts", Zbornik Radova 23 (1984), s. 49-61; Koder, "Lebensraum", s. 122.

313 Bkz. Bölüm 7. 8.

314 PD 5, 2, s. 180.

bunu askerî gücüyle Kuzey İtalya'ya saldırmak için fırsat görmüştü. Neredeyse 20 sene sonra bu kişi tahtını yeniden ele geçirdi ve Avarların misafirperverliğini bir İngiliz piskoposa anlatmıştır.[315]

Sonraları bir yığın müşkülatla uğraşan Grimoald, kağanın anlaşmasına olan sadakatinden yararlanmaya devam etmek istedi. Friuli dükü ve Grado yağmacısı Lupus, Krala karşı ayaklanmak için Grimoald'ın Güney İtalya'da İmparator Konstans'a karşı seferini (663) desteklemişti. Şimdi Grimoald bir zamanlar babası II. Gisulf'un hayatına mâl olan şeyi yapmıştı. O, Lupus'a karşı bir Avar geçit töreni düzenledi. Paulus Diaconus tekrar bu vesileyle "mandare" [emretmek] fiilini kullanmaktadır.[316] Görünüşe göre Avarlar o zaman pek tehlikeli addedilmiyordu.[317] Hakikaten de Avar ordusu ilerledi ve Lupus bu orduyu Flovius'ta (muhtemelen Wippach/Vipava'da) karşıladı. Üç gün süren bir savaşta yenildi ve öldürüldü.[318] İddiaya göre Paulus görgü şahitleri vasıtasıyla birçok selefi gibi dükün de yaşamına mâl olan kahramanca savaşını işitmişti.

Henüz 611'de Avarlar düz topraklarda ilerlemiş ve Lombardlar ise kalelere çekilmişti. Birkaç gün sonra Grimoald'ın elçisi müttefiklik hukukuna binaen Friuli'un tekrardan terk edilmesini talep etti. Karşı taraf ise kendilerinin bu toprakları muzaffer olarak işgal etme haklarının bulunduğunu söyledi. Lâkin iddiaya göre kralın bir blöfü kağana geri çekilmesi için yetti. Grimoald kendi küçük ordusunu Avarlar önünde mütemadiyen yürüttü ve birkaç net tehdit savurdu. Bunun yazarın kıssasındaki bir uydurma olup olmadığını bilmesek de her hâlükârda Avarlar bir çatışmadan imtina etti ve Friuli'dan çekildi.[319] Açıkça kendilerini Lombard Hükümdarlığı'na denk görmemişlerdi. Dolayısıyla Friuli'un muvakkaten işgali kesinlikle iyi düşünülmüş bir yayılma siyasetine değil, fırsatların olgunlaşmasından mülhem gerçekleştirilen bir teşebbüse tekabül ediyordu. Muhtemelen İmparator Konstans'ın elçileri de buna yardım etmişti. Bunların faaliyetleri batıda Bizans siyasetinin menfaatinin Avarlar üzerinde kısa süreli olarak tekrardan

315 Vita S. Wilfridi, MGH rer. Mer. 6, s. 28'de kağanın kaçaklara karşı onları teslim etmekten imtina ederek kendi yeminini tuttuğunu söylemektedir.

316 PD 5, 19, s. 193. Konstantin'in 663 seferi için Stratos, *Byzantium 3*, s. 209.

317 Bunu Deér, "Untergang", s. 740 ve s. 764'te vurgular.

318 Vipava'da, yani antik Frigidus'ta, Fluvio Frigido/Ajovşçina istasyonu bulunmaktaydı. Bkz. Krahwinkler, "Friuli", s. 42 ve s. 403'teki dipnot 110'da epik modelin tespiti ve tesiri için ilave literatür vermektedir; Kollautz, "Noricum", s. 631'deki dipnot 26; Hartmann, *Italien 2*, s. 253; Paschini, *Friuli I*, s. 123; Gasparri, "Duchi", s. 68; Menghin, "Lombarden", s. 134.

319 PD 5, 20-21, s. 193.

yoğunlaştığını göstermektedir.[320] Bunun için bir başka temel Asparuh Bulgarlarının Tuna'nın kuzeyinde belirmesidir.

Friuli dramının akıbeti Avarların iştirakı olmadan tecelli etti. Lupus'un oğlu Arnefrit, Grimoald önünde kaçarak *"ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum"*, (yanlışlıkla Carantum denilen Carnuntum'da Slav halkına) geldi. Paulus Karolenj entelektüellerinin tutumuna uygun olarak antik coğrafyaya yönelmişti. Karantan isminin 7. yüzyıldan mı kaynaklandığı yoksa ilk defa Paulus tarafından mı eklendiği bilinmez.[321] Her hâlükârda Alp Slavlarının, Lombardlarla üst Save'deki temas alanları tekrardan kağanın eline geçmesine rağmen Avarlardan bağımsızlıklarını az veya çok koruduklarına dair karşımızda bir kanıt vardır. Arnefrit Slav desteğini arkasına alarak babasının dukalığını geri fethetmek istedi, ancak Cividale'nin kuzeyindeki Nemas/Nimis'te yaşanan savaşta öldü. Savaş yeri Arnefrit'in ordusunun Kanaltal'dan geldiğini göstermektedir. "Suaviter" [müşfik bir şekilde] yönetmeyi bilen yeni Dük Wechtari hemen Friulililerin sempatisini kazanmayı başarmıştı. Bir başka Slav saldırısını iddiaya göre sadece 25 adamıyla Natisone Köprüsü'nde savurmaya muvaffak olmuştu. Anlatı kuzeydeki huzursuz komşuların Lombard sınırının hayaliyle meşgul olduğunu göstermektedir, ancak onlar Avarlar gibi gerçek bir eş değer rakip değillerdi.

Hemen akabinde Alzeco kendi halkıyla birlikte İtalya'ya geldi.[322] O, Avar baskısından mı kaçıyordu yoksa Lombardlar arasında fakir Alp

320 "Bilhassa küçük bir zaman zarfında 670 yılına doğru açıkça" Bizans paraları ve süs eşyaları Avar topraklarında yoğunlaşmaktadır (Balint, "Archaologie"). Dolayısıyla Zemiansky Vrbovok 17 hazinesi II. Konstans zamanının son aşamasına (668 öncesi), bir süs ise 678 yılına ilişkindir; bkz. Avenarius, "Konsolidierung", s. 1024; B. Svoboda ve P. Radomersky tarafından Pamatky archeologické 44 (1953) s. 33 ve s. 109'da yayınlanmıştır. Bu madeni paralar kesinlikle Avarların Bizans'a karşı seferi (Avenarius) bir kenara dursun Onogur muhacirleri (Balint) için hiçbir şekilde kanıt kabul edilemez. Bunları Konstans'ın İtalya siyasetiyle bağdaştırmak akla daha yatkındır.

321 PD 5, 22, s. 194; Karolenj zamanındaki antik kara haritalarının kullanılması için Koller, "Mons Comagenus", s. 244; Karantanlılar isminin ilk defa zikredilmesi problemi için Wolfram, "Conversio", s. 76'da liberatürle birlikte. Sonraki yazarların erken dönemdeki etnik ilişkilere ilişkin verdikleri bilgilerde bir ihtiyat görülür, bunlar genellikle en çok tedavülde olan isimleri vermekle iktifa eder. Diğer yandan bu pasaj Paulus'ta Slavlar için etnik bir isim olarak verilen ilk ifade bulunmaktadır ki bu onun pek yapmadığı bir şeydi. Ayrıca "Carantanum'u" yer ismi olarak vermektedir; aslında Karantan ismi eski bir topografik isimdir (Wolfram, "Conversio", s. 81'de ilave literatürle birlikte; Grafenauer, "Zgodovina", s. 363). Dolayısıyla bu ismin kullanımını 665 yılı için anakronizm olmadığı kabul etmelidir ki Bertel, "Carantania", s. 109 da buradan hareket eder.

322 PD 5, 29, S. 196; bkz. Bölüm 7. 6.

topraklarına nazaran daha büyük bir talih mi görüyordu, Lombard anlatısı bunu aktarmamaktadır. Bu sebeple Avarların Samo'nun ölümünden sonra (660 civarı) yeniden Enns'teki "limes certus'a" ulaştığı varsayılabilir.[323] Karantanlıların daimî bir tabiiyeti ise sağlanamamıştır.

Alpler ve Adria arasındaki bölgesel çatışmalar ve Alzeco'nun seferi gerçi Karpat havzasına büyük bir seferin sonucu olarak yorumlanmamalıdır, ancak bunlar Batı Türk Kağanlığı'nın ve Kuban'daki Bulgar Hükümdarlığı'nın çözülmesinden mütevellit Avrasya'dan gelen göç dalgasıyla muhtemelen dolaylı olarak ilintiliydi.[324] Bu hareketin büyük kısmı herhâlde Hazar Kağanlığı tarafından başlatılmış, Bulgarların bir kısmı bu süreçte Karadeniz'de kalmıştı. En kalıcı etkiyi Asparuh Bulgarlarının Aşağı Tuna'ya seferi bırakmıştı. Onlar başlangıçta Onglos'ta yerleşmişti. Burası Tuna'nın kuzeyinde bulunan ve nehirler tarafından çevrilen bataklıkla dolu olan bir yerdi ki herhâlde Besarabya'nın güneyine denk geliyordu.[325] Bu bağlamda "Ermeni coğrafyası'nın" haberine göre Asparuh, Hazarlar önünde kaçıp Tuna deltasındaki Peuke Adası'na gelmiş ve Avarları batıya itmişti.[326] Avarların adadan kovulduğu ise yazmaz, muhtemelen haber tek bir olaya ilişkin

---

323 Avenarius, "Konsolidierung", s. 1022'de 7. yüzyılın 2. yarısında Avar Hükümdarlığı'nın "büyük bir bölgesel yayılmaya" muvaffak olduğunu ifade eder. Fakat bu sağlamlaşma çoğunlukla 626 sonrasında kaybedilen toprakların yeniden kazanılmasından ibaretti. Enns'e kadar olan bölge bu bağlamda ele alınmalıdır. Avenarius'un 670/680 civarındaki sözde Kavimler Göçü'nün bu gelişmenin ilk müsebbibi olmadığı şeklindeki gözlemi doğrudur. bkz. Bölüm 7. 8.

324 Bkz. Bölüm 7. 6. ve 7. 8.

325 Theophanes 6171, s. 358; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 174 (yer ve tarih (664) tespiti için ilave literatürle birlikte konuyu ele alır, ancak başarısız Alzeco tespitine dayanır); Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 213. Tespit için ayrıca P. Diaconu, "La probleme de la localisatiın de l'Onglos", Dacia N. S. 14 (1970), s. 325-334; Cankova-Petkova, "Bildung", s. 467. Olaylara dair kapsamlı için Gjuzelev, "Asparuch", s. 15. Hazar Bulgar hicret hareketinin bir yansımasını Micel Syrus 10, 21, s. 363'te içinde Bulgaros ve Kazarig'in bulunduğu üç kardeşin göçüyle gündeme getirir; bkz. Marquart, *Streifzüge*, s. 479; Altheim, *Hunnen I*, s. 86 (Maurikios devrine ait muhtemel olmayan bir tarihlendirmeyle, bkz. Bölüm 3. 5.); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 188. Suriyelinin bilgisine göre Bulgarlar İmparator Anastius zamanından beri (491-518) Avarların çöle çevirdiği bölgeleri ele geçirdiğini söyler.

326 Pseudo-Moses Chorenac'i (yay. Soukry) s. 25; Tercümesi A. Maricq tarafından Byzantion 22 (1952), s. 345; Marquart, "Chronologie", s. 88; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 173; Gjuzelev, "Asparuh", s. 35. Marquart'ın Horenli Musa'ya atfettiği "Ermeni coğrafyası" 5. yüzyılda Pappos'un yeniden ele aldığı, 9. yüzyıldaki eklerle tamamlanan bir çalışmadır. bkz. P. N. Akinian, "Moses Chorenaçi", RE Suppl 6 (1935), s. 539. Bir zamanlar Hauptmann'ın Bastarnlara ait olarak tanımladığı Peuke Adası için bkz. *Orbis Latinus 3*, Braunschweis 1972, s. 144; Reinhard Wenskus, "Bastarnen", RGA 2. Aufl. 2 (1976), s. 89.

değildi. Michael Syrus'un sözlerinden de anlaşıldığı üzere Bulgarlar bir zamanlar Avarlar tarafından saldırı altında olan bölgeleri işgal etmişti.[327] Bizanslıların gözünde Bulgarlar düşman olarak Avarların Tuna'daki halefiydi. Ermeni ve Süryani kaynakları Bulgar-Avar çatışmalarına dair elde mevcut olmayan bilgilere pek sahip değildir. Onlar antik etnolojide âdet olduğu üzere Avarlara dair ifadeleri yaşananların etno-coğrafi tanzimi için kullanmışlardır.

Bulgarlar Tuna deltasından ve burasının kuzeyinde kalan bozkırlardan imparatorluk vilayetlerinin yağmasına başlamışlardır. IV. Konstantin onları Araplar üzerinde kazandığı zaferinden sonra 680 yılında karşılamıştır, ancak imparatorun Tuna deltasındaki bataklık bölgeye saldırısı neredeyse bir asır evvel Maruikios'un ordusunun çaresizliğini hatırlatmıştır. Uzun bir beklemeden sonra gut rahatsızlığının acısı içinde kıvranan imparator tedavi için Mesembria'ya dönmüş, bunun üzerine terk edilmiş ordusu çözülmeye başlamıştı. Bulgar saldırısı çekilme hareketini panik içinde bırakmış ve Asparuh'un ordusu Tuna'nın güneyinde kurulmuştu.

Müteakip yıllarda yeni kağanları, Bulgarları bir zamanların "Mezya inferior" ve "İskitya minör" vilayetlerinde organize etti. "Yeni Kabile" batıda "Abaria'ya" karşı yerleştirildi.[328] Abaria'nın durumu ve enginliğine dair bir bilgi verilmemektedir ancak çoğunlukla Bulgar sınır muhafızlarının Timok ve Isker arasında yerleştirildiği kabul edilmektedir.[329] Buna göre Demir Kapı'nın batısında "Abaria" başlar ve Viminacium ve Singidunum bölgesindeki eski limes kalelerini kapsar. Bütün Avar ülkesine yönelik olarak kullanılmayan "Abaria" ifadesinin bir zamanlar Avarlar tarafından anlaşmayla terkedilen imparatorluk bölgesi Sirmium'a ilişkin olması daha muhtemeldir.[330] Karpat havzasının güney sınırındaki arkeolojik buluntulardan Kovaçeviç 8. yüzyıla ait bir Avar "askeri sınırına" dair bir çıkarım yaptı. Bu bölgenin mer-

---

327 Michael Syrus 10, 2, s. 363. Bundan başka Szadeczky-Kardos, "Wandlungen", s. 272'de Avarların o zamanlar deltaya hükmettiği sonucu çıkarmaktadır.

328 Theophanes 6171, s. 359.

329 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 180.

330 Bizans'ın Avarlarla anlaşmayla düzenlenen bir durumda bulunduğunu Theophanes 6170, s. 356 göstermektedir. "Abaria" terminolojisi (vb.) için Evangelos Chrysos, "Gentes und Landerbezeichnungen", Zwettle Sempozyumuna atıf. Kollautz, "Abaria", s. 4'te pasaj bütün Tuna-Tisa bölgesine teşmil edilir, ancak Avar ülkesine dair Bizans bilgileri hakkında "görece münferitti ve başlıca karasal alanlara yönelik açıklanması Bizans-Avar çatışmaları çerçevesinde bir alakaya sahiptir." diyen Katsanakis, "Abaria", s. 56'da ayrıca "Abaria" teriminin başka zamanlarda Bizans literatüründe kullanılmadığını söylemektedir. Nikephoros 35, s. 20'de ise diğer türlü yaygın olan "τά πρός Ἀυάρους πλητιάζοντα"

kezi görece yüksek silah ve süvari mezarlarının bulunduğu Singidunum ve Sirmium arasındaki bölgeydi.[331]

681 yılında Konstantinopolis'te büyük ekümenik meclis toplandığı esnada İmparator Konstantin, Bulgarlarla barış tanzim etmeye mecbur kalmıştı.[332] Bulgarların, Tuna ve Balkan Dağları arasındaki yerleşmesi sık sık Bizans ve Avar münasebetlerindeki kopukluğa bağlanır. Her hâlükârda Avar mezarlarında bulunan son Bizans parası IV. Konstantin'in solidisidir.[333] Asparuh'un ordusu Tuna'yı geçmeden kısa bir süre önce imparator ve kağan arasındaki son diplomatik temas kuruldu. 678 yılında bir Arap filosu Konstantinopolis önünde vurulmuştu: "Batı bölgelerinin sakinleri bunu duyunca Avarların kağanı ve oradaki krallar, piskoposlar ve gastaldlar ve batı halklarının en seçkinleri imparatora elçileri yoluyla hediyeler gönderdiler ve onunla barışı ve arkadaşlığı onaylatmak istediler."[334] Kaynakların amacı her ne kadar mümkün mertebe çok sayıda rütbe sahibinin sarayda bulunduğunu göstermekse de pasaj Tuna ve Adria arasındaki değişen ilişkileri göstermek bakımından karakteristiktir. Gerçi kağan en mümtaz ve unvanı ve halkıyla beraber tek açıklanan kimseydi. Fakat bunun yanında çok sayıda irili ve ufaklı halklar muhtelif koşullardan ötürü Bizans'la kendi başına münasebet kurmaya önem ve-

331 Kovaçeviç, "Militargrenze", s. 49; Singidunum ve Viminacium arasında, binaenaleyh Tuna'nın güneyinde ilk iki saman yatağı bulgusu Ripotek ve Brestovnik'te elde edilmiştir.

332 Tarihlendirme konusunda detaylı bilgi için bkz. Cankova-Petkova, "Bildung", s. 472.

333 Deszo Csallany, "L'importance de la circulation monétaire byzantine por les legs archéologiques des Avares", Acta. Arch. Hung. 2 (1952), s. 235; buna ilişkin Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 141. Féher, "Relaitons", s. 55-59'da Bulgar Hükümdarlığı'nın kurulmasının Bizans-Avar temasını koparamayacağını, Serdica-Naissus yolunun Bulgar elinde olmadığını ifade etmişti. Buna ilişkin ayrıca Bona, "Ivancsa", s. 258 ve Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 292'de o zamanlar Bizans İmparatorluğu'ndaki para akışının genel olarak kesildiğini ifade etmiştir. 7. yüzyılda Bizans para akışı için Balint, "Byz. Beziehungen", s. 210; Balint, "Addenda" 8. yüzyıldaki Saltowo-Mayaki Kültürüne ait mezarlarda bulunan beş madeni paraya işaret eder; Morrison, "Byzance", s. 156 ve Bölüm 4. 4. Avar hâkimiyet alanındaki saman yatağı bulguları arasında sonraki dönemlere madeni paralar günyüzüne çıkarılmıştır. Bunlardan III. Theodosius Solidus'u (715/718) Mistelbach'da ve V. Konstantin'in bir Follis'i Retz'de (her ikisi de Aşağı Avusturya'daki Weinviertel'dedir) ve biri de Celje'de bulunmuştur. Hahn, "Fundmünzen". Ayrıca bakınız -kısmen tekrara düşen- bir özet için L. Huszar, "Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken", Acta Arch. Hung. 5 (1955).

334 Theophanes 6169, s. 356; benzer şekilde Nikephoros 33, s. 6-11.

riyordu. Gastald unvanı bir Lombard elçiliğine tekabül etmektedir. Bundan başka "siyaset yapma kabiliyetine" sahip Slav halkları da mevzubahisti.[335] Muhtemelen imparatorun karşı hediye olarak verdiği solidileri eve getiren Avar heyeti buydu.

Elçilik heyetinin ziyaret sebebi ve içinden geçtiği süreç temasların pek az bir pratik öneme sahip olduğunu göstermektedir.[336] Bizans ordusunun menzilinde yaşayan Slav grupları herhâlde Arap savaşlarının bitmesinden sonra bir müdahalenin önüne geçmek istemişlerdi. Avarların Romalılardan iyi veya kötü bekleyeceği az şey vardı ve İmparator kendisinin "hükümdarlık barışını" (δεσποτικήν εἰρήνην)[337] tasdik etmekle yetinmişti. Bu yüzden Bulgar hükümdarlık kuruluşu tek başına Avar-Bizans ilişkilerinin tavsamasının sebebi olarak görülmemelidir. Onlar ayrıca yeni komşularına karşı bir müttefik bulmak için bir gerekçeye sahip olmuşlardı. Lâkin böyle bir siyaset hızlı değişen imparatorlar nedeniyle başarıya ulaşamadı ve kağanlar "*statu quo*nun" az veya çok değişmesinden memnun oldu. Artık Tuna ve Tisa'da büyük güç siyaseti izlenmiyordu.

680 civarında kağan yine iç karışıklıklarla mücadele etti. Kuber liderliğinde Pannonya'da yaşayan Roma-Barbar "*etnos*u" isyan etti.[338]

---

335 Bohumila Zaşterova, "Zu einigen Fragen aus der Geschichte der slawischen Kolonisation auf dem Balkan", Studien 7. Jh. s. 65'te Avar ve Slav elçiliklerinin aynı seviyede olduğunun metinden tam olarak çıkarılamadığını vurgulamıştır, ancak Slavlar öncesinden farklı olarak kendi elçilerini göndermişti.

336 Alexander Avenarius, "Awarische Überfalle und die byzantinischen Provinzen am Balkan im 7. Jahrhundert", *Actes du XIVe Congrés International des Etudes Byzantines 2*, Bükreş 1975, s. 299; Avenarius, "Konsolidierung", s. 1024'te elçiliği Avarların Bizans'a karşı askeri faaliyetine bir kanıt olarak görür. Buna işaret eden hiçbir ifade yoktur. Elçiliğin Karpat havzasına yeni bir göçü tevsik etmesi daha az muhtemeldir. Kaynakların kötü vaziyetine rağmen bunun dönem içindeki tek diplomatik temas olduğu çıkarımı yapılamaz. Bir büyük zaferden sonra çok sayıda elçiliğin gelmesi yüceltici bir şemaya uygundur. Başka vesilelerle Avar elçilerinin gelmesi anlatmaya değer görülmemiştir.

337 Theophanes 6169, s. 356-357

338 Ön tarih için bkz. Bölüm 6. 12. Tarihlendirme için Lemerle, *Recueils 2*, s. 161 (Lemerle, "Composition", s. 360'ta Kubrat'la özdeşleştirmeden ötürü 640 civarındaki erken tarihlere atfetmesine karşın 678-384'te, olsa olsa 682-684'te); Barişiç, "Çuda", s. 151 (680-685); Avenarius, "Miracula", s. 26 (680'ler); SzK 98 (680 civarı); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 168 (674-678); Lauterbach, "Untersuchungen", s. 598'de tekrarlanan 628 savıyla birlikte. Görece tahkim edilmiş bir tarihlendirme Perbund bölümü 677 Temmuz'udur. Kuber tarihi muhtemelen sonraları "bizim imparator" IV. Konstantin devrinde (685 veya sonrasında) ancak kesin olarak II. Justinianus devri öncesinde yaşanmıştır. 680 civarında bir tarihi Romalıların Chatzon bölümü zamanındaki çekilmesinden (616) bu yana 60 yıldan fazla geçtiğini söyleyen bilgi de vermektedir.

İsyancılar güneye çekilmek istiyordu. Kağan onları takip etmiş, ancak beşinci veya altıncı savaşta vurulmuş ve ordusunun geri kalanıyla birlikte kuzeye çekilmişti. Muzaffer Kuber kendi halkıyla beraber Tuna'yı (veya Save'yi) geçmiş, güneye doğru yürümüş ve Kerames Ovası'nda Bitola ve Manastır arasında yerleşmişti.[339]

Bundan itibaren birçok Hristiyan atalarının şehrine geri dönmeyi planlamıştı. Buna karşın Kuber kendi ordusunun "lideri ve kağanı" olarak kalmak ve *gentil* siyaseti izlemek istemişti. Kendisinden evvel imparatorluk topraklarındaki birçok barbar ordusunun komutanının yaptığını yaptı. İmparatora bir elçilik heyeti gönderdi ve işgal edilmiş bölgelerin terk edilmesini rica etti. Mücavir alanlarda kendisine Slav kabilesi Drogubitler tabiydi ve Kuber'in ordusunun iaşe imkânları temin edilmeliydi. Pasaj 7. yüzyılın *gentil* ordularının Slav çiftçilerinin sömürülmesine bağlı olduğunu göstermektedir. İmparator tasdik etmesine rağmen Kuber'in maiyetindeki birçok Hristiyan yerleşmek üzere Selanik'e gitti. Bu yüzden o da gizlice şehre hâkim olmayı ve orada büyük bir hükümdarlık inşa etmeyi kafaya koydu. Hilebazlık yaptı ve kendisinin Mavros ismiyle müsemma olan Grekçe, Slavca, Bulgarca ve Latince konuşan yetenekli "*archontes*lerinden" biri güya imparatora iltica edermiş gibi yaptı ve kendi halkıyla birlikte şehri zapt ederek şehri teslim etti.[340]

Yeni gelenlerin kendi kökenlerini Sirmium bölgesinden mülhem olarak adlandırdıkları "*Sermesianoi*nin" yapısı Avar Hükümdarlığı'ndaki ilişkileri yansıtmıştır. Başta Archon olarak adlandırılan Kuber duruyordu ve bu kişi kendi gücünü genişletip kağan olarak hâkim olmak istiyordu (Kaynaklar Avarların "kağan" unvanını kullanıyor, Bulgarların "han" unvanını değil). Archonteslerle gücünü paylaştığı açıktı ki Mavros bunlardandı. Kararlar müşterek alınıyordu.[341] Mavros gibi bir archonun kendi maiyeti, mülkiyeti ve çok sayıda karısı vardı.[342] O da sonraları Sermesianoi gibi Bulgar olarak geçer ancak Grekçe (veya Grekçeye tercüme edilmiş) bir isim taşır ki bu muhtemelen "kozmolojik" bir renk içeriyordu.[343]

---

339 *Mir. Dem.* 2, 5, 287, s. 228. Yer tespiti için Lemerle, *Recueils 2*, s. 147.

340 *Mir. Dem.* 2, 5, 289-91, s. 223. Mavros'un lisan bilgisi için bkz. Ioannidou, "Remaque", s. 3-15 ve Bölüm 6. 11.

341 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 611'de bu meclisin azalarını Tuna Bulgarlarındaki "Boiladlara" benzetir, ancak onlar *Miracula Demetrii*'de sadece "archontes" olarak adlandırılır.

342 *Mir. Dem.* 2, 5, 304, s. 233'te maiyeti "ἄνθρωποι", mülkiyeti ise "πράγματα" olarak adlandırır.

343 Bkz. "μαυρή Βουλγαρία", DAI 42, 77, s. 186. Böylece en önemli Semerianoilerden birinin ismine Greklerin kulak bile asmadığı görülmektedir. Ordunun birimleri-

Şehrin bu kadar güçlü adamlardan korunması için tekrardan kutsal Demetrius'un müdahalesi gerekmişti. Kendi planı başarısızlığa uğrasa bile kariyeri devam etmişti. Miracula, onun kendi Sermesianoileriyle birlikte imparatorun emri üzerine Konstantinopolis'e gemiyle nakledilerek orada (muhtemelen Trakya'da) komutayı elde tuttuğunu söylemektedir.[344] İlk defa Mavros'un oğlu imparatora tüm olayın perde arkasını anlatmış ve bunun üzerine engellenen hain kovulmuştu. Muhtemelen oğlu da onu takip etmiştir. Patrikios Mavros'un bir mühürü, "Sermesianoi-Bulgarlarının Archonu", yine de muhafaza edilmiştir. Aynı isimde bir Patrikios II. Justinianus yönetiminin son döneminde 710/711'de benzer bir rolü üstlenmişti. O, Cherson'u fethedecek bir filoya komuta etmişti.[345]

Becerikli Mavros'un kendi suç ortağı Kuber'i atlatması meselesine gelirsek bu konuda hiçbir şey duymuş değiliz. Sermesianoi başkentin çevresinde yerleşmişti ve Kuber'le birlikte kalanlar Selanik için artık tehlike arz etmiyordu. Fakat yine de Beşevliev'in iddia ettiği gibi onların II. Justinianus'a Selanik'ten dönüş yolunda deşhetli bir mağlubiyet tattırması kabul edilemez.[346] Theophanes durumu değiştirmektedir:

---

nin kozmolojik renklerle gösterilmesinin sadece bozkır halklarında değil, Slavlarda da mevcut olduğu tevsik edilmiştir (bk. Ludat, "Farbenbezeichnung", s. 146 ve Bölüm 6. 1.); fakat bu, şahıs isimlerinde her hâlükârda nadiren ispat edilmiştir. Onun Grek bir Grek esirinden neşet ettiği de düşünülebilir. Bunu öne sürenler Vladimir Iliescu, "Ethnischeund sprachliche Gegebenheiten der östlichen Romania um 600 n. Chr.", Unveröffentl. Referat Symposion, Tutzing 1985; A. Tachiaos, "Rezension zu Lemerle", Recueils, Hellenika 34 (1982/83), s. 251. Aslında *Miracula Demetrii* onu sadece başlıkta Bulgar olarak adlandırmaktadır. Buna ilişkin bkz. Grigoriou-Ionnidou, "Remaques", s. 7, dipnot 13'te mührü şahit olarak kabul etmektedir. Fakat böyle karışık bir ethnos içinde kendisinin kökeninin sınırları çizilemez. Mühür başka bir şeyi, yani onun Bizans'ta Bulgarların archonu olarak kariyer yaptığını göstermektedir. *Miracula Demetrii*'de Romalıların barbarlarla ilişkisi üzerine ayrıca bkz. Stelian Brezeanu, "Romains et 'Barbares' dans les Balkan au VIIe siécle a la lumiere des 'Miracles de Saint Démétrius' Commen on peut devenir 'l'autre', RESEE 24 (1986) s. 127-132.

344 *Mir. Dem.* 2, 5, 303, s. 233; Trakya'yı düşünen Lemerle, *Recueils 2*, s. 159.

345 Theophanes 6203, s. 377-380. Eğer makul bir özdeşleştirme aranıyorsa küçük Mavros'un şahsiyeti incelenmelidir. Mühür için G. Zacos/A. Veglery, *Byzantine Lead Seals*, Basel 1972, I. I, Nr. 934; Lemerle, *Recueils 2*, s. 152; Héléne Ahrweiler, *Byzance et la mer*, Paris 1966, s. 29; Charanis, "Kouver", s. 243; Grigoriou-Ionnidou, "Remarque" s. 7'deki dipnot 13; Hans Ditten, *Prominente Slawen und Bulgaren in byzantinischen Diensten. Studien zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz*, Berlin 1983.

346 Theophanes 6190, S. 364. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 192'de Justinianus'un Bulgar savaşlarının kendisine 17 yıl sonra tahta tekrar çıkarken yardım eden Tervel Han'ı hedef almadığını ifade etmektedir: "Aksi takdirde Tervel, Justinianus'un vefasızlığını düşünür ve onunla buluşmaya gelmezdi." Az sayıdaki hükümdarın yardımı karşılığında

687 yılında İmparator Trakya'da[347] "Bulgarlara ve Slavlara", bir yıl sonra Selanik'te[348] "κατα Σκλαυίας κα Βουλγαρίας"a karşı yürümüştü. Bu dönemde Makedonya'da, muhtemelen aralarında bir tane de Kuber' sadık olanlara ait olan (Theophanes bu formülleştirmeye rağmen kendi zamanında böyle bir ilişkiye şahit olmasa da) Bulgar yerleşim birimleri vardı. Fakat baş muarız büyük çaplı bir iskân programına tabi olan Makedonya Slavlarıydı. İlk defa dönüş esnasında dar bir yerde imparator bir Bulgar tuzağına düştü. Kuber'in artık pek yüksek bir sayıyı bulmayan maiyetiyle burada Kerames Ovası'ndan çok uzakta çekilen imparator için nasıl pusuya yattığı pek açık değildir.[349] Mavros'un ve oğullarının "*Sermesioanoi*si" artık Bizans ordusuna aitti.

Bu olay hakkındaki münakaşalar daha büyük bir bağlamda ele alınmaktadır. Kuber Kubrat'ın Theophanes'e göre kendi halkıyla birlikte giden dört oğlundan biri ve Asparuh'un bir kardeşi miydi? Bu zarif hipotezi öne süren Beşevliev kanıt olarak Madara kaya rölyefindeki bir yazıyı göstermektedir: "Τόν ῥινοκοπιμένον τόν (β)ασιλέαν οὐκ έ ὑθιῦ ἰς Θεσσα(λο)νίκιν" (Selanik'te kesilmiş burnuyla amcam imparatora inanmadı).[350] Bedensel olarak "sakatlanan" Basileus 698 yılındaki saldırısında burnu kesilen ve 705 yılında Tervel'in yardımıyla tekrar tahta geçen II. Justinianus'tu. Yazıt, Tervel'in amcası Kuber'in o zaman kovulan İmparatorun benzer bir teklifini reddettiğini ve kendisinin sözlerine itimat etmediğini Bulgar hanını övmek suretiyle bizlere söyleyebilmektedir.

Bu tez büyük bir yankı bulmuş[351], ancak eleştirilerle karşılaşmıştır. Amcanın neden çoğul olduğu belirsizdir[352]; keza kelime daha çok

---

bir menfaat göreceli bir zamanlar ki hasmını desteklemek için böyle müşkülpesent olduğu düşünülebilir. Bundan başka bkz. Gjuzelev, "Anspruch", s. 20.

347 Theophanes 6179, s. 364: "τούς τε Βουλγάρους καί τάς Σκλαυινίας"

348 Theophanes 6180, s. 364.

349 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 169'da Kuber'in Halkidiki'de yerleştiğini kabul eder. Grigoriou-Ioannidoui "Epeisodion", s. 13'te Justinianus'un evvela Slavlara yöneldiğini vurgular ve tıpkı Constance Head, *Justinian II. of Byzantium,* Madison/Wisconsin 1972, s. 41'de olduğu gibi bu haberi 705 yılından sonraki olayların bir kopyası olabileceğinden şüphelenir. Burada Tervel'in Bulgarlarının mevzubahis olduğunu varsayan Charanis, "Kouver", s. 242. Yer tespiti için muhtemelen Strymon/Maritza'daki "*clisura*yı" öneren Lemerle, "Invasions", s. 176 ve s. 306.

350 Veselin Beşevliev, "Zur Deutung und Datierrung der protobulgarischen Inschrift auf dem Reiterrelief von Madara", Bulgarien. BZ 47 (1954) s. 117; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 170. Ayrıca bkz. Geza Féher, *das Reiterrelief von Madara,* Sofia 1928.

351 Lemerle, *Recueils 2,* s. 145; Werner, "Vrap", 19; szadeczky-Kardoss, "Kuvrat"; Ovçarov, "Protobulgaren", s. 177; G. Cankova-Petkova, "Bulgarians and Byzantines during the Frist Decade after the Foundation of the Bulgarian State", Byzantinoslavica 24 (1963), s. 47.

352 Charanis, "Kouver", s. 242.

(yakın) akraba olarak anlaşılabilir.[353] Bundan başka 705 yılında Selanik'te herhangi bir müzakere yapılması söz konusu olamaz ve 688 yılında verilen hangi sözün yirmi yıl sonra bir yazıtta geçmeye neden olduğunu anlamak güçtür.[354] Beşevliev'in teorisine göre 664 yılında Pannonya'ya çekilen Kuber, 705 yılında Tervel'in verdiği destek için hâlihazırda ihtiyarlamıştı. Bunun dışında Tervel'in amcası bile olsa bir rakibine anıt diktirmesi hayrete muciptir; kendisinin muhalif siyasetini kutlaması da cabası. Tervel, imparatorla barış içinde yaşarken Kuber bunun ordusuna saldırdı. Tervel, Justinianus'un tekrar tahta çıkmasına yardım ederken Kuber böyle bir yardımı reddetti. Tervel bu eylemleri icra ederken o uzlaşmaya hazırlık üzerine sert bir nutuk attı. Neticede Kuber'in Bulgar olduğu tartışılır. Buna dair sadece 12. yüzyıldaki ekleme bir serlevha vardır.[355] Bu hususta başka sorular da akla gelmektedir. Kuber siyasal bir çatışmada bu tip bir ağırlığa sahipse, neden kendisinin ismi genel olarak Bizans ve Bulgar kaynaklarının hiçbirinde geçmemektedir? Theophanes kendisinin Bulgarlarla ilişkin bahsinde[356] Asparuh'un bilhassa iki kardeşini açıklamaktadır ki bunlarla ne Bizans diplomasisinin ne de Tuna'daki Bulgar hanlarının pek ilgisi yoktu. Diğer iki kardeşi açıklanmıyorsa bu onların ufuktan kaybolduğu anlamına gelmektedir. Yahut daha yüksek bir ihtimalle genel olarak kabile destanında olduğu gibi beş kardeş destanı tüm Slavların ortak aidiyetine ilişkin bir müşterek hafızayı vurgulamayı amaçlamaktadır. Hâlihazırda Moravcsik'in ifade ettiği beş kardeş hikâyesinin batıya yönelmiş daha erken bir hicrete ilişkin bir hatıra olduğu fikri akla gelmektedir.[357] Hırvat destanındaki[358] paralellikler de beş kardeş motifinin mitolojik karakterine işaret etmektedir. Buna iliş-

353 Head, "Justinan II.", s. 110'da "kinsmen" kelimesini önermiştir. Garip bir paralelliği Presian Han (836-852) tarafından yazdırılan Vassilika'daki (Halkidiki) yazıt kalıntısı sunmakta, Saloniki bağlamında "ὐ ἀδελφφ μου" (benim kardeşim) denmektedir. Ayrıca Veselin Beşevliev, "Zur Deutung der protobulgarischen Inschrift von Vassilika, Chalkidike", JÖB 35 (1985) s. 143-148'de "Kuber'in halkını" tercih etmektedir, ancak bu akrabalık söylemi 150 yıl sonra uzun zaman evvel çökmüş Dulo hanedanıyla olan bir akrabalığa ilişkin olamaz. Bu yüzden Madara'daki amcalarla Kuber'in halkının kastedilmiş olması ihtimali güçlenmektedir.

354 Charanis, "Kouver", s. 242; Grigoriou-Ioannidou, "Epeisodion", s. 13.

355 Grigoriou-Ioannidou, "Remarque", s. 4'teki dipnot 5; bkz. Lemerle, *Recueils I*, s. 15.

356 6171, s. 357.

357 Moravcsik, "Onoguren", s. 80. Efsanevi rapor için ayrıca Ditten, "Protobulgaren", s. 71; Lauterbach, "Untersuchungen", s. 595.

358 DAI 30, s. 142, bkz. Bölüm 7 5. Bulgarların Tuna'yı geçmeden evvel beş hükümdarının olduğunu vurgulayıcı bir şekilde dile getiren Bulgar prens listesinde de beş sayısı mevcuttur.

kin bir hatıra Ermeni coğrafyacısına göre dört kabileden müteşekkil "Megale Bulgaria'nın" yapısında da gizlidir.[359] Kağanın (Kubrat veya Bayan) bulunduğu yeri merkez kabul edersek tıpkı Hırvatlarda Chrobatos ve beş diğer kardeşinin zikredilmesinde gördüğümüz gibi beşli şemaya ulaşmış oluruz. Ayrıca Kotragos veya Kutrigur'un gerçekten bir şahıs ismi olup olmadığı şüphelidir. İddiaya göre Kotragos'un dolaştığı Azak'ın batısı 6. yüzyılda Kutrigurların mekânıydı.[360]

Tarihsel bakımdan Kubrat Hükümdarlığı'nın küllerinden doğan iki Bulgar grubu vardır: Karadeniz'de kalan ve kısmen Hazar Kağanlığı'na iltica eden, kısmen kuzeye giden ve burada 9. yüzyılda İdil'de (Volga) Konstantin Porphyrogennetos'ta[361] "μαυρή Βουλγαρία" (Kara Bulgarlar) olarak geçen Bulgarlar ve Asparuh'la birlikte Tuna'ya çekilen Bulgarlar. Bu göçü başka kaynaklar da açıklamaktadır: "Ermeni Coğrafyası" ve Bulgar prens listesi bu hususta Asparuh'un adını zikretmektedir.[362] Bundan başka henüz Kubrat zamanında Avar Hükümdarlığı'nda ve İtalya'da Bulgarlar vardı. Bunların buralardaki mevcudiyeti Kubrat Hükümdarlığı yıkıldıktan sonra güçlenmiş olabilir. Beş kardeş destanında onların mevcudiyetinin işlenmiş olması ve Kubrat'ın evlatlarına dayandırılması düşünülebilir. Kubrat'ın isimsiz evlatları dolayısıyla *a priori* tarihsel şahsiyetler olarak geçerli olamaz. Kuber bölümünde mevcut olan zengin tarihsel bilgiler her hâlükârda başkahramanlar hakkında güvenilir bilgi temin etmemektedir.

Şüphesiz kaynakların çok fakir olduğu bir dönemde Kuber raporu gibi dağınık bilgiler içeren özet anlatılar çok sayıda varsayıma yol açmaktadır. Arkeolojik unsurların izahı da son zamanlarda *Sermesianoi-*

---

359 Pseudo-Moses Chorenac'i, yay. P. Soukry, Venedik 1881, s. 25; bkz. Marquart, *Streifzüge*, s. 57 ve Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 146; Kup'i Bulgar, Duçi (veya Kuçi) diye adlandırır; Bulkar, Olchonto Blakar ve Çdar Bolkar, muhtemelen nehir isimlerine göre adlandırılmışlardı. Dört sistemi için genel olarak ve ve Bulgarların dört kralı için Togan, *Ibn Fadlan*, s. 155 ve s. 295; aynı kitabın 147. sayfasında yazar Bulgar ismini beş sayısından türetir.

360 Bkz. Bölüm 2. 2.; Moravcsik, "Onoguren", s. 79. Kotragos'u "tarihsel bakımdan değersiz" sayan Ditten, "Protobulgaren", s. 672. Ayrıca bkz. Szadeczky-Kardoss, "Kutriguroi", s. 519.

361 DAI 42, 77, s. 186. Yer tespiti tartışmalıdır; Bunlar İdil (Volga) veya Pontus Bulgarları olarak görülebilir (Moravcsik, "Commentary", s. 62, ilave literatürle birlikte) veya son zamanlarda Huxley, "Steppe-peoples in Constantine Porphyrogennetos", JÖB 34 (1984), s. 77-90, bilhassa s. 85'teki gibi bir başka Bulgaria (Aşağı Don) olarak değerlendirilebilir. Bulgar etnogenezinin çeşitliliği şaşırtmamalıdır; ancak Rusların Hazarlara uzandığı iddia edilen yolundan kapsamlı sonuçlar çıkarılıp çıkarılamayacağı sorusu bakidir.

362 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 482.

nin liderlik şahsında yoğunlaştı. Macar araştırmacılar Kubrat'ın oğullarının göçü bağlamında Avar arkeolojik kültüründe temel değişimleri meydana getirdiler.[363] Bu tez elbette *Miracula Demetrii*'nin anlattıklarıyla temas etmez, ancak bir bakıma sadece isim ödünç alınmıştır diyebiliriz. Bu mucize raporu hakkında yeni bir hipotezi Joachim Werner geliştirmiştir.[364] O, asrın dönemecinde maceralı zamanlarda Arnavutluk'taki Vrap hazinesini çalıştı ve yine Arnavutluk'ta, Erseke'de ikinci bir zengin buluntuyu ortaya çıkardı. Tirana'nın güneyindeki Vrap'ta, eski Via Egnatia yakınlarında Bizans altın ve gümüş tabaklarının yanında Geç Avar çağında âdet olduğu üzere tuğrul kuşu ve asma bıyığıyla tezyin edilmiş altın tokalar bulunmuştu. Werner bunu kağanın hazinesi olarak görür. Bunlar ona göre Kuber ve halkı tarafından soyulmuş ve önce Makedonya'ya, sonra Arnavutluk'a getirilmişti. Bu tez tarihsel olarak kanıtlamasa bile ihtimal dâhilindedir.[365] Arkeolojik bakımdan ilk tepkiler çoğunlukla Werner'in tuğrul gruplarının erken tarihlendirilmesinin reddedilmesi ve hazinenin tarihinin 8. yüzyıla çekilmesi şeklinde olmuştur.[366]

O, her ne kadar "Skipetarların topraklarına" getirmek istese de Vrap hazinesi normalde Avarlara ait nesnelerin günyüzüne çıkmadığı Balkanlar'ın güneyinde "Avarların" kıymetli bir izi niteliğindedir. O, Statdmüller gibi gerçi belirsiz bir şekilde de olsa Avar (veya daha doğrusu "Hun") izlerini tespit etmek istemiştir.[367] Buraya bir zaman-

363 Szadeczky-Kardoss, "Kuvrat"; bkz. Bölüm 7. 8.

364 Werner, Vrap", s. 19 ve s. 66.

365 Buna ilişkin Pohl, "Rezension", MIÖG 96 (1988).

366 Bkz. Rezenzion von Eva Garam, Bonner Jahrbücher 187 (1987), s. 854-857'de 8. yüzyıla ait bir dizi karşılaştırma materyali sunar, keza Balint, "Archeologie"; Horedt, "Völker", s. 16; benzer şekilde fikirleri Viyana'dan Falko Daim dostça paylaşmıştır. Yöntemsel bir sorun Werner'in haklı olarak belirttiği gibi Erken Avar mezarlarıyla zenginli bakımından mukayese edilebilir olan hiçbir Geç Avar mezarının kazılmamış olmasıdır. Bronz nesnelerin kökeni ve motifleri de izah edilmemiştir. Werner onları kağanın atölyesine atfetmektedir. Bu düşünmeye değer, ancak kanıtlanmamış bir teoridir. Bkz. Bölüm 7. 8. Geç Avar kuşak süslemelerinin Vrap ve Nagyszentmiklos'takilerle benzerlikler taşıdığına son zamanlarda dikkat çeken Garam, "Goldgegenstande", s. 101; ayrıca bkz. Kiss, "Goldfunde", s. 112.

367 9. ve 10. yüzyılda Dyrrhachium'un kuzeyinde bir Chunabia piskoposluğu tevsik edilmiştir. Bu konuda bkz. Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 290'da (sadece bu bölgede olmamak üzere) muhtemelen Hun halk ismi Chonaboi'den türetilmiştir denmektedir. 8. yüzyıla tarihlendirilen ve 13. yüzyılda sahte Papalık fetvasında Antivari olarak adlandırılan "Cividale Avarorum" için Ludwig v. Thalloczy/Konstantin Jireçek/Emil v. Sufflay, *Acta et diplomata mediae aetatis res Albaniae illustrantia*, Viyana 1913, I, 50, s. 11; muhtemelen beş yüzyılı aşkın bir mahalli gelenekten ziyade sahte bir tarih inşasına tekabül etmektedir. Bundan başka Georg Stadtmüller, *Forschungen zur albanischen Frühgeschichte*, Wiesbaden 1966, s. 171; bkz. Kollautz/Miyakawa I, s. 285; Weithmann, *Slaw. Bevölkerung*, s. 152.

lar Avar Hükümdarlığı'ndan göç edilip edilmediği tarihî araştırmalar yoluyla yine de ortaya çıkarılamamaktadır; muhtemelen daha çok arkeoloji meseleye açıklık getirebilir.

Kültürün Devamlılığı ve Değişimi

7. yüzyıldaki fakir kaynaklar bile Avar Hükümdarlığı'ndaki iç çatışmalara ve nüfus hareketlerine çok kez dikkat çekmiştir. Bu değişimlerin maddi kültürdeki izdüşümü bulunmasaydı şaşırmak gerekirdi. Hakikatte 626 yılından sonra mezar bulgularında iki temel değişiklik görülmektedir. Bunların tarihsel yorumu ise henüz açıklığa kavuşmamıştır. Sebepler sık sık değişmiş etnik temeliyle "ikinci kağanlığı" meydana getiren yeni halk dalgalarında aranır. Muhalifleri tarafından "katastrof teorisi" olarak adlandırılan bu teori çok kez reddedilmiştir. Fakat tartışmalar son yıllarda bir dizi farklı fikri gündeme getirmiştir.

626 yılından sonra kağanlığın içine düştüğü ağır buhranı hiçbir kültürel kopukluk takip etmedi. Bu dönemde çetin çatışmaların olduğunu gösteren birkaç işaret vardır. Keszthely-Fenékpuszta[368] Kalesi'nin teslimi ve yıkılması veya devasa Firtoşu hazinesinin gömülmesi bu mahiyettedir.[369] Lâkin Erken Avar çağı zanaatı ve mezar âdetleri[370] genel olarak korunmuştur. Sadece 626'dan 670'e kadar olan dönemi ikinci (veya üçüncü) bir dönem olarak ayırmaya izin veren belirli değişiklikler vardır.[371] 7. yüzyılın ilk otuz yılında yerleşikliğe yönelik artan eğilimde görüldüğü gibi kalıcı değişiklikleri gözlemlemek mümkündür. Mütemadiyen daha çok mezarlık, daha uzun bir doluluk oranıyla düzenlenmişti.[372]

Bu döneme ait, bugüne kadar keşfedilmiş Avar mezarlarının en zenginlerinden bir tanesi keşfedilmiştir. 1971 yılında bulunan Kubnabony, "kağan mezarında bir adam", üç altın işlemeli kuşağı, kılıçları, boynuz kadehleri, altın kâseleri, altın işlemeli sadağı ve iki düzine okuyla birlikte gömülmüştür.[373] Keza Bocsa'daki "prens mezarı" da

368 Sagi, "Fenékpuszta", s. 431; bkz. Bölüm 3. 8.

369 Horedt, "Awarenproblem", s. 106; bkz. Bölüm 6. 12.

370 Bkz. Bölüm 3. 8.

371 Bona, "Abriss", s. 612-614; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 292; Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987)'de 600-630 arası dönemi ayrı bir periyod (Bölüm 1. 2.), 630-670 arası dönemi Erken Avar çağının üçüncü dönemi olarak görmektedir. Genel bir tasnif için bkz. Garam, "Fundstoff", s. 191; H. Toth, "Frühawarenzeitliches Grab in Kecskemet, Sallaistrasse", Acta Arch. Hung. 32 (1980), s. 117-152.

372 Bona, "Abris", s 618; Bona, "Awaren-Katalog", s. 14.

373 Toth, "Kunbabony", s. 20; Bona, "Awaren-Katalog", s. 13; genel olarak olağandışı prens mezarlarındaki nesnelerin tarihlendirilmesi ve tasnifi sorunludur. Bu

Tuna-Tisa arasındaki toprakların kuzey yarısına, Tuna yakınlarında Bona'nın kağanın ikâmet ettiğini düşündüğü bir yerde bulunmuştur.[374] Avar prens mezarlarının 626 yılına mı yoksa öncesine mi atfedileceği meselesine gelince; altın bakımından zengin definler, asrın ilk on yıllarındaki başarılı savaşlar sonucu zenginleşmiş Avar yönetici tabakasının henüz saldırgan siyasetin çökmesinden evvelki zarardan vareste bulunan öz tasvirini göstermektedir. Bunlarda başka mümtaz kimselerin mezarları Igar ve Ozora-Totipuszta'da görüldüğü gibi Orta Avar çağına ilişkindir.[375]

Orta Avar gruplarının karakteristiği Kovrig tarafından ayrıntılı bir şekilde çalışılmış ve o zamandan beri daha da aydınlatılmıştır. Bu hususta genellikle üzerinde şeritler bulunan zaman zaman cam kakılarak tezyin edilen perçinli kuşak tokaları bunlar arasında sayılır. Örgülü saç tokaları dikdörtgen biçiminde kılıçlar kıvrımlı, yaylar genişti ve nadiren savaş baltaları da eklenirdi. Artık yok olmuş Bizans paralarının yerine altın levhadan metal diskler ölünün ağzına Obolus olarak konulurdu.[376] Orta ve Geç Avar mezarlıkları genel olarak erken zamanların dağınık mezarlarından daha planlı bir şekilde tanzim edilmiştir.[377] Sık sık kazılan mezarların istikametinde değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar elbette başlangıçtaki gibi ani ve yeknesak değildir.[378] Erken Avar çağına karşın yerleşim alanları genişlemişti. Güney

---

minvalde son zamanlarda (Viyana'dan) Peter Stadler, Spoleto'daki tartışmalara katkısında (SSCI 35, 1987) kombinasyon istatistiğine göre 600 yılından öncesine tarihlendirilebilecek Kunbabony bulgularının tarihlendirmesi hakkındaki şüphelerini belirtmiştir.

374 Bona, "Awaren-Katalog", s. 12; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 307; Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987)'de Kunbabony ve Bocsa'daki ölüleri Bayan hanedanının mensupları kabul eder; ancak bunun 626 yılından sonra iddia edilmesi kabul edilemez. Kunagota ve Kunmadaras'taki prens mezarlarını Bona, "Ungarns Völker", s. 129'da 6. yüzyıla tarihlendirmektedir. Bocsa ve 7. yüzyıla ait diğer zengin bulguların (Kecel, Tépe, Kunagota vs.) ayrıntılı bir incelemesi için Laszlo, "Etudes", bilhassa s. 219-238'de ilk defa Malaja Pereşçepina ile Güney Rusya bulgularını irtibatını ele alır.

375 Laszlo, "Etudes"de önceki grupların ortaklıklarını çalışmıştır; Bona, "Awaren-Katalog", s. 16'da daha başka Orta Avar gruplarını saymaktadır. Bundan başka Bizans süs eşyalarının "Bulgar" prenslerini atfedilmesini temellendirmeye çalışmaktadır ancak bu zorunlu bir sonuç değildir. 7. yüzyılın "boynuz kadehi ufku" için ayrıca Garam, "Vörösmart", s. 208.

376 Kovrig, "Alattyan", s. 179 ve s. 227; Bona, "Völkerrwanderungszeitforschung" s. 287; Bona, "Ivancsa"; Eva Garam, "A középavarkor sirobulussal keltezheto leletköre" (Orta Avar Çağı bulguları arasında tahrilendirilebilir mezar Oboluslarıyla birlikte) Archeologiai Ertesito 103 (1978), s. 206-216; Eva Garam, "Fundstoff", s. 195; Balint, "Archaologie"

377 Kovrig, "Alattyan", s. 180; Daim, "Leobersdorf", s. 80.

378 Kovrig, "Alattyan", s. 279; Garam, "Fundstoff", s. 197; bu değişimin aşamalı karakterini Daim, "Leobersdorf", s. 155.

Slovakya, Viyana havzası ve küçük Macar Ovası'nda artık o zamana kadarkinden daha yoğun bir şekilde ikâmet ediliyordu. Yine de buralarda kimi yerler Erken Avar yerleşimlerine dâhildir.[379]

Arkeologlar tarafından "Orta Avar" olarak ifade edilen periyod çoğunlukla iki nesli kapsayan bir geçiş dönemi olarak kabul edilir.[380] Istvan Bona bu nedenle son zamanlarda bu periyodu Geç Avar çağının ilk aşaması olarak kabul etmiştir.[381] Bunu müteakiben Geç Avar çağının resmine damgasını vuran tuğrul ve asma bıyığıyla tezyin edilmiş bronz nesneler bütün Karpat havzasında yayıldı.[382] Her iki değişimin de tarihi artık tartışılmamaktadır. Macar araştırmalarında Erken Avar çağı çoğunlukla 670'ten 8. yüzyılın ilk veya ikinci on yılına kadar olan zamanı kapsar.[383] Tamamen başka bir varsayım son zamanlarda Joachim Werner tarafından Slovak araştırmalarıyla tevafuk hâlinde ileri sürülmüştür. O, Geç Avar çağının başlangıcını 7. yüzyılın ortalarına almış ve çeşitli şekillerde iyi gerekçelerle reddedilmiştir.[384] Çarpıcı olan Orta Avar çağına ilişkin materyallerin Erken Avar çağından çok daha fazla olmasıdır. Bundan mülhem kalabalık kitleler hâlinde muhacirin varlığı söz konusu edilebilir. Lâkin daha basit bir izah bugüne kadar kabul edildiği gibi Avusturya'da vaktin uzunluğunda yatmaktadır. Özellikle yakın zamanlarda Avusturya'nın doğusundaki kazılar

379 Yerleşim alanlarının genişlemesini vurgulayanlar Kovrig, "Alattyan", s. 230; Bona, "Abriss", s. 613; Bona, "Awaren-Katalog", s. 15; Slovakya için Toçik, "Besiedlung" (1985'te Tutzing'e yayınlanmamış atıf)'da güneybatı Slovakya'da 7. yüzyılın ikinci, Güneydoğu Slovakya'da 7. yüzyılın dördüncü çeyreğinde Avar yerleşiminin söz konusu olduğunu kabul eder; ayrıca bkz. Percewski, "Besiedlungsgeschichte", s. 37. 7. yüzyılın sonuna doğru Transilvanya'daki Avar yerleşimi meselesi için horedt, "Awarenproblem", s. 103. Genişlemenin kopuk bir şekilde gerçekleşmediğini tespit eden Daim, "Leobersdorf", s. 176. Ayrıca bkz. Balint, "Archaologie"

380 Kovrig, "Alattyan", s. 182; bkz. Daim, "Leobersdorf", s. 157.

381 Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987).

382 Bkz. Bölüm 8. 1.

383 Bona, "Awaren-Katalog", s. 15 ve s. 17; Garam, "Gliederung"; Balint, "Archaologie"; benzer şekilde hâlihazırda Kovrig, "Alattyan", s. 229. Bu tarihlendirmenin temeli doluluk istatistikleri üzerinde yoğunlaşmış tefekkürden kaynaklanmaktadır. 680 civarına yönelik bir madeni para tarihlendirmesi artık mümkün değildir ve daha iyi tarihlendirilebilen Merovenj zamanıyla görece daha az olan bağlar Frauke Stein, "Beziehungen", s. 233'teki çabalara rağmen kesinlikle yeterli bir zemin sağlamamaktadır. Bu sorun için de Daim, "Leobersdorf", s. 158'de Orta Avar çağının başlangıcı biraz daha erken bir tarihe (650 civarı) atfedilmektedir. Tefsir sorunu için genel olarak Daim, "Sommerein", s. 83.

384 Werner, "Vrap", s. 67; benzer şekilde Zlata Çilinska, "Critéres de datation de l'industrie a ferrures moules dans les necropoles de VIe au VIIIe siécle", Questions fondamentales, s. 71-76 (670/680); Çilinska, "Development", s. 237. Buna karşın Balint, "Archaologie", ilave literatürle birlikte.

Orta Avar çağının üç aşaması olduğunu önermiştir.[385] Sadece nispi kronolojinin iyileştirilmesi, tarihsel bakımdan yardımcı tasavvurların etkilediği problemin çözümüne bizleri yakınlaştırabilir.[386]

Arkeolojik kültürdeki iki katmanlı (veya en azından iki aşamalı) değişimi nasıl izah etmeli? Macar araştırmalarında Laszlo'dan beri ancak yeni muhacirlerin böyle bir değişimi tetikleyebileceğine inanılmaktadır.[387] Varsayılan istilanın tarihi, kökeni ve etnik tefsiri konusunda ihtilaf vardır. Çünkü yeni tezahürün kökeni konusunda net bir uzlaşmaya ulaşılamamıştır. Nadir paralellikler Orta Asya'daki Kudirge kurganında mevcuttur.[388] Kimi Geç Avar mezarlarındaki "sarı" keramikler de Orta Asya'dan kaynaklanmış olabilir.[389] Laszlo'nun kendisi Orta İdil'deki (Volga) Kama bölgesini düşünmüş ve ilk Macar göç dalgasının 7. yüzyılda olduğunu hesaplamıştır.[390] Buna karşın Slovak araştırmaları Geç Avar kültüründeki Slav payının "yerli" devamlılığını vurgulamaya teşebbüs etmiştir.[391] Göç teorisini eleştirenler arasında onu "katastrof teorisi" olarak adlandıran Josef Deér vardır. O,

385 Viyana'dan Peter Stadler Karpat havzasındaki münferit periyodların envanterine göre haritalama yapmıştır. Bkz. Daim, "Sommerein", s. 83.

386 Bu minvaldeki daha temelli bir girişim Peter Stadler'in yakın zamanda EDV ile desteklenen kombinasyon istatistiğidir; ayrıca bkz. Yakın zamanlarda kendisi 1986 yılındaki sempozyum cildine katkıda bulunmuş ve kendisinin tezi, 'Studien zur Archaologie der Awaren" serisinin dördüncü cildinde yayınlanmıştır.

387 Laszlo, "Problémes", s. 73'te "arkeolojik materyaldeki bütünsel değişimi ancak bölgede tamamen yeni bir halkın belirmesi kâfi düzeyde izah eder". Benzer şekilde Kovrig, "Alattyan", s. 231: Ayrımlar "ne iç gelişmenin gidişatını ne de tarzlarda meydana gelen ani değişiklikleri izah etmektedir"

388 Werner, "Stand", s. 283; Kudirge Türk Kağanlığı'nın bugüne kadar bilinen en önemli kurganıdır. Bkz. son zamanlarda Roman Kenk, *Früh- und hochmittelalterliche Graber von Kudyrge am Altai,* Münih 1982 ve Balint, "Archaologie" Orada bulunan Tuğrul menteşeleri önemlidir.

389 Bialekova, "Frage", s. 27; bundan başka Balint, "Archaologie"'de bu keramiğin Orta Asyalı kökeni konusunda emin değildir.

390 "Problémes", s. 74; o, buluntuların gösterildiği haritayla Erken Macar yer isimlerinin kuşkulu mukayesesini ileri sürer. Kama bölgesindeki Lomowatowo Kültürü sorunu için ayrıca Kovrig, "Alattyan", s. 235. Kama bölgesi kültürel ilişkiler için Th. S. Noonan, "Russia, the Near East, and the Steppe in the Early Medieval PEriod: Ana Examnination of the Sassanian and Byzantine Finds from the Kama-Urals-Area", Archivum Eurasiae Medii Aevi 2 (1982). Oradaki Karpat havzasına ilişkin paralellikler yine de 8. yüzyılda Güney Rusya Saltowo-Mayaki Kültürüyle açıklanmalıdır. Bir veya iki göç dalgası için ayrıca Kovrig, "Alattyan", s. 229; Sos, "Problematik", s. 94; Werner, "Stand", s. 282 veya s. 310.

391 Çilinska, "Frage", s. 317; Dekan, "Motifs"; Dekan, "Problematik", s. 92; Dekan, "Herkunft und Ethnizitat der gegossenen Bronzeindustrie des 8. Jahrhunderts", Slovenska Archeologia 20 (1972), s. 317-452; Klanica, "Siedlung", s. 312.

böyle kapsamlı varsayımların pür arkeolojik açıdan temellendirilebilmesini reddeder.[392]

Laszlo'nun "çifte (Macar) toprak iktisabı" şeklindeki tasavvuru Macaristan'da galebe çalmamıştır. Daha etkili olan izah 1968 yılında Szadeczky-Kardoss'un ileri sürdüğü izahtır. Buna göre Kubrat'ın dördüncü oğluyla özdeşleştirdiği Kuber Tuğrul-Asma Bıyığı gruplarını Karpat havzasındaki yurtta yaptırmıştı.[393] Bu tez Macaristan'da[394] genel kabul görmüştür. Bu hususta sadece Kuber'in Bulgarlarını getiren Orta Avar grupları düşünülmüştür. Fakat tam da *Miracula Demetrii*'deki Kuber böyle bir rol için içten bir samimiyete sahip değildir. Kendisinin çekilişiyle ilgili böyle bir haber verilmemektedir ve onun kağan değil, sadece Sirmium'daki bölgesel gruplara komuta eden biri olduğunu biliyoruz. O, Karpat havzasında yeni bir arkeolojik kültürü yayan kişi kesinlikle olamaz.[395]

Bir başka tarihsel temeli sunmaya Kuber teorisini "aceleci" olarak niteleyen Bona teşebbüs etmiştir. Ancak o, 1981 yılında arkeolojik bulguların Bulgarlar "üst tabakasından" başkasıyla açıklanamayacağını ileri sürmüştür. Charlemagne'ı ve kendisinin ordu komutanını vuran Avarların hakikatte Onogur Bulgarları olduğu tezi için o, iki kanıt göstermiştir. İlki "Bavyera ve Alaman" yıllıklarında Avarların doksanlı yıllardaki seferler vesilesiyle Vandal olarak adlandırılması ve ikincisi Alman Ludwig'in 860 yılında Zöbernbach'ta "marca Wandariorum" denen bir dağdaki hediyesidir. Onun fikrine göre Slavlar ve Bavyeralılar, Avar komşularının hakikatte Wangar/Onogurlar olduğunu biliyorlardı.[396]

Bunların birçoğu tarihsel tenkitler karşısında tutunamamaktadır. "Vandali" ismini veren tüm yıllıklar Elsass'taki Murbach manastırının yıllıklarına dayanmaktadır; 799 (kayı) Murbach'a dayanarak Reichenau'da Alaman yıllığını yazdığı zaman bile Vandallar=Avarlar özdeşleştirmesi belirsiz bir şeydir. O, yanlışlıkla 790 yılı altında ifade edilen

392 Deér, "Untergang" s. 731; buna karşın Werner, "Stand", s. 282 ve s. 310'da bunun yöntemsel olarak gerekçelendirildiğini ileri sürer.

393 Szadeczky-Kardoss, "Kuvrat", s. 84.

394 Bona, "Ivancsa", s. 259-261; Garam, "Kisköre", s. 287; ayrıca Horedt, "Völker", s. 14.

395 Kapsamlı eleştiri için Pohl, "Khaganat", s. 46. Kubrat'ın efsanevi dördüncü oğlu ne Kuber'le özdeşleştirilebilir ne de Pannonya'ya yeni bir kültür getirmiş olabilir. Her iki teorinin de kanıtlanmamıştır, ancak mümkündür; onların kombinasyonu ise saçmadır.

396 Bona, "Bulgaren", s. 109'da Vékony, "Onogurok und Therese Olajos, Adalék a (h) ung(a)ri(i) nephlo es ei kesoilavarkori etnikum történetéhez", Antik Tanulmanyok 16 (1969), s. 87-90. Buna ilişkin ayrıca Szadeczky-Kardoss, "Onoguroi", s. 902-906.

"Vandal" seferini Avar seferiyle aynı olay olarak vermiştir.[397] Genel olarak daha güvenilir olan Regensburg veya Salzburg yıllıklarında, Arn'ın veya Alcuin'in mektuplarında veya müktesebatı iyi imparatorluk yıllıklarında Vandallardan hiç söz edilmez. Buna karşın 9. yüzyıldaki Alaman bölgesinde âlim-çevresinde genel bir Vandal geleneğinin izleri takip edilebilmektedir ki bu da anlaşılan Beda metnine dayanır. Onlar Vandalları ve Vindelikleri bir kefeye koymuş ve neredeyse Vandallarla Bavyeralıları bile özdeşleştirmişlerdir. Bunun dışında "Vandali" ile daha çok "Venedi"-Slavları düşünülmüştür.[398] "Bucklige Welt'deki" bir dağın adı Avarların isminin son kez zikrinden bir nesil geçtikten sonra böyle kapsamlı bir teoriyi tevsik etmeye yetmez. Ayrıca kelime Germenistik tarafından başka türlü açıklanmaktadır.[399] Bir istilaya için tarihsel iddia olarak iddiaya göre 680 yılında Avarların güçlenen faaliyetleri gösterilir. Ancak IV. Konstantin'e gelen rutin elçiliklere bakıldığında böyle bir sonuç çıkmamaktadır.[400] 692'deki Ortanca Pippin misyonu muhtemelen sonraki yıllıkların bir uydurmasıydı.[401] Lorch'un yıkılması 713/714 yılına tarihlendirilebilmektedir. Bu dönemde tarihi sağlam bir şekilde tespit edilebilen tek Avar saldırısı -Friuli üzerine- hâlihazırda 663 yılında Lombardlar vesilesiyle vuku bulmuştur.[402]

Bu arada arkeolojik bulgular peyderpey süregiden değişimleri güçlendirmektedir. Kovrig'le Alattyan'da iyi bir şekilde birbirinden ayrılan üç grup arasında belirli bir devamlılık tespit edilmiştir.[403] Mezarların istikametinin ve sürekliliğinin bir hamlede değiştirilememesi Sommerein veya Leobersdorf'taki kazılarda ispatlanmıştır. Bir kültür değişi-

397 Walter Lendi, "Untersuchungen zur frühalamannischen Annalistik" *Die Murbacher Annalen*, Freiburg 1971, s. 84; Ann. Alam. a. 790, a. 791, *a.g.e.*, s. 164-67; buna ilişkin kapsamlı bilgi için Pohl, "Khaganat", s. 47. Bona'nın Bavyera kanıt materyali olan Niederaltaich yıllıkları Alman yıllıklarının sonraki bir özetidir (bkz. MGH SS 20, s. 776).

398 Beda, *Historia Ecclesiastica*, s. 11 (yay. Colgrave, s. 38) Vandallar, Alanlar ve Süebler üzerinde sefer; Ermenrici Coeneobitae Augiensis Tentamen Vitae S. Galli Adornandae, MGH SS 11, s. 31'de kendisine çok yakın olan "Alamanların, Süeblerin ve Vandalların" seferini 400 civarına yerleştirir. Vandal olarak Bavyeralılar Elias Steinmeyer/Eduard Sievers, *Die althochdeutschen Glossen 2*, Berlin 1879, s. 246. Daha yaygın olan bir özdeşleştirme Vandali=Venedi'dir ki muhtemelen Murbach yıllığının yazarının kafasında da bu vardı.

399 D.L.D. 101 (860); Heinrich Weigl, *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich 7*, Viyana 1975, s. 53; Klebel, "Ostgrenze", s. 370; Wiesinger, "Probleme", s. 358'de "wang" türeviyle (çok sayıda paralellikle birlikte). He iki istikametteki yorumlarında temelinde Vasal Wangar'ın ismi de vardır (Brunner, "Oppositionselle Gruppen", s. 137).

400 Bkz. Bölüm 7. 7.

401 Bkz. Bölüm 8. 3.

402 Bkz. Bölüm 8. 3.

403 Kovrig, "Alattyan", s. 208 ve s. 211.

minin nasıl bir kültür kopukluğu olarak görüldüğü aynı zamanda Falko Daim'in belirttiği gibi arkeolojik materyallerin tipolojisi sorununa tekabül etmektedir. Tasnif büyüdükçe bundan bir kopukluk türetme imkânı da o kadar büyümektedir.[404] Püsküllü kulak küpeleri gibi birçok Orta Avar tipi materyal Erken Avar tipinden gelişmiştir. Üzengi gibi birçok başka nesne daha uzun vadeli bir gelişim içinde olmuştur ve zamansal sınırları aşmıştır.[405] "8. yüzyılın başında giyime ve teçhizata ilişkin bütün temel unsurlar bronz dökümü bronz döküm ürünüydü ki henüz Orta Avar çağında başlıca tuğrul kuşu ve asma bıyığı motifleri olmak üzere bu kanıtlanmaktadır".[406] Tuğrul, her yerde bronz döküm ürünü görünmemektedir; 7. yüzyılın sonunda Zelovçe'de gümüş menteşeyle perçinlenmiş olanı bulunmuştur.[407] Gerçi mezarlıklarda yeni nüfuslar görünmektedir ancak onların tezahürü veya eski mezarların soyulması bölgeler üstü bir tekdüzeliğe sahip değildir.

Tüm izleriyle vakanın peyderpey ilerleyen bir devamlılığa sahip olduğu anlaşılmasına rağmen bulgularda temelden değişiklikler gözlemlendiğini de söylemek lazımdır. Araştırmanın mevcut vaziyeti arkeolojik bulguların isimlerini ve tam tarihlerini tanzim etmeyi veya onların belirli insanlarla ilintisini saptamayı zorlaştırmaktadır. En yeni Macar fikirleri uzun zamandır kanıt için basamak kabul edilen tarihsel modellerde kapsamlı ıslahlar yaratmıştır. Son zamanlarda Istvan Bona "Bulgar unsurlarının doğulu temsilcilerinin yalnızca zayıf bir şekilde temsil edildiğini"; Hauptman bunlar arasında Kubrat Hükümdarlığı'nı yıkan ve Avar Hükümdarlığı'nın ceberut "eritme sürecinde" toplumsal katmanlar arasında giren Orta ve İç Asya gruplarının olduğunu söylemiştir.[408] Bu münakaşalarda Balint, kendi bozkır kitabında farklı bir yaklaşımı geliştirmiştir. O da Geç Avar kültürünün Hazar-Karadeniz bozkırlarındaki Saltowo-Mayaki Kültürü ile farklılaşmasını izah etmek için 670/680 yıllarında Karpat havzasına yeni bir bozkır halkının geldiği fikrinden hareket eder; ancak katı bir etnik sınıflandırma yapmaz.[409] Şimdi tarihsel bakış açısına binaen aşağıdaki tespitleri sıralamak meheldir:

404 Daim, "Sommerein", s. 64 ve s. 81, bilhassa s. 88'deki grafik; Daim, "Leobersdorf", s. 157; Daim, "Leobersdorf", s. 82.

405 Balint, "Archaologie"

406 Bona, "Awaren-katalog", s. 17.

407 Szentpetéri, "Gliederung", s. 109.

408 "Awaren-Katalog", s. 15; Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987).

409 Balint, "Archaologie" Sorun Saltowo-Mataki kültürünün tarihlendirilmesinin katı bir şekilde yapılamamasıdır (Pletnewa, "Chasaren", s. 95'te onu ilk defa 8. yüzyılın ortasına yerleştirir) ve böylelikle Geç Avar çağının başlangıcında Karpat havzasında olması ihtimal dâhilinde kalır. 700 yılından itibaren bir tarihlendirme için Balint, "Addenda"; Balint, "Datierung", s. 142 (Sovyet literatürüyle birlikte).

1. Orta ve Geç Avar kültürü bütün paralellikler göz önünde bulundurulduğunda yapısı ve yayılması bakımından türdeştir.[410] Tuğrul evrensel bir semboldür ve onun ne zaman nereden alındığı tartışılabilir.[411] Fakat Erken Orta Çağ'da hiçbir yerde tuğrul tasvirli bronz kuşak menteşeleri böyle bir yaygınlık göstermemiştir. Sonuç dışarıdan gelen hazır bir kültürün temsilcilerinde veya "eski" Avarların kovulmasında değil, mahallinde, yani Karpat havzasının özel kültüründe aranmalıdır.

2. Bu koşullar altında her iki kültür değişiminin nasıl yorumlanacağı konusu yöntemsel açıdan da tartışılmalıdır. Bu hususta yalnızca "halklar dalgası veya moda göçü" tartışmaya konulmamalıdır. Başlıca problem belirli olguların nasıl Orta Asya'dan veya Karadeniz'den Karpat havzasına nakledilebildiğini izah etmek değildir. Bu tip bir kültürel alışveriş bozkır kuşağında daima gerçekleşmektedir. Ayrıca daimî hicret hareketleri -670 civarındaki gibi- "kriz zamanlarında" zirveye ulaşıyordu. Bayan veya Asparuh liderliğinde olduğu gibi büyük, kapalı seferlerin katedilen ve adlandırılan halkları bir istisnadır ve arkalarında çoğunlukla tarihsel izler bırakmışlardır. Aynı zamanda büyük ve düzenli gruplar yolda kendi başlarına hareket edebilir veya yeni büyük birlikler meydana getirebilirdi. Bundan başka kapsamlı ticaret bağları ve başka haraç ve alışveriş ilişkileri vardı. Balint'in tespit ettiği gibi[412] birçok motifin yayılması araştırmalar için henüz tam olarak kavranılabilir olmayan ipek malzemelerle gerçekleşiyordu.

3. İzaha muhtaç bir başka konu Karpat havzasında yeni kültürel unsurların baskın gelmesidir. Yeni bir halkın eski sakinlere galebe çalması veya onları kovması düşünülebilir, ancak böyle kapsamlı bir kabulün tutumlu olup olmadığını sorgulamakta yarar var. *Miracula Demetrii*'den Karpat havzasında 680 öncesinde gerçekleşen etnogenez süreci hakkında bilgi edinebiliyoruz[413] ancak tam da o zamanlarda yeni bir halkın burada ortaya çıktığı söylenmemektedir. Belirtilen şiddetli çatışmalarda da yeni gelenlerin hiçbir bakiyesi yoktu.

---

410 Bu olguyu Erdélyi, "Bronzefunde", SSCI 35 (1987); İran ve Bizans etkisine rağmen onun tespit ettiği gibi motiflerin yapısı, kuşaklarda kullanılması ve mezarlara eksiksiz bir şekilde gömülmesi Karpat havzası dışında hiçbir yerde şu ana kadar tespit edilmemiştir.

411 Bkz. Bölüm 8. 1.

412 Balint, "Archaologie" Orta Asya'daki tuğrulların tekstil süslemeleri için kullanıldığını kurgandan 25 tuğrul süslemeli ipek malzemenin günyüzüne çıkarıldığı (her hâlükârda çok eski) Noin-Ula bulguları göstermektedir. Bkz. Kadar, "Animali", s. 1380.

413 Bkz. Bölüm 6. 12. ve 7. 7.

Yıkıma işaret eden bulgular bu yüzden bir hicretin kanıtı olarak kabul edilemez.[414]

4. 626 yılından itibaren Avar Hükümdarlığı temelden değişikliklerin yaşandığı bir safhaya girmişti ki ağır iç buhran ortamında bu, kopuk bir şekilde ifade bulmuştu. 630 ve 680 civarlarında ağır savaşların yaşandığı iki sahneden haberdarız. Bunlar kesinlikle bu nitelikteki tek çatışmalar değildi. Avar Hükümdarlığı'nın siyasi üst yapısı tamamen değişen ilişkilere uymaktaydı. Savaşçıların arzularını tatmin eden askerî başarılar ve imparatorluktan gelen daimî mal akışıyla gelişen "itibar ekonomisi" 626 yılında dengesini bulmuştu. Sonuç Avar Hükümdarlığı'nın kademeli olarak tarımsal ekonomiye geçişiydi.[415] Birçok savaşçı yerleşikliğe geçmeye ve tarım yapmaya mecbur kalmıştı. Şüphesiz bu süreç başarıya alışmış bozkır savaşçıları arasında çatışma olmadan ilerleyemezdi. Mahalli alt tabakaların sömürülmesi görünüşe göre güçlenmişti.[416] Yönetici grupların da huzursuzluğu artmıştı. Dulo hanedanının 760 yılındaki başarısızlığından sonra Bulgarlar arasındaki karizmasının yok olması gibi[417] Bayan oğulları da günah keçisi ilan edilmişti. Anlayış değişti ve kağanın gücü kısıtlandı. 8. yüzyılda karşımıza çıkan çifte krallık ve başka unvan sahibinin belirmesi doğudan kaynaklanan bir durumdur. Bulgar arkeologların ulaştığı sonuçlara benzerdir: Geç Avar teşkilatı Türk, Hazar ve Tuna Bulgarlarının unsurlarını benimsemiş, ancak onları kendine has ve bir başkasından türetilmesi mümkün olmayan bir şekilde terkip etmişti.[418] Ayrıca hanedan değişimi, yeni savaşçı grupların yükselişi, bu arada meydana gelen iç savaşlar ve merkezî gücün zayıflaması hesaba katılmalıdır. Benzer bir süreç Türk Kağanlığı'nın çöküşünden bilinir.

5. Bu süreç muhtemelen göçler tarafından başlatılmamış ancak etkilenmiştir. Doğuda yeni bir halk tasvir edilen gelişimi tamamen başka bir istikamette yaşıyordu. Hunlar ve Avarlar, Asparuh Bulgarları ve Macarları gibi komşu ülkeler de daimî seferlerden rahatsızdı. Avrupa'da bir bozkır halkının saldırgan bir aşamaya geçmeden "çiftçileşmesi" tarihte eşi benzeri olmayan bir olay olurdu. Birçok kimse, 8. yüz-

414 Bona, "Katalog", s. 15'te içerideki yeniden şekillenmelerin temel unsurlarını da izah eder. "7. yüzyılda Avar toplumunun peyderpey yeniden şekillenmesi" sürecini Avenarius, "Konsolidierung", s. 1029'da ele alır.

415 Buna ilişkin Bona, "Abriss", s. 618; Avenarius, "Struktur", SSCI 35 (1987); Moğolistan'daki benzer bir sürece Hesse, "Austausch", s. 151'de işaret etmiştir.

416 Kovrig, "Alattyan", s. 203'te artan fakir mezarlarının üç gruptaki değişimini ele almaktadır.

417 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 210.

418 Bkz. Bölüm 8. 2.

yıldaki çoğu mezarda doğulu tipte nesnenin fazlaca mevcut olmasına binaen 7. yüzyılın ikinci yarısında Karpat havzasına yeni muhacirlerin doğudan geldiğini savunmuştur.[419] Fakat burada hemen iktidarı ele geçiren güçlü, müteşekkil grupların mevzubahis olması zaruri değildir. Çünkü Avar Hükümdarlığı, Avar Hükümdarlığı olarak kalmıştır; yeni gelenler nereden gelirse gelsin Avarları kendi geleneklerine uydurmamış, bilakis Avarların geleneğine uymuştu.

6. Doğudan gelen kültürel unsurlar ve eski bozkır geleneklerine (tuğrul) yaslanma böylece daha iyi anlaşılmaktadır çünkü Avar Hükümdarlığı'nın yaşam biçimi Slav komşularının yaşam biçimine mütemadiyen yakınlaşıyordu. Bu, bozkır asillerinin gelenek bilincine ve muhafazakârlığına uymaktadır[420] ki bu çevredekiler hak iddia ettikleri ayrıcalıklı konumlarını geri kazanmak istiyorlardı. Bu yüzden eski ana yurttan gelen tesire açık olmalarında şaşırılacak bir şey yoktur. Kağanın ve en mümtaz soyların model etkisi ile hediye ve karşılıklı peşkeşlerin daimî tedavülü keza böyle bir tarz değişikliğinin izahına katkıda bulunabilir. Fakat başka arkeolojik araştırmalar muhtelif faktörlerin hangi öneme sahip olduğunu açıklığa kavuşturmalıdır.

Her hâlükârda 7. yüzyılda Avar Hükümdarlığı'nda yaşam biçimi değişmiştir. İktisadiyat ve toplumsal yapı, kültür ve teşkilat 8. yüzyılda kısmen Erken Avar çağındakinden dikkate değer bir şekilde farklılaşmıştır. Yazılı kaynaklar artık huzursuzlaşmış Avarlara pek dikkat buyurmuyordu, ta ki Frank ordusu Karpat havzasına saldırana kadar. Buna karşın arkeoloji 8. yüzyılda Viyana Ormanı ile Demir Kapı arasındaki alanda Geç Avar kültürünü tanımaya imkân veren en zengin malzemeleri bulmuştur.

---

419 Ery, "Studies", s. 125. Fakat böyle bir göç bütün mezarlarda aynı zaman noktasında kesişmemektedir. Leobersdorf'ta ilk defa Geç Avar çağının ikinci aşamasında nüfus artmış, ilk defa Mongoloid tipte insanlar bulunmuştur (Daim, Leobersdorf).

420 Buna ilişkin Jettmar, "Steppenvölker", s. 241 ve s. 204'te Avar Hükümdarlığı'ndaki yeniden canlanışı "İskit" sanat tarihi açısından özel bir biçimde tasvir edilen tuğrul kuşu ve asma bıyığı motiflerinin bozkır halklarının sanatındaki yeri ele alınır. Bkz. Bölüm 8. 1. Bozkır aristokrasisinin arkaizmi için Ferdinandy, "Reitervölker", s. 149.

TUĞRUL KUŞUNUN YÜZYILI

Avarlardan Geriye Kalan

8. yüzyılda Karpat havzasında tuğrul işareti yalnızca kudretlilerin alametifarikası değildi; evvela kuşakları süsleyen bronz döküm, yaygın bir statü emaresiydi. Tuğrul ve asma bıyığı süslemesi binyılı aşkın bir süre bozkır savaşçılarının tasvir dili ile yerleşiklerin zanaat geleneği arasındaki etkileşim doğrultusunda sanat tarihinde vücut bulmuştu. İskit süslemesi, İran hâkim sanatı ve Helen-Roma etkisi Geç Avar biçimlerinin hususiyetleri arasına birbirinden pek de kolayca ayrılamayacak şekilde dâhil olmuştu.[1] Tuğrul ve diğer hayvan tasvirlerinde rastlanılan birçok hayvan savaşı sahnesi binyıl önceki İskit hayvan tasvirleriyle birlikte Bizans sanatındaki hayvan motiflerini de hatırlatmaktadır.[2] Metropolün el sanatları bu tarzın gelişimi ve aktarılmasına belirleyici bir katılım göstermişti. Buna rağmen Geç Avar sanatına "İskit" ataların dünya tasavvuru ve ikonografisi de katılmıştı.

Birçok bakımdan eski Avar gelenekleri 8. yüzyılda devam etmişti. Avar erkeklerinin saçları 558 yılındaki elçiler gibi hâlâ uzun ve örgülüydü, sadece tokaları değişmişti. Bunlar prizma şeklindeydi ve kalıplanmıştı. Bu saç tarzı Juan-Juan, Oğuz, sonraki Moğollar ve Selçuk-

1 Zaten İskit hayvan stili barbar, Grek ve Pers unsurlarının terkibinden gelişmişti. Tuğrul tarzı için bakınız Daim, "Greif" (Zwettle Sempozyumu 1986)'da Bizans el sanatlarının öncü etkisini izah etmekte ve Werner, "Vrap", s. 58'deki Sâsânî köken (masal hayvanı Senmurv) kabulünü şüpheyle karşılamaktadır; Balint, "Archaologie"de, Dekan, "Problematik", s. 71'deki yerel, erki Avrupa-Geç Helen etkisine karşı Orta Asyalı bir köken varsayımında bulunur. Genel olarak Brandenburg, "Greif", s. 452. Ayrıca bkz. Bölüm 2. 5. Kollautz/Miyakawa 2, s. 227-237'de tuğrul kuşunu Merovenjlerden Yukagirlere kadar ayrıntılı bir şekilde takip ederken Avar tuğrulu promlemini aydınlatamadan konuya girişmesi tesadüf değildir.

2 *Gold der Skythen aus de Leningrader Eremitage,* Katagol München 1984, bilhassa s. 144, s. 159 ve s. 162 (resimler) İskit hayvan stilinin temelden etüdü için kısmen tekrara düşmesine rağmen bkz. Michael Rostovzeff, *The Animat Style in South Russia and China,* Princeton 1929 ve kendisinin talebesi olan G. I. Borovka, *Svythian Art,* Londra 1928. Ayrıca bkz. Jettmar, "Steppenvölker", s. 5.

lularda da mutattı. Oysa Türkler, Bulgarlar ve Hazarlar saçları uzun ve açıktı bırakmaya dikkat ediyordu.[3] Silahlar, yaylar, sadaklar ve kısmen savaş baltaları evvelki gibi kalmıştır. Yayların çapı büyükken üç kanatlı ok uçları artık daha küçüktü. Kadın mantolarının broşları genellikle cam kaplamayla tezyin edilirdi. İlk defa bu yüzyılın ortalarında kavun şekilli inciler ve başka yeni süs biçimleri gelmişti.[4] En temel değişiklik teknoloji tarzında meydana gelmişti. O zamana kadar metal levhada basılan nesneler 8. yüzyılda bronz dökümle yapılıyordu. Bu da tezyinat biçimlerinde çeşitliliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[5]

8. yüzyılda altın bakımdan zengin mezarlar daha nadir görülmektedir. Bunda Bizans'ın etkisi vardır. Bronz döküm "itibar ekonomisinin" ayakta kalmasına izin vermişti. Mansıp kuşaklarının yapılış biçimi ve tezyinatı her ne kadar bu işaretlerin dilleri ayrıntılı olarak çözülemese de onların taşıyanların rütbe, köken ve mensubiyetini yansıtmıştır.[6] J. Szentpéteri yakın zamanlarda Zelovce mezarlığında bulunan kuşak menteşelerinden her bir klan arasındaki farklılaşmayı ortaya koymaya girişmiştir.[7] Fakat kuşak süslerinin üretimi ve yayılması yeteri kadar araştırılmış değildir; kimi gözlemler "nihaî üretimin" mahallinde gerçekleştiği çıkarımını getirmiştir. Kuralların gerektirdiğinin aksine ters takılan bir kuşak, ilgili gelenek bağlamında yerel üreticilerin "inatçılıklarının" hareket alanını sembolize ediyordu.[8] "Bronz döküm sanayisinde" bölgelerarası ağ dağılımı ve yerel hususiyetler birbirini tamamlıyordu, ancak üretim ve tevzi hakkındaki mesele daha titiz bir çalışmayı beklemektedir.

Fakat daha zor olanı kuşağı taşımaya kimin hakkı olduğunu ve kimin sembolün bağlayıcılığını garanti ettiğini temin etmektir. Herhâlde

---

3 Togan, *Ibn Fadlan,* s. 231; Kollautz/Miyakawa I, s. 58. Saçları örgülü savaşçılardan birinin tasvirinde bir Avar kuşak tokası vardı (Awaren-Katalog, Abb. 74). Geç Avar zamanı saç tokaları için Szentpeteri, *Gliederung 2,* s. 147'de bu tokaların taşınmasının bir ayrıcalık göstergesi olduğunu düşünmüştür.

4 Kovrig, "Alattyan", s. 227; Balint, "Archaologie"; Garam, "Fundstoff", s. 197; Bona, "Awaren-Katalog", s. 17; Çilinska, "Frauenschmuck", s. 63. Ayrıca Daim, "Sommerein", s. 88; kendisinin grafiği bütün tiplerin tek seferde değişmediğini göstermektedir.

5 Bona, "Geschichte", SSCI 35 (1987).

6 Bkz. Bölüm 6. 4. Kuşağın yapılışı ve onların bütün olarak mezarlara konulması 8. yüzyıl arkeolojisinin en karakteristik özellikleirnden biridir, bkz. Erdélyi, "Bronzefunde", SSCI 35 (1987).

7 Szentpéteri, *Gliederung 2,* s. 183.

8 Daim, "Leobersdorf" "İnatçılık" kavramı için Oskar Negt/Alexander Kluge, *Geschichte und Eigensinn,* Frankfurt/M. 1981, bilhassa s. 766.

klanlar, köy cemaatleri, kabileler, yerel ve bölgesel rütbeliler kağanlığa ve askerî teşkilatına karşı daha büyük bir nüfuz kazanmıştı.[9] Birçok zengin rütbe sahibinin mezarına hiçbir silah koyulduğu görülmezken daha mütevazı kimselerin mezarlarına silah koyulması yaygınlaşmıştı.[10] Zelovce'de 30 erkek kuşak ve silahla sadece kuşakla veya sadece silah(lar) ile gömülmüştü. 93 mezar, mezarlığın %10'u yapıyordu ve mahalli üst tabakayı gösteriyor olmalıdır.[11] Genel olarak mezarlara bırakılan silahların sayısı erken dönemlere nazaran gerilemiş ve sadece sınır bölgelerinde mühim miktarda kalmıştır.[12] Bu, Avar erkeklerin hiç silah taşımadığı anlamına gelmez ama savaşın cemiyetin en önemli unsuru olarak oynadığı rolünü kaybettiğini gösterir. Yaşam savaşının merkezî metaforunun Geç Avar sanatında hayvan savaşı, yırtıcı hayvanın veya av hayvanının olması tesadüf değildir. Onlar bronz nesnelerde, kuşak tokalarında, süs levhalarında ve at koşumlarında çeşitli görünüşlerde tezahür ediyordu. Masal hayvanları toynaklı hayvanlara veya insanlara karşı savaşıyordu, avcılar yaylarıyla birlikte dörtnala koşan atlar üzerinde ganimetlerini, kartalları, erkek domuzları, ejderhaları veya at vücutlarını kovalıyor, savaşta bunlar birbirine karışıyordu. Bozkır halklarının mitolojisinde bu tip hayvan savaşı tasvirleri ölüm ve yeniden doğuşu sembolize etmektedir; ölümle yırtıcı hayvan yaşam verir ve bununla her iki soyun atalarının cinsel birleşmesi anımsanır.[13] Muhtemelen bu ifade vasıtası Avar savaşçısına içinde yaşadığı çiftçi dünyada kendi hüviyetini ve gurunu korumasına, buna münasip bir hayatı sürdürmesine izin veriyordu.

Diğer yandan tarımsal faaliyetin giderek artan önemi, ordunun halk içine katılmasının artmasına neden oldu. Kimi mezarlıklar çok sayıda gariban aile karşısında birkaç hâli vakti yerinde ailenin bulun-

9 Bu varsayımı Laszlo, "Etudes", s. 292; Deér, "Untergang", s. 763'te ifade etmiştir.

10 Eisner, "Devinska Nova", s. 410; Lippert, "Westgrenze", s. 165; "Böylece büyük mezarlıklardaki zengin erkek mezarlarının Avarlarda bir orta veya askerî sınıfa ait olup olmadığı veya bunların küçük, kapalı bir cemiyetin üst tabakası olup olmadığı tartışılmalıdır." Bkz. Balint, "Archaologie"

11 Szentpéteri, *Gliederung 2*, s. 84; Çilinska, "Zelovce"

12 Sos, *Ullo 2*, s. 226; Bona, "Awaren-Katalog", s. 16.

13 Buna ilişkin Roux, "Religion" SSCI 35 (1987). Bu tip mitler Georges Dumézil'den esinlenen yoruma uymaktadır. Buna göre savaşçı birliklerinin tasavvur dünyasında onların genç mensupları sözde yırtıcı hayvan toteminin güveyi olarak savaşta kökensel cinsel birleşmeyi gerçekleştiriyordu. Bu yorumun Avar sanatına ne ölçüde uyarlanabileceği şüpheli bir konudur, ancak bu kesinlikle "iptidai sanatın" sırf dekorasyona ilişkin bir zevkten daha derin itkiler sonucu geliştiği gerçeğine kesinlikle uymaktadır.

duğunu göstermektedir.[14] Halk ekseriya tarımla meşguldü. Birçok mezarda orak, keser veya bakraç gibi iş araçları bulunmuştu.[15] Keramik bulguları bu dönemde Erken Avar mezarlarından fazladır.[16] Leobersdorf'taki arkeolojik araştırmalar iskeletlerin yıpranmış bünyelere ait olduğunu veya bunların hastalık izleri taşıdığını, dolayısıyla ağır beden işleriyle meşgul olduklarını göstermektedir. Buna karşın savaş yaraları tespit edilmemiştir.[17] Bu, akla İbn Fadlan'ın İdil (Volga) Bulgarları üzerine kanaatini akla getirmektedir: "Onlar arasında fiziken sağlıklı duran kimse görmedim, birçoğu hastalıklıdır ve onlardan birçoğu kolikten ölmektedir."[18] Bu değişime mezara konan hayvan etleri de şahittir: Atlar, sığırlar, koyunlar, keçiler, domuzlar, tavuklar ve ayrıca kazlar.[19] Ayrıca yer yer peynir vb. süt ürünleri de mezarlara konulmaktaydı.[20] Muhtelif grupların farklı toplumsal itibar düzeyiyle sürü ekonomisi ve tarımla meşgul olunup olunmadığı şu ana kadar izah edilmemiştir.[21]

Her hâlükârda Geç Avar çağı nüfusunun büyük kısmı köylerde meskûn yaşamış ve bunların mezarlıkları nesiller boyu süren bir devamlılığın kanıtı olmuştur.[22] Dolayısıyla yerleşik yaşam biçimi hâkim gelmişti. Nüfusun bir kısmının sürüsüyle birlikte yıl için gerçekleştirdikleri göçler elbette bu hesaba dâhil edilmelidir. Avar köylerinin büyüklüğü ve biçimi muhtelifti, ancak bunlar henüz yeterli bir şekilde

14 Kovrig, "Alattyan", s. 218; Daim, "Niederösterreich", s. 24; Szentpéteri, *Gliederung*, s. 79-110; Szentpéteri, *Gliederung 2*, s. 183 (fakir mezarlarının Zelovce'de %60-80'i bulduğunu söylemektedir). Bunlar acaba Laszlo, "Etudes", s. 292'de belirtildiği gibi gariban Slavlar mıydı, mezarlıklardan anlaşılamamaktadır.

15 Balint, "Archaologie"

16 Bunu Ullo, "Sos", Ullo 2, s. 226'daki her iki dönemin mezarlıklarının mukayesesi göstermektedir. Geç Avar keramiği için ayrıca Szoke, "Siedlungsgeschichte", s. 181; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 321.

17 Daim, "Leobersdorf", s. 163.

18 *Ibn Fadlan*, s. 75, Togan, s. 78.

19 Kovrig, "Alattyan", s. 73; Daim, "Niederösterreich", s. 24; Daim, "Leobersdorf", s. 165.

20 Viyana-Csokorgasse mezarında olduğu gibi Viyana'dan Ludwig Streinz yayınlanmamış konferansı.

21 Bu ihtimale işaret eden Daim, "Leobersdorf", s. 166, Orta Asya'daki halk bilimleri açısından paralelliklere ilişkin: Wolfgang König, "Die Achal-Teke – Zur Witschaft und Gesellschaft einer Turkmenen-Gruppe im 19. Jahrhundert", Veröffentlichungen des Museums für Völkerkunde zu Leipzig 12 (1962).

22 Balint, "Archaologie", Mezarlıkların doluluğu yine de mevcut yerleşimlerden kapsamlı olarak istifade edildiği anlamına gelmek zorunda değildir; hem sabit yerler arasındaki insan geçişi hem de mezarlıkların işgalindeki küçük transferler bulgularla uzlaşır.

araştırılmış değildir. 8. ve 10. yüzyıl arasında Güney Rusya'daki Saltowo-Mayaki kültürüne ait olan köylerde görülen topraktan veya taş duvarlardan müteşekkil tahkimatlar Avar bölgelerinde bulunmamıştır. Fakat büyük köyler olmalıdır. Kimi mezarlıklardan binden fazla mezar vardır; mesela Tiszafüred mezarlığı büyük kısmı Orta ve Geç Avar dönemine ait olan 1300 mezar içermektedir.[23] Aralarında aşağı Körös ve Viyana havzasının da bulunduğu bir dizi bölgede yoğun nüfusun bulunduğu kanıtlanmıştır.[24] Toplamda hâlihazırda Orta ve Geç Avar çağına ilişkin ilişkin yaklaşık bin buluntu yeri bilinmektedir.[25] Avar yerleşimlerindeki evler arasında tespit edilen hendekler çarpıcıdır.[26] Muhtemelen bunlar bugün Orta Asya'daki birçok köy ve şehrin su teminini sağlayan ve kanalizasyon olarak kullanılan su hendekleriyle aynı işlevi görüyordu.

Geç Avar çağı araştırmalarında en çok tartışılan konulardan biri, üzerine en az şey söylenebilecek konudur: 8. yüzyıl "Avarlarının" etnik nizamı ve sınırlandırılması. Bu dönemdeki görecek yeknesak kültür hiçbir etnik tefsire izin vermemektedir. Bir asır önce açıkça bir azınlığın mensuplarının yaşadığı Kölked gibi yerlerde de 8. yüzyılın nüfusu az veya çok Avarlaşmıştı.[27] Sadece Keszthely bölgesinde, hem de 7. yüzyılda "tipik" Avarların buraya yerleşmesine rağmen Avar olmayan bir geleneğin yaşadığı görülmektedir. Balaton Gölü'nün batı ucunda Roma sonrası bir ada kültürü, bilhassa Zala Halici'nin bataklık bölgesinde kimi süs biçimlerine sadık kalmıştır. Altın ve gümüşün izi silinmiş, biçimlerdeki fakirleşme miktardaki artışla dengelenmiştir. Neredeyse omuzlara kadar uzanan sepet şeklindeki devasa küpeler bronzdan üretilir olmuştur.[28] Benzer şeyin neredeyse botanik ve zoolojide gündeme geldiği intibası uyanmaktadır. Burada da izole olmuş nüfuslar alışılmadık şekilde büyümüştür.

Daha temel bir sorun 8. yüzyılda Avarlar ile Slavlar arasındaki münasebetlerdir. Bir yandan Slavların (veya "Avaroslavların") Geç Avar nüfusunun büyük kısmını teşkil edip etmediği konusu tartışılmaktadır ki Macar araştırmacıları bu hususta Slavlardan daha şüpheci bir yaklaşım göstermektedir. 7. yüzyıla ait birkaç mezarlıkta, bilhassa Pokaszepetk'te ölülerin yakılması ve bazı süs maddeleri Slav geleneğine

23 Kazılarda yer alan Budapeşte'den Eva Garam'a verdiği bilgi için teşekkür ederim.
24 Bu hususdaki değerli ifadeleri Szoke, "Siedlungsgeschichte", s. 189'da Körös'teki yoğun bir şekilde meskûn yerleşim yapışık için bulmak mümkündür.
25 Bona, "Awaren-Katalog", s. 16.
26 Balint, "Archaologie"; Kiss, "Kölked", s. 189.
27 Kiss, "Kölked", s. 190.
28 G. Kiss, "Funde", s. 168.

işaret etmektedir. 8. yüzyılda benzeri bir durum Avarların merkezî bölgesine pek uzanmamıştır.[29] Diğer yandan Güney Slovakya'daki Avar çağına ait büyük mezarlıkların etnik olarak yorumlanması meselesi mevzubahistir. J. Eisner Bratislava/Pressburg'daki Devinska Nova Ves/Thebenneudorf mezarlıklarını kağanlığa karşı Tuna sınırını koruyan Slav "sınır koruma birliklerinin" mirası kabul etmektedir.[30] Siyasi sınırlar doğrudan arkeolojik vasıtalarla tayin edilemez, ancak Frank orduları Tuna'nın kuzeyinde savaş esnasında ilk Avar istihkâmına rastlamıştı. Burada Avar âdetine göre kuşanmış mücehhez Avar savaşçıları Tuna'da yaşıyordu. Keramik gibi Slavlara işaret eden kimi nesneleri arkalarında bırakmalarına rağmen bunlar Avar sınır muhafızları olarak görülebilir.[31] Düşünülmesi gereken başlıca husus, arkeolojik tanzimin, etnik tefsirin ve siyasi aidiyetin birbirine uymasının zorunlu olmadığıdır. Belirli bir nüfusa işaret etse bile bundan başka çıkarımlar yapılamaz.

Avar yerleşim alanlarının kuzeydeki kültür sınır muhtemelen ovanın kuzey kenarlarında bulunuyordu. Bu sınırın güneyin "Avar" bedenlerinin bulunduğu, kuzeyinde Slav küllerinin döküldüğü mezarlar mevcuttur.[32] Bundan mülhem ne Avar hâkimiyet alanının kuzey sınırına ne de her iki taraftaki mezarların kökenine ilişkin zorunlu çıkarımlar yapmak gerekmez. "Avar" mezarlarında Slav kökenli veya

29 Sos, "Problematik", s. 97; Sos, "Bevölkerung"; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 303; Çilinska, "Beziehung", s. 53; Çilinska, "Development", s. 247'de Slovakya'daki biritüel mezarlıklar konusunda, 7. yüzyılda ölü yakılan mezarların çoğunlukla kaybolması üzerinde durulur; Eisnner, "Devinska Nova Ves"; Balint, "Archaologie"

30 Eisner, "Devinska Nova Ves"; buna karşı Bela Szoke'nin Archeologiai Etesito 80 (1953) s. 166-170'te bir incelemesi vardır. Bkz. Hagen Keller/Volker Bierbrauer, "Beitrage zum awarenzeitlichen Graberfeld von Devinska Nova Ves", Slovenska Archeologia 13 (1965) s. 377; B. S. Szatmari, "Die spatawarische Material der Randgebiete", A Mora Ferenc Muzeum Eckönyve (1969) s. 163-174; bunun için Zdenek Klanica, "Die Slawen im Marchgebiet und ihre Beziehungen zum awarischen Stammesverband", *Bericht über den 2. intern. Kongress f. slawische Archaologie 2*, Berlin 1973, s. 339. Ayrıca bkz. B. Szoke, "Über die Beziehungen Mahrens zu dem Donau gebiet in der Spatawarenzeit", Studia Slavica Acad. Scient. Hung 1960, s. 75; Avenarius, "Konsolidierung", s. 1021.

31 Lippert, "Westgrenze", s. 162; Slav unsurunu vurgulayan Çilinska, "Development", s. 240. Yerleşim alanlarında yapılan kazılardaki eksiklik analizi ayrıca zorlaştırmaktadır.

32 Janos Gyozo Szabo, "Topograhische Angaben zur aptvölkerwanderungszeitlichen Siedlungsgeschichte des Matra-Gebietes", Studijne Zvesti 16 (1968), s. 145-151; Çilinska, "Besattungsritus", s. 47; Çilinska, "Development", s. 140; Dekan, "Problematik", s. 77; Parczewski, "Besiedlungsgeschichte", s. 39; Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 306.

Slavca konuşan insanların olması mümkündür. Ayrıca çok kez ileri sürüldüğü gibi Slavcanın genel olarak Geç Avar Hükümdarlığı'nın *lingua francas*ı (veya bunlardan biri) olması ihtimali de düşünülebilir.[33] Hem Avar Hükümdarlığı'nın hem de Slav komşuların polietnik cemiyetler olduğu kabul edilmelidir. 8. yüzyılda Avar Hükümdarlığı'nın ne kadar Slav olduğu sorusu araştırmaların mevcut vaziyeti göz önünde bulundurulduğunda pek az anlam ifade etmektedir ve temel olarak genel kabullerle çalışılabilir. Mezarlarda ana dile ilişkin ne bir silsilename ne de bir kanıt vardır. Bütün yazılı kaynaklar eşliğinde 8. yüzyılda kağanlığın sakinlerinin Avar olarak bilindiği söylenmelidir. Buna mensupları tamamen meşru bir şekilde Avar olarak görülebilecek yeknesak arkeolojik kültür de uymaktadır.[34] 8. yüzyılda Slavların kağanlık içindeki rolleri üzerine hiçbir şey bilmemekteyiz. Bu dönemdeki pek çok Avar'ın 6. yüzyıldaki Slavlardan neşet ettiği ve onların 9. yüzyıldaki çocuklarının Slav olduğu varsayımı akla yatmaktadır. Fakat onlar tamamen Avar olarak düşünülebilir (veya bu şekilde geçebilir). Bu yüzden antropolojik bulgularla didişmek ve 8/10 veya 9/10 "Mongoloid" olan bir tipi Slav olarak kabul etmek tamamen lüzumsuzdur.

Sınır bölgelerinde hissedilir bir şekilde yoğunlaşan savaşçı mezarlarını Avar Hükümdarlığı'nın sınır muhafız teşkilatı olarak, bir bakıma "limes Avaricus" olarak yorumlamak makul ancak kanıtlanmamış bir kabul olur. Olağandışı bir şekilde çok sayıda süvari mezarı Güneybatı Slovakya'daki büyük mezarlıklarda bulunmaktadır (Devinska Nova Ves, Holiare, Nové Zamky, Zitavska Ton).[35] Daha az sarih olan yer Aşağı Avusturya Tuna'sı boyunca (Viyana-Liesing) uzanan alandır. Bir ileri karakolun mirası Weinviertel'deki Mistelbach mezarlığında,

---

33 Bkz. Bölüm 6. 11.

34 Bir yanlış anlaşılmadan kaçınmak için bir istilah kullanmak (Geç Avar çağı nüfusu veya benzeri) yöntemsel bakımdan daha temiz bir hareket olacaktır. Fakat bilimsel tartışmalarda "Avar" teriminin hiçbir etnosu ifade etmediği, daha ziyade bölgesel bakımdan hükmeden bir "*etnik praksis*e" işaret ettiği konusunda yeterli bir mutabakat sağlanmıştır.

35 Eisner, "Devinska Nova Ves"; keramikte görüldüğü gibi tam olarak burada güçlü Slav unsurları bulunmaktadır. Çilinska, "Nové Zamky"; Çilinska, "Period", s. 133; Bohuslav, "Chropovsky, Peuplement slave en Slovaquie – l'état actuel des recherches", Studia historica Slovaca I /1963), s. 9-29; Bohuslav, (yay); *Importants sites slaves en Slovaquie*, Bratislava 1978; Anton Toçik, "Die vorgrossmahrische Periode in der Slovake", *Das Grossmahrische Reich*, Prag 1966, s. 59-84; Parczewski, "Besiedlungsgeschichte", s. 39; K. Zabojnik, "Zur Problematik der Waffenvorkommen auf Graberfeldern aus der Zeit des Awarenreiches in den nordwestlichen Teilen des Karpatenbeckens", Interaktionen, s. 297-302.

ayrıca muhtemelen Thaya'daki birkaç yerde takip edilebilmektedir.[36] Bunun batısında birkaç dağınık bulguya rağmen Avar yerleşimi pek tevsik edilememektedir. Attila Hükümdarlığı'nın veya diğer bozkır imparatorluklarının sınırlarındaki tenha bölgelerle veya Macar "*gyepü*sü" ile karşılaştırmak bu yüzden daha makuldür.[37] Charlemagne'ın ordusu 791 yılında gerçi Enns'teki "*limes certus*u", hükümdarlık sınırını geçmişse de ilk defa Viyana Ormanı'nda Avar istihkâmına rastlamıştı.[38] Bu yüzden Avar yerleşim bölgesi burada başlar.

Askerî destek noktalarının yoğunlaştığı bir başka yer ise Avar Hükümdarlığı'nın güney kenarlarında Sirmium ve Singidunum bölgesinde tespit edilmiştir. Temes haricindeki Pançevo mezarlıklarında veya Singidunum-Bassianae yolundaki Vojka'da çok sayıda süvari ve silahın gömülü olduğu görülmüştür.[39] Save'nin orta ve üst akıntılarında şu ana kadar Avarlara ilişkin az sayıda unsur bulunmuştur.[40] Tuna'daki Çelarevo'da Geç Avar çağına ilişkin bulunan mezarlıkta birkaç muamma söz konusudur. Burada üzerine garip işaretler hakkedilen geç Roma tuğlaları ölülerin yanına konulmuştur.[41] Avar süvarileri Horetd'in yorumuna göre Mureş Transilvanya'nın dağlık bölgesini koruyordu, ancak bu hiptezi destekleyen görece az sayıda mezar vardır.[42]

---

36 Mitscha-Marheim, "Grenzorganisation"; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 142; Lippert, "Westgrenze", s. 165; Daim, "7. u. 8. Jh.", s. 93.

37 Mitscha-Marheim, "Frühgeschichtliche Grabfunde aus Unter St. Veit", Archaeologia Austriaca 44 (1960) s. 50-57; Mitscha-Marheim, "Grenzorganisation"; Deér, "Untergang", s. 763; Lippert, "Westgrenze", s. 169. "Gyepü" teşkilatı için Göckenjan, "Hilfvölker", s. 5; bu hususta birçok bozkır imparatorluğundaki ve Attila Hükümdarlığı'ndaki tenha sınırlarla Macarların 10. yüzyılın 2. yarısından beri sınır muhafızlarıyla birlikte teşkil ettiği sınır teşkilatı arasında bir fark olduğu kanıtlanmaktadır.

38 Bkz. Bölüm 8. 3 ve 8. 4. Bu haberin arkeolojik kabulü için Darina Bialekova, "Die ethnischen Verhaltnisse im nördlichen Karpatenbecken am Ende des 8. und zu Beginn des 9. Jahrhunderts und die Anfange der Staatsbildung der mahrischen Slawen", *Die Bayern und ihre Nachbarn 2*, s. 133-136.

39 Kovaçeviç, "Militargrenze", s. 49.

40 Vinski, "Nalazima"; Kovaçeviç, "Kaganat"

41 R. Brunardziç, "İzvestaj za zaştitnog arheoloşkog iskopavanja ranosrednjovekovne nekropole na lokalitetu 'Ziglana' kod Çelareva", Gradja za provçavanja spomenika kültüre Vojvodine 8-9 (1978-79), s. 33-67. Ayrıca Balint, "Archaologie"de Yahudi-Hazar yorumuna karşı çıkar. C14 yöntemiyle mezarlıktaki materyallere ilişkin gerçekleştirilen tuhaf tarihlendirme (969+/-66 yıl) mücerret bir şekilde ele alındığında pek az kanıt gücüne sahiptir.

42 Horedt, "Awarenproblem", s. 103; Geç Avar çağı Transilvanya'sı için son zamanlarda Bona, "Dacitol erdoelveig", s. 174.

Karpat havzasının iç bölgelerinde mezarlara çok sayıda silah koyulması daha nadir görülen bir durumdu.[43] Bunun bir istisna alışılmadık şekilde çok sayıda savaşçının gömülü olduğu Hortobagy-Arkus mezarlığıdır ki maalesef buna ilişkin bilgiler henüz yayınlanmamıştır; onların bronz kuşak tokaları yaldızlanmıştı.[44] Muhtemelen burada görece büyük yerleşimlerle çevrelenmiş bir bölgesel hükümdarlık merkezi (tıpkı Tiszafüred'deki gibi) söz konusuydu. Bona'nın burasının Iugurrus'un karargâhı olabileceği şeklindeki yorumu farazidir. Çarpıcı olan şey Hortobagy mezarlarının büyük derinliğidir ki herhâlde bu bir statü sembolüydü. İhtimal odur ki tam da bu yüzden 8. yüzyıla ait daha fazla sayıda mümtaz kimsenin mezarının izi bulunamamaktadır.[45]

Geç Avar Teşkilatı

7. yüzyıla kadar kaynaklar Avar siyasetini kağana atfetmiştir. O tek başına -veya daha doğrusu kendisinin görevi- Avar teşkilatının temsilcisi olarak anlaşmaların saldırgan veya garantör tarafı olarak beliriyordu. Hakiki güç taksimi buna tam olarak uymasa da Avar Hükümdarlığı onda vücut buluyordu.[46] İlk defa Karolenj Hükümdarlığı gücünün zirvesine ulaşması sonrası mütemadiyen korku salan güneydoğudaki komşusuna saldırdığı zaman bir başka sistem aşikâr oldu. Kağanlık, kendisini meydana getiren bileşenleriyle birlikte Frank kronik yazarlarının gözleri önünde aynı anda parçalanıyordu. Kesin, ancak biraz anlamsız bir şekilde Karolenj Hükümdarlığı'nın değişen ortağının yabancı unvanları kaydedildi: Kağan, Iugurrus, Tudun, Kapgan, Tarkan, Canizauci. Artık sadece kağana karşı saldırmak ve onunla müzakere yapmak yetmiyordu. Kiminle ne yapılacağı bilinmeliydi; her bir mansıp sahibi, kurtarabilecek ne varsa onu kurtarmak için kendi bağımsız siyasetini izliyordu. Bu yüzden konuyu yorumlarken dikkatli olunmalıdır. Sadece Avar teşkilatının yaşam savaşı verdiğini biliyoruz, bunun normal işlevi hakkında müktesebatımız kısıtlıdır.

Avar bozkır asilleri son tabyasını kaybettiği sırada, geride kalan rütbe unvanları bir kere daha doğuya işaret etmektedir. Geç Avarlara

43 Bona, "Awaren-Katalog", s. 16. Geç Avar süvari mezarları üzerine bir özet için bkz. Garami "Pferde- und Reiterbestattungen", s. 123-126'da at koşumunun yayılma haritasıyla birlikte.

44 "Awaren-Katalog", s. 82.

45 Bunu varsayan Balint, "Archaologie". Mezarlarının ölçüsünün statü sembolü olabileceği şeklindeki görüş için ayrıca Daim, "Leobersdorf", s. 171.

46 Bkz. Bölüm 6. 3.

ilişkin sunulan tüm rütbelere başka bozkır imparatorluklarında rastlanır. Bilhassa Orta Asya'daki 6. ve 7. yüzyıldaki Türklerde ve keza 8. ve 9. yüzyıllarda Tuna Bulgarlarında ve Hazarlarda bunlar mevcuttur. Bu unvanın yayılması muhtemelen birkaç on yılda Çin sınırından Roma sınırına kadar bozkırlara hükmeden Türklere dayanmaktadır. Onlar, Çinlilerin de bildiği gibi, veraset yoluyla aktarılan 28 farklı unvana sahipti.[47] Bu en ince detayına kadar düşünülmüş kelime hazinesi tıpkı sonraki Avarlarda olduğu gibi bütün büyük ardıl hükümdarlıklarda görülmüştür.

Benzerlikleri bütün Avar araştırmacıları vurgulamaktadır.[48] Burada köklerinde göçebe teşkilatın örneğinin bulunduğu bir sistem aranır. Bu da araştırma tarihinde gerekçelendirilmiştir: Josef Marquart gibi âlimlerin hakkında çeşitli lisanlarda literatürden devasa miktarda materyaller topladıkları, geniş bir şekilde dallanmış budaklanmış "akınların" ortak ve farklı hususlarını aydınlatabilmek için evvela dilbilim çalışmak gerekmektedir. Bu yöntem büyük neticelere götürür, ancak aynı zamanda tarihsel akışın ve çeşitliliğin ikinci sırada düşünülmesi de kabullenilmelidir. Daha sağlam tiplerin yeniden inşasına bir örnek için umumi olarak kabul edilen "göçebe çifte krallığı" düşünülebilir. Fakat tarihçi bu tipten hareket etmek yerine ilgilendiği özel tarihsel vaziyeti göz önünde bulundurmalıdır. Reinhard Wenskus'tan sonra etnososyoloji "barbar" cemiyetlerinde siyasetin, teşkilatın ve etnogenezin karşılıklı koşullandığını ve iddia ile gerçeklik arasındaki farkı kavramayı mümkün kılmıştır. Bu yüzden belirleyici olan şey kaynaklarda kimin temsil edildiğidir. Sadece burada teşkilata ilişkin hakikat ölçülebilir.

Detaylı bir analiz göstermektedir ki bozkır imparatorluklarındaki adlar dizgesi hiçbir yerde birbirinin aynısı değildir. Bu yüzden umumi bir model çizilemez. Aynı unvanlar ardında bile farklı işlevler gizli olabilir. Dolayısıyla benzerliklerden hareket eden çıkarımlar hataya götürür. Gerçi Geç Avar teşkilatının iskeletinin ne olduğunu biliyoruz. Lâkin başka yerlerden gelen "âdet tarifine" göre özetlenmemelidir. Dolayısıyla bildiklerimizin bugüne kadar inanılandan kısıtlı olduğunu kabul etmeliyiz. Fakat burada taslağı çizilen değişik bozkır teşkilatlarının mukayesesi bu tip sistemlerin işlevleri ve koşulları hakkında genel bir fikir edinmeye, böylece kimi muğlaklıkları tazmin etmeye yarar.

47 Tschou-schu, Liu Mau-Tsai, s. 9.

48 Deér, "Untergang", s. 759; Bona, "Cundpald", s. 322; Tomaschek, "Avares", s. 2265.

Avarlarda "Çift Krallık": Kağan ve Iugurrus

Kaynaklarda hiçbir zaman Avarlarda bir çifte krallık olduğu açıkça mevzubahis edilmemiştir, ancak buna yönelik sarih işaretler vardır. *Lorscher Yıllıkları*, 796 yılı için fethedilen bir ringten bahsetmektedir: "Ubi reges Avarorum cum principus suis sedere consueti erant".[49] Bu "reges" ile ne kastedildiği iki başka vesileyle anlaşılmaktadır: 782 yılında "Caganus et Iugurrus, principes Hunorum"[50] [Hunların, yani Avarların kralları Kağan ve Iugurrus] Charlemagne'a elçi göndermişti. 796 yılındaki iç çatışmalarda her iki kral da "onlar tarafından" öldürülmüştü.[51] Bundan sonra ikisi de kaynaklardan silinmiş ve 805 yılında vaftiz edilmiş Kağan Abraham, imparatorun tasdikiyle bu kez ikinci bir hükümdardan söz edilmeden "honor antiquus" olarak tekrar göreve gelmeye teşebbüs etmişti.[52] Ayrıca 796 yılında Kral Pippin'in övgü marşının ozanının kağanın sarayında oynamasına izin verilmiş, kağan ise -kendi hanımıyla birlikte- "catuna mulier" yıkılan hükümdarlığın tek temsilcisi olarak belirmiştir.[53]

Buna karşın 796 yılından önce idareyi paylaşan iki hükümdarın olduğu veya 791 yılında olduğu gibi müştereken âtıl kaldıkları çıkarımı haklı görünmektedir. İkisi arasındaki güç taksimatı hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Karolenj gözlemcileri ikisinin diğer "principes" önünde "reges" olarak öne çıkması veya kendilerinin "principes" olması hakkında bir kez bile emin olamamıştır.[54] Sürekli olarak önce zikredilen kağanın diğerinden daha yüksek bir rütbe sahip olması kabul edilmelidir. Anlatıdaki boşlukları doldurmak için tarihsel literatür göçebe çifte krallık teorisinden istifade etmektedir.

Aslında Erken Orta Çağ'daki neredeyse bütün bozkır imparatorluklarında az veya çok iki hükümdara tanıklık edilmektedir. Hunlarda Attila ve Bleda'dan başlayarak Türklerde, Hazarlarda ve Erken Macarlarda sonraları Karahanlılar gibi İslamlaşmış hanedanlara kadar bu örnekleri bulabiliriz. 9. ve 10. yüzyılın Arap seyyahları ve yazarları arkalarında Hazar teşkilatının bu dönemde nasıl işlediği gibi detaylı tasvirler bırakmışlardır. İbn Rüşt'e göre kağan sadece resmî olarak en

49 "Avarların krallarının prensleriyle birlikte oturmaya alıştığı yer", Ann. Lauresh. a. 796, s. 37.

50 Ann. Einh. a. 782, s. 63; Ann. Lauriss, a. 782, s. 162; Ann. Fuld. a. 782, s. 349.

51 "Chagan seu Iugurro ... a suis occisis", Ann. Lauresh. a. 796, s. 182; Ann. Fuld. a. 796, s. 351.

52 ArF a. 805, s. 80.

53 De Pippini Regis Victoria Avarica, s. 6-10, MGH Poet. Lat. 1, s. 117.

54 Ann Einh. a. 782, s. 162; Ann. Fuld. a. 796, s. 351.

yüksek hükümdarken, İsa ordu komutanı ve gerçek hükümdardı.[55] Başka ayrıntıları 922 yılında İdil (Volga) Bulgarlarına seyahat eden İbn Fadlan'a borçluyuz.[56] Buna göre Hazarların kağanı sadece dört ayda bir kendisini göstermiş ve bunun dışında sadece burada ikinci hükümdar olarak tanımlanan "Kağan Beg" ona tazim ederek yaklaşabilmekteydi. (Konstantin Porphyrogennetos'ta "πέκ" olarak geçen) Beg bütün yönetimin işlerliğinden mesulken kağan kutsal konumuyla onların başarısına kefil oluyordu. Kendisinin görevi gök ve yer arasındaki uyumu korumaktı. Dünya düzeninin bir hezimetle veya doğal felaketle bozulması, onun karizmasını kaybettiği anlamına gelirdi ki buna binaen halk kendisinin kellesini isterdi. Benzer bir şeyi 932 yılında el-İstahrî bildirmektedir.[57]

Otuzlu yıllarda bu tasvirlere binaen göçebe çifte krallık teorisini inşa eden ilk kişi Andreas Alföldi'ydi.[58] O, bu müessesenin bozkır halklarının kozmolojisinden geldiğini düşündü ve evvela ordunun geleneksel olarak sol ve sağ kanada bölündüğü nizamın hâkimiyetin ikiye bölünmesine uyduğunu düşündü. Çifte krallık buna göre doğal bir müesseseydi. Bu teori genel kabul gördü[59] ancak başka izahlar da sunuldu. Avar tarihine ilişkin bütün temel çalışmalarda Hazar tipi bir çifte krallık referans kabul edildi.[60]

Bir kez olsun Hazarların kendileri seyyahların varsaydığı gibi berrak bir şekilde aralarındaki münasebetleri ortaya koymamıştır. 8. yüzyıldaki Kafkas savaşlarında Kağan tek başına hükümdar olarak zikredilmektedir. Ordu komutanları onun yanındaki çeşitli tarkanlardı.[61] 704 yılında kovulan II. Justinianus soluğu Hazarlar arasında alırken

---

55 İbn Rüşt, *Kitab el-E'leq en Nefise,* yay. M. J. de Goeje, Leiden 1892, Dunlop, *Khazars,* s. 97.

56 Togan, *Ibn Fadlan,* s. 98; Dunlop, *Khazars,* s. 111.

57 el-İstahrî, *Kitab Mesalik el Memalik,* yay. M. J. de Goeje, Leiden 1870, s. 222; Dunlop, "Khazars", s. 97.

58 "A kettos kiralysag a nomadknal", *Karolyi Arpad-Emlekköyv,* Budapeşte 1933, s. 28-29.

59 Togan, *İbn Fadlan,* s. 271; Dunlop, *Khazars,* s. 208 dipnot 211; Beşevliev, *Bulg. G.,* s. 338; Altheim, *Hunnen I,* s. 120. Birçok halktaki yaygın olan ikiye bölünme için bkz. Bölüm 6. 11.

60 Deér, "Untergang", s. 760; Kollautz, "Schichtung", s. 139-140 ve 154'te hatalı olarak Tudun'u ikinci hükümdar olarak düşünmüştür; Avenarius, *Awaren,* s. 183'te haklı şüpheye rağmen Iugurrus'a "ikinci hükümdar" olarak böyle büyük bir önem atfedip etmeme konusunda çifte krallık teorisi için arkeolojik kanıtlar göstermesi pek tutunabilir bir sav değildir; Bona, "Cundpald", s. 321.

61 Dunlop, *Khazars,* s. 58'de Arap ve Ermeni kaynaklarından bilgilerle.

kendisine ev sahipliği yapan kişi ve hasmı tek başına kağandı.[62] İlk defa 833 yılında eğer Konstantin Porphyrogennetos bilgiyi doğru aktarıyorsa, "Kağan" ve "Beg" birlikte Konstantinopolis'e bir elçi gönderdi.[63] Hazar Kağanı Yusuf'un 10. yüzyıla ait mektubu herhangi bir çifte krallığı izah etmeden Hazar hükümdarının ayrıntılı bir şeceresini sunmaktadır.[64] Benzer bir mektubu içeren münakaşalı Cambrid vesikası çifte krallığın tanıtımını yapmaktadır. Hazarlar, gerçi Yahudiliğe dönmelerinden sonra bir "Hâkim Kağan" ve bir "General Kral" göreve getirdiler.[65]Çarpıcı olan 10. yüzyılda ikinci hükümdarın unvanının değişimidir. Muhtemelen lk defa İsa'nın yerine 10. yüzyılda bir "beg" gelmişti.[66] İlk unvan çok kez bir (Sir) Yabgu'nun evladı (veya yeğen) olarak geçen Türk Şad'a uymaktadır. Burada hâkim hanedana mensup, devletin bir kısmını idare edebilen bir kişi mezvubahistir.[67] Beg, Orhun Abideleri'nde bozkır asillerine mensup olanlar için kullanılan umumi bir ifadedir.[68] İbn Fadlan'a göre Hazarlardaki idare istemi ayrıca dörtlü bir hükümdarlık sistmi olarak da tasvir edilebilirdi. Büyük kağanın ve begin yanında temsilci olarak Kündur Kağan (bu Macar üst hâkiminin unvanı Kende'ye uymaktadır) ve Çavaşigar vardı.[69] el-Mesudî, kağanın ailesinin bir zamanlar meliklik mansıbına sahip olduğunu, yani gerçek hâkimiyeti elinde bulundurduğunu varsaymaktadır.[70]

Artamonov bundan mülhem Hazar çifte krallığının kağanın hanedanının gücünü yitirmesiyle teşekkül ettiği sonucunu çıkarmıştır.[71] Sonraki Merovenjler ve onların Karolenj "begleri" arasında böyle bir münasebet vardı ve uzun süre eski kral ailesinin karizmasına dokunmaya cüret edilememişti. Her hâlükârda "Hazar modeli" tarihsel değişimleri ortaya çıkarmıştır. Kanıtlanamamasına rağmen[72] henüz 8.

62 Theophanes 6196, s. 372.

63 DAI 42, S. 182, s. 27: "ὁ χαγάνος ἐκεῖος καί ὁ πέχ Χαζαρίας"

64 Almanca metin Pletnewa, *Chasaren*, bilhassa s. 155.

65 Dunlop, *Khazars*, s. 159.

66 Bunu varsayan Golden, *Studies I*, s. 162.

67 Turxanthos/Türk Şad Sizabulos/Sir Yabgu'nun oğluydu. Bkz. Menandros EL 207, s. 12-14; 19, 1, s. 176 veya fr. 43. Tiflis kuşatmasında Moses Daschuranc'i Şad'ı Jebu Kağan'ın/Ziebil/(Sir-)Yabgu'nun yeğeni olarak adlandırmaktadır, Golden, *Studies I*, s. 206 ve bölüm 7. 4.

68 Thomsen, *Inschriften*, s. 145; Golden, *Studies I*, s. 163.

69 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 98 ve 260; Golden, *Studies I*, s. 191 ve s. 200.

70 Dunlop, *Khazars*, s. 208'de alıntılanmıştır.

71 Artamonov, *Istroija Hazar*, s. 261-66. Buna karşın Golden, *Studies I*, s. 101'de bununla birlikte Türk modelinden ayrılığını vurgulamaktadır.

72 Vesikaların bir özetini Golden, *Studies I*, s. 163 sunmaktadır.

yüzyılda bir beg olsa bile kağan 9. yüzyıldan evvel aktif siyasetten dışlanamamıştı. Ayrıca Hazar çifte krallığının doğal bir ikiye bölünme olduğuna dair doğrudan hiçbir işaret yoktur; ne ordunun kendi komutanları altında iki kanada bölünmesi ne de iki kökenden bir Hazar halkının teşekkül etmesi (Avarlardaki Var ve Hunni gibi) buna yönelik doğrudan bir işaret kabul edilemez.

Fakat daha karmaşık ilişkiler Türkler arasında mevcuttu. Türklerin kabilevi efsanesinden dört motifi ve on kardeş bilinmekte ancak bir ikiye bölünme bilinmemektedir.[73] İlk kağanlar tek başına hükmetmişti. İlk defa büyük coğrafyaların fethi idarede bölünmeyi zorunlu kılmıştı. Çin kaynaklarından böyle sağlam bir sistemin hâlihazırda mevcut olduğu intibası uyanmamaktadır. T'a-po 570'li yıllarda hanedanın iki genç mensubunu doğu ve batıda kağanlar altında atamıştı. Bunlardan biri T'a-po'nun ölümünden sonra ilk Kağan olmuş ve T'a-po'nun oğlu bir başka hâkimiyet bölgesinde "ikinci kağan" unvanını tutmuş ki en son taht değişiminde kağanın oğlu atlanmış ve kağan unvanından imtina etmişti.[74] Sonraki çatışmalarda, aralarında Bizans kaynaklarında Tardu olarak bilinen Ta-t'ou'nun da bulunduğu dört kağan ortaya çıkmıştı.[75] Theophylaktos risalesi de bu savaşlar vesilesiyle (Turum Ayaklanması) o zaman her biri kendi bölgesinde hükmeden dört "büyük" kağandan bahseder.[76] Buna karşın Menandros henüz altmışlı yıllarda, "en eski monark" Arsilas'ın Türk Hükümdarlığı'nı böldüğü sekiz imparatorluk bölgesinden bahseder; bunlardan birine Turxanthos/Türk Şad hükmediyordu.[77] Neticede bir batı ve biri doğu olmak üzere ikiye bölünmüş bir Türk Kağanlığı ortaya çıkmıştı ki 602'den sonra doğu ve batı birbirinden bağımsız olarak hareket etmişti.

Bu teşkilat biçiminin arkasında hâkim sistemi tanımak güçtür.[78] Bu yapı her bir iktidar sahibinin Çin kaynaklarına göre hiyerarşik olarak kademelenen unvanlarıyla daha da karmaşıklaşmaktadır. Kağan dışında Ye-hu/Yabgu, Sche/Şad, T'e-le/Tegin, Sse-li-fa, T'u-t'un-fa/Tudun (-beg) ve başka alt düzeyde rütbeler vardı ve bunların hepsi

73 Tschou-schu, Liu Mau Tsai s. 5.

74 Tschou-schu, Liu Mau Tsai s. 42-44.

75 Tschou-schu, Liu Mau Tsai s. 49; Menandros EL 207, 27; 19, 1, s. 172 veya fr. 43.

76 Th. S. 7, 8, s. 259. Ayrıntılı bir özdeşleştirme için bkz. Haussig, "Exkurs", s. 373.

77 Mendandros EL 204, 21-24; 19, 1, s. 172 veya fr. 43.

78 Haussig, "Exkurs", s. 373 ve Haussig, "Herkunft", s. 27'de büyük bir keskin zekayla buna girişsek de izahı biraz durağan kalmaktadır. Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987)'de iki büyük kağanla bunlardan yetkisini alan ve şad ve yabgu unvanlarını taşıyan dört alt Kağan olduğunu düşünmektedir.

verasetle aktarılıyordu.[79] Böyle bir rütbe unvanı onu taşıyan kimse başarılar elde ettiğinde bir kenara bırakılmıyor, bilakis birkaç unvan birlikte taşınıyordu. Hanedanın mensuplarının ortak hükümdar veya vali yapılma âdeti nihayetinde bölünmeye götürmüştü; ancak bütün unvan sahipleri hakikatte hâkimiyete sahipti. Sadece T'a-po kendi hâkimiyetinin sonlarına doğru Budizm'in etkisi altında iktidardan çekilebilmişti.[80] Hazarlardan farklı olarak konumlar tamamen değişebiliyordu. Kağan unvanını sadece en yüksek hükümdar değil, aynı zamanda hanedana mensup olan çeşitli kimseler de taşıyordu. Başlarda kabul edilen hâkimiyet bölgelerinin (tıpkı Franklardaki gibi) imparatorluk bölgelerini tahkim etmesi uzun sürdü. Yabgu veya Şad unvanının bölgesel hâkimiyeti ifade edebildiğini eski Türk yazıtları da göstermektedir; 7. yüzyılın sonuna doğru Türk iktidarını geri kazanan Kutlug, bir kardeşini Tarduşların şadlığına, diğer kardeşini Tölöslerin yabguluğuna atamıştı.[81] Tonyukuk Yazıtı, Doğu Türkler üzerine kazanılan zaferden sonra Yabgu ve Şad'ın öldürüldüğünü söylemektedir ki bu yönetimin zirvesinin yok edildiği anlamına gelmekteydi.[82]

Türkler arasında rastlanan birçok unvan ayrıca Tuna Bulgarlarında da bilinmektedir. Bir çifte krallıktan hiçbir zaman sarih bir şekilde söz edilmemiştir. Beşevliev keskin zekâsıyla bu çıkarımı yapmıştır.[83] Onun kabulüne göre ikinci hükümdar Kapgan unvanını taşıyordu. Buna karşı elbette birkaç itiraz ortaya atılmıştır. 9. yüzyılın başlarında Kurum devrinde "Boyla Kapgan" ordunun sağ kanadının komutanıyken İçirgu Boyla sol kanadı yönetiyordu.[84] Her ikisine de Konstantin Porphyrogennetos'un kağandan sonraki en yüksek rütbe sahipleri olarak bahsettiği altı boyar aitti.[85] Simeon devrinde Kapgan, çarın ilk danışmanıydı ki 11. yüzyılda bu rütbe, kendisine sahip olan aileye ismini bile vermişti: "τῶν Κοπγάνων".[86] Kubrat'tan, Asparuh'tan,

79 Tschou-schu, Liu Mau Tsai, s. 8.

80 O vejeteryan bir diyete riayet ediyor, pagodayı tavaf ediyor ve başka kısıtlamalara uyuyordu, bkz. Tschou-schu, Liu Mau-Tsai, s. 43.

81 Liste için bkz. Marquart, "Chronologie", s. 52'deki başka örneklerle birlikte; Klyashtorny, "Tes Inscription", s. 152 (Uygurların Bögü Kağanı için); Klyashtorny, "Terkin Inscription", s. 12; Golden, *Studies I*, s. 189; Togan, *Ibn Fadlan*, s. 140.

82 Thomsen, *Inschriften*, s. 168.

83 *Bulg. G.*, s. 338; Bulgar prens listesindeki "gereğinden fazla" birkaç isim baş argüman olmuştur. Kormeşios'un Theophanes'te Tervel adı altında zikredilmesi buna örnektir; prens listesinde ise Kormisos ilk defa Tervel'in üçüncü ardılı olarak gösterilmektedir. Benzer şekilde Haussig, "Fürstenliste", s. 22.

84 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 341.

85 *De cerim. 2*, 47, s. 681; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 345.

86 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 341.

Hristiyan hanlara ve çarlara kadar hükümdarlar siyasetin dizginini ellerinde tutmuşlardı. Burada Hazar modeli görünmemektedir. Arkaik bir çifte krallığa işaret eden bir görünüm de söz konusu değildir. Hatta tam tersi hanların zayıf zamanlarında ordu komutanı olarak Kapgan'ın temayüz edip kral seviyesine erişebildiği söylenmelidir. Hazarlardaki İsa/Beg gibi bir kurumsal teminata ise burada Kapgan ulaşamamıştır. Bizanslılar komşularının rütbe düzenini ve güç ilişkilerini o kadar net bir şekilde gözlemlemişlerdir ki böyle bir hâkimiyet düzeni olsaydı onların gözünden kaçmazdı ve Bulgar geleneğinin kendisi (bilhassa prens listesi) de daha net işaretler taşırdı.

Buna karşın Macarlar arasında 9. yüzyılın sonunda kutsal bir büyük prense rastlanmaktadır. Kendisinin unvanı Kende, Hazarlardaki üçüncü prens Kündür'e uymaktaydı ki bunun hâkimiyet alanında Macarlar da yaşamıştı.[87] İkinci prens ve ordu komutanı 903 civarında Kende Cussan/Kurszan'ın ölümünden sonra Gyula Arpad'da hâkimiyeti birleştiren Gyula'ydı.[88] Gyula unvanıysa muhafaza edildi. Konstantin Porphyrogennetos Macar "Türklerinin" zirvesinde bir triumvirlik biliyordu: Arpad ailesinden en yüksek hükümdarları arasında Gyula ve Karchan vardır.[89] Fakat bir kralın aktif siyasetten itilmesine bir kez daha muvaffak olunamamıştı. Macar teşkilatının gelişimi bozkır halklarındaki hâkimiyet taksimatının geçirdiği dinamiği göstermektedir.

Türk İmparatorluğu'nun ardılı olan hükümdarlıklarda da hâkimiyet taksimatının muhtelif biçimleri vardı. Tokuz Oğuz/Uygurlarda kağan tıpkı Hazarlardaki gibi zaman zaman iktidarını kullanmaktan menedilir, çeşitli temsilciler arasında idarenin yürütümü bölüştürülürdü.[90] Oğuzlarda İbn Fadlan'ın bildirdiği gibi yabgu en yüksek hâkimdi. Kendisinin temsilcisi Kudarkin unvanını taşıyordu, ordu komutanı Etrek'ti ve kendisine bağlı olan generaller Tarhan olarak adlandırılıyordu.[91] Müslümanlaşmış bir bozkır hanedanı olan, 9.

87 Dezso Pais, "A gyula és a kündüh", Magyar Nyelv 27 (1931) s. 172-174; Bartha, "Hungarian Society", s. 57; Golden, *Studies I*, s. 201; Györffy, "Landnahme", s. 241; Laszlo Makka, "Von der Urgemeinschaft bis zum Feudalismus", Erwin Pamlényi (yay), *Geschichte Ungarns*, Budapeşte 1971, s. 11; genel olarak Istvan Dienes, *Die Ungarn zur Zeir de Landnahme*, Budapeşte 1972; Vajay, "Eintritt"

88 Bavyeralılar Kende'yi Fischa'da yemeğe davet etmişler ve onu orada öldürmüşlerdi. Bkz. Ann. Alam. a. 904, s. 54; Ann. Sangall. Maiores a. 902, s. 77; Vajay, "Eintritt", s. 35. Bizanslılar zaten bir on yıl evvel Tuna'da Macaristan'ın iki 'başın'dan bahsetmişti (ταῖς κεφαλαῖς); Vajay, "Eintritt", s. 25'te kaynaklardan atıflarla birlikte.

89 DAI 40, s. 178.

90 Golden, *Studies I*, s. 101.

91 İbn Fadlan s. 50, Togan s. 28.

yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Orta Asya'nın büyük kısmına hükmeden Karahanlılar bu bağlamda bahusus mühimdir. Onlarda Yuğruş unvanı tevsik edilmiştir. Erken Türk edebiyatının başlıca eserlerinden biri olan ve 1070 yılı civarında yazılan *Kutadgu Bilig*, yönetme sanatı üzerine detaylı bilgiler içerir ve ayrıca Karahanlı hiyerarşisini de tasvir eder.[92] Karahanlıların görece karmaşık teşkilatında çifte krallığa ilişkin unsurları zikredilen eserin (herhâlde idealize edilmiş bir biçimde) tasvir ettiğini söyleyen Togan tıpkı Mikkola gibi Avarlardaki Iugurrus'a işaret etmektedir. Bu yorumu Josef Deér sadeleştirmiş ve Hazar Çifte Krallığı'nı Geç Avar teşkilatının bir devamı olarak görmüştür.[93]

Bu paralellikler son derece değerlidir, ancak ihtiyat gereklidir. *Kutadgu Bilig* bir dizi rütbe unvanı zikretmektedir, çağdaşı olan İslam kaynakları da. Her iki Karahanlı hükümdarının unvanı çoğunlukla Arslan Han ve Buğra Han olarak verilmektedir. İki isim de hanedanı simgeleyen hayvanlara tekabül eder. Bunların altında da dört hükümdar olup unvanlarında yine arslan/buğra ve mansıpları İlig/Elik (prens) ve Tigin/Tegin ifadeleriyle karşılanmaktadır. Bunları aynı şekilde hanedana mensup altı vali takip eder.[94] Bu rütbe sahiplerinin çoğu İslam tarihçilerinin raporlarında ordu komutanları, çoğunlukla hükümdarlığın değişik bölgelerinin melikleri olarak geçmektedir. Keza 6. yüzyıldaki Türklerde de benzer yükselmelerin olması mümkündür; ara sıra çıkan kardeş kavgaları çeşitli hanedan mensuplarının kendi silahlı gücüne sahip olduğunu kanıtlamaktadır.[95]

Buna mukabil Yuğruş tıpkı Yabgu ve birkaç başka rütbe sahibi gibi hâkim hanedandan değil halktan çıkıyordu. O, *Kutadgu Bilig*'in idealize ettiği gibi kağana veya "elike" hizmet edecek, halkı bırakıp saraya gelecek, orada müşkülpesent bir şekilde incelenecek ve bir "vekilin" görevleri hakkında aydınlatılacaktı.[96] Benzer bir şeyi Kaşgarlı bildirmektedir. Yuğruş halktan gelir, kağanın veziri olur ve ondan sadece

92 Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, Ankara 1959. Kaynak için Zeki Velidi Togan, "Die islamische Zeit", *Turkologie, Hanbuch der Orientalistik 5/1*, yay. Annemarie von Gabein, Leiden-Köln, s. 1963, s. 231. Merkezi Çu ve Talas'ta bulunan Karahanlılar için ayrıca David Bivar, "Der Aufstieg des Islam", Hambly, "Zentralasien", s. 84.

93 Togan, *İbn Fadlan*, s. 256; Mikkola, "Avarica", s. 160; Deér, "Untergang", s. 760.

94 Omerljan Pritsak, "Karachanidische Streitfragen 1-4", Oriens 3 (1950) s. 209, s. 210; Pritsak, "Die Karachaniden", Der Islam 31 (1954), s. 17-68, bilhassa s. 23.

95 Buna güzel bir örneği İbn el-Esir anlatmaktadır (tercüme edildiği eser Eduard Sachau, "Über die türkischen Fürsten von Transoxanien und Turkestan", Sb ÖAW 74 (1873) s. 321; Kadir Han'ın ölümünden sonra onun oğullarından bir Arslan Han ve bir Buğra Han başa geçmişti; her iki melik de tek başına hükmetmek için savaş sürdürdü ve Buğra Han kardeşinin bölgesini işgal etti.

96 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 258.

bir derece aşağıda bulunur.[97] Geç zamanlarda Karahanlı Hükümdarlığı'nda Yuğruş sırf bir onursal unvana dönüşmüştür.[98]

Salahiyet, hâkimiyet ve rütbe birbirinden katı bir şekilde ayrılmıyordu. Bunu Yabgu unvanının anlamındaki değişim de göstermektedir. Uygur Hükümdarlığı yıkıldıktan sonra en son boyun eğen Karlukların yabgusu kendisini kağan ilan etmiş ve Karahanlı hanedanını kurmuştu. Bundan sonra yabgu unvanı vezir unvanından aşağıya düştü.[99] Bu da *Kutadgu Bilig*'teki müphemliği açıklar. Yuğruş'un halktan geldiği konusundaki mutabakat muhtemelen onu hükümdarın muarızı olmaktan menetmek içindi. Benzer gerekçelerle 9. yüzyılda halifeler, köleleri en yüksek kumandanlık pozisyonlarına getirmişti. Vezirler de bir bakıma "özel adamlardı".[100] Karahanlı Yuğruşu ihtimal o ki göçebe çifte krallığına müteallik olmaktan çok Abbasi vezirliğiyle müşterek hususiyetleri paylaşıyordu. *Kutadgu Bilig*'teki modelin arkasında her hâlükârda devlet idaresinde etki kazanmak adına gerçekleştirilen uzun mücadeleler gizlidir. Fakat Yuğruş'un Hazar Beg'i gibi hâkim olması kanıtlanamaz. İlgili kaynaklarda resmi şekillendiren hep kağanlar olmuştur.

Mukayese, bozkır imparatorluklarındaki hâkimiyet taksimatının çok muhtelif kaynaklardan çıkabildiğini göstermektedir.[101] Nihayetinde bunu birçok yapısal sorun gerekçelendirmektedir. Evvela birçok imparatorluğun yayıldığı devasa alanı kontrol etmek pek mümkün değildir. Etkin bir idari teşkilat silahlı gücün ve idari işlevlerin taksimatını gerektirir. Egemen hanedanın mensupları için alt kağanlıklar tesis edilir; bu şekilde üleşilen devlet içinde muhtariyete temayül tezahür eder. Böylece zaman içinde Diocletianus tetrarşisini hatırlatan Türk modeli gelişir. Bu bölünmeye temayül, ikinci olarak veraset siste-

97 Kaşgari 3, s. 31; Togan, *Ibn Fadlan*, s. 259. Pritsak, "Karachaniden" makalesinde Yuğruş'u vezir olarak kabul ederken Togan, "Hazar Beg'i"yle özdeşleştirir. Hakikatte Yuğruş kısmen her ikisidir, ancak özel anlamda değerlendirildiğinde Hazarlardakinin muadili değildir. "Beg" unvanı birçok Selçuklu hükümdarı veya rütbe sahibi de taşımıştır.

98 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 258.

99 Pritsak, "Karachaniden", s. 23; Pritsak, "Von den Karluk zu den Karachaniden", Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft 101 (1951), s. 270-300.

100 Claude Cahen, *Der Islam I. Von den Ursprüngen bis zu den Anfangen des Osmanenreiches*, Fischer-Weltgeschichte 14 Frankfurt/M. 1968, s. 204-207. Halifelerin güçlerinin elinden alınmasının önüne geçememişti. Esas güç Bağdat'taki "emirlerin emiri" olan Türk köle birliklerinin buyruk sahibindeyken idareden vezir sorumluydu.

101 Kimi biçimler mücavirindeki kültür alanlarında teşekkül edenlere kendi aralarındakinden daha yakındır. Bkz. Germen çifte krallığı veya çifte dukalığı için: Reinhard Wenskus, RGA 2. Aufl. 6 (1985) s. 305.

mindeki sorunlarla gelişir. Bir kağanın 25 hanıma sahip olabildiğinde, prensipte veraset hakkı doğan çok sayıda oğlu da olabiliyordu. Buna kardeşler, yeğenler, hatta ölen hükümdarın oğluna sık sık yeğ tutulan amcaları de eklenince sorun karmaşıklaşıyordu. Kan hakkı dışında görünüşte taht üzerinde hiçbir türlü hak iddia edilemezdi. Ölen hükümdarın iradesi, muktedirlerin ve ordunun fikri kararı tayin ediyor ve çatışmalarda hükümdarlığın bölünmesi çare olabiliyordu.[102]

Üçüncü bir sorun bozkır imparatorluklarının içinde teşkilatı tanınan ve devlet teşkilatına eklemlenen etnik ve siyasal cemaatlerin kademelenmesiydi. Bu bağlamda bağımsız hükümdarlar sık sık vali olarak hiyerarşide yer alıyordu. Böyle bir bölgesel birlik merkezi idareden koptuğunda bundan bir çifte krallık gelişebiliyordu.[103] Böyle bir çifte krallığa 710 yılında Hazar Hersonos'unda rastlanmaktadır. Kağan tarafından atanan, şehrin "*archon*u" olan Tudun, oradaki ailelerden birinden neşet etmiş "ἐκ σειρᾶς καί γένους" "Protopolites" (şehir başı) Zoilos'un yanında durmaktaydı.[104] Büyük bir hükümdarlığın teşkilatının bir biriminden yeni bir sistem gelişebiliyordu. Bu şekilde muhtemelen Hazar hiyerarşisindeki üçüncü adam Macar kralına tekabül ediyordu.

Dördüncü sebep hâkim hanedanın zayıflamasıdır. Bu durumda daha az itibarlı bir adam karizması dışlanabilir türden olmayan hükümdarı iktidardan dışlamadan gücü ele geçirebiliyordu. Bu sadece bozkırda yaşanan bir şey değildi. Karolenjlerde saray sorumlusu, Japonlarda şogunlar, hilafette Türk emirler Hazarlardaki "*beg*in" muadilleriydi.[105] Elbette salahiyetin verasetinde ve krala denk bir mertebe işgalinde ve bunların kurumsal temininde farklılıklar olabiliyordu. Birçok hükümdar böyle bir "soğukkanlı gaspın" önüne geçebilmek için çeşitli çarelere başvurmuştur ki bu *Kutadgu Bilig*'te okunabilmektedir. Kimi zamanlar çifte krallık bir iktidar mutabakatı olarak yerleşmek suretiyle yönetici hanedanın yıkılmasının önüne geçmiştir. 7.

---

102 Türklerin kendi aralarındaki ilişkileri üzerine Çin kaynaklarının verdiği bilgilerden bu okunabilmektedir. Bu konuda bkz. Liu Mau-Tsai, s. 42. Bir kardeşin halefiyetine Avarlarda da rastlanır, bkz. Bölüm 6. 2.

103 Bu süreçte Vajay, "Eintritt", s. 45'te çifte krallığın kökenini görmekteydi. Bkz. Chavannes, *Documents*, s. 52 ve 263'te buna ilişkin örnekler vardır.

104 Theophanes 6203, s. 378. "Ζώϊλος" sonraki Macar unvanı olan Gyula'yla aynı bağlamda olabilir. Yine de şehirde bulunmuş üç yüz yıl daha geç bir mühürde "tzoula" yazmaktadır (Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 314'te başka isimlendirmelerle birlikte ve Gyula'yla ilgili bir bağlamda konuyu ele alır). Yine de aynı bağlamda değerlendirilmesine Golden, *Studies I*, s. 178'de karşı çıkmaktadır.

105 Hazar çifte krallığının böyle bir kökeni için Artamonov, *İstoriya Hazar*, s. 261-266, bundan sonra Golden, *Studies I*, s. 178.

yüzyılda Dulo hanedanının karizmasını kaybettiği Tuna Bulgarlarında bu mevzubahis olmuş olabilir. Fakat bozkırın hâkim aileleri genellikle ikame edilmesi pek müşkül türden bir saygınlıktan istifade ediyordu.[106] "Hazar modelindeki" çifte krallıkların bir ortak noktası vardır. Bunlar zaman içinde imparatorluğun kuruluşundan sonraki zafer aşaması bittikten ve hanedanın itibarı silindikten sonra gelişirdi.

Sebeplerin ve biçimlerin çeşitliliği isimlerin çeşitliliğine de uymaktadır. Hükümdar çoğunlukla kağan veya han olarak adlandırılırken ikincil prenslerin unvanı neredeyse her yerde farklılık arz etmekteydi. Hazarlarda "Beg" ve "İsa", Macarlarda Gyula, Bulgarlarda Kapgan ve Türklerde Yabgu, Şad veya Ti-ör Kağan[107] ikinci koltuğu işgal edebiliyordu. Muhtemelen bu terimler bozkır halklarında mertebe ve salahiyetleri ifade eden sınırlı kelime hazinesinden geliyordu. Unvanların neredeyse hepsine diğer halklarda rastlanmakta, ancak bunlar aynı anlama gelmemektedir. Sadece Avarlardaki Iugurrus bu dönemde başka yerlerde -Bulgar yazıtlarındaki Kopanos Okorses bir kenarda dursun- bilinmemekteydi.[108] Teşkilat biçimleri hakkındaki oturmuş dağarcık, münferit iktidar ifadeleri için yeterince esnek ifadeler barındırıyordu: "Göçebe" çifte hâkimiyeti genel olarak bu şekilde görmek lazımdır. Alföldi teorisi barbar teşkilatlarının ama özel olarak sıralanmaması bakımından gerekçelendirilmiştir. Dinî bir temel ve ayinsel bir teminat olmaksızın ve geleneksel meşruiyete dayanmaksızın bir bozkır hükümdarı düşünülemez. Diğer yandan *gentil* teşkilat sadece gerçekteki güç ilişkilerini meşrulaştırma noktasında etkindir. Bozkır halklarının anlatılarında hâkimiyetin bölünmesine ilişkin sarih modeller mevcuttur. Avar türeyiş efsanesinde de Var ve Hunni eponimleri bir müphemlik yaratmaktadır. Lâkin bu örnekten bu ihtimalin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Theophylaktos Avarların Var ve Hunni olarak ikiye ayrıldığını tasvir ederken tartışmasız hükmeden tek bir kağan vardı.

Iugurrus'un Avarlardaki konumu neydi? Bunu ne Hazar ne de Karahanlı analojisinden hareketli çıkarabiliriz. Açık olan bir şey vardır ki bu da Avar Kağanlığı'ndaki ikiliğin hâkimiyetteki bir zayıflamanın sonucu olduğudur.[109] Diğer umumi rütbe isimleriyle birlikte mi teza-

106 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 274'te Türk Aşina klanından neşet eden "kağanlıkların" olağanüstü konumuna dikkat çekmektedir; kendisinin bu soy hakkındaki kapsamlı inşası ise kısmen farazidir. Buna ilişkin bkz. Golden, *Studies I*, s. 178.

107 "İkinci Kağan" için bkz. Liu Mau-Tsai, s. 44.

108 Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 191. Etimoloji de izah edilmemiştir; Kollautz, "Schichtung", s. 155'te Türkçe "oigur"-zeki önermesini yapmaktadır.

109 Bunu ayrıca Deér, "Untergang", s. 759'da ifade etmiştir.

hür etti veya Iugurrus, kağana denk olan konuma sonradan mı erişti bu tespit edilememektedir. İktidarın taksimatının ne kadar siyasal hakikatlerden bağımsız teşekkül ettiğini 796'dan sonraki gelişmeler göstermektedir: Iugurrus'un ölümünden sonra bu yetkinin bir kere daha işgal edildiğine veya eski nüfuzuna sahip olduğuna dair tek bir işaret yoktur. Kağanın muarızları yıkılan hükümdarlıkta güce erişmek için mücadele eden başka rütbe sahipleriydi.

Kağan ve Iugurrus arasında 796 yılına kadar olan iktidar taksimatının sınırları da tespit edilememektedir. Kaynaklardan sadece iki hakikat ispatlanabilmektedir. Kağan ve Iugurrus müşterek bir şekilde Franklara elçi göndermişti.[110] Bununla birlikte her ikisi de 795/796 yılındaki iç savaş esnasında "a suis" (onlar tarafından) öldürülmüştü.[111] Onların birbirine karşı savaşması yıllıkların olayları izahından okunabilmektedir.[112] Bunun dışındaki her şey tarihsel spekülasyona dâhildir. Kağanın tıpkı 10. yüzyılda Hazarlarda olduğu gibi siyasal etkinlikten uzaklaştığına dair hiçbir ibare yoktur. Hâkimiyet alanlarının iki prens arasında bölündüğüne ve Iugurrus'un devletin kuzeydoğusunda hükmettiğine dair de kanıt yoktur.[113] Yıllıklar ne bir şekilde her iki hükümdarın ve prenslerin merkezde oturmaya gayret ettiğini söylemektedir.[114] Olsa olsa kağanın gücünün kısıtlandığı, ancak tamamen sonlandırılmadığı çifte krallığın bir ılımlı biçimi düşünülebilir. Her iki hükümdar da kendi maiyetine sahip olmalıydı. Başka türlü hiçbir şekilde iç savaş meydana gelemezdi. Muhtemelen onlara kendilerinin yönetmediği belirli bölgeler de doğrudan boyun eğmişti. Onların ikâmet ettikleri yer merkezdi ki burada birlikte devletin dış siyasetini tayin ediyorlardı. Fakat onlar 796 yılından evvel yüksek rütbeliler, bilhassa da Tudun üzerindeki kontrollerini kaybetmişlerdi.

Tudun

En sık zikredilen Geç Avar dönemi rütbe unvanı Tudun'dur. Bu unvanı yıllıklara ilk defa, 795 yılında bu rütbenin sahibi Franklara boyun eğdiği vakit geçmişti. İhanetin bedeli ödenmişti. Takip eden yılda Avar

110 Ann. Lauriss. a. 782, s. 162; Ann. Einh. a. 782, s. 163; Ann. Fuld. a. 782, s. 349.

111 Ann. Lauriss. a. 796, s. 182; Ann. Fuld. a. 796, s. 351.

112 Muhtemelen birçok bozkır halklarında âdet olduğu gibi burada da başarısız olan iki hükümdar öldürülmüştü; kutsal kral ölümü için bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 341-343.

113 Bona, "Cunpald", s. 322.

114 "Ubi reges Avarorum cum principus suis sedere consueti erant", Ann. Lauriss a. 796, s. 182.

prensleri altında Tudun, 803 yılında başlangıçta başarıya ulaşan ayaklanmasının olumsuz sonuçlanmasına kadar büyük roller icra etmişti. İsim bir dizi şekilde görünüm arz etmiş, evvela Zotan(us) tasviri yayılmıştı. Şahıs ismi Zotto'nun muhtemel olduğu düşünülmektedir.[115] Salzburg vaftiz sicillerinde "ordo ducum vivorum" [yaşayan kralların birliğinde] III. Tassilo ve oğlu Theodo'nun hemen arkasında son Bavyera dükünün bir kızı zikredilir ve bunun Tudun'la bir ilgisi yoktur.[116]

Tudun'un 796 yılından önceki konumuna ilişkin görece belirsiz bir ifade vardır: "Unus ex primoribus Hunorum" [Hunların başlarından biri][117], "qui in gente et regno Avarorum magnam potestatem habebat" [Avar halkı arasında ve hükümdarlıkta büyük bir güce malik olan][118], "dux de Pannonia" [Pannonya dükü][119], "de terra Avarorum regulus" [Avar ülkesinin küçük kralı].[120] Sonraları "princeps de Pannonia" olarak adlandırılmaktadır.[121] O, "cum terra et populo suo" [toprakları ve halkıyla birlikte] Franklara boyun eğmiş, Charlemagne'a kendi "*patria*sını"[122] vermiş ve kendi "*populus*"uyla[123] birlikte (bir kaynakta "comites"[124] diye geçer) vaftiz olmuştur. Kendisinin hâkimiyeti muhtemelen Avar Hükümdarlığı'nın bir kısmını kapsıyordu ve kendi

115 Zotan: Ann. Alam. a. 795, s. 47, Lendi s. 168 (isim için bkz. a.g.e., s. 128); Ann. Guelf. a. 795, s. 45; Ann. Iuvav. min. a. 795, s. 89; Ann. Iuvav. mai. a. 796, s. 87; Zodan: Ann. Einh. a. 803, s. 191 (ek); Tudun: Ann. Einh. a. 795 ve a. 796, s. 181 ve s. 183 ve keza a. 811, s. 199; Ann. Lauriss. a. 795, s. 180 ve a. 796, s. 182; Ann. Fuld. a. 795, s. 351; Poeta Saxo a. 795 ve a. 796, s. 252; T(h)odanus: Ann. Lauresh. a. 795, s. 36; Chron. Moissacense a. 795, s. 302; buna el yazılarındaki çeşitlilik eklenmemektedir. Zotan'a değişimde eski yüksek Almancadaki ses değişiminin de rolü vardır; ayrıca bkz. Tomaschek, "Avares", s. 2265 (Türkçe etimoloji şüphedilir çünkü unvan Çinlilerden gelmektedir). Etimoloji için Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 267; Németh, "Honfoglalo", s. 143; K. H. Menges, "Rezension zu Golden", Studies, s. 68'de başka literatürle birlikte. Zotto/Zottan için Zöllner, "Namensgut", s. 160; Ernst Förstemann, *Altdeutsches Namenbuch I*, (1900) s. 108; Bavyera şahıs isimlerindeki Avar izleri için genel olarak bkz. Bölüm 8. 3.

116 MGH Necrol. 2, 12, 30; bkz. Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 135; Wilhelm Störmer, *Adelsgruppen im früh- und hochmittelalterlichen Bayern*, Münih 1972, s. 28; Reindel, "Agilolfinger", s. 133. Tudundan hatalı bir çıkarım Bona, "Cundpald", s. 319. Bunun Avarlardaki paraleli düşünülmek istenseydi akla Katun gelirdi.

117 Ann. Eing. a. 795, s. 181.

118 Ann. Lauriss. a. 795, s. 180; benzer şekilde Ann. Fuld. a. 795, s. 351.

119 Ann. Alam. a. 795, s. 47, Lendi s. 168.

120 Ann. Lauresh. a. 795, s. 36; Chron. Moissiacense a. 795, s. 302.

121 Ann. Einh. a. 803, s. 191.

122 Ann. Lauriss. a. 795, s. 180.

123 ArF a. 796, s. 64 [se cum populo suo et patria regi dedit; halkı ve vatanıyla birlikte krala teslim oldu, ç.n.]; Ann. Lauriss. a. 796, s. 182.

124 Chron. Moissiacense a. 795, s. 302.

"*populus*una" hükmediyordu ki bundan kendi silahlı maiyetine sahip olduğu anlaşılabilir. Bunlar ona İmparatora giderken eşlik etmişlerdi. İmparatorluk yıllıklarında da ifade edildiği gibi, "magna pars Avarorum" [Avarların büyük bir kısmı].[125] Bununla hükümdarlığın batı kısmının kastedilmiş olması yakın bir ihtimaldir. Tudun'un bağımsız batı siyaseti bunu izah etmektedir.[126] "Princeps Pannonia'nın"[127] yorumlanmasına gelince özel bir dikkat gösterilmelidir. 803 yılında Tudun, 796 yılından evvel ulaşamadığı bir konuma ulaşmıştı ve "Pannonya", Karolenj terminolojisinde Roma vilayetine kısıtlanmaz.[128]

Tudun boyun eğmesinden sonra tekrar Franklarla ayrı düştü ki Einhard yıllığı henüz 796 yılında bunun hemen arkasından gelen haklı cezaya dikkat çekmektedir.[129] Bu 799 Ayaklanması'na ilişkin olabilir. İlk defa 803 yılında bir Frank ordusu Tudun'un bölgesine gelerek nihai kontrolü sağladı. Geri dönüş yolunda vurulan "princeps Pannoniae" birlikte götürüldü ve Regensburg'da imparatora boyun eğdi.[130] Bu unvan 803 yılında onun hiçbir kağana boyun eğmemesiyle bir bağlamda ele alınmalıdır.[131] Her hâlükârda bu dönemde o, Frank Pannonya siyasetinin baş muarızıydı. Bu, ilk defa 805 yılında Kapgan grubunun belirmesi ve kağanlığın ıslah edilmesiyle değişmiştir. Bu

125 ArF a. 796, s. 64.

126 Bona, "Cundpal", s. 321'de bunun konumu Macarlarda Horka'yla karşılaştırılır. Bkz. Bona, "Awaren-Katalog", s. 19. Yalnız Bona'nın (Cunbald, s. 319'da) onu "Avarların Pannonya'daki vasal prensi" olarak tanımlaması anlaşılamamıştır. Tudun, Avar rütbe sahiplerinin en önemlilerinden biriydi. Bona bunu başka türlü varsaymış görünmektedir. Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 407'de Tudun'un gruplarının güneybatıda yerleştiği varsayımını sadece Pippin'in burada rahatça hareket edebilmesine dayanmaktadır. Fakat henüz 791 yılında Charlemagne kuzeybatıda bir düşmana rastlamamıştı. Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 520'deki dipnot 18'de buna karşıdır. Avenarius, *Awaren*, s. 183'te Tudun "belirli bir bölgenin veya kabile birliğinin lideridir" (Avarlar ve Slavlar için Almanca yazan tarihçiler tarafından hep kullanılan Hauptling kavramı elbette tercih meselesidir. Bu anlamda Bavyeralı "hauptling" Tassilo'dan da bahsedilebilir).

127 Ann Einh. a. 803, s. 191.

128 "Pannonya ve Avar ülkesi bir ve aynıdır, her ne kadar sonuncusu eski Roma vilayetine kadar uzansa da" Wolfram, "Conversio", s. 103; ayrıca Tuna ve Tisa arasındaki "merkez", "Pannonya'da" bulunuyordu, ArF a. 796, s. 64.

129 "Sed in promissa fidelitate diu manere noluit, nec multo post perfidiae suae poenas dedit", Ann. Einh. a. 796, s. 183 [Fakat sadakat sözünü uzun süre tutmak istemedi, ihanetinin cezası da gecikmedi, ç.n.].

130 Ann. Einh. (ek) a. 803, s. 191. Ayrıca Bona, "Cundpald", s. 319'da da belirtildiği gibi 797 yılında (bkz. Ann. Gueld. a. 797, s. 45) önceden vaftiz edilmiş bir Tudun'un çıkardığı ayaklanmanın akabinde hızlı bir şekilde cezalandırıldığı olay da kastedilmiş olabilir. Fakat yıllıklar bu hususta daha fazla ayrıntıya girmemiştir.

131 "Princeps" kullanımı için aşağıya bakınız.

sebepten ötürü 811 yılında bütün Avar lider kadrosu Aachen'e kağana saygı göstermek üzere çağrıldığı vakit Tudun, Canizauci'nin arkasında geliyordu.[132] Bu son zikredilen her iki Avar rütbe sahibi de yıllıklarda geçmektedir. Bir ilmî gelenek, Tudun'u sonraları Avarların prensi olarak görmüştür. İki yüzyıl sonra Passaulu hacı piskopos, 824 yılında Papa Eugenius'un gönderdiği bir mektubu tahrif etmiş, "simul etiam Tudundo necnon Moimaro ducibus et optimatibus exercitibusque plebis Hunie, qui et Auaria dicitur, atque Marauie"[133] [Tudun ve Moymar, Avarya denilen Hun halkının ve Moravya'nın seçkinleri ve ordusu için dük (demektir)] demiştir. Bu meşhur tahrip, tarihçileri Moravya kralının Tudun olarak zikredildiği şeklinde bir düşünceye kani olmasına neden olabilmiştir.[134] Elbette böyle bir şey söz konusu değildir.

Tudun unvanı bozkır halklarında en yaygın olarak kullanılan unvanlardan biriydi. Bu, muhtemelen "Tu-to" veya "Tu-t'ung" biçiminde vilayetlerdeki valileri veya buyruk sahiplerinin ifade edildiği Çin'den geliyordu.[135] Benzer rolleri Çin kaynaklarına göre Türklerde T'u-t'unfa/Tudun (beg) icra ediyordu.[136] 710 yılında II. Justinianus'un filosu Hersonos'a çıktığı vakit oradaki bir Hazar Tudun'u (vali) olarak oturuyordu.[137] Tuna Bulgarlarında bu dönemde bu unvanın hiçbir role sahip olmadığı görülmektedir.[138]

Doğudaki bozkırlarda Tudun unvanı tek bir kişiyle kısıtlanmış değildi. Avarlar için gerçi bu ihtimal dışlanamaz ancak kaynaklar sadece bir Tudun bulunduğu intibası uyandırmaktadır. O, muhtemelen 796

132 Ann. Einh. a. 811, s. 199.

133 Magnae Moraviae Gontes Historici 3, yay. Lubomir Kavlik, Brno 1969, s. 255. Bundan sonra ayrıca hümanist Johannes Aventinus (Annales Boiorum 4, 4, 15; *a.g.e.* I, s. 339).

134 Kollautz, "Schichtung", s. 159'da bu hatayı yalnızca "tarihsel bir hakikat" olarak kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda her iki unvanı "Hunie ve Moravie"nin tek bir kişiye hatalı olarak atfetmiştir; bunu Bogyay, "Reiternomaden", s. 98'de bunu kabul eder ve tahrife de kayıtsız kalır.

135 Marquart, "Chronologie", s. 11; Haussig, "Nomadenvölker", s. 246; Franke, "Fremdherrschaften", s. 51; Ildiko Ecsedy, "Old Turkic Titles of Chinese Origin", Acta Orient. Hung. 18 (1965), s. 83-91.

136 Tschou-schu, Liu Mau-Tsai, s. 9; Chavannes, "Documents", s. 21 ve s. 24. Bundan başka Orhun Abideleri'ndeki isimlendirmeler için Golden, *Studies I*, s. 216. Bkz. Marquart, "Chronologie", s. 44; Grousset, *Steppenvölker*, s. 138; Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987). Benzer şekilde Etymologicum magnum; Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 267.

137 Theophanes 6203, s. 378; Nikephoros, s. 51. Olaylar için bkz. Dunlop, *Khazars*, s. 174. Kaynakların tasviri için Golden, *Studies I*, s. 215.

138 14. yüzyıldaki Turun için bkz. Marquart, "Analekten", s. 80.

yılından evvel Avar hiyerarşisindeki üçüncü kişiydi.[139] Onun kendi "terra patriasına" ve populusuna veya comitesine hükmetmesi Avar Hükümdarlığı'nın çöküşünü hızlandırmış ve kağanlığın düzeni bağlayıcılığını kaybetmiştir. Kendisinin Frankların tarafına geçmesi Avar Hükümdarlığı'nı en kritik anda savunmasız bırakmıştı.

Tarkan

Avarlarda Tarkan rütbe unvanına sadece Kral Pippin'in 796'daki Avar zaferini kutlayan bir şiirde rastlanmıştır.[140] Burada kağan "cum Tarcan primatibus", maiyetindeki tarkanlarla belirmişti. Yıllıklar, tarkanları net bir şekilde açıklamamakta ve bunlar "primates" veya "alii primores" arkasında gizli hâlde ara sıra zikredilmektedir. Kağan ve tarkanlar: İkincisinin çoğul geçmesi, Bona'nın tarkanı "Avar Hükümdarlığı'nın doğu kısımlarının prensi" olarak ifade eden tasavvuruna bir tezat sunmaktadır.[141]

İhtimal o ki isim eski bozkır mitindeki demirci tarkandan gelmektedir.[142] Daha erken dönemde Juan-Juanlarda bu isim bir rütbe sahibini ifade etmektedir. Kağan Anak-kkuei'nin bir kardeşi bu unvanı 6. yüzyılın ortalarında taşıyordu.[143] Türk kağanı Sizabulos 570 civarında Romalı Zemarchos'un yanına eve dönüş yolunda elçi olarak Tamga-Tarkan'ı vermişti. Menandros net bir şekilde tarkanın "ἀξίωμα", kendisinin rütbesi olduğunu ifade etmişti.[144] Orhun Abideleri'nde bir dizi Türk tarkanıyla karşılaşılmaktadır. Kelime daima bir sıfatla daha da ayrıntılandırılmaktadır.[145] "Bozkırların Bismarck'ı" (Pritsak) olan Tonyukuk, kendi yazıtında "Boyla Baga Tarkan" olarak adlandırıl-

---

139 Görüş için bkz. Kollautz, "Schichtung", s. 139; Kollautz/Miyakawa 2, s. 10'da Tudun'un ikinci kral olması kaynaklara uymamaktadır.

140 De pippini regis Victoria Avarica, MGH Poet. Lat. 1, 117, s. 10.

141 Bona, "Cundbald", s. 321.

142 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 276; Ferdinandy, "Reitervölker", s. 180; Kollautz, "Schichtung", s. 155; Altheim, *Hunnen I*, s. 149; Doerfer tarafından önerilen Türkçe etimolojiye karşı olarak Menges, "Rezension zu Golden, Studies I", s. 64 ve s. 68 (eski bir Anadolu kökeni için).

143 Kollautz/Miyakawa I, s. 76 ve 2, s. 10.

144 Menandros EL 195, 14; 10, 3, s. 123 veya fr. 20. Onun Soğdlu prens Manyak'ın ardılı olarak belirtilmesi kendisnin elçi olarak konumuna ilişkin olabilir. İsim biçimi için Marquart, "Chronologi", s. 43'te Tamga Tarkan okuması yazmanın gösterilmesiyle desteklenmemiştir ancak "Tagman Tarkan" biçimi Orhun Abideleri'ni hatırlatmaktadır. Terkin yazıtı Tabgaç ve Sogdak'ın yanında bulunan Yagma kabile ismini vermekte ve buradaki Tagma referans kabul edilebilir.

145 Sabra-Tarkan, Ogul-Tarkan vs.; bkz. Marquart, "Chronologie", s. 31 ve s. 49.

maktadır.[146] Tarkan unvanını Araplara karşı 700 yılı civarındaki ayaklanmada ölen son Heftalit prenslerinden biri de taşımıştı.[147] Hazarlar arasında ordunun başında Ermenilere ve Araplara karşı savaşan tarkanların sayısı çok fazlaydı.[148] Onlar İbn Fadlan tarafından Oğuzlarda ordu komutanının altında yer alan generaller olarak açıklanmaktadır.[149] Fakat Türk Kağanlığı'nda tarkanlar sık sık sivil görevleri de ifa ediyordu.[150] Daha sonraki bir doğu kaynağı Cüveynî, tarkanın hiçbir vergi ödemediğini, evvela ganimetlerini elde tuttuklarını ve her zaman hükümdarın yanında göründüklerini söylemektedir.[151]

"Özel bir asil sınıfı"[152] olarak tarkanlar, Bulgarlar arasında da görünmektedir. Onursal bir unvana nazaran işlevsel olarak tarkanlar çoğunlukla daha iyi bir şekilde tespit edilebilmektedir. Omurtag Han'ın (815-32) bir yazıtında "ζονπαν ταρκανος" geçmektedir.[153] Bir başka yazıt Franklara karşı yapılan seferlerden biri esnasında Negavonais isminde bir tarkanın Tisa'da boğulduğunu anlatır.[154] Bona'nın vurguladığı[155] gibi kendisinin unvanında Tisa bölgesindeki Avar prenslerinin "geleneksel doğu rütbesinin" yaşaması pek inandırıcı değildir. Unvan Bulgarlar arasında yeteri kadar yaygındı.

Genel olarak "tarkan" kesin bir görevi ifade etmeyen bir rütbe ismini belirtiyor gibi görünmektedir. Birkaç Bulgar yazıtında Tarkanların mümtaz ailelerden neşet ettiği yazar.[156] el-Harezmî de Türk kağanlarının genel olarak asiller olduğunu söylemektedir.[157] Böylece onların kaderinde muhtelif görevlerin icrasını devralma görevi vardır ki bu sonradan onların unvanında vurgulanır. Keza Tüyün/Tudun gibi tarkan da 17. yüzyılda Başkurt "prenslerinin" onursal unvanı ola-

146 Thomsen, *Inschriften*, s. 163. Alıntı için Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987).

147 Altheim, *Hunnen I*, s. 281 ve 2, s. 277.

148 İsimlendirmelerin bir özetini Golden, *Studies I*, s. 210 sunmaktadır; Yunanca isimlendirmeler için Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 253. Kapsamlı bir listeyi ayrıca Vékony, "Onogurok", s. 71'de bulmak mümkündür.

149 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 28.

150 Pritsak, "Features", SSCI 35 (1987) makalesinde onları şehirlerdeki yöneticiler veya "sivil valiler" olarak yorumlayarak askeri vali olarak Tudunlardan ayırmaktadır. Fakat bu tip bir ayrım pek az muhtemeldir ve en azından kural olamaz.

151 Golden, *Studies I*, s. 212.

152 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 331.

153 Nr. 60; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 180 ve s. 352; Beşevliev, "Die zusammengesetzten Titel in den protobulgarischen Inschriften", UAJB 30 (1958), s. 98-103. Bkz. K. H. Menges, "Altaic Elements in the Proto-Bulgarian Inscriptions", Byzantion 21 (1951) s. 92 ve s. 99; Runciman, "Empire", s. 285.

154 Nr. 59; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 286.

155 "Conpald", s. 321.

156 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 353.

157 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 141.

rak geçmektedir.[158] Bundan başka Macarlar arasında bu unvan, kabile ismi olabilmiştir.[159] Moğollar ve Kırgızlarda tarkan olmanın vergiden muaf olmak gibi özel bir anlamı vardı.[160] Bundan bir şahıs ismi de türeyebilirdi.[161] Bavyera'da Freising'de 8. yüzyılın ikinci yarısında yüksek aristokrasiye mensup bir başpiskopos Tarkanat yaşamıştı. Bu alışılmadık isim Bavyera'ya gelen ve yeni vatanında kendi rütbesini koruyabilen bir Avar tarkanına ait olabilir.[162]

Kapgan

Kapgan unvanının Avarlarda yaygın olup olmadığıyla ilgili uzun süredir devam eden tartışmalar vardır. Bu isimdeki bir "princeps Hunorum" sadece bir kez yıllıklarda görülmüştür. O, 805 yılında "propter necessitatem populi sui", halkının ihtiyacı yüzünden, şahsen imparatorun huzuruna gelmiş ve Varantum ile Savaria arasındaki alanın terk edilmesini başarıyla istemişti. O, evvelden vaftiz edilmişti ve İncil'deki isimlerden olan Theodor ismini taşıyordu. Fakat geri dönüş yolunda öldü, bunun üzerine Abraham adındaki kağan aynı yıl bir elçi gönderdi. Bu kişi, "kağanın Hunlar arasındaki her zaman sahip olduğu eski mertebesini" rica ediyordu.[163]

Bu "Avar münasebetleri" Karolenj yıllıklarında karmaşık bir şekilde verilmiştir. İmparatorluk yıllıklarındaki "Capcanusé kısa bir süre sonra Captanus, Cap(p)anus, Cabuanus'e dönüşmüş ve nihayet Caganus'la bir bağlamda verilmiştir.[164] Bu yorum araştırmalarda çok sayıda destekçi toplamıştır. Buna göre Abraham, Charlemagne'dan kendi seçimini veya kendisinin diğer prenslere nazaran üstünlüğünü tasdik etmesini isteyip Theodor'un halefi olmuştu.[165]

---

158 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 221.

159 DAI 40, S. 174; bkz. Julius Németh, "Türkische und ungarische Ethnonyme", UAJB 47 (1975), s. 154-160; Németh, "Die petschegenischen Stammesnamen" Ungarische Jahrbücher 10 (1930), s. 10; Makka, s. 11; Bartha, "Hungarian Society", s. 57; Györfy, "Landnahme", s. 244; Golden, *Studies I*, s. 71. Kelime Bulgar yer isimlerinde de görülmektedir.

160 Golden, *Studies I*, s. 213.

161 L. Rasonyi, "The Psychology and Categories of Name-Giving among the Turkish Peoples", *Hungaro-Turcica, Studie in Honour of Julius Németh*, Budapeşte 1976, s. 212.

162 Zöllner, "Namensgut", s. 159.

163 "Petens sibi honorem antiquum, quem caganus apud Hunos habera solebat". ArF a. 805, s. 80. Bkz. Bölüm 8. 4.

164 Ann. s. Emmerami maior. a. 805 (cabuanus); Ann. Xantenses a. 805, MGH SS 224 (cappanus); başka örnekler için Abel/Simson, Jahrbücher 2, s. 320; Deér, "Untergang", s. 775.

165 Johann Kaspar Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarstamme*, (1837), s. 740; Arnulf Kollautz, "Schichtung", s. 137. Buna karşın Ersnt Dümmler, "Über die südöstlic-

Kapgan unvanı sırf imparatorluk yıllıklarının bir hatasından ibaret olamaz. Ona başka bozkır halklarında da rastlanmıştır. Tuna Bulgarlarında "καvχάνος" büyük rol oynardı. Beşevliev[166] bunu "Han'ın" yanında ikinci prens olarak görür. Unvanın anlamının bir anahtarı Türkçe Tonyukuk Yazıtı'nda yanlış anlaşılan bir satırdaki "kap(a)gan kagan" bahsinde yatar.[167] Her iki unvanın ilişkisi hakkında ellili yıllarda bir ihtilaf doğmuştu. Altheim hem "Kapgan'ı" hem de "Kağan'ı" İranî "kavakan" kelimesinden (efsanevi demirci kral "Kavi'nin soyundan") türetti ve iki unvan biçimini de sırf birer varyant olarak gördü.[168] Buna Sinor itiraz etti. O, Kapgan'ı han unvanının bir pekiştiricisi olarak kabul etti ve bu yüzden bu unvana daha yüksek bir mertebe biçti.[169] Fakat o kendi varsayımını ileri sürerken 805 yılındaki olayları tersine çevirmektedir. Kağan "Avarların üstün şefi" olmadığından daha yüksek bir mertebeyi elde etmeye, yani "Kapganlığa" ulaşmaya çalışıyordu. Bu, tarihin tasavvur edilebilir hiçbir alternatifinden okunamaz. Altheim'ın tespiti de yersizdir çünkü o bir hükümdarın bir yazıtta neden tamamen aynı anlamda iki unvanda ifade edildiğini izah etmemektedir. Her iki durumda da linguistik varsayım tatmin edici değildir. "Kapgan" ve "Kağan" aynı kökten gelse veya biri diğerinin pekiştirici olsa bile sonraki kullanımı üzerine hiçbir şeyi söylememektedir.

Frank yıllıkları tamamen aynı anlama gelen iki unvan arasında bir ayrım yapılması düşünülemez. Eğer Theodor zaten kağan olsaydı daha çok bilinen bir unvanı tercih ederdi. Ama o, Bona'nın ifade ettiği gibi "Avarların baş hükümdarı"[170] ise, neden ezelden beri kullanılan bir unvanı kullanmadı? Sonraları Abraham'ın gerekliliğini hissettiği "honor antiquus" onun için önemsiz miydi? Bona'nın haklı bir şekilde belirttiği gibi 796 yılından itibaren kağan mevzubahis değildir. Görünen o ki Avar Hükümdarlığı bölgesel prensliklere bölünmüştü. Sadece

---

hen Marken des frankischen Reiches unter den Karolingern", Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 10 (1853) s. 8; Dér, "Untergang", s. 774; Lippert, "Awaren nach 800", s. 148; Ratkoş, "Quellen", s. 186.

166 *Bulg. G.*, s. 339; Avar ve Bulgar Kapganlar için ayrıca Moravcsik, *Byz. turcica* 2, s. 140.

167 Marquart, "Chronologie", s. 41'de o kısmı "Kapgan ve İlteriş Kağan ben senin halkın oldum" diye çevirir. Bunun dışında bunda bir çifte unvan Kapgan Kağan görülür. Thomsen, "Inschriften", s. 169; Altheim, *Hunnen I*, s. 108; Czeglédy, "Composition", s. 175; Osman F. Sertkaya, "The First Line of the Tonjukuk Monument", CAJ 23 (188-191) makalesinde ilave literatürle birlikte konuyu ele alır. Yazıt için genel olarak T. Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington 1968.

168 Altheim, *Hunnen I*, s. 107; Altheim/Ruth Stiehl, "Qagan und Verwandtes", 15 (1956), s. 69.

169 Dennis Sinor, "Qapgan", Journal of the Royal Asiatic Society (1954) 174-184.

170 Bona, "Cundpald", s. 322; orada da Macar görüşüne atıflar vardır.

805 yılında Abraham'ın ıslah teşebbüsü anlamlıdır. "Honor antiquus, quem Caganus apud Hunos solebat", [Kağanın Hunlar -yani Avarlar- arasında alışkın olduğu eski onur] Kapgan, Theodor'un ondan önce elde ettiği mertebe değildi; aksi takdirde yıllıklar da Abraham'ın krallığının tamamını âdet olduğu üzere "summam totius regni iuxta priscum eorum ritum" elinde bulundurduğunu vurgulamamalıydı.[171] Kağanlığın yeniden yapılanması eski meratip silsilesinin ihya edilmesini gerektiriyordu. Muhtemelen Abraham Theodor'un halefiydi ve daha yüksek bir konuma gelmeye çalışıyordu. Onun başka gruplara komuta etmesi ve rakibinin ölümünden üstün hâkimiyetini geçerli kılmak için istifade etmek istemesi de düşünülebilir.[172]

Kapgan'ın konumu üzerine elbette az şey çıkarsanabilir. Onun (811 yılındaki Canizauci gibi) Bulgar örneğinden sonra Avar önderleri arasındaki savaşta henüz yeni bir itibarlı unvanı "taşımıyor" olması muhtemeldir. Bunun için Kapgan unvanı tamamen uygundu. "Kağan'ı" andırıyordu ama yine de ondan ayrılıyordu. Ayrıca 796 yılından evvel bir Kapgan'ın mevcut olduğunu ve bunun hükümdarlığın doğu kanadına hükmettiğini düşünmekte de bir beis yoktur. Bunu herhâlde 804 yılı civarında Bulgar hanı Kurum'un yürüyüşü de destekler. Bir "necessitas" Kapgan'ın halkının muhtemelen batıda yeni bir mesken talep etmesine sebebiyet vermiş olabilirdi. Aachen'a seyahat en azından Kapgan'ın kendisi için zahmete değmemişti. Kendisinin ölümü Neusied Gölü'de bir "Kapganlığın" inşasını akamete uğratmış ve unvan kaynaklardan silinmişti. 811 yılında yıllıklar tekrar başka bir unvanı zikretmiştir.

Canizauci

805 yılında yeni kurulan düzen huzursuz Pannonya'ya hiçbir kalıcı barış getirmedi. Altı yıl sonra yeni bir Frank ordusu "ad controversias Hunorum et Sclavorum finiendas", Hunlar ve Slavlar arasındaki ihtilafları bitirmek için yürüdü. İmparatorun memurları mücadele hâlindeki memurları imparatorla Kasım ayında karşılaştıkları Aachen'a

171 ArF a. 805, s. 80.

172 Çıkarım için Vékony, "Onogurok", s. 71'de Kapgan Kafkaslar'dan yeni hicret etmiş Hristiyan Onogur gruplarından birinin lideri olarak önerilir ki bu yöntemsel bakımdan hatalı bir varsayım olarak ilginçtir. Bozkır halklarında bu şekilde yayılan rütbe unvanları hiçbir etnik çıkarım yapmaya izin vermez. Kendisinin Avarların boyun eğmesinden sonra Kağan (ve Kapgan) unvanını koruyamadığı şeklindeki itirazı çürütülemez bir itiraz değildir. Çünkü yıllıklarda tam da bundan bahsedilmektedir.

çağırdı: "Canizauci princeps Avarum et tudun et alii primores" [Avarların birincisi Canizauci ve tudun ve diğer önderler] ve Tuna Slavlarının dükleri.[173] Canizauci Avarların kağanı mıydı yoksa sadece diğerlerinin yanında bir kabile lideri miydi?[174]

İmparatorluk yıllıkları Canizauci'yi "princeps Avarum" olarak adlandırmaktadır. Deér bundan onun "kağan" olmayacağını çıkarır. Yıllıklarda kelimenin kullanımı ise pek sarih değildir, ancak zıddını daha yakın kılmaktadır. 782 yılında kağan ve Iugurrus "princeps Hunorum"du[175], keza 796 yılında da[176] öyleydi. Buna karşın Lorrscher yıllıkları her iki hükümdarı "reges" olarak adlandırmış, onların "*princes*leriyle" birlikte bir ringte ikâmet ettiğini söylemiştir.[177] Bu pasaj, ast rütbe sahiplerinin kanıtlanabilir bir şekilde princeps olarak ifade edildiği tek yerdir. Çünkü Tudunun konumu 796 yılına kadar başka türlü tanımlanmıştır. İlk defa 803 yılında Frankların huzuruna sözde hükümdar çıktığı vakit o, "princeps Pannoniae"ydı.[178] Benzer şeyi 805 yılında Kapgan için söyleyebiliriz.[179] Artık 811 yılında ise Canizauci tek başına "princeps", Tudun ise "*primores*lerin" en seçkiniydi. Aynı cümlede princeps imparator olarak da adlandırılmaktadır. Terminolojideki değişiklik sadece 805 yılına geri götürülebilir. Canizauci yeniden ıslah edilen "*honor antiquus*un" taşıyıcısı, yani en azından resmî olarak bütün Avar Hükümdarlığı'nın hâkimi olmalıdır.

Benzer bir unvanı Bulgar Hanı taşır: "καναα συβιγη" [kana subige], birçok kez yazıtlar onu böyle adlandırmıştır. Sıfat muhtemelen onun kabile liderliğinden en yüksek ordu komutanlığına gelen görünüşe göre "han" unvanı üzerinde de hak iddia edebilen bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.[180] Unvan ayrıca "kanas yubige" olarak da okunur.[181] Bu biçimiyle kelime yabguya uyar.[182] Lâkin "subige"

173 ArF a. 805, s. 80.

174 Tespit için Zeuss, s. 740; Dümmler, "Marken", s. 9; Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 472'deki dipnot 3'te tatmin edici bir izah vermeden; Bona, "Cundpald", s. 323. Bundan başka Deér, "Untergang", s. 776; o, Németh, *Honfoglalo*, s. 104'teki etimolojiye dayanmakta ve unvanı "kam" (şaman) ve "savçy" (elçi, temsilci) kelimelerinden türetmektedir. Fakat her iki unsur da ilk defa çok sonra tevsik edilmiştir; "kam" için Radloff, *Sibirien 2*, s. 67; Selçuklulardaki "σιαους" için Moravcsik, *Byz. turcica 2*, s. 135. Çok daha anlaşılır olanı "han" kelimesinden yapılan türetmedir.

175 Ann. Einh. a. 782, s. 163.

176 Ann. Fuld. a. 796, s. 351.

177 Ann. Lauresh. a. 796, s. 351.

178 Ann. Einh. a. 803, s. 191.

179 ArF a. 805, 80. Bu unvanı Bona, "Cundpald", s. 322 de böyle değerlendirmektedir.

180 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 334.

181 Runcimann, "Empire", s. 284.

182 Altheim, *Hunnen I*, s. 255.

Oğuzlardaki ordu komutanı olan Sübaşı/Sübeki'yle paralellikle taşır[183] ve "kana" biçimine "s" olmaksızın çok kez rastlanmıştır.[184]

Frank kaynağının bu yabancı unvanı "Canizauci" olarak aktarması zamanın münasebetleri göz önünde bulundurulduğunda kesinlikle kötü bir çarpıtma değildir. Bulgar hükümdar unvanları Avar Kağanlığı'nın son perdesi için karakteristiktir. Elbette son zamanlarda varsayıldığı gibi Bulgar hanı Kurum'un kendisinin acınası bir hâlde Aachen'a gitmiş olması mevzubahis değildir.[185] Kurum tam da Temmuz 811'de meydan muharebesinde ölen İmparator Nikephoros üzerinde tarihi zaferini kazanmıştı. Böyle başarılı Bulgar Hükümdarlarının taklidi herhâlde tehdit altında olan Avar Kağanı'nın bunların ihtişamından yararlanması içindi. Onun için herhâlde kendisinin Avar ve Slavların "primores" ve "*duces*lerine" karşı üstünlüğünü korumak mevzubahisti. Çok kullanılan "honor antiquus" bunun için artık yetmiyordu. Ayrıca bir zamanlar Tisa'ya yürüyen[186] muzaffer Bulgarların güncel iddialarına rağmen kağanın kendisinin üstün gelen rakibine eşit mertebesi vurgulanmış olmalıydı. En azından Frank yıllıklarında o, bunun sayesinde başarıya sahipti. Burada Canizauci'ye baş mertebe pay biçilir. Bu da 805 yılında düzenin henüz yıkılmadığına ve kağanın kendisini yeni bir sıfatla tezyin ettiğine işaret eder. Sık sık yaşandığı gibi bu süs de bozulmaya ve önemini tamamen yitirmeye mâhkum olmuştur.

Zupan

Geç Avarlarda Zupan diye bir unvan olduğu sadece birkaç ibareden çıkarılabilmektedir. Sonraki Slav dünyasında geniş bir yaygınlık kazanan bu unvanın en erken zikri, Avarların batı sınırından sadece biraz uzakta bulunan Yukarı Avusturya'daki Kremsmünster bölgesinden kaynaklanmaktadır: 777 yılında manastırın kuruluşunda rütbe sahipleri arasında Physso isminde bir "Jopan" istikbaldeki sınırları aştı.[187] Unvan köken olarak 7. yüzyılda Ch'u-pan unvanına tesadüf

183 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 142 (yine de "yubige" olarak okumayı tercih eder, *a.g.e.*, s. 106); Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 334'te Menges, Byzantion 18 (1958), s. 448'e göre bunun içinde unvan unsuru olan "beg'i" keşfeder.

184 Vékony, "Onogurok", s. 71'de "kana'yı" geçerli kabul etmekz ve "kan-esi-vgi" olarak okur, ancak "kana" Tuna Bulgarları arasında bir unvan olarak birçok farklı yerde tevsik edilmiştir.

185 Vékony, "Onogurok", s. 71.

186 Bkz. Bölüm 8. 4 ve 5.

187 D. Kar. I, s. 169'a göre yeniden inşa eden Heinrich Fichtenau, "Die Urkunden Herzog Tassilos III. und der 'Stiftbrief' von Kremsmünster', Beitrage zur Mediavistik 2 (1977), s. 97; Herwig Wolfram, "Die Gründungskunde Kremsmünsters",

edildiği Türklerden gelmekte[188] ve Çupan sonraki köy ağası olarak tezahür etmektedir. Slavlar kelimeyi "zupa" (çukur) ile aynı bağlama getirmiştir.[189] Unvanın nasıl yayıldığı meçhuldür. Tuna Bulgarlarında "ζουπαν ταρκανος" ve "ζουπανος μεγας" (Büyük Zupan) Bulgar yazıtlarında tevsik edilmiştir.[190] Doğu geleneğine göre terkip edilmiş bir unvan da Nagyrzentmiklos hazinesindeki 21 nolu kâsedeki "Boyla Zoapan"dı. Bu ya Avar ya da Bulgar Zupan'ı için yapılmış bir üründür.[191] Zupan'ın Slavlar arasında geniş bir şekilde Avarlar sayesinde yayıldığı varsayımı akla son derece yatkındır.

Katun

Pippin'in Avar zaferi hakkındaki şiiri kağanın (baş)hanımının unvanına ilişkin tek bir ifade taşımaktadır. Hain Unguimeri, Frank ordusunun yaklaşması üzerine sadece kağanın değil, aynı zamanda "Catunae mulieri, maledictae coniugi" [şirret eşi Katunun] da çöküşünü istiyordu.[192] Bu da bozkırın yaygın bilinen unvanlarındandır. Muhtemelen Soğdca'dan kaynaklanmaktadır.[193] Juan-Juan kağanının eşi

---

Mitt. des Oö. Landesarchivs, Erg. Bd. 2 (1978) s. 74; Wolfram, "Ethnogenesen", s. 129; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 91. Karantanya Zupan'ı için Wolfram, "Conversio", s. 79'daki dipnot 211'e birlikte; Mal, "Probleme", s. 91. Hırvatlardaki Zupan için Konstantin Porphyrogennetos, DAI 29i 67, s. 124; Steindorff, "Synode", s. 322. Genel olarak Ditten, "Bedeutung", s. 448, bilhassa s. 450'deki dipnot 31 (ilave literatürle birlikte); Jireçek, "Serben", s. 127; Phaedon Malingoudis, "Die Institution des Zupans als Problem der frühslavischen Geschichte", Cyrillomethodianum 2 (972/973), s. 61-76.

188 Beş Türk Nu-shi-pi kabilesinden birinin lideri Çin kaynaklarına göre 635 yılından sonra Chu-pan ch'i-chin unvanını taşımış, kendisinin rekabette olduğu "meslektaşı" Tu-lu ise Cu'u-pan çur olarak adlandırılmıştı – Maenchen-Helfen, *Hunnen*, s. 268.

189 K. H. Menges, "Schwierige slawisch-orientalisch Lehnbeziehungen", UAJB 31 (1959) s. 178. Sorblar arasında "zupa" muhtemelen kale tesisini, "*civitas*ı" ifade ediyordu, bkz. Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 17.

190 Nr. 60', keza Preslav'dan bir gümüş kâse; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 352'de onda Slav Zupan'ının Bulgar gözcüsünü varsayar. Menges ise Bulgarların unvanı Slavlaşmış, ikincil biçiminde aldığını düşünür. En son Kronsteiner, "Alpenslawen", s. 146'daki Ban tiretmesine karşı Tietze'nin "Kroaten ein türkisches Ethnonym?" isimli çalışmasına bakınız.

191 Bkz. Bölüm 6. 4. Anlam için ayrıca Gabor Vékony, "Zur Lesung des griechischen Inschriften des Schatzes von Nagyszentmiklos", Acta. Arch. Hung. 25 (1973), s. 293-306, bilhassa s. 304. "Boyla" Tuna Bulgarlarında üst düzey asil sınıfın rütbe ismiydi.

192 De Pippini regis Victoria Avarica, MGH Poet. Lat. I, 116, s. 6.

193 Barthold, *Turcs*, s. 29. Moğolca bir izah için Shiratori, "A Study on the Titles Khagan and Katun", Memoirs of the Resarch Department of the Tokyo Bunko I, (1926), s. 1; buna karşı çıkan Franke, *Chines. Reich 3*, s. 254.

böyle çağrılmıştır.[194] Eski Türk yazıtları Türkler ve Uygurlar arasında böyle bir unvanın bulunduğunun başlıca şahididir.[195] 760 yılında bir Arap valisiyle evlendirilen Hazar kağanının kızı[196] ve açlık krizi esnasında iaşe teminatını sağlayan bir begin hanımı da bu unvanı taşıyordu.[197] Bir Ermeni kaynağı kağanın hanımını "Turkastank" olarak adlandırır.[198] İfade eski Rus İgor destanında bile geçer[199] ve modern Türkçedeki "kadın" da muhtemelen buna dayanır.[200] Muhtemelen Tassilos'un kızı "Cotani'nin" de "Katun"la bir ilgisi vardı.[201]

Avar "katunu" bu yüzden çok yaygın bir unvanı taşıyordu. Ancak kadın bir hükümdarın tek bir bahiste "maledicta coniunx" [şirret eş] olarak geçmesi sadece Avar ataerkil toplumu için karakteristik değildir. Kaynaklarda "kötü kraliçe" olarak geçmek, Bizans İmparatoriçesi Irene'nin, Charlemagne'ın karısı Fastrada'nın ve III. Tassilos'un eşi Liutberga'nın da başına gelmiş bir şeydi. Bunlardan sonuncusu Avarlarla anlaşmakla suçlanmıştı.[202] Avar toplumunda kadının rolü bu kaynaklardan okunamamaktadır. Fakat katunun idaredeki etkinliği muhtemelen kısıtlanmıştı. Kağan bir dizi eşinin olmasına önem vermişti.[203] Avar kağanı seferlere kendi hanımlarını götürüyordu ki bir keresinde onun Anchialos kaplıcasındaki hamam sefası tasvir edilmiştir.[204]

Kağanın hanımlarından biriyle kaçmanın ölümcül bir günah olduğunu Bookolabras'ın kaderi göstermiştir.[205] İbn Fadlan, Oğuzlarda zinanın en şiddetli cezalarla karşılandığını öğrenmişti: "Onlar arasında zina diye bir şey bilinmez, ancak birinin zani olduğunu öğrenirlerse onu ortadan ikiye bölerler. Bu şöyle olur; her iki ağacın dallarını birbirine, zaniyi de dallara bağlar ve sonra her iki ayağı birbirinden

194 K'o-tun olarak Çin kaynaklarında mevcuttur; Kollautz/Miyakawa I, s. 57.
195 Thomsen, "Inschriften", s. 149 ve 167; Talat, "Tariat Inscription", s. 55.
196 Golden, *Studies I*, s. 196.
197 Dunlop, *Khazars*, s. 188.
198 Pseudo-Moses Chorenac'i, bkz. Marquart, *Streifzüge*, s. 58; o, bu bilgiyi 6. yüzyıldaki Türklere ilişkin kabul eder.
199 K. H. Menges, Rezension zu Golden, Studies, CAJ 30 (1986), s. 66.
200 Ayrıca bkz. L. Rasonyi, "Die Frauenname bei den Turkvölkern", UAJB 34 (1962), s. 233. Moğol "*hatun*u" için Vladimirtsov, *Régime social*, s. 69.
201 Bu düşünceyi Viyana'dan Brigitte Resl'e borçluyum.
202 Bkz. Bölüm 8. 4.
203 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 100'de iddiaya göre Hazar kağanının 25 hanımı vardı. Avar kağanının 600 yılı civarında çok sayıda oğlunun olması da bu şekilde izah edilebilir. Slav kralı Samo'nun 12 hanımı vardı, Fredegar 4, 48, s. 210. Kuber'in sağ kolu Mavros da poligamdı, *Mir. Dem.* 2, 5, 304, s. 233, bkz. Bölüm 7. 7.
204 Th. S. 1, 4, s. 47.
205 Bkz. Bölüm 3. 6.

ayırmak suretiyle ağaçlara bağladıkları kişiyi de yarıya bölerler."[206] Zina edene ölüm cezasının verilmesi Çin kaynaklarına göre Türkler arasında da mevcuttu.[207] Bozkır halklarında kadınların eşlerinden sık sık uzun süre ayrılık yaşardı. Şiddetli cezalar erkeklerin uzun süreli yokluğunun hoş olmayan sürprizlere yol açmasının önüne geçmek için olmalıydı. Diğer yandan tam da erkeklerin bu hareketliliği, kadınlarına belirli bir bağımsızlığa taviz vermelerine neden oluyordu. Buna göçebe kadınların yerleşik kadınlardan çok daha özgür olduğu bugünkü Afganistan'da da tesadüf edilir.[208] Buna karşın *Moğolların Gizli Tarihi*'nin de şahitlik ettiği gibi Moğol kadınları "daha düşük" olarak adlandırılıyor ve genç kadınlar rağbet gören yağma malı şeklinde değerlendiriliyordu.[209]

Avarlarda benzer bir durum geçerli miydi bilinmez. Komarno'daki kimi mezarlarda kadınlar atlarla beraber gömülse de bu bir istisnadır.[210] Nevolino'daki Rus mezarlarında kadınlar rütbe kuşağıyla kuşanmıştır. Bu, Tiszafüred ve çevresindeki çoğu kadın mezarında görülen çarpıcı kemer tokalarına rağmen Karpat havzasına kadar görülmemiş bir şeydir.[211] Birçok arkeolojik buluntu sadece kağanın değil aynı zamanda üst tabakadan başka erkeklerinde çok ayıda eşinin olduğunu göstermektedir.[212] Çalışan nüfus arasında cinsiyet temelli bir iş bölümü olduğu daha çok erkeklerin eklem rahatsızlıklarından muzdarip olmasından anlaşılabilmektedir.[213] Genel olarak arkeolojik araştırma bugüne kadar maalesef kadınların rolleriyle az meşgul olmuştur.

Ring

796 yılında Pippin'in ordusu kağanın ikâmet ettiği muhiti işgal etmeyi başardı. Burayı henüz daha önce Woynimir komutasındaki birlikleri yağmalamıştı: "Locum, ubi reges Avarorum cum principibus suis

206 *Ibn Fadlan*, Togan, s. 21.

207 Tschou-schu, Liu Mau-Tsai, s. 9.

208 Buna karşın İslamlaşmayla birlikte bazı kısıtlamalar gelmiştir. Bkz. Sadi Üçüncü, *Die Stellung der Frau in der Geschichte der Türkei. Ein historischer Überblick von den alten Türkvölkern bis heute*, Frankfurt/M. 1984. Türklerin anaerkil geçmişlerinin izleri hakkında bkz. Ecsedy, "Tribe and Tribal Society", s. 149.

209 *Geheime Geschichte*, yay. Heissig, s. 150; bkz. Bölüm 6. 7.

210 Viyana'dan Falko Daim'in dostça paylaşımı.

211 I. Erdelyi/E. Ojtozi/W. F. Gering, "Das Graberfeld von Newolino", Archaeologia Hungarica 46 (1969) s. 93; Lippert, "Westgrenze", s. 165. Tiszafüred için: Budapeşte'den kazı çalışmalarına katılan Eva Garam hanımın dostça paylaşımı.

212 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 313.

213 Daim, "Leobersdorf", s. 164.

sedere consueti erant, quam in nostra lingua Hringe nominant"[214]; "hringum gentis Avarorum longis retro temporibus quietum"[215]; "Hunorum regia, Hringum quam vocitant" [Hunların ring olarak adlandırdığı krallığı][216]; "eorum regia, quae, ut dictum est, gringus, a Lombardis autem campus vocatur".[217] Burada çağdaşları hayretler içinde bırakan bir hazine saklıydı.[218] Avar Hükümdarlığı'nın masalsı merkezi efsanelerle kuşatılmıştır. İki nesil sonra bir St. Gallen keşişi (muhtemelen kekeme keşiş), güya kendisine bir Avar savaş gazisinin bir zamanlar kendisine anlattıklarına dayanarak burayı tasvir etmişti. Bütün Hun ülkesi daire (veya çember) biçiminde dokuz ayrı hisarlarla çevrilmişti bu övüngen kişiye göre, bu istihkâmlar arasında Zürich'ten Konstantinopolis'e kadar olan mesafe kadar alan bulunuyordu. Duvarların genişliği ve uzunluğu yirmi metreydi, kütük ve taşlarla doldurulmuştu ve en içerideki ringte Gotların ve Vandalların biriktirdiği hazineler bulunuyordu.[219] Efsaneler yerel tarih araştırmaları tarafından 19. yüzyılda tekrar benimsenmiştir. Buradaki temel hata, bütün muhtemel Avar hisarlarının "ring" olarak adlandırılmasıdır. Sonra her yerde Avar "ringleri" bulunmuştur. Kelimenin sadece kağanın ikâmet ettiği yeri göstermesi ise bugün tartışmasız kabul edilmektedir.[220] Bu isim çoğunlukla çember biçimindeki yerleşim alanı olarak yorumlanmıştır. "Taştan inşa edilmeyen istikrarsız yapılar'[221] olduğundan "campus" olarak adlandırılmış olmalıdır. Buna karşın Csende her iki ifadeyi de Avar Hükümdarlığı'nın merkez bölgesine, yani Tuna-Tisa Ovası'na ilişkin görmüştür.[222] Haddizatında Lombardlar tarafından kullanılan "campus" (meydan) ifadesi aynı zamanda Paulus Diaconus tarafından da tasvir edilen gelenekten hareketle izah edilmelidir. Bu gelenek Lombardların göçlerinde "in campus patentibus, qui sermone barbarico feld appelantur"[223] olarak tasvir edilen alanı tercih

214 "Dilimizde Ring diye adlandırılan, Avarların kralının prensleriyle beraber oturmaya alıştığı yer". Ann. Lauresh. a. 796, s. 37.

215 "Uzun süre önce yıkılan Avar halkının ringi", ArF a. 796, s. 64.

216 Poeta Saxo a. 796, s. 252.

217 "Onların Lombardlar tarafından campus olarak adlandırılan yerleşim yeri, söylenildiği şekliyle Ring", Ann. Einh. a. 796, s. 99.

218 Bkz. Bölüm 6. 4.

219 Notker, Gesta Karoli Magni 2, 1, s. 49-51.

220 Klebel, "Ostgrenze", s. 3; Mitscha-Marheim, "Awarenringe"; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 155-158; Waldmüller, "Begegnungen", s. 521; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 258.

221 Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 156.

222 Csendes, "Awarenkriege", s. 102-106.

223 "Barbar dilinde 'feld' olarak adlandırılan geniş meydanlarda", PD I, 20, s. 65.

ettiklerini söyler. Bu anlatının daha erken dönemdeki Tullnerfeld'e[224] ait olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat bilinen bir şey varsa, o da Lombardların anavatanının bir zamanlar sonraları Avarların yerleştiği Pannonya Ovası'nda bulunduğudur. Artık Pippin'in Lombardlarının esas motivasyonu, doğdukları "campus" olan "*feld*i", yani eski vatanlarını yeniden fethetmek olmalıydı. Bu, Avar Hükümdarlığı'nın merkezî alanında genel olarak sağlam hiçbir yerleşim yeri olmadığı anlamına gelmez. Yine de Einhard Pippin'in ordusunun ringi yağmaladığı ve yıktığını bildirmektedir.[225]

Tahkim edilmiş hükümdar karargâhının müphemliği ve özel hukukî konumuyla onu çevreleyen alan, Orta Asya'dan bilgiler arasında da mevcuttur. Her ikisi de "ordu" kelimesiyle karşılanır ki bu kelime sonradan hükümdarlara doğrudan tabi olan birlikleri ifade eder olmuştur. Almancadaki "horde" kelimesi de buradan gelir.[226] Kitanlar arasında Ordu hem "barbar kralının kampı veya yerleşim alan, hem de muhafızlarının hizmet ettiği, kendisine doğrudan tabii olan alan"-dı.[227] Böyle bir yerleşim alanını 830 yılında Tokuz-Oğuz/Uygurlar arasına seyahat eden bir Arap gezgini gözlemlemiştir. O, burada daire biçiminde teşekkül etmiş yapıları tasvir etmiştir. Kağanın çadırının etrafında ona doğrudan tabi olan 12.000 er nöbet tutuyordu. Dört günlük mesafe uzaklıkta kabile liderleri ve rütbe sahipleri kendi halklarıyla başka çemberler meydana getirmişti.[228] Uygurların hükümdarı kendisiyle birlikte 20.000 atı ve mobil karargâhını otlaklarda dolaştırıyordu. 8. yüzyılda Avar kağanı, Hazarlar ve Tuna Bulgarları gibi başkentine saray inşa etmese de sabit bir ikametgâha sahip olmalıydı.[229]

Dolayısıyla Avar ringi muhtemelen sabit, daire biçiminde yerleşmiş, çadır veya kütük saray ihtiva ediyor. Onların tahkim edildiği söylenmemektedir. Burasının savunulduğu da açık değildir. Lâkin Avarların güçlü hisarları hakkında St. Gallen keşişinin anlattığı masalların gerçek bir nüveye sahip olması mümkündür. Herhâlde bir bölge, daha

224 Horst Adler, *Die Lombarden in Niederösterreich. Katalog Germanen – Awaren – Slawen in Niederösterreich*, Viyana 1977, s. 73.

225 Ann. Einh. a. 796, s. 99.

226 Togan, *Ibn Fadlan*, s. 182. Köken olarak kelime hükümdarın çadırını ifade eder.

227 Wittfogel, "Kavallerie-Revolution", s. 27.

228 V. Minorsky, "Tamim Ibn Bahr's Journey to the Uyghurs", BSOAS 12 (1948) 275-305, bilhassa s. 284; Czeglédy, "Stammesorganisation", s. 93. Çember şeklinde göçebe kampları için ayrıca bkz. Pletnewa, "Chasaren", s. 47 ve s. 79.

229 Bulgar başkenti Pliska için Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 459-467; Hazar başkentleri ve göçebe kamplardan şehirli yaşama geçiş için Pletnewa, "Chasaren", s. 96; Balint, "Archaologie"

geniş anlamda imparatorluk merkezi, hukukî haklarıyla birlikte daire biçiminde genişliyordu.[230] Lombardların efsanelerindeki "*campus*u" tanıdıkları yer burasıydı.

"Limes Certus": Avarlar ve Batı

791 yılında Charlemagne yürütümünde Frank ordusu Avarlara karşı ilerlediği vakit Enns'te üç gün boyunca dua edilmiş ve oruç tutulmuştu. "Çünkü Bavyera ve Hunların sınır bölgeleri arasında akan bu nehir, her iki hükümdarlık için sağlam bir sınır teşkil etmektedir."[231] Dolayısıyla Avarlar ve Bavyeralılar arasında sözleşmeyle tanzim edilmiş ilişkiler bulunuyordu. Bu ilişkiler doğrultusunda sınır, "limes certus" tespit edilmişti. Herhâlde bir asırdır bu sınır değişmemişti. Piskopos Rupert 696 yılı civarında kendisinin Tuna yolculuğunda Lorch'a geri dönmüş ve Salzburg'a yönelmişti.[232] Kutsal Emmeram misyonu "ad robustam gentem Avarorum" [Avarların güçlü halkına] gitmek isterken o bir kez olsun bu kadar ileri gitmemişti. Dük Theodo onu seyahatten geri çağırmıştı: "Bu dönemde Hunlar ve Bavyera halkı arasında bir münakaşa patlak verdi, böylece Enns etrafında sınırı teşkil eden şehirler tahrip edildi... Çünkü biri diğerin yeminle bağlansa, diğeri bu yeminde samimiyetten çok sahtekârlık görüyordu."[233] Bu saldırı o zamana kadar anlaşmalarla düzenlenmiş ilişkileri bozdu. Mutat olduğu üzere olay "karanlık" 7. yüzyılla karıştırılır ve Samo'nun ölümü üzerine Avarların eski hâline dönmesiyle bir bağlamda ele alınır. Yakınlarda bunu 715 yılına atfetmek için ortaya iyi gerekçeler çıktıysa da tartışma sonlandırılmamıştır.[234]

---

230 Ringin bir siyasal-dinî merkez olarak sembolik karakterini vurgulayan çalışma için bkz. Wolfram, *Mittereuropa*, s. 258.

231 "Nam is fluvius inter Baioariroum atque Hunorum terminos medius currens certus duorum regnorum limes habebatur", Ann. Einh. a. 791, s. 89.

232 Gesta Hrodberti s. 5, MGH rer. Mer. 6., s. 159; bkz. Herwig Wolfram, "Der heilige Rupert und die antikarolingische Adelsopposition" MIÖG 18 (1972) s. 13. "Conversio" s. 37'de tamamen basiretli gerekçelerle Pannonya'ya bir misyon seyahati gerçekleştirildiği çıkarımı yapılır. Bkz. Wolfram, "Conversio" s. 63.

233 Freisingli Arbeo, *Vita s. Haimhrammi c. 5*, yay. Bernhard Bischoff, Münih 1953, s. 12 veya yay. Bruno Krusch, MGH rer. Germ. 13, Hannover 1920, s. 33.

234 680 yılına tarihlendirme Klebel, "Theodo", s. 188-190'a dayanır; bundan sınra Reindel, "Agilolfinger", s. 147; Deér, "Untergang", s. 749; Friedrich Prinz, *Frühes Mönchtum im Frankenreich*, Münih-Viyana 1965, s. 380; "700 yılı civarı"nda tarihlendiren Zöllner, "Namensgut", s. 252. Klebel'in tarihlendirmesinin Avar tarihi hakkındaki açıklamalara dayanmadığını vurgulamak gerekmektedir; onun 680 yılındaki Kavimler Göçü'ne (Bona, "Awaren-Katalog", s. 15'in de belirttiği gibi) bir kanıt olarak uygulanması bir döngüsel muhakemeye tekabül etmektedir. "İç

Sıra dışı Avar saldırısının ardında her ne yatıyorsa, bu kısır kaynaklardan çıkarılamamaktadır. Buradan büyük bir yayılma hareketi çıkarımı yapılamaz. Henüz Samo'nun ölümünden sonra Avarların tekrardan Enns sınırına ulaştığı kabul edilmelidir. Mettenses yıllıklarının 693 yılında bir dizi Avar elçiliğinin Karolenj saray kethüdası Pippin'in huzuruna geldiğini söyleyen raporu iyi olduğu kadar değersizdir de. Yıllıkların bu kısmı 800 yılından sonra Karolenjli ataların anılması vesilesiyle kaydedilmişti.[235] Fakat bu döneme ilişkin çok daha efsanevi raporlar sonraya aittir. Güya İmparator Leontius (695-98) idaresinde Bavyera Irschenberg'de işkence görev Vandallar bunlardan biridir.[236] Bu tip anlatıların zaman zaman ne kadar "karışık" olabildiğini, sebeplerini Kollautz'un ortaya çıkarabildiği Avarlar tarafından Zürcherland'a gerçekleştirilen yağma akını göstermektedir.[237]

Genel olarak 8. yüzyılda Avarlar barışçıl komşulardı. Lombard kralı Liutprand'ın (712-744) da onlarla hiçbir problemi yoktu.[238] Kendisinin haleflerinden biri olan Ratchis'in 746 yılında çıkardığı bir kanuna gööre "Auaria" Lombard dukalıkları, Francia, Bavyera ve Alamaniya'yla bir nefeste zikredilir. Kralın izni olmadan oraya kimse elçi

---

Bavyera" temelinde bir varsayım yapan Gottfried Mayr, "Zur Todeszeit des hl. Emmeram und zur frühen Geschichte des Klosters Herrenchiemsee", ZBLG 34 (1971), s. 358-364 ve 373'te 715 tarihini önerir. Bunun için Jörg Jarnut, "Beitrage zu den frankisch-bayerisch-Lombardishen Beziehungen im 7. und 8. Jh.", ZBLG 39 (1976), s. 346; Wolfram, "Ethnogenesen" , s. 31. Eleştirel davranan Getrud Diepolder, "Arbeos Emmeramsleben und die Schenung Ortlaibs aus Helfendorf, Land und Reich, Stamm und Nation", *Festgabe für Max Spindler*, Münih 1984, s. 269-285. İtirazlarlar bunun etkisini kırmaya Gottfried Mayr, "Zur Todeszeit des heiligen Emmeram und zur Kirchenpolitik Herzog Theodos von Bayern", Zwettle Sempozyumu 1986'da teşebbüs etmişti. Hakikatte Emmeram'ın ölüdürülmesi tam da Theodo'nun Roma seyahatinin öncesindeki zamana (715/716) uymaktadır.

235 Ann. Mett. prios. a. 693, s. 15; H. Hoffmann, "Untersuchungen zur karolingischen Annalistik", Bonner Historischer Forschung 10 (1958), s. 42-53; Deér, "Untergang", s. 756'daki dipnot 261. Enss sınırının tespiti dolayısıyla Bona, "Awaren-Katalog", s. 15; SzK s. 99'daki gibi, bu tarihle ilişkilendirilemez.

236 O. Holder-Egger, "Über die Heiligen Marinus und Anianus", Neues Archiv 13 (1888) s. 22-28. Bkz. Reindel, "Agilolfinger", s. 143; Kahl, "Baiern", s. 196'da Emmerams-Vita'yla bir ilişki kurmak istemektedir. Haber muhtemelen İtalya'dan önceki yıl gelen barbarlara ilişkindir. Yine de burada Piskopos Maximilian hücresi olayında olduğu gibi Slav grupları söz konusudur. Burada desteklendiği gibi, Kavimler Göçü'nün Doğu Alpler'de ve Tuna bölgesindeki tesirlerinin sistematik bir araştırması henüz ortaya konmamıştır.

237 Kollautz/Miyakawa 2, s. 249; Müslüman yağmaları üzerine İsviçreli bir hümanistin raporuyla Paulus Diaconus'un verdiği bilgiler birleştirilir.

238 PD 658, s. 242. Buna karşın 1000 yılı civarında kaleme alınan Chronicon Benedicti MGH SS 3, s. 702'ye göre Liutprand Aquileia'da Avarlarla savaşmıştı. Fakat bu rapor pek az inandırıcılığa sahiptir.

gönderemezdi.[239] İlginç olan burada ilk defa Latince olarak "Avaria" kavramının kullanılmasıdır.[240] Bir Frank Avaria'sından bahsedilirken de bu ifade tekrardan Bizans terminolojisiyle tamamen uyumlu olarak kullanılmıştı. Bu kullanıma iyi bir örnek 816 yılında Dindar Ludwig tarafından bahşedilen 799 tarihli Charlemagne'ın Aio vesikasının tasdikidir. 799 yılında "*partes Avariae*"den bahsedilirken 816 yılında "regnum Avarorum" ve "Avaria" kavramları kullanılmıştır.[241] İlk defa imparatorluk organizasyonun bünyesinde paradolsak bir biçimda "Avar bölgesi" Avarya'ya dönüşmüştü. Yine de Avarların eski Roma imparatorluk bölgesini işgal ettiğini akılda tutmak lazımdır. Ravennalı coğrafyacı 700 yılı civarında bölge için "ubi modo Uni, qui et Avari, inhabitant" demiş, "Dacia" ve "Gepidia" kavramlarını kullanmıştır.[242] Onun Avarların yurdu olarak Pannonya'yı değil Daçya'yı ifade etmesi Jordanes'in Gepidleri orada konumlandırmasından kaynaklanmaktadır. Bu Gepidia'da şimdi Avarlar yaşıyordu. Tekrardan Avaria ifadesinden kaçınılmıştır.

741 veya daha doğrusu 742 yılında Avarların batı sınırında tekrar sınır çatışmaları yaşandı. O zaman "Hunlar Karantanyalıları düşmanca karışıklıklar yaratarak müşkülde bırakmaya başladı. Onların prensi Bavyera'ya Hun ordusunun kendilerine karşı ilerlediğini bildiren ve yardım dileyen Boruth'du. Bunlar ise Hunları kovup Karantanyalıları emniyete alma konusunda aceleci göründüler" ve böylece ülkede misyon faaliyetlerine başladılar.[243] Verilen tarihten Dük Odilo'nun henüz 743 yılında bir Karantanya kıtasını Karolenjlere karşı sürdüğü anlaşılmaktadır.[244] Alp Slavlarının Bavyera için verdiği karar Doğu Alpleri'nin siyasal coğrafyasını değiştirdi. Avarlar açık bir hezimeti kabul etti. Gerçi Karantanyalıların artan Bavyera nüfuzuna karşı kendi meselelerini ortaya atmasından çok kez bahsedilse de kağanlık bundan istifade edemedi. Salzburg misyonerlerinin kısmen acımasız Hristiyanlaştırma yöntemleriyle pagan mukavemet arasındaki karşılıklı mücadeleler Bavyeralılar ve Slavlar arasında bir sorun olarak kaldı.

---

239 *Die Gesetze der Lombarden*, yay. Franz Beyerle, Viyana 1947, s. 348. Önceki Friuli dükü Ratchis, kendi tecrübelerinden Civadale'den maruf olan keyfi doğu siyasetini biliyordu.

240 Möhlenkamp, "Avaria", s. 40.

241 V. Joppi/E. Mühlbecher, "Unedierte Diplome aus Aquileia (799-1082)", MIÖG I (1880) s. 279 ve s. 281.

242 Anon. Ravennais 4, 14, s. 53 (bkz. 4, 19, S. 56'da Pannonya için).

243 "Conversio", s. 42.

244 Ann. Met. prior. a. 743, s. 33-35; Wolfram, "Conversio", s. 77. İlk defa 741 ilkbaharında Odilo sürgünden dönmüştü, bkz. Wolfram, "Ethnogenesen", s. 132'deki dipnot 179.

Misyon çabalarının tarihinde Hristiyan Batı ve Avar Slav muhiti arasındaki ilişkiler net bir şekilde yansımasını bulur. 7. yüzyılın inanç elçileri için Bavyera'nın doğusu soluk alınacak bir durak değildi. Columban 610 yılında Avarlara yapılacak bir misyon seyahatinin umutsuz bir girişim olduğunu tam da zamanında hissetmişti ve Amandus Tuna Slavları arasında bir misyonerin karşılaşabileceği en kötü kaderi yaşamıştı; yani bir kez olsun bir kiliseyle şereflenememişti.[245] Beda'nın misyon listesindeki Hunniler misyon faaliyeti yürütülmesi gereken Germenler arasında verilmektedir.[246] Fakat 700 yılı civarında Bavyeralılar ve başka doğu Frank halklarına yönelik bir misyon faaliyeti Avarlara nazaran çok daha fazla aciliyet taşıyordu. Hem Rupert hem de Emmeram Aşağı Tuna istikametinde Pannonya'ya gitmeyi planlamıştır. Her ikisi de Bavyera'da kalmıştır. Rupert'in Salzburgda kurduğu misyonun merkezi bilahare Tuna ve Doğu Alp bölgelerinin Hristiyanlaşmasında büyük bir önem arz etmiştir. Rupert'in zamanında yakındaki piskoposluklarda neredeyse gözden düşmüş Alp Roma geleneğine değinmekle iktifa edilmiştir. Corbinian'ın Pannonya'nın doğu kısmı olan Valeria'ya yaptığı efsane dolu seyahati, biyograf yazarı muhtemelen eski yazıtlardan hareketle izah etmiştir.[247] Odilo'dan beri ancak evvela III. Tassilo idaresinde bir dizi manastır kurmak suretiyle Yukarı Avusturya'da (Mondsee, Kremsmünster, Mattsee) ve Südtirol'de (Innichen) Bavyera sınır bölgeleri açılmıştır. İlk defa bu toprak genişlemesi, Karolenj devrindeki daha büyük yayılmaların temelini hazırlamıştır.

Uzun süre boyunca Bavyera yayılması çok daha erken zamanlara tarihlendirildi. Ne tarihsel ne de arkeolojik kaynaklar 7. ve 8. yüzyılın yerleşme ilişkilerini aydınlatmamakta, bölgesel çalışmalarda isim araştırmalarına dayanılmaktadır. Eski Almancadaki ses değişimleri belirli yer isimlerinin benimsenmesinin tarihini takriben takdir etmeye izin vermektedir. Mesela Erlauf Nehri'nin ismi Roma kalesi Arelape'yle ilişkilidir. Çünkü "p" harfindenden "ff" şekline ses değişimi

245 Columban için bkz. Bölüm 6. 8. Amandus: MGH SS rer. Mer. 5, s. 483-485. Peter F. Barton, *Die Frühzeit des Christentum in Österreich und Südostmitteleuropa bis 788 I,* Viyana-Köln-Graz 1975, s. 197; Heinz Löwe, "Westliche Peregrinatio und Mission", SSCI29 (1981), s. 327-372, bilhassa s. 338; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 118. Genel olarak Wolfgang Fritze, "Universalis gentium confessio. Formeln, Trager und Wege universalmissionarischen Denkens im 7. Jahrhundert", FMSt 2 (1959), s. 78-130.

246 *Bede's Ecclesiastical History of the English People,* yay. Bertram Colgrave/R.A.D. Minors, Oxford 1969, 5, 9, s. 476. Bkz. Fritze, "Bedas Hunni" Hakikaten misyon faaliyetinin gerçekleştirildiği söylenmez.

247 Freisingli Arbeo, *Vita Corbiniani,* MGH SS 13, s. 202-204.

henüz 7. yüzyılda gerçekleştiğinden Bavyeralılar bu ismi en geç bu dönemin Romalı nüfusundan almış olmalıdır.[248] Enns ve Viyana ormanı arasındaki bir dizi başka nehir isimleri aynı şekilde doğrudan Romalı biçimiyle Almancalaşmıştır. Bunlar arasında Viyana (Nehri), Leitha, Pitten, March ve Zöbernbach vardır.[249]

Tarihsel çıkarımlar kapsamlıdır.[250] Buna göre Bavyeralılar henüz Samo'ya karşı sınırları Melk'e kadar genişletmişti. "Melk" sınır nehri olarak yorumlanabilir. Bu sınırın batısındaki nehirlerin hiçbiri Slav ismi taşımamaktadır.[251] Samo Hükümdarlığı'nın yıkılışından sonra, Bavyeralılar sınırlarını Viyana Ormanları'na kadar ilerlemişti. Binaenaleyh Avar savaşlarının başlangıcında Aşağı Avusturya'daki Bavyera yerleşimi Avarların Tuna bölgesini önemli ölçüde kapsıyordu. Sadece 788 ve 791 arasında Avarlar kısa süreli olarak "*limes certus*a" ulaşmışlardı.[252]

Bu tezler için öne sürülen tarihsel kanıtlar ise dikkatli bir analiz karşısında tutunamamaktadır. 777 tarihli Kremsmünster bağış mektubu Aşağı Avusturya'daki Dunkelsteiner ormanında Grubzwitigau'daki mülkleri de kapsıyordu, ancak bu geçit belgeye eklenmiş gibi görünmektedir.[253] Yüksek Orta Çağ'daki Passio s. Quirini'ye göre hayırseverler Tegernsee'nin manastır rahibi Adalbert ve ayrıca 760 yılından sonraya atfedilen St. Pölten manastırının da kurucusu olan Ottokar'dı.[254] Fakat manastırın bağışçısının daha ziyade Ybbsgeld'de

248 Wiesinger, "Probleme", s. 327; bkz. Wiesinger, "Kontinuitaten", Zwettle Sempozyumu 1986.

249 Wiesinger, "Probleme" s. 324.

250 Z. B. Walter Steinhauser, "Zur Herkunft, Bildungsweise und siedlungsgeschichtlichen Bedeutung der niederösterreichischen Orts- und Flurnamen", Jb. f. Landeskunde v. Niederösterreich 2 (1932) s. 1; Lechner, "Siedlungsgeschichte", s. 320. Ayrıca bkz. Zöllner, "Bevölkerung", s. 131.

251 Carl Plank/Walter Steinhauser, "Colomezza, Eine vordeutsche Grenze cwischen Melk und Erlauf", Jb f. Landeskunde von Niederösterreich N. F. 29 (1971-73) s. 37; Wolfgang Hausler, *Melk und der Dunkelsteiner Wald,* Viyana 1978, s. 38; Melk için bir başka etimolojiyi Kronsteiner, "Grenzbach", s. 3'te sunmaktadır; bkz. Wolfram, "Karolingerzeit", s. 13.

252 Lechner, "Siedlungsgeschichte", s. 320; Klebel, "Lombarden", s. 88; Löwe, "Reichsgründung", s. 34.

253 Karl Lechner, "Der 'pagus Grunzwiti' und seine Besitzverhaltnisse", Jb. f. Landeskunde von Niederösterreich", N.F. 24 (1960) s. 301. Bunun ekleme olduğunu kanıtlayan Heinrich Fichtenau, "Die Urkunden Herzog Tassilos III. und der 'Stiftsbrief' von Kremsmünster", *Beitrage zur Mediavistik 2,* (1977), s. 63.

254 Erich Zöllner, "Geneologische Beobachtungen zu den Anfangen von Tegernsee, St. Pölten und Benediktbeuren", Jb. f. Landeskunde von Niederösterreich N.F. 38 (1968/70) s. 185; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 182.

Avarlara karşı savaşan Audaccrus olduğunu düşünmek lazımdır.[255] Dolayısıyla Aşağı Avusturya kilise teşkilatının başlangıcını ve bölgenin hâkimiyete alınışını Charlemagne'ın Avar seferinden sonraya atfetmelidir. Fakat on yıl sonra Aşağı Avusturya Alp ön sahası "terra Avarorum" veya "provincia Avarorum" olarak ifade edilmiş ve Diedenhofen talimatı 805 yılında Lorch'u "partes Sclavorum et Avarorum" önünde uç gümrük mekânı olarak tayin etti.[256]

800 yılı öncesine sadece su isimleri düşmüş, ancak hiçbir yer ismi Almancalaştırılmamıştır. Sadece büyük Tuna Nehri'nin yarısında isimlerin antik devirden beri devamlılığı dikkate çarpmaktadır. Bu yoğun iskânlara rağmen böyle olmuştur. Karolenj "genelkurmayı" antik haritalara göre istikametini belirlemiş olmalıdır. Sadece ismi Eruler'i hatırlatan, Pöchbarn'daki bilmece dolu Herilungoburg daha eski bir kökene sahip olmalıdır. Charlemagne'ın 791 yılında Pannonya sınırında geçtiği Omundesthorf'un ise Viyana Ormanı'nda konumlanıp konumlanmadığı belli değildir.[257]

Dolayısıyla Enns ve Viyana Ormanı arasında hedefi belli olan bir Bavyera doğu kolonizasyonundan 791 yılı öncesinde bahsetmek

255 Bkz. Bölüm 8. 4.; Deér, "Untergang", s. 747; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 254.

256 Wolfram, "Karolingerzeit", s. 15; MGH Capit I, s. 123. Karolenjler öncesinde Bavyeralın dpğu koloziasyonu tezinin tarihsel bir tekzibi için Deér, "Untergang", s. 740; ayrıca kapsamlı bilgi için Karl, "Baiern", s. 203.

257 Yer isimleri bulgularının kapsamlı bir yeni değerlendirmesi için Wiesiger, "Probleme", s. 321 (1982 Zwettl); kendisinin tespitleri eski araştırmalardan pek farklı olmasa da bunlardan yaptığı çıkarımları farklıdır. Haritaların kullanılması için Koller, "Mons Comagenus", s. 237. Herilungoburg: D. L. D. 9 (32); Herwig Wolfram, "Die Bedeutung der Ortsnamenforschung für den Historiker, Ausgewahlte Beipiele", *Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 8 (1986),* s. 2'de Harlungenburg'i Kavimler Göçü zamanının mahalli bir Germen nüfus grubu tarafından korunan bir mirası olarak görmektedir. Wolfram, "Karolingerzeit", s. 12; Hausler, "Melk", s. 37. Omundesthorf: Ann. Iuvav. max. a. 791, s. 734; Ernst Klebel, "Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle", Ernst Klebel, *Probleme der bayerischen Verfassungsgeschichte,* Münih 1957, s. 127; Deér, "Untergang", s. 742. Karl Oetinger, *Das Werden Wiens,* Viyana 1951, s. 89'da Greifenstein'daki Altenburg'la özdeşleştirir. Buna göre Lechner, "Siedlungsgeschichte", s. 332; buna karşın Mitscha-Marheim, "Grenzorganisation", s. 130; Csendes, "Awarenkriege", s. 96 (Klosterneuburg'daki St. Martin için); Zöllner, "Bevölkerung", s. 131; Sos, "Bevölkerung", s. 5. Ayırca bkz. 890 yılında adlandırılan Omuntesperch (Ann. Fud. a. 890, s. 407; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 304) Yer olsa olsa Viyana Ormanı'nın çıkışında bulunur, ancak Viyana'dan Ingeborg ve Herwig Friesinger'in dostça paylaşımına göre 9. yüzyılda Pannonya olarak anlaşılmaya başlanan Enns Halici'nin yakınlarında da aranabilir. Karolenj öncesi Viyana Ormanı'nda Bavyera iskânına kanıt olarak verilen bilgiler ise her hâlükârda muğlaktır.

mümkün değildir. Odilos ve Tassilos zamanında sadece Yukarı Avusturya'daki Traungaues'in iskânı ve altyapısıyla meşgul olunmuştur.[258] Bulgular iki başka olguya işaret etmektedir. İlki Enns'in doğusunun Avar hâkimiyeti altında Germen nüfus gruplarının ve Kavimler Göçü geleneklerine ev sahipliği yaptığı olmalıdır. 808 yılına ait bir vesika Neusiedl Gölü yakınlarındaki "loca Avarorum"da [Avarların yerinde] üç kardeş olan Wirut, Gisalmar ve Wentilmar'ın babaları Elis'ten mülkiyet devraldığını söylemektedir.[259] Elbette buna ilişkin ifadeler görece azdır. Tam da Enns ve Viyana Ormanı arasındaki alan seyrek bir nüfusa sahiptir. Avar öncesi nehir isimlerinin muhafaza edilebilmesi, Germen veya Roma yerleşimlerinin bu nehirlerin kıyısında yerleştiğini ispatlamaz. Lorch'da komşu Avarlara giden yol kesinlikle bilinmekteydi. Bu tip yol tasvirlerinin evvela geçilen nehirleri içerdiğini birçok Erken Orta Çağ kaynağından biliyoruz.[260]

Tartışmanın sonuçları dolayısıyla ikincisi, Aşağı Avusturya'nın Avar Hükümdarlığı ve Batı arasında bir temas alanı olarak düşünülmesine, tarihsel, arkeolojik ve onomastik bulguların tekmil olmasına izin vermektedir. Açık sınırlar için Bavyera vesikalarında bir dizi şahıs ismi vardır ki bunlar Chagan, Chaganhart, Tarchanat vb., Avar modeline veya göçüne dayanabilecek nitelikte isimlerdir.[261] İlginç bir biçimde bunlar arasında Avar ismi taşıyan kimse yoktur. Kazılar da Avar akınının hiçbir şekilde Enns'teki Demir Perde'ye nüfuz etmediğini göstermektedir. Lorch ve Linz arasındaki alanın kültürlerin buluşma noktası olduğunu 7. yüzyıl için Linz-Zizlaur mezarlığı göstermekte-

---

258 Bkz. Siegfried Haider, "Oberösterreich im bairischen Stammesherzogtum", *Baiernzeit in Oberösterreich* 13-26; Josef Reitinger, "Die bairische Landnahme aus der Sicht der Archaologie", Siegfried Haider, "Oberösterreich im bairischen Stammesherzogtum", s. 53-74.

259 *Urkundenbuch des Burgenlands Nr. I*, yay. Hans Wagner, Viyana 1955, s. 1; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 350. Unguimeri için bkz. Bölüm 6. 12.

260 Roma elçisi Priskos kendisinin Hun ülkesine olan yolunu nehir isimlerinin yardımıyla tasvir etmiştir (Keza kendisinin 150 yıl sonraki adaşı da); Priskos fr. 8, Bornmann, s. 39. Benzer çıkarımları Wiesinger, "Probleme", s. 343'te yapar: "tabii alan bakımından ilişkili olan su isimlerinin kültür alanında yer isimlerinden daha güçlü olduğuna dair yapılan genel gözlem", yani "geleneğin mümessillerinin her hâlükârda ilgili alanla temas hâlinde olması ve bunları az veya çok tanıması, ilişkilerini ise koşulsuz şartsız sabit yerleşimler yerine tamamen muhtelif ilişkilere dayandırmasının zarureti. Fakat sonraları nehirler ve dağlar yönlendirici, sabit yol işaretleri olarak işlev görmüştür" Genel olarak Bavyeranın kolonize ettiği Doğu Macaristan'daki birçok nehir antik ismini muhafaza etmemiştir. Bkz. Stefan Kniesza, "Die Gewassernamen des östlichen Karpatenbeckens", Ungarische Jahrbücher 23 (1943) s. 187-235.

261 Zöllner, "Namensgut", s. 257; Zöllner, "Herkunft", s. 147

dir. Bilhassa 74 nolu savaşçı mezarlığı bilgi vericidir. Buradaki adam batılı bir giysiyle gömülmüştü; cesedin yanında uzun bir Avar mızrağı ve 11 tane üç kanatlı ok ucu vardı. Avar "ithal malları" başka mezarlarda da bulunur. Buralarda malların ticarete, ganimete veya Avarların mülkiyetine ait olup olmadığını ayırt etmek zordur.[262] Bavyera'ya gelen Bulgar kaçakları olduğuna Fredegar şahittir. Muhtemelen Linz'deki Pulgarn yer ismi bu tip göçmenlere dayanmaktadır.[263] Fakat 630 civarındaki şiddetli olaylar Doğu ve Batı arasındaki gündelik kültür alışverişinin sadece bir bölümüdür.

7. yüzyılın sonundan itibaren Aşağı Avusturya'da Avar mezarları tespit edilebilir niteliktedir. Sommerein'dan (mezar 16) kuşak, Viyana-Liesing'de bir kılıç, Zwölfaxing'de silahlar veya Viyana-Unter St. Veit'de bir kâse buna örnektir.[264] Bavyera kolonisinin hiçbir kalıntısı olmadığı, daha ziyade (mütemadiyen barışçıl cereyan etmeyen) kültür temaslarının izleri olduğu kesindir. Geç Avar malzemeleri evvela Doğu Alpleri'ndeki Slav muhitinde bulunur. Hohenberg'den elde edilen görkemli bir şekilde yaldızlanan kuşak süsü veya Steier Salzkammergut'daki Krungl bronz süsü bu mahiyette 8. yüzyılın ikinci yarısına dayanır.[265] 800 yılınca Aşağı Avusturya bölgesindeki Wimm'de, Maria Taferl yakınlarında yerleşen Slavlar Geç Avar kuşak tokalarını münferit olarak kullanıyorlardı.[266] Avar izleri her hâlükârda Micheldorf'da

---

262 Kazı uzmanı Hertha Ladenbauer-Orel, *Linz-Zizlau, Das baierische Graberfeld an der Traunmündung*, Viyana-Münih 1960'ta 74 nolu savaşçıyı Avar Hükümdarlığı'ndan bir göçmen olarak kabul etmiştir, aynı şekilde Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 148-151. Bundan başka Frauke Stein, "Beziehungen", s. 135. Kurt W. Zeller kendi özetinde daha ihtiyatlı davranmıştır: "Kulturbeziehungen im Graberfeld Linz-Zizlau", *Baiernzeit in Oberosterreich*, s. 75-88, bilhassa s. 84. "Yoğun kültürel ilişkiler" çıkarımını yapan ayrıca Daim, "Leobersdorf", s. 176.

263 Fredegar 4, 72, S. 242; Zöllner, "Namensgut", s. 252. Elbette Fredegar'ın kaçaklarının sadece bir kış boyunca Bavyera'da kaldıklarını unutmamak lazımdır. Ayrıca "9. yüzyılda da Bavyera Bulgar münasebetleri" vardı (Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 95), bu münasebetle yer isimleri de aynı düzeyde iyi bir biçimde izah edilmektedir. Saksonya'daki Bulgar yer isimleri için Herrmann, "Slawen in Deutschland", s. 12.

264 Daim/Lippert, "Sommerein", s. 37 ve s. 128; Daim, "Niederösterreich", s. 15; Daim, "Zeugnisse", s. 194; Daim, "Awaren-Ausstellung Mödling", Katalog, Mödling 1977, s. 8; Herrmann Schwammenhöfer, "Grabungsbericht", s. 34; Friesinger, "Slawen", s. 10; Friesinger, "Alpenslawen", s. 110; Friesinger, "Vater", s. 107.

265 Mitscha/Marheim, "Spuren", s. 143; Friesinger, "Alpenslawen", s. 110; Giesler, "Archaologie", s. 85; Erik Szameit in Archaeologia Austriaca 1988.

266 Herwig Friesinger, "Das slawische Graberfeld von Wimm", Archaeologia Austriaca 68 (1984), s. 212; Peter Stadler, "Die Riemenzunge aus dem slawischen Hügelgrab 36 von Wimm", a.g.e., s. 227-233.

9. yüzyıla ait mezarlıkta da mevcuttur.[267] Bundan daha öteye giden Avar silah ve giysilerinin yayılması sadece istisnai durumları teşkil eder.[268] Batılı halklara tesirler herhâlde Erken Avar çağında daha fazlaydı. Bilhassa at koşumu, ayrıca katmanlı zırh ve zırh delici mızrak örnek bir etki yaratmıştır.[269] Yaylar ara sıra Lombardlar, Alamanlar ve Franklarda kullanılsa da[270] hiçbir zaman kalıcı olmamış ve daha ziyade itibar nesnesi olarak kalmıştır. Tedricen de olsa batıda üzengi ebediyen benimsenmiştir.[271] Fakat 8. yüzyılda Avar Hükümdarlığı'nın tecrit hâlinden olduğundan bahsetmek abartıdır. Bölgelerarası ilişkilerde gerilemeler olması, Avarların "olağanüstü izolasyonundan" değil ve 7. yüzyıldan itibaren gelişen bölgeselleşmeden kaynaklanır. Bu anlamda küçük çaplı bölgesel alışverişler gerçekleşmiş, bunların izi Enns'te "*limes certus*un" ötesinde tespit edilebilmiştir.[272] Avarlar yine de büyük siyaset arenasında 8. yüzyılın ortasında Karolenjlerin yükselişini temellendiren rüzgâr değişimini savsaklamıştı. 788 yılında yeni dünya gücü Enns'e yürüdüğü vakit, kağanlık geçmiş yılların ihtişamının anısından fazla bir şey sunabilecek durumda değildi.

Avar Gücünün Çöküşü

"Maximum omnium quae ab illo gesta sunt bellorum, praeter Saxonicum, (...), illud videlicet, quod contra Avares vel Hunos susceptum est. Quod ille animosius quam cetera, et longe maiori apparatu administravit." [Onun *Saxonicum* dışında verdiği savaşların en büyüğü, barizdir ki Avarlara veya Hunlara karşı başlatılan savaştır. Çünkü o, diğer savaşlardan daha cesurca ve daha uzun bir hazırlıkla yönetmiştir] Charlemagne'ın en büyük savaşı, Saksonya savaşı dışında Avarlara karşı verilen savaştı. Diğerlerinden daha büyük bir coşku ve hazırlıkla

267 Vlasta Tovornik, "Die Graberfelder von Micheldorf-Kremsdorf, Oberösterreich", *Die Bayern und ihre Nachbarn 2*, s. 213-216.

268 Bona, "Awaren-Katalog", s. 20. Böyle bir örnek Castel Trosino'dan 119 nolu mezardaki teçhizatla gösterilebilir, bkz. C. r. Manganelli, "La necropoli barbarica di Castel Trosino presso Ascoli Piceno", Monumenti Antichi 12 (1902), s. 290.

269 Bona, "Awaren-Katalog", s. 20; Frauke Stein, "Beziehungen", s. 238.

270 Kalıntılar Niederstotzing'deki Alaman asil mezarlarında bulunmuştur. Peter Paulsen, *Alamannische Adelsgraber von Niederstotzingen,* Stuttgart 1967 ve Stuttgart – Cannstatt, bkz. Andreas Bracher, "Der Reflexbogen als Beispiel gentiler Bewaffnung", Zwettl Sempozyumu 1986 ve Bölüm 6. 2.

271 Bkz. Lynn White jr. *Die mittelalterliche Technik und der Wandel der Gesellschaft*, Münih 1968, s. 25.

272 Ayrıca bkz. Joachim Werner, "Fernhandel und Naturalwirtschaft im östlicen Merowingerreich nach archaologischen und numismatischen Zeugnissen", SSCI 8 (1961).

gerçekleştirilmişti. İmparatorun biyografisindeki Einhard'ın kanaati kesinlikle sarayın görüşünü aktarmaktadır.[273] Sekiz yıl sonra savaş kesin bir zaferle kazanılmıştır diye Einhard devam etmektedir: Pannonya dökülen onca kandan sonra tenha bir yere dönüşmüş, kağanın karargâhı ıssızlaşmış, Avar asilleri yok olmuş ve bütün hazineler yağmalanmış; "neque ullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis digitati et opibus aucti sint".[274] Bütün tarihî güzellemelere rağmen hakikatte en kârlı Karolenj zaferlerinden biriydi. Fakat Einhard'ın tasviri ayrıca nadir Hun savaşlarının tenakuzlarını sezmeye izin vermektedir. Sekiz yıllık savaşın iki büyük kurbanı olarak adlarını verdiği Erich ve Gerold evvela maktul düşmüştü bu savaşta. Buna karşın savaşın kendisi Franklar için neredeyse kan akmadan geçmişti.

"Abares, Arabes Nomadesque" Charlemagne önünde eğilmişti. Ozan Theodulf, Karolenj zaferini şümullü bir kelime oyunuyla betimlemiştir.[275] Benzer şekilde Latincede Corippus II. Justinus'u kutlamıştı. Charlemagne bir anlamda Justinus'un şöhretine ulaşmıştı. Hatta saçları örülü Avarlar tasvirde tekrar belirmişti; "textis crinibu", "örgülü saçlarla", Hunlar İsa'ya dönmüş ve "önceden zalim oldukları müminlere karşı mütevazı olmuşlardı".[276] Büyük sözler Charlemagne'ın sarayında Avar savaşına biçilen önemi ölçmeye yine de izin verir. Eski imparator şehri Sirmium'u kalıntılarıyla birlikte Frankların ellerine geçiren büyük zaferden sonra "regnum Francorum'dan" [Frankların Krallığı] *Imperium*'a bir kilometre taşı kalmıştı.

Josef Deér doğudan gelen ebedî tehlikeyi sunan Karolenj propagandasının Pannonya'ya saldırıyı nasıl hazırladığını ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir. 8. yüzyılın sonunda "Avarorum malitia" [Avarların kötülüğü], her ne kadar yıllıklar bu yönde birkaç ifade kullansa da[277] tarihsel bir hatıradan ibaretti. Savaş sebebi kesinlikle Viyana Ormanı'nda tehlike altında olan bir "Alman unsurlarının karakolu" değildi.[278] Mesele eldeki kazanımların savunulması değil genişletilmesiydi. Ancak Tuna'daki pagan savaşlarının sembolik önemi küçüm-

273 Einhard, *Vita Karoli 13*, s. 180. Bkz. Pohl, "Awarenkriege"

274 "Franklara karşı verilen diğer hiçbir savaşın bu kadar zenginlik ve güç getirdiğini insan hafızası bilmemektedir", *a.g.e.*, s. 182.

275 Theodulf, *Ad Carolum Regem* 45, s. 484.

276 "Estque humilis fidei, qui fuit ante ferox", *a.g.e.*, s. 39, s. 484.

277 PD 4, 37, s. 162; evvela Viyanalı Ado gibi (874) sonraki yıllık yazarları onları savaş sebebi olarak vurgulamıştır: Adonis Chronicon a. 791, MGH SS 2, s. 320. Bkz. Deér, "Untergang", s. 757 ve s. 784.

278 Löwe, "Reichsgründung", s. 73'te böyledir. Bkz. Bölüm 8. 3.

senmemelidir. Diğer muarızlar gibi Avarlarda da Kavimler Göçü'nün mirası vücut buluyordu. "Savaşlarda ele o kadar değerli ganimetler geçti ki, Hunların eskiden diğer halklardan erken zamanlarda haksızca soyduklarını, Frankların Hunlardan haklı bir şekilde yağmaladığına inanılmalıdır", Einhard istimlak eden kamulaştırma hakkını böyle gerekçelendirmektedir.[279] Acar "Hunları" iki yüzyıldan fazladır Pannonya'dan gelip batıyı tamamen yağmalayanların torunlarıydı.[280] Karolenj devrinde onlar mükemmel bir şekilde pagan olarak tasvir edilmişlerdi. Utrecht-Psalter çizimcisi 820'den sonra Zebur 44. bölüme pagan savaşçısını üzengisiyle ve kısa yayıyla birlikte tıpkı Avar savaşçısı gibi çizmişti.[281] Frankların kendilerinin bir zamanların "*gentes*ine" mensup olması, bu yeni cepheleşmeyle nihai olarak unutulabilmişti. Avarlar üzerine zafer karanlık yüzyılda batıyı paganların saldırısından kurtaran son darbeydi. İmparatorun İngiltere ve Roma arasında paylaştırdığı ganimetler, umutlarla başlayan Avar misyonunun yeni ilişkilere mühür vurduğunun altını çizmiş olmalıydı.

Buna karşın Bavyera-Frank "doğu kolonizasyonu" tali kaldı. Ne hükümdarlığın kazancı ne de misyon büyük sözleri temellendiremedi. Fakat Charlemagne'ın Avar savaşları da bu bağlamda görülmelidir. 8. yüzyılda Bavyera Dukalığı, kiliseyi ve asilleri doğu sınırında büyüttü.[282] On yıl süren bir mücadelenin sonunda Karolenjler, Bavyera dukalıklarını izole etmeye ve saf dışı bırakmaya muvaffak oldu. 788 yılında III. Tassilo tahttan indirildi. Geriye, kendilerine yeni imkânlar verilse de Bavyeralıların sadakatini kazanmak kalmıştı.[283] Keza büyük çaplı sonuçsuz 791 seferi de bu anlamda bir gösterişti. Avar gücünün üstesinden gelmenin ne kadar basit bir şey olduğunu Frank kralı te-

279 "Tot spolia preitosa in proeliis sublata, ut merito credi possit oc Francos Hunis iuste eripuisse, quod Huni prius aliis gentibus iniuste eripuerint" Einhard, *Vita Karoli 13,* s. 182.

280 "Per ducentos et eo amplius annos qualescumque omnium occidentalium divitias divitias congregantes, cum Gothi et Wandali quietem mortalium perturbarent, orbem occiduum pene vacuum dimiserunt" (iki yüzyıldan fazla bütün batının zenginliğini toplayarak Gotlar ve Vandallarla beraber fanilerin huzurunu kaçırdılar, Batı dünyasını (ve zenginliğini) neredeyse tamamen boşalttılar) neredeyse iki nesil sonra Notker, kendisinin Gesta Karoli, 2, 1, s. 50'de böyle tasvir etmiştir.

281 Karoly Mesterhazy, "Az utrechti zsoltar avar abrazaolasai", Alba Regia 8-9 (1967-68) s. 245-248.

282 Bkz. Wilhelm Störmer, *Früher Adel. Monographien zur Geschichte des Mittelalters 6, I*, Stuttgart 1973, s. 202, bilhassa s. 215-17.

283 "Avarlara karşı yapılan sefer ayrıca askeri ilerleme yoluya asillerin gücünü bağlamayı ve iç siyasetteki müşkülatı çözmek şeklinde bir amacı güdüyor olmalıydı." Brunner, "Oppositionelle Gruppen", s. 63.

fekkür edememişti. Frank-Bavyera bölgesel siyaseti Macaristan saldırısına kadar kısmen büyük başarılarla temellendirildi. Avusturya'nın Tuna bölgesindeki yerleşme tarihi için elbette Avar savaşının belirleyici bir önemi vardı. Enns'in doğusundaki "Avaria", Bavyera-Slavya ön sahasında, doğu Frank Hükümdarlığı'nın "vahşi doğusu" olmak üzere Frank hâkimiyetine girmişti.

Avarlar batı sınırlarındaki tehditkâr durumu baştan sonra takip etmiş ve imkânları çerçevesinde statükoyu korumaya çalışmıştır. 774 yılında eski müttefikleri Lombardlar Frank kralına yenik düşmüş ve böylece Frank kralı Avarların batıdaki tek komşusu hâline gelmişti.[284] İki yıl sonra yeni efendiye karşı yapılan Lombard Ayaklanması başarısızlıkla sonuçlandı; en azından uzlaşmacı asillerden biri olan Aio adındaki şahsın Avarlara sürgüne gitmesi söz konusu değildir. 799 yılında ona malları Cividale'de geri verildi.[285] Kısa bir süre sonra Charlemagne'ın Bavyera'daki üstün gücü hissedilir hâle geldi. 781 yılında III. Tassilo Worm'da sadakat yeminini tazeledi ve rehineler verdi.[286]

Avarlar hızlı ve aynı zamanda derli toplu bir hareketle cevap verdi. 782 Temmuz'unda Lippspringe'de Avar elçileri "pacis causa" [barış için] göründü. Yıllıklar sadece Charlemagne'ın onları "dinlediğini ve huzurundan uzaklaştırdığını" söyler.[287] Aynı zamanda önemli bir Avar ordusu Enns'e çekildi, fakat orada sırt bir güç nümayişi yapıldı. Bavyera yıllıkları; "Nocuerunt nihil", hiçbir zarar vermediler, diyerek büyük bir olay olmadığını vurgular.[288] Bu jest, barış teklifini ve tehdidi bünyesinde birleştiriyordu. Elbette onlar "*limes certus*un" icabında savunulacağını anıştırıyordu. Bundan sonra Tassilo'nun sırtını kuvvetlendirmek istediler mi yoksa onunla sırf bir uzlaşma mı sağlandı bilinmez.[289] Avarlar Charlemagne'ın bu yıl Saksonlar ve Sorblarla yaşadığı müşkülattan her hâlükârda istifade edememişlerdir.[290]

Fakat Avarlar Tassilo'nun Charlemagne'la giriştiği çatışmalara çekilmekten kaçınamamıştır. 788 yılında Bavyera dukası kendisini taht-

284 Jarnut, "Lombarden", s. 122.

285 D. Kar. I, 187, S. 251; V. Joppi/E. Mühlbacher, "Unedierte Diplome aus Aquileia (799-1052). MIÖG I (1880) s. 263, s. 279-82; Kollautz/Miyakawa 2, s. 175; Deér, "Untergang", s. 740; Krahwinkler, "Friuli", s. 139; SzK 102.

286 Reindel, "Agilolfinger", s. 131.

287 ArF a. 782, s. 43; Ann. Einh. a. 7852, s. 61; Ann. Mett. prior. a. 782, s. 69.

288 Ann. Iuav. max. a. 782, s. 734; Ann. s. Emmerami maior. a. 783, s. 92.

289 Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 187; Wolfram, "Das Fürstentum Tassilos III, Herzog von Bayern", Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 108 (1968) s. 172'deki dipnot 94'le birlikte; Deér, "Untergang", s. 755; Daim, "Niederösterreich", s. 16; Löwe, "Reichsgrüngund", s. 62.

290 Abel/Simson, *Jahrbücher I*, s. 427.

tan indiren Ingelheim hükümdarlık meclisi önünde önceki yıl Avarlarla bir anlaşma yaptığını itiraf etmiş ve bundan kısa bir süre sonra da Lechtfeld'de imparatora bir kere daha itaat etmiştir.[291] Franklar evvela Tassilo'nun Hunları kışkırtan Lombardlı hanımını suçlamıştır.[292] Bir Bavyera-Lombard "kaybeden koalisyonu" Avarların yardımı ve Bizanslıların desteğiyle Charlemagne'ın muzaffer seferlerini duyurmak üzere kurulmuş olmalıydı.[293] Tassilo'nun umutları sadece kısmen karşılandı. Frank Hükümdarlığı'nda, hatta Bavyera'nın kendisinde o yalnızlaştı. 788 yılında Avarlar iki cepheden saldırı başlattı.

Ana taarruz görünüşte Friuli'da başarılı oldu. Avarların İtalya'yı yakıp yıktığını, ancak kovulduğunu Alcuin kendisinin 790 tarihli mektubunun başlında ifade etmiş ve bir dizi yıllık bu olayı kaydetmiştir.[294] İhtimal o ki onlar Verona'ya kadar ilerlediler ve oradaki St. Zeno Kilisesi'ne zarar verdiler.[295] Savaş meydanının kuzeyinde Franklar saldırıya geçti. Tuna'daki Enns sınırının birkaç kilometre doğusundaki Ybbsfeld'de onlarla karşılaştılar ve kral tarafından görevlendirilmiş Grahamannus ve Audaccrus komutası altında zaferi kazandılar. Aynı yıl yenilen taraf Bavyera'ya yaptığı bir saldırıyla zararı tazmin etmek istedi, ancak kralın yetkilileri yine zafer kazandı.[296]

Bu zaferi kazanan aslında "cum aliquibus Francis" [diğer Franklarla birlikte] Bavyera ordusuydu. Charlemagne'ın görevlendirdiği iki kişi de Bavyera yüksek asilzadelerinden geliyordu. Grahamannus/Graman sınır yakınlarında bulunan Traungau'da yaşayan varlıklı biriydi ve 788 yılındaki siyasal gelişmelere temelden etki eden Salzburg

291 ArF a. 788, s. 54.

292 "Suadente Liutberga in adversitatem regis, et ut bellum contra Francos suscipierent, Hunorum gentem concitaret", Ann. Einh. a. 788, s. 83. "hortatu uxoris uncto foedere cum Hunnis", Einhard, "Vita Karoli" II, S. 178; "machinationibus, quas ipse Tassilo et coniunx illius cum omnes gentes qui in Francorum erant consiliati sunt contra Francos", Ann. Lauresh. a. 788, s. 33.

293 Abel/Simson, *Jahrbücher I*, s. 620: "Ancak yönetime geldikten sonra hiçbir zaman Charlemagne böyle terekküp etmiş bir tehlike silsilesiyle karşılaşmamıştı", bu ifade yine de 788 yılının olaylarına tam uymamaktadır.

294 Alkuin, Ep. 7, s. 32, 14; ArF a. 788, s. 66; Ann. Mett. prior. a. 788, s. 77; Ann. Einh. a. 788, s. 83; Ann. Maximiniani a. 788, s. 22; Ann. Sithiens a. 788, MGH SS 13, s. 36; Ann. s. Emmerami maior a. 788, s. 92.

295 Buna ilişkin birkaç ibareyi Kollautz, "Noricum", s. 628'de derlemiştir; Aquileia'daki zararlar için sonraki D. Karl I, s. 214'te konuşmakta, verilen bilgiler bu tarihi çekilebilmektedir. Ancak vesikanın "perfidia Gothorum et Avarorum" [Gotların ve Avarların imansızlığı, ç.n.] şeklindeki ifadesi muhtemelen daha eski olaylara atıfta bulunmaktadır.

296 ArF a. 788, s. 56; Ann. Mett. prios. a. 788, s. 77. Diğer kaynaklarda bilgi daha azdır.

piskoposu Arn'la yakın bağları vardı.[297] Audaccrus/Otakar da seçkin bir aileden neşet etmişti. Bu ailenin aynı isimdeki mensuplarını birbirinden ayırt etmek pek kolay bir iş değildir.[298] Aynı ismi taşıyan farklı kişilerin nasıl birbirinden ayrılacağı meselesi bir kenara dursun, bu ailenin kaderi Charlemagne'ın doğu siyasetinin arka planını göstermektedir. Bavyera yüksek asillerinin geniş menfaatleri Tassilo'nun anti Karolenj siyasetine artık uymuyordu. Burada "*limes certus*un" ötesinde sunulan yeni imkânlar fark edildi. Tassilo'nun Avarlarla kurduğu umutsuz ittifak buradaki menfaatlere aykırıydı. Birçok Bavyera asili muzaffer Karolenjlerin hizmetinde etkilerini doğuya doğru genişletmeye dünden razıydı. Kraliyet vekâleti, manastır kuruluşları ve toprak tevcihleri onlara kağanlığın inkırazından sonra yeni bir güç konumu vermişti.[299]

788 yılındaki "zayıf müdahale"[300] kağanlığın pozisyonunu daha da zorlaştırdı. Başka saldırılan kayıplar getirdi. Buna karşın Franklar için gündemde Avar problemi vardı. 789 yılının ortasında Alcuin mektubunda Charlemagne'ın "de Hunorum hoste" [düşman Hunlar hakkında] düşündüğünü söylemektedir.[301] 790 yılında Worms şehrinde Avar elçiliği göründü. 800 yılından kısa bir süre sonra imparatorluk yıllıklarına yapılan eklemeler müzakere konusunun "karar kılınacak hükümdarlık sınırının neresi olması gerektiği" olduğunu göstermek-

297 Brunner, "Oppositionelle Gruppen", s. 74. Graman için ayrıca Störmer, *Früher Adel I*, s. 220.

298 Bir Frank düllkü Autchar 753 ve 760 arasında İtalya'ya elçi olarak ortaya çıkmıştır; bir Otakar 769 yılında Innichen Manastırı'nın kuruluşuna şahir olarak belirmiştir; muhtemelen aynı kişi 771'de II. Carloman'la birlikte Charlemagne'a karşı koymuş, Lombardlara sığınmış ve Verona'da ele geçirilmiş olmalıdır; bunlara Passio S. Quirini, MGH rer. Mer. 3, s. 12'ye göre kardeşi Adalbert'le birlikte Tegernsee Manastır'ını kuran Otkarius eklenir; "Passio'nun" sonraki bir metni bu ikisine St. Pölten'deki Hippoli Manastırı'nın kuruluşunu atfetmektedir. Ailenin bir başka dalı Fulda Manastırı'yla yakın bağlar içindeydi. Erich Zöllner, "Genealogische Beobachtungen", s. 185; Zöllner, "Zur Bedeutung der alteren Otakare", Neues Jb der herald. – genealog. Gesellschaft "Adler" (1946/1947), s. 7; Löwe, "Reichsgründung", s. 27; Michael Mitterauer, "Karolingische Markgrafen im Südösten", Archiv für österreichische Geschichte 133 (1982) s. 63; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 254 ve keza Bölüm 8. 3. Otokare ayrıca 799 yılında düşen Doğu ülkesi praefectusu Gerold'un ailesiyle de yakın ilişkiler tutmaya önem veriyordu. bkz. Brunner, "Oppositionelle Gruppen", s. 138.

299 Ayrıca bkz. Wolfram, "Karolingerzeit", s. 15.

300 Zöllner, "Namensgut", s. 253. Ayrıca bkz. Csendes, "Awarenkriege", s. 93; Abel/Simson, *Jahrbücher I,* s. 640; Daim, "Niederösterreich", s. 16; Howorth, "Avars", s. 794; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 187.

301 Alkuin, Ep. 6, s. 31.

tedir.[302] Yıllıkların Avar savaşına "casus belli" olarak gösterdikleri tartışma konusu pek aydınlatılabilmiş değildir. Frankların Enns'in doğusundaki toprakların önemli bir kısmını isterken Avar elçilerinin "*limes certus*u" savundukları kesindir.[303]

Charlemagne'ın Avar Ülkesine Seferi

Charlemagne'ın 791 yılında başlattığı Avar savaşı, her anlamda büyük bir olaydı. Franklar, Saksonlar, Frizler, Thüringler, Bavyeralılar ve hatta Slavlar yazın Regensburg'ta toplanmışlardı.[304] Ordu toplantısında Avarların "kötülüğüne" karar verilmiş ve savaş ilan edilmiştir.[305] Ordu şimdi taksim edilmişti. Bir bölük Comes Theoderik ve hazinedar Meginfred komutasında Tuna sahili boyunca ilerledi ve ana ordu nehrin güneyinde durdu. Bunun dışında bir Tuna filosu vardı ki bu filonun mürettebatı evvela Bavyeralılardan müteşekkildi.[306] Kuzey ordusunun yürüyüş istikameti uzun süre tartışılmıştı. Çünkü geri dönüş yolunda Saksonlar ve Frizler Meginfred ve Theoderik liderliğinde Bohemya üzerinden eve dönmüştü.[307] Bu yüzden birçok araştırmacı güney Bohemya boyunca giden bir yol ve savaş düşünmüştür.[308] Fakat o dönemin tasavvurunda "Bohemya" tamamen Tuna'ya kadar uzanıyordu. Daha zorluklar yaratan, Lorch'daki meydandan çıkarılan

302 "Agebatur inter eos de confiniis regnorum suorum, quibus in locis esse deberent." Ann. Einh. a. 790, in ArF hg. Rau 58. Einhard'a atfedilen daha erken eklemeler için Kusternik, *a.g.e.*, s. 2; bkz. Csendes, "Awarenkriege", s. 94.

303 Deér, "Untergang", s. 756; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 188. Eski literatürde Avarların Karantanya'nın ayrılmasını talep ettiği görüşü ortaya atılmıştır (Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 11'deki dipnot 5, literatürle birlikte); bu yaşanan onca hezimetten sonra ortaya pek de ortaya atılabilecek bir teklif değildi.

304 ArF a. 791, s. 60; Ann. Lauresh. a. 791, s. 34; Codex Turicensis'in Slavları zikretmesi pek güvenilir değildir. Ann. Alam. a. 790, Lendi s. 164'te bununla birlikte makul görülmüştür (buna ilişkin Csendes, "Awarenlriege", s. 94); Bavyera Ann. Einh. a. 791, s. 89.

305 ArF a. 791, s. 58. Bkz. Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 23. Charleman'ın Farfa Manastırı için bir buyruğu (D. Kar. I, 171; BM 303, s. 117) 288 olarak tarihlendirilmiş ki saldırı kısa süre sonra olmalıdır. Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 17 dipnot 1, Csendes, "Awarenkriege", s. 94.

306 Ann. Einh. a. 791, 89; Ann. Lauresh. a. 791, s. 350'de bir hataya düşülmüştür, bkz. Abel/Simson 2, s. 19'daki dipnot 1. "Propinquus regis" için Theoderich Brunner, "Oppositionelle Gruppen", s. 47.

307 Ann. Einh. a. 791, s. 89.

308 Klebel, "Ostgrenze", s. 2; Mitscha-Marheim, "Awarenringe", s. 27; Heinrich Koller, "Das grossmahrische Reich", s. 12; Kosef Dobias, "Seit wann bilden die natürliche Grenzen von Böhmen auch seine politische Landesgrenze", Historica 6 (1963), s. 5.

ve Meginfred'in şahit olarak zikredildiği iki Freisinger vesikasıdır.[309] Her iki ordu da mümkün mertebe Tuna'yı takip etmeli ve filoyla temas hâlinde kalabilmeliydi.[310] Zamanın iaşe imkânları doğrultusunda ordunun bu şekilde bölünmesi icap etmişti ve artçı birlikler evvela su temin ediyordu.[311] Ordunun beslenebilmesi için hasat toplanmalıydı ki bu görece savaşın görece geç başlamasının -"eo tempore quo solent reges ad belle procedere"[312]- izahını verir.

Eylül ayının başında Enns'te Lorch yakınlarında kamp kuruldu.[313] 5 Eylül Pazartesi günü, üç günlük oruç ve dualar başladı. Bunlara kudas ayini eşlik etti. Amaç tanrısal semanın bu büyük teşebbüsü koruması altına almasıydı.[314] Daha ayrıntılı detayları Kralın hanımı Fastrada'ya gönderdiği mektubun kendisi bildirmektedir.[315] Papaz der Kral, şarabı ve orucu yasakladı, elbette ihtiyarlığı hasebiyle "infirmitas" [zayıflar] bundan müstesna tutuldu, gençler ise bağışlandı. Ayrıca "potentiores" [güçlüler] gün başına bir Solidus'la garibanlar ise "unusquisque secundum propriam bonam voluntatem vel iuxta possibilitate", her biri iyi niyetlerine göre ve imkânları ölçüsünde olmak kaydıyla şarap yasağından muaf bırakıldı. Maalesef kaç savaşçıya maaliyeti karşılığında şarap içmeye izin verildiği aktarılmamaktadır. Charlemagne, Einhard'ın anlattığı gibi oruçtan imtina ediyordu.[316] Bu esnada her papaz dua okudu, din adamları Zeburdan beyitler teganni etti ve Tanrıya yakarışlar yükseltildi. "Sic consideraverunt sacerdotes nostri", böylece bizim papazlarımızı haktan saydılar. Bu ayinsel nümayiş zamanının inaç dünyasına dair birçok detayı ortaya çıkarmak-

309 *Die Traditionen des Hochstifts Freising*, yay. Theodor Bitterauf 1908 Nr. 142, S. 146; Nr. 143a, s. 147.

310 Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 256 (dipnot 11'le birlikte) Saksonların ve Frizlerin Regensburg'un kuzeyinden Bohemya yoluyla çekilip çekilmediğini izah eder; Howorth, "Avars", s. 795; Csendes, "Awarenkriege", s. 97'de Bohemya tezinin kapsamlı bir reddiyle birlikte. Kendisinin fikrine göre ordular ilk defa Lorch'da ayrılmıştır ki yıllıkların ifadesi bunu tasdik eder (ArF a. 791, s. 60) ve bu, imkân dâhilindedir. Yine de müşterek bir şekilde yürüyen ordunun iaşe zahmeti de oldukça artardı.

311 Konrad Schünemann, "Deutsche Kriegführung im Osten wahren des Mittelalters", DA 3 (1938) s. 54-84, bilhassa s. 57. Bkz. Ayrıca Charlemagne tarafından planlanan kanal inşası.

312 "O zaman krallar mutat olduğu üzere savaşa hazırlanırdı", Ann. Lauresh. a. 791, s. 34.

313 Ann. Einh. a. 791, s. 89. Lorch'un konumu için Störmer, *Früher Adel*, s. 220.

314 Ann. Einh. a. 791, s. 89. Ann. Lauriss. a. 791, s. 176; ArF a. 791, s. 58-60.

315 Caroli Magna Epistolae Nr. 20, MGH Epp. Karol. s. 528.

316 Einhard, Vita Karoli 24, s. 194.

tadır. Sefer öncesi savaşanlar ve savaşmayanlar birleşmiş ve böylece teşebbüse bir hayat kazandırılmıştır.[317]

Burada savaşa iştirak edenlere belirli ölçüde çeşitli ihtilaf konularını çözmek için fırsat da sunulmuştur. Piskopos Arn, praefektus Gerold ve hazinedar Meginfred'in yönettiği büyük bir mahkemenin önünde Bavyera'nın en saygın beş ailesinden biri olan Huosilerin miras davası yürütülmüştü. İlk defa 20 Eylül'de üç günlük bir sürecin ardından bir belge yayınlanmıştır.[318] Bu belge Bavyera asillerinin Charlemagne'ın Avar savaşına katılımını tevsik etmekle birlikte 788 yılından sonra hükmeden huzursuzluğu da gösterir. 791 seferinin muasırlar üzerindeki etkisi, o dönemdeki birçok Fresing vesikasının bu yılda tanzim edilmiş olmasından anlamak mümkündür.[319] Lorch'ta Hun ülkesine sefere hazırlananlar arasındakilerden bazılarının "Nibulunc'tan", yani ilk Nibelungen'den bahsetmeleri neredeyse tamamen sembolik bir önem arz eder.

Üç günlük oruçtan sonra ordunun yürüyüşe hazır hâle gelmesi en az iki hafta sürdü.[320] Bu arada güneyden ilk zaferin haberi geldi. Orada genç Pippin'in[321] "*scara*sı", güruhu, İstirya (muhtemelen Johannes) ve Friuli dükleri henüz Haziran'ın ortasında sınırı "partes Avariae" [Avar ülkesine] geçmek üzere katetmişlerdi.[322] Bir başka Avar hisarında "*uualum*un" fethedildiği, birçok Avar'ın öldürüldüğü ve onlardan 115 tanesinin esir alındığı bir savaş meydana gelmişti.[323] Onların za-

317 Michael McCormick, "The Liturgy of War", Viator 15 (1984) s. 9.

318 Traditionen Freising Nr. 142, s. 146. Störmeri *Früher Adel*, s. 221'de belgede adı geçen Meginfred'i hazinedar ve kuzey ordusunun komutanıyla özdeşleştirmeye taraftardır; Brunner, "Oppositionelle Gruppen", s. 63 ve s. 79; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 255. Vesikanın 20 Eylül'e tarihlendirilmesine rağmen ünlü cemiyetin Eylül ayında sınır bölgesi olan Lorch'da toplanmış olması pek tasavvur edilebilir değildir. Kesin olan 791 yılında Lorch'da toplanıldığı bilgisini Traditionen Freising Nr. 143a, s. 147'ye borçluyuz. Ayrıca bkz. Nr. 141, s. 146 ve Nr. 139, s. 145.

319 Z. B. Nr. 141, 146. Buna ilişkin ayrıca Möhlenkamp, "Avaria", s. 45.

320 Vesikanın tarihi önceki görüşü, yani Csendes, "Awarenkriege", s. 95'te belirtildiği gibi 8 Eylül'de yola çıkıldığı görüşünü nakzetmektedir.

321 Onu zikreden Ann. Lauresh. a. 791, 34; kendisinin şahsen katıldığı fikrine karşı olan Ross, "Paladins", s. 216.

322 İstirya dükünün 800 yılından kısa bir süre sonra bir mahkeme oturumunda "Placitum von Risano" olarak adlandırılan Johannes olması için (I placiti del Regnum Italiae n. 17, yay. Cesare Manaresi, Fonti per la storia d'Italia 92 (1955) s. 49) bkz. Krahwinkler, "Früaul", s. 151 ve Wolgram, *Mitteleuropa*, s. 256 ve s. 267. Yine de isim mektupta açıklanmamaktadır; Friuli'un ikinci dükü de varsayım olarak kalmaktadır.

323 Bu konuda en kapsamlı bilgiyi Charlemagne'ın kendisi vermektedir Ep. 10, MGH Epp. Karol., s. 528.

ferden sonra geri çekildikleri açıktır.[324] Kral İtalya'dan zafer haberini henüz ayrılmadan evvel Lorch'dayken beklemiş olmalıdır.[325]

Her iki ordu Tuna'nın aşağısına doğru olan yürüyüşlerinde bir mukavemetle karşılaşmamıştır. İlk defa Avar ülkesinin derinliklerinde Avar hisarları görülmüştür. Meginfred'in ordusu buraları fethetmiş ve kamptaki istihkâmları yıkmıştır. Tuna'nın güneyinde evvela Viyana Ormanı'nda bir Avar bendi bulunuyordu "iuxta Comagenos civitatem in monte Cumeoberg" [Comagenos şehri yakınındaki Cumeoberg Dağı'nda].[326] Burada da bir Avar garnizonu vardı. Avarların genel olarak hisarların arkasında tahkimatta bulunması, süvari bir halk için kulağa garip gelse de kaynakların verdiği bilgiler bu hususta açık ve nettir. Onlar, Avar savaşçılarının "göçebe" yaşam tarzından ne kadar uzaklaştığını göstermektedir.[327]

Burada, "Chuneberg'de" sonraki imparator Ludwig 13 yaşında seferden dönmüş ve babası ona bu sefer için bir kılıç takdim etmişti.[328] Pek kazançlı döndüğü intibası uyanmadığından bir daha da bu bölgeye gelmedi.[329] "Hunnenhag'da", "Chunisberg'de" Frank ordusunun misafiri olan bırakılan bir diğer şöhretli kişi 26 Ekim'de burada düşman saldırısı olmadan ölen Metz piskoposu Angilram'dı.[330] Zahmetli

---

324 Charlemagne'ın mektubundaki bu bilgi Ann. Lauresh. a. 791, 34'te Pippin'in ordusunun Illyricum yoluyla Pannonya'ya kadar ilerleyip ülkeyi tarumar ettiği bilgisinden daha güvenilirdir. Sadece sınırdaki hisarın fethedilmesini ayrıca Deér, "Untergang", s. 784 de vurgular. Bkz. Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 21. Kollautz, "Schichtung", s. 168'de verilen Pippin'in 791'de "Ring'i" yıktığı görüşü, açıkça bir hataya dayanmaktadır. Atlardaki hastalık salgınını ise 791'ye değil 796'ya atfetmektedir.

325 Deér, "Untergang", s. 784.

326 Ann. Einh. a. 791, s. 89; ArF a. 791, s. 60 (super Cambum fluvium yerine in loco Camp ifadesi geçer). Yer tespiti için Csendes, "Awarenlriege", s. 98.

327 "Aut fossas aut aliquem firmitatem sive in montibus seu ad flumina aut in silvis factam habuerunt" [Dağlarda, nehirlerde veya ormanlarda hendeklere ve kimi istihkâmlara sahiptiler, ç.n.] (Ann. Lauresh. a. 791, s. 34); "munitiones" (Ann. Einh. a. 791, s. 89); "firmitates" (ArF a. 791, s. 60); "uualum" (Caroli Ep. 20, MGH Epp. Karol., s. 528). Dolayısıyla arazinin hendek ve istihkâm yapmak için kullanıldığı ortaya çıkıyoru; bunların *ad hoc* 788 yılına kadar inşa edildiği Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 254'te ifade edildiği gibi kabul edilmemelidir. Fakat bu istihkâmların fethi Charles R. Bowlus, *War and Society. Austrian History Yearbook 14*, s. 10'da belirtildiği gibi seferin "esas amacı" değildi; kendisinin "kaleler" şeklinde yarattığı intiba bile kesinlikle abartıdır. Bu istihkâmların işgali yıllıklarda çok vurgulanıyorsa bunun sebebi başka verilecek pek başarı haberi olmamasıdır.

328 Vita Hludovici imp 6. FvSt.-Ausg., s. 166 veya MGH SS 2, s. 610.

329 Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 255.

330 Catalogus Epp. Mettensium, MGH SS 2, s. 269: "in loco dicitur Asnagahunc Chunisberch" [Asnagahunc Chnisberc denilen yerde, ç.n.]. Doğu okuma için "as haga Huni" ve tespit için Richard Müller, "Chunisberch und Mons Comagenos", Blat-

sefer birçok meslektaşının da hayatına mâl olmuştu.[331] Onlar ayrıca Avarların doğrudan kurbanı olmamışlardı çünkü Avarlar hiçbir mukavemet göstermemişlerdi.

Viyana Ormanı'nın diğer tarafında Charlemagne'ın ordusu sadece Avar yerleşim birimlerine değil, aynı zamanda eski Pannonya'ya rastladı. Salzburg yıllıklarında bahsi geçen sınır bölgesi Omundesthorf burada mıydı yoksa başka bir yerde mi bilinmez. Çünkü 9. yüzyılda Avaria-Pannonia Enns'e kadar uzanıyordu. Muhtemelen bu ismi vermek yine de anakronistiktir.[332] Avarlar, Frank ordusunun boş bölgede mukavemetle karşılaşmadan ilerlemesine izin vermişti. Bu, pek az şöhrete ulaşan ancak hakikaten etkili bir stratejiydi. Ekimin ortasında Charlemagne'ın ordusu Raab Nehri'ne ulaşmış olmalıdır. Nehrin ağzında birkaç günlüğüne kamp kurulmuştur.[333] Burada sadece mevsimin ilerleyen zamanları değil aynı zamanda kısa bir süre içinde atların çoğunun telef olmasına neden olan bir salgın hastalığın Franklar arasında baş göstermesi büyük zorluklar yarattı.[334] Kral Charlemagne sapa bir yoldan eski Savaria'ya dönülmesine karar verdi, kuzey ordusuna ise "Bohemya" yolunu tutması emrini verdi.[335] Frank ordusu toplamda 52 günü düşman ülkesinde geçirdi, eğer bu sayı iki katına çıkarılmamışsa.[336] Fakat bilgiler takriben uyuşmaktadır. Lorch'tan yürüyüşün 20 Eylül'den kısa bir süre sonra başladığı kabul edilirse geri dönüş Kasım'ın başlarına tarihlendirilebilir.[337]

---

ter f. Landesgeschichte v. Niederösterreich 30 (1896) s. 420'de Hagentale önündeki St. Andra önünde bulunan Purgstall'da Hag'ın olduğu, yine de hatalı bir Avar ringi ifadesiyle birlikte varsayılır. Buna ilişkin ayrca Rudolf Büttner, "Befestigungsanlagen am Wienerwald um die Jahrtausenwende", Anz. ÖAW 93 (1956) s. 323; Mitscha-Marheim, "Awarenringe", s. 25; csendes, "Awarenkriege", s. 96. Aynı eserin 99. sayfasının 47. dipnotunda piskoposun geri dönüş yolunda öldüğü varsayılır. Cumeoberges ve bir haritadan (veya yolculuk kılavuzundan) öğrenilen Comagenis antik ismi problemi için Koller, "Awarenkriege", s. 5 ve Koller, "Mons Comagenus", s. 237; bkz. Wolfram, "Ethnogenesen", s. 143.

331 Bunlar arasında 29 Eylül'de ölen Regensburg piskoposu Sindpert vardı; Ann. s. Emmerami a. 791, s. 92; Ann. Lauresh. a. 791, s. 34. Bkz. Abel/Simson, *Jahrbücher 2,* s. 20.

332 Ann. Iuvav. max. a. 791, s. 734. Bkz. Bölüm 8. 3.

333 Ann. Einh. a. 791, s. 89.

334 Ann. Einh. a. 791, s. 91'de atların onda dokuzundan bahsedilmektedir.

335 Ann. Einh. a. 791, s. 89; Muhtemelen yine Tuna'nın kuzey kıyısındaki yol kastedilmiştir.

336 Ann. Lauresh. a. 791, s. 34; Pippin'in 743 yılında Odilo'ya karşı 52 gün süren seferi bunu şüpheli hâle getirmektedir. Bkz. Ann. Mett. prior. a. 43, s. 34.

337 Vita Hludovici c. 6. FvSt – Ausg. 266 veya MGH SS 2, s. 610'da anlatılana göre Ludwig orduya dönene kadar annesiyle birlikte kışın başlarını Regensburg'ta geçirmişti (hiemem exegit imminentem). Piskopos Angilram hakikaten ricat esnasında öldü ki Viyana ormanın 10. ayın 26'sında ulaşılmıştı.

Lâkin seferin pek de somut neticeleri olmadı. Avarlara karşı nihai bir savaş verilemedi. Yıllıklar sadece yıkımlardan, yağmalardan ve götürülen esirlerden bahsetmektedir. Karolenj propagandası bunu bir galibiyet ve hatta büyük başarı görmektedir.[338] Hakikatte saldıran taraf Viyana Ormanı'nın doğusunda yoğun bir şekilde meskûn olan bir bölgeye ulaşmıştı. Viyana havzasındaki ve küçük Macar Ovası'ndaki kazılar burada yağmalanacak nelerin olduğuyla ilgili yaklaşık bir izlenim vermektedir. Burada evvela küçük çiftlikler mevzubahisti.[339] Avar süvarisi ve diğer savaşçılar hem kamptaki hem de Viyana Ormanı'ndaki istihkâmları garnizonlarını zamanında boşaltmıştı. Ring'te olduğu gibi yağmalanacak türden altın ve hazineler Raab'ın batısında herhâlde pek yoktu. Bu yüzden Frank yazarlarının zafer övgüleri kesinlikle abartıdır. Ayrıca Frank operasyonları Avar Hükümdarlığı'nın sadece küçük bir kısmını hedef almıştı. Mosellani yıllığının kullandığı "ex magna parte vastata", "büyük kısmın yağmalanması" ifadesi Avar ülkesi için geçerli olamaz.[340]

Diğer yandan iki Frank ordusunun zarar görmeden "absque bello"[341] haftalar boyunca Avar Hükümdarlığı içinde kimsenin engelleyemediği yağmaları gerçekleştirmesinde bir başarı vardır. Böyle bir olay kağanlığın teşkilatına -her anlamda- kalıcı zararlar vermiş, hükümdarın itibarını zedelemiş olmalıdır. Birkaç yıl sonra rapor edilen iç çatışmalar ve ayrışmalar aslında Charlemagne'ın büyük teşebbüsünün meydana çıkardığı savunmasızlıkta köklerini taşıyordu. Bu yüzden 791 seferinin sırf bir başarısızlık olduğunu söylemek doğru değildir. Birkaç piskopos ve birçok at Avar ülkesinde hayatını kaybetmesi Charlemagne'ın Regensburg'a "yapayalnız" döndüğü anlamına gelmez.[342] Herhâlde Viyana Ormanı'na kadar olan topraklar Frankların elinde kalmıştı.[343] Lâkin Franklar ayrıca Charlemagne'ın müteakip

338 En tumturaklı anlatanı Ann. Lauresh. a. 791, s. 34'tür. Buna göre Franklar "predas sine mensura vel numero, et captivos, viros et parvulos, innumerabilem multitudinem", "sayısız ölçü ve sayıda erkek ve kadın ve çocuğu, sayılamaz miktarda ganimeti" elde etmişti. Benzer şekilde başka yıllıklar sık sık sığ bilgilerle bunu aktarmaktadır. İmparatorluk yıllıklar bu hususta çok suskun kalır (hem ArF a. 791, s. 60 hem de Ann. Einh. a. 791, 89) ve her iki ordunun eksiksiz dönmesini zafer addeder.

339 Daim, "Niederösterreich", s. 24.

340 Ann. Mosellani a. 790, MGH SS 16, s. 498'de yine de eklenir: "non ex integro subacta" [tamamen boyun eğdilirilmeden, ç.n.]

341 Ann. Guelferbyt. a. 791, MGH SS I, s. 45.

342 Bona, "Cundpald", s. 308; Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 415; benzer şekilde Koller, "Awarenkriege", s. 5. Bunun ayrıntılı bir değerlendirmesi (haritalarla birlikte) Sos, "Bevölkerung", s. 4.

343 Deér, "Untergang", s. 785.

yıllardaki kapsamlı hazırlıklarını kanıtladığı gibi kader anının geleceğini biliyordu. Fakat o bunun mümkün olan en kısa sürede gerçekleşmesi için her zamankinden daha kararlıydı.

792'den 796'ya

Avar savaşı gündemi işgal ediyordu. Charlemagne'ın 793 yılında kadar Regensburg'da kalmasının sebeplerinden biri buydu.[344] Pagan Savaşı'nda ısrar etmek ve büyük hazırlıklar yapmak iç siyasetteki huzursuzluklardan rahatlamaya da yardımcı olmuştur.[345] Bilhassa bu arada Tuna filosunun durumu ıslah edilmiş olmalıdır. "Çapa ve halatlarla birbirine bağlanabilen ve birbirinden ayrılabilen gemilerden bir köprü meydana getirilmişti."[346] Bütün birlikler iyi köprüler ve gemilerin bakımıyla görevlendirilmişti.[347] Tuna'nın hızlı bir şekilde doldurulması zamanın en hırslı projelerinden birinin ürünüdür. Burada Altmühl ve Rednitz arasında Tuna ve Ren Nehirlerini navigasyona hazır hâlde birbirine bağlamak için bir kanalın inşası başlatılmıştı.[348] 793 sonbaharında imparator kendi kampını inşaatın yapıldığı yerde kurmuştu. Elbette itibar projesinden bütün iş gücüne rağmen neticede vazgeçildi ve bu görev sonraki zamanların hükümdarlarına kaldı.

Charlemagne'ın güneydoğu istikametindeki tutkulu faaliyetleri muarızlarını plan yapmaya itti. İlk defa tabii hâldeki Saksonlar bir Avar karşı darbesini umdu ve Avarlara gönderdikleri elçilerle müşterek bir savaş verme teklifinde bulundu.[349] Temmuz 792 yılında bir Frank filosu Elbe'ye saldırdı. 793 yılında Slavların ve kısmen Frizlerin de iştirak ettiği genel bir ayaklanma çıkarıldı.[350] Uzak İspanya'daki Cordoba Emiri bile uzak Pannonya'da Frank ordusunu kuşatacak

---

344 Kendisinin Avar savaşı planlarına Ann. Einh. a. 792 ve 793, s. 93; Einhard, Vita Karoli 20, s. 190 tanıklık eder.

345 Brunner, "Oppositionelle Gruppen", s. 64.

346 ArF a. 792, s. 60: "pontem navalem, quo in Danubio ad id bellum iteretur" [Tuna Nehri'nde bu savaş için kullanılan gemi köprüsü, ç.n.] der Ann. Einh. a. 792, s. 93.

347 Capitularee Aquigranense c. 10, MGH Capit. I, s. 171.

348 Ann. Einh. a. 793, s. 93; kısa bir şekilde ArF a. 793, s. 60; Chron. Mpissiacense a. 793, s. 300; Ann Mosellani a. 793, s. 498'de bilgi verilir. Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 56.

349 "Aestimantes quod Avarorum gens se vindicare super Christianos debuisset", çünkü onlar Avar halkının Hristiyanlardan intikam alması gerektiğini düşündüler, Ann. Lauresh. a. 792, s. 35; Chron. Moissiacense a. 792, s. 299. Bu hususta "superbissima gens" [en büyük halk, ç.n.] Avarların Charlemagne'ın saldırısı karşısında sus pus oturamayacağı varsayılmıştır.

350 Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 36'de kaynaklarla birlikte.

Avar gücüne güveniyordu.[351] Bunlara 792 sonbaharında bir de nahoş bir aile meselesi eklendi. Charlemagne'ın asil bir anneden doğmayan en büyük oğlu Kambur Pippin (İtalyan kralla aynı kişi değildir) ayaklandı. Can sıkıcı olayın suçu Kraliçe Fastrada mezalimine atfedilir.[352] Birçok zorluklar yıl yıl Avar seferinin ertelenmesine neden oldu. 794 yılında Saksonlara ve Müslümanlara karşı savaşıldı. Sakson savaşı 795 yılına kadar sürdü.[353]

Charlemagne'ın düşmanlarının umudu Avarların büyük gücüydü. 791 yılında Frankların rakiplerini küçük düşüren yarı başarısı sonradan ortaya çıkan etkilerle büyük bir zafere dönüşmüştü. Avarların, Frankların silah bakımından üstünlüğüne ikna olduğu barizdi. Prensler ve eski rakipler arasında şimdi hükmedenlerin savunmasızlığını kabul etmesiyle birlikte olaylar baş göstermiştir. Yıllıklar ilk defa 796 yılında bahsettiği[354] "intestina clades", iç savaş ne zaman patlak verdi bunu bilmiyoruz. İç çatışmalar 795 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış ve felaket açık hâle gelmişti.

Henüz Sakson Savaşları esnasında Charlemagne'ın kampını kurduğu Elbe'deki Hliune'de Pannonya'dan Tudun'un gönderdiği elçiler görülmüştü. Onlar efendilerinin kendi bölgesi ve halkıyla birlikte Krala boyun eğme teklifini ilettiler. Tudun ayrıca Hristiyan inancını kabul etmek istiyordu. Böylece o, görece hızla başarısız olan bir hükümdarın muzaffere iştirak etmek için ayrılmasında görülen bozkır süvarisinin eski davranış biçimini takip etmişti. Avarların Karpat havzasında sahip olduğu kuvvetli tesanüt kaybolmuştu. Böylelikle kağanlığın kaderi henüz kader tayin edici hezimeti yaşamadan evvel mühürlenmiş oldu.

Lâkin aynı yıl Franklar rakiplerinin zayıflamasını maceraperest bir sürpriz saldırı gerçekleştirmek için fırsat bildiler. Fikir herhâlde daha çok "emperyal" boyutta düşünen kralın değil, daha ziyade Friuli Dükü Erich'indi. Muhtemelen o, devasa ordunun 791 seferindeki hantallığından dersler çıkarmış, bunun üzerine küçük birliklerin katıldığı hızlı bir harekât gerçekleştirmişti.[355] O, Avar Hükümdarlığı'nın mer-

351 Ann. Lauresh. a. 793, s. 35; Chron. Moissiacense a. 793, s. 300; Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 57.

352 Ann. Einh. a. 792, s. 91; Einhard, Vita Karoli 20, s. 190; Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 39.

353 ArF a. 794 ve 795, s. 62-64.

354 ArF a. 796, s. 64: "civili bello fatigatis inter se principibus chagan sive iugurro intestina clade addictis et a suis occisis" Bkz. Bölüm 8. 3.

355 "Ordu küçüldükçe başarı umudu artar" Bkz. Schünemann, "Kriegführung", s. 80'de Karolenj devrinin tecrübelerini böyle özetlemektedir.

kezine saldırmak üzere bir birliği donatmıştı. Komando girişiminin lideri Avar Hükümdarlığı'ndaki vaziyeti daha iyi bilen Slav Voynimir'di. Hızlı ve ani bir şekilde ortaya çıkmak mütemadiyen Avarların en önemli silahı olmuştu. Şimdi onlar kendi silahıyla vurulacaktı. Voynimir'in adamları henüz 795 sonbaharında Ring'de belirdi ve efsanevi Avar hazinesinin bir kısmını yağmaladılar.[356] Erich'in kendisi bu tehlikeli teşebbüse katılmadı.[357] Voynimir'in yeri üzerine ortaya atılan iddiaların pek temeli yoktur. Onu ne "Save'deki Slavların dükü"[358] ne de Hırvatların prensi[359] olarak konumlandıramayız. Friuli'un doğusundaki Avaria'da o zamanki ilişkiler üzerine burada 791 yılına kadar Avar sınır muhafızlarının beklemesi dışında neredeyse hiçbir şey bilmemekteyiz. Voynimir'in Franklar arasında kariyer yaptığını düşünmek tamamen akla uygundur. Bir Slav "kabile liderini" Erich önemli bir göreve göndermek bir kenara dursun muhtemelen kendisine pek kolay bir şekilde tabi kılamamıştı.

Artık büyük kararlara gerekte yoktu, 796 yılında Frankların büyük zaferi kendiliğinden gelmişti. Bahsedildiği gibi Tudun, Charlemagne'ın büyük maiyeti arasında görünmüş, sadakat sözü vermiş ve vaftiz olarak zengin hediyelere layık görülmüştü.[360] Charlemagne'ın

356 Yıllıkların çoğu olayı 796 yılına atfetmekte ve bunu kısmen bu yılda meydana gelen ikinci Ring yaümasıyla karıştırmaktadır. ArF a. 796, s. 64; Ann. Einh. a. 796, s. 99; Ann. Lauresh. a. 795, 36; Poeta Saxo a. 796, s. 252; Conversio c. 6, s. 47. Başka kaynaklar ve tarihlendirme hakkında ayrıntılı bir tartışma için Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 98; 795 yılı Charlemagne'ın henüz 795/796 yılında hazinenin bir kısmını papaya göndermesiyle desteklenmektedir. 795'in geç sonbaharında tarihlendiren ayrıca Csendes, "Awarenkriege", s. 100; Ross, "Paladins", s. 217; SzK, s. 108; Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 407. Ring için bkz. Bölüm 8. 2.; hazine için Bölüm 6. 4.

357 Ross, "Paladins", s. 217; Csendes, "Awarenkriege", s. 100; Krahwinkler, "Friuli", s. 152. Erich için genel olarak Eduard Hlawitschka, *Franken, Alamannen, Bayern und Burgunder in Oberitalien (774-962). Forschungen zur Oberrheinischen Landesgeschichte 8*, Freiburg 1960, s. 176.

358 Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 407; Vilfan, "Evoluzione", s. 105; Katitiç, "Anfange", s. 301. Ayrıca bkz. Krahwinkler, "Friuli", s. 152'de Liudewit'in bir "selefinden" bahsedilip bahsedilemeyeceği hakkında bir açıklamayla birlikte (tıpkı Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 99'daki dipnot 1 gibi). Fakat 795 yılından evvel Siscia'da bir Slav dükünün Frank memuru olarak yer işgal etmesini tasavvur etmek mümkün değildir.

359 Waldmüller, "Begegnungen", s. 519.

360 ArF a. 796, s. 64; Ann. Einh. a. 796, s. 101; Ann. Lauriss. a. 796, s. 182; Ann. Lauresh. a. 795, s. 36; Chron. Moissiacense a. 795, s. 302; Ann. Fuld. a. 795, s. 351; Poeta Saxo a. 795, s. 252'de bir dizi sığ açıklamalarla beraber. 796 Haziran ayından öncesine tarihlendirmeler için BM I, s. 147. Csendes, "Awarenkriege", s. 100; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 258.

oğlu Pippin ve Friuli'dan dük Erich Voynimir'in teşebbüsünü bu sene için Bavyeralıların ve Alamanların da katıldığı daha büyük çaplı bir orduyla tekrarladı.[361] Sefer bir savaş hamlesi olmaktan çok devlet harekâtı görünümündeydi. Friuli'dan Tuna'ya yürüyüş esnasında bir mukavemetle karşılaşılmadı. Franklar Tuna'da kamplarını kurdukları vakit iç savaştan sonra başa geçmiş kağan belirdi. Maiyetinde hanımı Katun, Tarhanlar ve diğer rütbe sahipleri vardı. Kendisinin tabiiyetinin hikâyesi dramatik bir şekilde Kral Pippin'e methüsenaların yöneltildiği şiirde verilmiştir. Unguimeri, "Avarorum genere", devleti yıkılan ve hâkimiyeti yok olan kağanı küçümser. Artık ona sadece boyun eğmek kalmıştı.[362] Kağanın Pippin'in karşısına ona tabii olmak için çıktığını imparatorluk yıllıkları da tasdik eder. Pippin hemen ordusuyla birlikte Saksonya'da bekleyen babasına müjdeyi göndermişti.[363]

Kağanın itaatinin bütün Avarları bağladığı intibası uyanmadı. Bir kısım gelişmelerin devamını izlemek üzere Tisa üzerinden ricat etti.[364] Pippin'in ordusu Tuna'yı geçti ve terk edilmiş Ring'i işgal ederek bu kez esaslı bir yağme ve nihayetinde bir yıkım gerçekleştirdi. O, buradan bir kez daha Charlemagne'la temas kurdu.[365] Artık Avar misyonunun ivedi olduğu düşünülüyordu. Orduya eşlik eden din adamları Tuna'daki kampta Aquileialı Patriark Paulinus liderliğinde misyon sorunları üzerine bir konferans düzenledi. Protokol pagan misyonunun görevleri üzerine kapsamlı tartışmalara yürüttü. "Gens bruta et irrationabilis ve lcerte idiotae et sine litteris" [Vahşi ve akılsız, kesinlikle cahil ve okuma yazması olmayan halk] yeni dine kazandırılırken çıkacak somut problemler ortaya atıldı.

Burada herhâlde Salzburg piskoposu Arn da vardı. Alcuin, Pfingsten'e göre 796 yılında yazılmış bir mektupta ona birkaç teskin edici tavsiye vermişti: "Beraberinde gittiği ordu kuvveti sizin emniyetiniz ve müdafaanız için görevlendirilmiştir... (Avar) hükümdarlık uzun süre istikrarlı ve güçlüydü. Fakat onu fethedecek olanlar daha güçlüdür." Ayrıca Avar misyonunun Saksonya'da yapılan hatalarla dön-

361 ArF a. 796, s. 66; Ann. Einh. a. 796, s. 99; Ann. Lauresh. a. 796, s. 37; Bavyera ve Almanların izahlarıyla bu birleşme 806 yılındaki *divisio regnorum*un modeli olmuştur.

362 "De Pippini Regis Victoira Avarica", MGH Poet. Lat. 1, s. 116. Şiiri Pippin'in açıklanmadığı için Ring'e hiç ulaşamadığına yönelik bir kanıt olarak kullanmanın bir gerekçesi yoktur (Toth, "Obere Wart", s. 93); bundan imparatorluk yıllıkları bahseder.

363 ArF a. 796, s. 66.

364 Ann. Einh. a. 796, s. 99.

365 ArF. a. 796, s. 66.

memesi yönünde bir uyarı da yöneltmişti.[366] Bu dönemde Alcuin'in yazışmaları "gentes populosque Hunorum" üzerine kazanılacak zafer için büyük iyi dilekler, geri dönmeleri için büyük umutlarla doludur. Bu, onların işe iyi niyetlerle koyulduklarını da göstermektedir. Daimî piskoposlar olan Aquileialı Paulinus ve Salzburglu Arn ise Alcuin'in uyarılarından da anlaşıldığı üzere yine de daha heyecanlıydı.[367] Yine de zamanın anlayışında "subiectio pacifica" [barışçıl boyun eğme] "christianitatis fidei promissio"dan [Hristiyanlık inancına geçmeyi vaat etme] ayrılmıyordu.[368] Her ikisinin de hızlı bir zaferi elde etmekten çok daha zor olduğunu varsayabiliriz. İlk defa fethedilen Pannonya'da her ikisinin garanti altına alınabileceği bir altyapı inşa edilmişti.[369]

796 yılının Avarların kaderine ne kadar damgasını vurduğu tartışmalıdır. Kimi zaman ilk defa 804/805 yılındaki Bulgar saldırısının kağanlığın çöküşüne neden olduğu ileri sürülür.[370] Avar savaş gücünün tamamen kırılmadığını 799-803 yılları göstermektedir. Franklar tek bir belirleyici zafer elde edememişti. Fakat tam da savaşmadan boyun eğmenin kendisi Avar Hükümdarlığı'ndaki çöküşün ne kadar ileri düzeyde olduğunu kanıtlar. Bu süreç Frankların Avar vasal prensliğini "muhafaza" etmekte yarar gördüğü 796 yılından sonra devam etti.[371] 796 yılından sonra artık vahdet içinde bir Avar Hükümdarlığı bulmak söz konusu değildir. Tuna'nın batısındaki eski Pannonya'da Tudun, Kral Charlemagne'ın vasalı olarak hükmediyordu. O, 799-803 yılındaki ayaklanmada Frankların ana düşmanıydı. Tisa'nın doğusuna Frank hâkimiyeti altında yaşamak isteyen gruplar hicret etmişti. Onların lideri muhtemelen Kapgan'dı. Kağanın da buraya çekilmesi ihtimal dâhilindedir. Frankların atadığı Tudun'la karşı taraf arasında Kağanın

366 "Fortitudo vero ecerxitus, qui tecum vadit, ad cautelam et defensionem vesti directa est ... Regnum itaque diu fuit et forte. Sed fortior est qui vicit illud." Alkuin, Ep. 107, s. 153.

367 Alkuin, epp. 110, s. 157; 99, s. 143; 112, s. 162; 118, s. 173.

368 Alkuin, epp. 99, s. 143.

369 Avar misyonu için Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 260; Franz Zagiba, *Die Missionierung der Slawen aus Welschland (PAtriarchat Aquileia) im 8. und 9. Jh. Cyrillo-Methodiana, Slavistische Forschungen 6,* Köln-Graz 1964, s. 274-311; Zagiba, "Geistesleben", s. 61; Bona, "Cundpald", s. 307; Deér, "Untergang", s. 787.

370 Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 416; Koller, "Awarenkriege", s. 8; Toth, "Obere Wart", s. 93; Bona, "Cundpald", s. 324; buna karşı Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 520'deki dipnot 22. Bundan başka Ross, "Paladins", s. 218.

371 Benzer şekilde Deér, "Untergang", s. 784'te Avarların kaderinin kanlı savaşlarla veya yıkım hareketleriyle değil, Frank İmparatorluğu rejiminin Avarların *gentil* teşkilatının sosyal ve ekonomik yıkılışının tedrici bir süreç içinde tamamlanmasına etmesine sabretmesiyle sonlandığını söyler.

önemini yitirmeye mahkûm olduğu düşünülebilir. Franklar bütün kağanlığın resmî itaatiyle yetinmiş ve Tisa Avarlarının meselelerine daha fazla karışmamıştır. Bu da Franklara Tuna'nın doğusundaki bölgelerle ilgilenmek için bir sebep vermemiştir.

791'den 811'e

Ertesi yıl Karolenj "kamuoyu" için tekrar başka problemler gündemi işgal etti. Saksonya savaşı veya İspanya'daki çatışmalara yıllıklar, Avar ülkesindeki münasebetlerden daha çok dikkat çekmişlerdir. Herhâlde 797 yılında tekrardan bir Bavyera-Lombard ordusu Friulilu Erich liderliğinde Pannonya'ya girmişti. Ayrıca Alman yıllıklarında Kral Pippin'in Slavlarla savaşından bahsedilmektedir.[372] Aynı yılın sonunda bir Avar elçiliği zengin hediyelerle birlikte Charlemagne'ın huzuruna geldi.[373] Bunları hangi Avar prensinin gönderdiğini maalesef bilmiyoruz. 798 yılında Salzburg Piskoposu Arn, Avar misyonu bakımından başpiskopos atandı. 799 Haziran'ında Alcuin'e onun tarafından gönderilen mektupta "Avaria'ya iman getirdiği" yazıyordu.[374] Fakat bu hususta pek az mesafe katedilmişti. 799'da doğuda ayaklanma patlak verdiği vakit âlim uyararak belirtti: "Söylediğin gibi Hunların verdiği zarar bizim ihmalkârlığımızdan kaynaklanıyor."[375]

Aslında Frankların doğu siyaseti 799 yılında ağır darbe almıştı. Avarlar ayaklanmış ve iki daimî kumandan aynı yıl ölmüştü. Friuli Dükü Erich ve Doğu topraklarının praefektusu Gerold.[376] Lâkin ikisi de Avarlara karşı savaşta ölmedi. Erich "Liburniya'daki Tarsatica şehrinde şehirlilerin saldırısına kurban gitti".[377] Günümüz Rijeka/Fiume yakınlarında bulunan Tarsatica/Trsat 7. yüzyılda Bizans'ın sahil şeridinde kalan Liburniya'sına aitti. Artık belki de İstirya Yarımadası'nda olduğu gibi bu şehirde de Frankların üstünlüğünü tesis ettiği ileri sü-

372 Ann. Alam. s. 791, Lendi s. 170'te "Vandali"'yle bir "*proelium*dan" [savaş, ç.n.] söz edilir (bkz. Bölüm 7. 8.) Henüz bu yılda Tudunun ayaklanması gerçekleşmişti (Deér, "Untergang", s. 725; Bona, "Cundpald", s. 310'da ayaklanmayı 796 yılına atfeder). Bu olayın "küçük bir önem" arz ettiğini söyleyen Ross, "Paladins", s. 224'te ayaklanmayı 797 yılına yerleştirir.

373 ArF. a. 797, s. 66.

374 Alkuin, Ep. 146, s. 236.

375 "Hunorum vero, sicut dixisti, perditio nostra est negligentia". Alkuin, Ep. 184, s. 309.

376 ArF a. 799, s. 70; Ann. Guelferbytani a. 799, s. 45 ve Lendi, s. 173; Ann. Alam. a. 799, Lendi s. 172; Gerold için Störmer, *Früher Adel*, s. 221; doğu ülkesi praefekturası ve Frank "Avaria'sının" "açık organizasyon biçimi" için Wolfram, "Karolingerzeit", s. 15; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 160.

377 ArF a. 799, s. 70.

rülebilir. Bu eski Roma şehirlerinin nüfusunun Frak memurlarından huzursuz olduğunu birkaç yıl sınra Koper/Capodistria'da düzenen "*Risano placitum*u" göstermektedir.[378] Tarsatica sakinlerinin saldırısı arkalarına Bizans desteğini aldıklarını varsaymamıza izin vermektedir.[379] Bizanslılar ayrıca Avar gruplarının ayaklanmasını cesaretlendirmiş olabilir. Edebî bakımdan yetenekli olan Aquileialı Patriark Paulinus maktul düşen Erich'i bir şiirle överek fatihin "düşünü ve hakikatini" izlenebilir kıldı.[380] Ona ağıt yakan şehirler arasında ilk sırada ıssızlaşmış, ancak emperyal geleneği korumuş olan Sirmium zikrediliyordu. Bu şehrin ardından İstirya ve Friuli gibi merkezler geliyordu. Doğuya doğru açılma siyasetinin vizyonu genişledi ve İskitya, Azak Denizi bataklıkları ile Hazar kapısı hedef olarak belirdi. Karpat havzasının "İskitya'sı" üzerine kazanılan zafer onların antik coğrafyanın geniş bölgelerine göz açmalarını sağladı.

Avar zaferinin bu boyutuna Gerold'un 1 Eylül 799 tarihindeki akıbeti uymamış görünmemektedir. Einhard, Charlemagne'ın enişte-sinin Avarlara karşı savaş öncesinde "incertum a quo" [belirsiz biri tarafından] öldürüldüğünü bildirir.[381] İmparatorluk yıllıkları bu suç muamması hakkında suskun kalmakta ve onun onurlu bir şekilde savaş esnasında öldüğünü söylemektedir.[382] Bu çifte bedbahtlık nedeniyle Frankların Avar siyaseti tehlikeli bir hâl aldı. Bu yılki ayaklanmanın bastırılıp bastırılmadığı net değildir.[383] Olay yine de abartılmamalıdır. 799 yılından sonra eski sınırlar üzerinden bir Avar saldırısı hiç mevzubahis olmamıştır.[384]

---

378 Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 339; Waldmüller, "Begegnungen", s. 550; Krahwinkler, "Friuli", s. 151.

379 Wolfram, "Conversio", s. 16'daki dipnot 30. Nuna karşın bir Slav saldırısını Ross, "Paladins", s. 225'te varsaymaktadır.

380 MGH Poet. Lat. I, s. 132. Ayrıntılı bir analizi Krahwinkler, "Friuli", s. 156-158'de sunmaktadır.

381 "Geroldus Baioariae praefectus, in Pannonia, cum contra Hunos proeliaturus aciem instrueret, incertum a quo, cum duobus tantum qui eum obequitantem ac singulos hortantem comitabantur, interfectus est" Einhard, Vita Karoli 13, s. 182. Tarihî mezar kitabesi içermektedir, MGH Poet. Lat. 1, s. 101; bkz. Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 189. Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 259: Gerold'un ölümünden "halkın kendisi bile sorumlu olabilir"

382 ArF a. 799, s. 70. Bkz. Ross, "Paladins", s. 234.

383 Deér, "Untergang", s. 725. Buna uygun olarak takip eden iki yılda Pannonya'da yaşanan savaşlardan hiç bahsedilmemektedir. Buna karşın 799 yılında ayaklanmanın başarılı bir şekilde bastırıldığından da söz edilmemektedir. Muhtemelen ilk defa 803 yılında Avar ülkesindeki olaylar tamamen kontrol altına alınmıştı.

384 Aquileia'ya bir saldırıyı Koller, "Awarenkriege", s. 6'da D. Kar. I, s. 214'e binaen varsayar, ancak Adria'da Avarlar Erich'in ölümünün de gösterdiği gibi hasım değildi.

İki yüksek rütbelinin ölümü huzursuz Pannonya'da 802 yılında bir savaşı gerektirmişti. İki kont Chadalog ve Goteram birçok başka kişiyle birlikte "*castellum Guntionis*de" bir Avar saldırısına kurban gitmişti.[385] Burası galiba birçok kimsenin ileri sürdüğü gibi günümüz Köszeg/Güns'le değil daha ziyade bir başka Pannonya burcuyla özdeştir.[386] Traismauer Kilisesi'nde yapılan kazılarda üç kanatlı bir Avar oku göğüs omurlarına saplanmış bir adamın iskeleti bulunmuştur; ayırt edilen bu cesedin iki sınır kontundan birine ait olması hayli mümkündür.[387] Burada Avar savaşının birçok "dolaylı" kurbanından sonra hakikaten Avarların elinde ölmüş ilk mümtaz kişiler söz konusudur. Cevap ertesi sene verildi, Charlemagne Bavyera'ya bizzat geldi ve dönüşünü Regensburg'ta beklediği bir orduyu Pannonya'ya gönderdi. Bu yıllarda güneydoğuda kaydedilen ilk Avar başarısıdır. Frankların beraberinde imparatora itaat eden Tudun geldi. Onun maiyetinde "multi Sclavi et Hunni" (çok sayıda Slav ve Hun -yani Avar- vardı). Bunun üzerine "Pannonya meseleleri" halledilmiş kabul edildi.[388]

Böylelikle son büyük Avar isyanı onu buldu. Bundan itibaren Pannonya problemi tersine döndü. Geride kalan Avarlar mütemadiyen Slav baskısı altında kaldılar ki Frank koruyucu gücü Avar prensliklerinin bekası için müdahale etmiş olmalıdır. Bu hususta Bulgar saldırıları da muhtemelen rol oynamıştır. Suda-Leksikonu'nda korunmuş bir bilgiye göre Kurum Han (takriben 802-814) Avarları tamamen mağlup etmiş ve Avar esirleri hezimetlerinin nedenleri üzerine sorgulamıştı.[389] Bu -elbette tartışmalı- olayı 803 yılından sonrasına, en erken 804 yılına tarihlendirmek ve Kapgan gruplarının Franklara ilticasıyla bir bağlamda değerlendirmek makul bir davranış olur.[390] İmparatorluk

385 Ann. s. Emmerami maior. a. 802, s. 93. Bu olay Ross, "Paladins", s. 227'de 799 yılından sonra 803 yılı hariç sadece küçük "huzursuzluklar" olduğu şeklindeki görüşü nakzeder.

386 Endre Téth, "Köszeg/Güns", Magyar Nyélv 70 (1974) s. 469; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 259; önceki görüşe karşı, mesela Klebel, "Ostgrenze", s. 4.

387 Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 259.

388 Ann. einhardi a. 803, s. 191; Ann. Mettenses priores a. 803, s. 90; ArF a. 803, 78; Alkuin, Ep. 264, s. 422; Abel/Simson, *Jahrbücher 2*, s. 297; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 263.

389 Suidas I, s. 483; Bulgaroi.

390 Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 235; Geza Féher, *Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V.-IX. Jahrhunderten*, Bulgaren 1921, s. 128; Vaczy, "Der frankische Krieg", s. 416'da bunda Avarların hezimeti için temel sebebi görür ancak yukarıda görüldüğü gibi bu görüş abartıdır. Ölçülü bir analiz için Sos, "Bevölkerung", s. 12; onlar hatta Tisa'ya kadar olan toprakları Bulgarların fethettiğini ileri sürer. Onlar haklı olarak bu ilk defa 814 yılında Bizans'la barışla Bulgarların kuzeybatıya büyük ilgi göster-

yıllıkları ise Kapgan gruplarının yaşadığı sıkıntılı durumun sebebini Slav "infestationes" [sıkıntıları, tacizleri] olarak göstermektedir.[391]

Yine de görünüşe göre 805 yılının başında Hristiyan Kapgan Theodor Aachen'de şahsen İmparator Charlemagne'ın huzuruna çıktı "ve ona Savaria ve Carnuntum arasında meskenleri terk etmeyi teklif etti çünkü o Slav saldırıları karşısında o zamana kadar yaşadığı yerlerde artık kalamayacak vaziyete düşmüştü".[392] O yıl büyük hazırlıklara rağmen sonuçsuz kalan Bohemya Savaşları yaşanmıştı ve Avarlar anlaşmaya ulaştı. İmparator ricalarını belirtti ve Avar prensine eve dönüş yolunda zengin hediyeler verdi, ancak Theodor geri dönemeden ölmüştü. Tuna'da Carnuntum/Petronell ve bundan 100 kilometre güneyde konumlanan Savaria/Szombathely arasında Avar "koruma bölgesi" literatüre geçmiştir.[393] Fakat Theodor'un ani ölümünden sonra neyin planlandığı hiçbir kaynakta söylenmemektedir. Eldeki malumatlar 805 yılındaki yerleşim ilişkilerinden çok bu yıldaki vaziyeti açığa çıkarmaktadır. Charlemagne'ın ordusunun on dört yıl önce tarumar ettiği bölge o kadar ıssız hâle gelmişti ki burada yeni yerleşimciler kendilerine yer bulabilirdi. Ayrıca Alpler'in en doğusunda bir "Kapganlığın" tanınması 803 yılında boyun eğen Tudun'un güç alanına dokunmuyordu. Franklar tarafından yerelleşme muhtemelen

---

meye başladığını haklı olarak vurgular. Gjuzelev, "Beziehungen", s. 140'ta buna karşın Suidas fragmanının "gizemli" bilgilerinin bir Bulgar saldırısını kanıtlamak için yetersiz olduğunu düşünür. Aslında ilk defa 10. yüzyılda ortaya çıkan metin (buna ilişkin Schreiner, "Bulgarenbild", s. 73) bilgileri tematik olarak verir (Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 520'deki dipnot 17; bkz. Bölüm 6. 7.) çağdaş yıllıklardaki gibi bir güvenilirliğe sahip değildir. Lâkin Kurum'un zayıf Avarlara karşı saldırısı zamanın koşullarına uygundur. Yeni Bulgar hanı böylelikle ucuz bir başarı ve yeni bir maiyete sahip olmayı ummuştur. Gjulev'in böyle bir durumda zaten Franklarla çatışmaya girişeceği argümanı ise ikna edici değildir. Kendisinin bu dönemde Karpat havzasının doğu yarısında Frankların sağlam bir işgal gerçekleştirdiği şeklindeki görüşü elbette haklıdır. Bkz. Bölüm 8. 5.

391 ArF a. 805, s. 80. Frank yıllıklarının Bulgarları o zaman Slav olarak ifade etmiş olabileceği üzerine Bona, "Cundpald", a. 323'te ifade eder ancak bu ikna edici değildir. Franklar için o zamanlar sadece Slav "*infestatio*su" Pannonya'da bir problemdi, Bulgarlar özelinde böyle bir durum yoktur.

392 ArF a. 805, s. 80; Ann. s. Emmerami a. 805, s. 93; Avel/Simson, *Jahrbücher* 2, s. 320; Kapgan unvanı için bkz. Bölüm 8. 2.

393 Kollautz, "Abaria", s. 11'de sabit sınırlı bir harita bile çizmektedir. Klebel, "Ostgrenze", s. 5; Klebel, "Herzogtümer und Marken bis 900", Wege der Forschung I (1956), s. 58; Zöllner, "Namensgut", s. 253; Koller, "Awarenkriege", s. 8; Mitscha-Marheim, "Spuren", s. 162. Bundan başka Deér, "Untergang", s. 774-776'da haklı olarak diğer tekmil Avarların hiçbir şekilde böyle bir "koruma bölgesinde" yerleşmediğini vurgulamaktadır.

iyi bir şekilde başarılmıştı. 791 yılındaki seferde olduğu gibi antik kalıplara göre istikamet çizildi. Kesin sınırlar getirilemedi; burada görece düz bir coğrafya söz konusudur. Aksi takdirde Viyana Ormanı veya Tuna Nehri'nin güneyi batı sınırı olarak saptanabilirdi. Olsa olsa eski Roma yolu Carnantum-Savaria'nın bir ayrım hattı olarak kabul edilmesi düşünülebilir ki muhtemelen burası aynı zamanda bir yerleşim ekseni olarak işlev görüyordu. Neusiedl Gölü'nün doğusundaki bölgede de 808 yılındaki bir Bavyera vesikasında bahsi geçen "loca Avarorum" bulunuyordu.[394]

Theodor'un halkının 805 yılında bu bölgede yerleştiği düşünülebilir. Muhtemelen prensleri Aachen'e giderken hâlihazırda oraya yerleşmişlerdi. Kendisi Charlemagne'la anlaşmasının hemen ardında eve dönüş yolunda ölmüştü. Bu kez Aachen'deki anlaşmadan yararlanan kağan oldu ve Charlemagne'a bir elçilik gönderdi. O, Charlemagne'dan kendisinin üstün egemenliğini, "summa totius regni", ihya etmesini istedi.[395] Avar misyonunun gösterdiği inkişafın ölçülü olduğunu kağanın hâlâ pagan olması gösteriyordu. Şimdi bu leke temizlenmişti. 21 Eylül 805 yılında o Fischa'da vaftiz oldu ve Abraham ismini aldı.[396] Abraham'ın hâkimiyeti evvela Batı Pannonya'da oturan Kapgan gruplarını ihtiva ediyorsa da sadece onlara münhasır değildi. Tudun da Frank siyasetinin yeni ortakları arasında öncü bir konum elde etmiş olmalıdır. Fischa'daki vaftizle birlikte Viyana bölgesi Avar yerleşim alanlarına ve kağanlığa bağlı unsurlara bir geçiş kuşağı olarak daha belirgin bir şekilde temayüz etti.[397] Yine de buranın doğusundan Enns'e kadar olan alan "provincia Avarorum" olarak geçmiştir.[398] Lorch'da bulunan "*limes certus*da" sınır ticareti için bir gümrük noktası mevcuttu. Diedenhofen'da 805 yılında çıkarılan talimat bu bölgenin doğusunda yaşayan Avarlar ve Slavlarla mal akışı üzerinde kesin saptamalar öngörmüş ve bu sınırlar üzerinden silah akışını yasaklamıştır.[399] Tabii burada Frank Avaria'sı mevzubahistir ve hiçbir egemen siyasal otoriteden bahsedilmemektedir. Keza Roma

394 *Urkundenbuch des Burgenlandes Nr. I,* yay. Hans Wagner, Viyana 1955, s. 1 veya *Die Traditionen des Hochstiftes Regensburg Nr. 10,* yay. Josef Widemann (1943) s. 8; bkz. Bölüm 8. 3.

395 ArF a. 805, s. 80. Bkz. Abel/Simson, *Jahrbücher 2,* s. 322; Kapgan ve Kağan arasındaki ayrım için bkz. Bölüm 8. 2.

396 Ann. Iuvav. maiores a. 805, s. 122; Ann. s. Emmerami maior a. 805, s. 93.

397 Bkz. Wolfram, "Karolingerzeit", s. 10; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 259. 805 yılının olayları ve sonuçları için ayrıca Bona, "Cundpald", s. 319; Deér, "Untergang", s. 774.

398 Bunu bağış vesikalarında bu bölgese ilişkin terminoloji göstermektedir; bkz. Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 265.

399 C. 7, MGH Capit. I, s. 271. Abel/Simson, *Jahrbücher 2,* s. 331. Ayrıca bkz. Bölüm 6. 7.

İmparatorluğu topraklarındaki "Gothia" ve "Sclavinia" da bu mahiyettedir.[400] Bunu 811 tarihinde Pielachmündung'da "Avaria'ya" yapılan bağış göstermektedir.[401]

Yeniden kazanılan itibar kağanın Tuna'daki konumunu uzun süre garantiye almamıştır. Bulgar hanı unvanının kabulü bile kağanlığı Slav düşmanları önünde Frank acımasından kurtaramadı. 811 yılında bir Frank ordusu çatışmaları sonlandırmak üzere Pannonya'ya yürümek ve prensleri Aachen'e davet etmek zorunda kaldı: Kağan/Canizauci, Tudun ve Tuna bölgesindeki Slav önderler.[402] İmparator Avar prenslerinin Frank desteği olmadan konumlarında hak edemeyeceği bir durumu meydana getirerek Pannonya'da durumu yeniden tanzim etti. Bu, Avar mansıp sahiplerinin kaynaklarda görüldüğü son tarihtir. 822 yılında tekrardan Avar elçileri zikredilmiştir. 828 yılındaki yeni düzenlemeler, herhâlde boyun eğmelerinden bir nesil sonra Tuna'daki Avar bağlı prensliklerini ortadan kaldırmıştır.

Avarlar Nereye Kayboldu?

"Avarlar bedenen ve izzetinefis bakımından büyüktü, Tanrı onları sürdü ve hepsi öldü, geriye tek bir Avar kalmadı. Günümüze kadar bir darbımesel Rusya'da dillerde dolandı: Obor gibi yok oldu onlar, arkada ne varis ne miras bıraktılar."[403] Yüksek Orta Çağ'daki bir Rus kroniğinin bu kanaati Avar tarihinin "epiloğu" olarak değerlendirilebilir. Kronik yazarının bu sözde darbımeseli hakikatte 10. yüzyılın başında Nikolaos Mystikos'un Bulgar Çarı Simon'a yazdığı bir mektuptan iktisap edilmiş olabilir. O, Avarlar hakkında benzer şeyleri söylemişti: "Onlar da yok oldu ve halkın "τοῦ γένους" hiçbir izi kalmadı."[404] Haberin Pannonya'daki Dulebenlerden mi yoksa Moravya taslağından mı kaynaklandığı tartışılmaktadır.[405] Avarların kaybolmasının darbımeselde yer almasının bir sebebi vardı. Bu kadar büyük bir hükümdarlığın ve temsilcilerinin tarihten arkalarında iz bırakmadan silinmeleri, Orta Çağ'da daha sonraları hiç görülmemiş bir şeydir.

400 Bu konuda Koller, "Awarenkriege", s. 7'deki düşüncelerin karşılığı yoktur. Aynı şey Kollautz, "Abaria", s. 9'da Avar 'tabi prensliği" ifadesi için geçerlidir.

401 D. Kar. I, s. 212; Deér, "Untergang", s. 743; Möhlenkamp, "Avaria", s. 43.

402 ArF a. 811, s 98; Abel/Simson, *Jahrbücher* 2, s. 472; Deér, "Untergang", s. 778; Canizauci için bkz. Bölüm 8. 2.

403 Nestor-Chronik, "Trautmann", s. 6. Zaşterova, "Quellen", s. 234; Kollautz, "Nestors Quelle", s. 307.

404 PF 111, 82; Zaşterova, "Quellen", s. 232; Kollautz, "Nestors Quelle", s. 315.

405 Zaşterova, "Quellen", s. 233: kapsamlı bilgi için Avenarius, *Awaren*, s. 191-217, literatürle birlikte; Katitiç, "Ethnogenesen", Zwettle Sempozyumu, s. 7986, dipnot 6'yla birlikte. Bkz. Bölüm 4. 5.

Avarlar nereye kayboldu? Franklar savaşta "bütün Hun asillerinin" yok edilmesi, Pannonya nüfusunun tamamen yok olmasıyla övünmektedir.[406] Pippin'in Avar zaferi için yazılan övgü şiirinde bu savaşın amacı Frank ordusu ilerlerken kağanın korkması olarak formülize edilir: "Depopulare populum", "halkı yok etmek", pek hoş olmayan bir kelime oyunu olarak şiirde ifade bulmuştur.[407] Yıllıklardaki bilgiler 803 yılından itibaren Frankların tam tersini amaçladığını göstermektedir. Büyük kelimeler ve hakikat arasındaki fark tarihsel araştırmalarda yine de uzun süre küçümsenmiştir ki bu yüzden Avarların "ortadan kaybolması" pek problem addedilmemiştir.

Diğer yandan bilhassa Macaristan'da 9. yüzyılda Avarların hayatta kaldığı, 900 yılında Macar Hükümdarlığı ortaya çıkana kadar "son Avarların" orada yaşadığı kanıtlanmaya çalışılır. Bu hususta Antik ve Orta Çağ tarih yazımının eski şemalarından hareketle Hun İskitlerine kadar devamlılık ve hatta kimlik geri götürülür. Andrea Dandolo Avarların çekilmesinden sonra "eiectis inde Avaribus", Macarların Pannonya'yı işgal ettiğini yazar;[408] Macar kronikleri Sekelleri Attila ve Arpad arasında bir rabıta unsuru olarak görür.[409] Prümlü Regino 10., Viterbolu Fottfried ve diğerleri 12. ve 13. yüzyıllarda Macarları, yeni İskitleri, eskisi gibi adlandırmışlardır: Avarlar.[410] Elbette bu Avar-Macar devamlılığına ilişkin bir kanıt değildir.[411] Hun olarak adlandırılan Avarlar da doğrudan Hunların devamı değildi. Böyle bir sürekliliği kanıtlamak için kaynaklardaki en azından iki nesil süren boşluğu doldurmak gerekir. Çünkü 822 yılında son kez bir Avar elçiliği İmparator Ludwig'in huzurunda zikredilmiştir. Bu da önemini tamamen kaybetmeden evvel sadece bir dizi Slav halkının isminin

406 Einhard, Vita Karoli 13, s. 180-182.

407 *De Pippini Regis Victoria Avarica*, s. 117.

408 Yay. Ester Pastorelle, *Rerum Italicarum Scriptores nova ed.* 12/1 (1938) s. 163.

409 Simon de Keza 1, 21 yay. E. Szentpétery, *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, Budapeşte 1937, s. 162. Bu elbette onların Avar kökeni için kanıt değildir. Sekeller için Göckenjan, "Hilfsvölker", s. 114-139'da literatürle birlikte; onların kökeni hakkındaki çok yoğun tartışmaya burada girilemez, ancak Mühlmann, "Ethnogonie", s. 23'te onları bir colluvies gentium örneği olarak sınırdaki bir halk karışımı gören varsayım düşünmeye değerdir.

410 Regino, *Chronicon*, yay. Kurze, Hannover 1890, s. 131; buna ilişkin Györffy, "Landnahme", s. 232; Thietmar v. Merseburg, *Chronik 2, 2*, yay. Werner Trillmich, Dsvt-Ausg. 9 (1957), s. 34; Gotesfridus Viterbiensis, MGH SS 22, s. 133. Bkz. Elemér Moor, "Die Benennung der Ungarn durch die Quellen des 9. und 10. Jahrhunderts", UAJB 31 (1959), s. 191-229 ve Istvan Vasary, "Medieval Theories Concerning the Primordial Habitat of the Hungarians", SSCI 35 (1987).

411 Ancak Szadeczky-Kardoss, "Quellen des 9. Jh.", s. 147'de bunu böyle değerlendirir.

yer aldığı listenin sonunda geçmiştir.[412] Bundan sonrası yalnızca anıdır: "Avaria" veya "provincia Avarorum", hatta "regnum Avarorum" yüzyılın ortasına kadar Enns'in doğusundaki toprakların mutat ifadesi olarak kullanılmıştır.[413] Muhtelif vesilelerle Avar "Kağan'ı" veya "Tudun'u" hatırlanmıştır.[414]

Bunların hiçbirinden Pannonya'da küçülmüş bile olsa bir Avar Hükümdarlığı'nın mevcudiyetini sürdürdüğü çıkarımı yapılamaz. Başka tartışmalarda sık sık kullanılan öneriler de buna kanıt olarak değerlendirilemez.[415] 863 yılındaki "Hunni" açıklaması Bulgarlara ilişkindir. Onları Alman Ludwig kendisinin isyankâr oğlu Carloman'a ve Moravyalılara karşı desteklemişti. Onların hanı Boris, Aşağı Avusturya'da Tuna'da Ludwig'le buluşmuş ve vaftiz olmaya hazır olduğunu ilan etmişti.[416] Regino'nun 889 yılında bahsettiği "Pannoniorum et Avarum solitudines" [Pannonya'nın ve Avarya'nın yalnızlığı] bir anının alanına ilişkindir ve "özgür" Avarların mevcudiyetine işaret etmediği gibi antik Pannonya'da yaşamın devam ettiğine ilişkin bir kanıt olarak gösterilemez.[417] Moravya kralının 884 yılında düzenlediği Zwentibal/Svatopluk seferi de Avarlara karşı değil, daha ziyade nefret edilen sınır kontu Wlhelminer'in soyuna karşıydı; bu savaşların acımasızlığını "erken Avar vahşetlerinin sonraki temsilcileri" değil, Wilhelminer kan

412 ArF a. 822, s. 130.

413 SzK 117; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 263.

414 İmparator II. Ludwig'in 871 yılında İmparator Basileos'a gönderdiği mektup bu minvaldedir; Chronicon Salernitanum 107, yay. Westerbergh, Stockholm 1956, s. 111; Passaulu hacı piskopos bir papa vesikasını tahrif ederek Tudun ismini zikretmiştir, Bkz. Bölüm 8. 2. Bkz. SzK, s. 118'de başka örneklerle birlikte.

415 Son zamanlarda Bona, "Verwaltung", s. 156'da kapsamlı bir şekilde Pannonya tarihinde Avar yaşamının devam ettiğini, gerçi eski Pannonya'nın kuzeydoğu kesimlerine şamilen olsa da ileri sürmüştür. Szadeczky-Kardos, "Quellen des 9. Jh.", s. 146'da 9. yüzyıldaki Avar Hükümdarlığı kuzey Tisa'da, Tuna-Tisa arasındaki bölgede ve Tuna'nın batısındaki birkaç sahil şeridinde konumlandırmaktadır. Meselenin kapsamlı bir araştırmasını Sos, "Bevölkerung", s. 19'da eski literatürü göz önünde bulundurarak sunmaktadır; aynı şekilde Tomka, "Probléme", s. 217.

416 Ann. Fuld. a. 863, s. 56; Ann. Bertiniani a. 864; Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 286. Ann. Alam. a. 863'te verilen şu lakonik ifadenin bu Hunların Hristiyanlaşmasına veya saldırısına ilişkin olup olmadığı Avar sorunun izah edilmesine hiçbir katkı da bulunamaz: "gens Hunorum Christianitatis nomen agressa est" (son zamanlarda bunun hakkındaki kapsamlı bir çalışma için Szadeczky-Kardoss, "Quellen des 9. jh.", s. 144; Deér, "Untergang", s. 787)

417 Regino, *Chronicon a. 889.* Metni başka türlü değerlendiren Szadeczky-KArdoss, "Quellen des 9. Jh.", s. 146; Bona, "Verwaltung", s. 157; ayrıca Sos, "Bevölkerung", s. 81'de literatürle birlikte.

davası izah eder.[418] Çok daha ağır bir gözlem bu bölgede Frankların 9. yüzyılda Moravyalılar ve diğer Slavlar, Bulgarlar ve Macarlarla savaşa tutuşması, bunlarda kısmen kapsamlı bir şekilde bahsedilmesidir. Onların Avarlarla hiçbir işi olmamıştır.

Dolayısıyla 9. yüzyılda Avar sürekliliğinden öylece söz edilemez. Avarların bir halk olarak ortadan kalktığına bu dönemin kaynakları şahitlik etmektedir. Bu, onların yüzyılın başında tamamen ortadan kalktıkları anlamına gelmez. Frank fethi, Slav baskısı ve Bulgar ilerleyişi büyük değişiklikleri meydana getirdi. Avar ismi önemini yitirdi ve silindi, geride insanlar kaldı. "Hâkim olunabildiği sürece, Avar olunabilirdi";[419] Avar ismi eski Kağanlığın "*honor antiquus*unu" bünyesinde bulunduran hiçbir siyasal birliği ifade etmeyince çekim gücünü kaybetmişti. Bölgesel veya mahalli grupların kendilerini ne kadar uzun süre Avar olarak adlandırdığı kaynaklardan anlaşılamamaktadır. Avar adı altında bölgelerarası etkin bir siyasal birlik 830 yılında artık ortada görünmüyordu. Avarların torunları Slavlar ve diğerleriyle mahalli veya bölgesel bir birlik oluşturmak üzere karıştılar ve bu birlikler içinde kendilerine öz niteliklerle veya kendi isimleriyle temayüz etmediler. "Hunlardan ve Slavlardan artakalan halk", 870 yılı civarında Conversio Pannonya'nın sakinlerini böyle tesmiye etmektedir.[420] O zamanlar Karpat havzasında gerçekleştiği gibi bir etnogenezden söz etmek oldukça basiretli bir tanımlama olur; bu, o zamanlar Salzburg'ta verilecek hiçbir ismin bilinmediğini gösterir. Eski "Avarlar" ismiyle yeni bir gruplaşmanın adlandırılması pek mantıklı değildir. 9. yüzyılın sonunda St. Galenli Notker Charlemagne'ın savaşlarını tasvir ederken Avarları "Winidi", yani "Slavlar" altında saymıştır.[421] Bu, arada gerçekleşen kaynaşmayı da göstermektedir.

Öte yandan Karpat havzasında neredeyse Orta Avrupa'nın geri kalanındaki gibi vahdet hâlinde ve adlandırılabilir Slav halklarının öylece gelişmemesi dikkate değer bir husustur. "Avar ülkesine Avar Hükümdarlığı'nın yaşam biçimleri damgasını vurmuş ve burası Avar halkı çözülürken bile sadece Avrupa'daki bir kültür çevresi olarak değil, aynı zamanda içindeki koşulların belirli bir karakteri meydana getirdiği, kendine has tarihsel süreçlere sahip olan bir alan olarak kal-

418 Ann. Fuld. a. 884 ve a. 885; Bona, "Verwaltung", s. 157'de anlaşılmaz bir argümana istinaden sadece diğer (Avar) ırk ve dillerinin bu savaşın vahşiliğini izah edebileceğini söylemektedir. Savaşın gidişatı için Wolfram, "Karolingerzeit", s. 23; Wolfram, *Mitteleuropa*, s. 291.

419 Wolfram, "Ethnogenesen", s. 141.

420 "Populus qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus", Conversio 6, s. 46.

421 Gesta Karoli 2, 12, s. 75.

mıştır", demiştir Radoslav Katiçiç son zamanlarda Zwettle'de.[422] Agnes Sos'un doğru bir şekilde belirttiği gibi araştırmanın birinci vazifesi "küçük bölgelerin yerleşim tarihini incelemek ve Slav-Avar asimilasyonunun coğrafî, etnik ve sair etkenleri bağlı olduğunu, bu etkenlerin küçük bölgeler için farklı etkiler göstereceğini ve bu yüzden tarihsel gidişatın farklı olduğunu hesaba katmaktır."[423] Bu tip farklılıklar evvela arkeolojik araştırmalarla değerlendirilebilir.

Avar-Macar devamlılığının kanıtlanması veya reddedilmesi bu husta verimli bir yaklaşım olmayacaktır. "Geç Avar" bulgu mecmuası ne kadar tarihlendirilip değerlendirilse de bu, 900 yılı civarında Macarların "Avarlara" rastladığına yöntemsel gerekçelerden ötürü kanıt olarak gösterilemez.[424] Eğer 9. yüzyılda Karpat havzasındaki nüfus bir kültürel etkileşim süreci açısından değerlendirilirse büyük boşluklar ve geçişler tespit edilebilir. Son zamanlardaki kazılar çok umut verici yeni malzemeleri günyüzüne çıkardı.

Tisa'da kimi Avar mezarlıkları kullanılmaya devam etmişti. Tiszafüred'de bulunan büyük kabristandaki yaklaşık yüz mezar 9. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Mezarlar fakirleşmiş, kuşak süslerinin bir kısmı tezyinattan başka amaçlar için kullanılmış ve bronz döküm bilgisi kaybolmuştur. 9. yüzyılda Tuna'nın doğusunda güney Rus bozkırlarından gelen belirli bir etki izlenebilir mahiyette olup aynı dönemdeki Saltowo-Mayaki kültürüne ait malzemelerle paralellikler bulunmuştur, ancak bu dönemlerin karışık kültürü pek az sarih görülmektedir.[425] Tuna'nın batısında Frank etkisi tespit edilebilmektedir. Frank silahları uzun balta, kanatlı mızrak ucu, ok uçları, keza yeni tipte kadın süsleri (tel küpeler, çift kulplu boncuklar) eski giysilerin yanında ön plana gelmiştir.[426] Daha kuzeydoğuda Sopronkohi-

422 Katiçiç, "Ethnogenesen", Zwettle Sempozyumu 1986.

423 Sos, "Bevölkerung", s. 80.

424 Bu kanıta teşebbüs eden Laszlo, "Problémes", s. 73; buna ilişkin Sos, "Problematik", s. 98; Gyula Fülöp, "La survivance des Avares au IXe siécle", Alba Regia 16 (1978), s. 87-97; Ratkoş, "Quellen", s. 188; ayrıca bkz. Balint, "Archaologie"

425 Szoke, "Grundriss", s. 163.

426 Bu bölgenin arkeolojisi için özellikle Sos, "Bevölkerung", s. 84'te Zalavar-Récéskut ve Pokaszepetk mezarlıklarının ayrıntılı tasviri ve son kazı sonuçlarının 1982'den bu yana kısa bir özeti için Bela Szoke/Laszlo Vandor, "Neu Ergebnisse der Ausgrabungen im Kisbalaton-Gebiet", *Die Bayern und ihre Nachbarn* 2, s. 207-212. Zalakomar üzerine bir ön rapor için ayrıca B.M. Szoke/Laszlo Vandor, "8.-9. szazadi biritualis temeto Zalakomar hataraban", Zalai Gyüjtemény 18 (1983), s. 69-86. Son kazılar üzerine verdiği bilgilerden ötürü Robert Müller (Keszthely) ve Bela M. Szoke'ye (Budapeşte) teşekkür borçluyum. Ayrıca bkz. Bela M. Szoke, "Methodologische Bemerkungen zur Definition der aus dem 9. Jahrhundert

da mezarlığının bulunduğu yer 805 yılında Kapgan'ın halkına verilen bölgede kalmaktadır. Böylece 9. yüzyılda pagan bir karışık kültür kavranabilir hâle gelmektedir.[427] Genel olarak bakıldığında 8. yüzyıla ait unsurları şaşırtıcı şekilde azken, "Geç Avar" malzemeleri 9. yüzyıla güvenle tarihlendirilebilmektedir. Elbette birçok mezarlıktaki en Geç Avar tiplerinin bazılarını 9. yüzyıla dayandırmak mümkündür, ancak bunu bir cemiyetle özdeşleştirmek için lazım olan daha net ipuçları çoğunlukla eksiktir.

Aşağı Avusturya'daki Avaria'da 800 yılı civarındaki kopukluk daha dikkat çekicidir. Burada Frank seferlerinin etkileri daha ağırdı ve Karolenj yeni düzeni çok daha hızlı hâkim olmuştu. Bir dizi Avar mezarlığı terk edilmiştir. Yeni Tümülüslere başlıca Slav hususiyetleri damgasını vurmuştur. Frank ve Hristiyan tesirleri bu muhite sadece tedricen nüfuz etmiştir. Kimi zaman en Geç Avar ve en Erken Slav mezarlıklarında ortaklıklar görülmektedir. Avar eski nesneleri de yer yer kullanılmaya devam etmiştir.[428] Avar mirası Doğu Alpler'de ve Karpatlar'daki Köttlach kültürü ve Blatnica tipi denilen Slavların arkeolojik kültüründe gizlidir. Elbette bu miras burada kendine has bir şekilde gelişmeye devam etmiştir.[429] Genel olarak ise eldeki malzeme Karpat havzasında ve kenar bölgelerinde 9. yüzyılın kültürünü Geç Avar çağının devamını temsil eden bir inkişaf olarak öylece tasvir etmeye izin vermemektedir. Bölgesel olarak muhtelif ölçüde etkiler gösteren bütün devamlılık unsurlarına rağmen onlar yerni tip tesirlere boyun eğmişti.

---

stammenden Denkmaler des Karpatenbeckens", Mitteilungen des archaol. Institutes der ungar. AW 10-11 (1980-81), s. 183-197; Szoke, "Grundriss", s. 164; Szoke, "Grabergelder", s. 255; Balint, "Archaologie"

427 Bona, "Völkerwanderungszeitforschung", s. 332; Szoke, "Problematik", s. 51-103; Peter Tomka, "A Sopron-preshaztelepi IX. szazadi temeto", Arrabona 9 (1969), s. 58-91; Tomka, "Quelques problémes de l'histoire du Kisalföld (Petite Plaine) aux VIIIe-IXe siécles", Questions fondamentales, s. 133-142; 808 yılında bir Bavyera vesikası Neusiedl Gölü'nün doğusunda bir Avar tümülüsü olduğunu söylemektedir.

428 Daim, "Leobersdorf", s. 177; Daim, "Niederösterreich", s. 17-20; Friesinger, "Slawen", s. 15; Friesinger, "Vater", s. 116; Lippert, "Awaren nach 800", s. 145; Clemes Eibner, "Spuren einer frühburgwallzeitlichen Siedlung aus Bisamberg", Hermann Vaters (yay), *Zum Problem der Kontinuitat im Limesgebiet, Festdchrift Adalbert Klaar und Herbert Mitscha-Marheim, JbLkNÖ NF 38 (1968-70),* s. 103-123. Bkz. Herbert Friesinger ve Peter Stadler'in Melk yakınlarındaki Wimm mezarlığı hakkında Archaeologia Austriaca 68 (1984), s. 203-277'deki katkıları.

429 9. yüzyılda Slovakya'daki gelişim için bir özet bağlamında Bialekova, "Verhaltnisse", s. 133 (Blatnica ufkunda Avar unsurları daha ziyade "kalıntı" olarak düşünülür); Bialekova, "Periode", s. 151; Çilinska, "Development", s. 265 (Avar zamanından beri Slav sürekliliği vurgusuyla birlikte); Bialekova, "Period" s. 133.

Bu gelişimin mümessilleri kısmen 8. yüzyıl Avarlarının torunları ve kısmen göçmenlerdi. Yeni bir etnogenez Slavların damgasını vurduğu ve Frankların hâkim olduğu bölgesel gelişime neden oldu. Karpat havzasının batı yarısında evvela kimse kendisini Karolenj gücünün güvenilir bir ortağı olarak kabul ettirecek güce sahipti. İlk defa Balaton Gölü'nün batı ucundaki Mosapurc/Zalavar'da Moravyalı ayrılıkçı Priwina'nın kurduğu düzen bölgede geçici bir istikrarı sağladı. Frank kontları ve Bavyera Kilisesi bu bölgenin teşkilatlanmasında uzun gelişmeler katettiler. Onların üslerinin geniş ağının ne kadar hassas olduğu 870 civarındaki yöntem tartışmasında görülmüştür. Daha kuzeyde Moravya dükleri Güney Moravya'daki burçlarından Tuna'ya kadar uzanan alana hükmediyordu. Priwina'dan başka onlar da Frank Krallığı'ndan şümullü bağımsızlıklarını iddia etmişlerdi ve çeşitli savaşlarla bu iddialarını az veya çok gerçekleştirebilmişlerdi. Bir anlamda sık sık ileri sürülen "Büyük Moravya" ifadesi bölgesel güç olarak Avarlarla bir bağlamda ele alınan bir hükümdarlığı yanıltıcı şekilde ifade eder. Muhtemelen burada Avar savaşçıları Slav bir gelecek bulmuştu. Doğrudan devamlılığın izleri ise hem arkeolojik hem de tarihsel açıdan görece sınırlıdır.[430]

Karpatlar'ın doğusu ve orada yaşayan Avarların torunları yavaş yavaş Bulgar tesirinin altına girdi. Herhâlde ilk defa 804/805 yılında buraya bir Bulgar ordusu girdi. Bundan mülhem Kurum'un Bulgar sınırlarını Tisa'ya kadar genişlettiği sonucu çıkarılmamalıdır.[431] Buna ilişkin Suda tek bir kelime etmemektedir. En azından teorik olarak Franklar Pannonya'nın yanında "adpositam in altera Danubii ripa Daciam", Tuna'nın diğer kıyısına müteveccih olan Daçya'da hak iddia

430 Çilinska, "Development", s. 237-276. Terminoloji problemi için bkz. Bölüm 1. 3.; hatalı bir devamlılık kanıtı için (Tudun olarak Moimir) Bölüm 8. 2. Avar savaşçılarının Moravya'ya (ve Hırvatlara) bağı için son zamanlarda Erdélyi, "Bronzefunde", SSCI 35 (1987). Moravya Hükümdarlığı için Wolfram, *Mitteleuropa,* s. 359; *Das Grossmahrische Reich, Tagung Brno-Nitra*, Prag 1966 Jan Dekan, Bogo Grafenauer ve Frantişek Graus'un katkılarıyla birlikte; Bohuslav Chropovsky, *Velka Morava a poçatky Çeskoslovenske statnosti*, Bratislava 1985; Chropovsky, "The Situation of Nitra in the Light of Archaeological Finds", Historica 8 (1964), s. 5-34; Josef Poulik, "The Latest Archaeological Discoveries rom the Period of the Great Moravian Empire", Historica I (1959), s. 17-70; Josef Poulik, *Mikulçiçe*, Prag 1975; Vana, "Einführung", s. 97; Karl Bosl, "Das grossmahrische Reich in der politischen Welt des 9. Jahrhunderts", Sb bayer. AW 7 (1966); Çenek Stana, "Mahrische Burgwalle in neunten Jahrhundert", *Bayern und ihre Nachbarn 2*, s. 147; Friesinger, "Vater", s. 126.

431 Suidas I, s. 483 Bulgaroi, bkz. Bölüm 8. 4.; Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 236; Bona, "Cundpald", s. 323.

ediyordu.[432] İlk defa 820'li yıllarda Franklar ve Bulgarlar arasında gelişmeler meydana geldi. 818 yılında Demir Kapı'nın doğusundaki Timok'ta ikâmet eden Timoçanlar Bulgar "ittifakından" koparak Frank bölgesine kabul edilmek istedi.[433] 824 yılında "Daçya'da Tuna'daki Bulgarlara mücavir alanlarda" yaşayan Abodritlerin/Praedenecenti'nin Aachen'de elçiliği belirmiş ve Bulgar'a karşı destek istenmiş, bunun üzerine Dindar Ludwig Bulgar elçisine hakaret etmişti.[434] Böylece ilk defa Franklar ve Bulgarlar arasında sağlam bir sınır tespiti zaruri hâle geldi.[435] O zamandan itibaren Bulgarlar Frank Pannonya'sını tehdit etmeye başladı. 827 yılında Drau boyunca ilerleyen ilk Bulgar saldırısı gerçekleştirildi.[436] Artık Karpat havzasının doğu kısmı daha güvenilir bir şekilde Bulgar hâkimiyet alanı olarak sayılabilirdi. Tisa'nın doğusunda oturan Avarlar ve Slavların Bulgarlarla bağları ise herhâlde Timok Slavlarının "ittifakından" veya Abodritlerin "komşuluğundan" daha yakında değildi.[437] Anonim Macar kaynağına göre Attila'nın ölümünden sonra "Keanus magnus, dux Bulgarie" [Bulgaristan önderi büyük Keanus] Tuna ve Tisa arasındaki alanı Polonya sınırına ve Rutenlere kadar işgal etmişti.[438] Fakat bilgi, zamansal zemini karıştırmaktadır. Bu yüzden onu kesin olarak bir yıla tarihlendirmeye girişmekten kaçınılmalıdır.

Buna karşın bu yılda Avar gruplarının Bulgar ordusunda savaştığına çok kez şahit olunmuştur. 811 yılında İmparator Nikephoros, Kurum'un başkenti Pliska'yı yağmalattığı ve müteakip savaşta hayatını kaybettiği esnada zor durumdaki Kağan Avarları ve Slavları parayla kiralamıştı. 814 yılında Avarlar ve Slavlar orduya katılmış, Kurum'la

---

432 Einhard, Vita Karoli c. 15, s. 184.

433 ArF a. 818, s. 116.

434 ArF a. 824, s. 138. Bu Daçya'nın tespiti üzerine münakaşa edilebilir, ancak Pannonya'daki Tuna bölgesinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla her hâlükârda Save Halici'nin aşağı kısımlarında, muhtemelen Banat'ta aranmalıdır. (Gjuzelev, "Beziehungen", s. 149) Abodritler için bkz. Bölüm 4. 6. Frankların Balk siyaseti için yakın zamanlarda bkz. V. K. Ronin, "The Franks on the Balkans in the Early Ninth Century", Etudes Balkaniques 21 (1985), s. 39-57.

435 ArF a. 825, s. 140.

436 ArF a. 826, s. 144; a. 827, s. 150.

437 Bu anlamda ayrıca Gjuzelev, "Beziehung", s. 144'te tartışır. Olaylar için Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 280 ve s. 284-286.

438 Anonymus, Gesta Hungarorum II, s. 48 ve 12, s. 51. Moravcsik, büyük Hanı Kurum'la özdeşleştirmektedir: Gyula Moravcsik, "Der ungarische Anonymos über die Bukgaren und Griechen", RESEE 7 (1969), s. 167-174; bu doğrultuda, Kollautz, "Franken", s. 266; beşevliev, *Bulg. G.*, s. 236; Bona, "Cundpald", s. 321'de 805 yılından itibaren Tisa'da Bulgar tarkanının ikamet ettiği çıkarımını yapar ki bu kaynağın ifade değerini abartmak demektir.

birlikte Konstantinopolis'i almak istemişlerdi, ancak Bulgarlar da henüz seferin başında hanın ölümüyle akamete uğramıştı.[439] Bundan sonra Bulgar Avarlarının izleri silinmişti. Bu, bir zamanlar Avar Bulgarlarının kaynaklardan silinmesinden çok daha hızlı olmuştur. Suda fragmanına inanılırsa, Avar Kağanlığı'nın çöküşü Kurum'un mütemadiyen hırslı bir ıslah programı başlatmasına neden olmuştu. O bütün üzüm bağlarını kestirdi ve oldukça modern görünen bürokratik ticaret kısıtlamaları getirdi.[440]

Siyasal iktidar bakımından Karpat havzası bütün 9. yüzyıl boyunca hiçbir mücavir gücün tamamen ele geçiremediği bir sınır bölgesi olarak kaldı. Diğer yandan Slav bölgesel prensleri bunların hükümranlığından kopacak kadar güçlü değildi. İlk defa Macarların seferiyle Orta Tuna'daki karışık nüfus Hunların ve Avarların "kesintisiz tarihini" kendisinde birleştiren bir hükümdarlık çatısı altında toplanmış ve ara sıra bu hükümdarlık bu geleneksel isimlerle adlandırılmıştır. Fakat Macar geleneği kendisini Avar kağanlarından çok Attila'yla bağdaştırmıştır. Makul "soydaşlar" olarak selef konumundaki Avarlar unutulmuş ve Orta Çağ Macar tarih yazıcılığında da Avarlar hiçbir rol oynamamıştır.

Keza Hun kralının batı komşusu daha iyi hatırda tutulmuştur. Alman efsanelerindeki "Hagano/Hagen'in" kağan unvanından türeyip türemediği tartışılabilir.[441] Aslında her hâlükârda Germen savaşçısı pek de Avar değildir. Folklorda Hun Kralı Etzel muhafaza edilirken Avarlara dair bir isim kullanılmamıştır. Muhtemelen antik edebiyata duyulan ilgi bir zamanlar az veya çok kaybolan Attila Hunlarına bu şekilde hafızalarda yaşamayı hediye etmiştir. Buna karşın Avarlar

---

439 "Μισφωσάνοι Ἀβαρούς καί τάς πέρξ Σκλαβινίας", *Fragmentum Vaticanum*, yay. *Ivan Dujçev, "La chronique byzantine de l'an 811. Medioevo bizantino-slavo 2*, Roma 1968, s. 435; Scriptor incertus, *Leonis Grammatici Chronographia*, yay. K. Bekker, Bonn 1842, s. 347; İki başka, sonraki belge için Gjuzelev, "Beziehungen", s. 141; ayrıca bkz. Beşevliev, *Bulg. G.*, s. 260; Runciman, "Empire", s. 67; Tomaschek, "Avares", s. 2265. Bu Avarların paralı asker niteliğinde olması ve Bulgarların tabiiyetinde bulunmaması kaynağın kelime kullanımından çıkaran Sczadeczky-Kardoss, "Quellen des 9. Jh.", s. 116; kendisinin başka bir bağımsız Kağanlığın yaşamaya devam ettiği şeklindeki sonucu zaruri değildir. Bizans kaynaklarında isimlendirmeler sadece Bulgar ordusu içindeki ayrılabilir içe kapalı grupları tevsik etmektedir. Olaylarla ilgili son zamanlarda çıkan bir çalışma için bkz. Johannes Karayannopoulos, "Κροῦμος καὶ Φίλιππος", *Byzantium, Tribute to Andreas Stratos I*, Atina 1986, s. 101-110.

440 Suidas I, s. 484 Bulgaroi. Ayrıca bkz. Bölüm 6. 7.

441 Buna ilişkin Tirr, "Attitude", s. 116.

hemen unutulmuştur.[442] Buna, onların duraksayan batı siyaseti katkıda bulunmuş olmalıdır. Bilhassa hükümdarlıkları yıkılırken onların gösterdiği zayıf direnç geride bıraktıkları şöhretin değerden düşmesine neden olmuştur. Kekeme Notker'in 9. yüzyılın sonuna doğru bildirdikleri dikkate değerdir.[443] Notker'in şahsen tanıdığı yiğit Eishere kendisinin "in regione Winidinum" [Slavların bölgesinde] "Bohemyalılara, Veletilere ve Avarlara" karşı Charlemagne'ın ordusunda verdiği savaşı anlatmış ve bu rakipler için pek küçümseyici konuşmuştu: "Ne yapmalıydım şu kurbağacıkları? Mızrağımla delik deşik ederken garip sesler çıkarsalar da onlardan sekiz veya dokuz tanesini mızrağımla ileri geri taşıyordum." Palavracı, bir zamanların pek korkulan Avarlarına Slav "kurbağaları" arasında son bir kez yer veriyordu. Hükümdarlıklarının yıkılmasından sonra Attila Hunları hakkında pek buna benzer bir şey anlatılmamıştır. Böylelikle birkaç nesil sonra Avarlar tarihten silindi.

442 Orta Çağ'da Avar hatırası daha çok Bizans'ta kaldı. Bkz. Samuel Szadeczky-Kardoss, "Der Awarensturm im historischen Bewusstsein der Byzantiner des 11.-13. Jahrhunderts", *Actes du XVe Congrés International déEtudes Byzantines 4*, Atina 1980, s. 305-314.

443 Gesta Karoli I, 12, s. 74.

SONUÇ

Kaçak savaşçılardan oluşan bir birlik büyük başarılar vadeden bir isim bıraktı. Muzaffer bir ordu inşa etti ve bir halk olabildi. 250 yıllık gelenek ve müesseselerden sonra ateşleyici gücünü kaybedince bu halk görünüşe göre arkasında bir iz bırakmadan ortadan kalktı. Bu bakış açısından Avarların tarihine ilişkin birçok şey anlaşılabilir hâldedir. Bunları modern bilim sık sık antik etnografinin basmakalıp yaklaşımlarıyla izah etmek istemiştir: Barbar halklarının vahşiliği, açgözlülüğü ve istikrarsızlığıyla (bkz. Bölüm 1. 2.). Çağdaşlara ve daha çok sonraki dünyaya bir halk, ortak kökene dayanan bir cemiyet olarak görünen şey başlangıçta yeknesak bir nitelik arz etmeyen, belirli bir yaşam tarzına göre kutsal bir yasayı benimsemiş birlikten ibaretti. Kağanını takip eden Avar kalabilirdi. Bu isim altında kimse, kendi hükümdarlığının dışında bir hâkimiyet kurmaya cüret etmemişti. Lâkin Avarlar, hatta kağanlar yabancılar için neredeyse isimsiz kalmış, şahıslar kendilerini cemiyet içinde cisimleştiren rütbelerinin gölgesinde kalmıştır (bkz. Bölüm 2. 4. ve 6. 11.) Bulgarlar için durum çok başkadır. Bozkır savaşçıları küçük veya büyük gruplar hâlinde tekmilen bu isim arasında belirmişti. Hangi görevi icra ederse etsin liderlerinin isimlerine göre bunlar ayırt edilebiliyordu. Bulgarlar için Bizans Strategosu, Lombard Gastaldı veya Avar Kağanı olmak pek önem arz etmiyordu ve onlar yine de Bulgarlar olarak kaldılar (bkz. Bölüm 2. 2. ve 6. 12). Avar Hükümdarlığı'ndan ne kadar büyük gruplar hâlinde çıkarlarsa çıksınlar, onlar Avar olarak değil Bulgar olarak temayüz etti (bkz. Bölüm 7. 6. ve 7.). Fakat "Avarlar" Romalı nüfusu nerede topraklarından çıkarırsa çıkarsın, orada Slav olarak yerleşti. Çünkü "Slavlar" Doğu Avrupa'da Germenlerden sonra gelen üçüncü yaşam modelini temsil ediyordu. Daimî askerî toplanmadan, bölgelerarası hâkimiyetten vazgeçme ve mahalli tarım cemiyetlerinde ısrar etme Slav modelini hem hayrete mucip hem de başarılı kıldı (bkz. Bölüm 4. 1. ve 4. 7.).

"*Gentil* göç yerleşim merkezindeki" üç teşkilat modeli, Orta ve Aşağı Tuna'da üç ayırt edilebilir halkın neşvünema bulmasına imkân tanıdı. 6. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar olan etnogenez süreci böyle

özetlenebilir. Elbette bu süreçler modern anlamda pür işlevsel olarak tayin edilemez; gelenek ve gelenekte kopukluk, ısrar ve inat, mit ve yanılgı, ihtiras ve kültürel etkileşim "etnik praksisin" istikrarına veya değişimine karar verdi. Hakiki veya inanılan köken, yaşam düzenini belirledi fakat bunun tam tersi de yaşandı. Bu gelişimin Orta ve Doğu Avrupa'da Erken Orta Çağ'daki devamı Avarlar örneğinde görüldüğü gibi açıktır. Etnik süreç tersine çevrilebilir bir niteliğe sahiptir (bkz. Bölüm 6. 11.). "Halk" kavramının kendisi bile esasen çeşitli hakikatlere sahiptir. Merkezî teşkilata kimliğini veren Avarların "siyasal etnosu", dağınık hâlde bulunan ve çoğunlukla yabancı otorite altında tarihsel olarak kavranabilen, ancak kültür ve dil bakımından şaşırtıcı bir birliğe sahip olan "Slav topluluklarınınkinden" ayrılıyordu (bkz. Bölüm 4. 1.).

Bir etnogenezin başarısını etnik praksisin ve *gentil* siyasetin hâkimiyet için çıkan çeşitli zorluklara ne kadar iyi cevap verebildiği belirler. Hakkında kaynakların çok kısıtlı olduğu Avarların tarihi bu hususta ders niteliğinde bir örnek sunar. Avarları büyük güç hâline getiren şey küstahlık ve kuralsız yağmalar değil, bilakis hesaplı güç siyasetiydi. Mitle temellendirilen bu "devlet aklı", onun koşulları ve imkânları kağanların siyasetlerinde bütün görünümleriyle takip edilebilmektedir. 558 yılında yeni kurulan Türk Hükümdarlığı'ndan kopan yaralı ve mutsuzların kurduğu koalisyondan (bkz. Bölüm 2. 3. ve 4) başarı vadeden bir gelenekten istifade eden hırslı bir hâkimiyet programı çıkmış ve Bizans'ın kuzey sınırlarına önemli bir güç unsuru olarak dayanmıştı. Justinanus'un son yıllarında "Hunlar" ve başka halklar birbirleriyle koyu bir rekabet içinde Balkan vilayetlerini yağmalarken Bayan'ın Avarları imparatoru dağınık hâldeki barbar halklarına karşı hedefi bir müttefik olarak ortaya çıkmış, *Imperium* ise başlangıçta rahat bir nefes alabilmiştir (bkz. Bölüm 2. 5. ve 9). Avar Hükümdarlığı birkaç on yıl içinde Bizans'ın kuzey sınırında bulunan neredeyse bütün barbar savaşçıları kendi bünyesinde tertip etmişti.

Bu tekelci konum Bayan ve oğullarına hesaplı bir savaş ve barış oyununda (bkz. Bölüm 3. ve 5.) büyüyen maiyetleriyle itibar kazanmalarına ve -barbar münasebetleri için- devasa bir hazine iktisap etmelerine en uygun imkânları tanımıştı (bkz. Bölüm 6. 4.). Bu, elbette uzun vadede Bizans İmparatorluğu'na ve onun zenginliğine hayatî bir bağımlılığı beraberinde getirdi (bkz. Bölüm 6. 9. ve 10.). Avar ve diğer savaşçılarının büyüyen iddiaları ve Balkan vilayetlerinin artan çoraklaşması kağanı 626 yılındaki hırslı Konstantinopolis kuşatmasıyla genişleme siyasetinin akamete uğramasına kadar mütemadiyen daha

büyük teşebbüslere girişmeye celp etti (bkz. Bölüm 7. 1 ve 3.) Neredeyse diğer bütün bozkır imparatorluklarında olduğu gibi kaçınılmaz iç çatışmalar bir veya iki nesil sonra genişleme dinamiğinin sonlanmasına neden oldu.

Yine de Avar Kağanlığı iç savaşlardan sonra daha mütevazı ölçülerde Karpat havzasında egemenliğini sürdürdü. Bu karşılarında onlara boyun eğdirebilecek veya onların yerine geçebilecek güçte hiçbir rakibin bulunmamasından kaynaklanıyordu. 7. yüzyıldaki bölgeselleşme, Frank Hükümdarlığı'ndaki krallık buhranı, Bulgarların bölünmesi ve Bizans'a yapılan Arap saldırıları "Bayanoğullarının" isimsiz haleflerinin iyi zamanlarda biriktirilen hazinelere dayanarak rahatça hükümdarlıklarını korumasına izin verdi. Avar Hükümdarlığı'nın kenar kuşaklarında teşekkül eden ve 626'dan beri kağanlıktan kopan Samo'nun Slavları, Karantanlar, sonraki Hırvatlar ve Sırplar ve diğerleri gibi gruplar da tehlikeli muarızlara dönüşmekten ziyade Slav yaşam biçimini benimsemiş ve bölgesel bir güç olmaktan vareste kalmışlardı (bkz. Bölüm 7. 4. ve 5. 9.). Avarların kendisi de giderek Slav hayat (-ta kalma) biçimine ayak uydurmak zorunda kaldı. 8. yüzyıla ilişkin kazı bulguları artık Avar nüfusu arasında savaşın en önemli unsur olmadığını ve büyük ölçüde tarımsal yaşamın galebe çaldığını göstermektedir (bkz. Bölüm 7. 8. ve 8. 3.). Hakikatte 626 yılından itibaren pek az Avar saldırısı işitilmiş ve kağan "büyük siyasette" rol oynamaz hâle gelmiştir (bkz. Bölüm 7. 6.-7. ve 8. 3.).

Ekonomik temelin Avar Hükümdarlığı'nın hayatta kalmasını temin edecek şekilde "Slavlaşması" yine de kültür ve teşkilatta Slavlaşmaya yol açmamıştır. Tam tersine bozkır gelenekleri devam ettirilmiş veya yenileri benimsenmiştir. Mümtaz kimseler saçlarını yine tipik şekilde örmüş ve kemerleriyle karakteristik kuşaklarını giymiştir. Bronz döküm tekniğinin işin içine girmesi değerli madenlerin azlığına rağmen üzerinde asma bıyığı ve tuğrul kuşu ambleminin bulunduğu temsili kuşak tokalarının üretimine izin vermiş, bozkır aristokrasisinin motif hazinesiyle Grek ve Perslerin zanaatları arasındaki kültürel alışverişin binyıllık geleneği bunda yankısını bulmuştur. Teşkilatta Türk örneği benimsenmiş ve çeşitli unvanların titiz derecelenmesi söz konusu olmuştur. Kültür ve teşkilattaki bu göz ardı edilemez doğu etkisi sık sık Avarlar arasında tabakalanmaları meydana getiren yeni bozkır halklarının istilalarıyla izah edilir. Aslında Avarlar hem göç hem de kültürel alışveriş bakımından doğuya açıktı. Fakat hem Geç Avar kültürünün hem de doğulu teşkilatın ve başka unsurların kendine has bir şekilde vücut bulduğunu dikkate almak lazımdır (bkz. Bölüm 7. 8.). 8.

yüzyılın Avar kültürü öyle "Hazar" veya "göçebe" tipi bir çifte krallık değildi. Bu dönemin çeşitli bozkır teşkilatlarıyla yapılan mukayeseler, unvan ve teşkilat biçimlerinin sınırlı dağarcığından duruma göre çok çeşitli sistemler gelişebiliyordu. Aynı unvan çeşitli konumları ifade edebiliyor, benzer konumlar farklı şekilde adlandırılabiliyordu (bkz. Bölüm 8. 2.).

Bozkır geleneklerinin muhafaza edilmesi bir zamanlar çok güçlü olan kağanlığın uzun süre maiyeti ve komşuları nezdinde itibarını korumasına yardımcı olmuştur. İlk defa Charlemagne'ın ordusu büyük ismin arkasındaki kırılgan hakikati ortaya koymuştur. Frank zaferinden ziyade kağanlığın savunmadaki başarısızlığı belirleyici bir savaş yaşanmadan çöküşün meydana gelmesine neden olmuştur. Değişik rütbe sahipleri kendi siyasetlerini izlemeye başlamış ve kağanın "*honor antiquus*u" Frank yardımıyla dahi ihya olmamıştır (bkz. Bölüm 8. 4. ve 5.). Tarımsallaşmış bozkır imparatorluğu artık Karolenj İmparatorluğu'nun yürüttüğü Roma temelindeki yeni, büyük güç siyasetine denk gelecek vaziyette değildi. Avrupa'da Kavimler Göçü çağının diğer varislerinden farklı olarak Kağanlık, barbarlaşmış Roma yönetiminden ve Kilise teşkilatından yararlanmayı öğrenmedi. İlk defa Bulgarlar ve Macarlar takip eden yüzyıllarda Hristiyan bir muhite uyum sağladılar ve böylece hâkimiyetlerini yeni bir temele oturttular. Çöküşü esnasında teşekkül etmekte olan çağdaşları nezdinde Avar Hükümdarlığı barbar çağının nihayet alt edilmiş temsilcisinin köhne bir kalıntısı, yabancı bir cisim olarak görülüyordu. Bize göre tam da bu yabancılık Avar cazibesini ortadan kaldırmıştır. Orta Avrupa'da bozkır yaşam düzenini sürdürme konusunda başarısızlığa uğramış teşebbüs, Avrupa mirasından peyderpey silinen, günümüze kadar "doğudan gelen düşman" olarak çamur atılan bir geleneği bedene getirmekte ve bununla mukayese edildiği vakit, "batı" modelinin başarısını kritik gelişme safhasında mümkün kılan şeyin ne olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

KRONOLOJİK TABLO

463 civarı= Orta Asyalı Avarların Bizans kaynaklarında (Priskos) ilk bahsi; Sabirlerin, Ogurların, Sarogurların ve Onogurların batıya göçü.

527-565= İmparator I. Justinianus.

552-555= Bumin ve Sse-kin liderliğinde Türkler, Orta Asya hükümdarlığı olan Juan-Juanları yıktı.

Aralık 558/ Haziran 559= Kandich öncülüğünde ilk Avar elçiliğinin Konstantinopolis'e gelmesi; ittifak antlaşması; Avarlar bu sırada Kafkaslar'ın kuzeyindeydi.

559= Zaberga liderliğinde Kutrigurların ve Slavların Konstantinopolis'e yaptığı büyük saldırı Belisarius tarafından püskürtüldü; Utigurlar, Kutrigurların topraklarına saldırdı.

558-562 civarı= İstemi altında Türkler Perslerle ittifak hâlinde Eftalitlere boyun eğdirdi.

559-561= Avarlar Karadeniz'in kuzeyinden batıya çekildiler ve Zalları, Sabirleri, Utigurları ve Antları mağlup ettiler; Kutrigur ve diğer gruplarla anlaşma sağlandı.

560/561-572= Lombard kralı Alboin.

562/563= Türklerin (Kermichionlar) ilk elçiliği Konstantinopolis'te Avarların kabul edilmesi hususunda uyarıda bulundu.

562= Frank Kralı I. Sigibert, Elbe'de bir Avar saldırısını savurdu.

563= Avarlar Tuna'da; İmparatorluk topraklarında yerleşme için istenen izin reddedildi; Avar elçileri silah satın almak üzere Konstantinopolis'te, komutan Bonus onları reddetti.

565-578= İmparator II. Justinus.

566= II. Justinus'un tahta çıkmasından birkaç gün sonra Avar elçisi Targitios'un ittifakın ve yıllık ödemelerin sürdürülmesi hakkındaki talebi reddedildi.

566= Gepidler Bizans desteğiyle Lombardlara darbe vurdu, ancak Bizanslılar Sirmium'un teslimi sözünü tutmadı.

566/567 Kışı= Bir Lombard elçiliği Bayan'ın verdiği ödünle Gepidlere karşı bir ittifaka ulaştı.

567= Lombard Kralı Alboin Gepidleri vurdu, onların kralı Kunimund öldü; Avarlar anlaşıldığı gibi Gepid ülkesine girdi ve boş yere Bonus komutasındaki Bizans ordusunun işgal ettiği Gepid başkenti Sirmium'u kuşattı.

567-574= Avarlar ve Bizans arasında barış ve ittifak anlaşması için gerçekleşen nafile müzakereler.

2 Nisan 568= Lombardlar ve başka gruplar Kral Alboin liderliğinde Pannonya'dan İtalya'ya çekildi; Avarlar anlaşma uyarınca boşaltılan Lombard topraklarını işgal etti.

568'in sonu= Sogdlu Manyak liderliğinde Türk elçiliği Konstantinopolis'te.

569-571= Zemarchos liderliğinde bir Bizans elçiliği Türk Kağanı Sizabulos/İstemi'nin yanına seyahat etti.

570 civarı= Tiberios'un Avarlar üzerine zaferi.

572= Bizans ve Persler arasında yirmi yıllık bir savaşın başlaması; Avar baskısı artıyor.

574= Avarların Tiberios üzerine zaferi; İmparator II. Justinus siyasetten çekildi ve Aralık'ta Tiberios imparator oldu.

574/575 Kışı= Avar-Bizans anlaşması mucibince yıllık 80.000 solidi ödeme yapılması.

576-577= Valentinos liderliğinde Bizans elçiliği Türkler arasında; yeni Kağan Turxanthos anlaşma nedeniyle Avarlara çok kızmıştı; Türkler ve onlara boyun eğen Utigurlar Bizans şehri Bosporos/Kerç'i fethettiler.

578= Trakya'ya yapılan Slav saldırıları zirveye ulaştı; Bizans desteğiyle Avarlar Aşağı Tuna'nın kuzeyindeki Slav topraklarını tarumar etti, onların prensi Daurentios Avar elçilerini öldürdü.

578-582= İmparator Tiberios.

579-582= Avarlar üç yıllık bir içe kapanmanın ardından Sirmium'u kuşattı.

582= Bayan ve Tiberios arasındaki barış anlaşması Sirmium'un tesliminin yanında yıllık 80.000 solidi ve devasa miktarlarda ödeme yapılmasını öngördü.

582-602= İmparator Maurikios.

583-602/610 civarı= Bayan'ın bir oğlu kağan oldu.

582/583 civarı= Türk İmparatorluğu'nda içinde ayrıca A-pa gelişen iç çatışmalar.

583 civarı= Varhun boyları Tarniach, Kotzagir ve Zabender Türklerde kaçarak Avarlara katıldı.

583/584= Balkan vilayetlerine yapılan Slav saldırıları yeni bir zirveye ulaştı; Yunanistan da mütemadiyen mütecaviz saldırılara maruz kaldı; Korinth şehrinin düşmesi.

584 Sonbaharı= Bizans yıllık ödemelerin yükseltilmesini reddettikten sonra Avarlar Singidunum'u, Viminacium'u, Augusta'yı fethettiler ve Anchialos'a kadar ilerlediler; İmparator Antları ve Türkleri onlara karşı harekete geçirmek istedi; elçi Komentiolos Kağanı kışkırttı.

585 İlkbaharı= Elpidios liderliğindeki ikinci bir elçilik Avarlarla anlaşma sağladı, onlara 100.000 solidi ödeme yapılması kabul edildi.

585 Sonbaharı= Kaçan Avar baş şamanı Bookolabras Maurikios'u Avarlar hususunda uyardı; İmparator Avar elçisi Targitios'u hapse attı, bunun üzerine Kağan Akys, Bononia, Ratiaria, Apiaria, Durostorum, Zaldapa, Pannasa, Tropaeum Traiani ve Marcianopolis'i yağmaladı.

586= Trakya'da savaş: Tomis ve Sabulente Canalis'te savaş; Kağana karşı iki başarısız saldırı; Mesembria'ya saldırı ve nafile yere Beroe, Diocletianopolis, Philippopolis ve Adrianopolis'in kuşatılması; Adrianapolis'te Johannes Mystakon'un savurma başarısı.

Eylül 586= Avar yürütümünde Slav ve diğer barbarların nafile yere Selanik'i kuşatması.

587/588= Avarlar ve Slavlar Patras'ı ve diğer Grek şehirlerini fethetti; Slavlar Yunanistan'ın büyük kısmında yerleşmeye başladılar.

591-616= Lombard kralı Agilulf.

591= Bizans ve yeni Pers kralı Hüsrev arasında barış anlaşması.

592= Maurikios'un Anchialos'a seferi; Singidunum'a Slav saldırısı; Avar saldırısı; Prokliana geçitinde savaşlar; Drizipera kuşatması; Herakleia'da Avar zafer; Priskos'un Çorlu'ya kapanması; Bizanslıların Avar ülkesine aldatıcı saldırısı.

592.= I. Tassilo liderliğinde Bavyeralıların Alp Slavlarına karşı yağma seferi

593/594 Kışı= Zaldapa, Skopis ve Akys'te Slav yağmaları; Petros'un Slav seferi: Avar Bulgarlarıyla çatışma; Peigarast Slavlarına karşı zafer; Helibakios'ta hezimet.

595= Priskos'un seferi: Avarlar Singidunum'u fethetti ama hemen akabinde kaybetti; Kağanın Priskos'la Tuna'da müzakereleri; Dalmaç-

ya iç bölgesine Avar seferi, "Bonkeis" ve başka hisarların fethi, Bizans'ın Avar yüklerini saldırması.

595= Alp Slavlarına Bavyera saldırısı; Kağanın saldırıları, Bavyera ordusunun çöküşü.

596-597= Tuna'da savaşa on sekiz aylık bir ara.

596= Avarların Thüringen'e saldırısı; Frank Kraliçesi Brunhilde'nin onların geri çekilmesi için ödeme yapması.

597 Sonbaharı= Avarların Tuna yoluna seferi; Avar ordusuna Tomis'te galebe çalındı.

598 Paskalyası= Avarlar, Roma ordusuna iaşe imkânları temin etti.

598= Komentiolos'un Iatrus'ta hezimeti; Avarlar Drizipera'yı fethetti, ordularını salgın hastalık kırdı; Bizans elçileri Harmaton'da yıllık ödemelerin 120.000 solidiye çıkarılmasını müzakere etti.

599= Priskos'un Avar Hükümdarlığı'na saldırısı: Viminacium'da savaş; Tisa'da kağan üzerinde kazanılan iki zafer; Gepid köylerinin yakılıp yıkılması.

600 civarı= Avar-Lombard-Frank ittifakı.

601/602= İstirya'ya Avar-Slav-Lombard saldırısı.

601= Avar ordusu Apsich komutasında, Bizans ordusu Petros komutasında Demir Kapı'da karşılaştılar; Avar savaşçıların terki.

602= Bir Avar ordusu Apsich komutasında Antlara vurdu; bir Bizans birliği Guduin komutasında Slav ülkesini yağmaladı, ancak o, kışlama emri sonrası isyan etti.

602 Kasım= Maurikios'un inkırazı.

602-610= İmparator Phokas; yeni Pers savaşı.

603 Ağustos= Avar Hükümdarlığı'ndan bir Slav birliği Cremona'nın Lombard Kralı Agilulf tarafından fethine iştirak etti.

604 civarı= Avar-Bizans anlaşması; yıllık ödemenin artırılması (140.000-150.000 solidi).

604= Slavların Selanik'e sürpriz saldırısı.

609/610= Illyricum'a Avar Slav yağma seferleri.

610 Sonbaharı= Phokas'ın inkırazı.

610-641= İmparator Herakleios.

611 civarı= Avarlar Friuli'un Lombard Dükü II. Gisulf'a karşı zafer kazandı; Forum Iulii/Cividale'nin fethi ve esir alınanların Pannonya'ya götürülmesi.

611 civarı= Garibald liderliğinde Bavyeralıların Aguntum'da Alp Slavlarına karşı hezimeti; Brunhilde'nin muarızları onun Avarlarla anlaştığından şüphelendi.

615 civarı= Avarlar ve Slavlar Naissus ve Serdica'yı fethetti.

615 civarı= Selanik'in Chatzon liderliğinde Slavlar tarafından fethi.

617 civarı= Selanik'in Avarlar ve Slavlar tarafından kağan komutasında 33 günlük kuşatması.

618/619= Trakya'ya Avar seferi.

619/620= Avar-Bizans anlaşması (180.000 solidi).

623 Temmuz= İmparator Herakleios'a karşı Herakleia'da başarısız Avar tuzağı; Uzun Duvarlar içinde yağmalar.

623= 200.000 solidinin üzerinde yıllık ödemeyi ön gören anlaşma.

623-638= Frank Kralı I. Dagobert.

623/624= Samo liderliğinde Bohemya-Moravya Slavlarının ayaklanmasının başlaması; Avarlar tarafından bastırılması.

625 civarı (?)= Salona'nın Slavlar ve Avarlar tarafından fethi.

626 yazı= Avarlar ve Perslerin büyük Konstantinopolis kuşatması on gün sonra Slav kayıkçılarının Haliç'teki hezimetinin ardından başarısızlığa uğradı.

627/628= Avarların Slavlar ve başka gruplarla Moravya'da ve Kuzeybatı Balkanlar'da savaşları.

627= Herakleios Türk-Hazar desteğiyle Tiflis'i kuşattı.

627/628= Pers savaşı Bizans'ın galibiyetiyle sonlandı.

630= Konstantinopolis'te Frank elçiliği.

630/631= Samo Hükümdarlığı'na büyük çaplı Frank saldırısı; Wogastisburg'da hezimet; Alp Slavlarına karşı Lombard zaferi.

630/635= Kuban'da Kubrat Han tarafından Bulgar Hükümdarlığı'nın kurulması ve Türklerin bastırılması.

636-642= Araplar Filistin, Suriye ve Mısır'ı fethetti.

642-668= İmparator II. Konstans.

660 civarı (?)= Kubrat Han'ın ölümü; hükümdarlığının yıkılması ve Hazar Kağanlığı'nın yükselişi.

660 civarı= Samo'nun ölümü ve hükümdarlığının yıkılması.

662= Kovulan Lombard kralı Perctarit sürgünde Avarlara gitti, ancak yeni kral Grimoald'ın baskıları üzerine kaçmaya devam etti.

662-671= Lombard Kralı Grimoald.

663= İmparator II. Konstans güney İtalya'da Lombardlara karşı savaştı.

663= Friuli Dükü Lupus Kral Grimoald'a karşı kalkışma başlattı; kralın talebi üzerine Avarlar Friuli'a girdi, Lupus üç günlük savaşın sonunda Flouvius'ta öldü; Grimoald kendi ordusunu yürüttüğü vakit Avarlar çekilmeye hazırdı.

663 civarı= Alzeco, Bulgarlarıyla birlikte İtalya'ya gitti ve Lombardlar tarafından Benevent Dukalığı'nda yerleştirildi.

668-685= İmparator IV. Konstantin.

677= Perbund meselesi Selanik'in komşu Slav kabileleri tarafından kuşatılmasına yol açtı.

678= Bir Avar filosu Konstantinopolis'e saldırdı.

678/679= Konstantinopolis'te bilinen son Avar elçiliği Slav ve Lombard elçilikleri gibi bu zaferi tebrik etti.

680= Bizans'ın Asparuh'un Bulgarlarına karşı Tuna deltasında hezimeti; Mezya'da Bulgar Hükümdarlığı'nın tesisi.

682/684= Kuber gruplarının Pannonya'dan çekilmesi; bu "*Sermesianoi*nin" Kerames Ovası'na seferi; Mavros'un Selanik'e hain saldırısı.

685-695 ve 705-711= İmparator II. Justinianus.

687= II. Justinanus'un Asparuh Bulgarlarına karşı seferi.

688= II. Justinanus'un Selanik civarındaki Slavlara ve Bulgarlara karşı seferi.

692/693= Karolenjli ortanca Pippin'e nafile yere Avar elçilerinin gönderilmesi.

696 civarı= Piskopos Rupert Lorch'ta geri döndü ve Salzburg'a gitti.

712-744= Lombard Kralı Liutprand

713/714 civarı= Lorch'un Avarlar tarafından yıkılması.

742= Karantanlerin Boruth liderliğinde Bavyera dükü Odilo'nun yardımıyla bir Avar saldırısını püskürtmesi; Bavyera hâkimiyeti ve misyonunun başlangıcı.

748-788= Bavyera Dükü III. Tassilo.

768-814= Frank Kralı Charlemagne.

774= Charlemagne Lombardları vurdu ve Lombard kralı oldu.

782= Lippspringe'de Charlemagne'ın huzurunda Avar elçileri; bir Avar ordusunun Enns'e yürüyüşü.

788= III. Tassilo'nun tahttan indirilmesi.

788= Avar-Frank Savaşı; Avarların Kuzey İtalya'da hezimeti ve yağmalanması; Ybbsfeld'de Avarların Graman ve Otakar liderliğindeki Franklara karşı hezimeti.

790= Avar elçiliği Worms'ta; sınır meselelerinde hiçbir uzlaşma sağlanamadı.

791 Ağustos= Bir Frank-Lombard ordusu İtalya sınırındaki bir Avar istihkâmını fethetti.

791 Sonbaharı= Charlemagne'ın büyük Avar seferi: Lorch'ta kamp kurulması (Eylül); Viyana Ormanı'nın geçilmesi ve Raab'a karşı ilerleyiş, at kırgını (Ekim); Savaria üzerinden ricat.

791-793'ün sonu= Charlemagne Regensburg'ta; Avar seferi için hazırlıklar, Tuna-Main kanalında çalışmalar; Kambur Pippin'in isyanı.

793-795= Saksonya Ayaklanması.

794/795= Avar Hükümdarlığı'nda iç savaşlar, Kağanın ve Iugurrus'un ölümü.

795= Tudunun elçilerinin Elbe'deki Hliune'de Charlemagne'ın huzurunda tabiiyetlerini bildirmesi.

795 Sonbaharı= Bir Frank-Slav sürüsünün Woynimir liderliğinde yağmalanan kağanın ringine saldırması.

796= Tudun Charlemagne huzurunda belirdi, itaat etti ve vaftiz oldu; Charlemagne'ın oğlu Pippin ve Friuli dükü Erich liderliğinde bir ordu ringi yine yağmaladı, Kağan boyun eğdi; Tuna'da bir rahipler meclisi Avar misyonu hakkında meşveret etti.

797= Friulilu Erich'in ordusuyla birlikte Pannonya'ya seferi; Slavlarla savaşlar.

797'nin sonu= Herstelle'de Charlemagne huzuruna Avar elçiliğinin gelmesi.

798= Salzburg piskoposu Arn başpiskopos oldu.

799-803= Franklara karşı büyük Avar Ayaklanması.

799= Friulilu Erich Tarsatica'nın sakinleri tarafından öldürüldü; doğu praefektusu I. Gerold 1 Eylül'de bir suikasta kurban gitti.

802= Her iki konto Chadaloh ve Goteram "castellum Guntionis'te" Avarlara karşı çarpışırken öldü.

802-814= Bulgar Hanı Kurum.

803= Franklar Avar Ayaklanması'nı bastırdılar; Tudun İmparator Charlemagne'ın yanında Regensburg'a geldi ve itaat etti.

803/804 civarı= Bulgar Hanı Kurum'un Tisa'nın doğusundaki Avarlara karşı seferi.

805 başı= Hristiyan Kapgan Theodor Slav saldırıları nedeniyle kendi memleketini Aachen'de Charlemagne'a sundu ve Carnuntum ile Savaria arasındaki bölgeyi elde etti ancak hemen akabinde öldü.

Eylül 805= Avar kağanı, Charlemagne'dan kendi üstün hâkimiyetini ihya etmesini rica etti, 21 Eylül'de Fischa'da vaftiz edilerek Abraham ismini aldı ve onaylandı.

805= Diedenhofen talimatı Lorch'u Slavlar ve Avarlar için gümrük noktası olarak saptamış.

811= Bir Frank ordusu Pannonya'da Avar-Slav savaşlarını yatıştırmış; Kağan/Canizauci, Tudun ve diğer Avar ve Slav prensleri Aachen'e davet edildi.

811= İmparator Nikephoros Bulgar başkentini fethetmiş ve müteakip savaşta maktul düşmüştür (26 Temmuz); Bulgar ordusunda Avarlar da savaştı.

814= Kurum Han Konstantinopolis'in fethini planladı; ordusu paralı Avar askerlerini de ihtiva ediyordu; ancak planın uygulamaya geçilmesinden evvel öldü.

818= Timok Slavları Bulgar hâkimiyetinden koptu ve Frank Hükümdarlığı'na kabul edilmek istedi.

822= Bilinen son Avar elçiliği.

824= Abodritler/Praedenecenti Tuna'da Bulgarlara karşı Frank yardımını rica etti; bunu Frank Pannonya'sına (827'den itibaren) Bulgar saldırıları takip etti.

828= Doğu topraklarının yeni idari tanzimiyle Avar tabi prensliği ortadan kalktı.

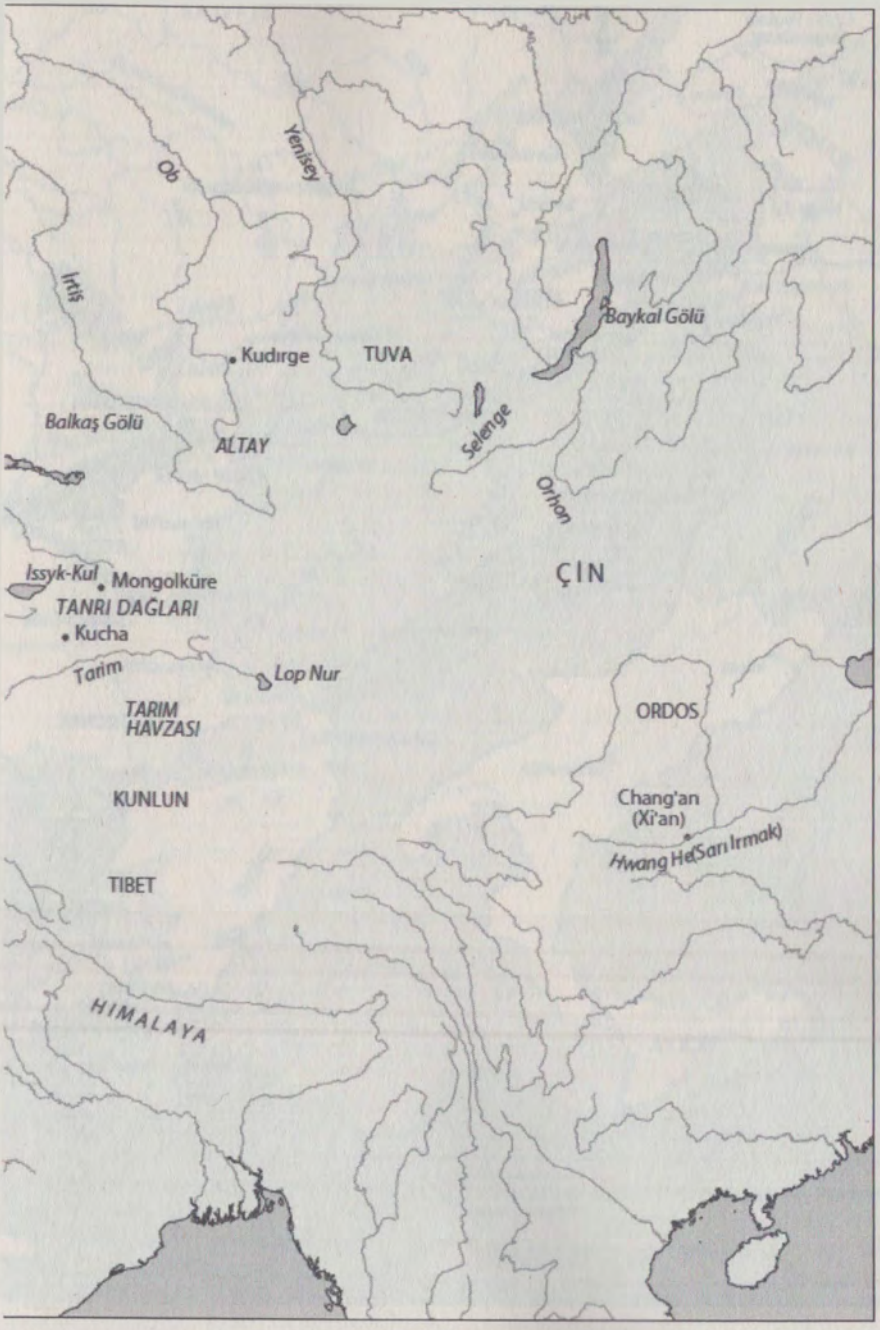
TABLO: AVARLARIN YILLIK GELİRLERİ

Yıl	Solidi Toplamı	Kaynak
558-565	"Hediyeler ve yıllık ödemeler"	Menandros EL 442, El 444-46
565-574	Anlaşmasız vaziyet	Menandros EL 195-98, 444-46, 456-60
574/575-579	80.000	Menandros EL 460, 471
582-584	80.000 + ek ödemeler (580/581)	Menandros EL 220
585-597	100.000	Th. S. 1, 6, S. 51
598-603	120.000	Th. S. 7, 15, S. 273
604-619 (?)	Yükseltme (150.000?)	Theophanes 6095, S. 292
619/620–623	180.000 (?)	Thephanes 6111, S. 302
623/24-626	200.000 (=yükseltme)	Nikephoros 17; *Theod. Syn*k. 6,45
Bilinen Ek Ödemeler		
567 (Hyparch Illyricum)	800	Menandros EL 195-98
592 (Bel. Singidunum)	2.000	Th. S. 6, 4, S. 226

HARİTALAR

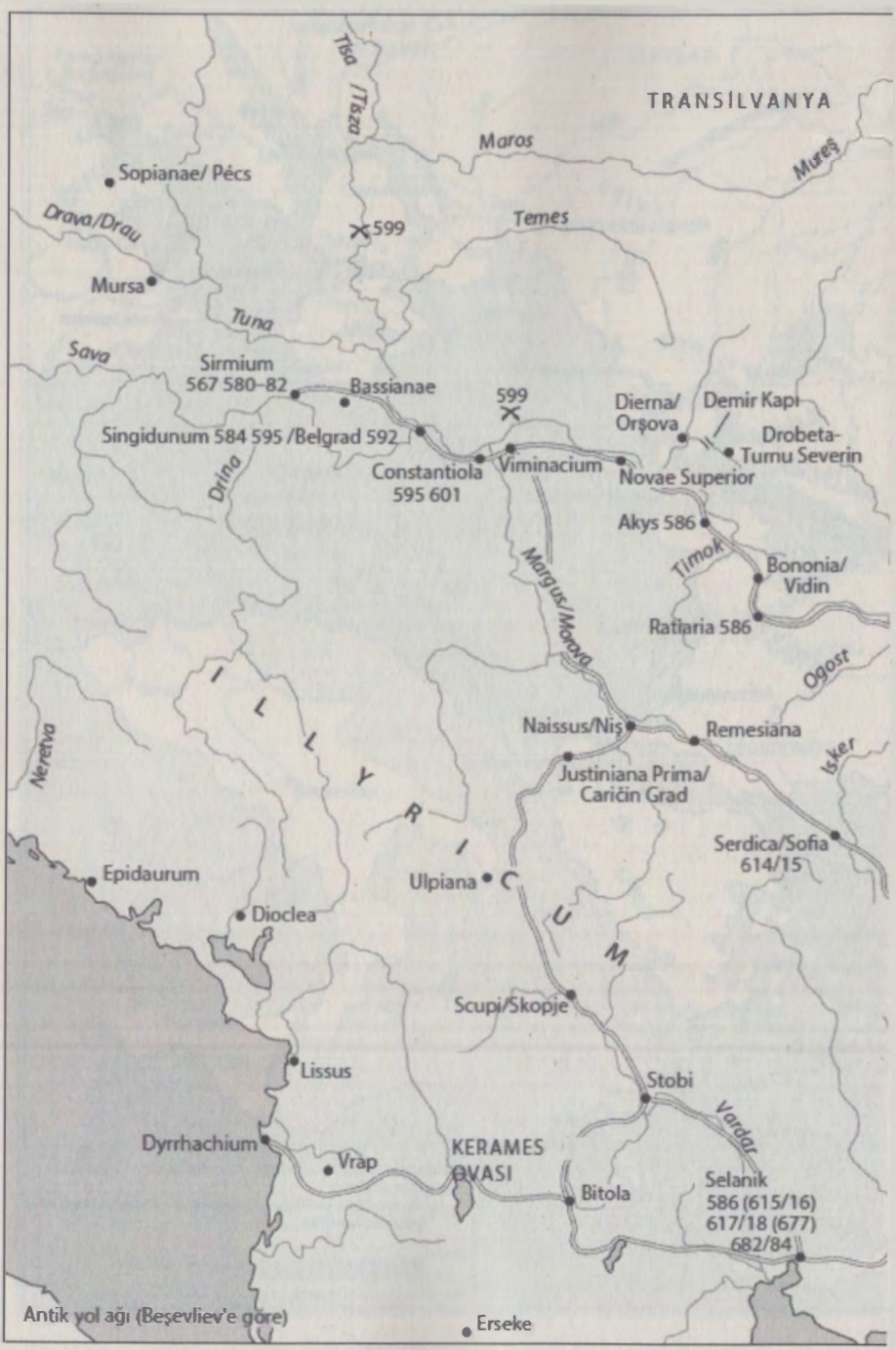
Harita 1. Avrasya Bozkırları

Ob
Yenisey
İrtiş
Baykal Gölü
Kudırge
TUVA
Balkaş Gölü
ALTAY
Selenge
Orhon
ÇİN
İssyk-Kul
Mongolküre
TANRI DAĞLARI
Kucha
Tarim
Lop Nur
TARIM HAVZASI
ORDOS
KUNLUN
Chang'an (Xi'an)
Hwang He(Sarı Irmak)
TIBET
HIMALAYA

Harita 2. 600 Yılı Dolaylarında Avar İmparatorluğu ve Siyasi Çevresi

Mala Pereščepino
Danaster/Dinyester
Bug
ANTES
Dnepet/Dinyepet
KURTİGURLAR
Tonais/
Don
AZAK DENİZİ
UTİGURLAR
Bosporus/
Kerç
Panticapaeum
KIRIM
Kerson
Pirit
Buzău
SLAVLAR
WALLACHIA
SCYTHIA MINOR
Tomis/Constanţa
PONTOS
EUXEINOS/
KARADENİZ
Novae
AŞAĞI
MEZYA
TRAKYA
Anchialus
Adrianopolis
İstanbul
Kadıköy
EGE
GİRİT
Avar anakarası
600 yılı itibarıyla Bizans'a, Lombardlara ve Franklara karşı Avar gücünün hudutları
567-68 yılında Bizans'ın nüfuz alanının sınırları
Eski imparatorluk sınırları

Harita 3. Balkan Yarımadası'nda Avar-Bizans Savaşları

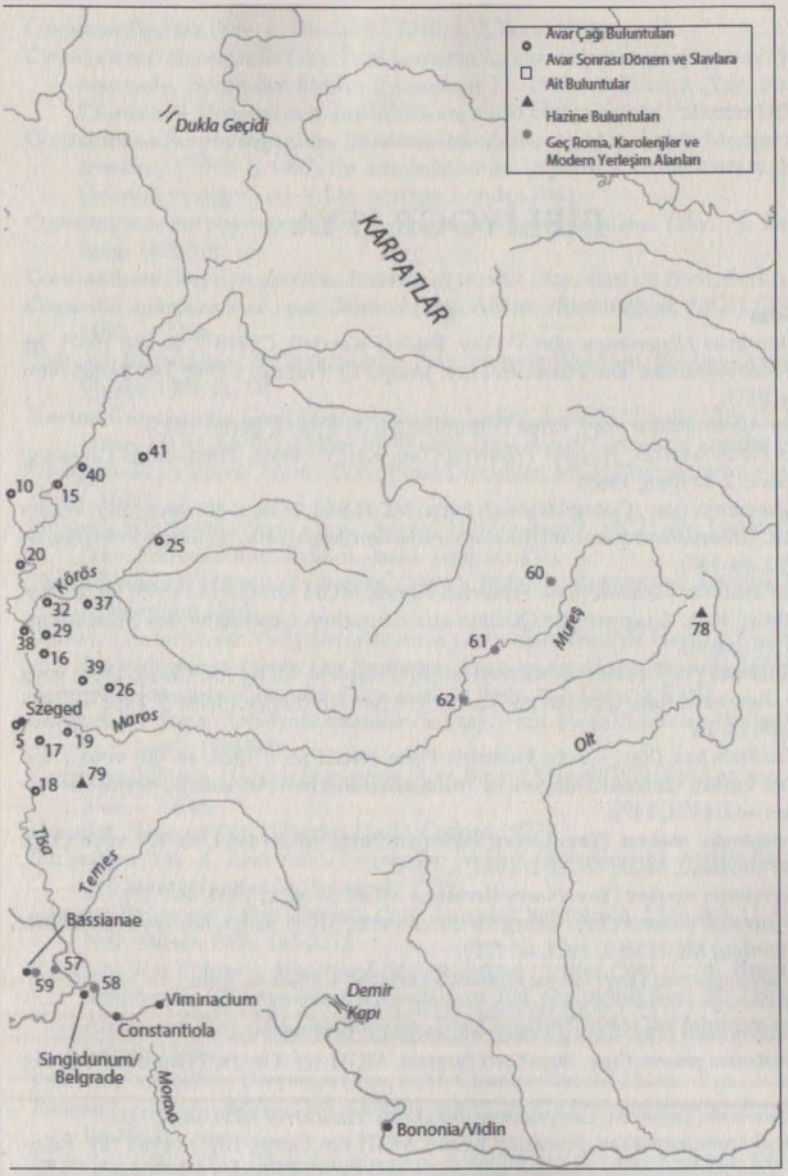

Prut
Siret
Ister/Danube
593
Noviodunum
KARPAT HAVZASI
Buzău
Helibacius/Ialomița
Baragan Bozkır
593
594
593
Tomis/Constanța
Sucidava
WALLACHIA
Durostorum/
Silistra 586
Tropaeum Traiani 585
Zaldapa 586 (594)
Aluta/Olt
Apiaria 585
Pistus
PALATIOLUM
594
Novae/Svištov
Scopi 594
Pliska
Aquis 594
Oescus
Asemus
598
Iatrus
Madara
Odessus/Varna 594
Augusta 586
Jantra
Marcianopolis 586
Nicopolis
Ad Istrum
Panysus
Pannasa 586
Osam
Kamčaja
Procliana Pass 587 592
Sabulente
Canalis 581
Mesembria/Nesebăr 587
HAEMUS/BALKAN
Sipka Pass
Anchialus 584 592
Beroe
Develtos
Sozopolis
Diocletianopolis
Hebros/Maritza
Philippopolis/
Plovdiv 587
ASTIKE
Adrianopolis/
Edirne 587
Bizye
Istanbul
626
Silivri
623
Drizipera 592 598
Strymon/Struma
Tzurullon/Çorlu 592
Kadıköy
Heraclea 592 623
Topeiros
Erginus/Ergene
Haritada parantez içerisinde verilmiş yıllar Slav taarruzlarına, parentezsiz verilen yıllar Avar taarruzlarına işaret eder.

Avar-Age Finds

1. Környe
2. Kesrthely
3. Zamárdi
4. Kölked
5. Szeged
6. Dunaszekcső
7. Előszállás
8. Dunaújváros
9. Pécs
10. Alattyán
11. Örbőpuszta
12. Kiskörös
13. Zsámbok
14. Budapest
15. Kiskőre
16. Szegvár
17. Deszk
18. Čoka
19. Kiszombor
20. Tiszavárkony
21. Kecskémet
22. Kunbábony
23. Bócsa
24. Kecel
25. Tépe
26. Kunágota
27. Igar
28. Ozora-Tótipuszta
29. Szentes
30. Csengele
31. Iváncsa
32. Kunszentmárton
34. Várpalota
35. Üllő
36. Pókaszepetk
37. Szarvas
38. Csongrád
39. Orosháza
40. Tiszaföred
41. Hortobágy
42. Csákberény
43. Želovce
44. Komárno
45. Žitavská Toň

Harita 4. Avar Döneminde Karpat Havzası

Avar Çağı Buluntuları
46. Holiare
47. Nové Zámky
48. Devínska Nová Ves
49. Zillingtal
50. Sommerein
51. Leobersdorf
52. Mödling
53. Zwölfaxing
54. Vienna
55. Mistelbach
56. Čelarevo
57. Novi Banovci
58. Pančevo
59. Vojka
60. Band
61. Noşlac
62. Teiuş
63. Zalakomár

Avar Sonrası ve Slav Buluntuları
64. Linz-Zizlau
65. Krungl
66. Hohenberg
67. Wimm
68. Nin
69. Kašić
70. Cetina
71. Mikulčice
72. Staré Město
73. Blatnica
74. Sopronkőhida
75. Zalavár
76. Borjúállás
77. Köttlach

Hazine Buluntuları
33. Zemiansky Vrbovok
78. Firtoşu
79. Nagyszentmiklós
80. Hellmonsödt

BİBLİYOGRAFYA

1. Kaynaklar

Agathiae Myrinaei Historiarum libri V (Yay. Rudolf Keydell, CFHB 2, Berlin 1967), İngilizcesi: Agathias, The Histories (Yay. Joseph D. Frendo, CFHB 2A, Berlin-New York 1975).

Alcuini sive Albini epitolae (Yay. Ernst Dümmler, MGH Epp. 4, Berlin 1895).

Anastasius Bibliothecarius, Historia Tripertita (Yay. Karl de Boor, Theophanis Chronographia c. 2, Leipzig 1885).

Annales Alamannici (yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, s. 40) veya (Yay. Walter Lendi, Untersuchungen zur frühalamannischen Annalistik, Scrinium Friburgense I, 1971, ss. 147).

Annales qui dicuntur Einhardi (Yay. Friedrich Kurze, MGH rer. Germ., 1895) veya (Yay. Reinhold Rau, Ausgewahlte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, FvSt.- 5. baskı).

Annales Fuldenses (Yay. Friedrich Kurze/Heinrich Haefele, MGH rer. Germ. 1891) veya (Yay. Reinhard Rau, Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte 3, FvSt.- 6. baskı 1969, ss. 1).

Annales Guelferbytani (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, ss. 40) veya (Yay. Walter Lendi, Untersuchungen zu frühalamannischen Annalistik, Scrinium Friburgense I, 1971, 147).

Annales Iuvavenses maiores (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, ss. 87) veya (Yay. Harry Bresslau, MGH SS 30, 2, 1934, s. 727).

Annales Iuvavenses maximi (Yay. Harry Bresslau, MGH SS 30, 2, 1934, ss. 727).

Annales Iuvavenses minores (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, s. 88) veya (Yay. Harry Bresslau, MGH SS 2, 1924, ss. 727).

Annales Laureshamenses (Yay. Georg Heinrich Pertz, SS I, 1826, ss. 19).

Annales Laurissenses (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, ss. 9).

Annales Maximiniani (Yay. Georg Waitz, MGH SS 13, 1881, ss. 19).

Annales Mettenses priores (Yay. Bernhard Simson, MGH rer. Germ., Hannover-Leipzig 1905).

Annales Moseelani (Yay. I. M. Lappenberg, MGH 16, Hannover 1859, ss. 491).

Annales regni Francorum (Yay. Friedrich Kurze, MGH rer. Germ. 1895) veya (Yay. Reinhold Rau, Ausgewahlte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, FvSt.- 5. baskı, 1968, 1-155).

Annales Sangallenses maiores (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, ss. 61).

Annales s. Emmerami maiores (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, s. 91) veya (Yay. Harry Bresslau, MGH SS 30, 2, 1934, ss. 727).

Anonymus Ravennatis bkz. Ravenna kozmografı.

Anonymus, *Vita Hludovici* (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS 2, 1829, 604-648) veya (Yay. Reinhold Rau, Ausgewahlte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, FvSt.-5. baskı, 1968, 255-381).

Cassiodor, *Variae epistuale* (Yay. Theodor Mommsen, MGH AA 12, 1894).

Chronicon *Moissiacense* (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, ss. 180).

Chronicon Paschale (Yay. L. Dindorf, CSHB, c. 2, Bonn 1832).
Chronicon von Monemvasia (Yay. Paul Lemerle, La chronique improprement dite de Monemvasie, Tevue des Etudes Byzantines 21, 1963, ss. 5) veya (Yay. Ivan Dujçev, Cronaca di Monemvasia, Intruduzione, terto critico e note, Palermo 1976).
Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio* (yay. Gyula Moravcsik (R. J.H. Jenskins, CFHB 1, 1967; De administrando imperio 2. Commentary, by Francis Dvornik ve diğer., ed. R.J.H. Jenkins, Londra 1963).
Constantinus Porphyrogenitus, *De cerimoniis aulae Byzantinae* (Yay. J.J. Reiske, c. 2, Bonn 1829/30).
Constantinus Porphyrogenitus, *Excerpta de insidiis* (Yay. Karl de Boor, Berlin 1905).
Conventus epicoporum ad ripas Danuvii (Yay. Albert Werminghoff, MGH Concilia 2, 1, 1906, ss. 172).
Conversio Bagoariorum et Carantanorum (Yay. Herwig Wolfram, Böhlau-Quellenbücher, Viyana 1979, ss. 34).
Flavius Cresconious Corippus, *In Laudem Iustini Augusti Minoris libri IV* (Yay. Karl Hahn, MGH AA B/1, Berlin 1879) veya (Yay. Averil Cameron, Londra 1976).
De Pippini Regis Virotia Avarica (Yay. Ernst Dümmler, MGH Poetae Latini Aevi Carolini I, 1881).
Einhard, *Vita Karoli Magni* (Yay. Oswald Holder-Egger, MGH rer. Germ. 1911) veya (Yay. Reinhold Rau, FvSt.-5. baskı, 1968, ss. 157).
The Ecclesiastical History of Euagrios (Yay. J. Bidez/L. Parmentier, Londra 1898, Ndr. Amsterdam 1964).
Geheime Geschichte der Mongolen (Almanca yayınlayan Walther Heissig, *Dschingis Khan. Ein Weltreich zu Pferde. Das Buch vom Ursprung der Mongolen*, Köln 1985).
Georgios Monachos, *Chronicon* (Yay. Karl de Boor, c. 2, Leipzig 1904).
Gregorius I. Papa, *Registrum epistularum* (Yay. Paul Ewald/Ludwig Hartmann, MGH Epp. I ve 2, 1891/99).
Gregor von Tours, *Historia Francorum* (Yay. Bruno Krusch/Wilhelm Levison, MGH rer. Mer. I, 1951).
Herodot, *Historiae* (Yay. Charles Hude, Oxford 1927).
Ibn Fadlan (Yay. A. Zeki Validi Togan, Ibn Fadlan's Reisebericht, Archiv für die Kunde des Morgenlandes 24, 3, Leipzig 1939).
Iohannes Biclarensis Abbas Chronica (Yay. Theodor Mommsen, Mgh AA 11, Berlin 1894, Ndr. Münih 1981, 163-207).
Johannes von Ephesos, *Historiae Ecclesiasticae pars tertica* (Yay. E. W. Brooks, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 106, Scriptores Syri 55, Louvain 1964), Almancası (Yay. I.M. Schönfelder, *Die Kirchengeschichte des Johannes von Ephesos*, Münih 1862).
Johannes von Nikiu, *Chronicon* (Yay. R. H. Charles, Oxford 1916).
Protobulgarische Inschriften (Yay. Veselin Beşevliev, *Die Protobulgarischen Inschriften*, Berlin 1963).
Iordanes, *Getica* (Yay. Theodor Mommsen, MGH AA 5, 1, Berlin 1882, 53) Almancası (Yay. Wilhelm Martens, *Gotengeschichte und Auszug aus der römischen Gescichte*, Leipzig 1913).
Itinerarium Burdigalense (Yay. Paul Geyer, Itinera Hierosolymitana. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 39, 1898, s. 1).
Iohannes Malalas, *Chronographia* (Yay. L. Dindorf, CSHB, Bonn 1831).
Liu Mau Tsai, *Die chinesischen Nachricten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe). 2. c.* Göttinger Asiatische Forschungen 10, Wiesbaden 1958.
Mauricii *Strategikon* (Yay. George T. Dennis/Ernst Gamillscheg, CFHB 17, Viyana 1981).
Menandros Protector, *Historiae Fragmenta* (Yay. Karl de Boor, Excerpta historica iussu Imperatoris Constantini Porphyrogeneti confecta I. Excerpta de legationibus, c. 2,

Berlin 1903) veya (Karl Müller, FHG 4, Paris 1985, ss. 200) veya (Yay. R.C. Blockley, *The History of menander the Guardsman*, Liverpool 1985), Almancası (Yay. Ernst Doblhofer, *Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren. Byzantinsche Geschichtsschreiber 4*, 1955, ss. 88).

Michael Syrus, *Chronik* (Fransızca yayınlayan J.B. Chabot, Paris 1901, Ndr. Brüssel 1963).

Miracula Demetrii (Yay. Paul Lemerle, Les plus anciens recueils der miracles de Saint Démetrius et la pénétration des Slavs dans les Balkans, c. 2, Paris 1979/81).

Nestor-Kroniği (Yay. R. Trautmann, *Die altrussische Nestorchronik. Povest vremennıh let*, Leipzig 1931).

Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica (Yay. Karl de Boor, Leipzig 1880).

Notker Balbulus, *Gesta Caroli Magni imperatoris* (Yay. Hans F. Haefele, MGH rer. Germ. 1959) veya (Yay. Reinhold Rau, Ausgewahlte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, FvSt.-7. baskı 1969).

Paulus Diaconus, *Historia Lombardorum* (Yay. Georg Waitz, MGH rer. Langob. 1878, ss. 12), Almancası (Yay. Otto Abel, *Paulus Diakonus und die übrigen Geschichtsschreiber der Lombarden. Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit 15*, Leipzig 1939).

Georgios Pisides, *Bellum Avaricum* (Yay. Agostino Pertusi, Georgios Pisides, Poemi I, Studia Pastristica et Byzantina 7, 1959, ss. 176).

Poeta Saxo (Yay. Georg Heinrich Pertz, MGH SS I, 1826, ss. 227).

Priskos Panites, *Fragmenta* (Yay. Karl Müller, FHG 4, Paris 1851, ss. 71) veya (Yay. Fritz Bornmann, *Prisci Panitae Fragmante*, Floransa 1979).

Procopius, Anekdota. *Historia quae dicitur arcana* (Yay. J. Haury/G. Wirth, Procopii Caesarensis opera omnia 3, Leipzig 1963) veya (Yay. Otto Veh, *Prokop, Werke I*, Münih 1961).

Procopius, *De ardificiis* (Yay. Otto Veh, *Bauten. Prokop, Werke 5*, Münih 1977).

Procopius, *De bello Gothico I-IV (V-VIII)* (Yay. Otto Veh, *Gotenkriege. Prokop, Werke 2*, Münih 1966).

Procopius, *De bello Persico* (Yay. Otto Veh, *Perserkriege. Prokop, Werke 3*, Münih 1970).

Procopius, *De bello Vandalico* (Yay. Otto Veh, *Vandalenkriege. Prokop, Werke 4*, Münih 1971).

Ravennalı Kozmograf (Yay. Joseph Schnetz, Itineeraria Romana 2, 1940, s. 1).

Sevillalı Isidor, *Etymologiae* (Yay. W. M. Lindsay, c. 2, Oxford 1911).

Sevillalı Isidor, *Chronica* (Yay. Theodor Mommsen, MGH AA 11, Berlin 1984).

Suidas, *Lexicon* (Yay. Ada Adler, Lexicographi Graeci I, 1-5, Ndr. 1967/71).

Theodor Synkellos, *Homilia De Obsidione Avarica Constantinopolis* (Yay. Leo Sternbach, *Analecta Avarica*, Krakow 1900), Fransızcası (Yay. Ferenc Makk, Traduction et commentair l'homélie écrite probablement par Théodore le Syncelle sur la siége de Constantinople en 626. Acta universitatis de Attila Jozsef nominatae, Acta antiqua et archaeologica 19, Szeged 1975).

Theodulf, *Ad Carolum Regem* (Yay. Ernst Dümmler, *MGH Poetae Latini Aevi Carolini I*, Belin 1881).

Theophanes Byzantius, *Fragmentum* (Yay. Karl Müller, FHG 4, Paris 1885, ss. 271).

Theophanes Confessor, *Chronographia* (Yay. Karl de Boo, Leipzig 18839.

Theophylacti Simocattae Historiae (Yay. Karl de Boor, Leipzig 1887), Almancas (Yay. Peter Schreiner, Bibliothek der griechischen Literatur 10, Stuttgart 1985).

Victor Tonnensis, *Chronica* (Yay. Theodor Mommsen, MGH AA 11, Berlin 1894, ss. 184).

Johannes Zonasaras, *Epitoma Historiarum 13-18* (Yay. Th. Büttner-Wobst, Bonn 1897).

Zosimos, *Historia Nova* (Yay. Ludwig Mendelssohn, 1887).

2. Literatür

Sigurd Abel & Bernhard Simson, *Jahrbücher ders Frankischen Reiches unter Karl dem Grossen I: 768-788*, Jahrbücher der Deutschen Geschichte 5/1, 1888.

_____, *Jahrbücher ders Frankischen Reiches unter Karl dem Grossen 2: 789-814*, Jahrbücker der Deutschen Geschichte 5/2, 1883.

Horst Adler, "Die Lombarden in Niederösterreich" *Germanen, Awaren, Slawen in Niederösterreich. Das erste Jahrtausand nach Christus*, Katalog der Ausstellung des NÖ. Landesmuesum, Viyana 1977, ss. 73-82.

Andreas Alföldi, "Zur historischen Bestimmung der Awarenfunde", Eurasia Septentrionalis Antiqua 9 (1934), ss. 285-307.

Franz Altheim, *Geschichte der Hunnen, 5 cilt*, Baden-Baden 1959-62.

Franz Altheim & Ruth Stiehl, *Die Araber in der alten Welt* 4, Berlin 1967.

Perry Anderson, *Von der Antike zum Feudalismus. Spuren der Übergangsgesellschaften*, Frankfurt 1978.

Dimitar Angelov & Dimitar Ovçarov, "Slawen, Protobulgaren und das Volk der Bulgaren", Yay. Joachim Herrmann, *Welt der Slawen*, Leipzig 1986, ss. 57-80.

B. v. Arnim, "Avarisches", Zs. f. slav. Philologie 9 (1932), ss. 403-06.

Michail Artamonov, *Istoriya Hazar*, Leningrad 1962.

Alexander Avenarius, *Die Awaren in Europa*, Amsterdam 1974.

_____, "Die Konsolidierung des Awarenkhaganates und Byzanz im 7. Jahrhundert", Fs. Karayannopoulos = Byzantina 13 (1985), ss. 1021-1032.

_____, "Die Awaren und die Slawen in den Miracula Sancti Demetrii", Byzantina 5 (1973), ss. 11-27.

_____, "Zur problematik der awarisch-slawischen Beziehungen an der unteren Donau im 6. – 7. Jh. Studia Historica Slovaca 7 (1974), ss. 11-37.

_____, "Struktur und Organisation der Steppenvölker", SSCI 35.

Awaren in Europa. Schatze eines asiatischen Reitervolkes, 6.-8. Jh. Katalog, Frankfurt/M. 1985.

Awaren-Ausstellung-Ausgrabungen Goldene Stiege. Katalog Museum Mödling, Mödling 1977.

Jakov Bacic, *The Emergence of the Sklabenoi (Slavs), their Arrival on the Balkan Peninsula, and the Role of the Avars in these Events: Revised Concepts in a New Perspective. – Masch. diss*, Columbia 1983.

Baiernzeit in Oberösterreich. Katalog d. Ausstellung des OÖ. Landesmuseums, Lintz 1977.

Csanad Balint, "Some Archaeological Addenda to P. Golden's Khazar Studies", Acta Orient. Hung. 35 (1981), ss. 131-146.

_____, *Die Archaologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Wolga und Donau vom 6. bis zum 9. Jahrhundert*, Viyana 1988.

_____, "Über einige östliche Beziehungen der Frühawarenzeit (568-ca. 670/80)", Mitt. Arch. Inst. Ungar. AW 10/11 (1980/81), ss. 131-146.

_____, "Über die Datierung der osteuropaischen Steppenfunde des frühen Mittelalters (Schwierigkeiten und Möglichkeiten), Mitt. Arch. Inst. Ung. AW 14 (1985), ss. 137-147.

_____, "Einige Fragen des Firhem-Verkehrs in Europa", Acta Arc. Hung. 33 (1981), ss. 105-131.

_____, "Some Ethnospecifical Features in Central and Eastern European Archaeology in the Early Middle Ages: The Case of Avars and Hungarians" (basılmamış).

_____, "Zur Frage der byzantinsichen Beziehungen im Fundmaterial Ungarns, Archaologische Forschung zwischen 1970 und 1984", Mitt. Arch. Hng. AW 14 (1985), ss. 209-223.

_____, "Zur Identifizierung des Grabes von Kuvrat", Acta Arch. Hung. 36 (1984), ss. 263-269.

_____, "Vestiges archéologiques de l'époque tardive des Sassanides et leurs relations aves les peuples des steppes", Acta Arch. Hung. 30 (1978), ss. 173-212.
Frano Barişiç, "Car Foka (602-610) i podunavski Avaro-sloveni (De Avaro-slavis in Phocae imperatoris aetate)", Zbornik Radova 4 (1956), ss. 73-88.
_____, "Monemvasijka Hronika o doseljenavu Avaro-slovena na Peloponez 587", *Nauçno drutvo Bosne i Herzegovina 3, I,* Saraybosna 1965, ss. 95-109.
_____, *Çuda Dimitrija Solunskog kao Istoriski Izvori (Les miraclesde S. Démétrius de Thessalonique çömme source historique),* Srpska Akademija Nauka 219, Belgrad 1953.
_____, "Le siége de Constantinople par les Avars et les Slaves en 626, Byzantion 24 (1954), ss. 371-395.
_____, "Vizantiski Singidunum", Zbornik Radova 3 (1955), ss. 1-14.
L. Barkoçzi & Agnes Salamon, "Remarks on the 6th Century History of Pannonia", Acta Arch. Hung. 23 (1971), ss. 139-149.
Anthal Bartha, *Hungarian Society in the 9th and 10th Centuries,* Studia Historica Academia Scientiarum Hungaricae 85, Budapeşte 1975.
Wilhelm Barthold, *Histoire des Turcs de l'Asie Centrale,* Paris 1945.
Die Bayern und ihre Nachbarn I. Symposion Zwettle 1982, yay. Herwig Wolfram/Andreas Schwarcz, DsÖAW 179, 1985.
Die Bayern und ihre Nachbarn I. Symposion Zwettle 1982, yay. Herwig Wolfram/Andreas Schwarcz, DsÖAW 180, 1985.
N. H. Baynes, "The Literary Construction of the History of Theophylactus Simocatta", *Xenia. Hommage Univ. de Gréce,* Atina 1912, ss. 32-41.
_____, "The Date of the Avar Surprise", Byzantinische Zeitschrift 21 (1912), ss. 110-128.
Heinrich Beck, "Avarlar", RGA 2. baskı I, ss. 527.
Beitrage zur byzantinischen Geschichte im 9.-11. Jahrhundert. Akten des Kolloqiums: 'Byzanz auf dem Höhepunkt seiner Macht", Libice 1977 (Prag 1978).
Janko Beloşeviç, "Kroaten und Serben", yay. Joachim Herrmann, *Welt der Slawen,* Leipzig 1986, ss. 88-100.
_____, *Materijalna Kultura Hrvata od 7-9 stoljecu,* Zagreb 1980.
Dumitru Berciu, *Daco-Romania,* Archaeologia Mundi 28, Genf 1978.
Heinrich Berg, *"Die Bischöfe und Bischofssitze im Ostalpen- und Donauraum vom 4.* bis zum 8. Jahrhundert", *Die Bayern und ihre Nachbarn I,* yay. Herwig Wolfram/Andreas Schwarz, DsÖAW 179, 1985, s. 61.
_____, *Quellenkundlice und prosographisce Studien zur Kirchengeschichte des österreichischen Raums im Frühmittelalter,* Masch. Diss. Viyana 1986.
Klaus Bertels, "Carantania. Beobachtungen zur politisch-geographischen Termiologie und zur Geschichte des Landes und seiner Bevölkerung im frühen Mittelalter", Carinthia I, 177 (1987), ss. 87-196.
Veselin Beşevliev, *Die protobulgarische PEriode der bulgarischen Geschichte,* Amsterdam 1981.
_____, "Bemerkungen über die antiken Heerstrassen im Ostteil der Balkanhalbinsel", Klio 51 (1969), ss. 483-495.
_____, *Die protobulgarischen Inschriften,* Berlin 1963.
_____, *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk 'De aedeficiis',* Amsterdam 1981.
_____, "Bulgaren als Söldner in den italienischen Kriegen Justinans I. JÖB 29 (1980), ss. 21-26.
Darina Bialekova, "Zur Frage der Genesis der gelben Keramik aus der Zeit des zweiten awarichen Khaganats im Karpatbecken", Symposium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968) ss. 21-34.
_____, "The Great Moravian Period", Archaeological Research in Slovakia (Nitra 1981), ss. 151-167.
_____, "Die ethnischen Verhaltnisse im nördlichen Karpatbecken am Ende des 8. und zu Beginn des 9. Jahrhunderts und die Anfange der Staatsbildung der mahrisc-

hen Slawen", *Die Bayern und ihre Nachbarn 2*, Yay. Herwig Friesinger/Falko Daim, DsÖAW 180, 1985), ss. 133-136.
Robert Bleichsteiner, "Zeremonielle Trinksitten und Raumordnung bei den turko-mongolischen Nomaden" Archiv für Völkerkunde 6/7 (1951/52), ss. 181-208.
Thomas v. Bogyay, "Die Reiternomaden im Donauraum des Frühmittelalters", Münih 1959, ss. 88-103.
Istvan Bona, "A XIX. szazad peletei. Die grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts", A Szolnok Megyei Muzeomok Evkönyve (1982/83), ss. 138-44.
_____, "Abriss der Siedlungsgeschichte Ungarns im 5.-7. Jahrhundert und die Awarensiedlung von Dunaujvaros", Archeologické rozhledy 20 (1968), ss. 605-618.
_____, *Der Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Lombarden im Karpatenbecken*, Budapeşte 1976.
_____, "Die Awaren. Ein asiatischer Reitervolk an der Mittleren Donau", *Awaren in Europa. Schatze eines asiatischen Reitervolkes, 6.-8. Jh.* Ausstellungskatalog, Frankfurt/M. 1985, ss. 5-19.
_____, "Beitrage zuden ethnischen Verhaltnissen des 6.-7. Jahrhunderts in Westungarn", Alba Regia 2-3 (1963), ss. 49-68.
_____, "Über einen archaologischen Beweis des Lombardisch-slawisch-awarischen Zusammenlebens", Symbopium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968), ss. 35-46.
_____, "Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken. Turkic-Bulgarian-Hungarian Relations (6th-11th Centuries). Studia Turco-Hungarica 5 (1968), ss. 35-46.
_____, "'Cundpald fecit'. Der Kelch von Petohaza und die Anfange der bairisch-frankischen Awarenmission in Pannonien", Acta Arch. Hung. 18 (1966), ss. 279-325.
_____, "Daciatol Erdoelveig. A kezdetektol 1606-ig", yay. Laszlo Makkai/Andras Mocsy, *Erdély Törtene I*, Budapeşte 1986, ss. 107-234.
_____, "Die Geschichte der Awaren im Lichte der archaologischen Quellen", SSCI 35.
_____, "Acar Iovassir Ivancsarol", AE 97 (1970), ss. 243-61.
_____, "A nepvandorlas kor es a korai közepkor törtenete Magyarorszagon", *Magyarorszag törtenete I, I*, Budapeşte 1984, ss. 265-373.
_____, "Studien zum frühmittelalterlichen Reitergrab von Szegvar", Acta Arch. Hung. 32 (1980), ss. 31-96.
_____, "A Szegvar-Sapoldali Iovassir", AE 106 (1979), ss. 3-32.
_____, "Az ürbopusztai avar temeto – Le cimitiére avar de Ürbopuszta", AE 84 (1957), ss. 155-74.
_____, "Die Verwaltung und die Bevölkerung des karolingischen Pannoniens im Spiegel der zeitgenössischen Quellen", Mitt. Arch. Inst. Ung. AW 14 (1985), ss. 149-60.
_____, "Ein Vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn", Acta Arch. Hung. 23 (1971), ss. 265-336.
_____, *Ungarns Völker im 5. und 6. Jahrhundert. Eine histoirsch-archaologische Zusammenschau. Germanen, Hunnen und Awaren. Schatze der Völkerwanderungszeit. Katalog der Ausstellung des Germanischen Nationalmuseums*, Nürnberg 1987.
Antoine Bon, *Le Péleponnése Byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951.
Hugo Brandenburg, "Greif", RAC 12 (1983), ss. 951-995.
Julian Vladimiroviç Bromlej, *Ethnos und Ethnographie*, Veröffentlichungen des Museums für Völkerkunde 28, Leipzig 1977.
_____, "The Term Ethnos and its Definition", yay. Bromlej, *Soviet Ethnology and Atnhropology Today. Studies in Anthropology I*, Den Haag/Paris 1974, ss. 55-72.
Karl Brunner, *Oppositionelle Gruppen im Karolingerreich*, VIÖG 25, Viyana 1979.
Neven Budak, "Die Südslawischen Ethnogenesen an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter", *Typen der Ethnogenese I, Symposion Zwettle 1986*, yay. Herwig Wolfram/Walter pohl, DsÖAW.
John Bagnell Bury, "The Chronology of Theophylaktos Simokatta", English Historical Review 3, (1888), ss. 310-315.

_____, *A History of the Later Roman Empire. From Arcadius to Irene (385-800) 2*, Londra 1889.
Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus, yay. F. Winkelmann/H. Köpfstein/H. Ditten/I. Rochow, Berliner Byzantinische Arbeiten 48, Berlin 1978.
Genoveva Cankova-Petkova, *Über die Bildung des bulgarischen Staates. Beitrage zur byzantinischen Geschichte im 9.-11. Jahrhundert*, Kolloquium Libice 1977, Prag 1978, ss. 463-482.
Antonio Carile, "I nomadi nelle fonti byzantine", SSCI 35.
Vaclac Chaloupecky, Considerations dur Samon, le premier roi des Slaves, Byzantinoslavica 11 (1950), ss. 223-239.
Peter Charanis, Ethnic Chandes in the Byzantine Empire in the Seventh Century, DOP 13 (1959), ss. 23-44.
_____, "The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece", DOP 5 (1950), ss. 223-239.
_____, *Studies on the Demography of the Byzantine Empire*, Londra 1972.
_____, "Observations on the History of Greece during the Early Middle Ages", Balkan Studies 11 (1970), ss. 14-34.
_____, "Kouver, the Chronology of his Activities and thei Ethnic Effects on the Regions around Thessalonica", Balkan Studies 11, 2 (1970), ss. 229-247.
_____, "On the Slavic Settlement in the Peloponnesus", Byzantinische Zeitschrift 46 (1953), ss. 91-103.
_____, "The Slavs, Byzantium, and the Historical Significance of the First Bulgarian Kingdom", Balkan Studies 17 (1976), ss. 5-24.
Edouard Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux*, St. Petersburg 1907.
Bohuslac Chropovsky, "Peuplement Slave en Slovaquie – l'état actuel des recherches", Studia historica Slovaca I (1963), ss. 9-89.
Evangelos Chrysos, "Zur Gründung des ersten bulgarischen Staates", *Cyrillomethodiana 2*, Selanik 1972/73, ss. 7-13.
_____, "Der Kaiser und die Könige", *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jahrhundert*, Symposion *Zwettle 1978*, yay. Herwig Wolfram/Falko Daim, DsÖAW 145, 1980, ss. 143-48.
_____, "Die Nordgrenzedes byzantinischen Reiches im 6. bis 8. Jahrhundert. *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert. Symposion Tutzing 1985*, yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-Jb 17, 1987, ss. 265-86.
_____, "Legal Concepts and Patterns fort he Barbarians' Settlement on Roman Soil", Byzantium and the Barbarians in Late Antiquity, Dumbarton Oaks Kongresi 1985 (yay. Evangelos Chrysos/Andreas Schwarz, VIöG).
_____, Byzanition and Europa, First International Byzantine Conference, Delphy 1987 (Atina 1987), ss. 75-84.
Slavko Cigleneçki, "Die Weiterleben der Spatantike biszum Auftauchen der Slawen in Slowenien", *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert. Symposion Tutzing 1985*, yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-Jb 17, 1987, ss. 265-86.
Zlata Çilinska, "Bestattungsritus im 6.-8. Jahrhundert in der Südslowakei", Symposium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968), ss. 47-58.
_____, "Avaro-slawische Beziehungen und ihre Spiegelung in den archaologischen und historischen Quellen", *Interaktionen der mittelauropaischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert*, Symposium Nove Vozokany 1983, Nitra 1984, ss. 49-56.
_____, "The Development of the Slavs North of the Danube during the Avar Empire and Their Socio-Cultural Contribution to Great Moravia", Slov. Arch. 30 (1983), ss. 237-76.
_____, "Frauenschmuck im 7.-8. Jahrhundert im Karparenbecken", Slov. Arch. 23 (1975), ss. 63-95.

_____, *Slawisch-awarisch Graberfeld in Nove ZAmky*, Bratislava 1966.
_____, "The Pre-Great Moravian Period", *Archaeological Research in Slovakia*, Nitra 1981, ss. 133-149.
_____, *Frühmittelalterliches Graberfeld in Zelovçe*, Bratislava 1973.
_____, "Zur Frage des 2. awarischen Khaganats", Slov. Arch. 20 (1972), ss. 317-452.
_____, Dietrich *Claude, Geschichte der Westgoten*, Stuttgart 1970.
_____, "Zur Begründung familiarer Beziehungen zwischen dem Kaiser und barbarischen Herrschern", *Byzantium and the Barbarians in Late Antiquity, Tagung Dumbarton Oaks 1985*, yay. Evangelos Chrysos/Andreas Schwarz, VIöG.
Maria Comşa, "Bemerkungen über die Beziehungen zwischen Awaren und Slawen im 6.-7. Jahrhundert", *Interaktionen der mitteleuropaischen Slawen und anderen Ethnika im 6. 10. Jahrhundert. Symposium Nove Vozokany 1983*, Nitra 1984, ss. 63-74.
_____, "Eindringen der Slawen in das Gebiet der RVR im 6.-9. Jh. u.Z. (auf Grund archaologischer Angaben bewiesen), *Bericht vom 5. Kongress für Vor- und Frühgeschichte*, Berlin 1961, ss. 197-199.
_____, "La pénétration des Slaves dans le territoire de la Roumanie entre le VIe et le IXe siécle a la lumiere des recherches archeologiques", Slavia antiqua 7 (1960), ss. 175-188.
_____, "Die Slawen im karpatisch-donaulandischen Raum", Zeitschrift für Archaologie 7,2 (1973), ss. 197-228.
_____, "Slawen und Awaren auf rumanischen Boden, ihre Beziehungen zu der bondenstandigen romanischen und spataren frührumanischen Bevölkerung", *Die Völker Südosteuropas im 6.-8. Jahrhundert, Symposion Tutzing 1985*, yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-Jb 17-, 1987, ss. 219-230.
La conversione al Christianesimo nell'Europa dell'alto medioevo (SSCI 14, 1967).
Deszo Csallany, *Archaologische Denkmaler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Schriftum und Fundorte*, Budapeşte 1956.
_____, "Der awarische Gürtel", Acta Arch. Hung. 14 (11966), ss. 445-800.
Peter Csendes, "Zu den Awarenkriegen unter Karl dem Grossen", Unsere Heimat 41 (1970), ss. 93-107.
Karoly Czeglédy, *From East to West: The Age of Nomadic Migrations in Eurasia*, Archivum Eurasiae Medii Aevi 3 (1983), ss. 25-126.
_____, "Zur Stammesorganistaion der türkischen Völker", Acta Orient. Hung. 36 (1982), ss. 89-93.
_____, "Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads", *Studia Turcica*, yay. Louis Ligeti, Budapeşte 1971, ss. 133-148.
Falko Daim, "The Avars: Steppe People of Central Europa", Archaeology 37 (1984), ss. 33-39.
_____, *Die Awaren in Niederösterreich*, Wissenschaftliche Scriftenreihe Niederösterreich 28, St. Pölten 1977.
_____, "Gedanken zum Ethnosbegriff"i MAG 112 (1982), s. 58-71.
_____, "Das spatawarische Greifenmotiv die byzantinische Antike", *Typen der Ethnogenese 2. Symposion Zwettle 1986*, yay. Herwig Friesinger/Falko Daim, DsÖAW.
_____, *Das awarische Graberfeld von Leobersdorf*, Viyana 1988.
_____, "Das awarische Graberfeld von Leobersdorf (Vorbericht und belegungschronologische Analyse), *Interaktionen der mitteleuropaischen Slawen und anderen Ethniki, Symposium Nove Vozokany 1983*, Nitra 1984, ss. 75-84.
_____, *Das 7. und 8. Jahrhundert in Niederösterreich. Germanen, Awaren, Slawen in Niederösterreich. Katalog der Ausstellung des Nö. Landesmuseums*, Viyana 1977, ss. 88-94.
_____, "Archaologische Zeugnisse zur Geschichte des Wiener Raumes im Frühmittelalter", Wiener Geschichtsblatter 36 (1981), ss. 175-197.
_____, Andres Lippert, *Das awarische Graberfeld von Sommerein am Leithagebirge*, Viyana 1984.

Josef Deér, "Karl der Grosse und der Untergang des Awarischenreiches", *Karl d. Grosse, Lebensweerk und Nachleben I*, Düsseldorf 1967, ss. 719-91.

Jan Dekan, "Les motifs figuraux humains sur les bronzes moulés de la zone danubienne central a l'époque precedente l'Empire de la Grande Moravie", Studia Historica 2 (1964), ss. 52-102.

_____, "Zur archaologischen Problematik der awarisch-slawischen Beziehungen", Symposium Nitra, Stuhijne Zvesti 16 (1968), ss. 71-96.

Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Mille Plateaux. Capitalisme et schizophrenie*, Paris 1980.

Constantin Diculescu, *die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumanischen Volkes I*, Halle/Saale 1922.

Hans Ditten, "Zur Bedeutung der Einwanderung der Slawen", *Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus*, yay. F. Winkelmann ve diğer., Berliner Byzantinische Arbeiten 48, 1978, ss. 73-160.

_____, "Bemerkungen zu den ersten Ansatzen zur Staatsbildung bei Kroaten und Serben im 7. Jahrhundert", *Beitrage zur byzantinischen Geschichte im 9.-11. Jahrhundert*, Kolloquium Libice 1977, Prag 1978, ss. 441-462.

_____, "Protobulgaren und Germanen im 5.-7. Jahrhundert (vor der Gründung des Ersten Bulgarischen Reiches)", Bulgarian Historical Review 8 (1980), ss. 51-77.

_____, "Slawen im byzantinischen Heer von Justinian I. bis Justinian II.", *Probleme der Herausbildung des Feudalismus*, yay. Friedhelm Winkelmann/Helga Köpstein, Berlin 1976, ss. 77-94.

Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453 Bd. I*, Münih-Berlin 1924.

Hans Dolenz, "Funde aus Karnten des 7.-11. Jahrhunderts", Carinthia I, 150 (1960), ss. 733-749.

Ernst Dümmler, "Über die alteste Geschcihte der Slawen im Dalmatien (549-928)", Sb. ÖAW 20 (1856) ss. 353-340.

Ivan Dujcev, "L'arrivo dei popoli Slavi e le sue conseguenze" SSCl 30 (1981), ss. 131-152.

Timothy Alan Duket, *A Study in Byzantine Historiography. An Analysis of Theophancs' Chronographia and its Relationship to Theophylact's 'History'*, Boston 1980.

D. M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars*, Princeron 1954.

Francis Dvornik, *The Making of Central and Eastern Europe*, London 1949.

_____, *The Slavs. Their Early History and Civilisation, Survey of Slavic Civilisation 2*, Boston 1959.

Ildiko *Ecsedy*, "Nomads in History and Historical Research", Acta Orient. Hung. 35 (1981), ss. 201-227.

_____, "Trade-and-war relations between the Turks and China in the Second Half of the 6th Century", Acta Orient.Hung. 21 (1968), ss. 131-180.

_____, "Tribe and Tribal Society in the 6th Century Turk Empire", Acta Orient. Hung, 25 (1972) ss. 245-262.

_____, "Tribe and Empire, Tribe and Society in the Turk Age", Acta Orient.Hung. 3I (1977), ss. 315-335.

Rudolf Egger, *Römische Antike und frühes Christentum*, yay. Artur Betz/Gotbert Moro, Klagenfurt 1962.

J. Eisner, *Devinska Nova Yes*, Bratislava 1952.

Mircea Eliade, Von Zalmoxis zu Dschingis-Khan. Religion und Volkskultur in Sudosteuropa, Köln 1982.

Wilhelm Ensslin, "Mauricius", RE 14,2 (1930), ss. 2387-2394.

_____, "Slaveneinfalle", RE 3A,1 (1927), ss. 697-706.

Enstehung von Sprachen und Volkern. Akten des 6.Symposiums über Sprachkontakt in Europa, Mannheim 1984 (yay. P. Sture Ureland, Linguistische Arbeiten 162, Tübingen 1985).

Slavenka Ercegoviç-Pavloviç & Dasica Minic, "Serben und Serbien", yay. Joachim Herrmann, *Welt der Slawen*, Leipzig 1986, ss. 100-103.

Istvan Erdelyi, "Einige Bemerkungen über die Awaren-Gesellschait im Lichte der archaologischen Quellen" Veröffentlichungen des Museums fur Volkerkunde in Leipzig 33 (1981), ss. 227-238.

_____, "Awarenzeitliche gegossene Bronzefunde aus Osteuropa (östlich der Karpaten)", SSCI, s. 35.

_____, *Die Kunst der Awaren*, Budapeşte 1966.

_____, "Slawen, Awaren, Ungarn", yay. Joachim Herrmann, *Welt der Slawen*, Leipzig 1986, ss. 143-160.

_____, *Pannoniai Husvet, Sorsdonro Tortenelrni Napok 9*, Budapest 1987.

Mario Erdbeim, *Prestige und Kulturwandel. Eine Studie zum Verhaltnis subjektiver und objektiver Faktoren des kulturellcn Wandels zur Klassengesellschaft bei den Azteken*, Wiesbaden 1972.

K. K. Ery, "Comparative Statistical Studies of the Physical Anthropology of the Carpathian Basin Population between the 6th-12th Centuries A.D", Alba Regia 20 (1983), ss. 89-142.

Eugen Ewig, "Die Merowinger und das Imperium, Rhein.-westfal", AW, Vortrage G 261 (1983), ss. 5-62.

_____, "Die frankischen Teilungen und Teilreiche (511- 613)", Beihefte der Francia 3/1 (1976), ss. 144-154.

Geza Feher, "Les relations avaro-byzantines et la fondation de I'etat bulgare", Acta Arch. Hung. 5 (1955), ss. 55-59.

Michael de Ferdinandy, "Die nordeurasischen Reitervolker und der Westen bis zum Morigolensturm", *Historia Mundi 5*, Bern 1956, ss. 181-232.

Jadran Ferluga, *Byzantium on the Balkans. Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the Xl Ith Centuries*, Amsterdam 1976.

_____, "Gli Slavi del sud ed altri gruppi etnici di fronte a Bisanzio", SSCl 30 (1982), ss. 303-344.

_____, "Byzanz und die Bildung der frühesten südslawischen Staaten", Ferluga, *Byzantium on the Balkans*, ss. 245-260.

Nandor Fettich, *Das awarenzeitliche Graberfeld von Pilismarot-Basaharc (Studia archaeologica 3)*, Budapeşte 1965.

Istvan Fodor, *Altungarn, Bulgarotürken und Ostslawen in Südrussland (Archaologische Beitrage)*, Acta Universitatis de Attila Jozsef Nominatae (Acta Antiqua et Archaeologica 20), Szeged 1977.

_____, *Die grosse Wanderung der Ungarn vom Ural nach Pannonien*, Budapeşte 1982.

O. Franke, *Geschichte des chinesischen Reiches*, c. 1-3, Leipzig/Berlin 1936.

Herbert Franke, Fremdherrschaften in China und ihr Einfluf auf die staadichen Institutionen (10.-14. Jahrhundert). Anz. OAW 122 (1985), ss. 47-67.

_____, *Das chinesische Kaiserreich, Fischer-Weltgeschichte 19*, Frankfurt/M. 1968.

Herwig Friesinger, "Alpenslawen und Bayern", yay. Joachim Herrmann, Welt der Slawen, Leipzig 1986, ss. 109-122.

_____, *Die Slawen in Niederosrerreich (Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederosterreich 15)*, St. Polren, 1978.

_____, *Die vielen Vater Osterreichs. Rorner-Germanen-Slawen. Eine Spurensuche*, Viyana 1987.

Wolfgang Fritze, "Slawische Altertumswissenschaft", Fritze, *Frühzeit zwischen Ostsee und Donau*, ss. 17-30.

_____, "Zur Bedeutung der Awaren fur die slawische Ausdehnungsbewegung im frühen Mittelalter", *Studien zur Volkerwanderungszeit im östlichen Mitteleuropa*, yay. Gerhard Mildenberger, Marburg 1980, ss. 498-545.

_____, *Frühzeit zwischen Ostsee und Donau. Ausgewahlte Beitrage zum geschichtlichen Werden im östlichen Mitteleuropa vom 6. bis 13. Jh.*, Berliner Historische Studien 6, 1982.
_____, "Die frankische Schwurfreundschaft dcr Merowingerzeit", ZRG GA 71 (1954), ss. 74-125.
_____, "Slaven und Avaren im angelsachsischen Missionsprogramm. Ill. Bedas Hunni und die Entsrehung der angesachsischen Missionsvolkerliste von 703/704", Zs. slav, Phil. 33 (1966/67), ss. 358-372.
_____, *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7.Jahrhundert*, Masch.Diss., Marburg 1951.
Gregoire Frumkin, *Archaeology in Soviet Central Asia, Handbuch der Orientalistik 712/3*, Leiden/Köln 1970.
F. Fülep, "Beitrage zur frühmittelalterlichen Geschichte von Pecs", Acta Arch.Hung. 25 (1973), ss. 307-326.
Gyula Fülöp, "La survivance des Avars au IXe siecle", Alba Regia 16 (1978), ss. 87-97.
Annemarie v. Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig 1950.
_____, "Inhalt und magische Bedeutung der alttürkischen Inschriften", Anthropos 48 (1953), ss. 537-557.
Eva Garam & Ilona Kovrig & J. Gy. Szabo & Gy. Torok, *Avar Finds in the Hungarian National Museum Cemeteries of the Avar Period in Hungary I*, Budapeşte 1975.
Eva Garam, "Bemerkungen zum altesten Fundmaterial der Awarenzeit" *Typen der Ethnogenese I, Symposion Zwetl 1986, yay.* Hg. Herwig Wolfram/Walter Pohl, DsÖAW.
_____, "Der awarische Fundstoff im Karpatenbecken und seine zeitliche Gliederung", *Die Völker Sudosteuropas vom 6.-8. Jahrhundert. Symposion Tutzing 1985*, yay. Bernhard Hansel, Südosteuropaisches Jb 17, 1987, ss. 191-202.
_____, "Spatawarenzeitliche Goldgegenstande im Ungarischen Nationalmuseum", Folia Archaeologica 35 (1984), ss. 87-108.
_____, *Das awarenzeitiche Graberfeld von Kiskore*, Fontes Archaeol. Hungaricae, Budapeşte 1979.
_____, "Pferde- und Reiterbestattungen in der Spatawarenzeit (8.-9. jahrhundert)", *Die Bayern und ihre Nachbarn 2. Symposion Zwertl 1982* yay. Herwig Friesinger/Falko Daim, DsÖAW 180, 1985, ss. 123-126.
_____, "Der Fund von Vörösmart im archaologischen Nachlas der Awarenzeit", Folia Archaeologica 33 (1982), ss. 187-213.
_____, "Über die Frühawarischen Graber von Zsambok", Folia Archaeologica 34 (1983), ss. 139-156.
Stefano Gasparri, *I duchi longobardi*, Roma 1978.
Patrick J. Geary, "Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages", MAG 1/3 (1983), ss. 15-26.
Germanen, Hunnen und Awaren. Schatze der Volkerwanderungszeit. Katalog der Ausstellung des Germanischen Nationalmuseums, Nürnberg 1987.
Germanen, Awaren, Slawen in Niederosrerreich. Das erste jahrtausend nach Chrisrus. Ausstellung des NO Landesmuseums, Viyana 1977.
Geschichte Salzburgs. Bd. 1/1 yay. Heinz Dopsch, Salzburg 1983.
Jochen Giesler, "Zur Archaologie des Ostalpenraumes von 8. bis 11. Jahrhundert", Archaologisches Korrespondenzblatt 10 (1980), ss. 85-95.
Alexander Gieysztor, "Les antiquites slaves: Problernes d'une historiograohie bicentennaire", SSCI 30 (1982), ss. 15-40.
Roland Girder, "'Ethnos', 'Volk' und soziale Gruppe", MAG 112 (1982), ss. 42-57.
Vasil Gjuzelev, C'han Asparuch und die Gründung des bulgarischen Reiches", Gjuzelev, *Forschungen*, ss. 3-24.
_____, "Bulgarisch-Iranische Beziehungen in der ersten Halfte des 9. Jahrhunderts" Gjuzelev, *Forschungen*, ss. 135-159.

_____, *Forschungen zur Geschichte Bulgariens im Mittelalter, Miscellanea Bulgarica 3,* Viyana 1986.

Franz Glaser, "Neue Grabungsergebnisse zu den frühchristlichen Kirchenbauten auf dem Hemmaberg in Karnten", *Kulturhistorische und archaologische Probleme des Sudostalpenraumes in der Spatantike. Symposium Klagenfurt 1981,* yay. Herbert Gram, Viyana-Köln-Graz 1985, ss. 55-59.

Glossar zur frühmittellalterlichen Geschichte im ostlichen Europa. Serie A: Latein. Namen bis 900. Serie B: Griech. Namen bis 900, Wiesbaden 1984.

Kasimierz Godlowski, "Das Aufhören der germanischen Kulturen an der mittleren Donau und das Problem des Vordringens der Slawen", *Die Völker an der mittleren und unteren Donau irnj. und 6. Jahrhundert, Symposion Zwettl 1978,* yay. Herwig Wolfram/Falko Daim, DsOA W 145, 1980, ss. 225-32.

_____, "Die Frage der slawischen Einwanderung ins ostliche Mitteleuropa", ZEO NF 18 (1979), ss. 416-447.

Hansgerd Gockenjan, *Hilfsvölker und Grenzwacher im mittelalterlichen Ungarn, Quellen und Studien zur Geschichte des ostlichen Europa 5,* Wiesbaden 1972.

_____, "Zur Stammesstruktur und Heeresorganisation altaischer Volker: Das Dezimalsystem", Europa Slavica-Europa Orientalis. Fs Herbert Ludat, Berlin 1980, ss. 51-84.

Peter B. Golden, *Khazar Studies. An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars, c. 2,* Budapeşte 1980.

Zbigniew Golab, "Old Bulgarian Sever (?) and Old Russian Severjane", Wr. slavist. Jb. 30 (1984), ss. 9-22.

G. Gomolka, "Bemerkungen zur Situation der spatantiken Sradre und Siedlungen in Nordbulgarien umd ihrem Weiterleben am Ende des 6. jahrhunderts", *Studien zum 7 jahrhundert in Byzanz. Probleme der Herausbildung des Feudalismus.* yay. Helga Kopstein/ Friedhelm Winkelmann, Berlin 1976, ss. 295-305.

H. Paul Goubert, "Les Avars d'apres les sources grecques du VI siecle", *Akten des 24. int. Orientalisten-Kongresses,* Wiesbaden 1959, ss. 214-216.

_____, *Byzance avant l'Islam II. Byzance et l'Occident I. Byzance et les Frances,* Paris 1955.

_____, "Les guerres sur le Danube it la fin du VIe siecle d'apres Menandre le Protecteur et Theophylacte Simocatta", *Acres du XIIe Congres des Etudes Byzantines 2,* Belgrad 1964, ss. 37-45.

Michael D. *Graebner, The Role of the Slavs within the Byzantine Empire, 500-1018,* Ann Arbor, Michigan 1975.

Bogo Grafenauer, *Die ethnische Gliederung der Südslawen,* Ljubljana 1966.

_____, *Die Karntner Herzogseinsetzung und der Staat der Karantanerslawen (slow., dt. Zusf.),* Ljubljana 1952.

_____, "Hrvati u Karanraniji", Historijski zbornik 11/I2 (1958/59), ss. 207-231.

_____, "Die Kontinuitatsfrage in der Geschichte des altkarantanischen Raumes", Alpes orientales 5 (1969), ss. 55-75.

_____, "Naselitev Slovanov v Vzbodnik Alpah in oprasanje kontinuitere", Arh. Vestnik 21/12 (1970/71).

_____, "Prilog kritici izvestaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata", Historijski Zbornik 5 (1952), ss. 1-56.

_____, "Razmerje med Slovani in Obri do obleganja Carigrada (626) in njegove gospodarskodruzbene podlage (Die Beziehungen der Slawen zu den Awaren)", Zgodovinski Casopis 9 (1955), ss. 145-153.

_____, "Nekaj vprasanj iz dobe naseljevanja juznih Slovanov (Quelques problernes relatifs a l'epoque de l'immigration des Slaves de Sud)", Zgodovinski Casopis 4 (1950), ss. 23-126.

_____, *Zgodovina Slovencev,* Ljubljana 1979.

Frantisek Graus, "Die Entwicklung Mitteleuropas im 8. Jahrhundert und die Vorbedingungen der Staatenentwicklung in diesem Gebiet", SSCI (1973), ss. 451-482.
_____, "Deutsche und slawische Verhssungsgeschichte?", HZ 197/1 (1963), ss. 265-317.
Henri Gregoire, "L'origine et le nom des Croates et des Serbes", Byzantion 17 (1944/45), ss. 88-118.
Martha Grigoriou-Ioannidou, "Τό ἐπεισόδιο τοῦ Κοῦβερ στά 'φαύματα τοῦ Αγίου Δημητρίού", Δημοσεύματα 'Εταιρείας Βνζαντιοῶν 'Ερεύνων I (1980), ss. 1-44.
_____, "Une remarque sur le recit des miracles de Saint Dernetrius" *Publications du Cornite National Grec des Etudes du Sud-Est Europeen 20*, Athen 1987, ss. 3-15
Robert Grosse, *Römische Militargeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, (1920).
Rene Grousset, *L'Empire des Steppes*, Paris 1939.
_____, *Die Reise nach Westen, oder wie Hsian Tsang den Buddhismus nach China holte*, Köln 1986.
_____, *Die Steppenvölker*, Essen 1975.
Venance Grumel, "La defense maritime de Constantinople du Cote de la Come d'Or et le siege des Avars", Byzantinoslavica 25 (1964), ss. 217-233.
L. N. Gumilev, "New Data on the History of the Khazars", Acta Arch.Hung. 19 (1967), ss. 61-103.
György Gyorffy, "Landnahme, Ansiedlung und Streifzüge der Ungarn", Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 31 (1985), ss. 231-270.
Othmar Hageneder, "Die kirchliche Organisation im Zentralalpenraum vom 6. bis zum 10. Jahrhundert", Nationes 5 (1985), ss. 201-235.
Ch. J. Halperin, "Bulgars and Slays in the First Bulgarian Empire: A Reconsideration of the Historiography", Archivum Eurasiae Medii Aevi 3 (1983), ss. 183-200.
Zentralasien, yay. Gavin Hambly, Fischer-Weltgeschichte 16, Frankfurt/M. 1966.
Handbuch der bayerischen Geschichte. c. I: Das alte Bayern. Das Stammesherzogtum bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts, yay. Max Spindler, Münih 1981.
Knud Hannestad, "Les relations de Byzance avec la Transcaucasie et l'Asie centrale aux V et VIe siecles, Byzantion 25-27 (1955-57), ss. 421-56.
From Hecateus to Al-Huwarizrni. Bactrian, Pahlavi, Sogdian, Persian, Sanskrit, Syriac, Arabic, Chinese, Greek and Latin Sources for the History of Pre-Islarnic Central Asia, yay. Janos Harmatta, Budapeşte 1984.
Prolegomena to the Sources for the History of Pre-Islamic Central Asia, yay. Janos Harmatta, Budapeşte 1979.
Studies in the Sources for the History of Pre-Islamic Central Asia, yay. Janos Harmatta, Budapeşte 1979.
Ludo Moritz Hartmann, *Geschichre Italiens im Minelalter 2, I und 2*, Gotha 1900/03.
Georg Hauptfeld, "Zur Lombardischen Eroberung Italiens. Das Heer und die Bischofe", MIÖG 91 (1983), ss. 37-94.
_____, *Studien zur Geschichte der Lombarden von 490 bis 574 (Masch.Institutsarbeit)*, Viyana 1980.
_____, *Völker und Institutionen des Exercitus Lombardorum in Italien. 568-680 (Masch. Diss)*, Viyana 1982.
Ludmil Hauptmann, "Die Frühzeit der West- und Südslawen", *Historia Mundi 5*, Bern 1956, ss. 301-331.
_____, "Les Rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendant la seconde moitie du VIe siecle", Byzantion 4 (1927128), ss. 137-170.
_____, "Politische Umwalzungen unter den Slowenen vom Ende des 6. Jahrhunderts bis zur Mitte des 9", MIÖG 36 (1915), ss. 229-287.
H. W. Haussig, "Zur Lösung der Awarenfrage", Byzantinoslavica 34 (1973), ss. 173-192.
_____, "Über die Bedeutung der Namen Hunnen und Awaren", UAJB 47 (1975), ss. 95-103.

_____, "Theophylakts Exkurs iiber die skythischen Volker", Byzantion 23 (1953), ss. 275-436.
_____, "Indogermanische und altaische Nomadenvölker im Grenzgebiet Irans", *Historia Mundi 5,* Bern 1956, ss. 233-250.
_____, "Die Quellen über die zentralasiatische Herkunft der europaischen Awaren", CAJ 2 (1956), ss. 21-43.
_____, *Die Geschichte Zentralasiens und der Seidenstrasse in vorislamischer Zeit,* Darmstadt 1983.
Lubomir E. Havlik, "Die Byzantiner über die Verfassung der Slawen im 6. und 7. jahrhundert", *From Late Antiquity to Early Byzantium. Byzantine Symposium of the 16th Eirene Conference,* yay. Vladimir Vavrinek, Prag 1985, ss. 173-78.
Walther Heissig, "Ethnische Gruppenbildung in Zentralasien im Licht mundlicher und schrifdicher Uberlieferung", Studien zur Ethnogenese (Abh. Rheinisch-Westfalische A W 72, 1985), ss. 29-56.
Manfred Hellmann, "Grundlagen slawischer Verfassungsgeschichte des frühen Mittelalters", jahrbucher fur Geschichte Osteuropas N.F.2 (1954), ss. 387-404.
_____, "Neue Krafte in Osteuropa", *Handbuch der europaischen Geschichte I,* yay., Theodor Schieder Stuttgart 1976, ss. 357-377.
_____, "Zur Problemarik der slawischen Frühzeit", Jahrbücher für Geschichte Osteuropas N.E7 (1959), ss. 196-203.
Joachim Henning, "Untersuchungen zur Entwicklung der Landwirtschaft in Südosteuropa im Ubergang von der Spatantike zum frühen Mittelalter", EAZ 25,1 (1984), ss. 123-130.
_____, *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter, Archaologische Beitrage zur Landwirtschaft des I. Jahrtausends u.Z.,* Schriften zur Ur- und Fruhgeschichte 42, Berlin 1987.
Witold Hensel, *Die Slawen im fruhen Mittelalter,* Berlin 1965.
Erwin Herrmann, *Slawisch-germanische Beziehungen im südostdeutschen Raum,* Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 17, 1965.
Joachim Herrmann, "Byzanz und die Slawen, am aussersten Ende des westlichen Ozeans'. *Les Slaves et le monde rnedirerraneen, Vle-Xle siecles. Symposion international de archeologie slave, Sofia 1970,* Sofia 1973, ss. 35-44.
_____, "Wanderungen und Landnahme im westslawischen Gebiet", SSCI 30 (1982), ss. 75-102.
_____, "Staatsbildung in Siidosreuropa und in Mitteleuropa. Zum Problem von Kontinuitat und Diskontinuitat", Jb f. Gesch. d. Feudalismus 5 (1981), ss. 9-48.
Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Starnme westlich von Oder und Neisse vom 6. bis 12. Jahrhundert. Ein Handbuch, yay. Joachim Herrmann, Berlin 1985.
Welt der Slawen. Geschichte, Gesellschaft, Kultur, yay. Joachim Herrmann, Leipzig 1986.
Klaus Hesse, "Der Austausch als stabilisierender Faktor der politischen Herrschaft in der Geschichte der Mongolei. Das Beispiel der Hsiung-nu", UAJB N.F.4 (1984), ss. 150-70.
E. Honigmann, "L'histoire ecclesiastique de Jean d'Ephese." Byzantion 14 (1939), ss. 615-624.
Kurr Horedt, "Das Awarenproblem in Rumanien", Symposium Nitra, Srudijne Zvesti 16 (1968), ss. 103-120.
_____, *Contributii la istoria transsilvaniei in secoleli 4-13,* Bükreş 1958.
_____, "Ergebnisse der Frühgeschichtsforschung in Siebenburgen wahrend des letzten Jahrzehnts". *Bericht über den 5. int. Kongress für Ur- und Frühgeschichte,* Berlin 1961, ss. 407-411.
_____, "Das Fortleben der Gepiden in dcr frühen Awarenzeit", Germania 63 (1985), ss. 164-168.

_____, "Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert, Probleme und Ergebnisse", *Die Völker Siidosteuropas im 6. bis 8. jahrhunderr, Symposion Tutzing 1985*, yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-jb 17, 1987, ss. 11-26.

_____, "Wandervölker und Romanen im 5. bis 6. jahrhundert in Siebenburgen", *Die Völker an der mittleren und untcren Donau im 5. und 6. Jahrhundcrt, Symposion Zwettl 1978*, yay. Herwig Wolfram/Falko Daim, DsOAW 145,1980, ss. 117-122.

H. H. Howorth, "The Avars", Journal of the Royal Asiatic Society 21 (1889), ss. 721-810.

Herberr Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner, c. 2. Handbuch der Altertumswissenschaft 12, 5*, Münih 1978.

L. Huszar, *Das Münzrnarerial in den Funden der Volkerwanderungszeir im mittleren Donaubecken*, Acta Arch.Hung. 5, 1955.

Iatrus Krivina. *Spatantike Befestigung und Fruhmirtelairerliche Sied1ung an der unteren Donau I*, Berlin 1979.

Interakrionen der mirreleuropaischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Symposium Nove Vozokany 1983, Nitra 1984.

Nikola Jaksic, "Constantine Porphyrogenitus as the Source for the Destruction of Salona", Vjesnik za Arheologiju i Historiu Dalmatinsku 77 = Disputationes Salonitanae 2 (1984), ss. 3I5-326.

Jörg Jarnut, *Geschichte der Lombarden*, Stuttgart 1982.

Karl Jettmar, *Die frühen Steppenvölker. Der eurasische Tierstil- Entstehung und sozialer Hintergrund*, Kunst der Welt, Baden-Baden Ndr 1930.

Konstantin Jireçek, *Geschichte der Serben 1*, Gotha 1911.

A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire (284-602). A Social Economic and Administrative Survey. s. 3*, Oxford 1964.

Peter Juhasz, Tjurko-balgari i madzari, Vlijanie na tjurkobalgarskata kultura varchumadzarite (Türk-Bulgarlar ve Macarlar. Türk-Bulgar kültürünün Macarlar üzerinde Etkisi), Sofia 1985.

Zoltan Kadar, "Gli animali negli oggetti ornamentali dei popoli della Steppa: Unni, Avari e Magiari", SSCI 31 (1983), ss. 1373-1387.

Hans-Dietrich Kahl, "Die Baiern und ihre Nachbarn bis zum Tode des Herzogs Theodo (7 I7/718)", *Die Bayern und ihre Nachbarn I, Syrnposion Zwettl 1982*, yay. Herwig Wolfram/ Andreas Schwarcz, DsÖAW 179, 1985, ss. 159-226.

Johannes Karayannopoulos, "Zur Frage der Slavenansiedlungen auf dem Peloponnes", RESEE 9 (1971), ss. 443-460.

Johannes Karayannopulos/Günter Weiss, *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (324-1453). c. 2*, Schriften zur Geistesgeschichte des östlichen Europa 14, Wiesbaden 1982.

Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben. c. 1, Dusseldorf 1967.

Radoslav Katiçiç, *Ancient Languages of the Balkans I*, Den Haag-Paris 1976.

_____, "Die Anfange des kroatischen Staates", *Die Bayern und ihre Nachbarn I, Symposion Zwcttl 1982*, yay. Herwig Wolfram/Andrcas Schwarcz, DsÖAW 179, 1985, ss. 299-314.

_____, "Die Ethnogenesen in der Avaria", *Typen der Ethnogenese I, Symposion Zwettl 1986*, yay. Herwig Wolfram/Walter Pohl, DsÖAW.

_____, "Die Literatur des Frühen kroatischen Mittelalters in ihren slawischen und europaischen Zusammenhangen", Wr. slavist. jb, 28 (1982), ss. 27-52.

Anastasios Katsanakis, *Abaria. Glossar Osteuropa, Bericht einer Arbeitstagung*, Münster 1982, ss. 52-60.

A. Khazanov, "'Military Democracy' and the Epoch of Class Formation" *Soviet Ethnology and Anthropology Today*, yay. Julian V. Bromlej, Studies in Anthropology I, Den Haag/Paris 1974, ss. 133-146.

_____, *Nomads and the Outside World*, Cambridge Studies in Social Anthropology 44, Cambridge 1984.

Gabor Kiss, "Funde der Awarenzeit aus Ungarn in Wiener Museen", l. Funde aus der Umgebung von Keszthely. Archaeoiogia Austriaca 63 (1984), ss. 161-201.
Attila Kiss, *Avar Cemeteries in the County Baranya, Cemeteries of the Avar Period in Hungary 2*, Budapest 1977.
_____, "Die Goldfunde des Karpatenbeckens vom 5.-10. Jahrhundert. Angaben zu den Vergleichsmoglichkeiren del' schriftlichen und archaologisclien Quellen" Acta Arch. Hung. 38 (1986), ss. 105-145.
_____, "Die Stellung der Keszthely-Kultur in der Frage der römischen Kontinuitat Pannoniens", A Janus Pannonius Muzeum Evkonyve (1965), ss. 49-59.
_____, "Das Graberfeld und die Siedlung der awarenzeitlichen germanischen Bevölkerung von Kölked", Folia Archaeologica JO (1979), ss. 185-191.
_____, "Das Weiterleben der Gepiden in der Awarenzeit", *Die Volker Sudosteuropas im 6. bis 8.Jahrhundert, Syrnposion Turzing 1985*, yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-jb 17, 1987, ss. 203-218.
Nada Klaic, "Problemima stare domovine, dolaska i pokrstenja dalmatinskih Hrvata", Zgodovinski Casopis 38 (1984) ss. 253-270.
Zdenek Klanica, "Vorgrossmahrische Siedlung in Mikulçice und ihre Beziehungen zum Karparenbecken", Symposium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968), ss. 121-34.
_____, "Die südmahrischen Slawen und anderen Ethnika irn archaologischen Material des 6.-8. Jahrhunderts", *Interaktionen der mitteleuropaischen Slawen und anderen Ethnika irn 6.-10. Jahrhundert. Symposium Nove Vozokany 1983*, Nitra 1984, ss. 139-50.
Ernst Klebel, "Der Einbau Karantaniens in das ostfrankische und deutsche Reich", Carinthia I, 150 (196c), ss. 663-92.
_____, "Lombarden, Bajuwaren, Slawen", Klebel, *Probleme der bayerischen Verfassungsgeschichte. Gesammelte Aufsatze*, Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte 57, Münih 1957, ss. 1-89.
_____, "Die Ostgrenze des karolingischen Reiches", *Die Entstehung des Deucschen Reiches*, yay. Hellmut Kampf, WdF I, Darmstadt 1956, ss. 1-41.
_____, "Zur Geschichte des Herzogs Theodo", *Zur Geschichte der Bayern*, yay. Karl Bosl, WdF 60, Darmstadt 1965, ss. 172-185.
S. G. Klyashtorny, "The Terkhin Inscription", Acta Orient.Hung. 36 (1982), ss. 335-66.
_____, "The Tes Inscription of the Uyghur Bögü Qaghan", Acta Orient.Hung. 39 (1985), ss. 137-156.
Timotej Knijic, "Carniola in the Early Middle Ages. Balcanoslavica" 5 (1976), ss. 111-121.
Johannes Koder, "Anmerkungen zu den Miracula Sancti Demetrii", *Byzantium. Tribute to Andreas N. Stratos 2*, Atina 1986, ss. 523-538.
_____, "Arethas von Kaisareia und die sogenannte Chronik von Monemvasia", JOB 25 (1976), ss. 75-80.
_____, *Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im ostlichen Mittelmeerraum*, Byz. Geschichtsschreiber Erg. Bd. I, Graz-Viyana-Köln 1984.
_____, "Byzanz, die Griechen und die Romaiosyne-eine .Ethnogenese' der Römer?", *Typen der Ethnogenese I, Symposion Zwettl 1986*, yay. Herwig Wolfram/Walter Pohl, DsÖAW.
_____, *Hellas und Thessalien*, TIB I, Viyana 1976.
Helga Köpstein, "Das 7. jahrhundert (565-711) im Prozess der Herausbildung des Feudalismus in Byzanz" *Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausildung des Feudalismus*, yay. Friedrich Winkelmann ve diğer., Berliner Byzantinisrische Arbeiten 48, 1978, s. 289.
Arnulf Kollautz, "Abaria", *Reallexikon d. Byzantinisrik 1,2*, Amsterdam 1969, ss. 2-16.
_____, "Abdelai". *Reallexikon der Byzantinisrik 1,2*, Amsterdam 1969, ss. 88-126.

_____, "Die Ausbreitung der Awaren auf der Balkanhalbinsel und die Kriegszuge gegen die Byzantiner", Symposium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968), ss. 135-64
_____, *Bibliographie der historischen und archaologischen Veröffentlichungen zur Awaren zeit Mitteleuropas und des Fernen Ostens,* Karnter Museumsschriften 38, Klagenfurt 1965.
_____, *Denkmaler byzantinischen Christenturns aus der Awarenzeit der Donaulander,* Amsterdam 1970.
_____, "Ein Dokument zum Fernhandcl zwischen Byzanz und China zur Zeit Theophylakts", BZ 77 (1984), ss. 6-19.
_____, "Awaren, Franken und Slawen in Karantanien und Niederpannonien und die Irankische und byzantinische Mission", Carinthia 1, 156 (1966), ss. 232-75.
_____, "Awaren, Lombarden und Slawen in Noricum und Istrien", Carinthia 1,155 (1965), s. 619-645.
_____, "Nestors Quelle iiber die Unterdrückung der Duleben durch die Obri (Awaren)", Die Welt der Slaven 27 (1982), ss. 307-320.
_____, *Quellenbuch zur Geschichte der Awaren,* Masch. Diss. Prag 1944.
_____, "Die Awaren. Die Schichtung in einer Nomadenherrschaft", Saeculum 5 (1954), ss. 129-178.
_____, "Völkerbewegungen an der unteren und mittleren Donau im Zeitraum von 558/62 bis 582", *Studien zur Volkerwanderungszeit im ostlichen Mitteleuropa,* yay. Gerhard Mildenberger, Marburg 1980, ss. 448-89.-/Hisayuki *Miyakawa, Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes. Die Jou-Jan der Mongolei und die Awaren in Mitteleuropa, iki cilt,* Klagenfurt 1970.
Heinrich Koller, "Die Awarenkriege Karls des GroBen". Mitteilungen der osterreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte 15 (1964), ss. 1-12.
_____, Der Mons Comagenus. MIÖG 71 (1963), ss. 237-245.
A. N. Kononov, "Terminology of the Definition of Cardinal Points at the Turkic People", Acta Orient.Hung. 31 (1977), ss. 61-76.
Paola Koroşec, "Beziehungen des karantanischen Kreises zu den Kulturmanifestationen der Nachbargebiete", *Interaktionen der mitteleuropaischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Symposium Nove Vozokany 1983,* Nitra 1984, ss. 151-56.
J. Koroşec, "Slawische Frühmittelalterliche Kulturreste im nordwestlichen Jugoslawien und im ostlichen Alpengebiet", Acta Arch. Hung. 17 (1965), ss. 59-63.
Jovan Kovaçeviç, *Avarski Kaganat,* Belgrad 1977.
_____, Die awarische Militargrenze in der Umgebung von Belgrad im 8. Jahrhundert", Archaeologia Iugoslavica 14 (1973), ss. 49-55.
Iona Kourig, "Das awarenzeitliche Graberfeld von Alattyan", Archaeologia Hungarica 40, Budapeşte 1963.
_____, "Contribution au problerne de l'occupation de la Hongrie par les Avares", Acta Arch. Hung. 6 (1956), ss. 163-91.
V. Kozlov, "On the Concept of Ethnic Community" yay. Julian Bromlej, *Soviet Ethnology and Anthropology Today, Studies in Anthropology I,* Den Haag/Paris 1974, ss. 73-87.
Lawrence Krader, "Peoples of Central Asia", Bloomington/The Hague 1963.
Harald Krahwinkler, *Friuli im Frühmittelalter. Vom Ende des fünften bis in die Mitte des zehnten Jahrhunderts,* Masch. phil. Diss., Viyana 1985.
Otto Kresten, "Zur Echtheit des Sigillion des Kaisers Nikephoros I. für Patras", Römische Historische Mitteilungen 19 (1977), ss. 15-78.
Otto Kronsteiner, "Gab es unter den Alpenslawen eine kroatische ethnische Gruppe?", ONF 6 (1978), ss. 79-99.
_____, "Die frühmittelalterlichen Sprach- und Besiedlungsverhaltnisse Osterreichs aus namenkundlicher Sicht", ONF 4 (1976), ss. 5-24.

_____, "War die Melk ein, Grenzbach'?", ONF 5 (1977), ss. 3-14.
Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453),* Münih 1897.
Bela Kürti, "Az avarok kora", *Szeged tortenete 1.* yay. Gy. Kristo, Szeged 1983, ss. 162-208.
Kulturhistorische und archaologische Probleme des Südostalpenraumes in der Spatantike. Referate des Symposiums an der Universitat Klagenfurt 24.-26. Sept. 1981, yay. Herbert Grassl, Viyana-Köln-Graz 1985.
Heinrich Kunstmann, "Der Name der Abodriten" WdS 26 (1981), ss. 395-419.
_____, "Nestors Dulebi und die Glopeani des Geographus Bavarus", WdS 29 (1984), ss. 44-61.
_____, "Über die Herkunft Samos", WdS 25 (1980), ss. 293-313.
_____, "Über den Namen der Kroaten" WdS 27 (1982), ss. 131-136.
_____, "Was besagt der Name Same, und wo liegt Wogastisburg?", WdS 24 (1979), ss. 1-21.
_____, "Samo, Dervanus und der Slovenenfurst Wallucus", WdS 25 (1980), ss. 171-177.
Gerard Labuda, "Chronologie des guerres de Byzance centre les Avares et les Slaves a la fin du VIe siecle", Byzantinoslavica II (1950), ss. 167-173.
_____, *Pierwsze pansrwo Slowianskie. Panstwo Sarnona,* Posen 1949.
Pil Lakatos, *Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden,* Acta Universitatis de AttilaJ6zsef nominatae, Acta Antiqua et Archaeologica 17, Szeged 1973.
Gyula Laszlo, "Awaren", RGA 2. baskı. I, ss. 528-530.
_____, "Die Awaren und das Christentum im Donauraum und im ostlichen Mitteleuropa", *Das heidnische und das christliche Slawentum. Annales Instituti Slavici 2,1,* Wiesbaden 1969, ss. 141-152.
_____, "Les problemes souleves par le groupe a la ceinture ornée de griffon et de rinceaux de l'epoque avare finissante", Acta Arch. Hung. 17 (1965), ss. 73-75.
_____, *Steppenvölker und Germanen. Kunst der Völkerwanderungszeit,* Viyana-Münih 1970.
_____, *Etudes archeologiques sur l'histoire de la societe des Avars,* Archeologia Hungarica 24, Budapeşte 1954.
Owen Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China,* New York 1951.
H. Lauterbach, "Untersuchungen zur Vorgeschichre der Protobulgaren, nach einem Bericht bei Theophanes" Franz AItheim/Ruth Stiehl, *Die Araber in der Alten Welt 4,* Berlin 1967, ss. 537-620.
Karl Lechner, "Grundzüge einer Siedlungsgeschichte Niederösterreich vom 7. bis zum 12.jahrhundert", Archaeologia Austriaca 50 (1971), ss. 320-373.
Paul Lemerle, "La chronique improprement dire de Monemvasie", REB 21 (1963), ss. 5-49.
_____, "La composition et la chronologie des deux premiers livres des Miracula S. Demetrii", BZ 46 (1953), ss. 349-361.
_____, "Invasions et migrations dans les Balkans depuis le fin de l'epoque romaine jusqu'au VIIIe siecle", Revue historique 21 1(1954), ss. 265-308.
_____, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Dernetrius et la penetration des Slaves dans les Balkans, 2 cilt,* Paris 1979-81.
Studia Turcica, yay. Louis Ligen, Budapest 1971.
Ralph-Johannes Lilie, "Kaiser Herakleios und die Ansiedlung der Serben. Überlegungen zum Kapitel 32 des De administrando imperio", SOF 44 (1985), ss. 17-43.
Andreas Lippert, "Awaren nach 800 in Niederösterreich?" JbLkNO NF 38 (1968-70), ss. 145-157.
_____, "Zur Frage von Germanen in frühawarischer Zeit", *Studien zur Völkerwanderungszeit im ostlichen Mitteleuropa,* yay. Gerhard Mildenberger, Marburg 1980, ss. 490-497.

_____, "Zur Frage der awarischen Westgrenze", MAG 100 (1970), ss. 162-172.
_____, *Das awarenzeitliche Graberfeld von Zwölfaxing*, Viyana-Horn 1961.
Pal Liptak, "Recherches sur les ossements avares des environs d'Üllo", Acta Arch. Hung. 6 (1955), ss. 231-316.
Liu Mau-Tsai, "Kulturelle Beziehungen zwischen den Ost-Turken (=Tu-küe) und China", CAJ 3 (1957/58), ss. 190-205.
_____, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der OSt- Türken (T'u-küe), 2 cilt*, Gottinger Asiatische Forschungen 10, Wiesbaden 1958.
Heinz Lotoe, "Westliche Peregrinatio und Mission. Ihr Zusammenhang mit den lander- und volkerkundlichen Kenntnissen des frühen Mittelalters", SSCI 29 (1981), ss. 327-72.
_____, *Die karolingische Reichsgründung und der Sudosten, Studien zum Werden des Deutschtums und seiner Auseinandersetzung mit Rom,* Forschungen z. Kirchen- und Geistesgeschichte 13, Stuttgart 1937.
T. E. Lounghis, *Les ambassades byzantines en occident*, Atina 1980.
Herbert Ludat, "Farbenbezeichnungen in Völkernamen. Ein Beitrag zu asiatisch-osteuropaischen Kulturbeziehungen", Sacculum 4 (1953), ss. 138-155.
Dieter Ludwig, *Struktur und Gesellschaft des Chasaren-Reiches im Licht der schriftlichen Quellen*, Masch. Diss. Münster 1982.
C. A. Macartney, "On the Greek Sources for the History of the Turks in the Sixth Century", BSOAS TI (1943-46), ss. 266-275.
Otto J. Maenchen-Helfen, Die Welt der Hunnen Wien 1978.
Ljubomir Maksimovic, "Chronological Notes about Slavonic Raids into Byzantine Territories at the End of the Seventies and at the Beginning of the Eighties of the 6th Century", Zbornik Radova 8,2 (1964), ss. 263-71.
Josip Mal, "Die Eigenart des karantanischen Herzogtums", SOF 20 (1961), ss. 33-73.
_____, *Probleme aus der Frühzeit der Slowenen,* Laibach 1939.
Lujo Margeti, "Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata", Zbornik historijski Zavoda JAZU 8 (1977), ss. 5-88.
Ivan Maroviç, "Reflexions about the Year of Destruction of Salona", Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku 77 = Disputationes Salonitanae 2 (1984), ss. 293-314.
Josef Marquart, "Kultur-und sprachgeschichtliche Analekten", Ungarische Jahrbücher 9 (1929), s. 79.
_____, *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften,* Leipzig 1898.
_____, "Über das Volksturn der Komanen", Abh. AW Goningen N.F. 13 (1914), ss. 25-238.
_____, *Osteuropaische und osrasiatische Streifzüge,* Leipzig 1903.
Marcel Mauss, *Die Gabe (Essai sur le don dt.),* Frankfurt/M. 1968.
K. H. Menges, "Rezension zu Golden, Khazar Studies", CAJ 30 (1986), ss. 55-77.
Wilfried Menghin, *Die Lombarden, Archaologie und Geschichte,* Stuttgart 1985.
J. J. Mikkola, "Avarica", Archiv für slawische Philologie 41 (1927), ss. 158-160.
_____, "Samo und sein Reich", Archiv für slawische Philologie 42 (1929), ss. 77-97.
Miroslava Mirkoviç, "Sirmium. Its History from the r st Century AD to 582 AD", *Sirmium I, Archaeological Investigation in Syrmian Pannonia,* Belgrad 1977, ss. 5-90.
Herbert Mitscha-Marheim, "Die Awaren. Kurzer Abriss ihrer Geschichte und Kultur nach dem heutigen Forschungsstand", Mitteilungen der urgeschichtlichen Abteilung der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 5 (1954), ss. 40-49.
_____, "Gab es, Awarenringe' in Niederosterrreich?", JbLkNO 27 (1938), ss. 25-29.
_____, *Dunkler jahrhunderte goldene Spuren. Die Volkerwanderungszeit in Osterreich,* Viyana 1963.
_____, "Eine awarische Grenzorganisation des 8. Jahrhunderts in Niederösterreich", Jb des römisch-germanischen Zentralmuseums 4 (1957), ss. 129-135.

Renate Möhlenkamp, "Avaria Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa", *Bericht einer Arbeitstagung*, Münster 1982, ss. 39-51.
Andreas Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia (The Provinces of the Roman Empire 4)*, Londra 1974.
_____, "Pannonia". RE Suppl. 9 (1962), ss. 516-776.
Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium c. 6, yay. Simeon Ljubic, Zagreb 1876.
Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica. 2 cilt*, Budapeşte 1958.
_____, "Zur Geschichte der Onoguren", Ungarische Jahrbücher 10 (1930), ss. 53-90.
Cecile Morrisson, "Byzance au VIIe siecle: Le temoignage de la numismatique. Byzantium", *Tribute to Andreas N. Stratos 1,* Atina 1986, ss. 149-164.
Wilhelm E. Mühlmann, "Ethnogonie und Ethnogenese. Theoretisch-ethnologische und ideologiekritische Studie", *Studien zur Ethnogenese* (Abh. Rheinlandisch- Westfalische AW 72, 1985), ss. 9-28.
Robert Müller, "Die spatrömische Festung Valcum am Plattensee", *Germanen, Hunnen und Awaren. Schatze der Volkerwanderungszeit. Katalog zur Ausstellung der Germanischen Nationalmuseurns* Nürnberg 1987, ss. 270-73.
Lucien Musset, *Les invasions 2. Le second assaut centre l'Europe chretienne,* Nouvelle Clio 12, Paris 1971.
_____, "Vagues d'invasions", SSCI 30 (1982), ss. 981-1028.
Margir Nagy, "Frühawarische Grabfunde von Budapeşte: Bemerkungen zur Frage des awarenzeitlichen Tierstils", SSCI 35, im Druck.
Tibor Nagy, "Studia Avarice", I. Az avar honfoglahis utvonalanak kerdesehez (Sur l'itineraire de la conquete avare). AE 3 (1946/48), ss. 202-207.
_____, "Studia Avarica 2", Az avar-bizanci kapcsolatok 2 szakasanak (567- 82) idorerid jehez. Antiquitas Hungarica 2 (1948), ss. 131-49.
Gyula Nemeth, *A honfoglalo magyarsag kialakulasa,* Budapeşte 1910.
Jon Nestor, "Autochtones et Slaves en Roumanie", *Les Slaves et le monde mediterraneen, Vle-Xle siecles* Sofia 1973, ss. 29-34.
_____, La penetration des Slaves dans la peninsule Balkanique et la Grece continentale", RESEE 1(1963), ss. 41-67.
_____, "L'etablissement des Slaves en Roumanie a la lumiere de quelques decouvertes archeologiques recentes", Dacia N.F.5 (1961), ss. 429-48.
Lubor *Niederle, Manuel de l'anuquite slave I. L'histoire,* Paris 1923.
Maria Nystazopuolou-Pelekidou, "Συμβολή εἰς τήν κρονολγσιν τῶυ ἀβαρικῶν καὶ σλαβικῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ Μαυρικίον (582-602)", Symmeikta 2 (1971), ss. 145-205.
_____, "Les Slaves dans l'empire byzantin", *17th International Byzantine Congress,* Dumbarton Oaks 1986, Major Papers, New York 1986, ss. 345-368.
Dimitri Obolensky, "The Empire and its Northern Neighbours, 565-1018", *Cambridge Medieval History 4,1,* Cambridge 1966, ss. 473-518.
_____, "The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy", *Actes du XIIe Congres International des Etudes Byzantines,* Belgrad 1963, ss. 45-61.
Therese Olajos, "La chronologie de la dynastie avare de Baian", REB 34 (1976), ss. 151-157.
_____, *Theophylacte Simocatta l'historien*. Homonoia 2, Budapeşte 1980, ss. 167-173.
I. Opelt, "Barbarendiskriminierung in den Gedichten des Cresconius Flavius Corippus", Romanobarbariea 7 (1982/83), ss. 161-180.
Georg Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates (Handbuch der Alterturnswissenschaften 12, 1,2),* Münih 1963.
_____, "Die Chronologie des Theophanes irn 7. und 8. Jahrhundert", Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 7 (1928/29), ss. I-56.

_____, *Byzanz und die Welt der Slawen,* Darmstadt 1974.
Dimitar Ovçarov, "Die Protobulgaren und ihre Wanderungen nach Südosteuropa", *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. jahrhundert, Symposion Tutzing 1985,* yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-jb 17, 1987, ss. 171-190.
Dezso Pais, "A propos de l'etymologie de l'ethnique OGUR", *Studia Turcica,* yay. Louis Ligeti, Budapeşte 1971, ss. 361-373.
Michael Parczewski, "Besiedlungsgeschichte der frühmittelalterlichen Slowakei", Acta Archeologica Carpathica 15 (1974), ss. 31-50.
Pio Paschini, *Storia del Friuli c. 1: Dalle origini al formarsi dello state patriarchale,* Udine 1975.
Angelo Pernice, *L'imperatore Eraclio. Saggio di storia bizantina,* Floransa 1905.
Swetlana Alexandrowna Pletnewa, *Die Chasaren. Mittelalterliches Reich an Don und Wolga,* Leipzig 1978.
Walter Pohl, *Das Awarenreich in Europa, 558-700. Gentile und imperiale Politik.* Masch. Diss. Viyana 1984.
_____, "Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches", *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. jahrhundert, Symposion Zwenl 1978,* yay. Herwig Wolfram/Falko Daim, DsÖAW 145,1980, ss. 240--305.
_____, "Das awarische Khaganat und die anderen Gentes im Karpatenbecken (6.-8. Jh.)", *Die Völker Siidosteuropas im 6. bis 8. jahrhundert, Symposion Tutzing 1985,* yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-]b 17, 1987, ss. 41-52.
_____, "Das Awarenreich und die ‚kroatischen' Ethnogenesen", *Die Bayern und ihre Nachbarn I, Symposion Zwettl 1982,* yay. Herwig Wolfram/Andreas Schwarcz, DsÖAW 179,1985, ss. 293-298.
_____, "Strategie und Sprache. Zu den Ethnogenesen des Frühmittelalter", *Entstehung von Sprachen und Volkern, Symposium Mannhcim 1984,* yay. P. Sture Ureland, Linguistische Arbeiten 162, Tübingen 1985, ss. 93-101.
_____, "Verlaufsformen der Ethnogenese. Awaren und Bulgaren", *Typen der Ethnogenese I, Symposion Zwettl 1986, yay.* Herwig Wolfram/Walter Pohl, DsÖAW.
_____, *Die Awarenkriege Karls des Grossen. 788-803,* Militarhistorische Schriftenreihe, Wien 1989.
Vladislav Popoviç, "Aux origines de la slavisation des Balkans: La constitution des premieres Sklavinies macedeoniennes vers la fin du VIe siecle", CRAI (1980), ss. 230-257.
_____, "A Survey of the Topography and Urban Organization of Sirmium in the Late Empire", Sirmium I. Archaeological Investigation in Syrmian Pannonia (Belgrad 1977), ss. 119-134.
_____, "Les temoins archeologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin", Melanges de l'Ecole Francaise de Rome 87 (1975), ss. 445-504.
_____, "Le dernier eveque de Sirmium", Revue des Etudes Augustiniennes 2I (1975), s. 91
H. Helmut Preidel, *Die Anfange der slawischen Besiedlung Bohrnens und Mahren, 2 cilt,* Grafelfing b. Münih 1957.
_____, "Awaren und Slawen", SOF Il (1952), ss. 33-45.
Omeljan Pritsak, "The Distinctive Features of the Pax Nomadica", SSCI 35.
_____, *Die bulgarische Furstenliste und die Sprache der Protobulgaren,* Ural-altaische Bibliothek I, Wiesbaden 1955.
_____, "The Slavs and the Avars", SSCI 30 (1982), ss. 353-432.
_____, "Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker", UAJB 24 (1952), ss. 49-104.
W. Pulborn, *Archaologischer Kommentar zu den ‚Bauten' des Prokop,* Prokop, Bauten. yay. Otto Veh, Münih 1977.

Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIIe au Xe siecle. Conference internationale Szeged 1971, Budapeşte 1972.
Wilhelm Radloff, *Aus Sibirien. 2 cilt*, Leipzig 1884.
Zeliko Rapaniç, "La costa orientale dell' Adriatico nell'alro medioevo (Considerazioni storico-artistiche)", SSCI 30 (1982), ss. 831-870.
Peter Ratkoi, "Historische Quellen und die sog. awarisch-magyarische Kontinuitat", Symposium Nitra, Snrdijne Zvesti 16 (1968), ss. 183-192.
Kurt Reindel, "Das Zeitalter der Agilolfinger. Die politische Entwicklung", *Handbuch der bayerischen Geschichte I,* yay. Max Spindler Münih 1981, ss. 99-176.
Andras Rona-Tas, "The Problems of the East-European Scripts with Special Regards to the Newly Found Inscription of Szarvas", SSCI 35.
James Bruce Ross, "Two Neglected Paladins of Charlemagne. Erich of Friuli and Gerold of Bavaria", Speculum 20 (1945), s. 212.
Jean-Paul Roux, "La religion des peuples des steppes", SSCI 35.
Berthold Rubin, *Das Zeitalter justinians c. 1*, Berlin 1960.
Steve Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire,* Londra 1930.
Mircea Rusu, "Avars, Slays, Romanic Population in the 6th-8th Centuries", *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Peoples*, Bükreş 1975, ss. 123-153.
_____, "The Prefeudal Cemetery of Noslac (VI- VIIc)", Dacia 6 (1962), ss. 269-292.
_____, "Les populations du groupe turc, les Slaves et les autochtones du bassin carpato-danubien aux VIe-IXe siecles", Revue Roumaine d'Histoire 20 (1981), ss. 19-30.
_____, "Aspects des relations entre les autochthones et les migrateurs (IIIe-IXe siecles)", Revue Roumaine d'Histoire 19 (1980), ss. 247-266.
K. Sag, "Die zweite altchristliche Basilika von Fenekpuszta", Acta Ant.Hung. 9 (1961), ss. 397-459.
Agnes Salamon, "Über die ethnischen und historischen Beziehungen des Graberfeldes von Kornye (6.Jh.)", Acta Arch. Hung. 21 (1969), ss. 273-98.
_, *Das völkerwanderungszeitliche Graberfeld von Kornye,* Studia Archaeologica 5, Budapeşte 1971.
William Samolin, "Some Notes on the Avar Problem", CA 3 (1957/58), ss. 62-65. *Handbuch der europaischen Geschichte I*, yay. Theodor Schieder, Stuttgart 1976.
Waiter Schlesinger, "Zur politischen Geschichte der irankischen Ostbewegung vor Karl dem Grossen", *Nariones 2,* Sigmaringen 1975, ss. 9-62.
Ludwig Schmidt, *Die Ostgermanen*, Münih 1941.
Peter Schreiner, "Das Bulgarenbild im europaischen Mittelalter", Schreiner, Studia byzantinobulgarica, ss. 71-81.
_____, "Note sur la fondation de Monemvasie en 582/83", Travaux et Memoires 4 (1970), ss. 471-475.
_____, "Eine merowingische Gesandtschaft in Konstantinopel (590?)", FmSr 19 (1985), ss. 195-200.
_____, "Stadte und Wegener~ in Moesien, Dakien und Thrakien nach dem Zeugnis des Theophylaktos Simokates", Schreiner, Studia byzantino-bulgarica, ss. 59-69.
_____, *Studia byzantino-bulgarica, Miscellanea Bulgarica 2,* Viyana 1986.
Ernst Schwarz, "Das Vordringen der Slawen nach Westen", SOF 15 (1956), ss. 86-108.
C. Scorpan, *Limes Scythiae. Topographical and Stratigraphical Research on the Late Roman Fortifications on the Lower Danube,* Oxford 1985.
Ihor Sevçenko, "Byzanz und die Slaven", Anz. ÖAW 122 (1985), ss. 97-115.
D. Simonyi, "Die Bulgaren des 5. ahrhunderts im Karpatenbecken", Acta Arch. Hung. 10 (1959), ss. 227-250.
Dennis Sinor, *Introduction a I' etude de l'Eurasie centrale,* Wiesbaden 1963.
_____, "Qapqan", JRAS (1954), ss. 174-184.

Franjo Şişiç, *Geschichte der Kroaten c. 1,* Zagreb 1917.
Les Slaves et le monde rnediterraneen, VIe-XIe siecles, Sofia 1973.
Agnes Sos, "Zur Problernatik der Awarenzeit in der neueren ungarischen archaologischen Forschung", *Berichte über den z. internationalen Kongref für slawische Archaologie c. 2,* Berlin 1973, ss. 85-102.
_____, "Archaologische Angaben zur Frage der Frühperiode des awarisch-slawischen Zusammenlebens", Symposium Nitra, $tudijne Zvesri 16 (1986), ss. 221-225.
_____, "Das frühmittelalterliche Graberfeld von Keszthely-Fenekpuszta", Acta Arch. Hung. 13 (1961), ss. 247-305.
_____, "Le deuxieme cimitiére Avare d'Üllo" Acta Arch. Hung. 6 (1955), ss. 193-227.
_____, *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert,* Müncher Beitrage zur Vor- und Frühgeschichte 22, Münih 1973.
P. Speck, *Zufalliges zum Bellum Avaricum des Georgios Pisides,* Miscellanea Byzantine Monacensia 24, Münih 1980.
Ulrich Justus Stache, *Flavius Cresconius Corippus: In laudem Iustini Minoris. Ein Kommentar,* Berlin 1976.
Georg Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas,* Münih 1976.
Frauke Stein, "Awarisch-merowingische Beziehungen, ein Beitrag zur absoluten Chronologie der awarenzeitlichen Funde", Symposium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968), ss. 233-244.
Ernst Stein, *Histoire du Bas-Empire 2,* Paris 1949.
_____, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern justinus 11. und Tiberius Constantinus,* Stuttgart 1919.
Ludwig Steindorff, "Die Synode auf der Planities Dalmae", MIOG 93 (1985), ss. 279-324.
Ruth Stiehl & Franz Altheim, "Qagan und Verwandtes", SOF 15 (1956), ss. 69-85.
Andreas N. Stratos, "The Avars' Attack on Byzantium in the Year 626", Polychordia, Fs Franz Dolger. Byzantinische Forschungen 2 (1967), ss. 370-376.
_____, *Byzantium in the Seventh Century.* 3 cilt. (Amsterdam 1968-71).
_____, "Le guet-apens des Avars", Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik 30 (1981), ss. 113-136.
Studien zum 7. ahrhundert in Byzanz. Probleme der Herausbildung des Feudalismus, yay. Friedhelm Winkelmann/Helga Kopstein, Berlin 1976.
Studien zur Ethnogenese (Abh. Rhein-Westfal. AW 72, 1985).
Studien zur Völkerwanderungszeit im östlichen Mitteleuropa, yay. Gerhard Mildenberger, Marburg 1980.
Samuel Szadeczky-Kardoss, "Kutriguroi", RE Suppl. 12 (1970), ss. 516-520.
_____, "Kuvrat fianak, Kubernek a tortenete es az Avar-kori regeszeti leletanyag", Antik Tanulrnanyok 15 (1968), ss. 84-87.
_____, *Über das Werk des Menandros Protektor als eine Quelle der Geschichte Mittelasiens. Prolegomena to the Sources for the History of Pre-Islamic Central Asia, yay* Hg. Jinos Harrnatta, Budapeşte 1979.
_____, "Onoguroi", RE Suppl, 12 (1970), ss. 902-906.
_, "Ein Versuch zur Sammlung und chronologischen Anordnung der griechischen Quellen der Awarengeschichte" Acta Universitatis de Attila Jozsef Nominatae. Acta Antiqua et Archaeologica 16. Opuscula Byzantina I, Szeged 1972.
_, "Eine unbeachtete Quellenstelle über die Protobulgaren am Ende des 6. Jahrhunderts", Bulgarian Historical Review 11,2 (1983), ss. 76-79.
_, *Avarica. über die Awarengeschichte und ihre Quellen,* Acta Universitatis de Attila J6szef Nominatae. Opuscula Byzantina 8, Szeged 1986.
_, "Der awarisch-türkische Einfluf auf die byzantinische Kriegskunst urn 600 (Anmerkungen zum Srrategikon des Maurikios)", Szadeczky-Kardoss, Avarica, ss. 203-214.

_, "Die Hauptzüge der Sozialordnung des Awarenkhaganats im Zeitalter der regesten byzantinisch-awarischen Verbindungen", Szadeczky-Kardoss, Avarica, s. 215-226.
_, "Über etliche Quellen der awarischen Geschichte des 9. Jahrhunderts. Ders., Avarica, ss. 141-152.
_____, "Ugoroi", RE Suppl. 14 (1974), ss. 847-850.
_, "Über die Wandlungen der Ostgrenze der awarischen Machtsphare", Ders., Avarica 153-162.
J. Szentpeteri, "Gesellschaftliche Gliederung des awarenzeitlichen gemeinen Volkes von Zelovce I. Die führende Schicht der Bevölkerung (Bcwaffnete und umgegürtete Personen)", Acta Arch.Hung. 37 (1985), ss. 79-110.
_, "Gesellschaftliche Gliederung des awarenzeitlichen gemeinen Volkes von Zelovce 2. Innere Gruppen der Bevölkerung (Schmuck und sonsrige rangbezeichnende Beigaben)", Acta Arch. Hung 38 (1986), ss. 147-184.
Bela M. Szoke, "Die Graberfelder des 7.-10. Jahrhunderts im südlichen Teil des Kisbalatons (Klein-Platrcnsee)", *Interaktionen der rnitteleuropaischcn Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Symposium Nove Vozokany 1983,* Nitra 1984, ss. 255-260.
_, "Chronologischer Grundriss der Denkrnaler des 9. Jhs. im Karpatenbecken", Mitt. Arch. Inst. Ung. AW 14 (1985), ss. 161-167.
_, "Zur Problernatik des Besrattungsritus rnit verstummelten Rinderschadel des Typs von Sopronkohida", Acta Arch. Hung. 31 (1979), ss. 51-103.
_, "Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichre des Koros-Gebieres in Sudost-Ungarn", Acta Arch. Hung. 32 (1980), ss. 181-203.
Jerzy Szydlowski, "Zur Anwesenheit von Westslawen an der mittleren Donau im ausgehenden 5. und 6.Jahrhundert", *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jahrhundert, Symposion Zwettl 1978,* yay. Herwig Wolfram/Falko Daim, DsÖA W 145, 1980, ss. 233-238.
W. Syzmanski & E. Dabrowska, *Awarzy – Wegrzy,* Warschau 1979.
Vasilka Tapkova-Zaimova, "Sur quelques aspects de la colonisation slave en Macedoine et Grece", Tapkova-Zaimova, Byzance, ss. 111-121.
_, *Byzance et les Balkans a partir du VIe siecle. Les mouvernents ethniques et les états,* Londra 1979.
_, "Sur les rapports entre la population indigene des regions balkaniques et les barbares aux VIe et VIIe siecles", Byzantinobulgarica 1 (1962), ss. 67-77.
_, "Ethnische Schichten auf dem Balkan und die byzantinische Macht im 7. Jahrhundert. Studien zum 7.Jahrhundert in Byzanz", *Probleme der Herausbildung des Feudalismus,* yay. Helga Köpstein/Friedhelm Winkelmann, Berlin 1976, ss. 66-72.
_, "Der bulgarische Staat im Beziehungsgefüge der Völker auf dem Balkan vom 7. bis zum 10. Jahrhundert", Jb f. Gesch. d. Feudalismus 5 (1981), ss. 49-56.
_ Talat Tekin, "The Tariat (Terkhin) Inscription", Acta Orient. Hung. 27 (1982), ss. 43-68.
Dan G. Teodor, "Romanitatea carpato-dunareana si Bizantul in veacurile V-XI e.n", Iasi 1981.
Frank Thiess, *Die Griechischen Kaiser. Die Geburt Europas,* Hamburg-Viyana 1959.
Edit B. Thomas, "Savaria Christiana." Savaria, A Vis Megyei Muzeurnok Erresitoje 9/20 (1975/76), ss. 105-160.
_____, "Die Romanitat Pannoniens im 5. und 6. Jahrhundert", *Gerrnanen, Hunnen und Awaren. Schatze der Völkerwanderungszeit. Katalog der Ausstellung im germanischen Nationalmuseum,* Nürnberg 1987, ss. 284-294.
V. Thomsen, "Alttürkische Inschriften in der Mongolei", Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft 78 (1924/25), ss. 121-175.
D. Timpe, "Ethnologische Begriffsbildung in der Antike", *Germanenprobleme in heutiger Sicht,* yay. Heinrich Beck, Berlin/New York 1986, ss. 22-40.

D. A. Tirr, "The Attitude of the West towards the Avars", Acta Arch. Hung. 28 (1976), ss. 111-21.
F. Tiso, "The Empire of Samo (623-658)", Slovak Studies 1 (1961), ss. 1-21.
Anton Toçik, "Die Besiedlung der Slowakei im 6.-8. Jahrhundert im Lichte neuer Ausgrabungen", Hektogr. Papier Symposion Tutzing 1985.
_____, "Zur Problemarik der slawischen Besiedlung der siüdwestlichen Slowakei bis zum 9. Jahrhundert", Symposium Nitra, Studijne Zvesti 16 (1968), ss. 253-264.
_____, *Slawisch-awarisches Graberfeld in Holiare,* Bratislava 1968.
A. Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht,* Archiv f. Kunde d. Morgenlandes 24, 3, Leipzig 1939.
A. Tomaschek, "Avares", RE 2,2, ss. 2264-66.
Peter Tomka, A Gyor-Teglavato duloi avar temeto belso csoportjai", Arrabona 13 (1971), ss. 55-97.
_____, "Le probleme de la survivance des Avars dans la litterature archeologique hongroise", Acta Orient. Hung. 24 (1971), ss. 217-52.
Elvira Toth, "Das Grab eines Awarenkhagans von Kunbabony. Awaren in Europa. Schatze eines asiatischen Reitervolkes", *Katalog der Ausstellung,* Frankfurt/Main 1985, ss. 20-23.
_____, "Preliminary Account of the Avar Princely Find at Kunbabony", Cumania I (1972), ss. 143-160.
Endre Toth, "Bemerkungen zur Kontinuitat der römischen Provinzialbevölkerung in Transdanubien (Nordpannonien)", *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8.Jahrhundert. Symposium Tutzing 1985* yay. Bernhard Hansel, Südosteuropa-jb 17, 1987, ss. 251-264.
_____, "Zu den historischen Problemen der Stadt Savaria und ihrer Umgebung zwischen dem 4. – 9. Jahrhundert. Folia Archaeologica 27 (1976), ss. 89-120.
_____, "Geschichte der Oberen Wart im ersten jahrtausend", *Die Obere Wart,* Oberwart 1977, ss. 889ff.
_____, "Vigilius episcopus Scaravaciensis", Acta Arch.Hung, 26 (1974), ss. 269-275.
Rudolf Turek, *Bohmen im Morgengrauen der Gechichte,* Wiesbaden 1974.
Peter Vaczy, "Der frankische Krieg und das Volk der Awaren", Acta Ant. Hung. 20 (1972), s. 395.
Szabolcs de Vajay, "Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in die europaische Geschichte", (862-933) (Studia Hungarica 4, 1968).
Zdenek Vana, *Einführung in die Frühgeschichte der Slawen,* Neumünster 1970.
_____, *Die Welt der alten Slawen,* Prag 1983.
A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Ernpire byzantin I,* Paris 1932.
Manfred Vasmer, "Die Slaven in Griechenland", Abh. Preufl. AW, P.-h.-Kl. 12 (1941), ss. 1-350.
Z. Vazarova, *Slawen und Protobulgaren,* Sofia 1976.
Otto Veh, *Untersuchungen zu dem byzantinischen Historiker Theophylaktos Simokattes,* Furth 1957.
Gibor Vékony, "Onogurok es onogundurok a Karpat-medencében", A Szolnok Megyei Muzeornok Evkonyve (1981), ss. 71-82.
_____, *Kesonepvandorlaskori rovasfeliratok a Karpat-medencében,* Budapeşte 1987.
Velizar Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity,* Amsterdam 177.
_____, "Der Donaulimes in Bulgarien und das Vordringen der Slawen", *Die Völker Südosteuropas im 6.-8. Jahrhundert. Symposion Tutzing 1985,* yay. Bernhard Hansel, Südosrcuropa-jb 17, 1987), ss. 141-170.
_____, "Les campagncs et la population rurale en Thrace au IVe- VIe siecle", Byzantinobulgarica I (1962), ss. 31-60.

G. Vernadsky, "Das frühe Slawentum. Das Ostslawenrum bis zum Mongolensturm", *Historia Mundi 5*, Bern 1956, ss. 251-300.
Hermann Vetters, *Dacia Ripensis,* Schriften der Balkankommission der ÖAW 11,1, Viyana 1950.
Sergij Vilfan, "Evoluzione statale degli Sloveni e Croati", SSCI 30 (1982), ss. 103-140.
Zdenko Vinski, O nalazima *6. i 7. stoljeca u Jugoslavij (Zu den Funden des 6. und 7.Jahrhunderts in Jugoslawien),* Opuscula Archaeologica 3, Zagreb 1958.
Boris J. Vladimirtsov, *Le regime social des Mongols. Le feodalisme nomade,* Paris 1948.
Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert. Symposium Tutzing 1985, yay. Bernhard Hansel, Sudosteuropa-jb 17, 1987.
E. Völkl, "Südosteuropa von 600 bis 900 n. Chr. (Ein Literaturbericht)", SOF 28 (1969), ss. 265-280.
L. de Voinovitch, Hisroire de la Dalmatie. 2 cilt, Paris 1934.
Lothar Waldmüller, *Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Volkern vom 6. bis zurn 8. Jahrhundert,* Enzyklopadie der Byzantinistik 51, Amsterdam 1976.
Wilhelm Wattenbachl & Wilhelm Levison & Heinz Linue, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mitrelalter. Vorzeit und Karolinger I und 1,* Weimar 1952/53.
Michael Weithmann, *Die slawische Bevolkerung auf der griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Südeuropas,* Münih 1978.
Reinhard Wenskus, "Probleme der germanisch-deutschen Verfassungs- und Sozialgeschichte im Lichte der Ethnosoziologie", yay. Helmut Beumann, Festschrift fur Waiter Schlesinger. Mitteldeursche Forschungen 74 (1974), ss. 19-46.
_____, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes,* Köln-Graz 1977.
Joachim Werner, "Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen", *Actes du VIIIe Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistiques I,* Belgrad 1971, ss. 243-252.
_____, "Zum Stand der Forschung uber die archaologische Hinterlassenschaft der Awaren", Beitrage zur Siidosteuropaforschung (1966), s. 307.
_____, *Die Lombarden in Pannonien Beitrage zur Kenntnis der Lombardischen Bodenfunde vor 568* (Abh. Bayer. AW N. F. 55, 1962).
_____, *Der Grabfund von Malaja Perescepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren* (Abh. Bayer. AW N. F. 91, 1984).
_____, *Der Schatzfund von Vrap in Albanien, Studien zur Archaologie der Awaren 2,* DsOA W 184, Viyana 1986.
L. M. Whitby, *The Historiae of Theophylactus Simocatta*. Masch. Diss, Oxford 1981.
Peter Wiesinger, "Probleme der bairischen Frühzeit in Niederosterreich aus namenkundlicher Sicht", *Die Bayern und ihre Nachbarn I. Symposion Zwettl 1982,* yay. Herwig Wolfram/Falku Daim, DsÖAW 179, 1985, ss. 321-367.
_____, "Antik-romanische Kontinuitaten im Donauraum von Nieder- und Oberösterreich am Beispiel der Gewasser_____, Berg- und Siedlungsnamen", *Typen der Ethnogenese I. Symposion Zwertl 1986,* yay. Herwig Wolfram/Walter Pohl, DsÖAW.
John Earl Wiita, *The Ethnika in Byzantine Military Treatises,* Minnesota 1977.
J. J. Wilkes, *Dalmatia (History of the Provinces of the Roman Empire*), Londra 1969.
Karl August Wittfogel, "China und die osteurasische Kavallerie-Revolution", UAJB 49 (1977), ss. 121-140.
_____, Feng Chia-Sheng, *History of Chinese Society. Liao (907-1125),* New York 1949.
Herwig Wolfram, "Die Zeit der Agilolfinger-Rupert und Virgil", *Geschichte Salzburgs 112,* yay. Heinz Dopsch, Salzburg 1983, ss. 121-156.
_____, *Botschaften aus dem Meer ob der Enns. Entrarselte Bildgeschichten nach Kult- und Herrschaftsdarstellungen des frühen Mittelalters,* Viyana-Köln-Graz 1984.

_____, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karamanien und Pannonien*, Bohlau Quellenbucher, Viyana-Köln-Graz 1979.

_____, *Ethnogenesen im Iruhmittclalterlichen Donau- und Ostalpenraum (6. bis 10.Jahrhundert).* Nationes 5 (1985), ss. 97-152.

_____, "Zur Ansiedlung reichsangehoriger Föderaten. Erklarungsversuche und Forschungsziele", MIÖG, 91 (1983), ss. 5-35.

_____, *Geschichte der Goten. Von den Anfangen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, Münih 1980.

_____, "Der Zeitpunkt der Einführung der Grafschaftsverfassung in Karantanien", Veröffentlichungen des Steiermarkischen Landesarchivs 12 (1981), ss. 313-317.

_____, *Die Karolingerzeit in Niederosrerreich (Wissenschafdiche Schriftenreihe Niederösterrcich 46)*, St. Pölten 1980.

_____, "The Shaping of the Early Medieval Kingdom", Viator I (1970) s. 1.

_____, "Überlegungen zur Origo Gentis", *Typen der Ethnogenese I. Symposion Zwettl 1986*, yay. Herwig Wolfram/Walter Pohl, DsÖAW.

_____, *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung*, Viyana 1987.

Franz Zagiba, *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter. Die Anfange des slavischen Schrifttums auf dem Gebiere des osrlichen Mitteleuropa vorn 8. bis 10. Jahrhundert*, Annales Instituti Slavici 7, Viyana-Köln-Graz 1971.

Dermis A. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte 324-1071*, Viyana 1971.

_____, *Οἱ Σλαβοι ἐν 'Συμυολὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ*, Atina 1945.

Bohumila Zaşterova, Les *Avares et les Slaves dans la tactique de Maurice Rozpravy Ceskoslovenske Akademie 81, 3*, 1971.

_____, "Avari a Slovane", Vznik a pocatky Slovanu 2 (1958), ss. 19-54.

_____, "Zu einigen Fragen aus der Geschichte der slawischen Kolonisation auf dem Balkan" *Studien zum 7 Jahrhundert in Byzanz. Probleme der Herausbildung des Feudalismus*, yay. Helga Kopstein/Friedhelm Winkelmann, Berlin 1976, ss. 59-65.

_____, "Zu den Quellen zur Geschichte Wolhyniens und der Duleben im 6. Jahrhundert", yay. J. Irmscher, *Byzantinistische Beitrage*, Berlin 1964, ss. 231-239.

J. Zeman, "Zu den chronologischen Fragen der altesten slawischen Besiedlung im Bereich der Tschechoslowakei", Archeologicke Rozhledy 18 (1966), ss. 157-189.

Erich Zöllner, "Awarisches Namensgut in Bayern und Österreich", MIÖG 58 (1950), ss. 244-266.

_____, "Bevölkerung und Siedlung des österreichische Raumes in der Völkerwanderungszeit" *Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte Österreichs. Schriften des Instituts fur Österreichkunde*, Viyana 1974.

_____, "Die nationale Herkunft des Adds der österreichischen Lander im fruhen Mittelalter", Zöllner, Probleme, s. 135.

_____, *Probleme und Aufgaben der osterreichischen Geschichtsforschung. Ausgewahlte Aufsatze*, Viyana 1984.

Bibliyografik Ekler: 1988-2001 Arasındaki Yeni Yayınlardan Seçmeler

Awaren forschungen, yay. Falko Daim (Archaeologia Austriaca, Monographien I, 2 cilt), Viyana 1992.

Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im frühmittelalter, yay. Falko Daim, Monographien zur frühgeschichte und Mittelalterarchaologie 7, Innsbrcuk 2000.

Csanad Balint, "Some ethnospecific features in central and eastern European archaeology during the early Middle Ages: the case of Avars and Hungarians", *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, yay. Stephen Shennan, Londra/New York 1989, ss. 185-94.

_____, *Archaologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Wolga und Donau com 6. bis zum 10. Jahrhundert*, Viyana 1989.

_____, "Probleme der archaologischen Forschung zur awarischen Landnahme", *Ausgewahlte Probleme europaishcer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters: methodische Grundlagendiskussion im Grenzbereich zwischen Archaologie und Geschichte*, yay. Michael Müller-Wille/Reinhard Schneider Vortrage und Forschungen 41, 1, Sigmaringen 1993, ss. 195-274.

Henrik Birnbaum, "Von ethnolinguistischer Einheit zur Vilfalt: die Slawen im Zuge der Landnahme der Balkanhalbinsel", Südostforschungen 51 (1992), ss. 1-19.

Hansjürgen Brachmann, "Als aber die Austrasier das castrum Wogastisburc belagerten... (Fredegar IV, 68)", Onomastica Slavogermanica 51 (1992), ss. 17-33.

_____, "Westslawische Burgherrschaf im Übergang von der Stammes- zur Staatsgesellschaft", *Osteuropaische Geschichte in vergleichender Sicht. Festschrift Klaus Zernack zum 65. Geburtstag*, yay. Michael G. Müller/Fikret Adanır/Christian Lübke/Martin Schulze Wessel (= Berliner Jahrbuch für Osteuropaische Geschichte 1966/1), ss. 55-73.

Rajko Bratoz, "Aquileia und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter", *Karantanien und der Alpen-Adria-Raum in Frühmittelalter*, yay. Günther Hödl/Johannes Grabmayer, Viyana/Köln/Weimar 1993, ss. 151-208.

Neven Budak, *Prva stoljeça Hrvatske = Die ersten Jahrhunderte Kroatiens*, Zagreb 1994.

Byzantin Diplomacy. Paper from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, yay. Jonathan Shepard/Simon Frnaklin, Aldershot 1992.

David Christian, *Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire. A History of Russia, Central Asia and Mongolia I*, Oxford 1998.

Konstantinos P. Chrstou, *Byzanz und die Lombarden. Von der Ansiedlung in Pannoniens bis zur endgültigen Anerkennung 500-680 (Historical Monographs 11)*, Atina 1991.

Slavko Cigleneçki, "Archaeological investigation of the decline of antiquity in Slovenia", *Slowenien und seine Nachbarlander zwischen Antike und karolingischer Epoche*, yay. Rajko Bratoz, Ljubljana 2000, ss. 119-140.

Florin Curta, "Slavs in Fredegar and the Paul the Deacon: medieval 'gens' or scourge of God?", Early Medieval Europe 6 (1997), ss. 119-140.

_____, "Hiding behind a piece of tapestry: Jordanes and the Slavic Venethi", Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, N.F. 47 (1999), ss. 321-340.

_____, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500-700*, Cambridge 2001.

Falko Daim, "Der awarische Greif und die byzantinische Antike", *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, yay. Herwig Friesinger/Falko Daim (Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 204), Viyana 1990, ss. 273-303.

_____, "Vorbild und Konfrontation – Slawen und Awaren im Ostalpen- und Donauraum, Kontakte und Konflikte", *Böhmen, Mahren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausens gemeinsamer Geschichte*, yay. Thomas Winkelbauer, Horn/Waidhofen an der Thaya 1993, ss. 27-41.

_____, "Die vielteilige Gürtelgarnitur aus Hohenberg, Steiermark, Reitervölker aus dem Osten", *Hunnen + Awaren, Katalog der Burgenlandischen Landesausstellung 1996*, Halbturn 1996, ss. 324-327.

_____, "Archaologie und Ethnizitat. Awaren, Karantanen, Mahrer im 8. Jahrhundert", Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 7 (1996), ss. 479-97.

- "Archaeolgy, ethnicity and the structures of identificaiton. The example of the Avars, Carantanians and Moravian in the eighth century", *Strageties of Distincition. The Construction of Ethnic Communities, 300-800*, yay. Walter Pohl/Helmut Reimitz (The Transformation of the Roman World 2), Leiden/Boston/Köln 1998, ss. 71-94.

- "Das awarische Graberfeld von Zillingtal: Sechs Graber mit 'westlichen' Gegenstanden", Wissenschaftlice Arbeiten aus dem Burgenland 100 (1998), ss. 97-135.
_____, "Byzantine belts and Avar birds. Diplomacy, trade and cultural transfer in the eighth century", *Transformation of the Frontiers – from Late Antiquity to the Carolingians,* yay. Walter Pohl/Ian Wood/Helmut Reimitz (The Transformaiton of the Roman World 10), Leiden/Boston 2000, ss. 143-188.
Anton Distelberger, *Das awarische Graberfeld von Mistelbach (Niederösterreich),* Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchaologie 3, Innsbruck 1996.
Pavel Dolukhanov, *The Early Slavs. Eastern Europe from the Initial Settlement to the Kievan Rus*, Londra/New York 1996.
Enzyklopedie zur Geschichte des östlichen Europa, 6-13. Jahrhundert, Heft A: Aalborg-Awdance, yay. Christian Lübke/Andrej Wedski, Greifswald 1998.
Jadran Ferluga, *Untersuchungen zur Byzantinischen Provinzialverwaltung. VI-XIII. Jahrhundert, Gessammelte Aufsatz*, Amsterdam 1992.
Uwe Fiedler, *Studien zu Graberfeldern des 6.-9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Bonn 1992.
_____, "Die Slawen im Bulgarenreich und im Awarenkaganat. Versuch eines Vegleichs", *Ethnische und kulturelle Verhaltnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*", yayç Darina Bialekova/Jozef Zabojnik, Bratislava 1996, ss. 195-214.
Wolfgang H. Fritze, *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert. Zum Druck befördert sowie durch ein Nachwort, einen Nachruf und durch ein Verzeichnis der Veröffentlichungen von Wolfgang H. Fritze erganzt durch Dietrich Kurze, Winfried Schich und Reinhard Schneider (Europaische Hochschulschriften, Reih III, Geschichte und ihre Hilfwissenschaften c. 581,* Frankfurt 1994.
Eva Garam, *Die awarenzeitliche Funde aus Ungarn im Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer 25*, Mainz 1991.
_____, "Die münzdatierten Graber der Awarenzeit", *Awarenforschungen c. 1,* yay. Falko Daim, Viyana 1992, ss. 135-250.
_____, *Das awarenzeitliche Graberfeld von Tiszafüred* (Cemeteries of the Avar Period 567-829 in Hungary vol. 3), Budapeşte 1995.
Eva Garam & Attila Kiss, *Goldfunde aus der Völkerwanderungzeit im Ungarischen Naitonalmuseum,* Budapeşte/Milano 1992.
Patrick J. Geary, *Europasicher Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom Werden der Nationen*, Frankfurt 2001.
Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. Beihaft Nr. 6: Das Ethnikon Sclavi in den lateinischen Quellen bis zum Jahr 900, bearb. v. Jutta Reisinger, Günter Sowa, Stuttgart 1990.
Hansgerd Göckenjan, "Die Landnahme der Awaren aus historischer Sicht", *Ausgewahlte Probleme europasischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters: methodische Grundlagendiskussion im Grenzbereich zwischen Archaologie und Geschichte*, yay. Michael Müller-Wille/Reinhard Schneider (Vortrafe und Forschungen 41/ 1), Sigmaringen 1993, ss. 275-302.
Carsten Goehrke, *Frühzeit des Ostslaventums. Unter Mitwirkung von Ursel Kalin* (Ertrage der Forschung 277), Darmstadt 1992.
Martin Gojda, *The Ancient Slavs. Settlement and Society,* Edinburg 1991.
Zbigniew Golab, *The Origin of the Slavs. A linguist's View,* Columbus, Ohio 1992.
Das Gold der Barbarenfürsten. Katalog, Marheim 2001.
Das Gold der Steppe – Archaologie der Ukraine. Katalog der Ausstellung, yay. Renate Rolle, Neumünster 1991.
John Haldon, *Byzantium in the Seventh Century,* Cambridge 1990.
Matthias Hardt, "Der Supan. Ein Forschungsbericht", Zeitschrift für Ostforschung 39 (1990), ss. 161-171.

Radu Harhoiu, "Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumanien", Dacia 34 (1990), ss. 169-208.
Michel Kazanski, *Les Slaves. Les origines. Ier-VIIe siécle aprés J.-C.*, Paris 1999.
Attila Kiss, "Germanen inm awarenzeitlichen Karpatenbecken", *Awarenforschungen c. 1*, yay. Falko Daim, Viyana 1992, ss. 35-134.
_____, *Das awarenzeitliche-gepidische Graberfeld von Kölked-Feketekapu*, Innsbruck 1996.
Zdenek Klanica, "Zur Periodisierung vorgrossmahrischer Funde aus Mikulçice", *Studien zum Burgwall von Mikulçiçe I*, yay. Falko Daim/L. Polaçe, Brno 1995, ss. 379-469.
Herald Krahwinkler, *Friuli im Frühmittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des 5. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 30, Viyana/Köln/Weimar 1992.
Heinrich Kunstmann, *Die Slaven. Ihr Name, ihre Wanderungen nach Europa und die Anfange der russischen Geschichte in historisch-onomastischer Sicht*, Stuttgart 1996.
Horace G. Lunt, "Common Slavic, Proto Slavic, Pan-Slavic; what are we talking about?", International Journal of Slavic Linguistics and Poetics 41 (1997), ss. 7-67.
Alexandru Madgearu, "The province of Scythia and the Avaro-Slavic invasions", Balkan Studies 37 (1996), ss. 35-61.
John Robert Martindale, *Prosography of the Later Roman Empire vol 3, A.D. 527-631*, Cambridge/New York/Oakleigh 1992.
Manfred Menke, "Zu den Fibeln der Awarenzeit aus Keszthely", A Wosinsky Mor Muzeum Evkönyve 15 (1990), ss. 187-214.
David M. Metcalf, "Avar and Slav invasions into the Balkan peninsula: the nature of the numismatic evidence", Journal of Roman Studies 4 (1991), ss. 140-148.
Robert Müller, "Neu archaologische Funde der Keszthely-Kultur", Awarenforschungen c. 1, yay. Falko Daim, Viyana 1992, ss. 251-307.
Margit Nagy, *Awarenzeitliche Graberfelder im Stadgebiet von Budapest (Monumenta Avarorum Archaeologica)*, Budapeşte 1998.
Thérése Olajos, *Les sources de Théophlacte Simocatta historien*, Leiden 1988.
The Origins of Central Europa, yay. Przemyslaw Urbanczyk, Varşova 1997.
L'oro regli Avari. Popolo delle steppe in Europa, Catalogo della monstra, Milano 2000.
Michal Parczewski, *Anfange der frühslawischen Kultur in Polen*, Viyana 1993.
Walter Pohl, "Conceptions of ethnicity in early medieval studies", Archaeologia Polona 29 (1991), ss. 39-49.
_____, "Konflicktverlauf und Konfliktbewegung. Römer und Barbaren im fürhen Mittelalter", Frühmittelalterliche Studies 26 (1992), ss. 165-207.
_____, "Herrschaft und Subsistenz. Zum Wandel der spatantiken Randkulturen an der Donau von 6.-8. Jahrhundert", Awarenforschungen c. 1, yay. Falko Daim, Viyana 1992, ss. 13-24.
_____, "Das sanfte Joch Christi. Zum Christentum als gestaltende Kraft im Mitteleuropa des Frühmittelalters", *karantanien und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter*, yay. Günther Hödl/Johannes Grabmayeri Viyana 1993, ss. 259-280.
_____, "Tradition, Ethnogenese und literarische Gestaltung: einer Zwischenbilanz", *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung*, yay. Karl Brunner/Brigitte Merta (Veröffentlichungen des Institus für Österreichische Geschihtsforschung 31), Viyana/Münih 1994, ss. 9-26.
_____, "Die Namengebung bei den Awaren", *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, yay. Dieter Geuenich/Wolfgang Haubrichs/Jörg Jarnut, Belin/New York 1997, ss. 84-93.
_____, "The role of steppe peoples in eastern and central Europe in the first millenium A.D.", *Origins of Central Europe*, yay. Przemyslaw Urbanczyk, Varşova 1997, ss. 65-78.

_____, "The Empire and the Lombards: treaties and negotiations in the sixth century", *Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity*, yay. Walter Pohl (The Transformation of the Roman World 1), Leiden/New York/Köln 1997, ss. 75-134.

_____, "Telling the difference: Signs of ethnic identity", *Strategies of Distinciton: the Construction of Ethnic Communities, 300-800*, yay. Walter Pohl/Helmut Reimitz (The Transformation of the Roman World 2), Leiden/Boston/Köln, ss. 17-69.

_____, "Die Beziehungen der Awaren zu den Slawen", *Slowenien und die Nachbarlander zwischen Antike und karolingischer Epoche*, yay. Rajko Bratoz (Ljubljana 2000), ss. 341-54.

_____, *Le origini ethnice dell'Europa. Barbari e Romani tra antichita e medioevo*, Roma 2000.

_____, "The regia and the hring: barbarian place of power", *Place of Power*, yay. Mayke de Jong/Frans Theuws/Carine van Rhijn (The Transformation of the Roman World 6), Leiden/Boston 2001, ss. 439-466.

_____, "Franken und Sachsen: Die Bedeutung ethnischer Prozesse im 7. und 8. Jahrhundert", *799 – Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Beitrage zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999*, Mains 1999, ss. 233-236.

_____, "Herrschaft", RGA 2. Aufl. 14 (1999), ss. 233-236.

"A non-Roman empire in Central Europe: the Avars", *Gentesi Kings and Kingdoms*, yay. Hans-Werner Goetz/Jörg Jarnut (The Transformation of the Roman World), Leiden/Boston/Köln.

Nad'a Profantova, "Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen", *Awarenforschung c. 2*, yay. Falko Daim, Viyana 1992, ss. 605-801.

Helmut Reimitz, "Conversion and control: eth eablisment of liturgical frontiers in Carlingian Pannonia", *The Transformaiton of Frontiers – from Late Antiquity to the Carolingians*, yay. Walter Pohl/Ian Wood/Helmut Reimitz (Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, c. 1: Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 287), Viyana 2000, ss. 105-166.

Reitervölker aus dem Osten. Hunnen + Awaren, Katalog der Burgenlandischen Landesausstellung 1996, Halbturn 1996.

Andras Rona-Tas, "Die Inschrift des Nadesbehalters von Szarvas (Ungarn)", Ural-Altaische Jahrbücher N. F. 1990, ss. 1-30.

_____, "An 'Avar' word: terem", *Symbolae Turcologicae*, yay. A. Berta, B. Brendemoen, C. Schönig, Uppsala 1996, ss. 181-188.

Wolfgang-Ekkehard Scharlipp, *Die frühen Türken in Zentralasien. Eine Einführung in ihre Geschichte und Kultur*, Darmstadt 1992.

Michael Schmauder, "Vielteilige Gürtelgarnituren des 6.-7. Jahrhunderts. Aufkommen und Tragerkreis", *Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im Frühmittelalter*, yay. Falko Daim (Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchaologie 7), Innsbruck 2000, ss. 15-44.

Gottfried Schramm, "Venedi, Antes, Sclaveni, Sclavi. Frühe Sammelbezeichnungen für slawische Stamme und ihr geschichtlicher Hintergrund", Jahrbuch für Geschichte Osteuropas 43 (1995), ss. 161-200.

_____, *Ein Damm bricht. Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5.-7 Jahrhunderts im Licht von Namen und Wörtern*, Münih 1997.

Jonathan Shepard, "Slavs and Bulgars", *The New Cambridge Medieval History vol 2, 700-900*, yay. Rosamond McKitterick, Cambridge 1995, ss. 228-248.

Peter Somogyi, *Byzantinisce Fundmünzen der Awarenzeit*, Innsbruck 1997.

Peter Stadler, "Die zeitliche Einordnung ders awarischen Fundmaterials von Baardorf, Grabelsdorf, St. Peter bei Grafenstein und vom Kanzianiberg in Karnten anhand der Seriation des gesamten awarischen Fundmaterials aus Mannergraber", Archeologia Austriaca 77 (1993), ss. 235-242.

Peter Ştih, "Die Ostgrenze Italiens im Frühmittelalter", *Grenze und Differenz im frühmittelalter*, yay. Walter Pohl/Helmut Reimitz (Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, c. 1 = Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 287), Viyana 2000, ss. 19-38.

Samuel Szadeczky-Kardoss, "Vernachlassigte Quellenangaben zur Geschichte des ersten awarischen Khaganates", Varia Eurasiatica. Festschrift für Andras Rona-Tas, Szeged 1991, ss. 171-82.

Erik Szameit, "Das frühmittelalterliche Grab von Grabelsdorf bei St. Kanzian am Klopeinersee, Karnten. Ein Beitraf zur Datierung und Deutung awarischer Bronzen im Ostalpenraum", Archeologia Austriaca 77 (1993), ss. 213-234.

_____, "Slawische Körpergraber des 8. Jahrhundert im österreichischen Donauraum und ihre Beziehungen zum spatmerowingsichen Kulturkreis", *Ethnische und kulturelle Verhaltnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*, yay. Darina Bialekova/Jozef Zabojnik, Bratislava 1996, ss. 215-225.

Joszef Szentpéteri, "Archaologische Studien zur Schicht der Waffentrager des Awarentums in Karpatenbecken", I und II. Acta Archaeologica Academiae Scientarum Hungaricae 45 (1993) ss. 165-216 un 46 (1994), ss. 231-306.

Béla M. Szöke, "The question of continuity in the Carpathian basin of the 9th century", A.D. Antaeus 19-20 (1990/91), ss. 154-157.

Péter *Tomka*, "Awarische Bestattungssitten – Abriss der Froschungsgeschichte bis 1963", *Awarenforschung c. 2*, yay. Falko Daim, Viyana 1992, ss. 969-1023.

Elvira H. Toth & Attila Horwath, *Kunbabony. Das Grab eines Awarenkhagans*, Kecskémet 1992.

Gyula Török, *Das awarenzeitliche Graberfeld von Halimba.* Das awarische Corpus, Beihefte 5, Debrecen/Budapeşte 1998.

Istvan Vasary, *Geschichte des frühen Innerasiens*, Herne 1999.

Ethnische und kulturelle Verhaltnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert, yay. Darina Bialekova/Jozef Zabojnik, Bratislava 1996.

Michael Whitby, *The Emperor Maruice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balcan Warfare*, Oxford 1988.

Herwig Wolfram, *Das Reich und die Germanen. Zwischen Antike und Mittelalter*, Berlin 1990.

_____, *Grenzen und Raume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung (Österreishische Geschichte c. 1)*, Viyana 1995.

_____, *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (MGÖG, Erg.Bd. 31), Viyana/Münih 1995.

Ian N. Wood, *The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europa, 400-1050)*, Harlow 2001.

Jozef Zabojnik, "Soziale Problematik der Graberfelder des nörlichen und nordwestlichen Randgebietes des Awarischen Khaganats", *Slovenka Archeologia* 43-2 (1995), ss. 205-344.

DİZİN

A

Aachen 302, 502, 507, 509, 543, 544, 545, 552, 566
Abaris 60, 63, 74
Abodritler 197, 198, 552, 566
Abraham 338, 489, 505, 506, 544, 566
Adalbert 519, 528, 550
adoptio per arma 110
Adria 429, 432, 434, 443, 459, 461, 541, 603, 605
Aegina 181
Aethicus Ister 369
Afrika 43, 269, 296, 390
Agathias 18, 22, 41, 44, 45, 46, 47, 49, 56, 73, 76, 89, 191, 346, 576
Agathon 434
Agilulf 248, 249, 251, 263, 264, 319, 392, 393, 394, 426, 456, 561, 562
Aguntum 200, 202, 246, 248, 392, 393, 563
Aichfeld 326
Aio 379, 517, 526
Akatzirler 50, 51
Alamanlar 523
Alanlar 474
Alattyan 33, 285, 302, 311, 314, 329, 333, 334, 470, 471, 472, 474, 477, 480, 482, 592
Alboin 87, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 106, 108, 159, 351, 373, 375, 381, 559, 560
Alciocus 310, 366, 373, 427, 443, 444, 445, 446
Alcuin 27, 353, 474, 527, 528, 538, 540
Alexander 28, 31, 96, 230, 236, 267, 282, 352, 363, 462, 480, 579, 586
Alibunar 259
Alp Slavları 200, 245, 249, 446
Altmühl 535
Alzeco 445, 446, 450, 458, 459, 564
Amandus 518
Amida 48
Amingus 86
Amu Derya 57, 67
Anadolu 225, 409, 414, 503
Anagai 72, 76
Ana-kuei 72
Anastasia 134, 294
Anastasios 181, 590
Anchialos 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 145, 146, 147, 168, 180, 187, 217, 220, 221, 223, 225, 226, 293, 511, 561
Ansimuth 147, 149
Antlar 18, 42, 43, 77, 136, 162, 163, 165, 193, 197, 213, 265
A-pa 63, 71, 137, 138, 561
Aparnoi 63
Apsich 112, 113, 128, 171, 198, 219, 263, 264, 265, 288, 291, 292, 308, 366, 562
Aquileia 245, 248, 249, 338, 382, 425, 516, 517, 526, 527, 539, 541, 603
Araplar 266, 269, 300, 460, 563
Ardagast 121, 142, 194, 203, 204, 206, 213, 228, 229, 230
Arethas 167, 168, 169, 170, 180, 591
Argos 182, 186
Arn 27, 338, 368, 474, 528, 531, 538, 540, 565
Arnavutluk 185, 207, 209, 298, 468
Arnefrit 458
Arnulf 28, 321, 505, 591
Arpad 366, 407, 490, 494, 546
Arsilas 492
Arslan Han 495
Asimos 45, 236, 266, 344, 391
Asparuh 139, 204, 407, 447, 448, 449, 454, 458, 459, 460, 461, 465, 466, 467, 476, 477, 493, 564
Athanasios 402, 409, 412
Atina 26, 184, 186, 187, 324, 553, 554, 580, 582, 591, 594, 595, 602, 603
Attika 168

Attila 13, 19, 42, 47, 49, 50, 57, 70, 85, 93, 96, 99, 117, 123, 133, 140, 156, 206, 293, 295, 296, 299, 304, 306, 322, 323, 342, 352, 355, 357, 367, 373, 376, 377, 406, 407, 443, 448, 486, 489, 546, 552, 553, 578, 585, 591, 598, 604, 605, 607
Audaccrus 520, 527, 528
Audoin 101
Augusta 133, 168, 561
Avaria 27, 517, 526, 531, 533, 537, 540, 544, 545, 547, 550, 590, 595
Avitohol 448
Avul 278
Avusturasya 392, 426
Azak Denizi 18, 50, 51, 52, 76, 89, 163, 447, 449, 452, 541

B

Baktriya 61, 66
Balaton Gölü 153, 156, 157, 311, 315, 483, 551
Ban 289, 433, 435, 440, 510
Banat 259, 552
Barbaricum 38, 89, 115, 205, 342, 343, 386, 387, 421, 454, 455
Barselt 62, 76
Batbayan 447, 450
Bavyera 26, 247, 248, 249, 250, 287, 288, 324, 338, 373, 392, 393, 425, 427, 430, 433, 444, 446, 455, 473, 474, 500, 505, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 525, 526, 527, 529, 531, 538, 540, 542, 544, 550, 551, 562, 564
Bayan 13, 59, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 76, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 119, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 137, 138, 150, 156, 158, 203, 233, 271, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 309, 319, 330, 331, 337, 339, 340, 341, 342, 344, 348, 350, 353, 363, 366, 368, 376, 377, 378, 382, 391, 407, 413, 440, 447, 452, 467, 470, 476, 477, 556, 560
Bayanoğulları 408
Beg 490, 491, 494, 496, 498
Belgrad 43, 84, 127, 162, 197, 207, 208, 241, 243, 325, 365, 441, 580, 587, 592, 594, 595, 596, 601
Belh 80
Beroe 145, 147, 148, 149, 561
Betto 222, 250
Biograd 442
Bled 384
Bleda 489
Bocsa 154, 298, 303, 304, 469, 470
bodun 277, 305
Bohemya 165, 166, 189, 190, 196, 198, 199, 357, 409, 426, 427, 428, 429, 436, 455, 529, 530, 533, 543, 563
Boila Zoapan 299
Bonifacius 181
Bonkeis 243, 562
Bononia 133, 144, 225, 561
Bonus 85, 86, 94, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 339, 559, 560
Bookolabras 64, 129, 140, 142, 143, 288, 310, 329, 376, 511, 561
Boris 547, 601
Borna 431, 432, 435, 439
Boruth 517, 564
Bosna 127, 207, 209, 244
Boso 222, 250
Bosporos 117, 452, 560
Bratislava 484, 485, 551, 583, 584, 600, 604, 607
Brenner 248
Brunhilde 222, 223, 250, 392, 393, 394, 562, 563
Budizm 336, 350, 493
Bug 197, 449
Buga 430
Buğra Han 495
Bulgarlar 14, 18, 25, 32, 38, 42, 48, 51, 52, 54, 56, 77, 94, 100, 123, 176, 237, 255, 261, 276, 287, 306, 312, 322, 325, 331, 334, 335, 336, 355, 356, 358, 361, 372, 373, 374, 375, 385, 388, 409, 444, 445, 446, 452, 453, 454, 459, 460, 467, 473, 477, 480, 504, 543, 548, 552, 553, 555, 558, 590
Bulgaros 139, 459
Bulgarya 76, 442, 447, 452
Bumin 59, 79, 350, 407, 559
Busas 124, 148, 149

C

Cacco 393, 425, 426
Canizauci 13, 433, 487, 502, 507, 508, 509, 545, 566
Cariçin Grad 207

Carisca 266
Carnuntum 458, 543, 566
Celeia 200, 246, 247, 326, 383, 425
Cetina 401, 402, 432
Chang-an 407
Chatzon 193, 396, 397, 401, 462, 563
Chrobatos 430, 437, 467
Chrodobert 426
Chunisberg 532
Cissa 247
Civitas Nova 246, 247
Comagenis 533
Comita 105
Constantiola 265, 309
Cordoba 535
Cotani 511
Cremona 264, 562
Csengele 151, 303
Cumeoberg 532
Cussan 494

Ç

Çin 19, 29, 30, 53, 54, 57, 58, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 79, 80, 81, 137, 151, 267, 268, 269, 270, 272, 283, 289, 294, 297, 303, 322, 324, 325, 326, 333, 334, 341, 344, 346, 349, 350, 351, 358, 407, 413, 450, 453, 488, 492, 497, 502, 510, 511, 512
Çorlu 175, 222, 226, 227, 232, 561

D

Dacia 43, 144, 205, 243, 252, 378, 459, 517, 595, 597, 600, 601, 605
Dagobert 419, 420, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 444, 445, 563
Dakoromanlar 384
Dalmaçya 107, 126, 127, 201, 207, 209, 242, 243, 244, 309, 323, 399, 400, 401, 402, 430, 431, 432, 434, 438, 440, 443, 562
Dardania 397
Demir Kapı 67, 80, 144, 235, 239, 264, 309, 460, 478, 552, 562
Dervan 423, 427, 429
Devinska Nova Ves 484, 485
Devnja 144, 236, 329
Diadera 402
Dinyeper 50, 160, 163, 449, 450, 451
Dinyester 50, 107, 161, 162, 163, 164, 165, 436, 447, 449
Dirhem 325
Don 77, 143, 163, 287, 447, 449, 450, 467, 596
Drau 200, 202, 244, 246, 248, 249, 250, 552
Drina 127
Drizipera 226, 228, 233, 255, 256, 257, 261, 264, 561, 562
Drocto 149
Drogubitler 396, 463
Duleben 189, 197, 436, 592, 602
Dulo 373, 448, 453, 466, 477, 498
Durostorum 85, 121, 144, 208, 228, 234, 236, 309, 391, 561

E

Edessa 390
Edika 70, 99
Edirne 83, 142, 149, 176, 228, 265, 386, 397
Eftalitler 57, 58, 59, 66, 67, 68, 69, 78, 438
Einhard 27, 37, 299, 501, 514, 524, 525, 527, 529, 530, 535, 536, 541, 546, 552, 577
Ektag 81
Elbe 30, 77, 87, 88, 95, 160, 167, 192, 196, 197, 198, 199, 202, 251, 379, 427, 442, 455, 535, 536, 559, 565
Elis 521
Eloszallas 380
Elpidios 139, 140, 168, 561
Elsass 473
Emmeram 336, 515, 516, 518
Emona 246
Enns 336, 459, 486, 515, 516, 519, 520, 521, 523, 526, 527, 529, 530, 533, 544, 547, 564, 601
Eperjes 313, 321
Epiros 168, 396
Ereğli 221, 226, 404
Erginos 142
Ermitzis 310, 414, 448
Ernak 49, 448
Erseke 298, 468
Etrek 494
Eugenius 502
Eusebios 174, 175

F

Fastrada 511, 530, 536
Fischa 494, 544, 566
Flovius 457

Franklar 13, 18, 27, 39, 74, 86, 87, 93, 167, 188, 197, 199, 213, 218, 246, 248, 250, 338, 347, 392, 394, 424, 435, 456, 524, 527, 528, 529, 533, 534, 536, 538, 539, 543, 546, 551, 565
Fredegar Kroniği 26, 420, 446
Freising 505, 530, 531

G

Galata 403, 410
Geiserich 159
Georgios 168, 255, 257, 403, 408, 412, 577, 578, 598
Gepidia 93, 517
Gepidler 84, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 105, 154, 155, 164, 166, 176, 261, 301, 304, 316, 341, 358, 373, 375, 376, 377, 385, 387, 559
Germenler 15, 18, 30, 34, 70, 164, 195, 211, 236, 343, 370, 518
Gisalmar 521
Giso 319
Gostun 448, 453
Goteram 542, 565
Gotlar 18, 42, 49, 51, 205, 287, 316, 385, 525
Gradec 200
Graecia 390
Guduin 219, 242, 243, 244, 265, 562
Guduscani 435
Gundemar 392
Gundovald 222
Gyepü 486
Gyula 17, 33, 300, 302, 311, 337, 364, 366, 494, 497, 498, 549, 552, 577, 586, 593, 595, 607

H

Haemus 146, 147, 223
Haimburg 365, 384
Harmaton 256, 562
Hebros 117
Hellas 43, 129, 168, 173, 178, 179, 180, 591
Hemmaberg 200, 247, 587
Herakleios 24, 97, 116, 172, 178, 184, 260, 297, 316, 325, 350, 378, 385, 389, 390, 394, 395, 397, 398, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 414, 415, 418, 419, 430, 438, 440, 441, 442, 446, 447, 448, 449, 452, 453, 562, 563, 593
Herakleonas 447
Herodotos 17, 19, 47, 60, 63, 73, 74, 292, 320
Hohenberg 522, 603
Holiare 485, 600
Hortobagy-Arkus 487
Hsiung-nu 322, 325, 350, 589
Hsüan-Tsang 82, 286, 295
Hunlar 13, 18, 20, 48, 49, 50, 56, 64, 66, 67, 75, 100, 189, 190, 280, 283, 287, 291, 295, 298, 307, 375, 385, 404, 409, 477, 505, 507, 515, 517, 524, 528, 556
Hunor ve Magor 363
Hunugurlar 51

I

Igar 470
II. Childebert 217, 219, 222, 248, 250
II. Chlothar 419
II. Gisulf 392, 425, 426, 457, 562
II. Grasulf 426
III. Konstantin 447
II. Konstans 182, 184, 325, 458, 563, 564
Illyricum 121, 125, 130, 164, 173, 178, 184, 209, 352, 390, 396, 532, 562, 567, 596
Irene 511, 582
Irschenberg 516
Iugurrus 289, 487, 489, 490, 495, 498, 499, 508, 565
IV. Heinrich 436
IV. Johannes 400, 434
IV. Konstantin 460, 461, 462, 474, 564

İ

İlteriş 69, 506
İslam 336, 495
İstemi 59, 79, 80, 81, 82, 92, 115, 116, 117, 559, 560
İstirya 130, 202, 203, 207, 246, 263, 394, 434, 531, 540, 562

J

Johannes Athalarich 405
Johannes Mystakon 149, 561
Justin 84, 85, 115, 292, 340
Justinianus 21, 22, 32, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 52, 57, 58, 62, 63, 73, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 97, 100, 101, 104, 105, 109, 110, 111, 127, 133, 141, 144, 173, 180, 181, 185, 187, 205, 215, 216, 220, 227, 239, 287, 295, 296, 301, 340, 341, 342, 346, 347, 351, 352, 410, 462, 464, 465, 466, 490, 502, 559, 564

K

Kafkaslar 42, 46, 48, 50, 51, 53, 64, 67, 69, 72, 75, 77, 82, 117, 151, 431, 443, 449, 452, 507, 559
Kağan 13, 21, 39, 54, 59, 69, 77, 79, 83, 86, 88, 94, 106, 107, 109, 115, 116, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 131, 132, 133, 134, 137, 139, 140, 143, 144, 148, 149, 176, 193, 216, 223, 225, 226, 227, 231, 233, 234, 235, 237, 239, 241, 242, 244, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 270, 274, 277, 278, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 303, 305, 306, 316, 323, 324, 330, 331, 332, 339, 342, 344, 348, 350, 352, 355, 366, 374, 406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 453, 463, 487, 489, 490, 491, 492, 497, 498, 499, 503, 506, 507, 511, 544, 545, 547, 552, 560, 561, 565, 566
Kandich 42, 58, 73, 307, 366, 559
Kao-tsu 346
Karadeniz 42, 47, 48, 49, 51, 52, 56, 57, 59, 67, 76, 77, 82, 83, 84, 98, 107, 109, 110, 127, 137, 138, 145, 166, 198, 235, 252, 263, 273, 324, 325, 340, 373, 375, 446, 449, 451, 452, 453, 454, 459, 467, 475, 476, 559
Karahanlılar 489, 495
Karantanya 427, 431, 432, 433, 436, 446, 455, 510, 517, 529
Karintiya 196, 200, 201, 223, 245, 246, 247, 248, 250, 287, 326, 365, 383, 387, 425, 427, 433, 436
Karluklar 272
Karpatlar 86, 98, 106, 136, 161, 163, 165, 167, 196, 199, 261, 321, 428, 431, 432, 434, 435, 436, 438, 452, 550, 551
Kartaca 222
Katun 500, 510, 511, 538
Kerç 29, 50, 117, 452, 560
Kermichionlar 65, 78, 559
Keyhüsrev 80
Kırgızlar 69, 270
Kırım 47, 50, 116, 117, 125
Kolch 61
Konstantin Porphyrogennetos 8, 26, 39, 182, 183, 187, 196, 209, 306, 391, 399, 419, 429, 431, 433, 435, 437, 467, 490, 491, 493, 494, 510
Korinth 135, 171, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 561
Kosmas 57, 402, 417
Kotrageros 310
Kotzagir 137, 364, 561
Környe 152, 155, 156, 380
Körös 378, 483
Kuber 123, 288, 300, 307, 310, 318, 328, 355, 356, 367, 386, 437, 438, 450, 454, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 473, 511, 564
Kubilay Han 289
Kubrat 49, 76, 289, 300, 434, 437, 438, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 453, 454, 462, 465, 467, 468, 473, 475, 493, 563
Kudarkin 494
Kuman 185
Kunmadaras 298, 470
Kurum 322, 327, 493, 507, 509, 542, 543, 551, 552, 565, 566
Kutadgu Bilig 273, 495, 496, 497
Kutrigurlar 42, 43, 46, 50, 51, 52, 55, 56, 76, 89, 107, 138, 180, 185, 341, 373, 452

L

Liao 269, 322, 347, 350, 601
Linz 521, 522
Litziki 441
Liutberga 511, 527
loca Avarorum 333, 521, 544
Lopichis 317
Lupus 236, 455, 457, 458, 564

M

Macaristan 28, 32, 39, 52, 190, 323, 364, 387, 400, 430, 441, 473, 494, 521, 526, 546
Macarlar 13, 14, 28, 267, 276, 282, 307, 336, 365, 385, 386, 438, 494, 505, 558, 590
magister militum 352
Maina 182
Makedonya 186, 193, 208, 209, 211, 213, 251, 287, 386, 437, 454, 465, 468
Mançurya 30, 61
Manyak 58, 81, 503, 560
Maria 405, 452, 454, 522, 583, 595
Martina 447, 448
Martinos 145, 146
Martinovka 151

Maurikios 21, 22, 23, 31, 45, 60, 62, 84, 95, 121, 122, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 139, 142, 144, 145, 163, 168, 175, 176, 179, 180, 181, 192, 193, 206, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 227, 231, 235, 236, 245, 248, 249, 250, 252, 255, 256, 257, 260, 262, 264, 265, 266, 279, 281, 323, 325, 332, 342, 352, 359, 374, 384, 385, 389, 394, 405, 459, 560, 561, 562, 598
Mavros 134, 310, 328, 367, 463, 464, 511, 564
Mecklenburg 197
Meclaria 200, 425
Megale Bulgaria 39, 437, 446, 467
Meginfred 529, 531, 532
Mesembria 146, 148, 397, 460, 561
Mezamir 77
Mezopotamya 122
Mezya 85, 144, 148, 210, 235, 236, 239, 252, 385, 454, 460, 564
Michael Syrus 23, 63, 82, 90, 134, 136, 138, 139, 168, 181, 255, 316, 375, 379, 460, 578
Micheldorf 522, 523
Mikulçiçe 551, 605
Miracula Sancti Demetrii 9, 18, 24, 172, 579, 591
Mistelbach 461, 485, 604
Misyon 518
Moğolistan 53, 63, 65, 78, 151, 157, 350, 477
Moğollar 289, 353, 360, 363, 479, 505
Moimir 551
Mokrin 332
Morava 133, 242, 258, 443, 551
Moravya 31, 93, 100, 106, 164, 165, 166, 167, 189, 196, 198, 199, 321, 427, 429, 435, 436, 442, 455, 502, 545, 547, 551, 563
Moravyalılar 39, 548
Mödling 280, 334, 522, 579
Mykene 183

N

Nagyszentmiklos 280, 298, 299, 300, 337, 368, 369, 468, 510
Naissus 207, 210, 397, 419, 461, 563
Narbonne 392
Narses 86, 88, 127, 309
Nedao 359, 444
Negavonais 504
Neisse 436, 589
Nemas 458
Nesebar 146
Neusiedl 14, 333, 383, 521, 544, 550
Newolino 512
Nibulunc 531
Nikephoros 25, 26, 169, 171, 289, 297, 317, 352, 368, 402, 403, 405, 408, 411, 412, 415, 416, 417, 437, 446, 447, 449, 452, 453, 454, 460, 461, 502, 509, 552, 566, 567, 592
Nikolaus 330, 427
Nin 209, 432
Nişapur 63
Norici 381
Noricum 98, 101, 130, 246, 247, 248, 249, 377, 382, 393, 425, 427, 457, 527, 592
Noşlac 378
Nové Zamky 485

O

Obir 365
Obor 188, 189, 365, 545
Oder 87, 95, 167, 192, 197, 198, 199, 589
Offa 299
Ogost 133
Ogurlar 48, 50, 51, 54, 61, 66, 71
Oğuzlar 272, 334
Olympia 184, 185
Omundesthorf 520, 533
Omurtag 504
Onogurlar 48, 50, 51, 55, 56, 62, 452, 454, 473
Ordu 221, 231, 238, 257, 266, 293, 394, 490, 514, 529, 536
Organa 446, 447, 448, 449, 451, 453
Orhun Abideleri 53, 54, 61, 62, 67, 69, 79, 80, 270, 271, 272, 310, 323, 332, 353, 434, 491, 502, 503
Orhun Yazıtları 349
Otto 23, 50, 60, 95, 102, 160, 306, 317, 337, 367, 420, 430, 578, 592, 594, 596, 600

P

Padua 264
Palastolon 264, 266
Pançevo 486
Pannonya 62, 77, 81, 84, 89, 93, 95, 100, 101, 103, 104, 107, 108, 111, 112, 122, 124, 130, 132, 150, 151, 153, 154, 157, 165, 170, 171, 189, 227, 246, 251, 316, 317, 321, 328, 341, 355, 372, 373, 379, 382, 383, 387,

397, 428, 437, 444, 447, 455, 462, 466, 473, 500, 501, 507, 514, 515, 517, 518, 520, 524, 532, 533, 535, 536, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 551, 552, 560, 562, 564, 565, 566
Paspirion 230, 231
Paulinus 27, 538, 539, 541
Paulus Diaconus 9, 26, 101, 245, 246, 247, 249, 250, 290, 317, 324, 360, 370, 373, 376, 377, 378, 389, 392, 393, 409, 425, 426, 445, 450, 457, 513, 516, 578
Pavia 424
Pécs 153, 155, 156, 157, 315, 337, 338, 357, 382
Peiragast 194, 238
Peloponnes 590
Penkowka Kültürü 162
Perbund 211, 212, 396, 462, 564
Perctarit 331, 456, 563
Persler 48, 57, 58, 64, 75, 115, 138, 283, 297, 346, 409, 410, 412, 413, 414, 417, 560
Petros 218, 219, 235, 236, 237, 238, 264, 265, 352, 391, 561, 562
Philippopolis 147, 149, 262, 561
Phokas 139, 219, 255, 265, 266, 325, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 405, 406, 562
Pippin 27, 379, 474, 489, 501, 503, 510, 512, 516, 531, 532, 533, 536, 538, 540, 546, 564, 565
Pliska 514, 552
Pokaszepetk 190, 357, 387, 483, 549
Pressburg 154, 484
Priskos 19, 20, 49, 50, 51, 52, 59, 60, 67, 73, 74, 75, 85, 97, 121, 124, 157, 198, 214, 217, 218, 219, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 247, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 283, 287, 292, 293, 294, 295, 304, 306, 309, 318, 322, 323, 343, 352, 354, 367, 371, 377, 389, 391, 399, 521, 559, 561, 562, 578
Prokliana 225, 561
provincia Avarorum 520, 544, 547
Prut 107, 161, 162
Pseudabaroi 65

R

Rahovo 147
Ravenna 152, 445, 447, 576
Regensburg 474, 501, 529, 530, 533, 534, 535, 542, 544, 565
regnum Avarorum 517, 547
Reichenau 383, 473
Ren 250, 535
Reptila 104, 105, 375
Rifnik 200, 246
Ring 512, 513, 532, 534, 537, 538
Risano 531, 541
Romanus 249, 266
Romilda 324, 392
Rosamunde 94, 102, 106
Rothari 455
Rupert 336, 515, 518, 564, 601

S

Sabirleri 138, 559
Saksonya 299, 427, 428, 522, 523, 538, 540, 565
Salomon 128, 380
Salona 203, 207, 209, 243, 244, 323, 399, 400, 401, 402, 407, 430, 435, 563, 590, 594
Salvian 20, 225
Sarogurlar 48, 50, 51
Sâsânî 57, 74, 80, 151, 158, 451, 479
Savaria 153, 337, 338, 382, 383, 505, 533, 543, 565, 566, 599, 600
Sclavinia 183, 425, 545
Sekeller 304, 546
Selanik 24, 129, 168, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 185, 186, 187, 193, 196, 208, 209, 211, 213, 251, 252, 284, 322, 339, 340, 356, 367, 375, 390, 395, 396, 397, 399, 401, 405, 407, 411, 417, 441, 463, 464, 465, 466, 561, 562, 563, 564, 582
Selçuklular 271
Sethos 125
Sırplar 123, 196, 207, 435, 441, 443, 557
Sibirya 29, 151
Sicilya 139, 168, 170, 186, 246
Sigibert 86, 87, 96, 347, 444, 559
Singa 241
Singidunum 43, 84, 122, 123, 124, 125, 127, 133, 135, 139, 168, 180, 224, 225, 227, 240, 241, 242, 243, 249, 252, 254, 258, 261, 263, 264, 284, 316, 330, 342, 374, 391, 419, 441, 442, 460, 461, 486, 561, 567, 580
Sirmium 19, 84, 93, 94, 96, 100, 101, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126,

127, 128, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 143, 153, 165, 168, 172, 186, 208, 224, 227, 243, 244, 245, 258, 284, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 309, 316, 330, 339, 341, 342, 348, 373, 399, 419, 455, 460, 463, 473, 486, 524, 541, 559, 560, 594, 596
Skamarlar 45, 115
Skirler 102
Skopis 209, 235, 561
Skopje 235, 236
Slavlar 12, 18, 24, 29, 30, 36, 42, 43, 96, 115, 116, 120, 121, 122, 125, 129, 134, 135, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 199, 201, 203, 204, 208, 209, 211, 213, 214, 216, 221, 227, 229, 230, 232, 233, 236, 238, 244, 247, 249, 261, 263, 283, 285, 292, 312, 317, 325, 338, 344, 357, 361, 367, 375, 376, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 392, 394, 396, 397, 400, 401, 402, 406, 407, 412, 416, 417, 420, 421, 422, 431, 432, 434, 446, 455, 458, 462, 473, 482, 483, 501, 507, 510, 517, 522, 529, 548, 552, 555, 561, 563, 566
Slovakya 29, 153, 160, 165, 167, 320, 387, 428, 471, 484, 485, 550
Slovenya 200, 201, 246, 383, 384, 387, 436
Sofya 55, 229, 243
Solidus 397, 401, 461, 530
Sommerein 154, 326, 333, 334, 336, 361, 471, 472, 474, 475, 480, 522, 583
Split 402, 432
Sse-kin 79, 559
Strategikon 18, 21, 23, 146, 147, 149, 171, 177, 178, 191, 193, 194, 196, 203, 212, 213, 214, 226, 231, 258, 259, 260, 276, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 288, 301, 302, 313, 359, 385, 577
Suriye 394, 409, 563
Sübaşı 509
Sycharius 423, 424
Szentendre 165, 310

Ş

Şamanizm 329
Şehrberez 409, 412, 413

T

Tacitus 15, 19, 65
T'ai-tsung 407
Tamga 503
Tanrı Dağları 57, 82, 151, 267, 286
T'a-po 350, 352, 391, 492, 493
Tardu 137, 138, 492
Targitios 63, 73, 74, 87, 90, 91, 92, 109, 110, 111, 113, 122, 123, 140, 144, 176, 232, 292, 307, 308, 346, 350, 366, 559, 561
Tassilo 223, 247, 248, 251, 392, 394, 500, 501, 518, 525, 526, 527, 528, 561, 564
Tatarlar 286, 335
Tatimer 229, 231
Tegernsee 519, 528
Tegin 492, 495
Teja 214
Terbuniotlar 441
terra Avarorum 500, 520
Tervel 301, 352, 464, 465, 466, 493
Theoderik 70, 214, 282, 351, 352, 373, 408, 529
Theodo 426, 500, 515, 590, 591
Theodor 10, 20, 25, 59, 190, 232, 233, 234, 271, 290, 317, 338, 375, 404, 408, 410, 413, 414, 415, 416, 418, 505, 506, 530, 543, 544, 566, 576, 577, 578, 589, 597
Theodora 152
Theodor Synkellos 10, 20, 25, 59, 271, 290, 317, 375, 404, 408, 414, 415, 578
Theodosius 108, 135, 403, 411, 415, 461
Theognis 127, 128, 129, 143, 293
Theophanes Confessor 78, 578
Theotmar 331
Theudebert 100, 250, 392, 393, 408
Theudelinde 393
Theuderich 250, 251, 392
Thüringen 202, 222, 250, 427, 428, 562
Tiberios 75, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 130, 131, 134, 141, 143, 186, 220, 281, 292, 308, 341, 560
T'ie-leh 53, 54, 63, 66, 68, 72, 138
Tiflis 116, 452, 491, 563
Timoçanlar 552
Tirana 468
Tirol 200, 392
Tisa 13, 94, 100, 107, 126, 154, 191, 219, 259, 260, 261, 294, 300, 354, 355, 364, 371, 376, 377, 460, 462, 470,

501, 504, 509, 513, 538, 539, 542, 547, 549, 551, 552, 562, 566
Tiszafüred 483, 487, 512, 549, 604
Tonyukuk Yazıtı 69, 323, 493, 506
Totila 216
Traismauer 542
Trajan 240, 346
Trakya 43, 93, 106, 117, 118, 119, 126, 129, 130, 133, 144, 145, 146, 147, 149, 168, 173, 178, 186, 205, 209, 219, 220, 227, 235, 236, 239, 241, 243, 252, 255, 263, 287, 347, 352, 376, 390, 405, 464, 465, 560, 561, 563
Trikala 186
Tudun 289, 328, 487, 490, 492, 497, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 508, 536, 537, 539, 542, 543, 544, 545, 547, 551, 565, 566
Tuga 430
T'u-küe 57, 286, 577
Turum Ayaklanması 61, 137, 138, 492
Türkler 18, 39, 58, 63, 67, 68, 69, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 89, 116, 117, 127, 136, 138, 139, 240, 270, 271, 272, 276, 277, 282, 286, 288, 294, 297, 310, 320, 323, 328, 330, 333, 334, 341, 349, 350, 363, 407, 452, 480, 492, 493, 511, 512, 559, 560
Türk Şad 58, 59, 76, 89, 115, 116, 117, 138, 491, 492

U

Ukrayna 265, 450
Ultizurlar 47
Unguimeri 310, 379, 510, 521, 538
Ursinus 247
Usdibad 104, 105, 109, 117, 127, 341, 376
Utigurlar 47, 51, 56, 75, 76, 83, 341, 559, 560
Uygurlar 52, 272, 336, 511, 514

V

Valcum 156, 157, 158, 382, 595
Valens 410
Valentinos 42, 76, 114, 116, 117, 333, 349, 560
Vandallar 95, 96, 473, 474, 516
Varengo 365
Varhunniler 65, 68, 117, 362
Varna 235, 236
Verona 248, 527, 528
Via Egnatia 468
Via Traiana 262
Vigilius 246, 383, 600
Vipava 457
Vistül 165, 441
Vitalian 105, 109
Viyana 12, 17, 23, 34, 35, 39, 44, 45, 51, 90, 102, 121, 131, 152, 153, 154, 160, 161, 166, 204, 217, 246, 247, 267, 279, 297, 298, 300, 304, 314, 320, 326, 333, 334, 335, 338, 340, 351, 368, 378, 400, 426, 428, 431, 433, 436, 440, 442, 445, 450, 468, 470, 471, 472, 474, 478, 482, 483, 485, 511, 512, 514, 515, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 524, 532, 533, 534, 544, 565, 577, 579, 580, 581, 583, 585, 586, 587, 588, 591, 592, 593, 594, 596, 597, 599, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607
Viyana Ormanı 478, 486, 520, 524, 532, 533, 534, 544, 565
Vojka 486
Volga 50, 61, 62, 72, 79, 82, 287, 450, 467, 472, 482, 490

W

Wentilmar 521
Worms 528, 565
Wu-ti 350

Y

Yabgu 59, 75, 79, 80, 81, 82, 116, 453, 491, 492, 495, 496, 498
Yüeh-pan 67, 68

Z

Zabender 137, 138, 364, 561
Zabergan 46, 83, 89, 180
Zadar 402, 432, 442
Zalakomar 549
Zaldapa 144, 145, 235, 236, 561
Zamardi 157, 158, 311, 315, 337
Zara 183, 402, 442
Zelovçe 475, 583
Zemarchos 81, 82, 294, 320, 323, 328, 346, 353, 503, 560
Zeno 351, 408, 527
Zikidiba 254
Zillingtal 154, 604
Zoilos 497
Zöbernbach 473, 519
Zupan 440, 509, 510
Zwölfaxing 522, 594

Avarları Sadece Veba Durdurabilir...

250 yıl boyunca Orta ve Doğu Avrupa'nın büyük bölümüne hâkim olan Avarlar, Attila'nın Hunları sonrası en etkili devletlerinden biri olmalarına rağmen tarihin tozlu sayfaları arasında kayboldular. Ne Türk tarihinde ne de dünya tarihinde hak ettikleri yeri bulamadılar. Walter Pohl, Avarlar: *Orta Avrupa'da Bir Bozkır Halkı (567-822)* adlı eseriyle bu büyük ihmali hem telafi ediyor hem de tarih yazımının bundan sonra Avarları es geçmesini imkânsız kılıyor.

Pohl, Avarların Bizans İmparatorluğu, Slavlar, Lombardlar ve diğer unsurlarla yaptıkları savaşlara ve ittifaklara, 626'da Konstantinopolis'i kuşatacak kadar büyük güç kazanmalarına, Charlemagne'ın ordularıyla mücadelelerine ve farklı bir kültürel grup olarak izlerini kaybettirmelerine kadar bu unutulmuş halkın izini sürüyor. 60.000'den fazla mezardan çıkarılan zengin arkeolojik kayıtların yanı sıra Bizanslı ve diğer tarihçilerin Avarlarla ilgili anlatılarını da bir araya getirerek disiplinler arası bir tarihçiliğe imza atıyor.

Kaçak savaşçılardan oluşan bir birlik büyük başarılar vadeden bir isim bıraktı. Muzaffer bir ordu inşa etti ve bir halk olabildi. 250 yıllık gelenek ve müesseselerden sonra ateşleyici gücünü kaybedince bu halk görünüşe göre arkasında bir iz bırakmadan ortadan kalktı. Bu bakış açısından Avarların tarihine ilişkin birçok şey anlaşılabilir hâldedir. Bunları modern bilim sık sık antik etnografinin basmakalıp yaklaşımlarıyla izah etmek istemiştir: Barbar halklarının vahşiliği, açgözlülüğü ve istikrarsızlığı. Çağdaşlara ve daha çok sonraki dünyaya bir halk, ortak kökene dayanan bir cemiyet olarak görünen şey başlangıçta yeknesak bir nitelik arz etmeyen, belirli bir yaşam tarzına göre kutsal bir yasayı benimsemiş birlikten ibaretti. Kağanını takip eden Avar kalabilirdi.

selenge.com.tr
/selengeyayinevi
/selengeyayinlari
/selengeyayinevi

ISBN 978-625-6967-82-3